

પ્લૂટાર્કનાં જીવનચરિત્ર

માંથી

લાઇકર્ગસ	થેમિસ્ટોકલિસ	પેરિક્લિસ
નિકિઅસ	પિલોપિડસ	એગિસિલેઅસ
હાયન	અને	એલેક્ઝાંડર

એ ગ્રીક મહાપુરુષોનાં ચરિતોનો

અંગ્રેજી ઉપરથી ગુજરાતી તરજુમો

લખી પ્રસિદ્ધ કરનાર

અલવંતરાય કલ્યાણરાય ડાકેર, બી. એ.,

માણેકજી લીમજી મેરલિસ્ટ. ૧૮૯૩

પૂર્વે, પ્રોફેસર. ગવર્નમેંટ કોલેજ, અજમેર

હાલ, શિક્ષક. રાજકુમાર કોલેજ, રાજકોટ:

અને

હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ, એમ. એ.,

પ્રોફેસર. બહાઉદ્દીન કોલેજ. ભૂનાગઢ.

અમદાવાદ.

પ્રજાજન્ય પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ.,

ઈ સ ૧૯૦૬

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવી
અસિદ્ધ કર્તાઓ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

10

F. G. STELBY, FRSQ, M. A.,

PRINCIPAL OF THE DECCAN COLLEGE, POONA,

VICE CHANCELLOR UNIVERSITY OF BOMBAY,

TO THE INSPIRATION OF WHOSE PICTURES

WE TRACE THE BEGINNING OF OUR ABIDING INTEREST

IN THE THOUGHT AND HISTORY OF THE ANCIENT GREEKS

THIS ATTEMPT

TO MAKE KNOWN TO THE GUJARATI PEOPLE

THE BEST GREEK LIVES OF PLUTARCH

WE NOW DEDICATE

WITH HUMBLE RESPECT AND GRATITUDE

પ્રસ્તાવના.

આ તરજુમો “ કેસલની નેશનલ લાઇબ્રેરી ” નામની અથમાલામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્લુટાર્કના જીવનચરિતોનો ડોક્ટર જોન લેંગહોર્ન અને એના ભાઈ વિલિયમનો પ્રથમ ઇ. સ. ૧૭૭૦ માં છપાયેલો અંગ્રેજી તરજુમો, તથા મૂળ દ્રાઈડનને નામે ઇ. મ. ૧૬૪૨ માં છપાયેલો અને કવિ કલેક્ષ મુધારી વધારીને ગયા જમાનામાં પ્રસિદ્ધ કરેલો તરજુમો, એ બે ઉપરથી કરેલો છે. કેટલાક સ્થળો માટે ખીજ બે તરજુમો પણ જોયા છે. પ્લુટાર્કનો તરજુમો કરવો મુશ્કેલ નથી, કેમકે એનો વિચારક્રમ અને એની શૈલી કર્તામત કે કાલગત વિચિત્રતાઓથી વિમુક્ત છે, તેમ એની કૃતિમાં સાહિત્યના વ્યક્તિત્વ કરતાં વિદ્યા અને ફિલસૂફીનું ગાભીર્ય અને પદાર્થવર્ણનની સરલતા અને યથાર્થતા વિરોધ છે. આ કાગ્જોને લીધે, તેમ વળી ગ્રીક ભાષાના જ્ઞાનને અભાવે અંગ્રેજી ઉપરથી તરજુમો કર્યો છે એથી કરીને, એમાં મૂળને અક્ષરશઃ ઉતારવાનો પ્રયાસ કરવાને બદલે મરલતા અને અર્થ શુદ્ધિ માટે બનતી ફિકર રાખીનેજ સંતોષ માન્યો છે.

પ્રવેશકમાં પ્લુટાર્કનું પોતાનું જીવનચરિત, અને જીવનચરિત કેવા જોષએ એ વિધેનો એનો આદર્શ, એ બે વિષયો ચર્ચ્યા છે. આમાં પ્લુટાર્કના જીવનચરિતનું, તે માટેના સાધનોના અભાવે, દિગ્દર્શન જ કરાવ્યું છે. પરિશિષ્ટો, ટિપ્પણો, સાલવારી, વગેરે જોડેલાં સાધનોમાં પણ વિષયના મહત્ત્વને લીધે તથા અંશ વિસ્તારના ભયે જેટલું આપતું અવશ્ય જ લાગ્યું તેટલું જ બનતાં દેખાણથી આપેલું છે. ગ્રીસના ઇતિહાસ માટે કે એ ઇતિહાસના કોઈ પણ એક પ્રદેશ માટે, કે આ જીવનચરિતો પણ યથાયોગ્ય સમજવા માટે, અહીં આપવામાં આવી છે તે કૃતા વાળી વધારે સામગ્રીની અગત્ય છે. એ વિષયો ઉપર યુરોપીય ભાષાઓના વારંગમમાં મેંકેડો નિદાન લેખકોએ લખેલાં પુસ્તકો છે. પગલું—જોકે આપણા ટેજાનણી ખાતાના આનંદમાં પ્રાચીન ગ્રીસનો ઇતિહાસ નિરાશોના ઉપલા વર્ગમાં ચાલતો અને મુખાબતી પાઠશાળાના અભ્યાસના વિષયોમાં પ્રાચીન ગ્રીસનાં ઇતિહાસ, સાહિત્ય અને ફિલસૂફી પ્રથમથી આજ સુધી ગણવામાં આવેલા છે તથાપિ—ગુજરાતી ભાષામાં એ વિષયો દાખલ કરનાર આ પુસ્તક પ્રથમ ખેલુ છે, પ્રાચીન ગ્રીસના મહિમાથી ગુજરાત બહારીતો થતો જશે તથા એ તરફ નિઘાન્યસનીઓનો ભાવ વળશે તો એ વિષયના પુસ્તકો લખાતા જશે, અને ધીમે ધીમે સર્વ જોષથી સામગ્રી વધતી જશે. આ જ્ઞાન અને આ ભાવ ગુજરાતમાં ભિગાડવા માટે ખીજ રૂપે પ્લુટાર્કનાં જીવનચરિતોમાં ખાસ યોગ્યતા લાગવાથી જ આ તરજુમો કર્યો છે એમની અને એમાં આપેલી સામગ્રીની અનેક પ્રકારની ન્યૂનતા પ્રથમ પ્રયાસમાં તે જેટલું બની શકે એ ધોરણે જોવાની વિદ્વાનોને વિનંતિ છે.

આ પુસ્તકનું અર્પણ રસીકાગવા માટે અમારી ડેક્કન કોલેજના પ્રિન્સિપલ મિ. મેક્લીનો આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકની અનેક હાથે લખાયેલી નકલ છપાતા ઘણી અશુદ્ધિઓ રહી છે. શુદ્ધિપત્રમાં એ સર્વનો સમાવેશ થઈ શક્યો નથી. મુદ્રણનું કામ મહિનાઓ સુધી ચાલ્યું છે. તે દરમિયાન આદિથી અત સુધી એકસરખી ચીવટ ગખીને મુદ્રણદોષોનું શોધન કરનાર ના ના હાલામાંજ બાગકૃષ્ણ મહેતા ખી એને ધન્યવાદ ઘટે છે.

પુસ્તકના દેખાવ અને મુદ્રણમાં જે કંઈ સફાઈ છે તેનું માન પ્રજાનેકુ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સના માલિકને છે.

તિ થા શુ ૧૫, પિ મ ૧૯૬૨

તા એપ્રિલ ૯ ઇ. મ. ૧૯૦૬

બલવંતરાય કે. ઠાકોર.

હરિલાલ મા. ભટ્ટ.

અનુક્રમણિકા.

પ્રવેશક.	...						
પ્લુટાર્ક અને તેનો સમય
જીવનચરિતો સબધે પ્લુટાર્કનો આદર્શ
લાઇકર્નેસ	૧
પરિશિષ્ટ રપાર્ટોનું રાજ્ય બધારણુ	૩૧
ચેમિસ્ટ્રોકલસ	૩૫
પરિશિષ્ટો ૧ એથન્સનો ઇતિહાસ	૬૧
૨ ઇશાનનો ઇતિહાસ	૬૭
૩ મેરેથોનનું યુદ્ધ	૬૯
પેરિક્લિસ	૭૧
પરિશિષ્ટો ૧ પેરિક્લિસનું એક વ્યાખ્યાન	૧૦૩
૨ એથન્સના મરફી.	૧૦૮
૩ પે૦ વિથેથ્યુકિડિડિમનો અભિપ્રાય	૧૧૦
નિકિઅસ.	૧૧૫
પિલોપિડસ	૧૪૬
એગિસિલેઅસ	૧૭૫
ડાયન	૨૦૯
એલેક્ઝાન્ડર	૨૪૩
પરિશિષ્ટો ૧ ગ્રીકદેવમંડળ	૨૯૮
૨ ઓલિમ્પિક રમતો	૩૧૭
૩ ગ્રીક નાણા	૩૧૮
૪ ગ્રીક કાગણુના	૩૧૮
૫ ટૂકા ચરિતો	૩૧૮
૬ સાલવારી	૩૨૬
કકાવારી	૩૩૧

પ્રવેશક.

પ્લૂટાર્ક અને એનો સમય.

પ્લૂટાર્ક વિશે આપણે બહુ જ યોગ્ય જાણીએ છીએ. એ પ્રાચીન ગ્રીસના ખીઓ-
શિયા પ્રાતની દક્ષિણ દક્ષિ આગળ આવેલા કિરેનિયા ગામના બન્ધો હતો મેકિડોનિયાના
શિલિપ રાજ્યએ ગ્રીસને કિરેનિયાના યુદ્ધમાં ઇ. પૂ. ૩૩૮ ના ગોગ્રટ ગામમાં દગરી
ગ્રીક સ્વાતંત્ર્યનો અન્ આપ્યો તેજ એ સ્થળ. ત્યાં પ્લૂટાર્કના વડાઓ જૂતા વખતથી
વસવા હતા. પ્લૂટાર્ક પોતાના ગેગન ગદાપુરુષ એન્ટિનિના ચંતિત્તમાં લખે છે કે, ઓગ્રિ-
યસ અને એન્ટિનિ વચ્ચે છેલ્લું યુદ્ધ થયું (એન્ટિયમ ઇ. પૂ. ૩૨ ના સપ્ટેમ્બરમાં) તેની
તૈયારીઓમાં ગ્રીસની નગરોએને એન્ટિનિના અન્ય અને નૈઋત્ય એન્ટિગોન્ટે દાલોદ્ધણી છાવણી-
ઓમાં ખેંચાડવાનો હુકમ કરનામાં આવ્યો હતો “કિરેનિયા વામીઓ પાને થોડા ન
ટોવાથી તેમને દાલોદ્ધણી પોતાના ખબા ઉપર વહીને છેક એન્ટિફાગ બે મુંડી પ્લો-
ચાડના પડ્યા હતા, અને રસ્તે સિપાહો તેઓ જાલે બાળી હોવાના દા- હોવાને અમ બ
તેમને ફટકાવતા, એ મુજબ મ્હારા પરદાદા નાઈકર્કમ કહેતા ” એવ નંતિત્તમાં એન્ટિ-
ફાગિયમાં કેના ભોગ વિલાસ કરતો તેના વર્ણનની દખીલત આપતા પ્લૂટાર્ક લખે છે -
“ એ મ્હને મ્હારા દાદાજી લેમિપ્રિઅએ કહેલી, અને એમને, એવે કાવિયામાં ‘દિશ્વારનાં
અવ્યાગ કરના નહેતા એમિપ્રિસારાસી દાખનોડે નજરે જોયેલી, તેની પામેથી સાબજેલી ’
પ્લૂટાર્ક પોતાના જીવનચંતિત્તો સિવાયના બીજા પુસ્તકમાં પોતાના પિતા વિગ વણીના
લખે છે, પરંતુ તેમાં એકે સ્થળે તેનું નામ આપેલું નથી. પ્લૂટાર્ક કેગાણી પૂરી કરીને
એથન્સથી પાછો કિરેનિયા આવ્યો તે પછી એને અને બીજા એક યુવાનને કિરેનિયાની
પ્રજાએ કઈ રાજકામે રોમે ગ્રીસ ઉપર હાકેમ તરીકે નીમેલા પ્રેમિઅન પામે એનચી
તરીકે મોકલેના, તે દરમિયાન એનો સાથી બિમારીને લીધે કામમાં બિનકુલ ભાગ લઈ
શકેના નહીં. પરંતુ પોતે પોતાને મોપવામાં આવતું કામ ખી રીતે બજા યુ તેનો હેરાન
પ્રજા આગળ મૂકના પ્લૂટાર્ક જિભો થયો ત્યારે એને એના પિતાએ ખાનગી મનાદ આપી
કે ” ત્યારે મ્હે આમ કહું, પછી આમ કહું એમ એક વચનમાં ન બોનજ પણ અમે
આમ કહું એ મુજબ બહુઅચ ન આપતું ” અને પ્લૂટાર્ક તે મુજબ વિગત રાની
આના પિતા તરફથી તેને તેના ઉભરતા વયમાં કેના પ્રમાણુ શિષ્યલુ મંગેડુ હોતું નેક એ
તેનો આ બીણી દખીલત ઉપગથી અચ્છો ખ્યાન આવી શકે છે

પ્લૂટાર્કને ફિલિપ્પીમાં પ્રવેશ કરાવનાર ગુરુ એથન્સનાગી એમોનિયમનું નામ એના
મર્મ પુસ્તકમાં વણીનાર આવે છે ફિલિપ્પી બહુતો તે દરમિયાન પ્લૂટાર્ક એ ગુરુના ન-
માં જ રહેતો અને ગુરુ તેને અને બીજા શિષ્યો પોતાના યુક્તે ક્રેમ જ ગણુનો તથા
તેમને વિગા-દાન દેના ઉપગત તેમની નીતિરીતિ ઉપર પણ ઘણું વલ્લ આવતા એ પ્લૂ-
ટાર્કના પુસ્તકોમાંની ૨૬૫ બીણી બીણી વિગતોથી જણાવ આવે છે ગેમો પાદશાહ નીરા
(ઇ. મ. ૫૪-૬૮) ગ્રીસ દેશમાં ઇ. સ. ૬૬-૭ માં આવ્યો એ રખતે પ્લૂટાર્ક એ
આ ગુરુને ત્યાં બહુતો હતો તે વખતનું એનું ૧૫ વીસ બાવીસ વર્ષનું ધારીએ તો એ
ઇ. સ. ૪૪-૪૭ માં બન્ધો હશે એવી અટકળ થઈ શકે અને રૂઝન પદશાહ (ઇ. મ.

૯૮-૧૧૭) ઇ. સ. ૧૦૬ ના શીવાગ્રામાં કેન્દ્રીય નદી ઓઝીને દેશિયા પ્રાંતમાં ગયો તે વખતે પ્લુટાર્કે જણાવેલું હતું અને એનો "તાલ વિષે કંગોળન" નો નિબંધ રચ્યો હતો, એમ એ નિબંધમાંના એક વાક્ય ઉપરથી માણીત થાય છે. આ પછી પણ એ ૬-૫૫૬૨ વર્ષે જન્મ્યો હશે. હેરોલ્ડ પાદશાહ (ઈ. સ. ૧૧૭-૧૩૮) માટે એ આવ્યો તે પહેલાં કે તેની કારકીર્તિની સરવાળાનાં વર્ણનો એ વિરેલ થયેલો હોય એવું છે. એટલે કે, ઇ. સ. ૧૧ થી ૧૦૬ મુખીના એકતાલીસ વર્ષ અને તે ઉપરાંત આરંભમાં થોડાંક વર્ષ નામ્વાવસ્થાનાં, તથા એનામાં થોડાંક જ્ઞાવસ્થાનાં, એથી એના જન્મ, મરણ કે આયુષ્ય વિષે વધારે ચોક્કસ માહિતી મળી શકતી નથી.

એણે ઇજ્ઞામાં પ્રવાસ કર્યો હતો અને ઇ. સ. ૯૦૪ પહેલાં એ દેહલી ગયો હતો. ત્યાં રોમમાં એ લાંબો વખત રહ્યો હતો અને શિલ્પશી તથા જ્ઞાનના વિષયો ઉપરના એના વ્યાખ્યાનમાં ખાનદાન પ્રતિષ્ઠિત અને હોદ્દાવાર રોમનોની મારી સંખ્યા આવતી હતી; તથા એ કે ખીજી રીતે એને કેટલાક અમલ્લી રોમનો માથે મરોજન થયું હતું. આમાંનો એક સો-સિયસ સેનેશિયો હતો જે રોમમાં ચાર વખત કેન્સલ નીમાયો હતો. (ઈ. સ. ૯૮, ૯૯, ૧૦૨ અને ૧૦૭ માં); એને પ્લુટાર્કે પોતાનાં અગ્નિનામાંથી કેટલાંકના આરંભમાં સંબોધે છે. પ્લુટાર્કેનો આવો ખીજો સોદી, ન્દાના પ્લિનીનો અને રેસિડસનો મિત્ર, રિટિક્કસ હતો, જે નીરો પાદશાહના વખતમાં મુખ્યમંત્રી અને પછી પ્રીટર નીમાયો હતો. પ્લુટાર્કે "નિ-ગ્રામા વિષે" ના નિબંધમાં એના વિષે લખે છે કે "રોમમાંના મ્દાન એક વ્યાખ્યાનમાં આતાઓમાં રિટિક્કસ હતો. જેને રોમિશિયન પાદશાહે (ઈ. સ. ૮૧-૯૬) પાછળથી તેની કીર્તિની અદેખાપ્રતે લીધે મારી નાખ્યો. મ્દાન વ્યાખ્યાન આપતું હતું ત્યાં એક સિપાહે એને પાદશાહની એના ઉપરની ચિઠ્ઠી લાવીને આપી. આ લેખને સૌ યાંત થઈ ગયા અને હું પણ એ ચિઠ્ઠી વાંચી શકે તે માટે બોલ્યો અટક્યો. પણ રિટિક્કસે એ વાંચી નહીં અને મ્દાન વ્યાખ્યાન પૂરું થયું તથા આતાઓ ઉઠી ગયા ત્યાં સુધી કોઈ પણ નહીં. તેની આવી ગંભીર અને સખ્ય વર્તણૂક સાંચે પછી વખાણી " આ રિટિક્કસનો પુત્ર જૂનિયસ રિટિક્કસ હેરોલ્ડ પાદશાહના વખતમાં કેન્સલ થયો હતો. અને એનો પુત્ર તથા પ્લુટાર્કેનો બનીને સેક્સ્ટસ એ બે પ્રસિદ્ધ પાદશાહ અને ફિલિપ્પે માર્કસ ઓરીલિયસ (ઈ. સ. ૧૬૧-૧૮૦) ના શરૂઆત હતા. મેક્સ્ટસ વિશે માર્કસ ઓરીલિયસ પોને લખે છે કે "એ જે નીતિ અને હદાવણુઓ સુટેવેલો બોધ કરતો તે એણે મ્દને પોતાના દલાંતથીજ શીખ-વી." માર્કસ ઓરીલિયસ એને કેટલીક વખત પોતાની સાથે ન્યાયામન ઉપર પણ બેસા-ડ્યો. એટલુંજ નહીં પણ એ સહયુક્ત બહુ પાદશાહ મોટી ઉમરે પણ ધણીવાર ભાતે એ શરૂને ત્યાં જતો અને એની પાસેથી સહબોધ મેળવવા હજીતો. પિર્લેમ રામના (ઈ. પૂ. ૩૧૮-૨૭૨) મગધથી મગધાનંદ રોમન યુવાનો ઝીક શિલ્પશી, અર્ચકાર શાસ્ત્ર, આપ-ણુકસા આદિ શીખવા ઝીસનાં નગરોમાં આવતા અને ઝીક ફિલ્પશી, વક્તાઓ અને શિ-ક્ષકો રોમમાં આવતા થયા હતા, અને ઝીમને રોમે જતી લીધું ત્યાં સુધીમાં આ સંબંધ ધણે વધી ગયો હતો. આ યગાણે ધણા ઝીક અને રોમન અમલ્લીઓ એક ખીજના મં-બંધમાં આવતા, અને ઝીમ રોમનાં ઘણાં ખાનદાન કુટુંબોને અન્યોઅન્ય મિત્રાચારી

• ઇ. સ. ૯૮ માં લેસ્પેશિયન પાદશાહે અને રિટિક્કસને મારી નાખ્યા પછી ઇ. સ. ૯૦ માં રોમિશિયન પાદશાહે ફિલ્પશીને રોમમાંથી દેશનિકાલ કર્યો હતો.

આતિથ્યસાકાર આદિનો વ્યવહાર બંધાતો તે વંશ પરંપરા ચાલતો. પ્લુટાર્કનો જાતીએ અને રસિકસનો પૌત્ર એ બે મિત્ર, સહાધ્યાપી, અને કદાચ ગુરુબાઈઓ એટલે એક ગુરુના શિષ્યો થયા, ફિલસુફીમાં સરખી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા, અને માર્કસ ઓરિલિયસ જેવા વિરલ પાદશાહના એક સરખા પ્રીતિપાત્ર તથા ગુરુઓ બન્યા, એ દાખલો મિત્રતા કેળવણી અને ફિલસુફીના ઇતિહાસમાં ખાસ નોંધી રાખવા જેવો છે.

પ્લુટાર્કને બે બાઈઓ હતા. તેમાંના ટાઇમન વિષે એ પોતાના “સાતરનેહ” ઉપરના નિબંધમાં લખે છે કે “નસીબે મહારા ઉપર જે ઘણી ઘણી મહેરબાની કરી છે તેમાં એક નાજવામાં ખીજી મર્વ મૂકું તો તેમની ખરોખર ખીજા નાજવામાં મહારા જાણ દાખમનનું મહારા ઉપરનું સદા કાલનું હેતુ ઉતરે એમ છે, એ જે કોઈ અમને અજાણતું પણ મળ્યું હશે તે પણ કબુલ કરશે, અને આપણા મિત્રો તો સારી રીતે જાણે છે જ.” પ્લુટાર્કની સ્ત્રીનું નામ ટાઇમોક્રીસીના હતું અને તેમને ચાર કે વધારે પુત્ર તથા એક પુત્રી થયાં હતાં. આમાંથી બે કે ત્રણ પુત્ર જ બચ્યા. પુત્રી મૈયા છેલી આવી પણ તે ન્હાની વયમાં જ ગઈ. આ વખતે પ્લુટાર્ક કંઈ કારણસર એથન્સ ગયેલા હતા, ત્યાં એને આ માહા સમાચાર થતાં એણે પોતાની વહુ ઉપર દિલાસાનો કાગળ લખ્યો; એ કાગળ અઘાપિ વિદ્યમાન છે. અને પ્લુટાર્ક અને એની વહુનો પરસ્પર પ્રેમ તથા તેમનો પોતાનાં છોકરાંઓ ઉપરનો પ્રેમ કેવો હતો, અને પ્લુટાર્કનું કુટુંબ સુખ કેવા ઉંચા પ્રકારનું હતું, એ સર્વનું એ કાગળ માફ અને સાદું ચિત્ર છે. પ્લુટાર્કનો એની જન્મભૂમિ કિરેનિયા ઉપરનો પ્રેમ પણ નોંધવા જેવો છે. એ ઇટલિમાં કેટલાંક વર્ષ ગાળીને, તથા કદાચ ખીજી સુસાઈરી પણ કરીને પાછો ગ્રીસ દેશમાં આવ્યો ત્યારે એણે પોતાનો સ્થાયી નિવાસ કિરેનિયામાં જ ગણ્યો, તેનું કારણ એના પોતાના જ શબ્દોમાં એકે, “આ ગામડા ગામની વસ્તીમાંથી એક રહીશ પણ ઘરે એ મને ઠીક લાગ્યું નહીં.” અને કાઇમનના ચરિતના આરંભમાં લ્યુક્યુલસે કિરેનિયાની કેવી સેવા કરી હતી તેનું વર્ણન કરીને તથા તેના બદલામાં કિરેનિયા વાસીઓએ એની આરસની પ્રતિમા નગરના મધ્ય ભાગમાં બેક્સસદેવની પ્રતિમાની પાસે જ બાંધી કરી હતી તે જણાવીને પ્લુટાર્ક કિરેનિયા વામીઓનો પ્રતિનિધિ બનીને જ લખે છે કે, “વળી અમારું મત એ છે કે શરીરની પ્રતિમા મન અને સ્વભાવની પ્રતિમાની ખરોખરી કરી શકે જ નહીં, માટે અમે આ તુલનાયુક્ત ચરિતોના પુસ્તકમાં લ્યુક્યુલસનું જીવનચરિત લખીએ છીએ.” આ લખાણનો આશય એવો છે કે જેમ કોઈ સંપૂર્ણ ધણી જમાના ઉપર ચંદ્ર ગયલા પિતૃનું આદ્ય ધર્મ યુદ્ધિથી કરે છે, તેમ પ્લુટાર્ક પોતાના નગરને રોમના કોપમાંથી ઉગારનાર રોમન લ્યુક્યુલસનું ચરિત ધર્મ યુદ્ધિથી લખે છે. વળી એ પોતાના વતન માટે તેનો હલકામાં હલકા દરજ્જો હોદ્દો સ્વીકારવા તૈયાર હતો. એનાં પુસ્તકોમાં એક સ્થલે તે ઇયેમિનેન્ડસે એક વેળા થીબ્સના ગંદકી વાળનારાઓના સુખી નો દરજ્જે સ્વીકાર્યો હતો તથા એ કામની પણ પ્રતિષ્ઠા પોતાની આંખથી વધારી હતી એ દાખલો ટાકીને લખે છે કે “હું પણ મહારા ગામની એવી હલકી નોકરી બજાવતો હોઉં છું ત્યારે મહારા પાડોશીઓ કેટલીકવાર મ્હને હસે છે; પણ તે વખતે હું એન્ટિસ્થનીસનું એક વાક્ય સ્મરીને સ્વસ્થ રહું છું. એક દિવસ એન્ટિસ્થનીસ જાતેજ બગરમાંથી આવેલી માછલી પોતાના હાથમાં ડ્રાઈડી લાવતો હતો, તે જોઈ કોઈએ અચ્ચેા જણાવ્યો

અને ગયાં હરી ત્યારે એણે જ્ઞાન લીધે કે “ એ મ્હારે પોતાને માટે વાળોળુ ” એથી ઉપરું દું કોમોગેનાં નગિયાની ગણતરી થાય અને પથન અને ચૂનો અજાણ તે ઉપ-
ચરત નાખું” તે વખતે લેણે અને દસે છે ત્યારે દું કહ્યું કે “ આ જ્ઞાન કહ્યું તે મ્હારું
પોતાનું નથી, એ મ્હારી માનુષ્યિ માટે કહ્યું. ” પૃથાર્ક કિરોનિયાના ધાણીયા આકેન
નીમાયસો અને ડેહરીના એયોયો દેવના પૂજરી તરીકે એણે ધણા વર્ષ સુધી સેવા કરેલી.

શિમોચનિસનાં ચળિના આગમમાં પૃથાર્ક લખે છે કે “ હિતિદાસના વિષયો ઉપર
લખના ક્ષેત્રે તેને જુદાં જુદા પુસ્તકાલોકોમાં વિખનારની અનેક ચોપડીઓમાંથી વિગત મે
જાવવી પડે છે એટલે તેણે પોતાનો નિવાસ માર્ગ મોટાં અને ગાદિયા માટે વિલસોજ પંતારુનાં
નગરમાં રાખ્યો જોઈએ. એવા સ્થગમાં એને ધાણી વિગત અને કિમતી ચોપડીઓ મંગી
શકે, અને ચોપડીઓમાંની વિગત ઉપરાંત વિધારિ સાક્ષીઓની ચળિના વિષયનીય બદલામાંથી
પણ તે પૂછી પૂછીને ધણુ જાણી શકે. મ્હેં તેા મ્હારું સ્વેચ્છા એક મામલમાં ગમ્યુ છે, અને
એને જ વળગી રહેવાનો મ્હારો નિશ્ચય છે, કેમકે નહીં તેા એ દાલ છે તે કળા પણ નહીં
યદ જાય. ત્યારે દું મેમમાં અને હરહિતા બીજા નગરમાં દત્તો ત્યારે મ્હને સોપવામાં
આવેલાં જાહેર કામોની બીજાને લીધે તથા મ્હારી પાસે રિલ્લુથી ધીમવાને અપ્પાજા કોય
આવતા તેને લીધે, લેટિન બાપા શીખી લેવાનો મ્હને વખત મળેલો નહીં. એટલે મ્હેં રોમન
કર્તાઓનો અપ્પાજા કિમતી અવસ્થામાં જ રાકે કયો. એ જાન મેજવવાની મ્હારી રીત વિચિત્ર
લાગશે. પણ દું ખરેખર કહ્યું કે શબ્દજાનદાન વસ્તુજાન મેજવવાને બદલે વૃં માગ વસ્તુજાનને
બલે શબ્દજાન મેજવી થયો. ” પૃથાર્કનાં બધાં જ પુસ્તકો એની ઉત્તરની વચમાં લખેલાં
હતા. ચરિતો શિવાયના એના બીજા લેખોમાં નિબંધો અને મવાદો દના. તેમના વિષયો ધણા
જૂઠા જૂઠા દોરા ધના પણ લેખકના મુખ્ય વલણને લીધે એ બધાનો નમદ જૂના વખ-
તથી જ “ એથિકા ” એટલે “ નીતિ નબધી ” (લેખો) ને નામે પ્રસિદ્ધ છે. એના બધા લે-
ખોની પ્રાચીન યાદી પ્રમાણે એના “ એથિકા ” મા આશરે બસો લેખો દોરા જોઈએ, પરંતુ
એમાંથી અર્ધા ઉપર નિવમાન નથી. પૃથાર્કે એથા મરં ચરિતો પણ ડાગ્યાં નથી. એણે
પાસે કે વધારે ચળિતો લખેલા તેમાં પચાસ કે વધારેની વ્યવસ્થા એની રાખેલી કે એક
શીક મહાપુરુષનું ચળિત આવે પછી એક મેમન મહાપુરુષનું ચળિત આવે અને છેવટે એ
જે વચ્ચે મુકાનનો આવે. આવ્યા એક વિજ્ઞાનને પૃથાર્કે પોતે એક ચોપડી કહે છે અને
એથી એની મરં ચોપડીઓના નબદનું “ જુવના ચુન ચરિતો ” નું નામ પૃથાર્કેનું પો
નાનું જ પાડેલું છે હાલના ચળિતના આગમમાં તે લખે છે કે, “ જુવના ચુન ચળિતો
માંની આ બાની ચોપડી-એના ચિત્રો હાલ અને પ્રદેશ છે તે- ” એ એમાંના વધારે
પ્રાચીનના ચળિતથી આગળીય ’ આ નામ પૃથાર્કે બીજા કેટલાક ચળિતોમાં પણ વાપરે
છે વળી શિમોચનિસ અને શિમોચના જુવના જૂઠા ચળિતની ચોપડીને એ નોંધિયસ
મેનેચિયોને નોંધેલીને “ આપણી જુલનાઓમાંની પાનમાં ” કહે છે એ ઉપરથી અનુમાન
થઈ શકે કે એ મેમમાં દત્તો તે દનિજાન નોંધિયસ ગાયે જાનવિનમાં આ રૂપમાં ચરિતો
વખવાનું એને તૃપ્તુ અને તેથી જ એ નોંધિયસને ચળિતોના વાગ્યા નોંધેલે છે ગ્રીમ
અને મેમના બિન બિા પણ સમગ્રનીય કંઈકનો મુકાબો દરિદ્રિય નીકે અને રોમન
। મને ત્યા ઉપચિત્ર થાય, અને એ ઉત્કર્ષોને નિર્માન દના । મહાપુરુષોના જુલના મુક્ત

ચરિતોનો વિષય એક શ્રીક અને એક રોમન મગજમા સાથે સ્ફુરી આવે, તથા સાહિત્ય અને પર્યાપણા તરફ દગતી શ્રીક બુદ્ધિ એ કાર્ય ઉપાડી લે, અને તે કગતા કગતા ફરી ફરી રોમન બુદ્ધિને અરે અને તે એના ઉદ્દગાગ્ર ઝીરે, એ મર્મ શ્રીકો-રોમન મસ્તૂતિના પોનીબિયસથી માર્કસ ઓરીનિયમ સુધીના યુગમા આભાવિક હતુ, અને નિગમતા આજ પણ રચિકર લાગે છે પ્લુટાર્કની “ તુલના યુગ્મ ” ચોપડીઓમાંથી બાવીશ વિધમાન છે, તેમાંની એકમા એગિમ અને કિન્ઓમિનીસ એ બે શ્રીકની ટાઇબીગિયમ ગ્રેક્સ અને ટ્રેપસ ગ્રેક્સ એ બે રોમન માથે તુલના છે એટલે કુલ ત્રેવીશ શ્રીક અને ત્રેવીશ રોમન એમ છેતાગીશ ચરિતો છે આ તરજુમામા આપેના ચરિતોમાંથી પ્લુટાર્કે લાઇકર્ગ-મનેન્સમાં સાથે, થેમિસ્ટોકિનમને કેમિલસ માથે, પેરિક્લિસને ટેબિયમ મેકિસમસ સાથે, પિતૌપિડમને માર્કિયમ સાથે, નિકિઅસને કેમમ માથે, એગિમિતેપસને પોમ્પી સાથે, ડા-યનને વટસ માથે, અને એતેક્રાડને ગીઝર સાથે જોડેલા છે થેમિસ્ટોકિનસ અને કે-મિલ્લમનીતુલના તથા એનેક્રાડ અને સીઝરનીતુલનાનું જખાણુ વિધમાન નથી કુલ બા-વીશમાંથી બીજી બે તુલનાઓ પણ વિધમાન નથી હાન અદાર છે તેમાંની પણ સર્વ પ્લુટાર્કની જ લખેલી ૮ ક્રમ એ વિગે વિદ્વાનોમા મત બેદ છે આબાવીશ ઉપરાત પ્લુટાર્કે તુલનાયુગ્મ ચરિતોની કટલી ચોપડીઓ લખી હતી તે કહેનાતુ નથી પણ ઇપેમિનોન્ડસ અનેન્દા-નાસ્ટીપિયો એ બેની એકતોલખી હતી જ, અને એના ઇપેમિનોન્ડસના ચરિતના લોપથી ઇતિહા-સને મોટી હાની થઇ છે પ્લુટાર્કના ચરિતોમા આ છેતાગીશ ઉપરાત ઓથો અને ગાલ્બા એ રોમન પાદશાહોના તથા ઇરાનના પાદશાહ આર્ટાક્ષર્ડિમસનુ અને મિકિઓનના એરેટસનુ એ ચાન પણ વિધમાન છે તે ઉપરાત એલો હર્મ્યુલીસ, એરિસ્ટોમીનીમ, હેસિઅડ, પિન્ડર, ઓગસ્ટમ, ટાઇબીગિયસ, વગેર બાર પદ્ય ચરિતો લખેલા હતા તે હુમ થયા છે

જીવનચરિતો સંબંધી પ્લુટાર્કનો આદર્શ.

આ વિષય મળેથી જુદા જુદા ચરિતોમાંથી ઉતારા ટાકી અમે પ્લુટાર્કને જ મોનવા દીધો છે એ ઉતાગઓના બેભાગ પડે છે પ્રથમમા પ્લુટાર્કની અંતિહાસિક બુદ્ધિ હર્ષાવમારા હિસાબ છે અને બીજા આજમા જીવનચરિતો કેવા એમએ, તે ઉપરથી આપ-ણા મનપર પેવી અમર થાય છે, ખાસ યુનાનોને એ શા માટે નયાનના બેઠએ વગેરે વિષયો મળેથી ઉતા । છે

(જીવનચરિતો સંબંધી પ્લુટાર્કના આદર્શ)

૧.

અ.

જેની રીતે (પુરાતન) જૂગોત્તરેતાઓ નકસાઓમાં છેલ્લા ઉપર અગ્રણ્ય પ્રદેશોનાં નામ છુસાડી દેતા અને વળી સચન કરતા કે તેની પેલી પારના મુલકમાં રેતીનાં રણ છે અથવા જંગલી પ્રાણીઓથી બરપૂર જગાઓ છે અને ફરી ગયેલ સમુદ્રો, કે કાંપવાળા જગાઓ અથવા મોટા પર્વતો છે કે જ્યાં મનુષ્યની દિશ્વત કે મહેનત કંઈ કામ આપતી નથી; તેવીજ રીતે નાભાંકિત પુરુષોનાં જીવનચરિતો લખતાં, જ્યારે બરોસો રાખવા લાયક બિના મળી શકે એવો ઐતિહાસિક સમય વટાવીને પછી, મ્હારા સેનેશીયો, હું પુરાતન સમયપર આનું છું ત્યારે મ્હારે કહેવું પડે છે કે હવે પછીનો પ્રદેશ કલ્પિત વાર્તાઓ અને અમલકારિક બિનાઓનો છે જેની અંદરથી સત્યશોધન કરવું એ મુશ્કેલી ભરેલું છે. છતાં જ્યારે મેં લાઇકર્ગસ અને ન્યુમાનાંચરિતો આપ્યાં છે તો પછી મને લાગે છે કે એજ સમયના રાજા રોમ્યુલસનુંચરિત આપવું તેમાં અયોગ્ય કંઈ નથી; અને પછી તેની સાથે તુલનામાં કેને મૂકવો એ વિશે વિચાર કરતાં મને લાગ્યું કે ભગ્ય અને અજીતરોમના પિતાની સાથે તુલના કરવા માટે તો સુંદર અને પ્રખ્યાત એથન્સને વસાવનારનેજ મારે આગળ ધરવો જોઈએ. એટલા માટે દંતકથાઓ લખને તેમાંથી ઇતિહાસનું નવનીત આપણે વહેલી કાઢીએ; અને જ્યાં એ ક્રિયા ન થઈ શકે અને કેલ્પનાંમય અદ્ભુત બનાવોમાંથી સંબંધિત અર્થ નજ નીકળી શકે ત્યાં વાચક વર્ગની ક્ષમા માગી પુરાતનકાલની કલ્પિત વાર્તાઓને નીબાવી સેવા વિનંતી કરીએ.

(થીસ્ટુસનું ચરિત.)

બ.

*ક્યુનાકસાના મુદ્દ વિષે લખતાં પ્લુટાર્ક લખે છે—આ મુદ્દ વિષે ઘણા ઇતિહાસિકોનાં લખાણ છે, પણ એનોફનનું લખાણ એટલું બધું તાદ્દશ અને જુસ્સાવાળું છે કે એ વર્ણન વાંચીએ છીએ એમ નહીં પણ આપણે એ બનાવ જ આપણી નજરે જોઈએ છીએ અને તેની જુદી જુદી લાગણીઓ આપણને જ થતી હોય એવી પ્રતીતિ થાય છે. એટલા માટે તે વર્ણન ફરી આપવા પ્રયત્ન કરવો એ મૂર્ખાઈ છે; ફક્ત જે ચોંટી ઉપયોગી બાબતો તેણે મૂકી દીધેલી તેજ અહીં લખાવ કરવી મેં ચોગ્ય ધારી છે.

(આટોઝર્કિસસનું ચરિત.)

ક.

છતાં અમે બધી બાબતમાં સત્યને જ અવલખીશું અને માનીશું કે લ્યુક્યુલસના પરાંકર્મોની યાદદાસ્ત કામ કરવામાં અમે તેના ઉપકારનો બદલો વાળીએ છીએ. તેણે

*આજ પ્રમાણે નિકિઅસના ચરિતને પ્રારંભે થ્યુકિડિડિસના ઇતિહાસની સાથે એ ચરિતના સંબંધ વિષે જે લખાણ છે તે જોવા વાચનારને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

સસ કરી અમારું સરેર બચાવ્યું તેના બદલામાં અમે તેને અસત્ય અને ભેટી કાઢેલ
 ઇતિહાસ આપીએ તેથી એ કહિ ખુશી થા. જ નહીં જ્યારે કોઈ ચિત્રકાર અમુક મુંદર
 ૩૫ ચિત્રનો દોષ છે અને તે ૩૫માં કંઈ ખામી દોષ ૯ નો તે ખામી ચિત્રમાં નહીં
 આવે તે આપણને યોગ્ય નથી લાગતું તેમ તે એકદમ ગદાની માફક નજર આમગ તર્ક
 કરે તે પણ હીક નથી કા જ એ ખામી નજ દોષ નો ચિત્ર આનેદુષ નથી થતું અને
 ખામી દેખાય તેવી દોષ તે તેના મેલમાં ખામી આવે છે એવી રીતે આ પુસ્તકમાં
 જ્યાં એક પણ ચરિત્ર યશ મિત્રાણુ મળી આવતું મુશ્કેલી હ-અસક છે, ત્યાં ચિત્રની
 આનેદુષ ખુશી જાગવથી અને સદુક્તિઓ પ્રમથગા નકારાનો પ્રાપ્ત કરવા એ દરજ
 હર છે પણ તેની ખૂબી અને દુર્ગુણો ખામી-ચાલિતના પરિણામ તરીકે ન ગણતા સદ
 ગુણની ખામીના પરિણામ તરીકે જ ગણીને મનુષ્ય સ્વભાવ જે મૂર્ખ સદગુણની નિતિ
 મા કી પેદા ક ના જ નથી તેના માનની ખામી આ મદા પુસ્તકના દોષોને જ. અ
 ધાનમાં ખમવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

(કાકમનનું ચિત્ર)

૨.

અ.

હવે અમે એકેકાન્ડર અને પોમ્પીની હત્તાવાગ સીકન્નાચરિત્રો આરબીશુ અને
 પ્રથમથી કહેવાની રજ સહએ છીએ કે એક તો વિષય બહુ વિસ્તીર્ણ છે, અને બીજું
 અમારો ઉદ્દેશ ઇતિહાસકનો નથી પણ ચરિત્રલેખકનો છે એટલે અમે અમારા વૃત્તાતમાં
 બધા બતાવે અને વિગતવાર તપસીય કાખસ કરવાને બદલે અમારા ઉદ્દેશને ઉપયોગી દૂકા
 સામ્રાજ્ય જ આપીશુ માણસના ગુરુદેશાદિ જાણવા માટે ધણીવાર એવું બને છે કે તેના
 સુરસિદ્ધ પ્રસાદો જેવા કે મોટા પેાઓ અને યદયરી લગાઇઓ એ સર્વ કરતા તેના
 યોગ જાણીતા કૃત્યો અને તેની મજાક મશ્કરી કે સાધા જુ વાતચિતમાંના સખો વધારે
 ઉપયોગી યદ પડે છે ચિત્રાત્મકો જેમ હમી રચતા ચરીરના બીજા બાગો કરતા ઉત્તમ
 ગને માટે અને તેમાં પણ આજ આખોરે માટે આવત મગજ રાખે છે કેમકે હમી મ
 જાતી આવશે કે નહી તેના બધા આધાર એ બાગો ઉપર છે તેમ અમે પણ એમની
 કાગ્યોર્દિન તારીખવાગ અને સપૂર્ણ જવાન રચવાનું બીજાઓ માટે રહેવા દે તેમના
 સ્વભાવના ૩૫ ગુણ આનેદુષ ચીનરવા મથીનું

(એકેકાન્ડરનું ચરિત્ર)

બ.

મે આ જીવનચરિત્રો લખવાનો બીજાઓના જ્ઞાન માટે આરબ કરેલો પણ પછી
 આ અખ્યાસ મે પોતાને માટેજ કાવમ ખ્યો અને ચરીસાની માફક એ ચરિત્રોમાંથી
 હુ મારી પોતાની આજ ચલનતને નિયમમાં ગખતા ચીખ્યો. કારણ આ મહાપુરુષોના ચ
 રિત્ર વિષે ગુલના કરવી અને તેઓના ચલમ્બી અને અચલમ્બા ખવતા લાલક પરાક્રમેની
 મોધ પરી અમા જાણે એ મહા પુરુષોને મારે ઘેર નોનરી એક પછી એક દરેકની સાથે

પ્રથમ ખ ના જીવનના વમ જીવિત અખધે લખતા કાકમનના ચરિત્રમાંથી હતાત છે તેના
 અનુસંધાનમાં જ ના પરખ આવે છે

કાલ નિર્ગમન કરતો હોઈ અને વાનગિતનો આનંદ લેતો હોઈ એનું મને બાન થતું; અને મને કવિની પંક્તિઓ યાદ આતી—“ અડો દેરો, આનાથી બીજો આનંદ કયો? અથવા સદ્ગુણનો આથી સારો માર્ગ કયાં ? ”

ડિમેક્રિટસ પોતાના તત્ત્વજ્ઞાનમાં એક અમત્ય અને અનેક વહેમોને જન્મ આપનાર સિદ્ધાંત રચાવે છે તે એવો છે કે હવાની આંર નિરંતર સારાં અને અનિષ્ટ પરમાણુઓ આથડ્યાં કરે છે અને પછી તે સવાદ આપે છે કે આપણે નિરંતર પ્રાર્થના કરવી કે તેમાંથી સારાં પરમાણુઓ જ આપણી મનોવૃત્તિ માથે બટકાય. હું તો ઇતિહાસ અને જીવનચરિતોમાં જાણીના યથેચ્છા મહા પુરુષોના વિચારથી માફે મન બરી રાખું છું અને એણુછટકે કોઈ કસંભતમાં જતું પડે અને તેનાથી જો કંઈ ખરાબ અસર મારા મનમાં પ્રવેશ કરે તો તેમાંથી સારી મંમનના દાખલા હું શાંતિથી મારા મનમાં ડસાવવા પ્રયત્ન કરું છું. આજ હેતુથી હવે હું પોદ્ધસ એમીસિયમ અને કારિનથવાસી ટાઇમોસિયનનાં ચરિત લખું છું; એ બંને વીરો પોતાના સદ્ગુણ માટે પ્રખ્યાત હતા તેટલાજ પોતાની રક્તે માટે પણ હતા એટલે તેઓની જીતને માટે તેઓ પોતાના મદ્ગુણના આભારી હતા કે નસીબના એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે.

(પોદ્ધસ એમીસિયમસનું ચરિત.)

૬.

મ્હારા મિત્ર પોલિક્રેટિસ, શિશુસુદ્ધ કાષ્ઠસિંધુસ એક અસહ્ય કહેવત જરા ફેરવી કહે છે; ‘સુખી પુત્ર મિત્રજ બીજો કોણ પોતાના પિતાનાં વખાણુ કરે?’ પણ ડાયોનીસી-ડોરસ તેને વાસ્તવિક ન ગણી આમ કહે છે—‘કુખી પુત્રો સિવાય બીજા કોણ પિતાનાં વખાણુ કરે?’ તે કહે છે કે આ કહેવાનો હેતુ જોઓમાં પોતામાં કંઈ ગુણ ન હોવાથી પોતાના પિતાના ગુણોનાં જ વખાણુ કર્યા કરે તેમને ચૂપ કરવાનો છે. પણ જોઓમાં તેમના વડવાઓના સદ્ગુણો આપો આપ પ્રકાશી નીકળે છે, અને જોઓ તમારી માફક પોતાના કુટુંબના નર રતોના દાખલા પ્રમાણે પોતાની ચાલ ચલગત ધડે છે તેઓ તો પોતાના વડવાઓનાં કામો યાદ કરવામાં અને તેઓના સદ્ગુણો વિષે વિવેચન કરવામાં અને વિવેચન સાંભળનારો આનંદ લે તે પ્રાજ્ઞાનિક છે. કહેવત તમે કહા પોતાના કુણાની ખામીને લીધે તેમને વખાણુતા નથી, પણ પોતાના સદ્ગુણોને તેમની સાથે સરખાવી તેઓને તમારા જીવનના આદર્શ અને તમારા સદ્ગુણના પ્રેરનાર તરીકે તમે તેમને પૂજો છો. એટલા માટે ‘એરેટસ’ જે તમારો વડો થયા હતા તેનું ચરિત લખીને તમને મોકલીશ. તે પરાક્રમથી તમે અજાણ્યા છો એમ કહેવાનો મારો આશય નથી પણ તમારા પુત્રો પોલિક્રેટિસ અને પાઇયોક્રિસસ એ મહા પુરુષ ચરિત્ર વાંચી તેને પોતાના આદર્શ રૂપ ગણી તેના જેવા થવા પ્રયત્ન કરે એ છે. કારણ સદ્ગુણની પ્રશંસા કરનાર નહીં પણ પોતાની પ્રશંસા કરનાર જ પોતાને બીજા કરતાં ચડીયતો ખાતે છે.

(એરેટસનું ચરિત.)

૭.

એક વખત રોમના જનરમાં સીઝરે કેટલાક વિદેશીઓને કુતરા તથા વાનરનાં બચ્ચાને તેડી જતા તથા લાડથી રમાડતા જોયા; અને તેપરથી તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે તમારા

દેશમાં સત્તાન, થાય છે કે નહીં? અને એ રીતે તેજો જેઓ માનવ બાવકને ઘટતા લાડ અને મમતા હલકા પ્રાણીઓને બતાવે છે તેઓ સખ્ત ઠપકાને લાપક છે એવું સ્પષ્ટ થઈ હતું એજ પ્રમાણે મનુષ્ય હૃદયમાં કુદરતે રાપેલી હૃદય-નૃત્તિ અને હૃદય નવા રાત્રીના સંપાદનની ઉત્ક્રાંતિ ઉપયોગ જે લોભ દાનની અને નિર્માલ્ય બાનતોમાં મરે છે અને ઉપયોગી ઉમદા વસ્તુઓ તરફ બેદરકાર રહે છે, તેઓને પણ એટલોજ ઠપકા મટે છે આપણી ઇદ્રિયો તો ચત્રવત્ સુદૃઢ અને નિરપ મર્વ વસ્તુઓના પ્રતિબિંબ ગ્રહણ કરે છે પરંતુ સ્વતંત્ર સ્વેચ્છાચારી મન ચોખ્ખા લાભે તે વિચારમાં ધ્યાન લગાડી શકે છે અને તે-ટલા માટે પરિણામ શૂન્ય ખાલી તર્કનિર્મલકમાં નહીં પણ માનસિક શક્તિને કેળવી શકે એવા ઉપયોગી વિષયોમાં તેને રાહતુ જોઈએ કારણ કે જો રગમાં છે કે જે રગ સુ-હરતાથી આખને આનંદ આપે છે, તેજ રગમાં આખો ધારવાનો શુભ પણ છે, તેમ મનને આનંદ આપનારા વિષયો ને આનંદહારાજ આપવુંને આપણા કર્તવ્ય તરીકે દોરે છે અને આપણે આપણા મનને એવા વિષયમાં લગાડુ જ ક્રમ છે મદ્યપુના કામોતુ ચિત્તને એ એવા વિષય છે કારણ કે તેથી આપણી સ્પર્શ જામત થાય છે અને એ કામોતની નકલ કરવાને આપણે ઉત્ક્રાંતિએ છીએ બધી બાબતોમાં કષ્ટ આ પ્રમાણે થતું નથી એથી ઉત્ક્રાંતિ એમ પણ બને છે કે આપણે પરિણામને વખાણીએ છીએ તે પણ તેના મતે તરફ આનાદર બતાવીએ છીએ દાખલા તરીકે રંગ અને અતરંગી આપણે પુરા થઈએ છીએ છતાં અતરંગિયા અને રંગારાને તો આપણે હલકા કારીગર વર્ગમાં ગણી કાઢીએ છીએ

એટલા માટે જ્યારે એન્ટિરિથનિસને કહેવામાં આવ્યું કે હરેનિયસ વાસણી બહુ સારી વગાડી જાય છે ત્યારે તેજો વાજળી રીતે જનાખ આપેતા કે એમ હોય તો તે બીજી બાબતોમાં નિર્માલ્ય હોવા જોઈએ કારણ કે તે સિવાય એ વાસણી એવી સારી બજારી શરૂ નહીં અને આજ પ્રમાણે અમુક મિજાનમમાં પોતાના પુત્રને સુદર ગીત ગાતા સાથે ઠિલિપે ઠપકો આપ્યા હતા— ગાયન નામમાં તે આદર્શ નિપૂણતા મેળવી એથી તું હજવાતો નથી? શાદગમઓ તો બીજીઓના ગાયન સાબળામાં નવરાસને અર્ધા કલાક ગાશે અને કલામાં નવીણ પુરુષની રૂનિગ ધ્યાનથી અનરોધન કરે તેમાં જ કલાદેવીઓને ઘટતું માન મળી જાય છે એમ માની લેવું જોઈએ જો કાંઈ પુરુષ પોતાનું અમ્મ હલકા કલામાં સ્વેચ્છા સમરે હોય તો તે સ્વેચ્છા તેની મહેનત એ હોવા સિવાય તરફ તેની બેદરકારી સાબિત કરે છે દાખલા તરીકે મેઘ ઉચ્ચ કુદરતે અને ઉદારચરિત્ર મુશાન પિમામાં ઝડપની કે આગેસમાં હીરાની રીતિમાં જોઈને પોત શીવસ ક પોલિડિન ટિસ થવાની આકાંક્ષા નહીં કરે અથવા એ એનેકિચન શાહલીયન આર્કિતોકસના મનોહર કા થો વાગી તેમના જેવા ચલાતુ મન નહીં કરે કારણ કે અમુક વસ્તુ આપણ

● પ્રસિદ્ધ ફિલસૂફ હર્બર્ટ સ્પેન્સરની પુત્ર આની એક કથિત વાતની છે એ વિષય અજ કસરત માટે લગભગ સૌજ્ય થોગ વખત બિલિષ સંબંધિ રમત રમતા એક વખત એ અલબ્ધા બુવાન સાથે એણે દાવ મા-ધો તેમાં એણે થોડાં થોડાં હોકા દઈ એટલામાં એ બુવાન દરા હો કડા મેળવી દાવ છવી બધો એ ઉપરથી હર્બર્ટ એ મરે કદા બીજાને તેને મિટી રીતે મારા બધા સાદેબ તમે તમારા વખતનો મેટિ બાબ આ રમતને અર્પિને એમાં બહુ સારી રીતિયન મેળવી છે ખરી પણ એ કદા તમારા વખતનો સદુપયોગ હશે ન કહેવાય

મનરજન કરે માટે તેના બનાવનાર માટે આપણને માન પેદા થાય એ કંઈ આવશ્યક નથી. આપરથી એ સ્થિતિ થાય છે કે જે વસ્તુઓ આપણને આનંદ આપે છે, છતાં આપણી સ્પર્શને તથા અનુકરણ વૃત્તિને ઉત્કેરતી નથી તે વસ્તુઓ જોનારને બદ્ધ રાખેલા કારક નથી. પણ સદ્ગુણમાં એ ખામ મોહની છે કે જેમ જેમ તે આપણને આનંદ આપે તેમ તેમ આપણે સદ્ગુણના નમૂનાઓનું અનુકરણ કરવાને પણ ઉત્કેરણને છીએ. સદ્ગુણના સૌંદર્યમાં કાંઈ અજળ બદ્ધ છે, તે એકદમ આપણી કાર્યવૃત્તિને ઉત્કેરે છે, આપણી રીતભાત સુધારે છે, ઇચ્છાઓપર અંકુશ મુકે છે, અને એ અસર એક જીવંત ચિત્રપરથી થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ ઐતિહાસિક વર્ણનપરથી પણ થાય છે.

આજ આશપથી મહાપુરોનાં જીવનચરિતો લખવાનું અમે આદ્યું છે. અને પેરિક્લિસ તથા હેનિયાસ સામે વિમલ યજ્ઞાવનાર ફેબિઅસ મેકિસમસનાં જીવનચરિતનું આદ્યમું પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. એ એ વીરો ઘણા સદ્ગુણમાં મળતા આવતા હતા. બંને સરખા ન્યાયી અને ઉદાર હતા, બંનેએ પોતાના દેશની સરખી સેવા કરી હતી અને પોતાના દેશબંધુઓ અને અધિકારમાં સાથીઓની ખરાબ વર્તણૂક પણ બંનેએ મરખી ધીરજથી સહી લીધી હતી. અમારો આ મત વાસ્તવિક છે કે નહીં તે આ પુસ્તક લખેલી જણાઈ આવશે.

(પેરિક્લિસમનું ચરિત.)

ઈ.

કેટલાએકનું માનવું એવું છે કે ઇકસીઅનની દંતકથા મહત્વાકાંક્ષી જનોના હાલ બતાવવાને માટે રચવામાં આવી છે અને એ માનવું વાસ્તવિક લાગે છે. ઇકસીઅને એક વાદળાંને તેને જ્યૂનો દેવી મમજીને આલિંગન આપ્યું અને તેને પુષ્પિણીને સેન્ટાર (મનુષ્યનાં મુખ અને ઘેટાના શરીરવાળા રાક્ષસો) નો જન્મ થયો; તેવીજ રીતે મહત્વાકાંક્ષી નરો માનને આલિંગન આપે છે કારણ તે સદ્ગુણનો પછાડેલો માન છે; અને ઇર્ષ્યા અને એવા ખીજ વિકારોથી તેઓ વિચિત્ર અને દુષ્ટ સંતતિ પેદા કરે છે. સૌદામિયસના એક નાટકમાં ભરવાડ પોતાનાં ઘેટાનાં ટ્રાળાંને ઉદેશીને કહે છે—

“આ અમારી પ્રજા છે; અમે તેના નોકર છીએ; અને તેઓના માત દુઃખો મમજી તે પ્રમાણે ચાલીએ છીએ.”

આજ પ્રમાણે જે રાજ્યનિતિજો પ્રજાની ઉચ્છૃંખલ અને ઢંગધડા વગરની વૃત્તિ પ્રમાણે રાજ્ય ચલાવે તેઓનું પણ કહી શકાય. અધિકારીનું નામ મેળવવા માટે વાસ્તવિક રીતે તેઓ ગુલામ થઈ રહે છે. જેવી રીતે એક હોડીમાં હલેસાંવાળાઓ-સુકાની કરતાં વધારે સારી રીતે આગળ જોઈ શકે છે છતાં તેના દુકમ લેવા માટે વારંધડીએ પાછા ફરી-જીવે છે તેવી જ રીતે જેઓ પ્રજામતને રાજ રાખવાના હેતુથી કામ લેતેઓ અધિકારી કહેવાય છે છતાં વાસ્તવિક રીતે તેઓ પ્રજાના ગુલામ કરતાં વિશેષ સારા નથી હોતા.

ખરો પ્રમાણિક રાજ્યનિતિજ પુરપ પ્રજામતની એટલી જ દરકાર રાખે છે કે તેને લીધે તેનાપર વિશ્વાસ બધાઈ જવાથી તેને પોતાની મુસદ્દા પાર પાડવામાં અને તેને ફત્તેહબદ્દ કરવામાં મદદ થાય છે. એક મહત્વાકાંક્ષી યુવાન પોતાના સારા મહાન કાર્યો માટે મગર

થાય અને પ્રમાણમાં કીર્તિની સ્પૃહા રૂપે તેમાં કંઈ પાધો નથી; કારણ યીજીએસ્ટસ કહે છે તે પ્રમાણે ન્હાની વય અને સાધારણ સ્વભાવના પુરુષોમાં જ્યારે સદ્ગુણો કેળવા માટે છે ત્યારે કીર્તિના પાણીથી તેઓ પોપાય છે અને જેમ જેમ કીર્તિની સ્પૃહા વધતી જાય છે તેમ તેમ પ્રમાણમાં તેઓ જોરદાર થતા જાય છે; પણ બધી બાબતોમાં કીર્તિની નિરંકુશ સ્પૃહા જોખમકારક છે અને ખાસ કરી રાજકીય બાબતોમાં તો તે ઘણી જ જોખમકારક છે; કારણ કે પ્રબલ સત્તા સાથે જોડાયેલી હોવાથી, કીર્તિની સ્પૃહા તેઓને ગાંડા અને મૂર્ખ બનાવી દે છે; અને જે સાફ હોય તે યશસ્વી થાય એમ માનવાને બદલે જેટલું શોકપ્રિય તેટલું સાફ એવો ઉધો મત તેઓ ધરી બેસે છે. એટલા માટે એન્ડીપેટરે ફ્રાન્કિયન પાસે કંઈ અયોગ્ય માગણી કરેલી તેના જવાબમાં તેણે કહેલું કે હું તમારો મિત્ર અત્રે ખુબી ખાતમોર બંને નહીં થઈ શકું. આજ કે આવું કંઈ વાંચ જનસમૂહને પણ કરેલું જોખમ 'એક જ માણસ તમારો હાકેમ અને તમારો શુભામ થઈ નહીં શકે !' કારણ એમ કરવું એ તો સૂર્યની દંતકથાના જેવું જ પાણું ઘવાવું. કહે છે કે એક વખત પુછડીને અને માયાને તકરાર થઈ, અને હમેશ તમારી દોરાવણી ચાલું છું તેના કરતાં આજે તો હું આગળ ચાલું અને તમે મારા દોરાયા ચાલો એમ પૂછડીએ માથાને આગ્રહ કર્યો. તે પ્રમાણે હવું અને પૂછડી આડેછડ જોમ તેમ ચાલવા માંડી એટલે કાંટા વગેરે વાગવાથી તેને જખમ થયા અને મસ્તકને કુદરતી નિયમની વિરુદ્ધ આંધળા અને બહેરા બોમીયાના હોવા પ્રમાણે ચાલવું પડ્યું એટલે તેને પણ ખમવું પડ્યું. એવી જ રીતે જોઓ રાજ્યના દરેક કામમાં શોક વૃત્તિની તરફ નજર નાખતા રહે છે તેઓની રિયતિ તેવી જ હોય છે. પ્રજાની દંગ-ખડા વગરની વૃત્તિને બધીન રહેવાથી તેઓ એવા રોમ લેવન કરે છે કે જે મટાડવાની કે અટકાવવાની તેમનામાં સક્તિ હોતી નથી.

ટાઇપીરીયસ અને કંઈયસ ગ્રેકમનાં કમનસીબ જીવનમાં શોકવૃત્તિને અનુસરવાથી જે પરિણામ આવ્યાં તે પરથી ઉપરની ટીકા કરવાનું સમર્થ છે; સ્વભાવમાં, કેળવણીમાં, અને રાજ્ય કારભાર ચલાવવાના સિદ્ધાંતોમાં તેઓ એકા દતા; છતાં તેઓની પડતી થઈ તેનું કારણ કીર્તિની સ્પૃહા એટલી બધી નહીં પણ અપકીર્તિની બ્હીક એ હતું; આ બ્હીકમાં વાસ્તવિક રીતે કંઈ અયોગ્ય નહતું. તેઓની પદવી પ્રજાની અરજીથી મળી હતી અને તે-ટલા માટે તેમની વૃત્તિને બને તેટલું માન આપવું એ તેઓ યરજ સમજતા હતા; એટ-લું જ નહીં પણ પોતાને મળતાં માનનો બદલો વાગવાના હેતુથી તેઓ પ્રજારંજન થાય એવાં કામ કર્યા કરતા હતા, અને એ કામ માટે વર્ગી વધારે માન મળવાથી આખરે તેમની અને પ્રજા વચ્ચે એટલો બધો સંબંધ થઈ ગયો કે જેને લીધે તેઓ ઘણા જ મુશ્વેલાવાળી રિયલિતામાં આવી ગયા અને આખરે તેઓને એટલું કહેવાનો પણ અવકાશ ન રહ્યો કે 'આ કામમાં આપણી જીત હતી, માટે હવે તે પડવું મૂકો'

(એગિસનું ચરિત.)

૩.

જોઓ કલાઓને આપણી ઇદરિયો સાથે સરખાવતા તેઓએ વાસ્તવિક રીતે જોયેલું કે કલામાં તેમજ ઇદરિયોને વિરોધી શુભોના માનની સક્રીયમાન છે; પણ એ વિરોધી

ચુણના જ્ઞાનની પદ્ધતિમાં તેમજ એ જ્ઞાનના હેતુમાં ફેર પડે છે; દાખલા તરીકે આપણી દૃષ્ટિને કાળા કરતાં સફેદ રંગ પારખવાની વિશેષ શક્તિ હોય એવું કંઈ નથી, કે આપણી જિન્હાને સ્પર્શિત પદાર્થ અને કડવા પદાર્થની લાગણી સરખી નથી થતી એમ નથી. અથવા આપણી ત્વચાને નરમ કે કઠણ બધા પદાર્થોનાં જ્ઞાનની શક્તિ સરખીજ છે; દરેક ઈંદ્રિયનું કામ પોતાને લગતા પદાર્થોમાંથી જે કંઈ જ્ઞાન થાય તે સ્વીકારવાનું છે. પણ કલાઓમાં બુદ્ધિને પ્રવેશ વધારે વિરતીયું છે; ઈંદ્રિયો માફક તેઓને જે આવે તે સંધરવાનું નથી; તેઓ યોગ્ય અયોગ્યનો વિચાર કરી શકે છે અને તેમાંથી યોગ્ય વસ્તુઓ તરફ તેઓ ખાસ આકર્ષાય છે અને અયોગ્ય વસ્તુઓ તરફ નજર નાંખે છે તે પણ તેને કેમ દૂર રખાય એવા ગૌણ હેતુથીજ. દાખલા તરીકે વૈદક જોગોની પરીક્ષા કરે છે અને સંગીત બેસુર અવાજોની પરીક્ષા કરે છે તે તેઓના વિરોધીઓને ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી જ. અને તે પ્રમાણે સર્વોદ્કૃષ્ટ કલા-ચારિત્રની કલા તે આપણને યોગ્ય, જ્ઞાનનીય અને સત્ય શીખવે છે એટલુંજ નહીં પણ સાચે અસત્ય, નિંદાપાત્ર અને અન્યાય એટલે શું એ સમજતાં પણ શીખવે છે; ખરે, આ કલા જે નિંદાપાત્ર દુર્ગુણના અજ્ઞાનમાંથી ઉદ્ભવ પામે છે તેને વખાણતી નથી. દરેક માણસ જે સદ્ગુણી રહેવા ચાહતો હોય તેને એ જ્ઞાન તો ખાસ હોતું જોઈએ અને તેટલા માટે દુર્ગુણનું અજ્ઞાન એતો આજીવિતમાં ગણાય. આ હેતુથી પુરાતન સ્પાર્ટનો મેજબાની વખતે પોતાના ગુલામોને દારૂથી છાકટા બનાવીને મેજબાનીના ઝોરડામાં દાખલ કરતા કે છાકટા પછું શું તે યુવાનો જોઈ શકે.

ચોડા મનુષ્યોને સુધારવા માટે બીજા યોગને બગાડવા એ અમને તો યોગ્ય લાગતું નથી; છતાં આ જીવનચરિતોમાં ચોડાક દુર્ગુણી પુરુષો જેઓએ હાથમાં આવેલી સત્તાને ઉપયોગ પોતાના મોજશોખ માટે જ કરેલા અને વધારે સત્તાથી જેના દુર્ગુણો વધારે પ્રકાશ પામેલા તેઓનાં ચરિત્રો આપવામાં મને કંઈ બૂલ નથી લાગતી. એ ચરિત્રો વાંચનારનું મન રંજન કરવા અમે નથી આપતા; પણ જે હેતુથી યીબનગાયક હસ્પેનિયસ પોતાના શિષ્યો આગળ સારા અને કનિષ્ઠ વાંસળી વગાડનારા પાસે વગડાવી કહેતો કે “આમ તમારે વગાડવું” અને ‘આમ તમારે ન વગાડવું’ તેજ હેતુ મારો પણ છે. અને એક બીજો ગાયક કહેતો કે પ્રથમ ખરાબ ગાયન સાંભળવાથી પછી સારા ગાયન સાંભળવામાં વિશેષ આનંદ આવે છે; તેજ પ્રમાણે દુર્ગુણી અને નિંદાપાત્ર પુરુષોના જ્ઞાનથી સદ્ગુણ તરફ આપણું ધ્યાન વધારે ખેંચાશે અને તેમનું અનુકરણ કરવાની વૃત્તિ પણ વધશે.

એ હેતુથી અમે હવે ડિમેટ્રિયસ અને એન્ટીનાંચરિતો આપીશું. ખોટા કહે છે કે અસાધારણ બુદ્ધિ ધણા સદ્ગુણી અને નહીંતા અતિશય દુર્ગુણી પુરુષોને ઉત્પન્ન કરે છે એ વાક્યને આ બંને જાણનાં જીવનસાક્ષી પૂરે છે. તેઓ બંને ચરવીર યોદ્ધા હતા, અને વળી ઉદાર સ્વભાવના હતા પણ સાચે ઉગ્ર અને ઉત્ક્રાંખજ હતા અને સ્ત્રી અને સુરાના ગુલામ હતા. તેઓના જીવનમાં પણ સરખાપણું હતું; કારણ તેઓએ મોટી જાતો મેજબેલી અને તેવાજ મોટા પરાજય પણ ખમેલા અને આ સામ્ય લગભગ તેમના અવસાનમાં પણ કાયમ રહેલું. કારણ એક બંદીવાન યદ્ય તેજ હાલતમાં મૃત્યુ પામ્યો, અને બીજાની દયા પણ તે યતાં રહેજામાં રહી ગઈ.

(ડિમેટ્રિયસનું ચરિત.)

પલ્લટાર્કનાં જીવન ચરિત.

લાઈકર્ગસ.

સ્પાર્ટાના રાજ્યબંધારણ બાધનાર લાઈકર્ગસ વિશે ઓક્કમ અને નિર્વિવાદ હોય એવી કશી માહિતી અમે આપી શકતા નથી. કેમકે એનો જન્મ, એના પ્રવાસો, એનું મોત, અને વિશેષે કરીને એણે જે કાવદાઓ અને જે રાજ્યતંત્ર સ્થાપ્યા, એ સર્વ વિશે જે અનેક વૃત્તાંત મળ્યા આવે છે, તે એક બીજાથી જુદા પડે છે. આ મહાપુરુષના સમય વિશે વળી સૌથી વધારે મત ભેદ છે. કેટલાક કહે છે કે એ અને આઈશીટસ એકકાલીન હતા, અને ઓલિમ્પિક ખેલ આસતા હોય તે દરમિયાન ગ્રીક રાજ્યોના પરસ્પર વિગ્રહ શાંત રહે એ ધર્મ પ્રવર્તાવવામા આઈશીટસની માથે એ પણ માખેલ હતો એમ તેઓ કહે છે. પ્રસિદ્ધ ફિલસૂફ એરિસ્ટોટલ આ મતનો છે, અને તેના પુરાવામા જણાવે છે કે લાઈકર્ગસનું નામ 'ક્રાતરેલુ' એક પ્રાચીન ઓલિમ્પિક ચક્ર તેણે બેચું હતું. પરંતુ બીજા માનનીય લેખકો સ્પાર્ટાના રાજ્યોના કાલાનુક્રમની ગણના ઉપગ્રથી જણાવે છે કે લાઈકર્ગસ પ્રથમ ઓલિમ્પિયાડ કરતાં વધારે પ્રાચીન સમયમા થઇ ગયો હતો. આ વિષયમા વળી ત્રીજું મત એવું છે કે સ્પાર્ટામાં લાઈકર્ગસ નામના બે પુરુષો જુદેજુદે વખતે થયા હતા, તેમાંના એકની વિશેષ પ્રમિદ્ધિને લીધે બનેના કૃત્યો એકના જ વૃત્તાંતમાં એકઠાં થઈ ગયાં હતાં, અને એ બેમાંનો વધારે પ્રાચીન લાઈકર્ગસ હોમરના સમયમાં કે તે પછી થોડા અરસામાં થઇ ગયો. એટલે કે આ મત પ્રમાણે લાઈકર્ગસ અત્યંત પ્રાચીન હતો. સ્પાર્ટાના છેલ્લા રાજવંશનો મૂલ પુરુષ હકર્યુલીસ હતો, તેના શરૂઆતના વંશજોના સમયમાં લાઈકર્ગસ થયો એવું એનોઈનનું મત છે એટલે એ લેખક લાઈકર્ગસની અત્યંત પ્રાચીનતાનું મત સ્વીકારે છે. લાઈકર્ગસના જીવનચરિતનો વૃત્તાંત લખવામાં આ પ્રમાણે એ પ્રાચીન સમયના વિવાદાસ્ત દત્તિદામથી મુક્ત રહી શકાય એમ નથી, તેથી અમે અમારા લેખમા લાઈકર્ગસ વિશેની માથી વધારે વિશ્વસનીય વિગતો જ નોંધીશું, અને સૌથી વધારે માનનીય ગ્રંથકોષને પગલે જ ચાલીશું.

કરિ મિમોનિરિસ હે છે કે લાઇકર્ગમ પ્રાઇટેનિમનો પુત્ર હતો પણ ધણાખન લેખકો પ્રમાણે તે યુનોમમનો પુત્ર, પ્રાઇટેનિમનો પાત્ર, પ્રાઇટેનિસના પ્રપિતામહ પેટ્રોલીમનો છટો વગન, અને દક્ષ્યુવીમથી અગિયાઓ હતો એના દક્ષ્યુવીમ પછીના પૂર્વ લેખા માથી વધારે નામકિત પેટ્રોલિવમનો પુત્ર માડવીમ હતો સાડીવીમ નામના મમ-યમા આપોનેએ દેવટ બેનેને શુવામો બનાવ્યા અને આપડિયનો પાનેથી ધણો મુતક હતો એ નામ એક સમયે એક રિપમ મધ્યે કિવટોગિવનોથી ઘેરાઇ ગયો, ત્યારે પાણી વગર એનું લશ્કર અત્યત હેનન થતુ હતુ, તે ઉપરથી એણે દુશ્મન માથે દગર રમ્યો કે પામેના ઝરામાથી તે એને અને એના તમામ લશ્કરને પાણી પીસા દે તો એ તેને પોતાની બધી છતો પાત્રી આપી દે આ દગરના પગપર શપથ લેવાયા તે પછી તેણે પોતાનું લશ્કર એવું જુગી મર્મને કહ્યું તેમનામાથી ને દોષ થોદો પાણી નહીં પીએ તેને ઈનામમા આપેનું પોતાનું નામ નામે પણ એ મહાનાથી પાણી વગર મહેસાણુ નહી, બધાએ પાણી પીધુ પછી છે એ માડીવીમ પોતે જા આમન ગયો, અને તેણે મ્હો ધોણુ તથા મ્હો ઉપર પાણી છાંયુ, પંતુ જન પણ પાણી પીડ નહી એ દુશ્મને પણ જોયુ તે પછી તેણે પોતાનું નામ ખમેડી લીડુ અને ફરીથી લગાઇ ચાલુ કરી, કમકે બધાએ કંઈ પાણી પીધુ ન હતુ. આ બીમ મયમ માં એની ઘણી ખ્યાલિ ઘઈ એના પત્રીના નામએ એના પુત્ર યુનાઇપોનના વચજ તરીકે ઓળખાયા એ નામએ રાજ્યની લગામ ઝુકક દીની મહી અને લોનું મન સપાદન કરવાનું વનણુ રાખ્યુ આથી લોક 'વધારે પુટ લેના લાગ્યા, અને પછીના નામએ લગામ પાત્રી તમ જના જતા અગ્રિય થતા, અથવા તો નિર્મિતતાની ને લોકને ગણ કરવાની આશાથી નમી જતા, અને એ પ્રમાણે આદીમા જગા નખન મુધી ગળ્યડ અને અન્યવચ્ચા પ્રસર્તી લાઇકર્ગમના પિતાનું અકાંતે મોન આ યુ તે આને લીરે એક દિનમ શેરીમા ચો-લધિયા કહાડી અપાઝપી જતા હતા, તેમને એ છટા પાંગા ગયો ત્યાં એને એક જી લાગી ગઇ તેથી એનું મોત થયુ, અને એનો જ્યેન પુત્ર લાઇકર્ગમનો માવમે બાદ, પોનિનિરિસ ગાદીએ આવ્યો.

એ પણ થોડા નખતમા મરી ગયો એટલે નાઇકર્ગસ ગાદીએ આવ્યો પંતુ પત્રી થોડા ના મામા એના વડીન બાઠની રિધના સગર્ભા જણાતા એને જાહેર કુર્મ કે તેણીને પુત્ર સાપડે તો તેજ નામ ગળાવેર જોઇએ અને તે ઘડીથી જ તેણે માત્ર મ્હાક તરીક નામસજ લાકમા પડુ કે ના દિવમ પત્રી પછીએ તેને ખાનગી કહાણુ કે જો તે આદેનેના નામ થાય ત્યારે તેણીની મારે લમ કે નામ નચન આપતો હોય, તો તેણી પોતાના મબતો નામ કરના તેના હતી આવી દન સ્ત્રી ઉપર તેને વિક્રમ આવ્યો, તો પણ મુન્ત તેણીને રોમડો જવામ ન આપતા પોતાના મનનું નવણુ પણ એનું જ હોય એવો વેસ કરીને નર્મપાત ચાટે દનાદાડ જી તેણીએ પોતાનો જીવ જોખમમા ન નાખવો એની તેણીને વાગસા વિનનિ મરી, અને રમી વિશ્વામ આવ્યો કે પ્રમવ થશે કે મુન્ત બાળનો વિનાશ કરવાને તે પોતે પામ બહોળન નખને આ પ્રમાણે તેણે નેની પાસે પૂ. વિમ કન્યા અને પ્રમવની ઘડી આવી એને તેણે મુપાત્ર માણસોને તેણીની આમન નાખ્યા, તથા તેમને નમા યુ કે પુત્ર અવનને તો તેને એમ્દમ પોતે ગમે તે

કામમાં બેઠો હોય ત્યાં લાઘ આવવો. તેણીને પ્રમત થયો ત્યારે એ રાજ્યના મોટા અમલદારો સાથે બોજન લેતો બેઠો હતો, અને એના આકરાએ તે બધાની વચમાં અવતરેલા પુત્રને આપ્યો. લાઘકર્ગસ નેને હાથમાં લેતાં જ મર્મ મંડળ સમક્ષ બોલ્યો, "સ્પાર્ટનો ! જુઓ આ આપણા નવા અવતરેલા રાજા." એટલું બોલી તેણે બાજકને મિંદાસન ઉપર મૂક્યો, અને તેનું નામ કેરિલેયમ એટલે પ્રમદર્પદ પાડ્યું, અને ત્યાં એકલા મળેલા લોકો લાઘકર્ગસની ન્યાયબુદ્ધિ અને મોટા મનથી આશ્ચર્ય પામ્યા. આ પ્રમાણે લાઘકર્ગસનું રાજ્ય માત્ર આઠ માસ ચાલ્યું. પણ સ્પાર્ટનો એને એના સદ્ગુણ માટે અત્યંત માન આપતા, અને રક્ષક તથા રાજ્યમાં કર્તાહર્તા પુરુષ તરીકે એનો દુક્રમ ઉદાવનારા હતા તેના કરતાં એને પૂજ્ય ગણી એની આજ્ઞા માથે ચઢાવનારાઓ ઘણા વધારે હતા. તેપણુ વસ્તીમાં કેટલાક એની અદેખાઈ કરનારા પણ હતા, અને તેઓનું માનવું એવું હતું કે આટલી ન્હાની ઉમ્મરમાં એના હાથમાં આટલો બધો અધિકાર ન હોવો જોઈએ. રાણીના સગાઓ અને મિત્રો પોતાને એના તરફથી અપમાન ગણતું ગણી એના શત્રુ બન્યા હતા. તેણીના તાઢ ક્રિયોનિરૂપે એક દિવસ એના ઉપર કટાં વચન વાપરી છયોક દુમસો કર્યો અને એટલે સુધી બોલ્યો કે એ યોગ્ય વખતમાં રાજા થવા માગે છે તે સૌ સારી પેઠે સમજે છે. એ પક્ષના માણસોએ અને રાણીએ આ પ્રમાણે લાઘકર્ગસ વિરુદ્ધ અનેક ખોટાં તોહમતો અને અફવાઓની જાલ પાથરી રાખી, કે બાજરાજને કંઈ અકસ્માત થાય તો તેનો દોષ લાઘકર્ગસને માથે ટાળી પડાય. લાઘકર્ગસ તેમની આવી ગેરવર્તણુકથી કંટાળ્યો, અને તેઓ કંઈ છળકપટ રમે તો પોતે નિર્દોષ છતાં રજીને ફસી પડે એવી ચિંતામાં પડ્યો, એટલે આખરે બત્રીજો મોટો થાય તથા તેને પુત્ર લાભ થાય ત્યાં સુધી સ્પાર્ટનો બૂમિ તજ દઈ પરદેશમાં પ્રવાસ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

પ્રથમ તે વહાણમાં બેસી ફીટ ગયો. ત્યાંનું રાજ્યતંત્ર તપાસતાં અને ત્યાંના શ્રેષ્ઠ રાજપુરુષો સાથે સંવાદ કરતાં એને ત્યાંના કેટલાક ધારા એવા ગમ્યા કે ફરીથી સ્પાર્ટનો ગયા પછી ત્યાં તે દાખલ કરવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો. બીજા કેટલાક એને સારા ન લાગ્યા. ફીટમાં એણે મિત્રો કર્યા તેમાં થેલિસ કવિ પણ હતો, અને એને તેણે એટલે સુધી પોતાનો કરી લીધો કે તે એની વિનંતીથી પોતાનો અદેશ ફીટ તજ સ્પાર્ટનોવાસી થયો. થેલિસ કવિ હતો તેમ જ્ઞાની અને રાજ્યનીતિક્ષણ પણ હતો. અને શ્રેષ્ઠ કાયદા ઘડનારાઓ જે મહત્ત્વના ઉદ્દેશ સાધે તે એ પોતાના સંગીત કબ્યોદ્વારા સાધતો. કેમકે એની ગીતિઓમાં પ્રજ્ઞા, લાયક્ય, અને માધુર્ય હતાં તેથી લોકનાં મન વશ થઈ આપોઆપ દો-મળ' અને નરમ બનતાં, અને તેમના શબ્દાર્થથી લોકનાં વર્તન અને રીતબાત સુધરતાં, તેમનું વલણુ ઐક્ય અને આજ્ઞાપાલન તરફ થતું, તેમના પરસ્પર દ્રેપ પીગળી જતા, અને તેઓમાં ક્ષતિ અને સદ્ગુણ માટે એક સરખો આવેશ પ્રસરી રહેતો. એટલે કે સ્પાર્ટનોમાં પાછા આવી લોકસુધારણુર્થ ધારણો બાંધી લાઘકર્ગસ જે પ્રયત્ન કરવાનો હતો તેને માટે આગળથી થેલિમના કાવ્યોએ કેટલેક અંગે લેખિનાં મન તૈયાર કરી રાખ્યાં અને એનો માર્ગ મરલ કરી આપ્યો એમ કહી શકાય.

ફીટથી લાઘકર્ગસ એશિયામાઇનોરમા ગયો અને ત્યાંના ઐયોનિયન લોકના ઉગ્ર નિવાસી અત્યાચારી છવન સાથે તેણે ફીટન લોકનું નિયમિત સાડું અને સખ્ત છવન

સરખાવી જોયું, તથા એ બિન્નબિન્ન જીવનની રાજ્યતંત્ર, લોકચાર અને રીતભાન ઉપર શી અસર થાય છે એ તપાસી જોયું. વંદો નળ્યાં અને રોગી સરીરો સાથે પુષ્ટ અને સારાં સરીર સરખાવે છે, તેમ જોણે આ બે ગજ્યસરીરોની સરખામણી કરી. ધણુંકરી ને આ પ્રદેશમાં જ લાઇકર્ગેસે ઓદિલમના વંશજોએ જન્મ કરી રાખેલાં હોમર કવિનાં કાવ્યો જોયાં. એ કાવ્યોની વાર્તાઓ તેને અત્યંત ગ્રસિક લાગી અને તેમાં વચ્ચે વચ્ચે રાજ્યનીતિ અને મદ્યચારો પુષ્ટજ મનોહર બોધ જોયો, તેથી તેણે એ સર્વ કાવ્યો એ-કઠાં કયાં અને પેતાની માથે સ્વદેશ લઈ જવા માટે એક મંપૂર્ણ નકલ આનંદથી તૈયાર કરી લીધી. કેમકે તે કાવ્ય સુધી રોમરની ઉજ્જવલ કવિતાનો શ્રીશભા પ્રચાર થયેયો ન હતો; માત્ર તેની કેટલીક કૃતિઓ ખરિત કપે કાંઈ દોષના જાણવામા આવેલી હતી. એના મંપૂર્ણ કાવ્યમંડળને શ્રીશમાં મુપ્રસિદ્ધ કરવાનું માન લાઇકર્ગેસને છે.

હજિમવાસીઓ દાવો કરે છે કે લાઇકર્ગેસ એમના દેશમાં પણ, આવ્યો હતો; અને સ્પાર્ટામાં એણે લઘાયક વર્ગને કારીગર અને મજૂર વર્ગોથી જુદો પાડી રાજ્યબંધારણ સુધરિત કર્યું તેમાં એણે હજિમના બંધાણનું અનુકરણ કર્યું હતું. દેલ્લાક ગ્રીક લેખકો પેણું આ માત્ર સ્વીકારે છે. પણ લાઇકર્ગેસે આદિકા અને એનમાં પણ પ્રવાસ, કયાં હતો અને તેના પ્રવાસોમાં એ દિંદના યોગી-મુનિઓના સંમર્ગમાં પણ આવ્યો હતો એ હકીકત માટે તો અમારા મજબૂત પ્રમાણે માત્ર દિપ્પાર્કેમ-પુત્ર એન્ડ્રોક્રેટિમની ઉક્તિ સિવાય બીજો કોઈ આધાર નથી.

લાઇકર્ગેસના ગયા પછી સ્પાર્ટોને તેની ઘણી જરૂર જણાઇ, અને તેને પાછો આવવા ધીનવવા એમણે અનેક એક્સપીઓ મોકલ્યા. કેમકે તેમને માણસ 'પશુ' અને તે એમણે તેને જણાવ્યું કે "તેમના ગજ્યઓ નામના રાજ્ય હતા, અને રાજ્યચિન્હો ધારણ કરતા હતા, તે સિવાય બીજા પુરોગ કરતાં એમનામાં વિશેષ કંઈ પણ ન હતું, અને લાઇકર્ગેસના તો ગમે તેના મોટા રાજ્યકાર્યે ગોચર રીતે કરવાની અને માણસ પીગમી ભય એવાં વસ્તુતથા તેમનાં મન મંપાદન કરવાની નૈસર્ગિક શક્તિ હતી." જણાવવામાં રાજ્યએને પણ તે પાછો આવે એ વાત અતી હતી, કેમકે એના આવવાથી લોકોની ધૂધના ધરશે અને પોતાનું કંઈક વિશેષ માન રહેશે એવી તેમને ઉમેદ હતી. આ પ્રમાણે મર્વના આવકાર વચ્ચે લાઇકર્ગેસ પાંડો આવ્યો કે તુરત એણે ગજ્યનું આજુ બધાંજી માગોપાંગ સુધાવવાનું પોતાનું મહત્કાર્ય આરંભ્યું. તેના વિચાર પ્રમાણે દેલ્લાક નના ધારા દાખવ કરવા અને યોદ્ધા ઘણો દેશી કરવો એવા અધૂર્ગિયા પ્રયામથી લેરા પણ લાભ થવા સંભવ ન હતો, રોગી અને દુષ્ટ વિદ્યારથી બરેલાં સરીરને દવાઓથી સુધુ લાગે તે પહેલાં આકર: પચ્ચમેવનની જરૂર હતી, તેવી ગજ્ય-સરીરને પાતુ હતી. આથી તે દેશી ગયો અને લાં દેવ આગળ ઉપહાર ધરી પૂજા કરી પચ્ચા કરી, ત્યારે તેના જવાબમાં એના પ્રિયેની જગજાણીતી દેવવાણી ધ્રુ. કે 'તું' દેવોનો પ્રિય છે અને જાતેજ દેવોંશી

* એક સ્પાર્ટન અને સ્પાર્ટોનો ઇતિહાસ.

§ "સ્પાર્ટોનેનો મનીતો લાઈકર્ગેસ દેવપૃષ્ઠ કરવા આવ્યો ત્યારે તે મ દિરમા દાખવ થયો કે તુરત પૂજારણ બોલી હતી, કે "લાઈકર્ગેસ, તુ મારા ધનાઢ્ય મ દિરમા બલે આવ્યો; તુ ડ્યુસનો અને બધા દેવોનો મનીતો છે અને તને તે માણસ કહેવો કે દેવ ? અને તો લાને છે કે તું દેવ છે ?"

છે. પછી એણે પ્રાર્થના કરી કે “ઉત્તમ રાજ્યતંત્ર બંધાય અને લોકમાં આદર્શ રહે” ઇત્યાદિ રહે. એવા ધારા પ્રવર્તાવવાની મને શક્તિ આપો” તેના જવાબમાં વળી દેવવાણી થઇ કે “એપેક્ષાએ તારી પ્રાર્થના સાંભળી છે, અને તારું સ્થાપેલું રાજ્યતંત્ર જગતમાં શ્રેષ્ઠની વડશે એવું તે વરદાન આપે છે.” આ પ્રમાણે ઉત્તેજન મળ્યા પછી તેણે સ્પર્ધામાં આવીને સ્પર્ધાનાં કુલીન વર્ગને પોતાના વિચારો જણાવ્યા, અને આ મહત્કાર્યમાં અગ્રણી થવા તેમને ઉત્કેષ્યા. પ્રથમ તેણે ખાનગીમાં પોતાના મિત્રોને મેળવી લીધા, અને પછી ક્રમે ક્રમે બીજાઓને પણ તેમના મનનું વલણ તપાસીને અને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે પોતાની સાથે મળેલ કરતો ગયો. જ્યારે બધી તૈયારી થઇ ગઇ ત્યારે તેણે એક દિવસ પ્રાતઃકાલે પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકોમાંના સુખ્ય, ત્રીશ જણને બજારમાં હથિયારબંદ હાજર રહેવા આજ્ઞા કરી, કે કોઇ એના કાર્યની સામે થવા માગતું હોય તે ભય પામી દબાઈ જાય. આ ત્રીશમાંના વિશેષ જાણીતા પીશનાં નામ એક લેખકે આપેલાં છે. પણ એ સર્વમાં આદિથી અંત સુધી લાઇકર્ગસને સૌથી વધારે મદદ કરનારનું નામ અર્થિર્મયેડસ હતું. વાતનો બેઠા બાગ્યો કે તુરત તો રાજા કોરિલેયસને લાગ્યું કે એ લોકો એની જાત સામે તાકે છે; અને તેથી એ નાસીને મિનર્વાના દેવળમાં દેવશરણે ગયો. પણ યોગ્ય વખતમાંજ એને વિશ્વાસ આવ્યો અને તેઓ એને ઇજા કરવા માગતા નથી એ પ્રમાણે તેમણે શપથ લીધા એટલે એ જાતે શપથ લઇ લાઇકર્ગસના મંડલમાં બળ્યો. એનો સ્વભાવ એવો અસીસ હતો કે એની સાથેનો રાજા આર્કિલેયસ એની બલાધના વખાણ સાંભળી એક સમયે બોલ્યો કહેવાય છે, કે એ એટલો તો બલો છે કે જૂઠાને સજા કરવાને પણ એવું મન માનતું નથી.

લાઇકર્ગસે અનેક નવી સંસ્થાઓ સ્પર્ધાના બંધારણમાં દાખલ કરી તેમાં વડીલમંડલની (મેનેટની) સભા પહેલી અને સૌથી વધારે મહત્વની હતી. કેટલીક અગત્યની બાબતોમાં આ મંડલને રાજાએના એટલો જ અધિકાર સોંપવાથી ખેટો કહે છે તેમ રાજાએની સત્તા મનઝી અને નિરંકુશ હતી તે હદમાં આવી અને આખું રાજ્યતંત્ર વધારે ટકાઉ બન્યું. આ સમય મુધી જેવા રાજા તેવું રાજ્ય ચાલતું, એટલે કેટલીકવાર લોકમતનો કેવળ અનાદર થતો અને કેટલીકવાર લોકમતનું અંધ અનુસરણ થતું. વડીલમંડળ સ્થાપ્યા પછી રાજ્યના કામમતો રહેવા લાગી; જ્યારે રાજાએ પોતાની મત્તા અતિશય વધારના જણાય ત્યારે એ મંડલ તેમના વિરુદ્ધ થતું, પણ જ્યારે લોકોનું દબાણ રાજાની સત્તાને હરકત કરતું જણાય ત્યારે એ મંડલ રાજાએનો પક્ષ લેતું. નાગરિકો અને રાજાએ એ બેની વચ્ચે આવેલું એ મંડલ એ પ્રમાણે વાગરતી બનેલી દાસ અગર તરવાર થવા સમર્થ થતું. બેમાંથી જે જે વખતે નબળું તેની તે તે વખતે બહાર કરતું. એરિસ્ટોટલ કહે છે કે લાઇકર્ગસની મત્તા યોજના એ મંડલને ત્રીશ સંભાસદનું ઠરાવવાની હતી, પણ એના બે સાથીઓ છેલ્લી ઘડીએ દિમ્બત હારી ગયા એટલે એણે સંભાસદોની સંખ્યા અઠાવીસ જ રાખી. પણ રીસસ* કહે છે કે મૂળથીજ માત્ર

* એક સ્ટોઈક ફિલસૂફ. ઈ. પૂ. ત્રીજા સદીના અંતમાં અને બીજા સદીમાં થઇ ગયો. ફિલ-
સોફિનીમના જીવનચરિતમાં પ્લુટાર્ક અને સ્ટોઈક ફિલસૂફના આદ્યદશ ઝીનોનો સિધ્ધ અને એ
ફિલસોફિનીસનો ગુરુ કહે છે, અને ફિલસોફિનીએ સ્પર્ધાને સુધારવા માટે લાઇકર્ગસની
સંસ્થાએનો ઉમેદવાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો તેમાં તેણે એ મદદ કર્યાનું લખે છે. આ ચરિતને અતિ
દક્ષિણ રાજ્યગંગાનું પુસ્તક રચનાર ઝીનોનું નામ છે તે આ ઝીનો

અમૂલીય સભામંત્રીનું મંડલ ચોજવાનો સંકલ્પ હતો. ગણિતશાસ્ત્રીઓ અમૂલીયની મહિમાને સાત અને ચાલુએ એ નંબી-ગદ્યવાળી મહિમાઓના નુપાકાન્ધી બનેલી, ૭ પદીની મહિમાઓમાં પોતાના મરે અગ્રી માથે મમાનતાવાળી પહેલી જ મહિમા, અને ન્યૂનતા નહિત મહિમાઓમાંની એક છે છે, એ કારણને લીધે પણ કદાચ મભાસદોની મહિમા અમૂલીયની આજેથી દોષ. અને એ ગમજો મગીને આખું મંડલ ત્રીસ મમામંત્રીનું થાય એવા પ્રથમથી જ સકેત હશે એમ નવે વધારે માનવા લાયક લાગે છે.

લાઈકર્ગસને મન આ મધ્યનું એટલું બધું મહત્ત્વ હતું કે તેણે ખામ એ એકને ઉદ્દેશીને કેન્દ્રીથી એક દેવવાણી મેળવી. એ વાણી એટલે નામે પ્રસિદ્ધ છે, તેની બાધા પ્રાચીન અને દ્વિધા દની અને તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો. તમે મિતેનિયન લ્યુપિટર અને મિતેનિયન મિનર્વને મદિગે બાધો, નાગરિમા કાર્પલી-વિભાગ અને ઓખી-વિભાગ (ગોત્ર વિભાગ અને વર્ગ વિભાગ) દાખલ કરો, અને એ ગમજ સહિત ત્રીસ મમામંત્રીનું વડીલમંડલ સ્થાપો, તે પછી તમારે એમિદા અને કોરિક્લોન ન્ધરો વચ્ચે નાગરિમાને પણ પ્રસંગોપાત એકલા દેવા, અને તેમના મતને પ્રમાણ મણવું” એન્ડ્રોટસ ધારે છે કે કોરિક્લોન અને એમિદા એ સ્પાઈની નદી અને સ્પાઈના પૂનતા પ્રાચીન નામ હતા. અને સ્પાઈનો ઘણા પ્રાચીન કાલથી લગ્ગ પડે ત્યારે એ મથળે એકલા થતા, મથળે એમજો મભાઓ બના માટે મહત્ત્વ કે મેટ પણ જાતના મકાનો બાધ્યા ન હતા. લાઈકર્ગસના મન પ્રમાણે એવા મકાનોનો દરો ખપ ન હતો, મથળે તેમાં એકલા થયેલા મ ભામંત્રીનું ધ્યાન તેની બાધણી કે કરીનરી કે લત કે પ્રતિમાઓ કે એવા ખીજા મોખાના પદાર્થો તરફ એવાય એકલે મમાના ખા કામમાં પૂરી એકામતા ન મળે, અને ત્યાં એકલા થનાથી કલ્પી કંઈક હાનિ થાય એવો મભવ હતો. આ મામાન્ય નાગરિમાની નબાને મિદ્ર વિપવની નવી ચર્ચા આગમનાનો હલ ન હતો. ગમજો અને વડીનમંડલ જે હવર તેમની આનંદ રજૂ કરે તે તેમને માન્ય છે કે નથી એટલું જ દરેકાને તેમનો અધિકાર હતો. પરંતુ કાલકે સોમની મભાએ પોતાની આગમ નજૂ દેનામાં આવના ંવોના સુમ્દેમાં દેના કરી તેમનું ૩૫ બદલી નાખી મતા વધારી દેવા માંડી અને વાન્યનત્રનું આખું ૩૫ ફરી જળે એવી ધાળી પેદા થઈ ત્યારે પેરિથોરસ અને થીઓપોમ્પસ ગમજોએ ૧૫૦ લગાવેલી દેનાણીમાં દમેલું કહ્યું કે “એ નાગરિમા મિદ્ર પણ ધાનને કે દાનવને બમાદના મથે નો ગમજો અને વડીનમંડલ એમની સભામાંથી લઈ જાય.” એટલે કે તેઓ સભાની ને એક સમાજ થઈ જાય. કરે અને તે દનિયાન સભાએ દુગવેયા દેનાર ૨૬ દરે. આ દમેલું તેમણે કર્યું એટલું જ નહીં પણ સોમને એવે સુધી મમજવી દીધા કે એપોલોની દેવવાણીમાં મચી જ એ પ્રમાણે આગ દતી એમ તેઓ માનવા લાગ્યા. આ કારણે કાર્પલી-વડીની નીચેની પંક્તિઓ કલ્પથી જન્માય છે —

“દેવ વચન ન્યાયુ બની જાન, શન્દે શન્દે કું સાધાન

દેનારી નામજો નેદ, ગુલ્લબમ માયા છે નેદ

• લખાઓના રજૂર વિપવના આ વિચારો પાછે મિથન વિમુક્તિના છે

† ત્યાં અને મેનેલા વચ્ચેના પહેલા વિષદ વખતે એન્ડ્રોટસ આમાં સેમના નામમાં એ બે સાથ સ્પાઈના ગમજો દના

‡ સ્પાઈ અને એનેલા વચ્ચેના દીવ વિષદમે એન્ડ્રોટસ સુનતા દેના પદાર્થને પ્રસિદ્ધ સ્પાઈન મિ

સભા વિશે સર્વોપરિ જાણ, પછી વડીલો શ્રદ્ધ મુજબ;
લોક સભાનું અંતિમ અંગ, દરાય મંજુર કરે અખંડ. ”

લાહકર્ગસના આ પ્રમાણે સમતોલ કરેલાં રાજ્યતંત્રમાં વળી થોડો સમય ત્રીતનાં બીજાં એક દોષ ઉત્પન્ન થયો. પ્રથમ આપણે જોયું કે નાગરિકોની સભાની સત્તા હદ ઉપરાંત વધતી જતી હતી. તેનો પ્રતીકાર થયો એટલે રાજ્યો અને વડીલમંડલની સત્તા વધવા માંડી અને કાલક્રમે સ્પર્ધાનો કુલીન વર્ગ મનસ્વી અને ઉચ્છ્રંખલ થતો ગયો, ન્યાયલુહિ અને મનની ગોટાણ શુભાવતો ગયો, અને લોકો ઉપર જીલમ વર્તાવવા માંડ્યો. આનો ઉપાય લાહકર્ગસ પછી એક્સોત્રીશ વર્ષે એકદાર નામના નવા અધિકારીઓના ગુપ્ત મંજૂની સ્થાપનાથી થયો. ઇશ્ટસ અને તેના સાથીઓ એ સાધી પહેલાં એકદારો હતા. આ નવી સંસ્થાને પ્લેટો કુલીન વર્ગના મુખમાં મ્હડાવેલું ચોકડું કહે છે. એ સંસ્થા દાખલ કરવામાં આવી તે વખતે યિઓપોમ્પસ રાજ ગાદીએ હતો. તેને તેની રાણીએ બ્યારે ઇપકો દીધો, કે “ તમે રાજ્યોની સત્તા ઘટાડી; જેટલી સત્તા તમને તમારા પિતા તરફથી વારસામાં મળી હતી એટલી તમારો વારસ તમારી પાસેથી પામવાનો નથી, ” સારે તેણે જવાબ દીધો, કે “ આ નવી સંસ્થાથી રાજગાદીનો પાયો વધારે દૃઢ થયો છે એ લાભ મારા પછી અસંખ્ય રાજ્યો પેઢી દર પેઢી ભોગવશે. ” આ ઉપાયોથી મેસેના અને આર્ગોસના રાજકુલો ઉપર જે આપત્તિઓ પડી તેમાંથી સ્પર્ધાનું રાજકુલ મુક્ત રહ્યું. અને લાહકર્ગસે સ્થાપેલાં રાજ્યતંત્રની ઉત્કૃષ્ટતાનો ખરો ખ્યાલ આવવામાં માટે એક ઉપાય એ છે કે એવા રાજ્યતંત્રને અબાવે સ્પર્ધાના સંબંધી અને પાડોશી મેસેના અને આર્ગોસના રાજ્યોમાં લાંબા કાળ સુધી અને ફરી ફરીને કેટલીયાર રાજ કુલીન વર્ગ અને સામાન્ય નાગરિકો વચ્ચે કેવા કદા આંતરવિગ્રહો પ્રવર્ત્યા અને પરિણામે ત્યાં કેવી અવ્યવસ્થા થઈ તથા તે કેટલાં દુર્ગંજ પડી ગયાં તેનો ઇતિહાસ જોવો. આરંભમાં તેઓ સ્પર્ધાના સમોવડિયાં હતાં અને તેમનો પ્રદેશ વધારે ફળદ્રુપ હતો; છતાં તેઓનું આયુષ દુઃખી અને અસ્થ નીવડ્યું. એમના દષાંતોથી આપણે સ્પષ્ટ જોઈએ છીએ કે સ્પર્ધાને તેમનું રાજ્યતંત્ર સમતોલ, સ્થાયી અને સુખપ્રદ બનાવનાર લાહકર્ગસ જોવો ધારા યોજનાર મળ્યો એ તેમનું મહદ્ભાગ્ય હતું અને તેમના ઉપર એક ઇશ્વરી કૃપા હતી.

લાહકર્ગસનો બીજો અને વધારે સાહસિક સુધારો એ હતો કે એણે જમીનોના ગરાસોની નવી વહેંચણી કરી. એના સમયમાં ધણીખરી જમીન થોડાએક ગરાસિયાના હાથમાં હતી અને શેહેરમાં નિર્ધન લોકોની સંખ્યા બહુ મોટી થઈ ગઈ હતી. અને સ્થિતિની દુઃસહ અસમાનતાને લીધે ઉદ્ભવપણું, વિલાસીપણું, લોભ, ઇર્ષ્યા અને એવા દુર્ગુણો રૂપી રોગ તથા એ કરતાં પણ વધારે કદા અને દુઃસાધ્ય નિર્ધનતા અને અતિધનતાના રોગથી રાષ્ટ્ર હેરાન હતું. તેણે લોકોની સંમતિ મેળવી જમીનની માલિકીના આગળથી ચાલ્યા આવેલા સર્વ હક રદ કર્યા અને નવી વ્યવસ્થા એવી કરી કે બધા નાગરિકોની દ્વ્યસ્થિતિ અને તેથી કરીને તેમની જીવનપદ્ધતિ અને રીતભાત સમાન થઈ રહે. આનો વિશેષ પરિણામ એ પણ થયો કે જો કોઈને મોટાઈ મેળવવાની આકાંક્ષા થાય તો તેને માટે સત્કૃત્યો અને સદગુણોનો જ માર્ગ રહ્યો. સ્પર્ધાની સારામાં સારી જમીનના જોણે નવ હમ્બર સરખા દિરસા કર્યા અને દરેક એક એક નાગરિકને આપ્યો. વળી

સ્પાર્થના હકુમન તમેના લેકોનિયા પ્રાંતની બોહ જમીનના તેજે ત્રીય હમરે દિરસા કયા અને પેરિધિકાઈ એટલે સ્પાર્થના નાગરિકોથી બીહ પદ્મિની વન્તીમાં ત્રીય હમરે કુદ-
 બોમાં એ દરેક જ્ઞેથી આપ્યો. આ વ્યવસ્થા વિગે કૃતલાક એમ કહે છે કે 'લાઈકર્ગમે મોટા હ હમર દિરસા કહેવા હતા તેમાં એના પછી પોલિટોરમે બીજા ત્રણ હમર ક-
 મેમાં બીજા કૃતલાક એમ કહે છે કે લાઈકર્ગમે રક્ત સાગ ચાર હમર દિરસા કહેવા હતા તે પોલિટોરમે બમણા કયા. એ વિચત ગમે તેમ હો, પણ તે દરેક દિરસો 'એટલો હતો કે તેનું ઉત્પન્ન સાગનરસાં વર્ષ એકજ કરનાં હરસાથ સરેરાશ પુરપના માયા દીઠ આશરે બોતેર માપ અને જીના માયા દીઠ બાર માપ હાલો તથા એ પ્રમાણનાં દાર અને તેજ બેટલું થવા હતું. સ્પાર્થનો તનદુસ્તી અને સારો બલિષ્ઠ બાવા પોપાવા' માટે એટલું ખાતપાત પુરુષ ગણના અને એથી વિશેષ તેમને જોઈતું ન હતું. લાઈકર્ગમે વિગે એક દંતકથા એવી છે કે જમીનના આ વિભાગો જ્ઞેવાયા પછી એકવાર રક્ત વખતે ને ખેનરોમાં કરવા ગયો અને ત્યાં ખગાંઓમાં ધાન્યના દારોદર એક મરખો દમલા રચેલા જોઈને મંદહાસ્ય કરી પાને કોષ ઉભેલાઓ આગળ બોલ્યો, " જુવો આપણો દેશ કેવો અનેક સરોદર બાઈઓ વચ્ચે નથી જ્ઞેવાયલો જગીર જેવો છે ! "

આ પછી તેણે જંગમ મિદક્તના પણ સરખા બાન કરવા પ્રવલ્ત કયા, કે સ્પાર્થ-
 નોમાં ઝિલિભેદનો દેખાવ પણ રેકવા ન પામે. પણ તેને જડી લાગ્યું કે પોતાની માથ મતા દેખીતી રીતે લઈ લેવાય એ કોષ સાંખજે નહી; તેથી એણે તેમનો લોખ નિર્મૂલ થાય એવી એક આડી પણ આબાદ તદખીર રચી. પ્રથમ તેણે સોના અને રૂપા નાણાનું ચક્રણ બધે પાડ્યું અને તેને બદલે લોડાનું ચક્રણ દાખવ્યું. અને તેણે લોડાના પુષ્કળ વજનની એટલી જૂજ કિંમત દર્શવી કે માત્ર દશ માઈનીની કિંમતનું લોડું એટલું બધું થાય કે તેનાથી એક આખો જોરો બગાય અને તેને એક રથથેથી બીજો રથથે લઈ જવા માટે એક જોડ બગદ જોઈએ. આ ચક્રણનો પ્રવેશ થયો તેની માથે જ સ્પાર્થનાં-
 થી લાહી જાનના અન્યાયનો લોપ થયો. ચોરી કરીને કે રથવત લઈને, ધાડ પડવાથી કે છેતરવાથી જે રોક્ષત મેળવાય, તે ત્યારે હુપાવાય નહીં ત્યારે એવાં કુલ્ય કરે કોણ ? દે-
 જન વધવાથી માનઆમરમાં કંઈ વધારો ન થાય ત્યારે તેનો લોખ મુખે જ કોણ ? વળી લોડાનું નાણું કરવા માટે લાઈકર્ગમે એવી યુક્તિ રચી હતી કે તેને તપાવી મરકામાં બોળી 'લ્દાડું' પાડ્યું. આથી તે અન્વન બરડ અને કરમાઈ પડે એવું થઈ હતું અને બીજા કયા ઉપયોગનું ન રહેતું, એટલે એવા લોડાના કકડાઓને એક વાપર માટે જે યોગ્ય જોઈએ તેથી વધારે ઘટે પણ કોણ ? વળી આવા નાણાને લીધે સ્પાર્થમાં બધા નિરૂપયોગી થયા અને મોજગોખના દુન્નરો આપોઆપ બધે પડ્યા. તેમ ક્રીમનાં બીજાં રાજ્યો સાથેનો વેપાર પણ બાંધી પડ્યો. પરંતુથી કે નવાઈની વસ્તુઓ ખરીદવાને સ્પાર્થનો પાસે સાધન ન ન રજું. એમનાં બંદરોમાં મોતમરોનાં જાલોએ નાંખતું જ કોઈ દીધું. તેમનાં આ-
 બા મુલકમાં પૈમા લઈ કલાકાસથ શીખવનાર સોલિટ કે જનના બલિષ્ઠ કરનાર કે દુર ધધો કરનાર શ્રી પુરુષ કે અર્થકાર વેચનાર કે ફેરિયો મો'થો ન જડે એવું થઈ ગયું. આ પ્રમાણે મોજગોખ, તેમનો આધાર અને તેમનું પેશજી ન ન રજું એટલે સ્વાભાવિક મોને મુત્તા અને એથી કલકું, લોડામાં જે કલાકાકમન હતા તેનો ઉપયોગ, ખાટવાં

પુરશીઓ મેળે વગેરે ક્રમની અને જરૂરી વસ્તુઓને શોભીતી કરવામાં થવા લાગ્યો. આવી કેટલીક વસ્તુઓ ધીરે ધીરે આખા ગ્રીસમાં પકાઇ, તેમાં સ્પાર્ટન કરીમરીનો. કોયોન નામનો ખાસો લસ્કરોમાં સર્વત્ર વપરાવા લાગ્યો. વિગ્રહ દરમિયાનની લાંબીટુંકી, મજબૂતમાં બ્યાં જેવું પાણી મળે ત્યાં તેવું પીવું પડે, અને આ ખાણનો રંગ પાણીના કાદવકચરાનો રંગ દેખાવા ન દેતો તથા તેની ટળતી કારને લીધે કચરાનો બાગ ત્યાં આગળ અટકતો, એટલે તે પીવામાં પણ ઝોછો આવતો. આ સર્વ સુધારા લાઇકર્ગસના કાયદાઓથી થયા.

મોજશોખ ઉપર પૂરી હતેલ મેળવવા અને દ્રવ્યલોભ નિર્મૂલ કરવા તેણે જે ત્રીજી સંસ્થા દાખલ કરી તે પણ યુક્તિ અને રહાસ્યથી ચોગ્ગેલી હતી. તેણે દરમાબુદ કે બધાએ સાચે જાહેરમાં સાર્વજનિક મેળે ઉપર નીમેલે વખતે અને અમુક જાતનો જ સાદો ખોરાક લેવો. ઘેર ખાનગીમાં કિંમતી પલંગો અને સુશોભિત મેળે ઉપર રસોઇઆએ બનાવેલાં સ્વાદિષ્ટ મોજન ખાઉધરાં ઠોરની માફક દાખીદાખીને જમવાનો તેણે નિર્મેલ કર્યો. એ તો દેખીતું છે કે આમ રસનાને વશ વર્તવાથી રહેણી બગડે છે અને શરીર બેડોળ તથા નિર્બલ થઇ જાય છે. વળી ખાનપાનાદિ વિપયના રસિયાઓને ઉંધ વધારે જોઇએ, ગરમા-ગરમ સ્નાનમર્દન જોઇએ અને રાજરોગમાં સપડાયા હોય તેમના જેવી ન્હાનીમોટી ત-જવીજ જોઇએ. લાઇકર્ગસના કાયદાથી આ સર્વ સુધર્મ એ મોટા લાભ થયો. અને તેથી પણ વિશેષ લાભ એ થયો કે, યીમેદારેટસ કહે છે તેમ, દ્રવ્ય લોભને લીધે પ્રવર્તતી જ-બરદસ્તી અને ઇર્ષ્યા નાશુદ થઇ ગઇ. જરીબ અને તવંગર બંને એકસાથે એકરીતે એનો એ સાદો ખોરાક જ પામે પછી લક્ષ્મી એવા લોકમાં અને એવા સ્થલમાં શા આધારે રહી શકે ? આ ઉપરથી જ કહેવત નીકળી કે માત્ર સ્પાર્ટમાં પ્યુટસ દેવ આંધળો અને નિર્હૃદ હાક્ષીયાક્ષી ન શકે એવાં પુતળાં જેવો હતો. સાર્વજનિક ભોજન સમયે પોતામાંનું જે કોઇ બરાબર ખાતું પીતું નહીં તેને સ્પાર્ટનો સાદો ખોરાક ગળે ન ઉતરે એવો અને અભિતાચારી ગણી ટોચા બગર પણ ન રહેતા.

તેથી (કહે છે કે) તવંગર લોકો લાઇકર્ગસના બીજા સર્વ કાયદાઓ કરતાં આ કાયદાથી વધારે શ્રદ્ધે થયા, અને એકદા મળી જુરસાથી તેના વિરુદ્ધ બોલવા લાગ્યા, એટલુંજ નહીં પણ તેઓએ ઉસ્કેરાઇને લાઇકર્ગસને પથરા વગેરે મારવાનું શરૂ કર્યું; અને તેથી એને સભામાંથી નાશી જઇ સલામતી માટે એક મદિરનો આશ્રય શોધવો પડ્યો. પરંતુ કમનસીબે તે ત્યાં સુધી પહોંચ્યો નહીં એટલામાં એક આફકેન્ડર નામનો ઉતાવળિયા સ્વભાવનો પણ ખીજી રીતે સાલસ ગાણુસ તેની પાછળ જઇ પહોંચ્યો. અને લાઇકર્ગસે પાછા વળી જોઇ કે તરત જ એણે લાકડીના એક ઝપાટાથી તેની એક આંખ ફેડી નાખી. લાઇકર્ગસ ત્યાંજ ઉભો થઇ રહ્યો; એણે પોતાનો આવેસ ઘળી દીધો, તથા પોતાનો લોહી લુવાણુ ચ્હેરો અને ટુટી ગયેલી આંખ લોઢાને બતાવ્યાં. આ દેખાવથી તેઓ એટલા: સર-માયા અને શોકાતુર થઇ ગયા કે આફકેન્ડરને તેમણે એને સોંપી દીધો, અને પોતાનો પથાતાપ હરેક ઉપાયે બતાવતા તેને ઘેર પહોંચાડવા આજ્ઞા. લાઇકર્ગસે પોતાના સરીર માટેની તેમની કાળજી માટે તેઓનો ઉપકાર માન્યો અને આફકેન્ડર સિવાય સર્વને વિદાય કર્યા. અને તેને પોતાની સાથે ઘરની અંદર લઇ ગયો, પણ તેને બિલકુલ ઠપકો દીધો.

નદી' કે કોઇ રીતે હેરાન કર્યો નહીં; માત્ર પોતાના હમેશના વ્યક્તિ અને હઝૂરીઓને બદલે તેને જ નિરંતર પોતાની તહેનાનમાં રહેવા ફરમાવ્યું. આદિત્ય ઉગતી વખતે અને નિખાલસ પ્રકૃતિનો હતો. તેને લાઇકર્મન જે કંઈ દુકમ કરતો તે એ આનાકાની વગર હાવતો. આ પ્રમાણે લાઇકર્મન મારેના સદવામયી તે કેવો બધો અને માયાલુ તથા કેવો નિરંતર ઉઘાળી અને દદ મિતાયારી હતો તે મર્વ જોવાની એને તક મળી; અને તે પોતાના મિત્રોને કહેવા લાગ્યો કે લાઇકર્મન લોકો ધારતા હશે તેવો અભિમાની અને હરક ન હતો પણ બધમનસાઇ અને મળનાવણપણાનો એક નમૂનો હતો. લાઇકર્મને તેને તેનાં કૃત્યો આ બદલો આપ્યો; તે એક ઉનાવળિયો અને ઉદ્ધન જુવાનિયો. મરી જઇ દરેક અને વિવેચી ગૃહસ્થ જાઓ એ તેને લાઇકર્મને શિક્ષા કરી. પોતાની આંખ ગંધ તેની માદમિરીમાં લાઇકર્મને મિનવો આપિલેટિસને એક મંદીર આપ્યું, અને ડોરિયન પોલીમાં આંખ માટે એક શબ્દ છે ને ઉપરથી મંદિરની અધિષ્ઠાત્રી મિનવો દેવીને એ નામ આપ્યું. પણ કેટલાક લેખકો કહે છે કે તેની આંખને વાપ્યું હતું પણ કુદી ગઇ ન હતી, અને એ જાણી ગઇ તેને માટે એણે દેવીનું મંદિર બંધાવ્યું. આ પ્રસંગ પછી સ્પાર્ટનોએ મમામાં લાકડીઓ લઇ જવાનું મુકી દીધું.

લાઇકર્મને આરંભેલા સ્પાર્ટનોના સમસમોજનમાં આશરે પંદર પંદર માસુમની એકેક મેળ ગણાતી. અને તેના નિર્વાદ માટે તેમાંના દરેકને દર મહિને એક માપ ફાલો, આઠ માપ દારૂ, પાંચ રતલ પનીર, અડી રતલ અંજીર, અને માંસ તથા મન્દી ખરીદવા માટે યોગ્ય રોકડા પૈસા એટલું આપવું પડતું. વળી કોઇ દેવને ઉપહાર કરતો તો તેનો કે હરિજનો શિકાર કરતો તો તેનો બધા સર્વના ઉપયોગ માટે મોકલતો, કેમકે જોણે શિકાર કર્યો હોય કે ઉપહાર ધર્યો હોય તેને તે દિવસે ઘેર વાગુ કરવાની ફરત હતી. ધણી લાંબા કાળ સુધી આ સમસમોજનનો ધારો પૂરી અખ્યાતિથી પાળવામાં આવેલો. લાઇકર્મનના મમયને મૈક્ષાઓ વીતી ગયા પછી એગિસ ગળ એથન્સવામીઓ મારેના લાંબા વિમ્બદમાં એક વખતે શત મેળનીને પાઠો આપ્યો ત્યારે પોતાની પત્ની સાથે વાગુ કરવાની જગ્યા મયાથી એણે પોતાનું આણું ઘેર મંગાવ્યું, ત્યારે અધિકારીઓ (પોલ માર્શ) એ તેની મના કરી અને વળી આથી ચાકું લગાડીને બીજો દિવસે તેણે વિજય પ્રમુખોએ આપવામાં આવતા બલિ ત્યારે ન આપ્યા, ત્યારે તેમણે એનો દંડ કર્યો.

આ સમસમોજન સમયે મેળે આગળ મિનાચારના પાંચ શીખવા માટે બાળકોને પણ આશુવામાં આવતાં, ભાં એમને સંજ સંજથી શિક્ષણ આપતું, અને ઉત્કૃષ્ટ વર્ણન કોનું નામ તે મમળવવામાં આવતું. વળી તેમને અપસખ્દો વાપર્યા વગર મસ્કરી હો કરવાની ફરત આવવામાં આવતી, અને મોટેરા-ઓ કે બાલકોમાંનું કોઇ બોલનારને માગે જનાવે ત્યારે તે મદન કરી જવા તેની ફરજ હતી, એ તેના મન ઉપર હમાવવામાં આવતું. મસ્કરી કરી મદન કરવાની

• • બીજા આદિત્યસનો પુત્ર એગિસ દ. પ. ૪૨૭થી ૩૬૮ સુધી સ્પાર્ટનોનો ગાન હતો. પિયેપોનીસિયન વિમ્બદનાં તેને એટિલ પ્રાંન ઉપર અનેક ચડાઈ કરી તેના પુત્રને એસિલિયેસના પેરોનો દોવાથી સ્પાર્ટની ગાદી માટે નાકાવ; હતાવવામાં આવ્યો—જુલો એગિસિયેસનું ચરિત

શક્તિ એ પણ સ્પાર્ટન વીરોનું એક લક્ષણ ગણાતું. પણ મેન આગળના કોઇની સહન-શક્તિ પૂરી થવા આવે એટલે તે માત્ર કહેતો કે હવે બસ કરો, તો સર્વ તુરંત શાંત થઇ જતા. મેન આગળ બાલકો આવે કે તુરંત પ્રથમ ત્યાં બેઠેલાઓમાંથી કોઇની વદ્ધ માણસ કહેતો “અહીં જે બોલાય તેમાંથી એક શબ્દ પણ બારણા બદાર જવો ન જોઇએ”. અમુક મેનના મંડલમાં અમુક માણસને દાખલ કરવા માટે નીચેનો નિયમ હતો. એ મંડલનો દરેક માણસ પોતાના હાથમાં નરમ રોટલીનો એક ન્હાનો દડો લેતો. પછી નો-કર માથા ઉપર એક પાત્ર લઇને આવતો તેમાં એ તે ન્હાનો દડો નાખતો. નવો માણસ મંડલમાં આવે દાખલ થાય એવો તેનો અભિપ્રાય હોય તો તે એ દડો એમનો એમ નાખતો, પણ જો તેને એ ગમતું ન હોય તો તે દડાને દાખી ચપટો કરીને નાખતો; અને પાત્રની અંદર એવો એક પણ ચપટો કરેલો દડો માત્ર પડતો તો નવો માણસ તે મંડલમાં દાખલ થઇ શકતો નહોતો. કેમકે આવા નિકટ સહવાસમાં રહેનાર મંડલમાંના સર્વ માણસએક બીજાને રુચતાજ હોવા જોઇએ એવી સ્પાર્ટનોની પ્રતીતિ હતી.

સ્પાર્ટનોમાં “કોળો સેરવો” એ નામનું ‘ખાણું’ ઉત્તમ ગણાતું. ધરડાઓને તે એટલું પ્રિય હતું કે બીજા આભિષે તેઓ જીવાનિયાઓ માટે રહેવા દઇ મેનની એક આજીવ્ય એકલા થઇને એ “સેરવો” ખાતા. કહે છે કે કોળાસમુદ્ર પાસેના કોઇ મુલકના એક રા-જાને આ કોળો સેરવો ખાવાની એટલી ઇચ્છા થઇ કે તેણે એટલા માટે ખાસ એક સ્પાર્ટનો રસોઇયો ખરીદ કર્યો. પણ જ્યારે તેણે એ સેરવો આપ્યો ત્યારે તે એને બિલકુલ ભાવ્યો નહોતો, અને ગુસ્સામાં ગમે તેમ બોલવા લાગ્યો ત્યારે પેલા રસોઇયાએ તેને કહ્યું “સાહેબ! આ સેરવાની લહેજત તો પ્રથમ સ્પાર્ટનોની નદીમાં ન્હાય અને પછી ખાવા જેસે તેનેજ આવે.”

માદકસર દારૂ પીધા પછી તેઓ અધારે જ ઘેર જતા. કોઇ પણ પ્રસંગે રાત્રે બ-તી વાપરવાની તો મના જ હતી, એટલા માટે કે સૌને ઘેર અધારી રાત્રે પણ હિંમત અને સાવધાનીથી કુચ કરવાની ટેવ પડે. તેઓના સમગ્રજીવનની વ્યવસ્થા આવી હતી.

લામકર્ગસ પોતાના એકે કાયદાનો લેખ કરી ગયો નહોતો; બન્ને એકે કાયદો લખેલો હોવો ન જોઇએ એવો એક હેતુ પણ હતો. કેમકે એ સર્વ નિયમો લોકોની રહેણી અને કેળવણીમાં પડેવાઇ જાય એ, તેના વિચાર પ્રમાણે રાજ્યના સદર્મ અને દિત માટે આવ-શ્યક હતું. એવા નિયમોજ લોકોને સ્વાભાવિક અને પોતાના જ વલણના પ્રતિબિંબ રૂપ લાગે અને લાંબા કાલ સુધી નિશ્ચલ રહે, એવું રાજ્યતંત્ર જ દૃઢ અને દીર્ઘાયુ નીવડે, એવી કેળવણીજ ધર્મરક્ષા અને રાજ્યરક્ષા કરનાર આચાર્યની ગરજ સારે. વળી મિત્રકંત વિષેના કરારો અને એવી ઝોળી મહત્વની બાબતો માટે પણ લિખિત કાયદાઓની જરૂર ન હતી, કેમકે લિખિત કાયદાઓ સહેલાઇથી અને જોઇએ ત્યારે તથા જોઇએ તેમ ફેરવી શકાય નહોતો. પરંતુ આવી બાબતોમાં જમાને જમાને બદલાતી સંસ્થિતિને અનુસરતા તથા સમજી લો-કોની ભિન્ન ભિન્ન સમયની ઇચ્છાઓ પ્રમાણે ફરતા જતા ધારાઓ જ વધારે યોગ્ય હતા.

બપોરે અને અર્ધ ઘટાડવાના હેતુથી તેનો બીજો એક હેતુ એવો હતો કે ધરનાં

બારણાં બનાવવામાં કરવત સિવાય અને ઘરની છત બનાવવામાં વીંઝણા સિવાય બીજું કોઈ પણ એકાંત વાપરવું નહીં; કેમકે પોતાની રહેણી વિષે જેમ છપેમિનો-એ એક વખતે કહેલું કે "સગદોહ આવી માદાધમાં ક્યાં સંતાઈ શકે ?" તેમ લાઇકર્ગસને પણ લાગેલું કે આવી સાદી બાંધણીનાં ઘરોમાં મોજશોખ અને બ્યર્થ ડોગડમાત્ર દાખલ જ થઈ શકે નહીં; ખરેખર એવું મૂર્ખ કોણ હોય કે આનાં મકાનોમાં રૂપેરી પાયાના પત્રગો, કમ્બેર્લ-માદરો, સોનાના પાલાઓ, અને એવી વસ્તુઓ સાથે બંધ બેસે એવો બીજો ઉપદેશ અને વેબવ બ્યારે ? એટલી અક્ષત તો મો કોણને હોય કે ઓરડામાં છાત્રે એવો જ પક્ષગ, પક્ષબને છાત્રે એવી જ ચાદર, અને એ સુગ્ગળ પોતાની રહેણીને છાત્રાંજી ગય-રૂંબીલું આદિ-લેઈએ. આવા સાદા મકાનોના જ પરિચયને લીધે કહે છે કે સ્પાર્ટના વર્ડીલ મ'ડેલેનો એક સંબાસદ એક વખત કોરિન્થ ગયેલો ત્યારે જોને ત્યાં એ મેમાન થયેલો તેના મકાનમાં ઓરડાઓની છતમાં નક્સી કામ અને ખીંચ શોખા લેઈને તેણે પૂછેલું "આ દેશના ઝાડો શું ચોરસ ઉગ્યાં હશે વાડ ?"

લાઇકર્ગસનો ત્રીજો હેટ્ઠા એવો હતો કે તેમણે એકના એક દુસ્મન સાથે વારંવાર લડાઈ ન કરવી. નહીં તો તે, ફરી ફરીને પોતાનો બચાવ કરતાં કરતાં ધીરે ધીરે યુદ્ધ-લામાં નિપુણ બની જાય. પછીના વખતમાં સ્પાર્ટનોના ધારવા પ્રમાણે તેમના રાજા એ-ગિસિસેયસે આ બૂચ કરી, તેણે થીબનો ઉપર અનેક સ્થલાઈઓ કરી અને તેથી તેઓ સ્પાર્ટનો સામે ટક્કર લેતાં થીબ્યા. એક સ્થલાઈમાં એ જ્યારે ધવાપો ત્યારે એક સ્પાર્ટને આ મૃત્યુબંધી જ તેની ટકોર કરી કહ્યું "થીબનો પ્રથમ તમારી સામે લડી ચક્રતા નહીં, તેમને તમે સારાં લડાવેલાં બનાવ્યા, તેના તેઓ તમને બદલો તો સારાં આપે છે."

ઉદિતજા જમાનાઓની કેળવણીને તે એક કમલ ધડનારવું સીધી વધારે મહત્વવાળું અને જીજ્ઞાસુ કર્તવ્ય મણતો હતો. અને તેને માટે તેણે છેક આદિથી આરંભ કરી ગ-બોધાન, પ્રસવ અને લગ્ન વિશે પણ નિયમ ધડ્યા. એરિસ્ટોટલ કહે છે કે તેણે સ્ત્રીઓના વસ્ત્રને યોગ્ય નિયમોના બંધનમાં આવ્યું નહીં; પણ ખરી દરકાર એથી ઉઘડી જ છે. સ્પાર્ટનો વિંમલોમાં અનેક વાર અને લાંબા મમય માટે બદાર રહેતા ત્યારે ઘર આમજ તેમની સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર રહેતી તેથી તેઓનું મન્યાન અત્યંત વધ્યું હતું અને તેમનાં આચરણ ધણી છૂટ અને આપણુદવાળાં થયાં હતાં. લાઇકર્ગસે નિયમો ધડ્યા તેથી આ સર્વ અર્થોદમાં આવ્યું, અને તેના સાથે સ્ત્રીઓનું પોતાનું પણ ખરું દિત જગવાનું થયું. તેણે કુમારિકાઓ માટે દોડવાની, કુસ્તીની, ચક્ર ફેંકવાની, અને બાલા મારવાની કમરન દરમાત્રી, એટલે કે તેમનાં શરીર મંદ્યુત અને સરકાત મથે પ્રસવની વેદના તેઓ સહન કરી શકે, અને સારી સધામતીથી પ્રસવ કરી શકે, અને તેમની સંતાતિ પણ મજબૂત અને સરકાત થાય. પડદામાં રહેવાથી નારીનંતિમાં જે અત્યંત નાચુકતા અને લજ્જા અને કૃત્રિમ અજલાપણ આવે છે તે ઓછાં કરવાને તેણે કેટલાક ઉત્પત્તિ દિવસોએ કુમારિકાઓને જુવાન પુરુષોના દેખતાં ગાવાનું અને નાચવાનું કરાવ્યું અને જુવાન સ્ત્રીઓ અને પુરુષો એક જીતને નમ જીવે એવું પણ કોઇ-કોઇ પ્રસંગો રાખ્યા. વગી આવા પ્રસંગોએ સ્ત્રીઓને યોગ્ય પુરુષોના વખાણનાં

ગીત ગાવાની અને અયોગ્ય નીવડ્યા હોય તેવાઓને બનાવવાની છૂટ આપી, કે જુવાન પુરુષોમાં સ્પર્ધા વધે અને તેમની યશાકાંક્ષાને ઉત્તેજન મળે. રાજાઓ, વૃદ્ધમંડલ, અને ખીજા સ્પાર્ટનો પશુ આવા આરંભોમાં હાજર રહેતા. અને તેથી કરીને સ્ત્રીઓનાં આવાં વાગ્યાણોની ધણી વધારે અસર થતી. જે સ્પાર્ટનને સ્ત્રીઓ વખાણતી તેના આનંદનો પાર ન રહેતો; અને જેના ઉપર તેઓનાં કટાક્ષ પડતાં તેને તે મંભીર શાસન જેવાં સાક્ષતાં. કુમારિકાઓ નગ્ન આવતી તેવે વખતે પણ સર્વ વર્તન મર્યાદિત રહેતું તે એટલે સુધી કે કોઇ અયોગ્ય ઉચ્ચાર સરખો પણ ન કરતું અને તેથી એમાં કંઈ પણ નીચું જોવાનું ન હતું. બદલે એથી સાદા વધી, અને શરીરનું દરેક અંગ સાફ ધાટી હતું અને સુદૃઢ કરવા સ્ત્રીઓમાં પણ સ્પર્ધા થઈ. વળી છૂટને લીધે અને પુરુષોના સંસર્ગથી સ્ત્રીઓના વિચાર પણ વિસ્તૃત થયા, અને અંગકસરત વગેરેથી હિંમત, ટેક, વગેરે કેવલ મરદાની ગુણો નથી એવું તેમને લાગ થયું. આ સર્વને લીધે સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓમાં પણ બાવનાઓ અને બાપાની કંઈક વિલક્ષણતા આવવા પામી. દાખલા તરીકે, સિયોનિડસની સ્ત્રી ગોર્ગોને કોઇ પરદેશી સ્ત્રીએ કહ્યું હશે “ દુનિયામાં તમે સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓ પુરુષો ઉપર અમલ ચલાવો છો ? ” ત્યારે તેણીએ જવાબ દીધો—“ હા, પણ દુનિયામાં અમારી સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓની કૃપામાંજ પુરુષો પાકે છે. ”

વળી જુવાન કુમારિકાઓનાં આ નગ્ન અને પુરુષોના દેખતાં કરવામાં આવતાં નૃત્યાદિથી સ્પાર્ટોમાં વાંદા રહેવું પસંદ કરનારા ઘણા થોડા પુરુષો નીકળતા. પ્લેટોની ઉપમા વાપરીને ખેલીએ તો, ભૂમિતિમાં પ્રતિજ્ઞાઓમાંથી જેમ અવશ્યમેવ સિદ્ધાંત પરિણમે છે તેમ આવા રિવાજોમાંથી લગ્ન પરિણમતાં. વળી પરણવાની ઉમર થઈ ગયા પછી પણ અવિવાહિત રહેનારને સ્પાર્ટોમાં કેટલુંક અવમાનન સહન કરવું પડતું. આ નગ્ન સ્ત્રીઓના મેલાવડાઓ વખતે તેઓને ગેરહાજર રહેવું પડતું; દર સિયાળે એકાદ વખત રાત્રે શેહેરના અધિકારીઓ તેઓને શરીરોમાં નગ્ન અને “સ્પાર્ટોના કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરવા માટે અમને યોગ્ય જ સજા થઈ છે” એવી મતલબનું ગીત ગાતા ગાતા કુચ કરવા ફરમાવતા. અને વળી સ્પાર્ટોમાં સર્વ પુરુષોને તેમનાથી એકી ઉમરના પુરુષો હમેશાં જે માન આપતા તે પણ તેમને ન મળતું. કહે છે કે એક વખતે ડરક્ષલિડસનાં નામનો એક પંકાયેલો સેનાપતિ અવિવાહિત હતો, તે કેટલાક સ્પાર્ટોનો બેઠા હશે ત્યાં આજ્યો, ત્યારે તેમનામાંનો એક જુવાનિયો ઉઠીને તેને જગ્યા આપવાને બદલે બોલ્યો “ તમને પુત્ર નથી કે મારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તે મને માન આપશે ” અને આવી વર્તણૂક માટે કોઇએ પણ તેને ટાક્યો નહોતો.

તેઓના લગ્નોમાં વર કન્યાને બલાતકારથી લઈ જતો; લગ્ન સ્ત્રીની કામલ વયમાં કદાપિ નહીં, પણ તેણી પૂર્ણ યુવાવસ્થામાં આવતી ત્યારે જ થતાં. પછી જે પુખ્ત સ્ત્રીન અખતિયારમાં લગ્નવિધિની વ્યવસ્થા હતી તે કન્યાના કેસ છેક બેઠા કાપતી અને તેણીને મરદાની પોશાક પહેરાવી એક પાયરથ્રા ઉપર અધારામાં સુવાડી રાખતી. વર વિ-

† ઈ. પૂ. ૩૬૬ થી ૩૬૯ સુધી એ એસિયા માઇનોરમાં પર્શિયા સામે વિમુક્ત ચલાવતી ગ્રીક સેનાનો સેનાપતિ હતો. ઇ. પૂ. ૩૬૬ માં એને સ્થલે એમિશિલેવંસ નીમાયો.

લાસથી નિર્બલ થયેલો કે ઘરથી ઉન્મત્ત થયેલો નહીં, પણ હમેશની માફક જ પોતાના બેબજનમંડલમાં સૌની સાથે વાળુ કરીને, પછી શુભ રીતે ત્યાં જતો, તેણીની મેઝલા ઠોડતો, અને તેણીને પોતાની કરતો. ત્યાં થોડો સમય ગાળી - તે પાછો પોતાને હમેશને રથે બેઠા બીજા પુરુષોની સાથે નિત્ય પ્રમાણે સુતો. આ વર્તણૂક તે ઘણા સમય સુધી ચલાવતો. પરંતુ અને વધુ કુટુંબનાં બીજાં માણસોને માત્રુમ ન પડે એવી રીતે ઘણી ઘણી મંબાળ અને માવધાનીથી મળતાં. વધુ એવા શુભ મેલાપને માટે તક મેળવવા સારૂ પૂરા અંતઃકંઠસુધી અનેક તદબીરો રચતી. અને વરવહુનું આહુનું શુભ સંકેતોનું જીવન એટલા કાલ સુધી ચાલતું કે સ્પાર્ટન પિતાને છાકરાં થયેલાં હોય પરંતુ તે અને તેની વહુ દિવસે કદાપિ મળેલાં જ ન હોય એવા પણ કેટલાક દાખલા બનતા. આવા વર્તનથી સ્પાર્ટન સ્ત્રી પુરુષોમાં મિતાચાર અને હન્ડિયનિગહના ગુણ દ્વંદ્વ: યુતા, તેમની જનનશક્તિ લાંબા કાલ સુધી ટકા રહેતી, અને તેમના પરસ્પર પ્રેમમાં પ્રથમ જેતું જ માધુર્ય અને પ્રથમ જેવો જ આવેશ ગટેલો. ગતદિવસ સાથે ગાળનારાં દંપતીઓની માફક તેમની કામનાઓ તૃપ્ત થઈને શિથિલ પડી જતી નહીં પણ સદૈવ જાગૃત રહેતી.

લસસંબંધ વિશે જ મર્યાદા અને વિનયનું પાલન થવું-જોઈએ તે આ પ્રમાણે મથા યોગ્ય સ્થાપ્યા પછી તેણે એજ સંબંધને તેની સાથે સામાન્ય રીતે બેઠાયેલી ધર્મીની મત્તવાળી અને જૈણ લાગણીથી સુક્ત કરાનો પણ પરિચય કર્યો. તેના વિચાર એવા હતા કે પુરુષ સ્ત્રીની સાથે બેઠક બોગ કરવો એ શરમ ભરેલું છે, પછી તે સ્ત્રી પોતાની પરણેલી હોય કે પારકી હોય; મદનમા વિદ્વંસ થઈ પુરુષત્વને 'શૂન્ય' અને ખોલું એજ શરમનું ખરૂં કારણ છે. વળી આગં સંતાન હોવા, અને તેમને યોગ્ય રીતે ઉછેરવાં એમાં જ ખરૂં પિતાપણું છે, પછી તે સંતાન પોતાની બીમાં પોતાના બીજથી ઉત્પન્ન થયેલાં હોય, કે બીજા કોઈ લાયક પુરુષનાં હોય. સંતાન ન હોવામાં અથવા નહારાં સંતાન હોવામાં જ નામોશી છે. પણ પોતાની સ્ત્રીને કોઈ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષથી સારાં - સંતાન થાય એમાં કશી નામોશી નથી. કોઈ પરણેલી સ્ત્રી પોતાની જાત 'પરપુરુષને સમર્પિતે' વેર લેવા માટે જોઓ લડાઈઓ મચાવતા અને લોહી બહેવડાવતા તેઓને એ હસી કહાડતો. કોઈ વૃદ્ધ પુરુષને જીવાન સ્ત્રી હોય, અને તે કોઈ પોતાને યોગ્ય લાગતો હોય એવા સદ્ગુણી અને પ્રુબ-સુરત જીવાન પુરુષને તેણીના સંબંધમાં આણે, તથા તેનાથી થતાં ફરજંદને પોતાનું જ ગણી ઉછેરે એમાં જોને કશું ખોલું લાગતું નહીં. વળી કોઈ પ્રતિષ્ઠિત માણસને બીજા કોઈની સ્ત્રીની મર્યાદાથી વર્તણૂક અને તેણીનાં સુંદર બાવક જોઈને તેણીના ઉપર રનેહ ચાપે તો લાઇકર્ગસના અભિપ્રાય પ્રમાણે તેને તે સ્ત્રીના પતિ સાથે ગોઠવણ કરી તેણીના સંબંધમાં આવવાની છૂટ મળવી જોઈએ, એટલે કે સુંદર ક્ષત્ર ધરનારી ધરતીમાં ધાવતું બીજ પડવાથી સદ્ગુણી અને અન્યોન્ય આવેશથી આકર્ષાયેલાં જોડાના રૂપ બધ અને પ્રુદ્ધિમાં પરિપૂર્ણ સંતાન ઉત્પન્ન થાય. પ્રથમ તો લાઇકર્ગસ બાલકોને તેમના માત પિતાની નહીં પણ સભ્યની મિલકત ગણતો, અને તેથી ગમે તેવાં સ્ત્રીપુરુષો બાલકોને ઉત્પન્ન કરે તેના કરતાં સભ્યના એટ માણસો જ ઉત્પન્ન કરે એ તેને શ્રેયસ્કર લાગતું. બીજું, અન્ય પ્રજાઓ, જાતવાન યોગ્યો અને કુતરાઓ માટે વગસગ લગાડીને અથવા દ્રવ્ય ખરચીને ઉત્તમોત્તમ બીજ મેળવવા પ્રયાસ કરતી, પરંતુ સ્ત્રીઓને પૂરી રાખતી અને

પતિ જર્જર, અસકત, અપંગ હોય છતાં પણ તેની સ્ત્રીને સંતાન થાય તો તે તેના પેટ-
નુંજ હોય તે માટે અનેક ચોક્કસાઇ રાખતી, એ તેને વિચિત્ર અને ધેયું લાગતું; કેમકે
નહારી ઓલાદના સંતાનથી તેમનાં માતૃપિતાને કે તેમની પ્રજને કશો લાભ સંભવતો નથી
અને તેમને ઉછેરવાની તસ્દી છૂટી પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ ઉલટી હાનિ થાય છે.
એથી ઉલટું સારી ઓલાદના સંતાનથી તેમને ઉછેરનારાઓને અને પ્રજને બેહદ લાભ
થાય છે એ દેખીતું છે. સ્પાર્ટામાં પછીના સમયમાં વ્યભિચાર અને સ્ત્રીઓમાં અમર્યાદા
વધી ગયાં હતાં; પણ સારાં સંતાન ઉત્પન્ન કરવા વિષેના, અને સારાં સંતાનથી રાજ્યને
કેટલો લાભ છે તે વિષેના આ વિચારો અને તદનુસાર રચેલા લાઇકર્ગસના ધારાઓ વ્ય-
ભિચાર અને સ્ત્રીઓની અનીતિને એટલા પ્રતિકૂળ હતા કે તેમને લીધે સ્પાર્ટા એ દૂપણાથી
ઘણા કાલ મુધી કેવલ સુકત રહ્યું હતું. આ વિષેનો એક પ્રાચીન સ્પાર્ટનનો દુયકો નીચે
પ્રમાણે છે. કોઇ પરદેશીએ તેને પૂછ્યું કે સ્પાર્ટાના કાલદામાં વ્યભિચારીને શી સજા થર-
માવી છે ? તેણે જવાબ દીધો “મિત્રા સ્પાર્ટામાં વ્યભિચારીઓ જ નથી.” પરદેશીએ થરી
પૂછ્યું “પણ કોઇ વ્યભિચારી નીકળે તો ?” આણે જવાબ દીધો; “તો એજ કે
ટેગીટસ પર્યતના શિખર ઉપર ઉભો ઉભો નીચે ખીણમાં વહેતી યુરોટસ નદીમાંથી પાણી
પી શકે એટલા મોટા કદનો એક સાંઠ તેને દંડમાં આપવો પડે.” પરદેશી આ સાંભળી
વિશ્મિત થયો અને બોલ્યો “આવડો મોટો સાંઠ તે હોય ?” ત્યારે આ સ્પાર્ટને કહ્યું
“તો સ્પાર્ટામાં વ્યભિચારી પણ ક્યાંથી હોય ?”

સ્પાર્ટામાં પિતાને પોતાના સર્વ બાળકોને ઉછેરવાની છૂટ ન હતી. બચ્ચું જન્મતાં જ
તેના પિતાની ફરજ તેને સ્પાર્ટાનગરના જાહેર સંવાદ-સ્થલોમાંના એકમાં લઇ જવાની
હતી. ત્યાં તેના ગોત્રના સૌથી જૂદ પુરુષો એકઠા થતા અને અવતરેલાં બાળકનું શરીર
તપાસતા. જો તે મજબૂત અને ઘાટીકું લાગતું તો તેઓ તેને નામે નવ હજાર પેતરો-
માંનું એક ચ્હડાવતા અને તેને ઉછેરવા સંબંધી બંદોબસ્ત કરતા. પણ જો તે દુર્બલ કે
ખોડવાળું જણાતું તો જેને કુદરતે જ બલ અથવા સારો બાંધો આપ્યો નથી તેના જી-
વવાથી તેના પોતાનો અથવા રાજ્યનો કશો અર્થ સરવાતો નથી એમ ધારીને, તેઓ તેને
ટેગીટસ પર્યત પાસેની એપોયેટી નામની એક ઉંડી અધારી ખાદ્યમાં નાખી દેવાનું નિર્માવતા.
એવાજ વિચારથી સ્ત્રીઓ બાળકને પ્રસવ પછી તરત (બીજા સર્વ દેશોની સ્ત્રીઓ માફક)
પાણી પડે નહીં પણ દારથી ન્હવડાવતી અને એ પ્રમાણે તેનો બાંધો કસી જોતી, કેમકે
તેઓનો તર્ક એવો હતો કે રોગ અથવા વાઇવાળું બાળક જ મલસનાથી હેગન થઇ
મરી જાય, પણ જો તનદુસ્ત હોય તેને તો તે માફક આવે અને ગુણુ કરે. સ્પાર્ટાની
ધાવો પણ બહુ કુશળ હતી, અને ઘણી સંભાળ લેતી. તેઓ બાળકોને તંગ કપડાં પહે-
રાવતી નહીં કે કસીને પટા બાંધતી નહીં, એટલે તેમના અવયવ વધારે છૂટા, અને
તેમની મુખમુદ્રા વધારે સ્વસ્થ થતી. તેઓ તેમને ગમે તે જાતનું માંસ ખાવાની, અ-
ધારાથી કે એકલા પડવાથી ન બંધીવાની, ગુસ્સો કે રીસ ન કરવાની, કદાપિ ન રોવાની
વગેરે ટેવો પાડતી. એમની કુશળતાની એટલી ખ્યાતિ હતી કે ગ્રીસના બીજા ભાગના
લોકો પોતાનાં છોકરાઓ માટે સ્પાર્ટન ધાવોને ખરીદતા. એથન્સના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ
થયેલા એલિક્ઝાન્ડરની ધાવ એમિકલા નામની એક સ્પાર્ટન હતી પણ એ એલિક્ઝ-

બિયેરિસ એની ધાવના સંબંધમાં નસીબદાર હતો, નેવો એના શિક્ષકના સંબંધમાં ન હતો. પેરિક્લિસે એના શિક્ષક તરીકે નીમેશે એપિરસ, ખ્યેટો કહે છે કે, કશી વિશેષ આવડત વગરનો માત્ર એક સામાન્ય ગુલામ હતો. સ્પાર્ટન છોકરાઓના શિક્ષકો આ પ્રમાણે ખરીદેલા કે ભાડે આણેલા ગુલામો ન હતા. અને તેમની કેળવણી તેમનાં મા-બાપના અખતિયારમાં ન હતી. લાઇકર્ગસનો કાયદો એવો હતો કે છોકરા સાત વર્ષની ઉમરના થાય કે તુરત તેમની ટોળીઓ બાંધવી, જેઓ સાથે ખાવ પીએ, સાથે કસરતો કરે, અને ભણે, સાથે રમે અને એક સરખાં ધોરણ અને નિયમનવાળું જીવન સાથે નિર્મમે. ટોળીમાંનો જે છોકરો હિંમત અને યોગ્ય વર્તનની નદતામાં શ્રેષ્ઠ બાળક થતો તેને તે ટોળીનો નાયક નીમવામાં આવતો. બીજા છોકરાઓ તેને પોતાનો આદર્ય ગણતા, તેના હુકમો ઉઠાવતા અને તે શિક્ષાઓ કરતો તે ધૈર્યથી સહન કરતા. સ્પાર્ટન છોકરાઓની આખી કેળવણી યોગ્ય નાયકની સંપૂર્ણ નામેદારી ઉઠાવવાનું એક સરખું વૃત્ત પાળવાની હતી. મોટી ઉમરના સ્પાર્ટનો તેમની રમતગમતો વખતે હાજર રહેતા, અને વારંવાર તેમના વચ્ચે તકરાર કે વિરોધના પ્રસંગ ઉત્પન્ન કરતા, અને દરેક છોકરાનો જીતસો, હાર, વગેરે ગુણોનું બારીખાથી માપ લેતા.

મામાન્ય રીતે જે વિદ્યા અને શિક્ષણ કહેવાય છે તે તો તેમને ખરેખર ખપ ને-ટલું જ આપવામાં આવતું. તેમની કેળવણીનો બાણીનો ભાગ તેમને ત્યાગીધીન, મહેનત, સહનશીલ, લડાઇ, અને વિજયી બનાવવા યોગ્યો હોતો. જેમ જેમ તેમની ઉમર વધતી જતી તેમ તેમ તેમની કેળવણી તેમના જીવનનું નિયમન વધારે સખ્ત રાખવામાં આવતું. તેમના વાળ બેઠા કપેલા રહેતા; તેમની કસરતો લગભગ નમ્ર શરીરે કરવાની હતી; તેમના પગ ઉપાડા જ રહેતા. બાર વર્ષની ઉમર થતાં તેમને અંદર બંદી પહેરવાની મનાયતી; માત્ર એક ઉપહું વસ્ત્ર આપવામાં આવતું, અને એવું એક આખું વર્ષ ચલાવવાનું. બેશક તેઓ ગંદા દેખાતા; અને સ્નાન અને તેલમર્દન કરવાં એ તો મોજશોખ અને કોઈ મોટા ઉત્સવને વખતે જ એવા વિચારથી તેમને તે કરવાની અમુક અમુક દિવસે જ છૂટ હતી. યુરોટસ નદીના ઝાંઝા ઉપર ઉગતા બરની ઉપલી છડીઓ વગર છરીએ તોડી લાવીને દરેક છોકરો તે એકઠી પાથરીને તે ઉપર સુવે; અને એક ટોળીના સર્વ છોકરા સાથે સુવે, એવો તેમનો નિયમ હતો. શિયાળામાં આ બિહાનાંઓમાં ઘુંર માટે આકડા જેવા કાષ બંધાતી, અને કાંટાવાળાં જીંઘાંમાંનું ઘોડું કે સંવાળું કપાસ બેળવવા દેવામાં આવતું.

આ ઉમરે પણ કિશોરોનું મોટી ઉમરના સ્પાર્ટનોએ સંવનન શરૂ કરી દીધેલું જોવામાં આવતું. એ કિશોરોમાંના લગભગ દરેક સાત છોકરાનો તેની ઉપર આશય થયેલો. મોટી ઉમરનો સ્પાર્ટન શિક્ષક બનતો અને સામાન્ય રીતે બધા કિશોરોના જીવન વર્તન ઉપર મોટાએ આજ્ઞા નજરે રાખતા. તેમની કસરતો, તેમનાં શરીર અને વાગ્યુદો, તેમની સર્વ ક્રિયાઓ સ્પાર્ટન મોટાઓ દરેક દરેકનો શિક્ષક, વાણી, અને પિતા હોય એવી ખુશ્કિથી નિહાળતા. સ્પાર્ટમાં કોઇ રથલ જ એવું ન હતું, કિશોરોના જીવનની એક પણ પડી એવી ન જતી કે તેમાં તેને જ્ઞાન આપનાર, બોધ દેનાર, કે ધટતી સજા કરનાર મોટી ઉમરનો કોઇને કોઇ સ્પાર્ટન ન હોય. વૃણ સ્પાર્ટનોમાંના એક આસ વીણી દોઢેશ

નરને કિશોરોનાં વર્તન ઉપર દેખરેખ રાખવાનો અધિકાર અપાતો. એ અધિકારી દરેક કિશોરોટાળના નાયકો નીમતો. નાયકપદ માટે તે સમજણ અને પાણીમાં શ્રેષ્ઠ જણાતા જુવાન સ્પાર્ટનો પસંદ કરતો; અને એ નાયકો આધરનો કહેવાતા. કિશોર વય પૂરું થયા પછી એ વર્ષે એટલે વીસ વર્ષનો જુવાન સ્પાર્ટન આધરન થયા યોગ્ય ગણાતો. ટાળીમાંના (આરથી આદર વર્ષ સુધીના) કિશોરોમાંથી મોટી ઉમરનો અને યોગ્યતાવાળો મેલાધરન નીમાતો. દરેક આધરન ટાળીઓનાં ન્હાનાં યુદ્ધોમાં પોતપોતાની ટાળીનો સેનાપતિ હતો; સર્વ કિશોરો તેને ઘેર તેની તાબેદારી ઉઠાવતા; મોટાઓને તે બગતણુ આણુવા મોકલતો; ન્હાના ભાઈપાસે આણુતા. આ તેઓ છુપકીથી વાડીઓમાં ધુસીને, અથવા સમગ્રભોજનનું રમીડાંઓ વગેરેમાંથી, ખજરદારીથી અને સાવચેતીથી ચોરીને આણુતા. એમ કરતાં જે પકડાઈ જતો તેને ચોરવા માટે નહીં, પણ ગાફેલી કે કમકુશીયારી માટે સારી પેઠે ધટકાવવામાં આવતો. વળી તેઓ ઉંઘતા કે બેઠેકરા માણુએ પાસેથી કે કાઢપણુ રીતે તદખીરથી જે કાંઈ ખાવાની વસ્તુ હાથ આવે તે ચોરતા અને એમ કરવા જતાં પકડાઈ જતા તેને ધટકાઓની અને તે ઉપરાંત જૂએ ચરવાની સજા થતી. સામાન્ય રીતે પણ વાળુ માટે તેમને થોડોક જ ખોરાક અપાતો એટલા માટે કે તેમને તંગી વેઠવાની ટેવ પડે અને તેમની હિંમત અને ચતુરાઈ વાપરવાની તેમને ફરજ પડે. તેમના અંધ ખોરાકનો મુખ્ય હેતુ આ હતો. તેનો ખીજો અને તેથી ઉતરતો હેતુ તેઓ ઉંચા વર્ધે એ હતો; કેમકે પુષ્કળ ખોરાકથી માણુસ આડું ખેંચાણું વર્ધે છે, પણ કાઢક ઓછો ખોરાક મળે ત્યારે સરીરના સ્ત્રોતો કુદરતી હલકાઈ દબાઈ જતી નથી; તેઓ ઉંચા ચઢવા મથે છે, અને શરીર સહેલથી અને છૂટથી લાંબુ પ્રધે છે. વળી આથી કરીને સ્પાર્ટનો દેખાવડા પણ થાય છે; કેમકે પાતળા અને એકવડા બાંધામાં કુદરતને વધારે છૂટ રહે છે, એટલે તે અવયવો વધારે પ્રમાણુસર ઘડી શકે છે. એ જ પ્રમાણુ જે સ્ત્રીઓ સગબાવરથામાં દવા લે છે તેમને પાતળિયાં અને ન્હાનાં છોકરાં થાય છે એ ખરૂં પણ એ છોકરાંઓના ધાટઘટ વધારે સારા હોય છે. પણ આવા વિષયની ચર્ચાનું કામ ખીજાઓનું છે.

છોકરાઓ ચોરવામાં એટલી તો સાવધાની રાખે છે કે એક વખતે કોઈ છોકરાએ એક શિયાળનું બચ્ચું પોતાની કમર આગળ સંતાડ્યું હતું; ત્યાં તે બચ્ચાંએ પોતાના હાંત અને નખ વડે તે છોકરાનું પેટ ચીરી આંતરડા બહાર કઢાડ્યાં, તોપણ પોતે પકડાઈ જાય તેના કરતાં મોત સાઈ ગણી તેણે તે સહન કર્યું. અને આ વાત કંઈ ન મનાય એવી નથી. હાલના સ્પાર્ટન જુવાનો પણ અત્યંત સહનશક્તિ બતાવે છે. કાચના ઓર્થિયાના દેવળ આગળ ઘણા સ્પાર્ટન જુવાનોને પ્રાણુ જતાં સુધી ધટકાઓ સહન કરતા અમે નજરે જોયા છે.

વાળુ પછી ટાળીનો આચરન કેટલાક છોકરાઓને કંઈ ગાલન ગાવા ફરમાવતો. ખીજ કોઈને તે એવા સવાલ પૂછતો કે તેનો જવાબ દેવા માટે વિચાર કરવો પડે: જેવા કે “સ્પાર્ટનોમાં શ્રેષ્ઠ માણુસ કોણુ છે?” “અચુક કૃત્ય વિષે ‘તું’ શું વધારે છે?” વગેરે. આથી ન્હાની વયથી તેમને ચરદાની ગુણો વિષે વિચાર કરવાની અને સ્પાર્ટના ચાલતા રાજ્યપ્રકરણી બનાવોમાં પ્રથમથી ધ્યાન આપવાની ટેવ પડતી. કોઈ છોકરાને સવાલ પૂછાયો હોય કે “સ્પાર્ટનોમાં દેશસેવક તરીકે ઉત્તમ કોણુ છે? કે ધિક્કારને પાત્ર કોણુ છે?” અને તે જવાબ દેતાં ખચાચ, તો તે મંદજુદ્ધિનો અને મંદ આકાંક્ષાનો ગણાતો.

વળી જે જવાબ દેડે અને તેની સાથે કાંઈ સુદિત બંધબેસતો હોય તે જ સાથે મ-
ણીતો જે ખોટો જવાબ દેતો તેને એ સજા થતી કે આદરન તેનો અંગૂઠો કટતો. મો-
ટેરાઓ અને અધિકારીઓ ઘણી વાર આંવ પ્રસંગે હાજર રહેતા, અને આદરન પોતાની
સત્તા પ્રુદ્ધિપૂર્વક અને ચોખ્ખરીતે વાપરે છે કે કેમ તે જોતા. છોકરાઓની હાજરીમાં તેઓ
તેનો અધિકારની વચ્ચે ન આવતા; પણ પછી તે આદરન બધારે એકતો પડતો ત્યારે
તેણે છોકરાઓને સુધારવામાં અને સજા કરવામાં અતિ સખતાઈ કે અતિ મંદપણ બના-
વ્યું હોય તો તેને પોતાને સજા થતી.

જે કિશોરોને મોટાઓ પોતાના પ્રિય સાથીઓ તરીકે પસંદ કરતા તેમના યશ અ-
પયશ તે મોટાઓને પણ લાગતા. કહે છે કે, એક વખતે એક અધિકારીએ, કોઈ કિશોરના
મુખમાંથી લાછામાં કંઈ હીચકારો શબ્દ કે અવાજ નીકળ્યો. હશે તે ઉપરથી જ મોટી
ઉમરનો સ્પાઈન તેનો અશક હતો તેનો દંડ કર્યો હતો. આવા પ્રીતિસંબંધમાં આખર
અને પ્રતિષ્ઠા ગણાતી, અને મોટી ઉમરની સ્પાઈન સ્ત્રીઓ પણ સ્પાઈનની કુમારિકાઓ
સાથે એવા સંબંધ બાંધતી. એક કિશોર કે એક કુમારિકાનું એકથી વધારે મોટી ઉમરનાં
માણસ સંવનન કરે તો તેમના વચ્ચે દેવ કે ઉંચાં મન થતાં નહીં; પણ ઉસડી મંત્રી
થતી; અને તેઓ પોતાના પ્રીતિપાત્રને અને તેટલી ઉંચી કેળવણી આપવા માટે એકત્ર
પ્રયત્ન અને અન્યોઅન્ય સ્પર્દા કરતાં.

ઓછું પણ અર્થમારવવાળું અને ગર્ભિત કેમ બોલતું, અને હાસ્ય કટાક્ષાદિ કેમ વાપરવાં
તથા તેનો ઉત્તર કેમ વાગવો, એ પણ કિશોરોને શીખવાનું. આપણે જોઈ ગયા કે લાછકર્ગસે
પોતાના સિકાઓ ભોંઠાના બારે કટકાઓના, પણ જૂજ કિંમતના જ રાખ્યા હતા. પણ એથી
ઉઘડું, વાણીની કિંમત, જેમ અને તેમ ઓછા બોલવામાં જેમ વધારે અર્થમાંથી સમાવાય તેમ
વધારે અંકાતી. અને એનો ઉદ્દેશ એવો હતો કે સ્પાઈનના લાંબા વખત સુધી મૌન ધારી રહે.
પણ બ્યારે બ્યારે તેઓ ઉચ્ચાર કરે ત્યારે ત્યારે તેમના મુખમાંથી વેધક અને સ્મરણીય
વચનો જ નીસરે. દ્વિધેના અત્યાચારથી જેમ શરીર નિસ્તેજ અને વધ્ય બને છે તેમ
જાત્યાસ માણસોની વાતચીત નીરસ અને સત્ત્વહીન થઈ જાય છે. એકવાર કોઈ એકન્સવાસી
સ્પાઈનની ટૂંકી તરવારો જોઈને દુઝો હશે કે “રંભજીમ ઉપર અમાન બાદગમે આ તરવા-
રોને તો ચપટીમાં ગળી જાય” ત્યારે એમીમ રાજાએ તેને જવાબ દીધો કે “એજ તરવારો
વડે અમે અમાન દુરમનોનાં હૃદય વીધી શકીએ છીએ.” અને તો નિઃસંશય લાગે છે કે
આ અન્યોઅચારની જ્ઞાપરતમાં, હૃદય વિષયનું શુદ્ધ અનુસંધાન કરવાનો અને જ્ઞાનાના
મનમાં સચોટ રમી જવાનો મોટો મુશ્કે છે. લાછકર્ગસની પોતાની કેટલીક ઉક્તિઓ
એ. મુણેતાં નમૂના છે. કોઈએ એને સલાહ આપી કે રાજ્યબંધાનુમાં સરવેના હક-અ-
ધિકાર સરખા જોઈએ, ત્યારે તે જોવાયો કે “તમારા પોતાના કુટુંબમાં જ એવી સરથા
અનમાવી જુવો”. કોઈએ એને પૂછ્યું કે “દેવ આંગળ ઉપહાર આદિ ધરવા માટે આવી
હસકી અને જૂજ કિંમતની જ ચીજો શા માટે રાખો છો?” તેનો એણે જવાબ દીધો

● પ્રાચીન ગ્રીક પ્રજામાં પ્રુદ્ધતા અને કિશોરો વચ્ચે જાંધાના પ્રીતિસંબંધ વિષે પ્રજ્ઞાઈનાં અનેક
ઇતનચરિતોમાં લખેલું છે. વિશેષ માનિતી માટે જુઓ પિથોપિદસ અને એમિલિયેસનાં ચરિત.

“ગાંધી મર્ના દેનને ઉપદાન કરી તક્તર એટલા માટે.” કાષ્ટએ પૂછ્યું કે “યુદ્ધગિરી-
ણુમા કંઈ કંઈ જાતની અગત્યગત ઉપયોગી ગણે છે?” તેના જવાબમા એણે કહ્યું
“બધી જ, જેમાં હાથ આગળ ધરવા પડતા હોય તે જ માત્ર નહીં.” રૂઆવા બીજા કેટલાક
જવાબો એણે પોતાના દેશીઓ ઉપર લખેલા કાગળોમા આપેલા કહેવાય છે, જેના કે,
“દુસ્મનોના હુઆથી બચનાનો ઉત્તમ ઉપાય કયો?” “તમારા પોતામાં અન્યોન્ય કુર્બા
ન કરવી, અને નિર્ધન ગહેતુ” “સ્પાઈની આસપાસ કોટ ચણવો કે કેમ?” “જે નગરનો
કોટ ઘેટાનો નહીં પણ માણુમોનો બનેલો છે તે સુરક્ષિત છે.” આ કાગળો ખરેખર એના
લખેલા હતા કે નહીં તે મહેનથી નક્કી કરાતુ નથી. પરંતુ સ્પાઈનો લાખા વાગળોને ધિ-
ક્ષાગત્ એના પુરાનામા નીચે બીજા દુચકાઓ પણ ઉતારેલું. વિયોનિડમ મળ્યું, એક મા-
ણુસ કંઈ અગત્યના વિષયની ચર્ચા અયોગ્ય વખતે કરતો હતો, ત્યારે તેને કહ્યું, “ભાઈ જે વિષય
જ અત્યારે ઉચિત નથી તે સબંધ તમારે આટલું બધું ઉચિત ન બોલવું જોઈએ.” લાઇક.
ગંસના બત્રીજા ફેરિસેયસે “તમારા કાકાએ આટલા યોગ્ય કાવલ કેમ કર્યા?” એ સવા-
લનો જવાબ દીધેલો કે ‘યોગ્યોવા લોકને યોગ્ય જ કાવલ જોઈએ’ સોફિસ્ટિકતા હી-
કેટિયમ એક જાહેર ખાણુમા માખેય હતો તે દરમિયાન બિયકુલ બોલ્યો નહીં, તેની
કેટલાક લોકો ટીકા કરતા હતા ત્યારે એક સ્પાઈને તેમને કહ્યું, “જે કેમ બોલવું એ જાણે
તે ક્યારે બોલવું એ પણ જાણે.”

તેમની વકોક્તિઓના કેટલાક દાખવા આ ગ્લા જગારે એક ગળબડીઓ માણુસ ડિ-
મેરેટમને અનુચિત મવાતોથી સતાવતો હતો અને તેમા આ સવાલ ફરીફરીને પૂછતો
હતો કે “સ્પાઈમા એટ માણુસ કેણુ?” ત્યારે તે બોલ્યો, “જે તાગ જેવો બિલકુલ ન
હોય તે.” એવિધિપદ જેવોની વ્યવસ્થામા ધવિયન પ્રજનો ન્યાય જેઓ વખાણુતા હતા
તેઓને એગીસ રાજાએ કહ્યું, “પાત્ર વરે એકવાર ન્યાય કરવો એમા તે શી મોગી
વાત?” કાષ્ટ પગદેલી થીઓપેમ્પમને વખાણુતો હતો અને કહેતો હતો કે તેના નગરના
માણુમો એને સ્પાઈબક્ત કહેતા હતા, તે સાબળીને એ ગળાએ તેને કહ્યું, “ભાઈ તમને
તમારા નગરવાસીઓ સ્વદેશબક્ત કહે તો તે એથી પણ મારું” એથન્સમા એક વક્તાએ
ગીકા કરી કે સ્પાઈનો અબણુ છે ત્યારે પાસેનિયમના પુત્રે તેનો જવાબ વાળ્યો કે “ખરી
વાત, ગ્રીસની બધી પ્રજાઓમા માત્ર અમે એક તમારા અપલક્ષણો બિયકુલ શીખના નથી”.
આર્કિડિમિડમે એક જણે સવાલ કરેલો કે “સ્પાઈમા કેટલા માણુસ છે?” તેનો જવાબ
દીધો કે “નહારા માણુસોને દુઃખવા માટે જોઈએ એટલા”.

તેમની મજાકો ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે કે તેઓ એક પણ નકામો રાખ્ત વાપગતા
નહી, કે તેમના મુખમાથી પ્યાન આપવા યોગ્ય અર્ધશણુ વાક્ય ન નીકળે એવું લગભગ બનતું જ
નહી, એક માણુસ યુવયુવની બોલીની બરાબર નકલ કરતો હતો તેને સાબળના જવા મોઈએ એક
સ્પાઈનને કહ્યું ત્યારે તેને ઉત્તર મળ્યો કે “મહે ખુદ યુવયુવને સાબળેલું છે”. “નિરકુસ
રાજા (ટાઈરટ) ની આપખુદી સત્તા હોલવવા જતા તેઓ સેલિનસ નગર આગળના યુદ્ધમા

* ગ્રીક લોકોમા હારેના માણસ હાર કબૂલ કરી શરણે આવતો ત્યારે તે પોતાના હાથ આ-
ગળ ધરતો

પડ્યા," એ આરકલેખ વાંચી બીજો એક સ્પાર્ટન બોલ્યો, "અને તેઓ પડ્યા એ તેમની કરણીનું યોગ્ય ફલ જ તેઓ પામ્યા, કેમકે નિરંકુશતાને હોલવવી નહીં પણ પ્રેરણા બળી ખાખ થઈ જવા દેવી જોઈએ." એક જણે, કોઈ જુવાન સ્પાર્ટનને કેટલાક લગ્નકંડ ફટકાઓ આપવાનું કહેતાં તેમનાં વખાણ કર્યો કે "તેઓ પોતાનો અત આવતાં સુધી પણ અડગ ઝડી લડે એવા છે," તે સ્પાર્ટન બોલ્યો, "મને તો જે બીજાઓનો અંત આણે એવા આપો." બીજો એક સ્પાર્ટન ટોષ લોકને ડોળીમા બેસી જતા જોઈ બોલેલો, "મહારા મોરેરાઓના માનમાં ઉઠી ઉભો ન થઈ શકું એવું આસન મને કદાપિ ન હશે." સ્પાર્ટનોની સૂત્રોક્તિઓ આ જાતની હતી. એટલે "સ્પાર્ટાબક્ત" થવું; સ્પાર્ટાવાસીઓની નકલ કરવી, એમાં તનની કમગતની જગ્ગ હતી તે કગ્ગતાં મનની કમરેતની વિશેષ હતી એમ જોણે કહ્યું છે તે યોગ્ય જ કહ્યું છે.

ગંભીર અને સખ્ય અપોકિન ઉપર તેમને જે ગતિ હતી તે કરતા કવિતા અને ગાન ઉપર કાંઈ ઓછી ન હતી. તેમની ગીતિઓમાં આત્માને જાગૃત કરે અને તેને ઉત્સાહથી પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરે એવો આવેશ હતો. એ ગીતિઓની ભાષા સાદી અને મગ્ગની હતી, તેમના વિષય, ગંભીર અને નીતિબોધક હતા. ચણીખરી ગીતિઓ સ્પાર્ટા માટે પ્રાણ સમર્પણ કરનારા મહાપુરુષોની મૃતિની અગર એવી ઉજવણી તક જતી કરી દેશમેવામાં મોત કરતા મંતાપ અને નિંદાનું પણ જીવન વધારે પસંદ કરનારા કાપુરુષોના ધિન્દગની હતી. વળી તેમાં જુદી જુદી વયે કીર્તિશોભના જે ભિન્ન ભિન્ન રૂપ પ્રાણમેને આકર્ષે તેના આમેદુખ ચિત્રો હતા. આનો એક દાખરો આપીએ. તેમના કેટલાક ઉત્તમગીતોમાં, જદો માટે, જુવાનો માટે, અને ડિજોરા માટે એમ ભિન્ન ભિન્ન પદ્યોમાં હતી, અને તે યથા યોગ્ય અનુક્રમે મવાતી પ્રથમ જદો આ પ્રમાણે આજતા.

"એકદા અમે પણ જુવાન, વડૂ અને બહાદુર હતા

પછી જુવાનો ગાતા

"અમે અસારે એવા જ છીએ, જેને પાનખુ રેતુ દોન તે સામે આને"
એટલે છેલ્લા કિશોરો ગાઈ ઉઠતા.

"પણ અમે તમાના બધાથી મગ્ગ નીવડીશું."

વળી સ્પાર્ટાની જે કવિતાઓ અજાણિ ગી છે તે આપણે ધ્યાનપૂર્વક વાંચીએ, અને યુદ્ધ માટે કુચ કગ્ગતા તેમનું વચન જે ગમ અને તાવ પ્રમાણે ડગલા ભગતુ તેનું અગ્નુ કરીએ, તો દર્મ્ય-અને પિન્ડર કવિઓના મતની મત્યતા વિષે આપણી પ્રતીતિ થશે, કે શક્તિ અને "કલા" પ્રિયતાના મુખો વચ્ચે ધણો નિકટ સબંધ છે એવો કવિ સ્પાર્ટા વિશે કહે છે —

"જુવાનીનો સકયકિત ભાષો ત્યા ઝગકતો હતો, "કલા" દેવીઓના મધુર સ્વર ત્યા ખીલી રહ્યા હતા, અને બધું ન્યાયદેવી પણ લાની મેરીઓના પ્રત્યક્ષ હતી"
પિન્ડર કહે છે —

“જુદમડળા નિમે પ્રતાવાસ અહીં મ્યાપી દીમે,
પગ્ગુ ઝબકતામા અહીં યૌવનતણો મદ ઉપમે;
સાહિત્યવૃત્ત વિવાસનો યશમુકુટ અહીં નિર્ભય હમે,
મરોગ સુંદર સખ્ય જીવનનો વિનોદ અહીં”

વળી એક સ્પાર્ટન કવિ કહે છે —

“મધુર મૂ વીણાના ઝગ્તા,
જલદ શમ્ભ તીખા કરૂં છગ્તા.”

ગુણક્ષેત્રમા યુદ્ધ શરૂ કરતા પહેલાં સ્પાર્ટન રાજા હમેશ “ક્યા” દેવીઓને પણ ઉપહાર અર્પણ કરતો. આ ક્રિયાના અનેક હેતુ હાથી થકાય છે. એથી મિપાહોને તેમની બચપણની કેળવણી સાબરે, તેમની જાણીતી કવિતાઓ અને ગીતિઓમાં લડાઈમા પરાક્રમ કરે તેને માટે અને તેથી ઉચ્છુદ પ્લીકપુ જણાય તેને માટે કેવા વખાણ અને કેવી નિંદા છે તે એમને માબરે, અને વળી તેમને વિશ્વાસ ઉપજે કે તેઓ પોતે ક્યાઓહારા બખિખમા પ્રશમાને પાન થાય એવા પનકમ કરતા હશે તે દરમિયાન એ દેવીઓ બેશક તેમનું જાતન કરશે અને બચ માત્રને તુરંત ગણવાનું તેમને સામર્થ્ય આપશે એવા એવા જિજ્ઞાસક વિચારો સ્વયંવવા માટે આવી ક્રિયા દાખવ કરેલી મંબવે છે

યુદ્ધ પ્રમગો વખતે સ્પાર્ટનો તેમના નિત્ય જીવનના સખ્ત નિયમો લીધા મુકતા ગુણક્ષેત્રમા ફિનિકોને મુદર વસ્ત્ર અને અચૂત હથિયાર ધરવાની અને તેમના વાળ મમારી મુગોભિત કરવાની છૂટ હતી. સ્પાર્ટનો કિંગોવવધી વાગને વધવા દેતા અને કોઈ લડાઈનો મમય પાસે આવતો જણાય ત્યારે તેની ખામ સભાજ લેતા. લાખકર્ગસનું એક વચન હતું કે ધણા અને લાખા વાળથી ખુબસુરત પુરુષ વધારે ગમે છે અને કદરૂપો પુરુષ ખીહામણો લાગે છે. એ અભિપ્રાયને અનુસરીને તેઓ આચરતા. વળી ગુણક્ષેત્ર સેનતા લશ્કરમાના સ્પાર્ટનો કમરત ઓઝી કરતા, હમેશ કરતા ખાનપાનમા ઓછા નિયમ પાળતા, અને તેમનું સમગ્ર જીવન વધારે જીદ અને વધારે મુખ્યેનવાણુ થતું. આ પ્રમાણે મુયેહશાતિના મમય કરતા લડાઈ દરમિયાન ઓછી સખ્તાઈ પાળે એવી દુનિયામા ખીજ કોઈ પ્રજા થઈ નથી.

જ્યારે દુસ્મન પામે આનંદો અને લશ્કર બૃહદમા ગોઠવાઈ ઉભું રહેતું, ત્યારે ગળ એક બકરાનો બલિ આપતો, મિપાહોને મસ્તક ઉપર ઝુલના હાર ધરવા દરમાવતો, અને વાળવાળા કેપ્ટોરની કુચ વગાડવી શરૂ કરતા તથા રાજા પોતે યુદ્ધગીત આજ્ઞાતો એટલે આખું સૈન્ય ગતિમાન થતું. સ્પાર્ટન સિપાહો આવી રીતે સગીતના તાલ પ્રમાણે પગ ઉપાડતા અને હાગમદ, બિનકુલ મડબડ કે બનિયત્રિત ઉભરાઓ વગર, પણ માથે, સ્થિરતાથી, ઉવાસથી, અને એક સરખા વેગથી માખી સેનાને લેટવા ધમ્મા આવતા એ એક બચ અને બયાનક દેખાન થઈ રહેતો દૃઢ મમયસ્થકતા, હિમત, વિજયનો વિશ્વાસ, અને દેવોની મદની પ્રતીતિવાળા, અને આ પ્રમાણે કેળાયેલા તથા આવી પ્રકૃતિના સિપાહો બચને કે અવરિત સાહસને વશ ક્યાથી જ થાય. વળી સૈન્યના બૃહદની પ્રથમ હાગમા રાજાની પાસે એલિમ્પિક રમતોમા પ્રથમ પદ પામેલો કોઈને કોઈ સ્પાર્ટન હોય જ એક સમયે, કહે છે કે, એક સ્પાર્ટનને એલિમ્પિક રમતોની હરીશાઈમા ન ઉતરવા માટે

મોટી મોટી રકમ આપવામાં આવતાં તે તેણે સ્વીકારી નહીં, અને પછી જ્યારે તે એ રમતોમાં હતો ત્યારે કોઈએ એને પૂછ્યું, “ભાઈ, આ રમતોમાં ખેલો આવ્યાથી એટલો ને તને ગા લાભ મળ્યો કે ત્હેં પેલી રકમ જતી કરી ?” એણે હસીને જવાબ દીધો, “મ્હારા દેશના મૈન્યની ખેલો દારમાં મ્હારા રાજની જ જોડે ઉભા રહીને લડવાનું મ્હને માન મળશે.” સામા લશ્કરની હાર વૃટતી ત્યારે સ્પાર્ટનો પોતાનો વિજય સિદ્ધ થતાં સુધી તેનો પીછો લેતા. પણ તે પછી તેઓ એકદમ લાઘવ અટકાવી દેતા, કેમકે પરાજય કબૂલ કરતા અને હથિયાર નાખી દઈ અવ્યવસ્થિતપણે ન્દાસભાગ કરતા શત્રુને મારવામાં તેઓ હીનું મનજતા. આ નીતિ ઉદારતાની ગણાતી; અને વળી તેથી એમને લાભ થતો. કેમકે એમના શત્રુઓ જાણી રહેલા કે સ્થિર ઉભા રહી લડીશું ત્યાં સુધી એ આર્પણને છોડવાના નથી, પણ ભાગવા માંડીશું કે તુરત જ એમના તરફથી બિલકુલ ભય રહેવાનો નથી, એટલે તેઓ છત મેળવવાની આશા યોડી ધણી પણ હોય ત્યાં સુધી જ લડતા અને પછી તુરત દાર કમુલ કરી દેતા.

એક લેખક કહે છે કે લાઇકર્ગમે પોતે ઘણો બહાદુર હતો, અને મેનાપતિ તરીકે કમાયો હતો. ખીજે એક કહે છે કે સ્પાર્ટને રસાક્ષની પચાસ પચાસ ધોડે-મ્હારોની ચોરસ ગોઠવાતા વ્યુહની ટુકડીઓમાં યોજના પ્રથમ લાઇકર્ગમે કરેલી. પણ ફેલીરસ-વાસી ડેમેટ્રિયમ કહે છે કે લાઇકર્ગમે બિલકુલ લશ્કરી કામ કરેલું ન હતું, અને એણે સ્પાર્ટનું રાજ્યતંત્ર સ્થાપ્યું તે મમય સંપૂર્ણ સુલેહશાંતિનો હતો. વળી ઓલિમ્પિક રમતો દરમિયાન એ મેળામાં ભાગ લેવા એકલા થવાને મીક સંસ્થાનો હથિયાર ઉઘાં સુધી એક ખીજના વિગ્રહો વીસારે પાડતાં, એ રૂઢિ શરૂ કરવામાં એનો ભાગ હોય, તો તેથી પણ જણાય છે કે એ શાંત અને દયાળુ સ્વભાવનો હતો. કેટલાક લેખકો આ વિષે એવી કથા આપે છે કે એ કહિ પ્રવર્તાવનાર આઇરીટસ સાથે પ્રથમથી તો લાઇકર્ગમેને કંઈ સંબંધ ન હતો, પણ ઓલિમ્પિક રમતો એક વખતે આવતી હતી ત્યારે તે એ રસ્તે યદને જોતો જોતો જતો હતો, ત્યાં તેને પાછળથી કોઈ માનવઅવાજ મંભળાયો, અને તેણે જાણે એને કહ્યું “લાઇકર્ગમે !” આવા મહાન અમારંભમાં સ્પાર્ટનેનો ભાગ લેવાનો તું આદેશ ન કરે એ તે શું ? મને તો એ હીક નથી લાગતું.” આ શબ્દો કોણ બોલ્યું તે જાણવા લાઇકર્ગમે એકદમ પાછું ફરી જોયું પણ ત્યાં કોઈ માણસ દેખાયો નહીં, એટલે તેણે અનુમાન કર્યું કે એ દેવવાણી હોવી જોઈએ. એટલે પછી એ આઇરીટમની માથે તેના પ્રચલનમાં સામેલ થયો, અને ઓલિમ્પિક રમતોને તથા તે દરમિયાન થતી કૃત્યવની ક્રિયાઓને વધારે પાકા પાયા ઉપર સુધી અને વધારે ભવ્ય બનાવી.

સ્પાર્ટને પુખ્ત વયના થયા પછી પણ પોતાનું જીવન નિયમિત જ રાખતા. સ્પાર્ટા શહેર મર્યદા એક મોટી લશ્કરી છાવણી જેવું જ હતું. તેમાં દરેકને તેનું યોગ્ય પેડીકું વગેરે મળ્યા જતું, અને દરેકને કંઈ ને કંઈ માર્વેજનિક ફરજો રહેતી, એટલે દરેકની વૃત્તિ એવી જ રહેતી કે તે જાગ્યો છે તે એકલપેદા જીવનને માટે નહીં પણ દેશમેવા માટે. તેથી દિવસના કોઈ વિભાગમાં કોઈ સ્પાર્ટનેને કંઈ શરજ જળવવાની ન હોય તો તે તેટલો વખત પોતાનાથી ન્દાની વયના સ્પાર્ટનેની કસરત-આદિ તપામવામાં અને તેમને કંઈ ઉપયોગી શિક્ષણ આપવામાં અથવા પોતાનાથી મોટા સ્પાર્ટનો પાસેથી એવું કંઈ શીખ-

વામા ગાળતો. લાઇકર્ગસે તેમને ડોષ પણ ધવો કરવાની મના કરી તેનું શ્રેષ્ઠ ફળ એ થયું કે તેઓને પુષ્કળ દુરસદ મળી અને તેનો તેઓ મધ્ય માણુએને છાન્ને એવો ઉપ-યોગ કરતા શીખ્યા. વધાઈ પૈમા એકકા કરવા માટે તેમને મહેનત કરવાની હતી નહીં, કેમકે પૈમાદાર થવાથી સ્પાર્ટામા કંઈ લાભ ન હતો બગ્ગુપોપણુ માટે પણ તેમને ફિક્ક ન હતી, કેમકે તેમના હેલટ ગુલામો ખેતરો ખેડતા તેમને માથે દો વધે અમુક ઉત્પન્ન આપવાની યર ન હતી કહે છે કે એથન્સમા એક વખતે એક સ્પાર્ટન ગયો હશે, ત્યાંના કાપદા પ્રમાણે ન્યાયાધીશે એક નાગરિકને નકામો ગ્રહેના માટે દંડ કર્યો, તે ખીચારો બહુ દિલગીર થતો ધેર જતો હતો અને એના મિત્રો તેને દિલામો દેતા હતા, ત્યાં આ સ્પાર્ટને આવીને વિનતી કરી “આજે જે પુરુષને એક અત્યંત નાગરિક તરીકે દિનમ નિર્ગમવા માટે મળ થયેલી ગ્રહેનાય છે તેના મ્હારે દર્શન કરવા છે ” મામાન્ય ધધાઓ અને પૈ-સાદાર થવાની પ્રવૃત્તિઓને સ્પાર્ટનો ડેટની બધી હીણી સમજતા તે આ વાત બનાવી આપે છે.

સ્પાર્ટામાથી પૈમા ગયો તેની માથે દાનાઓ પણ જતા ગયા. સ્પાર્ટામા ન ગ્હી શ્રીમતાઈ કે ન ગ્હી ગરીબાઈ દેવકને જે જેટલું નેજાએ તે તેટલું મળતું, અને સ્પાર્ટનજનનનું નિયમન એનું હતું કે મનુષ્યાને યાડી અને અવધી તથા જૂઠા ખવડ પૂરી પડી શકે એવી હાજતો ન હતી આથી જ્યારે જ્યારે સ્પાર્ટનો લગાડમા ગેકાયેવા ન હતા ત્યારે ત્યારે તેઓ પોતાનો વખત સિંગર, કમગત, તૃત્ય, જાફતો, અને મનાદોમા ગાળતા. ત્રીશ વર્ષની ઉમર થતા પહેલાં ડોષ સ્પાર્ટન બજારમા ખરીદી કરવા જતો નહીં, અને ત્યાં મુધી તેનો બંધો બનહાર તેના સગાબધા સાથવતા. વળી પાછી વયનો સ્પાર્ટન પણ વધાઈ વખત બજારમા કગ્તો દેખાય તો તેમા નામોશી ગણાતી. તેમના મવાદ અને વાતચીતમા પૈમા, ધના, કે બનાપાગના નિયમ કવચિત ન આવતા માટે ભાગે તેમા સાદ અને એથસ્ક હોય તેની પ્રશસા અને નકાર, નકામુ, કે નીચ હોય તેની અનગણુના ન આવતી. યળી એ અનગણુના એના ખુશમિલજથી અને ટકારની સાથે કરવામા આવતી કે તેથી માજળનારને રમ પડતો અને અનાયામે બોધ મળતો લાઇકર્ગસ પોતે પણ રીતભાતમા બહુ કડક ન હતો કહે છે કે એણે દરેક સંવાદબનનમા દેવની એક ન્હાની પ્રતિમા ગખના ફગ્માચુ હતું સ્પાર્ટન લોકોની સખ્ત કસરત અને માદા ખોનડમા હાસ્થરમની મેળવણી તેને જરૂરી લાગી હતી, અને તેથી તેણે તેમના સામાન્ય મેળાનડાઓમા અને દેવક યોગ્ય પ્રસંગે દામ્યવિનોદ રસીવવાની આગ કરી હતી.

એકદરે, સ્પાર્ટના નાગરિક ન માટે તાબ એનું શિક્ષણ બાંધુ કૃત્રેઓમા એકવપેકુ જનન ગામવાની શક્તિ પ્રવૃત્તિ ન હતી. મધમાઓની માજ તેઓનું વયણુ મદ્ય મામાન્ય લાભ તરફ ગ્રહેતું, અને તેઓ સવદ તેમના નેનાઓને અધીન ગ્રહેતા કીર્તિ અને દેશમેના સિવાય બીજા ગેઈ પણ તૃપ્તિ તેમને હતી નહીં, અને તેમનામા એ ઉન્નત નૃપ્તિઓનો આરેવ તેઓ લગભગ કિમ્મત બની જાય એટલો બધો હતો તેમની કેટલીક ઉક્તિઓમા આ બાવનાઓ અપ્રતાથી જણાય છે ત્રણસોના મંડવમા મબાસદ થતાના પ્રયામમા પિરેગિટમ નિપ્પરવ ગયો ત્યારે તે ઉવટા ગજ થયો, અને કહેા લાગ્યો કે “સ્પાર્ટમા મ્હાગથી મ્હડતા નણુઓ માલુસો છે એ જ ખુરી થવાની વાત

છે.” ઇરાનના શહેનશાહના સજાઓ પાસે ગયેલા સ્પાર્ટન એલગીઓને એક વખતે પૂછવામાં આવેલું કે “તમે ખાનગી ગૃહસ્થો તરીકે આવ્યા છો કે બહાર અમલદારો તરીકે?” આનો જવાબ એક સ્પાર્ટને એવો દીધેલો કે “અમારો પ્રયત્ન સફળ થાય તો અમને રાજ્ય તરફથી આવેલા ગણવા, પણ નિષ્ફળ થાય તો નહીં.” પ્રસિદ્ધ સ્પાર્ટનવીર એસિડસના^૧ મોત પછી કેટલાક એમિફોલીસ-વાસીઓ તેની માતા પાસે આવેલા; તેમને તેણીએ “એસિડસ એક સ્પાર્ટનને છાત્રે એ પ્રમાણે પડ્યો કે?” વગેરે પૂછ્યું, ત્યારે તેઓ તેનાં વખાણુ કરતા બોલવા લાગ્યા કે સ્પાર્ટામાં એના જેવો હવે કોઈ રહ્યો નહીં. આ ઉપરથી તેની માતા તુરત બોલી, “ના, ના, એસિડસ વીર પુરુષ હતો એ ખરું, પણ સ્પાર્ટામાં તો એનાથી પણ મહત્તા બીજા થયા છે.”

એમ કહી ગયા છીએ કે લાઇકર્ગસને તેના મહાપ્રવાસમાં જે નાગરિકોએ મદદ આપી તે સ્પાર્ટાના વડીલમંડલના પ્રથમ સભાસદો થયા. તે પછી લાઇકર્ગસે એવો કા-પદો રાખ્યો કે જેમ રથસ ખાસી પડે તેમ તેને માટે પૂરાં સાઠ કે તેથી વધારે વર્ષની ઉમરના નાગરિકોમાંથી જે સૌથી વધારે યોગ્ય જણાય તેને પસંદ કરવો. દુનિયાની સર્વ દરીદ્રાઇઓમાં આ પદ માટેની દરીદ્રાઇ મર્યાદા હતી. બજવાન કે વેગવાન દરીદ્રામાં પેદા પદ કેળું એ બતતની આ દરીદ્રાઈ ન હતી, પણ સદાશુભી અને ગાની પુરુષોમાં ઉત્તમોત્તમ કોને ગણવો એ માટેની હતી. વળી એ પદ માટે જે પસંદ થાય તે આમર-ણાંત વડીલમંડલનો સભાસદ રહેતો, અને એ મંડલનો અધિકાર રાજ્યના સર્વ તંત્રની અવસ્થાનો, રાજ્યના દરેક ન્દાનામોટા કામનો, અને દરેક નાગરિક ઉપર સંપૂર્ણ સત્તા ચલાવવા સુધીનો હતો. “વડીલ” પસંદ કરવાની રીત આ પ્રમાણે હતી. પ્રથમ નાગરિકો એકઠા થતા, અને તેમનામાંના કેટલાકને પાસે એક જોરડામાં મેળે અને લખવાના સા-ધનો સાથે પૂરી દેવામાં આવતા. તેઓ નાગરિકસભામાં શું થાય છે અને કોણ આવે છે તે જોઈ શકતા નહીં, પણ તેમાં નાગરિકો નાદ કરતા તેઓ સાંભળી શકતા. સ્પાર્ટન નાગરિકસભામાં નાગરિકો ભાગણુ કરતા નહીં, કે ચર્ચા ચાલતી નહીં; તેમ છૂટા છૂટા ના-ગરિકોના મત પણ લેવાતા નહીં, બધા સવાલોમાં નાગરિકસભા પોતાની મંજૂરી કે પો-તાનો અભિપ્રાય કે પોતાની પસંદગી અવાજ કરીને જ જણાવે એવી રીત હતી. પછી વડીલમંડલના સભાસદ થવા માટે જે ઉમેદવારો હોય તેમના નામની ચિઠ્ઠીઓ નખાતી. એ ચિઠ્ઠીઓના અનુક્રમ પ્રમાણે દરેક ઉમેદવાર સભા વચ્ચે થઇને મૂકે મ્હોડે માંડ્યો જતો તે દ્રમિયાન નાગરિકો જે નાદ કરતા તેની પેશા જોરડામાં પૂરેલાઓ નોંધ લેતા. જે ઉ-મેદવારને માટે સ્પાર્ટનોએ સૌથી વધારે વખત અને સૌથી મોટા પોકારો કરેલા જણાય તે સભાએ પસંદ કરેલો ગણાતો. પછી તેને કુલના દારનો મુકટ પહેરાવાતો, અને તે સર્વ મદિરોમાં દેવોનાં સ્તવન કરવા નીકળતો. આ વખતે ઘણાં જુવાન સ્ત્રીપુરુષોનું સાનન તેની સાથે જતું, અને જ્યો વખત પુરુષો તેના વખાણુની વાતો કરતા, સ્ત્રીઓ તેની

• એચન્સ અને સ્પાર્ટા વચ્ચેના મહાન પિલોપોનીસિયન વિગ્રહના પ્રથમ લાગમાં એલે-
 ઇ. પ. ૪૨૪ થી ૪૨૨ સુધીના ત્રણ વર્ષના ગ્રહસામાં મેડિલેનિયાથી એમિફી-પોલિસ સુધીનો
 પ્રદેશ એચન્સથી સ્વતંત્ર કરી સ્પાર્ટાના પક્ષમાં લીધો અને એમિફી-પોલિસની લડાઈમાં એચન્સના
 શરરને હરાવ્યું. તે જ લડાઈમાં જ પડ્યો. ઇ. પ. ૪૩૨ માં તે એક એકાદ નીમાયો હતો.

પ્રસાસના ગીતો ગાતી, અને આ તેના જીવન અને તેના આચરણોનું ઉગ્રદાપણું ઉઠામવી મભારી મભારીને વર્ણવતા આ મહારી દર્શિયાન બંદે બોજનના ન્યતો આગળ તેનો દરેક કુટુંબી તેને બોજન જેના ન્દોષતો, અને નિમણ આ સમયે નહ કુતો, “સ્પાઈ આપને આ બોજન મીકાસાતી નિનિ કનાનું માન આપે છે” પણ એ દરેક નિમણની તે મધ્ય સમયે માસી માગતો મવારી પૂરી થયા પછી તે પોતાને હમેશને સ્થાને નિલ પ્રમાણે જ જમતો પરંતુ આ દિવસે તેને એ ભાગ આપવામાં આવતા હતા તે બીજા ભાગ એ જમી નીને લઈને ઉડતો અને એ બોજનસ્થનના દરનાગ આગળ એની મુગીમબધી મર્મ સ્ત્રીઓ એની મળી એની નહ જેતી ઉમી ગેતી તેમથી જે બીજા માટે એને કાંઈ વધારે આદર બાંધ હોય તેને તે એ ભાગ આપતો અને આપતા હોતો કે ‘જે ભાગ સ્પાઈ અને એ- ‘હીન’ તરી આપી મહારી આનંદ વધારે છે તે હું તમને આપુ છું’ આ પછી બીજા બીજા તોળીને જુનાન આપતી તેને થોડો પોચાવવા જતી.

શમોને દફનાવના માટે પણ લાઇમને જુનાન ધાનજો ધડ્યા શમોના દેખાવથી થોડો ન્હાનપણથી જ ટેનાઇ જાય અને મૃત્યુ મૃત્યુના ચિન્હ જેતા તેમની આભારિ કમકમી શમી જાય, તથા સખને આડવા નિરે કે કજા ઉપરથી આવજા કરવા વિષે કે એ મબધી બીજા ગ્રામ જાતના બિનકુન નહેમ નહે નહીં એના ઇરાદાથી તેણે યગ્માન્યુ કે શમો શહેન્મા જ દાગના આરકચિન્હો મરિશ પામે પણ કનાની તેણે છૂટ ગળી વળી તેણે યગ્માન્યુ કે સખની સાથે, જે પાદડામાં અને લાન કપડામાં તે લપેટાય હોય, તે શિનાય બીજા કંઈ પણ વસ્તુ દાટવી નહીં અને લડાઈમાં ગત થયેના પુત્રો તથા ધર્મ મબધી ગ્રામ અધિદાર ઉપર નીમાવવી હોય તે દર્શિયાન ગત થયેની બીજા શિવાય બીજા કાંઈની કબરો ઉપર તેમના નામ લખવાની તેણે મના કરી વળી ગોકની મુદત તેણે માત્ર અગિયાર દિવસની સખી બાંધે દિવસે ડિમીટિંગ દેરીને ઉપહાર આપી શાંદ મુકી દેવો એવી તેણે આજ્ઞા કરી આ પ્રમાણે મનુષ્યજીવનનો કાંઈ પણ ભાગ તેણે યથાયોગ્ય નિયમન વગરનો રાખ્યો નહીં ઇશ્વરીના સામાન્ય બનાવોમાં પણ ડગલે ડગલે સદગુણ અને મરદાનીયણ તરફ જન આકર્ષાય અને તેમના વિષયક ઉપર તિગ્ગકાર આવે એવી વ્યવસ્થા તેણે ધડી સ્પાઈમાં સ્થવે સ્થવે અને કૃત્યે કૃત્યે કળને કંઈ મદમોધ, સહવિચાર, અને સદાકક્ષા મુરે એવી મરિચિતિમાં જન્મથી ઉછરતા સ્ત્રીપુરુષો મનુષ્યજાતિને માટે અભિમાન ઉપજાવે એવી પ્રકૃતિના થાય એવા શી નસાઈ.

વળી એણે પરદેશોમાં પ્રવાસ કરવા વિષે ઘણી મખ્તાઇ રાખી પરદેશી રીતરિવાજ, પરદેશી અભિતાચાર, અને પરદેશી રાજ્યતત્ત્વથી સ્પાઈનો જેમ વધારે વિમુખ રહે તેમ માત્ર એમ તે માનતો સ્પાઈમાં પરદેશીઓને ખગ કામ વગર પેસના દેનાની એણે મના જ કરી આ ધારો, પ્રમિદ્ધ ઇતિહાસ થ્યુનિડિસ કહે છે તેમ સ્પાઈનોના શુભ લક્ષણ બીજાઓ શીખી જાય અને તેમના ગમ્યતત્ત્વની ન લ કરી લે એવી ધાસ્તીને લીધે ન હોતો, પણ સ્પાઈનો પરદેશીઓની દેખાદેખીથી તેમના અપનક્ષણ ન શીખે તે માટે હોતો એ તો દેખીતું છે કે નના નના સ્થનોના નના નના માણુઓ સાથે પરિચય થાય, તેની સાથે નવા વિચારોની ચર્ચા જાગે, એવી ચર્ચામાંથી ધીમે ધીમે અનાયાસે વિચારો ફળતા

જલ્પ, અને નહીં સંકલ્પનાં બુદ્ધિ ધારક, તમા પશ્ચિમમાં આવ્યા નિવાસ, અને મિત્ર
અન્યોન્યને બચવાનું એકબીજાના પ્રિયતા થા' પણ મને નમાનન નથા નાન્ય
તમા અનેક વિચારનાં પણ ધર્મી જાવ

વાલકર્મનના હાથદાઓ વિશે નેતા એવી મીડા કે કે તે મનાની અને જાતે-
જુઓ વગેરે તથા મળ્ય ઉવનનો ઉત્તર થાય એવા હતા પણ તેમનાના એક મોગી
ખોટ એ હતી કે નેતાક ન્યાયના ધો પુથી સિદ્ધ હતા આપણે અવાર મુવી જે
હાથદાઓની સિમ્ત આપી કે તેમાં આ દીડા લાગુ પડે એવા એ પૂછુ નથી
કહાવ્ય પેગે અને એનિટાટલના મન ઉપર નાઇકગમ્મ અને તેના હાથદાઓ
વિશે માત્રી અમર થયાનું કાલુ ન્યાયોનોતો " ક્રિષ્ટિઆ " (ગુપ્તધર્મ)
નામનો વિચાર હમે એનિટાટલ કેકે છે કે એ વિચાર વાલકર્મને દાખલ કેકેતો
હતો. પણ એમ માનવાને માટે આધાર નથી એ વિચાર મુન્ય ન્યાયના
માથી હાથદાઓવાને તેમના ઉપરીઓ માત્ર કેગે અને થોગ- ખોનક માથે નગ ની
આનવામ ન્યાયના મુન મા વીખાઇ જવા દુઆવતા તેઓ દિવસે નતાઇ નેતા અને
નતે નીકમી નેતા દેનટ ગુનામે તેમને હાથ આવે તેનાને માત્રી નાખતા દેનટમા
જે બનિવ રમેન અને ખીજાઓના ઉપરી થઇ શકે એવા લખાયા તેવાઓને ખામ વીલી
વીલિને માતા દલી- વાગે થોગે દિવસે પણ એનગેમા અને તાઓ ઉપર આવી ખુ
નરેડ તારા નેત્રી ન્યાય અને એથમ વચ્ચેના કાળા સિદ્ધતા પોતાના કનિદાનમા
થુમિલિસ રહ્યે છે મકમીન્યા દાખલા બનાના પત્રી એ બનાના દમિયાન બ
તાવેલી જનામ થી જે ગુનામે ખામ થોગ લખાયા હતા તેમને ન્યાયોએ ગુનામગિરિમાથી
મુક્ત કર્યા, તેમને હા મુગે પડે ન્યા, અને તેમની સ્તવન ગીતો માથે મવાગીઓ હાડી પણ
પત્રી થોગ અમામા એ મે હજી નાના ગુનામે ન્યા ગરા અને તેમનું હુ થયુ તેના
પત્રો મળ્યા નહીં, એવી ગુમિથી તેમનો એ વખતે નાના ગુનામા આવ્યા વગી એ
નિગેન ન્યાયોના એ નિમમની ખામ નોધ કે કે એકારોનુ ગુપ્તમદ્ય દર સાન
તેમના અધિકાર ઉપ નિમોજનુ તે રખતે તેઓ દેનટ ગુનામે સિદ્ધ વિચરનુ બહેનના
પ્રસિદ્ધ ના અને હર માન આ વિધિ પામનાના આવતો તેનો મળ્ય એ હતો કે મહ
રખત એ ગુનામેત્રી સ્તવ વી પડે તો તે પણ આવુ બહેનના પ્રસિદ્ધ થયા પત્રી
જેના દ્વારા તરીકે પાલેત ગણી થા ર ખીજી ગીતે પણ સ્પાઈનો તેમના ગુનામે માથે

• હાથ જે નેવગીનેના અખાત તરીકે બનીતુ છે મને લ્યા કીલના આવતમ્યના વિચરમા હ
ત ૧૮૨૭ ના નેવગીનેનુ જલ્પક થકુ હતુ જે નેવગી પિત્રસાનોસિયલ વિમદમા રૂં મિરિ
માના અખાતને માથે પ્રસિદ્ધિમા આવ્ય અખાતની મા જના લાગા યપુનુ બાન પાડુ કે મી
મિડા હતુ ૦ ૫ ૧ ૧ ના એથમના મે ૧૮૨૫ ને અખાતને પાલેત દીપ ૫ ૮૫૫ થો
ન્યાયોએ તેને તાથી વહેા મા લેન્ય એ નુ તેને પાલેતની નેતાની મુખીમા દાખલી નાખી
તથા ૮૦ ન્યાયોની કી મે કે મિત્રાના યપુમા કલગી અધીનિયન નેમાલેન્યે આવીને એ
મેકેને રી લીગે ૫ ૧ દમિયાન યપુમાના ન્યાયોને લાગા વને ૫૪ પા વામા દેવ માત્રીઆ
અથ દમિયાને નરસિા થ ૦ અ રત શયતન બનાવુ અને ન્યાયોએ તેમની મેરી સેવાના બ
લામા તેમને સ્તવના આપી પણ પત્રી તેનાના દ અને ૫૨ લખ્યુ છે તે સ્તવ ગુપ્ત રીને
માત્રી નાથે સુવે મિત્રાનુ અનિ

અત્યંત નિર્મલતાથી વર્તના કરતીક વખતે તેઓ કોઈ ગુલામને પનારો એટલે બા દારૂ પાતા કે તે બકટો થાય, અને પછી અનિપાતથી શા પાન થાય છે તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મને તેટલા માટે એને તેઓ કિશોરોને બતાવતા. જે માન અને નૃત્ય કળાથી કરનાર પોતેજ નુરુ લાગે અને હાગીનું પાત્ર થાય તે તેઓ ગુલામ પામે કગવતા, પણ માન અને શૂદ્ધ્યોને છાન્ને અને રોબે એના માન ને નૃત્ય કળાની તેમને મખ્મ મના હતી. કહે છે કે જ્યારે થીબન બચ્ચુ સ્પાર્ટના પ્રેક્ષના સ્ક્રી આગ્રુ અને વણા ગુલામોને કેદ પકડ્યા, ત્યારે થીબન મિખાડોએ તેમને પ્રમિદ્ધ સ્પાર્ટન દરિઓના દાઓમાનુ કોઈ મ-ભગાનવાલુ ધણુ એ કહ્યું, પરંતુ તેઓ એક જ જવાબને વળગી ન્લા કે “એ બાબત અમને અમારો માથેકાની મના છે” સ્પાર્ટના નાગરિકોની સ્વતંત્રતા અને ત્યાના ગુલા-મોની ગુલામગિરિ એ બેમાંથી એકની નેડી જીન્ને કોઈ ગ્યયે મળનાર નથી એ મિદ્ધાત, જે લેખકોએ તે તાગ્યો છે, તેમના જ્ઞાન અને વિવેકશક્તિનો નમૂનો છે પરંતુ તે સાથે હુ ધાર છું કે ગુલામો તરફની આ નિર્દયતાઓ સ્પાર્ટના લાહકર્મ પછી ઘણે સમયે દાખન થયેલી દત્તિદાસ કહે છે કે સ્પાર્ટનો મોટો ધર્મીકપ થયેઈ તે સપ્તિનો લાભ લઈ સ્પાર્ટના ગુલામો અને (તેમની સ્ત્રી પુત્ર) મેમેનિયનો મળી ગયા, અને તેમને બડ ઉમ્મી સ્પાર્ટનોને ઘણા ઘણા હક્ક ન્લા તથા મિનારાની બધી ઉપર આણી સુક્યા ઉપર ગણાવેલા ગણાખના ગિનાન્ને આ પછી દાખન થયેલા મબવે છે અને “કિપ્ટીયા” જેવો દુહ દિવાજ લાહકર્મને દાખન કર્યો હોય એ તો હુ કદાપિ માની શકુ નહીં. આવી બાબતમા એના કાર્યસમુદાય જે ન્યાયશુદ્ધિ અને જે સામગ્રિ નજાવ છે, જે ગુણોની એને માટે દેનાણીએ પણ માફી પૂરી છે, તે ઉપરથી જ અનુમાન કરવું ગોચ્ય ગણુ છું.

જ્યારે એની આગેલી મર્યાઓએ લોકોની રીતભાતમા મૂલ નાખ્યા અને રાજ્ય-તન કદ અને આપોઆપ નબી શકે એવું જપ્પાયું, જ્યારે લાહકર્મને તેને ખરેખર ગ્ય-પાયેલું અને મવળો કાર્યબ્યનહાર થયાયોગ્ય કરતું બેયુ,—સારે ધોટા ધ્વિગ વિષે કહે છે કે તે સદિ પેદા કરીને પછી તેને જોતા આનંદ પામ્યો, તેમ લાહકર્મસ પણ પોતાની કૃતિના દેખારથી અને તેની બ-નતા અને સુદગ્ગાથી આનંદ પામ્યો પછી તેને લાખા વખત સુધી એવુંને એવું ટકાની રાખના માટે અને (જહો કે) તેને અમગ બનાવના માટે મનુષ્યપ્રવર્તથી જે કદ બની શકતું હોય તે પણ ઉણુ ન રાખનાની એને હચ્ચા ધઈ આ હેતુથી એણે સ્પાર્ટન લોકોની સભા બોનાવી અને તેમને નિવેદન કર્યું “મહ રથા

* હુમ્મના શુદ્ધ પછી થીબનેએ સ્પાર્ટ ઉપર ગેવી સ્ક્રીધાર માટે જુવો પિટોપિટસ અને એગિમિનેયમના જીવનચરિત

ઈ ૯ ૫ ૪૬૪ મા સ્પાર્ટમા મોટો ધર્મીકપ થયો તેમા ઘણા સ્પાર્ટનો પડતા મ નો નીચે સ્ખાલ મુવા હેવટો અને પેરિદ્ગજહો આ ત નો લાખ લઈ એન્દમ બડ મરી ઉઠ્યા તેમના લક્ષરે ૩૦૦ સ્પાર્ટનોની એ હુ ડીને લાખી નાખી પણ સ્પાર્ટનોએ તેમને ધીમે ધીમે હકાબ્યા અને હસ્તમસની જાણમા સજ્ડ દરાબ્યા આખરે બડખોરોનો બાકી રહેલો લાા આદ્યોમી હુ જા ઉપરના િ નામા બરાધ બેટો સ્પાર્ટનોએ તે મિવાને વેલો ધાવો અને પાચ વર્ષે ૯ ૫ ૪૫૪ મા જીવતા રહેલા તમામ બડખોરો હમિયાર મુકી, મિલો સ્પાર્ટને સ્નાધીન કરી દેગવટ નયા આ બનાવ ની ન મેમેનિયન વિગ્રહ તરીકે પાા બનીતો છે

પેલી યોગનાઓ માનવી સુખ, સદ્ગુણ, અને ઉત્કર્ષ માટે બેશક પૂતી છે, તોપણ મ્હાન મનમા એક અત્યંત મળી અને અમલની નિરોધ બાબત છે, પણ તે પ્રસિદ્ધ ક્રમતા પ્હેલા એપોતો દેવને પૂજા કરી જોઈએ એ વિશે દેવનાળી શી થાય છે તે દેશીથી પાછો આવીને હું તમને જરૂર જણાવીશ, તે દરમિયાન મ્હારી ગેરહાજરીમા મ્હાન ધારાઓ તમારે જોઈ જાય પામવાના સપથ લેવા જોઈએ ” આ ઉપરથી ગત્યો, વડીલો, અને મારે નાગરિકોએ એ સુજળ વર્તમાના તેના ઝગઝગ સપથ લીધા, અને તેને દેશી જવા પિનતી કરી પછી તે સ્પાર્ટા ઇડી નીકળ્યો.

દેશી પ્હોચીને તેણે દેવોને ઉપહાર અર્પણ કર્યા અને એપોતો દેવને પૂજા કરી “ મ્હારા કાપદાઓ ગત્યના સુખ મદ્દગુણ અને ઉત્કર્ષમા દિનપરદિન રહિ ક્રમતા માટે પૂજા છે કે નહીં ? ” જવાબમા દેવનાળી થાપ દે “ કાપદાઓ ઉત્તમ છે અને જે નગર રાજ્ય એના તત્ત્વ અનુબંધન કરે તે દુનિયામા મૌથી વધારે યશસ્વી અને ઉત્કૃષ્ટ નીનડો ” આ દેવવાણી લાઘવગર્ભને લખી લીધી અને સ્પાર્ટા મોખી પછી તેણે દેશીથી ઉપહાર કર્યા અને પોતાના મિત્રોને તથા પુત્રને બેઠયો સ્પાર્ટન નાગરિકો તેમના સપથમાથી હદાપિ સુકળ ન થાય તે માટે તેણે પોતાની હાથની ગજાસુધીની અત આણુવાનો નિગમ કર્યો તેણે હાથગી એટલા વર્ષ બોમવી હતી કે તે છોડતા તેને અસતોર થાય નહીં અને વધારે જીવવાથી અનિષ્ઠમા કુલરગી, ગમ, કુદર આદિ પીડા પણ કદાચ બોગમવી પડે હોય પણ જાતનું કુખ ન પડ્યું હોય, સુખની તૃષ્ણાનો આવેગ મદ પડ્યો હોય, અને મોત આવે એ પણ એક મદભાગ્ય વળી એક ધારા બાધનાનું દેહત્વ જનાનું તૃત્ય વધ કારણસર અને હિતકારક દોષ મહત્ત્વનું ગણાય એ પણ ઇડ છે તેણે અન્નનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાનો દેહ પાડી નાખ્યો જે ઉત્કૃષ્ટ અને તેજસ્વી દેશસેનાને તેણે પોતાનું જીવન મમમ્યું હતું તેને જ તેનો આન પણ મમમ્યો સ્પાર્ટા પણ તેના રાજ્યતત્ત્વને પાનસો વર્ષ સુધી, અને તેના નાજઓની ચૌદ પેઢી વીતી ગઈ ત્યા સુધી વળગી રહ્યું અને જ્યા સુધી તે વળગી રહ્યું ત્યા સુધી પગગત્યો સાધેના તેના મબધમા અને પોતાના રાજ્યકાળમા ઝીમના મારે નગર જાઓમા તેનું પ્રથમ પદ રહ્યું આ લાખા મમમમા લાઘવગર્ભના નાજબધાગણમા માન એક દેરકાર ક્રમમા આવેલો અને તે એદારમડનની ચોજનાનો હતો અને એ ચોજના પણ દેખાડમા લોખને લાભનું હોય એવી હતી, પરંતુ ખરે જોતા રાજ્યો અને વડીવનડનનું મમમ્યન કરતી હતી, એટલે એનાથી મૂલ બધા નણ નબળું પડવાને બને વધારે બનવાન થયું.

પાત્રમે વર્ષ વીત્યા પછી આર્ટિડેમન-પુત્ર એગિસ રાજના રખતમા લક્ષ્મીએ સ્પાર્ટામા પ્રવેશ કર્યો અને એ તેના હમેશના સોબતી લોખને માથે લેતી આવી આ બીજ રોપનાનું નિમિત્તમાણ સેનાપતિ લાઘવેન્ડર હતો તેને પોતાને લક્ષ્મીની મિલકુલ તમા ન હતી, તોપણ સ્પાર્ટોનેને દોલત અને મોજસોબ બને વ્હાલા થવા લાગ્યા તે એના કૃત્યને લીધે લાઘવોમાથી એ સેનાપતિએ પુષ્કળ મોતંગસુ સ્પાર્ટામા આણુવાની પ્હેલ કરી, અને લાઘવગર્ભના ધાગઓને એ પ્રમાણે તોડ્યા એ ધાગઓ જ્યા સુધી ટક્યા ત્યા સુધી સ્પાર્ટા એક નગર નહીં પણ એક કુટુંબ જેવું હતું અને તેના સર્વ વાસીઓનું વ-

નન કોઇ ભતાયારી અને ડાલા દિવસુકના કુટુંબીઓના જેવું હતું. કવિઓ દેવાસી વીર દુર્ધ્યુતીસ વિશે કહે છે કે તે એક મોટો અને એક મિદયર્થ લાઇને આખું જગત ધરી વાળો અને તેમના મન ફર અને પિશાચકર્મ કરનાર જીવનમાર્ગનો તેણે નાગ કર્યો. એ જ પ્રમાણે આ મનમના સ્પાર્ટન એગ્રીઓ એક વાદ્ય કપડું પહેરીને અને હાથમા આ-કણીને લપેટેયો પોતાની એવચી તરીકેની નીમણકનો દમ્તાવેજ લાઇને ગ્રીમના ગમે તે ગજ્યમા જતા અને ત્યાં એમને પગલે અધાધુદી અને જીવન અદસ્ત થઈ જતા, કવલ ક્રમપ અને ગજ્યદ્રોહનો અત આનતો, અને એ ગજ્યતા મર્યે પક્ષે ઉમગથી એકત્ર થઈને તેની સુમતાઓનો અમય કરતા અને તેની આજ્ઞાઓ માથે ચ્હડાવતા મધપ્રગમા તેનો ગજન આરે કે તુગત બધી માખ અન્યોન્ય લડતુ મુકી દઇ તેની આમપામ ગુજી ગહે અને તેની તરેનાત ઉઠાવે એવો દેખાવ થઇ ગહેતો. એ વખતના સ્પાર્ટના મુગજ્ય અને ન્યાયના ભડગ સ્પાર્ટમાથી આસપાસના ગજ્યોમા પણ પથગઇ ગહેતા. વસ્તુચિત્તિ આ પ્રમાણે હતી એટલે કેટલાક લખે છે કે સ્પાર્ટનોને તાબેદારી આનડતી હતી પણ અમય કરતા નરોત્તુ આવડતું એ વાચીને મને વિમ્મય થાય છે તેઓ પોતાના પક્ષમા થીઓપો-મ્પમ ગજતુ વાક્ય દાકે છે. કોઇએ એ ગજને કહ્યું હશે કે “સ્પાર્ટ તેના મુગજ્ય માટે તેના ગજઓની સદ્બુદ્ધિને આભારી છે.” ત્યારે તેણે ઉત્તર દીધેલો કે “સ્પાર્ટના લોક કલ્યાણ છે એ મોટી વાત છે.” હવે એ તો મિદ્ધ છે કે હાકેમને હુકમ ચલાવતા આવડે નહીં તો પ્રજા વધારે વખત સુધી તેને અધીન ગહેવાની નહીં, પોતાના અતુપાથીઓને આજ્ઞાપાલન થીખરતુ એમા નાયકના નાયકપણાતુ એક અગત્યતુ અગ છે. સવાગની કલા-થી જ ઘોડાનો તીખો વ્યભાન અને જગથીપણુ છૂટી જાય છે. રાજ્યના કૌશલથી જ પ્ર-જામા રાજ્યભક્તિ અને નિયત્રિત વર્તન આવે છે. અન્ય ગ્રીક પ્રજાઓ સ્પાર્ટન અમલને સહન કરતી એટલું જ નહીં પણ તેને ઉમગથી આનકાર દેતી. સ્પાર્ટ પામેથી તેઓ વહા-જો દ્રવ્ય કે લશ્કર નહોતી માગતી, પણ માત્ર એક મેનાપતિની માગણી કરતી હતી અને કોઇ સ્પાર્ટન મેનાપતિ તેમના વચ્ચે આવીને ઉભો ગહેતો એટલે તેઓ તેને બેહદ માન અધિદાર આપતી. જીવો મિસીલિયનોએ ગાઢચિપ્પસને, ખાસ્કાડિયનોએ બ્રેસિડસને, એ-શિયા માઇનોરની પ્રજાઓએ લાઇમેન્ડસને, કેલિકેટિડસને, એગિસિલેયસને કેરા પૂજ્યા હતા. આ અને એના બીજા સ્પાર્ટનો જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં લોક અને શાસકો બને તેમને મધ્યગ્રો, શિક્ષક, અને સુધારકો ગણતા, અને ગ્રીક પ્રજાઓ સ્પાર્ટનોને પોતાને ઉચ્ચ ધ-ર્મોની, સુદગ જીવનની, અને સુરાજ્યની, ઉત્કૃષ્ટ પાશ્ચાલ ગણતી. સ્પાર્ટ તે ગુરુ અને બીજા નગરરાજ્યો તે એના શિષ્યો એવી સમજ ચાલતી આ આશયથી જ એક મશ્કરાએ કહેતુ કે “મ્હારો હુકમ એવો છે કે ગ્રીમમા સર્વ સવારી પુલેક વગેરેની વ્યવસ્થા એથન્સવાસીઓએ જ કરવી અને ગતમગમતોની વ્યવસ્થા પ્રલિયનોએ જ કરવી, અને એમના કાર્યમા કષ્ટ ખાચી આવે એટલે આપણે સ્પાર્ટનોને પકડી તેમને શિક્ષા કરવી ’ વળી થીબનોએ લ્યુક્રાની લડાઇમા સ્પાર્ટનોને હરાવ્યા ત્યારે સોક્રેટિસના એક શિષ્યે તેમના વિષે ટીકા કરી કે “જીવો આ લોક, નિશાળિયા પોતાના શિક્ષકને મારીને આ-વ્યા હોમ, તે પ્રમાણે ટ્રા હરખાય છે ! ”

પણ સ્પાર્ટ બીજા રાજ્યો ઉપર વ્યભિત્ત મેળવે એ લાષ્ટકર્મનો હેતુ ન હતો

તે નજનનુ સુખ, દર્શન બામિના સુખની માત્રક બ, સદ્ગુણ અને પ્રતિજ્ઞાના મવાદમા
ગ્રહેણુ માનતો તેથી તેને એવી બામિયા દગમ્મી કે સ્પર્ધાનો ચતત મિતાચારી અને
મોક્ષમગ્નતોદા માની માનનથી નહે, તથા તેમનુ નિયામક હવનત. દીર્ઘાયુષી નીડે
તેડેડા, હાથોત્તીમ, ઝીનો અને બીજા ગમ્યતત્ત્વના નિયામકોએ લાઘવગમના બધાણુનો
તમનો લઘને અનેક મિષત નમ્યતરો ધડ્યા છે, અને તેમના પ્રયોની પ્યાતિ પપુ વાપી
થઈ છે પરંતુ એમની તો માન વિવાગની ગુથાપી એમની માથે કે ઝીમના મીજા ગમ્ય
મ્યાપનાગઓ માથે નાદકર્મનો મુખનો જ થાય નહીં કેમકે એલે માન વિચારના
પ્રદેશમા નહીં, પણ પ્રત્યમ હવનના પ્રદેશમા એક અપૂર્વ અને દીર્ઘાયુષી ગમ્યતત્ત્વ રેષ્ટુ,
અને તેમા એવો નમ બધો કે તેથી પોપાહ પોપાહને એ નમગમ્યમા પેરીદરપેરી
મિતાચારી, ઉચ્ચ જ્ઞાનનાનાગ, અને મન્દાની વિલસુદોની જ વસ્તી થયા કમી, અને એ
પ્રમાણે વિલસુરીના આદર્શ ચિત્તાર્પક છે ખન પણ શન નથી એના બકનાદને એલે
મદાને માટે મૂગો જનારી દીધો એરિટોટલ પલુ કહ્યું છે કે પાર્શ્વે એના મોન પછી
એનુ એક મદિર ન્યુ તેમા એની એક દેવની માદક પૂજ થતી, તથા વર્ષે વર્ષે
ઉપહાર ધનના એ પ્રમાણે એને અત્યત માન આપ્યુ તે પલુ એની કૃતિના અમાધારણુ
મદત્ત તર નેતા બહુ ઓછુ દતુ

હે છે કે એના શમના અવશેષને જનારે સ્પર્ધામા આણુવામા અને ત્યા દફનાર
વામા ના ના, ત્યાડે તેની કમ ઉપર વીજળી પડી આવો જનાર મંથિ પાનુ એક ખામ
ચિન્હ ગાળી શનય એકિડોનિઆના આરેથુમા ગામ આગમ દફનારેના પુગિપિમિ કચિની
કમ ઉપર પલુ વીજળી પડી હતી એ સિવાય એવો કાઠ દાખનો જાણુવામા નથી
બાડકર્મ જેવા કેવેના માનીતા, અને મનુષ્યોના ખરેખર પૂજ્ય, પુરપની કમ ઉપર જેવો
દમ્બરી અમલકાર થયો તેવો યુગિપિમિની અર ઉપર પલુ થયો, એ હીકત એ કચિના
બમ્બોનુ અભિમાન વધા નારી છે બીજા કેટલાક કહે છે કે લાઘવગમ મિદા મુગમે મુવો
એક વેખક એમ પલુ જણાવે છે કે એને એવિમ નગરમા આપ્યો અને ત્યા એ મુવે
અને બીજા બે લેખકો કહ્યું છે કે તે કેડીથી કીટ ટાણુમા ગયો અને ત્યા મુવે રીન્ને
એક લેખક એ જ પ્રમાણે લખે છે અને જણાવે છે કે કીટના લોડે પરમેમિયા નગર
આગમ અને એક ગ્ના પામે તેની અર પલુ જનાવે છે કહે છે કે તેને એનિટયોન્સ
નામે એક પુત્ર દતો, પલુ તે નિર્વશ મણુ પામ્યો લાઘવગમના મિત્રો અને હુબ્બીઓએ
એની મવત્સરી જમાનાઓ સુધી પાળી દિપ્પાન્સ-પુત્ર એરિટોટલિમ લખે છે કે કીટમા
જે મિત્રો સાથે એ જોવા હતો તેમણે એની ધન્યાનુસાર એના શબનુ દહન ન્યુ અને
નક્ષા મસુદા પધગવી અને તે ઉમેરે છે કે એના શમના અવશેષને સ્પર્ધામા
આખીને એ કિયાથી પોનાને એલે આપેના ગપથથી મુખ્ય થયેના મણી એના ધાનઓ
ત્યજ કે એમ કોઇ મગે પંજુ ન બને એવા હેતુથી તેલે આ પ્રમાણે જના દરમાન્યુ
ધનિ લાઘવગમનુ ચત્રિ સમામ

લાઇકર્ગસનું પરિશિષ્ટ.

સ્પાઈનું રાજ્યબંધારણ.

પ્રેમ પદ્યુ તે પછી હિરેનિસના વસાવેને પિયોપોનીસસમા આનાસ, સ્પાઈન વગેરે રાજ્ય સ્થાપ્યા તેની હકીકત પરિશિષ્ટમા “ હિન્ડુવાડી ” ગ્રંથેની વચનમા આપી છે આ ડોરિથનો ચુરોટસ નગીની ખીલુમા ગામડાંએ બાવીને રહેતા હતા, તેમાથી પાંચ ગામના ગ-વાગથી સ્પાઈનું નગરગત્ય સ્થપાયુ હેટિહમનપ્રાતમા ધીર ધીરે સ્પાઈનું આધિપત્ય સ્વીકારાયુ અને ખીલું ગામડાંએના રાજકીય હ-દુખ્યા તથા ત્યાં વસનારા ‘ પેરિન્સાઈ ’ સ્પાઈની આસ-પાસના મુલમા રેનાગ હેવાયા

શ્રી- પ્રજના રાજ્યોનું પ્રાચીન બવાણુ, નટાભારત અને ઉપનિષદોમા પ્રાચીન આર્યપ્રજનું રાજ્યબંધારણ જણાય છે તેવું હવે સૌને માથે રાખ હોતો તેને રાજ્યકર્મમા સવાહ વગેરેની મદદ રૂના અમીરમદળ હવે અને પ્રજામમનના પુરોષોની નાનરિ- સલા હતી આયા મુલ કુટુંબબંધ રહેતા, તેમાથી એક પૂર્વજમાથી અનેક કુટુંબો ઉતરીને એ સગહ-કુટુંબ-ભવનુ ગોત્ર થયુ, અને એ ગોત્રના કુટુંબોનું જ અથવા, એકથી વધારે જોડના સહવામથી ગામ ગ્યાયુ આ પ્રમાણે વિન્તાર વધતા એક કુટુંબપિતા રાત થયો અને બીજા ન્હાના ભાગ્યોમાથી ઉતરેના કુટુંબોના વડીલોનું અમીરમદળ થયુ તથા બીજા સર્વ જુનાન મરદોની નાનરિ- સલા થઈ ગોત્ર માટેનો શ્રી રાખ્દ ‘ એનોસ ’ (સ પા જન્) છે જેથી વધારે નાન મળીને ગામ રથાંપ તેની વસ્તીનો શ્રી રાખ્દ ફાઇતી છે, જેનુ આ પુસ્તકમા કેટલે સ્થને ગાખા રાખ્દથી ભાષાતરું થું છે શાખા એને પ્રજાસમસ્તની શાખા કેમ? એ થી વચા- ‘ શાખા ’ એ (કાંઈથીએ) મળીને શ્રી- નગરરાજ્યોની પ્રત રચા-યેલી છે કાખવા તરીકે એથન્સની પ્રજા દરા શાખાએમા વિજન્ત હવી કતિહાસના આરભમા શ્રી રાજ્યોનો ગાન પ્રજનો નેતા, ન્યાયાધીશ, અને મુખ્ય પુરોહિત હોતો, તે દેનાશી એટલે કે દેવો અગર વીરોના વસનો મનાતો, અને પ્રજાપાવનનો તેનો ધર્મ તેમજ હ- મનાતો પણ તેની આ સપાસ સદેવ પ્રજના શિષ્ટો, અમીરો કે વહો હાજર રહેતા, અને લગભગ દરેક બાબતમા તેમની સલાહ લેવાતી વળી રાજ જરૂરને વખતે પ્રજાસમસ્તની સલા ભાવાવતો, દુસ્મન ચ્હડી આબો દોય, કે દુસ્મન ઉપર ચ્હડાઈ રૂની દોય ત્યારે તો એકુ થયતુ પ્રજનુ તત્ત્વ એ જ તેની સલા હતી, અને તેની સમક્ષ રાજ અને અમીરો પોતપોતાના વિચાર જણાવતા તથા સલા તે સાલળતી, અને ભાષણો થતા તે દરમિયાન સનામણો ઋચિઅઋચિના આપોઆપ નાદ રૂતા તે ઉપરથી રાજ તેમજ બીજા નાયબ પ્રતનુ વળણુ ભળી સક્યા

આવા શિમિવ બંધારણ સાથ જન્મ પામેલા શ્રી નગરરાજ્યો ધીમે ધીમે એ બવારણુમા ફેરાર રૂતા ગયા કેટલે સ્થને રાજવંશ અને રાજની પદવીનો નાશ થયો, તો કેટલે સ્થને પ્ર-જની સલાના હક નામના થઈ ગયા અને જ્યાં જ્યાં રવા ત્યાં પાંચ તેમના પગચર સળધ જુલે જુલે કે જિલ્લો જુલો રીતે ગોંવાયા

સ્પાઈનો, સંપ્રદાયપાવ પ્રાચીન લખ (ગેન્સવર્ગીવ) તરીકે, કતિહાસની પ્રાચીન વાવની પ્ર-જાએમા પણ જાણીતા હતા એ પ્રાચીન લખિને લીધે તેઓ પોતાનુ રાજ્યબંધારણ પ્રથમથી જ જેડ ને તેવુ અખડ ઉતરી આવેતુ અને આજુ એ- વખતે એ જાણે રચેતુ માનતા, જેમ ભાવિ-ક હિંદુઓ આજ પણ પોતાને રચતુ હિંદુ ધર્મનુ રૂપ પગપર્થીઆવતુ આવેતુ અને વેદોત માને છે તેમ પણ આ માન્યતાને કતિહાસનો આધાર નથી મુલના ઉપર વર્ણવેલા બંધારણમાથી ધીમે ધીમે રાજની સલા શ્રી- પ્રજાએમા ધરેખરે સ્થને તેમ સ્પાઈમા પણ ધની ગઈ આ ફેરાર

સ્વાર્થનાથી અલેવથી થા. ૧મું સ્વાર્થનાની સ્થાનાથી માગને જ અમનામા બે રાજાની અને બે રાજા હોવાથી એ રાજા જરૂર પડે જીવ ગળની સામે થના. ૧૧ છાતા એ પ્રમા. ૧ સનમ જાત્યસત્તા ધર્મની નહ અને તે જ લક્ષ્યથી સ્વાર્થના મુધારાને રાજ્ય માટે દેહાની નાખવી પણ ન પાગ છે. આખું મુધી સ્વાર્થના બે રાજાના નામની સત્તા બોધવના પણ ૧૫મ રીતી

પુરોહિત તરીકેના તેમના હ આખાં રજા સેનાપતિ તરીકે પણ તેમની સત્તા વનવન પથમ જેટલી જ રીતી લાગુ. ૨મું જાત્યના બે માણસના હાથમા રૂપ અમતિયાર સેનાપતિની જ અત્ય વિશે મનબદ્ધ રાજાનો નથી પરંતુ આ હ ના જ બોગ મુવા. ૧ થોડે મેનાપતિ થઈને નરેશ રાજાને દેહા રીતી થાય અને જરૂર પાડુ સ્વાર્થ માટે ત્યાં તેને થોડે રીતી લામનચિત્ત સંબધે જાગ્ય દેવો પરતો.

જુના વખતના અનિશ્ચિત અને અસ્પષ્ટ સત્તાધારી શિષ્ટમ હવે બને સ્વાર્થમા અટ્ટાવીરા (બે રાજાને મળીને ત્રીસ) થી દેહારેશ લા. વર્ષથી વધાર વયના અને સ્વાર્થના અમીરકુરો માના રૂઢાંત્ર વડીલમ. ૩ (જેશિયા ૧ જેશિનિયા) થયુ ગળના સ્વાધારીસ તરીકેના ૧ હાથમા હ આ મટળને સેનાપતિ અને તે ઉપ ત હરે- બાબતમા પ્રવાહમા હ તેના હાથમા થાની સત્તા આવી

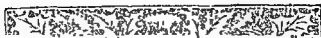
બે ઉપરાત પ્રલમરૂપ (ના ઈક્સના 'એપેક્ષા') મા હ ત્રીસ વર્ષથી વધાર વયના સ્વાર્થનાને હાત્ય જેવાનો હ હતો આ સક્ષા હ મહિને એન્ધાર મળતી, અને સધિવિમલ તથા જેના મોટા રાજકીય સવાનો વિશે પોતાનુ વગણ નાદ રીને દર્શાવતી રૂઢાંત્ર તથા હવે પછી વર્ણવાગે તે એકાદમલના સત્તાસંઘોની સુરતી પણ એ સમા નાદારા જ રીતી પરંતુ એનુ વડલુ રૂઢાંત્ર અને એકાદમલોને વાગ્ય ન હાને તો તેઓ સમા જગ્યાસ્ત રતા, એમનો અભિપ્રાય આવો જ બે મુજબ રૂઢાંત્ર અને એકાદ મલો સ્પષ્ટ રાજામા નહેરે દે એ પછી જ તે સ્વીગમય થો ગણાતો એટલે સ્વાર્થ પ્રલસત્તાક રાજ્ય હતુ તે માત્ર દેખાવમા જ

સ્વાર્થના રાજાઓ હતા તે મળુ એ દરે જોતા નામના જ, રૂઢાંત્ર મરત પલ વધારે સત્તા એકાદમલની હતી બધે તે પાથ સ્વાર્થનો એકાદ તરીકે સુસતો, રાજ એ તેમની રૂઢાંત્ર મપથ સેતા કે તેઓ રાજ્યના નાથ થા પાસે એકાદો રાજાઓની કમ સપથ સેતા ૧ ન્યા મુધી રાજ આ રાજ્યના હાથકા પાજરો ત્યા મુધી તેઓ રાજ્યસત્તાના પક્ષમા રહેરો આ ઉપરથી જાણાય જ ૧ શિષ્ટવૈ અને પ્રલવૈ વચ્ચે વિરોધ આવે તો તે દરમિયાન રાજાઓ શિષ્ટવૈનો પક્ષ લીધેલા અને એકાદોએ પ્રલવૈનો લીધેરો અને અ તે તેમા એકાદોનો તથા પ્રલવૈનો વિરોધ થયેરો રાજા રૂઢાંત્ર કમ જતો ત્યાં પલુ તેની સાથ બે એકાદો જતા અને દેખાવે મળતા

સ્વાર્થના હતિહાસમા જેલો બનાવ મેસેસેનિયાની છતનો છે લેમનિયા અને મેસેસેનિયા વચ્ચેનો પ્રથમ વિમલ હ પ આકમા સેમા થથો બીજો સતમા સેમની આખરે થથો સ્વાર્થનાએ છતાયેવા મેસેસેનિયાને મુવામ બનાવ્યા એમની સમ્યા સ્વાર્થનાથી બહુ વધારે હતી એટલે સ્વાર્થનાએ તેમને તેમના ગામ એકમા રહેવા કીધા, પણ તેમની જમીનો પોતાનામા બે ની લીધી, અને દરક લાજના મૂલ માલિ ને માથે તેની ઉપજનો અર્થ લાગ સ્વાર્થના માલિને આપ વાનુ હાજ્ય આ ઉપરાત એકાદો અને સ્વાર્થના મિશીસે તથા સિપાદો જાત નવને રાખતા અને ગમે તે બાને ગમે તે રીતે જ કોઠ મુલામ (લેવટ) વિશે તેમને રાક વ્ય તેને મારી ના ખતા વળી તેઓ એક મળી કોઠ રીતની રાજકીય લાવના પ્રમારો નહો ૧ રાજકીય યોગ્યતા મેળવે નહીં પણ મનથી અને આત્માથી પણ મુવામિતિ સ્વીકારી રહે તે મટે તેમના ઉપ અને પ્રતિષ્ઠ થો મુવામા આવતા અને તે બટ ફરતાથી તેમની પાસે મળાવાતા

મેસેનિયન વિઝહો ઘણા વર્ષ સાલ્યા અને એ વિઝહોમા એ- પક્ષ જમીનહોસ્ત થાય તે બીજે જીવો ગણાય એવું હતું, તથા સ્પાર્ટનો સંખ્યામા મેસેનિયનોથી ઓછા હતા એટલે સ્પાર્ટનું આખું જીવન સિપાહગિરિ માટેની તૈયારી હતું. યદ્ય ગયું તે આ વિઝહો દરમિયાન એટલે કે આઠમા અને સાતમા સે।મા થયેલું હોય એવું એ અને એ જીવનનિયમન લડાઇ તથા વિજય માટે કેટલું સફળ નીવડયું તે જ્યારેના લાઇકર્ગસ અને ગ્રીસના ઇતિહાસ ઉપરથી આપણે જાણીએ પણ જ્યારેમા તેમજ એગિપ્ટોટલ, પેટો વગેરે દ્વિવસુદ્ધમા અને ગ્રીક સાહિત્યમા સર્વત્ર સ્પાર્ટન સંસ્થાઓ વિષે જે આશ્ચર્ય અને જે પૂજ્ય ભાવ જણાય છે, તેનું કારણ માત્ર સ્પાર્ટનું લ-ક્ષ્મી પ્રબલ નથી, એનું મુખ્ય કારણ ગ્રીક લોકોના મનુષ્યજીવન વિષેના આદર્શ સ્પાર્ટા ધણે અંશે મૂર્તિમાન કરણ હતા એ છે એ- ઇતિહાસિ- લખે છે તેમ = સ્પાર્ટા ગ્રી- પ્રજાની સૌંદર્યની ભાવનાને પ્રત્યક્ષ કરણ હતા, તેની સંસ્થામા અને તેના જીવનમા, તેના કાયદાઓમા, અને એ સર્વના દ્વિવસુ સ્પાર્ટાના નરનારીઓમા, એ- જાતની સંપૂર્ણતા અને સરવતા પ્રકટ હતી, જે જોતા બધા ગ્રીક છ- થઇ જતા ” તેમને એ ડોરિયન બંધારણમા ડોરિયન મહિરના જેવી જ ભવ્ય પણ સાદી, અલગ રહિત પણ મુવટ કુદરતી અને સાથે સ્વાધી કાવાતીત મુદરતા લાગતી જ્યારે- રૂઢત લાઇકર્ગસમા સ્પાર્ટા અને સ્પાર્ટાની સંસ્થાઓનું સવિસ્તર તથા અસર 12- નિરૂપણ દ્વિવસુદ્ધ અને જનસ્વભાવદર્શન પુરસ્સર છે તે ઉપરાંત આ ડોરિયન સૌંદર્યની પણ જાણ આવી છે, તેથી એ લઘુ લેખ દુનિયાના આત્મોદ્ભવ અજ્ઞાતર સાહિત્યસમૃદ્ધમા ઉચ્ચ સ્થાને છે

થેમિસ્ટોકિલસ.

• થેમિસ્ટોકિલસનુ કુટુંબ કંઈ વિખ્યાત ન હતું કે તેનાથી તે પ્રસિદ્ધિમાં આવે. તે ક્ષીયર વિભાગની સિયોન્ટિસ શાખાના એક સામાન્ય એથન્સવાસી નામે નિઓકિલસનો પુત્ર હતો. તેનો મોસાળ પક્ષ એથન્સનો વતની ન હતો તે નીચેની કવિતા પરથી જણાય છે:-

જન્મ જૂનિ મુજ થ્રેસ વિષે, એ ઓટોનોન મ્હારું નામ;
મહાન કિન્તુ થેમિસ્ટોકિલસ, સુત મમ મુજને કરે પ્રસિદ્ધ.

પણ ફેનિચ્સ જણાવે છે કે તેની માતાનું નામ એઓટોનોન નહીં પણ યુટપિ હતું. અને તે થ્રેસની નહીં પણ દેરિઆની હતી. એક બીજો લેખક તેને હેલિકોર્નેમસની હોવાનું જણાવે છે. ખરી વાત ગમે તે હોય પણ એથન્સમાં કિલ્લાની ખ્દાર સાધનો-સાર્ગિસ નામની જગ્યામાં દરમ્યુલિસને અર્પણ કરેલી એક કસરતશાસ છે. દરમ્યુલિ-મનો પિતા દેવ અને માતા માનવ જાતિની હોવાથી તે સ્થાનમાં એથન્સના જે જે યુવાનો માતપિતા બનેના પક્ષ તરફથી શુદ્ધ એથીનિયન લોહીના ન હોય, તે બધા કસરત કરવા એકઠા થતા; ત્યારે ત્યાં જ્યાં માટે થેમિસ્ટોકિલસે ફેટ-લાએક યુવાન અગીરજાદાઓને મમજવી પોતાની સાથે કમરત કરવાને લીધા. અને એ પ્રમાણે તેણે શુદ્ધ એથીનિયન અને મક્કર જ વચ્ચેનો ભેદ નષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. એટલું નક્કી છે કે તે લાઇકિમિડિ કુલનો સમો થતો હતો, કારણકે સિમે-નિડિમ જણાવે છે કે જ્યારે “જગલીઓએ” શાઇલી વિભાગમાનુ એ કુલનું ટિમીટિરનું મંદિર જ્યાં તેણીની શુભજકિતા કિતમવ કંઠમાં આવતા હતા તે બાળી નાંખ્યું ત્યારે થેમિસ્ટોકિલસે તે ફરી ચણાવ્યું. અને મુંદર ચિત્રો વડે શૂભાર્થ હતું.

એમ જણાય છે કે બાલપણથી જ એ આસાક અને ઉત્સાહી હતો, મોટાં કામ કરવા તરફ તેનું વલણ હતું અને રાજ્યકારબારની બાબતોમાં માયું મારવાની તેની પ્રકૃતિના પૂર્વચિહ્નો તે બતાવતો હતો. નવરાસ અને રમનો વખત બીજા કિશોરોની માફક તે આગમ અને રમતમાં સુમાવતો નહીં પણ પોતાના મદાધ્યાયિઓ પર દોષ પણ કાંપનિક આરોપ ઘડી કઢાડી એ આરોપ કેવી રીતે મુકવા અથવા તેમાંથી એનો બચાવ કેમ કરવો એ વિષેના બાળો અને દલીલો તે નિરતર ઘડવા કરતો હતો. આ તેની ટેવ બનેછને તેના એક શિક્ષાગુરુએ બાપ્તુ હતું કે એનામાં ઘણું પાણી છે અને એ જરૂર પોતાના દેશને આસીવાદ રૂપ કે પછી શાપ રૂપ થઇ પડશે.

• એરિસ્ટોટલનો સિખ; મીએક્રેસમનો મિત્ર; એક દિવસુદ અને છતિદાસક.

માદિત્ય અને નીતિના વિષયો તમ્મ એક જલ્દ વક્ષ્ય ન હતુ અને તેમા તેજ પ્રતી-
ક્રુતા ન મેળવી. પણ મામાન્ય પ્રત્યેયયોગી કામોમા અને ગન્ધકાન્ધાની બાનતોમા
પોતાની ઉમરને ઘટે તે કન્ધા તે વધારે ધ્યાન આપતો કામ્યુ કે તેની સુદિનું વલણ એ
દિશામા હતું મોગી ઉમરે એક વખત તે એક નુમિદિત મન્ધમા બેઠેલો હતો. અને હામ્ય
પિનોદ માગી રહ્યો હતો ત્યાં તેનામા ગન્ધકાન્ધા ખામી દોગા ઉપર દીકા થમાથી તેજે
જના કડોનાથી જનાબ આપ્યો હતો કે “ તમે કહેલો તેમ અને વીખા કે વામની વમા
હતા નથી આવડતી, પણ એક મુદ્દ અને ન્દાના ગન્ધને બન્ધ અને મદ્દાન કેમ બનાવતુ
તે હું જાણુ છું ”

રેસિમ્પ્લેસ* જથ્થાવે છે કે ચેમિસ્ટ્રીકલ અનેકમેગો મ અને મેનિમ્સમનીકુ પામે
પદાર્થવિગ્નાન થીખ્યો હતો. પણ આમા તેની જૂન થાય છે. કામ્યુ કે ત્યારે પેનિકિમ
જે ચેમિસ્ટ્રીકલિસ કરતા ઉમરે ધલો ન્દાનો હતો તેજે મેમોમને ઘેરા નાખ્યો ત્યારે મે-
લિસમ્સ તેનો બચાવ કવવામા મામેય હતો, અને એનેકસેનો-સ પેનિકિમનો મમમ-
લીન હતો બીજા ક્રેવાક કહે છે, અને એ વધારે વાસ્તવિક લાગે છે * તે એથન્સના
ક્રીપર વિભામવાગી મેમિશ્કાન્ધનો ચિખ્ય હતો, આ મેસિશ્કાન્ધન કંઈ પદાર્થવિગ્નાની ન
હતો કે મોટા વક્તા પણ ન હતો, પણ તે વખતમા “શદપખ્ય” ને નામે જે જ્ઞાન બ-
ખાતું તેનો શિક્ષક હતો અને આ “શદપખ્ય” મા ગન્ધકાન્ધાના નિયમો અને રાજ-
નીતિના સૂત્રોનો મમાવેશ થનો આવી શાલાઓ અને આસ શિક્ષણનો એથન્સમા મોન-
નના વખતથી અને તેનાથી જ આજ્ઞ થયો હતો અને તેમા સોનનના સિદ્ધાંતોનું શિક્ષણ
અપાયા કરતુ હતું પણ પછીના વખતમા જ્યારે ગન્ધનીનીની માયે વાલ્કનાનું શિક્ષણ
નેકાયુ અને તેનો હેતુ કારભારને બદલે માન વક્રુત્વમા મનાવા લાગ્યો, ત્યારે પછી તેના
શિક્ષકે શબ્દા પુરુષો અને રિન્સુદેને બદલે મોદિન્ટકું કહેવાના લાગ્યા. પણ ચેમિસ્ટ્રીકલિસ
મેસિશ્કાન્ધનના બાપલો માબજવા જના લાગ્યો ત્યારે ખેવા રાજ્યકાન્ધા માદિત્યમા
થઈ ચૂક્યો હતો.

* ચેસોસવાસી, કાદમન અને પેરિવિસના સમયનો એક દતિદાસ અને કાવ્ય ગાય, જેરે
ટોમર વિષે એક પુસ્તક અને રેલ્લાક દતિદાસો લખ્યા હતા, જેને ધ્યેર અને ડેનોત્તન વખાણે છે
§ (મેવિસસ) સમોસવાસી, પેરિવિસના સમયનો એ દિવસ, પાનિનાહડિસનો ગિ-
લ્ધ, જુલો પેરિવિસસ થા

† સોફિસ્ટ જેટલે નુકી-કાલો શ્રીતના જ્ઞાન રાગા પુરો નગર પ્રતિષ્ઠ મયેવા થવીત,
નોકન વગેરે મોદિસ્ટ લ્લેવાતા અને સોફિસ્ટ સંજ્ઞાને કપરોન પ્રથમ સારા અર્થના જ યતો
પણ મેવેમિસના શુદ્ધ પછી અને પ્રલસતા સત્ય સ્વપાયુ ત્યારથી પેરિવિસની રામિદિની શ
ક્રિયાતથી એથન્સ શ્રીસની ‘ નિશાળ ’ બન્ધુ જેટલે વલ્લ, રાજ્યનીતિ, કિલ્લુકી વગેરે શીખવવા
નો ધધો કરનારા પરિતો ધધા તેઓ શિષ્યો પાસેથી દ્રવ્ય લેતા અને તેમને માત્ર રતા પ્રલ
સતા સમ્યાઓ જમી નાજરિક સજ્ઞાના મતથી બલો અમલ વાલવા લાગ્યો, અને રોજદારી યુ
નાદ તેમજ દિવાની મુન્દમાઓમા ન્યાય મેળવવા માટે આસરે છસો નાજરિમા પચ આજન
કેસ વાલવા લાગ્યા જેટલે જેને વક્તા તરીકે નામના મગે તેના પ્રતિષ્ઠા સત્તા વગેરે ધધા વધવા
લાગ્યા, તેથી અર્થશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે શિષ્યોનું વલ્લ જે ભતનું શિક્ષણ મેળવવાતરફ વિશે
ધ થયું તે ભતનું શિક્ષણ આપનાર શિક્ષકે વધારે ધધવા, અને વધારે દોલલ, વજ મેળવતા ધધા

તેની જુવાનીની શરૂઆતમાં તે તદ્દન વંદી ગયેલો અને સ્વચ્છંદી હતો. પોતાની વૃત્તિ ઉપર તેણે બિલકુલ અંકુશ રાખ્યો ન હતો અને તે વૃત્તિ તેની પાસે હલકામાં હલકું કામ કરાવતી. પણ પાછળથી તે સુધર્યો અને બળે પોતાની આગલી વર્તણૂક માટે પશ્ચાત્તાપ હોય તેમ કહેતો કે જંગલીમાં જંગલી વછેરાને જે યથાયોગ્ય કેળવવામાં આવે તો તે સર્વોત્તમ ઘોડો નીવડી શકે છે. કેટલાક કહે છે કે તેના બાપે તેને વારસામાંથી બાતલ કર્યો હતો અને પોતાના પુત્રની અપકીર્તિ સહન ન થવાથી તેની માતાએ આપઘાત કર્યો હતો પણ એ ગપ લાગે છે. ખીજા કેટલાક વળી કહે છે કે તેના પિતાએ તે રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ન પડે એવા હેતુથી તેને નકામી કિનારાપર પડેલી કેટલીક જૂની હોડીઓ બતાવી કહ્યું હતું કે આની જ માફક પ્રજા, જ્યારે પોતાના નેતાઓનો ખંપ થઈ રહે છે, ત્યારે તેમની અવસ્થા કરે છે.

થેમિસ્ટોકલિસને નહાનપણથી જ રાજકીય બાજોમાં ભાગ લેવાનો એટલો બધો શાખ હતો અને કીર્તિનો તે એટલો બધો લોભી હતો કે રાજ્યમાં સમર્થ અને પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો સાથે અને ખાસ કરી લાઇસીમેક્સ-સુત એરિસ્ટાઇડિસ સાથે તેને મોટા વિરોધ પડ્યો હતો. તેમનો અણબનાવ ધણી લાંબા વખતથી ચાલ્યો આવતો હતો અને તેનું કારણ એક લેખકના મત પ્રમાણે તેઓ બન્ને એક જ જણ ઉપર આશ્રય હતા તે જ હતું. પણ પછીથી તેમનો વિરોધ રાજકીય બાજોમાં પણ ચાલુ રહ્યો અને તેમની રહેણી કરણી અને રીતભાનની વિપત્તિઓ તેમાં ઓર વધારો કર્યો. એરિસ્ટાઇડિસ સ્વભાવે નમ્ર અને હાથનો અત્યંત ચોખ્ખો હતો. રાજ્યની બાજોમાં તે સ્વચ્છ ન્યાયથી ચાલતો હતો અને દરેક કામમાં તેનું લક્ષ્ય લોકપ્રીતિ કે કીર્તિ નહીં પણ રાજ્યની સલામતી અને ક્ષાયદો એ માત્ર હતું. થેમિસ્ટોકલિસ એથી ઉલટું મોટા ફેરફાર કરવા ઉત્સુક હતો અને પ્રજાને નવા અને અયોગ્ય કદ સજાવતો એટલે તેની સત્તાની સામે થવા એરિસ્ટાઇડિસને ફરજ પડી. ખરેખર થેમિસ્ટોકલિસ કીર્તિનો એટલો બધો લોભી હતો અને કોઈ મહાન કાર્ય પાર પાડી પોતાનું નામ કહાડવાની એટલી બધી પ્રબલ અભિલાષા ધરાવતો હતો કે તેની અત્યંત કિશોર વયમાં મેરેથોનના યુદ્ધ વખતે જ્યારે મિલ્ટિએડિસની સરદારી

આ પ્રમાણે મિલ્ટિએડિસ અને શિશિલૂની અધોગતિ થતી બેઠ, મોક્રેટિસે, જે મિલ્ટિએડિસ પોતાને સોફિસ્ટ કહેવાડવાના હતા, તે શબ્દનો નિર્ણય આપ્યો હતો અને 'મોક્રેટિસ' સત્ય અને ક્લિવ-મુક્તિના બંધનથી કે ખરા જ્ઞાનથી નથી પણ માત્ર યુક્તિપ્રયુક્તિથી સામા પક્ષને ખરા હોય તો ખમ્મ તોડવા અને પોતાનો પક્ષ એટલો હોય તો ખમ્મ ખરા નરીકે સાખીત કરવા વિનંતાવાદમાં જ મચ્યા વડી તેનું જ શિશિલૂ આપે છે, જે લાભકારક તો થયાથી હોય પણ અત્યંત હાનિકર છે એવો આરોપ એણે તેમનાપર મુક્યો, તથા તેની સત્યતા, તેણે અનેક સાથે પિવાજ કરી તેમને પોતા પાડી અને હાત્યાત્યા બનાવી એથીનિયનોના મનમાં ઉતારી ખરા જ્ઞાની તે દ્વિતમુક, જ્ઞાનનું મિથ્યા ટાળ કરનાર તે 'સોફિસ્ટ' એ બેદ સોક્રેટિસ પછી પ્લેટો અને એરિસ્ટોટલે વધારે વધારે સ્પષ્ટ થયાં. પણ જમને સોક્રેટિસ કે પ્લેટોની ક્લિવસુક્તિ સ્વચ્છ નહીં તે તેઓને પણ, અને જે ક્લિવસુક્તિ માત્રને ખાલી ગુચવણ ઉત્પન્ન કરનારી અને કર્તવ્યભૂક્તિને ડહોળી નાખનારી માનતા, તે દ્વિતમુક અને સોફિસ્ટ બનેલો, આ બેદનો આશ્રય લઈને 'મોક્રેટિસ' કહેતા એમાં કંઈ નવાઈ નથી એરિસ્ટોફેનિસનાં નાટકમાં મોક્રેટિસને મોક્રિસ્ટ કહ્યો છે. ટાયનના ચરિત્રમાં પ્લેટોની વિરુદ્ધ મનના ક્ષણસ્પર્શ અને ટાયરંટના દરબારીઓ પ્લેટોને 'મોક્રિસ્ટ' કહે છે.

મને થયે પ્રથમા પામની હતી ત્યારે પણ ને એકલો જો કમો, વિનાશ્યન રહેનો અને નિઃસ્વર્ગમાં બાળ લેવાને બદલે આખી માન વિચારમાં જ બેઠી રહેનો. તેનામાં આટલો બધો ફેરાર છે, તેના મિત્રોએ તેને કામ્ય પૂર્યાં તેણે જરાગ આપેલો કે મિટ્ટિએડિ-મની વિચલપનાક અને જપતા દેતી નથી. કમી જેવાની મેરથેન આનજની દારને ત્યારે બધા લોભે વિચલના અત ૩૫ માનતા હતા ત્યારે યેનિટ્ટાકિયમ પોતાની ફરિયાદ પોને તે દારને વધારે સખ વિચલની શરઆત ૩૫ માનતો હતો અને તેટલા માટે સ-મમ ત્રીસદેશના સામાયે તે પોતાને અને એથન્સરાનીઓને નો અવલ પનાર વિચલ માટે મિત્ર તૈયાર કરી દેતો.

લેનિયમની ઉપાની ખાલોની પેદાગ તે વખત સુધી એથન્સરાનીઓ પોતા વચ્ચે બેઠી ચેતા હતા તેને બધે યેનિટ્ટાકિયમે લીમતથી ફરખાત સુધી કે તે પોતાને દ-વેથી એથી રીતે બેઠી ન લેતાં તેના વડે લગલક બારકમો બાંધ્યાં કે જેથી કંડનાના લોભે જેઓ પોતા પાને મોટો શરલો દોવાથી સમુદ્ર પર આધિપત્ય બોગવતા હતા તેમની મામે યુદ્ધમાં જતરી શકાય. એથી રીતે એ એટનિસથી લોભે મામે પોતાના મ્વદેશી બધ-ઓના મ્વર્ધા તથા દેવ જગૃત કરીને એથન્સરાનીઓને લેટલી મદેવાઈથી બદલ બાંધ્યા તે મમજતી શક્યો તેટલી મદેવાઈથી દસપસ અને છગનીઓની બ્વીક બનાવવાથી તે પોતાની ફરખાત પસાર કરી શક્યો ન હોય, કામ્ય કે એ સમુદ્રો વધારે દર પડેલા દોવાથી તેઓ ચ્હડી આવશે એવા એથન્સરાનીઓને ખ્યાલ પણ ન હતો. આ પંસાથી એ લગલક બારકમો બાંધવામાં આવ્યા, જે ગર્હિત્રમ મામે ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યાં હતા. આ એક પગલા ઉપથી તે બીજા ઉપગ ગયો અને એથન્સરાનીઓને તેણે બતાવી આપ્યું કે અમર નેકે લરક્ટી સામર્થ્યમાં અને જીનના વિચલમાં એથન્સ પોતાના પાડોશીઓ માથે બાધ બીડવા તૈયાર ન હતુ, તોપણ તેના નાકમૈન્યના બધથી તે એકલે હાથે "લંગલીઓ" નાં લુમવા અટકાવવા સમર્થ હતુ, એટલું જ નહીં પણ સમમ ત્રીમને તામે કરી લેવાને પણ સમર્થ હતુ. અને આરી રીતે પ્લેટો કહે છે તેમ તેણે એથન્સરાનીઓને મબલ લઠયેવામાંથી બહાલુવની અને ખાવાઓ બનાવ્યા, અને વગી પોતાને માથે પોતાના દેશબધુઓના દાથમાંથી લાન અને બાલા લઈ લઈ તેને રથાને તે-મને હથેમાં વાપગતા અને બાંકડા માથે જડી લીધેલા કમ્વાનો આલેપ ખેંચી લીધો મ્વ-મિટ્ટોટ્રમ કહે છે કે મિટ્ટિએડિમ આ ફેરારની સામે થયો તો પણ યેનિટ્ટાકિયસ પોતાની દરખાસ્ત પમાર કરવી શક્યો. આ પગલાથી એથન્સની રાન્યબ્યવસ્થાની નિશુદ્ધિ અને તેનાં સમતોવપણાને બોગ અપાવો કે નહીં એ ચર્ચા ચર્હી અપ્રસ્તુત છે. પણ મમમ ત્રીમદેશની સવામતી એ નાકમૈન્યમાં હતી અને એ મૈન્યની મદદથી

† શ્રી- ગબ્દ "બારગેરિયન" છે પ્રાચીન આર્યો જેમ પનાહ પ્રવજોને દન્યુ, દાનવ, નાગ, મ્વેચ્છ વગેરે નામ આપતી અને જે સબ્દો જેમની બાનાના તુચ્છ-નચાય- હતા તેમ પ્રાચીન ગ્રીક પણ પગલ નેને શ્રી બાર ન બેઠવાની પ્રવજોને "બારગેરિયન" દેતા ના પુસ્તકમાં એ ગબ્દ પર્સિયન, ગ્રિચિનન, હિટી, કે ફેનીસિયન પ્રબ માટે વપગયેલ છે. એ સ્પષ્ટે જ પ્રબ સમન્વાતી છે તે ત્યાના સબધ પચ્ચી લખ્યા આવશે તો તુમો જ નવીજો કે "વિદેશીઓ" સબ્દથી ચર્ચો છે અને જે બન્ને સબ્દો જે બી હતા પર્ચય સમન્વાતી છે.

૪૮ એક વખત તાનના ચર્ચા અંગેનું એક પાડુ બસાયું એ જામનતી પૂતી મામીતી (ખીજા પુનરા ન ગણીએ તો પણ) ઝડિર્મમ પોને પૂરી પાડે છે કાચુ કે તેના કામવાની હાન પડી તેનું જમીનમન્ય એમનું એમ હતું છતાં તે અથમવા મીઓનો તાગ વાદ્ય કરી શક્યો નહીં. અને મને લાગે છે કે તે માઈનિયમને પાળા નાખી ગયો એ મીસ તામે દગ્ગાના દગ્ગા કન્ટા પોતાની પીઠ પડનાં પ્રીક મન્યને અદ્દાસના લુંથી હતું

૪૯ નાનું ચેખન કહે છે કે ધેમિસ્ટોક્રિસમ ઉગ્રક પ્રકૃતિનો હોવાથી પંખા મેળવવાનો લાચરુ નહોતો, અને ખગેખ ને વાનવા ઉપદાગે ધતો તેને માટે તથા ને અમાધાચુ હાકમાથી તે પગેણાઓની ખાતર કતો તે માટે તેને પંખાની ઘણી જગ પડતી. ખીજા ટેટલાએક તેના ઉપર હવકાકનો અને દમડી સુદાની નજર મખવાનો આરોપ મુકે છે અને વળી ઉમેરે છે કે તેને દષ્ટ માગી વાની ભેટ તરીકે મોકલી દેાય તો તે પણ તે વંચી નાખતો તેો એક એથીનિયન વહેલ દગ્ગાના પામેથી એક વહેંગે માન્યો અને જનાં તે માણમે તેને ન આપ્યો ત્યાં તેણે દમ બન્યો કે “કુ જયદીથી ત્હાન ધરૂનો ટોનન થોડો ફેમનારીગ” અને એમ કહી તેને સચચુ કે ત્હાં માટે ત્હાન હુકુખીઓ પામે દાનાઓ વગેરે મુસ્કલીઓ ઉભી કરાવીશ.

ડીર્તિની મૃદામા તેનો ખગેખઓ દાઇ હતો નહીં. જ્યારે તે હજી નહોતો હતો અને બહુ પ્રસિદ્ધિમા આન્યો ન હતો ત્યાં એથમમા પ્રિય થઇ પડેલા હર્મિઓની-નામી એપાઇક્રિસ નામના વીણા વગાડનારને મમબલીને પોતાને થેગ વધ જતો, તે એ હેતુથી કે તણા ભોકા તેને માબગાના આકર્ષણથી પોતાને થેગ આવે. જ્યારે તે ઓલીમ્પિક મમ-તોમા ગયો ત્યાં પોતાના તણુઓના હાકમા અને ભોજનની ગોભામા તથા એકદમ પગિ-નાગના ખર્ચમા દાઇમનની ફજગેબરી કરવાનો કે બને તો તેથી પણ મ્હડી જનાનો તેણે ત્યજત કયો પણ આની નર્ત્તપુક ગ્રીક વેકોને પમદ ન હતી તેઓ કહેતા કે “આવી જાનના ખર્ચો અમાંગ હુકુખના યુવકને ગોભા આપે ખગ પણ જ્યારે એક અપ્રમિદ્ધ પુરુષ

* ડીર્સિસનો એ મગ્ગ, મેરેમિમના યુજ પડી જ્યારે ડીર્સિસ પાછો ફર્યો ત્યારે પો તાના લગ રતો અમુ ભાગ તેની સરદારી નીચે પાળ્ય મુકી ગયો હતો, એ વરકરને ઓ સસુ કા લર રે ખેગીઆના હુકમા હગવ્યુ, તે વખતે તે યુજમા પડ્યો હતો

‡ દેાય સાથેની લટાઈમા વર્ષો મુધી ફાવ્યા નહીં એવે ગ્રીગએ યુનિસીસની સવાહથી એક મેગિ લા ટાનો વાંઝો બનાવેલો અને તેના પેટમા એમના મર્મ બહાદુર સગદારે બરાયા તથા ખીજ બધા બંદાલમા બેસીને પાછા દેગ જતા રહેતા હોય એમો દોઝ દરીને ની જ્યા ટોનજોને ગિદ્દા સાથે એ અતિજાય વાજ પોતાના ગિઠાની નજર લીધા સતે તેમાથી ગ્રીગએ નીચળી કંતવ ચ-લા ધી અને જ્યા ત્યા જાગ લગાડી, તથા બંદાલમા કુચ રી આટયુ મજબુ લરકર પણ પાંદુ બાવી પહોંચ્યુ અને દેાયનો આસ દગાદગમી નાસ ગયો તારા ધરૂનો ટોનન થોડો બનાવી દ્વરા એમ નહે-વાનો લાવાઈ એ કે એમા લગાઈટ ય સળગાવી મુગી તને છેક પાયમાલ કરી નાખીશ

‡ મેરેમિમના ગિગેતા મિગ્રીઆડિસનો પુત્ર, ધેમિસ્ટોક્રિસ પછી એથનસના નેાનસે ન્યની સગદારી ખાસ કરીને એરિસ્ટાઇડિસની મદદથી તેને મળેલી, પાળગથી પેરિક્લિસની સત્તા વધી તેમ તેમ તેની સત્તા ઓડી ચની નડ જુવો પેરિક્લિસ

પોતાના ગત ઉપનાત આના ખર્ચમા પટે સારે તેમથી શયદા તરીકે તે મિથ્યાભિમાનનો આરોપ માત્ર મેળવે.” અને વળી તેણે પોતાને ખર્ચે એક હજાર નાટક બનવાનું અને મમ્ત દગીદાન વચ્ચેથી પોતાના ખેનાડીઓની મદદથી તે નાટક માટે તેણે છતાન પણ મેળવ્યું આ વ્યતના માનમા તેણે નીચે પ્રમાણે વંચ ક્રાનનચો “ક્રીયગિભાગના ચેમિ-ગ્રાફિયમે આ નાટક બજવાનું, કાઢનીકમે તે વ્યનું, અને તેના પ્રયોગ વખતે પ્રમુખ આર્કન એરિમેન્ટસ હતો” આથી તેની જુવાહરા યમ. અને વળી તેણે પોતાની ગમન શક્તિને તઢી આપી એચન્સના બધા નાગરિનેના નામ યાદ કરી લીધા, તથા દેકને તેના નામથી ખેનારતો તેથી એની લોકપ્રિયતા વધી તેની આગળ લાડનામા આરત દાવાના દમયા પણ તે નિષ્પક્ષપાતપણે ચક્રવતો મિમેનિટિમ કપિએ એક દાનામા તેની પામે અયોગ્ય આગણી કરી ત્યારે તેણે જનામ આપ્યો “કાન્યના નિયમ તોડ તો તું જેમ સારો કવિ ન કહેનાય તેમ કાવદાનો બગ કંડ તો હું પણ મારો ન્યાયાધીશ ન કહેનાઈ.” વળી એ સિમેનિટિમે ટર્નિચનામીઓને જખોડ્યા ત્યારે એણે તેને તાણો માર્યો કે “ત્હાના જેવા કદરૂપા ચહેગની તુ છમી ચિતગવં છે અને ટર્નિચ જેમ મુદર મેહેનના નામીઓને તું ખપોડે છે એ કેવું અપ્રદિત છે?”

આખરે સત્તા અને લોકપ્રિયતાની ટાંચે પ્હોલી, તેનો પક્ષ મળન થયો અને તેણે ઓગસીક્રમના પ્રયોગથી ઓગિટાઈડિસને દેસનિઝાવ વનવ્યો

† “એસ્ક્રસિસક્રમનો પ્રયોગવિધિ નીચે પ્રમાણે હતો. દરે નાગરિ-એ કીમગનો વ્યો લઈ ને પુરુષ તેના મત પ્રમાણે દેસનિઝાવને ચોન્ય હોય તેનું નામ તે પર જખતો, અને એવા બધા હું શઓ શહેરના બમરના એ ભાગમા એના ગ્વામા આવતા, પછી અધિકારી એ ક ડા ગણી નેતા અને જે તેમા ક હકાર કરતા બોલા મત અપાયેના માહુમ પડતા તો તેનું પરિણામ શન્ય ગણાવ પણ જે મત છ હજાર કરતા વધારે થયા હોય તો પછી તેમા જેના નામ પર કોથી વધારે મત પડયા હોય તે દસ વર્ષ દેસનિઝાવ થતો, પણ તેની મિત્રતાના ઉપભોગની આડે કોઈ આવડ નહીં

એસ્ક્રસિસક્રમ જે નાઈ જુનાઈ માટેની સભ ન હતી એ તો માત્ર પ્રવચ સત્તા અથવા અપ્રદિત લાનવન ધગવનારનું નાઈ બંધે માત્ર ઉતારવાની ક્રિયા હતી, ક કામા તેને હખ્યાની લાનલગી નો નમ ઉપભોગ કહીએ તો આને, મશણ જ્યાંએ અમુક પુરુષની સ્વદની સ્થિતિથી બીજાઓની અદેખાઈ ઉદ્દેશાતી ત્યારે તે લાગણી ઉત્પન્ન ગનારને પોતાની નજરથી દૂર ગ્વાનો ઉપાય લઈ એ અદેખાઈ વિશમ ખામતી

આટલા મરિ નમ કીર્તિ, કે વ વૃત્ત્ય માટે આગળ પડતા દરે પુરુષને આ પ્રયોગનો ભય રહેનો, દાખવા તરીકે પેરિડિયસનો કુકે એન દેસનિઝાવ થયેલો તેનું કારણ માત્ર એટલું જ હતું કે તે સામાન્ય મનુષ્ય કરતા ઘણી ઘંચી પ્રતિતુ યદ્યપ્ત અને દુરદેશી ધરાવતો હતો

કહે છે કે એરિસ્ટાઈડિસને દેસનિઝાવ કરવા મત લેવાતા હતા તે અરસામા એક વખત એક નિરક્ષર નાગરિક જે તેને જાણખતો ન હતો તે એરિસ્ટાઈડિસ પામે આજ્ઞા અને તેને પોતાનું કીમર આપી તે પર એરિસ્ટાઈડિસ નામ લખવાનું કહેવા લાગ્યો એરિસ્ટાઈડિસે ચિન્તિય થઈ તે નિરક્ષરને પૂછ્યું, “કમ જાણ, એરિસ્ટાઈડિસે તમારું કું ખવાડ્યું છે?” તેણે તે નિરક્ષરે જવાબ આપ્યો, “મ નહીં, હું તેને કીડે જાણખતો પણ નથી, કમ બધા માણસો તેને ન્યાયી એરિસ્ટાઈડિસ કહે છે તે મહારાષ્ટ્રી સખાનું નથી એરિસ્ટાઈડિસે કુપચુપ તેને પોતાનું નામ લખી આપ્યું”. સ્વદર્શ એરિસ્ટાઈડિસનું ચરિત્ર. વધારે માટે જુઓ નિરિખસ

છનાની લેખએ મીમ ઉપર મહાદેવી તૈયારી કરવા માડયાથી એથન્સવાસીઓ પોતાના મૈન્યની સગદારી ઉપર નિમલુક કરનાનો પ્રિયા કરના લાગ્યા એમ કહેવાય છે કે એ હોદ્દો જોખમનો સમગ્ર ધણા જણે તે લેનાની ના પાડી પણ મુશ્કિલાઈસને પુત્ર એપિકાઈડિમ ને બહાર કરતા વાયાન વધારે હતો અને વળી તાચિયો હતો તે એ જગ્યા માટે ઉમેદવાર થયો અને કદાચ પોતાની ઉમેદવારીમા તે શ્વેતદંડ યાત, પણ થેમિસ્ટોકિલએ જોયું કે એની નિમલુકથી દેશનો વિનાશ થવાનો મત્તર છે એટલે તેણે તેને વાચ આપી તેની ઉમેદવારી પાડી ખેંચી લેવાની

છમાનના મહેનશાહે ગણુ આપના માટે એવચીઓ જોડે કહેણુ મોકલ્યુ ત્યારે તેમની માથે આવેના દુભાવિયાના મનઘમાં તેની વર્તણુક પ્રચસાપાત્ર ગણાઇ હતી તેણે એ દુભાવિયાને વિદેશીઓની માગણી ઠીક બારમા દરારી એથન્સવાસીઓને મહેનશાહેને “પાણી અને માગી મોકલના” એટલે કે તેની આણુ મીકના કર્યુ એ રાન્યટ્રોહ માટે દેહાત દર દેના મૈયના કરી, અને તે એથીનિયન પ્રજાને રૂચી વળી ઝીવિયા વિભાગનો આદિર્ભવમ ઉગરતમા આપના માટે વિદેશીઓનું મોતુ શ્રીમમા લાગ્યો એ ગુનાહ માટે તેને અને તેની ઝોનાફને એથન્સના નાગરિકમા ગણાના માટે નાયાપક દગવવામા આના તે પણ થેમિસ્ટોકિલસની દગખાસ્ત હતી તેને મૈથી વધારે યશ મળ્યો તે એટલા માટે કે તેણે શ્રીમના માહોમાહેના નિમ્મહો નધ પાડ્યા અને બધા રાજ્યોને પોતાના અદગ અદગના કલહ વીસારી ધરાની નિમ્મહ માટે માથે મળાને કામ કરના સમજાવ્યા. આ કામમા તેને આઈંડીયાના કાષ્ટલિયમે આરી મદદ આપી હતી

જેવો તેણે પોતાનો અખતિયાગ ધારણુ કર્યો કે તુગત એથન્સવાસીઓને શહેર છોડી બહારપર મહડી શ્રીસથી જટલે અને તેટલે દૂર વિદેશીયોને યુદ્ધ આપવાની સલાહ આપી. પણ ધણા જણુ તેની નિરુદ્ધ થવાથી તે સ્પાર્ટનો માથે મળી એક જખડું મૈન્ય લઇ ટેમ્પી સુધી આગળ વધી ગયો અને તેમ કરવામા તેનો હેતુ થેસલી ને હજી ધરાનીઓ તરફ ગયુ ન હતું તેને હાથમા લેવાનો હતો પણ થેસલીના લેખા અને તેમનું જોષ બીઓશિયા સુધીના બધા શ્રીક રાન્યો બ્યારે ધરાની બાબુમા ભળી ગયા અને થેમિસ્ટોકિલમ કઇ પણ પરિણામ વગર પાછો ફર્યો ત્યારે એથન્સવાસીઓએ દુશ્મન સાથે સમુદ્ર-યુદ્ધ કરવાની તેની સૂચના માની અને તેને પોતાનો કાશ્વો લઇ આર્ટિમીસિયમની સામુદ્રધુનીનું મક્કલુ કરવા મોકલ્યો

બ્યારે બધા રાજ્યોના કાફલા સાથે થયા અને તેમાથી વધારે મડયનો અભિપ્રાય મયુક્ત કાશ્વોની મરદારી સ્પાર્ટન મરદાર ચુરાઇબિએડિસને આપવાનો થયો અને તેને અજે બ્યારે મોખરાની જગ્યા સ્પાર્ટનોને આપવાની કરી ત્યારે પોતાના બહાણુ સખ્યામા વિશેષ હોનાથી એ માનની જગ્યા આપી દેવા એથન્સવાસીઓ ખુશી ન હતા પણ થેમિસ્ટોકિલસે જોયું કે કુમખ એ વખતે વિનાશકારી થશે એટલે તેણે મરદારપદ ચુરાઇબિએડિસને સોંપ્યુ અને એથન્સવાસીઓને સમજાવ્યા કે આપણે આ વખતે જો વીર તરીકે વર્તન કરીશુ તો પછી બનિધ્યને માટે આપણને મોખરાનું સ્થાન એની મેળે મળશે એટલે શ્રીસદેશ પોતાની સતતતા જાળવી શકયુ તેનું તથા એથન્સવાસીઓ તેમના રાત્રુના કરતા બહા-દૂરીમા અને તેમના મહાવકાના કરતા નમ્રતામા મહડી ગયા તેનું જ્ઞાન થેમિસ્ટોકિલસને મટે છે,

ધરાની કારણે એશિટિ સુધી આવી લાગતાં તે જોઇને તથા હજી બસો બહાર ખીંજી પાછળ આવે છે એ સાંભળીને યુરાધબિએડિસ તો આજો જ બની ગયો; અને એકદમ પાછા ફરી કારણને પિયોપેનીસસના કિનારાની પાસે રાખવાની તેની મરજી થઇ કે તેથી જમીન પરનું લક્ષ્મી તેને મદદ આપી શકે; કારણ કે તે ધરાની નોકાબલને અજીત માનવા લાગ્યો. આ પરથી યુધીઆના લોકોને ચિંતા પેદી કે કદાચ શ્રીક કારણે તેમને મુકી ચાલ્યો જાય; અને તે પરથી તેમણે પુષ્કળ ધન આપી પેલેગોનને થેમિસ્ટોકલિસ પાસે મોકલ્યો. થેમિસ્ટોકલિસે તે દ્રવ્ય લીધું અને હિરોડોટસ લખે છે કે તેણે તે યુરાધબિએડિસને આપ્યું. આ બનાવમાં તેની વિરુદ્ધ ભાગ લેવામાં અગ્ર ભાગે “પવિત્રનાકા” નો ઉપરી આઈટિલિસ હતો. કારણ કે તેની પાસે તેના ખારવાઓને આપવા માટે પૈમા ન હોવાથી તુરત પાછો ફરવા તે આતુર હતો. એ વાતની થેમિસ્ટોકલિસને ખબર પડતાં તેણે એધીનિયનોને એવા ઉશ્કેર્યા કે તેઓ તોરાન કરી તેની નૌકા પર ચડી ગયા અને તેનું ભોજન તૈયાર હતું તે તેઓએ લઇ લીધું. આ અપમાનથી આઈટિલિસને ઘણો રોષ ચડ્યો, ત્યારે થેમિસ્ટોકલિસે ખાંભી રીતે તેને ખાવાની વાનીઓ બરેલી એક પેટી મોકલી અને તેની નીચે એક રૂપાનો ટેલન્ટ સુએ. અને કહેવડાવ્યું કે તમારે માટે ખાવાનું અને તમારા ખલાસીઓ માટે પગાર આ સાથે મોકલ્યો છે. હવે જો પાછા જવાની મડબડ કરી તો એથન્સવામીઓ સન્મુખ તમારા ઉપર દુશ્મન તરફથી લાંચ લેવાનો આરોપ હુ મુકીશ. આ બિના લેસ્થોસનો ફેનિપાસ જણાવે છે.

યુધીઆની સામુદ્રધુનીમાં ધરાની કારણા માથે જે ચોડી ઘણી અપાત્રપી થઇ તેનું પરિણામ જો કે અનિશ્ચિત હતું તો પણ તેથી શ્રીક લોકોને બહુ ફાયદો થયો, કારણ કે તેઓએ અનુભવ કરી જોઇ લીધું કે જો આ હાથોહાથની લડાઈમાં કાંચેસ છે અને જો આ યુદ્ધમાં હિંમતથી જોડાવાને હમેશ તત્પર છે, તેવાઓને આરકસોની મોટી સંખ્યા, કે તે આરકસોનાં આંખરણોના અગ્રકાંઠ અને સાંદર્ય, કે સત્રુનાં બલબળોર ગીતો એ વગેરેથી ફરી જવાનું બિલકુલ કારણ નથી. એથી ઉલટું જ્યારે દુશ્મન સાથે નજીક જઈને તેઓ યુદ્ધમાં જોડાતા ત્યારે આ વસ્તુઓને તેઓ તુચ્છકારી નાંખતાં ચીખ્યા. આ પરથી આઈટિ-ભાસિયમના યુદ્ધને ઉદ્દેશીને પિન્ડાર કહે છે તે મત્ત લાગે છે કે “તે સ્થલે એથન્સવા-સીઓએ ત્ર્યંત્રતતાના સુંદર આવાસનો પાપો નાંખ્યો હતો.” ખરે નિહર હિંમત એ પિન્ડારનું પેલું રંગલું છે.

આઈટિભાસિયમ દેરિટવાની ઉત્તરે આવેલું યુધીઆનું બંદર છે. તેની પાસે જ ઓ-લીગ્રોન આવેલું છે અને તેને ફરતો મુશ્ક પહોંચાં ફાઇલોસોફીડિમને* તામે હતો. ત્યાં મુંદર વૃક્ષોની ઘટામાં પૂરેલી ટાવાનાનું ન્હાનું બંદર આવેલું છે. બંદરને જગતા ખંદારની બાજુએ સ્વેત પત્થરના મંત્રો છે અને તેમાં એવા ગુણ છે કે તે મંત્ર ઉપર તાથ ધરતીએ તો કેસરનો રંગ અને મુવામ દાઘને લાગે. આમાંના એક સ્તંભ ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ લખેલો છે:—“જ્યારે સમુદ્ર ઉપર એથન્સપુત્રોએ એશિઆની પ્રજા સત્તાને દરાવી ત્યારે

* દોમરે વર્જિવેલી દ્રાવ ઉપરની ચંદ્રાવળા શ્રીક લક્ષ્મીને એક સરદાર; મેથોની, થોમેડિયા, મેલીબિઆ, અને મોસીડોનનાં મળીને સાત બંદરોનો એ સરદાર હતો, અને આખા લક્ષ્મીના એ ફોર્સી સારો વીરુદ્ધ હતો.

આબારની લાગણી પ્રદર્શિત કરવા તેઓએ આ ડાયાનાના મંદિરમાં આ લેખ દોતર્યો છે.”

આ કિનારા પર હજી પણ એક સ્થાને રેતીનો ટગલો છે, જેની નીચે ખોદીએ તો રાખના જેવી કાળી ધૂળ નીકળે છે, જે ત્યાં આગળ આગ થયાનું સૂચન કરે છે; અને એમ મનાય છે કે એ સ્થાને બાગી ગયેલાં બહાણોનાં પાટિયાં અને મુવેલાઓનાં રાખને અમિદાહ દેવામાં આવ્યો હતો.

થર્મોપિલિમાં બનેલા બનાવોની ખબર આર્ટિમીસિયમ પ્લેઝ્યૂ અને સંયુક્ત સૈન્યે જાણ્યું કે લિયોનિડસ પડ્યો છે અને ઝિર્સિસે જમીનપરના બધા દુર્ગમોમાં કબજા કર્યા છે, ત્યારે ગ્રીક કાફો પાછો હઠી ગ્રીસ તરફ ગયો; એ સફરમાં પોતાની તાજી ફતેહથી ઉત્સાહિત થયેલા એથન્સવાસીઓએ કાફોના સંરક્ષણ માટે બચતું સૈધી પાછળનું સ્થાન લીધું. બહાણો કિનારે કિનારે જતાં હતાં ત્યારે જ્યાં જ્યાં ચેમિસ્ટ્રોફિલસે બંદરો અને દુશ્મનના લશ્કરને ઉતરવા અને વિશ્રામ લેવા માટે સ્થાન નિર્ણયિત થયેલાં જોયાં, ત્યાં ત્યાં તેણે મોટા મોટા પત્થરો શોધીને તથા જ્યાં ન મળ્યા ત્યાં ખીજેથી લાવીને, તેમના પર નીચેના લેખ દોતરાવ્યો:—“આયોનિયનોના પૂર્વજો ગ્રીક હતા, અને એ પૂર્વજોના હરઝદો આજે પોતાની સ્વતંત્રતા માટે પ્રાણ અર્પણ કરવા તૈયાર થયા છે તો બહેતર છે કે આયોનિયનોએ ગ્રીક લોકોની સાથે બળી જરું; પણ જો તેમ ન બની શકે તો પછી તેમણે યુદ્ધ વખતે ગડબડાટ મચાવી વિદેશીઓમાં ગભરાટ ફેલાવવાના પ્રયત્ન કરવા.” આ યુક્તિથી તેઓ હેતુ આયોનિયનોને પોતાની બાબતે લાઇ લેવાનો અને તેમ ન બને તો ધરાની લોકોના મનમાં તેમને માટે વહેમ ઉત્કેરી કુસંપનાં ખીજ રોપવાનો હતો.

ઝિર્સિસ ડોરિસમાં થઇ ફોકિસ સુધી આગળ વધ્યો અને ગામડાં બાળતો તથા તારાજ કરતો જતો હતો, તો પણ ગ્રીક લોકોએ તેમને કંઇ મદદ મોકલી નહીં. અને એથીનિયનોએ જેવી રીતે સમગ્ર ગ્રીસના લાભ માટે પોતાનો કાફો આર્ટિમીસિયમ મોકલ્યો હતો તેમ પોતાની સરહદના સંરક્ષણ માટે સંયુક્ત સૈન્યની મદદ માગી ત્યારે કોઇએ તેમને મદદ આપી નહીં. બધાની નજર પિલોપોનીમસ તરફ હતી અને તેમનો નિશ્ચય સમગ્ર સૈન્ય દોરિન્થ-મંથેગીઝૂમિની અંદર લઇ જઇ ત્યાં આગળ મસુદના એક છેડાથી ખીજ છોડા સુધી દિવાલ બાંધવાનો હતો. એથીનિયનો આવી રીતે પોતાને એકલા પડી ગયેલા જોઇ ધણી કેધે બરાયા તથા નાસીપાસ થઇ ગયા; અને એવા સમર્થ દુશ્મન સાથે વગર મદદ એકલા બાથ બીડવાની તેમની હિંમત ચાલી નહીં. એટલે પછી છેવટેનો ઉપાય મેહેર છોડી જરું અને પોતાના બહાણો ઉપર સવાર થતુ એજ રહ્યો; અને આ પગલું લેવાને બધા લોક રાજી ન હતા, કારણ કે જેઓ પોતાના દેવસ્થાનો અને પૂર્વજોનાં સ્મારકોને છોડી જતા હોય તેઓ સલામતીની અને જ્વની આશા તો ક્યાંથી જ રાખે !

ચેમિસ્ટ્રોફિલસે જ્યારે જોયું કે સાધારણ લોકો સમગ્રવ્યા સમજે તેમ નથી ત્યારે તેણે દેવવાણી અને ચમત્કારોનો ઉપયોગ કર્યો. પ્રથમ મિનર્વાના મંદિરમાં રહેતો સર્પ ગુપ્ત થયો એ ચમત્કારને તે વળાવ્યો. ત્રણ દિવસ સુધી તેને માટે ચુકેલો ખોરાક એમ ને એમ રહેવાથી પૂજારીઓએ ચેમિસ્ટ્રોફિલસની શીખવણીથી બહેર કર્યું કે દેવી શેહેર છોડી ગયાં છે અને પોતે શેહેરોએ સમુદ્રને પેલેપાર લઇ જવાનું કહે છે. વળી તે વખતે

એક દેવવાણી* મળી તેનો અર્થ કઠના યેમિષ્ટાદિયમે કથ્યુ કે કાદની દિવાલોનો અર્થ વહાણ એવો જ થઈ શકે. અને અચ્યુ કે વળી એ દેવવાણીના નેવેનિમને કમનસીમ કે તુચ્છ ન કહેતાં દેવી એવું ઉપનામ આપ્યું હતું તે, તેણે કથ્યુ કે સ્પષ્ટ બનાવે છે, કે તે ટાપૂ ગ્રીસ દેશને દોષ અમૂલ્ય લાભનું સ્થળ થઈ પડવાનું એવો એપોતોનો ભાર્યો હોવો જોઈએ. તેની સલાહ સ્વીકારાઈ અને તેણે દરખાસ્ત સુધી કે એથન્સની ઇષ્ટ દેવી મિનર્વાના મરફાણમાં ગેદરને મોખી દેવું અને સ્ત્રીઓ, બાલકો અને યુવામોની મવામતી માટે બને તેવી ગોળવણી કરી યુવાનોએ દરિયાઈ બાઈકો ઉપર ચઢી જવું.

જ્યારે આ ઠરાવ પસાર થયો ત્યારે ઘણાખરા એથન્સમાંથીએ પોતાનાં માન્ય અને કુટુંબને દ્રોહગ્રીની મોકલી દીધા અને ત્યાં તેમનો મારો સત્કાર થયો. દ્રોહગ્રીનિષ્ઠોએ તેમને જાહેર મેજબાન ગણવાનો ઠરાવ કરી દરેક પુરુષ દીક્રા એ એમોવમ તેમના ખર્ચ માટે આપના ઠરાવના બાવકોને ગમે ત્યાંથી ફ્રાન્સ તોડવાની પરવાનગી આપી અને તેમના શિક્ષણને માટે રાજ્યને ખર્ચે શિક્ષકો નિમાયા. આ ઠગવ નાઇકેગોસે પસાર કરાવ્યા.

એથન્સની તીજેરી તે વખતમાં જન તમ હાલતમાં હોવાથી એમિષ્ટાદિય કહે છે કે યુદ્ધમાં ભાગ લેનાર દરેકને એમિષ્ટાદિયસના મર્યાદા આડે ગ્રામ આપ્યા અને તે વડે કાફાને

* એથન્સના એલ્કીઓ ડેલ્ફી દેવપૃષ્ઠા જરૂર ગયા હતા, તેઓ દસ્તૂર મુજબ ઉપહાડ કરીને મંદિરમાં બેઠા એકે તે વખતે એમિષ્ટાદિય નામની પાઠશાળાની દીકરી તે બેઠી હતી “અરે હવેમાથ માણસો ! તમે અહીં શા માટે બેઠા છો ? ન્હારો, તમામ ધરખા” અને તમારી પૈડાના આધારની નગરીના છાયા શિખરે તણ હો, અને દુનિયાને છોડે જઈ વસો અત્યંત સ્થિર નહીં રહે કે નહીં રહે સારીર, પણ કે હાથ કે વચલા ધડનો લેરા પણ રહેશે નહીં એ- એ- અગતો નામ યવાનો, કેમકે અગ્નિ અને વેલવાન એરીસ ગ્રીસિયાના રથ હપર આડે ચઢને નારા વર્તીવવા કે કથો. તમારો દિલ્લો જ તુરો જેમ નથી, તે બીજા ઘણા એ તોડશે અને દેવોના અને ન હિરોને અગ્નિ મળશે એ દેવો હાલ સ્વેદથી બીના થઈ બચ છે અને ધરધા ઠપે છે અને કૌથી ઉચા ધાપરાએ ઉપરથી કાણુ લોહી ઠપકે છે અને સર્વ નારા પ્રવે છે અહીંથી જાઓ અને આફ્રો વેકવા મનને રૂંદ કરો ” એથન્સના એલ્કીઓ બાવી વાણી સાતગીને પામીને થ ગયા પણ તેના કાલપણ માટે નિત્યત ખ્યાતિ પામેલા ડેલ્ફીના જે સ્થાપન નામના માણને તેમને સલાહ આપી કે તેમણે ખીટ વાં ઉપદાર ધરવા અને લાવારીની રાહે રી દેવપૃષ્ઠા જરૂર એથન્સના એલ્કીઓએ તેમ કહ્યું અને એપોતોને લીધેલો તેમણે -હુ, “અરે સત ! અમારી વાચારી તરફ બે, અને અમામ દેગને વિષે અમને હ અતુકજ જવાન દેવા કૃપા કર, નહીં તો અમારા દેહ અહીં બસે પડે પણ અમે હીમુ જ નહીં ” આ ઉપરથી પાઠશાળાને તેમને ફરી જ વાળ આપ્યા, તેના સખે આ હતા “એલિપ્સ હપર વેવાસ એથીની પ્રયુસને બને ગિતે લીવે છે, અનેક કાલો સલાહ આપે છે, પણ જ્યુતંત મન માનતું નથી. પણ હુ તમને આ હુ તેઓ અફરે અફર વજમય માનશે ક્રોપ્સ (એથન્સનો પ્લેટો દરિયત સત) ની પદમા તુ સર્વેવ જરો, કાદયીસન (પર્વત) ની ગુદાઓમાં પણ હંઈ રાખી રહારો નહીં, તથાપિ વિષદસીં ડ્યુસપ્રાઇન-પુત્રી દેવી (એથીની) ને કાદની એક દિવાલ આપશે, તે બલેલ નીવડશે, તે તમને અને તમારી સંતલિને જ્યારશે તમે ધીરજ રાખશે નહીં, રસાલ અને પાલલના ન્યૂથ ધસી આવે ત્યાં સુધી ચોલશે નહીં. પીડ ફેવો ન્હામી જાવે અને તો પણ તમે તેમની સામે થઈ શકો. અરે દેવી સેરમિસ ! તુ મામનવા દેવો હાજ બનશે, બરે ને ગિમીગિ (ખેતીનો પાક) લણાઈને સ મહાથ કે ગ્રી બચ ” હિનેટોસ ઈ પ્ર ૧૪૦-૧૪૧

માટે જોઈતાં સાધનો પૂરાં પાડવામાં આવ્યાં. પણ ખીજે એક લેખક તેને થેમિસ્ટોકલિસની યુક્તિ તરીકે જણાવે છે; તે કહે છે કે જ્યારે એથન્સવાસીઓ પાછરીયસને ખંદેરે જતા હતા ત્યારે મિનર્વાની પ્રતિમા ઉપરથી દાલ ખોવાઈ ગઈ હતી અને તે શોધવાને બહાને થેમિસ્ટોકલિસ બધું ઉચલાવતો હતો ત્યાં સામાનની અંદર સંતાડેલું યુગ્મકળ ધન તેને મળ્યું. અને તે ધનનો તેણે કાફલાને માટે જરૂરી ચીજો લેવામાં ઉપયોગ કર્યો.

એથન્સવાસીઓના સમુદ્રપ્રયાણનો દેખાવ ઘણો મખભેદી હતો. અહો! જેઓ, પોતાનાં માળાપ અને કુટુંબકળીલાનાં આલિંગનો અને અત્યુઓથી અસ્થિર થયા શિવાય તેમને દૂરે સ્થાનમાં મોકલી, સ્વજ્ઞમિને છોડી સેલેમિસ જવા તૈયાર થયા હતા, તેઓના ધૈર્ય અને દૃઢતાને ધન્ય છે! વધારે દુઃખદાયક બિના તો એ હતી કે અતિશય વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે કેટલાક શેહેરીઓને પાછળ રાખી જવાની તેમને શરજ પડી હતી. અને થોડી ઘણી લાગણી પાળેલાં જનાવરોને પણ ધટતી હતી; તેઓ સમુદ્રકિનારા સુધી દોડી જઈ તેમના પાલકો માટેની લાગણી બતાવવા દુઃખદાયક ચીસો પાડતાં હતાં. તેમાંનું એક પેરિક્લિસના પિતા ડેનિયમ્પસનું કુતરું પાછળ રહેવાની મરજી ન હોવાથી સમુદ્રમાં ફેદી પડ્યું અને સેલેમિસ પ્લોચતાં સુધી બહાણની પડખે પડખે તરતું આવ્યું; પણ ત્યાં પ્લોચતાં શ્રમથી થાકી જઈને તુરંત મૃત્યુ પામ્યું. અને આજે પણ ત્યાં સાધનોસસેમા નામનું સ્થાન બતાવવામાં આવે છે, જ્યાં એ કુતરાને દોરેલું કહેવાય છે.

થેમિસ્ટોકલિસનાં એ મહાન કાર્યોમાં નીચેનાં ઉમેરી શકાય તેમ છે:—

તેણે જળધુ કે એરિસ્ટાઇડિસની ગેરહાજરીથી લોકો ધણા વિભાસણમાં પડ્યા હતા કારણ કે તેમને ખ્હીક હતી કે રખેને વૈરની લાગણીથી તે ધિરાનીઓની સાથે જઈ મળે અને ઝીસને ઘણી હાનિ પહોંચાડે. આ પરથી તેણે ઠરાવ પસાર કરાવ્યો કે જેઓ ટૂંકા વખત માટે દેશનિકાલ થયા હોય તેમણે ખુશીથી પાછા ફરવું અને ઝીસના સરક્ષણમાં પોતાના શેહેરીભાઈઓને પોતાની બહાદુરી અને સલાહની મદદ આપવી.

મુશ્કેલ કાફલાની મરદારી આપોતા મોભાને લીધે યુગાધિભિયેડિમને મળી હતી. પણ તે મનમાં ડર ખાઈને મયોગીભૂમિ પાસે આર્ટન લશ્કરની પાડોસમાં સ્થિતિ કરવા માગતો હતો. પણ થેમિસ્ટોકલિસ તેની વિગદ થયો અને એ પ્રમગની તેમની અચોનો હેવાલ આપવા લાયક છે. યુગાધિભિયેડિસે થેમિસ્ટોકલિસને કપકાના રૂપમાં કહ્યું, “તને બાન નથી, થેમિસ્ટોકલિસ! કે જાહેર અખ્યાલોમાં જેઓ પોતાના વારા કરતાં પેલેા ઉઠે છે તેમને શિક્ષા થાય છે?” “હા” થેમિસ્ટોકલિસે ઉત્તર વાળ્યો “પણ જેઓ પાછળ રહી જાય છે તેમને જીત પણ મળી નથી.” યુગાધિભિયેડિમે, આ ઉપરથી તેને મારવા નહોતો હોય તેમ લાકડી ઉગામી, એટલે થેમિસ્ટોકલિસ બોલ્યો “ત્હારી મરજી હોય તો લગાવી દે. પણ ત્હારી વાત સાંભળ.” અને સ્પાર્ટન મરદારે તેની ચાંતતાથી ખુશ થઈ તેને બોલવા દીધો એટલે થેમિસ્ટોકલિસે ફરી તેને સેલેમિસ ન છોડવાની સલાહ આપી. તે ઉપરથી એક મરદારે દીકા ફરી કે જેઓએ સ્વજ્ઞમિ ગુમાવી છે તેવાઓએ ખીજને પોતાની સ્વજ્ઞમિને છોડી દેવાનું કહેવું બ્યાજખી નથી. થેમિસ્ટોકલિસે તેનો ઉત્તર વાળ્યો “અરે નીચ! અમે અમારાં ધન્યાર અને જેહું છોડીને આવ્યા છીએ, કાલુ કે એ નિર્જીવ પદાર્થોને માટે ગુલા-

મગિ પત કુચી અમને પમંદ નથી. પણ ગ્રીમનુ એ અમાઁ માનનીય ગેરે આ બનેા વ્હાલુના હજી હયાત છે અને તમારી ઈચ્છા રોપ તો તે તમને જમાવવાને તૈયાર છે. પણ જેને અમને ખીજ વાર તમે ઝોગ દધને ન્હામી કુટરો તો ગ્રીમ પણ જેશે કે એથ-ન્સવાસીઓએ જેવો રક્ષક પ્રદેશ અને બધા નગર છોડી દીધાં છે તેવો જ ખીને પ્રદેશ અને તેના જ નગરના તેઓ જલદી માનેક થશે." આ શબ્દોથી યુરાધિયેરિસને બ્હીક પેડી કે દ્વાય એથન્સવાસીઓ તેમને છોડી દે ખગ. વળી કહે છે કે ત્યાં ઈરિધિયાનો એક સરદાર બેાથવા જતો હતો ત્યારે યેમિગ્રોફિયમ બોલી ઉઠ્યો; "હું તમે એ આ વિવાદમાં માધુ માગવા ઈચ્છો છો કે? તમે તો પેલી માછલીની જતના છો, તેની અને તમારી બ-નેની પાને તગ્વાર છે ખરી, પણ તેને કાગજું રોપ તો તમને રોપ." .

આવી રીતે મેનાપતિમગ્નમાં યેમિગ્રોફિયમ દલીલ કરતો હતો ત્યાં કેટલાક કહે છે કે એક ધ્રુવક કારકની જમણી બાજુથી ઉડતું આગ્નું અને વ્હાલુના શક ઉપર બેઠું. આ શકુનથી બધા યેમિગ્રોફિયસના મનમાં ભ્રાન્ત્યા અને તેજ મ્થાને યુદ્ધ આપવાનો હ-રાવ થયો. પણ ત્યારે દુશ્મનનો કારકો ફેલીસ બદર તરફ જતો દેખાયો અને તેમના વ્હાલુની સખ્યા એટલી મોટી જણાઈ કે બધા કિનારો તેમનાથી છવાઈ ગયો, અને ત્યારે ઝરિમિસ પણ પોતાના આખા નન્ય માથે સેનેમિસ બેઠી મામેના કાદા ઉપર આવી ઉભો, ત્યારે શત્રુનુ આ મહાબાન્ત સામર્થ્ય જોઈને શ્રીક કારકાના મેનાપતિઓ યેમિગ્રોફિયમની દલીલો વીચન્વા લાગ્યા અને પિત્તોપોનીમમમાના મન્યોના કારકાઓ પોતાના વિચાર ફેન્વી સયોગીભૂમિ તરફ જવા પાગ તત્પર થયા. તેઓએ તે જ રાતે ઉપડવાનો નિશ્ચય કર્યો અને સુકાનીઓને તે પ્રમાણે હુકમ પણ અપાઈ ગયા. સામુદ્રધુ-નીની અંદર લીધેલા મ્થાનકનો લાભ શ્રીકે લોડે તજી દે છે એ જોઈને યેમિગ્રોફિયમ મોટી ચિંતામાં પડ્યો અને આખરે તેજે એક યુદ્ધિ રમી અને તે મિકિસની મદદથી અમલ-માં મુખી. મિકિસ એ ઇગની માગાપનો હતો અને જુવાન હતો પણ યેમિગ્રોફિયસની સાથે તેને સારો મ્નેહ હતો અને યેમિગ્રોફિયસના બાગકોનો તે શિક્ષક હતો. આ પ્રસંગે યેમિગ્રોફિયમે તેને ખાનગી ગીતે ઇનનના શાહ પાસે મોકલ્યો અને કહેવાનુ કે "એ-થન્સનો સરદાર ગુમ રીતે તમાના પક્ષનો રોવાથી આ તમને ખતર મોકલે છે કે શ્રીકે લોડે ગતમાં ન્હામી જવાના છે. એમનો હર્ષે સયોગીભૂમિ આગળ એમનુ લક્ષક પડે-લું છે તેની પાને મ્હો ભૂમિ અને જવના નન્ય સાથે ગખીને લગઈ કન્વાનો છે. પણ તમારો કારકો તેમને જેરી બધ અર્દો જ લડવા ફન્જ પાડે તો તેમા તમને લાભ છે, અને તેમની હાવની ગડબડમાં તમે તેમના ઉપર વ્રી પડ્યો તો તેમના આખા કારકા-નો નાશ તમે કરી શકો." "

ઝરિમિસ આ મદેશથી ખુશ થયો, અને તેજે ધારુ કે યેમિગ્રોફિયમે તે યુદ્ધ દિ-લથી મોકલ્યો હતો. એટલે તેજે પોતાના કારકાના મરદાનેને બંને વ્હાલુ પરે સેનેમિસ-ની આસપાસનો ઈન્ધો માટે તરથી ઘેરી લે. ફરના યું. દુશ્મનોની આ લીધમાન ખેલો એમિગ્રોફિસે જોઈ, અને જોઈ યેમિગ્રોફિયમ અને ને પ્રતિપાદિ દતા, અને પોતે યે-મિગ્રોફિયસની વગથી જ આપલે કરી નવા દીએ તેમ દેશનિકાવ થયો હતો, બન્ના તે તેની પાસે ગયો અને નેને દુશ્મનોએ ઘેરી લીધાની વાત જાણી યેમિગ્રોફિસન તેની

પ્રમાણિતતા જાણુતો હતો અને તે પોતે ખબર આપના આ ચો તેથી ખુશ થઈને પોતે ગ્વેની યુક્તિની વાત તેને કરી તથા ઝીક લોખને પોતાના મ્થાન ન છોડના તથા તેની પ્રમાણિતતામા તેઓને વધારે નિશ્ચય હતો એમ તેમને મામુદ્ધુનીમા જ યુદ્ધ આપવા સમજાવવાને તેને વિનંતિ કરી એમિટાકલિસે ચેમિસ્ટ્રોકલિસની હીનચાવ પમદ કરી અને બીજા મરદારો પામે જઈ યુદ્ધમા જોવાના તેમને ઉત્તેજી તેના ખબર તેઓ માનતા ન હતા હા પેગિશિયસની મરદારી નીચેનું એક બાન્ડમ દુસ્મનની બાજુ પડ્યી ઝીક લોખને આવી મળ્યું તેણે પણ એજ ખબર આપ્યા ત્યારે પછી ક્રોધ અને નિગરાને લીધે છવ ઉપર આનીને ઝીક લોખે લડવા માટે તૈયાર થયા

* સ્થનારે પડતા ઝર્મિસ પોતાના કાફલાનો બૂલ જોવા એક ઉચી ટેવરી ઉપર ચઢી યો ને જગાએ સેનેમિમનો ટાપૂ એટિટાથી થોડે ન દૂર રહે છે ત્યા આગળ આવેલા હરકયુલીસના દેનગની ઉપર તેણે આમન લીધું એક સુનર્ણના તખ્તપર તે બેસે હતો અને તેની આસપાસ રેખા હોવા હતા અને તેઓનું જામ યુદ્ધની નિગતો લખી લેવાનું હતું

ચેમિસ્ટ્રોકલિસ પોતાની નૌમના તુતક ઉપર દેવોને ઉપહાર ધરતો હતો, આ અનુપમ લાનપડના મુદ્દ વખો સજેના, સુનર્ણ અનમનથી નિર્ણયિત નહુ બદીનાનોને તેની પાસે લાવનામા આપ્યા એમ ખબર મળ્યા તેઓ ઝર્મિસના બાણેજ હતા પૂજારી-એ એ બદીનાનોને દીઠા ને તુરત બગતા ઉપહારોમાથી તેને અસાધારણ પ્રકાશ નીળતો લાગ્યો અને તે જ વખતે જમણી બાજુ ઉપર પાછાએ છીંક ખાધી આ થકુન થયા જાણી હોમ કુગનનારે ચેમિસ્ટ્રોકલિસનો હાથ પકડી તેને કહ્યું કે આ ત્રણે યુદ્ધનોનો બેકસ આ મિત્રીમને ભોગ આપશે તો તમારી સવામતી તો થુ પણ છત માટે પણ સકા નહીં ગહે

આ હુકમની વિચિત્રતા અને ક્રન્તાથી ચેમિસ્ટ્રોકલિસ દગ થયો પણ સામાન્ય લોખ આના અર્જીના પ્રસંગપર નિવેકપૂર્વક નિશ્ચય કરતા વિચિત્રતાને વધારે મહત્વ આપે છે તેઓએ જોશીના કહેવા પ્રમાણે કરનાનો દહ નિશ્ચય કરી તેમ કરનાની ચેમિસ્ટ્રોકલિસને ફરજ પાડી આ બિના જાણવાના લેસ્થોસનો રેનિમાસ છે અને તે માહિત્ય અને ફિલસૂફીથી સારી રીતે વાંચે હતા

ધરાની કાફલાના બહારોની મપ્પા એમિકલસ કરી તેના એક ખેવમા જાણાવે છે કે તેની ખબર પ્રમાણે-અને તે ખબર પામ પાયાની હતી-એકે હઝારની હતી, તે ઉપરાંત ૨૦૭ બીજા સમુદ્રમા જુદે જુદે મ્થાને હતા

એથ-સવાસીઓ પાસે ૧૮૦ નાંકા હતી અને દરેક નૌમમા તુતક ઉપર લગનાર ૧૮ આદમી હતા જેમાના ૪ તીન્દાજ હતા આ જાકીના બધા બખ્તરી મિપાહો તરીકે સજ્જ થયેના હતા

યુદ્ધ આપના લાયક મ્થન પમદ ગ્વામા ચેમિસ્ટ્રોકલિસ જોવો પ્રનીષુ હતો તેવો જ યુદ્ધનો યોગ્ય સમજ જોવામા પણ તે ચાનાક હતો દિવમના ન્યમુક સમય પડી મસુ દ્રમાથી નગમ પનનની લેટે શરૂ થાય છે, જેથી ખાકીમા મોગ મોગ આવના માટે છે એ શરૂ થાય ત્યા મુખી તેણે લગામમા જોવાનું મોડુક ગપ્પુ આ મોખથી મજબૂત અને નીચી બાધણીના ઝીક બાન્ડોને બદલુ તુકમાન ન હતું પણ ઉચી બાધણીના અને બારે

વગરનાં ઘરાની બહાળો એથી ટેકાં ખાવા લાગ્યાં અને તેથી તેમની આખી આજીવ, ઝીક લોકોના હુમલાને માટે તદ્દન ઉઘાડી પડી જતી હતી. યુદ્ધમાં બધાની નજર ચેમિસ્ટોફિલસ તરફ હતી; કારણ કે એમ મનાતું હતું કે તે સર્વમાં કાબેલ હતો; અને ઘરાની કારલાનો સેનાપતિ એરિઆમિનિસ જે એક મહા યુરવીર અને વિખ્યાત લડવૈયો હતો અને શાહનો ભાઈ થતો હતો તે પણ પોતે ચેમિસ્ટોફિલસની સામે આવ્યો. તેનું બારકસ બહુ હતું હતું અને તેમાંથી એક કિલ્લામાંથી આવે તેમ તીર અને બાકાનો વર્ષાદ આવતો હતો. પણ ડીક્ટેશીઆનો એમિનિઆસ અને પેડીઆનો મોસિકિલસ જે એ એક જ હોડીમાં હતા તેઓએ પોતાની હોડીને ઘરાની બારકસ સામે લીધી અને બન્નેના મુખમાં અથડાતાં તેઓની પિત્તળની ચાંચ એક બીજામાં ભરાઈ ગઈ. એરિઆમિનિસ આ પરથી તેમની હોડી પર ફટી પડ્યો ત્યાં તેઓએ તેને પોતાના ભાલા વડે સમુદ્રમાં ધક્કેલી દીધો. બહાણુના અનેક કટકાઓ તરતા હતા તેમાં તરતું તેનું શબ આર્ટિમીસિઆએ ઓળખ્યું અને તે ઝંકિસસને મોકલ્યું.

કહે છે કે આ યુદ્ધ ચાલતું હતું ત્યારે ઇશ્યુસિસ તરફથી એક મેટ્ટી લ્યોનિ આવતી દેખાઈ, વળી બેકસના શુભભક્તોના મોટા વરધોય વખતે થઈ રહેતા વાદિત્રના નાદ અને માણસોનાં ટોળાંના કોલાહલના અભાષે પણ ઠેક મસુદ્ર સુધી સંભળાઈ રહ્યા અને પછી એ આવળે આવતા જણાતા હતા ત્યાંથી એક વાદળુ હતું ચ્હડી ધીમે ધીમે આઠાસમાં પધરાયું અને બધી નૌકાઓ પર ફેલાઈ રહ્યું. તે ઉપરાંત ઇજિપ્તનાથી ઝીક કારલાની તરફ પોતાની લુખઓ લખાવતા હથિયારબદ્ધ થોડેસ્વાર પણ કોઈ કોઈએ જોયા હતા. અને યુદ્ધ ખેલાં કરેલા હોમથી નિમજેલા દેવો મદદે આવ્યા હતા તે જ એ એમ ધણાઓનું માનવું હતું.

દુસ્મનની નૌકાઓ પકડવામાં ખેલ કરનાર એક લાઇકોમિડિસ નામનો એથન્સવાસી હતો. તેણે વિદેશીઓના વાવટા પકડેલી નૌકા ઉપરથી ઉતારી એપોલો દેવને સમર્પણ કર્યો. ઘરાનીઓની નૌકાઓ સામુદ્રધુનીમાં ચોડી ચોડી આવી ચકતી હતી અને વધારે થાય તો સંક્રાંતને લીધે ઉલટી ધાંધલ થતી હતી એટલે ઝીક લોકો તેમની મામી હારમાં રહીને સાંઝ સુધી તેઓ આવતા ગયા તેમ તેમની સાથે લડતા ગયા અને આખરે તેમનું બક્ષ તદ્દન તોડી નાંખી એવી જગ્ગરી છત મેળવી શક્યા કે તેના જેવી છત ઝીક કે વિદેશી કોઈએ ત્યાર સુધી મેળવી ન હતી. આ છતનું માન બધા મેંયુક્રસેન્સની બહાદુરીને, પણ મુખ્ય તો ચેમિસ્ટોફિલસની દીર્ઘદષ્ટિ અને બ્યવસ્થાને હતું.

એ યુદ્ધ પછી ઝકિસિસ પોતાની હારથી ગુસ્સે થઈ સેલેમિસ ટાપુને જમીન સાથે જોડી નાખવાના ઇરાદાથી મેતુ બાંધવા લાગ્યો એટલા માટે કે તેનું મૈન્ય સેલેમિસમાં જઈ શકે અને ઝીક કારલો ત્યાંજ સપડાઈ જાય. તેજ વખતે એરિસ્ટોફિલસના મનની વાન જાણવા માટે ચેમિસ્ટોફિલસે કહ્યું કે “મહારા મત પ્રમાણે હવે આપણે હેલેસપોન્ટ્સ જઈને ઝકિસિસે જે હોડીઓનો પૂવ બાંધેલો છે તે તોડી નાખીએ, અને તેથી ઝકિસિસ આપણા દેશમાં જ પડાઈ જવાથી મુરખની બહાર ગયા વગર આપણે એરિધાર્નું સામ્રાજ્ય મેળવી શકાયું.” એરિ-

સ્ટાઇડિસને આ સલાહ માફક ન આવી અને તેણે જવાબ આપ્યો. “આજ સુધી તો આપણે એશઆસમમાં મશગુલ દુશ્મન સાથે ડામ લેવાનું હતું. પણ જો આપણે તેને ગ્રીસમાં પૂરી દબાવું તો આવાં મોટાં સૈન્યો ધણી પછી કાંઈ સુવર્ણના છત્ર નીચે એસી જવા નહીં કરે, પણ ભયથી ભગત થઈ પોતાની પાછલી જાણે સુધારશે, અને જય મેળવવા માટે વધારે દૃઢ પ્રયત્ન કરશે. એટલા માટે આટલાથી જ જો તે પાછો જતો હોય તો આપણે તો એકને બદલે તેને બીજો પૂલ બાંધી દેવો ઘટે કે તે ઝટ સૂરપ છોડી પોતાને રસ્તે પડે.” થેમિસ્ટોકિલએ જવાબ આપ્યો “ત્યારે તો આપણે તેને ગલ્લીથી રસ્તો પકડાવવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ.”

આત્મ નિશ્ચય કરીને, શાહનો એક ખવામ પકડાયો હતો તેને તેણે શાહ પાસે મોકલી મહેશો કહાવ્યો કે “ગ્રીક સરદારો પોતાની નૌકાજીત પછી એવા દરાવપર આવ્યા છે કે હેસેસપોન્ટ તરફ જઈ શાહનો હોડીઓનો પૂલ તોડી પાડવા; માટે શાહની સલામતીની ખાતર થેમિસ્ટોકિલસ સલાહ આપે છે કે શાહે તાકીદે કુચ કરી હેસેસપોન્ટ-ઓળગી એશિયામાં દાખલ થઈ જવું અને દરમિયાન થેમિસ્ટોકિલસ અનેક બહાનાં કહાડી ગ્રીક નૌકાસૈન્યને તેની પાછળ પડતું અટકાવવા ચલ કરશે.” ઝકિસેસ આ ખબરથી ભયભીત થઈને એકદમ નહાડો. થેમિસ્ટોકિલસ અને એરિસ્ટાઇડિસે આ પગલું ભરવામાં કેટલી બધી દરઅદેશી વાપરી હતી તેની સાબિતી માટેનિયસે પૂરી પાડી, કેમકે તેણે પછી પ્રેટિયાના યુદ્ધમાં શાહના સૈન્યના એક ભાગ માત્રને હાથે ગ્રીક લોકોને પોતાનું સર્વસ્વ શુભાવવાના ભયમાં લાવી મુક્યા હતા.

હિરોડોટસ કહે છે કે આ લડાઈમાં કમગરી બગવવામાં એક કાણુ નીવડ્યું એ વિશે ગ્રીક લોકોએ સંયોગીભૂમિ આગળ એકલા થઈ પોતપોતાના મતની ચિઠ્ઠીઓ લખી દેવ આગળ ધરી ત્યારે સર્વાનુમતે મંસ્થાનોમાં ઇજ્જાને અને સરદારોમાં બધાની ઇર્ષ્યા છતાં થેમિસ્ટોકિલસને એકપદ આપવામાં આવ્યું. સરદારો માટે મત આપતાં દરેકે પોતાની ચિઠ્ઠીમાં બે નામ લખવાં એમ ઠરાવ્યું હતું, તેમાં દરેકે પોતાનું જ નામ પહેલું લખ્યું પણ બધાએ જ બીજું નામ થેમિસ્ટોકિલસનું લખ્યું. પછી સ્પાર્ટોનોએ તેને પોતાના શહેરમાં ન્હોતર્યો, અને યુગલ્લભિએડિસને હિંમતનું અને થેમિસ્ટોકિલસને ડાહ્યપણું ધનાર્મ આપી બંનેને છત્રવૃક્ષના તાજ પહેરાવ્યા. થેમિસ્ટોકિલસને તે ઉપરાંત શહેરમાંથી ઉત્તમ રથ બેટ આપ્યો અને મંસ્થાનની સરહદ સુધી ત્રણસો યુવાનોને તેને વળાવવા જવા સાથે મોકલ્યા. તે પછીની ઓલિમ્પિક રમતોના અખાડા વખતે પણ કહેવાય છે કે જોવા થેમિસ્ટોકિલસ અખાડામાં દાખલ થયો કે તરત બધા પ્રેક્ષકોની નજર તેની ઉપર જ દરી રહી અને બધા તેની તરફ માનથી જોવા અને અબળ્યાઓને તેને બતાવવા લાગ્યા. આ વખતે તેની માન માટેની તૃષ્ણા પૂરી મતોવાઈ અને તેણે પોતાના મિત્રો પાસે કબૂલ કર્યું હતું કે ગ્રીસને માટે લીધેલી મહેનતનાં ફલ હું અત્યારે ચાખતો હોઉં એમ મને લાગે છે. ખરેખર તેના કાર્યો અને વચનો પરથી અતુચાન બાંધીએ તો તેનો કીર્તિશોભ કુદરતથી જ અત્યંત હતો. આના બીજા પણ કેટલાક દાખલા નોંધવા જેવા છે.

ત્યારે એથન્સવાસીઓ તેને પોતાનો નૌકાધિપતિ નીમતા ત્યારે ખાનગી કે જાહેર બધું કામ તે છેલ્લા દિવસપર જ મુલતવી રાખતો તે એવી ઇચ્છાથી કે પછી પોતાને ઉ-

પડાને દિવસે ઘણુ કામ દેખાતી તેનો મોનો અને દ-ને રો

એક દિવસે સમુદ્ર કાંઠે ઘણા સમ ધમધમ આવેલા પડયા હતા અને તેમા પડયા કને હાથે અને મગે સુખના અવકાશ હતા તે જોઈને પોતાની સાથે એક મિત્ર હતા તેના તરફ ફરીને તે બોલ્યો “આ વસ્તુઓ તમે તમારે લઈ લ્યો, લાંબુ કે તમે કાંઈ એ-મિસ્ટોકિસમ નથી.”

એન્ડ્રીપેટ નામે એક યુવાન ખેંચા તેની તરફ નિઃશ્ચય જતાવતો પણ પાછળથી તેની ખુશામત કરવા લાગ્યો તેને તેણે કહ્યું “યુવાન! હવે આપણે આપણુ ખર્ચ થય જોતા થયા ખગ, પણ આપણી આખ જગ અસ્ટી ઉપડી ખડને ?”

તે કહેતો કે જેમ માણસો તોફાન વખતે મોટા ઘસનો આશરો નેહે પણ ઋતુ વર્ષા શાત થતા તેના જ રાગળા અને પત્રો તોડી શે છે તે પ્રમાણે એયન્મરામીઓ તેને બાં માન આપતા નહીં પણ બરડ પડે ત્યારે તેનો આશરો સંવા આવતા

એક સેન્ટ્રલના શખે તેને કહ્યું કે તેને જે માન આપવામા આવે છે તે તેને પોતાને માટે નહીં પણ તેના દેશને લઈને છે, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો “ખરું, હું મેનિ ફક્સમા જન્મ્યો હોત તો બહુ પ્રખ્યાત ન થાત, પરંતુ તુ તો એયન્મરામીઓ જેા તો પણ ન થાત”

ખરેખર એક સરદાર એમ માનતો હતો કે તેણે પોતે મુઘયાનની નારી મેવા બનતી હતી અને તેથી તે હમેશ પોતાના પગકબની થેમિસ્ટોકિસમના કામે સાથે નનખામાડી ફરી બતાવતો, તેને થેમિસ્ટોકિસમે નીચેની ક્ષિપત વાતો કહી એક રખત મરોતમરનો દિવસ અને મરોતસવ પછીનો દિવસ એ બે વચ્ચે રિરોધ થયો ઉત્તર પડીનો દિવસ બોલ્યો ત્યારે વખતે બોલો આનમ કરે છે અને તેમને જે જોઈએ તે મળે છે, અને મ વંત્ર આનદ હાથ છે, એથી ઉત્તર મારે વખતે મરબદ અને ધોધાડ દોષ છે હાથે ઉત્તર વનો દિવસ બોલ્યો એ ખરું છે, પણ હું ન દોડી તો ત્હારે આરવાનો વારો ન નહે માટે વિચાર કર કે હું ન હોત તો ત્હારું શુ થાત ?

તેનો પુત્ર પોતાની માતા ઉપર હુકમ ચવારતો અને પોતાની માતા માગત તેની ઉપર પણ હુકમ ચવારતો એટલે એક દિવસ ગમ્મતમા તેણે કહ્યું કે આ બાગના કમ્તા આમા મામમા નેહ મોટો નથી, કાણુ કે એયન્મરામીઓ બાહીના કીકે રોડે ઉપર હુકમ ચવારે છે, હું એથીનિયનોને કાણુમા નાખુડુ તેની માતા અને, અને તે તેની માતાને હુકમ કરે છે

એના એક બે બીજા વચનો પણ તારી લઈએ

ન્દાનામા ન્દાની બામતમા પણ ચોક્કમ નેવાનો તેને સોળ હતો એવે પોતાનુ બેનર દનાર કન્વાનુ દોવાથી દનાર કરના પામે તેણે એટલું ઉમેનચું “એ ખેત ના પાડો ચિરો સાગ આદમી છે

જે મોટરીઓ તેની પુત્રીના હાથ માટે ઉમેદવાર હતા તેમા પૈના ૧૦ વગ મુજાને તેણે બીજા મોટરીને તેની લાવકી માટે પનદ રૂબી અને તે વખતે નેણે કહ્યું કે “તેની પુત્રી

વગર પૈસાને પગલે તે જગ્યા પૈસા વગરના ધણીને પગલે એ વધારે પમદ ના બેસે છે. ' આના માર્ગિક વાંચો તે ધણી વખત વાપરતો હતો

જે મહાન કાર્યો આપણે ઉપર જણાવી ગયા તે પછીનું તેનું કામ એથન્સને દરી બાધનાનું અને તેની કિલેબદી કર્યાનું હતું થિઓપોમ્પસ કહે છે કે તેણે નિરુદ્ધતા ન જણાવવા માટે સ્પાર્ટન એક્રોરોને લાય આપી હતી, પણ ધણાખરા ઇતિહાસકો કહે છે કે તે તેમને પ્લોચી વળ્યો હતો એમ જણાય છે કે આ વખતે તે બીજા કોઇ કાર્યનું બહાનું કહાડી એવચી તરીકે સ્પાર્ટા આવ્યો, અને સ્પાર્ટનોએ તેની પાસે ફરિયાદ કરી કે એથન્સનાસીઓ કિલેબદી કરે છે અને ઇગ્નાનો હાથે જે તે માટેજ ત્યા આવ્યો હતો તેણે તે ફરિયાદને ટેમ આવ્યો પણ ચેમિસ્ટ્રોલોજિસ તદ્દન નામુકર ગયો અને સ્પાર્ટનોને કહ્યું કે "તમને નિશ્વાસ ન હોય તો ખુશીથી યોગ્ય ગ્રહસ્થાને એથન્સ મોકલો કે તેઓ જાતે જાળને ખરી હકીકત શી છે તે જોઇ આવે " આ પ્રમાણે તેણે કિલેબદીનું કામ પૂર કરી લેનાનો વખત મેળો થો અને તેને પાઠાશરતા નાથો ન આવે તે માટે એથન્સમા સ્પાર્ટાએ મોકલેલા એલચીઓને જામીન તરીકે રોકનામા પણ આના આથી જ્યારે સ્પાર્ટનોએ ખરી વાત જાણી ત્યારે પણ તેમને પોતાનો ગુસ્સો દામી ગમવો પડ્યો અને ચેમિસ્ટ્રોલોજિસને જવા દેવો પડ્યો

તે પછી પાછગિયસનું બદર વધારે સારું હતું તે તેણે બાધ્યુ અને તેની પણ કિલેબદી કરી અને તેથી એથન્સને કાફલા વેપાર વગેરેની બધી સગવડ થઈ આ બાબતમા તેાા સિદ્ધાંતો એથન્સના પ્રાચીન રાજાઓના સિદ્ધાંતોથી ભિન્ન હતા એમ કહેવાય છે કે તેમનો પ્રયત્ન એથન્સવાસીઓનું ધ્યાન સમુદ્ર તરફથી ખેંચી ખેતી ઉપર લગાડવાનો હતો અને એ દેવુથી તેઓએ એક આખ્યાયિકા પ્રચલિત કરી હતી, તે એવી હતી કે એથન્સના અધિષ્ઠાતા તરીકે મિનર્સ અને નેપચ્યુન (વરુણ) વચ્ચે બેઠ પડતા મિનર્સએ એથન્સની ભૂમિમા છતવૃક્ષ ઉત્પન્ન કરનાથી તેણીને જ એથન્સની વધારે મોગી ખેરખાહ તરીકે અધિષ્ઠાતાનું પદ આપનામા આવ્યું હતું એરિસ્ટોફેનિસ કહે છે તેમ ચેમિસ્ટ્રોલોજિસે પાછરિયસ એથન્સમા તો ન આવ્યું પણ તેણે ગેહેગના મેટ અને બદરના કોઠને જુઓ દિરાનોથી જોડી લઇ શહેરના બદર સાથે અને જામીનને દરિયા સાથે સાધી દીધા ને આ પગલાથી તેણે અમીરનર્ગની સામે પ્રજાવર્ગની સત્તા વધારી અને તેમને વધારે સ્વતંત્ર બનાવના કારણે કે દ્રવ્યની સાથે સત્તા પણ વ્હાણુવગીઓ, ખનાસીઓ અને નાખુદાઓના હાથમા ગઈ

એટલા માટે નીકસની વાદશાનાનું મુખ સમુદ્ર તરફ હતું તે પાછળથી ફરવીને એથન્સના ત્રીસ ટાઇરનોએ જામીન તરફ કબ્જું હતું, કાણુ કે તેઓ માનતા કે ખેતીપ્રધાન પ્રજા શિષ્ટ શાસનને અનુકૂલ દોષ છે પણ વેપારીઓ અને મોદાગરોનું પ્રાધાન્ય થઈ જતા અને નૌકામૈન્યનું બન વધતા રાજ્યબધારણુ પ્રજાશાસન તરફ વળ્યા વગર રહેતું નથી

એથન્સનું નૌકામય વધારવા માટે ચેમિસ્ટ્રોલોજિસના મનમા હજી મોગી ચોળનાઓ હતી ઝકિર્મમ પાઠો ગયા પછી જ્યારે સચુક્ત કાફલો પેગામીના બદરમા શિયાળો ગાળના નાગર્યો દત્તો ત્યારે તેણે એથન્સના પ્રજામહાનમા જાહેર કબ્જું કે તેના મનમા તે મના લાભ માટે એક મોગી ચોળના છે પણ એ સમય મડવમા જાહેર કરી સકાય તેની

નથી એથન્સવાસીઓએ તે પન્થી તે યોજના ફળ એન્જિન્ટાઈમને જણાવના રૂમાચ્યું
અને જો તે સલાહ આપે તો તેનો અમલ કરવા નહીં કર્યો. એ પન્થી થેમિસ્ટોક્લિસને
તેને કહ્યું કે પેગામીના બદલ માટેને મરુન કરતો બાગી સુધ્ધો આ પન્થી એન્જિન્ટા
ઈસિમે જાહેર મહામા જઈ જાહેર કર્યું કે થેમિસ્ટોક્લિસમની યોજના તેમને માટે બહુ લાભ
કારક હતી પણ તે તેટલી જ અનીતિગણી હતી આ પન્થી એથન્સવાસીઓએ તેને એ
બાબત પડતી સુકસા રૂમાચ્યું

આ અંગનામા ન્યાયો એથીમીથોનિસ સુનામા દખાવત લાગ્યા કે હાની વિરુ-
દ્ધમા જે નાજ્યો કરાવ સાથે જોડાઈ ગયા હતા કે તરુન્ય ન્યા હતા તેઓને એ મદદ
માંથી બાતલ કરવા થેમિસ્ટોક્લિસમને બધ લાગ્યો કે થેન્સવી, આર્ગોમિ અને થીમ્મને, જો
બાતલ કરવામા આવે તો સ્પાર્ટોનોની બાગુના નત વધારે થઈ જાય અને તેથી તેઓ
ધારે તે ફાવ પમા નતાવવા સમર્થ થાય એટલા માટે તેઓ તેઓની વજાનાત કરી
અને તેણે બતાવ્યું કે ફળ કર નરથાનોએ જ એ વિરુદ્ધમા બાગ લીધો હતો અને તેમાનો
મોટો ભાગ તો તંત્ર નહાતા અગ્થાનો હતા જો તેટલા ના બાગીના જો બાતલ
કરવાથી મદદગુ કામ ફળ એ કે ત્રણ મોગ નાજ્યોના હાથમા જ નેરેજ આથી કરી તે
સ્પાર્ટોનોને ઘણો અકારો થઈ પડ્યો એટલે તેમણે જાનના કામનજમા તેના પ્રતિઅર્થિ
તરીકે કાષ્ઠમને ઉભો કર્યો અને પોતાની વગ બધી તેના હાથમા વાપરના મારી

તેણે એશિયામાઇનોના અને હજુન મરુદના નાજ્યોના જોયને પણ શુએ
કર્યો, કારણ કે કિનારે કિનારે ફરીને તેણે તેમની પામેથી ખજાણી ઉતારી આ બાબતની
અભિતી આગ્રીઅન લોકોએ તેને ને જવાબ આપેનો તેમા જણાય છે તેણે કહ્યું “ હુ
મ્હારી સાથે જે દેવને લઈ આ થો છુ અને તેમના નામ વીનવણી અને બતાવત છે ”
તેઓએ જવાબ આપ્યો કે ‘ તેમની બાગુમા પણ મે દેવો હતા અને તેઓ તેને મનો
વાની ના પાડતા હતા તે દેવેનું નામ ગરીબાઈ અને નાણીપામી છે ’ ટાઇમેઝિઓન
નામનો કોડકનો કવિ થેમિસ્ટોક્લિસ વિરુદ્ધ વણ લખાણ કરે છે અને કહે છે કે
તેણે કુદ પૈસા માટે બીજા દેશનિકાનોને પાલ રવાની રૂખ અપાવી હતી ત્યારે પોતે
તેના મિત્ર હતા અને વળા પોતાને જે થેમિસ્ટોક્લિસમની પતાણ ચામી કરી હતી જા
તેણે પૈસા માટે તેને દગો દીધો હતો જે નીમેની મિત્રતામા જણાવ છે —

“ પોમ્પાનિઆસને તમે વખાણો, કે ગુન્ધિઅસને અથવા લુગિમ નિને વખાણો પણ
ખરખર એથન્સવાસીઓનો પ્રેર વી-તો એન્જિન્ટાઈસ છે જુદો અભિમાની થેમિસ્ટોક્લિસ
તો કોણ માત્ર છે ? જેણે કુદ પૈસા માટે પોતાના નિન અને મિત્રમાત્ર દા મોનિયનને
દગો દીધો, અને તેને પોતાના બહાના જે ફાલ્સમનુ દર્શન પણ ન કરવા દીધું રમાત્ર !

• આ ઘણા બધા વખતથી ચાલુ આવતુ એ નજ દગ તેણે લાન રૂપીના જોરે રસને
અને મદિર તથા ધર્મશિલ્પિ પાસે આવેલ રિમીટના અગ્નિ તથા ત્યા આગની વાર્ધિક મિ
થિઅન રમનોની વ્યવસ્થા કરવાનુ દગ એટલા કમલક દરેક ગણને તેમા એ જે પ્રતિનિધિ
મોક્ષવાની દર હતી

૬ મોક્ષ રાપુત એ ગમ

ટેલન્ટને માટે તે પોતાના મિત્રને અજવ્યા દિનાગ પર એકવો મુકીને હારી ગયો. તે પુરુષ પોતાના ધનનો મયય વધાવ્યા માટે ખુન કરવામા, દેશનિકાય કરવામા, નીચ મા-
ણ્યોને ઉચે ચડાવવામા પાછુ જોતો નથી તેનો અત તે કેવો આવશે ? મયોગી ભૂમિના
ઉત્સવોમા ખાધી બભકા માટે પોતાની ઉદારતા જણાવવા તે જાહેર ભોજન આપતો તેનો
લાભ ટોંગોટોંગા લેતા પણ ભોજન કરતા કરતા તેઓ પણ તેને શાપ આપતા. ” એ પણ
મહાપુરુષના દેશનિકાન થયા પછી તો ટાઇમોવિયને એવી પણ સખ બાપામા એની
નિદા કરી હતી એમ કહેનાય છે કે ધગનીઓનો પક્ષ કરવા માટે ટાઇમોવિયનને થેમિ-
સ્ટોકિલસે દેશનિકાય કરાવ્યો હતો એટલે પછી એ પોતે જ્યારે એ જ વહેમને વધને
દેશનિકાય થયો ત્યારે ટાઇમોકિલોને નીચે પ્રમાણે કાન્ય ગ્યુ —

“ ટાઇમોકિલોન પોતાની આખર ધરાનીઓને વેચીને બેઠો પણ તે એકલો ન હતો
એક બીજો સિવાય પણ એ જ ખેતરમા ચરે છે ”

એથન્સવાસીઓ ધર્મ્યાથી તેની બધી નિદા માની લેતા એટલે તેને ધણીના પોતે
બજાવેલી મેરા ગણી બતાવવી પડતી, અને જ્યારે તેઓને તે માફ ન આવતુ ત્યારે તે
કહેતો “ ત્યારે શુ એક જ જાણુ પામેથી વાનનાર ફાયદા મેળવવામા તમને ઠટાળો આવે છે ”

લોગોના ગેપનુ બીજુ કાન્યુ એ હતું કે તેણે ડાયનાનુ એ- નેચ બધાન્યુ અને તે
દેનનુ નામ, ડાયના એ સમગ્ર ગ્રીક લોગોની દેવી મનાતી હતી તે પરથી, “ મારી સવા-
હતી ડાયના ” રાખ્યુ, જાણુ એનુ બતાવના માટે કે પોતે એથન્સવાસીઓને માન નહીં પણ
સમગ્ર ગ્રીકને સારી સલાહ આપી હતી આ દેવ તેણે પોતાના ધગની નજીક બાધ્યુ
હતુ અને તે જગ્યાએ આજે દેહાલતની શિક્ષા પામેલાઓના શબ તથા ફાસો ખાધને વા
બીજી રીતે આપધાત કરેલાઓના કપડા વગેરે પણ ત્યા ફેંકી દેવામા ચારે છે આ દેવ-
સમા અમાગ વખતમા પણ એક થેમિસ્ટોકિલસનુ પુત્રુ હતુ, અને તે પરથી જણાય છે
કે તેનો અહેસા તેના આત્માના જેવો જ બન્ય હતો

આખરે એથન્સવાસીઓએ તેનો પ્રતાપ સરી ન શકનાથી તેને ઓસ્ટ્રાસિઝમના પ્રયોગ
વડે દેશનિકાય કર્યો, અને તેમા કાંઈ નવાઈ જેનુ ન હતુ, કાન્યુ કે જ્યારે જ્યારે તેમાના
મેહની સત્તા અસાવારણુ મોગી અને પ્રજામત્તાક રાજ્યમા જે મમાનતા જડગની છે તેથી
પ્રતિજ્ઞ એ સત્તા બોજા રૂપ થઈ પડતી ત્યારે તેઓ આ પગલુ બનતા કાન્યુ કે ઓસ્ટ્રા-
સિઝમ અથવા દશ વર્ષનો દેશનરો એ એ પુરવોને શિક્ષા કરવાનુ ની પણ મારાન્ય લોગોની
ધર્મ્યાની લાગણી ઓછી કરનાનુ સાધન હતુ ધર્મ્યાનો સ્વભાવ જ એ છે કે મહાપુરુષોની
અપખર્તિથી મગન થયુ અને તેમને નીચા પાડી પોતે સતોખાને ઓમરુ.

તેના દેશનરો દરમિયાન તે આર્ગાસમા નહેતો હતો તે વખતે પોમાનિયામના ત-
કનોબનાવ બન્યો જેથી તેના દુરમનોને મારો લાગ મળ્યો તેના પર આગેપ મુકનાનુ વિચો
પોગીમ હતો અને તેમા આર્દનોએ ટેકા આપ્યો હતો. પોમાનિયામ થેમિસ્ટોકિલસને
મિત્ર હતો છતા તેણે પોતાનો બેદ તેની પામે ખોલ્યો ન હતો પણ જ્યારે તેને દેશનરો
મળ્યો, અને તેથી એથન્સવાસીઓ પર તેને શાપ ચડ્યો ત્યારે પોમાનિયામે પોતાનો બેદ
ખોલી દાનના શાકના પરો થેમિસ્ટોકિલસને દેખાડ્યા અને અનુષકારી અને અન્યાયી

શ્રીમં ઉપર જે વેળા તેને જાણ્યો. એમિટોમિટને તેની વાન તુચ્છકારી દેહાડી તેના કાન-
દાવામાં બાગ વેરાની માખી ના પાડી પણ તેણે એ વાન પોતાની પામે નહીં અને
તેનો ભેદ મેદને દેશે નહીં પછી તેનું કાણુ એમ દોષ કે એ પ્રયત્નમાંથી તે પોતે ન
પાડે હમને એમ તેને આપુ દોષ અથવા તો એના નૃપોદ્ધાર ભગવા પ્રયત્નમાં તે માર પણ
દિવમ પકાવા વગર નહીં ને એમ પણ દોષ.

આખરે વ્યાપ્ત પોતાનિયાસને દેહાનની શિક્ષા થઈ ત્યાં તેની ખાસેથી કાનજો
અને સખાઓ મળી આવી ને પાંચી એમિટોમિટ ઉપર પણ વટેન નવા કાણુ મળ્યું.
આને લીધે સ્પર્ધાને તેની મામે આરોપ મુઠો અને તેને કાર્યો એકમવામીએએ
દેખે આપો. તે જાતે પોતાના બચાવ માટે હાજર થઈ શકે તેમ ન હતું પણ તેણે પ-
ત્રદાન પોતાની નામેના મુખ્ય આરોપોના જવાબ આપ્યા અને તેના દુસ્મનોની નિદા
બધ કવા માટે તેણે સખ્ય કે જે માણસ બીજા ઉપર હુકમ નવા સમજાવે હોય અને
શુદ્ધમિતિને શિક્ષા તો હોય તે કદી પોતાને અને પોતાની માથે શીતને વિદેશીય દુસ્મ-
નને વેચે એ માનવા કાયક નથી, હતા મેદને તેના નિદેશનુ માન્ય અને તેને પકડીને
શીસના સંધાનોના પ્રતિનિધિઓ પામે જવાન દેવા હાજર કવા માણુનો મોખ્યા આની

” સ્પર્ધાને માન્ય હુકમ મળે, યમોપિશિના વીર શિરાનિદેશને બચીને તથા તેના બાળ
પુત્રને રમ દગની વિગ્રહમાં સેવેમિસની હાથ પડી શકે એવો આશય પાછો દેવો ત્યાં પો-
તાની પાછળ માર્ગનિયસને હુ તો ગયો હતો તે સામે શ્રીમં જાણે તુચ્છકારી વડે પણ તેની
સમ્પત્તિ તેને આપવામાં આવી હતી, અને તેણે પેટિવાના મુદ્દના વિદેશી વડે અને સમ્પત્તિ
દાગ ખવરાવી દેવાની હુકમતના લચનાથી શીસ દેરને મુખ્ય રો ત્યાં પડી દેગનીએને હુ
પના 111 હુ વાના દેહાથી મદ્દેશો તૈવાય થયો તેની સમ્પત્તિ પણ તેને મળી અને તે જાની
મદ્દેશી તેણે તાલકેત તથા બાદરેનિયમ છતાં ત્યાં પડી તેની નાલ નવનનમાં ફેર પડવા
લાગ્યા એ વડેથી તે દગની પન તાયે નવી જવાના પ્રયત્નો ગવા લાગ્યા અને બીજા તર-
થી જુદા જુદા માર્ગોના સમ્પત્તિ ત કે તે દેહાને ને તિગ 12 જતાવવા લાગ્યા આ સમયની
તેની વર્તણૂક એ સ્વતંત્ર રહેવાના નાનિ ગતા એ યદ્યપ્તને વધારે નવી આવની હતી,
અને તેની દેહા દેગની શાદની નદેશી સનમ શીસદેશના ‘યલ ને’ થવાની હતી, એની
આપમુદ વર્તણૂક થી સમજા 1, કાના બેલ સ દેગે ના જા થયા અને તેઓને તેની સ દારી
ખૂબથી દેહ એપીનિયન સમ્પત્તિને સમજ 1, કાના સ્પર્ધા બના થા, આવી રીતે તે 1 સેનના
આકિ સ્વતંત્રતાથી સમર્થ ને એક-સ દેહાદ વેરુ તે તેની વર્તણૂકને લીધે સમર્થન કોતાનિયોત
ઉપર દગની શાદ તાયે ખટપટ રવાને આ 14 હુ યો પણ સાબિનીની નેરદાલનીમાં તે એ
આગેપનાથી બની ગયા નાખે તેને એ ના હુરેશ અને તેણે લેલી સાબિની પરી પાળ,
જ નાચરને પોતાનિયને ચિહ્ન 10 દેગની સ દાગ નાદેનન પામે નો વેશ હતો અને જતા
તે જો અને વિચાર થયો તેના રોમની ચિહ્ન દેહ જનાર એ પણ મે 2 પાના તા નથી અને
એ વિના થી સમિત રક તેણે ચિહ્ન દેગ તો પત્રની નીચે પોતાનિયાને ચિહ્ન લાવનારને પૂરો
ગણે એમ લખેલ ના પાંચી તે મોટું પત્રબાદી તે ચિહ્ન લઈ ને દેગને આપી પણ તેઓ
તેને પ રવા જાય ત્યાં પેલા તે નેડી ના અને પાતેના બેના એ મદિરના લઈ જાયે,
એ પ થી એટોની આગ્રાથી નદિ નુ બા ચણી લીરુ લે છે એ જાર ચલવાના પ્રયત્ન
પર્યં હુ ના તેની રક ના હતી યોગ દિવસના કુધાથી તે મોલની નહીંપત્ર નાચે ત્યાર
તેઓએ તેને બદા 1, યો અને બદા આવના જ તે મરી રો

તેને વખતગ ખમ મળી એટલે ડાંગ્રાઇગના ટાપૂમા તે ન્હામી ગયો તે ટાપૂના લોટો તેના ઉપકાગ તમે હતા કાન્યુ કે એક વખત તેમની અને કોગિન્થના લોટોની વચ્ચે વાધો પડતા તેને મધ્યસ્થ નીચે હોતો અને તેણે કોગિન્થનાગાઓ પામે તેમને ૨૦ ટેલન્ટ આપાવી દ્યુકસના ટાપૂને બનેલુ મચુકા થાણુ ગણુનાનો ફેમલો આપ્યો હતો અહીંથી તે ઇપીગ્રમમા ન્હારો અને હજુ પણ સ્પાઈનો અને એથન્મનાગીઓ તેની પૂકે લાગેલા હોનાવી તેણે અચોક્કસ અને જોખમી પગલુ ભરી મોયોસિપનના ગળ એડમેટસનો આશરો માગ્યો ચેમિસ્ટ્રોલિસના પ્રમવના મમયમા એક વખત એડમેટસે એથન્મનાગીઓને અમુક પિનતી કરી હતી તે ચેમિસ્ટ્રોલિસને તુચ્છકારી હતી, ત્યાંથી તે રાગ તેનાપર ખદા હતો અને તેણે પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કરી જણાવ્યો હતો કે “જો કોઈ પણ દિવસ એ એથન્સનામી મ્હાગ હાથમા પડે તો વેગ લીધા વગર મૃત નહીં” પણ ચેમિસ્ટ્રોલિસ અત્યાગે આમથી તેમ ન્હામતો ફરતો હતો ત્યાં ગળની સાથેના એક જૂના કચ્છા કચ્છા એથન્મનાગીઓની તાજી ઇર્ષ્યાની તેને વધારે બ્હીક હતી અને તેટલા માટે તેણે જઈને પ્રિથિન રીતે ગળનો આશ્રય માગ્યો, તેણે ગળના બાનકપુત્રને પોતાના રાથમા ઉપાડી લઈને ગળના ન્યુદેશતા આગળ જઈ નમન કર્યું આવી રીતે શરણે આવેલાને ત્યાંના લોક અત્યત પરિત્ર અતિથિ ગણુતા અને તેને કંઈ પણ ઇન્ક ન કરતા એટલુ જ નહીં પણ બનતા સુધી તેની જે કંઈ પિનતી હોય તે સ્વીકારતા તેટલાક કહે છે કે રાજની થીઆ નામની ગણુએ ચેમિસ્ટ્રોલિસને ઉપર મુજબ કરા સચવ્યુ હતું બીજા કહે છે કે રાજએ પોતે જ એ રીખવ્યુ હતુ કે જેથી જ્યારે કોઈ તેને મોખી દેનાને માગણી કરે ત્યારે તેને ઉપર મુજબનુ ધર્મનુ બહલુ આપવા થાય

આ વખતે એકગ્નેનિયાના એપિક્રેગીસે ચેમિસ્ટ્રોલિસના સ્ત્રીછોડારાને એથન્મથી તેની પામે મોકલી આપ્યા અને એ ચુનાહ માટે કાઢખને તેને દેહાત દડની શિક્ષા કરાની હતી આ બિના સ્ટેમિસોટસ જણાવે કે છતાં ટ્રાણુ જાણે ટ્રી રીતે એ બધુ ભૂલી જઈ તે કહે છે કે ચેમિસ્ટ્રોલિસે પત્ની મિસિલી જઈને ત્યાંના ગળ હીંગે આગળ આપેા મીસ દેશ તેના તાબામાં લાવી આપનાની લાલચ આપી તેની પુત્રીનુ માથુ વધુ હતુ અને ઈશએ તેની માગણી ન સ્વીકારાથી તે એશિયામા ઉતરી પડ્યો પણ આ બિના સબનિત નથી કાન્યુ ચિઓફ્રેન્ટમ પોતાના એક લેખમા લખે છે કે એક વખત જ્યારે હી ગએ પોતાના શત્રુના ઘોડા ઓલિમ્પિક મતોમાં મોકલ્યા અને એક ભખકાદાર તથુ ઉતો કર્યો ત્યારે ભેગા મગેલા મીચ પામે ચેમિસ્ટ્રોલિસને ભાપણુ કર્યું હતુ કે તે ઘોડાને ન દોડના દેના અને તે ઉપગત તે તથુને પણ તોડી પાડવો થ્યુકિડિડિસ લખે છે કે તે જમીન માર્ગે ઇજઅન મચુકને કાંડે પ્ટોએ અને પીડનાને બદરેથી વ્હાણુમા મ્હડ્યે, વ્હાણુમા ટ્રાઇ તેને ઓગળતુ ન હતુ અને તોફાનને લીધે વ્હાણુ નેક્સોસને કડિ જઈ મ્હડ્યુ તે નખને નેક્સોમને એથન્સનાગીઓએ વેશ લાગ્યો હતો એટલે પકડાઈ જનાની બ્હીકથી તેણે વ્હાણુના કપ્તાનને પોતાની ઓગળાણુ આપી અને પછી કંઈ પિનતણી કરી અને કંઈક ધમકી આપી કે હ એથન્સનાગીઓને કહીશ કે તમે મને પ્હેતેથી જ ઓગળતા હતા અને લાય લઈ તમે મને તમારે જોખમે વ્હાણુ ઉપર લીધો હતો, આ પરથી તેઓ નેક્સોમનુ બન્ન ન કરતા ત્યાંથી હકારી ગયા.

તેના ખજાનાનો મુખ્ય ભાગ તેના મિત્રોએ તેને એશિયામા પોતાઓ દત્તો પણ કેલોકે ભાગ પડ્યો. તે જોત કંઈમા આવ્યો, તે થીએપોલિસમા દહેરા પ્રમાણે એકમાટે નર અને થિએરોસ પ્રમાણે બીજી દેવદેવો દત્તો, એકે તેની કાંઠિદીના આબમા તેની પામે પણ દેવદેવ પણ ન દત્તો.

ત્યારે તે મુખને બંદો કિયો ત્યારે તેને ખજા મળી ને દેવદેવો તેમા તેને પડકારને પ્રપત્ત કરતા દત્તો. એકે ગમે તે ઉપાયે પણ પંચાદ્ય થમા આવતુ દત્તો તેમને માટે એ માત્ર નાશન દત્તો દાનુ ને દગનના શાંદે તેને પડકારનાને બમે દેવદેવ દત્તો ખાન્યુ દત્તો એપથી એ હ્યોનિઆના ન્હાના એક નામના ગામમા પાડો કર્યો ત્યાં તેને નાક એગખના ન દત્તો દેવદેવો ત્યાં તે કિયો દત્તો તે જ તેને એગખતો દત્તો તેવુ નામ નાકખનીસ દત્તો. અને તે પંચાદ્ય અને દગનના શાંદની દેવદેવ વન ધનદત્તો દત્તો તેના ધનમા તે થોડા રોજ સપાટ ગ્યો એક દિવસ ગમે બોગન પડી દેવદેવ આવી ન્હી દત્તો ત્યાં નાકખનીસના બારદેનો સિત્તકે અચાનક બોલી કયોલ અને રાત્રિ ને જય અને નવાદ આપનારી તુ જ છે! આ પડી થેમિરોવિસ મૂતો અને ઉધમા તેસે અમ નેચુ કે એક મિત્રાન અગમ તેના શરીર આમપાન વિગથેતો એ અને ધીમે ધીમે ઉપર આરતો જય છે, પશુ તેના મુખનો નય ક તા તે બદલાઈને એક મગ્ધ થઇ ગયો, તેની પાખ નીને પોતે લપાયો ત્યાં તે ગમે તેને સાધી કપાડી ફર પ્રદેશમા મુક્યો અને તેણે સા મુક્યું તખ્ત દીડે જેની ઉપર તેણે નિશ્ચિન પહે આનમ લીધો અને તેની બધી મુરબી ને થઇ ગઈ.

આ આગાકીને લીધે નાકોછનીમે નીચેની મુકિત કરી તેને મોકથી આખેલ વિદેનીઓ અને તેમા પણ ખામ કરીને છાનીઓ તેમની બીજો માટે મગ્ધ વહેની હોય છે, અને તે વહેમ પોતાની બીજો માટે જ નહીં પણ ગુપામકીઓ અને રાખેથીઓ માટે પણ ગમે છે. દાનુ કે તેમના કુલના માણસો સિવાય બીજની નજરે તેઓ ન પડે તેને માટે તેઓ મમાજ ગમે છે એટલુ જ નહીં પણ તેમના ધનમા પણ તેઓને બીજાતની મારક ગમે છે અને ત્યારે તેઓ મુમાદરીએ નીકલે છે ત્યારે બધી બાગુથી બધ કરેની ગાડીમા તેઓ જય છે. આવી એક ગાડીમા થેમિરોવિસને લઈ જવામા આવ્યો અને તેની સાથેના માણસોને મસના મળી કે તેમને મગ્ધ પૂવામા આવે તો કહેવુ કે આ થેનિમાથી એક ગ્રીક બાનુને તેઓ શાંદની દગાના એક બધી માટે લઈ જય છે.

થુકિડિસ કહે છે કે ગ્રીસ તે વખતે જયતો ન દત્તો અને તેનો પુત્ર આદો-ગ્રીમ દગનના તખ્ત ઉપર દત્તો પણ બીજા કેટલાક ઐતિહાસકો જણાવે છે કે ગ્રીમ તે વખતે જયતો દત્તો થેમિરોવિસને ત્યાં જઈ આદોનેસ નામના એક લગ્ગરી મદારને મળી તેને નિવેદન કર્યું કે “હુ એક ગ્રીક છુ અને શાંદના મનની મુગ્ધ પાર પડે જેવા જગના પ્રસગમર શાંદની બેટ લેવા છુ” આદોનેને જવાબ આપેલ “જુદા જુદા લોકોની મનમાન જુદી જુદી હોય છે. કેટલાકને એક બામન થોડા લાગે છે, બીજાને બીજુ, પણ દરેક માણસનો ધર્મ છે કે જોએ પોતપોતાના દેશની રીતમાન પાગલી લેઈએ તમા. લોકમા સર્વથી વધારે મદન્ય અતજના અને મમાનતાને અપાય છે અમાનમા પણ ધણા ઉત્તમ નિયમો છે અને એ સર્વની વધારે મદત્તુ એ સમજીએ છીએ

કે સર્વ શક્તિમાન બગદીશગના બેટલુ જ માન અમારા શાહને આપતુ બેઠ્યો. એટલા માટે બે તમે અમારી રીત પ્રમાણે ચાલવા તૈયાર હો અને અમારા શાહને માથાગ નમસ્કાર કરવામા તમને વાધો ન હોય તો તમારી મુલાકાત કરાવવામા અડચણ નહીં આવે; પણ બે એમ ચાલ તેમ ન હોય તો પછી ટોચ ત્રાહિત જણુ પામે તમારે તમારી વાત શાહને ખેંચાડવી પડશે. કારણ કે અમારા શાહની મુલાકાત તેની તરફ પુણ્ય ભાવ ન બતાવે તેવા સાથે થના દેવી એ અમારા દેશના નિયમોથી ઉલટુ છે.” આનો ચેમિસ્ટોડિક્સે ઉત્તર વાળ્યો “મ્હાડ કામ શાહનુ માન અને શાહનો મુલક વધારવાનુ છે. એટલે પછી જ્યારે ઇશ્વરે ઇગ્નીઓને આવે ઉચ્ચ પદે આપ્યા છે તો તમારી ગમ પ્રમાણે ચાલનાને અને વાંધો નથી.” ત્યારે આદીમેનસે કહ્યું “પણ તમને કયે નામે શાહને ઓળખાવવા? કારણ કે તમારી વાતચિત ઉપરથી તમે ટોચ અસાધારણુ માણુમ લાગે છે.” ચેમિસ્ટોડિક્સે ઉત્તર વાળ્યો “મ્હાડ નામ શાહ બાણે ત્યાર પેલા ડાઘએ પણ બાણુનુ ન બેઠ્યો.” આ પ્રિગત એક લેખક આપે છે, અને બીજે એક એલિહામિડ ઉમેરે છે કે ચેમિસ્ટોડિક્સનુ ઓળખાણુ આદીમેનસ સાથે ઝરાનનાં તે મગદાની ગણેલી ઇગ્નિઅન સ્ત્રી હતી.

જ્યારે તેને શાહ પામે હાજર કરવામા આવ્યો અને સાદાગ નમસ્કાર કરીને તે શુપચુપ ઉભો ત્યારે શાહે દુભાષિઆને તેનુ નામ પૂછવાને ફરમાવ્યુ. દુભાષિઆના પૂછવાથી ચેમિસ્ટોડિક્સે ઉત્તર વાળ્યો “હે શાહા જે માણુસ ત્હારી સમક્ષ ઉભો છે તે ગ્રીક ભોક્ષોજની વામે લાગ્યા છે એવો દેશનિકાય થયેલો એથન્સવાસી ચેમિસ્ટોડિક્સ છે. ઇરાનીઓએ મ્હારે હાથે ધણું ખમ્મુ છે, પણ તેમની પૂઠે લાગતા ગ્રીકોને અટકારી તેનો બદલો મ્હેં પુરતો-વાળા આવ્યો છે, કારણ કે તે વખતે મ્હારા દેશને અને સમગ્ર ગ્રીસને નિર્ભય કર્યા પછી તેટલી તમારી મેના બળવવાની અને તક મળી હતી. મ્હાગ વિચારો મ્હારી હાલની સ્થિતિને અનુકૂળ છે અને હવે તમે બે કુપા કરો તો તે ચાખવા, અને હજી મ્હારા પર રોષ ગમતા હો તો શરણુ આવી તે રોષ સાત પાડવા, તૈયાર થયોણુ મ્હેં તમારી સેવા બજાવવાની માબિતી મ્હારા દુશ્મનો આપે છે તે તુચ્છકારી કાઢતા ના, અને તમારી વૈરયુદ્ધ તૃપ્ત કરવામા મ્હારા કમનસીબ મંજોગોનો ઉપયોગ કરવાને બદલે તમારી ઉદારતા બતાવવામાં વાપરો. બે તમે અને બચાવો તો શરણુ આવેલાને તમે અભય દાન આપશો. બે તમે મ્હારો નાશ કરશો તો ગ્રીસનો એક દુશ્મન ઓછો કરશો.” આ દલીલમા ધર્મની દલીલ ઉમેરવાથી વધારે અસર થશે એમ માની, તે પછી તેણે નાઇકોલિનિસના ધરમાં પોતે બે-ચેલા સ્વમનુ પણ ખ્યાન કર્યું

શાહે તેની હિમત અને ઉચ્ચ પ્રિયાગ માટે વખાણુ કર્યા છતાં તેને તે વખતે કંઇ જવાબ આવ્યો નહીં પણ પોતાના મિત્રમહાગ આ બનાવને માટે પોતાનો દર્પ જાહેર કરીને મલકારા લાવ્યો એમ પણ કહેવાય છે કે તેણે તેના દેવ પામે પ્રાર્થના કરી હતી કે તેના દુશ્મનો હમેશ એવા જ ગાડા ગઢે કે પોતામાથી સમર્થ માણુસોને દેશનિકાય કર્યા દરે. વળી તે દિનસે દેવોને તેણે સારી પેઠે મતોખ્યા અને મોટી મેજબાની આપી, તે ઉપરાંત વળી તે ખગળથી તે એટલો બધો ખુશ થયો હતો કે ઉધમા તણુ વખત તે બોલી ઉઠ્યો “એથન્સવાસી ચેમિસ્ટોડિક્સ મ્હારા હાથમા આવ્યો છે.”

સહવાર પડતાં તેમ્ને દરબાર બરીને ચેમિસ્ટ્રોકિલસને 'એ.વા.એ.' જ્યારે તેણે જોયું કે તેને લેવા આવનાર સિપાઈએ તેનું નામ સાંભળતાં ક્રોધ અને મત્સર બતાવતા હતા ત્યારે પછી તેણે સારા પરિણામની આશા રાખી નહીં. જ્યારે શાહે દરબારમાં પોતાના આસનપર બેઠક લીધી અને બધે શાંતિ પ્રસરી અને ચેમિસ્ટ્રોકિલસ નમસ્કાર કરવા આગળ આવ્યો ત્યારે તેણે એક સરદારને એમ કહેતાં સાંભળ્યો “અરે ઓસના હરામ-ખોર સર્પ ! શાહનાં સારાં નસીબ તને અહીં ઘસડી લાવ્યાં છે.” છતાં જ્યારે શાહને તે બે વખત નમ્યો ત્યારે શાહે તેની સલામ પાછી વાળી અને પ્રસન્ન ચહેરે તેની સાથે વાત કરી : “તારા અમારી પાસે બસો ટેલન્ટ ભાગતા થયા છે, કારણ કે તું જાતે જ શરણુ આવ્યો ત્યારે પછી અમને ઘટે છે કે તને પકડનારને જે ઇનામ અમે જાહેર કર્યું છે તે ઇનામ તને મળવું જોઈએ.” તે ઉપરાંત બીજું પંથુ આપવા કર્યું ને પોતાની મહેરબાનીની ખાત્રી આપી, ઓસ સંબંધી જે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહેવા ફરમાવ્યું. ચેમિસ્ટ્રોકિલસે જવાબ આપ્યો “માથુસના વિચાર ભરત ભરેલા ગાલીચા જેવા છે કે જે જે પાથરી રાખવામાં આવે તે તેમાંનું ભરત આંખને ખુશ કરે છે અને સૌ જોઈ શકે છે; પણ તેથી ઉલટું જે તેને સંકેલી સુધી રાખવામાં આવે તે એ ઢંકાઈ રહે છે. માટે મને વિચાર કરવા મહેતલ મળવી જોઈએ.” શાહ તેની ઉપમાથી ખુશ થયો અને તેને જોઈએ તેટલો વખત લેવાનું ફરમાવ્યું. તેણે એક વર્ષ માગ્યું અને તે અરસામાં તે ફારસી શીખ્યો અને શાહની સાથે દુબાઈઆની મદદ વગર વાતચિત કરવાને શક્તિમાન થયો.

જે લોકો દરબારમાં જતા નહીં તેઓ ધારતા કે તે શાહની સાથે ઓસ સંબંધી જ વાતચિત કરે છે; પણ તે અરસામાં રાજકીય મંડળમાં ઘણા ફરશર થયા હોવાથી તે અંભીરવર્ગની ઇર્ષ્યાને પાત્ર થયો; કારણ કે તેઓને વહેમ ગયો કે તેણે શાહ સાથે તેમના સંબંધી વાત કરવાની અણુધટ્ટી; છૂટ લીધી હોવી જોઈએ. તેને માન આપવામાં આવતાં એવાં માન દોષપિણુ પરદેશીને મળ્યાં ન હતાં. શાહ તેની સાથે છૂટથી મહેલમાં વાત કરતો, તેને સાથે સિકારે લઈ જતો. યજ્ઞ શાહે રાજમાતા સાથે તેની આજખાણ કરાવી અને રાજમાતાનો વિશ્વાસ પણ તેના ઉપર બેઠો. તે ઉપરાંત મેગાધ નામના ઇરાની ધર્મ શુરુઓના ગુપ્ત જ્ઞાનનો તેને બોધ આપવાને પણ તેણે હુકમ આપ્યો.

સ્પાર્ટન ઉમરેટસ તે વખતે દરબારમાં હતો તેને શાહે ખુશી પડે તે માગી લેવાનું ફરમાવતાં તેણે માગ્યું કે બાદશાહી સગારી ઠાડી તેના અસ્તક પર તાજ પહેરાવી સાર્ડિસમાં ફેરવવે. આથી શાહનો પિતરાઈ બાઈ મિત્રોપોસ્ટિસ ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો : “આ તાજની નીચે અકલ પણ નથી રાખવામાં આવતી, અને તું ઇંદુધનુષ્ય પકડી લે તો તેથી પણ કાંઈ ઇંદુ નહીં થઈ જા.” શાહને પણ એ માગણીથી જડુ ખોદું લાગ્યું અને તે કદી માફ કરે તેમ ન હતું છતાં ચેમિસ્ટ્રોકિલસની વિનંતિ પરથી તેણે તે દરગુજર કર્યું. પછીના સમયમાં જ્યારે ઓસ અને ઇરાન વચ્ચે વહેવાર વધ્યો અને દોષક શ્રીક મરદાની ઇરાની શાહને જરૂર પડતી તો તેઓ મોટી મહેરબાની બતાવવી હોય તો વચન આપતા કે અમારી દરબારમાં ચેમિસ્ટ્રોકિલસને મળવું તેથી પણ વધારે માન તમને આપીશું. ચેમિસ્ટ્રોકિલસે પોતે પણ પોતાના છોકરાઓને એમ કહેવું કહેવાય કે “બાલકો ! આપણું બધું માન મને મળે છે અને આવો વૈભવ આપણે માગીએ છીએ તેને માટે

આપણે આપણા દેશવટાનો જ આભાર માનવો જોઈએ'. બધા લેખકો કહે છે કે તેને ખોરાકી માટે ત્રણ ગામ આપવામાં આવ્યાં હતાં અને તેમાં બીજા લેખકો ખોરાકી માટે બે શહેરનો ઉમેરો કરે છે.

ગ્રીસ સંબંધી કાંઈ કામ માટે તે સમુદ્રકાંઠે આવવાથી એપિક્રસીસ નામના ક્રીશ્ચ-આના હાકેમે તેનો જાન લેવાના ઇરાદાથી કેટલાએક મારા નીચ્યા અને લિઓન્ટોસિદેલસ (સિંદનું માથું) નામની જગ્યા તે માટે સુકરર કરી. પણ એક દિવસે બપોરે તે સ્ત્રી હતો તે દરમિયાન તેને સ્વપ્ન આવ્યું અને તેમાં દેવોની માતાનાં દર્શન થયાં અને તેણે તેને કહ્યું: " સાવચેત રહેજે થેમિસ્ટોકિલસ ! અને સિંદના મસ્તકથી ચેતજે; નહીં તો સિંદ તારો કાળ થઈ પડશે. આ સાવચેતીના બદલામાં તારી પુત્રી નેસિટાસેમાને મ્હારી તેહ-નાતમાં સોંપજે ". થેમિસ્ટોકિલસ ગામરો ગામરો ઉઠ્યો અને દેવીનો ઉપકાર માની સરિ-યામ રસ્તો મુકી બપવાળી જગ્યા તરીને ચાલ્યો. રાત્રે એ જગ્યાની પેલી પાર તે પહોંચી ગયો પણ તેનો તંબુ લઈ જતો એક ઘોડો નદીમાં તણાવાથી તે બીનો થઈ ગયો અને તેને સકવવા માટે તેના નોકરોએ ટાંગી દીધો. પેલા મારાઓ ઉઘાડી તરવાર સાથે દોડતા આવતા હતા અને ચાંદનીમાં સફાતો તંબુ અસ્પષ્ટ પડે જોઈને તેની અંદર થેમિસ્ટોકિલસ હશે એમ ધારી લઈ અંદર પેઠા; એટલે અંદરના નોકરોએ તેમના ઉપર વૂઠી પડીને તે-મને પકડ્યા. આવી રીતે બપસુકત થવાથી થેમિસ્ટોકિલસે દેવીને આભારની લાગણી પ્ર-દર્શિત કરવા તેનું એક દેવળ મેગેસિયામાં બંધાવ્યું અને તે દેવળની પૂજારણ તરીકે પો-તાની પૂત્રી નેસિટાસેમાને નીમી.

જ્યારે તે સાર્ડિસમાં હતો ત્યારે મહિરોનાં આજ્ઞાણો જોવામાં પોતાનો સમય ગા-ળતો. અને ત્યાં બીજી વસ્તુઓમાં ત્રણ કુટુંબ એક પિતલનું પુતળું જોયું. આનું નામ પાણીઆરી હતું અને થેમિસ્ટોકિલસ એથન્સમાં પાણીનાં બાંધકામોનો ઉપરી હતો ત્યારે જોઈ પાણી ચોરી બધ અથવા વહન ફેરવી નાંખે તેવાઓના દંડના પૈસામાંથી તેણે તે કરાવ્યું હતું. તે પુતળાને આ પરદેશમાં જોવાથી તેને કાંઈ લાગણી થઈ તેથી કે પછી એથન્સવાસીઓને ધરાનમાં પોતાની કેવી સત્તા છે અને શાહ પાસે પોતાનું કેવું ઉપજે છે તે બતાવવાની ઇચ્છાથી તેણે લિડીયાના હાકેમ પાસે તે પુતળું એથન્સ પહોંચે મોકલવાની પરવાનગી માગી. પણ તે વિદેશી ગુસ્સે થઈ ગયો અને ધમકી આપી બોલ્યો કે આ બ-બર હું શાહને પહોંચાડીશ. થેમિસ્ટોકિલસ તો આભોજ થઈ ગયો અને પછી તે હાકેમના જનાનામાં પૈસા વેરીને તેને શાંત પાડ્યો. આ પછી તે સાવચેતીથી ચાલવા લાગ્યો કારણ કે ધરાનીઓની અદેખાઈતું તેને બાન થયું. એટલે પછી તેણે એશિયામાં બહુ મુસાફરી કર-વાનું મુકી દીધું અને મેગેસિયામાં જ બાથુકનો વાસ કર્યો અને ત્યાં કિંમતી બેટા લઈને, અને ધરાની અમીરોથી પણ પુષ્કળ માન મેળવતો તે ઘણાં વર્ષ સુધી સુખેથી રહ્યો. કા-રણ કે પૂર્વ તરફના પ્રદેશમાં શાહનું મન રોકાવાથી ગ્રીસ તરફ ધ્યાન આપવા તેને અવ-કાશ ન હતો.

પણ જ્યારે મિસરદેશમાં બંડ થયું અને એ બંડને એથન્સવાસીઓએ રોકે આપી ગ્રીક કાશ્વો સામગ્રસ મુધી મોકલ્યો અને સમુદ્રમાં બધે કાષ્ઠમનની હાંક વોગવા માંડી ત્યારે ધરાની શાહે ગ્રીક લોકોનું બધ તોડવા અને તેમને પાછા પાડવા પ્રયત્ન આરંભ્યા.

તેનું લશ્કર અને સરદારો તૈયાર થઈ બહાર નીકળ્યા અને તેણે મેગનેશિયામાં ફત મોકલી યેમિસ્ટોફિલસને પોતાનાં વચન પાળી શ્રીસતી વિરુદ્ધ તૈયાર થવા ફરમાવ્યું. પણ તે પ્રમાણે તે તૈયાર થયો? ના. એથન્સવાસીઓ તરફનો તેનો રોષ કે હમણાં મળતું તેનું માન અને સત્તા એ કંઈ પણ એ સ્ફુટાઈને મોખેર થવાને તેને લલચાવી શક્યું નહીં. કદાચ એમ પણ હોય કે શ્રીસમાં તે વખતે એક દરતાં વધારે મહાન સરદારો હતા અને તેમાં પણ કાંઈ-કાંઈ ખાસ કરીને અજીત તરીકે પ્રખ્યાત થયો હતો; એટલે પોતાના જ્ય ભાટે તે શંકા-શીલ પણ હોય. પણ પોતાના પરાક્રમે અને પોતાના જ્યની કૃતિને જાંખી ન પાડવી એ જ તેના આચરણનો મુખ્ય હેતુ હોવો જોઈએ. ગમે તેમ હો પણ તેણે આ આણીને સમજે આપવાત કરવો જ યોગ્ય ધાર્યો. એટલે દેવોને ઉપહાર અર્પી પોતાના મિત્રોને એકલા કરી, તેમની રજા લેઈ આ પાંસઠ વર્ષની વયે તેણે મોટે ભાગે દેશસેવામાં શુભદેવી પોતાની જીંદગીનો અંત લાવવા બળદના રૂધિરનું પાન કર્યું; અથવા ખીજ એક વાત ચાલે છે તે ખરી હોય તો કાતેલ ઝેર ખાધું. જ્યારે શાહને તેના મૃત્યુની અને તે મૃત્યુના કારણની ખબર પડી ત્યારે યેમિસ્ટોફિલસ ભાટેની તેની માનની લાગણી ઝોર વધી. અને તેણે પોતાની મહેરબાની તેના મિત્રો અને કુટુંબીઓ પર ભરી રાખી.

યેમિસ્ટોફિલસને પોતાની પ્રથમ સ્ત્રીને પેટ પાંચ પુત્રો થયા હતા જેમાંના ત્રણ તેના મૃત્યુ વખતે હયાત હતા. તેમાંનો ન્હાનો સારો થોડેત્વાર હતો પણ ખીજે કોઈ શુણ તેનામાં ન હતો. તેનો મોટો છોકરો ન્હાનપણમાં જ થોડો દરવાયાથી મૃત્યુ પામ્યો હતો. અને તેથી ન્હાના છોકરાને તેના નાનાએ દત્તક લીધો હતો. તેની ખીજ સ્ત્રીને પેટ તેને પાંચ પુત્રીઓ થઈ હતી.

મેગનેશિયાની પ્રજાએ તેની યાદગિરીમાં મુંદર સ્મરણુસ્તંભ બાંધ્યો જે હજી પણ બજારમાં મોજુદ છે. એન્ડોસાઇડીસ કહે છે કે એથન્સવાસીઓ તેની ગંખ ચોરી ગયા અને તેને તેમણે હવામાં ઉડાડી નાખી; પણ એ વાત ઉપર વિશ્વાસ મુકવાનો નથી; કારણ કે એ લેખકે પ્રજાવર્ગને અખીરવર્ગ સામે ઉત્કેરવાના દેતુથી એ ગપ જોડી કહાડેલી લાગે છે. છતાં બ્રિગોળવત્તા ડાયોડોરમ તેના કબરસ્તાનના અથમાં પાયાવાળી વાત તરીકે નહીં પણ અનુમાન તરીકે લખે છે કે પાછરીયસના બંદરની અંદરની બાજુમાં પાણી રિયર રહે છે તે સ્થાને વિશાળ પાયા ઉપર યેમિસ્ટોફિલસની વેદીના આકારની કબર છે. અને આ વાતને એક કવિ પણ મળતો થાય છે જેની બે કડીયો નીચે પ્રમાણે છે —

“બાણ નીકળે બાગં બહાર, મોદાગર નિરખે તે વાર;

પાછો વળીને કબર જ બધી, નીએકિયમ સુત, જે તાદરી.

યુદ્ધ કારણો તન્પર થાય, એથન્સાગિની મામે જન્ય,

બારાંથી જ જવહાં નીમરે, મમરી તને નવી દિશન ધરે.”

યેમિસ્ટોફિલસના વારસોને કેટલાક દરે મેગનેશિયાવાળાઓએ બંધ્યા હતા અને તે આમણ વખત સુધી કાલમ હતા. આ વાત ચાક્રમ છે; કેમકે એ દરે બોનવનાર એના નામના એક એથન્સવાસીની સાથે ફિલિપ્પુસ એગોનિઅસના પદમાં મ્હારે પોતાને પગિય અને રોદ થયાં હતાં.

થેમિસ્ટોકલિસ પરિશિષ્ટ.

એથન્સનો ઇતિહાસ.

૧. પ્રાચીન કાલ.

એટિ ૧ પ્રાતમા પ્રથમ પેનીની, એથોનોન, યુનાઇકિયા, મેરેથોન, ઇનોઇ, ઇલ્યૂસિસ એ થન્સ વગેરે એમખીન્દથી રજતત ગામડા હતા તેમાથી ત્રણ કે વધારે આમસયોગો રચાયા, એથન્સના આમસયોગે પ્રથમ હાઇમેટસ પર્વતથી સુનિયમ-ભરિત સુધીના પ્રદેશના આમસયોગને ઇરાવો અને પછી મેરેથોનના આમસયોગને ઇરાવી, છેલ્લુ ઇલ્યૂસિસ છતી લીધુ અને આ રીતે આખો એટિ ૧ પ્રાત એ રાજ્ય બનતા રાજ્યનગર એથન્સમા એ બનાવની ચાલગિરીમા સાઇ નોઇકિયા (એકીકરણ) નો ઉત્સવ પળાવા લાગ્યો છ પ અગિયારમા સૈકાથી રાજની સત્તા થ ટવા લાગી, રાજ ઉપરાત અમીરવર્જમાથી એક સેનાપતિ (પોલમાર્ક) ચૂંટાવા લાગ્યો પછી એટો ન્દિડના બલવાન અમીરકુલમાથી આર્કન (રાજનો રક્ષક) ચૂંટાવા લાગ્યો કાલક્રમે ખીલ ફેરફાર થતા ગયા સાતમા સૈકાથી રાજ્યની સત્તા દર વર્ષે ચૂંટતા ફર આર્કન (અમલદાર) ને સોંપાઇ એધીનિયત પ્રજામા ચૂંટથી ચાર વિભાગ (ટ્રાઇબ) દરેક વિભાગમા ત્રણ ફ્રેટ્રી (ભાઇબંધ મંડલ), દરેક ફ્રેટ્રીમા ત્રીસ ગોથ (કેન) એ મુજબ વ્યવસ્થા હતી સાતમા સૈકા દરમિયાન રાજ્યસેવા અને કારભારની વ્યવસ્થા માટે આ વસ્તીમા વત્તીઓથી દોવત પ્રમાણે ચાર વર્ગ ગણાવા લાગ્યા પહેલો વર્ગ જેવુ વાધિ-ઉપદા બનાજ, તેડ અને દારૂના મળીને પાચસો માપ કે વધારે હોય એવા 'પેન્ટેમેસિઓ મેડિઆઇ' નો, બીજો વર્ગ જેની ઉપજ ત્રણસોથી પાચસો માપ સુધીની હોય એવા 'હિપ્પીસ (વસ્કરમા ઘોડેસવાર તરીકે નોકરી રવાની જોને માથે ફરજ એવા) નો, ત્રીજો જેની ઉપજ બસોથી ત્રણસો માપ હોય એવા મુગિરી (જેને એક બળદની જોડ હોય એવા) નો, અને ચોથો બાકીનાનો વળી પ્રાતના બાર જિલ્લા ગણી દરે જિલ્લાની વસ્તીના દરેક વિભાગ (ટ્રાઇબ) ને માથે એક બંદાપુ પૂર પાડવાની ફરજ મુજબમા આવી અને નોકાસેન્યના સિપાહ તરીકે નોકરી રવાની ફરજ નોથા વર્ગના નાગરિકને માથે પડી એટલે એથન્સનુ નોકાસેન્ય પ્રથમ ઉત્તાણીયા બંદાણુનુ મુકરૂ થયુ આ નોકાસેન્ય સિધ્ધવર્ના કુલપતિઓનુ મંડળ (એરિઓપે ગસ) નોકાપતિઓનુ મંડળ (નોકરિ) અને નાગરિક સભા (ઇ-પીટ્રિવા) એમના હાથમા રાજ્યની કુલ સત્તા હતી

૨ ફ્રેટ્રી.

સાતમા સૈકા પૂરો થવા આગો લા સુધીમા એથન્સના વેપાર, દોલત અને નોકાબલ વધી ગયા વેપારદોલત વધ્યા એટલે ૨ તવગર વર્ષે વધારે તવગર બનતો ગયો અને કરનદારો સામેના નિર્દય ઇલાઓને બંદે સામાન્ય પ્રજાને લગબગ ગુલામ જેવી બનાવતો ગયો પણ નોકાબલ વ થયુ તેમનેમ એ સામાન્ય વર્ગની રાજ્યને વધારેવધારે ગરજ રહેતી અથ કેમકે ઉપર જણાવ્યુ છ તેમ ગોથા વર્ગના ઉક ગરીબ નાગરિકો એથન્સની નોકાસેન્ય સિપાહનિષ્ઠિ કમતા એટલે તેમના ઇતિહાસમા જેમ સેનાબલ બળવવા માટે પેટ્રિશિયન ખાનદાન કુલપતિ વર્ગને 'પ્યેબસ એટરે સામાન્ય પ્રજાબળને વધારેવધારે દબ આપવા પડ્યા, તેમ એથન્સમા ધનાય 'પ્યેટ્રિગને' એતરો

તથા પોતાની જાતને પણ કદ ના દેનાર 'પીટિઓ' (જોયા નવના ના ઠિ) તરૂં નો ખચ લગવવા માટે એક જાતાવધી થઈ જતાં પૃથ્વીની સખ્તાઈ થયેલવા અને મયદાનુ અનિમિત્ત પાણી જેવા હ પૃથ્વી ના ને એક અખતિયા આપવામાં આવ્યો.

૩ મોસન.

પણ પછી પચીસ વર્ષમાં પ્રજાવર્ગની હાલત પાછી અત્યંત દુર્બી થઈ ગઈ ત્યાં વખતે મોસન પેદા થયો તે મેટાનિટ ખાનદાનનો હતો પણ સાથે મેટા વેપારી અને મુસા, પણ હતો, અને કવિ હતો 'અંતિ સવંત વર્ષવેલુ' 'એક સુખ સંતોષ' 'મિતાયાર ન સદા-ચાર' એ સૂત્રનો સાથ તે વાળી અને ને વડે અને નેક રૂપમાં ની શીસના સમ્મ લાંબાઓમાંના એક તરીકે પકાયો અને એથનસે ૬ પૂ. ૫૮૪-૩ (૩ ૫૮૨-૧) માં આદેશ નીચેથી, અને મ-યદા સુધારવાનો કુલ અખતિયા આપ્યો જ્યાંમાં ગુલામ થઈ ગયેલા સેક્ટોને તેણે મુજબ કર્યા અને કરજ પેટે કરજદારને ગુલામીમાં વેચવાના કાયદાનો અંત આવ્યો એના બીજા સુ-ધારાઓમાં મુખ્ય નીચે પ્રમાણે હતા —

(૧) એટિકામાંથી અનાજ કે દાંડ પડેલા મોસલવા નહીં મરુતવર્ગને લખાવેલા હશે જાગ મળતો તે ખાદ્ય વસ્તુઓના નિર્ણયને લીધે બાવ રહી ગયેલા હોવાથી તેના ભરણપોષણ માટે પૂરતો નહોતો, અને મનુષ્ય સ્વદાઈ થઈ ગુલામ થઈ જતો એ અટકાવવા માટે આ સુધારો ચોંટાડ્યો હતો.

(૨) એક ધણી વધારેમાં વધારે મેટાઈ જમીનનો નાણિક થઈ શકે તેની હદ બાધી, એમના માટે કે પ્રલભા પોતાની માલિકીની જમીન ખેડનારા ખેડૂતોની સારી સખ્યા જળવાઈ રહે.

(૩) નાજરિક સમામાં થીટિસ એટલે જોયા વર્ગના એથીનિયનો પણ જેને આ મયદાથી સોલને એથનસનું રાજ્યખખાઈલું શિદ્ધસત્તાકમાંથી થનાકયસત્તાક થઈ ગયું હતું તે ફેરવીને પ્રભ સત્તાક જનાવ્યું, અને આરે વર્ગના નાજરિકમાંથી વિદ્વી નાખી ન્યાયાધીશો પસંદ કરવા અને એ ન્યાયાધીશો એકલા જેસી ન્યાય વૃક્ષે જેવા મયદો ન્દી તેણે પોને નાખેલા પ્રભસાસનના પાયાને મજબૂતી આપી.

(૪) આદેશો તરીકે વૃદ્ધય તે સર્વ અને તે જ હિદાઈ પરીત એરિઓપેસના સનાસક અને એ મયદો કરી સોલને એરિઓપેસનું સમાને સુધારી અને નાજરિક સનાની સત્તા વધતી નય તેની સાથે થવાનું એરિઓપેસનું વપલ થીમે થીમે જેની મેયે થતાં નય એવી વ્યવસ્થા કરી, એટલે એણે પ્રભસત્તાક રાજ્યખખારલૂનો વિશિષ્ટ સોદાન તથા વનર એની મેયે ઉછેરનાર થનો નય જેવી યોજના કરી.

(૫) નાજરિક સમા આનજ આવવાનું સર્વ કામવાજ તૈયાર કરી નિર્મૂલ્ય આબી સકાય એવા રૂપમાં મુસ્વાની સત્તા એરિઓપેસ ૩ તેના એ- પેદા મઝળની દલી તે સોલને આરે પ્ર અવિતાય (tribe) ના પડેલા તસ વર્ગના નાજરિકમાંથી વિદ્વી નાખી ચૂરી કદારેલા આર સોનું મઝલ નામના નવા ન થને આપી.

૪ કલીસ્થનિસ.

આ સુધારાથી એથનસનું જળ વધુ અને તે બીજા પચીસ વર્ષમાં મેટેમિસનો યપ છવી લેવા રાજિવાન થયું (ઈ. પૂ. ૫૭૦-૬૫) એ છત્ર કરવા એથનસને ઉશ્કેરનાર સોલન હતો, અને એ વિમદ દાનિવાન જુવાન પીટિઓસ યદા સરદાર તરીકે પકાયો તથા દાન રીવડ.

એથેન્સનો ટાયરન બન્યો એથીનિયન પ્રભા મિત્રનિતિ સ્વાર્થને પરિણામે આ પક્ષ બવાઈ ન
 યેવા હતા, કાંઈ વસનાગનો પક્ષ, પ્લાટી વસ્તીનો પક્ષ, ખીલુમા તત્ત્વાસઓનો પક્ષ, અને ધ
 નાટ્ય ખાનદાન ધુગના સત્તા લેશીઓનો ધનાઢયતાસન પાપુ વર્ત્તાવવા ઇચ્છનારાઓનો પક્ષ આ
 પક્ષાપક્ષિ તોડવી જરૂરની હતી સોવનથી એ ન થયું અને તેને લીધે જ એથેન્સને 'ટાયરન્ટ'
 ના અમલ તળે દબડાડ પડ્યું પણ પીસિસ્ટ્રોસના પુત્ર દિખીઅસને એથેન્સ છોડી જતું પડ્યું
 (ઈ પ ૫૧૦) અને તે પછી ક્લીસ્ટનિસે એથીનિયન રાજ્યબધારણુ રી મુધાર્યું (ઈ પ
 ૫૦૮-૩) તેો એઠિના નગરવિભાગ માલિયાગ, અને મેદાનવિભાગ બેના ત્રણ વિભાગ
 સુરત કર્યા અને ત્રીજા જેવા જિલ્લા (ડીમી) નો એ નવો જિલ્લો કમવી જ વિભાગમા
 એવા દશ જિલ્લા રાખી, દરેક વિભાગનો એક એક જિલ્લો લઈ એ ચલા ને ' વિભાગ ' (ટ્રાઇ
 બ) નું નામ આપી એથીનિયન પ્રભને ત્રીજા ચાર વિભાગને રચાને નવા દગ વિભાગમા બેઠી
 નાખી, તથા પ્રથમ જે માણસ જે વિભાગમા ગણ્યો તે વિભાગમા તેના વસાને પાતાનું રહેઠાણ
 બદલે તો પણ હુમેશ ગણ્યાવા જે એવો કાયદો જો વળી સોવને વાગતું આ વિભાગ ચૂંટવાનું આ
 સોનું મંડન હતું તેને બદલે ક્લીસ્ટનિસે દરે નવા વિભાગમાથી પચાસ જણ ચૂંટીને ' પાચસોનું
 મંડલ ' હતું કર્યું અને એ મંડનની સત્તા વધારી સોવને વાવસા પ્રભસાસનના મેપને ખીતવો
 આદેશો અને ખીત મરે હોદેદાર એ મંડનના નો ન ગઈ રહ્યા ભત્રી મુગમતા માટે આ પાચ
 યોના મંડવના દશ પેઠાભાગ (પ્રાઇટની) રી દરે બારે વારાફરતી છત્રીસ દિવસ મંડલનો
 બયો અમલ ચલાવવાનું કારણ આ પ્રમાણે ક્લીસ્ટનિસે પક્ષાપક્ષિના જરૂરજ કળેગી નાખ્યા
 અને એથીનિયન પ્રભસાસનને માત્ર એક બધનું ત્રણ ગાકી રહ્યું પીસિસ્ટ્રોસે ટાયરન બન્યા
 પછી પણ સોવનની વ્યવસ્થા ચાવવા દીધી હતી પોતાનું ધાર્યું જ થાય એવો સમાજ રાખીને
 તે બધી બાબતમા નાગરિક સત્તા અને ચાગ્યોના મંડલ અને આદેશો દ્વારા મમ લેતો
 એ મુજબ પ્રભસાસનના તમામ તં. મેમને એમ રાખી એ દ્વાગ મેલ આર્થિક લોમપ્રિય
 અમલો રાજ્યનોમથી ' ટાયર ' થવાનો પ્રયત્ન એ એ પણ બન્યા જેમ હતું એથેન્સને આ
 બધમાથી મુક્ત રાખના માં ઓસ્ટ્રાસિઝમનો પ્રયોગ યોજવામા આવ્યો દરવર્ષે છઠ્ઠી પ્રાઇટનીમા
 નાગરિકસભામા સવાસ પૂછતો કે એ પ્રયોગ કેવો છે કે કેમ અને સલા હા છે તો એ માટે
 આઠમી પ્રાઇટનીમા નાગરિકની ખાસ સલા મળતી એ પ્રયોગ પ્રથમ ઈ પ ૪૫૭ મા દિધ્યાદેસ
 વિકલ્પ થયો, જે કે પ્રેક્ષા દતિ કાસે' એની યોજનાનું માન પણ ક્લીસ્ટનિસને બાપે છે

૫ ઇ. પૂ. ૫૦૦ થી ૪૩૧.

ઈ પ ૪૮૩-૮૩ ના કાયમા એથેન્સ મેન્દાનની લડાઈમા હતું એ ત્તા પાપુ મોદુ કામ
 એજો એ જુનું કે ચેમિસ્ટ્રોફિલસની લવાગાપુ સ્વીગગીને તેણે પારિયસને પોતાનું બંદર બનાવ્યું
 અને પોતાનું નૌ બળ એન્દમ વધારી દીધું પછી તુરત ઝિમ્મિસની સ્થાપા અને સેરેમિસ, ધ
 મોપિયિ, આર્દિમીસિયમ (ઈ પ ૪૮૦) તથા પ્લેટીઆ અને માર્કિની (ઈ પ ૪૭૮) ના
 સુદ્ધ થયા પછી એશિયામાઈગરના અને તેને લઈ આવેના ડટવાન ટાના ગ્રીસ રાજ્યોએ સયુક્ત
 થઈ એથેન્સને પ્રમુખ સ્થાને રહી હસાન સામે ગ્રીસ સ્વતંત્રતાના રમલ માટે લડવા નિવિતિ જી
 અને લીડાસનો રાષ્ટ્રસંયોગ શરૂ થયો (ઈ પ ૪૭૮) એમા એશિયામાઈગરના એતાનિયન અને ઈરો
 યિયન નગર રાજ્યો લેરગોસ હોડસ અને એ જે વચ્ચેના બીન ટાપુઓ, પ્રોપોન્ટિસ (માર્ગેસ સમુદ્ર)
 ના બન ના ઉપરના નગર-રાજ્યો પ્રેટલા કેલટવાન રાજ્યો, સાઇ નીસ ટાપુઓ, અને યુબીઆ
 ટાપુનો મોટો ભાગ પ્રથમથી લગ્યા દરે ગળ્યે બાર સોની અમુક સખ્યા સયોગી નૌ સૈન્યમા કાયમ
 રાખવાના સોનલ્લીધા પણ ધખા રાજ્યો નહાના હતા, તેઓને જેચાર બારસ હજાર મરતા મુદ્દેની પડ-
 તી, એજ બારમ્મ નસાવી રહે કે એજ પધુ નસાવણુ બારે પડે એવા પણ હતા એટલે પ્રથમથી પો
 તાના લાગના બારમ્મ ગળના કે તેના અવેજમા સયોગી લીબેરીમા નામિ- ખડબી લરવા એ

દેવે રાત્ર્યની ખરજી ઉપર રાજવામાં આવ્યું. એ વારસે તેવાર રાજી સંકાય બેસ્યા અનેબની એવે દારૂસોસા. દેવેની ખેડની વારસા ન રખે ને રાત્રીમાંથી બાને પડતી ઉપરાવવાનું નહીં થયું. કોણે કેલ્યાં બારસ રાજમાં કે કેલ્લી ખેડની બરજી ને ન્યાયો દેવિપ્રાદરિસે કાણું. સંયુક્ત રાત્રીની સખા કોણસમાં મળતી નેમાં ન્દાયા રાત્રીની સંખ્યા મળી દોવાથી અને દેવે રાત્રીને એક ન પ્રતિનિધિ દોવાથી એવંસ પાતાનું ધાનું કરી રહ્યું. લીભેદીના બધા અમલદારે પ્રથમથી જ એથીનિયતો નીમાયા. કોણસના સંધાવેને ખેડે સેનાપતિ કાઠમન હતો. એનું અનેક પાસકો હતા. તેમાં દેવો મેદું મુશામિલનની લટાઈ. એમાં હસની લટકરને તથા નેાકાસેવને દસાણેને કેરિવાથી પેગાંદિવા મુખીને. એશિયામાખેરને કહિલુ ખાન કોણે સ્વતંત્ર હતો. દરમિયાન નેકેસા રાખે સંધાનમાંથી મુજ મથા દેખા કરી. સંધાને શુદ્ધ કરી તેને દસાણી તાને કર્યો (ઈ. મ. ૫. ૪૬૨). આના થાને આને મળતા બીજા રાજાએ પશુ થવા. એવંસને સંધાનમાંના કોની સાથે વેપારની દરિયાધને લીધે કે બીજા કોઈ કારણને લીધે વિશેષ પડતાં વિમલ થયો અને એ રાત્રીને એવંસ દસાણીને પાતાને ત્યાં કર્યું. એ પ્રમાણે કોણસના રાજસંધાનમાંથી એવંસનું સામાન્ય થયું. ઇ. ૫. ૪૬૪ માં રાજસંધાનની લીભેદી કોણસથી એવંસમાં બિલીનીના રેવળમાં આવી એ તારીખથી સંધાન મરી સામાન્ય થયું એમ કરી રાસાય.

દેવિપ્રાદરિસના મેળ મળી કાઠમનએવંસનો મેામી વખારે વનપાળે અબની હતો, પણ પ્રેમદાસન એને કેવળું નહોતું, અને પ્રેમદાસનનેએ પશુ કચનો નહોતું. દેવિપ્રાદરિસ અને પેરિલિવસનામરિક સત્તામાં મેાખરેઆવ્યા. કાઠમન કોણસિજમથી રેસનિકાથ થયો (ઈ. ૫. ૪૬૧.) અને પછી પાસ વખતમાં દેવિપ્રાદરિસનું ખૂન થયું. એણે દેવિરમેપેમસનીબધી સત્તા કાવદાઓમાં મુધારા કરાવીનેલઈ લીધી હતી. અનેએથીનિયન પ્રેમદાસનનો પીમેધીને સંધાનું પિકાસ થયો હતો. નામરિકોના વાર વર્તમાંથીગમે તેને અધિકાર આપવાના કાયદા મથા હતા અને મુખ્ય અધિકારી આર્દેને પમાર આપવાનો નિયમ કરવામાં આવ્યો હતો (ઈ. ૫. ૪૬૮). પાંચસોના મંડલના સત્તાસહોને ખાનપાનની મોડા પશુ લીભેદીને ખરે કરવાનો રિવાજ પ્રથમથી હતો. હવે તેમને પમાર આપવાનો કાયદ થયો. અને પેરિલિવસે ન્યાયાધીસને પશુ તેઓએ એક એનોલ આપવાનો કાયદો હતો (ઈ. ૫. ૪૬૨-૩). ઇ. ૫. ૪૬૩-૬ માં એવંસ ને ઇલકનાની લાંબી દરિયાધને અંત આવ્યો અને ઇલકના દારીને કોણસના રાજસંધાનમાં લઈયું. ઇ. ૫. ૪૭૮ માં એવંસે કાસ સાથે સંધિ કર્યો. એ પછી બી. એશિયા, ફ્રાંકિસ અને લોકિસમાં એવંસે હાર્યું અને એથીનિયન સત્તા એસરી. મુખીઆ અને મિનેરાને પશુ બંદ કર્યા. પેરિલિવસે મુખીઆમાં રાત્રીને દસાણી કલજ હતી. પણ મિનેરાને તરું કરી સ્પાઈ સાથે ત્રીસ વર્ષનો નક હતો (ઈ. ૫. ૪૭૫-૫૦). પેરિલિવસે એવંસનું નેાકાલ ને ફેળવવાનો નિયમ હતો અને સામાન્યતા ને ને બાગેમાં એવંસની સત્તા વધારવાની નરર હતી ત્યાં ત્યાં એણે એથીનિયન સંસ્થાનિકો મોહીને એ સ્થળોમાં એવંસની હકુમત પાડી કરી એક ન નહોતું પણ એવંસમાં પણ વિરહ પડ્યું બજ તેવી નાખ્યું. મ્યુકિરિસ આર્યસિજમના પ્રયોગથી રેસનિકાથ થયો (ઈ. ૫. ૪૪૨) પછી પંદર વર્ષ મુખી પેરિલિવસ સામદાખર સેનાપતિ તરીકે ચૂંદાયો અને એવંસની રાત્રીનીતિ એની એકવાની ઇલાનુસાર રચાય, ત્યાં ઇ. ૫. ૪૩૫ થી કોરિન્ય કોહરિસનો વિમલ રહે થયો. પોણદરિયા અને આખા આરિકરાદરિ દ્વીપકલ્પે બંદ હતું. એમાં પશુ કોરિન્યનો કાય હતો. એવંસનું બલિલ સામાન્ય ગ્રીક આવમની વ્યાંખે થયું હતું અને “ દગવખાલ કોહા નમે ” ની જુદી એવંસ કે પેરિલિવસ પાસે ન હતી, સ્પાઈની નામરિક સત્તા આખા એથીનિયનોને વહેવતાં કોરિન્યનો એવંસ હતો કે “ સ્પાઈને એ એથીનિયનો થયા છે, તેમની પ્રકૃતિ તમારાથી કેલ્લી બધી જુદી છે, એ વખે બહુતા નથી. એમને તપ ન થયી; એ હંધ રાજે ને તેઓ રૂપ કરે છે અને એમને એક પછી એક એમ નહું સૂચ્યા ન કરે છે. એથી ઉલટું તમે તમારું છે તેજ સાચીને બેસો છે, નહું હંધ કરતા નથી, અને હંધ કરવાનું

બાવી પડે તો એ હાથ લેવાને બેસી રહે છે, એથીનિયનો એમના બળની હદ ઉપરાંત સાદસ ખેડે છે; અને પાછળ પડે છે તો એ આશા મુકના નથી. તમે બળવાન છો તો પણ નિર્બલ જેવા વર્તો છો; તમારી યોગ્યતાઓ ખાટી હોય છે તો પણ તમે શંકા ખાયાં કરો છો; અને જરા કંઈ વિન્ન આવે કે વાંકું પડે કે તુરત નિરાશ બની બેસો છો; એ જેવા તેજ છે તેવા જ તમે મંદ છો; એ રાતદિવસ ફરતા રહે છે તો તમે તમારા મુલકની બહાર નીકળતા જ નથી; એમને કંઈને કંઈ નવું મેળવવાની અભિલાષા હોય છે; તમે તમારું છે તે પણ રખેને આંખે ઘાય એ ફિકરમાં ને ફિકરમાં પડ્યા રહે છે. એ જીતે છે ત્યારે તેનો વજામાંવતો લાભ લઈ લે છે; અને કદાચ હારે છે તો તેને લીધે ન છૂટકા નેટલું જ પાછા હડે છે. પોતાનાં શરીર બળે પારકાં હોય એમ તેઓ દેશસેવામાં મગ્ન રહે છે; એમનાં મન જ એ પોતાનાં બળે છે અને તે નિરંતર દેશ લાભના વિચારમાં પડેલી રાખે છે; કંઈ પણ ધારેલું કામ થઈ શકતું નથી ત્યારે તેમને પોતાનું કોઈ મરી ગયું હોય એટલો અફસોસ થાય છે અને એમની કોઈ ધારણા સફળ થાય છે ત્યારે તેને તે નથી ઉત્તતિ મેળવવાનાં પરિણામો તરીકે જ ગણે છે; એ લોકો તો મનસૂખા કરે છે કે લાગલા તે સિદ્ધ કરવાનું કર્તવ્ય લઈ બેસે છે અને આમ સતત પ્રવૃત્તિમાં આખું જીવન ગાળે છે. જો જો મળતું નય છે તેનો ઉપયોગ લેવાની વાટ પણ જોતા નથી. કેમકે એમને એક પછી એક નવું નવું મેળવવાનું હોય છે જ. નિવૃત્તિને તો તેઓ યોગ્યમાં યોગ્ય દુઃખ ગણે છે. ખરેખર એ લોકો તો એવા છે કે સુલેહશાંતિનું સુખ નહીં પોતે લેશે કે નહીં બીજા કોઈને લેવા દેશે ” (યુક્રિડિસ પુ. ૧ પ્ર. ૬૬૭૦). એથન્સનું સામાન્ય ઐક્યમને ‘લયરંટ’ ના અમલ જેવું અન્યારથી લાગ્યું અને એથીનિયનોનો દોર એમને અસહ્ય લાગ્યો એટલે પિલોપોનીસિયન વિગ્રહ શરૂ થયો, અને ગમે તે કરે તો પણ એ લોક લટશે જ એ પેરિક્લિસની આજ્ઞા બરી પડી.

૬ પિલોપોનીસિયન વિગ્રહ.

ઈ. પૂ. ૪૬૧ માં ક્લેમિન દેશનિકાલ થયો ત્યારથી ઐક્ય શાખોએ એથીનિયન સામાન્ય સામે વિરોધ આપ્યો, અને એ વિરોધમાં પણ યોદ્ધા વિગ્રહો થયા. ખેલો પંદર વર્ષ આલ્યો અને તેને અંતે પેરિક્લિસે સ્પર્ધા સાથે ત્રીસ વર્ષનો તહ કયો તથા ઐક્યમાં પણ સામાન્ય વધારવાનો પ્રયત્ન તથા દંડ એથીનિયન નૌકાબલ અને સમુદ્રનું આધિપત્ય કેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. બીજા ઈ. પૂ. ૪૩૧ થી શરૂ થઈ દસ વર્ષ આલ્યો અને નિકિઅસના તહથી તેનો અંત આવ્યો. આ વિગ્રહ દરમિયાન એથન્સ ધણે ભાગે પેરિક્લિસની દુરબંદરી નીતિને વળગી રહ્યું અને ફાળું. મરકીના અણુધારેલા ઉપદ્રવથી તે નિર્બલ બન્યું પણ સ્ફેક્ટીરિયાની અણુધારેલી છત્ર તથા સ્પર્ધાને તે દબાવી શક્યું. આ તહમાં નિકિઅસે સ્પર્ધાને શરૂ કરવા તેને બહુ વધારે લાભ આપી દીધા, તહ મટિ સ્પર્ધા થઈ ગરબાન ન હતું તે છતાં તેણે એથન્સની ગરજ વધારે દેખાડી, અને તો પણ કોરિંથ, મેગારા અને બીઓશિયાનાં મન તો તે મેળવી શક્યો નહીં એટલે એનો સર્વ પ્રયાસ વ્યર્થ ગયો અને વિગ્રહ ફરીથી આરંભાયો. આ ત્રીજો વિગ્રહ ઈ. પૂ. ૪૦૪ સુધી ચાલ્યો અને એથન્સ હારી સામાન્ય ખોઈ બેઠું ત્યારે જ પૂરો થયો. એ ત્રીજો વિગ્રહ દરમિયાન એથન્સ સિસિલી ઉપર ચડાઈ કરી પોતાને હાથે નિર્બલ બન્યું તથા તેણે બીજા બલો પણ કરી, તેમ સ્પર્ધાએ લાઇસેન્ટરની સરકારી હેઠળ સાડું નૌકાબલ એકતું કર્યું અને એથન્સને સમુદ્ર ઉપર પણ હરાવ્યું. આ છેલ્લા બે વિગ્રહ એકલા પિલોપોનીસિયન વિગ્રહને નામે ઓળખાય છે; પણ ખરું જોતાં પેરિક્લિસના ત્રીસ વર્ષના તહ ખેલવાના વિગ્રહથી એ જુદા નથી. ઈલોસના રાષ્ટ્રયોગના આરંભથી ત્રીસ વર્ષની અંદર ઐક્ય એથન્સના પ્રયત્નની સામે થયું અને પાંચમો સૈન્ય પૂરો થતા ખેલો એથન્સને પોતાનો પ્રયત્ન છોડી દેવા પડ્યો એના ખેલો અને એના પછી ઘણાં સામાન્યોનો અંત આવ્યો છે તેમ એથીનિયન સામાન્યનો પણ આવ્યો. એથ-

ન્યૂની વાતવત અચલ કીર્તિ એના સામ્રાજ્ય એવજવાના પ્રયત્નથી નથી; પણ જે રાજામાં એને તે પ્રયત્ન થયો તે રાજામાં એ બ્યકિ રજાતંત્રમાં, ફિઝમુદીમાં, શાહિવામાં, મજલમાં, અને શાહવામાં માનવબલિનો નેતા હતો તેને લીધે છે. ફીડિઅસ, એરિથોડોનિસ, પેરિક્લિસ, સોફોક્લિસ, એરિથોસ, યુરિપિડિસ, સોફોક્લિસ, પ્લેટો, એરીથોડોસ એમનાં સાથે, સૌંદર્ય, અને માનવબલિનાં આદર્શનાં દર્શનો એવન્યના કારમાં જાણ્યાં એ એ ન્દાનાં નવચાલ્યનો મદિમા છે. એને લીધે દુનિયા એરિથોડોનિસના સર્વ સંબોધનમાં બની રહે છે:—

O rich and renowned, and with violets crowned,

O Athens ! the envied of nations.

થેમિસ્ટોકલિસ પરિશિષ્ટ ૨.

ધરાની શહેનશાહત અને ગ્રીસ વચ્ચે વિમહનાં કારણ.

ગ્રીક પ્રભુ પોતાના ન્દાનકર્તા નગરરાજ્યોમાં સ્વતંત્રતાની સંસ્થાઓના પ્રયોગો કરતી હતી તે વખતે પૂર્વમાં મોટાં “ જીલ્લા ” રાજ્યો હતાં હતાં અને આધમતાં હતાં. ઇ. પ. સાતમા સદીમાં એસીરિયાનું રાજ્ય ભાંગ્યું અને તેના ખંડોમાંથી જે નવાં રાજ્ય સ્થપાયાં; એક ભૂમધ્ય-સમુદ્રના કાંઠાથી હેક્ષીસ નદી સુધીનું લીરિયાનું રાજ્ય, અને ખીલું જે નદીની પૂર્વે આવેલું મીડિયા એટલે કે ઈરાનીઓનું રાજ્ય. રાજાઓમાં જે જે રાજ્યોને અન્યોન્ય વિમહો મળ્યા પણ પછી જે રાજ્યકુટુંબો એક ખીલ સાથે લગ્નસંબંધથી જોડાયાં અને લીરિયાને ગ્રીસ વર્ષની નિરાંત મળી. આ અરસામાં લીરિયાની ગાદી ઉપર ઇ. પ. ૫૩૦ માં ક્રીસસ નામે રાજા બેઠો. તેણે પોતાની સમૃદ્ધિથી ગ્રીકપ્રભુને ઇક કરી નાખી. ડેલ્ફીના મંદિરમાં મોકલેલા તેના ઉપહારો જેવા અ-મૂલ્ય ઉપહારો ગ્રીક લોકોએ કદિ જોયા ન હતા. અને તેથી ક્રીસસની સત્તા “ જીલ્લા ” હતી અને એસિયામાઇનરના કાંઠા પરનાં ગ્રીક યાત્રુનાં પર તેનો અમલ એક “ ટાયરંટ ” ના અમલ જેવા હતા, તે છતાં પણ ગ્રીકપ્રભુ તેને ખીલ “ જંગલીઓ ” જેવા ગણતી નહીં.

પણ ક્રીસસની સત્તા લાંબી વખત ટકી નહીં. મીડિયામાં રાજ્યવિપ્લવ થયો તેમાં તેના બ-નેથી એસ્થાઇઅસને બાદીએથી હઠાડી મુકી કાઢી રાજ મળ્યો. એટલે મીડિયાનું રાજ્ય પચાવી પ-ડવાના હેતુથી પોતાના બનેલીની મદદે જવાને બદલે ક્રીસસે તે દેશ ઉપર ચડાઇ કરી. એ વિષે તેણે ડેલ્ફીના મંદિરમાં દેવપૂજા કરેલી તેનો તેને જવાબ મળેલો કે “ ક્રીસસ તો હેક્ષીસ નદી ઉતરી જેલે પાર જશે તો એક સમર્થ રાજ્યનો નાશ થશે. ” આ આગાહીનો અર્થ પોતાની તર-ફેલમાં છે એમ સમજીને ક્રીસસ કાઢીસ સામે લડ્યો અને હારીને કેદ પડ્યા, ઇ. પ. ૫૪૬.

કાઢીસે લીરિયા ઉપર ચડાઈ કરી ત્યારે એસિયામાઇનરના કાંઠા ઉપરનાં ગ્રીક સંસ્થાઓને પોતાની સાથે બળી જવાને તેણે આમ્રલ કરેલો પણ તેઓએ તેનું માનેલું નહીં. એટલે લીરિયા છતાં પછી કાઢીસે એક પછી એક બધાં યાત્રુનાં કબજા કર્યાં. પછી કાઢીસ બેબિલોન પર ચડી ગયો અને તે સર કરીને જહસારિસથી ઇજીપ્તસમુદ્ર સુધીના વિસ્તીર્ણ સુલકનો શહેનશાહ બન્યો, (ઇ. પ. ૫૩૮.) એના પછી એના પુત્ર કેમ્બાઇસિસે ઇજીપ્ત છતી લીધો, ઇ. પ. ૫૨૫. પણ એ ઇજીપ્તમાં હતો ત્યાં એના રાજ્યમાં બંડ થયાં અને એ પાછો ફર્યો ત્યાં રસ્તામાં જ મરણ પામ્યો, ઇ. પ. ૫૨૨. એના પછી ગાદીનો હક પાર્થિયાના સખા હિસ્ત્રાસ્પિસનો હતો. તેના પુત્ર ઈરાયસે ઘોરા મિત્રોની સહાયતાથી બંડ સમાવી દીધું અને કાઢીસના મુલકમાં બધે સાંતિ ફેલાવી, તથા પોતાની કારકીર્દીના પ્લેટા વર્ષની છતોનો લેખ લવિષ્યની પ્રભુની બલુ માટે બેદિસ્તૂનના અડકો ઉપર કાતરાવ્યો.

ઇરાયસે પોતાની શહેનશાહતનો ફેલાવ ઉત્તરપશ્ચિમ તરફ કરવાનો મનમૂલો કર્યો. એની ઇચ્છા ડેન્યૂબ નદીને પોતાની એ તરફની લંબ બનાવવાની હતી. એની ચડાઈમાં એણે એસિયા માઇનરના ગ્રીક સંસ્થાનિકોની મદદ લીધી. તેમના અગ્રણીઓમાં મુખ્ય માઇલીટસનો હિસ્ત્રીયસ અને ખર્સનીસનો મિલિથેરિસ હતા.

બોસ્પરસ-સામુદ્રધુની હોલીઓના પૂલથી જોળી ઇરાયસ આગળ વધ્યો. એ પૂલ સાચવવાનું કામ તેણે ઉપલા ગ્રીક ટાયરંટોને સોંપ્યું, અને તેમને ફરમાવ્યું કે પોતે સાઠ દિવસમાં પાછા ન ફરે તો તેમણે પૂલ તોડીને પાછા જવું. સાઠ દિવસ વીતી ગયા તોપણ એ પાછા આવ્યા નહીં કે

એના દાઢ સમ્રાજ્યને પણ આવ્યા નહીં, એટલે મિત્રિયોરિતે એના રાજ્યનું મુજબ પાછા જવાની સૂચના કરી. પરંતુ દ્વિતીયને બધા અમલીઓના સત્કારથી નાજી એકા ધરેલા મંડલમાં એવી દલીલ કરી કે સર્વે શાસ્ત્રાનોના યજ્ઞોટોની તથા દગાવટની દ્રષ્ટી જ દેખી જાય છે એને દલ નાવતા સંસ્થાનિયે એ પત્ર એક બધા યજ્ઞોટોની ત્યાગે થયો અને તેમને પદત્રય દરરો, મત્રિ યજ્ઞોટોને ખરે સ્વાર્થે દસાયસને વગી મદેગમા જ છે આ વાગી એના ધ્યાનમાં આવી અને તેઓ પૂજા સાચવી બેસી રહ્યા.

દસાયત વાધરો વીન્યા પત્રી પાછા આવ્યો (૬ પૃ ૫૨૨) ત્યારે દિત્તીયતે દમથી સેવાના બાદમાં સ્મૃતિનન નરીના મુખ આનગુ (૬૯૪ વર્ષ પછી જ્યાં એમિરોપોલિસ નગર વન્યુ તે સ્થલ ઉપર) નક્કિનત યમ ના મુ એ સ્થલ નાસપાલના મુક ની ત્વી જેવુ દગુ એક જ નહીં પણ ત્યાની જમીન બહુ રસાગી હતી, ધારે રૂપાની ખાતો હતી, અને સ્મૃતિમન નરી ઉપ રના જનલોમાં બહાલુ બાધવા દાય લગ્ન ૬૫૩ દગુ જેવે દસાયને એ તેને આપ્યું તો ખર પણ પછી તેને વિચાર થયો કે આવા સ્થલે કી વગ થાય એ ખાતુ જેવે તેણે દિત્તીયસને સલાહ મારે પોતાની તહેનાતમાં જ રાખવાને બદલે તુલ્ય બેધાળી લીસો અને ત્યાં બાગ વર્ષ સુધી નગરે જ રાખ્યા.

દિત્તીયસને સ્થલે નાદલીદલને યજ્ઞોટ તેઓ જનાઈ એનિયને સ થયો અને તેણે ૬૫૩ની સહેનસાદત ત્યાં બહુ દગાની ચોળના મળી ને છે કે એ બંને સ્તરનાર દિત્તીયસ જ હશે, તેણે પોતાના એ વિશ્વાસુ પ્રજાનને નાથે નગર આવી તે સ્પષ્ટ રહેલા અક્ષતના દામ રીવા અને પાછા વાગી હતી જ્યાં એ ૬૫૩ પા એવે તેને તેણે એનિયનેસ પાને મો ભ્યો, અને એ સરિયા ઉપરથી જ બહુ કિયુ થયુ એનિયનેસને પ્રથમ પોતાની દસરત તરીકેની તથા તણ દહ આદલીસમાં પ્રેમતલો તાજવત સ્થાપ્યું અને એ ઉપરથી એ ૫૩૧ એ બધા ક્રીડ સંસ્થાનોમાં પણ એ મુજબ થયુ પછી એનિયનેસ દાસત સાને લડવા માં મારે મેગવાને કીલ આવ્યો આદ્યે તેને દા. ન રીધી. પણ એવન્ટ અને હિટ્ટિયાને નદ. મોલી. એ લડને એનિયનેસને તાલિતને રહે થાલ્યો (૬ પૃ ૪૫૬) ત્યારે ઉપ ૧૪ એવાથી લેવાયો નહીં ૫૬ બહારુ નજ તેણે છાત્રી લીધુ પછી તે આદલી જાતી નયુ એવે કી સેના લાધી પાત્રી રી રજાના ડીલસ પાતે છાત્રી એલ ત્યાં સુધી થયુ તેના કીંગને ૫૫૫ થયો. દગાવતે બહુ છેલ્લી રીત અને તેના મલ. ગના એવન્ટ તથા હિટ્ટિયાને સમ જવાનો નિશ્ચય થી. ને છે કે તાલિતના રજાની ખજાર અને રક તે વખતે જેટલું પ્રમ્ન નર્યો કે નવા લેલ એલ અને સ્વાંત ૭૨ અને પછી પોતાના એ ખજારને આલેખુ તેણે તે ૧ લીલન સમિવાન ત્રણ વખત પામગુ ૫૬૬ દેનસાદ કેથીનિયને અને હિટ્ટિયાને માટે રાખ્યો.

બહુ છેલ્લી દિ. અધતે નાલીસ લીધુ (૬ પૃ ૪૫૪) એવે ખર્ચનીસને યજ્ઞ ૮ મિ મિટોરિત લેમોસ અને દમકોસના યજ્ઞ ત્રી એવન્ટ નાદલી નાગરો અને એ જાતેની એવન્ટને લેલ રી એવન્ટના જ નજન રહેવાલ રી ગ્યો.

પત્રી યજ્ઞતે પ્રેત અને એનિયનેસને નાને ક્રીડના સ્તરી હિટ્ટિયાને લરી લ ત્યાં દિવસમાં જમીનતેલ નુ અને ત્યાં લેલ ને પ્રવાને લરી લેવા એ માન પૂર સી તેમુ લેવ એકિમાં દલુ પણ ત્યાં ખજાર નીને મિટિયેલિતના ડીલસથી નેડેનના જનર વિખવાત પ્રજામાં એધીનિયને ડાવા, ૬ પૃ ૪૫૫ આધી દસાયને કીલ રૂપાનો દેવ થયો અને તેના ૫ દિવામમાં દસાયત પછીના કીલેતે રીધી કીલ ઉપર નદ. ૧૬ સી એના દલિદાદની થલી વિજેતો જલુવા માં પ્રજાના એમિટોરિટના અગ્રિ દિવાલ જીલુ તાલન નધી.

થેમિસ્ટોકિલસનું પરિશિષ્ટ ૩.

મેરેથાન.

(દિરેક્ટોરસ પુસ્તક દ્વં. પ્રકરણના અંક ક્રમાંકમાં બતાવ્યા છે.)

(૧૦૨) દરિયાની જીત અને યોદ્ધા દિવસ ચાક ખાઇને વિદેશીઓનું લશ્કર બંધાવવામાં બેસી એટલા પ્રાંત આગળ આવ્યું, અને દરિયાની માફક એથન્સ પણ તાબે કરવા તૈયાર થયું. એટલામાં રસાવાની લશ્કર માટે તૈયારી વધારે સારું સ્થલ મેરેથાન હતું, અને તે દરિયાથી બહુ નજીક હતું, એટલે પીસીસ્ટ્રસના પુત્ર દિપ્પિયાસે લશ્કરને ત્યાં આપ્યું. (૧૦૩) આ વાત એથીનિયનોએ જાણી ત્યારે તેમણે પોતાની સેના પણ ત્યાં મોકલી. તેમના દસ સેનાપતિઓ હતા, જેમાં દસમો મિલિયેડિસ હતો. (૧૦૮) એથીનિયન લશ્કર હક્યુંલિસના મેદાનમાં ગોઠવાયું ત્યારે પ્લેટિઆ શેઠેરનું લશ્કર તેને ત્યાં આવીને મળ્યું.... (૧૦૯) એથીનિયન સેનાપતિઓમાં મતભેદ હતો. એક પક્ષ યુદ્ધ કરવાની સામે હતો “ કેમકે આપણી સંખ્યા વિદેશીઓના કરતાં બહુ થોડી છે. ” બીજા પક્ષનું મત એ હતું કે યુદ્ધ કરવું. મિલિયેડિસ આ પક્ષનો હતો....આવા મતભેદ વખતે એથીનિયનોના રિવાજ હતો કે તેમના સેન્યખાતાના મંત્રીએ પણ મત આપવું. આ સમયે કેલિમેકસ મંત્રી હતો. મિલિયેડિસે તેને કહ્યું: “ કેલિમેકસ ! એથન્સની સ્વતંત્રતા ખોલી, કે તે બળવાનો તમારે હાથોડિયસ અને એરિસ્ટોમાઈડાનના કરતાં પણ થોડી અમર છોડી મેળવવી એના આધાર હવે તમારા ઉપર છે. એથન્સના ઇતિહાસમાં તેને માથે આવી થોડી આફત કદાપિ આવેલી નથી. જો એ વિદેશીઓને તાબે થશે તો દિપ્પિયાસ યયરન્ટ થશે અને, એના અમલમાં આપણા ઉપર શું શું બીતશે તે કોઇનું અલખ્યું નથી. પણ જો એથન્સ ઉગરશે તો તે ગ્રીક દુનિયામાં પ્લેલી પડવીનું શાન્ત થશે. આનો નિર્ણય તમારા હાથમાં છે. લડવું કે ન લડવું એ વિષે સેનાપતિઓ એકમત નથી. જો આપણે નહીં લડીએ તો આપણામાં ફટકૂટ થશે અને પ્રબલ વિદેશીઓને સારણ જવાના પક્ષ તરફ વળશે. પરંતુ જો એવા દિવસને વિચાર પ્રવર્તે તો પ્લેલાં આપણે લડીશું, અને જેવા પ્રતિદ્વં નહીં હોય તો તો, આપણે જીતીશું જ. આ સર્વેનો નિર્ણય તમારા હાથમાં છે. ” આ પ્રમાણે કહીને મિલિયેડિસે કેલિમેકસને પોતાના મતનો કયો, અને યુદ્ધ કરવું એવા નિયય થયો. પછી જે સેનાપતિઓ મૂવધી એ મતના હતા તેમણે દરેકે કુલ અખતિયારને પોતાના વારાને દિવસ મિલિયેડિસને આપી દીધો. (૧૧૨) એથીનિયન અને વિદેશી લશ્કર સામસામું ગોઠવાઇને લખું ત્યારે એથીનિયન લશ્કરનું મુખ વિદેશી લશ્કરના નેત્ર્યું જ લાંબું હતું પણ તેનો મધ્યભાગ તેમાં સિપાહોની બહુ ઓછી હારો હોવાને લીધે નબળો હતો; બંને પાંખોમાં સિપાહોની સંખ્યા અને હારો વધારે હતી. બલિના રાકુન સારા જણાયા એટલે મિલિયેડિસે લશ્કરને ધસવા ફરમાવ્યું. તેઓ “ એવડી ઝડપ ” થી ધસ્યા. જે લશ્કર વચ્ચેનું અંતર ફેર માઇલથી ઓછું ન હતું. પર્સિયનો એથીનિયનોને પૂરી ઝડપથી આવતા જોઇને તૈયાર થયા. પણ તેમણે તેમને માંડાજ ધાર્યા, કેમકે ન્હોતો તેમની પાસે રસાલો કે ન્હોતા તીરંદાજ અને તેમની સંખ્યા એટલી ઓછી હતી કે પર્સિયનોને તેઓ છપાઇ જવા માટે જ ધસી આવતા લાગ્યા. પરંતુ એથીનિયનો નજીક આવી લાગ્યા ત્યારે તેઓ દુસ્મનો સાથે બહુ અચ્છી રીતે લડ્યા. તે વખતે મુઘી પર્સિયનોના નાગથી જ ગ્રીકોલક લય પામતા. અને આ પ્રમાણે તેમનાથી ને તેમના પોષાકથી ન કરતાં તેમની સામે પૂરી ઝડપથી ધસી લડવાની ગ્રીસમાં એથીનિયનોએ પ્લેવ કરી. (૧૧૭) યુદ્ધ લાંબો વખત ચાલ્યું. મધ્યભાગમાં જ્યાં ઇરાનીઓના તૈયારી સારા સિપાહો હતા ત્યાં વિદેશીઓ ફાળ્યા. એથીનિયનોનું લશ્કર ત્યાં આગળથી તોડીને તેઓ ન્હાસના

ચિપાહોની પીઠે પડ્યા. પણ પાંખોમાં એથીનિયનો અને પ્લેટિયનો ફાંચ્યા. અને તેઓ ભાગતા પસિયનોની પીઠે લઇ તેમને કાપતા કાપતા દરિયાના કિનારા સુધી પહોંચી ગયા અને તેમના બ્લાન્કોને પણ પકડી સળગાવી સુડવા લાગ્યા. (૧૧૫) આ પ્રમાણે એમણે સાત બ્લાન્કો પકડ્યાં. પણ બીજા બ્લાન્કો ઇરાનીઓએ ઠાંઠા આગળથી ખસેડી લીધાં, અને તેઓ સુનિયમ-બૂરિર વચાવી એયન્સ જવા નીકળ્યા તેમનો ઇરાદો ત્યાં એથીનિયન લરકર કરતાં ખેલા ખેંચી જવાનો હતો. આ ઇશ આરિકમએનિટ દુવનું રહેવું; અને ઇરાનીઓ બ્લાન્કમાં બેઠા ત્યારે એયન્સમાંથી તેમને એક ઠાલ ખતાવવામાં આવી તે એ દુલના માણુઓનું કૃત્ય એનો એથીનિયનોનો વહેમ હતો. (૧૧૬) ઇરાનીઓ સુનિયમ-બૂરિર વચાવી એયન્સ તરફ વળ્યા. પણ એથીનિયન લરકર પણ બની તેથી કટપથી એયન્સ જવા નીકળ્યું અને ઇરાની બ્લાન્કો કરતાં ત્યાં ખેંચું ખેંચ્યું, ફાધા સોહેર બ્લાન્ક હંક્યુંવિસના સાઇનોસાર્નિસ સ્થલમાં તેયાર થઇ હતું. આ સમયે એયન્સનું બંદર કેલીરમ હવે ઇરાની બ્લાન્કો એ બંદરમાં આવી ચોક્કાં અને ત્યાં આગળ તેમણે થોડા વખત સુધી લંગર નાંખ્યાં; પણ પછી તે એરાયા તરફ ચાલ્યાં ગયાં (૧૧૭) આ મેરેથાનના યુદ્ધમાં જંગમીઓનાં આરાદે, છ હંલર ચારસો માણસ પડ્યાં; એથીનિયનોનાં એકસોબાણુ પડ્યાં.

પેરિક્લિસ.

એક વખત રોમના બબરમાં સીઝરે કેટલાક વિદેશીઓને કુતરા તથા વાનરનાં બચ્ચાંને તેડી જતા તથા લાડથી રમાડતા જોયા; અને તે પરથી તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે તમારા દેશમાં સંતાન થાય છે કે નહીં ? અને એ રીતે તેણે જાણ્યો. મનુષ્યબાલકને ઘટતાં લાડ અને મમતા હલકાં પ્રાણીઓને બતાવે છે તેઓ સખ ઠપકાને લાપક છે એવું સ્પષ્ટ થયું હતું. એ જ પ્રમાણે મનુષ્યહૃદયમાં કુદરતે રોષેલાં કુતૂહલવૃત્તિ અને હમેશાં નવાં જ્ઞાન સંપાદનની ઉત્કંઠાનો ઉપયોગ જે લોકો હલકા અને નિર્માલ્ય બાબતોમાં કરે છે, એને ઉપયોગી ઉપદા વસ્તુઓ તરફ બેદરકાર રહે છે, તેઓને પણ એટલો જ ઠપકો ઘટે છે. આપણી ઇંદ્રિયો તો યત્રયત્ર સુંદર અને વિરૂપ સર્વ વસ્તુઓનાં પ્રતિબંધ ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ સ્વતંત્ર સ્વેચ્છાચારી મન યોગ્ય લાગે તે વિષયમાં ધ્યાન લગાડી શકે છે. અને તેટલા માટે પરિણામશૂન્ય ખાલી તર્કવિતર્કમાં નહીં, પણ માનસિક શક્તિને કેળવી શકે એવા ઉપયોગી વિષયોમાં તેને રોકવું જોઈએ. કારણ કે જેમ રંગમાં છે કે જે રંગ સુંદરતાથી આંખને આનંદ આપે છે, તે જ રંગમાં આંખને ઠારવાનો શુભ પણ છે, તેમ મનને આનંદ આપનારા વિષયો તે આનંદદાર જ આપણને આપણાં કર્તવ્યો તરફ દોરે છે. અને આપણે આપણાં મનને એવા વિષયમાં લગાડવું જ ઉત્તમ છે. સદૃશ્યોનાં કામોતું ચિંતન એ એવો વિષય છે. કારણ કે તેથી આપણી સ્પર્શ જગૃત થાય છે. અને એ કામોતી નકલ કરવાને આપણે ઉત્કેરાઈએ છીએ. બધી બાબતોમાં કંઈ આ પ્રમાણે થતું નથી; એથી ઉલટું એમ પણ બને છે કે આપણે પરિણામને વખાણીએ છીએ તોપણ તેના કર્તા તરફ અનાદર બતાવીએ છીએ, દાખલા તરીકે રંગો અને અતરોથી આપણે ખુશ થઈએ છીએ છતાં અતરિયા અને રંગારાને તો આપણે હલકા કારીગરવર્ગમાં ગણી કાઢીએ છીએ.

એટલા માટે જ્યારે એન્ટિસ્થિનિસને કહેવામાં આવ્યું કે ઇસ્મેનિયસ વાસળી બહુ સારી વગાડી જાણે છે ત્યારે તેણે બ્યાબળી રીતે જવાબ આપેલો કે એમ હોય તો તે બીજી બાબતોમાં નિર્માલ્ય હોવો જોઈએ. કારણ કે તે શિવાય એ વાંસળી એવી સારી બજવી શકે નહિ. અને આ જ પ્રમાણે અમુક મિજલસમાં પોતાના પુત્રને સુંદર ગીત ગાતાં સાંભળી ફિલિપે ઠપકો આપ્યો હતો. “ ગાયનકલામાં તે આટલી નિપુણતા મેળવી એથી તું લજવાતો નથી ? ” સાહજાદાઓ તો બીજાઓનાં ગાયન સાંભળવામાં નવરાસનો અર્થો કલાક ગાળે. અને કલાત્મક પ્રવીણ પુરોહીની કૃતિનું ધ્યાનથી અવલોકન કરે. તેમાં જ કે લાદેવીઓને ઘટતું માન મળી જાય છે એમ માની લેવું જોઈએ. જે કોઈ પુરુષ પોતાનું ધ્યાન હલકા ધંધામાં પરોવી રાખતો હોય તો તે વિષયમાં તેની મહેનત એ ઉચ્ચ વિષયો તરફ તેની બેદરકારી સાબિત કરે છે, દાખલા તરીકે ઉચ્ચ કુટુંબનો અને ઉદારચરિત્ર યુવાન પિતામાં યુવસની કે આર્ગેસમાં હીરાની પ્રતિમા જોઈને, પોતે શીડિઅસ કે પોલિ-મિપટિસ ચવાની આકાશ નહીં કરે. અથવા એ એનેકિઅન* દાણલીમન, કે આર્કિલોક-

* એક આથોનિયન કવિ પ્રથમ તે રોમોસના ‘ યયરન્ટ ’ પોલિકેટિસ પાસે હતો અને ત્યાંથી એથેન્સ આવી બસેલો. તેની કવિતા ઇસક અને નિશાળાજના વિષયોથી ભરપૂર છે.

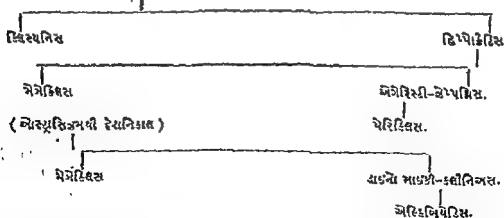
સનાં મનોહર કાવ્યો વાંચી તેમના જેવા થવાનું મન નહીં કરે. કારણ કે અમુક વસ્તુ આપણું મનોરંજન કરે માટે જોના બનાવનાર માટે આપણને માન પેદા થાય એ કંઈ આવશ્યક નથી. આ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જે વસ્તુઓ આપણને આનંદ આપે છે, છતાં આપણી સ્પર્શને તથા અનુકરણરૂપિને ઉત્કરેતી નથી તે વસ્તુઓ, જોનારને બહુ હાવદાકારક નથી, પણ સદ્ગુણમાં એ ખાસ મોહની છે કે જેમ જેમ તે આપણને આનંદ આપે છે, તેમ તેમ આપણે સદ્ગુણના નમુનાઓનું અનુકરણ કરવાને પણ ઉત્કે-
રાઈએ છીએ. સદ્ગુણના સૌંદર્યમાં કંઈ અનન્ય ભાગ છે, તે એકદમ આપણી કાર્યરૂપિને ઉત્કરે છે, આપણી રીતબાન સુધારે છે; દુઃખોપર બંકુસ મુકે છે; અને એ અસર એક ઇવન ચિત્ર પરથી થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ ઐતિહાસિક વર્ણન પરથી પણ થાય છે.

આ જ આશયથી મહાપુરુષોનાં ઇવનચરિતો લખવાનું અમે આદ્યું છે. અને પેરિ-
કિલ્લસ તથા હેનિબાલ્ડ સામે વિમલ ચલાવનાર ફેબિઅસ મેક્સિમસનાં ઇવનચરિતનું આ દશમું પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. એ જે વીરો પ્રજ્ઞા સદ્ગુણમાં મજબૂત આવતા હતા. બન્ને સરખા ન્યાયી અને ઉદાર હતા, બન્નેએ પોતાના દેશની સરખી સેવા કરી હતી. અને પોતાના દેશબંધુઓ અને અધિકારમાં સાથીઓની ખરાબ વર્તણૂક પણ બન્નેએ સરખી ધીરજથી સહી લીધી હતી. અમારો આ મન વાસ્તવિક છે કે નહીં તે આ પુસ્તક ઉપ-
રથી જણાઈ આવશે.

પેરિકિલ્લસ એકમેનિડસ સાખાનો અને કોથાર્ગિઆ વિભાગનો હતો. તેનું કુટુંબ તેના આપની તરફથી તેમ જ મોસાગપક્ષ તરફથી એથન્સના અમણીઓમાંનું એક હતું. તેના પિતા એથિયપસ, જેણે માઇકેલી આગમ્ય ધરતીના શાહના સરદારને સિક્કસ આપી હતી તે કિલ્લરથનિસની બનીશ એગેરિસ્ટી સાથે પરણ્યો હતો. આ કિલ્લરથનિસે પીસીસ્ટ્રેટસના

આલિખન.

મેગાકિલ્લસ = સિક્કિઅનના યયરેટની પુત્રી એગેરિસ્ટી.

ફ એક આયોનિયન કવિ. ખાસ કરીને ગ્રીસમાં સંપીત કાવ્યો (Lyrics) લખવા કરવાનું માન એને થતે છે. ‡ કાથેબનો સારથર, ચેમને કહેા થતુ, દુનિયાના મેક સેનાપતિઓમાંનો એક ક. પૂ. ૪૭૪ થી ૪૮૩. • (આલિખનનો વંશ).

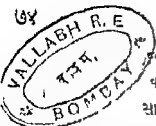
કુટુંબને દેશપાર કર્યું; અન્યાયી રાજસત્તા દૂર કરી, વ્યવસ્થિત કાયદાઓ બાંધ્યા, અને રાજ્યની સલામતી તથા પ્રજાનું ઐક્ય જળવાઈ રહે એવું રાજ્યબંધારણ સ્થાપ્યું. એગે-રિસ્ટીને સમ થયું કે તેણે એક સિંહને જન્મ આપ્યો. અને તે પછી થોડા રોજમાં પે-રિક્લિસ જન્મ્યો. તેનું શરીર બીજી બધી રીતે ઘાટીલું હતું. દ્રક્ષા તેનું માથું અસાધારણ લાંબું હતું. એટલા માટે તેની લગભગ બધી પ્રતિમાઓમાં તેના માથાપર ટોપ પ્હેરાવેલો હોય છે. કારણ કે મને લાગે છે કે, મૂર્તિકારોએ એ રીતે તે ખોડ દાંડેલી છે. એથન્સના કવિઓ તેને સાઇનોસેફલસ એટલે કુંભળીના જેવા માથાવાળો એ ઉપનામ આપે છે. નર્મલેખક કેટિનસ પોતાના એક લેખમાં લખે છે. “કલહદેવીએ ટૂંક મમયને આ-લિંગન આપ્યું. અને તે બેના સંયોગથી એક રાક્ષસી બીજ પેદા થયું, જેનું નામ પૃથ્વીપર પેરિક્લિસ અને સ્વર્ગમાં મસ્તકશાસક” પડ્યું”. વળી એ કવિ તેના બીજા એક લેખમાં કહે છે. “પધાર ઝયુસ, હે દેવોનાં મસ્તક”! ટેલેકલાઇડિસ નામનો બીજો એક કવિ લખે છે; “અત્યારે વિચારમસ્ત થયેલા તેના મગજમાં વિચિત્ર પ્રયોગો ઘોળાય છે, અને તે મસ્તક જણે કે પોતાના જ ભારથી નખી જઈ તેના શુંટણ સુધી વળે છે; અને થોડા વખત પછી એ પાછો એના એ જ મગજની વિશાળ ગુફામાંથી તોડાનો અને ગાળવીને પ્રકટાવે છે.” વળી યુપોલિસ નામનો એક ત્રીજો હાસ્પરસ કવિ તેના એક નાટકમાં વક્તાઓને પાતાકમાંથી ઉપર બોલાવે છે. તથા દરેકને વિષે ખબર પૂછે છે. તેમાં સૌથી છેવટ પેરિક્લિસ વિષે લખે છે કે

“જીવો! હવે સર્વ સમાપ્તિમાં વહું, બધાતણા શીર્ષનું એક આ મ્હાણું.”

થણા ખરા લેખકોનો મત એવો છે કે તેને પ્રથમ ઉંચી કેળવણી આપનાર ઉમેન હતો. પણ એરિસ્ટોટલ કહે છે કે આ વિષયમાં તેનો ગુરુ પાઇથોક્રાઇડિસ હતો. ઉમેન તો એક રાજ્યદારી પુરુષ હતો, અને હલકા લોકોથી પોતાનું વિત્ત ઢાંકવા માટે સંગીત શીખવવાનું બહાનું કાઢતો હતો. એ રાજકીય બાબતોમાં પેરિક્લિસનો શિક્ષક અને સહાયક હતો, અને જેવી રીતે એક કસાયેલો કસરતશિક્ષક કોઈ જીવાન મશ્કકુસ્તીની હરીફાઈને માટે તૈયાર થતો હોય તેને સચનાઓ આપે, તેવી રીતે એ પેરિક્લિસને બોધ કરતો. પરંતુ ઉમેનનું બીજાશિક્ષણ એ માત્ર બહાનું હતું. તે તરત જ ઉધાડું પડી ગયું. અને એક પ્રખ્યાત ધાક્કભેલીઆ પુરુષ અને જીવમી સત્તા સ્થાપનાર વર્ગમાંના એક તરીકે તેને એસ્ટ્રાસિજમથી દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યો. નર્મલેખક કવિઓએ પણ તેને મુકયો નહીં; તેઓમાંનો પ્લેટો નામનો એક, અમુક ખાતને નીચે પ્રમાણે બોલતો દાખલ કરે છે. “પ્રથમ, ઉમેન લોકોમાં પાત આવે છે તે ખરી કે? શું તેજ પેરિક્લિસનો કાષ્ટરનડું કે?” વળી પેરિક્લિસ ઇલિયાના ઝીનોનાં બાપણો સાંભળવા જતો. ઝીનો પદાર્થવિજ્ઞાનમાં પાર્મિનાઇડસનો શિષ્ય હતો અને વાદવિવાદની કલાના લાંબા પરિચયથી પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીઓને કેમ ચૂપ કરવા અને કેમ મ્હાન કરવા તે સારી રીતે જાણતો હતો. એક કવિ તેને માટે નીચે પ્રમાણે કહે છે.

* ઝયુસના ‘નિફેલિગિરીડિસ’ એથનાસક નામ ઉપરથી કવિએ ટકોરમાં આ નામ યોજ્યું છે.

† એ નામનો ડિનર પિલ્લુસ, એલિવિસ, ટાયોમિડિસ, જેરમી વગેરે શ્રીક પુરાણોના જ્ઞા-થી મોટા ગુરુ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો. †

જાણે નહિ તમે શું એ જીનોની વાદ ચાતુરી,
વાણીના વિમલોમાં જે છતાવી પક્ષ એકને.
સામે પક્ષ મહી પોતે દારી બાજી છતે રી.

પણ જે શિલસુદ સાથે પેરિકિલ્લમ ગાઠ પરિચયમાં આવ્યો હતો અને જોણે તેને તેના બધા મમકાકીન મહત્વાકાંક્ષી વક્તાઓના કરતાં ઉચ્ચ વિચારબાવના શીખવી, કુદ્દમાં જેની પામેથી તે ઉત્તમ ગભીર અને ઉત્તમ વિચારશક્તિ શીખ્યો તે કસેઝામિનિનો એને. કસેઝોરમ હતો. આ શિલસુદનું એ જમાનાના લોકોએ નાઉમ અથવા "શુદ્ધિ", ઉપનામ પાડ્યું હતું, તે સદિનિયમોના તેના ઉદ્ગમ અને વીરુપાકી સ્થાનને લીધે હતું અંગર તેણે એ નામ પડવાનું બીજું પણ કારણ હોયું સંભવે છે. તે એ કે આ જગતની ઉત્પત્તિ મહા બની આવેલા મળેગોને લખને કે જરૂર પરમાણુઓથી નહીં, પણ નિર્મલ ચૈતન્યથી જ થઈ છે, અને એ ચૈતન્યવડે જ સમગ્ર યોગાગામાંથી મરખી વસ્તુઓના વર્ગો પડ્યા છે, એમ પ્રથમ માન્ય કરી આપનાર એ જ શિલસુદ હતો.

આ શિલસુદના ગાઠ પરિચયથી મોહ પામી અને તેની પાસેથી ઉચી વિદ્યા સંપાદન કરી, સામાન્ય વર્ગના સામાન્ય વિચારો અને ઘરગતુ ઉંચા મગતરુપિં વિચારો, શુદ્ધ બાવનાઓ તથા જુગસાદાર વાક્યશૈલી, પેરિકિલ્લમે સંપાદન કર્યો, એટલું જ નહીં પણ તેની મુદ્રા એટલી ગભીર થઈ કે તે પગ કુદ્દક હાથ કદી જોવામાં ન આવતું. તેના સ્વર સ્થિર અને શાંત થયો. તેની સર્વે હીલચાલ સરલ અને તે સાથે રૂઆબદાર થઈ. પોશાક પણ સાદો અને સુગંધ બન્યો. અને તેનાં આવાં બાહ્ય રૂપમાં ગમે તેટલું જુગસાદાર ભાવજી કરતી વખતે પણ લેશ માત્ર ફેર પડતો નહિ. આ અને આવી ખીજી બાબો તેથી બધા તેના તરફ નનમાનની નજરથી જોવા લાગ્યા.

એક વખત એક હલકા બદમાશે તેને આજો દિવસ ગાળો આપ્યાં કરી. પેરિકિલ્લમે તે શાંતિ અને ધીરજથી સાંભળ્યાં કરી. અને જરૂરનું કામ હોવાથી આજો દિવસ બનરમાં ગાળ્યો. સાંજે તે ધીમે ધીમે ઘર તરફ પાછો ફર્યો. અને પેલા બેશરમ તેના ઉપર દુષ્ટ ગાળો વર્ણવતો હતો પણ તેની પાછળ પાછળ આવ્યો. પેરિકિલ્લસ ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે અધાઈ થઈ ગયું હતું. એટલે તેણે પોતાના નોકરને જ્ઞાનસ લઈ પેલા માણસને તેને ઘેર પહોંચાડવાનો કુદ્દમ કર્યો. એ શિવાય તે કંઈ જ બોલ્યો નહીં. છતાં આજોન કવિ કહે છે કે, વાતચિતમાં તે અભિમાની ને તોછડો હતો. અને તેની ચાવચાવમનની ગભીરતામાં બીજા તરફ તોછડાઈ અને અભિમાન તરી આવતાં હતા. અને તે જ જગ્યાએ તે જ કવિ કાષ્ઠમનની ઉદારતા અને તેની સમ્યક્તા અને તેના વિવેકને વખાણે છે. પણ તેના લખાણ ઉપર ધ્યાન આપતું પડતું નથી. એનો મિહાંત જ એવો હતો કે ઉચ્ચ શુણ્ણની સાથે અવશુણ્ણ પણ હોય જ, જેમ ઉત્તરવોમાં તણ કણ નાટકો પછી એક નર્મકૃતિ બનવાવનો રિવાજ જ પડેલો હતો, તેમ એના લેખકોના જનસ્વભાવનાં ચિત્ર બહુની બેઠને શુણ્ણોપમિત્ર આવેબેલા છે. એના જેવા આલેખ કરનારાએનો જીનો ચોગ્ય જવાબ આપતો કે "જો લોકો પેરિકિલ્લસની ગભીરતાને અભિમાનનું નામ આપે છે તેઓને પેરિકિલ્લમના જેવા જ અભિમાની થવા મ્હારી બસાવજી છે, કેમકે મ્હારી ખાતરી છે કે

જે કોઇ આવી રીતે પણ એવા કિત્તમ ચરિત્રના નમુનાનું અનુકરણ કરતા મધ્યે તેનામાં એ નમુનાના ગુણો વત્તાઓછા ઉતર્યા વગર રહેવાના નથી. તેમ તેના ઉપર રનેદ યુવા વગર પણ રહેવાનો નથી". એનેક્સેગોરસ સાથેના પરિચયથી પેરિક્લિસને આટલા જ દા-
વદા મેળવ્યા એમ નથી. કુદરતના અમુક બનાવો તેમના કારણના અજ્ઞાનને લીધે સા-
ધારણ માણસોમાં જે ત્રાસ ઉપજાવે છે તે ત્રાસથી તે અલગ હતો એ પણ એનેક્સેગોરસના શિક્ષ-
ણને લીધે હતું. અને એ ત્રાસ મટાડવાને કુદરતનો અજ્ઞાસ એ જ એક સાધન છે
કે જે વડે આપણા મનમાં વહેમની પગલાણને બદલે સકારણ આશ્રાધી બસવતી બનતી
સાંત ધૂમનિદા આવે છે.

કહે છે કે એક વખત પેરિક્લિસના ખેતરમાંથી ફક્ત એક જ શીંગડાવાળું પેટાનું માથું
મળી આવ્યું. એ જોઇને લેમ્પો નામના બવિશ્વવેત્તાએ કહ્યું કે કપાળના મધ્ય ભાગ-
માંથી આ શીંગડું મળ્યું હતું છે એ સૂચવે છે કે પ્રજાની અંદરના શુક્રિહિસિસ અ-
ને પેરિક્લિસના પક્ષે એક ખીજ સાથે બળી જશે, અને સમગ્ર સત્તા પેરિક્લિસના હા-
થમાં આવશે. પણ એનેક્સેગોરસે તે મસ્તક ત્રીસું અને બતાવી આપ્યું કે ખોપરીના
આખા ભાગમાં મગજ પથરાઇ ગયું ન હતું, પણ લંબગોળ આકારમાં લોકોઆઇ ગયું હતું
અને જે જગ્યાએથી શીંગડું ઉઠ્યું હતું તે તરફ તેની અણી હતી. માથું ચીરતી વખતે
હાજર હતા તેમના મન ઉપર આથી એનેક્સેગોરસના વિચક્ષણ જ્ઞાન વિશે બહુ સારી
છાપ પડી. તોપણ વળી જ્યારે યોગ વખત પછી શુક્રિહિસિસ અને પેરિક્લિસના પક્ષોમાંથી
પ્રેક્ષો પરાજય પામ્યો, અને ઘણા ખરા લોકો પેરિક્લિસના પક્ષમાં જ સામેલ થઇ ગયા,
અને સમગ્ર સત્તા તેના હાથમાં આવી, ત્યારે લોકોએ લેમ્પોનો વર્તારો સંભારી તેને પ-
ણ ધન્યવાદ આપ્યો.

દ્વારા મત પ્રમાણે તો રિલસુદ અને બવિશ્વવેત્તા બનેને ખરા હરાવી શકાય. પ્હે-
લાએ જ્યારે કારણ બતાવી આપ્યું, ત્યારે ખીજાએ પરિણામ સૂચવ્યું. રિલસુદનું કામ એ
આકારનું કારણ બતાવી તેની ઉત્પત્તિ સમજાવવાનું હતું. ત્યારે ખીજાનું કામ એનાથી જે
પરિણામ સૂચિત થાય છે એ બતાવવાનું હતું. જેઓ એમ કહે છે કે અમુક ચમત્કારિક
બનાવનું તમે કારણ બતાવો છો, એટલે તેની અર્થ મૂલ્યકતા જતી રહે છે, તેઓએ યાદ
રાખવું જોઇએ કે જે આ કુદગતી નિશાનીઓ અર્થ રહિત હોય તો પછી આપણી કૃત્રિમ
નિશાનીઓ પણ એવીજ ગણવી જાઇએ. જાંઝનો નાદ, મૂર્ચના પડછાયા પરથી વખતમા-
પકવત વગેરેને પણ કુદરતી કારણો છે; છતાં તે દરેકનો જુદો જુદો અર્થ પણ માય
છે. પણ કદાચ આ વિચાર અહીં અર્થવો ચોગ્ય નથી.

પેરિક્લિસને કિશોર વયમાં સામાન્ય વર્ગના લોકની ઝોટી બ્લીક હતી, કારણ કે તેનો
ચહેરો " ટાઇરન્ટ " પીસીસ્ટ્રેટસને મળતો આવતો હતો. અને જુદ પુરુષો તે ઉપરાંત તેના

* હિપોક્રેટિસ-પુત્ર પીસીસ્ટ્રેટસના વખતમાં એલન્સમાં ' પ્લાગી લોક, ' ' હાંડાના લોક ' અને ' મેદાનના લોક ' એવા ત્રણ રાજકીય પક્ષો હતા. તેમાંથી તે પ્હેલાનો અગ્રણી થઈ ઇલવત્રાં કરીને કુલ સત્તા હાથ કરી લઇને એલન્સનો ટાયરન્ટ થયો. ઇ. પૂ. ૫૬૦ માં એક વર્ષમાં તેને ન્હાસવું પડ્યું. ઇ. પૂ. ૫૫૧ માં તે પાછો આવ્યો અને ટાયરન્ટ થયો, અને પછ્યમાં પાછો નાકો પડ્યું. ઇ. પૂ. ૫૩૫

અવાજની મધુરતામાં, તેની બોલવાની ક્તાવળી ટબમાં અને તેના વાગ્યોની સુખદ યોજનામાં પણ એજ મજાનાપણું ભેદ શકતા હતા. વળી તે ખાનદાન તથા પૈસાદાર હતો. તથા રાજ્યમાં કંચી પાવરી ઉપર તેના મિત્રો હતા. એટલે એકદમ સિદ્ધિમત્તે પ્રયોગ પોતા ઉપર રખેને કરવામાં આવે, એવી ધાર્તીથી તે રાજકીય બાજતોપર આજુ ધ્યાન દેતો, પણ રાજ્યની લશ્કરી સેવા બજાવવામાં દિનન અને બડાદરીથી ભેગતો. પણ જ્યારે એકદિશાદિસ મૃત્યુ વશ થયો, એમિટોફિલિસ દેશનિકાલ થયો, અને કાષ્ઠન ઝીંસથી ઘણે દર આઘાતોમાં મુઘાતો રહેવા લાગ્યો ત્યારે પછી પેરિફિલિસ રાજકીય બાજતોમાં હાથ નાંખવા લાગ્યો. અને રાજ્યાનમાં તેની જાનિ પ્રતિષ્ઠા વિરુદ્ધ જાહેર તે પૈસાદાર અને અમીરવર્ગના યોગ માણસ કરતાં પણ માણસની મહેરબાની મેગવવાના પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

એમ જણાય છે કે સર્વોપરિ સત્તા મેગવવાના ભાનને વહેમ તેનાપર જાય એવી તે હતો હતો : અને વળી કાષ્ઠનનું પ્રબલ તે જાણતો હતો. કારણ કે અમીરવર્ગમાં કાષ્ઠનને આદનાર કેટલાએક બોલાદાર મુદ્દસ્યો હતા. અને તેટલા માટે કાષ્ઠનની વિરુદ્ધ પોતાની સત્તા પ્રબલ કરવાના હેતુથી તેણે શોકવર્ગને પોતાની બાજુ ઉપર કરી લેવાની યુક્તિઓ રમવા માંડી. તેમ જ તેણે પોતાની રહેણીકરણીમાં પણ એકદમ ફેરફાર કરી નાંખ્યો. રાંજસભામાં કે કોઈ બીજા રાજકીય કામપર જતો હોય તે સિવાય તે દવે બહાર નીકળતો નહીં. પોતાના મિત્રોને ત્યાં મેજબાનીમાં કે ક્યાંય ગમનમાં ભાગ લેવા તેણે મુકી દીધો; તે એટલે મુકી કે તેની સાંખા વખતની કારકિર્દિ દરમિયાન તે દેશ એકજવાર જમવા માટે બહાર ગયો હતો. એ જનાવ તેના બચીજ યુરિશ્લીમસના લક્ષ પ્રસંગનો હતો. અને તે વખતે પણ હોમની કિચા પૂરી થઈ ત્યાં મુકી જ દેશ બેઠો હતો. તે માનતો કે મોજશાખની છૂટમાં હોવાનું માન જગવાનું નથી. અને પરિચયને ને અંતરતાને મેગ ખાનો નથી. વાસ્તવિક રીતે જોતાં ખરે સદ્ગુણ જેમ વધારે નમર આગમ રહે છે તેમ તે વધારે સુંદર લાગે છે. અને એક સદ્ગુણી માણસની અધિકારી તરીકેની ફરજમાં એવું કાંઈ વિલક્ષણ નથી કે જે તેના મિત્રો સાથેની તેની ખાનગી વર્તણૂક કરતાં ચ્હડી જાય. છતાં પેરિફિલિસ જાહેરમાં બહુ દેખાતો નહીં અને યોગ્ય અવસરે જ બહાર નીકળતો. તેમ જ દરેક મુદ્દાપર તે બાપણ પણ આપતો નહીં પણ જે બહુ જ ઉપયોગના અને જારી હોય તેમને માટે જ પોતાનું ધ્યાન રાકતો. જ્યારે પરચુરણ કામ તે પોતાના પરિચયવાળા બીજા વક્તાઓ મારફત કરાવી લેતો. આમાંનો એક એકિઆરિસ હતો. એને વિશે પ્લેટો લખે છે કે તેણે નાગરિકોને સ્વતંત્રતાનો અસાધારણ મોટો મુંદડો પાઈ, એરિ. ઓપેગસમંડકની સત્તા ઓછી કરી નાખી. એટલા ઉપરથી હાસ્યરસ લેખકો એથન્સના પ્રજામંડલને જંગલી અથડું ઉપનામ આપી તેને નીચે મુજબ વર્ણવે છે.

માં તેણે મોટાં લશ્કર સહિત ચ્હડાઈ કરી પોતાના હરીફોને હરાવ્યા અને એથન્સમાં સ્થિર સત્તા સ્થાપી. એ ન્યાયી અને કાવેશ રાજ્યકર્તા થયો અને એથન્સને તેના અમલથી મોટા લાભ થયા. એના પંજી ઈ. પૂ. ૫૨૭ માં એના પુત્ર ક્રિષ્ચિઅસ અને ક્રિષ્ચાર્કસ 'યસર'દ' થયા. ક્રિષ્ચાર્કસનું ઈ. પૂ. ૫૧૪ માં ખૂન થયું તે પછી ક્રિષ્ચિઅસ વહેમી અને કડો થતો ગયો અને ઈ. પૂ. ૫૧૦ માં એથન્સવાસીઓ એના અમલને અંત આણવામાં ફતેહમંદ થયા. ઈ. પૂ. ૪૮૦ માં મેરેથોનની લડાઈમાં ગ્રીક ક્રિષ્ચિઅસ દેશની લશ્કરમાં હાજર હતો.

“ ન એ લગામ માનતો, રાષ્ટ્રના કોય કરડતો;
પ્રદપહા ધૂળીયાને એટ અન્ન મર્વને
કરી યથેન્ન મત રસીય હાનિમાહિ ગયતો ”

પોતાના ઉત્તમ વિચારોને લાયક ભાષામાં રજૂ કરના માટે અને પોતાના જીવનના ગાભીર્યને જાણે એની પદ્ધતિસઃ જોનાના દેતુથી એનેકસેગોરસ પાસેથી મેળવેલા શિક્ષણનો તેણે ઉપયોગ કર્યો અને પોતાની વજૂત્ય શક્તિને ફિલસૂફીના સુંદર રંગોથી શણગારી, અને એ પૃથ્વી એનું નામ ઓલિમ્પિયમ પાડના આશુ હતુ દેટલાક કહે છે કે તેણે જ સુંદર મકાનોથી શહેરને શણગાર્યું હતું તેને લીધે એ નામ તેને મળ્યું હતું. અને બીજાઓના મત પ્રમાણે યુદ્ધ અને સુરેહસાતિ બનેના વખતમાં જે અસાધારણ સત્તા તેને આપનામાં આપતી હતી તેને લીધે તેનું એ નામ પડ્યું હતું આ સર્વ તેના એ યશસ્વી નામના કારણ તરીકે ગણાઈ શકે ખરા પરંતુ તે વખતના હામ્પજનક નાટકોમાં તેના ઉપર જે કટાક્ષો આવે છે તે પરથી તેના એ ઉપનામનું સુખ્ય કારણ તેની વજૂત્યશક્તિ એ સ્પષ્ટ જણાય છે એ નાટકોમાં તેના ભાણેમાં તેને ગાજતો અને વિજયીના ચમત્કાર કરતો કંપ્યો છે અને તેની જીભને વજૂ ફેંકનારી વર્ણવી છે

મિનેસિયસપુત્ર થ્યુકિડિસે તેની વજૂત્યશક્તિનો ગુપ્ત ચિતાર આપેલો છે થ્યુકિડિસ એથન્સના અગ્રણીઓમાંનો એક હતો અને લાંબા વખત સુધી પેરિક્લિસનો પ્રતિસ્પર્ધિ હતો એક વખત સ્પાર્ટાના રાજા આર્કિડેમને તેને પૂછ્યું કે પેરિક્લિસ અને તમારામાં તથા સારી કુસ્તી કોણુ જાગે છે, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો ‘ જ્યારે પેરિક્લિસને હું હરાવું છે ત્યારે તે કદી હાર કબૂલ નથી કરતો એટલું જ નહીં પણ બધા જોનારને પણ એ નથી જ હાથાએમ તે ઠસાવી શકે છે તોપણ જ્યારે જ્યારે પેરિક્લિસ ભાણુ કરતો ત્યારે ત્યારે તે એટલે બધો સાનધ ગટેલો કે પ્રથમ હમેશ દેવોની પ્રાર્થના કરતો કે અભયુતા કાઈ અધરિત વચન નીકળી ન જાય તેના લખાણોમાંથી જાહેર રાજકીય કંગવો શિનાય કદ પણ ઉગર્યું નથી અને તેના ભાષણોમાંથી પણ યોગ્ય વાક્યો જ મ્મૃતિમાં ગદી અમર ગહેના પામ્યા છે દાખના તરીકે તે કહેતો ‘ ઇજનાનાઈ અખાતને પાછરીયસ બદ્દની આખમાં જના જેવો રહેના દેવો ન જોઈએ હું નિઝહને પિનેપોનીમસ તરફથી સ્હડી આવતો જોઉં છું ’ એક દરિયાઈ સ્હગમમાં સગ્ગરી ઉપર તેની માથે સોફિસ્ટિમ નીખારેલો હતો તે દરમિયાન એક પ્રસંગે મેફેડિસે મોદર્યના વખાણુ મ્મૃયા લાગે પેરિક્લિસ કહે ‘ મહારા મિત્ર ! જે સગ્ગર હોય તેના હાથ ચોખ્ખા હોવા જોઈએ એટલું જ નહીં પણ તેની આખ પણ ચોખ્ખી હોવી જોઈએ મેમિઅન નિઝહમાં પડેલા એથન્સનાસીઓના સ્મરણમાં કરેલા વ્યાખ્યાનમાંથી સ્ટેમિએટસ નીચેનો ઉતારો આપે છે ‘ તેઓ ખરેખર દેવોની માધક અમર થઈ ગયા છે કારણ કે દેવોને કાંઈ આપણે દેખતા નથી પણ તેઓને જે માન મળે

કે હરાવી શહેનશાહના દુમવાનો બચ દૂર થયો એટલે મેથન્સ અને ઇજના વચ્ચે ઉદ્ધિાઈ નાગી જે એટલા પાસે હતા કે જોમાંથી એમનો નાસ બીજાની રક્ષિ માટે અનિવાર્ય હતો અને એથન્સ તથા એટિકા પ્રાત મોટા હોમાંથી ઇજનાનો નાસ થયો જે વચ્ચેની ઘડાઈ તથા સ્પર્ધા ઉકેલ પૂરતી સુધી આશી જે સાવમાં એથન્સે ઇજનાના બધા વતનીઓને દાખી વહાવી એ માત્ર ખાલસા કંપ્યો

છે, અને જે મુખ તેઓ ભોગવે છે તે ઉપરથી આપણે તેઓને અમર માનીએ છીએ. તેમ જ જે વીરો પોતાના દેશ માટે પ્રાણ અર્પણ કરે છે એઓનું પણ હોયું જોઈએ.”

ચુકિરિડિસ જણાવે છે કે પેરિક્લિડસનો રાજ્યકારભાર સિદ્ધસાસનને મળતો હતો. અને જોકે રાજ્ય પ્રબળતાકે, કહેવાયું તો પણ વાસ્તવિક જોતાં સમય સત્તા એક જ હાથમાં હતી. બીજા લેખકો પણ જણાવે છે કે તેણે પ્રથમ લોકોને શત્રુતા પ્રદેશની જમીનના વિભાગ જેવી આપ્યા. પછી તેઓને રાજ્યને ખર્ચે જાહેર નાટકો બતાવ્યાં. અને રાજ્યની સામાન્ય નોકરી માટે પણ પગારનો દર બાંધી આપ્યો. આ નવી રીતો અનિષ્ટ હતી; કારણ કે તેથી લોકો ખર્ચાણ અને શોખીન થઈ ગયા, અને જે કરકસર જ્યને ઉદ્યમ તેમના આધાર રૂપ હતા, તે તેઓ ખોઈ ખેડા. આ વિષયમાં આમ મનભેદ હોવાથી કાર્ય કારણ બરાબર ધ્યાનમાં આવે તે માટે આપણે એથ-સના પ્રબલસત્તાકારાજ્યનો કંટાળે પાછો ઇતિહાસ જોઈએ.

પ્રથમ તો અમે કહી ગયા છીએ તેમ કાષ્ટમન યશસિખરે વિસર્જનો હતો તેની સાથે પોતે કંઈ પણ બરાબરી કરી શકે એવા હેતુથી તેણે ગરીબવર્ગની ખુશામદ કરવા માંડી. કાષ્ટમન તેના કરતાં વધારે પૈસાદાર હતો, અને તે પોતાના પૈસાનો ઉપયોગ ગરીબોને મદદ આપવામાં, જુખ્યાને જમાડવામાં અને વૃદ્ધને ઠાંકવામાં કરતો; અને આ ઉપરાંત પોતાની વાડીની વાડ તેણે કાઠી નાંખી હતી તે એટલા માટે કે જે ચાહે તે તેનાં દુશ્મો લઈ શકે. પેરિક્લિડસને લોકપ્રિયતાનો આ રસ્તો ખુશ્મો ન હોવાથી તેણે રાજ્યની તીજોરીમાંથી નાણાં જેવી આપવાનો રસ્તો કાઢ્યો. એરિસ્ટોટલ કહે છે કે તેને આ રસ્તો મૂઝાડનાર આપોમનો ડે-મોનાઈડિસ હતો; એ પ્રમાણે પ્રજાવર્ગને જાહેર ગમતોમાં ભાગ લેવ. તથા ન્યાયમંદિરમાં દાખરી આપવાને માટે પગાર અપાવી તથા બીજી રીતે પગારો અને બેટો અપાવી તેઓને પોતાની તરફ કરી લીધા. અને પછી તેમની મદદથી તે એરિઓપેગસના મંડલની સામે થયો. એ મંડલમાં બેસવાનો તેને હક ન હતો. કારણ કે કદી આર્કન કે થેરમોથી-ડીસ કે પવિત્ર ક્રિયાઓનો ધર્મશુરુ કે પોલ્કમાર્ક નીમાયો ન હતો. અસહના વારાથી આ પદવીઓ ઉપરની નિમણૂક ચિઠ્ઠીઓ નાખીને કરવામાં આવતી હતી. અને એ પ્રમાણે નીમાવા પામેલામાંથી જેઓ પોતાનું કામ મારી રીતે બજાવતા તેઓને એરિઓપેગસના મંડલમાં દાખલ થવાનું માન મળતું. પેરિક્લિડસે પોતાની લોકપ્રિયતાથી એ મંડલ સામે પક્ષ ઉભો કર્યો. અને એ મંડલ આગળ આવતા ઘણા કેમો પ્રબલ સમક્ષ ચૂકવવાનું કરાવ્યું. તેમ જ પ્રબળતા સત્ત્વ અને સ્પાર્ટનોના મિત્ર તરીકે કાષ્ટમનને આન્ટ્રાસિઝગના પ્રયોગથી તેણે દેશપાર કરાવ્યો; કુલમાં અને દેશતમાં કાષ્ટમનનો બરોબરીઓ કોઈ હતો નહીં. વિદેશીઓપર તેણે મોટી શત્રુતા મેળવી હતી. અને ગેદરને પૈસા અને બીજી લૂંટ લાવી આપી હતી. એ તેના શુભનચરિતમાં જણાવી ગયા છીએ. આ પ્રમાણે પેરિક્લિડસે સામાન્ય પ્રજાવર્ગ પર આટલી બધી સત્તા મેળવી. કાષ્ટમનને દેશનિકાલ રહેવાની મુદત દસ વર્ષની હતી. તે અરસામાં સ્પાર્ટાનું એક જબર સરકાર ટેનેમાં દાખલ થયું. અને તેમની સાથા એથ-સવાસીઓ મદદવા. તે વખતે કાષ્ટમન આવીને તેની શાખાના પુરોનો મળ્યો, એવા હેતુથી કે શુદ્ધ વખતે પોતાના મં-પુઓ સાથે પોતાના શુભને પણ જોખમમાં નાંખી સ્પાર્ટાનોના પક્ષમાં હોવાનો પોતાપરનો વહેમ તેથી દૂર થઈ શકે. પણ પેરિક્લિડસના મિત્રોએ સાથે મળી તેને દેશનિકાલ તરીકે

ફર થવાની ૨૨૪ પાડી. અને તે જ કારણને લીધે પેરિડિસમે પણ આ યુદ્ધમાં અસાધારણ શૌર્ય અને પોતાની સલામતી માટે તદ્દન બેદરકારી બતાવી હોય એમ જણાય છે. કાષ્ઠમનના બધા મિત્રો જેઓની ઉપર પેરિડિસમે સ્પર્ધાની તરફેણમાં હોવાનો આરોપ મુક્યો હતો તેઓ પણ એકે એક આ યુદ્ધમાં ખરેખરે શૌર્ય બતાવી લડ્યા ને પડ્યા. આ યુદ્ધમાં પોતાના સીમાડા ઉપર જ હાર ખાવાથી અને વસંત ઋતુ આવતાં જરી બીજી એવી સ્ત્રી ગણની બ્હીકથી એથન્સવાસીઓ કાષ્ઠમનની દેશનિકાલીથી પરનાવા લાગ્યા. એ જોઈને પેરિડિસમે પોતે પ્રજામંડલ આગળ દરખાસ્ત મુકી કાષ્ઠમનને પાછો બોલાવ્યો, અને તેના આખ્યા પછી તેની મદદથી સ્પર્ધાનો સાથે સંધી થયો. કારણ કે સ્પર્ધાનો પેરિડિસસ અને બીજા પ્રજાસત્તાક રાજ્યજાધારણની તરફદારી કરતા અમણીઓ તરફ જોડેલા તિરસ્કાર ધરાવતા હતા તેટલું જ કાષ્ઠમન માટે તેઓ માન ધરાવતા હતા. પણ કેટલાક લેખકોનું માનવું એવું છે કે કાષ્ઠમનના પાછા જરવાનો કારણ થયા પહેલાં કાષ્ઠમનની બ્હેન એસ્પીનાઇડાની મારફત એવો કરાર થઈ ગયો હતો કે ઇરાન સામે જવાના એથીનિયન લશ્કરની સરદારી કાષ્ઠમનને આપવી. અને તેણે ખર્ચ નૌકા સાથે ઇરાનના શાહનો મુલક તારાજ કરવો. અને પેરિડિસસે એથન્સમાં જ રહી રાજ્યકારભાર સંભાળ્યો. આ ઉપરાંત એવી પણ વાત સાથે છે કે આ એસ્પીનાઇડાએ પહેલાં પણ પોતાના ભાઇ તરફનો પેરિડિસસનો ગુસ્સો નરમ પાડ્યો હતો અને કાષ્ઠમનના સામે જ્યારે કામ ચાલ્યું હતું ત્યારે તેને મૃત્યુ કરતાં ઓછી શિક્ષા કરાવવા વીનવી તેમાં ફાવી હતી. કાષ્ઠમનના વિરુદ્ધ પક્ષના વકીલ તરીકે જે મંડલ નીમવામાં આવ્યું હતું તેમાં પેરિડિસસ એક હતો. અને જ્યારે એસ્પીનાઇડા તેના ભાઇ માટે દવા ચાચવા તેની પાસે આવી ત્યારે તેણે જરા હસીને જવાબ આપેલો: 'એસ્પીનાઇડા! આવા કામમાં ફાવવા માટે જોઈએ તે કરતાં ત્હારી ઉમર વધારે છે.' પણ સભામાં કામ ચાલતી વખત પોતાની ૨૨૪ અંદા કરવા તે ફક્ત એક જ વાર બોલવા ઉઠ્યો હતો અને તેની વિરુદ્ધમાં જોડેલું ઓછું બોલાવ તેટલું બોલી તે બ્હાર ચાલી ગયો. તો પછી પોતાના પક્ષના લોકપ્રિય વક્તા અને તેના સહાયક એફિઆલિસનું ધર્મી અને અદેખાઈથી ખૂન કરાવવાનો આરોપ તેનાપર આછડોમીનિયસ મુકે છે, તે કોણ માની શકશે. આ ઇતિહાસ કે કોણ જાણે ક્યાંથી આવી વાતો જાણેલી કાઠી તેમના વડે એક આવા નરના ચરિત્રપર હાથ પાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે? પેરિડિસસ બેશક બિશ્વકુલ દોષરહિત તો ન હતો. તોપણ એનું ચરિત્ર ઉદાર હતું. અને તેનો ટક ઉન્નત હતો. એવો નર આવું ફર અને રાક્ષસી નીચ કૃત્ય કરે જ નહીં. આ વિષે એસ્પીનાઇડા કહે છે તે જ સ્વલ હોવું જોઈએ કે પૈસાદાર વર્ગને લોકોના હકપર તરાપ મારતા અટકાવવામાં એફિઆલિસ થણા આગેવાન ભાગ લેતો હતો. એથી તેમને તે અકારો થઇ પડ્યો હતો. અને તેમણે જ ટેનેઆના એરિસ્ટોડાઇકસદ્વારા તેનો ઘાત કરાવ્યો.

નૌકાસૈન્યની સરદારીમાં જ કાષ્ઠમનનું સાધ્વિસના ટાપૂમાં મૃત્યુ થયું. અમીરવર્ગને લાગ્યું કે પેરિડિસસ અભારથી જ શહેરમાં સર્વથી મોટા જણાય છે, તો આગળ જતાં તેની સનાની હદ રહેશે જ નહીં; તેથી તેની સનાનો દોર થોડો ઘણો પણ ઓછો થાય અને એની ઉન્નતિ થવામાં બનતી અટકાયત થાય એવા હેતુથી તેઓએ એસોપીડાના વિભાગના એક યુકિડિડિસને ઉભો કર્યો. આ યુકિડિડિસ કાષ્ઠમનનો સગો થતો હતો. અને

તેને જા મેનુ બુદ્ધિમાન તેનાના ન હતું જ્યાં વૃક્ષમા અને નાડીના ખામતેમા તે કાલમન કરતા બેઠી હતો અને જગી શેહેરમા જ નિગતવાતને લીધે અને નાનમ હામા હમેશ પેનિડિમ પિન્દનો પા મદધુ રીને યોગી વખતમા ગંગાનતામા બે પક્ષ પાણી નાનનીનાને કહક સમતોડ ગમતા મમથ થયો તેને અમીગર્ગના ભોગે મામાન્ય વર્ગ સાથે બેગાર્ધ ન લતા છતાં તેને છતાં એમે એવો નિયમ ગમ્યો, એટલા માટે - તેમના દાનતને મગતુ માન ઓધુ થતુ થતુ ભુમાડ જતા ન પામે, એથી ઉત્તરુ સામાન્યવર્ગ અને સિદ્ધવર્ગ વચ્ચેનો ભેદ પ્રથમથી જ પ્રગમ્ય ચાલ્યો આવતો હતો, પણ તે સોદાની પાટમાથી ન દેખાતી રાગની માફક નમિન ગહેલો હતો. પેનિડિસ અને યુડિડિસ વચ્ચેની ઉભી હરીશાહી તે બે વર્ગો તદ્દન જુદા પડી ગયા અને તેનુ વિગેર પગિલુંમ, એ થયુ કે પેનિડિસે સોમને ઓગ વધાડે સગમ ટીરી મુગી દહો અનેક છુટ આપી અને તેમની કૃપા વધાડે વધાડે મેગવવાને ચાલુ કર્ષ ખેન કે તમાસો કે દાનપી કે મ વસ એવડ એવા નિર્દોષ આનદના માધનો તે રાન્યને ખર્ચે અને ગંગાકાર્યને અગ્રે વધાડેને વધાડે પૂ. પાડવા લાગ્યો તે ઉપગત રો દર વર્ષે ના જહાણોને મુકે મોકલતો જેમા ધણા શેહેરીઓ જતા અને તેમને આઠ મામ પગાર મગતો અને વર્ગી ખનામીનુ દામ તેઓ શીખી તેમા પ્રવીણ થતા વર્ગી તેણે એક દત્તાર માલુમનુ ચાલુ ખસેનિમલમા, પાચત્રેણુ નેકસોસમા, અડીમેનુ એન્ડોસમા, એક દત્તરણુ એસમા ખાન્ડોસીતા મુનકમા, અને ખીમને ધગીતીનુ સાલમેગીન ગામ વચાવવા માટે મોકલ્યા એ છેકા ચાલુએ માધબેનિન્દને ચ્યુઆધુ નામ આધુ. પેનિડિસે આ ચાલુઓ સ્થાપી તેણે એથન્સમાના નિન્દમી તથા છેક તગીમા આવી પડેલા શેહેરને ગહેરમા ગજક દગ્ગા મગડી તેમને રેકાલે પાળી આપ્યા, એટલુ જ નહીં પણ જ્યાં જ્યાં એથન્સના તાબામા હતાહમરી નગરગમ્યો બરાબર વધાદર ન હતા ત્યાં ત્યાં જ આ નવા ચાલુઓ વસાવીને તેમના ઉપર એથન્સનો દામ પણ બેમાડ્યેલ.

પણ એથન્સનગરીની ગોમા અને તેના વતનીઓને મુખ્ય આનંદનુ સ્થાન તથા વિદેશીઓને આનંદાયર્થમા મોકલે વરી નાખનાર તેમ જ પ્રાચીન ગ્રીસની સમૃદ્ધિ અને શક્તિનો પુગવો એ ત્યાના મન્ય મદિરો અને બહેંક મકાનો હતા. પેનિડિસે આવા કાળી ગરીના નમુના અધાવવાનુ મહાબાનત તથા એથન્સની નામના રહે એવુ કામ કર્યુ તે સામે પણ તેના દુસ્તનેઓ સખ્ત દીમ દગ્ગામા બાકી ગમી નહીં પ્રગમડવ સમક્ષ તેના ઉપર આરોપ મુગતા તેઓ બારુ દધને કહેતા કે બેન્ડોસમાથી સમગ્રગ્રીમ દેસની બહેર તીનેરી ખસેરી એથન્સમા લાવી પોતાના અખતિયાન્મા રાખવામા તેણે એથન્સ ઉપર મોટુ કલક આપ્યુ છે વગી એથન્સમા લાવીને પણ તેને વિદેશીઓ લઈ જાય તે બચમાથી ટાળવા અને સાવચેતીના ઉપાય તરીકે લાખ્યાનુ બેન્ડાનુ પણ તેણે રહેવા દીધુ નહીં અને જ્યારે વિગ્રહને માટે ભત્રેસા બરણામાથી એક અભિમાની ઉચ્ચખર ઝીરુ મુકગ ધરેણાનો દાગે -દાગે છે તેની માફક એથન્સવાસીઓ પોતાના શેહેરને ચલુમાડે છે અને દત્તાર દત્તાર ટેલન્ટ બેસે એવા બારે મદિરો બાધે છે અને તેમને પૂનગાઓથી ચલુમાડે છે, સારે સમગ્રગ્રીમ પોતાને મોટુ અપમાન થયુ જલુરો અને આ દેખીતો જુવમ લેખારો.

આ મતનો પેનિડિસે નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો. “ જ્યાં મુધી આપણે વિદેશીઓને દર રાખી સચુક્ત લસ્યાનેને બચમુક્ત રાખીએ છીએ ત્યાં મુધી ઉપગવેલા પૈમાનો

હિસાબ આપના આપણે બંધાયા નથી મર્યાદાએ આપણને નથી આપ્યાં બંધાણો કે નથી આપ્યા ઘોડા, કે માણસો પણ ક્રમ પૈસાની મદદ આપી છે, તો પછી ત્યાં સુધી એ પૈસા લેતી વખત કોની કબૂલત આપણે પામીએ ત્યાં સુધી એ પૈસા આપનાગના નહીં, પણ લેનારના જ ગણાય નહીં જ્યારે આપણે મગામની બધી મામત્રીઓ કરી ગઈ છે, ત્યારે પછી આપણી બામની મેનત આપણે એના કામમાં વાપરવી જોઈએ કે જે બનતા સુધી સર્વ. ઉદ્યોગ અને બગડત જવાને અને તે પરિપૂર્ણ થાય, ત્યારે જોઈએની શોભાના અમર અમરુસ્તજ તરીકે વિદ્યમાન રહે હવે આ બધા મંદિરો વગેરેની ચચનામાં એટલી બધી જાતની કમતનો ખપ પડે છે કે દરેક ધધાને ઉત્તેજન મળે છે એટલે લગભગ આખા જોઈએની રાજ વધારે જોસમા ચાને છે અને જોઈએનો નિર્માણ અને શણગાર અને એક સાથે થાય છે ખજેખજ, જેઓ લાયક ઉમરના અને યૌનતવાન હતા તેઓનો યુદ્ધમાં ખપ હતો અને તે માટે તેમને યોગ્ય મુમારો મળતો હતો અને કારીગરો અને ખીજ હલમ વર્ગનાઓને પણ જાહેર પૈસામાંથી પોતાનો ભાગ મળતો હતો અને તે એમની પામેથી ઉત્તમોત્તમ કામ લઈને તેના બદલામાં જ આપનામાં આવતો હતો ખરે ખર આના કળાકાંચના કામમાં રોમચેના એ લોખંડે પણ સશસ્ત્ર મિપાહો અને ખલાસીઓ તરીકે સેના બખનતા નાગરિજના જોઈએ જ જાહેર તીજેરીમાંથી પગાર મળવાનો હક હતો પરથર, પિત્તર, હાથીદાત, સુન્ધુ, અબતુમ વગેરે નસ્તુઓ, કડીયા, કંસારા, મુતાર, સોની, ચિતારા વગેરે કારીગરોને કામ આપતી, તેમને સમુદ્રમાર્ગ આપાત કરનામાં વેપારી અને બંધાણુનીઓ નમે લાગતા અને જમીન માર્ગે લાવવામાં પૈસા બનાવનાર, ગાડા વેચનાર, હેલકરી, દોરગ બનાવનાર, ચામડા કાપનાર વગેરે લોખંડે મજૂરી મળતી અને સરદારના હાથ નીચે સિપાઈઓ હોય તેમ દરેક હુન્નરકલાને અંગે અનેક હલકા મજૂરો પણ કામે લાગતા હતા આવી રીતે બધા ધધા ચાલતા હોનાથી સમાજના દરેક ભાગમાં બરકતનો ફેલાવ થયો અને આશ્ચર્યકારક પ્રમાણના અને અકલ કામ ન કરે એવા સુદર અને બબ મકાનો બધામાં કારણ કે દરેક સિલ્પી પોતાની યોજનાઓની બબતાને પોતાના હાથની ચતુરાઈથી બનતા સુધી પ્લેઝી વગના સતત પ્રયત્ન કરતો હતો અને સર્વથી વિશેષ આશ્ચર્યકારક બિના તો જે ઝડપથી એ મંદિર, પ્રતિમા વગેરે તૈયાર થયા એ છે હણી ધમારતો, જેમાની દરેકને માટે બે ત્રણ જન્મારાની મહેનત જાઈએ, તેવી એક ફતેહ-મદ નગની કામિદમાં તૈયાર થઈ ગઈ

કહે છે કે એક ચિતારાએ, પોતે જે ઝડપ અને સહેલાઈથી છબીઓ તૈયાર કરતો ને વીધે બડાઈ કરી, ત્યારે ઝચુક્સીસે કહ્યું “ જો હું કદી બડાઈ મારીશ તો મ્હારા દરેક કામ પાછળ મને કેટ દરો બધા વખત લાગે છે એ વિધે જ મારીશ ” કારણ કે ઝડપથી અને સહેલથી રેતુ કામ સૌદર્ય અને ટકાઉપણામાં ઉતરતું હોય છે તેથી ઉનદુ કદ કામ જેમ ધીમે ધીમે થાય છે તેમ તેના ટકાઉપણામાં વધારો થાય છે એટલા માટે આપણે વધારે આશ્ચર્ય પામવાનું છે કે પેરિક્લિસના બધા વેલા મમનો એટલા જલ્દી તૈયાર થયા, તોપણ જમાનાના જમાના કાયમ રહે એવા બાધેના છે કારણ કે તેઓમાનું દરેક તૈયાર થઈ રહ્યું કે તુરત તેમાં પુસતત મકાનની ભાવના લાગતી એથી ઉનદુ એ મકાનો અત્યારે આટલા બધા વર્ષોથી ઉભા છે છતાં તેમની શોભા માં હજી પણ મોઢ તાજ બાધેલા મકાનની જ નૂતનતા જણાયા કરે છે જાણે કે નિરતર

યુવાની અથવા અનુપમ સૌંદર્યનો આત્મા તેમનામાં વાસ કરી ન શકે હોય તેમ તેમને સમયની કાંઈ અસર લાગતી નથી એમ જણાય છે.

તે વખતમાં બીજા દુશિયાર કારીગરો અને સિંધીઓ હતા. હતાં એ બધાના ઉપરી તરીકે શ્રીદિગ્વિજયને સુરેન્દ્ર દરવામાં આવ્યો હતો. પાંચેનો અથવા પેલાસનું નદિર જે સો ૪૮ મોરસ હતું તે બાંધવાનું કામ કેસિદેવીસ અને હાંડીનસે કર્યું. હાંડુસિસનું દેવળ જ્યાં મુખ કિયાઓ થતી તે કારીગરસના હાથમાં હતું, પણ તે તેના પાપા નાખી, દરસબધી તથા થાંભલાઓ તૈયાર કરી મૂક્યું પાંચો અને તેના પછી જાણીતી વિભાગના મેટ્રાગિનિસે સંભોતી ઉપલી હાર ઉમેરી અને કોણાર્ગસના ઝેનેડિગિસે મથાળાનો લુંબદ બાંધ્યો. તથા બાણીના હાપરાનું કામ પૂરું કર્યું. એક-સના કોરની “કાંખી ગંગ” બાંધવાનું કામ (જે બાંધવાની દરખાસ્ત કરતાં પેરિડિગિસે કરેલું બાપણ મોદિદિસ કહે છે કે તેણે સાંભળ્યું હતું) કેસિદેવીસે કર્યું હતું. આ કામ થઈ પીપું ચાલતું હતું એવી કનિયાદ એક કવિ કરે છે.

“વક્તાએ તો શબ્દ-ચોસમાં ઉપરા ઉપરી ધણાંય ખડકમાં; પણ શબ્દોધી કહાપિ કયાંયે કોટ ચણાય શું !” સંભીનચાગા પણ પેરિડિગિસના કહેવા સુજળ બાંધવામાં આવી હતી. તેની અંદર આસનોની અને સંભોતી હાર હતી. અને તેનું હાપરું, કહે છે કે, દરબના યાદના તંતુના નમૂના ઉપરથી સંકુ આસરનું કરવામાં આવ્યું હતું. અને તે પરથી તે જ કવિ પેરિડિગિસની નીચેની ઉક્તિમાં આ પ્રમાણે મસ્કરી કરે છે.

“શિરપર કાંઠો સુકી જુવો ! આ ઝપુસ આપણો નામ્મ શૂદે નાવક બનતો
સૌ માવક ગણુનો; નહીં રહી પ્રતિપદ્ધિ ભાંતિ; નહીં હવે રહી દેશનિકાઝ
થવાની ભીતિ; આગળ પ્રગ્ન થકી ધરધર તો તે આ આજે કરી
પ્રગ્નતે નિજ પાદિત જ રવહંદથી મન ચાલ સુરો તે તેમાં વાસે”.

આ વખતે પેનેધીનિઆના કલસવ વખતે સંગીતકુસલ નરોમાં જે કૌશલ્યસારો જણાય તેને ધનામ આપવાનો દવાર પેરિડિગિસે બહુ મહેનત લાદીને કરાવ્યો અને પછી પરીક્ષક તથા ધનામ આપનાર તરીકે, પોતાની જ નીમનોક થવાથી ગાનારાઓ તથા બળવનારાઓને અમુક નિયમસર મોડેવી તેમની પરીક્ષા લીધી અને આ વખતે પછી બધી સંગીતની રૂઢાંઓ એ સંગીતશાળામાં જ થતી.

એકપોલીસના કિલાના મુખ્યત્વે બાગ પૂરો મનાં પાંચ વર્ષે લાગ્યાં અને તેમાં મુખ્ય સિંધી નેસીડિગિસ હતા. એ કામ ચાલતું હતું તે દરમિયાન એક વિચિત્ર બનાવ બન્યો હતો; જે પરથી એનું મૂલ્યન થતું હતું કે દેવી બહે એ કામથી પ્રતિક્રમ નહીં પણ અતુલ્ય હોય, અને તે કામ પૂરું પાડવાને બહે ઉત્તેજન આપતી હોય. એ કામ ઉપર લાગેલા એક ચાકાક અને ઉત્સાહી કારીગરનો પગ લપસવાથી તે મથાળેથી છેક નાંચે પડ્યો. અને તેને એટલું બહુ વાગ્યું કે તેને જીવવાની આશા ન હતી. આ અકસ્માતથી પેરિડિગિસને બહુ ચિંતા પેડી; પણ તેટલામાં તેને સ્વપ્નમાં દેવીએ દર્શન આપ્યાં. અને તેના અમુક આશ્વ લગાડવાને મૂલ્યના કરી અને એ મૂલ્યનાતો અમલ થતાં દર્દી એકદમ સાજો થયો. કિલામાં હોમ કરવાના સ્થાન પાસે તંદુરસ્તીની મિનશ દેવીની એક પિતળની પ્રતિમા છે. તે પેરિડિગિસે આ બનાવના સ્મરણીય તરીકે સ્થાપિત કરી. આ દેવીની સુવર્ણની પ્રતિમા શ્રીદિગ્વિસે બનાવી હતી. અને આપણે જણાવી ગયા તેમ તેણે નાંચે પો-

તાનું નામ લખેલું છે પેરિડિસ સાથેની તેની મિત્રતાને લીધે તે બધા કામનો ઉપરી હતો. અને બધા શિષ્યોએ તેના કલા પ્રભાવે વર્તતા હતા, આથી તેની ઇર્ષ્યા થતી અને પેરિડિસની નિંદા થતી અને એમ કરવાનું ઈશિડિસ પેરિડિસને માટે પોતાને પેરિડિસને બોલાવતો અને ત્યાં પેરિડિસ ઈશિડિસના આવી ગેલેયા કામ બેસાને બેસાને અનેકવાર જઈ તેમને મળતો હામ્યસ કનિઓ આ વાતના આધાર પરથી પેરિડિસને તદ્દન અચ્છેદી ચીતરતા અને તેના મિત્ર તથા યુદ્ધના તેના કાથ તીચેના એક અમલદાર મેનિપ્સની સ્ત્રી માથે આડો અચ્છેદ ગળાવતું આગ તેને માથે મ્હડાવતા, વળી તેના એક બીજા મિત્ર નામે પિગિનેન્સિસ પામે નરાઈના પત્નીઓ અને ખાસ કરી મોન્નોજથો હતો એ પત્ની તેઓ કરેલા કે પેરિડિસના સબધમા આવતી બીજોને બેટ આપના માટે એ પક્ષીઓ હતા, પછુ બ્યારે થેસોમના મેસિમ્બ્રોટસ જેવો પુરુષ તેના ઉપર પોતાની જ પુત્રવધુ સાથે અબધ કરવાનું ધોર અને પાપા વગરનું કનક મ્હડાવતા આચ્છેદ ન ખાપ ત્યારે પત્ની માર્મિક લેખમે મહાપુરુષોની કીર્તિનો ભોગ સામાન્ય લોકમર્ગની ઇર્ષ્યાને આપે તેમા નરાઈ નથી. અંતિહામિક બાબતોમા મત્ત પાખ્યુ થયું ન મુકેન છે, કાગ્યુ કે બે તે થેખમે જે સમય ત્રિપે લખતા હોય તે પછી થયા હોય તો તેમને બધી મિત્રોની માહિતી મળતી નથી, અને જે તેઓ મમકાવીન પુરુષો અને બનાવો ત્રિપે લખતા હોય તો તેઓ ઇર્ષ્યા કે અભિમાન અથવા મિત્રતાથી દોરનાઈ જઈ નિષ્પક્ષપાતી રહી શકતા નથી

થુગિડિસના પક્ષના સ્ત્રીઓએ પેરિડિસ ઉપર એવો આરોપ મુક્યો કે તેણે તા જ્યની ઉપજ ઘટાડી નાખી છે અને તીન્નેરીના પંખા બધા વાપરી નાખ્યા છે પોતાનો ખ્યાલ કરતા પ્રજાનર્મ મમલ પેરિડિસને પુછ્યુ કે 'તમને એમ લાગે છે કે મ્હે ખર્ચ અલ્પવટલુ વધારે કર્યુ છે?' અને આના જવાબમા તેમણે હા કહી એટલે તે બોલ્યો 'ત્યારે એ ખર્ચ બને મારે ખાતે મ્હડે તમારે ખાતે નહીં ક્રમ નવી ઇમારતોમા એથન્સની પ્રજના નામને બદલે મ્હાર નામ મેતરાનને આ પછી તેના આત્માની મહત્તાથી છક થઇને કે એના જન્ય મકાનોની કીર્તિમા ભાગ પડાવવાના ઉત્સાહથી તેઓએ હરાબ્ધ કે રાજની તીન્નેરીમાથી ગમે તેવો વ્યય કરવાની તો કુલ મુખતિયારી આપનામા આવે છે

આખરે પેરિડિસ અને થુગિડિસ વચ્ચેનો વિરોધ એટલે સુધી ગાળ્યો કે બેમા થી એમને દેશવટો મળ્યાથી જ તેના રસ્તો નીજે એમા પેરિડિસનો નિજ્ય થયો થુગિડિસનો પક્ષ પરાજય પામ્યો અને તેને દેશવટો મળ્યો રાજ્યમા વિરોધ નાશ પામ્યો અને લોકમર્ગની અદર એકતા થઇ અને પેરિડિસ એથન્સ અને તેના થાલ્યુઓનો ઉપરી હ્યો મહેસુલ, લક્કર અને નોકામૈન્ય, ટાપ્પો અને સમુદ્ર, ગ્રીસ તથા વિદેશીઓના સસવાવાગો નિરાગર દેશ, ગજઓની મિત્રતા અને શાહજાદાઓની મૈત્રી એ બધુ એની સત્તા નીચે આન્યુ આ પછી તેણે પોતાની વર્તણૂક દેગવી નાખી તે વખત પછી તે પનનના જેવી જ મિચિર અને અસ્થિર પ્રજાની મરજીને અધીન ગેલેતો નહીં તે વખત પછી દુભા રાજ્યસત્તા રાજ્યીય બિનકુન ન રહી પ્રજામહલની મરજી સાચવવાના હલમ ઉપાયો પેરિડિસે પડતા મેલી રાજ્યમત્તાને અમીરશામન અને એકશાસનના જેની દ્રઢતા ધારણ તરી રાજ્યનો લાભ હમેશા ધ્યાનમા રાખી ન્યાયનો સીધો રસ્તો અખતિયાર કર્યો થયું ખરે તે ન્યાય તર્ક નહીં હતી તેમને દોરી લેતો પછુ મોઢ વખત

તેમના લાંબા કામ કરવાની તેમને ફક્ત પણ પાડતો આ તેની વર્તણૂક એક માન પૈધના જેવી હતી કે જે લાખા વખતના રોગની અદર સાધારણ રીતે શ્વાદિદ દવા આપે છે પણ ડેટલીક વખતે જરૂરીયાતને લઈને બદલવા દવા પણ આપના સુદતો નથી આવડા મોટા સુદક ઉપર હકુમત ચલાવનાર પ્રજાના જે વિકાસે સાધારણ ગતિ થાય છે, તેનો ત્યાગ કરવામાં પેરિગ્રિસ કુશળ હતો જે એ દવાઓ તે આપતો તેના નામ આશા અને પહીક હતા એક લઈને બ્યારે તેઓ ઉચ્છૃંખન થઈ જતા ત્યારે તેમને ખીજ દવા આપી તેમની તીવ્રતા તે ઓછી કરતો. તેમ બ્યારે તેઓ નિરાશ અને નિમ્તેજ થઈ જતા ત્યારે તે તેમને ઉત્તેજિત કરતો. અને એવી રીતે તેણે બતાવી આપ્યું કે વનુત્યનાની પ્લેગ ની બ્યાખ્યા સત્ય છે, જે બ્યાખ્યા પ્રમાણે એ મનુષ્યોના મન વશ કરવાની કલા છે, અને તેનું મુખ્ય કામ આત્માની ઉધિઓ અને વૃત્તિઓને હયાવવાનું છે કે જે વાદિ-જના જુદા જુદા તાગની માફક કમાયેલી આમળાઓના નર્મ સ્પર્શ વડે ન કરવાનું છે.

થુકિડિડિસ કહે છે તેમ પેરિગ્રિસની સર્વોપનિ સત્તા તેના માન વશ ચાતુર્યને લીધે જ ન હતી તે નેક્રીવાગો અને શુદ્ધ કીર્તિવાગો હતો. પૈસો તેને લયચાવી થતો નહોતો પૈસાની તૃષ્ણાથી તે એટલો બધો વિમુખ હતો કે જે કે ગન્યની ભગ્નૂ તીર્થેગીમાં તેણે એક વધારે બરતી કરી અને બેકે તેનો અધિકાર ઘણા ગજાઓ તથા દાનગરોના કરતાં વધારે હતો તોપણ પોતાની બાપીકી દોનતમાં તેણે પોતાની મતાદાન એક ટાકીનો પણ વધારો કર્યો નહીં.

ખરેખર થુકિડિડિસ તેના પ્રબળ બોધનુ બોધનુ બચાવ કરે છે અને આશ્ચર્યવાળી દ્રષ્ટિએ તેમની હર્ષવાનુ રીત પ્રમાણે એ બિનાનુ પૂરતુ સચ્ચ કરે છે કામનુ કે તેઓ તેના મિત્રો અને પક્ષકારોને નવા પીસીરટ્ટેરમના અનુયાયી એવું ઉપનામ આપે છે એક પ્રજાકીય મધ્યાનમાં ધટે તે કરતા તેની મતા ધણી વધી ગઈ હતી તેમના માટે પ્રજામહલથી સ્વતંત્ર થઈ નિઃકુશ સત્તા ધારણ કરવાના પ્રયત્નથી રૂંદેલા માટે તેને મોતદ આપે છે એવું કનિ કને છે કે એથન્સવામીઓએ તેને રાજ્યોની ખાટૂડી, તેમની સાથેના કરારો કરવા તથા તોડવા, ગેહરેરના કોઈ અરજીમાં આવે તો બાધવા અને મગ્ગમાં આવે તો તોડી પાડવા, શાનિ અને નિમ્મદના સમયમાં રાજ્યની લગામ હાથમાં રાખતી એ બધું સોંપી દીધું હતું, અને આ કાંઈ રહી વખતના ૫ તેહમદ દા બારના પરિણામ ન હતા પણ ચાલીશ વર્ષ મુધી એરિઆલીસ, નિઓકેટિમ, માઇરેનાઈટિમ,* કાર્થમન, ટેા માઇડિમ્બુ અને થુકિડિડિસના જેના ન ત્યનીતિનુ પુરોગોની સ્પર્દામાં પણ પ્રથમ પદ ઉપર રહી અને છેવટે થુકિડિડિસની લાન અને દેશવટા પછી

* આ સેનાપતિની જે બલ ખાસ નોંધવા લાયક છે ૬ પૂ ૪૪૭ મા મેગ્સ દલિના અને ઇનિયર સાથેના વિગ્રહમાં પસેનાનેકુ દલ તે વખતે કોરિન્થ એ ધરા ને એથન્સથી સ્વતંત્ર કરવા લક્ષ્ય મોઢકસુ માઇસેનાને એથન્સમાંથી ડિગોરો તથા રહેલુ જેવુ તેમ પાટુ એ કહુ કરી એ લક્ષ્યને હરાવ્યું તે પછીના વર્ષમાં તેને દનોદાહલના મોઢ સુદમાં બીરોશિયનોને દરાગરા અને બીરોશિયાને સળગાવી એથન્સની સના ઉપર અકુશ મુ સના પ્રયત્નને બાગી પાડ્યો.

૬ ૬ ૫ ૪૫૧ મા લોકિસ પાસેથી મોપેથસ બદર લાને ત્યા અપાર્દાના દા શયુ મેરો નિયમોને પસાવનાર જેથીનિયન તેનાપતિ એ ૬ પૂ ૪૪૭ મા મેગ્સેનિયાના સુદમાં દાર્બો એ બિના આમળ આવે.

પણ પચીસ વર્ષ સુધી એ સત્તા તેણે પોતા પાસે રાખી. તે અરસામા દર વર્ષે તે તેના તે હોદાપર શ્રી નીમાતો હતો. છતાં તેણે પોતાના હાથ તદ્દન ચોખ્ખા રાખ્યા હતા. એકે બીજી રીતે તે પોતાની પૈસા સળધી સ્થિતિ વિષે બેદરકાર ન હતો. પોતાની બાપીદી મિલકતને મબાળવાના હેતુથી અને તેમ જ દુરસદના વખતને અભાવે એ પાછળ બહુ વખત ગાગવો ન પરવડ્યાથી તેણે તેની વ્યવસ્થા એવી રીતની કરી રાખી હતી કે તે અમુક બાધેના માદા નિયમાનુસાર એની મેળે ચાલ્યા કરે, અને પોતાને બહુ તરફી લેવી ન પડે તે પોતાની વાર્ષિક પેદાશ વેચી નાખી તેના પૈસા કરી લેતો અને પછી પોતાની અને કુટુંબની જરૂરીયાત પ્રમાણે બજારમાથી સામાન વેચાતો મંગારતો. આ રીત તેની જમને ધંધાએલા છોકરાઓને પસંદ ન હતી અને તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓને જ મુસારો તે આપતો હતો તે પૂરતો ન હોવાની તેઓ ફરિયાદ કરતી કારણ કે મોટાના ધરમા હોય છે તેમ અહીં કાંઈ પણ બાબતનો વધારો માત્ર પડતો નહીં. પણ દરેક બાબત જરૂરીયાતના પ્રમાણમા જ પૂરી પાડવામા આવતી, એટલે એમનાથી કંઈ ખાનગી કામગીરીઓ બરાતી નહીં. આ બધા કામની વ્યવસ્થા કરનાર તેનો ધવેન્જીનમ નામનો ગુલામ હતો. જે ચાતો કુદરતથી જ એ કામમા ચાનાડ હતો અથવા ચેરિફિસના શિક્ષણથી ચાવાડ થયો હતો. આવી કીણી બાબતોમા પદાન આપવું તે એનેકસેગોરમ “હાડપણ” ને ન છાજતું ગણતો હતો જો છે કે તેણે દેવી આવેશમા આવી જઈને ધરબાર તજી દીધા હતા અને એતર ષડતર રહેવા દીધું હતું પણ મને લાગે છે કે જીનના રહસ્ય મળધી ચિત્તન કરનાર ફિલસૂફ અને જીનની હાજતો પૂરી પાડનાર ગજનીતિય પુરુષ એ એમા બહુ ફટક છે કારણ કે ફિલસૂફ તો ઉત્કૃષ્ટ નિયમો પર પોતાની બુદ્ધિ ચલાવે છે અને તેમા તેને હથિયારની કે બીજા બાહ્ય સાધનની મદદની જરૂર નથી પડતી ત્યારે ગજનીતિય પુરુષ, પોતાના ઉત્તમ ગુણોને પ્રગ્લતી મેવા કરનામા રોકે છે એનાઓને પૈસા જરૂરના છે એટલે જ નહીં પણ તેનાથી તેમને કિમતિ મદદ મળે છે. ચેરિફિસ પોતાના ધન વડે ઘણા ગરીબ શહેરીઓની હાજતો પૂરી પાડતો પણ એથી ઉપર એનેકસેગોરસ એ વિષેની બેદરકારીને લીધે ધીમે ધીમે છોક્ર હાડમા સ્થિતિમા આવી ગયો અને ઘડપણમા એટલો મૂઝાયો કે તેણે અપનામ કરી દેહ છોડી દેવાનો ઠરાવ કર્યો કહે છે કે ચેરિફિસને કાંઈએ એનેકસેગોરસના ખબર કર્યા એટલે તે તગત તેની પામે ગયો અને તેને ઘણી પીનપણી કરી સમજાવ્યો અને ખાસ બાર દહને કંઠ્યું કે તારા જવાથી મને એક નેક સયાહકારની ખોટ ટેલી બધી પડશે તેનો કંઈ વિચાર કર આ ઉપરથી એનેકસેગોરસે પોતાના મોઢા ઉપરથી વસ્ત્ર ફર કરી કંઠ્યું ‘ચેરિફિસા જેને દીવાની જરૂર હોય છે તેઓ તેમા તેન પૂરનાની મબાળ રાખે છે.’

આઈતો આ અગામા એથન્સના પરિબલની ધર્મ્ય કળા લાગ્યા હતા અને ચેરિફિસે એમા હજી વધારો કરવાના અને મહાન કાર્યો તરફ તેમની વૃત્તિ વધારે એચનાના હેતુથી દરબારત મુખી કે, મુગ્ધ અને એશિયામા વસતા ન્હાતા મોટા બધા સ્થાનોના કીકેએ પોતાના પ્રતિનિધિઓને એથન્સ મોકલવા, એટલા માટે કે ત્યાં વિદેશીઓએ બાગી મુઠેલા કીકે દેવાનયોની મરામત કરાવના સળધી, ઇંગની વિગ્રહ વખતે ક્રીસ દેશની સલામતી માટે મા નેલી માનતા પ્રમાણે હવન કરાવના મળધી, અને શક્તિથી અને નિર્ભય રીતે બધા પોત પોતાનો વેપાર કરી શકે એ માટે સમૃદ્ધ પર્યટન સળધી, નિયમો ઠગવરા માટે વિચાર ચલાવી શકાય.

આ દુઃખ પ્રમાણે પચાસ વર્ષની ઉપરની ઉમરના વીસ વૃદ્ધોને ચૂરી કાઢી તેમાંના પાંચને એશિયાના આયોનિયનો અને ડોમિનિયનો તથા લેન્બોમ અને હોડસના ટાપૂમાં નિમત્રણ કરવા મોકલ્યા. બીજા પાંચ લેન્બોમ અને ગ્રેમના બાલ્કોનિયમ નુધી આ-વેલા શહેરોને નિમત્રણ કરવા ગયા. ત્રીજા પાંચ પિલોપોનીસમ, ફ્રાન્સ અને બીએશિયા યદ્ય લોકોને ન્તે એકેનિઆ અને એન્ગ્રિયામાં ગયા અને બાકીના યેસ્મદી, એગઆ, યીઓદી, અને યુબીયામાં વસતા પોતેન ગ્રીસની નુવેદસાન્તિ માટે રથપાવાના નવા મ-યુક્તમરણના દાખવ થયા બોલાવવા નવા એનુ દષ્ટપગિલામ આન્યુ નદી, ડારપુ ન પાર્ટનોએ એથન્સની છાંયોને કીધે એ દુષ્ટાન્ત નામજુર ગામી અને એ પ્રથમથી જ આ પ્રમાણે વર્ત્યા એટલે બીજે સ્થલે ગયેલા એલચીઓનુ પણ કંઈ વસ્તુ નહીં, તોપણ પેરિનિસનો આત્મા કેવા ઉત્તમ વિચારો બાધી રાકેતા એ આ પ્રવાસથી સ્પષ્ટ જણાય આવે છે અને એટલા માટે જ આ બિના અહીં જણાવી છે.

વિચરના વખતમાં તેની અપ્પ જુબી એ હતી કે દરેક રમવાની નવામતીનો તે પ્ર-થમ વિચાર કરેતા તે અનિશ્ચિત અને જોખમ ભરેલી ન્દગાઈમાં નાજીયીવી કદી ભાગ લેતો નહીં. તેમ જ જે સન્દરો અપિચારી પણુ યુદ્ધમાં ગ્રપનાવે છે, અને તેમાં નમીએ ચારી આપેલી દોવાથી વિષ્ણાત થાય છે તેમનું અનુક-ણ તે કદી કરેતા નહીં એથી ઉનકુ તે દુભેશ એથન્સવામીઓને કહેતો કે ન્યાનુધી તમારું નશીબ ન્દાગ હાયમાં છે ત્યાં સુધી રાન્ધ અને તમારી સત્તા અમલ છે એમ મન-ને ટો મીયસના પુત્ર ટો'માઈસિસે પોતાના પગક્રમથી જુવાઈને બીએશિયા ઉપર અથોપ્ય વખતે ન્દગાઈ કરવા તૈયારી કરી અને જયુકના ૫૨૬૭ ઉપરાત એથન્સવામી યુવાનોમાંથી યુવો અને ઉસાદી મરડવને પોતા માથે આવવા ઉસ્થેશ તે પગથી જાહેરમાં પેરિનિસ તેમને એ કામથી અટકાવવા ધણુ કશું તથા નીચવા શબ્દો પણુ બોલ્યો " જે તમે પેરિનિસનુ કશું ન માનતા હો તે પછી સમય જે મર્થથી હાલો મંચાહમર છે તેની સલાહની વાટ જુવો " આ કહેવા ઉપર તે વખતે તો કોઈએ દેશન ન આપ્તુ પણુ બ્યારે થોડા રોજના ખબર મળ્યા કે ગેરોનીઆ આગળ ટો'માઈસિસ હાથે ને પડ્યો અને તેની સાથે ઘણા જુવોના પણુ પડ્યા ત્યારે પછી લોમોએ પેરિનિસ મના વચન યાદ કર્યા અને તે તેમને એની હીર્ષદિની માથે એના દેશનુઓ મા ટેના ગ્રેમના યુનાના રૂપી લાગ્યા

તેની ન્દગાઈઓમાં અમોનીસસની ન્દગાઈથી તેને બહુ ખાન મળ્યું હાલુ કે એ ન્દગાઈથી તે પ્રદેશમાં રહેતા ઓક લોકોને બહુ શયદો થયો તેઓના શહેરોને તેજે એક દુઝાન સસકત એથન્સવામીઓની મદદ આપી, એટલુ જ નહીં પણુ સયોગીબુમિ ઉપર કિલેબદી પણુ કરી આપી. આથી કડી ગ્રેમીયન પોતેની વારવાન્તી ન્દગાઈ બધ થઈ, તેમ જ સન્દહ પગ રહેતા લોકો લુચકાટ ચનાવતા તેનો પણુ અટકાવ થયો, પ-તુ જે ન્દગાઈથી વિદેશીઓમાં પણુ તેની કીર્તિ થઈ તે તો પિલોપોનીસસની ફરતી તેણે દિગ્વિષ્ટ ન્તે ન્દગાઈ કરી હતી તે હતી તે ગેગાગના એક બદરથી એકમો વ્હારો લાકને ની-બ્યો (આગળની ન્દગાઈમાં ટો'માઈસિસે કર્યા હતા તેમ) તેણે રત્નાના બધા બદરો અને સયુકાહાના ગેરોને તા ૧૪ વર્ષો તેના બહુ બનની ખ્યાતિથી બધા ગેટરીઓ પો-તપોનાના કિલેબુથ ગ્યાનમાં વર્ષ બરાઈ બેઠા અને રથ ગિરિયોનિયનો તેની સામે થયા,

તેઓને તેણે તેમના આગળ યુદ્ધમાં હરાવ્યા અને એ છતની માદગિરીમાં એક સ્તંભ ચણાવ્યો. એકિયાના મિત્રગળ્યમાથી તેણે કેટલાંએક માણસોને પોતાના બ્હાણ ઉપર લીધાં અને પછી સાંભા કાઢા ઉપર ચઢી જઈ એકર્નનિઆમાં ગયો અને દનીડીલોકોને તેમના કિલાની અંદર પૂરી દઈ અને તેમનો મુલક પાયમાલ કરી પાછો ફર્યો. આ આખી ચ્હાઈમાં તે હુસ્મનોમા બ્હીક પેસાડતો. અને તેના રોહેરીઓમાં ચાલાક અને ડાહ્યા સંદારની છાપ પાડતો ગયો. કારણ કે આ આખી ચ્હાઈમાં તેના હાથ નીચેના કોઈને પણ કાંઈ અકસ્માત પણ થવા પામ્યો નહીં.

એક મોટા અને સારી રીતે મજ્જ થયેલા કારલાથી તે યુક્ષાઈન સમુદ્રમા પોન્ટમ ગયો અને ત્યાં આગળ વસતા ગ્રીક નગરોને જે લાભ જોઈતા હતા તે મેળવી આપ્યા. અને તેમને ખુબ માન આપ્યું તેમ જ તેમની આસપાસ વસતા વિદેશી લોકોને તેણે ખતાવી આપ્યું કે એથન્સ સમુદ્રપર આધિપત્ય ભોગવે છે. અને તેના કાફલા નિડરપણે સમુદ્ર ખેડે છે. અને તેથી એથન્સના પ્રભાવની છાપ તેમના મન ઉપર પાડી. તેણે સીનોપીના લોકોની મદદમા તેમના જીલમગાર ગજ ટાઇમેસીલિઓસ સામે લડવા તે બ્હાણનો ન્હાનો કાફલો લોમેક્સની સરદારી નીચે મુક્યો અને જ્યારે તે જીલમગાર અને તેના પક્ષના લોકોને હાકી કાઢવામા આવ્યા ત્યારે તેણે એક ફગન કરી જાહેર કર્યું કે હમે એથન્સનામીઓનું એક થાણું સીનોપી મોકલ્યું. અને તેમને ગહેવા વગેરે માટે એ ટાયરટના મકાનો અને જમીન બહેચી આપવા.

તે નાગગિકોની ઉચ્ચૃખવૃત્તિને કદાપિ નમ્યું આપતો નહીં. અને પોતાના નમીબના નેર ઉપર અથવા બાહુના સામર્થ્ય ઉપર જૂલાઈ જઈ તેઓ મિસરપર ચ્હાઈ કરવાનો કે ધરાનના કિનારાપર હુમલો લઈ જવાનો વિચાર કરતા તો તે અમલમા મુકવા દેતો નહીં. તે વખતમા વળી તેઓમાના કેટલાએકને મિસિવીના કમનસીબ લોભ લાગ્યો હતો. અને તેને એરિક્ખિએડિસનો પક્ષ ઉત્તેજન આપતો હતો, એટલું જ નહીં પણ ઇફ્રિયા અને કાર્થેજના સ્વમા જોતા હતા અને પોતાના મુલકના વિસ્તાર સામે તથા નસીબ પોતાને એક સગખી યારી આપ્યા કરતું હતું તે જોઈને આવા સાહસોમા પણ કેમ ન શાવીએ એની રીતે મનમા આશાના ચોક પૂરતા હતા.

પણ પેરિક્લિસે નાગગિકોની અગૃહાદ લોભવૃત્તિને રોકી, અને લશ્કરના મોટા ભાગમાં એથન્સના મુલકની સલામતીમા રોકવામા વધારે ડાહ્યણુ માન્યું, તેમ જ પોતાનું ખર્ચે કામ સ્પાર્ટન સત્તાને હદમા રાખવાનું ગણી તેણે બીજા પ્રસંગોએ તેમ જ 'પવિત્ર વિમ્હડું' ને વખતે તેમની નિરુદ્ધનો પક્ષ ઝલણુ કર્યો. કાગ્લુ કે ફ્રાકિસના લોકોએ ઉદ્દેશીનું મંદિર પોતાના કબજામાં લીધું હતું તેને સ્પાર્ટનોએ પોતાના લશ્કરના બળથી પાછું ઉદ્દેશવાસીઓને અપાવ્યું અને તેના બદલામાં ઉદ્દેશીના લોકોએ સ્પાર્ટનોને દેવચાણી પ્રથમ મેળવવાનો હક

§ ઉલ્કિનું મંદિર ફ્રાકિયનો બળાવી પરચા દતા સ્પાર્ટને આવીને તેમને દાડી કઢાઈ મંદિર પાછું ઉદ્દેશીઓને સોંપ્યું એ જયાં એટલે પેરિક્લિસે આવી તે પાછું ફ્રાકિયનો સોંપ્યું પછી બિઓસિયામા શિટવર્ગ પ્રજાવ થયો એડે ફેડિસના શિષ્ટ વર્ગે પણ પ્રજા સામનનો અંત આણી એથન્સનો પક્ષ તણ દીધો.

આપ્યો. અને એ હક સંબંધી લેખ મંદિરમાં આવેલા વડની† પિતૃજની પ્રતિમાપર ફા-
તરાવ્યો. સ્પાઈનોના ગયા પછી પેરિઝિસ+ તુરત ડેલ્હીપર ચઢી ગયો. અને મંદિર પાછું
ફાંકિયનોના હાથમાં મુદ્રા એથન્સવાસીઓ મારેનો તેના જ હકનો લેખ એ † પ્રતિમાની
જમણી બાજુપર ફાંતરાવ્યો.

ચોડા વખતમાં એમ જણાઈ આવ્યું કે એથન્સના લશ્કરને ગ્રીસની અંદર જ રાખવામાં
પેરિઝિસે હાલપણ વાપર્યું હતું. કારણ કે પ્રથમ તો યુધીયનોએ જાંડ હડાવ્યું. અને તે તેમની
સામે ચઢી ગયો. એટલામાં તો ખબર આવ્યા કે મેગાસએ પણ પ્રતિક્ષના બતાવવામાંડી
છે. અને સ્પાઈન સૈન્ય રાજ પિસ્ટોનાફસની મરદારી નીચે એટિકાની મરદદ ઉપર પહોંચી
ચુક્યું છે. દુસ્મન મુદ્દ માટે તૈયાર હતા પણ અંખ્યામાં અને દટલામાં પોતાથી એટલા
બધા ચઢીયાતા દુસ્મન સાથે મુદ્દનું જોખમ ખેડવાનું પેરિઝિસને વાજબી લાગ્યું નહીં.
પિસ્ટોનાફસ ફિશોર વયનો હોવાથી એફેરોએ કલીએન્ડ્રાઈસ નામે એક સહાયક રાજ્ય
જોડે મોકલ્યો હતો. તેને પેરિઝિસે લાંચ આપી સ્પાઈનોને એટિકામાંથી ખમેડ્યા. આથી
લશ્કર બધું પાછું ફર્યું અને મિપાહો સૌ પોતપોતાને સ્થાનકે ચઢી ગયા. સ્પાઈનો! એટલા
બધા શુભે થયા કે તેઓએ રાજ્યનો મોટો દડ કપ્યો; જે ન આપી સમ્પાદી તેને સ્પાઈ
છોડ્યું પડ્યું. કલીએન્ડ્રાઈસ તો સળની શ્દીકથી ન્દામી ગયો, અને તેને માટે નેઓએ
દેહાનની મજા દરાવી. એ કલીએન્ડ્રાઈસ તે ગાદિસિપમે એથીનિયનોને પછી સિસિલીમાં
શિકસ્ત આપી હતી તેનો પિતા; ગાદિસિપસ પણ તેના પિતાના જેવો જ લોખી નીકળ્યો.
અને લોખને લીધે તે એટલાં નીચ કામ કરવા લાગ્યો કે સ્પાઈનોને તેને દેશનિગ્રાહ કરવો
પડ્યો; જે હકીકત અમે લાઇસેન્ડરના ચરિતમાં આપેલી છે.

આ પંદહાઈના હિસાબમાં પેરિઝિસે 'દશ ટેલન્ટ જરૂરી ખર્ચ ખાતે લખી અને પ્રજાએ
પગર ચોક્કસીએ તે મંજૂર રાખી. ફિલમુશ થીઓફ્રેટસ અને બીજા કેટલાક લેખકોના
મંત પ્રમાણે પેરિઝિસ દરવેળે દશ ટેલન્ટ સ્પાઈ મોકલતો હતો. અને એ રીતે નવા જાન-
લદારોને પોતાની તરફેણમાં ખેંચી લઈ એથન્સ વિરુદ્ધ પગલાં બરતા તેમને અટકાવતો
હતો. આ પ્રમાણે કરવામાં તે કંઈ પૈસા આપી મુસોલ વેચાતી હોતો એમ સમજવાનું નથી;
એથી તે માત્ર વધારે સારી રીતે વિગ્રહ ચલાવી શકાય તે માટે મુદત મેળવતો હતો અને
વિગ્રહ મારેની તમામ તૈયારી કર્યા જતો હતો.

સ્પાઈનો પાછા ફર્યા કે પેરિઝિસ બગવાબોરો તરફ વળ્યો. અને યથાસ બ્દાણ
તથા પાંચ હજાર માણસોની મદદથી તેણે યુધીઆનાં સોદેરા મર કર્યા. ખાંડપીડિઆમાંથી
વગદાર અને પૈસાદાર વર્ગના લીઓબોહી (અલ્પપાજ) ના નામથી જનજીના લોકોને તેણે
હાંપી ટાંક્યા. અને હિમિટધને પાવમાલ કરી ત્યાંની વસ્તીને હાંપી દહાડી ત્યાં એથન્સવા-

† એક વખત ટેરિડના મંદિરમાંથી અમુક રાખસ ખળેને ચોરી પાર્નેસસની બીચ ગ્રીમાં
તે સંતાડવા ગયો ત્યાં એક વરૂએ તેનાપર દુમલો કરી તેને મારી નાખ્યો. પણ તે વરૂ સોદરમાં
આવી દોઝ ખુમો પાડવા લાગ્યું આખરે કેટલાક ડેલ્હીઓએ એ વરૂની પાછળ પાછળ ગયા તો
તેમને પેલે ખત્તો દાંધ આપ્યો. આ બનાવની માહિતીમાં ડેલ્હીઓએ વરૂનું એક પિતૃજનું
પત્રું મંદિરમાં મુક્યું પોતોનિવસકૃત બીસનું વર્ણન.

મીઝોનુ એક થાણું મ્યાપ્યુ. હિગ્ગિટ્ઠ અનોને આવી અન્યત આકરી મિલ્લા કન્યાનુ કાન્નુ એ હતુ કે તેઓએ એક એથન્સના વ્હાણુને પકડી તે પગના બંધા આદર્શને કતવ કર્યા હતા.

આ પછી એથન્સ અને સ્પાર્ટા વચ્ચે નીચ વર્ગનો મધી થયો. એટલે પેરિક્લિડમે મેમોમ ઉપર ચ્હડાઈ લઈ જનાનો દગર પમાર કરાવ્યો. એ દગરના કાન્નુમા એમ જણાવનામા આન્યુ હતુ, કે જ્યારે મેગિયન ગોમને માદ્દલીમિયા સામે તેઓ લડતા હતા તેમાથી વિગમવાનુ કહેવામાં આન્યુ, ત્યારે તેઓએ માન્યું નહીં; પણ પેરિક્લિડમે એ ચ્હડાઈ કરી તેનુ ખર કારણ એપેરિયાને મતોપવાનુ જ હતુ, માટે આ મ્યાને એમોમિયાએ એની કથી શક્તિથી આરા અમર્થ ગજઠાગી પુરુષને આંજ નાખ્યો હતો અને ખીન્ન પણ ધમ્મા પ્રભાવવાગા પુરુષો તેમ જ શિલકુદાના મન ઉપર છાપ પાડી શકી હતી એ બામન વિચાર કરવો વાસ્તવિક થઈ પડે છે.

બધા સ્ત્રીકારે છે કે તે માદ્દલીમિયામા જન્મી હતી. અને એકમીએકમની પુત્રી હતી. પ્રાચીન સમયથી આયોનિયનોમાં નામના કરી મયેલી થાર્ગિસિયા નામની વેશ્યાનુ અનુકરણ કરીને તે મોટા દરજ્જાના લોકોની જ મોખન માધતી. આ થાર્ગિસિયા અતિમય સુદર સ્ત્રી હતી. અને વળી તે ઘણી ડહો પણ હતી, જે પરથી તેના પર ઘણા ગ્રીક આશય પડ્યા હતા અને આ બધા પોતપોતાના ગન્યમા વગદાર પુરુષો હતા. તેમને ઇગનના શાહની નરકેણુમા આણીને તેણીએ એસિયામાદનગના ગ્રીક ગન્યોમા ઇગની પક્ષ ઉભો કર્યો હતો કેટલાક કહે છે કે પેરિક્લિડસ એપેરિયા માથે પગિયવ રાખતો તે તેના ડહપણ અને તેની અકલ માટે જ હતુ. આ કારણુને લીધે દિલસુદ સોક્રેટિસ પણ પોતાના મિત્રો સાથે તેની મુલાકાતે જતો, અને તેના કેટલાક ઓગખીતા તેણીની વાતચિતનો લાભ પોતાના કુટુંબ માથે લેતા હતા. જો કે તેણી પોતાને ત્યાં વેશ્યાઓને ગમતી હતી એટલે તેનો ગુજરાન ચલાવવાનો ધધો આબરૂદાર કે પ્રમાણિક કહેવાય જ નહીં. ઇગ્ગીનીસ કહે છે કે પેરિક્લિડસના મૃત્યુ પછી એપેરિયાએ લાઇસિમ્મીસ નામના દલકી વર્ણુના અને નીચ ખવાસના એક બગવાડને રાખ્યો હતો અને તેની માથેના સબધથી એ બગવાડ એથન્સમા મુખ્ય માણસ ગણાના લાગ્યો. અને પ્યેટાના મિનિક્લિડસનો આગમ આપણે મરકરીના રૂપમા લઈએ તોપણ તેમાથી આટલી ઐતિહાસિક બિના આપણે સમજી શકીએ છીએ કે વસ્તુત્વ શક્તિના પ્રભાવથી આકર્ષાઈને ઘણા એથન્સવાસીઓ તેની પામે જતા હતા.

છતા મને લાગે છે કે પેરિક્લિડસનો અને તેનો સબધ આ રૂપનો નહીં પણ પ્રેમનો હતો. કારણ કે પેરિક્લિડસને ધસસારનુ સુખ ન હતુ. તેની સ્ત્રી તેની સગી થતી હતી તે પ્રથમ હિપ્પોનિક્સ વેરે (આગળ ઉપર તનગના ઉપનામથી બણીતા થયેલા) પરણી હતી. અને તેના પુત્ર કેલીયસની જન્મેતા હતી. પછી તે પેરિક્લિડસને પરણી અને પેરિક્લિડસને તેને પેટે એન્થિપ્પસ અને પેરેલસ નામના બે પુત્ર થયા પણ બે વચ્ચે બિયકુવ બનાવ ન હોવાથી તેઓ રાજપુત્રીથી છૂટા પડ્યા. તે ખીજાને વરી અને પેરિક્લિડસે એપેરિયાને રાખી, અને તેને પેરિક્લિડસ એટલો બધો ચાહતો હતો કે ગમે તેવુ જરૂરી કામ હોય તો પણ તે એપેરિયાની ગળ લઈ ચુબન કરીને જ બ્હાર જતો અને પાઠ વળતાં પણ એજ કામ પામતો.

તે વખતના હાથજનક ખેલોમા તેણીના નની 'ઝોમ્હારી,' 'ઝિંધનીગ' અને
નૂનો એના નામો જોનામા આવે છે કેગીનમ તો તેને ચોખ્ખા ચમ્દોમા વેસ્યા બ કહે છે.

“એહની જ્યોનો તણા પદ્યોગ્ય આ એપેશિયા,
પુની વિપયદેવીની, વેચ્યા કુદિનીમે બેહયા.”

એપેશિયાના પેટે તેને એક પુત્ર પણ થયો જણાય છે. અને એ બિનાતું સ્થન
એક ખીલ કવિના લેખમાં છે

એપેશિયાની એટલી બધી શ્રીર્ષિ પ્રમરી હતી કે કાઠગસ (જેણે ધરિનના તાજ
ખાટે આદ્યાર્કર્મમની માથે યુદ્ધ રૂંધે હતુ) તેણે પોતાની મરંધી માનીતી ગખતુ નામ
મિત્રો હતુ તે ફેવીને એપેશિયા પાસુ મિત્રો મકિમના હર્મોટિમસની પુત્રી હતી. જ્યારે
કાઠગસ યુદ્ધમા નગયો ત્યારે તેણીને પકડી ચાહ પામે લઇ ગયા અને તે વખતથી તેણી
ચાહ પામે ચનલુ થયું આ જનનવૃત્તાત લખતા અને આ બિના યાદ આવવાથી તે
એ લખી નાખી છે કારણ કે તેને મુઠી દેરી એ અને કૃત્રિમ દબ લાગે છે. હવે હુ પાઠો
મેમિયનવિમલ ઉપર આવુ છુ જે પેરિમિસે એપેશિયાની શીખવણીથી બહારી લીધાણ
એને માથે તહોમત છે માદનીમિયનો અને સેમિયનો વચ્ચે પ્રાચીની નગર ખાટે યુદ્ધ આવતુ
હતુ અને તેમા મેમિયનો હતમા હતા ત્યા એથ-સવામીઓ વચમા પડ્યા અને તેઓને
યુદ્ધ બધ કરી તેમના કચ્છાઓને નિહાવ પોતાને મોપના મામણી કરી પણ આ બાબત
મેમિયનોએ કહ્યું હતી નહીં આ પત્ની પેરિમિસે એક કાફો લઇ મેમોસ પર મ્હણાઇ
કરી ત્યાની પેમાદા વર્ગની તન્નયસતા ખૂચવી લીધી, પછી ટાપૂના મુખ્ય પચામ પુરપો
તથા તેટલા જ બાગને જમીન તરીકે લઇ તેમને લેમ્નોસના ટાપૂમા મુન્ધા કહે છે કે
આ જમીનોમાના દરેક પોતાના ઝડકાના બદલામા એક એક ટેમેન્ટ આપવા કન્યુ
એમનામાના મેમોસમા પ્રજનમતાક નાન ચપાન તેની મિત્ર હતા તેઓ તો એથી પણ
વધારે દામ આપના તૈયાન હતા તે ઉપનાત ધિગી પીસ્યુથિનિસ જે સેમિયનોનો ખેગ્માદ
હતો તેણે મેમિયનોને જમ બને તેમ લાભમ્મક સન્તો ઉપર મધીની બક્ષિસ કરે તો બ-
દનામા દશ હજાર મેનાની બચાવી આપવાનુ કન્યુ રૂંધે પણ એ બધી બેટોને ન ગ-
ણુ રી પોતે કરેના હાવ પ્રમાણે તે વર્ષો અને તે ટાપૂમા પ્રજનમતાક મતા ધ્યાપન કરી
તે એથન્સ પાઠો ફર્યો

પણ પીસ્યુથિનિમની મદદથી અમુક ખાનગી રીતે પોતાના જમીનોને પાછા મોકલી
મેમિયનોએ ફરી બટ ઉઠા યુ અને વિમલ માટે ફરી તૈયારી કરા માડી, પેરિમિસે
કાફો લઇને તેમને તામે કરા આવતા, તેમને બેદરકાર કે નિનસને બદલે સમુદ્રના
અવિપત્યને માટે એથન્સની સામે હરીફાઈ કરવાને તૈયાન જેવા ફેન્ડિયાના ટાપૂ આગળ
મખત ઝપાઝપી થઇ અને આખરે સેમોમના મીત્ર બ્હાણુના કાફાને (જેમાના વીચ
ઉપ-પાવદા વરકરના સવાર હતા તેને) પેરિમિસે પોતાના સુવાગીશ બ્હાણુથી મખત
દગબો

એ હતનો લાભ લેઇને તેણે સેમોમના બદલે હાથ રૂંધે અને મેદુને રેખા ધાડ્યો.
તે પકડી ધોડા વખતમા એથન્સથી એક મોગ કાફો તેની મદદે જાવી ખુડ્યો અને

સેમિયન લોકો તત્તન પેગમ ગયા, આ પૃથ્વી ચેરિકિલસે આજ વહાણુ લઈ જૂમધ્યસમુદ્ર તરફ હકારી મુક્યા, અને તેમ ક્રવામા તેનો ઇશિદો સેમોમની મદદે આવતા દિનિશીયન કાફલાને રસ્તામા જ પકડી પાડવાનો હતો

સ્ટેમિમ્બ્રોટસ કહે છે કે તેનો મિત્રા સાધપ્રસ જવાનો હતો, જે અમભવિત લાગે છે. પણ તેનો ગમે તે હેતુ હોય, તોપણ આ વખતે તેણે મોગી જૂથયાપ ખાધી, કારણ કે તે ઉપડયો કે તુરન ફિલસુસ તરીકે જાણીતા થયેલા અને તે વખતે સેમિયન લશ્કરના સરદાર આધ્યેજનિસના પુત્ર મેલિસ્સસે વહાણોની ટુકડી સંખ્યાને લઈને કે પછી પાઠળ રહેલા સગદારોના અનુભવની ખામી જાણી લઈને હિમતમા આવી પોતાના સ્પદેશી અધુ-ઓને એથન્સના લશ્કર પગ મુકવો કરવા ઉશ્કેર્યા આ પરથી યુદ્ધ થયું તેમા સેમિયનોની શત્રુ થઈ, તેઓએ ઘણા જીતીનાને પકડ્યા, એથીનિયન કાજવાનો નાશ કર્યો અને જે લડાયક સામાન તથા ખોરાકી ભર્યા હતા તે ભરી લીધા એરિસ્ટોટલ કહે છે કે આ મે-લિસ્સસે એક આગળા નૌકાયુદ્ધમા પેરિક્લિડસને પણ હાર ખવડાવી હતી

એથન્સવાસીઓએ સેમિયન જીતીનાનો કપાળમા મેનિનાની છાપનો ડામ દોધો હતો. તેવું વેર વાળવા આ વખતે સેમિયનોએ એથન્સવાસીઓના કપાળમા ધુનડની છાપ મારી આ સેમીના એ એક જાતની હોડી છે, જે આગળા ભાગમા નીચી બાધણીની અને પડખામા ધોળી અને પોકળ હોય છે આવી બાધણીને લીધે તે હલકી અને ઉતારાગી ચાલતી થાય છે અને તે સેમોસના ટાઇન્ટ પોલિક્રેટિસે ગાંધેલી તે પગથી સેમીનાને નામે ઓળખાય છે.

એમ ધારવામા આવે છે કે એરિસ્ટોટલિસના એક નાટકમા સેમિયનો સાક્ષર લોકો છે એમ જ આવે છે તેમા તેમના કપાળના ઉપલા ડામનું સ્થાન છે

પેરિક્લિડસને પોતાના કાજલાની દારની બાતમી મળી કે તુરત તે મદદ લઈને આવ્યો, અને તેણે મેલિસ્સસ સાથે યુદ્ધ કર્યું અને તેને દરાવી દુશ્મનને ન્હસાડ્યા તથા ગેહેરની આસપાસ દિવાન બાધી લઈ સેમિયનોને ટેરી લીધા અને એકદમ હારનો કરી નાગરિકો ના લોહીને ખર્ચ તેને સગ કરવાને જદલે વખત અને બચની મદદથી ગેહેગને લેવાતું વધારે પસંદ કર્યું, પણ બ્યારે ઘેરામા વખત જનાથી એથન્સવાસીઓ બડબડવા માડ્યા અને દુશ્મન પર હુમલો કરવા અતિ આવું થયા ત્યારે પછી પેરિક્લિડસે સમગ્ર લશ્કરને આડ ભાગમા વહેંચી નાખી રોજ ચિઠ્ઠિઓ નાખ્યા માડી તેમા જે ભાગને ધોળો વાલ આરે તે ભાગે તે દિવસ આનંદમા ગાળે અને બાકીના સાત ભાગે યુદ્ધમા જોડાતું એમ ઠરાવ્યું કહે છે કે આનંદ અને મોજમજામા ગયેલા દિવસને "ધોળો દિવસ" કહેવાની રીત, આ વાલનો ધોળો દાણો આવતા લડવાને જદલે દિવસ ગમતમા ગાળવાના ઠગર ઉપગ્રથી પડેલી છે

ઇતિહાસક ઇશ્વરસ તે ઉપગત ઉમેરે છે કે આ ઘેરામા ચેરિકિલસે દિવાન તોડવાના યત્રોનો પ્રથમ ઉપયોગ કર્યો હતો. કારણ તે વખતમા તેની ગોધ નવીજ થઈ હતી અને ચેરિકિલસને તે માટે ઉનો મત હતો એ યત્રોનો ગોધ આઈમેન પણ ત્યાં દાખલ હતો

અને તે કાંગડો હોવાથી જ્યાં તેની જરૂર પડે ત્યાં તેને ડાળીમાં બેસાડી લઈ જવામાં આવતો; જ પરથી તેનું નામ પેરીફિરેટસ (જેમકીને જ્યાં ત્યાં લઈ જવાતો) પડ્યું હતું પણ પોન્ટસનો હેરાક્લિડેસ એનેકિઓનની કેટલીક કવિતાઓ ટાંકી એ બિના ખોટી કહેવાય છે. કારણ કે તે કવિતાઓમાં આર્ટમેન પેરીફિરેટસનું જવાન સેમિયનવિચર અને પેરિક્લિસના સમય પહેલાં ઘણા જમાના ઉપર કરવામાં આવેલું છે. તે કહે છે કે આ આર્ટમેન તો મોજશોખમાં મગ્યો રહેતો અને વળી સ્વભાવે બ્લીકણ અને બાપલા નેપો હતો. ઘણા ખરે વખત તે ઘરમાં જ કાઢતો અને તેના માથાપર એ ગુલામો પિત્તળની ટાલ ધરી રખતો કે ઉપરથી કાંઈ માથે ન પડે; અને જો ભોગભોગે તેને ખદાર જવું પડતું તો તે ડાળીમાં બેસીને જતો અને એ ડાળી પણ એટલી નીચી રખાવતો કે જમીનથી જગત જ ઊંચે રહેતી; અને આ પરથી તેનું નામ પેરીફિરેટસ પડ્યું હતું.

નવ મામના ઘેરા પછી સેમિયનો ચરણે આવ્યા. પેરિક્લિસે તેઓને કિશો તોડી પાડ્યો, તેમનાં બ્હાણો કબજે કર્યા, અને ભારે દંડ મુક્યો; જેમાંનો એક ભાગ તેઓએ તુરત જ આપ્યો તથા બાકીનો આપવા માટે કાંધાં ઠરાવી તે પાળવા બદલ જમીન આપ્યા. સેમિયન ડ્યુરિય આ બનાવની દુઃખભરી વિગત આપે છે. અને પેરિક્લિસ અને એથન્સવાસીઓપર દંડ ખદારની ફરતાનો આરોપ મુકે છે; જેમાંનું કંઈ યુક્ટિગિડિન, ઇફેરસ કે એરિસ્ટોટલ જિયકુસ જણાવતા નથી. સેમિયન અમલદારો અને ખલાસીઓના સંબંધમાં તે કહે છે તે ગપ લાગે છે; તે કહે છે કે પેરિક્લિસે તેમને માંહેલેલસના મધ્ય ચોકમાં લાવી દસ દિવસ સુધી થાંભલા સાથે બાંધી રાખ્યા અને તે પછી તેમને એ દુર્દશામાં લાકડીના મારથી પૂગ કર્યા. તથા તેમનાં શબને જૂમિદાદનો દહક પણ ન આપ્યો; પણ ડ્યુરિસ પોતાના ઇતિહાસોમાં જ્યાં મેત્રી કે વેર એકે લાગણીનો મબવ ન હોય એવા બનાવોમાં પણ સત્ય લખતો નથી, તો પછી આ સ્થળે તો પોતાના સ્વદેશી બંધુનાં દુઃખ વધારે તીવ્ર જણાઈ આવે એવા હેતુથી, એથન્સવાસીઓને બને તેટલા ખરાબ રૂપમાં બતાવવા પ્રયત્ન કરે એ મબવિત લાગે છે.

સેમોસની હત પછી એથન્સ પાછાં ફરતાં તે વિગદમાં પડેલા પોતાના શેહેરીબાહ-ઓની મુશ્કેલી પેરિક્લિસે કાઢાકથી કરાવી, અને એ પ્રમગ ઉપર રિવાજ પ્રમાણે અપાતું આપણું પેરિક્લિસે પોતે કર્યું. આથી તેની બહુ વાદવાદ થઈ અને ન્યારે તે પોતાની બેઠક ઉપરથી ઉતરી નીચે આવ્યો ત્યારે, અખાડમાં વિજય પામી વીર આવે ત્યારે આપે તેમ સ્ત્રીઓએ તેને માન આપ્યું, તથા તેને મુકટ તથા બાજુબંદ બેટ ધર્યા. ફક્ત એટલી નાહકીના ચપ્પો જુદા દતા; તે બેઠકી "શું આ પસાક્રો મુકટ અને બાજુબંદને લાયક છે ? આમાં આપણા ઘણા શેહેરીઓએ જાન ખોપો છે; અને તે પણ મ્હાગ ભાઈ કાઈમિનના વિગદોની માફક ઇરાનીઓ કે ફિનિશીયનો માથેના વિગદોમાં નહીં પણ આપણી માથે મેત્રી અને સમપણ બનેથી જોડાયેલા એક શેહેર માથેના વિગદમાં ! પેરિક્લિસે ફક્ત સ્મિન દાસ્ય કર્યું. અને જવાબમાં ધીમે ધીમે આફ્રોસાસની નીચેની સીડી કહી "જહા-ને ના મુગ્ધિ ધટતાં તેલ પળિયેલ વાને" ।

આયોન કહે છે કે આ છતથી પેરિડિક્સ બહુ રૂલાઇ ગયો હતો. અને વગર આંચકે કહેતો કે “વિદેશીઓના એક શેહેર છતવામાં આગેમિન્નોનને દસ વર્ષ લાગ્યા હતાં ત્યારે આયોનિયનોનું સર્વથી બળવાન અને પૈમાદાર શેહેર તેણે નવ માસમાં શત્રું હતું.” અને ખરેખર એ પરાક્રમનું અભિમાન કરવાનું તેને કારણ હતું, કેમકે વિગ્રહ ઘણો બારે હતો. અને તેનું પરિણામ અનિશ્ચિત હતું; અને થ્યુડિડિડિસ કહે છે તેમ સેમિયન લોકો એટલા બળવાન હતા કે એથન્સ પોતાનું સમુદ્રનું આધિપત્ય જોવાના ભયમાં આવી ચૂક્યું હતું.

આ પછી થોડા વર્ષતમાં જ્યારે પિલોપોનીસિયન વિગ્રહ ઉઠવાની તૈયારીમાં હતો ત્યારે કોરિન્થ અને કોરકાધરા વચ્ચે ચાલતા ટંકામાં પાછલાને મદદ મોકલવા માટે પેરિડિક્સે એથીનિયનોને મળજી આપી. કારણ કે તેણે કહ્યું “કોરકાધરાનું નૌકાસૈન્ય મોટું અને સાદું છે. અને તે નજદીક આવતા પિલોપોનીસસ સાથેના વિગ્રહમાં આપણને અમૂલ્ય મદદ આપી શકશે.” આ પરથી મદદ મોકલવાનો ઠરાવ થયો. અને પેરિડિક્સે કાષ્ઠમનના પુત્ર લેકિડિમોનિયસને ફક્ત ૧૦ વ્હાણુ માથે મોકલ્યો, જાણે કે તેનો હેતુ તે યુવાનને જ ના મોથી લગાડવાનો ન હોય. સ્પાર્ટાનો અને કાષ્ઠમનના કુટુંબ વચ્ચે અરરપરસ રહે અને માનની લાગણી ચાલી આવતી હતી અને અત્યારે તેણે કાષ્ઠમનના પુત્રને તેની મરજી વિનંતી સરદારી આપી ફક્ત દસ વ્હાણુ સોખ્યાં, તે એવા હેતુથી કે જે એટલા સૈન્યથી તે કાંઈ પરાક્રમ બતાવી ન શકે તો તેના પર સ્પાર્ટાનોની તરફથી હોવાનો આરોપ આવી શકે. ખરેખર, જે સાધન મળે તેનાથી પણ એ કુટુંબની સ્તુતિની વિરુદ્ધ પગલાં તે લેતો હતો; અને કાષ્ઠમનના પુત્રને તે અસહ્ય જ ખરા એથન્સવાસી નહોં પણ વિદેશી તરીકે બતાવતો; જે તેમના નામમાં પણ જણાઈ આવતું, કારણ કે એકનું નામ લેકિડિમોનિયસ હતું. બીજાનું નામ થેરસેલસ અને ત્રીજાનું નામ ઇલિયસ હતું. એ બધા એક આર્કેડિયન સ્ત્રીને પેટે જન્મ્યા હતા. છતાં આ દસ વ્હાણુના સંબંધમાં પેરિડિક્સને ઇપ્કો મળ્યો; કારણ કે એ મદદ જેને જોઈતી હતી તેને બહુ કામની થઈ પડે તેમ ન હતી અને છતાં તેના દુશ્મનોને તેના પર આરોપ મુકવાને પ્રતી હતી, એટલે પછી પેરિડિક્સે કોરકાધરા એક બીજા કાષ્ઠો મોકલ્યો. પણ તે લાગુ યુદ્ધ પૂરે થઈ રહ્યું ત્યાં સુધી પહોંચ્યો નહોં.

કોરિન્થિયન લોકોએ આ વિરુદ્ધ પગલાંથી શ્રુત્તે થઈ સ્પાર્ટાને તેની ફરિયાદ કરી, અને તે જ વખતે મેગારેન્સિયન લોકોએ પણ ફરિયાદ કરી કે એથન્સવાસીઓ તેમને પોતાના કોઈ પણ બદરમાં દાખલ થવા દેતા નથી અને તેથી સર્વ પ્રજાના સમાન હકનો નિયમ અને તે સાથે સમગ્ર ગ્રીસના મહા આગળ લીધેલા શપથ તેઓ તોડે છે. ઇલિનાના લોકોએ પણ એથન્સવાસીઓને દાવે ખમવી પડતી કેટલીક મુશ્કેલીઓની ખાતગી ફરિયાદો કરી. કારણ કે જાહેર ફરિયાદ કરવી તેમને પોસાય તેમ હતું નહોં. અને આજ અરસામાં એથન્સના તાબાના પણ મહા કોરિન્થના પોટીડિઆ નામના ચાણાએ બળવો ઉઠાવવાથી એથન્સવાસીઓએ તેમને ઘેરે ઘાડ્યો, જેથી વિગ્રહ તરત નજીક આવી લાગ્યો.

છતાં એલમીઓને એથન્સ મોકલવામાં આવ્યા અને સ્પાર્ટાન રાજા આર્કિડેમસે બંધાઓની માગણીના શાત પાડનાર જવાબ આપ્યા એટલે જે એથન્સવાસીઓએ મેગારેન્સિયન

નિસપનોની માગણીનો યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો હોત અને તેમની વિરહની કથમ રદ કરી હોત તો કદાચ એથન્સને વિગ્રહમાં ઉતરતું ન પડત. એટલા માટે મેગારેનિસપનો સામેની પ્રતિકૂળતા ભગવી રાખવાથી અને સોદામાં પણ એ જ લામણી કાયમ રાખવાથી એ વિગ્રહનો દોષ એકલા પેરિક્લિસને માથે આવવો જોઈએ.

હવે છે કે ત્યારે આ પ્રસંગ ઉપર સ્પાર્ટન એલચીઓ એથન્સ આત્મા, ત્યારે પેરિક્લિસને બહાનું કાઢ્યું કે એક વખત અમુક કાયદો સંભળ ઉપર અને કોનરાઓ એટલે પછી તે એમ અમારાથી નીચે ઉતારાય નહીં. ત્યારે એક એલચીએ જવાબ આપ્યો કે એમ હોય તો સાટે સંભળી બાજુ ફેરવી નાંખો; એની સામે તો કંઈ પ્રતિબંધ નથી ! એવી રીતે ઉત્તરમાં સ્થાત યથા છતાં પેરિક્લિસે એ બાબતમાં બિલકુલ નમ્રું આપ્યું નહીં. એમ જણાય છે કે મેગારેનિસપનો સામે તેને કાંઈ ખાનગી દેવ હતો. જોકે તેણે જાહેરમાં જે કારણ આગળ મુક્યું તે એ હતું કે તેઓએ કેટલીક પવિત્ર જમીનના ભાગનો બ્રહ્મ ઉપયોગ કર્યો હતો. અને તે ઉપરથી તેણે એક દરાવ કરાવી મેગારેનિસપનો પર એ સુનાહનું તહેમન મુકવા એક ફત્વો મેગારા અને સ્પાર્ટા મોકલવાનો કુટમ આપ્યો. આ દરાવ સરસ અને સમાધાન કરે એવી બાવામાં લખવામાં આવ્યો હતો. પણ એ લઈ જનાર દૂત એન્થેમોક્રાટસનું રસ્તામાં ખૂન થયું અને એ ખૂનનો વહેમ મેગારાવાસી ઉપર પડવાથી ફરિનસે દરખાસ્ત કરી કે હવે પછી એથન્સ અને મેગારા વચ્ચે નિરંતર દુશ્મની ચાલુ રાખવી. જે કોઈ પણ મેગારાવાસી એથન્સની જમીનમાં પગ મુકે તો તેને મારી નાંખવો. વળી સરદારોની નિમણૂક વખતે તેમને જે સોમદ આપવામાં આવે છે તેમાં એટલો ઉમેરો કરવો કે તેમણે દર વર્ષે જે સ્વર્ણ મેગારા ઉપર લઈ જતી અને છેવટે કે એન્થેમોક્રાટસનો ડ્રાએસિયન એટલે કે જે હાથ બેવડો દરવાજો કહેવાય છે ત્યાં આમળ બૂંધિદાદ કરવો; પણ મેગારાનિવાસીઓ એન્થેમોક્રાટસના મૃત્યુમાં પોતાનો હાથ દોવાતું ના પાડીને વિગ્રહનાં મૂલ કારણ પેરિક્લિસ અને એસ્પેસિયા જણાવે છે. અને સાબિતી તરીકે એરિગોફનિસના એકર્નેસીસમાંથી નીચલી લીટીઓ ઠાકે છે.

દાર શેલા આપણા કે જીવનો,
મેગારામાં કુસી કરના વૃક્ષનો;
વેશ્યા લાભ્યા સાદનિયા ખેંચી ત્યાંની,
તેનું સારું વાગવા મધ પાની.
મેગારાના આર્વો એથન્સ માંડી,
સે ચાલ્યા બે હોડી એસ્પેસિયાની.

વિગ્રહનું ખર્ચ કારણ શું હતું તે નહીં કહ્યું સહેતું નથી. છતાં બધા એટલું તો ક-

ફ ઋષિ બાવામાં નીચે દતારતું અને કાયદાનું નિવર્તન કરતું એ મારે એક જ સમજ છે. એટલે સ્પાર્ટન એલચીએ એથન્સમાં હતું કે જે તે નીચે ન હતો તો તેને ફેરવી નાંખી લખાણની બાજુ બીવ તરફ કરી દેા કે કોઈના વાંચવામાં ન આવે. ઋષિના બધા કાયદાઓ સરસ હતા અને તે સોદેરના મુખ્ય બાવમાં સર્વ વાંચી શકે એમ સ્વભાવ ઉપર કોવરી રાખવામાં આવતા. હાલની ન્યાયપદ્ધતિનું સૂત્ર કે “ કાયદાનું અજ્ઞાન વહેમવદાર પોતાના બચાવમાં આવવ ખરી રીતે નહીં ” એ આવા સમય અને આવી સ્થિતિમાં વૃજભવ્ય હતું.

બુદ્ધ કરે છે કે મેગારા વિરુદ્ધનો નિયમ પાછો ન ખેંચી લેવામાં પેરિક્લિસનો દોષ હતો. કેટલાક કહે છે કે આ બાબતમાં તે દૃઢ રહ્યો તે તેના હાલપણુ અને દીર્ઘદષ્ટિની નિશાની હતી. કારણ કે એ માગણી તો રક્ત એથન્સના વહણુની પરીક્ષા માટે હતી અને એથન્સ જરા પણ નમતું આપત તો તેની નબળાઈ ગણાઈ જત એમ હતું. એથી ઉત્કું ખીજાઓ કહે છે કે સ્પાર્ટનોને તેણે કંઈ દાદ ન આપી તેનું કારણ તેની હઠ અને પોતાની શક્તિ બતાવવાનું અભિમાન માત્ર હતું.

પણ એ બધાં કારણોમાં સર્વથી વધારે નામોસી લગાડનારું અને તો પણ બધા ઇતિહાસકૃષ્ટિએ આગળ પાડેલું નીચે પ્રમાણે હતું. આપણે જણાવી ગયા તેમ ફીડિઅસને એથીનીની પ્રતિમા ધડવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. પણ પેરિક્લિસ સાથેની તેની મિત્રતા અને વસીલાને લીધે તે ધણીની ઇર્ષ્યાનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો, અને તેના ધણા દુશ્મન થયા હતા. તે લોકોએ પેરિક્લિસ તરફ લોકમત કેવી જાતનો છે તેની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી, ફીડિઅસની હાથ નીચેના મેનોન નામના કારીગરને ઉશ્કેર્યો. એટલે તેણે ન્યાયમંદિરમાં જઈ ફીડિઅસની ગિરુદ્ધ ફરિયાદ કરતાં પોતાને માટે દેવશરણુ માગ્યું.

નાગરિકોએ તેની અરજ કબૂલ રાખવાથી એ બાબતનો મુકદ્દમો ચાલ્યો; ત્યારે મેનોનનો લાવેલો ચોરીનો આરોપ જૂઠો થયો. કારણ કે પેરિક્લિસની સલાહ ઉપરથી ફીડિઅસે પ્રથમથી જ એવી કલા વાપરી હતી કે એ પ્રતિમામાં વપરાયેલું સોલું બધુ છૂટું કાઢી જોખી શકાય અને તે પ્રમાણે તેનાપર આરોપ મુકનારાઓને કરવાનો પેરિક્લિસે હુકમ કર્યો. પણ તેની કલાની ખુબી અને તેને લીધેની તેની ઇર્ષ્યા એથી જ ફીડિઅસને નુકસાન થયું. અને તેના સામે મુખ્ય આરોપ એવો લાવવામાં આવ્યો કે એથીનીની દાસ ઉપર લડાયક સ્ત્રીઓ સાથેનાં યુદ્ધનાં ચિત્રમાં બન્ને હાથે મોટો પત્થર ઉચકતા માથે ટાલ પડી ગયેલા યુદ્ધનાં ચિત્રમાં પોતાનું અને એ સ્ત્રીઓ સામે યુદ્ધ કરનાર લડવૈયાના ચિત્રમાં પેરિક્લિસનું આમેલુબ આલેખન કરવાનો અધર્મ તેણે આવ્યો હતો. તેમાં પણ પેરિક્લિસના ચિત્રમાં એટલી બધી ખુબી વાપરવામાં આવી હતી કે જે હાથે બાલો ઉગાર્યો હતો તે વડે મુખનો થોડો ભાગ દંકાઈ જતો હતો તે જાણે આકૃતિનું સામ્ય ઠાંકવા માટે જ કર્યું ન હોય એમ લાગતું હતું. અને તે જગ્યાં પણ બન્ને આલેખક તે ખજાનાપણું એવું જણાઈ આવતું હતું એટલા પરથી ફીડિઅસનો બંદીખાને વાસ થયો. અને ત્યાં જ તેનું મરણ થયું. કેટલાક કહે છે કે તેને તેના દુશ્મનોએ ઝેર દઇને મારી નાંખ્યો, એવા હેતુથી કે એ ઝેર આપવાનો વહેમ પેરિક્લિસ ઉપર આવે. પેલા ચાડિયા મેનોનને લોકોએ કર તથા જગતમાંથી મારી બક્ષી; તથા અધિકારીઓને હુકમ કર્યો કે તેને કાઈ ઇજા ન પહોંચાડે તે બાબત સાવચેતી રાખવી.

આ જ વખતે હર્મિપ્પસના નામના હાસ્યરસ કવિએ એસ્પેશિયા ઉપર નાસ્તિકતાનો આરોપ મુક્યો અને વળી ઉમેર્યું કે તે પોતાના ઘરમાં પેરિક્લિસના છસ્ક માટે શુભામંડી કરતાં મ્હડતા દરજ્જાની સ્ત્રીઓને બોલાવતી હતી. વળી ડામેપિથીએ એક દરખાસ્ત પસાર કરાવી કે જેઓ દેવેલું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા ન હોય અથવા કુદરતી દેખાવોના નવા અર્થ કરતા હોય તેઓને નાગરિકોના એક મંજૂળ આગળ ઉભા કરી તેમની તપાસ ચલાવવી જોઈએ. આ દરખાસ્ત ખાસ કરીને એનેક્સેનોસ્ને અને તેની મારફત પેરિક્લિસને

લાગુ પાડવામાં આવી. અને વળી તુલન દેવેન્દ્રનાદિએ બીજા એક દસાવની:દરખાત્ત સુધી કે પેરિક્ષિતસે પોતે અર્થ કરેલા પૈસાનો હિસાબ આપવો, ન્યાયાધીશોએ તેની તપાસ પ્રા-
પ્ટેનિયમમાં તદ્દી પણ મેઈનમાં કરવી. એવોનના કહેવાથી આ છેલ્લી કવમ કાઢી નાખ-
વામાં આવી અને તેને બદલે એવું કહ્યું કે પંચગો રાહકિટો સમક્ષ આ મુકદ્દમો ચલા-
વવો અને તેના ઉપર નહોતમ ચોરી, રૂબન અથવા માત્ર અપોમ્પ વર્તણૂક એમાંથી જે
ગોમ્પ જણાય તે રાખવું.

એરપેશિયા ફરી પણ તે ક્ષત્રીનીમ કહે છે કે તેમ તેની તમ્મ રહેમ દસાવરા માટે
પેરિક્ષિતસે બર મશામાં આંશુ પાડીને માગી લીધું અને રાહકિટોને જતે બીનઆ ત્યારે
દર; એનેકમેગોરમ આવી આજી કરતાં પણ છટે એવી તેને આશા ન હતી. એટલે
તેણે તેને મામ ખ્દાર મોકલી દીધો. અને શીડિઅમના મુકદ્દમા ઉપરથી જોઈ લીધું હતું
કે તે પોતે પણ પ્રજાને અગ્રમામલો થયો હતો. એટલે તેણે વિમદની જનાગા જે હતું
સુધી મગગી ન હતી તેને કનેછત કરી ખ્દાર કાઢી. કારણ કે તેને આશા હતી કે તે
પછી તેના ઉપરના આગેપો ખમી જશે અને તેની આમેની ધર્મ્યા એની મેળે દબાઈ જશે.
તેનું કાસલ અને તેના મોભો એટલાં બધાં હતા કે ગમ્પના દરેક જડગ્ના પ્રમગમા અને
બધના મમયમાં તેના સિવાય બીજા કોઈપર પ્રજા વિશ્વામ મુકે તેમ હતું નહીં. સ્પાર્ટોનોની
માગણી કમ્પ ન ગમ્પી વિમદ સગગારવા માટે પેરિક્ષિતમનાં આ કારણો પણ કહેવાય
છે. પણ ખંડ કાન્ણ શું હતું તેના ચોક્કમ નિર્ણય થઈ શકતો નથી.

જે પેરિક્ષિત દૂર થાય તો એથન્સવામીઓ આપણું કલું વધારે મહેસાઈથી માનગે
એમ માનીને સ્પાર્ટોનોએ એથન્સ કહેલું મોકલ્યું કે તમારે બધા પતિત લોકોને ફાંસી કા-
દવા જોઈએ. અને ધ્યુકિડિસ કહે છે કે પેરિક્ષિત તેના મોસાગ પક્ષ તરફથી કાપલો-
નનાઈ પ્રાચીન કાલમાં થયેલા ખૂનને લીધે પતિત તરીકે જાહેર થયેલો હતો. પણ એ
કહેણુનું પરિણામ સ્પાર્ટોનો દબાવતા હતા તેથી ઉલટું આવ્યું. બ્યારે એથન્સવાસીઓએ
જોયું કે તેમના દુશ્મનો પેરિક્ષિતસથી જડુ બીહે છે અને સર્વથી વધારે તેને ધિક્કારે છે
ત્યારે તેઓના મનમાં તેને માટે માન અને વિશ્વાસની લાગણી ઉભરી વધારે થઈ. અને
એ જ કારણસર તેણે એથન્સવામીઓને જણાવ્યું કે “સ્પાર્ટોન રાજ આક્રિંમસ બ્યારે
પોતાના લશ્કર સહિત આપણા મુલકમાં પ્રવેશ કરે અને બધો દેશ ઉત્તર કરે પણ ફક્ત
મહારાં પોતાનાં ખેતમને તે રહેવા દે, તો તે અમાગ જે વચ્ચેની મિત્રતાને લીધે કે પછી
મહારા દુશ્મનોના હાથમાં મહારી વિરુદ્ધ બોવવાનું હથિયાર આપવા કરેનું ગણવું. અને
ગમે તે થાય તો પણ મહારે વિશે તમામ મનમાં ખોટા વહેમ દાખલ થવા ન પામે માટે
આ ધરીથી મહારી બધી અધાર મિત્રતા દુ એથન્સરાજ્યને જોડ કરે છુ. સ્પાર્ટોનો અને
તેનાં મિત્રો એક જગવાન એન્-સાથે એથન્સના મુલકમાં દાખલ થયા અને મુલક ઉગડ

૬૬ પૃ ૧૩૦ ની-તાજ પેલોં કાલેલોન નામના એક એથીનિયન અમારે એથન્સને
એકોપોલિસ કમ્પ કરી “લયર” થવા પ્રવળ. જ્યો લોકોએ તેને તેના સાથીઓ સાથે પેરી
લીવો તેઓ એથીનીના મંદિરમા દેવસારણે બધા અને જાળના માર્શા જાદિ મંચન વસતો
મિત્રેલિસ, જે તે વંજતે જાડન હતો, તેને સરણે ગયા મિત્રેલિસે સપથ લીધા હતા કે
એમને છવતા જવા દેવામાં આવશે, છતાં એ દાવમાં આવ્યા કે તુરત તેણે એમને મારી નાખ્યા.

કરતા કરતા એકર્નિ સુધી આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં તેઓએ પોતાના તથુ ઠોડ્યા, એમ માનીને કે આટલે બધે એથન્સનાસીઓ તેમને રહેના નહીં દે પણ પોતાના દેશના અને પોતાના માનને ખાતર બહાર આવી યુદ્ધ આપશે પણ સાફ હઝાર દુસ્મનના લશ્કરને યુદ્ધ આપવાનું જોખમ ખેડવાનું પેરિક્લિસને સલામતી ભરેલું લાગ્યું નહીં, તથા હાર થાય તો શહેર ખોવાનું ભય સ્પષ્ટ હતું જેઓ યુદ્ધ માટે આતુર થઈ ગયા હતા તેઓને ઠેકાણે લાનવા તે કહેતો કે ઝાડની ડાળો કાપી નાખે તે ચોડા વખતમા પાછી ઉગી નીકળશે પણ માણસોની ખોટ જાદી પૂરી સકાશે નહીં

એ અગમમા તેણે નાગરિકોની એક પણ સભા ન બરી, કેમકે ઉસ્કેરાયેલા લોક મલામતીનો પ્રિયા બાળુએ ગખી ઉતારળમા ગમે તેવું ડગનું બરવાની તેને શરૂ પાડશે એવી તેને દહેશત લાગી, પણ જેવી રીતે તોશાનને વખતે કાબેલ બ્હાણુવની પોતાની બધી સામગ્રી તૈયાર કરી, બધે સ્થાને જોઇતી તપાસ કરી, પોતાની બુદ્ધિને સજ્જે તેમ બ્હાણુની સનામતી માટે રસ્તો લેછે અને ભયભીત થયેલા કિતાશઓની રોક્કમની દરકાર કરતો નથી, તેની રીતે પેરિક્લિસે મેહેનના દરનામ બધ કરી, જરૂરને સ્થાને કિલાપર એકાદારોને મુકી, પોતાને ચોગ્ય લાગે તેમ કર્યું અને પોતાના કાનમા આનતી ફરિયાદોની તેણે દરકાર ન કરી એની રીતે તેના મિત્રોએ તેને મિનતીઓ કરી, દુસ્મનોએ તેને ધમકીઓ આપી, અને ઘણાઓએ તેની વિરુદ્ધ કવિતા અને ગીતો બોલ્યા, જે ગામમા ગવાના લાગ્યા અને જેમા તેના ઉપર બાયલો, દિવ્યકારો, અને દેશને દુસ્મનોના હાથમા વેચનારો એવા આ રીપ છયોક મુકાયા હતા, છતાં તે અડગ રહ્યો

કિતબન પણ તેના પર એ ડુમલા કરનારમાનો એક હતો, અને તેણે પેરિક્લિસ વિરુદ્ધની પ્રચલિત લાગણીને પોતાનો અખતિયાર મેળવવામા સાધન તરીકે વાપરી એ હર્મિયસની નીચેની લીંચીઓ પઠાવી જણાવછે

‘નાટક વેશ ધાડિ ઓ રાજ,
અમિ ધાગણુ શુ નહિ તમ કાજ,
શબ્દ યુદ્ધ કરશે શુ સદાજ ?
શબ્દ આપના શરા તણા,
પણ પેલા શત્રૂ આપણા,
કરે માય મિત્રત સડ કના
બીરુ, રહે શુ કિને પડી,
અને વાત બ્યા મિત્રઅન ખરી,
કહે શુ દાત ખીનો તે વડી !

પણ આ ડુમલાઓથી પેરિક્લિસ બિનકુન ડગ્યો નહીં પણ તે બધું ધીરજથી સહી ગયો, અને તેને તેઓ જે નામોશી લગાડતા તથા તેના વિરુદ્ધ જે લાગણી ધગવતા તે બધી તેણે શુપચુપ ખમ્યા કરી, અને પિનોપોનીસમ ઉપર એકસો બ્હાણોનો ઠાકો મોકલી પોતે પાછા રહ્યો, જે ના માટે સ્પર્ધાનો પોતાના તથુ ઉપાડી આનતી પકડે ત્યાં સુધી શહે

રૂની દેખરેખ પોતાના હાથમાંથી જવા ન પામે; છતાં પ્રજાવર્ગ જે નાસીપાસ અને વિચ-
લથી કંટાળી ગયા હતા તેમને શાંત પાડવા તેણે તીજેરીમાંથી પૈસા બેંચ્યા, અને વળી
ઈંછિનાના લોકોને હાંકી કહાડ્યા હતા તેમની જમીન તેણે એથન્સવાસીઓ વચ્ચે આ-
વખતે બેંચી દીધી. દુસ્મનોની મુસીબતથી પણ તેમને થોડો ઘણો સંતોષ મળ્યો. પિલોપો-
નીસસ વિરુદ્ધ મોક્ષેશ કાફલાએ પિલોપોનીસસના કાંડાના મોટા ભાગને ઉજડ કરી, શે-
હેરો તથા ગામડાંઓને લૂટ્યાં; અને પેરિફિસે પોતે મેગારા ઉપર ઉતરી પડી તેને ઉજડ
કયું. એટલે જો કે પિલોપોનીસસવાળાઓ એથન્સવાસીઓને જમીન માર્ગે હેરાન કરી
શક્યા તેટલું જ સમુદ્ર ઉપરની એથીનિઓની મદદથી ખમતું પડ્યું; અને પેરિફિસે
આગળથી બનિય કયું હતું તેથી પિલોપોનીસસનો આ રીતના વિમ્બલથી કંટાળી થોડી
મુદતમાં જ જરૂર સંધિ કરત; પણ તેટલામાં ઈશિરી સત્તા મનુષ્ય ધારણાઓની વિરુદ્ધ
યર્ષ હોય એવો મહા ભયાનક અને અણધાર્યો બનાવ બન્યો.

પ્રથમ તો શેહેરમાં મરડી ચાડી; જે એથન્સના યુવાન અને શરવીર વર્ગનો ભક્ષ કરી
ગઇ એમ કહીએ તો ચાલે. આ પ્રસંગે લોકોનાં ચરીરની જોડે મન પણ રોગગ્રસ્ત થઇ
ગયાં અને સખ્ત તાવના જોસમાં દરદી જોમ વૈધની અને આખાપની વિરુદ્ધ થાય છે તેમ
તેઓ પેરિફિસ, જે તેઓના બાપને સ્થાને હતો, તેની સામે થયા. તેના શત્રુઓ તેમને
સમજાવવા લાગ્યા કે મરડીનું મુખ્ય કારણ, તેઓ ખેતરોમાં ચોખ્ખી હવામાં જે સ્વતંત્ર શંદગી
ગાળતા હતા તે મુકીને શેહેરમાં આવી આવી ઉનાળાની મોસમમાં ન્હાની કોટડીઓમાં
માથુસોની ગીચ વસ્તીની અંદર રહેના હતા તે હતું. અને તેનું કારણ પેરિફિસ હતો. કેમકે
તેણે જ ગિરદ કરીને તેઓ બધાને ગામની અંદર બોલાવ્યા છે. અને તેઓને કાંઈ કામ
ધર્યા બનાવવાને બદલે દોરની મારક પૂરી દઇ, કંઈ ગમતના સાધન સહિત એક ખીળ
પર એપ ઉડાડવાને કામના રાખ્યા છે.

આ આદત દૂર કરવાના અને વળી દુસ્મનને બને તેટલો હેરાન કરવાના હેતુથી પેરિ-
ફિસે એકસો પચાસ નૌકાઓ તૈયાર કરી, તેના ઉપર ચૂંટી કહાડેલા ઘોડેસ્વાર અને પાપદળ
લસકરને મદદગી, દંકારી જવાની તૈયારી કરી. એથન્સવાસીઓ જીતના ઉશ્કારમાં આવી
ગયા અને દુસ્મન પણ આવો મોટો કારવો જોઇ ડર ખાઇ ગયા. પેરિફિસ પોતાની નૌકા-
પર મદદગો અને જેવા આખો કારવો લકારવાની તૈયારી કરતો હતો તેવામાં સૂર્યમંદલ
ધરું. આ બંધપના અંધારાને લોકો અપશુકન માની બચીને ચર્ષ ગયા; અને મુકાની પણ
ઘણો વિચિત્ર અને ભયભીત થયેલા હોવાથી, પેરિફિસે પોતાનો જાઓ લઇ પોતાની આંખ
આગળ ધર્યા, અને પછી તેને પૂછ્યું “આમાં તને કાંઈ ચોંકાનારું કે અપશુકન જેવું લાગે
છે?” અને તેણે ના કહી ત્યારે તે બોલ્યો “ત્યારે આમાં અને એ નું જુલે છે એમાં દેર માત્ર
એટલો જ છે કે અહણ કરનાર વસ્તુ ન્હાન જમા કરતાં મોટી છે.” આ વાત શિલમુકો
પોતાના વિધાર્થીઓ આમગ કહી બનાવે છે.

પણ આ મદદમાં એવડા મોટા કારવાને ધરે એવું કાંઈ પેરિફિસે કરી બતાવ્યું
નહોં. પ્રથમ તેણે દરિયારસના પવિત્ર રોડેર પર ઘેરા ધાખ્યા અને તેમાં તેને રતેલ મળવાનો

સંભવ પણ હતો, પણ તેના માદગીને લીધે તેને ફતેહ ન મળી, કારણ કે એ રાગ બધા એથન્સ-વાસીઓને ઉપાડી ગયો. એટલું જ નહીં પણ જે જે લોકોને લશ્કર સાથે કાઢી પણ સહવાસ થયો તે બધાને પણ એ લાગુ પડ્યો. આથી એથન્સ-વાસીઓને પોતા ઉપર નારાજ થયેલા જોઈ તેઓની હિંમત વધારવા તથા તેઓનું માતૃન કળવાના પ્રયત્નો પેરિક્લિસે કર્યા. પણ તેમનો રોય શમ્યો નહીં. અને તેઓ ત્યારે જ મતોપ પામ્યા કે જ્યારે પોતાની સત્તા પોતાના હાથમાં પાછી લીધી અને તેના દડ કંપો, જેની ગંભીર ઓછામાં ઓછી ગણીએ તે પદર ટેલન્ટ હતી, જે કે કેટલાક લેખકો તે તે પચાસ ટેલન્ટની જણાવે છે, આ વખતે તેની વિરુદ્ધ ઉઠનાર, કેટલાક કહે છે કે ક્વિયન હતો. બીજા કેટલાક કહે છે કે સિમિઆસ હતો અને બીજા વળી લેક્ટેરાઈડિસનું નામ આપે છે.

આ પછી તેની જાહેર મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ ગઈ, કારણ કે જેમ મધ્યમાન પોતાના ઉપ-ને જ્યાં ચટકો ભરે ત્યાં જ સુકી જાય છે, તેમ પ્રજાએ તેને જ શિક્ષા કરી તેમાં જ પોતાનો રોય પણ તે સાથે જ સુકી દીધો, પણ તેની ખાનગી જીવનશૈલી પણ તેને ઘણી મુશ્કેલીઓ આવી અને તેના કુટુંબમાં પણ યોગ્ય વખતથી કુસુપ પેડો હતો. તેનો મોટો ઔરસ પુત્ર ઝેનિથપ્પસ સ્વભાવે ઉડાઉ હતો અને વળી તે એક યુવાન અને ખરચાળ સ્ત્રી સાથે પરણ્યો હતો, જે આઇસેન્ટરની પુત્રી અને એપીલાઇકસની પૌત્રી થતી હતી. આથી તેને તેના પિતાની કલંકમર પગવડી નહીં. અને દર વખતે ખર્ચ માટે જે ન્હાની ન્હાની રકમો તેને મળતી તેથી અસંતુષ્ટ થઈ, તે પોતાના એક મિત્ર માર્ગસ પોતાના પિતાને નામે કરજે પૈસા લેતો. જ્યારે તે પુરુષ પેરિક્લિસ પાસે ઉચ્ચારીએ ગયો ત્યારે પેરિક્લિસે એ પૈસા તે ન આપ્યા પણ ઉધરાણી કરવા માટે તેના ઉપર ફરિયાદ કરી. આથી ઝેનિથપ્પસને એટલો રોય મ્હડ્યો કે તેણે પોતાના પિતાને ઉઘાડે એક ગાળો આપવા માડી. પ્રથમ તો તેણે પોતાનો પિતા જે સોફીસ્ટો અને વિદ્વાનોનો સહવાસ રાખતો તથા તેમની સાથે વાર્તા વિનોદ કરતો તેની મશ્કરી કરવા માડી. દાખલા તરીકે, ફાસેનિયાના એપિટાઇમિઅસે રમત ગમતના અખાડાના બાલો ફેંકનાથી અણબાળાપણે એક અશ્વના ગ્રાણી લીધા, ત્યારે પેરિક્લિસે સોફીસ્ટ પ્રોટેગોરસ સાથે એક આખો દિવસ વિવાદ ચલાવ્યો હતો કે એ અશ્વને મારનાર વાસ્તવિક રીતે ક્રોધુ દરે ? એ બાલો કે તે ફેંકનાર મનુષ્ય અથવા એ એળાવણી અધ્યક્ષ ? વળી ઝેસિમ્બોટસ ઉમેરે છે કે ઝેનિથપ્પસે જ પેરિક્લિસના પોતાની સ્ત્રી સાથેના આજ્ઞા બ્યવહારની નીચ વાત ચલાવેલી, અને દૂકામાં તે યુવાને ખરડીથી પોતાનું મૃત્યુ થયું ત્યાં સુધી, પેરિક્લિસ તરફ તિવ્રકારની લાગણી જ રાખી આ જ વખતે પેરિક્લિસે, પોતાની ખૂબ, પોતાના ધણાખરા સગા અને રાજ્યના કામકાજમાં મદદ કરનાર ધણાખરા મિત્રોને ખોશા. આ બધા ધા માથે પડવા છતાં તેણે પોતાના આત્માની મહત્તા કે સ્વભાવનું ગાંભિર્ય છોડ્યું નહીં, તે રાતો નહીં કે કોઈ મૃત્યુક્રિયા કરતો નહીં અને પોતાના સ ગાના જાનિદાદમાં પણ તે હાજર ન રહેતો. ફક્ત જ્યારે તેનો નાનો ઔરસ પુત્ર પેરેલસ મૃત્યુ વશ થયો ત્યારે તેનાથી રહેવાયું નહીં. તેણે પોતાની શાંત મુદ્રા અને સ્વસ્થ મન જાળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છતાં જ્યારે હેન્ટે તે શબને માથે દાર મુકવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તેની સ્થિરતા તેને છોડી ગઈ, તે ગમગીન દેખાવ તેનાથી જોઈ શકાયો નહીં એક દમ મોટે સાદે તે રોય પડ્યો, અને આસુની ધાર આવી, આટલી બધી લાગણી તેણે પેલા કદાપિ ખતાની ન હતી.

એક વર્ષમાં એથએ પોતાના સરનારા અને વખાઓની પરીક્ષા કરી લીધી, અને રાજ્યકાન્ધાર માથે જે એવો મોબાદાર અને સમર્થ જીને માર્ક ન જાણાથી પ્રજાએ પાછી પેરિફિસ તરફ નજર ફેરવી, અને તેને સનદી અને લશ્કરી બન્ને બાબતોમાં મુખ્ય પદ આપ્યું. યોગ્ય વખત સુધી પોતાના મોક્ષને લીધે તે બદાર નીકળતો નહીં. પણ આરિફિયેરિસ અને જીજ્ઞાસુ મિત્રોના સમજાવ્યાથી તે બદાર નીકળ્યો અને પ્રજાએ તેની તરફ બનાવેલી અપોખ વત્તેલુક માટે માફી માગતાં તેણે કાગળાગની લગામ હાથમાં લીધી, અને મરદારની પદવી ઉપર તેની નિમણુક થઈ ત્યારે તેનું પ્રથમ કામ આગળ ઉપર પોતે જ પસાર કરાવેલો અનામો મળધી કાપદો ૨૬ કરનાનું હતું કાગળુ કે તેને બધ દત્તો કે કદાચ ઓરસ વારસને અબાવે તેનું નામ અને કુટુંબ નામ પામે ? એ કા-પદાનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે છે - કેટલાએક વર્ષ ઉપર બ્યારે પેરિફિસ મતાના સિખગ-પર હતો ત્યારે આપણે જણાવી ગયા તેમ, પોતાને કેટલાએક ઓગમ પુત્રો હોવાથી, તેણે એવો કાપદો કરાવ્યો કે જેઓ બાપની તરફથી તેમ જ મોમાગ તરફથી એથ-મવાસીમાંથી કિતરી આવેલા હોય તેને જ ખન એથ-મવાસી ગણુશ તે પછી મિસરદેશના મળએ એથ-સનગરને ચાવીશ દળગ મોટાં માપ ધઉ બેટ આપ્યા. એ સમય એ-થ-સવાસીઓમાં બેઠેલી બાપનાનો વખત આ-યો ત્યારે જેઓના જન્મ વિષે કદી પ્રશ્ન નહીં ઉઠેલો તેના ધણાના જન્મ વિષે પ્રશ્ન ઉઠ્યા અને ધણાએને માથે ખોટા તહોમત મુકાયા લગભગ પાંચ દળગ માણુઓ એવી રીતે પ્રજા બદાર થયા, અને આદ દળગ ચાવીશ જણુ નાગરિકોના નામને લાયક કર્યા જે કાપદો આપવી બધી સખ્તાઈથી અમસમાં મુકવામાં આ-યો હોય તે કાપદાને તેના ધડનાર પુરુષ જ ૨૬ કરગરે એ અપોગ્ય અને વિચિત્ર હતું, છતાં તેના કુટુંબમાં મુન્દરેયા દુ ખદાયક બનાવે જેથી તેની આગવી અભિમાનની લાગણી માટે તેને પૂરતી શિક્ષા થયેલી લાગતી હતી, તે બનાવેને ધ્યાનમાં લઈ, તથા જેના ઉપર દેવી કેપ થયો હોય તે તો આપણી દયાને પાન છે એવી કહ લાગણીથી બેદાઈ, એથીનિયતોએ તેને પોતાના અનૌરસ પુત્રને પોતાના કુટુંબમાં ગણુ-વાની ગત આપી અને તેને પેરિફિસનું નામ ધારણ કરવાની છુટ આપી આણે જ પાઠગથી આર્ગિન્યુસી આગળ પિલોપોનીસપતેને સમુદ્રયુદ્ધમાં હરાવ્યા હતા અને આને જ તેના ને-ડીયા સાથે નાગરિકોએ દેહાત દડની શિક્ષા કરી હતી

આ અરસામાં પેરિફિસને પોતાને મરફી લાગુ પડી, પણ સાધારણ રીતે જેટલો સખ્ત હુમલો થાય છે, તેટલો સખ્ત હુમલો તે ન હતો આતો લાખા વખતના રોગ જેવો હતો જેમાં વચમાં વચમાં રોગ તદન નાણુદ થયો દેખાતો પણ ધીરે ધીરે તેનું શ-રીર ઘસાના માડકુ અને તેની સાથે તેના મનની નબળાઈ વધતી ગઈ થિઓક્રેટસ પોતા ના નીતિના પુસ્તકમાં એક એવો સવાચ ચર્ચે છે કે માણસના અજ્ઞાન તેમની રિયતિ પ્રમાણે બદલાય છે કે નહીં ? અને શરીરના રોગો, મન પોતાનું કામ કરતું બધ પડી જાય એની રીતે તેના પર અસર કરે છે કે નહીં ? અને ત્યાં તે વર્ણવે છે કે પેરિફિસને પોતાના મદવાડ વખતે મળવા આવેલા એક મિત્રને, એક સ્ત્રીએ પોતાના ગળામાં બાંધેલી માદગડી બ તાવી હતી

બ્યારે તે મૃત્યુશય્યાએ ચૂનો ત્યારે તેના બાકી રહેલા મિત્રા અને બીજા મોબાદાર

નાગરિકો તેના અસાધાન્ય ગુણો, તેના જુદા જુદા પરાક્રમો, અને તેની જીતોના વખાણ કરતા હતા અને બીજા વાતોમાં એ પણ કહેતા હતા કે તેણે તેની સન્દરી દરમિયાન એથન્સના માનમાં જુદા જુદા તેર વિજયસ્તંભો ઉભા કર્યા હતા પેરિક્લિસ એ વાતો દરમિયાન બેશુદ્ધ જણાતો હતો અને તેમની વાતનિત એ કંઈ સાબળી શકતો નથી એમ તેઓ ધારતા હતા. પણ તેણે તો એ વાતનો શબ્દે શબ્દ ધ્યાનથી સાંભળ્યો અને પછી બધા સાંભળે તેમ નીચે પ્રમાણે કહ્યું “જો કે તમે મહારાજે કામો વખાણો છો તેમાના ધણામાં તો નમીમે અને ચારી આપેલી, અને વળી બીજા ધણા સરદારોને હાથે પણ એવા પરાક્રમો થયેના છે પણ મને અન્યથા થાય છે કે મહારાજ ચરિત્રનો સર્વથી મહત્વનો અંશ તો તમાગ ધ્યાનમાં જ નથી મહારે લીધે એક પણ એથન્સવાસીને શોક ધારણ કરવો પડ્યો નથી.”

પરંપરા પેરિક્લિસને જે માન ઘટે છે તેનું વારણ એ છે કે કામકાજની ધમાકામાં અને દુસ્મનના રોપમાં પણ તે પોતાની સરલતા સાચવી રાખતો એટલું જ નહીં પણ તેના ઉદાર સ્વભાવને તે કદી છુપ્યા કે ગુસ્સાને અધીન થવા દેતો નહી, અને પોતાના મોટા સામર્થ્ય છતાં પોતાના મોટામાં મોટા દુસ્મન સામે પણ પૈર ન રાખતો.

મહાગ મત પ્રમાણે તો તેની શાત અને નિષ્પક્ષપાત ચાલચલગત, તેની ઉજ્જવલ પ્રમાણિકતા, અને તેનો અનિષ્ઠ કરબાર એ સર્વ તેને ઓલિમ્પિયસના અતિ મોટા, અને બીજા માધને આપીએ તો અર્થ રહિત અને હાસીકારક થાય એવા, ઉપનામનો અધિકારી બનાવે છે કેમકે દેવોને આપણે સર્વ શુભના કર્તા, અશુભ સરજવાને અશક્ત, અને સંધિનું આધિપત્ય ચલાવના તથા ભોગવવાને લાયક માનીએ છીએ કવિઓ તો પોતાની અવિચારી કરપનાઓથી પોતે જ ગુચવાઈ જાય છે, અને જે એક સ્થલે સ્થાપે છે તેજ બીજે પ્રસંગે તોડી નાખે છે અને તેઓ દેવોના નિઃસસ્થાનને શાત, નિર્ભય, સર્વ તોફાન મટક અને જોખમથી મુક્ત અને નિઃગતર મૌમ્ય નિર્મલ જ્યોતિષી પ્રકાશનું વર્ણવે છે, અને એવું સ્થન અમર અને પરમસુખી જીવોને સચ્ચુ ધારે છે અને એથી ઉલટું તેઓ નળી દેવોને પરસ્પર શત્રુતા, ક્રોધ, અને બીજા વિકારો અનુભવતા તથા ચિતાગ્રસ્ત જીવન ગાળતા નહીંવે છે જેવું જીવન કંઈ થોડી ધણી મમજણનાના અદ્વપશક્તિના માણસો પણ પોતાથી દૂર રાખના મથે છે મટિ કવિઓના વિચારોને પડતા મુખે ફિલસૂફીની દૃષ્ટિથી જોતા જે ગુણો આપણે પેરિક્લિસના જીવનમાં નિગળીએ છીએ તે જ દેવી ગણના જોઈએ પણ આ વિવિધની ચર્ચા અહીં અસ્થાને છે.

રાજ્યના મમકાજમાં પેરિક્લિસની ખોટી તુરત જણાના લાગી અને એથન્સનાસીઓ તેની ખોટ ઉઘાડે મહોએ કળલ કરના મડયા જેઓ તેના જીવન પ્રસંગે એમ માનતા કે તેની સત્તા આગળ આપણે જાણ્યા પડી જઈએ છીએ, તેઓએ પણ બીજા વક્તાઓ વગેરેની પીડા કરી જોઈ, કેમકે કહ્યું કે જના સખ્તાઈની જરૂર હોય ત્યાં તેના જેવો મધ નરમ ન હતો અને જ્યાં નરમાઈની જરૂર હોય ત્યાં તેની પેડે ઘાટ પોતાનો મોભો જાળવી જાણતો નહીં અને તે વખતે તેઓને લાગ્યું કે તેની સત્તા, જેને તેઓ રાજના અને ‘ટાયગટ’ ના જેવા જીવનનું નામ આપતા તે જ રાજ્યની સનામતીને સ્તબ્ધ હતો તેના મત્સ્ય પછી ધણી નીચતા અને ધણો જ સડો જે તેણે યોગ્ય અટકાવેથી દાખી રાખ્યા હતા તે તેના મત્સ્ય પછી રાજ્યમાં પ્રબળ થઈ નથી ગયા.

પેરિફિલસનું પરિશિષ્ટ ૧.

પેરિફિલસે વિગ્રહમાં પડેલા એથન્સવાસીઓની રાજ્ય તરફથી થતી
ઉત્તરક્રિયાને અંગે કરેલું ભાષણ. ઈ. પૂ. ૪૩૧.

(યુકિડિડિસ. ૨. ૩૫—૪૬.)

પ્રકરણ ૩૬.

પ્રથમ હું આપણા પૂર્વજો વિષે જાણીશ, કેમકે આવે પ્રસંગે આપણે એમનું સ્તવન અને સ્મરણ કરવું જોઈએ. પરાપૂર્વથી તેઓ આ ભૂમિના જ વતની હતા, અને એ તેઓ પોતાના પરાક્રમ વડે ખેડેલી દર ખેડેલી પોતાના કબજામાં રાખી રહ્યા, તથા આપણને આ સ્વતંત્ર રાજ્યનો વારસો આપી ગયા. એ આપણા દૂરના પૂર્વજો કરતાં આપણા પિતાઓને વળી આપણે વધારે સન્માન આપવું પડે છે, કેમકે તેમણે પોતાને વારસામાં મળેલા પ્રદેશ વધાર્યો અને ધણા ધણા પરિશ્રમને પરિણામે આ મહાન રાજ્ય આપણને આપ્યું અને હાલ અહીં એકત્ર થયેલા આપણે પણ, આ શાસતા જમાનામાં, એ આપણું રાજ્ય સુધાર્યું છે તથા સર્વ રીતે શાણગાર્યું છે અને શોભાવ્યું છે, એટલે એ સુસેહ તેમ જ વિગ્રહની સર્વ જરૂરિયાતો માટે સ્વાવલંબી થયું છે. જે જે બલ પરાક્રમ વડે આપણા રાજ્યના જુદા જુદા પ્રદેશ આપણા હાથમાં આવ્યા તથા જે જર્વાનદ્વીપી આપણે અગર આપણા પિતાઓએ ગ્રીક કે વિદેશી દુશ્મનના ધસારા પાછા વાળ્યા તે સર્વનું બચાવ આપ્યું હું કરીશ નહીં: એ માટે તો પુષ્કળ વખત જોઈએ, અને વળી એ કંઈ તમારાથી અનુકર્યું નથી. પણ આપણા આ વિદેહ થયેલા વીરોનું સ્તવન કરતા ખેલાં આપણી સત્તા આટલી વધી તેમાં આપણા આચારવિચારનાં કયાં તત્ત્વો સાધનભૂત હતાં તથા આપણું રાજ્ય આટલું મોટું થયું તે આપણી દર્ઠ સંસ્થાઓને વડે તથા આપણાં જીવનની શી શી વિશેષતાઓને લીધે, એ વિષે હું પ્રથમ જાણવા ઇચ્છું છું, અને મને લાગે છે કે આવે પ્રસંગે એવા વિચારો સહજ છે, તેમ તેમના અવલુથી નાગરિકો અને ખીલ ગ્રીકોના આ મોટા મંદિરને લાજ થવાનો સંભવ છે.

પ્રકરણ ૩૭.

આપણે રાજ્યબંધારણની બાબતમાં ખીલ કોઇની હરીફાઈ કરતા નથી. કોઇની નકલ સુધાં કરવા માગતા નથી. એથી ઉલટું ખીલજો આપણને નમૂના રૂપ ગણે છે અને આપણા બંધારણની નકલ કરવા મથે છે. આપણા રાજ્યના બંધારણને પ્રભાસનનું નામ આપે છે ખરા, અને તે એટલા માટે કે આપણે ત્યાં રાજકીય સત્તા ચોડા વીણેલા જ માણસોના હાથમાં નથી પણ સામાન્ય વૈજ્ઞાનિકોના હાથમાં પ્રસારાયેલી છે. પરંતુ આપણા કાયદા જેમ સર્વ એથન્સવાસીઓને સમાન ગણે છે અને એને પોતાપોતાના જાનમી હકમાં ન્યાય અપાવે છે તેમ આપણામાંથી જે વિશેષ યોગ્યતાવાળા હોય છે તેમને આપણે વિશેષ અધિકાર પણ સ્થાપીએ છીએ; એટલે કે ગ્રીસમાં ખીલ રાજ્યોમાં વિશેષ અધિકાર વારસાના હક તરીકે ભોગવાય છે ત્યારે અહીં આપણે તે વિશેષ યોગ્યતા માટેના ઇનામ તરીકે આપીએ છીએ. વળી અહીં કોઈ પણ નાગરિક નિર્ધનતાને કે પોતાની હવેલી સ્થિતિને લીધે રાજ્યસેવા કરવા માટે નાલાયક ગણાતો નથી.

આપણે ત્યાં વર્ગભેદ છે જ નહીં, એટલે આપણા ગતિગતી જીવનવર્તનમાં સૌ પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ભાગ લઈ શકે છે, અને આપણા જાનગી જીવનવર્તનમાં વર્ગ વર્ગનું જાનબાપણુ નથી કે પરસ્પર બેઠાવાને અને શર નથી આપણે ત્યાં સૌ પોતપોતાને કહે તેમ વર્તે છે, અને કોઈ કશા બંધનમાં નથી. યાદજેની રહેલીથી બીજે યાદ મહોડ પણુ ચડાવતો નથી આપણા જાનગી જીવનમાં આમ સર્વજન સ્વતંત્રતા છે તેની સાથે આપણે આપણા નહર જીવનમાં નાચદા-એને અને યોગ્ય અધિારની આજ્ઞાઓને માન આપીએ છીએ, આપણી છાત્રો ગેરલાભ લેતા નથી, અને સામાન્ય લોકમતમાં ઉતરણુ બસાય જો. આચરણુથી પણ દર રહેવા મથીએ છીએ તેમ નિર્બંધના સરક્ષણુ માટે નીચેલા અમલદારોને ખાસ માન આપીએ છીએ.

પ્રકરણ ૩૮.

વિરામના સમય માટે આપણે આપણા અમિત આત્માઓને, તાર અને વિનોદનો યોગ્યતા છે આપણી રમતગમતો અને આપણા ધાર્મિક ઉત્સવાદિ બારેમાસ નીચે વખતે આવ્યા કરે છે ધરમા આપણી સર્વ રીતભાત મુકલ અને સરુતિનાળી છે અને આ પ્રમાણેના વિનોદથી મળતા આનંદમાં મગ્ન થઈ આપણે આપણા જીવનમાં મેનેનીથી મુખ્ય રીતે છીએ વળી આપણા મહાન નગરરાજ્યમાં આખા જગતની તમામ સારી સારી વસ્તુઓ ચાલી આવે છે આપણા દેશની પેદારાનો જ નહીં પણ બધા દેશોની ઉત્તમ પેદારાનો ઉપભોગ આપણે લઈએ છીએ.

પ્રકરણ ૩૯.

વળી આપણી લક્ષ્મી તાલીમ લેવાની રીત આપણા શત્રુઓ (સ્પાર્ટનો) ના કરતા વધારે સારી છે આપણા દેશમાં દુનિયાનો જો તે આવી શકે છે અને તેને જે જેણે જોય તે જેણે જોય શકે છે, દુરમન જોયી બધે તેને લાગ થાય જેની કુલ વાત પણ તે જોયી શકે છે આપણે છજભેદ કે ગુસ્સા તઈબીરો ઉપર નહીં પણ આપણી હિમત અને આપણા બલ ઉપર જ બરોસો રાખીએ છીએ અને કેળવણીની બાબતમાં આપણા શત્રુઓ (સ્પાર્ટનો) ન્યાર શરાતન આવે તે માટે કુમળીવધથી જ રાજ ધણે. અમ પડે એવી કસરતો નથી કરે છે, ત્યારે આપણે તે જોવી અધ્યાત્મ મહેનત લેવાને બદલે સૌરાને કહે જેણે જ વર્તન રાખીએ છીએ, અને તે છતાં પણ જરૂર પડે છે ત્યારે એમના જેટલી જ મુશ્કેલીઓ અને મુશ્કેલીઓ ઉપરની લઈએ છીએ વળી સ્પાર્ટનો આપણા શત્રુ ઉપર ચડાઈ કરે છે ત્યારે પોતાના બધા મદદગારોના સૈન્યને સાથે લેતા આવે છે, પણ આપણે તે એમના મુખ ઉપર એવા જ ચડી જઈએ છીએ, અને આપણા કુમળાઓમાં આપણે પરદેશમાં હોઈએ છીએ તથા તેઓ પોતાના ધરબારના રક્ષણુ માટે લડતા હોય છે, છતાં આપણને જીત મેળવવામાં કવચિત જ મુશ્કેલી પડે છે આપણા શત્રુઓને હજી મુખી આપણા જીવન બધે સામે લડણ પડે છે જ નથી આપણા લક્ષ્મી અને નૌકાસૈન્ય જુદા જુદા છે, અને આ પછી આપણે લક્ષ્મી પણ ટાઈ વખતે એક જ સ્થળે કે એક જ ચડાઈમાં હોય નથી પણ ન્યારે તેઓ જીતે છે ત્યારે બીજે આપણા સર્વજન બધે ઉપર જીત મેળવી હોય એવા તેનો મનર વાય છે, અને ન્યારે હાર છે ત્યારે બીજે આપણા સર્વજન બધે તેમને દરાવ્યા હોય એવું રોજ કરે.

પ્રકરણ ૪૦.

એટલે આપણે અજાત અમ લઈને કસારેવા ન દોવા છતાં આપણી હિમતને લીધે અને કાવધાના બંધનથી નહીં પણ જીતિસ્વભાવથી જો તેવા પ્રસંગ માટે સદા તત્પર રહીએ છીએ, એમાં આપણને મોટા લાભ નથી મું ? બધે અને વિચલતા હું જ આપણને આજગથી જો. ભવા પડતા નથી અને તોપણ ન્યારે બધે આવી પડે છે ત્યારે આપણે જેણે તેને માટે તૈયાર થવામાં જ

વિરામે આપણું જીવન માણે છે તેમના જેટલું જ શ્રાવણ બતાવી શકીએ છીએ. અને વળી સુલેહ-કાલ માટે પણ આપણી જીવનપદ્ધતિ, વિગત માટે છે તેટલી જ વખાણવા લાયક છે તે આ કં-રણને લીધે છે. કેમકે આપણે સૌંદર્યના આરાધક છીએ તે સાથે આપણે સાદા ભોગવિકાસથી જ રાત્રીએ છીએ; અને આપણે સારીરિક મરદાનીપણું ભજવીએ છીએ તે સાથે આપણી માનસિક શક્તિઓને પણ ખીસવીએ છીએ. ધનનો ઉપયોગ આપણે ડાળદમામ અને બંડાઇ બતાવવામાં કરતા નથી પણ ન્યાં ખરેખર જોઈએ ત્યાં જ કરીએ છીએ. ગરીબ હોવામાં આપણે નામોશી માનતા નથી; ગરીબાઈ દૂર કરવા માટે બિલકુલ પ્રયત્ન ન કરવો એમાં જ નામોશી માનીએ છીએ. એથન્સનો નાગરિક પોતાના પરતું કામકાજ સંભાળે છે તેથી તે રાજ્યકાર્યમાં ધ્યાન આપી શકે તે નથી એમ નથી. આપણામાં વેપારી અને 'ધંધાદારી' વર્ગ પણ રાજ્યકાર્યથી સારી પેઠે વાકેફ હોય છે. ખીલ રાજ્યોમાં જે માણસ રાજ્યકાર્યમાં ભાગ ન લે તેને નિર્દોષ ગણે છે, ત્યારે આપણે તેને નકામે ગણીએ છીએ. અને જો કે રાજ્ય માટે નવી નવી યોજનાઓ ઘડનારા આપણામાં પણ થોડા જ હોય છે, તોપણ અમુક યોજના સારી છે કે ખાટી તેની તુલના તો આપણામાંનો દરેક દરેક કરી શકે છે. ન્યારે ખીલએ એમ ધારે છે કે વાદવિવાદથી તો રાજ્યકાર્ય અટકી પડે, ત્યારે આપણી સમજ એવી છે કે રાજ્યકાર્યને ખરી અટકાયત વાદવિવાદની નહીં પણ વાદવિવાદ વગર જે સાંઘા-પાંગ વિચાર થશે જ અસકય તેના અભાવની છે. કંઈ પણ આદરતા ખેલાં આપણે સંપૂર્ણ વિચાર કરી જોઈએ છીએ એટલે આપણી હિંમત અજ્ઞાનની અને આંધળી નહીં પણ પુખ્ત વિચાર અને અગમચેતીની છે. કેટલી કેટલી મુશ્કેલી પડવાની તે સારી રીતે ભવ્ય હતાં પણ આપણે હાંમ લીકીને ધાર્યું કામ કરીએ છીએ, અને ખરેખર એ પ્રકારની હિંમત જ શ્રેષ્ઠ છે. વળી આપણે ખીલએ સાથે મિત્રતા બાધીએ છીએ તે તેમની પાસેથી બક્ષીસો લઈને નહીં પણ તેમને સંગીન બક્ષીસો આપીને બાંધીએ છીએ. અને એ સ્પષ્ટ છે કે જે સાચા ઉપર ઉપકાર કરીને તેના મિત્ર બનવા ભય છે તેની મિત્રતા લાંબા વખત ચાલવાની; કેમકે પ્રથમ કરેલા ઉપકારની છાપ બૂસાઈ ન ભય એ માટે તે ફરીફરીને નવા ઉપકારો કરવા અને અનેક રીતે માયા બતાવવા ઇન્તે-નર રહે છે. જેના ઉપર ઉપકારો થયેલા હોય છે અને ચતા આવે છે તે મિત્રની મિત્રતા એટલી સતેજ હોવાની નહીં; કેમકે તે સારી રીતે સમજે છે કે પોતાથી મિત્રનું જે કંઈ ભરું થશે તે પોતા ઉપર થયેલા ઉપકારોના બદલા તરીકે અને પોતા ઉપર ચડેલાં જાણના વળતર તરીકે જ ગણવાનું. જે કોઈ રાજ્ય પોતાના મિત્રોની સેવા લાંબી સ્વાયંદેહિથી નહીં પણ કેવલ સ્વતંત્રતાના ઉદ્ધાસમાં અને નિર્ભય ઉદારતાના સ્વભાવને લીધે કરવું હોય તો તે આપણે જ છીએ.

પ્રકરણ ૪૧.

અને ટૂંકામાં કહું છું કે આ આપણી એથન્સ નગરી આખા હેલ્લાસ (ગ્રીસ) નો શુક છે; અને દરેક એથન્સવાસી નાના પ્રકારનાં દરેક કામ ઉત્તમ હય અને મનમાનતી કુશલતાથી બ-નવી શકે છે. આ મહાર વચન અવિચાર કે અતિશયોક્તિનું નથી, પણ સત્ય અને ચકાસ્ય છે. આપણામાં આવા ગુણો છે એ વાત આપણે હાલ જે સ્થિતિએ પહોંચ્યા છીએ તે સાબિત કરે છે. કેમકે અહીંને વખતે એક એથન્સ જ, દુનિયાએ તેની શક્તિ વિષે જે અભિપ્રાય બાંધ્યા હોય, તે કરતાં ચાર ચંદા વિરોધ કરી બતાવે છે. જેવા રાજ્યથી હાર ખાવામાં કોઇને પોતાની નામોશી થઇ લાગતી નથી; જેવા રાજ્યના તાણાનાં રાજ્યો પોતાની સ્થિતિમાં હીણું માનતા નથી. અને ખરેખર આપણી શક્તિ અને આપણી શીર્ષિનાં ચિન્હ ચિરમ્મલ સુધી કાયમ રહેશે. આપણી શક્તિનાં ભવ્ય સ્મારકો આ અને ભવિષ્યના જમાનાઓ આશ્ચર્યથી જોશે. કવિઓનાં સ્તવન અ-તિશયોક્તિથી ભરેલાં હોય છે તો પણ તત્કાલ આનંદ આપે છે એ ખરું છે; પણ આપણા રાજ્યને હોમર કે ખીલ કોઈ કવિના ચરોચાનની જરૂર નથી આપણે દરેક દેસમાં અને દરેક સમુદ્રમાં આપણી જવાંમદીના પિત્રથી પસારા માટે માર્ગ કર્યા છે, અને દરેક દરેક સ્થલે આપણે આપણી

મિત્રતા તેમ જ આપણી રાષ્ટ્રતાની અમર નિશાનીઓ રાખી છે. આ આપણા વીરો યશસ્વતી થઈ શકે અને પડ્યા તે આપણા નગરચાલની ખાતર. એ રાજ્ય એમના હાથમાંથી ભથ્થે એ વિચાર સરખો તે સાંખી રાક્યા નહીં. અને એમની પાછળ રહેલા આપણે ફરે એ રાજ્યની ખાતર એટલું મધીએ તેટલું જોઈ છે.

પ્રકરણ ૪૨.

એ આજ એવનસની મોઘઈ વર્ણવી છે તે એટલું જણાવવા કે આપણે આ સર્વ હક્કોના સંસ્કૃત મહિ જાણતા હોવાથી આપણે જાણવાનો હેતુ બીજો જોઈએ કરતાં અત્યંત હૃદય છે; અને એવી જાણમાં કામ આવેલા આપણા આ વીરોનું આચરણ અને મરણ પ્રશસ્ત છે તેની એ સ્પષ્ટ સાબિતી છે. એમનું આથી વધારે સ્તવન કરવું અસંભવ છે. આપણી નમસ્કાર વરોચાન તે એમનું, તથા એમના જેવા જે ને નામરિકોના સદ્ગુણો પર આપણે હાથ આપે પદ પામ્યા હોય તે સર્વનું પણ, તે વરોચાન છે. અને તેમનાં આચરણને તોળી જોતાં તેમને મળેલી કીર્તિ બિલકુલ વધારે પડતી નથી એવું આપણે એમનું સ્તવન કરી રાખીએ છીએ તે પ્રમાણે બીજા કેટલા યોદ્ધા યોદ્ધા યોદ્ધા નામરિકોનું થઈ શકે ! હું પાર છું કે એમના જેવું મૃત્યુ એ જ શુદ્ધ આલસ્યજીવનું ખરું માંપ છે. એવાં મૃત્યુમાં અપ્રસિદ્ધ આલસ્યના સદ્ગુણ પ્રથમ પ્રકારે છે, તે પ્રસિદ્ધ આલસ્યના સદ્ગુણનિધિ ઉપર ઉતરીને પડે છે બીજા રીતે સારા ન મળાયેલા પુરુષો પણ દેસ માટે જાણવામાં તેમણે જા-અવેશું યશસ્વતી આજળ થરી શકે છે; પોતાનાં હુકમોને તેઓ એ સત્કર્મથી ઘાટ નાખે છે; અને દેશને પોતાના ખાનગી કૃત્યોથી કદેશી હાનિ કરતાં આ પોતાની બહાર સેવાથી વધારે લાભ કરી આપ્યો હોવાનો દાવો કરી શકે છે. આ વીર પુરુષોમાંથી એક પણ તરબાર હોઈ ભોજનિલાસથી નિર્મલ જનનેથી ન હતો, અનન્યતાં મુખ તથા દેવામાં શિવિષ્ટ ન હતો, કે નિર્ધન હોઈ અત્યંત તે ખન મેળવી સદીશ એવી સ્વાભાવિક આચારમાં જોવાઈ મોતને દિવસ આપે ઉઠવા આગર ન હતો આ સર્વ કરતાં દુરમનોને સભ કરવી એ તેમને વધારે પ્રિય હતું, અને અનન્યતામાં મહિ દેસનેવાથી વધારે હૃદય હેતુ હોઈ શકે નહીં એવી તેમની પ્રતિભા હતી; એટલે વીરોને થઈ એવું જે લેવામાં તેમણે અનન્ય જોખમ ખેડ્યું અને આટલું અવળો બીજો વિચાર બંધ નવેલા. પોતાની હાલ તેમણે સમરાંગણમાં મોતની અળીમાં પણ બળવી રાખી; તેઓ નાક માત્ર અપહીનના આગથી; અને ધર્મ શુદ્ધિ નિરસ્ત્રી મુખ ભોજનતા, એક ક્ષણમાં, તેમને જે અવનું નહીં પણ કીર્તિનું સ્થાન હતું, તે છોટી ગયા.

પ્રકરણ ૪૩.

આ પુરુષોનો અંત આજો હતો. એવનસને તેઓ જોયે હતા • • • • • અને હું તમને કહું છું કે તમારે જોયે દિવસો દિવસ એવનસની બબલા ઉપર રહિ રાખવી અને દિવસો દિવસ તમારે દેસપ્રીતિ વધારી કરવી અને જ્યારે તમારે તેમે જેમે એ લાનગી વ્યાપી તથા તમારે વિચારવું કે એવનસને આ જ્યારે પદથી મેળવી આપનાર પુરુષો પોતાની ફરજ બજાવતા હતા અને તે અઢા કરવા માટે નેમનામાં પૂરતી દિનમત હતી, તથા શુદ્ધમાં તેઓ રખેને જાંડન લાનરો એ વિચારથી સદા યત્ન રહેતા હતા. તેઓ પરાજય સંખી સહતા નહીં, પણ પોતાના સદ્ગુણોનો દેશને પૂરેપૂરો લાભ આપી તેના વિનયકલ્પમાં પોતાનાં અનન્ય પોતાના સાથી વધારે કિંમતી જાનતા તરીકે અર્પણ કરી દીધાં; અને તેમના સમગ્ર સ્વાર્થલુને માટે તેમને દેડને સારી પદે બદલા મળ્યા છે. કેમકે તે ફરેલી કીર્તિ અનન્ય છે અને તે દમેશ અને દેડે જોયે પ્રસન્ન વાળીમાં અને કર્મ વડે ગવાયા કરશે. તેમનાં કુલ ઉપર આપણે તેમની અવાદિને થઈ એવી સમાધિ ચણીશું. પણ આજુ જનન જ વિજ્ઞાન પુરુષોની સમાધિ છે. તેમના સમરાંગણમાં સ્તભો અને શિલાદિઓ તેમના પોતાના દેશમાં નિર્માણ છે એટલું જ નહીં પણ પારદેશોમાં પણ નિર્માણ

શિક્ષાઓને બદલે માબૂરોનાં હૃદયમાં તેમનાં સ્મારકો કોતરાઈ રહે છે. એ વીર પુરુષોને તમે તમારા પોતાના જીવનનો આદર્શ ગણો. અને જ્યાંમઠીમાં જ સ્વાતંત્ર્ય છે તથા સ્વાતંત્ર્યમાં જ સુખ છે એ સત્ સ્વીકારી મૃત્યુજયને જીતો. પુરુષત્વમાં અભિમાન ધરનારા પુરુષને હીનકારાપણું અને તેની સાથે ભેદાયેલા પરાજય ભેટ્યો વિષમ છે તેટલો દિંમત અને હઠાસ અને આરાગી સંધિમાં અભણે આવતો દુરમનનો કાતિલ પા વિષમ નથી.

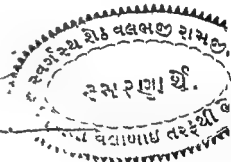
અકરણ ૪૪

એટલે એ વીર પુરુષોનાં માતૃપિતા જે અહીં આપણામાં ઉભાં છે તેમને હું અરજદાર કરતો નથી. આ પ્રસંગે તેમનું સાંત્વન જ પડે છે. જીવનમાં અનેક સારા ખાસ બનાવો બન્યાં હોય; એટલે જન્મતમાં જે કોઈ સૌથી વધારે માન મેળવી શકે તે જ સૌથી વધારે ભાગ્યશાલી: કંતો માનનીય મૃત્યુ મેળવનાર આ વીર પુરુષો જેવા, કે એમના મૃત્યુથી માનનીય સોકનાં અધિકારી યનાર આ એમનાં માતૃપિતા જેવા.

અકરણ ૪૬.

આપણા કાયદાની આજ્ઞા મુજબ મૃદે આ વીર પુરુષોનું સ્તવન ચલાસાગ્રિ કર્યું છે. આપણું રાજ્ય સ્તવન માત્રથી એમના તરફની પોતાની ફરજ અદા થયેલી ગણવું નથી. એમની હત્તરક્રિયા રાજ્યે કરી છે તથા એમનાં સંતાનોને રાજ્ય પોતાને ખર્ચે ઉછેરો અને કેળવશે. આ ધનામના હારમુકુટથી એવન્સ પોતાના ચરાબ્દી સંતાનોને રાજ્યવારે છે. કેમકે જ્યાં સદ્ગુણ અને વીરત્વને સૌથી વધારે બદલો મળે છે ત્યાં મહારાજાંશ્લી નાગરિકો રાજ્યસેવામાં સૌથી વધારે હઠાસ માને એ સ્વાભાવિક છે.

અને હવે સૌ પોતપોતાના સંબંધીનો ચલાયોગ્ય શોક કરીને વિદાય થશે.

પૅરિશ્લિસનું પરિશિષ્ટ ૨.

એથન્સની મરફી

થ્યુકિડિડિસ, પુસ્તક ૨, પ્રકરણ ૪૮-૫૩

એતિહાસિક સમયમાં દુનિયામાં મરફીના જે દુમલાઓ થયા છે તેમાં આ પેટ્રો ૯ છે અને એ દુમલાનું તારા ચર્મન સમર્થ હિતદાસીક થ્યુકિડિડિસે કરેલું છે, જેની બગબર પડીના દુમલાનું ચર્મન કરનારામાંના કોઈનું ખોટાનું નથી થ્યુકિડિડિસનું એ ચર્મન નીચે પ્રમાણે છે

કહે છે કે એ રોમનો આરબ હજિમની દક્ષિણે આવેલા દબસીઓના મુલકમાં પેટ્રો અને ત્યાંથી તે ઇજિપ્ત સિબિયા અને બીજા સાદના મુલકમાં પ્રસરેલો એથન્સ ઉપરનો તેનો દુમલો અધ્યાત્મ હતો અને તેમાં પણ તેનો પ્રથમ લોચ પાછીપસની વસ્તી થઈ, અને તે પછી બેરી પાલ આની કે સ્પાર્ટનોએ એ પાછીપસની રાજીઓના વિચ ભેગનું લોણ લેઈએ પાછીપસી એ રાજ રોદેરમાં પણ પ્રસર્યો અને ત્યારે મરફીનું પ્રમાણ પણ વધી નહુ અને એ રાજની ઉત્પત્તિ અને આખા રોદેરની તુરસ્તીમાંથી રોમી સ્થિતિ કેવી રીતે થઈ તે સંબંધી વેદ્યા અને બીજાઓ ખુશી પડે તે અલ આપે કુ તો ફક્ત એ રોમના પૂર્વ ચિન્હો જ ચપ્પી જણાવીરા, કે નથી જે કદિ એ ગેમ ફરી કલપન થાય તો આ વર્ણનને લીધે તે તુરત પારખી રાખાય અને પોતાને એ રોમ સાચુ પડ્યો હતો અને એ રોમથી પીડાતા બીજાઓને પણ એ લેયા છે

એટલું તો સર્વ કબલ કરે છે કે તે વર્ષમાં બીજા રોમ ઉક નરમ પડી નયા હતા અને ૬૬ પણ રોમ થતો તો તે પાછળથી મરફીનું રૂપ લઈ લેતો પણ એઓને પ્રથમથી જ એ જ રોમ થતો તેમને સંબંધે રોમરૂઝિનો કંમ પણ ખરૂ નીચે મુજબ હતો

પ્રથમ માધાનો સખ્ત દુ ખાવો થતો અને આજ લાલ થતો અને સુજી આવતી હતી અને નળાનો ૩ । લોહી વર્ષો થઈ જતો અને તેમાંથી સખ્ત વાસ છૂટી આ ચિન્હો પછી ઉપરના ઉપરીછીએ આવતી અવાજ બોલતો થઈ જતો અને થોડા વખતમાં દુ ખાવો છાતી ઉપર ઉતરતો અને સાથે સખ્ત ઉધરસ આવતી પછી તે પેટમાં ઉતરતો અને હલકીનો ઉપદ્રવ સડ થતો તેમાં વેદોએ ગલાવેલા બધા પિત્તના પ્રમાણ નીચળતા અને પીડા પણ બહુ વેડવી પડતી ધણાખરાને ત્યાર પછી ખાલી દુબડીયા થતા, જેને પરિણામે સખ્ત તાણ આવતી તે ધણીખરી વખત દૂક મુક્તની હતી પણ કોઈ કોઈ વખત લાગે વખત ભરી રહેતી બધારથી સારીર બહુ નરમ ન થઈ તેમ જ કોઈ ફિક્કું પણ ન પડતું પણ લાગ રહેતું થઈ તથા દુક ચળમટ મારતું, અને ઉપર ઝીણી ઝીણી દાડકીઓ થઈ આવતી, પણ અદરથી ગરમી એટલી બધી લાગતી કે દર્દી સારીરપર બિલ કુલ કપકું સહી શક્તો નહી, પણ એક નાચો પગ રહેતો, અને એ બને તો કંઠા પાખીમાં પડી રહેવાનું પસંદ રતો ખરેખર ગેમની સંભાળ લેનાર મેઘ હતું નહીં તેઓ અસહ્ય તરસ બાગવા માટે પાણીના હોળમાં જઈને પગલા અને તેઓ એ તેટલું પાણી પીતા તથાપિ તેમની તરસ છીપતી નહી તે ઉપરાંત કાયમ બેચેની અને હલચલથી તેમને ત્રાસ થતો તાનું પૂરે જોડ રહેતા મુખી સારીર તેના લતાડથી નબળું ન પડી જતું પણ ઉપદ્રવ ન આવી સકાય તેટલે ફરજતે ટકી રહેતું, પરંતુ શક્તિ હીલ ન થઈ હોય તે છતાં પણ અતરના દાદને લીધે દર્દી સાવજે કે નવમે સ્વિસે પણ ફરીને મૃત્યુવશ થતો, અથવા એતે એ મુક્ત ટકી શકે તો તે નરમી તેના આતરડામાં ઉતરીને ૧ । સખ્ત ઝાટો પેઠા કરતી અને તેને લીધેની નળગાધમાં તે આવ્યો જતો આ પ્રમાણે એ રોમ માધાથી સરૂ થઈ આખા સારીરમાં ફરી વળેલો અને એ મેઈ તેના જ બર દુમલામાંથી ઉઘટ મુખી બની જતો તેના મરીરના છે એઓને પણ એ પસંદતો અને એ મુજબ

ધનુના આ ૧૧મી અમુષ્ય તરેરે અવાદ જતા તેમ પ્રવક્તાની આજ્ઞા પણ જતી બીજા પ્રવાહની અમિતિ જતી રહેતી હતી અને તેઓ પોતાના મિત્રોને પણ જોળખી ગમતા નહીં.

અરેબર એ રોમનુ વર્ણન મ્યું નવ્ય તેમ નથી, એ મનુષ્ય પ્રકૃતિ ખમી રાકે તે કરતા વધારે આમરો હતો, તેમ નીચથી બાબતમા પણ એ બીજા પરિચિત મોટાથી જુદો પડતો હતો બી : પક્ષિઓ અને પ્રાણીઓ, જે સાધારણ રીતે રામને મેળી ખાય છે, તે ધણુ રાખે દાટયા વારના રહેતા હતા હતા તેમની પાસે પણ ન જતા, અથવા જો તેમથી તેઓ ખાતા તો ઘરત મૃત્યુવગ થતા આ હુમ્મતની સાગિતી એ જ છે કે સખ ખાનાર પશુપ બીની વસ્તી આ રોમ નાહ્યો તે દરમિયાન તદન જોઈ થઈ ગઈ થાગેલા અને ગામમાના કુતરાઓને પણ લમખમ નાશ થઈ ગયે જીલા જીભુ લક્ષ્મીને પડતા મુડીએ તો એ રોમના સામાન્ય ચિન્હો ઉપર પ્રમાણે દતા અને આ શિવાયના બીજા રોમ જે સાધારણ હતા તે મેળને આ અરસામા થતા જ નહીં જેઓને એ લા. પડતો તેમાના કેટલાક સારવાર વિના ઉપડી ગયા, તો બીજા બધી સારવાર હતા દતી ન રાખ્યા અને એ રોમ માટે હોઈ પણ જેઝ ચોક્કસ દવા ન હતી એક દવા એકને શુભુ ક ફની તો બીજાને અવગી પડતી અને સખળા અને નખળા બન્ને સરખે ભાગે ઉપડતા વળી જે રોમ પોતાના ખોરા મા અતિશય નિયમિત રહેતા તેઓ પણ જેવા સપાટમાથી બચતા નહીં આ આકૃતમા કોથી વધારે બચ જર બાબત એ હતી કે દઈ લાગુ પડતા જ દઈ જેઝ જતની ના સીપાસીમા પગી જઈ એને અટકાવવાને ઉપાય રવો મુશી રેતો, અને એક બીજાની સારવાર કરવામા વેપ લાગતો એટલે બધા ઘેડાઓની માફક મૃત્યુવસ થતા અને મૃત્યુના મોટા પ્રમાણુદ એ મુખ્ય ૧૨જુ એ હવ ૨ બહી ને કીધે તેઓ બીજા પાસે ન જતા તો તેઓ પાસે બીજા પણ ન આવતા અને તેવી રીતે દઈઓની સારવાર કરનારાઓને અખાવે ધણુ ધરો ખાની થઈ ગયા અને જો તેઓ બીજાઓની બખર દાટવા જતા, અને ખાસ કરીને જેઓ એવા કામમા આગેવાન ભાગ લેતા અને ખાસ કરીને જેની સારવારમા મેઇ ન હોય તેવાઓ પાસે જતા, તો તેઓને પણ જે રોમ વાગુ પડતો આ ઉપરાંત જેઓ, એ રોમના હુમતામાથી પસાર થયા હતા તેઓ દઈઓની ગાહુ દયા ખાતા હતા કેમકે તેમને બતિ અનુભવ થયેલો હતો અને વળી એકવાર ઉગર્યાથી તેઓ પોતાને નિર્ભય સમજતા હતા, ગારુ કે મેળની ઉપર એ હુમવા થયા નહોતા, અને કદાચ થતા તો પણ તેમથી દઈ ઉગત સારા થતા હતા તેવાઓને તેમના મિત્રો મુખારકબાફી આપતા અને તેઓ પોતે પણ એવા ખોગે વિશ્વાસ ગખતા કે હવે બીજો કોઇ પણ રોમ તેમને લાગુ પડવાનો નથી.

બીજી રીતે પણ આ રોમો રોડેટમા મુખ્ય રતા વધારે મોટા પ્રમાણુમા અયોગ્ય વર્તણુક રેવારી ગારુ કે જે કામો લોમો ખેડના ગુપ્તપલે જતા તે હવે તેઓ મરજમા આવે તેવી રીતે ૥ ધારા તરવા લાગ્યા જેઓ વૈસાદાર હતા તેઓ અચાનક ઉપડી જતા એટલે પોતાની ૭ દંગી અને પોતાની સ પત્તિ એ બન્ને તેઓ અક્ષરસ ધક્કાના માનીને તેનો બને તેટલો ઉપભો : લઇ લેવા લલવાતા જે ૧૫ સંખોથી યરા પ્રાપ્ત થાય તે તરફ કોઇની દર ર રહેલી નહીં, ૧૨જુ કે એ યરા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં મુખી છવતા હઇયુ કે નહીં તેની તેમને રામ હતી પણ જે વસ્તુમા તુરતનો આનંદ મળતો એ તરફ તેઓનુ ધ્યાન જે વાગુ અને તેમા દેવાની બીડ કે રાત્ર્યના કાયદા એ હ પણ તેમને અપવાય સમર્થ ન હતુ ગારુ કે જ્યાં બધા એ સરખા મૃત્યુને આધીન થતા ત્યાં દેવોને પૂજવા કે ન પૂજવા એ તેમને મન સરખુ જ હતુ અને રાત્ર્યના મયદાઓ તેમને શિક્ષા દરવા આવે ત્યાં મુખી છવતા હઇયુ કે નહીં તેની તેમને રાકા હતી, તેઓ તો સર્વત્ર વાલતા રોને જ ઉચરના મેખની શિક્ષા રૂપ સમજતા હતા અને તે બોગવવાનો સમય આવે ત્યાર ખેલા જે આનંદ મળી રાકે તે બોગવી લેવા એટલુ જ રસીય સમજતા હતા.

પેરિક્લિસનું પોતાના ખ્યાલનું બાપલુ: ધ્યુકિરિડિસનો પેરિક્લિસ

વિષે અભિપ્રાય.

(ધ્યુકિરિડિસદ્વત્ પિલોપોનીસિયન વિગ્રહનો ઇતિહાસ પુસ્તક ૨, પ્રકરણ ૫૬-૬૫)

સ્પાર્ટોનોના બીજા દુભલા પછી, પોતાનો મુલક ફરીથી જન્ય થયેલા બેઇને તથા વિગ્રહની સાથે મરફીની આફત પણ આવી પડેલી હોવાથી એધીનિયનોના વિચાર ફરી બધા; અને તેઓ પોતાનાં દુઃખોનો બધો દોષ પેરિક્લિસને દેવા લાગ્યા, તથા સ્પાર્ટોનો સાથે સંધિ કરી દેવા આગર થયાં તે એટલે મુશ્કેલી કે તેઓએ સ્પાર્ટો એલચીઓ પણ મોકલ્યા, પણ તેમાં કંઈ વળ્યું નહીં. અને બધી તરફથી નિરાસ થતાં તેઓ પેરિક્લિસ ઉપર ખૂબ ગુસ્સે થયા. પેરિક્લિસ હલ સરદારના હોદ્દા ઉપર કાયમ હતો; તેણે આ બેઇને તેમની ઉત્કંઠાવેલી વૃત્તિ સાંત કરવા, અને તેમને માઠા ઉમંગમાં આણવાને નામરિકોની સભા બરી તથા પોતે નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

“ તમે મ્હારા ઉપર ત્રેપે બરાબા છે, પણ એમ થવાનું જ એ કું (તેનાં કારણો ઉપરથી) પ્રથમથી જાણતો હતો, અને તેથી મ્હેં અત્યારે તમને જોને એકા કર્યા છે, તે એટલા માટે કે તમે જે કંઈ વીસરી બધા હો તે તમને સંભારી આપવું, તથા આવી પડેલી આફતોથી કબાલ જવામાં અને મ્હારા ઉપર ગુસ્સો કરવામાં તમારી જે કંઈ બુદ્ધિ થતી હોય તે માટે તમને કપકો આપવો. કું' મારું કું કે અમુક નામરિકોના મુખદુઃખ કરતાં આખા રાજ્યના એકદર મુખદુઃખનું મહત્ત્વ થણું વધારે છે. રાજ્યના અમુક નામરિકો મુખી હોય છે તેમને પણ રાજ્યસમસ્તતા દુઃખે દુઃખી થવું પડે છે, અને એથી ઉલટું રાજ્યસમસ્ત મુખી હોય છે તો તેમાંના દુઃખી નામરિકોના દુઃખ ઠળવાનો દરેક સંભવ છે પ્રથમ પ્રથમ વ્યક્તિઓનાં દુઃખ રાજ્યસમસ્ત વિચારી નિવારી શકે છે, પણ રાજ્યસમસ્તનાં દુઃખ વ્યક્તિઓ નિવારી શકતી નથી. એ એમ જ છે તો પછી જેમીનું જ છે કે દરેકની રાજ્યને ટેકો આપવાની ફરજ છે પરંતુ તમે તો પોતપોતાની ખાનગી વ્યક્તિગત વિપત્તિઓથી બચીશ અને વ્યાપ્ત જની જઈ રાજ્યની સલામતીની વાત ઇક જાણી કરવા માગો છો; અને આ વિગ્રહ માંડવાની સલાહ આપવા માટે મને, તેમ જ સલાહ સ્વીકારવા માટે તમારી પોતાની બનને પણ તકસીરવાર નમુના તૈયાર થયા છે. હવે, અનર જે કે તમે મ્હારા ઉપર ગુસ્સે થયા છો, તોપણ રાજ્યમર્થમાં કેવાં ખચલાં બરવાં બેઇને તે જાણવામાં, જેમ બીજાઓ આગળ ને પ્રતિપાદન કરવાની રાખિમાં, બીજો મ્હારા સાથે મ્હારો દોષ એમ મને લાગતું નથી, અને વળી કું' સ્વદેશને આઢનારો છું, તેમ પૈસો અને લવચાથી શકે એમ નથી. જુવો કે કોઈ માનુસ શા કથાય ચોળવા તે સારી રીતે જાણુનો દોષ, પણ તે બીજા આગળ સ્પષ્ટ કરવાની તેનામાં શક્તિ ન હોય, તો તેની કબેલિયાત નકામી છે; આ જન્ને શક્તિ હોય પણ અરેસા ઉપર આઢના ન હોય તો તેવો માણસ સ્વદેશના કામ આવર વસ્તી લેવાનો નહીં. અને સ્વદેશમંત્રિ પણ દોષ, પણ જે તે માણસ લાગણુ દોષ તો પછી તે પોતાના દ્રવ્યલેખને એ સર્વનો ભોગ આપીને પણ સંતોષવાનો; તો પછી તને મ્હારી આ વિગ્રહ માંડવાની સલાહ જે વખતે માની તે વખતે, જે તમે મ્હારામાં આચારજુનો બીજાએ કરતાં ચોટાક પણ વધારે બેઇને જ મ્હારા મન તરફ વળેલા, તો આ વખતે વિરોધ તો નહીં પણ મ્હેં તમને ઈન કરી એનો આગ્રેષ તો મ્હારા ઉપર બાળખી મીને આવી શકે જ નહીં

વિમલમાં ઉતરવું કે નહીં એ પોતાના અપતિયારની વાત હોય, અને બીજી રીતે કહેવું હોય, એવું રાત્ર્ય વિમલ બને જોડી લે એ તો મોટી મૂર્ખાઈ. પણ આપણી દલીલત જુદી ન હતી. આપણે નમ્યું આપ્યું હોત તો કાંતો અપણે આપણા પ્રતિસ્પર્ધિઓને એકદમ તાણે યવું પડત, કે કાંતો આપણી સ્વતંત્રતા કદાચ જળવાઈ રહેત તોપણ તેને માટે આપણને મોટું જોખમ ખેડવું પડત. એની સ્થિતિમાં લડાઈનું જોખમ ખેડવા કરતાં સ્વતંત્રતાને જોખમવા દેવામાં વધારે હોય છે. એટલા માટે મદારા વિચાર તો આજ પણ તે સમયના જેવા જ છે, અને હું મદારા સિદ્ધાંતમાં મક્કમ છું. પણ તમે હવે ફરી ભલો છો. તમને કંઈ દબ યઈ ન હતી તે વખતે તમે લડાઈ કરવાની વાત ઉપાડી લીધી, પણ હવે હુઝ પડતાં તમને તેનો પસ્તાવો થાય છે; અને કુદયદોર્બલ્યને લીધે મદારી સલાહ તમને ખોટી વરે છે. તમે સૌ પોતપોતાની પીડામાં ગિરફતાર છો, તેમ ભવિષ્યમાં લામ યવાનો એકસ છે તે પણ તમે અત્યારે જોઈ શકતા નથી. અને તમારા ઉપર મોટી આફત આવી પડી છે તે પણ અચાનક આવી પડી છે, એટલે તમારી મતિ મૂઝાઈ ગઈ છે, અને તમે તમારા આગળ નિશ્ચયને મજબી રહેવા અસમ્મ છો. એકદમ અને અચાનક અને કદાચ ન મદારા એમ આવી પડતી વિપત્તિ આગળ માણસ આફલ જની ભય છે; અને તમારી હાલની દુર્ગતિ પણ એવી જ છે. બધા કરતાં આ મરદીનો ગપોટો આપણને જલુ કારમે લાગ્યો છે. પરંતુ તમે આવા મદા-ન નગરરાત્ર્યનાં સંતાન છો. એવા રાત્ર્યને છાને એવી જ રહેલીકરણીમાં તમે ઉછરેલા છો. તમારા ઉપર મોટામાં મોટી આફતો તૂટી પડે તોએ છું? તમારે તેની સામે રક્ષા કરવો જોઈએ. તમારે તમારો પોતાનો મહિમા નિષ્કલંક ભળવવો જોઈએ. તમારે તમારાં પોતપોતાનાં અંતત દુઃખોને વિસારીને રાત્ર્યની સલામતી માટે જ મઝ્યા રહેવું જોઈએ.

અને આ લડાઈ વિષે તો, એ કદાચ તમને અંદરો રહેતો હોય કે એમાં સંકટ ધણું વેઠવાં પડશે અને ક્ષેત્રવું તો કંઈ ન કહેવાય, તો એવા અંદરો યજવા માટે ને કહીલો હું તમારી આગળ ધળીધણીવાર રજુ કરી ચૂકેલો છું તે આ વખતે પણ ધ્યાનમાં લેવો. વળી એ વિષે આજ હું તમારી આગળ એક તફાવત નથી અને ખાસ મહત્વની વાત યુક્તિ ધારું છું. તમારા (આ એધીનિયન) રાત્ર્યમાં એક ઓર ભતયું જ જલ છે; એના મહત્વનો ખ્યાલ તમે આજ સુધી, કદાચ કરેલો જણાતો નથી. આજ પણ ને કે એ વાત ઉચ્ચારવામાં અલંકાર જણાય છે તો પણ તમે અત્યંત નાસીપાસ થઈ ગયા છો એટલે કહું છું. તમારા મનમાં એમ છે કે તમારો અમલ માત્ર તમારા તાખાનાં સંસ્થાનો ઉપર ચાલે છે. પણ મદારે તમને જણાવવું જોઈએ કે સારી આલમનો જમીન અને દરિયા એવા ને બે ભાગ મનુષ્યના ઉપસોગ માટે છે તેમાંથી આખા દરિયા ઉપરનો કલ અધિકાર તમારો જ છે. દરિયાનો એટલો ભાગ તમારા કબ્જામાં છે તેટલો જ તમારી આણુ તમે છે એમ નથી. તમારે એનો બીજો પણ ને કંઈ ભાગ હસ્તગત કરવો હોય તે તમને મળી શકે એમ છે; તમારે હાલતું નેકાજલ તમે એ બાબતમાં ને ચાહો તે કરી શકો એટલું મોટું છે; એમાં તમને હાલતું કોઈ પણ રાત્ર્ય—ધરાનેતે રહેનશાહ પણ—અટકાવી શકે એમ નથી આ જલ એતાં તમારાં ધરખાર જમીન વગેરે ને સ્થાવર મિલકત વિષે તમે આટલાટલા ઇન્તેજર છો તે કંઈપણ વિચારતી નથી. એ મિલકત તો તમારે કોઈ તરખર મા-ખુસના જગીયા કે આબુપણુ જેવી છે. એની કિંમત તમારા મનને આટલી બધી જોઈએ નહીં અને એને નુકસાન થાય તેથી તમને આટલાટલી દિલગીરી થઈ નહીં. ને આપણે આપણી સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે મંડ્યા રહીશું અને તેમાં ક્ષેત્રમંદ નીવડીશું તો એ બધી મિલકતથી સવાઈ આપણને મળી રહેશે. એથી ઉલટું આપણે સ્વતંત્રતા યુમાવીને તાણે થઈ જઈશું તો તો હાલ આપણી પાસે ને કંઈ છે તે પણ ધણું જવાનું. વળી આપણા પૂર્વજોએ તન મન અને ધન અર્પીને એ સર્વ નહું જ પેદા કરેલું છે, અને તેને ભજવેલું છે તથા આપણને વારસામાં આપેલું છે. તેથી એ મેળવી શક્યા જ નહોત તો તેમાં કંઈ નામોશી ન હતી. પણ બાપીકું ધન ખોદ બેસવા

માં તો ઘણી ઘણી નામોથી છે. તમારે તમારા દુર્યમનોની સામે યુવામાં દંડતા રાખવી જોઈએ અને એટલું જ નહીં. દંડતા તો અજ્ઞાન કે હીનજ્ઞાન માણસમાં પણ હોય છે. રાત્રી કરતાં પોતે વિચારઆચારની સર્વ વાતે ચઢતો છે એવી જેને ખાતરી હોય તેણે તો પોતાના રાત્રીને નુકસાન પહોંચાડીને જીવે. વળી નસીબ ઉપર આકીન હોવાથી જે દિવસ આવે છે તે ઉપર સામર્થ્ય અને ઉત્સાહના વિશ્વાસથી પાણી ચઢે છે; અને મુસ્કેલીઓની વચમાં એકલી આંધા જે બદ પૂરે છે તે કરતાં પોતાની વાસ્તવિક મજિના સંજીવ પાયા ઉપર બાંધેલી હમેશ્વર વધારે બલદાયક છે જ.

વળી આપણા સામાન્યથી જે યોગો એવનસને મળ્યા છે અને જે માટે આપણે મગર હાંધી તે ભગવી રાખવો જોઈએ; તેને માટે ગમે તે મુસ્કેલીઓ હાથવળા આપણે તૈયાર રહેવું જોઈએ, અમર તો પછી એ માનમરનળા ઉપરથી આપણે આપણો હાથ ઉપાડી લેવો જોઈએ. વળી એ પણ ચાલ રાખજે કે આ તમારે માથે એક જ આકૃત આવી પડી છે એમ નથી; કેવલ જ્ઞાના કે શુદ્ધાભિરિ એટલો જ એક સવાલ નથી પણ સ્વનજ્ઞતાની સાથે આપણા મુલકનું સ્વામિત્વ પણ ભગવવાનું છે; તેમ જે હાકેમી ચકાવતાં બંધાયેલા વેરમાંથી તરી કાઢવાનું છે. આ સમયે ભયનો માથો કોઈ એવી સલાહ આપે કે જાનામાના એવી રહેવું, આપણે આપણું સંભાળવું, પ્રમાણિક ન્યાયી માણસ પોતે પોતાને રસ્તે ચાલ્યા જાય તેને કોઈ ઉડવાનું નથી—તો એવી સલાહ મુજબ અત્યારે વર્તી શકાય એમ છે જ નહીં. પાછાં પગલાં ભરવાં કેવળ અશક્ય છે. (શ્રીક દુનિયામાં) આપણા સામાન્યનો અમલ એક યશસ્વીના અમલ જેવો મનાઈ ચૂક્યો છે. એ ધારણ કરવામાં અપરાધી બન્યા હોય; પણ હવે જે મુડી દેવામાં મોટું ભેજમ છે. સલાહસંપ અને શાંતિ રાખવાના મતવાળા માણસોથી તો આત્મની સંસ્થિતિમાં કેવળ પાશ-માલી છે જે નિશ્ચય ભણે. અને પ્રવૃત્તિ વગરની શાંતિનો સિદ્ધાંત સર્વથા હાનિકાર છે. શુદ્ધાભિરિની સલામતી ધીબને તાથે મધ અથેશાં રાત્રી માટે છે; સામાન્ય ભાવવર્તા રાત્રી માટે હોય જ નહીં.

માટે એવા નામરિશના કહેવાથી ભૂલ પડીને તમે ચ્હારા ઉપર મુસ્કેલી ન થયો. દુર્યમનોને આપણે નમ્રું ન આપીએ તો તે આપણા મુલકપર ચઢી આવે અને આપણને નુકસાન કરે એ સ્વાભાવિક છે. એ બધું આપણે પ્રથમથી ધારી મુક્યું હતું. અભુધારેલાં વીતકમાં આ એક મરડોનો ઉપદ્રવ છે. અને હું સારી રીતે બહુ જુએ કે તમે ચ્હારાથી નાશ જ થયો છે તેણે કામ પૂરું પાડી દેલેલું અંશે એ ઉપદ્રવ છે; પરંતુ અભુધારેલાં લાગ થાય તો તેનું માન મને દેવામાં જોડો અન્યાય છે, નેહો આ અભુધારેલી પીડાનો દોષ મને દેવામાં સ્પષ્ટ છે. પ્રમુખે જે વેળા પાડી છે તે ગમે તે પ્રકારે સદન કરો; દુર્યમને જે વીતારે છે તે દિવસથી સદન કરો; આ આપણા દેશની અસહ રીત છે, અને તમે તેવાથી વિમુખ ન થયો. જુલો કે આપણા દેશની જમન આખામાં મોટી નામના છે, તે આપણે દુઃખોથી જાણ્યા નથી અને વિચારોમાં સોથી વધારે જનમાલના ભેજ આપીએ છીએ તેને વડે છે. અને આપણા જેટલું સામર્થ્ય આત્મ મુખા જે જે રાત્રીએ થઈ ગયાં તથા દાહજો વિશ્વમાન છે તેમાં કોઈનું દનું નહીં ને છે નહીં. કુલતમાં ચઢતીપડતી સદા આશ્વાં કરે છે તેમ જે હાથ આપણે દેવે આપણે દારીએ તોપણ આપણા જલની નામના અમર રહેવાની બલિધની પ્રભમાં એવનસની યાદનિર રહેવાની જ કે શ્રીક પ્રભ ઉપર અમલ જેસાદનાર સામાન્યોમાં સોથી મોટું એવનસનું દનું; જુલો જુલો શ્રીક રાત્રી સામે તેમ જયારે જયારે એકલું સોથી મોટી લાગણી એવનસ હાથ, નમ્રોમાં સોથી મોટું અને જયારે વસ્તુઓની સોથી વધારે જમાવટવાળું પણ એવનસ જ દનું. અને તો પણ તમારા સાંતિગ્રાહક નામરિશની નજરમાં આ કંઈ આપણું નથી. પણ જેને જેને કંઈ પ્રવૃત્તિ કરવાની આકાંક્ષા હોય તે સર્વ આપણે જે મેળવેલું છે તેણે મેળવવા મથયો. જે જે મેળાનું કંઈ મેળવી શક્યો નહીં તે સૌ આપણી અદેખાઈ કર્યો. જે જે પુરેલા કે રાત્રી પોતાનો રાત્રી બીજ ઉપર જેસાદવાનું પ્રવલ્લવ કરે છે તે સૌને અલ્પમને અને નર અનરવ બોરી છે. તથાપિ નોયમાં મોટી યીએ મેળવવાની ખાતર દેવાપાન થવામાં

હાલપણ ન છે હવે તો થોડો વખત ન ચાલે છે, ત્યારે મોઘ અને દીર્ઘ અમર થઈ નય છે માટે તમે હાલ નામોશીમાંથી ઉગરાય અને સાથે સાથે ભાવિ નામના થાય એવો ઉત્સાહ થતો હતોને સ્પર્શ મોક્ષવાનુ માટી વાગે હાલની આપત્તિઓથી જાણો છો એવો દેખાવ પણ ન થતા હો, આપત્તિઓને જેના પ્રદય લેવાવતા નથી, જના વર્તન આપત્તિઓ સામા દિ મતથી થયે છે, તે પુરુષો અને તે રાજ્યો ન સર્વોત્તમ છે "

આ પ્રમાણે કહીને પેરિડિસને એધીનિયનોના પોતા ઉપરનો ગુસ્સો ઉતારવા તથા તેમના મનમાંથી તેમની આપત્તિઓના હાર હનને તરફ પ્રયત્ન તથા એધીનિયનોએ તેના ભાવણ ઉપરથી એવઝાઓને સ્પર્શ મોક્ષવાનુ માગી વાળુ તથા તેઓ વિગ્રહમાં વધારે દૃઢતાથી જોડાયા પણ દરેક પોતપોતાના અનત દુ ખથી બેનર હતો સામાન્યવર્તે પારો મૂકી ન સાધન જોડા, અને હોતા તે પણ તેઓ જોઈ જોઈ હતા અમીરવર્તે ગામ બહારના પોતાના અન્ય મકાનો અને સુદર વાડીવજીરો જોઈ બેઠો હતો અને અધુરામાં પૂર વિગ્રહ દરમિયાન તેમની આવતી આવક બધ પડી હતી એધીનિયનોની પેરિડિસ ઉપરની ઈતરાછ, તેમજ તેના અમુક રકમ હાલ ક્યો, ત્યા મુખી સમી નહી, પણ પછી ચોડા ન વખતમાં તેમણે સામાન્યવર્તેના દસ્તુર મુજબ પોતાના વિચાર પાછા ફરના અને તેને ફરીથી સેનાપતિનુ પદ આપ્યું અને બધી સત્તા તેને હવાને રી કેમકે વખત જતા દરેક જણની પોતાના દુ ખની લાગણી જૂઠી થઈ હતી, અને પ્રભ સમસ્તના લાભ માટે તો તેની સલાહની પૂરેપૂરી જરૂર હતી

મુલેહસાતિના સમયમાં ગાન્યનો હુન અખતિયાર બેઠો વખત પેરિડિસના હાથમાં રહ્યો તે દરમિયાન તેના નરબાર આદ્ય અને નરમાસવાળો હતો, રાજ્યની સલામતી તેણે જાળવી રાખી હતી, અને જેના અમલનો સમય તેજ એથન્સસામ્રાજ્યની મેલમાં મોટી સ્ફુટતીને સમય હતો વિગ્રહ રાજ થયો ત્યારે તેમાં એથન્સનુ બધ આટલું બધું જણારો એ પણ તેણે પ્રથમથી જાણી લીધું હોય એમ લાગ્યું હતું વિગ્રહની રાજાત પછી તે બે વર્ષ અને ૩ માસ છવો અને એ વિગ્રહના સન્નિધિ નિગેની તેની દીર્ઘદષ્ટિની કદર જેના જીવતા થઈ તે કરતા જેના ગયા પછી થતી ન વધારે થઈ તેજો કહી રાખ્યું હતું કે એ એધીનિયનો પોતાનુ નૌભગલ સ્થાપ્યો, વિગ્રહ દરમિયાન નવો મુલક જીતવા નહીં માગે અને બીજા આરાતેડા નહીં કરે, તથા કોઈ જાતના ભેખમમાં નહીં પડે, તો પરિણામે તેઓ ફાવશે ન, એધીનિયનોએ આથી ઉલટી ન વર્તણૂક ચલાવી તથા વિગ્રહ દરમિયાન તેની સાથે કરી સબધ નહીં એવી અનેક નકામી બાબતોમાં તેઓ સ્વાર્થ અને વ્યક્તિગત મહત્વાનુકૂળતાથી નેસઈ પડતા ગયા, તથા પોતાના રાજ્યને અને પોતાના સહાયકોને નુકસાન થાય એવું એક પછી એક કાર્ય કરતા ગયા, જેમાં લાજ થાત તો તે વ્યક્તિ ઓને ન મળત અને રાજ્યને નહી, અને નુ સાન થાય તે રાજ્યને વેંચુ પડે, અને તેથી વિગ્રહમાં પણ રાજ્યને હાનિ થાય એવા કાર્ય થયા હતા આનુ નારણુ જેના જેવા માણસની જોઈ, કેમકે પેરિડિસની અમીરાતને અને રાજિનો પ્રતાપ એટલો બધો હતો અને લાય કે લાલચથી તે કુટિ એવા ન ન હતો તેની એટલી જાપ પડતી હતી કે તે પોતાના સ્વતંત્ર મત પ્રમાણે ચાલતો હતો અને નાજરિગને વશ રાખતો હતો તેમનાથી પોતે દોરાવાને બદલે તેમને એ પોતે જ દોરતો હતો, તેમના મન સ પાલન સ્વવાને તે ધઈ પણ જોતો નહી, કે પોતાની સત્તા વધારવા માટે તે ધ પપુ જોડા ઉપાય ચોજતો નહી તેમને નાજુર કરવાને જોખમે પણ તે એમને કંવા વચન સ લગાવતો હતો અને પોતાના ચરિત્રના પ્રસાવ ઉપર તે આધાર રાખતો હતો હાજવા તરીકે જ્યારે એધીનિયનો હાલ ઉપરાત નર્વિઈ અને સ્પાહસિક થઈ જતા, ત્યારે તેઓ બધ પામી નીચા પડે એવા સુકન તે સ્હેતો, એથી ઉત્ક્ર જ્યારે તેઓ લવલીત થઈ જતા ત્યારે એ તેમને પાછા ઉ સાહી બનાવતો, એને અગર એકે દેખાવમાં અને નામમાં એથન્સમાં પ્રભસાસનનું બધારણુ હતું તો પણ વાસ્તવિક રીતે અધિકારનુ આપુ સૂત એક ન અમલીના હાથમાં હતું. જેના પછી

એના જેવા અગ્રણીની જોડ પડી એ પછીના અગ્રણીઓ બધા લગભગ એક સરખી રામિના દો-
વાથી એક બીજાની સરસાઇમાં અધરિત પણ લોકોને રૂચે એવું એવસ લાગ્યા એટલું જ નહીં
પણ એવું કરતાં અટક્યા નહીં. એટલે નહીં તેઓ સામાન્યતા મોટા ખાતોમાં થાય જ એવી અ-
નેકાનેક ભૂલો થતી જઈ એટલું જ નહીં, પણ સિસિલી ઉપરની ચ્હડાઈ આદરવામાં આવી. અને
એ ચ્હડાઈમાં પણ ખાસ ભૂલ, તે આદરવામાં આવી એ કરતાં એ ઘડ કે એથીનિયનોએ એ માટે
લેઈતાં સાધનો પાછળથી વળતો વળત મોઢવણાં લેઈતાં દતાં તેમ મોઢવણાં નહીં; પણ અગ્રણીની
મોઢામોઢેની હરીફાઈમાં અને લડાઈમાં છાવણીમાંના લશ્કરનો હત્યાદ હતરી મયો અને તેતું
કામ ધીમું પડી ગયું: તેમ એવન્સમાં પણ પ્રથમ જ કુસંધનાં બી રોપાયાં. અને તોપણ સિ-
સિલિમાં તેમતું લશ્કર કપાઈ ગયું ને તેમના નોકાલવાના મોટા બાજનો નાશ થયો; એવન્સમાં
રાજ્યદ્રોહ પ્રવર્તી રહ્યો. અને એમની સામે એમના ભૂતા દુશ્મનો સાથે સિસિલીમાંના નવા
દુશ્મનો, તેમના બંદખોર અંગ્રીયાં રાજ્યો, અને હરાનના સાદનો પુત્ર કાઝરસ એ સદે એક ઘડ
ગયા, તથા કાઝરસે સ્પાર્ટાને નોકાસેન્ય લશ્કું કરવા માટે નાણાં પૂરા પાડ્યાં; તે છતાં પણ એથી
નિયનો બીજાં વધુ વર્ષ લડવા; અને છે: છેવટે એકે હાર્યા તોપણ એમની મોઢામોઢેની કાઠપુટને
હીપે પોતપોતાને હાથે જ પોતાના બળનો નાશ કરી નાખ્યા ત્યારે જ હાર્યા.*
આજ બતાવી આપે છે કે પેરિક્લિસે ન્યારે વિમલ રાજ કર્યો ત્યારે એવન્સમાં બલસામન
આદિની એટલી બધી બહોળી જમાવટ હતી કે એલા સ્પાર્ટા સામે લડવામાં એવન્સનો ધણી
સહેલથી વિજય થવાનો એવી જ પેરિક્લિસની ખાતી તે સપ્રમાણ જ હતી.

* સરખાનો *'Twere long to tell and sad to trace
Each step from splendour to disgrace;
Enough—no foreign foe could quell
Thy soul, till from itself it fell
Yes! selfabasement paved the way
To villain bonds and despot sway. —BYRON.*

નિકિઝસ.

મ્હારા મત પ્રમાણે નિકિઝસને કેસસ* સાથે, અને સિસિલી સાથે ગયેલા એથીનિયન લશ્કરના સર્વનાથને પાર્થિયા સાથે ગયેલા રોમન લશ્કરના સર્વનાથ સાથે, સરખાવવા સૈન્યી વધારે ગોઝ છે. પણ પ્રથમથી મ્હારે વાંચનારને નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરવાની છે કે હું યુકિડિડિસ સાથે હરીશાહ કરવા માગું છું એમ ધારવું નહીં. આ બનાવેનું એનું વર્ણન એવું આખેદુખ, હતાદાર, અસરકારક, અને કરુણરસથી ભરપૂર છે કે એણે પોતે પણ ખીનું એવું કોઈ લખ્યું નથી, અને ખીને કોઈ એની નકલ કરવા કેવલ અસમર્થ છે. હું આશા રાખું છું કે મને કોઈ ટાઇમિયસજીના જેવો મૂર્ખ નહીં ધારે. એ લેખકનો પોતાની શક્તિ વિશે એટલો ઉચો મત હતો કે તેણે આ સમયનો ઇતિહાસ લખ્યો તેમાં યુકિડિડિસથી સરસ ગણાવાની અને ફાલ્સિટસને તો ઝંખિા અને દલકો જ પાડી દેવાની આશા રાખી; પરંતુ એનાં લડાઇ અને નૌકાયુદ્ધોનાં વર્ણન અને એના સેનાપતિઓ અને અમલીઓનાં ભાષણ, જેમાં કિપલા એ લેખકોએ ખાસ ખુશી બતાવી છે તે છેક ઉતરતી પ્રતનાં છે. પિન્ડરના શબ્દોમાં કહીએ તો

“ ક્યાં લીડિયાનો રથ અને ક્યાં એક પગે ચાલનાર ! ”

એટલું જ નહીં પણ એનું લખાણ છેક છેકરવાદ અને અપ્રમદ છે. ડાઇરિલસ કવિના શબ્દો એને બરાબર લાગુ પડે છે.

* કેસસ રોમનો પ્રસિદ્ધ કોટિપતિ અને સેનાપતિ ઈ. પૂ. ૬૦ માં એ સીઝર અને પોમ્પી મળી ગયા, અને રોમન સામ્રાજ્યની આખી સત્તા એ ત્રણ જણે વહેંચી લીધી. ઇ. પૂ. ૫૩ માં એણે મૂર્ટિસ નદી એળંગી પાર્થિયાના રાજા આંતોનિસ ઉપર ચડાઇ કરી. પાર્થિયન સેનાપતિ સુરેનસે એની સેનાને કાપી નાખી અને પછી મસલત માટે કેસસને બાંધાવાને એનું ટોક કરી દીધું. આંતોનિસ રાજા એના સેનાનો રસ રેડતો બાંધ્યો, “ લે ! જે ધાતુની ત્હારી તૃષા હીપતી જ નહીં તે હવે ધસતાં સુધી પી ”

‡ ટાઇમિયસ ધણું કરીને ઇ. પૂ. ૩૫૨ માં જન્મ્યો અને છનુ વર્ષની ઉમરે ૨૫૬ માં મુત્યુ. એના ક્રયોમાં સૈન્યી મોટા એક સિસિલીનો વિસ્તીર્ણ ઇતિહાસ હતો. તેને ‘લુસર્ક ડાયનનાં ચરિત્રમાં પણ વખોડે છે. પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસક પેલિનિયસ પણ એના દોષ ટેકડેકાણે ‘નિષ્ણંવે’ છે. કાલગણનામાં આલિમ્પિયડનો ઉપયોગ કરનાર ઇતિહાસકોમાં એ પ્રથમ હતો.

‡ ફાલ્સિટસ માટે જુલો ડાયનનું ચરિત્ર

“ તે સિસિલીની ચરખીથી બરેહું બારે પ્રાપ્તી છે. ”

કેટલીક વખતે તેના વિચાર છેક એનાઈસના નેટર્થો તુચ્છ હોય છે. હંદાદરણુ તરીકે તેના ધૃતિહાસમાંથી એ ત્રણ ઉતારા કરીએ.

“ એથીનિયનોના સેનાપતિનું નામ ‘વિનય’ અર્થવાચક શબ્દ (નાઈટી) ઉપરથી બનેહું હતું, અને તેનો જ મત આ ચ્હડાઈ કરવાથી વિરુદ્ધ હતો, એ બેશક માહા ચક્રન ગણાય. ” વળી, “ હર્મી પૂતળાં ખડિત થયાં એ ઉપરથી દેવોએ એથીનિયનોને સ્પન્ધું કે આ ચ્હડાઈમાં તેઓને હર્મોન-પુત્ર હર્મોક્રેટિસ ધણો હેરાન કરશે. ” વળી, “ સાધરેક્યુ-સનોને હર્મ્યુસિસે મદદ કરેલી હોવી જોઈએ, કેમકે “ કર્બરસાને એ પકડી રાકયો તે પ્રો-સર્પાઇનની મદદથી. અને ટ્રોજનો એના કદા રાત્રી હતી, તથા તેમના રાજા લેઓમેડને” એને ધૂળ કરેલી તે ઉપરથી એણે તેમનાં નગરનો નાશ કર્યો હતો; એ ટ્રોજનોના વંશ જ હોસ્તાવાસીએણું એથીનિયનોએ રક્ષણ કર્યું, તે માટે એ એથીનિયનો ઉપર ધણો શુ-રસે થયેલો હોવો જોઈએ. ” આ દાખલાઓ જે મગજચકિતના નમૂના છે તે જ શાહલિ-સ્ટસની બાપા વખોડે છે અને ખેટો અને એરિસ્ટોટલની બુદ્ધિ દહાડવા પ્રયત્ન છે.

‘મને’ પોતાને તો લેખનચકિત વિષેની તમામ સરસાઇ અને ઈર્ષ્યા માંકડા મનનું અને વ્યર્થ પાંડિત્યનું ચિન્હ લાગે છે; અને અપ્રતિમ મનાયેલી કૃતિઓની સરસાઈ કરવા જવું એ તો કેવલ ચૂર્ણતા છે. માટે નિકિઅસના જીવનના જે બનાવો યુક્રિડિસ અને ફાઇલિસ્ટસે વર્ણવ્યા છે તે એની પ્રકૃતિ અને એનો સ્વભાવ કેવાં હતાં, તેમ અસાધારણ વિપત્તિઓમાં એનું વર્તન કેવું હતું એ, બતાવતા હોવાથી મ્હારે લખવા તો પડશે જ, કે-મકે નહીં તો હું આગસ્ટ કે બેદરકાર ગણાઉં; પરંતુ તે હું બહુ દૂકામાં લખીશ; અને ખીજ જે વિગતો સામાન્ય રીતે બાળકોમાં નથી પણ ખીમ ધૃતિહાસકો અને જૂના શિ-લાલેખ તથા રાબ્યરીથ ખતપત્રોમાંથી મળી આવે છે, તે અહીં એકત્ર આપીશ. આ

† કર્બરસ-હેડીસ (પાતાલ) ના દરવાજાને ગ્રાહીબાન કૃત્તે હેસિઅડ કવિ લખે છે કે એ પુચારા માયાનો હતો. પણ પછીના કવિઓના વર્ણનમાં એને ત્રણ માથાં, સર્પની પૂંછડી, અને ગળાની આસપાસ સર્પોની માળાવાળો વર્ણવ્યો છે. સભથી મુજ થયેલા આત્માને કેરોન નામનો માછી પોતાની હોડીમાં બેસાડી સ્થાવર નદીને સામે કાંઠે ઉતારતો ત્યાં આગળ જ એનું મોજું હતું. ”

* હિરેકલિસ અને લેઓમેડન. પ્રાયમનો પિતા લેઓમેડન ટ્રોયનો રાજા હતો ત્યારે યુરોસે પોસાઇડોન અને એપોલો ઉપર ગુસ્સે થઈને એમને લેઓમેડોનનું દાસપણું કરવાની સજા કરી. પોસાઇડોને ટ્રોયનો કિલ્લો ચણી આપ્યો અને એપોલો રાજાને બરવાડ થઈ રહ્યો લેઓમેડોને તે મને કામના બદલામાં જે વળતર આપવાનું વચન આપ્યું હતું તે કામ પૂરે થયા પછી ન આપ્યું. એટલે પોસાઇડોન ગુસ્સે થયો અને દરિયાના પાણી ચ્હડી ચ્હડીને ટ્રોયનો મુખે ડુબાડવા લાગ્યાં એ અરસામાં હિરેકલિસ ત્યાં થઈને જતો હતો તેને લેઓમેડોને વચન આપ્યું કે “ આ ઉપદ્રવમાંથી મ્હારા યુવકને મુજ કંટો તો હું તમને યજુમે આપેલા દેવાશી પોતા આપું. ” હિરેકલિસે ટ્રોયને પોસાઇડોનના ઉપદ્રવમાંથી ઉગાર્યું, પણ લેઓમેડોને પાછું પોતાનું વચન તોડ્યું, એટલે હિરેકલિસે તેના ઉપર ચ્હડાઈ કરી તેને માતી નાખ્યો, અને એક પ્રાયમ સિવાયના તેના બધા પુત્રોને પણ માતી નાખ્યા.

ચોડી જાણીતી રિગતો આપનાનો હેતુ નકાસુ પાડિય પ્રકટ કરવાનો નથી, પણ આ મે-
નાપતિના સ્વભાવ અને મનના બધારણને મમજાનનાનો અને તે ઉપરથી ઉપયોગી બોધ
આપનાનો છે.

પ્રથમ નિકિચ્ચમ વિશે એરિંગટાટને કહ્યું છે તે લાંબાં એ દિવસુદ્ધ લખે છે કે એ-
થન્સના પ્રસિદ્ધ અગ્રણીઓમા વસ્તી તરફના પ્રેમ અને નિશ્ચયનીના બાવ માટે સૌથી વ-
ધારે પકાયે ૧૧ ત્રણ થઇ ગયા તે નેકિરેટમ-પુન નિકિચ્ચમ મેલીમિચ્ચમ-પુન થ્યુકિડિડિસ,
અને હેગેનોન-પુત્ર યેગમિનિસ પણ આ છે'નો આગવા બે જોવો નહીં, કેમકે તે મૂલ્ય
ક્રીઓસ ટાપૂનો વતની હતો અને તેના સુત્રો તેના પત્નીથીપણુનો આશ્વેષ તેને માથે
નાખતા, અને વળી તે એક પક્ષને દૃઢ નગી રહેતા ન હોનાથી "બરિકન" એટલે
મને તે પગે પ્લેગથ એવા જોડાનું ઉપનામ પામ્યો હતો

આ નણુમા સૌથી મોટી નયનો થ્યુકિડિડિસ હતો જ્યારે પેરિક્લિસ સામાન્યવર્ગની
પ્રીતિ મેળવવાને તેમને રુએ એના કાયદાઓ પસાર કરાવના મથનો હતો, ત્યારે એ અમીર
વર્ગનો પક્ષ લઇને તેની સામે થનાગનો અગ્રણી હતો

નિકિચ્ચસ એનાથી ન્હાનો હતો પણ પેરિક્લિસની લવાતીમા પણ તે ચોડી એક નામના
મેળવી શક્યો પિત્રોપોનીસિયન મિત્રલમા અને તે પ્લેવા અને પેરિક્લિસની સાથે ટ્રેલીક
વાર સેનાપતિ તરીકે ચૂટવામા આ યો હતો અને એકથી વધારે વાર તેને એકલાને સ-
રદારી આપનામા આવી હતી અને પેરિક્લિસ મુલો તે પછી ચોડા મમયમા જ તે એ-
થન્સના સૌથી વધારે પ્રતિષ્ઠિત અગ્રણીઓમા ગણાના લાગ્યો નાગરિકોમાના ધનવાન આ
નદાન વર્ગની એને ઘણી વગ હતી, કેમકે ક્લીઅનની શીખવણીથી સામાન્યવર્ગ જે અ
યોગ્ય હુમના કરના ઉત્કેગતો તેની સામે નિકિચ્ચસને તેઓ પોતાની દાન ગણુતા અને
તોપણુ સામાન્યવર્ગના લોકો પણ તેને આહતા હતા, તથા એને ઉચે પડે સ્હડાનવામા
સામેય રહેતા હતા

ક્લીઅનની વગ વધી ગઇ હતી, કેમકે તે જુદોની ખુશામદ કરતો હતો અને ગરીબ
નાગરિકોને રાજ્ય તરફથી ઘણી તરેહના પગાર અપાવતો હતો પણ જેઓને એ લાભ
રી આપતો હતો તેમનામાના પણ ઘણા એના લોભ, અલકાર, અને ઉદ્દતપણુથી અ
જાણ્યા ન હતા અને નિકિચ્ચસને ટેકો આપતા હતા નિકિચ્ચસ સ્વભાવે ગભીર હતો, પણ
એની ગભીરતા ટાળને માહુ લગાડે કે કડક થઈ પડે એની ન હતી વળી તે બધી જા
ત ૧૧ લોકને નમતો ટાળને માહુ ન લાગે એ માટે સાચવેત રહેતો, અને પોતે બધાથી
ખીતો રહેતો ને દાકતો નહીં લોકોને આપુ બ્હીકણુપણુ રુચતું તેનામા દ્વિમત અને જુરસો
કુદરતી ઓઝ હતો પણ તેના સાત નગીમે તે પોતાની બધી સ્હડાઇઓમા ફાવતો હતો
એટલે તેની આ જોઈ જણાઇ આવી ન હતી નાગરિકોની સભામા તો એનું બ્હીકણુપણુ
અને રખેને ડોઘ સ્હારા ઉપર તહોમત ચુકશે એવી એની દહેશત, લોમપ્રિય હતા સામાન્ય
વર્ગના નાગરિકો પોતાનો જે તિગ્મ કરે છે તેનાથી ખીજે છે પણ જે પોતાથી ખીતો
રહે છે તેને ચાહે છે અને વધારે છે કેમકે મોટા માણુસો તેમને ધિમરે નહીં એટલું જ
તેમને મન થણુ છે

પેરિક્લિસમાં ઉદાર શુદ્ધિ અને મદાન મુજો હતો, અને વૃત્તચક્તિ હતી, અને તે રાજ્યની સગામ એ વડે પોતાના હાથમાં રાખી ચક્રોતો હતો; એટલે તેને લોકોને હેતુરવા કે રંજન કરવા કંઈ શક્તિ વાપરવાની જરૂર ન હતી. નિક્કિઅસમાં આ કુદરતી બક્ષીમાં ન હતી. પણ તે વધારે તવંગર હતો, અને તે લોકપ્રિય થવા માટે પોતાના ધનનો ઉપયોગ છૂટથી કરતો હતો. તેનામાં કલ્પીઅનનું લોકોને દસાવે રમાડે એવું મસ્કરાપણું પણ ન હતું. તે નાટકો, કસરતના ખેલો, દેવના ઉત્સવો, અને ખીન્ન જાતેર તમાચાઓમાં ઘણું નાણું ખર્ચતો. આવી બાબતોમાં એની આગળના કે એના વખતના કોઈએ એના જેટલો ખર્ચ કે શોખા કર્યા હતાં નહીં. એના દેવોને કરેલા ઉપહારોમાંના બે આપણા સમય સુધી વિદ્યમાન છે. એક એકોપોલિસમાં મુકેલી પેલામ એથીતીની પ્રતિમા; આના ઉપરનું શ્રેણું આજ સુધી રહેવા પામ્યું નથી. ખીન્ને, ઉત્સવ વખતે બજવાના કશું નાટકોમાં જેનું સન્નૌતમ ગણાય તે ઉપહાર તરીકે આપે છે એ ત્રપાર્થઓની નીચે બેઠ્ઠમના મંદિરમાં એનું અર્પણું એક ન્દાનું દેવરથાન છે. એને ખર્ચે જગત્વાયેલાં નાટકોને ધણીવાર ઇનામ મળ્યાં હતાં. કહે છે કે આવા એક તમાચામાં એક વખતે એના એક ગુલામે બેઠ્ઠ દેવનો વેશ ભજવ્યો. તે શુદ્ધામ શરીરે ખુબસુરત, જોયા બાંધાનો અને ખીચતી જુવાનીનો દોવાથી લોકોને એટલો ગમી ગયો કે તેમણે તેને લાંબા વખત સુધી તાળીઓ પાડી વધાવ્યો; આ ઉપરથી નિક્કિઅસ એકદમ ભૂકીને બોલ્યો “દેવનો વેશ ભજવવા માટે ને આ પ્રમાણે યોગ્ય નીવડ્યો છે અને જેનું શરીર દેવને અર્પણ કરેલું જ કહેવાય તેને હું શુદ્ધામ તરીકે રાખવામાં પાપ સમજું છું, માટે આ ધણીથી એને સ્વતંત્રતાની બક્ષીમ કરું છું.”

ડીયોસના ટાપૂનો પહોવટ એને હાથ હતો તે દરમિયાન એણે ત્યાંના ઉત્સવો માટે પણ ઘણું ખર્ચે બહુ દબદબા ભરી ગોઠવણ કરી હતી એવેલોના સ્તવન માટે ડીયોસ આવતી જુદા જુદા નગરરાજ્યોની મથૈયાટોળીઓ તેના વખત પહેલાં, ટાપૂમાં છેક અબ્બ-વરિથન રીતે દાખલ થતી હતી, કેમકે તે બ્દાલુમાંથી ઉતરે તે પહેલાં તેા ડીયોસવા-મીઓ જઈ પહેાંચીને એમનું ગાન સાંભળવા આવુર થઈ જતા; એટલે કપડોલતાં બદલતા બદલતા, અને કોઈ અર્ધવેશ સજ્જને, તેા કોઈ પા સજ્જને એમ બ્દાલુમાંથી તેઓ ઉતરતા, અને લાગલ્લા માવા માંડતા. નિક્કિઅસે એ મંડલોને તથા દેવને ધરાવવાના ઉપહાર વગેરેને આગલી રાતે ક્ષીનિયા આગળ ઉતરવાનું સમ્પન્નું; વળી ક્ષીનિયા અને ડીયોસ વચ્ચેની ખાડી ઉપર રાતમાં જ આગળથી માપસર તેમાર કરી રાખેલો ઝંગીન રમેલો પૂલ, હાર, પડદા વગેરે સહિત ગોઠવી દીધો; અને સૌંદર્ય થતાં તે એ ટોળીઓ વગેરેનું રીતમર સરગસ મહાશવી વાજતે ગાજતે પૂર્ણ શદમાં ડીયોસમાં દાખલ થયો. ઉત્સવના ઉપહારો, ખેલો, તમાચા, ખાણું વગેરે સર્વ પૂરું થતાં તેણે પિતૃગનું એક તાડજી દેવને અર્પણ કર્યું, અને દશ હજાર દ્રાક્ષાની કિંમતની જામીન મંદિરને ઇનામત કરી; તેની ઉપજનો એવો બં-દોબસ્ત કર્યો કે તે દેવને ઉપહારોમાં અને ખાણુંઓમાં જ વપરાય, અને પોતાનું બહું થવા માટે દેવ આગળ પ્રાર્થનાઓ થયાં કરે. એક સ્તંભ ઉપર આ સર્વ વિગત દોરાવીને તેણે તે ડીયોસમાં પોતાનાં ધર્મકૃષ્ણોની યાદગિરિ કાચમ રહેવા માટે નખાવ્યો. એનું અર્પણું . ૩૫૩ પછી એક તોફાન દરમિયાન નેક્રોસવાસીઓએ અર્પણું મોટાં બાવલાં ઉપર પડ્યું, અને તેથી બાવલુ જામીનદોસ્ત થઈ ગયું.

એના આ ધણાખરા ખર્ચ ડોળી અને લોકપ્રિયતા મેળવવા માટેના હતા ખરા, પણ એની જીવનચર્યાનું સમગ્ર અનલોકન કરતા દેખાય છે કે તેમાં મુખ્ય કાગળ એની ધર્મ-બુદ્ધિનું હતું. દેવોને રખે ને વાડ પડે એ ખઠીજ તેનામાં ધણી જ વધારે હતી અને યુક્તિહિંસ કહે છે તેમ, એને ભવિષ્યવર્તનારાઓ ઉપર ધણી શ્રદ્ધા હતી. પેસિફિસના એક સનાદમાં લખ્યું છે કે નિકિઅસ રોજ દેવોને ઉપહાર ધરતો અને એકાદ ભવિષ્યવર્તનારને સદૈન પોતાને ત્યાં રાખતો તથા એની પાસે રાજ્યના લાભાલાભનું ભવિષ્ય જોવ ઇચ્છા કરે છું એમ કહેતો, પણ પોતાના જ નશોતોટા બાળત પ્રશ્નો કર્યા કરતો, તેમાં ખાસ કરીને એની માલેકીની લોરિયમમાં ટ્રેલીક રૂપાની ખાણો હતી તે સારો નફો આપતી, પણ તે ચલાવનારના બેખમદારી વેઠવી પડતી હતી તેને રિથે એ ધણી વાર ચિંતાતુર રહેતો હતો એ ખાણમાં એના મધ્યાબ્દ ગુલામો કામ કરતા હતા, અને એની દોષતમાં ઘણે ભાગે રૂપુ જ હતું એની પામે ધણી આનંદ કરતા હતા અને એની મ હેરખાની મેળવના મથતા અને કરગરતા, અને ધણાને એ કઈ ને કઈ આપતો તે પોતાને ગુણુ કયો હોય કે ખીજી રીતે લાયક હોય એવાને ભેટો આપતો તેમ પોતાને કનડે એ વા હોય તેમને પણ તેમનું મ્હોં બધ કવ્વા માટે આપતો એટલે સારા માણસોને એની ઉદારતાનો લાભ મળતો, અને લુચ્ચાઓને એની ઝાતગ્તાનો મળતો એના વખતના દાસ્ય ગસકવિઓની કૃતિમાંથી આ વાતને યુટી મળે છે

ટ્રેલેકનાઈડિસ એક ચાડીયાનું વર્ણન કરતા લખે છે કે, “કેરિફનસનો પ્રસન્ન એક નાણાની ઘેલીમાંથી થયો એ હકીકત ગુપ્ત રાખવાને તેણે મને એક માધના આપ્યો નિકિઅસે મને ચાર આખ્યા શા સાર તે હું જાણુ છું, સારી પેડે જાણુ છું, પણ નિકિઅસ મ્હારો મિત્ર છે એટલે નહીં કંડુ

યુપોલિસના માર્સિઆ નામના નાટકમાં એક ચાડીયો આવે છે તે એક ગરીબ ભલા એથીનિયન સાથે નીચે મુજબ વાતચિત કરે છે —

“ ચાડીયો—નિકિઅસને તું ટ્રેલકા વખત ઉપર મળ્યો હતો?”

“ એથીનિયન—એ હમણા જ બજારમાં હતો તે મ્હે દીડો.

‘ ચાડીયો—જુવો ભાઈઓ ! આ કબૂલ કરે છે કે એણે નિકિઅસને દીડો છે એ એને મળ્યો છે નિકિઅસ અને એ મળ્યા ગયા છે, અને કાવતરા કરે છે આને પોતાનું (મત) નિકિઅસને દેવા માટે તેની પાસેથી લાય મળી છે, અને જુવો જુવો નાગરિગે ! નિકિઅસ ગુનાહ કરતા પકડાયો છે

“ ટ્રેલકા નાગરિગે—અરે મૂર્ખા ! નિકિઅસ જુવો સારો માણસ કદાપિ કોઈ ગુના દમાં હોય ખરો કે ?

વળી એરિસ્ટોફેનિસના નાઇટ્સ (અમીરો) નામના નાટકમાં કલીઅનનું બયકર આવે

● પૈસાદાર પક્ષ વાઝણી ગ્રીક ગ્રીઓ ગમે તેના બાળકને ગુપ્ત રીતે મેળવતી અને તેને પોતાના બાળ તરફે પસાર જોવતી, કવિ એ રિવાજની હાસી કરે છે એરિસ્ટોફેનિસના નાઇટ્સમાંથી ઉતારેલું વા વ મૂવમાં કલીઅનના મુખમાં નથી પણ તેના સંતુ એગોરેકાઇટસના મુખમાં છે

જે કહે છે “હું બધા વક્તાઓને મદદન બસાવતી ચુપ કરી દઉં અને નિકિઅસને તો ચરચર ફેલાવીશ.”

કામિનિસ પશુ કોઈ ખીંતનું ગર્મન કંતા લખે છે “હું જાણું છું કે તે પ્રમાણિક અને મદાયરભી છે, અને નિકિઅસની માફક નીચું જોઈને માલતો નથી.”

તે ચાલીયાઓથી એટલે માવેચત રહેતો કે કોઈ નાગનિકની માથે બેસી બોજન કરતો નહીં, કે મિત્રો સાથે પશુ છૂટી નિગતે વાતચિત કરતો નહીં, કે ગમતના મેળા-વડાઓમાં જતો આવતો નહીં. તે આર્કન નીમાતો ત્યારે આખો દિવસ કચેરીમાં જ ગા-ળતો; સ્તવારે કોઈ વહેલો આવતો અને છેડેયે ઘેર જતો. જ્યાં તે ગજ્યના કોઈ અધિકાર ઉપર નિભાવેલો ન હોય ત્યારે પોતાના ઘરમાં જ બેસી ગરેતો, અને ઘડું ઘોડા માણુમને મળવા આવવા દેતો. જો કોઈ બાજુએ આવતા તો તેના મિત્રો તેમની પાસે જતા અને નિકિઅસની જગલાજરી માટે ખારી માગતા, તથા જણાવતા કે એ તો ગજ્યના કોઈ મોટા કામોની ચિંતામાં બેઠેલો છે. આ નાટક ભજનવામાં, અને નિકિઅસ તો રાતદિવસ રાજ્યના હિતના જ વિચાર કર્યા કરે છે એવો અભિપ્રાય ફેલાયવામાં, કૌંથી વધારે ભાગ લેનાર હોયે કરીને નિકિઅસના કુટુંબમાં જ ઉછરેલો અને જોમી કૃષ્ણવણી પામેલો એક માણસ હતો. એ રાયોનીસિયસ કેન્કમ નામનો કવિ જેની કેટલીક કવિતા હજી મોખૂ છે અને જેણે ઇટાલિમાં મસ્થાનિકોના રોગોના અગ્રણી તરીકે જાહેરે દ્યુરિ-આઇનું નગરગાજ્ય સ્થાપ્યું, તેનો પુત્ર હોવાનો દારો કરતો હતો નિકિઅસનું બિધિવ્યવ-ર્તનાગરો સાથેનું બધું કામકાજ હોયે કરતો અને લોખના તેની દેશભક્તિની વડાઈ ગાવા કરતો. તે કહેતો, “જુવો તો ખસ! આ નિકિઅસને નથી સ્નાનાભિષેકની કુરસદ, કે નથી બોજન લેવાની ફિકર; ગમે તે વખતે રાજ્યનું કામ આવી પડે છે. રાજ્યના કામમાં એ પોતાની મિશકતનું કામ પશુ કરી શકતો નથી. અને આસાએસની તો વાત દેવી! બી-જાઓની એક ઉંધ યઈ ગઈ હોય તે પછી તો એ સત્તા જ્યાં નવરો થાય છે. એનું શ-રીર ઘસાતું જાય છે, અને એનો સ્વભાવ કામના દબાણથી સ્ફીડીયો થઈ ગયો છે. મિત્રો સાથે પશુ એ આનંદથી કે મીઠાઈથી વર્તી શકતો નથી. એટલે રાજ્યકાજમાં એ પોતાના તનનો, ધનનો અને મિત્રોનો પશુ ભોગ આપે છે. ખીમરો રાજ્યકાજને નામે મિત્રો મેળવે છે, પૈસાનાગા થઈ જાય છે, અને મજા મારે છે. પશુ એવા લોક ક્યા અને એ ક્યાં!”

બેશક નિકિઅસનું જીવન ચિંતાનું બરેકું હતું અને એજેએએન પોતાની સ્થિતિ વિશે કહે છે તે નિકિઅસ પોતાની જાતને લાચુ પાડી શકત —

“આ બેપરની મેદાઇ, ડોળામામ જ ઠાલો,

આ કરતા એક જ ધણી તણા સેવક બહુ મારો.”*

* દ્યુરિઆઈનું સસ્થાન લેમ્બેન અને ઝિનોકાઇટસ નામના એથીનિયનોની સરહદી હેઠળ અને પેરિક્લિસની યેલનાથી આખા ગ્રીસમાંથી આવી મળેલા સસ્થાનિકોએ ઇ. પૂ. ૪૪૩ માં સ્થાપ્યું. રાયોનીસિયસ પશુ ત્યાં એક સસ્થાનિક તરીકે મળે હતો પશુ અગ્રણી તરીકે જાણીતો નથી એલે એવન્સને પિતૃનું નાણું પાડવાની સલાહ આપી તેથી એ કેન્સ કહેવાયો એ કવિ અને વક્તા હતો

* યુરિપિડિસના આઇફિજનિયા વિષેના નાટકમાંથી

નિકિઅસે જોઈ લીધું કે એથીનિયનો વફૂત્વશક્તિ અને બીજી કાબેલિયતવાળા ના-
મકિત પુરુષોને અધિકાર આપતા હતા ખરા, પણ તેમની સદા અદેખાઈ કરતા, તેમને
વિષે શકમંદ અને સાવચેત રહેતા, અને તેમને હલકા પાડવાની કોઈ પણ તક જતી ક-
રતા નહોતી. તેમણે પેરિફિલસને દોષિત ઠરાવ્યો, કેમોનાને દેશનિકાલ કર્યો, હેમ્પસના એન્ટિ-
ફ્રાન ઉપર અવિશ્વાસ રાખ્યો, અને લેસ્થોસને તાબે કરીને પેકિસ આપ્યો તેને માથે કામ
ચલાવી તેને એટલો નિરાશ કર્યો કે એ કામ ચાલતું હતું તે દરમિયાન જ એ હાથે ત-
લવાર ખાઈને કચેરીમાં મુલો: એ સર્વ એથીનિયનોના આ વલણના દાખલ હતા. આવા
ખનાવોથી ચેતીને નિકિઅસ લાંબી મુદત ચાલે અને મુરિકલ હોય એવી મહાદામોની સ-
રદારી સ્વીકારતો જ નહોતો; અને જ્યારે તેને હા કહેવી પડતી ત્યારે તે બિલકુલ સાહસ
કરતો નહોતો, કે જોખમ હોય એવું ડગલું ભરતો નહોતો. આથી તે ધણું ખર્ચ થત મેળવીને
આવતો અને વળી કોઈ અદેખાઈ ન કરે તે માટે તે પોતાની ફતેહ પોતાના હાથપણ કે
કૌશલ કે હિંમતને લીધે મળી છે એવો દાવો કરતો નહોતો; પરંતુ બધો યશ નસીબને અને
દેવોની કૃપાને આપતો.

આ અરસામાં એથીનિયનોની ઉપરાઉપરી હાર થતી હતી, પણ તેમાંની એકમાં
નિકિઅસ સેનાપતિ ન હતો. એસમાં એથીનિયનોને ખાલ્કીડિયનોએ ઠરાવ્યા, તેમાં ફેલિએ-
ડિસ અને મેનોફ્રન સરદાર હતા; ઇટાલિયામાં તેઓ હાર્યા ત્યાં ડિમોસ્થનિસ સરદાર હતો;
ડીલિયમના મુદ્દમાં તેમના હાર નાગરિક સિપાહ પડ્યા ત્યાં હિપોક્રેટિસ સરદાર હતો.
મરકીના મહા ઉપદ્રવનું કારણ તો પેરિફિલમ મનાતો હતો, કેમકે વિગ્રહ દરમિયાન એટ્રિકાના
કસ્યા અને ગામડાં તજ દળને સૌએ એથન્સમાં આવી ભરાવાની યોજના એની હતી;
અને લોકોને પોતાની જન્મારાની આદતો આમ ફેરવવી પડી તેથી જ એ રાગ એટલો
બધો પ્રાણુધાતક નીવડ્યો હતો.

એથી ઉલટું એથીનિયનોએ નિકિઅસની સરદારી નીચે કાષ્ઠીરા લીધું. એ ટાપૂમાં
સ્પાર્ટન સંસ્થાનિકો વસતા હતા, અને તે હાથમાં આવ્યાથી એથન્સ સ્પાર્ટનને અનેક રીતે
હેરાન કરવા સમર્થ થયું. એસમાં તેણે એથન્સના અમલ સામે બંડ કરી ઉડેલાં ધણાં
સ્થળો પાછાં તાબે કર્યા. મેગારાવાસીઓને તેણે તેમના કિલ્લામાં જ પૂરી લીધા અને તેમના બંદર-
માંનો મિનોઆ ટાપૂ લીધો. ત્યાંથી આગળ વધી તેણે નાઇસીઆ બંદર લીધું અને કઠિ
ઉતરી અંદરના ભાગમાં વધી કોરિન્થના મુલકમાં લડાઈ કરી મોટી ફતેહ મેળવી; તેમાં
કોરિન્થિયન સરદાર લાઇક્રોનો અને ધણા કોરિન્થિયન સિપાહો પડ્યા.

આ લડાઈમાં જે એથીનિયન સિપાહો પડ્યા તેમનામાંથી જેનાં શવ પાછળ રહી
ગયાં. નિકિઅસને આની ખબર પડી કે તુરત તેણે દુસ્મન પાસે દૂત મોકલીને તે શવો
લઈ જવાની રજા માગી. તે વખતના કાયદા અને રસમ એવાં હતાં કે જે પક્ષ લડાઈ
પછી પોતાના સિપાહોના શવ ઉપાડી લેવા માટે સધિ માગે તે હારેલો જણાય અને તે

§ રોમન માટે જુલિયસ પેરિફિલસનું ચરિત્ર, એન્ટિફ્રાન એથન્સના પ્રસિદ્ધ વક્તાએ, ઇ. પ. ૪૧
માં એથન્સમાં પ્રવસતાક રાજ્ય તોડીને “ ચાર સો ” ના મંડલના હાથમાં સર્વોપરિ
સત્તા આપવામાં આવી એ દીવ્યાલમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો. પેકિસે લેસ્થોસ ટાપૂની
રાજધાની માળિંદીનીને દિલ્લો સાર કરી આખા ટાપૂ તાબે કર્યો ઇ. પ. ૪૨.

વિનયસ્તંભ ઉભો કરી ન શકે. તે છતાં નિઃશ્વસે આ પગથું લીધું. અને ખરેખર એતો દેખીતું છે કે જેઓ લગ્નના મેદાનમાંથી સામાની પરવાનગી સિવાય પોતાના સિંપાડોનાં ચપ લઈ જઈ ન શકે તે હારેલા જ હોવા જોઈએ, કેમકે પોતે જે કંઈ કામ દુક્રમથી કરી શકે તે માટે કોઈ માણસ વિનંતિ કરવા જાય જ નહીં. તથાપિ નિઃશ્વસે પોતાના બે સિંપાડોનાં ચપ વગર દશાંશ રહે તે કરતાં પોતે મેળવેલી છત ઉપર હાથે પાણી ફેરવવાનું બેઠન ગણ્યું.

લેકાનિયાનો કડિ ઉજડ કપા પછી અને તેની સામે આવેલા સ્પાઈનેને હરાવીને તેણે સ્પાઈએ ધડનાવાસીઓને રહેવા આપેલો ચાહરીઆ ટાપુ કબ્જા કર્યો, ત્યાંના સ્કાફ-લેન્ડને બંદીવાન કર્યું, અને તેને એથન્સ લઈ ગયો.

દરમિયાન રિમેસથનિમે પાછોસતની કિલેબંદી કરી અને સ્પાઈનેએ તેને જમીન તેમ જ દરિયાની બાજુથી ઘેરી લીધા. એથીનિયનોએ લડીને સ્પાઈનેને હરાવ્યા અને એ લગ્ન-ધને પરિણામે આશરે ચારસો આનંદન સ્પાઈને પાછોસ આગળના સ્ટ્રેટીરિયાના ટાપુમાં ફસાઈ પડ્યા. એમને બને તો કેદ પકડી લેવાની એથીનિયનોને અગત્ય હતી. પણ એ કામ વિકટ હતું. કેમકે ટાપુમાં પાણીની અછન હતી અને ઘેરનાર લશ્કરને માટે જોઈતો સરસામાન ખેંચાડવાને બહોલો મોકલવાં જોઈએ તે કાંઈ સુધી લેવામાં બહુ મુશ્કેલી પડતી હતી. જન્દાગામાં તો ત્યાં મોટું ચક્કર ખાંધને પણ જોમ તેમ કરીને જઈ શકાતું પણ શીયાગામાં તો એ સ્થલ આગળ ભિન્નકૃત જવાનું નહીં. વળી (આ સર્વે હકીકત જાણ્યા પહેલાં) સ્પાઈનેએ પોતાના માણસોને છોડવા સલાહ કરવાની માગણી કરેલી હતી તે એથીનિયનોએ સ્વીકારી ન હતી, એટલે હવે તેઓ પરતાપા હતા.

આ વખતે મુલેહ ન થઈ તેનું સુખ્ય કારણ ક્લીઅન હતો. નિઃશ્વસ સલાહ કરી લેવાની તરફેણમાં હતો. એટલે, ક્લીઅન તેની મામે થયો, કેમકે એ બે વચ્ચે કહું વેર હતું. પણ જ્યારે એથીનિયનોએ જોયું કે ઘેરા લાંબો માસો અને પોતાની ઊવણીમાં જૂન-મરાની સ્થિતિ, આવી લાગી, ત્યારે તેઓ ક્લીઅન ઉપર રોષે બરાબર પણ ક્લીઅને બધો દોષ નિઃશ્વસને દીધો. તે કહે, “મેનાપતિ અસાવધ રોય અને જાણલાવેલા કરે તો દુસ્મન હાથમાં આવેલો એ હટ્ટી જાય. હું, જે મેનાપતિ હોત તો સ્પાઈને આટલો વખત યોગી જ ન સકત.” આ સાંભળીને એથીનિયનો કહેવા લાગ્યા, “તો હજી પણ તમે સ્પાઈને મામે ચડી જાય ને, કેમ નથી જાના?” અને નિઃશ્વસ ઉઠીને બોલ્યો:—“હું પાછોસના ઘેરાની સરદારી એને આપી દેવા બંદુ ખુશી છું. બપો એ મરજીમાં આવે એટલું લશ્કર લઈને ઉપડી જાય. અહીં બેઠા બેઠા યુદ્ધ બોલ બોલવાના કરતાં ભલે એ સ્વદેશસેવાનું એનું કંઈ સંસ્કૃતિય પગક્રમ કરીને પોતાનું સરનાન જતાં જાય.”

ક્લીઅન આ સાંભળીને અમગયો અને પ્યેલોતો ના પાડવા મંડ્યો. પણ જ્યારે તેણે જોયું કે એથીનિયનો એ વાન છોડતા નથી અને નિઃશ્વસ એની આનાકાનીનો લાભ લઈ એની સાંમેના પોદરને ઉચ્છેરી એને હલકો પારે છે, ત્યારે તેને ખેડું લાચું અને તે રોગમાં આવી જઈને બોલી ઉઠ્યો કે, “હા, હું એ મરદારી સ્વીકારું છું એટલું જ નહીં પણ સ્પાઈનેને થીલ રિમની અંદર કાપી નાખવા કે ઊભા એથન્સ લઈ આવવાનું

વચન આપુ છું.†

નાગરિકોએ એના શબ્દોને હસી કહાડ્યા. એની બહાઈઓથી હસવાની અને ગમત મેળવવાની તેમને લાંબા વખતથી ટેવ પડી હતી. દાખલા તરીકે, એક વખત એવું બન્યું કે નાગરિકસભા મળીને એની વાટ જોતી બેઠી હતી, ત્યાં રાહ જોઈ જોઈને લોથિ કાપર થઈ ગયા એટલામાં એ માથા ઉપર કુદતો દાર ધારણ કરીને આવ્યો અને જોડ્યો “આજે તો મ્હારે ઘેર મેહમાન છે અને મ્હં દેવાને બહિ અર્પણ કર્યા છે એટલે મને જરા દુરસદ નથી, માટે નાગરિકોએ આવતી કાલે પાછા મળવું.” એથીનિયતો આ શેઠથી ખડખડ હસી પડ્યા અને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

પણ આ મ્હહાદમમાં કલીઅનને નસીએ એટલી બધી યારી આપી કે ડિમેન્સનિસ પછી જે સરદારો ત્યાં ગયા તે બધામાં સૌથી વધારે યસ એને મળ્યો. પોતે કબૂલેલા વખતમાં તે પાછો ફર્યો અને યુદ્ધમાં પડ્યા તે સિવાયના બધા સ્પર્દાને તેમના હથિયાર છીનવી, લાઇ, કેદ કરી, પોતાની સાથે એથન્સ લેતો આવ્યો.

આથી નિકિઅસની આબરૂને મોટો ડાઘ લાગ્યો. એણે પોતાની સરદારી છોડી દઇ પોતાના શત્રુને ઝગાડી ઉઠવાનો પ્રયત્ન આપ્યો એ હથિયાર મુઠી દઈ શરણુ માગવાના કરતાં પણ વધારે હલકું ગણાયું. એરિસ્ટોફેનિસ પોતાના ‘પક્ષિઓ’ નામના નાટકમાં તેની મસ્કરી કરી કહે છે:—“ખરેખર ! આ કંઈ ઉંઘવાનો કે નિકિઅસની માફક પ્રમાદ કરવાનો વખત નથી. વળી “ખેડુત” નામના બીજા નાટકમાં તે એથીનિયતોને નીચે મુજબ વાત કરતા બતાવે છે:—

† “સ્પાર્ટનો સાથે સંધિ ન કરવા દેવામાં કલીઅને આગેવાન જાગ લીધા હતા; અને હવે ઘેરો બાહ્ય રાખવાની મુશ્કેલી સંબંધી રાજસભામાં વાત નીકળી. તે જોડ્યો કે આપણું કર્તવ્ય એ ટાપૂ લેવાનું છે તો પછી લક્ષ્મર લઈ તે પર મ્હહી બંધ એ ફરજ છે. ખાસ કરી આપણે નીમિલા સરદારો જ આગમુ છે અને તેમને સ્થાને હું હોત-તો ક્યારેનાએ એ ટાપૂ સર થયો હોત. આ પરથી નિકિઅસે સભામાં ઉભા થઈ બહેર કહ્યું કે તેમ હોય તો ખુશીથી કલીઅન જોઈએ તેટલું લક્ષ્મર લઈને પ્રયત્ન કરી જાય; તે સામે મ્હારે અને બીજા સરદારોને બિલકુલ વાંધો નથી કડી-અને પ્રથમ ધાર્યું કે નિકિઅસ મસ્કરી કરે છે એટલે સરદારી લેવા કબૂલ થયો; પણ જ્યારે તેણે જોયું કે નિકિઅસ મસ્કરી નથી કરતો પણ ખરેખર કહે છે ત્યારે તેણે ન્હાસી છૂટવાની બારી શોધવા માંડી અને કહ્યું કે સરદાર નિકિઅસ છે; હું નહીં. આ પરથી નિકિઅસે ત્યાં ત્યાં જ પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું, અને સભાને એ રાજીનામું મંજૂર કરવા કહ્યું. જેમ જેમ કલીઅન સરદારી લેવા નાખુશ બતાવવા લાગ્યો તેમ તેમ સભાએ પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે તેને સરદાર નીમવાની હક બતાવી આખરે પોતાના શબ્દો પાછા ખેંચી લેવાનું બન્યું નહીં એટલે પોતે સરદારી લેવાનું કબૂલ કર્યું અને જોડ્યો, હું હજી સ્પાર્ટનોથી ટરી જતો નથી; અને એથન્સમાં પરદેશી લક્ષ્મર છે તેમાથી થોડું લઈ એક પણ એથીનિયન લીધા વગર મ્હહી જઈશ અને ૨૦ દિવસની અંદર કાંતો સ્પાર્ટનોને કેદ કરી અહીં લાવીશ અથવા તે જ સ્થાને તેમને પૂરા કરીશ આ બહાઈખોર વચનોથી એથીનિયનો હાસ્ય વરવા લાગ્યા; છતાં વિચારવંત પુરુષોને તો તેમાથી સંતોષ થયો; કારણ કે હવે જેમાથી એક લાભ તેમને થવાનો જ; કાંતો જે મ્હહાઈમાં કલીઅનનો અંત આવશે; જો દેશને ધણે મોટો લાભ હશે અથવા તો તે સ્પાર્ટનોને તાજે કરી આવશે.”

થુકિડિડિસ. પુ. ૪ પ્રકરણ ૨૮.

“ ૧ લો એધીનિયન—હું તો થેર ગી મ્હારાં ખેન ખેડવાનું પમદ કંઈ હું.

૨ નો એધીનિયન—એમાં તને કાની અટકાવન છે જે !

૧લો એધીનિયન—તમારી. તમે મને સરકારી કામમાંથી બાનજ રાખવાની મહેર કરો તો હું એક દજાર પ્રકા આપવા તૈયાર છું.

૨નો એધીનિયન—હીક એક દજાર ત્હારા, ને એક દજાર નિકિઅમના લે. અમે તને જ્યાં દઇએ છીએ.”

આ બનાવના મંબંધમાં નિકિઅસની વર્તણૂક તેની જનને નુકસાન કરનારી હતી એટલું જ નહીં પણ રાજ્યને પણ નુકસાન કરનારી હતી. આથી તેણે ક્ષીઅનની મતા એટલી બધી વધારી દીધી કે તેના અખિઆન અને તુંદાઇ સીમા ઝાગંગી ગયાં. એધી પ્રજા ઉપર ધણાં કુખ આવી પડ્યાં તેમ નિકિઅસને પોતાને પણ ધણું લેવું પડ્યું. એક મોટા અનર્થ એ થયો કે ક્ષીઅને સભામાંથી સર્વ જાતની મર્યાદા હાંપી કઢાડી. તે બાપણ કરતાં ખૂબ ઉશ્કેરાઇ જતો, પોતાના ઝબ્બા ખોલી નાખતો, જંગ ઉપર હાથ ઠોકતો, અને બાપણ કરવાના તખ્તા ઉપર એક છડાથી ખીજા છડા મુઠી આમતેમ દોરતો. અને આવા એપથી ઘોડા જ વખતમાં સર્વ વક્તાઓ અને અમણીઓમાં મબ્યતા, મર્યાદાશીલતા વગેરેનો લોપ થયો અને સર્વત્ર ગડબડ મચી રહી.

વળી આ અરસામાં એથ-સમાં એક ખીજે વક્તા પેદા થયો. એ એરિક્કિબિએડિસ હતો. તે ક્ષીઅન જેવો છેક નીતિદીન ન હતો. ઇજીપ્તની અત્યંત રસાળ ‘બ્રિ’ વિશે કયિ કહે છે—

“એ ફલદુપ જમીનમાં ધણું પાકે છે, પણ તેમાં મારાં ફલકુલાદિની સાથે નકામી તેમ નુકસાનકારક જેરી વનસ્પતિ પણ તેટલી જ થાય છે,” તેમ એરિક્કિબિએડિસની પ્રકૃતિમાં શુણો તેમ જ અવશુણો અનેક હતા, અને બધા એ બલિષ્ઠ હતા, એટલે તેમણે ધણુધણુ ઉચ્છ્રપાયલ કરી નાખે એવા યુદ્ધોને જન્મ આપ્યો. આથી થયું એમ કે નિકિઅસ જ્યાં ક્ષીઅનથી પરવાયો અને તેણે રાજ્યનું ગારું સલામતીને ચીસે ચઢાવ્યું ત્યાંતો એરિક્કિબિએડિસના કીર્તિનોએ પૂર વેગથી ધસારો કર્યો અને નિકિઅસ કરી પાછો આગળના કરતાં વધારે ગૂંચવણુ લયો બખેડા અને વિચ્છેદમાં પડ્યો.

એ બનું આ રીતે. ક્ષીઅન અને એમિડસ એ બે મીસની સુલેહશાંતિના સૌથી મોટા શત્રુ હતા. વિચ્છેદ એકના કુશુણે લોકતો હતો અને બીજાના મદશુણે પ્રકટ કરતો હતો. વિચ્છેદ દરમિયાન ક્ષીઅનને અન્યાય અને જુલમ કરવાના પ્રસંગો મળતા અને એમિડસને કીર્તિ મેળવવાના અને પરાક્રમે કરવાના મળતા. પણ એમિરોલિસના મુદ્દમાં બન્ને પક્ષ અને સ્પર્દાને કટલાક વખતથી સલાહ કરવા મજબૂત હતા તથા એધીનિયનો કટલાક વખતથી લગાઇ માટે પ્હેલા કરતાં ઝોજા આગુર ચલા હતા, એ બન્નેને નિકિઅસે સુલેહ કરવા સમજાવવા માંડ્યું. બન્ને બાણુ વિચ્છેદથી કંટાળી હતી અને હથિયાર મુકી દેવા તૈયાર હતી. એટલે નિકિઅસે બન્નેનું પરસ્પર સમાધાન કરવા અને બધા મીટા આટલાં વર્ષથી વિચ્છેદની આશતો ખમતા હતા તેને જલ્દે તેમને મીટી સુલેહશાંતિ અપાડવા તથા લાંબા સમયનું અને ગ્યાથી મુખ અવસાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તત્કાલવર્ગ, વયોદૃઢવર્ગ, અને

ખેડુતવર્ગ સલાહ કરવા માટે તૈયાર જ હતો. નિકિઆસે બીજા વર્ગોના લોકોને સમજાવ્યા અને વિનવ્યા, અને તેમનો વિગ્રહ માટેનો ચડમ કરી કર્યો.

તેનું બીજું પગલું સ્પાર્ટનોને સુલેહ થઈ શકશે એવી આશા આપી તે સાથે એક-ન્મ રીકારી સફે એવી માગણીઓ મોકલવા માટે તેમને વિનવવાનું હતું. સ્પાર્ટનો નિકિઆસની ભયમનમાધથી વાદર દતા એટલે તેમણે તેનો વિશ્વાસ કર્યો. વળી તેણે સ્પાર્ટનો એક મોટી મેરા હમણાં જ જાળવી હતી, કેમકે પાછલોમથી આવેલા સ્પાર્ટન બદીવાનો તન્ક તેણે ધમ્પી દિલગોજી બરી નક્કલક ગખી તેમનું દુખ અનેક રીતે ઓડુ કર્યું હતું.

વિગ્રહ એક વર્ષ સુધી મોકુફ રખવાનો ફરાવ તો આ પહેલાનો થઈ ગયો હતો. એ વર્ષમાં સ્પાર્ટનો એથીનિયનો અને બન્ને પક્ષના બીજા મીડા એક બીજાને મળતા હજાતા, શાંતિ અને મસામતીના અનેક સુખ ભોગવતા, અને આમ ચાલ્યા કરે અને વિગ્રહનાં ભયંકર દુખ પાછાં ન આવે એવી અન્યોન્ય ઇચ્છા બતાવતા હતા. યુરિપિડિમની

“ સુખે જ ભાક્ષા ખિરમે હવે બહે
કરોળિયા બલ વિશે હુમે બહે ”

એવા અર્થની પંક્તિઓ માંબળીને તેઓને આનંદ થતો. “વિગ્રહ દરમિયાન રણુશિ-ગાનો અવાજ ઉધમાંથી હાડે છે અને સુલેહશાંતિમાં તો ફકડાના “કુકડેક” જગાડે છે” એ કહેવત તેઓ વારંવાર મહાગતા. જેઓ એમ કહેતા કે વિગ્રહ મત્તાવીશ વર્ષ ચાલવાનું નિર્માણ થયું છે તેમને તેઓ માપ આપતા, અને આવી વૃત્તિથી તેઓએ દરેક વિ-રોધની બામત અર્થા કરી કરીને ફર કરી અને છેવટે સધિના લેખ ઉપર મહી કરી.

આ વખતે મામાન્ય મત એવો થયો કે હવે બધી ખીડા મરી. બધા નિકિઆસની વાત કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે એ તો દેવોનો માનીતો છે, અને એની ધાર્મિક-તાના બદલામાં જ દેવોએ માણસ જાતનું મૈથી મોકુ અને પ્રસસ્ત સુખ જે સુલેહશાંતિ તેની સાથે તેના કર્તા તરીકે એનું નામ જોડાવા દેવાનો મોટો યસ એને આપ્યો છે. લોકો વિગ્રહનો કર્તા જેમ પેરિક્લિસને ગણતા તેમ તેનો અત લાવનાર નિકિઆસને ગણતા. અને ખરેખર જ્યારે પેરિક્લિસે માને તુચ્છ કાગણા ઉપરથી અમખ્ય આફતોમાં ઉતાર્યા ત્યારે નિકિઆસે માને તેમણે ચલાવેલી એકબીજાની કતલ પલ્લુ વીસારે પડાવી મખ અને મિત્રભાવથી રહેના સમજાવ્યા. અને એટલા માટે એ મધિ આજ સુધી ‘નિકિઆસના મધિ’ ને નામે ઓળખાય છે.

સુલેહની શરતોમાં એક એવી હતી કે બન્ને બાજુએ એકબીજાના છતેયાં ગહેરો અને પકડેલા બદીવાનો પાછા આપી દેવા, અને આ બાબતમાં કોણે પહેલ કર્યી તે નક્કી કરવા ચિઠ્ઠીઓ નાખવી. આ સુજળ ચિઠ્ઠીઓ નખાઇ તેમાં, થીઓફ્રેસ્ટસ જણાવે છે કે, પુષ્કળ દ્રવ્ય વેરીને નિકિઆસે પોતાના લાભનો સુકાદો મેળવ્યો અને સ્પાર્ટનો પહેલ કરવી પડી. આથી કોરિન્થ અને બીજોશિયાનાસી સ્પાર્ટનાં મિત્રો નારાજ થયા અને તેમણે એથન્સ સ્પાર્ટો વચ્ચે ઇર્ષ્યા અને બેદિલી ઉત્પન્ન કરી પાછો વિગ્રહ ચલાવવા ગોશિય કરી. પણ નિકિઆસે એથન્સ અને સ્પાર્ટનો સમજાવી એ બે વચ્ચેનો સધિ વધારે દૃઢ કર્યો, અને તવા કોલકરાર કરી દરેક પામે બીજાને મધિવિગ્રહ સર્વ પ્રસંગોમાં મદદ કરવાના

વચન લીધાં, નેથી દરેકના સન્નિધિમાં બીજાના પણ ધણા. મગેલા સંધિમાં ખલલ કરવા ઇચ્છનાર તેમ કરતાં બહીએ એવા હેતુથી આ નિકિઅસે કયું.

આ બનાવો દરમિયાન એલિક્ઝિન્દ્રિસે પ્રથમ જૂપી રીતે સુવેદની વિગદ ખટખટ આદરી. તે કંઈ કર્યા વગર રટી શકે એવો ન હતો અને વળી સ્પાર્ટનોએ નિકિઅસ સાથે મંદ્રંધ બાંધ્યો હતો અને તેને ગણ્યો નહીં; નેથી એ તેમના ઉપર ખરા થયો. જૂપી ખટખટથી કંઈ વળવાનું નથી એમ જણાતાં તેણે બીજો રસ્તો લીધો. ધોડા વખતમાં તેને સાંપડું કે એથીનિયનો સ્પાર્ટનો તરફ શરૂઆતના જેવી લાગણી ધરાવતા નથી. આનું કારણ એ હતું કે સ્પાર્ટનોએ બીઓશિયનો સાથે મૈત્રી બાંધી અને મંધિના કગાર પ્રમાણે પેને-કટસ અને એન્થિપોલિમ પણ તેમણે એથન્સને મલ રિયતિમાં પાછાં આપવાં નિષ્ઠતાં હતાં તેમ તેઓએ ન કયું. એલિક્ઝિન્દ્રિસે આ બાબતો આગળ કરી મોકલેને ઉરકેપે. અને તેણે આર્ગોમવામીઓને સમજાવી તેમની પામેથી એથન્સ સાથે મૈત્રી બાધવાની માગણી કરવા એલચીઓને બોલાવ્યા.

સ્પાર્ટનોએ આ જણું ત્યારે તેમણે વિરોધનાં સર્વ કાળજીનો નિકાપ આણવા પોતાના એલચીઓને કુલ સુખતિયારી આપીને એથન્સ મોકલ્યા. તેઓએ પોતાની દરખાસ્તો “બાકી” સભા આગળ રજૂ કરી, અને તે સૌને બાળબી અને વાસ્તવિક લાગી. એલિક્ઝિન્દ્રિસે બીધો કે એ દરખાસ્તો નાગરિકસભા પણ સ્વીકારી લેશે એટલે તેણે અનેક બોલા મોગદ લઇને સ્પાર્ટન એલચીઓને બરમાવ્યા અને તેમના મનમાં હસાવ્યું કે “અમને કુલ સુખતિયારી છે એમ તમે કહેશો તો કાવવાના જ નથી, પણ કુલ સુખતિયારી નથી એમ કહેશો તો હું મને તે ઉપાયે તમારી ઇચ્છાનુસાર કાલકાર કરાવી આપીશ.” તેમણે એની સલાહ માની અને નિકિઅસને પડતો મુક્યો.

નાગરિકસભામાં તેમને રજૂ કરવામાં આવ્યા ત્યારે એણે તેમને પહેલો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, “તમને કાલકાર કરવા માટે કુલ સુખતિયારી છે કે નથી ?” તેમણે એની શીખવણી પ્રમાણે કહ્યું કે નથી. એટલે એલિક્ઝિન્દ્રિસે તેમના મ્હોં ઉપર જ હરી ગયો અને “બાકી” ના સભાસદોની આક્ષી આપી કહેવા લાગ્યો કે “તમારી આગળ આ એલચીઓ કહેતા હતા કે તેઓને સ્પાર્ટો તરફની કુપ સત્તા છે અને અત્યારે નાગરિકસભા આગળ પોતાની કહેલી વાતનો પોતે જ ઇનકાર કરે છે, તો એવા હકકડતું બોલું બોલનારા માણસોની કશી વાતપર ધ્યાન આપવું કે તેમનો જરા પણ વિશ્વાસ કરવો અપ્રદિત છે.” સ્પાર્ટન એલચીઓ ગભરાઇ નર્મ બોલી જ ન શક્યા અને નિકિઅસ આશ્ચર્ય અને દિલગીરીમાં ડુબી ગયો. સભાએ તુરત આર્ગોસના પ્રતિનિધિઓને બોલાવ્યા, પણ ત્યાં ધરા-રૂપનો એક ન્હાનો આંચકો ચવાથી સભા એકદમ બંધ પડી, એ નિકિઅસના લાભમાં થયું.

બીજા દિવસે નાગરિકસભા પાછી મળી. નિકિઅસે પોતાથી જનતું કરીને ઘણા મુશ્કેલીએ આર્ગોસ સાથેના કાલકારના સહીમિત્ર કરવાનું મુદતવી રખાવ્યું. તેને બદલે એણે માગણી કરી કે “મને સ્પાર્ટો મોકલો,” અને આતરી આપી કે “તમે મુશ્કો છો એવી જ ગોઠવણુ થઇ શકશે.” તે સ્પાર્ટો પ્લોઅયો ત્યારે ત્યાં તેને તેની ઇમાનદારી માટે ધણું માન-મજા, અને તેણે સ્પાર્ટો તરફ જ બાવ બતાવ્યો હતો તેની કદર-ચર્ચ.

પણ તે વખતે સ્પાર્ટામાં ખીઓશિયા સાથે સંધિ કરવાનો પક્ષ વધારે બળવાન હતો, એટલે એનો ફેરો અરસ ગયો. આથી તે દારીને અને સરમિદો પડીને પાછો ફર્યો અને એથી-નિયનો હવે વિરોધ વધારશે જ એવી શિકરમાં પડ્યો, કેમકે એની સલાહ ઉપર બરોસો રાખીને તેમણે સ્પાર્ટાનો આવા અને આટલા ખાનદાન બંદીવાનોને છોડી મુક્યા હતા તે બપોરે જવાથી તેઓ ધણા કચવાતા હતા અને બળી રહ્યા હતા. એથીનિયનોએ નિકિઅસ સામે તો કંઈ ગુસ્સો પ્રકટ કર્યો નહીં, પણ તેઓએ એલિકિબિએડિસને સેનાપતિ નીમ્યો, અને આગોસની સાથે એન્ટોનિયા અને એલિસ પણ સ્પાર્ટાથી છુટા પડ્યા હતા તેમની સાથે સંધિ કર્યો. પછી તેઓએ એક ટુકડી પાછોસેસ મોકલી અને ત્યાંથી લેકોનિઆ પ્રાંતમાં લૂટફાટ કરવી આરંભી એટલે પિલોપોનીસિયન વિમલ પાછો આવતો થયો.

એલિકિબિએડિસ અને નિકિઅસ વચ્ચેનો વિરોધ ઉત્તરોત્તર વધતો ગયો એટલે એસ્ટ્રાસિઝમનો પ્રયોગ કરવાની દરખાસ્ત થઈ. એથન્સના નાગરિકો જ્યારે જ્યારે કોઈ પુરુષ ધણો વગવાળો થઈ જવાથી શંકાસ્પદ થતો, કે ધણો ધનવાન થતાં ધર્મીસ્પદ બનતો ત્યારે ત્યારે તેને દસ વર્ષ સુધી દેશનિકાલ કરવા માટે આવી દરખાસ્ત સ્વીકારતા. આ પ્રસંગે બન્ને પક્ષવાળાને અત્યંત ભય લાગ્યો. નિકિઅસ કે એલિકિબિએડિસમાંથી એક અવસ્ય દેશનિકાલ થશે એમ તેઓને લાગ્યું. એથીનિયનો એલિકિબિએડિસની રીતભાત અને ચાલચલગત કેટલી ધિક્કારતા હતા અને તેના અવિચારી સાહસથી કેટલા દરતા હતા એ અમે એના ચરિત્રમાં વિસ્તારથી બતાવ્યું છે. નિકિઅસની દોષતની તેઓ ઇર્ષ્યા કરતા, અને તે બિલકુલ મીલનમાર કે મળતાવડો ન હતો પણ ઉલટો એકાંતવાસી હતો એટલે તેઓ તેની વધારે અદેખાઈ કરતા, તેમ એવા સ્વભાવને એથીનિયનને ન હોજો એવો ગણુતા, અને એ અંદર ખાનેથી ચિદ્રસાસનનો હિમાવતી હોવો જોઈએ એવો બહેમ ખાતા. વળી આ સુલેહ કરાવવા વગેરેમાં તે એમના વલણથી વિરુદ્ધ ગયો હતો, અને તેણે તેમને તેમના પોતાના સુખ માટે જ તેમની ઇચ્છાથી પ્રતિકૂળ વર્તવાની દુરજ પાડી હતી એટલે અકારે થઈ પડ્યો હતો. સારાંશ કે આ વિરોધ વિમલ માટે આતુર જીવાનિયા અને સુલેહશાંતિ માટે આતુર ધરડાઓ વચ્ચેનો હતો. જીવાનિયા નિકિઅસને અને વૃદ્ધો એલિકિબિએડિસને દેશનિકાલ કરાવવા મથ્યા. પણ,

“ માંહોમાંહેના દિસાદમાં તુચ્છ માણસો મોટા થઈ પડે છે. ”

એથીનિયનોમાં બે પક્ષ પડી ગયેલા હોવાથી શરોમાંના સૌથી વધારે ઉંડા અને કપડીએ માયું હોયું ક્યું. પેરિયોલસ વિભાગનો હાઇપરમેલસ આ જાતનો માણસ હતો. એની ધૃષ્ટતા એની વગને લીધે ન હતી, પણ એની જે કંઈ વગ હતી તે એની ધૃષ્ટતાને લીધે હતી; અને એની જે વગ હતી તે એથન્સને લાંછન રૂપ હતી.

આ દુહને એસ્ટ્રાસિઝમના માનવંતા પ્રયોગથી દેશનિકાલ થવાનો ભય નહતો કેમકે પોતે શંકીને લાકડે લટકવા વધારે લાપક હતા એ તે સંમજતો હતો. પણ એથન્સના બે અપભ્રિઓમાંથી ગમે તે એક ખસે તો પોતે જે એક રહે તેની સામે વધારે કાંઈ શકે એ ઉલ્લાસમાં તે આ પક્ષાપક્ષિના ચડસથી દરખાશે, અને તેમાં ધી હોમવા લાગ્યો. નિકિઅસ અને એલિકિબિએડિસ બન્નેએ આ નીચ પરદેહી દેવ જોયો, અને તેઓ ખાન

દિવસ સુધી કામગામોએ તેને ચાલ્યા મારી મારીને ઝાડ ઉપના સોનાના ફલ પામી નાખ્યા આ વિષે તો એથીનિયતો કહેના લાગ્યા - એ વાત ખોટી છે અને સાધરેકમુ- સનોની શીખવણીથી કેટલીથી મોઢાએ તે ઉતારી છે પણ એક દેવચાણીએ તેમને કનેઝો મીનીથી એથીની દેવી માટે એક પૂજારણુ આણવા કરમા-યુ, અને તે આવી ત્યારે તેણીનું નામ હીસાઈડિઆ માનુમ પડયુ એ સમ્પત્તો અર્થ 'સતિ' એટલે એથીની તેમને સુ શેહસાતિમા રહેના સૂચના કરતી હોય એમ જણાયુ આ સર્વ ચમત્કારથી કે પછી એમને એમ મામાન્ય બુદ્ધિથી એતીને બનિષ્વેત્તા મીટાને, મોઢા કહે છે કે ગાડો થઇ જવાનો દોષ કરીને અને મોઢા કહે છે કે એના કઇ દોષ વગર રાતે પોતાનું ઘર સગાવાવી મુકયુ અને ખીંગે દિવસે પછી નાગરિખભામા ધગ બળી જઇ પોતાની અવદશા થઇ ગયાની હપીકત આગળ કરી તે ખૂબ કમવા આ પોતાનો પુત્ર એક જ્ઞાણના નાખુદા તરીકે મેહગાઇના કારનામા જનાનો હતો તેને માટે પોતાની પાસે વેગ મહી જવાની પરવાનગી મેગની

ગોકેટિસ રિનસુદને તેના અંગના જેથી અવાજે 'ચંત-એ' આ મેહગાઇ એમ નસને પ્રાણુધાતક નીનડમે આની તેણે પોતાના મિત્રાને વાત કરી, અને તેની ચેતવણીની રાત વણે અર્થાઇ નહીં મેહગાઇને નીમગવાનો વખત નસ થો હતો તે અમગન હતો એથી પણ, ધણા બહુ નામીપાસ થયા, મમ એ ટાકણે એથીનિયત ત્રીઓ એડોનિસના ઉત્તમવ પાગતી હતી, એટલે ગેહેરના દરેક ભાગમા મૃત એડોનિસની પ્રતિમાઓ અને તેની પાછગ ગેતી ત્રીઓ જોનામા આવતા જે એથીનિયતો સકુનમા માનતા હતા, તે મેહગાઇમા જતા નેદેશીઓ માટે ચિતાતુર થયા આના ભારે ખૂબ તૈયાર કરેલ અને આણુ સુશોભિત કે- આણુ નામસિન્ય યોગ વખતમા નાસ પામશે કે સુ એ બીકથી તેઓ ચરધરી જતા

નિકિઅને આ મેહગાઇની વિરુદ્ધ મત આપરામા, અને એ વિષે ફરાન થઈ ગયા પછી હમારી આચાઓથી ન છોતરાઇને પોતાના મૂલ મતને વળગી મેહેવામા, ડાહપણુ જનાવ્યુ પણ લોમ જ્યારે પોતાના સિદ્ધાંતથી હમા નહા, તેમ નિકિઅસને તેમણે સગ દારીમાથી મુકત થા નહા પણ આના સમર્થ મન્ય અને આના વિકટ કામની સરદારી તેને જ આપી, ત્યાર પછી તેણે પોતાના બારમમાથી બાગમની માફ એથન્ય તરફ જોવાનું ન હતુ એ સર્વ મહાર મન વિરુદ્ધ થાય છે એમ કહી કહી, સિપાહો ની હિમત તો ની ન હતી પોતાની જીતનો મબન એ રીતે કમી કમો ન હતો વળી તેણે

* મિસોર તાલુકા દેવ તેની બુદ્ધિમુગ્ધી પછી તેને એક પેટીમા સતારા એમે હાટીએ તે પેટી પસિમિનિને માવરસ આપી પણ પછી પાછી માગતા પસિમિનિએ આનામની કરી એથી એ પેટી દેવ વિદ્યલ જ્યો આજ કુમે સમાધાન કરુ અને કરાણુ કે ત્યાર ત્યાર માસ મેએમાથી દેવ માસે અને ચાત માત ખુમી પેટી જ્યાં એગનિસ રહે આ પરથી ત્યાર માસ એ યાનિસ પાનવમા પસિમિની તાલે અને ત્યાં માસ એમે હાટી સાથે રહેના જંગલ આરેમિસનુ અપમાન કરવાથી તેણે સિમરમા મૃત્યુ થયુ પણ તે વખતે એમે હાટી એટલુ બહુ રંગ કે પાતા લના જવાએ તેને ૭ માસ હપગ આવવાની પરવાનગી આપી આથી દર વર્ષે તેના મૃત્યુને સમયે સ્ત્રીઓ તેના સારની પ્રતિમાઓ કરી તે પાછળ સેમ્પલ કરી અને પછી પાછી તેના પાતાવમાથી હપગ આવવાના પ્રસંગે હાલ પાછી આ હાલ એથન્ય એડેઆરિયા અને પાએમ્પાઇનમા વદુદીકોમાં પત્ર સ્ત્રીઓ દર વર્ષે બિલિપુર સર પાળડી અને વિલોનો આ આપવાને વસત અને પાળવાનું મનુના નનુકેનના નિયમુ રૂપક નજવા

પૂર્ણ આવેશથી દુરગત સામે એકદમ ધસી જતું જોણું હતું; અને દેવ જે આવતો તેવાર કંટું હતું તે માટે તેને પોતાની જાંઘર્દીબરી સિપાહગિરિથી શરૂઆત પુર્ણોદ્ધતું હતું.

પણ તે આથી જુદી જ રીતે વર્ત્યો. લેમેક્સે દરખાસ્ત સુધી કે સાધરેક્યુસના સ-
મીપમાં નાંગરી, તેની દિવાલો આગળ યુદ્ધ કરતું; એલિકબિએડિસે એવું મત આપ્યું કે
સાધરેક્યુસ તાબેનાં નગરોને પ્રથમ છતી લેવાં અને પછી એ મુખ્ય શત્રુ સામે ન્દહડતું.
પણ નિકિઅસ આ બન્ને યોજનાની મામે થયો. તેના મત તો સિસિલીની ત્યારે બાજુએ
ફરી, પોતાનો કાફલો કેવો સમર્થ છે એ દુસ્મનને બતાવીને અને ઇગેરતાની મદદ માટે
એક ટુકડી રાખીને પાછા એથન્સ ચાલ્યા જવાનો હતો. તેના આવા વિચારથી એ બન્ને
સરદારોની બંધી યોજનાઓ બાગી પડી અને સિપાહો નાસીપાસ થઈ ગયા. ૧૧૧

આ પછી તુરત એથીનિયનોએ એલિકબિએડિસ ઉપર 'કામ' ચલાવવા તેને પાછો
બોલાવ્યો. અને લેમેક્સ રહ્યો, તોપણ એ નિકિઅસનો બરોબરીઓ નામનો જ હતો. નિ-
કિઅસ મુખ્ય સેનાપતિ બની રહ્યો અને એણે વધારે વધારે વિલંબ કરવા માંડ્યો. કાફલો
કંઈ કર્યા વગર બપોરમાં આમથી તેમ ફરવા લાગ્યો, કે નિકિઅસ ક્યાં જતું તેના, કે ગમે
તેવા વિચારમાં મગ્ન હોય, તેટલો વખત એક સ્થળે પડી રહેવા લાગ્યો. તેના પોતાના લ-
શ્કરનો જુરસો છેક જતો રહ્યો એટલું જ નહીં પણ તેમને જોઈ સિસિલિયનોને જે ધા-
સ્તી પ્રથમ પેદા થઈ હતી તે પણ ઉપડી ગઈ.

એલિકબિએડિસ હજી કાફલાની સાથે હતો તે દરમિયાન એથીનિયનો સાથે બારકસો
સાથે સાધરેક્યુસ સામે ન્દહડી ગયા, અને બંદરની મામે ઉભા રહી દસ બારકસોને બંદરમાં
તેમણે તપાસ અર્થે મોકલ્યાં. આ કિલાની પાસે જઈને ઉભાં અને એક દૂતે કાઠિ ઉતરી-
બધા સિઓન્ટાઇનોને સ્વદેશ પાછા કરવા આમંત્રણ કર્યું. આ દસ બારકસોએ સાધરે-
ક્યુસને એક બહાણુ પકડ્યું. તેમાં સાધરેક્યુસના નાગરિકોનો ગોત્રવાર ખરડો હતો; જે
હમેશા સાધરેક્યુસની બહાર આવેલાં ઝયુસનાં મંદિરમાં રહેતો; પણ વખતોવખત તેમાં
સુધારાવધારા કરવા માટે, અને યુદ્ધ માટે શસ્ત્ર ધારણ કરી શકે એવા નાગરિકોની યાદી
જ્યારે જોઈએ ત્યારે સંપૂર્ણ હોય તે માટે, સાધરેક્યુસમાં આજુબાજુ આવતો. આ ખરડો એથિ-
નિયનો સરદારો પામે લાગ્યા ત્યારે તેની અંદર ઘણાં નામ જોઈને શકુન. જોનારાઓએ
અપરાકુત થયા માન્યા, અને તેમને બહેમ ગયો કે કદાચ 'એથીનિયનો સાધરેક્યુસવાસી-
ઓને પકડશે' એ દેવવાણી આ ખરડો પકડાવાથી જ વિરમી જાય. (પરંતુ એ બિચ્છુ
વાણી ડાયોનનો વધ કરીને એથન્સવાસી ક્રિસિપ્પસે સાધરેક્યુસ ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડી
તે વખતે ધૂળા એમ કહી શકાય.)

એલિકબિએડિસ ચોડાં માણસો સાથે સિસિલીથી ગયો એટલે સમગ્રસત્તા નિકિઅસ-
ના હાથમાં આવી. લેમેક્સ અડગ દિમ્ભતવાળો અને કાબેલ હતો અને યુદ્ધ પ્રસંગે પોતા-
નો પંડ જોખમમાં નાખવા તત્પર હતો. પણ તે એટલો ગરીબ હતો કે જ્યારે જ્યારે તે
પોતાના લશ્કરના ખર્ચનો હિસાબ આપતો ત્યારે ત્યારે તેમાં તેને પોતાના કપડાં ખર્ચમાં
આદિનું ખર્ચ પણ સામેલ કરતું પડતું. એથી ઉલટું નિકિઅસ તો અત્યંત તૈયાર અને
વગવાળો હતો, એટલે એના સદ્ગુણોને લીધે તેમ એ કારણથી પણ એની પ્રતિષ્ઠા વધી

ગીમાં મળી એક થઈ ગયા; તથા એ પ્રમાણે પોતે ઓસ્ટ્રાલિસિઝમમાંથી બચી બાહ્યર-
ભોલસને એ પ્રયોગ વડે દેશનિકાલની સન્નએ પહોંચાડ્યો.

પરિણામ જાણ્યું ત્યારે પ્રથમ તો એથીનિયનો રાજ થયા અને હસવા લાગ્યા. પણ
વિચાર કરતાં ઓસ્ટ્રાલિસિઝમનો પ્રયોગ જેને લાલક નહીં એવા તુચ્છ માણસ ઉપર થયો
એથી તેમને ચિંતા થઈ. તેમના મત પ્રમાણે એ પ્રયોગમાં જોરવ હતું; 'થ્યુડિરિસિસ અને
એરિસ્ટાઈસિસ જેવા અગ્રણીઓને એ પ્રયોગથી દેશનિકાલી મળે એ ચોખ્ખું હતું. 'પણ હા-
ઈપરભોલસ જેવો પણ 'એલ' રીતે દેશનિકાલ થઈ સ્વદેશ ભક્તોમાંના સૌથી વધારે ના-
માંકિત' પુરોવાની હારમાં ખેસવા પામે એમાં તેમને એ પ્રયોગની અધોગતિ જ થઈ લાગી.
આવા આશયથી જ હાસ્યરસ કવિ પ્લેટો લખે છે કે, "એક એના ગુનાહો માટે" એને
સજા થવી જોઈતી હતી, પણ તે એને થઈ તેના કરતાં જુદી જ ભતની. 'ઓસ્ટ્રેલિસિઝમ'
(હીકૈ) એવા નામનું નામ લખવા માટે ન હતું."

આ બનાવ પછી એ પ્રયોગનો ઉપયોગ બંધ પડી ગયો. ટાપરંટ હિપ્પાર્કસનો સગો
હિપ્પાર્કસ કોર્નેલિયન ઓસ્ટ્રાલિસિઝમથી ઐથી પહેલો દેશનિકાલ થયેલો, અને આ હાઈપર-
ભોલસ છેલ્લો. દેવની ઘટના કેવી અગમ્ય છે તે આ બનાવ હીક બતાવી આપે છે. જે
નિકિઅસે ઓસ્ટ્રાલિસિઝમથી દેશનિકાલ થવાનું જોખમ ખેડ્યું હોત તો કાં તો તે એરિક્કિ-
બિએડિસને દેશનિકાલ કરી શકત, એટલે પછી એથન્સમાં નિરાંતે અમલ ચલાવત; કે કાં
તો એ પોતે દેશનિકાલ થઈ ભત, એટલે સિસિલિયન સ્વદેશના દુઃખદાયક કમનસી-
બમાંથી એ ઉગરી ભત, અને શાણા અને કસાયેલા સરદાર તરીકેની તેની ખ્યાતિ જ-
ળવાઈ રહેત. (થીઓફ્રેસ્ટમ લખે છે કે હાઈપરભોલસ શ્રીએક્સ અને એરિક્કિબિએડિસના
વિરોધનો ભોગ થઈ પડ્યો, પણ ઘણાખરા ઇતિહાસકો મ્હેં ઉપર આપ્યું છે તેવું બ-
યાન કરે છે.)

આ અરમામાં ઇજેસ્ટા અને લીઓન્ટિઅમ-વાસીઓએ એથન્સ એલચી મોકલ્યા
અને તેમને સિસિલી ઉપર સ્વદેશ કરવા વિનવ્યા. નિકિઅસ એની સામે થયો, પણ એરિક્કિ-
બિએડિસનાં વગ અને લોભ આગળ એવું ન ચાલ્યું. એરિક્કિબિએડિસના બાપણોએ આ
સમય પહેલાં પણ એથીનિયનોના મન ઉપર એવી અસર કરી મુકી હતી, અને ખોટી
આશાઓના મોહમાં તેમને એટલા તો નાંખી દીધા હતા કે જુવાનો કસરતચાલાઓમાં
અને જોડા એથીનિયનો કુકોને, બબ્બરમાં, અને બંધા બંધા ભેગા થતાં ત્યાં ત્યાં સિસિલીના
નકશા જ દહાડ્યા કરતા, તથા ત્યાં જતાં રસ્તે આવતાં રથેલો, દરિયો, સામો આફ્રિકાનો
કાંઈ વગેરે વિષે જ વાતો કર્યા કરતા. અત્યારથી તેઓ સિસિલી બાજે જતાઈ ગયું હોય

• ફીએક્સ " એરિક્કિબિએડિસ રાજ્યકર્તામાં ભાગ લેવા માંડ્યો કે થોડીવારમાં તે માત્ર બે
અગ્રણીઓ શિવાય બીજા સર્વ કરતાં સ્વદેશ જતાયો. એ જ નિકિઅસ અને ઇરેસ્ટ્રોટસ પુત્ર
ફીએક્સ હતા. નિકિઅસ પુખ્ત વયનો હતો અને તે વખતે એથન્સનો સૌથી વધારે પદાયેલો
અગ્રણી અને સેનાપતિ હતો. ફીએક્સ 'એરિક્કિબિએડિસની માફક જુવાન હતો અને અમળી ત-
રીકેની નામના મેળવતો આવતો હતો. એ પણ ખાનદાન કવિનો હતો. પણ એરિક્કિબિએડિસથી
ધંપી વાતે હારતો હતો; તેમાં મુખ્યત્વે કરીને વફાવતજિમાં સુધોલિસ તેને " ખાનગી વાત-
ચિનમાં 'એક અને બાપલુ કરવામાં 'હનિષ' " કહે છે. 'પ્રજ્ઞાપર્ક' એરિક્કિબિએડિસનું નિતિ. "

એમ ત્યાં કાયમ થાણાં રાખી ત્યાંથી કાર્યેજ, આફ્રિકા, અને હર્મ્યુલિસના સ્તંભ મુધીના પ્રદેશો તથા દરિયા ક્યારે અને કઈ રીતે દસ્તગત કરવા એવા એવા તર્કો કરતા હતા.

આ સ્વદાષ્ટ કરવાનું તેમણે માત્ર નક્કી કરી લીધું હતું એટલે તેમને પ્રતિકૂળ વિચાર દર્શાવનારા અમીરો કે મામાન્ય ત્ર્યંચમાંથી ઘોડા નીકળ્યા. તત્કાલ વર્મને પોતે પોતાના અરઃ વિચાર દર્શાવે તો હિયકારામાં, કે લગણક બારકુસોના અર્થને જે દિસે પોતાને આથે ખેડે તેથી હડી જનારા સોબામાં, અપી જવાની ધારતી હતી; એટલે તે મુપચુપ બેસી રહ્યા. નિક્કિઅસે એ સ્વદાષ્ટ ન થવા દેવા માટે અથાક મહેનત લીધી; અને સ્વદાષ્ટ કરવી એવો હરાય થઈ ગયો; અને તે માટે તેને, એલિકબિએડિસ અને લેમેકસ સાથે સેનાપતિ નીમવામાં આવ્યો તોપણ એણે પોતાનો વિરોધ છાડ્યો નહીં; જો કે આ સેનાપતિઓની નીમણૂકમાં એ સાથી વધારે મતે ચૂંટાયો હતો. આ હરાવો થયા પછીની ખેડેલી નાગ-રિકસભામાં તે પાછો ઉભો થયો. અને એથીનિયનોને સ્વદાષ્ટનો વિચાર માંડી વાળવા તથા એ વિષે તેમણે કરેલા હરાય ફરવવા સમજાવવા લાગ્યો. પોતાના બાપણને અંતે તેણે એલિકબિએડિસ ઉપર આરોપ મુક્યો કે એતો માત્ર પોતાના લાભ અને યરાની ખાતર રાજ્યને આવા ફરના અને ભયંકર વિમુદ્ધમાં ઉતારે છે; પણ તેની હસીમેથી કંઈ વળ્યું નહીં. એથીનિયનોને આવા મોટા કામમાં એના જેવા અનુભવી સેનાપતિની અગત્ય લાગી, અને વળી તેમણે ધાર્યું કે એની સાવચેતી, એલિકબિએડિસને આવેશ, અને લેમેકસની હિંમત એ ત્રણના સંયોગથી નક્કી વિજય મળશે. એટલે તેમણે પોતાના આગલા હરાવો બહાલ રાખ્યા. અને સિસિલી ઉપર સ્વદાષ્ટ કરવા માટે લોકોને ઉશ્કેરનારામાં સાથી વધારે આગળ પડતા વક્તા ડેમસ્ટ્રેટસે નવી સૂચના કરી કે “આપણે નિક્કિઅસની તમામ આનાકાની દૂર કરવા આ ત્રણ સેનાપતિઓને આજથી જ કામે લાગી જવા હુકમ કરવો, અને તેમને એથન્સમાં તેમ બહાર, ધ્યાનમાં આવે તે યોજનાઓ ઘડવાની, અને તે અમલમાં મુકવાની કુલ સત્તા આપવી;” અને તે સભાએ તુરત સ્વીકારી.

કહે છે કે ધર્મગુરુઓ આ સ્વદાષ્ટની તદ્દન વિરુદ્ધ હતા. પણ એલિકબિએડિસે તેમની સામે ખીજા ભવિષ્ય વર્તનારાઓ યોજ્યા અને તે કહેવા લાગ્યો કે એથન્સ સિસિલીમાં ધણી કીર્તિ મેળવશે એ મતલબની ધણી પ્રાચીન દેવવાણીઓ છે. વળી જ્યુપિટર એમનને પૂજા કરવા ગયેલા હોતો જવાબ લાવ્યા કે એથીનિયનો બધા સાધરેક્યૂસનોને પકડી બેશે. જે એથીનિયનોની જાણમાં ગેરલાભ થાય એવી ભવિષ્યવાણીઓ કે અપશકુનો આવ્યા તેઓ પોતાના સ્વદેશીઓ આટલા ઉમંગથી જે મહત્કાર્ય આદરતા હતા તેમાં અમંગલ ઉચ્ચાર ન થાય એવા હેતુથી જાનામાના બેસી રહ્યા. અને એથીનિયનોના મન ઉપર સરપટ અને દેખીતી દેવી ચેતવણીઓની કંઈ અસર ન થઈ ત્યાં એ ઘોસ્યા હોત તોપણ કોણ સાંભળત ? આ ચોખ્ખી નિશાનીઓ નીચે પ્રમાણે હતી.

ધર્મગુરુની શાખાએ સ્થાપેલી એન્ડોકાઇડિસના ઘર સામેની મર્ક્યુરિની એક મૂર્તિ શિવાય એથન્સમાંની બીજી બધી મર્ક્યુરિની મૂર્તિઓનાં માથાં એક સતમો કપાઈ ગયાં. બાર દેવોના સ્થાનક ઉપર સ્વદી જઈ એક માણસ પોતાને હાથે પત્થર વાપરીને નપુંસક બન્યો. -ડેલ્ફીના મંદિરમાં પેલાસ એથીનીની, ધરાનીઓ ઉપર મેળવેલા વિજયના સ્મરણમાં એથીનિયનોએ પિતૃજના તાટવટ્ટાની ભૂમિદા ઉપર સ્થાપેલી, સોનાની પ્રતિમા હતી; કેટલાક

હતી. કહે છે કે એક પ્રસંગે સરદારોના મંડપમાં નિહિચ્ચમે સોદેશિયમ દિવસે હતું “તમે સૌથી મોટા છો માટે પ્રથમ તમે પ્રથમ મન આપો.” ત્યારે સોદેશિયમે જવાબ દીધો “હું ઉમરમાં મોટો છું પણ તમે પદ્મીમાં મોટા છો.” મનઘમકે લેમેક્સ નિહિચ્ચમથી ઉતરના દરજ્જાનો યથ રહેલ અને નિહિચ્ચમની દીલ અને ખેડીકે પધનાં ગયાં. પ્રથમ તેણે દુસ્મનથી દૂર દૂર રહીને ટાપૂની પ્રદક્ષિણા કરી, જેથી દુસ્મનને ઉપરી દિશ્મત આવી. પછી તેણે લીપ્યાના ન્દાના ગામને ઘેરો ધાવ્યો. એ પણ તેણે મુર ન હતું એટલે તેનો સર્વત્ર પુચ્છકાર ધઈ રહેલ. પછી પિરેશીઓ તામેના દિલ્લાગ નામના એક નજવા સ્થાનનો નાથ કરવા ઉપરાંત હતું ઉકાળ્યા વગર તે કેટલા જાહેને બેઠેલ (કહે છે કે દિલ્લાગના નાથ વખતે વેચાપેલા બંદીવાનોમાં એક છોડરી હતી, જે પાછળથી શ્રીમમાં શેષસ નામની ગણિત્ત તરીકે તેની ખુબસુરતી માટે જાણીતી ધઈ હતી.)

ઉન્દાગો ઉતરવા આવ્યો ત્યારે તેને ખબર મળ્યા કે સાધરેન્ડુમનો બહુ દિશ્મતખં આવ્યા છે અને તેના ઉપર હુમલો કરવાની તૈયારી કરે છે. અને માધરેન્ડુસના લગ્નકરના કેટલાક ધેરેસવાર સિપાહો એથીનિયન જાવણીને ફરતી ખાધ સુધી આવીને પૂજવા લાગ્યા કે “તમે લીઓન્ડાઇનેને પાછા પોતાના નગરમાં વસાવવા માટે અહીં આવ્યા છો, કે પોતે જ કેટલા પયારી પડી અહીં વસવા આવ્યા છો ?” આખરે નિહિચ્ચમે ઘણી આત્મ-કાનીથી સાધરેન્ડુસ સામે ફંકારી જવાનો હુકમ કર્યો. પોતાની ધારણામાં કાવવા માટે તેણે કેટલાના એક માણસને આમગથી સાધરેન્ડુસ મોકલ્યો, અને તેને શીખવ્યું કે તેણે એથીનિયનોથી ન્દાસી આવેલો હોવાનો ડોંગ કરી સાધરેન્ડુસનોને કહેવું કે કેટલાનામાં એથીનિયનો બધો વખત કિલ્લાની અંદર ગાલે છે, અને કેટલાવાળીઓમાંથી ઘણા તેમનાથી બેદિશ યથ ગયા છે; એટલે સાધરેન્ડુસનો ત્યાં જશે તો તેઓ તેમને એથીનિયન બારકમો બાળી મુકવામાં અને એથીનિયનોને ફિલ્લામાં ઘેરી લેવામાં મદદ કરશે. વળી કેટલાવાળીઓની બધી તૈયારી અમુક દિવસ સુધીમાં પૂરી ધધ જશે માટે સાધરેન્ડુમનોએ એ દિવસ લગભગ ત્યાં પહોંચી જવું; અને કેટલાવાળીઓ બહુ આતુરતાથી તેમની રાફ જુવે છે.

મિસિલીમાં સરદાર તરીકે આ નિહિચ્ચમનું ઉત્તમ કામ હતું. આ જયથી માધરેન્ડુ-મન લશ્કરને સાધરેન્ડુસમાંથી ખસેડીને તે નગર લગભગ બચાવ વગરનું થયું. ત્યાં એ ફંકારી જાહેને ત્યાં પહોંચ્યો અને માધરેન્ડુસનાં બંદરો લાપ કરીને પોતાનું નૌકાબળ મોઢી વંધારે મારી રીતે વાપરી ચકાચ તથા ચતુરું જય, જે મોટે બાળે લશ્કરી હતું, તે મોઢી ઝાઢી ધગ કરી સકે એવા ચકાચમાં જાવણી નાખી પડ્યો.

સાધરેન્ડુસન લશ્કર કેટલાથી પાછું આવ્યું એટલે કિત્તા આમગ વ્પદમાં મોહવાઈ હતું, અને નિહિચ્ચમે મુદ્દ કરી તેને હરાવ્યું. પણ સાધરેન્ડુમન ધેરેસવાર લશ્કરે પાવ-દલનું રક્ષણ હતું એટલે તેમને ઘણું તુકસાન થયું નહીં. વળી નિહિચ્ચમે નદી ઉપરના બધા પૂલ તોડી નાખ્યા હતા એ ઉપરથી હર્મોકેદિશ સાધરેન્ડુસનોને ઉત્તેજન આપતાં કહી શકો કે “જુવો તો ખરા! નિહિચ્ચમ આવ્યો છે મુદ્દ કરવા, પણ એ પૂરો તોડે છે અને ને લશ્કરો સામસામા કેમ ન બેટે એવા ઉપાયો યોજે છે !” પરંતુ સાધરેન્ડુસનોને

ગભરાટ એટલો બધો હતો કે તેમના પદર મેનાપતિ ઉપરાંત પણ તેમણે ખીજા ત્રણ નીમ્યા, અને લોકોએ મોગજ લઇ મેનાપતિઓને કુલ અખતિયાર મેંધો.

એધીનિયનોની છાવણી પામે ઓલિમ્પિયસ ઝયુમનુ મદિર હતું તે એધીનિયનો લઇ લેવા છૂટ્તા હતા; કેમકે તેમાં બેટમાં આવેલાં મોનાપાનાં કિંમતી વામણો વગેરેનો મોટો જથ્થો હતો. નિકિઅમે જાણી જોઇને હુમલો કરવામાં અતિ વિલબ કર્યો, અને સાધરેક્યુમનોનું રક્ષકમૈન્ય તેમાં લખ્યું થઇ ગયું તેને પણ અટકાવ્યું નહીં; આ તેણે એવા વિચારથી કર્યું કે ભૂટથી કંઈ જાહેર લાભ થવાનો ન હતો અને દેવસ્થાન ભૂટયાની બધી નામોશી પોતાને માથે જ આવત.

નિકિઅસના વિજયની ખબર આખા સિસિલીમાં પ્રસરી ગઇ, પણ નિકિઅસે પોતે તેનો કશો લાભ લીધો નહીં. તે તો પાછો ફરી નેક્સોસ ગયો અને ગ્રીયાળામાં ત્યાં જ રહ્યો. એટલે આવા મોટા લશ્કરને ઉભુ રાખવાનો મોટો ખર્ચ કર્યો છતાં તેણે તેનો કંઈ લાભ ન મેળવ્યો. વળી સિસિલીઓનાથી એને બહુ થોડા આવી મળ્યા. માધરેક્યુસનો પણ પાછા દિશ્વતમાં આવ્યા અને તેમણે કેટલા ઉપર ખીજી સ્થળે કરી મુલક રજીડયો અને એધીનિયનોની છાવણીને બાળી સુકી. આખી ફુનિયા નિકિઅસને દોષ દેવા લાગી કે, તેની દીક્ર, તેની બેદદ સાવચેતી, અને તેની લાખી ઘડબાંધથી તે ચાંપતા ઉપાય લેવાનો સમય ગુમાવતો હતો. પરંતુ તે જ્યારે પણ કંઈ રૂઠું ભરવાના ફરાવ ઉપર આવતો ત્યારે એ રૂઠવને અમલમાં મુકવામાં એનો રંગો રોષ કદાચ એમ નહતું. કેમકે વિચાર દરમિયાનની તેની દીક્ર અને પ્લીકથુતાના જોટલી જ કામ વખતે તેની દિશ્વત અને બાહોશી હતી.

માધરેક્યુસ ઉપર ધરી સ્થડી જવાના રૂઠવ ઉપર આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાની હીલચાલોમાં એટલી ઝડપ માવધાની અને કાબેલિયત વાપરી કે થેપ્સોસનો હીપકલ્પ લાઇ કરી ત્યાં લશ્કર ઉતારીને એપિપોલીનુ રૂઠરી મોગાન તેણે દબાવ્યું ત્યારે જ શત્રુને તેના આવી પહોંચ્યાની જાણ થવા પામી. આ પ્રસંગે તેણે એપિપોલીના કિલ્લાના રક્ષકમૈન્યને મદદ કરવા આવેલી દુકડીને દરાસી અને ત્રણસો મિપાહો દેદ પકડ્યા, તેમ અછત ગણાયેલા સાધરેક્યુમન રસાવાને પણ હરાવ્યો.

પણ સિસિલીઓને આશ્ચર્યમાં નાખ્યા અને ગ્રીકો તો પ્રથમ માની પણ ન શક્યા એવું એનું પરાક્રમ તે એણે માધરેક્યુસ જેવા જગી નગરની આસપાસ બહુ થોડા વખતમાં દિવાલ ઉભી કરી દીધી એ હતું. સાધરેક્યુસનો વિસ્તાર એથન્સથી ન્હાનો ન હતો એટલું જ નહીં પણ તે ઉગ્રીનીચી જમીન ઉપર આવેલું હોવાથી તેની આસપાસ ઘેરાની દિવાલ નાખવાનું કામ વધારે અડધ હતું. વળી દરિયો પામે હતો અને એક તરફની જમીન બહુ બેજવાળી અને માણુમને ગળી જાય એવી હતી એ પણ દિવાલ ચણવાના કામમાં મોટી મુશ્કેલીઓ હતી. આમાં એ પણ ઉમેરવું જોઇએ કે આ મહાભારત કામ કરનાર મેનાપતિની પોતાની તબિયત મારી રહેતી નહીં. તેને પથરીનો મહારોગ લાગેલો હતો, અને દિવાલ તદ્દન પૂરી ન થઇ તેનું કાળુ આ હતું. આ અને ખીજા બાબતોમાં હું તો મેનાપતિની કાળજી અને તેના મિપાહોની રચાથી હારે નહીં એવી દિશ્વત

તનાં જોડલાં વપ્પાણુ કરીએ તેડલાં જોડાં ગણું છું. તેઓ કાર્યો અને પડ્યા તે પડી યુરિપિદિસે તેમના સ્મરણમાં નીચેનો લેખ રચ્યો:

“ પદ્મપાતી યથા દેવો તે પ્દેલાં આઃ વાર આ
ઐરેન્દ્રસ દરાવીને સુખડો જાણીતિ વર્ધા. ”

અહીં જોનાં દેવો કે દેવ પ્રતિદૂત યથાં તે પ્દેલાં એથીનિયનોએ સાધરેન્દ્રસનો આ-
કર્ષી પણ વધારે વિજયો મેળવ્યા અને પ્રજાતના ઉન્નતિ-શિખરે પ્દેવ્યા નિકિઅસ પોતા-
નું તન ચાલતું ન હતું તોપણ મનોજલથી દરેક યુદ્ધમાં જાતે હાજર રતો. પણ ત્યારે
તેની ખીણ વધી જતી ત્યારે તેને જાવણીમાં પધારીવસ રહેવું પડ્યું.

દરમિયાન એથીનિયનો દિવાલ ચણના હતા તે પૂરી ન થવા દેવા સાધરેન્દ્રસનો આડી
દિવાલ ચણતા હતા ત્યાં આગળ યુદ્ધ થયું તેમાં લેમેક્સ એકલો હાજર હતો. એમાં એ-
થીનિયનો છતાં પણ પડી દુસ્મનની પાછળ પડવામાં અવ્યવસ્થિત થઇ ગયા. લેમે-
ક્સ સિપાહોથી છુટો પડી ગયો અને સાધરેન્દ્રસ ઘોડેસવારો ધસી આવ્યા. એમનો
કેલિકેટિમ નામનો સરદાર બહાદુર અને કાબેલ હતો. લેમેક્સની અને એની વચ્ચે દંડ-
યુદ્ધ થયું તેમાં પ્દેશે ધા લેમેક્સને વાળ્યો એટલે લેમેક્સે સામે એવો ધા કપો કે બલે
માથે પડ્યા અને માથે ઝુલા સાધરેન્દ્રસન ઘોડેસવારો એનું શવ અને શસ્ત્ર લઇ ગયા
ને તુરત તેઓ પૂછા લેખથી એથીનિયનોની દિવાલના એક ભાગ ઉપર ચઢી આવ્યા.
ત્યાં આગળ નિકિઅસ પડ્યો હતો અને જડુ યોદ્ધાં માણસો હતાં. નિકિઅસ બચવું મહ-
ત્વ જોઇ જોમ તેમ પધારીમાંથી ઉઠ્યો અને ત્યાં દિવાલ પાસે પડ્યો. ફેંકવાનાં અને
બીજાં ધંત્રા, અને લક્ષ્મ વગેરે પડ્યાં હતાં તે બધાને એકદમ પોતાનાં માણસો પાસે
આગ લગાવી દીધી. આગ એકદમ વધી અને એ જોઇને સાધરેન્દ્રસને પાછા ફર્યા એ-
ટલે આ રીતે નિકિઅસ, એથીનિયનોની દિવાલ, તેમની તીજેરી એ બધું ઉગ્યું.

હવે નિકિઅસ એકલો સેનાપતિ રહ્યો અને ફત્તેદ મળવાનાં સારાં ચિન્હ જણાવા
લાગ્યાં, કેમકે સિલિડીના શેહેરો એથન્સના પક્ષમાં આવવા લાગ્યાં, અને બગિયાની કુમકે
સૌ આવે તેમ ફેંકેકલ્લેથી દાણદણીનાં બરેલાં બહાણે આવતાં ગયાં. વળી સાધરેન્દ્ર-
સનેભાંથી વધારે વખત બચાર કરી રાક્ષાની આઘા ઘટતાં શરણે આવવાની દરખાસ્તો
આવવા લાગી. સાધરેન્દ્રસથી આથે તો એથન્સના વિજયની વાત એવા વધારેલા રૂપમાં
થવા લાગી કે સાધરેન્દ્રસનોની મદદે આલિપ્પસ યોદ્ધાં બારકસો સાથે સ્પર્ધાથી આવતો
હતો તેણે એ આંબળતાં ધારું કે એથીનિયનોની દિવાલને લીધે સાધરેન્દ્રસમાં પેસાશે નહીં
અને સિમિડીના આખા ટાપુને પણ એથન્સના હાથમાં જતો અટકારવાની આઘા રહી
ન હતી; તોપણ તેણે પોતાની સગર તણ દીધી નહીં તે ઇટલીનાં નગરોને અને તો
એથન્સની આજુ તરે આવતાં અટકારવાને માટે જ. એથન્સ વિરે સર્વત્ર એવી વાત પ્ર-
સરી રહી કે તેઓની આગળ કોઈ ટકી શકે એમ ન હતું અને તેમનો સેનાપતિ કાબેલ
હતો તેટલો જ નમીજદાર ટોઈ અજીન હતો.

આ પ્રજા અને વિજયથી નિકિઅસ પણ તેથી પ્રતિવિરુદ્ધ વત્સાવી અને ભેપરવા
બન્યો અને સાધરેન્દ્રસથી તેને પાછી જાતમી મળી કે નગર શરણે આવવાની તૈયારીમાં ઇ
એટલે તેણે આલિપ્પસ વિરે દરકાર કરી નહીં, અને એને કડિ જનરનો અટકારવા માટે

કસા ઉપાય લીધા નહીં. ગાઢલિપ્પસ સહીસલામત ઉતર્યો અને તેણે સાધરેક્યૂસ તરફ આવતાં આવતાં સિપાહોની સારી સંખ્યા ભેગી કરી. સાધરેક્યૂસનો તેના સામીપ્યની ખબર જ ન હતી. એથીનિયનોની દિવાલનો બહુ થોડો ભાગ બાકી હતો, અને તે ચણી લેવાનાં બધાં સાધનો તે સ્થલે એકઠાં થઇ ચૂક્યાં હતાં. અને એક દિવસ સાધરેક્યૂસનો સભામાં એકઠા મળી શી શરતો કરી શરણે જવું એ વિષે વિચાર કરતા હતા તથા કેટલાકનો મત એથીનિયનોની દિવાલ પૂરી થાય તે પહેલાં ગમે તે પ્રકારે વિચલનો અંત આણવાનો હતો, ત્યાં આ અણીની ઘડીએ ગોંગાઇલસ દોરિન્થના એક બ્લાણમાં સિસિલી આવેલો સાધરેક્યૂસમાં દાખલ થયો. એને જોઇને આખું નગર ઉત્કંઠિત થયું. એણે કહ્યું કે એમને મદદ કરવા ગાઢલિપ્પસ અને કેટલાંક બ્લાણો આવે છે અને બહુ જ પાસે આવી પહોંચ્યાં છે ત્યારે તેમનાથી એ વાત માની શકાઇ નહીં. પરંતુ ત્યાં ગાઢલિપ્પસનો એક દૂત પણ આવ્યો તે સંદેશો લાવ્યો કે સાધરેક્યૂસન લશ્કરે ગાઢલિપ્પસને મળવા સામા આવવું. આથી તેઓનામાં એકદમ હિંમત આવી અને તેઓ સત્તાત્મ ધારણ કરી સજ્જ થયા. ગાઢલિપ્પસ આવ્યો એટલે તુરત એણે સાધરેક્યૂસન લશ્કરને લડાઇ માટે દોર્યું. એથીનિયનોની દિવાલ આગળ બન્ને લશ્કર સામસામાં મળ્યાં, ત્યારે ગાઢલિપ્પસે સંદેશો મોકલ્યો કે એથીનિયનો સિસિલી છોડીને તુરત આશ્વા જતા હોય તો તેમને હરકત કરવામાં નહીં આવે. નિકિઅસે આ ઉદ્ધત વેણે સાંભળ્યું પણ નહીં, પણ કેટલાક એથીનિયન સિપાહો સાધરેક્યૂસનોને તુચ્છકારતા બોલી ઉઠ્યા—“શું સ્પાર્ટાથી એક જબ્બો અને સોડી આવી એમાં તમે કુલાઇ મયા ! હજુ તો અમે કાલે સ્લવારે ગાઢલિપ્પસ કરતાં મ્હડતા ત્રણસો સ્પાર્ટોનોની બેડી ભાગીને તેમને તેમને ઘેર વિદાય કર્યા છે.”

ટાઇમિઅસ એક સ્થલે લખે છે કે સાધરેક્યૂસનોને ગાઢલિપ્પસમાં કંઇ વિશેષતા લાગી નહીં. અને થોડા વખતમાં જ તેમણે એનાં દ્રવ્યલોભ અને હલકાઇ જોઇ લીધાં; તેમ તેનો જબ્બો અને જટા જોઇને એમને પ્રથમથી હસવું આવતું. પણ એ જ હતિહાસીક ખીન્ને સ્થલે લખે છે કે ગાઢલિપ્પસ બ્યાં બ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં તેની આસપાસ સાધરેક્યૂસનો ધવડ પંખીની આસપાસ ખીન્ને પંખીઓ ટોળે મળે તેમ વીંટળાઇ વળતા અને એ બ્યાં જતો ત્યાં પાંચળ પાછળ જતા. આ ખીજું વર્ણન જ ખરૂં છે. સાધરેક્યૂસનોએ એની છડી અને જબ્બામાં સ્પાર્ટન પ્રતાપનો પ્રભાવ દોડો અને તેની સરદારી સ્વીકારી. થ્યુકિડિડિસ પણ લખે છે કે સિસિલીની સ્વતંત્રતા એક ગાઢલિપ્પસને લીધે જાળ્યો. ક્ષાલિસ્ટસે આ સર્વ બનાવો નજરે એચેલા હતા, અને તે સાધરેક્યૂસનો નાગરિક હતો, તે પણ એમ જ લખે છે.

પહેલાં યુદ્ધમાં એથીનિયનો છુટ્યા અને તેમણે કેટલાક સાધરેક્યૂસનોને કાપી નાખ્યા. દોરિન્થનો ગોંગાઇલસ આ યુદ્ધમાં પડ્યો. પણ ખીન્ને દિવસે જ સેનાપતિનો અનુભવ શું કરી શકે છે તે ગાઢલિપ્પસે બતાવી આપ્યું. એનાં એ જ પાયદલ હથેલ વડે અને એ જ સ્થલે તે ફરી લડ્યો પણ પોતાના લશ્કરને જુદા બૃહદમાં ગોઠવીને એણે એથીનિયનોને હરાવી તેમની બાવણી સુધી ન્હસાડ્યા તથા પોતાની દિવાલ ચણવા માટે એથીનિયનોએ જે સાધનો એકઠાં કર્યા હતાં, તે પડાવી લઇ, તે વડે પોતાની આડી દિવાલ એવી રીતે વધારી કે એથીનિયનો ખીન્ને યુદ્ધમાં જીને તોપણ નેથી તેમને કંઇ લાભ થાય નહીં.

આ છતથી ઉચ્ચેલાં અને સાધરેકપુત્રોએ કંટલાંક બારકસો તૈયાર કર્યા, અને કિલ્લા બહાર દુકડીઓ મોકલતા રહી ઘણા બંદાવાનો પકડ્યા. વળી માધલિપ્પમે જાતે સિસિલીનાં બીજાં નગરોને વિનંતિ કરી અને તેઓએ એને માન આપી સાધરેકપુત્રને જનતી મદદ મોકલી. નિકિઅસ પાછો પોતાની આગલી નાસીપાસી અને વહેલી દીલમાં પડ્યો અને દૂરી ગયેલી સંરિધનિના ખબર અથન્સ લખીને જણાવ્યું કે “આ લશ્કરને પાછું બોલાવી લ્યો કે એમ નહીં તો બીજું મોકલો; અને મહાદે સરીર નંખાઈ ગયું છે એટલે ગમે તે કરે પણ મને આ સરદારીમાંથી છૂટો કરવાની મહેરબાની કરો.”

એથીનિયતો બીજું લશ્કર મોકલવાનો ઇન્દો કરતા જ દતા, પણ અત્યાર સુધી નિકિઅસનો નસીબ અને વિજયોને લીધે ઇર્ષ્યાથી વિલેખ થયા કરતો હતો. પણ હવે તે મળે ઉતાવળ કરી અને દરાવ કર્યો કે વખત ઝલતુમાં એક મોટા કાફલો મોકલવો, તે સાથે ડિમેઝનિસને મરદાર તરીકે મોકલવો. અને યુગધમેડોનને શીયાળો પૂરો થવાની રાહ જોયા વગર સિમાહોનો પગાર ચૂકવવા વગેરે માટેનાં દ્રવ્ય સહિત એકદમ મોકલવો અને તેણે નિકિઅસને જણાવ્યું કે પ્રજાએ એના લશ્કરમાંના એના હાથ નીચેના યું-યા-દટિમસ અને મિનેન્ડરને એના મદદગાર મેનાપતિઓ તરીકે પમંદ કર્યા છે.

દરમિયાન નિકિઅસના મૈત્ર્ય તેમ જ કારકા ઉપર એક વખતે હુમલો કરવામાં આવ્યો. રાજ્યાતમાં એના કારકાનો એક ભાગ હાર્યો; પણ જલયુદ્ધમાં આખરે એણે વિજય મેળવ્યો તથા દુસ્મનના ઘણાં બંદાઓને હુબાડ્યાં. પરંતુ તેનાથી તેની જમીન ઉપરની સેનાને મદદ પ્લેગ્યાદી ચકાષ નહીં અને માધલિપ્પમે એકાએક ધસી જઈ એનો પ્લેમાધરિયમનો કિલ્લો લઇ લીધો એટલે એથીનિયનોને લશ્કર અને બંદાઓ માટેના બધા સરંજામ અને તેમની તાજેરીનો મોટો ભાગ એના હાથમાં આવ્યો. કિલ્લાનું રક્ષકસૈન્ય કપાઈ ગયું કે કેદ પકડાયું. અને નિકિઅસને પ્લેમાધરિયમ જતાં તરિયા માર્ગે સરસામાન મેળવવા માટે દર વખતે દુસ્મનના બારકસો સાથે યુદ્ધ કરવાની ફરજ પડ્યા મીડી. કેમકે એ કિલ્લાને જ તેણે પોતાનું ચાલું બનાવ્યું અને તેના આશ્રય નીચે પોતાનાં બારકસો રાખી બંદરની અંદર આવવાના રસ્તા ઉપર ચોકી બેસાડી.

વળી સાધરેકપુત્રને જલયુદ્ધમાં હાર્યા તેથી પણ નાહમત ન થયા, કેમકે એ હાર તેમને પોતાની એથીનિયનોની પાછળ પડવામાં થઇ ગયેલી અવ્યવસ્થાને લીધે ખમવી પડેલી લાગી. એટલે તેમણે શરીથી યુદ્ધ કરવા માટે એક જંગી કાફલો તૈયાર કર્યો. પરંતુ ડિમેઝનિસ નવો મોટો કાફલો અને નવું સૈન્ય લઇને આવતો હતો એટલે તે આવી પ્લેગ્યે તે પ્લેગ્યાં પોતાના નિર્ભલ મૈત્ર્યથી લડતું નિકિઅસને ચોખ્ખ ન લાગ્યું.

પણ મિનેન્ડર અને યુથાદટિમસને નિકિઅસ અને ડિમેઝનિસની અદેખાઇ હતી અને છેલ્લો આવી પ્લેગ્યે તે પ્લેગ્યાં પરાક્રમ કરવાનો લોભ હતો. તેમણે કહ્યું કે માધરે-કપુસના કારકાની જગ્યા પણ બ્લીક દેખાડીએ તો એથન્સની ઉજ્જવલ કીર્તિને કલંક લાગે એટલે એ બન્નેએ નિકિઅસના મતથી ઉલટા મત આપી યુદ્ધ કર્યું. માધરેકપુસના કારકામાં દોરનિયવામી ઓરિરેટાન હતો; તે નૈકાયુદ્ધમાં કુશલ હતો; અને એની એક યુગિયથી એથીનિયનોની દાર ચર્ધ. એથીનિયનોની રાખા પાંખ સજા દારી અને તેમનાં ઘણાં

માણસ કપાઈ ગયા નિકિંચમની મૂઝવણનો પાન ન હોય તે કહેના લાગ્યો કે “હું એકલો સેનાપતિ હતો ત્યારે દુર્દયથી હાર્યો અને હવે આ મ્હાગ માથીઓની ઝકરથી હાર્યો”.

એટલામા ડિમોરથનિસનો સમર્થ, અને દુઃખન ડરી જાય એનો ભવન, કાફલો આવી પહોંચ્યો એની નાચે તોતો બાન્દમ અને પાચ દહાડા બખ્તરી પાચદમ આન્યા, તે ઉપ નાત તીન્દાજ, જોડિયુવા વગેરે થઇને પણ દહાડા આન્યા તેમના બખ્તરો ઝગડી રહ્યા, નાનટા કન્દરી ન્હા, અને વહાણોની ચાલ અનેક નિગિત આકૃતિઓની બબઝૂમી ઉડીને આખમા આરી રરી કાકલો દાન્બદ વ્યવમા વાનતે ગાનતે લડાયદ નાદ કરતો મોટા દબળાથી સાધરેન્સમના બાનગા પેદા અને સાધરેન્સનો શેદ ખાઇ ગયા

સાધરેન્સમનો પાઠા નામીપામીની અણી ઉપર આન્યા તેમણે ધાર્યું કે તેમના દુખનો છેડો આનરો જ નહીં, તેમણે જે જનજીવારી વેરી તે એજે ગઇ અને બધી મહેનત અને લડાઇ નવેમગથી દરનાની ગરી પણ આ નવુ લશ્કર આન્યાથી નિકિંચસને જે આનદ થયો તે બહુ ટકા મુદત ન્હો એની અને ડિમોરથનિસની પહેલી મુલાકાતમા ડિમોરથનિસે વિચાર બતાવ્યો કે “આપણે તુલન દુખનો કવો એટલે સાધરેન્સમને એક તરફે જીતી લઈ મોટો યશ મેળવી એથન્સ જમાન” નિકિંચસ તેના સાહસ અને અગિ આનથી આશ્ચર્ય પામ્યો, અને જોયો કે એના મનિયુવા દુદકા માર્યા અત્યત જોખમ બરેતા છે અને એમ કંવાની જરૂર પણ નથી સાધરેન્સમને વિગ્રહ લખાનાથી હાનિ છે તેમની પામે પૂરતુ નાછ નથી, અને તેમના મદદગારે તેમને અને તેમના પક્ષને બહુ નખત મુઠી વગળી ગ્હે એના નથી રિનબધી એઓ ભીડમા આનરો અને એમ થતા તેઓ પોતાની મેજે પ્રથમની માફક શરણે આનવાની શરતો પૂઠતા આનરો સાધરેન્સમમા કેટલાક માણસો ગુપ્ત રીતે નિકિંચસને મળી ગયેના હતા અને તેઓ એને કહ્યા કરતા કે “ધીરજ રાખો નામરિ લડાઇથી અને ગાદનિયપસવી ઝટાળતા જાય છે, અને જરાક વધારે મૂઝારો કે હથિવાર મુકી દેશે”

પણ આ સર્વ નિકિંચસ સ્પષ્ટતાથી કહી શક્યો નહીં એટલે એના જોગ જોગ વચનથી ખીજ સેનાપતિએને એના બોનનામા એનું બ્હીકણપણું જ લાગ્યું તેઓએ ધાર્યું કે એ એની પ્રકૃતિ માફક સાવચેતી અને હીલની જ બનામણુ કરે છે, પણ એથી પહેલાં લશ્કરનો જુગસો મદ પડી ગયો હતો અને દુઃખનની બ્હીક ભાગી ગઇ હતી. એટલે ખીજ સર્વ સરદારો ડિમોરથનિસના મતના થયા અને નિકિંચસને પોતાના ધાધા પાછા ખેંચી લેવા પડ્યા

ડિમોરથનિસે રાતમા એપિપોલી ઉપર દુખનો કયો રક્ષકર્મેન્ય અસાનધ હતું તેમાંના વણુ જણુ કપાઇ ગયા અને ખીજ લડવા તેને એજે દરાવ્યા પણ ડિમોરથનિસ આગળ વધીને ખીઓશિયનોનો પડાન હતો તેની ઉપર તૂટી પડ્યો એ સિપાહો દારબદ થઇ એથીનિયનો ઉપર ધસી આન્યા અને તેમના સીધા ભાવા અને સિદ્ધનાદથી એથીનિયનો પાછા હટ્યા અને ઘણા કપાઇ ગયા વગી આ દારથી એથીનિયન લશ્કરમા બવે ગડબદ અને નાસ વર્તી રહ્યો ન્હામનાગઓ દાન્બદ થઇ આગળ વધનારઓમા દોડી આન્યા અને તેમની હામે વગી ગઇ અધારમા મિત્ર મણુ અને શત્રુ કોણુ તે સમજાયુ નહીં

અને ક્યાં બહુ તે સમયું નહીં. એ અસ્ત થતો હતો એટલે તેનો નહીં જેવા પ્રકાર અનેક વસ્તુના પડતા પડછાયામાં અને ચારે તરફ થતી હીલચાલમાં નકામો હતો. વળી એ એથીનિયનોની પાછળ હતો એટલે તેમના લાંગ્રાં ઓથા આગળ પડતા અને પોતાની સંખ્યા કટલી હતી તે, કે પોતાનાં ચત્રોનો ચળકાટ, તેઓ જોઈ શકતા નહીં, તથા શત્રુની ટાલો વગેરેના ચળકાટથી તેઓ હતા તે કરતાં વધારે અને સંપૂર્ણ સજ્જ થયેલા જણાતા હતા. ટૂંકામાં, એથીનિયનો સજ્જ હાથો અને મૂઠીઓ વાળીને નાહા. શત્રુ બધી બાજુથી તેમના ઉપર ધસી આવ્યો, અને કતલ ચાલી રહી. ઘણા પોતાના પક્ષના જ શત્રોથી ક્રુપાવા, કટલાક દિવાલો અને ખડકો ઉપરથી પડી જઈને મુલા ઘણા ખેતરોમાં વિખરાઈ જતા પડી ગયા તેમને સ્વધારે સાધરેકુસન ધોડેસવારોએ દાર ક્યાં આ લડાઈમાં બે-હમર એથીનિયનો પડ્યા અને સન્ધ્યા તો ઘણું જ ગુમ થયાં.

નિકિઅસને બધ હતો જ કે આવું કંઈ થઈ બેસશે, પણ આ ઘા ઘણો સખ્ત વાગ્યો અને તેણે ડિમેરથનિમને તેના અધિચારી આદસ માટે ઘણો દુકાં આપ્યો. ડિમેરથનિસે પોતાનો બનતો બચાવ ક્યો પણ તે માથે આગળ માટે અભિપ્રાય આપ્યો કે તેમણે બહાણમાં બેસી બનતી ત્વરાથી એથન્સ ચા'વા બહુ. તેણે કહ્યું. “આટલા બલથી વિનય મેળવવાની કે એથન્સથી નવું લશ્કર આવે એ આશા ખોટી છે. વળી આપણે જીત્યા હોત, તોપણ આ સ્થલે રહેવું ખોટું છે; કેમકે અહીંના હવા પાણી સિપાહોને બારેમાસ નડે છે, અને આ ઋતુમાં તો ઘણાના ઇવ લેશે.” પાનખર ઋતુ બેસી ગઈ હતી, અને લ-લશ્કરમાંના ઘણા માંઢા હતા તથા કોઈમાં જુઓ ન હતો.

પણ નિકિઅમે પાછા ફરવાની વાન પર કાન માંડ્યો જ નહીં. તેને સાધરેકુસનો જવા નહીં-દે એવો બધ ન હતો પણ એથીનિયનો તહોમત મુકે અને મળ કરે તેનો બધ હતો. તે બોલ્યો કે “અહીં એકદમ ન્હાસવું પડે એવો કંઈ બધ હાલ દેખાતો નથી; અને એમ હોય તોપણ એથન્સમાં સ્વદેશીઓને હાથે મરવા કરતાં અહીં શત્રુને હાથે પડવું બેહતર છે.” બાધરેકુસનના લીઓએ એક પ્રસંગે તેના સ્વદેશીઓને કહેલું કે “તમારી સાથે મરવા કરતાં તમારે હાથે મરવું બેહતર સમજવું છું,” એવો નિકિઅસનો મત ન હતો. હાલની ડાવણીનું સ્થલ ફરવા માટે નિકિઅમે કહ્યું કે એ વિષે નિશાને વિચાર કરવો જોઈએ.

પોતાની ખુદી સચના હાનિકાન્ક નીવડી હતી એટલે ડિમેરથનિસ વધારે ખોટી શક્યો નહીં. અને નિકિઅમના મતમાં ભગવાનું ખીજું કારણ એ હતું કે તેણે જોયું કે બીજાઓ પણ નિકિઅસને સાધરેકુસમાંથી મળતી બાતની ઉપર આધાર રાખતા હતા અને એ બાતમીને નિકિઅસ પાછા ફરવાની વિચ્છ હોવાનું કારણ ગણતા હતા.

પરંતુ સાધરેકુસનો નવી મદદ આવતી ગઈ તેમ તેમ વધારે બલવાન થતા ગયા અને માંદગાથી એથીનિયનોનું બધ ફીણ થતું ગયું એટલે નિકિઅમે જ પોતાનો અભિ-પ્રાય ફરવો અને લશ્કરને બહાણમાં બેસી ઉપડી જવાનો દુકાં ક્યો.

બધી તૈયારીઓ થઈ ગઈ, અને સત્રુએ તેમની હીલચાલ ઉપર લશ્ક આપ્યું નહીં કેમકે એથીનિયનો ઉપડી જશે એમ તેઓએ ધારું ન હતું. પરંતુ જે સારું કુચ કરવાની

હતી તે જ નીતે ચદ્ર અદલ્ય થયું ને જોઈ અજાનથી કે જોઈથી નિઙ્ગમના અને બધાના હોશ ઉડી ગયા સૂર્યઅદલ્ય નિષે તો સામાન્ય લોક પણ જાણતા થઈ ગયા હતા કે તે સૂર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે ચદ્ર ખીલી લીધામાં આવી જવાથી થતું હતું. પણ ચદ્રઅદલ્યમાં પૃથ્વી અને ચંદ્રની વચ્ચે શી વસ્તુ આવતી હતી કે એનું શું કારણ હતું તેની ટાંછને ગમ ન હતી. એટલે ચદ્ર પૂર્ણ કલામાં પ્રકાશતો હોય ત્યાં એકદમ તેનું તેજ દુરાર્ધ જાય અને તે એક પછી એક જુદા જુદા રંગના દેખાય એ દેખાય તેમને મિશ્રિત અને ચમત્કારિક લાગતો અને તેઓ ધારતા હતા કે એથી દેવો કોઈ મોટી આશ્વતનું સૂચન કરતા હોવા જોઈએ.

ચંદ્રનો પ્રકાશ અને તેનું અદલ્ય એવી રીતે થાય છે એ સમજાય એવી રીતે અને અપ્પત્તાથી પ્રથમ બતાવી આપનાર એને એગોરસ હતો પણ એ દિલ્લમુદ્દ આગથી જ પે દીનો હતો અને એનો અથ યોગ માણ્યો પામે જ હતો જેઓ ને ખીજને ઘણી સાથ ધાનીથી અને અદગની વસ્તુ ગુપ્ત ગખનાના સોગદ લેનારનીને જ આપતા લોખને સંદિ-પિજાનના શાસ્ત્રીઓ ઉપર, અને તે સમયે ઉ કાનાદીઓ* હોવાતા તે, એટલે ખગોળવેત્તાઓ, ઉપર અભાર હતો, અને તેઓ આમશના બનાવે જડ કાત્રો, ચેતનહીન બંધો, અને અનિવાર્ય સંદિષ્ઠમથી થતા જણાવતા હતા તેથી મામાન્ય યોગને તેઓ દેવોની મત્તાનું અપમાન કરતા હોય એવું લાગતું હતું આના લોકમતને લીધે ગ્રોટોગોમને ભાગનું પર્યુ હતું, એને એગોરમને દેહખાનું મેનનું પર્યુ હતું, જેમાંથી ગેલિનિમ તેને ઘણી સુગીબતે છોડવી શક્યો હતો, અને સંદિવિજ્ઞાનની ચર્ચામાં તે પગતો નહીં તોપણ સોફોકલિસને પોતાના જનનનો ભોગ દિવસુશીની ખાતર આપવો પર્યો આખરે પેટાના ભગ્ન પ્રકાશથી દુનિયાને જોધ થયો, અને એનું શિક્ષણ એના ચારિત્રને લીધે તેમ કુદગતી કાણોને માથે એની દિનસુશીમાં* વી મત્યનો સ્ત્રીકા છે તેને લીધે, જગતમાં નમરૂ તે પછી આવી નિઘાઓ ધમવિમુખ છે બાણે છે એવો જોઈ જતો ગ્લો અને અણિતશાસ્ત્રનો અભ્યાસ લોકપ્રિય થયો આ જ્ઞાન તેને પેટો પામેથી મગેલું હોવાને લીધે તેનો મિત્ર ડાયન કુચ કરતી રખતે ચદ્રઅદલ્ય થયું પણ સ્ત્રીધો નહીં અને એમિન્થમથી ઉપડયો તથા ડાયોનીમિયમ મામેની પોતાની મગ બનાવી ગા નિજથી થયો.

નિઙ્ગમ પાસે આ ટાંખે ગેટ સામે બરિખરેતા ન હોવાથી તે ઘણો ગભરાયો એનો મુખ્ય ભવિષ્યવેત્તા ક્રિટોબાલિસ, જેનું વનલું પોતાના મેશની ફિરર જોડી કના તન્દ્ર હતું, તે યોગ વખત ઉપર ચગજ પામેો હતો આ અદલ્યને ચમત્કાર ગણીએ તો પણ કામતોમરસ કહે છે તેમ, તે નાગી જનારોને ગાપસકન ઉપ ગણાતું ન જોઈએ પણ લાભકારક નબાતું જોઈએ એ જોઈએ મમ બરથી કેરારેલું દોષ છે તે નાટક કર્તા પોને ચાના કના ગણા વધારે પમર જે છે એના લામનો ઝાડી કનો રાન અ

* ખગોળવેત્તાઓ પોતાના મિત્રની પાતો રતા તે સામાન્ય લોકને ઉ ૧ અને ગેવી બીજા અતરિક્ષમાની વસ્તુઓ વિશે પાતો રતા લાગતા તે ઉપરથી તેમનું ઉ ૨ રમા અને હા ખીમા 'ઉ' નાદી નામ પર્યુ હતું ગ્રેસ્ટિડાનિમના વાદ્યા નામના નાગમાં એ ખગોળ વેત્તાઓને 'ઉ' નાદીઓ* કહી બનાવે.

જવાણું છે. વળી એટિલ્લાછડિમ લખે છે તેમ ગ્રહણ પછી કામકાજ માત્ર ત્રણ દિવસ વર્જ્ય ગણાય છે. પણ નિકિચ્છસે તો એક આખો માસ યોગવાને લઠ કરી, જાણે કે ચંદ્ર, પૃથ્વીની છાયામાંથી નીકળ્યો તે જ ફાળે તેનો પ્રદાય પ્રથમના જેવો તે ન લેઈ શક્યો હોય.

તેણે ખીજું બધું કામ છોડી દીધું અને દેવના ઉપહારો તપાસતો બેઠો ત્યાં તો માધરેકમ્પસનોએ આવીને એથીનિયન લસકરને જમીન તરફથી અને કારલાને બારામાંથી ઘેરી લીધું. બારકસોમાંથી મોટી ઉમરના ખલાસીઓ તો શું પણ હોડીઓ અને નાવડીઓમાંથી છોકરાઓ પણ ધર્મી આવી એથીનિયનોને ટૂંકારા કરી મેદાન પડવા કહેવા લાગ્યા. દિરેકલાછડિસ નામનો એક ખાનદાન કુલનો છોકરો એટલો પામે આવી ગયો કે એક એથીનિયન બારકસ તેની પાછળ ગયું. ત્યાં તેનો કાંઠો પોલિકસ પોતાના હાથ નીચેનાં દસ બારકસ સાથે એને શુકાવવા આવ્યો. પોલિકસને મદદ કરવા વળી ખીજાં બારકસ આવ્યાં. આમ એક સમ્પન્ન ઝપાઝપી થઈ તેમાં સાધરેકમ્પસનો શલ્યા અને યુરાદમિડન વગેરે ઘણા મરણ પામ્યા.

એથીનિયન સિપાહો વધારે વિવળ વેદી સક્યા નહીં. તમણે ઘણા રોપથી પેતાના સૈન્યદારોને જમીન માર્ગે કુચ કરવા કહ્યું. કેમકે ઉપલાં યુદ્ધ પછી માધરેકમ્પસનોએ બદર-તે બાદ બંધ કરી દીધું હતું. નિકિચ્છસેને પણ રસ્તે જઈ બસો બારકમ્પ અને માલ લાદવાનાં આટલાં બધાં વઢાણ જતાં કરવાનો વિચાર રુચ્યો નહીં. એટલે એણે પાપ્પલની ઉત્તમ ટુકડીઓ અને વીણેલા તીર્થદાર વગેરે મહિત એકસો દસ બારકમ્પો તૈયાર કર્યા. ખીજા લસકરને કાંઠા ઉપર હારબંધ ગોઠવ્યું. તથા છાંવણી અને ત્યાંથી લકર્ચુસિસના મદિર સુધી જતી દિવાલો તથા દીધી. સાધરેકમ્પસનો ઘણા વખતથી લકર્ચુસિસને દેવગમાં ઉપહાર ધરી રાખ્યા ન હતા તે એથીનિયનો ખસ્યા એટલે તુરંત એમના ધર્મશુઓ અને સેનાપતિઓએ જાહેર ધર્મ.

સાધરેકમ્પસન બારકસો અને લસકર પણ મજાજ દનાં અને ઉપહારનાં આંતરડાં ઉપરથી પૂનરીઓએ કહ્યું કે જો તેઓ પ્રથમ હસ્તો ન કરતાં એથીનિયનોના હુમલાની શદ્ધ જોશે તો અવશ્ય મોટો વિજય મળશે, કારણ કે લકર્ચુસિસ હમેશ પોતાનો ખચાવ કરવામાં જ વિજયી થતો. આ ભોધ ધ્યાનમાં રાખીને માધરેકમ્પસનો નીકળ્યા.

એટલે એ મહા નાકાયુદ્ધ શરૂ થયું. એ યુદ્ધની ખામ વિશેષતાએ હતી કે તે યુદ્ધ આશરું હતું તે કાંઈ ઉભા રહી જોતાં સાધરેકમ્પસનો અને એથીનિયનો પણ તે દરમિયાન લડનારોઓની માફક જ અનેક જુદા જુદા આવેશ અને જુગ્મમાં આવી જતા હતા. શુદ્ધ દરમિયાન બિજા બિજા સ્થલે જે જે વાગદરતી હારજત થતી તે મર્યાદા કાંઈ ઉભેલા પ્રેક્ષકો જોઈ શકતા હતા. એથીનિયનોને દુસ્મનોથી જેટલું ખમતું પડ્યું તેટલું જ તેમના બારકમ્પોની બાંધણી અને તેઓની વ્યવસ્થાથી ખમતું પડ્યું. તેમનાં બારકમ્પો બારે દોડાં અને સદેશથી આગંચરમાં વાગી શક્યા એવાં ન હતા ત્યારે સાધરેકમ્પસન બારકસો દેવકાં અને ચપલ હતાં. અને એથીનિયનોને ચોટી જગ્યામાં જ બધાં બારકસ રાખ્યાં પડ્યાં હતાં. એટલે તે ખીંચોખીંચ દાગ અને સાધરેકમ્પસન બારકમ્પો તેમના હુલ્લ મોભે-

રથી ધસી આવતાં. વળી સાધરેકૂસનો પાસે મોટા પત્થરોનો જળરો સંમદ હતો તે ત્યાં પડતા ત્યાં કામ કરતા અને એથીનિયનો પાસે બાઝા અને તીર સિવાય બીજાં અસ્ત્ર ન હતાં; અને વળી તીર બાઝાની ગતિ બારકસની ગતિથી છેક અનિશ્ચિત થઈ જતી હતી; એટલે તેનાથી દુશ્મનને બહુ યોડી ઇજા થતી. પત્થરો વર્ષાવવાની યોજના કોરિન્થવાસી એરિસ્ટોનની હતી; તે આ યુદ્ધમાં ઘણી કાબેલિયત અને હિંમત બતાવીને સાધરેકૂસનો છતી રહેવા આજ્ઞા કરતા તે પહે મૃત્યુવશ થયો.

આ દારુણ અને પાણુધાતક પરાજય પછી જલ્દમાં ન્દાસતું અશક્ય હતું. અને પગ નસ્તે ન્દાસતું પણ અત્યંત વિકટ થઇ પડ્યો એ એથીનિયનો ગણુતા હતા. આ નિરાશામાં દુશ્મન કાંઠા ઉપરનાં બારકસ પકડતો હતો તેને પણ તેમણે અટકાવ્યો નહીં કે પોતાનાં શવને ભૂમિદાદ કરવાને પણ પરવાનગી માગી નહીં. શવોને પડતાં મુકવા કરતાં માંદા અને ધવાયેલા બાઇબંદોને પડતા મુકવાથી તેમણે કાળજી વધારે કપાડું; અને સાથી વધારે દયાપાત્ર તેઓ પોતાને જ ગણુવા લાગ્યા; કેમકે અનેક વિપત્તિઓ અને દુઃખો વેડીવેડીને અંતે તેમની પણ એ શવોની અને એ ધવાયેલાઓની જ દશા થવાની હતી.

એથીનિયનો રાતે કુચ કરવાના હતા. સાધરેકૂસનો દેવોને ઉપદાર ધરવામાં અને અન્યોન્ય મેજબાનીઓ કરી વિજયનો હાથ દર્શાવવામાં અને હર્કુલિસનો ઉત્સવ પાળવામાં પડ્યા હતા. ગાદકિખસ જાણુતો હતો કે તેમને આ સર્વ પડતું મુકી દુશ્મન સામે દોરવાનું કામ અશક્ય હતું. પણ હર્મોદિસે હજી કરી નિકિઅસને છેતર્યો. એણે પોતાના વિશ્વાસુ માણુસોને નિકિઅસ પાસે મોકલ્યા. તેઓએ પોતાને એના શેહેરની અંદરના મળ-તિયાઓએ મોકલેલા જાણુપીને બાતમી આપી કે સાધરેકૂસનોએ બધા રસ્તા ઉપર ચોટી બેસાડી છે અને દેટલાંક છૂપાં થાણાં બેસાડ્યાં છે. ભોળા નિકિઅસે આ વાત માની અને એથીનિયનો રાતે ન નીકળ્યા. સ્વહારે સાધરેકૂસનો આગળ પ્હોંચી વળ્યા. તેઓએ બધી વિકટ જગા હાથ કરી, પૂરો ભાગી નાંખ્યા, તરણો આગળ બાંધકામ કરી લીધાં, અને ખુશી સપાટ જગાઓમાં રસાણો રાખ્યો. એથીનિયનોને ડગલે ડગલે લડતું પડે એવી રીતિ થઇ રહી.

એ બીત્રાસ એક આખો દિવસ અને રાત ગુપ્તગુપ બેસી રહ્યા અને પછી રાતા અને આંસુ પાડતા નીકળ્યા: જાણે કે તેઓ જે સ્થલ ત્યજતા હતા તે દુશ્મનનો દેશ નહીં પણ સ્વદેશ ન હોય. તેમની પાસે ખોરાક કે કંઈ સાધન પૂરતાં ન હતાં અને તેમને માંદા અને ધવાયેલા મિત્રો તથા બાઇબંદોને પાછળ મુકી ચાલ્યા જતાં બહુ લાડાં. પણ એ વખતનાં દુઃખ કરતાં આગળ ડગલે ડગલે તેમને વધારે વધારે દુઃખ ખમવાં પડ્યો એ નિઃસંશય હતું.

જ્યાં જોઇએ ત્યાં દુઃખની મૃત્તિઓ હતી, પણ સાથી વધારે દયાજનક દેખાવ નિકિઅસનો હતો. એ રોગથી નંખાઇ ગયો હતો અને એને સારા અને પુષ્કળ ખોરાકની તથા અનેક સંભાળની જરૂર હતી છતાં એને બીજાઓના જેટલી જ સંગી અને મુશીબન વેડવાની હતી. પણ અચક્ષ્ણ સિપાહોને જે કડતું કે ખમતું બારે પડતું હતું એવું

ઘણું ઘણું એણે ક્યું અને ધીરજથી વેશ્યું. અને એના સિપાહોની ખાતરી થયા ન્યગર ન રહી કે આ દિગ્ગત અને મહનશક્તિ તે જાતની ખાતર કે મૃત્યુના બચથી બતાવતો હતો એમ ન હતું પણ હજી લશ્કર કદાચ ઉગરે એવી એના મનમાં કંઈક આશા હતી તે જ એનું કારણ હતું. જ્યારે ખીજા ભય અને ગમગીનીથી અવશ થઈ મોટેથી રોતા હતા ત્યારે નિકિઅસની આંખમાં આસુ આવતું તો તે પોતાની સ્થિતિના વિચારથી નહીં પણ જે સ્વદાષ્ટમાં મોટો વિજય મેળવવાની અને ઘણી નામના કરવાની ઉમેદ હતી તેનો અંત આવો દુઃખદાયક અને નામોશી કર્યો આવતો જોઈને જ આવતું. એનું દુઃખ જોઈને માને વિશેષ દુઃખ થતું, અને જ્યારે સ્વદાષ્ટના આરંભ પહેલાનાં એનાં તે ન કરવા વિશેનાં બાપણો, લોકોને સમજાવવા માટેનાં એના પ્રયત્નો, અને એની સર્વ અગમચેતી સાંભરી આવતાં ત્યારે કોઈને લાગ્યા વગર રહેતું નહીં કે એને માથે આવાં દુઃખ પડે એ કેવલ અયોગ્ય હતું. વળી નિકિઅસના જેવો ધર્મિક માણસ, જેણે દેવોની સેવામાં દ્યોનો છૂટે હાથે અર્ચ કર્યો હતો, તેને માથે પણ લશ્કરના હવડામાં હલકા અને હસહસતા અધર્મી સિપાહના જેટલું જ દુઃખ પડતું હતું એ જોઈને દેવો હજી પણ સાત્ક્રમણ કરી એવી કોઈને આશા રહી નહીં.

નિકિઅસ હજી પણ સિપાહોને દરેક જાતની માયા બતાવીને અને પોતાના હૃદ દેખાવથી તથા શાંત અવાજથી દુઃખોને ગણકારતો ન હોય એ મુજબ વર્તતો હતો. દુશ્મનો માથે આક દિવસ સુધી નિગ્તર લડતું પડ્યું તે છતાં પણ એના હાથ નીચેના વિભાગમાં એણે સારી વ્યવસ્થા ટકાવી ગઈ. પછી ડિમેસ્થનિમના હાથ નીચેનો વિભાગ ત્યારે બાજુથી ઘેરાઈ ગયો અને પોલિગ્રીવિયમ નામની જગાએ કેદ પકડાયો. ડિમેસ્થનિસે આત્મચાત કરવા પોતાની તરવાર ખેંચી એક ઘા કર્યો પણ તે અગળદ વાગ્યો નહીં અને એ બીજાવા હાથ ઉગામતો હતો ત્યાં તેને ગત્રએ પકડી લીધા.

કેટલાક માહરેમ્પસનોએ આવીને નિકિઅસને આ બિના કહી. તેણે ખાતરી કરવા માટે પોતાના ઘોડા ઘોડેસવારને મોકલ્યા. તેમણે પાછા આવીને ડિમેસ્થનિમ અને એનેા વિભાગ કેદ પકડાયોની વાત ખરી જણાવી ત્યારે એણે ગાદિસિપ્પસને મંદેશો મોકલ્યો કે માહરેમ્પસનો એધીનિયનોને મિમિલી છોડીને જ્યાં કે તો આ વિગ્રહનો તમામ અર્થ ભરી આપવા તથા તે અપાઈ રહે ત્યાં નુધી જતીનો આપવાને તે તૈયાર હતો. પરંતુ માહરેમ્પસનોએ અત્યંત ઉદ્વેગ અને અપમાનની માથે એના મંદેશાને પાછો વાગ્યો, અને તેઓ એ બીજાવા દુઃખી બેઠાવ માળુમ કયાર પાઠા તૂટી પડ્યા.

એ આખી રાત એણે પોતાનો બચાવ કર્યો અને બીજા દિવસે એમિનેગસ નદીને કાંઠે પોંગ્યો. દુશ્મને એધીનિયનોને આજે ગ્તે જંગર કર્યા અને એને એ નદીમાં ધ-કેવી દીધા. કેટલાક તો બીજાવા તરમ્થી દેગન દેગન થયેલા પોતાની મેજે નદીમાં પડ્યા. એ અભાગિયા પાણી પીતા હતા ત્યાં માહરેમ્પસનો નેમને હંમતા ગયા અને અત્યંત વા-તથી સોદી છતાંય દેખાર થઈ રહ્યા. આખરે નિકિઅસ ગાદિસિપ્પસને પડો પડ્યો અને બોલ્યો, "ગાદિસિપ્પસ ! તમારે તમારા વિજયમાં કંઈક ક્યા ગણવી ઘટે છે હું મહારી જાત માટે કદ માગતો નથી. મહારું કમનમીમની તો કહેતી રહેવાની. મહારે હવે શુભને શું

કામ છે ? પણ આ મ્હારા દેશીભાઈઓ વિશે તમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે લગાઈવું પરિણામ સર્વથા અનિશ્ચિત છે, અને એ તમારા ઉપર વિજય મેળવતા હતા તે સમયમાં સર્વથા માણસાઈની મર્યાદામાં અને અધોર ધાતકીપણાંથી વિરુદ્ધ રહ્યા હતા. ”

ગાદલિખ્પસને નિકિઅસની આ દશા જોઈને અને તેનાં વેણુ સાંભળીને કંઈક અસર થઈ. નિકિઅસે છેલ્લા સંધિ વખતે સ્પાર્ટાની રી સેવા કરી હતી તે તે જાણતો હતો. અને દુશ્મનના બંધે સેનાપતિ કેદ પડ્યા પો તેને બહુ વધારે માન મળે એ તે સમજતો હતો. એટલે નિકિઅસને ઉપાડી લઈને એણે તેને હિંમત આપી, અને દુક્રમ કર્યા કે કોઈ એથી નિયતોને મારવા નહીં. પણ એ દુક્રમની સર્વત્ર જાણ કરવામાં બહુ દીલ થઈ, એટલે કપાઈ ગયા તેના પ્રમાણમાં બહુ યોગ્ય ઉમર્યા: જો કે સારક્યુસન સિપાઈઓ તેમના સરદાર ન જાણે એમ કેટલાકને ઉમર્યા.

સાધરેક્યુસનોએ જાણ્યા તે બધા કેદીઓને એક સ્થળે એકઠા કર્યા પછી તેમણે નદી ઉપર ઉગેલા ઝાડોમાંથી સૌથી ઉંચા અને સીધા હતા તેને દુશ્મન પાસેથી લીધેલાં શસ્ત્રો વડે શણગારી તેનાં વિજય સ્મારકો બનાવ્યાં. અને તેઓ હારતોરા ધારણ કરી તથા યોગ્યોને સુશોભિત સાજથી શણગારી, વાળતે ગાળતે પાછા આવ્યા, અને શહેરમાં કોઈ મહોત્સવનું સરગસ આવતું હોય તેમ દાખલ થયા. એમનો વિજય ગ્રીકો વચ્ચે થયેલા વિગ્રહોમાં સૌથી કદા વિગ્રહને પરિણામે મળેલા, મર્યા જોયેલા સર્વ વાતે સંપૂર્ણ વિજયોમાંનો એક, અને દૃઢતા તથા શત્રુનના લાંબા, એકતતી, અને યશસ્વી પ્રયોગ વડે મેળવેલો હતો.

પછી સાધરેક્યુસનો અને તેમના મિત્રોની એક સમગ્ર સભા મળી, તેમાં વક્તા યુ-રાઇક્લીસે દરખાસ્ત મુકી કે “ નિકિઅસ પકડાયો તે દિવસનો એસિનેરસ નદી ઉપરથી એસિનેરિયા નામનો વર્ષોવર્ષ ઉત્સવ પાળવો, અને તે આખો દિવસ દેવોને બાંસિ અર્પણ કરવામાં ગાળવો. (આ કાન્થુસ અથવા જોને એથન્સમાંડું મિટિગિટનિઅન કહે છે તે માસનો સત્તાવીસમો દિવસ હતો.) કેદ પકડાયેલામાંના ગુલામો કરીગરો વગેરેને તથા એથન્સને મદદ કરવા આવેલા સિસિલીવાસી ન હોય એવા સર્વને ગુલામ તરીકે વેચી દેવા; એથિનિયન નાગરિકો અને સિસિલીવાસીઓને જલસળી બાણોમાં કેદ રાખવા અને સેનાપતિઓને મરદન મારવા. ” સાધરેક્યુસનોએ આ દરખાસ્ત સ્વીકારી અને જ્યારે હર્મોક્રેટિસ બોલ્યો, કે “ મળેલી છતનો સદુપયોગ કરવો એ છત મેળવવાના કરતાં પણ બે-હતર છે, ” ત્યારે લોકોએ હર્ષનાદ કર્યો. ગાદલિખ્પસની ધમ્મા નિકિઅસ અને ટિમોસ્થનિસને કેદી તરીકે પોતાની સાથે સ્પાર્ટા લઈ જવાની હતી. પણ તેણે એ ધમ્મા જણાવી ત્યાં વિજયથી છટ્ટી ગયેલા સાધરેક્યુસનોએ તેના ઉપર ઠપકાનો વર્ષાદ વર્ષાઓ. વિગ્રહ ચાલતો હતો તે દરમિયાન પણ એની સખ્તાઈ અને સ્પાર્ટન ધોરણનું ઉપરીની તાબેદારી દિલોખનીથી ઉઘાડવતું એનું કપડું નિયમન વેદતાં એમને બહુ વિકટ લાગ્યું હતું. વળી ટાઇમિયસ લખે છે તેમ તેઓ એના દ્રવ્યલોભ અને એવી હલકાઈને પાછ ગયા હતા. એ દ્રવ્યલોભનો રોગ એને એના બાપ ક્લીએન્ડ્રાઈડિસ પાસેથી વારસામાં મળેલો હતો, જે ૨-

ડ કાન્થુસ કે મિટિગિટનિઅન મહિનો તે ગ્રીક વર્ષનો બીજો મહિનો એટલે નિકિઅસ કેદ સંક્રાંતિથી ઉપનમો દિવસે શરૂ થયો.

સવત ખાયા માટે દેશનિકાલ થયેલા હતા. અને આ ચરિત્રમાં વર્ણવેલા બનાવો પછી થોડા વર્ષને અંતરે લાહોર-રહે આદિચિંપસ સાથે એક દગ્ગર ટેલ્ટ સ્પાઈ મોકલ્યા ત્યારે એણે તેમાંથી ત્રીજા મોરીને છાપરાનાં નળિયાં તથા સંપાદ્યા. એમાં પદ્મપદ્મ જતાં એને પરી બદનામી સાથે ન્હાસતું પડ્યું. આ દપીકત અને લાહોર-રહેના ચરિત્રમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે.†

શાહજિહાદ અને યુકિરિસિસ અને છે કે સાહરે-પૂસનોએ ટિમોરનિસ અને નિકિ-અમને પાથરે પાથરે પૂરા કર્યા. શાહમિયસ એમનું અવસાન બીજી રીતે વર્ણવે છે. તે જણે છે કે સભા આસની હતી તે દરમિયાન તેમાં શો દસ યાજ છે તેની બાતમાં દમો-કેટિસે તેમને પોતાના કોઈ માલુસ જોડે મોકલી. મોટીખાનોએ તેને સભા ઉઠી તે પહેલાં તેમની પાસે જવા દીધા. એટલે એ હતબાઅ માલુસોએ પોતાના દેહને પોતાને હાથે અંત આપ્યો. તેમના શવને દરવાજા બહાર નાખી સુકામાં આપ્યાં, અને ત્યાં જ કોઇને એ દેખાવ જોવાનું મન થતું તેની આંખ દારવાને માટે એ પડી રહ્યાં. એ 'સાંભળ્યું' છે કે સાહરે-પૂસના એક દેવગમાં અવાપિ એક ટાલ છે તે નિકિઅસની કહેવાય છે; તેની કારીગરી અજબ જેવી છે અને તેની બહારની બાજુ સોનેરી અને લાલ છે.

બીજા એથીનિયનોમાંના મોટા બાગના ખાજોના કેટલાનામાં રંગો અને ખરાબ ખો-રાકથી થોડા વખતમાં નાશ થયો. તેમને ખાનપાન માટે દરેકને દરેક જગતું એક ન્હાનું માપ અને અર્ધુ જ માપ પાણી આપવામાં આવતું હતું. સિપાહોએ સંતારેલા કે હલકા વર્ગના હોવાનો ડોંગ કરી વેચાણને શુક્રામ બન્યા તેમના કપાલમાં થોડાની આપ્તિ રાખવામાં આવી. આમાંથી કેટલાક ધીરજથી પોતાના કંપને તથા થયા અને તેમની રાંક અદબજરી વર્તણૂકથી તેઓ તેમના મોતો સહભાવ મેળવી શક્યા તથા વખત જતાં કેટલાક સ્વતંત્રતાની બક્ષીસ મેળવવાને પણ નમીજદાર નીવડ્યા.

કેટલાકના છૂટકાનું ખાન યુરિપિરિસને થતે છે. સિસિથિયનોને એ મીક કવિ સાથી વધારે પ્રિય હતો. કોઇ પણ મીક સિસિથી આવતો કે તેને યુરિપિરિસની કૃતિઓના જે કંઈ ભાગ આવડતો તે તેઓ શીખી લેતા અને બીજાઓને ખુશીથી શીખવતા હતા કે આ પદ્મપદ્મ એથીનિયનોમાંથી કેટલાક છુટીને એથન્સ આપ્યા તેના પ્રથમ યુરિપિરિસને ઘેર ગયા અને પોતે એના દેશ મોટા ઉપકાર તથા દબાયા છે તે કહેવા લાગ્યા. એમાંના એક બાગને તેમને આવડના એ કવિની કૃતિઓના કુકલ પોતાના સ્વામિઓને શીખવતાં

† અને પછી પોતાની તિબેરીમાં જે નાણું રહ્યું હતું, તથા તેને જે એક સોભાદો મન્યાં હતાં, તે જ્યાં લાહોર-રહે સિસિલીમાં વિજય પામેલા આદિચિંપસ સાથે સ્પાઈ મોકલ્યા. કહે છે કે આદિચિંપસે દરેક ચેલીને નીચેથી એકી થોડો ભાગ કાઢી લઈ ફરી સીધી લીધી; પણ તેને ખજાર નહતી કે દરેક ચેલીમાંની વસ્તુઓને આંદોલ અંદર સામેલ હતો. સ્પાઈ ખોંચી પોતે કાઢી લીધેલું કપુ તેણે જાપરાનાં નળિયાં નીચે સંભાળ્યું અને ચેલીઓ એકેકેને સોંપી, તેમનાં સીલ જમનાં તેમ બતાવ્યાં એકેકેને કેલી ખોલનાં યાદી પ્રમાણે પૈસા ન લેયા એટલે તેઓ વિચારમાં પડ્યા, પણ આદિચિંપસના એક નોકરે તેમને મર્મમાં રહ્યું “ નળિયાં નીચે લખા શ-વડો બેસા છે.” કારણ કે ધણીજણ સિદ્ધાંતપર એથીનિયન યુવકની હાથ હતી. આથી સરમિદો થઈ, પોતાની ઉત્તરવર કિર્તિને આવા નીચ લખથી કાપ લવાથી તે સ્પાઈ જોઈ ગયા, સ્પાઈ: બાહોરે-પૂસ ચરિત્ર.

સ્વતંત્રતા મળેલી જે બીજા ચોડા સિપાહો રજુમા ઘવાઇને પડ્યા હશે ત્યાં તેમને મુખેથી નીકળતી તેની કંઈ પકિતઓ સાબળતા સાધરેકૂસનોએ દોડી આવી તેમની બરદાસ કરેલી અને એમ તેમને જીવતદાન મળેલું આ વાતમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી મિમિનિયનોના યુગિ પિડિમ ઉપરના પ્રેમની એની બીજી પણ વાત છે કે કોનસના એક વ્હાણની પાછળ આ ચિયાઓ પડતા તે આશ્રય માટે સિસિલીના એક બદરમા પેસના જતુ હતુ ત્યારે પ્રથમ તો ત્યાના લોમએ મના કરી, પણ પછી તેમણે ખનાસીઓને પૂછ્યુ કે કોઇને યુગિપિડિ મતુ કંઈ આપડે છે, અને તેની તેઓએ હા કરી તે ઉપગથી તેમણે તેઓને બાગમા પે-મના દીધા†

કહે છે કે આ દુદ્દેનના પ્રથમ ખબર આન્યા તે એથન્સમા ડોઇગે માન્યા નહીં એક પરદેશી પાઇરિઅસ બદરે ઉતરીને એક હજમની દુકાનમા પેઠો અને ત્યાં હજમત કરાવતો હતો તે દરમિયાન તેણે એ બનાવ જાણે એથીનિયનોને નિહિત થઇ ચૂકેલા હોય એમ વાત કરના માડી હજમ તે સાબળતાવાત જ ઉઠ્યો અને પરદેશી એ વાત બીજા કોઇને કહી શકે તે પહેલાં શહેરમા દોડી ગયો તથા પોતે સાંભળેલી વાત ખુદી કચેરીમા આકનોને કરી જેણે એ સાબળી તે સર્વ ચોખ્યા અને તેમના હોશ ઉડી ગયા આકનોએ એકદમ નાગરિકસભા એકઠી કરી અને તેની આગળ આ પરદેશીને ખડો કરી દીધો એણે એ વાત કંપાથી કેમ જાણી વગેરે પૂછતા માલૂમ પડ્યુ કે એ કંઈ અપદ્ધ અને ચોક્કસ જવાબ દઇ શકતો નથી એટલે એથીનિયનોએ તેને ખોળી અફવા ફેલાવનાર અને લોમના મન વિહ્વલ કરનાર ગુનાહગાર ગણ્યો આ ઉપરથી એને ચક્રે બાધી રીબનામા આન્યો પણ કેટલાક વખત પછી બીજા માણસો આવી પહોંચ્યા તેમણે પરાજયની બધી વાત વિસ્તારથી કહી સાબિત કરી એથીનિયનોને નિઠિઅસના દુર્ભાગ્ય માનનામા એટલી બધી મુસ્કેલી પડી અગર જો કે તેણે પોતે જ તેમની આગળ વારવાર બનિધ્ય ભાખ્યુ હતું કે સિસિલી ઉપર ચ્હડાઇ લઇ જવાથી નક્કી માફુ પરિણામ જ આપશે

† જુલો, તેજર્ટ બાકનિ મતુ મેનોરિયન્સ એન્વેન્ચર, " જે મનોહર કાવ્ય પદ્યાર્કના આ પેરમા ઉપરથી ઉદ્ભવ્યુ છે

પિલોપિડસ.

મદ કેટો* પામે એક શપ્થ અમુક બીજા શપ્થની માહસિક અને અધિચારીપણે બયમા અંપવાનવાની પ્રકૃતિનાં વખાણ કરતો હતો ત્યાં તેણે જવાબ આપેલો કે ખરું સૌથી અને વગર વિચારે બ્રહ્મા ઈશ્વરી દેવી એ બને એક જ બાબત નથી. આજ આશ-યની એન્ટિગોનસફુના એક મિપાહની વાત છે. આ સિપાહ અતિથય ચરવી હતો પણ તેનો સહેરો ફિમે હતો અને શરીર રોગી જણાતું હતું. તેને મવાય કરવામાં આવતાં તેણે કબૂલ કર્યું કે તેને કઈ શુભ રોગ હતો મળ્યો તે પછી પોતાના વૈદ્યને દરમાબુ કે તમારાથી જે બને તે પ્રયત્નો કરીને એ મિપાહને સાન્ને કરે. અને તે સાન્ને થયો, પણ તે પછી તે પ્રથમની માફક બયમાં અંપવાનતા આંચકો ખાતો થઈ ગયો. આ ફેર-ફાર નેમ્બ એન્ટિગોનસને આશ્ચર્ય થયું અને તેણે તેનું કાગળ પૂછ્યું. ત્યારે તે સિપાહે એ-કદમ જવાબ આપ્યો "જે દુઃખને લીધે મુ મ્હારી જીંદગીથી પણ કટાણી ગયો હતો, તે-માથી મુક્ત કરી મને મ્હારી જીંદગીની દરકાર રાખતા શીખવાનાં આજ જ છે". આવા જ અભિપ્રાયથી સાધમેરિસવાણીએ સ્પાર્ટોનોને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું કે તેઓ મુદ્દમા બેધડક જોડતા હતા, તેમા નનાઈ જેવું કાંઈ ન હતું, કાગળ કે મૃત્યુ તેઓનો મજબૂત અને હ-લકા ખોરાકમાથી છૂટકારો કરતું હતું. સાધમેરિસવાણીએ જોયો મોજશોખ અને આ-નદમા મદમૂલ રહેતા હતા, તેઓ તો સ્વાભાવિક રીતે એમ ધારે કે જે લોકો મૃત્યુને ગણ્યકારતા નથી તેનું કારણ તેઓ મદમૂલ અને વચને જીવન કરતા પણ વધારે આદર-ણીય ગણે છે તે નહીં પણ તેઓના જીવન કટાણી ભરેના હોય છે તે હોડુ જોઈએ વા-સ્તવિક બેતા તો સ્પાર્ટોનો જીવન કિંવા મૃત્યુ એમાથી જેની તરફ મદમૂલ અને મદમૂલિ દોષે તેને એક સન્મો આજ આપવામા ખુશી હતા, અને તેની નીચેની લીટીઓ માફી પૂરે છે

" નહિ એવ જીવનમા મમાયુ કે નહીં એ મૃત્યુમા†
એ વગમ્મી જીવનમા, કર્તવ્યના કે મૃત્યુમા

કારણ કે જો કોઈ માણસ આદિત હદ સુધી પોતાનું જીવન જાળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કરતો ન હોય તો માત્ર મૃત્યુથી તરીને આવવામા હજી પાપ નથી. તેમ જ જે પુરુષ જીવનથી કટાણી ગયો હોય તે હિમતથી મૃત્યુને બેટો તેમા તેણે કઈ ધાડ મારી પણ કહે

* ૬ પ ૨૪ થી ૧૪ નમ્બો એ- પ્રસિદ્ધ મહાપુત્ર જેનો પ્રધાન મ્હો લુવિયસ સીઝર-નો સમન્ધોન હતો તે ન્હાનો જ અને આ વૃદ્ધ મ્હો જોવાય છે કદો ધિ સેન્સાર આ જ સે-ન્સારનો ગધિદાર તેને મળ્યો ત્યારે તેમમા બોલવિવાસ વધતા જતા હતા તે અટમવી રામનુ જીવુ સાદુ સદાચરણી જીવન દાવી રાખવા મહાત્મારત પ્રયત્ન થયો હતો

† એલેક્ઝાન્ડરનો એ સરદાર એને ગ્રાહરના મૃત્યુ પછી તેના સગવડો વચે વિગ્રહ થયા તેમા તે લાખા વખત મુઠી ફેંદમદ રડો પણ છેલ્લે ૪ પૂ ૩૦૨ મા તે એ વાસી વર્ષની ૬ મેં હપ્તસની મોટી લાહીમા પડ્યો

‡ મુરિપિડિસના એ- ના માથી

વાય નહીં. અને તેટલા માટે હોમર-શરવીર યોદ્ધાઓને રણસામ્રામમાં જતા વર્ણવે છે ત્યારે તેઓને સંપૂર્ણ અખતરથી સજ્જ થયેલા બતાવે છે. ગ્રીક નીયામકોએ જે ત્રિપાદ પોતાની તરવાર કે બાહુ ગુમાવે તેને શિક્ષા ન કરતાં જેઓ પોતાની હાથ ગુમાવે તેમને શિક્ષા હરમાવી છે તેનો હેતુ પણ એ જ સિમ્બવવાનો હોવો જોઈએ કે દરેક મનુષ્યની ફરજ અને ખાસ કરી દરેક શહેરના હાકેમ અને લશ્કરના સરદારની પ્રથમ ફરજ પોતાનું સંરક્ષણ કરવાની છે, અને દુસ્મન પર હસ્તો લઇ જવાની ફરજ તેથી ઉતરતા દરજ્જાની છે; કારણ કે જો એક કવિની ઉપમા પ્રમાણે બિનઅખતરીઓને લશ્કરના હાથને સ્થાને ગણીએ, ધોડેસવાર લશ્કરને પગને સ્થાને ગણીએ, તેમ લશ્કરમાં મુખ્ય જે અખતરી પાવકલ તેને તેની છાતી અને તેના સરદારને લશ્કરનાં મસ્તક રૂપ ગણીએ, તો પછી જે સરદાર વેગમાં આવી પોતાની જાતને બિનજરૂરી બચમાં ધકેલે છે, તે પોતાની એકની જ નહીં; પણ પોતાની સલામતીપર આધાર રાખનાર સમગ્ર લશ્કરની પણ સલામતીને બચમાં લાવી મુકે છે. સ્પાર્ટન સરદાર કેલિક્લેટિડસ પછી રીતે વીર હતો છતાં એક વખત મુદ્દમાં જતાં પહેલાં ઉપદાર ધરતાં અમુક ચિન્હોપરથી અપશુકન માનીને હોમ કરાવનાર જોશીએ તેને મુદ્દમાં પ્રવૃત્ત થતાં અટકાવતાં જે જવાબ તેણે વાળ્યો હતો તે શોભ ન હતો. તેણે કહ્યું “સ્પાર્ટાને કંઈ એક જણાની ખોટ જણાવાની નથી.” કારણ કે મુદ્દ વખતે બીજાની સરદારી નીચે લડતાં તો લશ્કરમાં કે નૌકામાં તે એક જ જણુ હતો, પણ જ્યારે તે સરદાર હતો ત્યારે તો આખાં મૈન્યનો સમાવેશ તેના એક શરીરમાં થતો હતો; અને તેને એકને જોખમ થવાથી આખું મૈન્ય બચમાં આવી પડે છે ત્યારે પછી તે એક જ જણુ કેમ કહેવાય? એ કરતાં તો એક સમુદ્ધ મુદ્દ વખતે જદ એન્ટિગોનમ જે મોઢ્યો હતો તે વધારે વાસ્તવિક હતું. કોઈએ કહ્યું કે દુસ્મન પામે આપણા કરતાં વધારે બદાગો છે ત્યારે તેણે મામું પૂછ્યું “મને પોતાને તું કેટલાં બદાગી બતાવે લેખે છે?” એ સવાલથી બદાગર સરદારની જરૂર વાસ્તવિક રીતે તેણે બતાવી આપી; અને એવા સરદારની પ્રથમ ફરજ સર્વ મૈન્યની મક્કામતીનું કેન્દ્ર જે પોતાનું શરીર તેની પ્રથમ અંબાજ રાખવી એ છે.

એટલા માટે જ્યારે કેરિસ પોતાની મરદારી દરમિયાન પોને ખમેલા ધા તથા હાથમાં દુસ્મનના બાણાએ પાડેલા ચીરાઓ એથન્સના પ્રજામંડળને બતાવતો હતો, ત્યારે ટાઇમોચિયસે જણાવેલા વિચાર વધારે માન આપવા લાયક ગણવા જોઈએ. તે મોઢ્યો “સેમોમના ઘેરા વખતે એક બાણો ઉછળીને મરદારી પાસે પડ્યો ત્યારે મને જાણે આનંદ મળ્યા કે આવા મોટા કાણાનો સરદાર આવા જોખમના સ્થલમાં ઉભો દોષ એ છોકરાદી છે.” આશંક કે જ્યારે મુદ્દનું પરિણામ સરદારની અંગત બદાગરીપર આધાર રાખતું હોય છે ત્યારે જે મરદાર જદરખે પોંચી ફરતી મોને મરે તે જ મારો સરદાર એ મતને ન નજી-કારી ને પણ તેણે મને તે જોખમ ખેડી મુદ્દને મોખરે મસતું જોઈએ; પરંતુ જ્યારે સરદારની અંગત બદાગરીથી કાયરો બદુ થોડો દોષ છે અને અગમ્યાન થતાં નુકસાન બદુ બારે યાવ એવું હોય છે, તેવે વખતે સરદારી પડની મુશી ત્રિપાદગિરિમાં મંડવા રહેવામાં મરદારનું જાણુ નહીં પણ દુપણુ જ છે.

† લાઉસેન્ડર પછી સ્પાર્ટાના નૌકાતેવ્યનો સરદાર એપીનિથનોએ અને આર્મિન્યુસીના જલ મુદ્દમાં દરાવ્યો, ઇ. પૂ ૪૦૧ અને એ મુદ્દમાં ને પોને પડ્યો

પિલોપિડસ અને માર્સેલમના છવનચરિતો આપતાં આટલી પ્રતાવના કરવી મને યોગ્ય લાગી છે. તેઓ બન્ને મહાવીર હતા અને બન્ને પોતાનો આયેગ રોટવા અશક્ત હોવાને લીધે પોતાની છાંદગી ખોધ બેઠા હતા. બન્ને શરવીર યોદ્ધાઓ હતા, પોતાનાં પ-રાક્રમોથી પોતાના દેશને વિખ્યાત કરવા પામ્યા હતા, અને તેઓને સમર્થ પ્રતિસ્પર્ધિ સામે લડ્યું પડ્યું હતું. એકે તે વખત સુધી અજીત રહેલા હેનિબાલનો પરાજય કર્યો, ત્યારે બીજાએ, જમીન અને મયુદ્ધ બન્ને ઉપર, સામ્રાજ્ય ભોગવતા સ્પાર્ટોનોને હરાવ્યા. અને તે પછી ત્યારે તેમના જેવા સરદારની તેમના દેશને ખાસ જરૂર હતી તેવે વખતે તે બન્નેએ અવિચારીપણે પોતાની છાંદગી ફેંકી દીધી. તેમના છવનના આ સામ્યને લઇને અમે એ બેની સરખામણી યોગ્ય છે.

દ્વિપ્લોક્કસનો યુવ પિલોપિડસ અને ઇપેમિનોન્ડસ એ થીબ્સમાં અમીરકુટુંબમાં જન્મ્યા હતા. પિલોપિડસ પૈસાદાર કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો, અને યુવાન વયમાં જ એક મોટી જાગીર તેને વારસામાં મળી હતી; એટલે તે પોતાના દ્રવ્યનો ઉપયોગ જેઓને તેની મદદની જરૂર હતી તેઓને દાન આપવામાં કરતો, અને એમ કરી ખતાવી આપતો કે તે પૈસાનો શુભામ નહીં પણ ધણી હતો. કારણ કે એરિસ્ટોટલ કહે છે તેમ લોકધર્મનો મોટો ભાગ કાંતો લોભી અને કંજુસ હોય છે અથવા તો અવિચારી અને ઉડાઉ હોય છે; અને ખેલના વર્ગના લોક મહેનત વહીવટના શુભામ યદને છવન ગાળે છે ત્યારે બીજા વર્ગના લોક પોતાના સ્વચ્છંદના નિરંતર શુભામ બની રહે છે. થીબ્સનો કૃતસ હૃદયથી પિલોપિડસની ઉદારતાનો લાભ લેતા હતા. દક્ષ તેમાં ભાગ ન લેનાર ઇપેમિનોન્ડસ એક જ હતો. પરંતુ ઉલટો પિલોપિડસ પોતાના મિત્રની ગરીબાઇમાં ભાગ લેતો અને મિતાહાર અને સાદા પોશાકમાં આનંદ માનતો, મહેનત ઉઘાવવામાં કદી પાછી પાની કરતો નહીં અને ઉંચા હોદા પર હોવા છતાં પણ ચાલ અલગતમાં સરલ અને સીધો હતો. ખરેખર યુરિપિડસ પોતાના એક પાત્ર માટે કહે છે તેમ “તેતુ દ્રવ્ય અગાધ હતું છતાં તેનામાં ગર્વ બિલકુલ ન હતો.” એક ગરીબ થીબન પોતાનાં કપડાંમાં જેટલું ખર્ચ તેથી વધારે ખર્ચ પોતાને માટે કરવામાં તે ફપણુ સમજતો હતો. ઇપેમિનોન્ડસને ગરીબાઇ વારસામાં મળેલી હોવાથી તેના તેને સારો પરિચય હતો છતાં તે બોળે પણ સાદી રહેણીકરણી અને તત્વ વિવેકથી તેણે ઓછો કર્યો હતો.

પિલોપિડસ ઉંચા કુટુંબમાં પરણ્યો હતો અને તેને કેટલાંક છોકરાં થયાં હતાં. પણ ખેલાના કરતાં પૈસાની વધારે દરકાર ન કરવાથી, અને રાષ્ટ્રના કામકાજમાં બધો કાલ ગાળવાથી તેની મિલકત દેખરેખ વગર ઓછી થતી ગઇ અને ત્યારે તેના મિત્રોએ તેને કપકો આપ્યો કે જે દ્રવ્યની તે દરકાર નથી કરતો તે જરૂરની વસ્તુ છે ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો—“હા છે પણ”—સામે બેઠેલા એક અંધ અધંગની તરફ આંગળી ખતાવી—“પેલા નાઇકોડીમસ જેવા માટે.”

પિલોપિડસ અને ઇપોમિનોન્ડસ બન્ને દરેક સદ્ગુણને ચાહતા હતા. પણ પિલોપિ-

* હેનિબાલ સામેના રોમે ચલાવેલા લાંબા વિજયમાં ખ્યાતિ પામેલા સોમન સરદાર. ધ. પ. ૨૦૮માં વેનુસિયા આગળ હેનિબાલના લશ્કરની એક દુકલી સામેની ન્દાની કપાઝખીમાં એ પડ્યો

હસનું ધ્યાન શારીરિક કેળવણી તરફ વિશેષ હતું ત્યારે ઇપેમિનોન્ડસનું ધ્યાન માનસિક કેળવણીમાં હતું. એક પોતાનો દુરમદનો સમય કુસ્તીમાં કે શિકારમાં ઠાડતો ત્યારે બીજો તત્વગાનનાં-પુસ્તકો વાંચવા અને વિચારવામાં ગાળતો હતો. તેમની બન્નેની કીર્તિનાં ઘણાં કારણોમાં તેમનો સુખ્ય સુલુ જે બધા વિચારવંત યુરોપના આદરનું કારણ હતું તે રાજ્યની સુનદી અને લશ્કરી જુદી જુદી નોકરીમાં પણ તેમણે જાગવી રાખેલી તેમની અબેધ મિત્રતા હતી. જ્યારે એરિસ્ટાક્ટિસ અને એમિસ્ટોકિઝસ, કાઇમન અને પેરિક્લિઝસ, નિકિઅસ અને એરિસ્ટિઅઈસની કારકિર્દીનો વિચાર કરી તેઓની માંડિમાંડેતી ઇર્ષ્યા અને કલ્લહથી રાહુને કેટલો બધો ઝેરસાપડો થયો હતો એનો ખ્યાલ કરવા એસીએ છીએ, અને સાથે પિથોપિડસ અને ઇપેમિનોન્ડસ જે પરસ્પર રોદ્ધ અને મમતા બનાવતાં હતા તેનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે આપણને લાગે છે કે રાજ્યકાર્યમાં એકબીજાની સાથે અધિકાર પામી એકબીજાના મદદમાર કેવા દેવા ભેદએ તેના નમુના તો પિથોપિડસ અને ઇપેમિનોન્ડસ ન; ઉપર જે બીજા ગણાવ્યા છે તેમાંનો એકે નહીં ન. તેઓ આદરે દરજ્જે અન્યોન્ય મદદમાર થઈ રહ્યા તેનું સુખ્ય કારણ એ બે ધીબન વીરોના સદ્ગુણ હતા, કે જેને લીધે હરએક કામની અંદર પોતાની કીર્તિ કે સંપત્તિનો વિચાર કરતા ન નહીં; કારણ કે એ વિચારને પરિણામે ઇર્ષ્યા અને વિષેષ આત્મ્યા વગર રહે નહીં. પણ પ્રથમથી ન બનેતો આગ્રહ સ્વજીમિને કીર્તિને મોખરે લઈ જવાનો દેવાથી તેઓ એકબીજાના પરાક્રમેને પોતાનાં તરીકે ન ગણી કામ લેતા હતા.

ઘણાં કહેવું એવું છે કે તેમની અસાધારણ મિત્રતાનો પાયો સ્પાર્ટનો જેઓ હજી તેઓના સહાયકો હતા તેમની મદદમાં ગ્રેન્ડીનીઆનું ઉપર મોકલેલી સ્થલાકર્ષિત વખતથી નખાયો હતો. કારણ કે આર્કિડિયનો સાથે સદાંત બખતરી પાવદગમાં તેઓને સાથે મોકલવામાં આવ્યા હતા; સ્પાર્ટનોની જે પાંખમાં તેઓ હતા તેમાં બંધાણ પડ્યું અને ન્હાસાન્હાસ થઈ રહી ત્યારે પિથોપિડસ અને ઇપેમિનોન્ડસ પોતાની દાલના આંદર બીડી તેઓની સામા જેઓ આવ્યા તેમના-હજી પાછા વાળવા લાગ્યા; આખરે સાત મોટા શ્રાધી ધાપલ થઈ મિત્રો અને દુરમનોનાં સંવેનો દગલો થયો હતો તેની ઉપર પિથોપિડસ પડ્યો. ઇપેમિનોન્ડસે ધાપું કે મિત્રના મોઝીવામાંથી ઘાણું કડી ગયા; પણ તેના ચરને દુરમનતા દાખમાં ન જવા દેવાનો દસર કરી તેના શરીર અને તેનાં આયુધનો બચાવ કરવાને ત્યાં ન દુલો રહ્યો અને મોટી સંખ્યા સાથે એકલો લડવા લાગ્યો. આ વખતે છાતીમાં ભાસાનો અને

ફિન્ટેવસાઈસ સ્પાર્ટના એકથી તરીકે ઇ. પ. ૩૮૭માં ઇસવી સદેનસાદની રાજધાની સુરુએ નજીક અને એરિસ્ટિઆમાઈસમાં વિમલો મરી મુલેદગમાંથી પ્રસરે એવા કાલાર હરી આવ્યા તે પછી સ્પાર્ટને આકેડિયા પર દુમલો હતો ઇ. પ. ૩૮૬-૫માં ગ્રેન્ડીનિઆ નગરનો નાશ થયો; એ પ્રસંગે આ લશ્કર મદ હતી. ગ્રેન્ડીનિઆ આગળ ન આ કરતાં વધારે મોટી એ લશ્કરનો નુદે નુદે વખતે થઈ દમી; પેલોટી ઇ. પ. ૩૮૮માં પિથોપોનીસિયન વિમલ દરમિયાન એવનસ અને સ્પાર્ટ વચ્ચે; બીજી ઇ. પ. ૩૮૨માં સ્પાર્ટ અને થીબસ વચ્ચે. જેમાં ઇપેમિનોન્ડસ પડ્યો.

આ ચરિત્રને અને પિથોપિડસ એકથી તરીકે સુરુ અવધોતેનું વર્ણન છે. એ બનાવ ઇ. પ. ૩૮૭માં બન્યા. એ વર્ષનમાં સદેનસાદે એન્ટેકાઈસને આપેલાં આદરમાન સંબંધે ખુલાસો કર્યો છે તે એ વખતે નહીં પણ ત્રીસ વર્ષ ઉપર નેહરે ઇ. પ. ૩૮૭માં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એન્ટેકાઈસ એકથી તરીકે યરેલા તે વખતે.

હાયમા તવરાગનો યા રામવાથી તેની નિયતિ પણ વિષમ થઈ પડી, પણ એટલામા સ્પાર્ટન નામએ મદદ લઈને ત્યાં આવી પહોંચી તેમનો બનેનો અણુધાર્યો ડૂટકો કર્યો.

આ પછી સ્પાર્ટનો બહારથી તો થીબનો માથે મિન અને સદાયક તરીકે વર્તના, છતાં અદગ્ગાનેથી તેમના પ્રભાવ અને સાર્યના અદેખા બન્યા; અને તેમની શકમતી અને ધતગણ ખાસ કરીને ઇમ્પીનિઅસના પગ તરફ વળી; જે પક્ષ થીબમા સ્વનવતા અને પ્રગતમત્તાક મરમા આપના દબ્બોતો હતો, પિસોપિડસ આ મળ્ગનો એક અમણી હતો. એમની માથે થીબના અમીરવર્ગનો સિદ્ધસાસનને પમ કુનાર કેટલોક બાગ હતો તેમના પૈમાદા અને મહત્વાકાંક્ષી આર્કિઅસ, સિઓન્ટિડમ અને ફિલિપ નામના ત્રણ જણે શીબિડસ નામનો સ્પાર્ટન સગદાર થોડા લોકો માથે થીબ પામે થઈ જતો હતો તેને મમળઓ કે તેણે કેરમિયાનો કિલો સગ કરી, વિરુદ્ધ પામને શેહેર બહાર કાઢી મુકી, સ્પાર્ટનોની દેખરેખ નીચે મર્વ વ્યવસ્થા અમીરવર્ગના હાયમા મોપવી. શિબિડમે તેમનું કહ્યું માન્યું. અને અમુક હત્તવને પ્રમગે થીબ ઉપર ચઢી આવી કિલો મગ કર્યો અને ઇમ્પીનિઅમને પકડ્યો. પિસોપિડમ અને બીજા ડટવાએક ન્દાગી છટયા, તેમને સ્પાર્ટનોએ દેશનિકાસની સગ કરી; અને ઇમ્પીનિઅમને દેહાત દડ કર્યો. પણ ઇપેમિનોન્ટમને ફિલસ્ટક ગણી તુલકમરી કાઢીને અને ગરીબ દોવાથી કંઈ તોડાન ન કરી શકે એમ માનીને, તેઓએ ગ્ડેવા દીધા.

સ્પાર્ટનોએ શીબિડસની મન્દારી ખુચવી લીધી અને તેનો એક લાખ ડાદમા દડ કર્યો, છતાં કેરમિઆમાનું રક્ષકમૈન્ય ખોવાવી લીધું નહીં. આવી વિચિત્ર રીતે કાર્યનું અનુ-મોદન આપી તેના કુનાગનો દડ કર્યો તે જોઈ સમગ્રગીમ આથર્યમા ગન્ક થઈ ગયું. થીબનો પોતાની જૂની નાન્યવ્યવસ્થા ખોઈ ખેલા અને સ્પાર્ટન જુનમમાથી છૂટવાનો હવે માન એક ઉપાય એ જ ન્તો કે સ્પાર્ટનોનું જમીન અને દરિયાનું સામ્રાજ્ય તોડી પાડવું.

નિઓન્ટિડમને ખમગ મળ્યા કે બધા દેશનિકાનો એથન્સમા છે, અને તેઓને મા-માન્યસોકરર્ગ આદર આપે છે એટલું જ નહીં પણ અમીરવર્ગ પણ તેમની તરફ માનથી વર્તે છે ત્યારે તેમના બન લેનારી તેણે શુભ યુક્તિઓ ન્યવા માડી આ હેતુથી તેણે કેટલાએક માગને રાન્સા અને તેઓએ એન્ડ્રોક્રાઈસનું ખન કર્યું પણ બાકીના બધા ન્દાસી. પૂરવા. સ્પાર્ટનોએ પણ એથન્સ ઉપર પત લખ્યો કે તેઓએ દેશનિકાસોને ન સહરતા તેમને રસ્તે પાડવા જોઈએ. પણ એથન્સનાગીઓ તેમના સ્વાભાવિક માવાજુ-પણાને ઘટે એમ જ વર્ત્યા, વળી તેઓ થીબના ઉપગર નીચે દબાવેલા હતા કેમકે આ-મગ જ્યારે એથન્સમા “ત્રીશ ટાયગટો”^૧ એ કે વર્ત્તાઓ હતો ત્યારે થીબ્સે દરાન કર્યો કે એ જુવમગારોની વિરુદ્ધ હથિયાર મળીને કોઈ એથનિયન બીઓશિયામા મથને જના માગનો દોષ તો તેને અટકાવે નહીં. એથન્સને પોતાની મૂલ પ્રભાસાસનની મસ્થાઓને

^૧ ૬ ૫ ૪૦૫ મા ઇગ્રેસ્પોટિ માદના યુદ્ધમા હારી એથન્સે હથિયાર મુકી દીધા અને પિરોપોનીસિયન વિચરના અત આબો તે પછી ક્રીશિઅસ અને બીજા દુશ્મન એથનિયનોએ એથન્સનું રાજ્ય બધારણુ તોગ “ત્રીશ ટાયરેન્ટોનો અમલ” એ નામે ઓળખાય છે એ જુવમગારોનો અમલ થેસિબ્યુવરે ૬ ૫ ૪૦૩ મા તોડ્યો અને એથન્સમા પાંચ પ્રગસતા. રાજ્ય પ્રત્યું તે છ- પી સ્વાતન્વનો તાવ નામ ન્ચો ત્યાં મુકી

હરી સ્થાપવામાં આ હરાવથી મદદ મળી હતી. અને આ વખતે તેઓએ થીબ્સથી દેશ-નિકાસ થઇ આવેલા થીબ્સનોને જરા પણ ધમ પોંચવા દીધી નહીં.

થીબ્સ દેશનિકાસોમાં પિલોપિડમ્ સૌથી ન્હાની વચનો હતો છતાં તેણે દરેક દેશ-નિકાસને જુદા જુદાં તેમ જ બધાને એકઠા કરીને ઉચ્કેરવા પ્રયત્ન કર્યો; તે બોલ્યો આપણી સ્વભૂમિમાં વિદેશીય સૈન્યનું થાણું બેમાડવામાં આવ્યું છે અને વિદેશીઓના ગુલામની સ્થિતિ આપણી માનુષ્યમિત્રી છે તેવું વખતે આપણે સ્વભૂમિ છોડીને આવ્યા છીએ અને અહીં શોષણીય વક્તાઓની ખુશામદ કરી એથન્સવાસીઓની મદદની રાહ જોતા નિરાંત બેઠી રહ્યા છીએ એમાં આપણી કેવી નામોશી છે ? આપણે તો ટ્રેસિબ્યુલસની હિંમત અને દેશવાન્સસ્થનું અનુકરણ કરી એવાં મહત્વનાં કાર્યમાં ગમે તે જોખમ ખેડવા તૈયાર થવું જોઈએ; અને જેવી રીતે એથન્સના જુલમગારોને દાબી દેવા તે થીબ્સમાંથી ઉપડ્યો હતો તેમ જ આપણે થીબ્સને છોડાવવા એથન્સમાંથી ઉપડવું જોઈએ.

પિલોપિડસની સચનાત્ક્રમણ કરીને તેઓએ પોતે કરેલા હરાવની થીબ્સમાં પ્રાછળ રહેલા પોતાના મિત્રોને ખબર આપી. આ હરાવ ત્યાં પસંદ પડ્યો અને કેરોન નામના એક ઉચ્ચ ખાનદાનના મૃદુરૂપે તેઓની મહેમાનદારી માટે પોતાનું ઘર આપવાનું વચન આપ્યું. કીશીડમે તે વખતના સ્પાર્ટન હાકેમ આર્ટિઆસ અને ફિસિપના સેક્રેટરીની જગ્યા ભેગવવા તૈયાર કરી. અને ધ્રુપિમિનોન્ડમે તો પ્રથમથી જ યુવાનોમાં હિંમતનાં પરમાણુઓ રોપવાના પ્રયત્ન કર્યા હતા; કારણ કે જહર રમતોમાં તે થીબ્સ યુવાનોને સ્પાર્ટનો સામે કુસ્તીમાં ઉતરવા ઉચ્કેરતો અને જ્યારે શતથી તેઓ કુદાઈ જતા ત્યારે તે ઉલટો કપકો આપી કહેતો: “જે લોકો કાવતમાં તમારાથી આટલા ઉતરતા છે તેઓને તારે રહેવામાં તમે સરખાના નથી ?”

પોતાની મુદાદ પાર પાડવાનો દિવસ મુકરર કર્યા પછી બધા દેશનિકાસોએ નિમ્ન કર્યો કે તેમનામાંના મોટા ભાગે ડ્રાએસિયમમાં રોકાવું અને યુવાનમંડળના એક ભાગે પ્રથમ જોહરમાં શાખક થવાનો પ્રયત્ન કરવો અને જો તેમના પર કાંઈ આક્રમ આવે પડે તો બાકીનાઓએ તેમનાં બાલકો અને વૃદ્ધ માળાપોની ખબર રાખવી. આ યુવાન મંડળમાં જોડાવાને પિલોપિડમ પ્રથમ તૈયાર થયો; અને પછી મેલન, ડેમોસ્ટ્રાઈસ અને પિલોપોઅપસ પણ તેમાં જોડાયા. તેઓ બધા ખાનદાન કુટુંબના નખીરા હતા, એકબીજા માથે ૬૬ એકઠાથિથી જોડાયા હતા અને તેમની વચ્ચે બેઠનું એક માત્ર કારણ દિંમત અને કીર્તિની યત્નમાં કોણ આગળ જાય છે એ સ્પર્ધા હતી. આ માદસિક યુવાનોની સંખ્યા ૧૨૦ની હતી. તેઓ બીજા બધાને બેઠ્યા, અને કેરોનને આગળથી ખબર મોકલી. જુદાં લુભકીય દાયમાં સિઝારની લાકડીઓ અને સિઝારી કુતરાઓ સાથે નીકળી પડ્યા કે રસ્તે મળનાર લોકો તેમને ગોધમાં ફરતા સિઝારીઓ ધારી કંઈ બીજા જંદમ લાવે નહીં.

જ્યારે તેમનાં ૬૦ કેરોન પામે જઈ મંદિરો કરતાં જ્યારે બધા પામે આવ્યાથી તેણે પોતાનો દરાવ દેડ્યો નહીં. પણ અખીર માણસની માલક મિલ્કમાનોને આવકાર આપવાને નેપારી કરવા તાબે. દેખોરિષનાપદસ પણ તેમના બેઠ્યાં હતો અને તે જાતે ખમગ માણસ નહોતો; ઉલટો સ્વદેશનો અને દેશનિકાસોનો મિત્ર હતો. પણ માલસ કંદ-

વામાં હિંમત અને ભયને વખતે જે સ્થિતિ લેખકે તે તેનામાં નહતી. એટલે જે માટે જેખમ પિલોપિડસ વગેરે પોતાના માથા ઉપર ખેંચી લેતા હતા તેના વિચારથી તેની મનિ મૂઝાઈ ગઈ. તેણે જોયું કે યોગ્યએક ગરીબ પુરુષો અને દેશનિકાલોનો પ્રયત્ન બહારની બિલકુલ મદદ મેળવ્યા સિવાય માત્ર પોતાના બાદુળગથી સ્પર્શન સત્તા ઉભેડી નાંખવા અને સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે હતો. એટલે એક પણ અક્ષર બોલ્યા વગર તે ઘેર ગયો અને પોતાના એક મિત્રને સામે મોકલી પિલોપિડસ અને મેલનને કહેવડાવ્યું કે હાલને માટે તેમણે પોતાની હીલચાલ બંધ રાખવી અને એથન્સ પાછા ફરી વધારે સારી તકની શોધ લેવી.

આ કામને માટે મોકલેલો માણસ કમીડોન ઉતાવળથી ઘેર ગયો અને તબેલામાંથી પોતાના ઘોડાને બહાર કાઢી ઘરમાંથી તેણે લગામ મગાવી. તેની સ્ત્રીને તે લગામ જડી નહીં એટલે તેણે બહાર આપ્યું “મહે” તે પાડોશીને આવેલી છે.” આ ઉપરથી બેલાચાલી થઈ અને સ્ત્રીપુરુષ ચડબડ્યાં; તેની સ્ત્રી સાપ દેવા લાગી કે “તમને અને તમને મોકલનાર બંનેને આ મુસાફરી પ્રાણપાતક નીવડતું”. આવી રીતે કણ્ઠઆમાં જ ઘણો વખત જવાથી, અને શરૂઆતમાં જ અપગુકન થયું માની, મુસાફરીનો વિચાર કમીડોને માંડી વાળ્યો અને ખીજે કામે ગયો. આવી રીતે એ મહાવશસ્ત્રી કાર્ય શરૂઆતમાં જ અટકી જવું સહેજમાં બચી ગયું.

પિલોપિડસ અને તેનું મંડળ હવે ખેડૂતનો પોશાક ધારણ કરી સમીસાંજે જુદે જુદે દરવાજાથી શેહેરમાં દાખલ થયું. સિયાળો બેસી ચૂક્યો હતો અને તે દિવસે બરફનો વર્ષાદ અને તીક્ષ્ણ પવન વાતો હતો અને તેથી લોકો બારણાં બંધ કરી ઘરમાં પેશી ગયા હતા એટલે તેઓ વગર મુશ્કેલીએ છુપાઈ શક્યા. અને જ્યોત્સનામાં સામેલ હતા તેઓ તેમને મળ્યા અને એક પછી એક કેરોનને ઘેર એકઠા થયા; આવી રીતે બેગા મળેલા બધાની સંખ્યા અડતાળીશની હતી.

તે વખતે સ્પાર્ટન હાકેમોની સ્થિતિ આ પ્રમાણે હતી. તેઓનો સેક્રેટરી ફિલિડસ, આપણે કહી ગયા તેમ, દેશનિકાલોની યુક્તિમાં સામેલ હતો; અને તે યુક્તિને ફતેહબંદ ઉતારવામાં પોતાથી બનતું કરવા તે ચૂંચ્યો નહીં. તે દિવસથી બપોરથી તેણે આર્કિઅસ અને ફિલિપને પોતાને ઘેર મેળવવાનીમાં નોતર્યા હતા અને તેઓની ગમતમાં કશી ઉણપ ન રહે તે માટે ઉત્તમ કુટુંબની સ્ત્રીઓ તેમના ઇસ્ક માટે લાવી આપવાનું વચન પણ આપ્યું હતું તે એવા હેતુથી કે તેમના પર હુમલો કરવા આવનારાઓને તેઓ દારૂ અને સ્ત્રીની મોહનીથી વિકલ થયેલા આશ્રમ પડે. મેળવવાનીમાં હજી શરબ ઉપર સારો હાથ માર્યો ન હતો ત્યાં તેમને કાને ખબર આવી—જેકે એ ઉડતી ખબર હતી—કે દેશનિકાલો શેહેરમાં દાખલ થયા છે, અને ક્યાંક બરાબ બેઠા છે. ફિલિડસે વાત ફેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છતાં આર્કિઅસે એક અમલદાર મોકલી એકદમ કેરોનને બોલાવી મંગાવ્યો. આ વખતે રાત પડી હતી. પિલોપિડસ અને તેના મિત્રો બપોર પેરી હથિયાર સજી બહાર નીકળવાની તૈયારી કરતા હતા ત્યાં એકદમ કાંઈએ બારણું ઢોલ્યું; એક જણ બારણું ઢોડી ગયો. ઢોલું શું કામ છે એ પૂછી આવ્યો; અને એક અમલદાર કેરોનને બોલાવવા આવેલો છે એમ તેણે ખબર આપી; બધાનાં મોં ઉતરી ગયાં; સર્વેએ માની

લીધું કે તેમનું તન્કટ પકડાઈ ગયું છે, અને બહાદુરી બતાવવાની તક આપ્યા પછીનાં જ કાલને અધીન થવાનો પ્રસંગ આવી ચૂક્યો છે, છતાં તેઓએ મત આપ્યો કે કેંગેને હુકમને માન આપીને હાકિમો પામે જરૂં રહ્યા પોતાની જ જીંદગીનું જીવન જોડવું હોય તેવા પ્રસંગમાં કેંગેન અને હિમતવાન નર હતા પણ તે પ્રસંગે તેના મિત્રોને માટે તેને બહુ લાગણી થઈ આવી હતી, અને તેને બધું લાગ્યું કે એકેને આ બધા શરવીરોનું કંઈ અમગન થયું તો મહાન ઉપર વિશ્વામઘાતનો આગેપ મહત્ત્વ આવશે, એટલે તેણે જતા પહેલાં પોતાના બાળકપુત્રને સ્ત્રીઓના અગમમાંથી લઈ આવી પિતા-પિતૃસના હાથમાં મુક્યો, અને કહ્યું કે તમને જો વિશ્વાસનાન કરેયો લાગે તો આ બાળકને હુકમન ગણીને તમે તેનો ધાન કરજો. કેરોનના અંતઃકર્ણની ચિંતા અને તેના મહાનુભાવથી ધણાખંડની આખમાં આનું આવી ગયાં અને તેઓ બોલ્યા કે હાવની બધ-બરેલી સ્થિતિએ અમને હજી એટલું બધું બાન નથી જૂવાની દીડું કે અમે કોઈ રીતે ત્હારો હોય કાઢીએ માટે એ ખાતે કંઈ ચકા લાવવી જ નહીં. અને એટલા માટે તેઓએ તેને વિનંતિ કરી કે તે બાળકને હાવના બધમાંથી કંઈ ચકા મોકલી આપ્યો કે કંઈકેકંઈ એ જો કંઈ અમગન થાય તો તે મોટો ચતા પોતાના દેશનું અને મિત્રોનું કંઈ લેનાર થઈ શકે. પણ કેંગેને તે વાત ખાતી નહીં. તે બોલ્યો “ના, ના, તેના પિતા અને તે પિતાના આટલા બધા શરવીર મિત્રોની સાથે દેશમેવામાં તેનું મૃત્યુ થાય તે જગ્તા વધારે સુખાચરું શું હોઈ શકે” ? તે પછી ઈશ્વરપ્રાર્થના કરી, પોતાના મિત્રોને બેઠી, તે બધા પ-લ્યો અને મુખમુદ્રા ધાર કરી પોતાના મનની સ્થિતિ રિપે શંકા ન જાય એટલા માટે આવધાન થયો.

ત્યારે તે દિવસને ઘેર પોતેઓ ત્યારે આર્કિઅસ અને ફિનિસ બા-લો તેની સામે આપ્યા અને તેને પૂછવા લાગ્યા “અમે માબાપુ છે કે કોઈ લોક ગામમાં ભગઈ બેઠા છે અને તેમને ગામના લોકો વચ્ચે આશ્રય આપે છે એઓ કોણ છે” ? કેરોન શરૂઆતમાં તો જન જોખ પામી ગયો પણ તન્ત આવધાન થઈ બોલ્યો “તમે કોને માટે પૂછા છો? અને મેણ આશ્રય આપે છે ?” અને ત્યારે એ મવાતોનો કંઈ નિશ્ચિત જવાબ મળ્યો નહીં ત્યારે તેણે અનુમાન કર્યું કે કોઈ બેઠેલો બાનથી ફાટી વાગી નથી એટલે પછી જવાબ આપ્યો “એવી જોગી નખને વચન આપવું નહીં. તોપણ હું તપાસ કરીશ, કાંતુ કે કદાચ એવી બાનમતમાં પણ કંઈક મલ નો હોય છે” ફિનિસે તેની માવચેતી માટે તેને વખાણ્યો અને આર્કિઅસને પાછો બંદગ વઈ જઈ ખૂબ દાડ પાડ્યો અને મુંદગીઓની આસામાં તે આસામાં શગળ બાજી આપ્યા કરી.

ત્યારે કેંગેન ઘેર પોતેઓ ત્યારે તેના મિત્રો તૈયાન અને એક હતા નહીં કે છતાં તે માટે કે પ્રાણ બચાવના માટે, પણ પોતાની જીંદગી યોરે નરે વેચી યથા પ્રાણવિસ-ર્જન કરવા માટે કેંગેને બધી મિત્રા પિતૃપિતૃમને કહી પણ બીજાને તો માત્ર એટલું જ જણાવ્યું કે આર્કિઅસને કંઈ બીજી બાબત સર તેનું કામ હતું.

આવી રીતે એક તોફાન માટમાં વિખે-પુ ત્યા વિધાનાએ બીજું કંઈ કર્યું; કા-ણ કે તે જ વખતે આર્કિઅસ ક્ય- એથ-અધી તેના જ નામનાથી જે ધર્મનુરના મ્યાનપર હોય તેનો વખેતો કામગ લઈ એક કાન આપ્યો આ વખતે વધા પાયા વગરના અનુ-

માનો માત્ર નહતા પણ પાઠગથી માવૂં પચુ તેમ બવો મિતે હેના આપરામા આત્રો હતો આર્કિઅસ યત્રગથી ઉત્તર થયો હતો ત્યા કામદ દાખન થતા આર્કિઅસના હાથમા પન સુક્યો અને ઉમેરું કે આ પન આપનારે સચના કરી છે કે તે તમારા હાથમા પડતાનાત તમે વાચત્રે દાનુ કે એમા વખેથી વાન અત્યત મહત્વની છે પણ આર્કિઅસે દાગળ હાથમા લઈ તખાવા નીચે ખેસ્યો અને હમતા દસતા બોલ્યો “કામકાન આવતી કાને,” અને વગી પાછો ફિનિડસ સાથે વાતે વગચો તે દિવમથી આજસુધી “કામકાન કાને” એ વાકન કહેત ત ૩૫ થઈ પચુ છે

હવે પોતાની ધારણા પાર પાડનાની સારી તક જોઈ કહેનાને ઘેર એકલા થયેલા અતત્રતાના બનેા બે ભાગમા બચાઈ જઈ બહાર નીકળી પડયા પિત્રોપિત્રસ અને ડે-મોનિસ એ વિઓન્ટિડસ અને હાઇપેગીસ જે બે પાડાથી હતા તેમની તન આત્મા અને પ્રેશન અને મેવન તે આર્કિઅસ અને ફિવિપની મામે ચાલ્યા. કેશન અને તેના મડળે પોતાના બપ્તર ઉપર ત્રીઓના વસ્ત્ર પહેરી લીધા અને પોતાના સુખ લાકના માટે મોટા મોટા પાદડાના ગુન્જાદાર દાર પહેરી લીધા, જના મેન્માનો ભેગા થયા હતા તે સ્થાને તેઓ પેાત્રા ત્યા તો મડગમાના બધા જૂમ પાડી ઉડયા અને જેની ધણા વખ-તથી વાટ નેનાતી હતી તે ત્રીઓ આની ધાગી, તામોટા પાડવા લાગ્યા એ વેશધારી ત્રીઓએ ઓરડામા બધે નજર ફેગી હાજર રહેવાઓને જોઈ લીધા ત્યારે તેઓએ તન વાર બેચી પોતાલુ ખત ૩૫ બતા યુ તેમન.માના થોગને વચમા ન પડવા ફિનિડએ સમ-જાન્યા અને બાખીના લડના તૈયાર થયા પણ દારથી ઉત્તર થયેલા હોવાથી તેઓ લામો વખત ટકી શકયા નહી

પિત્રોપિત્રસ અને તેના મડળને આટલુ સહેલું કામ નહતું તેઓને પ્રથમ નિઓન્ટિડસ જે બહાદૂર અને સાવધ પુરુષ હતો તેની સાથે કામ લેવાનુ હતુ. તે સમ્ર ગયો હતો અને તેના ઘરના બાર બધ હતા એટલે તેમણે ધણા વખત સુધી આગગીયો ખખડા પા કર્યા આખરે એક નોકરે અવાજ સાબળી, નીચે આવી બોગળ કાઢી લીધી તરત જ બહારથી બારને ધડો મારી તેઓ અદર પેલા અને બાર ઉઘાડનારને પાડી નાખી સૂનાના ઓરગ તરફ દોગ્યા નિઓન્ટિડસે ગડબડ અને ધોધાટ સાબળી, તેનુ કારણ કપી, પોતાની પધારીમાથી કુદી તનવાઈ હાથમા પકડી પણ તે જૂનથી દીવો ફારી નાખવો ચૂકી ગયો જો તેણે તેમ હુ હોત તો તેઓ અધાગમા માહોમાહે જ કપાઈ મન્ત પણ અજવાગાને લીધે તેમની નજરે પચાથી તે તેઓને બારમા સામો મલ્યો અને સેફિસો ડોગમ જે ઓરડામા દાખન થવા પ્રયત્ન કર્તો હતો તેને એક ધાએ તેણે નીચે પાડ્યો. તે પછી તેની સામે પિત્રોપિત્રસ આ થો અને બાર સામુ અને તેમની વચ્ચે સેફિસોડા રસતુ થન પડેલું દોગથી ને મે વચ્ચે લાખા વખત સુધી યુદ્ધ ચાલુ આખરે પિત્રોપિત્રસ ક્રોધમદ થયો અને લિઓન્ટિડસને મારી, તે નહતુ મડળ તરત હાઇપેટિસની તરફ નજુ પેના ધગમા પેલા તેવી જ રીતે તેઓ તેના ઘરમા પણ દાખન થયા પણ તંણે તેમને જોવાથી તે એક પાડાખીના ઘરમા ભતાઈ ગયો અને તેઓએ તેની પાછળ જઈને ત્યા જ તેને પૂરો કર્યા

આ કામ પૂર કર્યા પછી તેઓ મેવનના મગને જઈ મલ્યા અને જે દેશનિમાનોને

પાછળ ગળી આવ્યા હતા તેઓને બોલાવવા ગાલુઓ મોકલ્યાં. વળી બધા ધીબોનો રવનંતતા પાછી મળ્યાની વાત જાહેર કરી અને તેમની તરફેણમાં વસ્તીના માનુસ આવતા ગયા તેઓને તુરત દુકાનોમાંથી તલવારો અને દધિવાર પૂર્ણ પાટ્યાં, ઇપેમિનોન્ડસ અને ગોર્ગિડમ પણ એક કસાયેલા દધિવારબંધ યુવાનેનું ટાળું લઈ તેમને આવી મળ્યા.

હવે આખા ગેહેરમાં મડબડાટ મચી રહ્યો. મહાનેમાં બધે દીવા થઇ ગયા અને રમ્તાઓમાં લોકો ન્હાસખાગ કરવા લાગ્યા. છતાં બધા હજી દાંઈ બેળા મળ્યા ન હતા; કારણ કે શું બન્યું તેની નિશ્ચિત ખબર ન હોવાથી તેઓ વધારે અધીર થઇ રહ્યા હતા. આ તકનો લાભ લઇ સ્પાર્ટન સરદારો પોતાના લશ્કર સહિત કિલ્લામાંથી નીકળી બળવાખોરો ઉપર એકાએક તૂટી ન પડ્યા એ તેમણે મોટી ભૂલ કરી. તેઓની પાસે પંદરસો સિપાહો હતા અને વળી ગામમાંથી ધણુ તેમને આવી મળ્યા હતા. મડબડાટ દીવા અને તોફાન જોઈને અવભીત થઇ જઈ, તેઓ માત્ર કિસ્સો સાચવી બેઠી રહ્યા.

પ્લો દાટતાં જ બાકીના દેશનિકાસો આવી પહોંચ્યા. આમંદ્રણને માત્ર આપી લોકો બેળા થયા અને ઇપેમિનોન્ડસ અને ગોર્ગિડસે તેમની સન્તુષ્ઠ હાથમાં પૂલના હારવાળા ધર્મશૂરઓની વચમાં ઉભેલા પિથોપિડસ અને તેના સહાયકોને રમૂ કપાઈ; અને પ્રજાને પોતાના દેવો માટે અને સ્વદેશ માટે મથવા આમંદ્ર કહ્યો. આ દેખાવથી ઉશ્કેગઇ, આખી સભાએ ઉભા થઈ, એ મંડળને એક અવાજે પોતાના તારનાર અને બચાવનાર તરીકે કબૂલ રાખ્યા.

પિથોપિડસ, મેલન અને કેરોન ખીઓસિઆના હાકિમ નીમાયા, અને તેઓ તુરત કે઼મિઆનો કિલ્લો ઘેરી લઈ સ્પાર્ટન મદદ આવી પ્લોએ તે પ્લેલાં રક્ષકસૈન્યને કાઢી મુકવાને ચલશીલ થયા. અને ખરેખર તેઓ જરાક જ બહેલા ફોલ્ડર્મંદ થયા, કારણ કે સ્પાર્ટનો સરણુ થઇ ચરત પ્રમાણે ઘેર જતા હતા ત્યાં મેગાગ પાસે મોટા લશ્કર સાથે મિગ્મોમ્બોટસ મદદે આવતો તેમને મળ્યો. કે઼મિઆના લશ્કરના સરદારોએ સરણુ ચવાની ચરત ઉપર મઢી કરી તે માટે તેઓ પર સ્પાર્ટનોએ કેસ ચલાવી, તેમાંના બેને દેહાંત શિક્ષા કરી; અને ત્રીજાને એટલો સખ્ત દંડ કહ્યો કે તેને પિથોપોલીસમ છોડી જવાની ફરજ પડી.

પિથોપિડસના આ પરાક્રમને લોકોએ ટ્રેસિબ્યુલસના પરાક્રમ સાથે સરખાવ્યું અને એ મરખામણી તે બે વીરોના સદ્ગુણમાં જ અને જે યુરકેલીઓ વચ્ચે તેમને પસાર થતું પડ્યું તેમાં જ ન હતી પણ વિધાનાએ તેમને ફોલ પણુ મરખી જ બક્ષી હતી. કારણ કે એવો ત્રીજો દાખલો બાગ્યે જ મળ્યો કે ત્યાં ફક્ત દિંમત અને સાદસના બળથી થોડા માણુઓ મોટા લશ્કર પડ, પોતે નાતવાન છતાં સળગ દુશ્મન પર હુલ મેળવી બપ અને તે હુલથી પોતાના દેસને મહા ફાયદો મેળવી આવે. પણ એ પરાક્રમમાંથી જે પરિણામો નીપળ્યાં તેથી તો એ પરાક્રમ હજી પણ વધારે ચમસ્વી નીવડ્યું, કારણ કે જે વિચદને અંતે સ્પાર્ટનોનું આગ્રમાત વૃદ્ધ્યું અને સ્પાર્ટનું જમીન અને સમુદ્રપરતું સામ્રાજ્ય વૃદ્ધ્યું તે વિચદની સરઆત તે રાત્રે થઇ હતી કે બ્યારે કોઇ પણ ગેહેર કે કિલ્લાની મદદ લગત, શકત મૂવીર મિત્રોની સાથે પિથોપિડસે એક ખાનગી ધરમાં દાખલ થઈ (વર્ણનમાં અલકારિક બાણ વાપરીયે તો) અબેલ મનાતી સ્પાર્ટનસત્તાની સાંકળ તોડી નાંખી.

સ્પાર્ટનો ૧૪૫૨ લક્ષ્મી માથે બીઓશિઆમાં દાખલ થયા તે જોઈ એથન્સવાસીઓ ગભરાઈ ગયા અને તેમણે થીબનો સાથેના પોતાનો મનઘ તોડી નાખી, એ લોકોની તન્દ્રેણુમાં હજી જે નાગરિક પ્રયત્નશીલ હતા તેમના પર કામ ચલાવ્યું થઈલાએકને દે-હાતની શિક્ષા કરી, બીબને દેશનિકાન કર્યા અને ત્રીજા કટલાકના બારે દડ કર્યા આવી રીતે થીબનો એકલા પડી ગયા અને તેઓની સ્થિતિ કદાંચ યદ્ય પડી પણ પિલોપિડસ અને ગોર્ગિડસ જે તે વખતે બીઓશિઆના મયુક્ત સંગદાર હતા તેઓએ સ્પાર્ટનો અને એથન્સવાસીઓ વચ્ચે રિફેપ પાડના માટે નીચેની મુક્તિ ન્થી સ્ટ્રોફિયસ નામના સ્પાર્ટન સરદારને યોગ્ય મિપાહ સાથે ચેસ્પીમાં ગમવામાં આવ્યો હતો, તે એટલા માટે જે થીબનો સ્પાર્ટનો પક્ષ કરે તેઓને તે નક્ષણ આપી શકે આ માણસ બહાદુર હતો પણ જરા હમઅકથ અને વળી મહત્વાકાંક્ષી હતો તેની પામે પિલોપિડમે એક વિશ્વાસુ વેપારીને મોકલ્યો તેની માથે પુષ્કળ દ્રવ્ય મોકલ્યું અને દ્રવ્ય કરતા વધારે કામ કરે એવી સૂચના મોકલી, તે સૂચના એવી હતી કે સ્ટ્રોફિયસે કંઈક પોતાને લાયક પગલમ કરવું, અને તે કરનાનો પ્રસંગ હમણા મારો છે તે એકે એથન્સવાસીઓ હજી તૈયાર નથી ત્યાં તેણે એકદમ પાછરીયસ ઉપર ચઢી જઈ તે સંગ કરવું એથન્સને નીચે પાડવામાં સ્પાર્ટા હમેશા ખુશી થાય એ નિશ્ચિત વાત હતી અને થીબનો પણ એથન્સવાસીઓને વિશ્વાસ ધાતી સમજી તેમના પર એટલા બધા રોષે ભગવા હતા કે તેઓ એથન્સને કંઈ મદદ નહી આપે એ પણ નિર્ણય હતા

આવા રૂપમાં મગેલી સનાહ માન્ય કરીને સ્ટ્રોફિયસ ગતમાં ને રાતમાં કુચ કરી, ઇલ્યુમિસ સુધી પહોંચ્યો ત્યાંથી આગળ જવાને તેના મિત્રાહોના મને કશું ના વર્ધ, અને પોતાની મુશા ઉવાડી પડી ગયેલી જોઈ તે પાછો જ્યાં પણ સ્પાર્ટનોને મારે તેણે નાભો અને નુકસાનકારક રિઝાહ લાની મુનો, કારણ કે આ પછી એથન્સવાસીઓ તુરંત થીબનો સાથે મળી ગયા અને એક મોટા કાફેતો તૈયાર કરી ગ્રીસની આસપાસ ફરના લાગ્યા અને જે સ્પાર્ટનોના કાણુમાંથી નીમળી જવા માગતા હતા તેઓને પોતાની મહાવમાં લેના લાગ્યા

દરગિયાન બીઓશિઆમાં, સ્પાર્ટનો સાથે થીબનોને જુદે જુદે વખતે અપાક્રમી થયા કરતી, જેથી જગિપામે થીબનોને બહુ રામદો થયો ગરણ કે તેથી તેઓનો આત્મા વધ્યો, તેમના અગ કમાયા અને તેમના અનુભવ અને હિમત શક્તિ પામ્યા એના જ માટે જ્યારે એગમિનેઅમ બીઓશિઆમાંથી ધવાઇ પાછો ફર્યા ત્યારે એને કાઠસે ટકાર કરી હતી કે 'થીબનોને તેમની મજા ઉપરાત તમે મુદ્દકના થીબની તેનો લાયક બદલો તેઓએ આપ્યો એમાં ના પડાય તેમ નથી' જે કે વાસ્તવિક જોતા તેમનો શિક્ષક એગમિનેઅમ ન હતો પણ તે ડાહ્યા સરદારો હતા જેઓ લાયક પ્રસંગ જોઈ શિકારી હુતગઓની માત્રક થીબનોને દુસ્મનની સામે ડોડી મુકતા અને જ્યારે જીતનો સનાહ લઇ લે અને પોતાના હિસાહથી મંતોર પામે ત્યારે તેઓને પાછા મહીસનામત નાગી લેતા આમાં મુખ્ય માન પિલોપિડમને ઘટે છે કારણ કે તે પ્રથમ સંગદાર નીમાયો ત્યાંથી તે તેના મૃત્યુ સુધી કદી નોમરીથી પ્રિમુખ થયો ન હતો પણ 'પરિત્ર મદમ' ના સરદાર તરીકે કે બીઓશિઆના હાંમ તરીકે કદને કંઈ રાજ્યની નોમરીમાં હતો અને તે નોકરી પર હતો તે દરગિયાન તેણે દેશી વખત સ્પાર્ટનોને હરા ના હતા તેમાં ખામ કરી ખેગી

તે તેઓ પોતાના મહુણથી આ ક્ષણભણુ દેહ છોડીને અમન્કામા મેળવવા શક્તિમાન થયા હતા પણ એપોલો તો અજન્મા દેવોમા ન લખવો જોઈએ એમ એ વિવેચન કરનારા ધર્મજોગુ વહેતુ છે

હવે થીજનો ઝોડાંમીનમથી ટેગાઈગ તરફ પાછા ફરતા હતા ત્યાં લોકસથી પાછા ફરતા સ્પાર્ટનો તેમને મળ્યા તેઓ આગળ આવતા દેખાયા કે તુરત એકજણ પિતૌપિડસ પાસે દોડતો જઈ બોલ્યો “ સાહેબ ! આપણે શત્રુના હાથમા સપડાઈ પડ્યા.” તેણે જવાબ આપ્યો “ એથી ઉવદુ એમ કહો કે શત્રુ આપણા હાથમા સપડાઈ ગયો છે.” અને તુરત તેણે ધોડેમવાગ લશ્કરને પાછળથી આગળ આવવા દુરમ આપ્યો કે તેઓ હુમલા માટે તૈયાર થઈ ગઈ અને પાવદળ લશ્કર જેમા માત્ર ૩૦૦ જણ હતા તેઓને તેણે એકઝોગસ બુદ્ધમા ગોઠવ્યા એના ઉત્તુથી કે જે સ્થળે તેઓ દુરમન ઉપર હુમલો લઈ જાય તે સ્થળેથી તેઓ દુરમનની મોટી સખ્યા છતાં પણ તેમની વચમા થઈને પોતાનો રત્નો વાપી કાઢના શક્તિમાન થઈ શકે.

સ્પાર્ટનો પાસે બે દુરવીઓ હતી એક લેખક વહે છે કે સ્પાર્ટનોની એક દુરવીમા ૫૦૦ સિપાહો ગખનાનો ધારો હતો, પણ બીજે લેખક એ આકડા ૭૦૦ નો જણાવે છે અને ત્રીજે ૮૦૦ નો જણાવે છે તેઓના મગદારો દિશ્મતથી થીજનો વિરુદ્ધ ધમી આપ્યા પ્રથમ મારો જે મ્થાને બન્ને એન્યના સન્દારો હતા તે મ્થાને લાગ્યો, અને ત્યાં યુદ્ધ થયું મખ્ત જમ્યુ સ્પાર્ટન અમનદારો જેઓ પિતૌપિડસ માથે યુદ્ધમા જોડાયા હતા તેઓ પ્રથમ જમીનદોગ્ત થયા, અને જેઓ તેમની આમપાસ લડતા હતા તેઓ મનાયા અથવા ન્હાંકા, એથી સ્પાર્ટન લશ્કરમા એટલું બધું ભગણું પડ્યું કે તેઓએ પોતાની વચ્ચે થઈ થીજનોને પસાર થવા દેના માટે માર્ગ આપ્યો, પણ પિતૌપિડસે એવી રીતે ન્હામી છુટવાનું ધિક્કારી હજી જેઓ ટકી ગયા હતા તેમના પગ હઠે એવો અને એવો સખ્ત મારો ચલાવ્યો કે તેઓને એકજમ ન્હામનાની ફગ પડી થીજનો ફગ સુધી તેમની પાછળ ગયા નહી, કાણુ કે તેમને ભય હતો કે ઝોડાંમીનીયનો અને સ્પાર્ટથી આવી પ્લોએલુ લશ્કર વ્હાલ સામા ઉતરી આવે એટલા માટે સ્પાર્ટનોને હનવી ઊભભિત્ર કડી નાખી પોતાને રત્ને પડવામા તેમને યાજપણુ લાગ્યું

એટલા માટે વિજય સ્તબ ઉભો કરી, મરી મયેલાની માલમતા લઈ મખ્ત થતા તેઓ વેગ પાછા ફર્યા આ યુદ્ધ થયું તે પ્હેલાં સ્પાર્ટનો તેમના વિમહોમા વિદેશી કે ગ્રીક કોઈની સાથેના યુદ્ધમા દુરમનની સરખી મખ્યાથી કે ગ્રીકી મખ્યાથી કદી હાર્યા નહતા આથી તેમની દિશ્મત આગમ હતી અને તેમની કીર્તિથી દુરમનો એટલા ડરી જતા કે મગખી સખ્યાથી સ્પાર્ટનો સાથે યુદ્ધ કરના તે તત્પર થતા નહી આ યુદ્ધે પ્રથમ જ શીખવ્યું કે શત્રુનીર યોદ્ધાઓ વધ યુરોટસ નહીના પ્રદેશમા જ પાકતા નથી પણ જ્યાં જ્યાં યુવાનો હનક કામ કરતા આવડે ખાતા હોય, સાડ કામ પાગ પાડવામા આમહી હોય, અને ભય કરતા કનકથી વધારે ડગતા હોય ત્યાં ત્યાં દુરમનોને ચગચગટી ઉપજનાનાર યોદ્ધાઓ મળી આવે છે

કહે છે કે “ મરિત મડળ ” નો સ્થાપનાગ ગોર્ગિડસ હતો આ મડળમા ત્રણસો ચૂટી કાટેલા યુવાનો હતા તેઓ કે.મિઆમા પ્રજાને ખર્ચ ન્હેતા અને કમત્ત કરતા તેમણે

અને ટ્રેન્ડીનાયુદ્ધમા બ્યા ન્હાયા ઉપર ડાપો માગના શીખિડસ મનાયો હતો, અને ટેનેશાના યુદ્ધમા બ્યા ન્હાના લસડગ્ની મદદથી તેણે મોટા મૈન્યને દગલ્યુ અને તેના મગદાગને પોતાને હાથે જ કાપી નાખ્યો.

પણ આ યુદ્ધથી નેકે ઉતનાનઓની દિ મત અને ઉત્માદ વધ્યા પણ હાગ્માનાન તેથી કદ નાદિ મત થયા નહીં કાન્હુ તે કાછમોટા બ્યુદબદ્ધ યુદ્ધ ન હતા પણ માન એ તો પન્થુરણુ ઝપાઝપીઓ હતી અને તેમા પણ એકાદ વખત થીનતો દુસ્મનની પાછળ પડતા તો બીજી વખત તેઓ ન્હાપી આવતા હતા પન્થુ ટેનાછગતુ યુદ્ધ જે વ્યૂટૂના યુદ્ધની પ્રત્તાવના ઉપ હતુ તેથી પિયોપિડસની છાતિમા ઘસો નધારો થયો, કાન્હુ કે બીજા મોઢમર-દારથી એ ઉતના માનમા ભાગ પડનાય તેમ હતું નહીં અને તેમ જ દુસ્મનોને પોતાની હાગને માટે બ્હાનુ કાઢનાનુ થાનુ બને તેમ હતુ નહીં

આકાશીનસ શેહેરો આરેનોની બાજુમા જમ્બ બચુ હતું તે ઉપર પિયોપિડમે સમ્પત દેખરેખ નાખી હતી, અને તેને પાપદળ લસડગ્ની બે દુહડીઓના બચાવ માટે મળી હતી તે હાપો મારવાનો નામ ગોધ્યા હતો હતો, સા તેને ખબર મળી કે સાનુ ગ્ઝકમૈન્ય લોદિમ ઉપર ચ્હડાઈ લઈ ગયુ છે અને તેથી વરકરની ગેઢાનરીમા આકાશીનસ મટેવા હતી લઈ શકાશે એમ ધારી 'પરિન મડવ' અને થોડાએ થોડેમવાગ માથે તે એકદમ ચ્હડી ગયો પણ ગેરેની પામે પ્હોચના જે વચ્ચે ગયુ હતુ તેની જગાએ બીજુ લસડગ્ આરેથી આવતુ તેણે જોયુ એટલે પછી ટેગામ્મન નામના ગામને ન્તે પરતતી બાજુએ તે પાછો તથો તેને પાછ વગવા માટે આ એકજ માર્ગ ખુલો હતો કારણ કે બાકીનો ભયો ભામ મેનામ નદીમા પૂર આવનાથી પાણીમા હકાઈ ગયો હતો અને ત્યા કાપમ પા-નીની વેવથી ખામેચિયા બતાઈ ગ્હેતા

આ ખામેચિયાની જગ નીચે એપોતો (સુર્યદેવ) નુ દેવગ આવેલુ છે જેમાની દેવવાણી થોડા વખત ઉપર જ બધ થઈ ગયેલી છે ઇગની ત્રિમહોના મમયમા બ્યારે એકિરેટિસ ત્યાનો સુખ્ય પૂજારી હતો તે વખતે એ દેવજ વણુ પ્રખ્યાત હતુ કહે છે કે આ સ્થળે એપોતોનો જન્મ થયો હતો. ટેનોસ નામના પામેના પરતતી તલેગીમા મેનાસ નદી વાક ખાછ પાડી આવે છે દેવગની પાછળ બે (સુદર) મોટા ઝરા છે જેનુ પાણી હમેશ હંડુ અને ગ્વાદિટ ન્હે કે તેમાના એક ઝનનું નામ પામ (તાલ) અને બીજનુ નામ એબિવ (જીતકશ) આ જ સુધી નાને છે એને ટેટાનાનેકું પ્રસર થયો તે ઉપરના નામના બે વૃક્ષ નહીં પણ બે ઝગઓની વચ્ચે થયેનો લાગે કે વળી જે જગાએવી જગની કુદર નીકલ્યુ અને તેને દેવતાવી નાખી તે દૃઢ પણ પામે જ છે વળી પાછબોન અને દીગીયસની વાર્તાનો પ્રમગ પણ અહીં બનેનો છે તે બિના પણ જેઓ એપોતોનુ તપતિ સ્થાન આ માને છે, તેમને ટેમ આપે છે આ બાળતની બીજ નાખિતીઓ હું આપતો નથી કારણ કે દતકથા પ્રમાણે આ દેવની, કદ મનુષ્ય માબાપને પેટે જન્મ લઈ પાછાથી દેવ પદવી પામેવામાના એક તરી ગણત્રી થતી નથી, એ વનના હરસ્યલિસ અને મેકસ એ બે ગણુપ છે કારણ

ફુઓગોની માતા તેને પદ ઝ્યુસથી ગબ રહેજો તેથી દીતને કન્યાથી તેની પાછળ પાછબોન (સૂર્યતા આતરનો એક રાક્ષસ) મોતલો અને તેનાથી ન્હાસતી ન્હાસતી તે આ સ્થલે આવી ત્યા એપોતોને તેણે જન્મ આપ્યો અને થડ જેપોલોએ પાછબોનનો નાશ કર્યા

કે તેઓ પોતાના સદ્ગુણથી આ લાલુભગુ દેહ છોડીને અમરકાયા મેળવના શક્તિમાન થયા હતા પણ એપોનો તો અજન્મા દેવોમા ન લખવો જોઈએ એમ એ વિગત ઉપર વિચેચન કરનારા ધર્મજોગુ હોય છે

હવે થીમનો ઓર્કોમીનમથી ટેગાઈગ તરફ પાછા ફરતા હતા ત્યાં લોકસથી પાછા ફરતા સ્પાર્ટનો તેમને બળ્યા તેઓ આગળ આવતા દેખાયા કે તુન્ત એકજથુ પિતોપિડસ પામે દોડતો જઈ બોલ્યો ‘ માદેમ ! આપણે શત્રુના હાથમા સપડાઈ પડ્યા. ’ તેણે જનાબ આપ્યો ‘ એથી ઉતરુ એમ કંટો કે શત્રુ આપણા હાથમા સપડાઈ ગયો છે ’ અને તુન્ત તેણે પોરેમના લશ્કરને પાગથી આગળ આવના દુકમ આપ્યો કે તેઓ હુમના માટે તૈયાર થઈ ગે અને પાલક લશ્કર જેમા માન ૩૦૦ જથુ હતા તેઓને તેણે એકએકમ બૂદમા ગોળ્યા એના હંતુથી કે જે સ્થળે તેઓ દુસ્મન ઉપર હુમલો લઈ જાય તે સ્થળેથી તેઓ દુસ્મનની મોગી મખના હતા પણ તેમની વચમા થઇને પે તાનો રતો નાપી કાઢના શક્તિમાન થઈ ગ-

સ્પાર્ટનો પામે એ દુકીઓ હતી એક લેખક હોય છે કે સ્પાર્ટનોની એક દુકીમા ૫૦૦ મિપાહો ગમનાનો ધારો હતો પણ બાંને વેષક એ આકરો ૭૦૦ નો જથુલો છે અને ત્રીને ૮૦૦ નો જથુલો છે તેઓના મગદારો દિ મતથી થીમનો વિરુદ્ધ ધરી આપ્યા પ્રથમ મારો જે મથાને બમે મૈન્યના સગદારો હતા તે મથાને લાગે, અને ત્યાં યુદ્ધ થઈ મખત જામ્યું સ્પાર્ટન અમરદારો જેઓ પિતોપિડમ માથે યુદ્ધમા જોડાયા હતા તેઓ પ્રથમ જમીનદોસ્ત થયા અને જેઓ તેમની આગપામ લડતા હતા તેઓ મનાયા અથના ન્દામા, એથી સ્પાર્ટન લશ્કરમા એટલું બહુ ભગાણુ પડ્યું કે તેઓએ પોતાની વચ્ચે થઈ થીમનોને પસાર થના દેના માટે માર્ગ આપ્યો પણ પિતોપિડસે એની રીતે ન્દામી છુટનાવું ધિક્કારી હજી જેઓ ટકી રહ્યા હતા તેમના ૫૦ હંતો ર્યો અને એવો મખત મારો ચલાવ્યો કે તેઓને એકકમ ન્દામનાની ફરતી થીમનો ફર મુધી તેમની પાગળ ગયા નહીં, કાગણુ કે તેમને ભય હોય કે ઓર્કોમીનીયનો અને સ્પાર્ટથી આવી પ્લેચેલુ લશ્કર જ્દાય મામા ઉતરી આવે એટલા માટે સ્પાર્ટનોને હરાવી િન્નબિન કરી નાખી પોતાને રતે પડનામા તેમને ડાહપણુ લાગ્યું

એટલા માટે વિજય સ્તંભ ઉભો કરી, મરી ગયેલાની માનમતા લઈ મગ્ન થતા તેઓ થેગ પાછા ફર્યા આ યુદ્ધ થયું તે પ્લેચા સ્પાર્ટનો તેમના મિત્રહોમા મિદેરી કે શ્રીક મેઇની સાથેના યુદ્ધમા દુસ્મનની સગખી મખ્યાથી કે ઓગ્રી સખ્યાથી કદી હાર્યા નહતા આથી તેમની હિમત આગ હતી અને તેમની કીર્તિથી દુસ્મનો એટલા ડરી જતા કે મ રખી સખ્યાથી સ્પાર્ટનો માથે યુદ્ધ કરના તે તત્પર થતા નહીં આ યુદ્ધે પ્રથમ જ શીખમ્યું કે રતવીર યોદ્ધાઓ કઈ યુરોટસ નદીના પ્રદેશમા જ પાકતા નથી પણ જ્યાં જ્યાં યુવાનો હનડ કામ કરતા આયકો ખાતા હોય, મારે વામ પાગ પાડનામા આમહી હોય, અને ભય કરતા કનકથી મધારે ડરતા હોય ત્યાં ત્યાં દુસ્મનોને ચગ્ચનટી ઉપજવનાર યોદ્ધાઓ મળી આવે છે

કહે છે કે ‘ મવિત્ર મડળ ’ નો સ્થાપનાર ગોર્ગિડસ હતો આ મડળમા નણુમો ચૂટી કાઢેલા યુવાનો હતા. તેઓ ટ્રેનિઆમા પ્રગ્મને ખન હેતા અને કમરત ગતા તેમનું

નામ શેહેરીકુકડી હતું. કારણ કે તે સમયમાં દરેક કિસ્સેબંદ સ્થળને ઝૂંદર 'પોલીસ' કહેવામાં આવતું. પીગમ્બોલું કહેતું એનું છે કે દર પ્રેમથી બંધાએલાં પ્રેમીનાં બેઠાંઓનું એ મંડળ બનેલું હતું. પેમિનિસની એક હલિન પ્રચલિત છે કે હામરે નેરયેન્ની સરદારીનાં વણનમાં જણાવ્યું છે કે તેણે યુદ્ધ વખતે કુટુંબકુટુંબને અને વર્ગવર્ગના માણસોને સાથે ગો-
 દ્યા હતાં. પણ એમ કહેવાને બદલે તેણે પ્રેમી બેઠાંઓને સાથે ગોઠવ્યાં બેઠતાં હતાં; કારણ કે એક જ વર્ગના કે એક જ કુટુંબના માણસો ભવ વખતે એક પીગમ્બોલું બંદુ-
 રકાર કરતાં નથી. પણ પ્રેમના બંધારણપર બેઠાંઓનું મિત્રમંડળ અછન અને અમેશ હોય છે. પોતાના આસક કે માણસની નબરમાં દરેક જણુ દલકા દેખાય કરતાં શરમાય છે અને તેટલા માટે તેઓ એક પીગમ્બો મદદ આપવા માટે ભયમાં અંધકારે છે. અને તેમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. લગાઈ જેવા, મોન નિકટ હોય એવા, પ્રસંગમાં દરેક જણુ હામર રહેલા હતર જોડ કરતા પોતાના ગેરહાજર પ્રેમીઓ પોના માટે શું ધારણે વગેરે વિચારને વધારે વશ થાય છે. દાખલા તરીકે એક પુરુષ દુસ્મનના હાથમાં સપડાઈ તેણે પિનવણી કરી માગી લીધું કે મ્હારી છાતીમાં તલવાર મારી મ્હારો જીવન લઈ લ્યો કે પછી મ્હારા પ્રેમીને મ્હારી પીઠમાં ઘા બેઠ નીચું બેવાનું ન આવે. તેમ જ એક આખ્યાયિકા આલી આવે છે કે આહશેઅસ જે હરમુસિસની સાથે જ રહેતો અને લડતો તે તેના પ્રીતિપાત્ર હતો; અને એરિસ્ટોટલ જણાવે છે કે તેના વખતમાં પણ પ્રેમીઓ પોતાના પ્રેમના સપથ આહશેઅમની કબર ઉપર લેતા હતા, એ પરથી એમ અનુમાન થાય છે કે એ મંડળનું નામ 'પવિત્ર' આ કારણને લીધે જ પડ્યું હશે અને ખોટો પણ પ્રેમીને દેવી મિત્રતુ ઉપનામ આપે છે. કહે છે કે કેરોનિઆની* લગાઈ મુઠ્ઠી થીપ્સના આ પવિત્ર શ્રંગે કદી હાર ખાધી ન હતી; અને એ યુદ્ધમાં પંડેલાઓમાં ફરતો ફરતો ફિલિપ બ્યારે એ ત્રણો વીરોના ટગલા આગળ આવ્યો ત્યારે તેની આંખમાં આંસુ આવી મવાં અને એ બોલ્યો "આ મડળમાંથી એક પણ જણુ કંઈ હીણું કામ કર્યું કે હીણો વિચાર કર્યો એવી રાક્ષા માત્ર કરનાર માણસ ઉપર પણ ધિક્કાર છે".

કવિઓ કલ્પના કરે છે તેમ સેધઅમની દ્વાર પછી આવી જતની મિત્રતાનો ઉદ્ભવ થીપ્સમાં થયો ન હતો પણ તેમના નિવાસકોએ બાસકપણામાં જ કુદરતી ઉત્પત્તિ ઓછી કરવા અને રીતભાત અને આચરણની અંદર સમતા લાવવાના હેતુથી, ગંભીર અને વિનોદના પ્રસંગોમાં વાંસળીના ઉપયોગને, અને કસરતચાગામાં આવી મિત્રતાને, ઉત્તેજન આપ્યું હતું.

એ જ હેતુથી વળી તેઓએ મુંબવાદિતા દેવીને પોતાના ઇષ્ટ દેવ દેવી માર્સ અને વીનસની પ્રુતી તરીકે કંપી હતી. કારણ કે ન્યાં હિંમત અને શોર્પની સાથે લલિત અને મોહક રીતભાન મળી જાય છે ત્યાં મમાજનાં બધાં પરમાણુઓને નિયમમાં ગોઠવનાર એકતા પરિણમે છે. આ મંડળના સિપાહોને યુદ્ધને સમયે પ્લેલી હારમાં જુટા છૂટા વિ-
 ખેરી દેતો; તેથી તેઓ હલકા પ્રતીના ઘણા સિપાહો સાથે મળી જવાથી પોતાનું પાણી જતાની શકતા નહીં; પણ ટેગાછરાના યુદ્ધમાં પોતાના સરદારની અડોઅડ સાથે રહીને

* ઇ. પ. ૮૩૮ માં કેરોનિઆના યુદ્ધમાં વિજય મેળવી મેકિડોનિયાને રાજ મહાન એલે-
 ક્ઝાંડરને પિતા ફિલિપ આગા ત્રીસમાં પોતાને અગત્ય લેસાદવા સંજિગાન થયો.

આટલી બધી બહાદુરીથી તેઓ લડ્યા ત્યાર પછી પિત્રોપિહસ તેમને કદી છૂટા પાડતો નહીં. પણ સાથે સાથે રાખી, તેમને મોખરે પોતે રહી, ગમે તેવા વિકટ યુદ્ધમાં પણ અ-પલાવવામાં આનાકાની કરતો નહીં; જેમ રથમાં ધોણ બોડાયા હોય છો ત્યારે તે એકલા દોડે તે કરતાં વધારે ઝડપથી દોડે છે તેવું કારણ બેનું સંયુક્ત બલ માત્ર નહીં પણ એક બીજાની સ્પર્ધા હોય છે: તે જ પ્રમાણે બ્યારે ચરવીરો યશની ચરતમાં એક બીજાથી ચઢી જવા પ્રયત્ન કરતા હોય છે ત્યારે તેમના પ્રયત્નની સામે ટકવું અતિ કઠિન છે.

પણ બ્યારે સ્પાઈનોએ બીજી બધી પ્રજાઓ સાથે સંધિ કરી રૂક્ત થીબનો સાથે વિમ્મલ જારી રાખ્યો, અને સ્પાઈન રાજા ડિલ્ઓમ્બોટસ દશ હજાર પાયદળ અને એક હજાર ઘોડેસવાર લશ્કર સહિત બીઓસિવામાં દાખલ થયો, ત્યારે તેમને માથે વિમ્મલને લ-ગતાં બધાં જોખમો આવી પડ્યાં, એટલું જ નહીં પણ સમૂલો થીબન સંસ્થાનનો નાશ થઈ જાય એવો બારીકોનો સમય આવી લાગ્યો; આ પ્રસંગે પિત્રોપિહસ લશ્કરને જાણ મળવા માટે જતો હતો ત્યારે તેની સ્ત્રી બારણા સુધી વળાવા ગઈ અને આંખમાં આંસુ ભરી તેને સારીરતું જતન કરવા કહેવા લાગી, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો: “બહારી બહાલી! ખાનગી આસામીઓને પોતાના સારીરતું જતન કરવાની બલામણુ કરવાની છે; પણ જાહેર હોદ્દા પર હોય તેની ફરજ તો બીજાનું જતન કરવાની છે.”

બ્યારે તે સૈન્યમાં જાણ મળ્યો અને તેને માલૂમ પડ્યું કે બધા સરદારોમાં મતભેદ છે ત્યારે તેણે પોતાનો મત ધોખિનો-ડસની તરફેણમાં આપ્યો અને તે મત તુરત યુદ્ધ આપવાની તરફેણમાં હતો. તે વખતે પિત્રોપિહસનો હોદ્દો રૂક્ત પવિત્ર મંદળના સગદાર તરીકેનો હતો. છતાં તેના જેવા સ્વદેશભક્ત વીરને ઘટે તેવો વિશ્વાસ તેના ઉપર બધા રાખતા હતા.

યુદ્ધ આપવાનો નિશ્ચય કરી બન્ને સૈન્ય એક બીજાની સામે પડાય નાખી પડ્યાં હતાં ત્યાં પિત્રોપિહસને એક સ્વપ્ન આવ્યું; જેથી તે બહુ વિચારમાં પડી ગયો. એ ક્ષેત્રમાં સેક્રીડસસની પુત્રીઓને દાટેલી છે અને તે સ્થાનના નામ પરથી તે કબરનું નામ ટુકિટ્ટૂકી પડ્યું છે. એ સ્થાનમાં સેક્રીડસસને ઘેર કેટલાક સ્પાઈન મહેમાન આવ્યા ત્યારે તેણે તેમની સારી બરદાસ્ત કરી હતી અને તેના બહલામાં તેઓએ પોતાના યજમાનની પુત્રીઓ પર બલાતકાર કરેલો; આથી તે કન્યાએ આપઘાત કર્યો અને તે સ્થાને તેઓને દાટવામાં આવી. આ પછી એ નીચ ગુનાહમારેને સિક્કા કરાવવા તેમનો બાપ સ્પાઈન ગયેલો; પણ ત્યાં તેને ન્યાય ન મળ્યો; ત્યારે તેણે સ્પાઈનોને શાપ આપ્યો અને પોતાની પુત્રીઓની કબર-પર પોતાનો દેહ પાડ્યો. તે વખત પછી ઘણી બિબ્બવાણી અને દેવવાણી સ્પાઈને લ્યુ-ક્રાના વેરથી ડરીને ચાલવા માટે કહી ગઈ હતી; પણ તેના ખરો અર્થ કોઈ ભાગ્યે જ સમજવું; કારણ કે એ જ નામનાં લેકોનિઆ અને આર્કડીયામાં પણ બે ગામડાં હતાં. વળી એ ગુનાહ લ્યુક્રાના યુદ્ધ પૂર્વે ઘણા વખત પહેલાં બન્યો હતો.

પિત્રોપિહસે સ્વપ્નમાં એ છોકરીઓને રોકકળ કરતી તેમની કબર ઉપર બેઠેલી અને સ્પાઈનો ઉપર શાપ વર્તાવતી જોઈ. તે જ વખતે તેઓના બાપે પિત્રોપિહસને સૂચન કર્યું કે જો યુદ્ધમાં જય મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો જાલ વાગવાળી કુમારિકોનો એ કબર

આગળ ભોગ આપવો. આ હુકમ આપ્યો અને ફર લાગવાથી તે એકદમ નગી ઉઠ્યો, અને બીજા મરદારોને તથા બંધિયદેશને તે બિના તેણે નિવેદન કરી, કેટલાકે મત આપ્યો કે એ મવાહની અવગણના ન કરવી જોઈએ; પોતાના મતને પુટી આપવા તેઓ કિઓનના પુત્ર મિનીશીયસ અને હન્કુલિમની પુત્રી મેકગિઆનો દાખવે આગળ કરતા હતા. વળી 'સ્પાર્ટો'એ 'દેનવાણી ઉપરથી ફેરમાવડે નામના ફિલસૂફ ખૂન કર્યું હતું અને તેની આમડી 'સ્પાર્ટોના સંજોગો ગંધી સુકતા' હતા, કિઓનીડમે પણ એક દેવવાણીના હુકમ પરથી સમગ્ર ગ્રીસના લાભ માટે આત્મભોગ આપ્યો હતો; અને છેવટે સેવેમિમના યુદ્ધ પહેલા ચેમિરોડિસે દોષ કર્યો હતો એ દાખવા આગળ કરતા હતા અને ઉમેરતા કે આ બધા દાખલામાં પાલગથી છૂત મળી છે એ તેની તરફથી જાણ છે, તેઓએ વળી ઉમેર્યું છે કે જે જગાઓથી એગેમેમ્નન બહાર ઉપર ચઢ્યો હતો તે જ જગાઓથી તે જ દુશ્મનની સામે, એગેસિલેઅસ ચઢ્યો હતો, વળી આપમ પહોંચતા તેની પુત્રીનું બંધિદાન માગતી દેવીનું દર્શન પણ તેને તેવી જ રીતે સ્વપ્નમાં થયેલું છતાં પોતાના બાલક ઉપર મમતાને લીધે તેણે તે પ્રભાણે ન કર્યું અને તેથી તેની ચઢવાને દોષ ન મળી.

તેઓ વિરુદ્ધ મતના હતા તેઓ એમ કહેતા કે ઇશ્વરી સત્ત્વને એવું ફર અને નાશાયક બંધિદાન થટે નહીં, જમતના પાપક નિયતા કંઈ ગણસ નથી પણ સર્વ મનુષ્ય અને દેવોના પિતા છે, અને માનવ બંધિદાનથી ઇશ્વર ખુશી થશે એમ માનવું પણ મૂર્ખાઈ ભરેલું છે, અને કદાચ જો એવા દેવો હોય તો તેમને વિચિત્ર અને દલકા ગણીને ગણકારવા ન જોઈએ, કાણ કે એવી વિચિત્ર અને દુષ્ટ વાસના નીચ અને રિપવાસકત મનમાં જ રહી શકે.

સંઘારો એવી રીતે વાંધવિવાદમાં પડ્યા હતા અને પિથોપિડસની મતિ મૂંઝાણ મંઘી હતી ત્યારે તે વખતે એક વાઝડી ધણમાંથી છૂટી પડી સૈન્યની વચ્ચેથી દોડી; અને તેમની આગળ આવી ત્યાં ઉભી રહી. મઘારો તેનો લાચ સુરેખરમ, એવું મનોહર સૌંદર્ય અને એની ચપલતા જોઈ માનદાશ્વર્યમાં ડુબી ગયા, પણ થિઓક્રિટસ જોઈ એવી બાબતમાં વધારે સમજતો હતો તે એકદમ પિથોપિડસ તરફ ફરી બોલી ઉઠ્યો. 'આ રહ્યો તારો બસિ અરે નસીબવાન વીર ! બીજી કાઈ કુમારીની સાથે ન જોતા ઇશ્વરે તને જે મોકલેલો છે તેનો હોમ કર.' પણ તેઓએ તે વાઝડીને 'પટ્ટી, તે કુમારીઓની કમર પાસે લઈ જઈ નિયમાનુસાર મરેઆ કરી, તેને માથે પુષ્પોનું નાજ પહેરાવી તેનું બંધિદાન આપ્યું, અને 'પછી પિથોપિડસનું જ્વર અને તે પ્રવાણે આપેલા બંધિદાનની ખાત લેવામાં જાહેર કરી.

અવાર પડતાં ઇપેમિનોન્ડે રાખી બાગુપર પાવડા લસકરની દાર એક વાજો લીધામાં મેલવવા માડી, એવા હેતુથી કે જમણી બાગુપરના સ્પાર્ટોનો બીજી યોગીથી છૂટા પડી જશે અને તેથી પોતે તેમનાપર મખત મારો ચલાવી તેનું જીવ તોડા સમર્થ થઇ શકશે. પણ દુરમનો તેનો આ દેવ સમજી જઈ પોતાની જામણી બાગુ લાગી કરી ઇપેમિનોન્ડસને ઘેરી સેવાની બાજુ કરવા લાગ્યા, તેટલામાં પત્રિત મડળના ૩૦૦ ચોદાઓ સાથે પિથોપિડસ આવી પહોંચ્યા અને સ્પાર્ટોનો પોતાની બાગુ પૂરેપૂરી લગાવી તે અચર પાછી સફેદી મેલે પહેલા તેમની ઉપર વીંધી પડ્યો. સ્પાર્ટોનો ગુરુકામાં પ્રવેશી હતા એટલે જ્યારે જ્યારે તેમની દાર તરફ મડળચટ અટકાવવા અને દાર કાપમ રાખતાં પડ્યા પાવડા કરતા તે એમને શૂખી કે બળને વખતે મેદા મળીને સમગ્ર પ્રવન

કરવા તેઓ બધા સરદારો અને સિપાહો એક સરખા તાત્પર હતા; છતાં બીજા બધા લશ્કરને બહુ મુશી ઇપેમિનોન્ડસે તેમની જમણી બાજુ ઉપર જ દલ્લો કરવાથી અને તે જ વખતે પિલોપિડસ પણ ઘણી જ ઝડપ અને સૌરથી તેમની ઉપર તૂટી પડવાથી તેઓની મતિ મૂઝાઈ ગઈ અને તેમનો નિશ્ચય ડગ્યો. આને પરિણામે પ્લેબાં કદી ન જોયેલી એવી હાથ અને કાપાકાપી થઈ. આ કારણને લીધે પિલોપિડસ જોકે એક ન્હાના ઝડપનો નાયક માત્ર હતો છતાં આ મુદ્દા મમત્ર બીઓશિયાના હાકેમ અને મુખ્ય સરદાર ઇપેમિનોન્ડસના જોટલી જ કીર્તિ તેને પણ મળી.

તે પછી તુરત તેઓને બીઓશિયાના હાકેમ તરીકે નીમવામાં આવ્યા અને તેઓ પિલોપોનીસસમાં દાખલ થયા અને કેટલાક શેહેરોને સ્પાર્ટા સામે ઉશ્કેરી, થીબ્સની તરફેણમાં ઇલિસ, આર્ગોસ અને આર્કેડીયા અને મેગેનિઆનો મોટા ભાગ લાવ્યા. આ વખતે સિયાગો-બેટો હતો અને વર્ષના છેલ્લા માસનું બીજું પખવાડીયુ માસનું હતું એટલે તેઓ પોતાના હોદ્દા પર માત્ર થોડા રોજ માટે હતા, કારણ કે પછીના માસની પ્લેબી તિથિએ તેઓને પોતાનો હોદ્દો છોડી દેવાની ફરજ હતી અને નવા હાકેમ નીમાવાનો નિયમ હતો. આ નિયમ ન પાળે તેને માટે દેહાત દડ ઠરાવવામાં આવ્યો હતો.

બીજા સરદારો આ શિક્ષાથી ડરીને તેમ જ સિયાગુ ન્હાણ પમદ ન કરતા હોવાથી, પાછા ફરવાની તરફેણમાં હતા પણ પિલોપિડસ અને ઇપેમિનોન્ડસ એક બીજા સાથે મળી જઈ પોતાના સ્વદેશબધુઓને ઉશ્કેરી સ્પાર્ટા સામે મ્હડી ગયા. મુરાટસ નદી પર સાર કરી તેઓએ સ્પાર્ટાનાં ઘણા ગામો લીધાં અને ઠેક સમુદ્ર મુધીનો બધો મુલક ઉજડ કર્યો. આ ન્હાણમાં તેમની માથે શિત્તર દગ્ગર ગ્રીક લશ્કર હતું, તેમાં થીબ્સનો બુરમા ભાગના ભાગે હશે, પણ એ બે વીરોની પ્રતિભા એવી હતી કે લશ્કરની કે બીજા સરદારોની સંમતિ મેળવ્યા વગર તેઓ જ્યાં જતા ત્યાં બધા ખુશીથી નેમની પાછળ જતા. કારણ કે કુદરતનો પ્રથમ અને સર્વોત્તમ નિયમ એક એવો છે કે જોઓને આશ્રયની જગર હોય તેઓએ જ આશ્રય આપવા સમર્થ હોય તેનાઓને પોતાના ઉપરી તરીકે પસંદ કરવા. અને જેવી રીતે એક બહાણના ઉતારેઓ બારામાં અને સારી ઝાંતુંમાં અવાસીઓની સાથા થાય છે અને તેમની મશ્કરી કરે છે પણ તોફાન થાય છે અને બચનો સમય આવે છે ત્યારે અવાસીઓ તરફ નજર રાખી તેઓની ચાતુરી ઉપર પોતાની સલામતીનો આધાર મૂકી રીતે રાખી રહે છે, તેવી રીતે ઇલીઆ, આર્ગોસ અને આર્કેડીયાવાસીઓ થીબ્સનો ઉપર સરસાઇ ભોગવના અને સરદારોમાં પ્રથમ પદ મેળવવા પ્રયત્નો કરતા છતાં મુશ્કેલીનો વખત આવી લાગે ત્યારે થીબ્સ સરદારોની સૂચના મુજબ ચાલતા.

આ ન્હાણમાં તેઓએ આર્કેડીયાને સમુક્ત કર્યું, મેસ્સેનિયામાંથી સ્પાર્ટાનોને હાથે કાઢ્યા અને તેના અસવ વતનીઓને પાછા બોલાવ્યા, તેવી જ રીતે આઇયોબને પૂર્વ તેઓએ ફરી વસાવ્યું, અને પાછા ફરતા તેમને અટકાવવા માટે એથન્સવાસીઓએ સંયોગી ભૂમીમાં તેમના પર દલ્લો કર્યો તેઓને પણ તેમણે દરાવ્યા.

આના પરાક્રમથી મમત્ર ગ્રીસ તેમને સાનદાશ્યથી અગ્નિનદન કરતુ હતુ. પણ તેમના સ્વદેશી બાઈબોલી અદેખાઈ, જે તેમની કીર્તિની સાથે વધ્યા જતી હતી તેણે તેમને

માટે અણુપટતો અને દૂર આવકાર તૈયાર કર્યો હતો; કારણ કે તેઓના પાછા ફર્યા પછી નિયમ પ્રમાણે પ્રથમ માસમાં પોતાનો હોદ્દો ન છોડતાં ચાર માસ સુધી તે જીવી રાખવા માટે તેમના પર કામ ચલાવવામાં આવ્યું: કે જે ચાર માસમાં તેમણે મેસ્સેનિઆ, આફ્રીકા અને લેકેનિઆમાં ઉપર કહેલાં કાર્યો કર્યા હતાં.

પિથોપિડસની તપાસ પ્રથમ શરૂ થઇ અને તેટલા માટે તેને જોખમ વધારે હતું પણ આખરે બંને છૂટી ગયા. હપેમિનોન્ડસ તેની વિરુદ્ધના આરોપો અને નિંદા સદન-ગ્રામતાથી સાંખી રહ્યો; કારણ કે પોતાના સ્વદેશજન્યોને જે વીતાડે તે સહેવું એમાં તે પોતાના ધૈર્યની અને ઉદાત્ત મનની કસોટી સમજતો હતો; પણ પિથોપિડસ કુદરતી રીતે ગરમ સ્વભાવનો હતો, અને વળી તેના મિત્રોએ વેર બેવા ઉશ્કેર્યો એટલે તેણે નીચેના પ્રસંગ સાંધેલ.

વક્ત્રા મેનેલાઇડસ કેરેનના ધરમાં સાથે મળેલા વીરોમાંનો એક હતો. આ માણસ સારો હતો પણ હલકા સ્વભાવનો અને નીચ રુચિનો હતો. પોતાને બીજા વીરોના જેટલું માન ન મળવાથી તેમની નિંદા કરવી તેણે શરૂ કરી અને આ નિંદા હપેમિનોન્ડસ અને પિથોપિડસના સંબંધમાં તેમના છૂટી જવા પછી પણ તેણે જીવી રાખી: તે એટલે સુધી હતું કે પાંચે કે તેણે હપેમિનોન્ડસ પાસેથી બીએસિયાની હાકેમી છીનવી લીધી અને ભાંખા વખત સુધી તેમની સામે એક સળસળ પક્ષ ઉભો કર્યો. પણ તે પિથોપિડસની નિંદા કરતો તેની કાંઈએ શા દીધી નહીં એટલે પિથોપિડસ અને કેરેન વચ્ચે અટસ પડાવવાની તેણે કુક્ષિત રચી. ઈર્ષ્યાનુ પુરુષોની એ પ્રકૃતિ હોય છે કે જ્યારે પોતે બીજાથી હલકા પડે છે ત્યારે તે પુરુષોને કોઈ ત્રીજા કક્ષાં ઉતરના બતાવવામાં તેઓ સતોષ થાને છે. એ જ પદ્ધતિસર મેનેલાઇડસ હમેશ જાહેરસભામાં કેરેનનાં ધરાક્રમે વખાણતો અને તેની મહાશક્તિ અને જીતોની પ્રસંસા કરતો. સર્વથી વધારે સ્મૃદ્ધાના સુદ પ્લેલાં થોડા વખત ઉપર જ પ્થેટિઆ આગળ કેરેનની સરદારી નીચે થોડેસવાર ભરકા મેળવેલી જીતને તે બહુ મોટું રૂપ આપી તેની ચાલિગિમાં કંઈ સ્મરણમયક ચિન્હ કાપખને માટે ઉભું કરવાની કોશિશ કરવા લાગ્યો.

તે માટે તેણે નીચેના પ્રસંગ હાથમાં લીધેલ. સામ્રાજીકમના એન્ડ્રોસાઇડસ નામના ચિત્રકાર પામે થીબનો કંઈ એક સુદનુ ચિત્ર કરાવના હતા અને આ ચિત્ર તે થીબસમાં જ તૈયાર કરતો, તે ચિત્ર સમગ્ર તૈયાર થઇ રહેલા આવ્યું ત્યાં કુલક થયું અને તેને થીબસ છોડી જતું પડ્યું. મેનેલાઇડએ લોકોને સમજાવ્યા કે એ ચિત્ર અત્યુક દેવગમાં ટાંચવું અને તેની નીચે લેખ કાનરાવનો કે એ ચિત્ર કેરેનના એક સુદનું હતું અને એમ કરવામાં તેઓ હેતુ પિથોપિડસ અને હપેમિનોન્ડસની છાંતિને જાંખપ લગાડવાનો હતો. અને ખરેખર, આટલી બધી અને અગત્યની જીતો કરતાં એક ન્હાની જાણપી જેમાં એક સુદ સ્પાર્ટન નામે જેરાન્ડસ અને બીજા ચાણીસ જણ મરણા તેને વધારે મહત્વ આપવું એ વિચાર ન જાણીય ભરેલો હતો. પિથોપિડસ એટલા માટે એ દરખાસ્તની વિરુદ્ધ થયો અને તેણે જણાવ્યું કે કોઈ પણ સુદમાં જીતવું માન ખામ અત્યુક એક મા-જુસને આપવું એ તેમના દેશના કાયદા અને પદ્ધતિથી પ્રતિજ્ઞા હતું. કેરેનનાં તેણે પક્ષાં વર્માણ કર્યા પણ તેણે તે સાથે એટલું જાનુ જાણ્યું કે મેનેલાઇડસ ક્રોધાળુ અને નીચ

તિનો માણસ હતો; વળી તેણે થીબનોને ચોખ્ખું પૂછ્યું કે "શું તમે પ્લેટિઆના યુદ્ધમાં કંઈ મહાકાવ્યો કર્યાં જ નથી ?" આ ઉપરથી મેરેક્રાઇડસનો ખારે દંડ કરવામાં આવ્યો અને તે દંડ આપવા તે સમર્થ ન હતો એટલે તેણે રાજ્યબ્યવસ્થા ઉલટાવી આપવા પ્રયત્ન આરંભ્યા. આ વિગતો ગ્રીક્ષી છે છતાં તેમાંથી લોકોનાં ચરિત્ર અને જીવન પર સાથે અજવાળું પડે છે.

તે અરમાં ફેરીના 'ટાઇન્ટ' એલેક્ઝાન્ડરે થેસસલીના કેટલાંક શહેરો પર હલ્લો માર્યો હતો તે આખા દેશને પોતાના કાણુ તળે લાવવાનો પોતાનો ગુપ્ત ઇરાદો અમલમાં લાવવા પ્રયત્ન કર્યો; તે જોઈને થેસસલીવાળાઓએ થીબ્સ પાસે એક સરદાર અને થોડા લશ્કરની મદદ માગી. પિસોપિડસે ઇપેમિનોન્ડને સ્પાર્ટાની બ્યવસ્થા કરવામાં રોકાયેલો જોઈ પોતે જવા માટે તૈયાર થયો; કારણ કે તે પોતાની લશ્કરી ચાતુરીને કટાવા દેવા રાજી ન હતો અને તેની ખાત્રી હતી કે જ્યાં ઇપેમિનોન્ડસ હોય ત્યાં બીજાની જરૂર ન હતી એટલે તે પોતાના લશ્કર સાથે થેસસલી પર કુચ કરી ગયો, અને તેણે જલ્દીથી સેરીસ્સા હાથ કર્યું; અને તે પછી તુરંત એલેક્ઝાન્ડર આવીને શરણુ થયો એટલે પિસોપિડસે તેને નમ્ર અને દયાર્દ્ર બતાવી જીલમગાર મટાડી ન્યાયી રાજ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ આખરે તેની ક્રૂરતા અને અણધાર્યામાં ફેર ન થતો જોઈ, તથા તેની ક્રૂરતાની, તેના વિષમની અને તેના ભોભની નવી ફરિયાદો સાંભળી, પિસોપિડસે તેની સાથે સખ્તાઈથી વર્તન કર્યું; જે પરથી તે ચોખ્ખાણોને સાથે લઈને ન્હાસી ગયો.

એ જીલમગારથી થેસસલીને મુક્ત કરી પિસોપિડસ મેકિડોનિયામાં આગળ વધ્યો. તે દેશના રાજા એલેક્ઝાન્ડર સામે ટાલમીએ વેર બાધ્યું હતું અને તેઓ બન્નેએ પિસોપિડસને મધ્યસ્થ તરીકે બોલાવ્યો. આપરથી તે ત્યાં ગયો અને તેમના કંકાસનો નીવેડો લાવ્યો; જે મેકિડોનિયાનો દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા હતા તેઓને પાછા બોલાવ્યા અને રાજાના બાઇ શિલિપ તથા ઉચ્ચ કુળના બીજા ગ્રીસ યુવાનોને જમીન તરીકે લઈ તે થીબ્સ પાછો ફર્યો; આ જમીનોને થીબ્સ લઈ આવવાનો તેનો હેતુ થીબ્સ પોતાના ન્યાયી અને સત્યપ્રિય સ્વભાવની પ્રતિષ્ઠાથી અને તે શોધતી ખ્યાતિથી કેવી પદવીએ પહોંચ્યું છે એ આખા ગ્રીસને બતાવી આપવાનો હતો.

આ જ શિલિપે આગળ ઉપર ગ્રીસને જીતવા અને ગુલામગિરિમાં લાવવા પ્રયત્ન કર્યો; તે અત્યારે બાલક હતો; અને થીબ્સમાં પેમિનિસના ઘરમાં ઉછર્યો તે ઉપરથી એમ મનાય છે કે તેણે પોતાના આદર્શ તરીકે ઇપેમિનોન્ડસને લીધો હતો અને કદાચ એ મહાવીરની મુદ્દત્તા જે એના ચરિત્રનો માત્ર ન્હાનો બાગ હતો તેનો તેણે ધ્યાનથી અભ્યાસ કર્યો.

● 'ટાઇન્ટ' એ અંગ્રેજ શબ્દનો અર્થ જીલમગાર વાચ છે; પણ ગ્રીકમાં એ શબ્દનો અર્થ એવો નથી. ગ્રીકમાં જે કોઈ કાયદાનાં જખન તોડી રાજ્યસત્તા હાથ કરી શકે તેને ગ્રીક લોકો 'ટાઇન્ટ' કહેતા એવા રાજ્યકર્તાનું શાસન હમેશા જીલમી હોય એ આશયક ન હોય; રાજા તરીકે એવન્સમાં પીસીસ્ટ્રટસનો અમલ તદ્દન નરમ હતો; પરંતુ એવા ટાઇન્ટોના અમલ પર કોઈ ભત્તો અંકુશ ન હોવાથી તેમનું વલણ આપ અજિતિયારી અને જીલમ તરફ ધીમે ધીમે વધતું ગયું અને એ પરથી એ શબ્દનો રૂઝ અર્થ જીલમગાર થઈ ગયો છે આ પુસ્તકમાં જ્યાં જ્યાં સ્પષ્ટતાની ખાતર જરૂર એવું લાગ્યું છે ત્યાં ત્યાં મૂળ 'ટાઇન્ટ' શબ્દ જ વાપર્યો છે.

પણ હોય; પણ મિતાયાર, ઉદાત્ત-સ્વભાવ, અને ન્યાયશુદ્ધિ તથા નમ્રતા જેના અંતઃવીર
ધ્યેમિનોન્ડસમાં પણ હતા, તેમાં તો વિધિપને બિલકુલ હીરણ્ય કુદરતે આપેલો નહતો કે
કેવલશુધી આવવા પામ્યો નહતો.

આ પછી ફરીના એલેક્ઝાન્ડર મંબંધી ચેસ્મલીના લોકોએ ફરી ફરિયાદ કરી કે તે
તેમના રોહરો ઉપર નજર નાખે છે અને તેને પચાવી પાડવાના પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે
પિથોપિડસ અને હસ્તીનિઅસને તેમની મદદે મોકલવામાં આવ્યા. પણ યુદ્ધની કંઈ જરૂર
ન હાગવાથી તેઓ સાથે કંઈ સૈન્ય લાવ્યા ન હતા અને તેથી પ્રસંગને લઈને તેઓને
ચેસ્મેસિયન લશ્કરની મદદ લેવી પડી.

તે જ વખતે મેકિડોનિયામાં નવા બડ ભગવાં, કારણ કે ટાલમીએ રાજ્ય પુનઃ કરી
રાજ્યસત્તા ધારણ કરી હતી. મંનારના મિત્રોએ પિથોપિડસને મદદે બોલાવ્યો પણ તેની
પાસે પોતાનું કંઈ સૈન્ય ન હોવાથી તેણે ઝડપથી બાહુતી લશ્કર ઉઠું કર્યું અને તુરત
જ ટાલમી સામે કુચ કરી ગયો. તેઓ નજીક પહોંચ્યા એટલે ટાલમીએ બાહુતી લશ્કરને
સૌંચ આપી પોતાની તરફેણમાં બેઠી લીધા છતાં પિથોપિડસના નામથી બ્હી નંદને તે
એક મુરબ્બી પામે નવ્ય તેવી રીતે તેની પાસે ગયો અને વીનવણી કરી તેને સંત પા-
ડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; તથા હેલ્લા ગળના બાઈઓ માટે રાજ્ય સાચવવાનું તથા થીબનોના
મિત્રોને મિત્ર અને દુશ્મનોને દુશ્મન ગણવાનું વચન આપવા મંડ્યો. આ શરતો બળ-
વવા માટે પોતાના પુત્ર ફાઇલોક્સેનસ અને તેના પચાસ મોઢિયાને તેણે ભરી નીકરી
આપ્યા. આ બંધાને પિથોપિડસે થીબ્સ મોકલી આપ્યા. પણ બાહુતી લશ્કરના દગાથી
શુભે થઈ, અને તેઓએ પોતાની માવજત અને કુટુંબકળીલો શાંતિલક્ષમાં રાખ્યાં છે
એમ ખબર મળવાથી તેના યુનાહનું વેર વાગવા તે રોહર ઉપર છાપો મારવાનો પિથોપિ-
ડસે ઇરાદ કર્યો. તે પરથી કેટલુંક ચેસ્મેસિયન લશ્કર એકઠું કરીને તે રોહર પર ચઢી ગ-
યો. પણ તે પહોંચ્યા એટલામાત્ર જીલમગાર એલેક્ઝાન્ડર પોતાના લશ્કર સહિત આવી
પહોંચ્યા. પિથોપિડસે ધાર્યું કે એલેક્ઝાન્ડર પોતાની આશયસમત માટે માફી માગવા આ-
વ્યો, છે એટલે હસ્તીનિઅસની સાથે પોતે તેની પાસે ગયો. કેવા નજર અને નકોર લદ-
વાના મારુસ સાથે દામ પાડવાનું છે તે પિથોપિડસને ખબર ન હતી એમ ન હતું; પણ
તેના મનમાં એમ હતું કે તેની પોતાની પ્રતિભા અને થીબ્સની પ્રતિદાને લીધે એલેક્ઝા-
ન્ડર કેઈ ભતનો બલાત્કાર કરતાં અટકશે. પણ એલેક્ઝાન્ડરે જ્યારે તેમને બિનદયિયાઈ
એકલા આવતા જોયા ત્યારે તેણે તેમને એકદમ પકડી લીધા અને ફાલેલસ 'સ' કર્યું.
આ બંધાતકાંથી તેની બધી પ્રજા દિગ્મુદ અને બચબીત થઈ ગઈ. કારણ કે તેમને નકી
બાંસું કે આવાં ઉદાસ અન્નાથી પગલાં પછી તે કોઈની પણ દરકાર કર્યા વિનાય કોઈ
આદમી પોતાની જાંઘી માટે બેદરકાર થઈ ગયો હોય. તેની માફક વર્તશે.

જ્યારે આ બંધાતકારની ખબર થીબ્સ પહોંચી ત્યારે થીબ્સવાસીઓને એટલો બધો

૧. ૧ બાહુતી લશ્કર એટલે એ વધારે પેલા આપે તેની તરફથી લે તે. બેરાક દુનિયામાં દરેક
લશ્કરને પગાર મળે છે પણ એક દેશનું લશ્કર વધારે પગાર માટે દુશ્મનને મળી ન જાય તેથી
કંઈ બાહુતી લશ્કરને દેસનું બંધન ન હોવા માત્ર પગારનું જ બંધન હોય છે વિંદના ઇતિહા-
સમાં ઇબ્રાહિમ ખાદી એ એક લશ્કરના સરદાર તરીકે બહુને છે

શુસ્સો ઘડયો પડે તેઓએ એકદમ કુચ કરી જવા લાગ્યા હતાં આપો; પણ ઇપેમિનોન્ડસ તેમની ઇતરાશમાં હતો એટલે તે લાકડા પર ખીજ સરદારોની નીમણુંક કરી.

પિલોપિડસને તે 'ટાઇન્ટ' ફેરી લઇ ગયો અને શરૂઆતમાં કેદ પકડાવાથી પિલોપિડસ સારી પેઠે નાચ થયો હશે એમ ધારી સર્વ કોઇને તેની પાસે જવાની છૂટ રાખી; પણ પિલોપિડસે ફેરીવાસીઓને દિલગિરીમાં ગરકા કરી તેમનું સાંત્વન કર્યું અને કહ્યું કે હવે વેરનો સમય નજીક આવ્યો છે. અને એલેક્ઝાન્ડરને કહેવાયું કે "તું ત્હારી નિર્દોષ ઈજામાંથી એટલા બધાને હમેશા વેદના કરે છે તથા મારી નાખે છે, અને વળી જે પુરુષ ત્હારા હાથમાંથી છૂટતાવેત જ તને ઘટતી શિક્ષા કરવામાં ચલશીલ થશે એ ચોક્કસ છે તેને બચાવે છે એ કેવડી મોટી ખુશામ્મ ગણાવ". એલેક્ઝાન્ડર તેની બેદરકારી અને ઉદાર મન જેમ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો "મોતના મોઢામાં જવાની એટલી બધી ઉતાવળ પિલોપિડસને શું આવી છે?" પિલોપિડસે જવાબ મોકલ્યો: "એટલી જ કે તો પછી દેવોના અનિવાર્ય શુસ્સામાં આવી ત્હારી નીચ ગતિને તું જલદી પામે."

તે પછી એલેક્ઝાન્ડરે તેના રક્ષકો સિવાય બાકીના બધાને તેની પાસે જતા બંધ કરી દીધા. તોપણ જેસનની પુત્રી યીબી જે એલેક્ઝાન્ડરની સ્ત્રી હતી તેણે પિલોપિડસની નિંદર હિંમત અને ઉમદા ખવાસની ખબર તેના રક્ષકો પાસેથી સાંભળી; તેથી તે પિલોપિડસને જોવા અને તેની સાથે વાતચિત કરવાને ઉત્સુક બની. જ્યારે તે કેદખાનામાં દાખલ થઇ ત્યારે એનાં હલકાં કપડાં અને સાધારણ દેખાવથી પિલોપિડસની આકૃતિની ભવ્યતા તેની નજરમાં એકદમ ન આવી. અને તેના હલકાં કપડાં, હલકા ખોરાક અને વિખરાયેલા વાળથી તેના તરફ લાલચ વર્તાવ્યું કે ચલાવવામાં આવતી નથી એમ ધારી તે કુસકે કુસકે રેવા લાગી. પિલોપિડસ જે પોતાને મળવા આવનારને ઝોળખતો ન હતો તે આશ્ચર્યમાં પડ્યો; પણ જ્યારે તે કાણ છે એ તેને ખબર મળી ત્યારે તેણે યીબીને જેસનની પુત્રી કહી બોલાવી; કારણ કે જેસન સાથે તે ગાઢ પરિચયમાં આવ્યો હતો. અને તેણીએ જ્યારે કહ્યું કે "ત્હારી સ્ત્રીની મને દયા આવે છે" ત્યારે પિલોપિડસે જવાબ આપ્યો અને તું વિના બેઠીએ એલેક્ઝાન્ડરને સહી શકે છે એટલે મને ત્હારી દયા આવે છે. આથી યીબીને ઘણી લાગણી થઈ આવી; કારણ કે તે એલેક્ઝાન્ડરને પિયારતી હતી. તેના અસંખ્ય દુરાચાર ઉપરાંત એલેક્ઝાન્ડર તેણીના બાઈની સાથે કુદરત વિરુદ્ધ સંબંધ રાખતો હતો. આ પરથી અને પિલોપિડસ સાથેની વારવારની વાતચિત જેમા પોતાનાં દુઃખ તે તેને જણાવતી હતી તેથી તેના પોતાના ધણી-પરનો અણગમો અને પિયાર વધારે થયો.

નીચન સરદારો ચેરસલીમાં દાખલ થયા; પણ કમનસીબથી કે પછી કમહોંશી-યારીથી કઇ પણ કર્યા સિવાય તેઓ નામોશીમાં પાછા ફર્યા; તેઓનો દરેકનો દશ હજાર ડ્રાકમા દડ થયો અને ચેરસલી પર ઘડી જનાર લાકડાની સરદારી પર ઇપેમિનોન્ડસની નીમણુંક થઈ.

નવા સરદારની કીર્તિથી ચેરસલીવાનો ઉત્સાહિત થયા અને તેઓએ એવાં બંડ ઉઠાવ્યાં કે ટાઇન્ટના મુઢકો તદ્દન તેના હાથમાંથી ગયા જેવા થઇ ગયા એટલે બધા તેના મિત્રો અને સરદારોમાં ભય પેસી ગયો અને તેની પ્રજા બંડ ઉઠાવવા અને તેને શિક્ષા થયેલી જેવા એટલી જ તૈયાર થઇ ગઇ.

પણ હોય; પણ મિતાયાર, ઉદાસ સ્વભાવ, અને ન્યાયશુદ્ધિ તથા નમ્રતા જોના, અંધ'વીર
ધ્યેમિનોન્મથમાં પણ હતા, તેમાં તે ફિલિપને બિલકુલ હીસો કુદરતે આપેલો નહતો કે
કેશવણીથી, આવવા પામ્યો નહતો.

આ પછી ફરીના એનેક્રાન્ડર સંબંધી ચેરમ્બીના લોકોએ ફરી ફરિયાદ કરી કે તે
તેમના શેહેરો ઉપર નજર નાખે છે અને તેને પચાવી પાડવાના પ્રયત્ન રહે છે ત્યારે
પિયોપિડસ અને છમ્મીનિઅસને તેમની મદદે મોકલવામાં આવ્યા. પણ યુદ્ધની કંઈ જરૂર
ન લાગવાથી તેઓ માથે કંઈ મેન્ય લાગ્યા ન હતા અને તેથી પ્રસંગને લઈને તેઓને
ચેરમેસિયન લશ્કરની મદદ લેવી પડી.

તે જ વખતે એકિડોનિયામાં ત્રણ બડ જળ્યાં, ઠારણ કે ટાવમીએ રાજાનું પુત્ર કરી
રાજ્યસત્તા ધારણ કરી હતી. મરનારના મિત્રોએ પિયોપિડસને મદદે બોલાવ્યો પણ તેની
પાસે પોતાનું કંઈ મેન્ય ન ટાવવાથી તેણે ઝડપથી બાહુતી ઈલરકા ઉણ કંઈ અને તુરત
જ ટેલિમી સાથે કુચ કરી ગયો. તેઓ નજીક પ્લોઝ્યા એટલે ટાવમીએ બાહુતી લશ્કરને
સાંચ આપી પોતાની તરફેણમાં બેઠી લીધા છતાં પિયોપિડસના નામથી બ્લી જંબને ત્રે
એક યુગ્મથી પામે જાય તેવી રીતે તેની પાસે ગયો અને વીનવણી કરી તેને શાંત પા-
ડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; તથા છેલ્લા રાજાના બાઈઓ માટે રાજ્ય માચરવાનું તથા થીબનોના
મિત્રોને મિત્ર અને દુશ્મનોને દુશ્મન ગણવાનું વચન આપવા મંડ્યો. આ શરૂતો બળ-
વવા માટે પોતાના પુત્ર ફાઇથોસ્ટેનસ અને તેના પચાસ ગોઠિવાને તેણે જામીન તરીકે
આપ્યા. આ બંધાને પિયોપિડસે થીબસ મોકલી આપ્યા પણ બાહુતી લશ્કરના દગાથી
શુરૂ થઈ, અને તેઓએ પોતાની માલમત્તા અને કુદબક્ષીયો શાંતિસમાં રાખ્યા છે
એમ ખમ્મ મગવાથી તેના ચુનાલનુ વેર વાગવા તે શેહેર ઉપર છાપો મારવાનો પિયોપિ-
ડસે ઠરાવ કર્યો. તે પછી કેટલુંક ચેરમેસિયન લશ્કર એકત્ર કરીને તે શેહેર પર ચઢી ગ-
યો. પણ તે પ્લોઝ્યા એટલામાત્ર જુલમગાર એનેક્રાન્ડર પોતાના લશ્કર સહિત આવી
પ્લોઝ્યા પિયોપિડસે ધાર્યું કે એનેક્રાન્ડર પોતાની ચાલચલગત માટે મારી મગિવા આ-
વ્યો છે એટલે છમ્મીનિઅસની સાથે પોતે તેની પાસે ગયો. કેવલ નજર અને નકોર હા-
યના માણસ સાથે કામ પાડવાનું છે તે પિયોપિડસને ખબર ન હતી એમ ન હતું, પણ
તેના મનમાં એમ હતું કે તેની પોતાની પ્રતિજ્ઞા અને થીબસની પ્રતિજ્ઞાને લીધે એલક્રા-
ન્ડર 'કાઈ જાતનો બવાલકાઈ કરતાં અટકશે પણ એનેક્રાન્ડરે બ્યારે તેમને' બિનદધિયાર
'એકલા આવતા જોયા ત્યારે તેણે તેમને એકદમ પકડી લીધા અને શાંતિસ સગ કર્યું
આ બંધાલકાઈથી તેની બંધી પ્રજા દિગ્મૂદ અને બચબીત થઈ ગઈ ઠારણ કે તેમને નહી
બાસ્તું કે આવા ઉદાસ અન્યાયી યજ્ઞમાં પછી તે મોઢી પણ દરકાર કર્યા શિવાય કેઈ
આદમી પોતાની જાંઘી માટે બેલકાઈ થઈ ગયો હોય તેની માફક વર્તશે.

બ્યારે આ બવાલકાઈની ખબર થીબસ પ્લોઝ્યા ત્યારે થીબસવાસીઓને એટલો બધો

† બાહુતી લશ્કર એટલે જે વધારે પેસા આપે તેની તરફથી લડે તે જણક દુનિયામાં દરેક
લશ્કરને પચાસ મળે છે પણ એક દેરાનુ લશ્કર વધારે મગાર માટે દુશ્મનને મળી ન જાય તેથી
હવે બાહુતી લશ્કરને દેરાનુ બંધન ન હોવા માત્ર પાંચ જ બંધન હોય છે દિ દિના ઉત્તિદા-
સમાં ઉપાદિત નાહો એ મેચ એક લશ્કરના સરકાર તરીકે બસીતો છે

એગિસિયેઅસની સરદારી નીચે મહાન શાહની માગે વિગ્રહ ચલાવી સત્યા અને એકમેટાના મુક્તકોને ક્રુનવી મુક્યાં હતાં તે સ્પાર્ટાના! જાળીન અને સમુદ્ર પરના સામ્રાજ્યને તોડી તેની હકુમત ફક્ત ટેઇગીટસ અને મુરોટસની વચમાં લાવી મુકનાર વીર તે આ છે. 'આ' જ કારણથી આર્ટાકઝિસસે તેનો ઘણો સત્કાર કર્યો. પણ જ્યારે વાતચિતમાં તેણે 'જેથું કે પિલોપિડસ સ્પાર્ટાને કરતાં વધારે સ્પષ્ટ અને એથન્સવાસીઓ કરતાં ઘણા સમ્પત શબ્દોમાં પોતાના વિચારો પ્રદર્શીત કરતો હતો ત્યારે તો તેને માટે આર્ટાકઝિસસને વધારે માનની લાગણી થઇ. અને રાજાઓ પોતાની લાગણીઓ ભાગ્યે જ ગુપ્ત રાખી શકે છે તે પ્રમાણે તેણે પોતાની લાગણીઓ સંતાડવાને બદલે પિલોપિડસ માટે પોતાને ઇટલું માન છે તે બીજાં એલચીઓ સમક્ષ બતાવી આપ્યું. એટલું ખરું કે બધા ગ્રીકોમાં તેણે સર્વથી વધારે માન સ્પાર્ટન એન્ટેલકાઇડસને આપ્યું લાગે છે; કારણ કે તેણે પોતે ખેરેલો હાર કાઢી અત્યારમાં બેઠો અને પછી તે હાર એન્ટેલકાઇડસને ભેટ આપ્યો હતો; પણ જો કે એવી બધી છૂટ તેણે પિલોપિડસ સાથે લીધી ન હતી છતાં તેણે તેને કિમતી અને બપ-કાદાર ભેટો આપી અને તેની બધી માગણીઓ સ્વીકારી; તે માગણીઓ નીચે પ્રમાણે હતી- બધા ગ્રીકો સરખા સ્વતંત્ર હોવા જોઇએ; મેસ્સેનાને ફરી વસાવવું જોઇએ; અને થીબનોને શાહના પરપરાના મિત્રો તરીકે ગણવા જોઇએ."

આ જવાબ સાથે તે પાછો ફર્યો પણ શાહની મહેરબાનીની નિશાની તરીકે એકાદ ચીજ શિવાય બીજી એક પણ ભેટ તેણે સ્વીકારી નહીં. અને આ બતાવથી બીજા એલ-ચીઓને થોડી નામોશી લાગી ન હતી. એથન્સવાસીઓએ ટાઇમાગોરસને ઘણી ભેટ લેવા માટે દેહાંતની શિક્ષા કરી; અને તે શિક્ષા બ્યાનજી હતી; કારણ કે તેણે માત્ર સોતું રૂપું સ્વીકાર્યાં એટલું જ નહીં પણ એક ઉત્કૃષ્ટ પલ્લવ અને તે બીજાવવા માટે નોકરો પણ સ્વીકાર્યાં, જાણે કે એકલાથી ગ્રીક લોકો અનુપયા ન હોય. તે ઉપરાંત તેણે ચાર કોડી ગાય અને તેમની આકરી કરવા બરવાડ પણ સ્વીકાર્યાં; જાણે કે પોતાની તબિયત માટે ગાયના દૂધની જરૂર ન હોય; અને સર્વથી વધારે તો તે પોતે રાજ્યધાનિથી સમુદ્રકિનારા પર પાલખીમાં બેસીને ગયો, જેનું ચાર ટેલંટ જેટલું ભારે ખર્ચ પણ શાહે આપ્યું હતું. પણ તેણે ભેટો સ્વીકાર્યાં એ કાગણી જ એથન્સવાસીઓ એના ઉપર ગુસ્સે થયા એમ ખાત્રીથી કહેવાય નહીં. કારણ કે જ્યારે બપ્તર ઉપાડનાર એપિક્ટિસે બરસભામાં પોતે શાહ તરફથી ભેટ મેળવવાનું કબૂલ કર્યું અને વળી ઉમેર્યું કે તેનો વિચાર તો એવો એક દરાવને માટે દરખાસ્ત મુકવાનો છે કે દર વર્ષે નવ નવા આર્કનની ચૂંટણી કરવાને બદલે નવ ગરીબ શેહેરીઓને શાહ પાસે એલચી તરીકે મોકલવાની રસમ કહાડવી ધટે છે; તે એટલા માટે કે તેની પામેથી ભેટ મેળવી તેઓ પૈસાદાર થાય; ત્યારે સભાએ તેની વાત હસી કાઢી હતી. એથન્સવાસીઓને સર્વથી વધારે ચટકો તો એટલા માટે લાગ્યો જણાય છે કે થીબનોની બધી માગણીઓ સ્વીકારવામાં આવી હતી; એથન્સવાસીઓએ એટલો વિચાર ન કર્યો કે જેઓ હમેશ લસ્કરી ક્ષત્રીને આટલું બધું માન આપતા હતા તેઓના મન પર પિલોપિડસની પ્રતિષ્ઠા તેમના વક્તાઓ કરતા ઘણી જ વધારે ઉંડી છાપ પાડે જ.

શાહની દરબારની આ મુલાકાતને પરિણામે મેસ્સેના ફરી વસાવવા માટે' અને બાકીના ગ્રીસની સ્વતંત્રતા કાયમ રખાવવા માટે તેને બહુ માન મળ્યું.

હપેમિનોન્ડસે પોતાની કીર્તિ કરતાં પિત્રોપિતૃસની સલામતી પર વધારે ધ્યાન આપ્યું; અને એકદમ દુઃખભો લઈ જવાથી એલેકઝાન્ડર એટલો બધો નિરાસ થયો કે કદાચ પોતાના બંદીવાનનું ખુન કરી બેસશે, એમ ધારી તેણે વિચલ સંજ્ઞાઓ; પોતાની બધી તૈયારી બજા કરતો હોય તેમ તેની આસપાસ ધુમ્પા કરી તેનું અભિમાન નરમ ન પાડ્યું તેમ તેની દૂરતા અને ઉચ્ચતા વધવા પછુ ન દીધી; કારણ કે તેને ખબર હતી કે એલેકઝાન્ડર રાક્ષસી સ્વભાવનો અને ન્યાય કે વિવેકને ગણે તેવો નહોતો; કેટલાકને શુભતા દાટી મુકતો, ખીજને રીંછના જેવો પોષાક પ્હોરતી ગમતને ખાતર તેમની પાછળ શીકારી કુતરાઓને છોડી મુકતો અથવા તેમને તીવ્ર ખારી સ્વધામ પ્હોંચાડતો; મેસિનિયા અને સ્કોટ્સના મોકાને ખિત્તા દાખલ આમંત્રણ કરી, રક્ષકોથી ઘેરી લઈ તેમને કાપી નાખ્યા હતા; વળી પોતાના કાકાનું જે બાલાથી ખૂન કર્યું તે બાલાને ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પવિત્ર બનાવી, તેને હાર ચડાવ્યા અને દેવોને જેમ બિધાન અપાય તેમ બસિદાન આપતો હતો; છતાં એક વખતે સુરિપિડિસના એક કશ્ચાજનક એસનો પ્રયોગ ક્ષેત્રને તેને એટલી બધી અસર થઈ હતી કે તે નાટકશાળાની બહાર ચાલ્યો ગયો અને તેજ વખતે પ્રયોગ બજાવનાર એલાડીને કહેવરાવ્યું કે ત્હારે કોઈ રીતે નિરાસ ન ચતાં બને તેટલી અચ્છી સજ્જાથી ત્હારો ભાગ બજાવવો; કારણ કે હું કાંઈ અણુમથાથી ઉઠી ગયો નથી; પણ હું જે કદી માણસને મોતની શિક્ષા કરતાં કોઈની દયા ખાઉ નહોં તેને હેઠ્યુબાડું અને એન્ડ્રોમાકોનાં દુઃખથી રડતો બધા જુવે એ મને ઘરમ બરેખું લાગવાથી જ ઉઠી ગયો છું.

આ નીચ ટાઇટ-ટ હપેમિનોન્ડસના નામ અને પ્રતિજ્ઞાથી જ એટલો બધો ભયભીન થયો કે તેણે બદલો આપવા એલમી મોકલ્યા; પણ એવા નીચ પુરુષના એલમી સ્વીકારવા હપેમિનોન્ડસે ના કહી; તેને માત્ર ત્રીશ દિવસની મહેતલ આપી અને તે દરમિયાન ધર્મી-નિબલ અને પિત્રોપિતૃસને તેના હાથમાંથી છોડવી લઈ તે પોતાના લશ્કર સાથે દુરત પાછો ફર્યો.

આ પછી દુરત થીબોનેને આવમ પડ્યું કે એથ-સવાસીઓએ તથા સ્પાર્ટનોએ ધવાનના શાહ પાસે એલમી મોકલી તેને પોતાના પક્ષમાં લેવાનો પ્રયત્ન આદર્યો છે તે પરથી થીબોનેએ પોતા તરફથી પિત્રોપિતૃસને મોકલ્યો; અને પ્રતિજ્ઞાએ તેની પમદમીને અનુમોદન આપ્યું; કારણ કે જેવો તેણે શાહના મુલકમાં પગ મુક્યો કે દુરત તેને બધેથી આદરમાન મજવા માંડ્યો; સ્પાર્ટનો સાથેનાં તેનાં મુદ્દની ખ્યાતિ એથિઆમાં પ્રસરી ગઈ હતી; અને લ્યુડગ્ના મુદ્દ પછી નિરંતર વિજયની ખબરોએ તેની કીર્તિને છેક દૂરના મુલક સુધી પ્હોંચાડી હતી. એટલે બપોરે, તે શાહના દરબારમાં પ્હોંચ્યો અને બધા અમીરવર્ગની સમક્ષ હાજર થયો ત્યારે સર્વેએ તેને આદરમાન આપ્યું. તેઓ કહેતા કે જે સ્પાર્ટનોએ

ફૂંટવાના રાખ પ્રાપ્તમની સી. ફૂંટવાના વિચલ પછી તેને ગુલામ તરીકે લઈ ગયા હતા; ત્યાં પ્રથમ તેણે પોતાની નજર આજળ પોતાની મુઠીઓ બસિદાન અપાતો જોયો. ત્યાર પછી પોતાના ન્દાના પુત્રના શવને સમુદ્દ કાંઠે ઘસડાઈ આવેલું એવું; આ મુત્રને ખેંચીને સના રાખ પોલિમેસ્ટોરને સોંપેલો હતો અને તે રાખએ જ તેનું ખુન કરેલું. તે પરથી હેઠ્યુબાએ રાખના બને પુરોનો પાત કર્યો અને રાખની આખે ફાટી નાખી ત્યાર પછી પોલિમેસ્ટોરના શાપ પદ્ધતી તેને કુતરીનો અવતાર આપ્યો હતો એવી સુરિપિડિસના એક નાટકમાં આખ્યાયિક છે.

એગિસિલેઅસની સરદારી નીચે મહાન શાહની સામે વિગ્રહ ચલાવી સૂસા અને એંએટાના મુલકોને ક્રમથી મુકમાં હતાં તે સ્પાર્ટાના જમીન અને સમુદ્ર પરના સામ્રાજ્યને તોડી તેની હકુમત ફક્ત ટેમ્પીટસ અને મુરોટસની વચમાં લાવી મુકનાર વીર તે આ છે. 'આ જ કારણથી આર્ટાઝડિસસે તેનો ઘણો સત્કાર કર્યો. પણ બ્યારે વાતચિતમાં તેણે 'જેયું કે પિલોપિડસ સ્પાર્ટનો કરતાં વધારે સ્પષ્ટ અને એથન્સવાસીઓ કરતાં ઘણા સમ્પત શબ્દોમાં પોતાના વિચારો પ્રદર્શિત કરતો હતો ત્યારે તો તેને માટે આર્ટાઝડિસસને વધારે' માનની લાગણી થઈ. અને રામ્પા પોતાની લાગણીઓ બાળ્યે જ ગુપ્ત રાખી શકે છે તે પ્રમાણે તેણે પોતાની લાગણીઓ સંતાડવાને બદલે પિલોપિડસ માટે પોતાને દેટહું માન છે તે બીજા એલચીઓ સમક્ષ બતાવી આપ્યું. એટલું ખરું કે બધા ગ્રીકોમાં તેણે સર્વથી વધારે માન સ્પાર્ટન એન્ટેલકાઇડસને આપ્યું હોય છે; કારણ કે તેણે પોતે ખેડેલો હાર કાઢી અત્તરમાં ખેલ્યો અને પછી તે હાર એન્ટેલકાઇડસને ભેટ આપ્યો હતો; પણ જો કે એવી બધી છૂટ તેણે પિલોપિડસ સાથે લીધી ન હતી છતાં તેણે તેને કિમતી અને બપ-કાદાર ભેટો આપી અને તેની બધી માગણીઓ સ્વીકારી; તે માગણીઓ નીચે પ્રમાણે હતી: બધા ગ્રીકો સરખા સ્વતંત્ર હોવા જોઈએ; મેસ્સેનાને ફરી વસાવવું જોઈએ; અને થીબનોને શાહના પરંપરાના મિત્રો તરીકે ગણવા જોઈએ. ”

આ જવાબ સાથે તે ખાછો ફર્યો પણ શાહની મહેરબાનીની નિશાની તરીકે એકાદ બીજા શિવાય બીજા એક પણ ભેટ તેણે સ્વીકારી નહીં. અને આ બનાવથી બીજા એલ-ચીઓને ઘોડી નામેશી લાગી ન હતી. એથન્સવાસીઓએ ટાઇમાગોરસને ઘણી ભેટ લેવા માટે દેહાંતની શિક્ષા કરી; અને તે શિક્ષા બ્યાજબી હતી; કારણ કે તેણે માત્ર સોનું ફરું સ્વીકાર્યું એટલું જ નહોતું પણ એક ઉત્કૃષ્ટ પલ્લવ અને તે બીજાવવા માટે નોકરો પણ સ્વીકાર્યા, જણે કે એકલાથી ગ્રીક લોકો અગમ્ય ન હોય. તે ઉપરાંત તેણે ચાર કાઢી ગાય અને તેમની આકરી કરવા ભરવાડ પણ સ્વીકાર્યા; જણે કે પોતાની તબિયત માટે ગાયના દૂધની જરૂર ન હોય; અને સર્વથી વધારે તો તે પોતે રાજ્યધાનિધી સમુદ્રકિનારા પર પાલખીમાં બેસીને ગયો, જેનું ચાર ટેલન્ટ જેટલું ભારે ખર્ચ પણ શાહે આપ્યું હતું. પણ તેણે ભેટો સ્વીકારી એ કારણથી જ એથન્સવાસીઓ એના ઉપર ગુસ્સે થયા એમ ખાત્રી થઈ કહેવાય નહીં. કારણ કે બ્યારે બપ્તર ઉપાડનાર એપિકોટિસે ભરસભામાં પોતે શાહ તરફથી ભેટ મેળવવાનું કબૂલ કર્યું અને વળી ઉમેર્યું કે તેનો વિચાર તો એવા એક દરાવને માટે દરખાસ્ત મુકવાનો છે કે દર વર્ષે નવ નવા આક્રમકી ચૂંટણી કરવાને બદલે નવ ગરીબ શહેરીઓને શાહ પાસે એલચી તરીકે મોકલવાની રસમ કદાચી ઘટે છે; તે એટલા માટે કે તેની પાસેથી ભેટ મેળવી તેઓ પૈસાદાર થાય; ત્યારે મળાએ તેની વાત હસી કાઢી હતી. એથન્સવાસીઓને સર્વથી વધારે ચટકા તો એટલા માટે લાગ્યો જણાય છે કે થીબનોની બધી માગણીઓ સ્વીકારવામાં આવી હતી; એથન્સવાસીઓએ એટલો વિચાર ન કર્યો કે જેઓ હમેશા ધરકરી કલાને આટલું બધું માન આપતા હતા તેઓના મન પર પિલોપિડસની પ્રતિષ્ઠા તેમના વક્તાઓ કરતા ઘણી જ વધારે ઉઠી છાપ પાડે જ.

શાહની દરબારની આ મુલાકાતને પરિણામે મેસ્સેના ફરી વસાવવા માટે' અને બાઈના ગ્રીસની સ્વતંત્રતા કાયમ રખાવવા માટે તેને બહુ માન મળ્યું.

ફરીનો એલેક્ઝાન્ડર ફરી પાછો પોતાના અસલ સ્વભાવ પર ગયો હતો; તેણે ચેરસસી-
નાં કેટલાંક શેહેર તારાજ કર્યા હતાં અને થીઓડી, એપ્રીઅન અને એમિશિયાના શે-
હેરોમાં પોતાનાં ઘાણાં મુક્યાં હતાં. આ લોકોને ખબર મળ્યા કે પિથોપિડસ પાછો ફર્યો છે
કે તુરંત તેમણે યોદ્ધાં લશ્કર અને તેના સરદાર તરીકે પિથોપિડસની આમણી કરી. થીઓ-
ડોએ તેમની વિનંતિ ખુશીથી સ્વીકારી. અને જલ્દીથી લશ્કર તૈયાર કરવામાં આવ્યું;
પણ તેઓ કુચ કરવાની તૈયારીમાં હતા ત્યાં સૂર્યગ્રહણ થવા લાગ્યું અને આખા શેહેરમાં
દિવસે અંધારું થઇ રહ્યું.

પિથોપિડસે, લોકોને આ બનાવથી બચાવવા યત્ન કર્યો તેઓ બધામાં હોય ત્યાં
તેમને કુચ કરવાનું કહેવું, અને પોતાના સાત હજાર શેહેરી ભાઈઓના જન જોખમમાં
નાંખવા એ યોગ્ય ધાર્યું નહીં. અને પોતાના શેહેરી ભાઈઓ અને ખેતીઓ ગ્રહણને બદલે
અનિષ્ટપ્રયત્ન ગણતા હતા એટલે તેઓએ એને ઘણા વાંધા પણ ન ગણકારતાં ફક્ત
ત્રણસો યુવાનો લઇને પોતે ચેરસસી જવા ઉપડી ગયો. પિથોપિડસ પોતા તરફ મહાવચમાં
આવેલી વર્તણૂકથી ગુસ્સે થયો હતો તે ઉપરાંત થીઓ સાથેની વાર્તાવિત પરથી તેને માનવાને
કારણ હતું કે એલેક્ઝાન્ડરના કુટુંબમાં અંદરખાનેથી પુષ્કળ કુસંપ અને સડો હતો; આ
કામનો યશ લેવાને પણ તે એકપત્રે થઇ રહ્યો હતો; અને વળી તે ખતાવી આપવા
ચ્હાતો હતો કે જ્યારે સ્પાર્ટનો પોતાના સરદારોને સિસિલીના ટાઇરન્ટ ઇપોનિશિયસ પાસે
મોકલતા હતા, અને એથન્સવાસીઓએ એલેક્ઝાન્ડરને પોતાનો આશ્રયદાતા માની તેનું
ધાનુરૂં પૂનશું ઉભું કર્યું હતું અને તેના તરફથી મદદ મેળવતા હતા, ત્યારે થીઓ જ માત્ર
એવા હતા કે જેઓ ગરીબની બહારે થતા અને બધી અન્યાયી રાજસત્તાનો અંત આણવા
હથિયાર ઉઘડવા તત્પર હતા.

તે દ્વસંલક્ષ ધોળો પછી પોતાના સૈન્યને એકઠું કરી એકદમ એલેક્ઝાન્ડરની સામે
ચઢી ગયો. એલેક્ઝાન્ડરને ખબર હતી કે પિથોપિડસ પાસે માત્ર થોડા થીઓનો હતા અને
પોતા પાસે તેથી બમણું પાયદળ લશ્કર હતું એટલે તે થીરીસ સુધી તેની સામે ગયો.
કોઈએ પિથોપિડસને કહ્યું કે મોટા સૈન્ય સાથે એલેક્ઝાન્ડર આમળ થસી આવે છે ત્યારે
તેણે જવાબ આપ્યો “એતો વધારે મારું; આપણે એટલા વધારે દુસ્મનોનો નાશ કરવા
શક્તિમાન થઇશું.”

સાધનોસેક્રાસે નામના સ્થળ પામે મેદાનની વચ્ચે બે સામનાથી ટેકરીઓ આવેલી
છે. બન્ને પક્ષો પોતાના પાયદળની મદદથી આ ટેકરીઓનો કબજો મેળવવા પ્રયત્ન કરતા
હતા તે દરમિયાન પિથોપિડસે પોતાના કેળવણેલા ઘોડેમવાર લશ્કર સાથે દુસ્મનના ઘો-
ડેસવાર લશ્કર પર દસ્તો કરી તેને નહસાડ્યું; પણ પિથોપિડસ તેમની પાછળ હજી મેદાનમાં
હતા ત્યાં એલેક્ઝાન્ડરે પોતાના પાયદળની મદદથી ટેકરીઓનો કબજો લીધો. પિથોપિડસે
આ જોઈ પોતાના ઘોડેમવાર લશ્કરને પાછું ખેંચાવી સત્તું જે સૈન્ય હજી સપાટ મેદાન-
પર હતું તે પર તૂટી પડવાનો દુકમ આપ્યો, અને પોતે પોતાની ટાલ લઇ ટેકરી પર
પોતાનું પાયદળ લશ્કર દુસ્મન સાથે ટક્કર લેવું હતું ને તરફ દોડ્યો; અને પોતાની લા-
જરીથી પોતાના ખાલુઓમાં એટલે બધો કત્તાદ મુક્યો કે દુસ્મનને લાગ્યું કે તેઓ જે
મની સામે અત્યાર સુધી લગભગ ચલાવી રહ્યા હતા તે એ ખાલુઓ જ નહીં! દુસ્મનો

એક, બે ને ત્રણ હુમલા સુધી તો ટક્યા; પણ પછી જ્યારે તેઓએ જોયું કે પાયદળ ધીમે ધીમે ઉપર આવતું જાય છે અને ઘોડેસવાર લશ્કર પાછું ફર્યું છે ત્યારે પછી તેઓ ધીમે ધીમે પાછા હઠ્યા. પિલોપિડસે એક ઉંચા સ્થાન પરથી જોયું તો દુસ્મનના સૈન્યમાં ગડબડ અને ઘોઠાણો ચાલતો હતો પણ જ્યારે તેમની આંજીએ પોતાના સૈન્યને ઉત્તેજિત કરતા એલેકઝાન્ડરને પિલોપિડસે જોયો ત્યારે તેના મને તેનું કંઈ કંઈ નહીં. પણ સરદાર તરીકેની પોતાની ફરજ અને પોતાના જાનની સલામતીના પોતાના મત્સરને ભોગ આપી પોતાના લશ્કરને પાછળ મુકી તે દોડ્યો અને એ જીલમગારને યુદ્ધમાં ખંડાર પડવા હાંક મારતો દોડ્યો. તે દિવ્યકારાની ખંડાર આવવાની હિંમત ચાલી નહીં પણ ઉલટો પોતાના અંગ રક્ષકોની વચમાં તે સંતાપ ગયો. ભાડુતી લશ્કરની આગલી હારને પિલોપિડસે તોડી અને તેમાંના કેટલાકને જમીનદોસ્ત કર્યા, પણ બીજાઓએ દૂર ઉભા ઉભા તીરના ધાધી તેનું બખ્તર વીધી નાખ્યું. થેસસલીયનો તેની સલામતી માટે ચિંતા કરીને તેની મદદે દોડી આવ્યા પણ તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યાં તો તેને ચતુરવશ થયેલો તેમણે જોયો. પછી પાયદળ અને ઘોડેસવાર લશ્કર દુસ્મનના ઉપર તરી પડ્યું અને તેમને પરિપૂર્ણ હાર આપી તેમાંના ત્રણ હજારને જમીનદોસ્ત કર્યા.

જે જે થીબનો હાજર હતા તેઓ પિલોપિડસના મૃત્યુથી ગ્રાસ્ત કરવા લાગ્યા અને તેને પોતાનો પિતા, રક્ષક, અને દરેક મારી બાબતોના શિક્ષક કહી વિસાપ કરવા લાગ્યા. આમાં કંઈ આશ્ચર્ય નહતું; થેસસલીયનોએ અને તેમની સાથેના બીજાઓએ સદ્ગુણી નરને અપાતાં બધા જાહેર માનો તેને આપ્યાં; અને તે ઉપરાંત તેને માટેની લાગણી અત્યંત શોક પાળીને બતાવી આપી; કહે છે કે તે દિવસે યુદ્ધમાં હાજર હતા તેમાંથી ન ઉતાવળ કોઈએ પોતાનાં બખ્તર, કે ન ઉતાર્યાં ઘોડાઓનાં ચોકડાં, કે ન કર્યા પોતાના ધાના મલમપટા; પણ તેનું મૃત્યુ થયું સાંભળી દિવસની ગરમી કે થાકને ન ગણ્યારતાં તે જાણે કે છવતો જાગતો ન હોય તેમ તેના શવ પાસે એકઠા થયા, તેની આસપાસ દુસ્મનો પાસેથી પડાવેલી લૂટનો દગસો કર્યો અને પછી પોતાના ઘોડાઓની કેસવાળી અને પોતાના વાળ કાપી નાંખ્યા; તેમનામાંના ધણીખરાએ પોતાના તંબુમાં જઈ ન સળગાવી સગડી કે ન લીધું ભોજન, પણ આખી છવલ્લીમાં એટલી બધી ચૂપકીદો ફેલાઈ હતી કે એવી મોટી અને યશસ્વી છતને બદલે જાણે કે તેમને તે ટાઇરન્ટની ગુલામગિરિ સ્વીકારવી પડી ન હોય એવો ગમગીન દેખાવ થઈ રહ્યો.

તેના શવને સેધ તેઓ પાછા ફર્યા ત્યારે શેહેરે શેહેરે અધિકારીવર્ગ, યુવાનવર્ગ, બાલકો અને ધર્મગુરુઓ સુવર્ણનાં આયુધ, તાજ અને વિજયપતાકા લઈ તેનું સન્માન કરવા સામા આવતા અને જ્યારે તેને જ્ઞાનિદાહ કરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે કેટલાએક વૃદ્ધ થેસસલીયનોએ થીબસ જઈને તેના શવને જ્ઞાનિદાહ કરવાનું માન પોતાને માટે માગી લીધું. તેમાંનો એક નીચે પ્રમાણે બોલ્યો. “અમારા કદરવાલ મિત્રો! અમે જે માગણી કરવા આવ્યા છીએ તેથી અમારા દુઃખમાં અમને દિલસો મળશે; અમે કંઈ છવતા પિલોપિડસની નોકરી કરવા માટે રજા નથી માગતા. અથવા અમારા ઉપકારની વૃત્તિ તે સમજી શકે માટે તેને માન આપવા પણ નથી આવ્યા. અમે માત્ર તેના શવને નદ-વસુવી, ચણગારી, જ્ઞાનિદાહ કરવાની રજા માગતા અમારા છીએ. અને એ રજા અમને

ફરીને એલેક્ઝાન્ડર ફરી પાછો પોતાના અસહ સ્વભાવ પર ગયો હતો; તેણે યેમ્મીનાં કેટલાંક શેઠેર તારાજ કર્યા હતાં અને થીઓડી, એડીઅન અને મેમિશિયાના શે-
ઠેશમાં પોતાનાં ધાણાં મુક્યાં હતાં. આ લોકોને ખબર મળ્યા કે પિથોપિડસ પાછો ફર્યો છે
કે તુરંત તેમણે થોડું લશ્કર અને તેના સરદાર તરીકે પિથોપિડસની માગણી કરી. થીમ-
નોએ તેમની વિનંતિ ખુશીથી સ્વીકારી. અને જલ્દીથી લશ્કર તૈયાર કરવામાં આવ્યું;
પણ તેઓ કુચ કરવાની તૈયારીમાં હતા ત્યાં સુર્યમહલ્લુ ચવા લાગ્યું અને આખા શેઠેરમાં
દિવસે અંધારું થઇ રહ્યું.

પિથોપિડસે, લોકોને આ બનાવથી બચાવીને મહેલના નેર્ષ તેઓ બધામાં ટોચ ત્યાં
તેમને કુચ કરવાનું કહેવું, અને પોતાના સાત હજાર ગેદરી બાઇઓના જન જનનેર્ષમાં
નાંખવા એ યોગ્ય ધાર્યું નહીં. અને પોતાના શેઠેરી બાઇઓ અને જોશીઓ મહલ્લુને બેઠમથી
અનિષ્ટમુચક મણના હના એટલે તેઓએ એને ધજો વાપ્યો પણ ન ગણકારતાં ફક્ત
ત્રણસો યુવાનો લઇને પોતે ચેસસથી જવા ઉપડી ગયો. પિથોપિડસ પોતા તરફ ચલાવવામાં
આવેલી વર્તણૂકથી ગુસ્સે થયો હતો તે ઉપરાંત થીમી માથેની વાનચિત પરચા તેને માનવાને
કારણ હતું કે એલેક્ઝાન્ડરના કુટુંબમાં અંદરખાનેથી પુરુષ કુસંપ અને સડો હતો; આ
કામનો યશ લેવાને પણ તે એકપત્રે થઇ રહ્યો હતો; અને વળી તે બતાવી આપવા
વ્હાતો હતો કે જ્યારે સ્પાર્ટનો પોતાના સરદારને સિસિલીના ટાઇરન્ટ ડાયોનિશિયસ પાસે
મોકલતા હતા, અને એથ-સવાસીઓએ એલેક્ઝાન્ડરને પોતાનો આશ્રયદાતા માની તેણે
ધાતુનું પૂતળું ઉભું કર્યું હતું અને તેના તરફથી મદદ મેળવતા હતા, ત્યારે થીમનો જ માત્ર
એવા હતા કે જેઓ ગરીબની બદારે થતા અને બધી અન્યાયી રાજસત્તાનો અંત આણવા
હથિયાર ઉચકવા તત્પર હતા.

તે ક્ષમંલસ પ્લેઝ્યો પછી પોતાના સૈન્યને એકઠું કરી એકદમ એલેક્ઝાન્ડરની સામે
વ્હડી ગયો. એલેક્ઝાન્ડરને ખબર હતી કે પિથોપિડસ પામે માત્ર થોડા થીમનો હતા અને
પોતા પાસે તેથી જમણું પાયદળ લશ્કર હતું એટલે તે થીરીસ સુધી તેની સામે ગયો.
કાઇએ પિથોપિડસને કહ્યું કે મોટા મૈત્ર્ય સાથે એલેક્ઝાન્ડર આગળ ધમી આવે છે ત્યારે
તેણે જવાબ આપ્યો “એતો વધારે મારું; આપણે એટલા વધારે દુસ્મનોનો નાશ કરવા
શક્તિમાન થઇશું.”

આઇનેસિડાસે નામના મથળ પામે મેદાનની વચ્ચે બે સામમાથી ટેકરીઓ આવેલી
છે. અને પક્ષે પોતાના પાયદળની મદદથી આ ટેકરીઓનો કબજો મેળવવા પ્રયત્ન કરતા
હતા તે દરમિયાન પિથોપિડસે પોતાના કેળવણેલા થોડેમવાર લશ્કર સાથે દુસ્મનના થો-
ડેમવાર લશ્કર પર હજો કરી તેને નહાડ્યું; પણ પિથોપિડસ તેમની પાછળ હજ મેદાનમાં
હતો ત્યાં એલેક્ઝાન્ડરે પોતાના પાયદળની મદદથી ટેકરીઓનો કબજો લીધો. પિથોપિડસે
આ જોઇ પોતાના થોડેમવાર લશ્કરને પાછું ખેંચાવી શરૂતુ જે મૈત્ર્ય હજ સપાટ મેદાન-
પર હતું તે પર તૂટી પડવાનો દુકમ આપ્યો, અને પોતે પોતાની ટાંચ લઇ ટેકરી પર
પોતાનું પાયદળ લશ્કર દુસ્મન માથે ટકર લેતું હતું ને તરફ દોડ્યો; અને પોતાની લા-
જરીથી પોતાના માણસોમાં એટલો બધો ઉત્સાહ મુક્યો કે દુસ્મનને લાગ્યું કે તેઓ જે
મની સામે આપાર સુધી લડાઇ ચલાવી રહ્યા હતા તે એ માણસો જ નહીં! દુસ્મનો

એક, બે ને ત્રણ હુમલા સુધી તો ટક્યા; પણ પછી બ્યારે તેઓએ જોયું કે પાપદળ
ધીમે ધીમે ઉપર આવતું જાય છે અને ઘોડેસવાર લશ્કર પાછું ફર્યું છે ત્યારે પછી તેઓ ધીમે ધીમે
પાછા હટ્યા. પિલોપિડસે એક ઉંચા સ્થાન પરથી જોયું તો દુશ્મનના સૈન્યમાં ગડબડ
અને ઘોઠાણો ચાલતો હતો પણ બ્યારે તેમની બાજુએ પોતાના સૈન્યને ઉત્તેજિત કરતા
એલેક્ઝાન્ડરને પિલોપિડસે જોયો ત્યારે તેના મને તેનું કહ્યું કયું નહીં. પણ સરદાર તરીકેની
પોતાની ફરજ અને પોતાના જાનની સલામતીનો પોતાના મત્સરને ભોગ આપી પોતાના
લશ્કરને પાછળ મુકી તે દોડ્યો અને એ જીલમગારને મુઢમાં બંધાર પડવા હાંક મારતો
દોડ્યો. તે દિવસકારાની બંધાર આવવાની દિશાત ચાલી નહીં પણ ઉલટો પોતાના અંગ
રક્ષકોની વચમાં તે સંતાઈ ગયો. બાહુતી લશ્કરની આગલી હારને પિલોપિડસે તોડી અને
તેમાંના કેટલાકને જમીનદોસ્ત કર્યા, પણ બીજાઓએ દૂર ઉભા ઉભા તીરના ધાથી તેનું
અખતર વીધી નાખ્યું. ચેસલ્લીયનો તેની સલામતી માટે ચિંતા કરીને તેની મદદે દોડી
આવ્યા પણ તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યાં તો તેને મૃત્યુવશ થયેલો તેમણે જોયો. પછી પાપ-
દળ અને ઘોડેસવાર લશ્કર દુશ્મનના ઉપર વૃદ્ધી પડ્યું અને તેમને પરિપૂર્ણ હાર આપી
તેમાંના ત્રણ હજારને જમીનદોસ્ત કર્યા.

જે જે થીયનો હાજર હતા તેઓ પિલોપિડસના મૃત્યુથી શોક કરવા લાગ્યા અને
તેને પોતાનો પિતા, રક્ષક, અને દરેક સારી બાબતોનો શિક્ષક કહી વિલાપ કરવા લાગ્યા.
આમાં કંઈ આશ્ચર્ય નહતું; ચેસલ્લીયનોએ અને તેમની સાથેના બીજાઓએ - સદૃશુણી
નરને અપાતાં બધા જાહેર માનો તેને આપ્યાં; અને તે ઉપરાંત તેને માટેની લાગણી અત્યંત
શોક પાળીને બતાવી આપી; કહે છે કે તે દિવસે મુઢમાં હાજર હતા તેમાંથી ન ઉતાવળ
કોઈએ પોતાનાં અખતર, કે ન ઉતાવળે ઘોડાઓનાં ચોકમાં, કે ન કંઈ પોતાના ધાના મ-
લમપટા; પણ તેનું મૃત્યુ થયું સાંભળી દિવસની ગરમી કે થાકને ન ગણકારતાં તે જાણે
કે જીવતો જાગતો ન હોય તેમ તેના શવ પાસે એકઠા થયા, તેની આસપાસ દુશ્મનો પા-
સેથી પડાવેલી લૂટનો દગલો કર્યો અને પછી પોતાના ઘોડાઓની ટેરાવાળી અને પોતાના
વાળ કાપી નાંખ્યા; તેમનામાંના ઘણાખરાએ પોતાના તંબુમાં જઈ ન સળગાવી
સગડી કે ન લીધું બોજન, પણ આખી હાવણીમાં એટલી બધી ચૂપકીદી ફેલાઈ હતી કે
એવી મોટી અને યશસ્વી જીતને બદલે જાણે કે તેમને તે ટાઇન્ટની શુભામંત્રિ રચી-
કારવી પડી ન હોય એવો ગમગીન દેખાવ થઈ રહ્યો.

તેના શવને લેઈ તેઓ પાછા ફર્યા ત્યારે શેહેરે શેહેરે અધિકારીવર્ગ, મુવાનવર્ગ,
બાલકો અને ધર્મગુરુઓ સુવર્ણનાં આયુધ, તાજ અને વિજયપતાકા લઈ તેનું સન્માન
કરવા સામા આવતા અને બ્યારે તેને જ્ઞમિદાહ કરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે કેટલાએક
વૃદ્ધ ચેસલ્લીયનોએ થીબ્સ જઈને તેના શવને જ્ઞમિદાહ કરવાનું માન પોતાને માટે માગી
લીધું. તેમાંનો એક નીચે પ્રમાણે બોલ્યો: “અમારા કદરવાન મિત્રો! અમે જે માગણી
કરવા આવ્યા છીએ તેથી અમારા દુઃખમાં અમને દિલાસો મળશે; અમે કંઈ જીવતા
પિલોપિડસની મોટરી કરવા માટે રજા નથી માગતા. અથવા અમારા ઉપકારની વૃત્તિ
તે સમજી શકે માટે તેને માન આપવા પણ નથી આવ્યા. અમે માત્ર તેના શવને ન્દ-
વરાવી, ચણગારી, જ્ઞમિદાહ કરવાની રજા માગવા આવ્યા છીએ અને એ રજા અમને

મળશે તો અમે માનીશું કે એના મૃત્યુથી ને ખોટ બન્યાને પડી છે તેમાં અમારો હિસ્સો મોટો છે એમ તમે પણ સ્વીકારો છો. તમે તો એક માત્ર બાહ્ય સરદાર ખોયો છે; પણ અમે તો, તેને, અને સાથે અમારી સ્વતંત્રતાને પણ ખોષ્ટ છે. કારણ કે જ્યાં પિલોપિડસને અમે પાછો ન આપીએ ત્યાં સુધી અમારી મદદે ખીજા મરદારની માગણી અમે ક્યે મોકલે કરીએ ? ”

ધીબનોએ તેમની માગણી સ્વીકારી; અને ખરેખર ને લોકો ખરા વૈભવને માટે સુવર્ણ, હાથીદાંતની આવશ્યકતા નથી જોતા તેઓના મત પ્રમાણે તો એવી દંભામદાર પાયદસ્ત પહેલાં કદી યદ્ય ન હતી. ક્વિલિસ્ટસ ડાયોનિસિયસની પાયદસ્તનાં જાળજા વખાણ કરે છે; પણ ખરું જોતાં તો તેની પાયદસ્ત એ તેની લોહીલુવાણ જીલમગાર કારોઈફિની કંઠણાવાર્તા-તેનો દંભામદાર આંત હતો. મહાન એલેક્ઝાન્ડરે પણ પોતાના મિત્ર હેરીસ્ટનના મૃત્યુ વખતે ઘોડા અને ખચ્ચરોની ફેરાવાળી કાપી નાખી તે ઉપરાંત દિવાલોના કાંગરા ઉતારાયા તે એટલા માટે કે પોતાનાં ઘરેણાં વગર શહેરોએ પણ શોક ધારણ કર્યો હોય એમ દેખાય. પણ આ બાબતો તો નિરંકુશ સત્તાના હુકમોથી થયેલી હોવાથી તેનો અમલ લોકોની મરજી ઉપરાંત કરવામાં આવેલો હોવાથી, અને તેમનો અમલ થતાં ખીજાઓના મનમાં મરનાર માટે અદેખાઈની માથે આવું અદ્યટિત દુરમાવનાર ઉપર ક્રોધ ઉત્પન્ન થયેલો હોવાથી, તે ખરાં માન અને આદરની નિશાની નહીં, પણ જગલી બપટ્ટો અને નિર્માત્મ્ય કામમાં દ્રવ્ય વેડી નાખનારના ખાલી દંભામ તરીકે જ ગણાવાં જોઈએ. ખરું સુખ તો તે જ માણસનું ગણાય કે જે એક પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો શેઠેરી હોઈને, વિદેશમાં મૃત્યુ પામે. અને તે વખતે પુત્ર, કલત્ર સગાં કોષ હાજર ન હોય તે છતાં પણ કોઈના પણ કથા વગર આટલાં બધાં શહેરો અને પુરુષો તેના શવની પાછળ જઈ તેની પાયદસ્તમાં હાજર થાય. ઇસપ કહે છે કે “સુખના વખતમાં મૃત્યુ થાય એ આદત જ”. પણ એ ખરું નથી: એથી ઉલટું એવું મોત જ મર્વ આવી બનતી ઇષ્ટ વસ્તુઓમાં શ્રેષ્ઠ અને પરમ સુખામ્ય છે. કારણ કે તેથી સારા માણસોને તેમના સહયુગ્મનો યથ મળે છે અને તેમને મહાંતીપડતીની સત્તાની ખજાર મુકે છે. એલિથિપિક રમતમાં ડાયામોરસ, અને તેના પુત્રો તથા પૈત્રો સુદાં જ્યારે ફોલ્દમંદ થયા અને ઇનામો લઈ આવ્યા ત્યારે એક સ્પાર્ટને તેને કહ્યું “હવે ડાયામોરસ! મૃત્યુ માગ; કારણ કે આથી વધારે સુખામ્યતો દેવેલું જ સમજે” એ અભિપ્રાય વધારે વાસ્તવિક લાગે છે. વળી જો આપણે એલિથિપિઅન અને બધી રમતોની જીતને એકત્ર એક ત્રાજવામાં મુકીએ અને માથા બાજુએ પિલોપિડસે જે મહા-પરાક્રમો કરેલાં અને સર્વદા જયોદો મેળવેલી તેમાંનું ગમે તે એક જ મુકીએ, તો ખચીન તે પરાક્રમનું ત્રાજવું નીચું નમશે. પિલોપિડસે જીંદગીનો મોટો ભાગ માને અને કીર્તિમાં ગાળો, તેરં વાર ‘બીએસિધાના હાકેમ નીમાઈ, એવા મોટા પરાક્રમમાં પ્રાણ ખોમા કે જે પરાક્રમમાં એલેક્ઝાન્ડર જેવા ટાઇરન્ટનો નાશ થયો અને ચેરસલીની સ્વતંત્રતા પાછી સ્થાપિત થઈ.

ચેરસલીયનો તેના મૃત્યુથી બહુજ ખેદ પામ્યા તેમ તેમને એ બનાવથી ફાયરો પણ બહુ થયો. ધીબનોને આ બાબતની ખબર પડી કે તુરત તેઓએ સાત દહાર પાયદળ

અને સાતસો ઘોડેસવારનું લશ્કર વેર લેવા મોકલ્યું. તેઓએ એલેક્ઝાન્ડરને પોતાની છેલ્લી હારથી ઘણા નિર્બલ થયેલો દીડો ત્યારે ચેરસલીયનોનાં બધાં શેહેરો પાછાં લીધાં. મેસિશિયા, એપ્રાઆ અને થીઓદ્રીમાંથી ચાણાં ઉપડાવી લીધાં અને થીબનોના હુકમ પ્રમાણે હમેશ વર્તવાને તેને સોગમ અવરજાવ્યા.

અને પિલોપિસસની તરફની એલેક્ઝાન્ડરની વર્તણૂક માટે દેવોએ તેને શું શિક્ષા કરી એ અહીં જણાવવું વાસ્તવિક થશે. આપણે આગળ જણાવી ગયા તેમ પિલોપિસસે પ્રથમ તે ટાઇરન્ટની સ્ત્રી થીબીને શીખવ્યું હતું કે જોકે તેની આસપાસ ઘણા ચોકીબાનો રક્ષતા હતા છતાં તેથી કાંઈ ડર ખાઇ જવાનું ન હતું. તેણીએ તે પ-રથી તેની ફરતાથી કટાણી તથા તેના અસત્યથી ડરી જઇને, પોતાના ત્રણ ભાઇઓની સાથે પોતાના ધણીનું ખૂન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આખા મહેલમાં રથજે રથજે ચોકીદારો હતા અને તેઓ તે ટાઇરન્ટના શયનમહેલ શિવાય બધે રથજે આખી રાત ચોકી કરતા હતા. તેના શયનનો ઓરડો ઉપર હતો અને તેની ચોકી માટે એક કુતરો બાંધી રાખવામાં આવતો અને તે કુતરો પોતાના રાગ, રાણી અને તેને અવરાવનાર શુભામ શિવાય જે કોઇ ત્યાં જાય તેની સામે થતો હતો. જ્યારે ઠરાવેલો વખત આવ્યો ત્યારે રાત પડ્યા પહેલાં થીબીએ પોતાના ભાઇઓને એક ઓરડામાં સંતાડી મુક્યા. તે હમેશ મુજબ સવાના ઓરડામાં ગઇ અને તુરંત જ ખુદાર આવી શુભામને હુકમ કર્યો કે કુતરાને અહીંથી છોડી જા. વળી દાદર ઉપર સ્હડતાં અવાજ ન થાય માટે તેણે પગથીઆં ઉપર ઉન પાથરી. પછી પોતાના ભાઇઓને તેડી લાવી તેમના હાથમાં બરછી આપીને બારણા આગળ તૈયાર રાખ્યા; અને અદર જઇ ઠરાવ પ્રમાણે તે ટાઇરન્ટની તલવાર ઉઘડી તે ઉઘડતો હતો તેની સાબિતી માટે બતાવી. પણ તે યુવાનોને એકદમ ધાસ્તી પેસી ગઇ અને આગળ ચાલવાની દિશત ન ચાત્રી: તેથી તેણીએ તેમને કાયરતા માટે હપકો આપ્યો; અને ધમકી આપી કે “હું એલેક્ઝાન્ડરને જગાડી બધી બિનાથી વાકેફ કરીશ એટલે તમારા ભોગ લાગશે.” આખરે બીક અને શરમથી તેઓ ઠેકાણે આવ્યા અને તે તેમને અંદર લઇ ગઇ, પોતે દીવો ધરી ઉભી રહી; એક જણે એલેક્ઝાન્ડરના પગ પકડ્યા; બી-નએ તેના માથાના વાળ પકડ્યા, અને ત્રીજાએ પોતાની બરછીથી તેના પ્રાણ લીધા. આવા નીચ રાક્ષસને માટે એ જાતનું મૃત્યુ કદાચ ઘણું વહેલું આવ્યું ગણાય: પણ પોતાની સ્ત્રીના હાથે મરનાર ટાઇરન્ટોમાં તે પ્રથમ જ હતો, અને વળી તેના શવને બધી જાતનાં અપમાન મળ્યાં હતાં. અને તેની પ્રજા તેના શવને લાત મારી તેના પર યુક્ટી હતી, એ સર્વ ધ્યાનમાં લઇયું તો તેની શિક્ષા તેના શુનાદના પ્રમાણમાં હતી એમ લાગશે.

એગિસિલેઅસ.

સ્પાર્ટાના નાણીતા રાજ ઝયુસીડેમસના પુત્ર આર્કિડેમસને એ પુત્ર હતો; મોટો એગિસિલેઅસ, લેમ્પીડો નામની ખાનદાન કુલની સ્ત્રીને પેટ થયેલો હતો; ખીન્ને એગિસિલેઅસ, તેનાથી ધણો ન્હાનો હતો, તે મેલિસિપ્પિડસની પુત્રી યુપોલીઆનો પુત્ર હતો. કાયદા પ્રમાણે ગાદીનો વારસ એગિસિલેઅસને હતો, અને એગિસિલેઅસને હરકોઈ સ્પાર્ટન નાગરિક કરતાં વધારે સારી સ્થિતિ જોવાનો સંભવ નહતો. એટલે સ્પાર્ટન કેળવણીનું સખ નિયમન, તેની બારે અંગકસરત, અને તેની આઘાધીનતાનું શિક્ષણ એ સર્વનો એગિસિલેઅસને પૂરેપૂરો લાભ મળ્યો. સ્પાર્ટની કેળવણીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તેના નાગરિકોને આઘાપામક અને કાયદાના સાસનને અધીન રહેનારા બનાવવાનો હતો. ખીજા નગરો કરતાં સ્પાર્ટમાં આ વિષે બહુ વધારે લક્ષ આપાતું. વહેરાને લગામની અને ગાડી ફેરવવાની ટેવ પાડવામાં આવે છે તેમ એ નગર પોતાના કિશોરોને કેળવતું; એટલે એ પ્રખ્યાત નગરને સાધ્મો-નીદિસ કવિ માણસને વશ કરનાર કહે છે. સ્પાર્ટનો કાયદો ગાદીના વારસને આ સખ કેળવણીથી મુક્ત રાખે છે. પણ એગિસિલેઅસ જ્યાં પુત્ર થઇને ન અવતર્યો એ તેનું સદ્ભાગ્ય હતું. તેથી એને સ્પાર્ટન કેળવણીનો પૂરેપૂરો લાભ મળ્યો. અને એ બ્યારે રાજ થયો અને આઘા કરવાનો અધિકાર તેના હાથમાં આવ્યો ત્યારે એ કેળવણીના પ્રભાવે જે તે પોતાનો અધિકાર વધારે સારી રીતે વાપરી શક્યો. સ્પાર્ટન રાજ્યોમાં એ સૌથી વધારે મિલનસાર અને લોકપ્રિય નીવડ્યો. કેમકે રાજ અને અધિકારીને ઘટતા કડક શુભો તેનામાં કુદરતી રીતે હતા, તેની સાથે તે સામાન્ય નાગરિકોને બટ એવા વિનય અને મળતાવડાપણાના શુભો પણ બેળવી શક્યો.

સ્પાર્ટન કેળવણીની વ્યવસ્થામાં સાતથી બાર વર્ષ સુધીના છોકરાઓની ટાળીઓ બાંધેલી હોય છે. એગિસિલેઅસ આવી એક ટાળીમાં હતો ત્યારથી જ લાઇસેન્ડરનો તેના ઉપર ખ્યાર થયો. તે એ છોકરાની નમ્રતા અને તેની સાહસાઇને લીધે તેના તરફ આ-કર્ષાયો. કેમ કે અગર જે કે તે પોતાના સમોવડીઆમાં દરેક વખતે ઉત્કૃષ્ટ જણાવા ઇતેજાર હતો, અને સ્પર્દામાં એટલો આવેશ અને એટલી દહતા બતાવતો કે તે કોઈ મુસ્કેલીથી કે હરીફાથી હારતો નહોતો; તો પણ તે સાથે તે નરમ સ્વભાવનો અને ખુશ-મીઝાજ હતો, અને હુકમને તથા મોટરાઓને ઘુરત તામે થઇ જતો. વળી આ તેનું આઘાનુશીલન એટલી ન્હાની ઉમરમાંથી પણ બપને લીધે ન હતું પણ યોગ્ય સત્તાનો હુકમ માનવાની જ્હારી ફરજ એવી સમજને લીધે હતું; તથા ગમે તેટલી મહેનત કે મુસીબત પડે તે તે વેડોતો; પણ લેશ પણ નાખોશી કે કપકો સહન કરી શકતો નહોતો.

તેનો એક પગ ખીજા પગથી કંઇક ટુંકો હતો. પણ આ ખોડ તેની જીવાનીમાં તેના આખા યરીરની સુંદરતામાં ઢંકાઇ જતી હતી. વળી તે પોતે એથી ખિજ થતો નહોતો એટલું જ નહોતું પણ તે વિષે તે પોતાની મજાક કરવા હમેશ તૈયાર હતો, એટલે તેની તરફ ખીજાઓનું કવચિત જ ધ્યાન નહતું. અને તેનું સાહસ તથા નામના મેળવવાની ઇતેજારી એ ખોડને લીધે વધારે સ્પષ્ટ રીતે દીસી આવતી; કેમકે તે ગમે તેવા અમથી

મુશ્કેલીથી એ ખોડાના સમયની પ્રાર્થના કરીને પોતાની ટપાલીમાં પોતાની છત્રી કે આનહુ ગચ્છા દીધું નહીં અને મરતી રખતે એ વિશે સજ્જ નિષેધ કરતો ગયો. એટલે એના દેખાવ વિશે અભિપ્રાય બાધરા આપણી પાસે સાધન નથી. હવે છે કે તે ઠીંગણા બાધાનો હતો કે નહીં તેમો - એરો મોટો બન્યો નહોતો. પણ તેનો અગમિત વેનુ આનહીમેણુ અને ગોળે માંદુપ લાંબે એવી મુજબો કરનાં તેના પ્રવૃત્તિનાં નીચે જુદાશરણામાં મળ્યું તે. આજીવાન અને પ્રમુખ્યત્વે આજીવોના કૃત્તિનાં મળ્યું વધારે દર્શાવેલો દેખાતો. તેનો અચાચ પશુ કોમલ હતો. વીએરોટમ હવે છે કે એરોરોનાં શુભમણે ઠીંગણી સ્ત્રી માથે લેતો કરના માટે આમડિયસમો નહોતો કર્યો હતો અને તેમણે કારણ જણાવ્યું હતું કે “એ સ્ત્રીનાં રસના ગગનએ ઠીંગણા ઘડાના.”

“એનો મોઢો બાઈ એમિસ ગાદીએ હતો” તે અભિધાન એવનમામી આંકિમિએ રિય એઈનમથી દર્શનિકાંવ થતાં મિમિનો ટાંપુ છોડીને સ્પર્ધામાં જાતી રહ્યા પછી થોડા વખતમાં જ તેના ઉપર હેમ ગયો કે તે એમિમની રાણી ટાઇમિયા સાથે આરો બનવા હાર થવાવતો હતો ટાઇમિયાને એક પુત્ર થયો તે એમિમે કહ્યું કે તેના નહીં પૂર્ણ આંકિમિએડસનો હતો એ હતિદાસકે લે છે કે આ આઈસાઈથી ટાઇમિયાને ઢીણુ લાગતું નહીં. એટલું જ નહીં પણ તેણીએ પોતે પોતાની યુવામીને કહ્યું હતું કે “એ બાંધેલું નામ નિઓટિકોહસ નહીં પણ આંકિમિએરિસ પાંડું નેહીએ વળી તે સિયે છે કે આંકિમિએરિસ પાંડું બેટા કહેતો.” “હું ટાઇમિયા માથે આ થો તે સેહને લીધે નહીં પૂર્ણ મહારી આનાદ રખાઈ ઉપર રાત્રી રહે એવી આનાને લીધે.” પછી એમિમ તેના ઉપર વેર ન લે એટલા માટે તેને સ્પર્ધા છોડી ન્યામતું પડ્યું એમિમે નિઓટિકો હસને થઈ વખત સુધી પોતાના વાગસ તરીકે સ્ત્રીકોયે જ નહીં પણ તેની છેત્રી માં હોવામાં નિઓટિકોહસ તેની આગળ પુરુષ રાજો અને તેજ તેને અત્યંત કાયાવાદા ર્થા પ્રોટયે. આપ્રે એમિમે, તેને ધણા સાચીઓની રબર પ્રોતાને પુત્ર અને વારસ કહ્યો.

પણ તે પછા મળ્યું નિઓટિકોહસને માદી માં બળી એમિસ મરી ગયો તે વખતે એઈનમા દાસકાને હગવનાર સ્પર્ધાની મેનાર્મિ લાઇસેનની સત્તા અને પ્રતિજ્ઞ સ્પર્ધામાં સૌથી બધારેદક્ષતી તેજે નિઓટિકોહસને અગર જ ગણી એમિમિએઈમનો મક્કા કથો ધણું અતઃ સ્પર્ધાનો પણ એમિસિએઈમસના સદ્ગુણોથી, અને તે નાનકોમાં કૌશલી સાથે એક ખાતળી માનરિક તરીકે દેખવાયો હતો તેને લીધે, મુતીથી સેવા પક્ષમાં બન્યાં પણ તે વખતે સ્પર્ધામાં એ બાધીની બિબ્બદલા અને દેનમેવક હતો અને તેણે પ્રાચીન દેવતાગીઓનું જ્ઞાન બહુ સાફ હતું તે સિવાયથી હવેના લાગેના સ્પર્ધાની ગાદીએ લગેડેના એસશે તેની પદવે માગણ થશે અને વખતે આ બાબત જુદમવગમાં અર્થાત્ ત્યારે સેજોનીએની દેખણી માત્રી સંભારી.

તેજે મહા નગરીનાં પોણસ નજ દરિ સીકાગે,
તે એ વિપત્તિ આવી નુજ સિર, વ્યર્થ ટુજ-મન જલ્યરે,
કાળી અને અણધારી આદત, નિમતો બહુ કોના,
તે જાણતો હોય જ ખેડવ ગુજને પગલે ધણી.

આના જરામમાં એમિસ એટલો કે “એ સ્પર્ધાને આ દેવતાની મર્યાદા પા-

જાવી હોય તો તેમણે લિઓટિકાઇડસને રાજ્ય ન જ આપવું જોઈએ. રાજ્ય પગે લગડો હોય; એ બાબત એટલા મહત્ત્વની નથી કે તેથી દેવો નારાજ થાય. આપણે સંભાળ રાખવાની એ છે કે હકંચુલીસની ઓલાદનો હક બીજા કોઇના બીજને ન જાય. એ થવા દઇશું તો નિઃસંશય આપણુ રાજ્ય વશપરવરા માટે “ખોડલ રાજ્ય” બનવાનું. “એગિસિલેઅસે” કહ્યું “લિઓટિકાઇડસ જન્મ-જ હતો એ વાતની પોસાઇડોન દેવે પણ સાક્ષી પૂરી દતી, કેમકે એ દેવે એગિસને ધરતીકંપથી તેના બીજાનામાંથી પાડી નાખ્યો અને ત્યારથી તેણે ટાઇમિઆ સાથે સુતું તજ દીધું તે પછી દશ માસ કરતાં વધારે મુદત સીત્યા પછી લિઓટિકાઇડસનો જન્મ થયો હતો.”

આ રીતે એગિસિલેઅસને ગાદી મળી; અને એગિસની ખાનગી મીઠકતનો વારસ પણ તે જ હતો. લિઓટિકાઇડસ જન્મ-જ હોવાથી તેને એ પણ ન મળ્યા. એગિસિલેઅસનો માતૃપક્ષના કુટુંબીઓ પ્રતિષ્ઠિત અને સારા ગણાતા હતા, પણ નિર્ધન હતા, તેમને તેણે આ મીઠકતનો અર્ધો ભાગ આપ્યો. આથી તે ઇર્ષ્યા અને અભાવને બદલે લોકોની પ્રીતિ અને વખાણનું પાત્ર બન્યો.

કેનો લખે છે કે એગિસિલેઅસ રાજ્યએ સ્પાર્ટાના કાપદાઓને અધીન રહેવાથી એટલી બધી સત્તા મેળવી કે જે કઇ તે પેટો ધારતો તે કરી શકતો. આનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે. આ વખતે સ્પાર્ટામાં એફિરેલું યુદ્ધમંડલ અને વડીલમંડલ એ બેના હાથમાં મુખ્ય સત્તા હતી. એફિરે દર વર્ષે બદલાતા. વડીલનું મંડલ જન્મારા સુધીનું હતું; આ બંને મંડલો રાજ્યોની સત્તા નિયંત્રણમાં આણુવા ચોખ્ખાં હતાં એ અમે લાઇકર્ગસનાં ચરિત્રમાં જણાવ્યું છે. એટલે મૂલથી જ રાજ્યો અને આ બે મંડલો વચ્ચે વિરોધ ચાલ્યો. આવતો હતો. પણ એગિસિલેઅસે આગલા રાજ્યો કરતાં જુદી જ રીત પકડી. તેણે એ મંડલોની સામે થવાનો વિચાર કેવળ માડી વાળ્યો અને તેમના સભાસદોને દરેક પ્રસંગે રાજ્ય રાખવા મથ્યો. દરેક બાબતમાં તે એમની સલાહ લેતો, અને એમનું કહ્યું કરતો. તે એને ખોલાવતા ત્યારે એ ઉતાવળે પગલે લગભગ દોડતો દોડતો જઇને હાજર થતો. તે રાજ્યાસન ઉપર બેસીને ન્યાય ચૂકવતો હોય ત્યારે કોઈ એફિર આવતો, તો તે ઉઠીને ઉભો થતો. જ્યારે જ્યારે નવો ‘વડીલ’ પસંદ થતો ત્યારે તે તેને એક ઝબ્બો અને એક બગદ બેટ આપતો. આ પ્રમાણે તે જાહેરમાં તેમનાથી નમતો ચાલતો અને એ મંડલોની પ્રતિષ્ઠા અને સત્તા વધારતો જણાતો; પણ તેની વર્તણૂકથી એ મંડલોના બધા સભાસદો તેના મિત્ર યઈ ગયા અને એ ખાનગી મિત્રતાનો લાભ લઇને કેટલેક પ્રસંગે તેઓની રીતે વર્તી શક્યો કે તેથી સ્પાર્ટાના રાજ્યોનું ગૌરવ પ્હેલાં કરતાં વધ્યું.

નાગરિકો સાથેની તેની વર્તણૂકમાં તેની તેના દુશ્મનો સાથેની વર્તણૂક કરતાં તેના મિત્રો સાથેની વર્તણૂક ઉતરતી હતી. દુશ્મનો સાથે સખ્તાઇ વાપરતો ખરો પણ અન્યાય કરતો નહીં; પણ તેના મિત્રોને મદદ કરવામાં તે ન્યાય અન્યાય જોતો નહીં. તેના યજુએ કંઈ વખાણુવા લાયક કંઈ હોય ત્યારે તેને ચોખ્ખ સન્માન મળવામાં પોતા તરફથી કસર રહે તેમાં તે પોતાનું હીલું ગાળતો. પણ તેનો કોઈ મિત્ર કંઈ ખોટું કામ કરતો તો તે તેને ઠપકો આપતો નહીં કે સજ કરતો નહીં. એટલું જ નહીં પણ તે તેની સાથે સામે

મુદ્દાં થતો. મિત્રતાને ધણે તે ગમે તેવું કૃત કરવા સદા તત્પર રહેતો. વળી તેના શત્રુઓ-
માંથી ડાહ્યને માથે આફત પડતી કે તે તક્ષીરમાં આવતો તો એ તેની દયા ખાવા
તૈયાર હતો અને તે વિનંતિ કરતો તો તેને પણ ઘટતી મદદ કરતો. આ પ્રમાણે વર્તીને
સત્તુ અને મિત્ર સર્વનાં મત તેણે પોતા તરફ ખેંચી લીધાં. અને તેની લોકપ્રિયતા ધીમે-
ધીમે એટલી બધી વધી કે એકારમંડલને તેના ઉપર શક આવ્યો, અને તેઓએ તેના
દંડ કયો. એ સભા દરવા માટે તેઓએ એવું કારણ આપ્યું કે “નાગરિકોનો સામાન્ય રીતે
રાજ્યની બધી સંસ્થાઓ તરફ સરખો ભાવ હોવો જોઈએ, પણ એ બધા નાગરિકોને
એકલા પોતાના જ કરવા મથતો હતો.” ક્રિયમુદ્દા કહે ૩ કે સદ્ધિમાંથી વિરોધ અને
વિસંવાદ નિર્મૂલ થાય તો શ્રેય, ચંદ્ર વગેરે બોમચારીઓ અટકી પડે અને ઉત્પત્તિ અને
મતિનો બધો ક્રમ ઉઘો વળે. એ જ પ્રમાણે સ્પાર્ટાની રાજ્યસંસ્થાના યોગનાર મહાપુરુષે
સ્પર્ટા અને મહારવાકાંક્ષાના બીજ પોતાના નગરરાજ્યમાં સ્પર્ધા કરે અને નાગરિકો વચ્ચે
દેશસેવા માટે અને કીર્તિ માટે સદૈવ હરીશય જગૃત રહે એવી વ્યવસ્થા બકી હતી.
સૌ કંઈ પણ નવી બાબત વિષે વિચાર કર્યા વગર અને તેના મુલ્યદોષ પર વિવાદ કર્યા વગર
હાએહા કહે એવો સંપ તેને જડ, અને રાજ્યતંત્રનો સ્વતંત્ર અને ઉચ્ચજીવન સિદ્ધ કર-
વાનો ઉદ્દેશ વહેતો મુકનારો, લાગ્યો હતો. તેમ જ ઓડિસીમાં યુક્લિસીસ અને એકિસિસ
જેવા દેવાંશી વીરો વચ્ચે મોટી તકરાર પડે છે ત્યારે તેથી હોમરે એગેમેમ્નન રાજાને
આનંદ પામતો જણાવ્યો છે તેમાં પણ દટલાક ધારે છે કે કવિનો હેતુ એવો જ બોધ
કરવાનો હોવો જોઈએ કે એ જે મહાપુરુષોની તકરારમાંથી આખા સૈન્યના હિતમાં કંઈ
મોટા લાભ પ્રાપ્ત થવાની રાજાને ખાતરી લાગી તેથી તેને આનંદ થયે. પણ આ નિય-
મના કવચિત અપવાદનો અવકાશ પણ રાખવો જોઈએ; કેમકે સ્પર્ટા અને તકરારોમાંથી
દુર્જનનાવંટ જામી જાય છે ત્યારે એક રાજ્યને હાની થાય છે અને બહુ વિપરીત પરિ-
ણામો ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૧ એગિસિસેઅસ માટીએ આવ્યો તે પછી થોડા અરસામાં જ એસિઆખંડમાંથી
સમાચાર મળ્યા કે ધ્રાનનો ચહેનચાહ સ્પાર્ટાનું દરિયાઈ સામ્રાજ્ય પાછું ખુંટી શેવા માટે
મોટા પ્રયાસ ઉપર તૈયારીઓ કરતો હતો. લાઇસેન્ડરે ત્યાંના ધણા શેહેરોમાં પોતાના મિ-
ત્રોને મુજાવ્યો અને હાકિમો તરીકે નીમ્યા હતા તેઓમાંના ધણાખરાને તો તેમના જીવન
અને અન્યાયી વર્તનને લીધે લોકોએ બંડ કરી મારી નાખેલા કે કહાડી મુકેલા હતા. એ
સર્વને મદદ કરવા જવા માટે લાઇસેન્ડર ઈતેજર હતો અને તેથી તેણે એગિસિસેઅસને
મમજાવ્યો કે લશ્કર સાથે એસિઆખંડમાં જઈ વિગ્રહનો પ્રદેસ ઝીમથી જેમ આધો લઇ
જવાય અને ધ્રાનનો ચહેનચાહ તેવાર થાય તે પહેલાં તેની ઉપર ચડી જવાય તેમ
સાચ. એસિઆખંડમાંના પોતાના મિત્રોને પણ તેણે લખ્યું કે તેઓએ એલગીઓ મોકલી
સ્પાર્ટા પાંચે મેનાપતિ તરીકે એગિસિસેઅસની માગણી દરવી. એગિસિસેઅસે એ એલગી-
ઓની માગણી નાગરિકસભાની રૂબરૂ સાંભળી અને તેની સાથે સરદારો અને મલાહ-
કારો તરીકે ત્રીસ સ્પાર્ટોનો, નવા સ્વતંત્ર કરેલા હેલોટમાંથી બે હજાર વીણેલા સિપાહોની
પહલણ, અને સ્પાર્ટોના મદદગાર રાજ્યોમાંથી છ હજાર પાવદલ સૈન્ય મોકલવામાં આવે
તો તેણે મેનાપતિનું પદ સીકરી એ વિગ્રહ ખેડવા જતા ખુશી જતાવી. લાઇસેન્ડરની

વગ અને સત્તાથી તેની આગળી ઘુરત સ્વીકારાઈ અને એગિસિલેઅસ નીકળ્યો. એના ત્રીય સલાહકારોમાં લાઇસેન્ડર મુખ્ય થઈ પડ્યો; કેમકે આગલી લડાઈમાં સેનાપતિ તરીકે તેણે અનુભવ અને કીર્તિ મેળવ્યાં હતાં એટલું જ નહીં પણ એગિસિલેઅસ તેને પોતાનો મિત્ર ગણતો હતો અને તેણે તેને ગાદી મેળવવામાં મદદ કરી તે કરતાં પણ આ સર-દારી મેળવવામાં મદદ કરી એ તેણે પોતાના ઉપર વધારે મોટા ઉપકાર કરેલો તે ગણતો હતો.

સૈન્ય ગિરીસ્ટસ આગળ એકલું થઈ હતું તે દરમિયાન તે પોતાના મિત્ર સાથે બોલિસ ગયો. ત્યાં રાતે તેને સ્વપ્ન આવ્યું; તેમાં તેણે એક માણસને પોતાની પાસે આવીને નીચે પ્રમાણે બોલતો સાંભળ્યો “તમે જાણો જ છો કે આમાં શીસ, તરફથી સેનાપતિ નીમવાનું માન એગેમેમ્નન પછી પ્રથમ તમને જ મળે છે. વળી, જે દુસ્મનને સામે એ લડવા ગયો હતો તેમની સામે જ તમે જનાર છો અને જે સ્થળથી એણે કંઈ આરંભી હતી તે જ સ્થળથી તમે પણ નીકળવાના છો; મારે તેણે લંગર ઉપાડતા પહેલાં દેવીને જે ઉપહાર અર્પણ કર્યો હતો તે તમારે પણ કરવો જોઈએ.” એગેમેમ્નને દેવ વાણીને અનુસરીને પોતાની પુત્રી સાધરીશનિઆનો ઉપહાર દેવીને અર્પણ કર્યો હતો. એગિસિલેઅસે એ હકીકત સામગી પણ તેથી તે બ્યઝ થયો નહીં. સવારમાં એણે સ્વપ્નની વાત પોતાના મિત્રને કહી તે વખતે તે બોલ્યો “ઉપહારની બાબતમાં હું એગેમેમ્નનના જંગલી સમયના અગાનનું અનુકરણ નહીં કરું પણ દેવીને જે વસ્તુ મળવાથી ખરેખર આનંદ થશે એમ આપણે કહી શકીએ તેનો ઉપહાર તેને અર્પણ કરીશ.” તેણે એક મૂગલીને હારમુકુટથી શણગારી પોતાના દેવસેવકને આપી અને તે સ્થળના થીબનોએ નીમેલા દેવસેવકને બદલે તેને જ પોતાનો ઉપહાર અર્પણ કરવા શરૂઆત કરી. થીબસના અધિકારીઓને આ ખબર થતાં તેઓ ગુસ્સે થયા અને તેમણે એગિસિલેઅસને સંદેશો મોકલ્યા કે તેણે ત્યાંના શિવાજીથી વિરુદ્ધ જઈને ઉપહાર અર્પણ ન કરવો. આ સંદેશો લાવનાર માણસો તેને તે સમજાવીને ઘુરત ઉપહારકુંડ પાસે ગયા અને ઉપહારની જગ્યા તેના ઉપર પડી હતી તે તેઓએ ત્યાંથી ઉઘડીને ફેંકી દીધી. એગિસિલેઅસને અત્યંત માઠું લાગ્યું, અને થીબનો ઉપર રોષે ભરાઈ તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. વળી તેને નક્કી લાગ્યું કે આવા અપશુકન પછી વિજય મળવાનો જ નહીં; કે તેની અહમીયતો હેતુ પૂરેપૂરો સિદ્ધ થવાનો જ નહીં.

તે એશીસસ આવ્યો ત્યારથી લાઇસેન્ડરની સત્તા અને તેને મળતાં માનઆબર એગિસિલેઅસને અસહ્ય લાગ્યા. બધી અરજી તેની પાસે જવા લાગી અને તે ઘરમાં હોય ત્યારે તેના બારણા આગળ અને બહાર નીકળે ત્યારે તેની આગળ પાછળ માણસોની ઠઠ જામતી. સ્પાર્ટાના કાયદા પ્રમાણે સેનાપતિનું પદ રાજ્યનું હોયું જોઈએ તે મુજબ એગિસિલેઅસ જાણે નામનો જ સેનાપતિ હોય, અને બધો અધિકાર લાઇસેન્ડરનો હોય એવો દેખાવ થઈ રહેતો. આગલી લડાઈ દરમિયાન સેનાપતિ તરીકે લાઇસેન્ડરે જે હાકો મચાવી હતી, તેના દુસ્મનોને તેણે જેવા નીચા પાડ્યા હતા અને તેના મિત્રોને મદદ કરી હતી તેવું તે વખત સુધીમાં બીજા કોઈ સેનાપતિએ કરેલું નહતું. એ તાજા બનાવો સંવંને હજી સાંભરતા હતા. અને વળી લાઇસેન્ડરની કડક, અધપાક્કરી, અને કુકમ કરવાની રીતબાવ

સાથે સોઈ 'એગિસિલેઅસની' સાદી, નરમ અને મળતારડી રીતભાત સરખાતા એટલે તેઓ 'એગિસિલેઅસને' પડતો મુઠ્ઠી લાઇસેન્ડરની પ્રીતિ મેળવવામા જ ગુ'યાતા.

આથી પ્રથમ એગિસિલેઅસના મલાદકાર તરીકે આવેતા બીજા સ્પાઈનાને ખોડુ મા મવા'ત્રાડ્યુ, કેમકે તેઓ રાજના સલાહકાર મળીને લાઇસેન્ડરના સેરમે જેવા દેખાવા લાગ્યા. અને આખરે એગિસિલેઅસને પોતાને પણ ખોડુ લાગ્યુ તે અદેખા સ્વભાવનો ન હતો અને લાઇક માણસને થોડા સન્માન મળે તે એનાથી ન સહન થાય એમ ન હતુ પણ તે પોતે કીર્તિના મોભી હતો અને તેને લાગ્યુ કે જો આ પ્રમાણે ચાલશે તો લશ્કર જે કંઈ પરફમ કરશે તેમો પણ એકલા લાઇસેન્ડરને મળે તેથી એણે આ પ્રમાણે ધાટ રમ્યો. પ્રથમ તે લાઇસેન્ડરની સલાહથી ઉલટો ચાલના મા પો જે કંઈ સચના લાઇસેન્ડર કરે તે પ્રકટી મુઠ્ઠીને તે બીજા સચનાઓનો અર્થલ કરના લાગ્યો પછી તેની પાસે જે અપ જારી આવતા તેમાં જેઓ લાઇસેન્ડરનો આશ્રય લેતા તે બધાની અરજી તે કહાડી નાખવા લાગ્યો. વળી ન્યાય ચૂકવવામાં પણ લાઇસેન્ડર જેનો પક્ષ લેતો તેને તે ઘણાખર તુકસાન જ કરતો અને જે તેના વિરુદ્ધ પડતો તેને તે લાભ આપતો આ પ્રમાણે તે કોઈ કોઈ વાર કરેતો એમ નહો પણ દરેક પ્રસંગે અને નિયમસર કરવા લાગ્યો. એટલે લાઇસેન્ડર પણ તેનું વલણ પાળી ગયો, અને તે પોતાના મિત્રોને કહેના લાગ્યો કે તેના મિત્ર ધવામા તેમને હાની છે માટે તેઓએ તેને છોડી રાખના અને રાજ આગળ જેનો વગ વધારે હોય એવાઓનો આશ્રય લેવો તેના આવા વચનો રાજને ઉતારી પાડનારા અને તેના પિયે મોડામાં અમાન ઉત્પન કરનારા દોષાથી એગિમિલેઅસે તેને હજી પણ વધારે હલકો પાડવા અને તેની સ્પષ્ટ અવમાનના કરવા માટે તેને પોતાનો પીંગસનારો નીચો અને કહે છે કે તે જાહેરમા બોલના લાગ્યો, 'અને જેને મારા પીરસનારની પુરામત કરવી હોય તે તેમ કરે' લાઇસેન્ડરથી આજુ બંધુ અવમાન સહન ન થઈ શક્યુ તેણે જાહેરે 'એગિસિલેઅસને જ' ફરિયાદ કરી કે 'તમે તમારા મિત્રોને હનકા કેમ પાડવા તે બદ્ધ અંધો'વીતે જાણો છો' એગિમિલેઅસે જવાબ દીધો 'એકક જે અંધાગ કરતા પણ વધારે મિટ્ટા થવા'મયે છે તેને કેમ હલકો પાડવો એ હું જાણુ છું લાઇસેન્ડરે કહ્યું 'એતો અંધારે માથે મિથ્યા અપવાદ છે તમે કહોજો તો ભરે, પણ અંધારી એવી ઘાનત નથી હવે અંધારી એટલી જ વિનંતિ છે કે તમારી અંધારા ઉપર અકૃપા ન થાય અને કે તમારી કંઈ સેવ જાળવી શકુ એવુ કોઈ દામ મને સોંપો આ ઉપરથી એગિસિલેઅસે તેને પોતાનો ન્યાય નીચો દેલેસ્પોન્ટ આગળ મોક્ષ્યો અહીં તેણે સુના ફાર્નામેજસના પ્રા સમાના/એક ધરાનીને ફાડ્યો તે મુશ્કળ દ્રવ્ય અને બસો ઘોડેસવારો સાથે ગ્રીક લશ્કરને આવી મળ્યો પણ આ વખતથી લાઇસેન્ડરે સ્પાઈના બંને રાજકુલો ઉપર દેવ રાખ્યો અને તેમની માસેપી રાજબાદીનો હક છીનવી લઈ સ્પાઈના બંધા નાગા મેમાથી રાજઓ અસદ કરવાનો ખતો કાપરો કેમ ધ્યાય તેના કાવત્રામા તે પડ્યો પણ પછી થોડા વખતમા જ સખ્ત લડાઈ ફરમિયાન બીએસિઆમાં તે મરી ગયો એ જનાય ન બન્યો હોત તો 'લણુ'કેરિને તે પોતાનુ વેર વાળવાની ખાતર સ્પાઈમાં મોટો ખળબળાટ ઉભો કરી શકત 'એમ મળ્યાં છે આ પ્રમાણે અતિ લોભી માણસોથી રાજ્યને લાભ કરતા હાનીનો સભવ વિરુદ્ધે લાઇસેન્ડરનો મર્વ અને અધિકારભોજ દરથી વધારે હતાં એ તેનો દોષ હતો,

તેને ઠેકાણે આણુવા માટે એગિસિલેઅસે એના જવા નામાકિત અને માની પુરુષનું અપમાન કર્યું, બીજા રસ્તે પોતાનો હેતુ ન સાધ્યો, એ તેનો દોષ હતો. કીર્તિ અને અધિકારના મદમાં એક પોતાના રાજા અને સેનાપતિનું માન રાખવું જોઈએ એ વાત જુલી ગયો અને બીજા મિત્રની ખામીયો એવી રીતે સુધારવી જોઈએ કે તે મિત્ર મટી સત્તા અને એ વાત જુલી ગયો.

પ્રથમ ધરાનના શહેનશાહનો સુખો ટિસેફર્નિસ એગિસિલેઅસથી કરી ગયો; અને તેણે તેની સાથે સંધિ કરી. તેમાં એશિઆના ગ્રીક નગરોને તેમની સ્વતંત્રતાં પાછી આપવાની શહેનશાહ તરફથી કબૂલાત આપી. પણ પછી તેના હાથ નીચે સાર્ડેસકર એકલું થતાં તે શરી ગયો. અને પાછો વિગ્રહ આરંભ્યો. એગિસિલેઅસને એવું જ જોઈતું હતું. તેના મનમાં એમ હતું કે જેનેફોન માત્ર દરાહનર ગ્રીક સિપાહોના લશ્કર સાથે એશિઆના મધ્ય ભાગથી છેક દરિયા સુધી બધા પ્રદેશ શી રીતે અને રસ્તે શહેનશાહના લશ્કર સાથે તે જટલી લડાઈએ લડ્યો તે સર્વેમાં તેને હરાવતો હરાવતો આવી શક્યો; તે સંપાદાના હાર્થમાં આ વખતે આખા ગ્રીસનું અને દરિયાનું પણ સામ્રાજ્ય હતું, એટલે આ મહાલડાઈમાં જેનેફોન કરતાં ઘણું વધારે મોટું પરાક્રમ કરવા તે સમર્થ હતો; અને જો તેનાથી એવું કંઈ ન બન્યું તો તેની નામોશી યવાની એ ચોક્કસ હતું. ટિસેફર્નિસના દગા માટે તેને શિક્ષા કરવા તેણે કાવતું રચ્યું, તેણે પોતે કુચ કરી ફેરિઆ પ્રાંતમાં જતો. હોય એવો ઢોંગ કર્યો. અને ટિસેફર્નિસે પોતાનું લશ્કર તે તરફ વાળ્યું એટલે તે એકદમ પાછો ફરી ફિજિઆ પ્રાંતમાં પેડો. અહીં તેણે ઘણાં શહેરો કબ્જે કર્યા અને પુષ્કળ લૂટ મેળવી. આ ઉપરથી તેણે તેના મિત્રો અને મદદગાર રાજ્યોને બતાવી આપ્યું કે દેવોના રાખધ લઈને કરેલો સંધિ તોડવો એમાં દેવોના શુનેહગાર યવાય છે. પણ દગલખાજ દુશ્મનને છેતરવામાં ન્યાયબંગ થતો નથી એટલું જ નહીં પણ તેથી લાજ અને કીર્તિ બને મળે છે.

તેતુ થોડેસવાર દલ થોડું હતું, અને તેણે ઉપહાર અર્પણ કર્યા તેમાં બહિના પિતા-શયનો ઉપરો ભાગ ન જણાવ્યો. આથી તે એપ્રીસસ તરફ વળ્યો; અને ત્યાં તેણે પોતાનો રસાલો વધાર્યો. દરેક તવગર માણસને તેણે ફરજ પાડી કે તેણે જતે પાયદળમાં દાખલ થવું અથવા પોતાને બદલે પોતાને ખર્ચે એક રાજાઅથવા સંજ્ઞા કરેલો થોડેસવાર આપવો. ઘણાઓએ લશ્કરમાં જતો જોડાવાને બદલે પગારદાર થોડેસવાર સિપાહો આપ્યા. તેના પાયદળને એશિઆના નિર્બલ તવંગર ગ્રીકોની જરૂર નહતી. અને તેમને બદલે સરાક્ત તથા લડાયક થોડેસવારો મળવાથી તેનો રસાલો પણ જોઈએ તેવો પુષ્ટ થયો. એશિઆવાસીઓને આવું સાદું કરવાની શરજ પાડવાના આધારમાં એગિસિલેઅસે તેમને એગેમે-ઝનનો દાખલો આપ્યો. હોમર લખે છે કે સિકિઓનના એક ધનાઢય ગ્રીકે લશ્કરમાં દાખલ થવાને બદલે એગેમેઝનને પોતાની થોડી આપી હતી તે તે રાજાએ સ્વીકારી હતી.

તેણે ફિજિઆમાં પદડાયેલા કેદીઓને ગુલામગિરિમાં વેચ્યા ત્યારે તેમને નવરૂા કરીને વેચ્યા. તેમનાં કપડાં માટે ઘણા ખરીદનારા નીકળ્યા પણ તે કેદીઓના શરીર કસેલાં કે તડકાતાપથી ટવાયેલાં ન હોવાથી શીકાં, પોચાં, અને નળળાં હતા એટલે ખરીદનારાઓ તેમને જોઈને દસતા અને ગુલામો તરીકે તેમને નકાલા ગણતા. આ દરાજ

સાથે લોકો એગિસિલેઅસની સાદી, નરમ અને મજાતારંડી રીતભાત સરખાવતા એટલે તેઓ એગિસિલેઅસને પડતો મુકી લાઇસેન્ડરની પ્રીતિ મેળવવામાં જ મુકાતા.

આથી પ્રથમ એગિસિલેઅસના સલાહકાર તરીકે આવેલા બીજા સ્પાર્ટનોને ખોટું ક્ષા-
મવા ત્રાડ્યું, કેમકે તેઓ રાજાના સલાહકાર મરીને લાઇસેન્ડરના સેવકો જેવા દેખાવા લાગ્યા.
અને આખરે એગિસિલેઅસને પોતાને પણ ખોટું લાગ્યું. તે અદેખા અબાવનો ન હતો;
અને લાયક માણસને યોગ્ય સન્માન મળે તે એનાથી ન મહન થાય એમ ન હતું. પણ
તે પેતિ કીર્તિનો સોબી હતો. અને તેને લાગ્યું કે જો આ પ્રમાણે ચાલશે તો લશ્કર જે
કંઈ પરાક્રમ કરશે તેનો યશ એકલા લાઇસેન્ડરને મળશે. તેથી એણે આ પ્રમાણે ઘાટ
રચ્યો. પ્રથમ તે લાઇસેન્ડરની સલાહથી ઉઠતો ચાલવા માંડ્યો. જે કંઈ સચના લાઇસેન્ડર
કરે તે પ્રડતી મુકીને તે બીજા સચનાઓને અમલ કરવા લાગ્યો. પછી તેની પાસે જે અર-
જાઓ આવતા તેમાં જેઓ લાઇસેન્ડરનો આશ્રય લેતા તે બધાની અરજી તે કહાડી નાખવા
લાગ્યો. વળી આપ સૂચવવામાં પણ લાઇસેન્ડર જેનો પક્ષ લેતો તેને તે બહુખર નુકસાન
જ કરતો અને જે તેના વિરુદ્ધ પડતો તેને તે લાભ આપતો. આ પ્રમાણે તે કાંઈ કાંઈ
વાર કરતો એમ નહોતું પણ દરેક પ્રસંગે અને નિયમસર કરવા લાગ્યો. એટલે લાઇસેન્ડર
પણ તેનું વલણ પામી ગયો, અને તે પોતાના મિત્રોને કહેવા લાગ્યો કે તેના મિત્ર થવામાં
તેમને હાની છે માટે તેઓએ તેને છોડી રાખવો અને રાજ આમળ જેનો વગ વધારે
હોય એવીઓને આશ્રય મેલો. તેના આવા વચનો રાજાને ઉતારી પાડનારાં અને તેના
પિયે લોકોમાં અભાવ ઉત્પન્ન કરનારા દેવાથી એગિસિલેઅસે તેને હજી પણ વધારે દલકો
પાડવા અને તેની સ્પષ્ટ અવમાનના કરવા માટે તેને પોતાનો પીગસનારો નીચ્યો. અને
કહે છે કે તે જાહેરમાં ખોલવા લાગ્યો, અને જેને મારા પીરસનારની ખુશામત કરવી
હોય તે તેમ કરે. લાઇસેન્ડરથી આટલું બધું અપમાન સહન ન થઈ શક્યું. તેણે જાહેર
એગિસિલેઅસને જ ફરિયાદ કરી કે “તમે તમારા મિત્રોને દલકા કેમ પાડવા તે બહુ
અંધ છો રીતે જણા છે.” એગિસિલેઅસે જવાબ દીધો “મેસક, જે મ્હાગ કરતાં પણ
વધારે મોટા યવાં બધે છે તેને કેમ દલકા પાડવો એ હું જાણુ છું.” લાઇસેન્ડરે કહ્યું
“એતો મ્હારે બધે મિથ્યા અપવાદ છે. તમે કહો છો તો બધે, પણ મ્હારી એવી ધાનત
નથી. હવે મ્હારી એટલી જ વિનતિ છે કે તમારી મ્હાગ ઉપર અક્રૂપા ન થાય અને હું
તમારી કંઈ સેવા બજાવી શકુ એવું કાંઈ કામ મને સોપો.” આ ઉપરથી એગિસિલેઅસે
તેને પોતાનો નાખખ નીમી દેલેસ્પોન્ડ આગળ મોકલ્યો. અહીં તેણે સુના શર્તાને અસના પ્રા-
તમાના એક ધરાનીને કાઢ્યો, તે યુક્તજ દ્રવ્ય અને બસો ઘોડેસવારો સાથે ધીકે લશ્કરને
આવી ગયો. પણ આ વખતથી લાઇસેન્ડરે સ્પાર્ટોના અને રાજકુલો ઉપર દેખ રાખ્યો,
અને તેમની પાસેથી રાજગાદીનો દક છીનવી લઈ સ્પાર્ટોના બધા નાગરિકોમાંથી રાજાઓ
અસંદ કરવાનો નવો કાયદો કેમ ઘડાય તેના કાવત્રામાં તે પડ્યો. પણ પછી યોગ્ય વખતમાં
જ સમ્પત લાડાઈ ફરિયાદ બીજાએઆમાં તે મરી ગયો; એ બનાર ન બન્યો હોત તો
પણ કરીને તે પોતાનું ઘેર વાજવાની ખાનર સ્પાર્ટોમાં મોટો ખજાનગાટ ઉઠો કરી શકત
એમ જણાય છે. આ પ્રમાણે અતિ સોમી માણસોથી ગળ્યને લાભ કરતાં હાનીનો સંભર
લેખ્યો છે. લાઇસેન્ડરનો ગર્વ અને અધિકારભ્રમ દરથી વધારે દતાં એ તેનો દોષ હતો.

તેણે શર્નાબેઝસ સુખાના ક્રીજા પ્રાંતમાં છાવણી નાખી. ત્યાં તેને ખોરાકની સામગ્રી પુષ્કળ મળી અને તે ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કરી રાક્યો. પછી પેરસેગોનિઆ પ્રાંતની સરહદ સુધી જઈને તેણે ક્રીટિસ રાજની સાથે સંધિ કર્યો. એ રાજનો એગિસિલેઅસના સદ્વર્તન માટે બહુ ઉચ્ચો મત હતો તેથી તેણે તેની સાથે સલાહ કરવા પોતાની મેળે ઇચ્છા બતાવી. ક્રીજાઆમાંથી સ્પિઝિડેટિસ પણ પોતાની મેળે એગિસિલેઅસને આવી મળ્યો હતો, અને તે રાતદિવસ એગિસિલેઅસની સાથે ગાળતો, તથા બધા જોખમના પ્રસંગોમાં તેની જોડે જ રહેતો. સ્પિઝિડેટિસને એક દેખાવડો પુત્ર અને વયમાં આવેલી એક ખુબસુરત પુત્રી હતી. એગિસિલેઅસ એ છોકરાને બહુ ચાહતો હતો; અને એ છોકરીને તેણે ક્રીટિસને પરણાવી. ક્રીટિસે એગિસિલેઅસને એક હજાર ઘોડેસવાર અને હાલકા હથિયારના બે હજાર પાયદળ સિપાહોનું લશ્કર બેટ આપ્યું. તે લઈને એ પાછો ક્રીજા પ્રાંતમાં આવ્યો, ત્યાં તેણે ઘણી લૂટ ચલાવી. પણ મુગો શર્નાબેઝસ તેની સામે લડવા ચાલ્યો નહીં, કે પોતાના કિલ્લાઓમાંના કોઠામાં પણ રહ્યો નહીં. પોતાનું જરજેવર સાથે રાખીને તે થોડા માણસો સાથે અહીં તહીં ન્હાસભાગ કર્યા કરતો હતો. પણ સ્પિઝીડેટિસ તેની પાંડે લાગ્યો અને હેરિપ્પિડસ નામના એક સ્પાર્ટન સરદારની સાથે તે આખરે તેની છાવણી અને તેનું બધું જરજેવર કબ્જા કરવા શકિતમાન થયો. પણ સ્પિઝીડેટિસના સિપાહોએ કરેલી લૂટ સંતાડી રાખી છે તેની શોધ કરવામાં અને તેમને તે આપી દેવાની ફરજ પાડવામાં હેરિપ્પિડસે એટલી સખ્તાઈ વાપરી કે તેથી સ્પિઝીડેટિસને લાગી આવ્યું અને તે રીસાઈ એગિસિલેઅસને તજ દઈને એકદમ પેરસેગોનિઆનો સાથે ચાલી નીકળી સાર્ડિસ જતો રહ્યો. આખી લડાઈમાં આ બનાવથી એગિસિલેઅસને સૌથી વધારે ઉદ્વેગ થયો. સ્પિઝીડેટિસ ગયો અને તેની સાથે તેના સંખ્યાબંધ સિપાહો ગયા એથી તેને લાગ્યું એટલું જ નહીં પણ જે નીચ અને તુચ્છ લોકની નામોશીથી તે પોતાની જાતને અને પોતાના દેશને મુકત જણાવવા માગતો હતો તેનો જ બદ્દો આ બનાવથી તેને લાગ્યો. અને આ જાહેર કરી શકાય તેવા કારણો ઉપરાંત તેને ખેદ થવાનું ખાનગી અને સબલ કારણ પણ હતું. સ્પિઝિડેટિસના પુત્ર મિગેબેટિસ ઉપર તેનો ખ્યાર થયો હતો અને તે ઘણો વધી ગયો હતો. તેને હદમાં રાખવાને એ ઘણું મથતો હતો. એક દિવસે મિગેબેટિસ તેનું ચુંબન લેવા આવેલો ત્યારે તેણે એને તરછોડ્યો. એ છોકરો શરમાઈને જતો રહ્યો અને તે પછી તેની સાથે જરા ઉચા મનથી વર્તવા લાગ્યો. એગિસિલેઅસને ખસ્તાવો થયો અને મિગેબેટિસની બેદિલ વર્તણૂકથી વિસ્મય પામવાનો ઢોંગ કરવા લાગ્યો. તેના મિત્રોએ એગિસિલેઅસને કહ્યું કે તેમાં તેનો પોતાનો જ વાંક હતો અને તેને ખાતરી આપી કે જો તે ફરીથી તેની સાથે તોછડાઈ ન વાપરવા બંધાતો હોય તો મિગેબેટિસ પોતાનું દિલ પ્રથમ જેવું જ ખોલી દેવા તૈયાર હતો. આ માંભળી એગિસિલેઅસ થોડો વખત મુગો રહી અંતે તે બોલ્યો, “એને એ ન કહેશો. આ બીજી વખત મેં ન્હાઈ મન વશ કર્યું તેથી મને એટલો આનંદ થાય છે કે તેટલો આ સર્વ ચીજો ન્હારી નજર પડતાં જ સોનાની ચઈ જાય તો પણ ન થાય.” તેની આ દ્રવતા મિગેબેટિસ છાવણીમાં હતો ત્યાં સુધી રહી; પણ તેના બાપની સાથે તે ન્હાસી ગયો ત્યારે તેનો વિયોગ એગિસિલેઅસને એટલો સાલ્યો, કે જો તે પાછો આવ્યો હોત તો તેની મન મારવાની વાતો નમત કે નહીં તે કહી શકાતું નથી. શર્નાબેઝસે એગિસિલેઅસની સાથે રૂબરૂમાં વાનચિત કરવાની તક

આલતી હતી ત્યારે એગિસિલેઅસ તેના સિપાહો સાથે ત્યાં આગળ ઉભો હતો; તે આ ખેલ બોધને સિપાહોને કહેવા લાગ્યો. “જુવો ! આપણે લડવાનું છે તે આવા દુશ્મનો સામે”; અને વસ્તુઓ તરફ આંગળી કરી બોલ્યો, “અને આવી વસ્તુઓ મેળવવા માટે.”

લડાઈ આરંભવાની ઝગ્ગુ પાછી આવતાં તેણે જાહેર કર્યું કે તે લીડિયા પ્રાંત ઉપર ચડાઈ કરશે, તેણે પોતાનો ખરો મનસૂયો જ જાહેર કર્યો હતો. પણ ટિસેફનિસને વિશ્વાસ ન પડ્યો; અને તેથી તે આ વખતે પણ હેતરચેલો. તેણે ધાર્યું કે એગિસિલેઅસ કેરિયા ઉપર ચડાઈ કરશે કેમકે એ પ્રાંતની ઉચીનીચી જમીનમાં રસાલાનો બદ્દ ઉપયોગ થઈ શકે-કે તેની ખેટ પડે-એવું ન હતું. તેથી તેણે પોતાનું લશ્કર ત્યાં આગળ રાખ્યું. પણ એગિસિલેઅસ લીડિયા પ્રાંત ઉપર ચડાઈ કરી સાઉસ સુધી વધી ગયો. એટલે ટિસેફનિસ ઉતાવળે પાછો આવ્યો. ઇરાની રસાલાએ આવી ખેંચીને તુરંત ગ્રીક લશ્કરના છુટાછવાયા સિપાહો હતા તે બધાને કાપી નાંખ્યા. એગિસિલેઅસે ધાર્યું કે ઇરાની પામદળ હજી પાછળ દોરે, અને તેણે પોતાના રસાલા સાથે દલકા હથિયારનાં પામદળને બેળી દઈ, તથા ખખ્તરી પામદળને પાછળથી આવી ખેંચવાનો દુકમ આપી, એકદમ પૂરા વેગથી ધસારો કર્યો, અને લડાઈમાં ઇરાની લશ્કરને હરાવ્યું. ધણી ઇરાનીઓ કપાઈ ગયા, તેમની હાથણી ગ્રીક લશ્કરના હાથમાં આવી. અને ગ્રીક સિપાહો આથે સુધી તેમની પાછળ પડ્યા. આ વિજયથી ગ્રીક લોકોને ઘણો સાબલ થયો. તેઓ ચહેનચાહનો બ્રહ્મ નિર્વિધને લૂટી શક્યા. અને તેમના કદા સગ્ગ ટિસેફનિસને મળતી સભ્ય થઈ. ચહેનચાહે તેને પદબ્રહ્મ કર્યો અને તેને સ્થલે ટિઝોસ્તીસને નીમ્યો; જોકે આવીને ટિસેફનિસનો શિરચ્છેદ કર્યો. ટિઝોસ્તીસે એગિસિલેઅસ પાસે કાલકરાર કરવા માટે એલચીઓ મોકલ્યા. તેઓએ એગિસિલેઅસને જણાવ્યું કે તે લડાઈ પતાવી પાછો ગ્રીસ જવા કબૂલ થાય તો તેને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપવાનું સુખ તરફથી વચન આપવાની તેમને સત્તા હતી. એગિસિલેઅસે તેમને જવાબ દીધો કે સધિ કરવાનો તેનો અખત્યાર ન હતો; સધિ કરવો કે નહીં તેનો નિર્ણય ખુદ સ્પાર્ટાના હાથમાં હતો. વળી તેને પોતાને દ્રવ્યની જરૂર ન હતી. માત્ર તેના સિપાહો માટે તે દ્રવ્યની ઇચ્છા કરતો હતો; અને એ ઇચ્છા સિદ્ધ કરવા માટે ગ્રીક લોકો દુશ્મનોની આપેલી ભેટો લેવા કરતાં તેમને હરાવી તેમના દ્રવ્યના માલીક થવાનું વધારે પસંદ કરતા હતા. તો પણ ટિઝોસ્તીસે ગ્રીક લોકોના કદા સગ્ગ ટિસેફનિસને મારી નાંખ્યો એ ઉપહારનો તેને જાણે વાગવાને એગિસિલેઅસ લીડિયા પ્રાંત તજી દેવા કબૂલ થયો, અને કુચ કરવાના અર્થ દાખલ તેની પાસેથી ગ્રીસ તેલંટ સ્વીકારીને તે ક્ષીણપ્રાંતમાં ગયો.

માર્ગમાં જ સ્પાર્ટાથી તે કાલકરારો તેમ જ લશ્કરનો સેનાપતિ નીમાયાની ખબર આવી અને એ બેવડા જોદાની છટી તેને મળી. સ્પાર્ટાના ઇતિહાસમાં આ પ્રમાણે બેવડો અધિકાર બીજા કોઇને મળ્યો નહતો. થીઓપોમ્પસ લખે છે તેમ અધિકાર અને પ્રતિજ્ઞામાં તેનો કોઈ સમોત્તરીઓ હતો નહીં તો પણ તે પોતાની મોટાઇ પોતાના સદ્વર્તનમાં મણુતો પણ કાલકરારો મરદારી બીજા વધારે અનુભવી અને સ્વધારે ઉમરના સરદારો હતા તે છતાં તેણે પોતાના સાચા લાઇસેન્ડને આપી અને દેશલાભ કરતાં સમગ્ર જીવન સંબંધ વધારે ગણ્યો એ તેણે ચેત્તવ્ય ન કર્યું.

તેણે શર્નાબેઝસ મુખાના ક્રીજા પ્રાંતમાં ઊવણી નાખી. ત્યાં તેને ખેરાકોની સામગ્રી પુષ્કળ મળી અને તે ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કરી રાખ્યો. પછી પેરસેગોનિઆ પ્રાંતની સરહદ સુધી જઈને તેણે કોટિસ રાજાની સાથે સંધિ કર્યો. એ રાજાનો એગિસિલેઅસના સહવર્તન માટે બહુ ઉચ્ચો ખત હતો તેથી તેણે તેની સાથે સલાહ કરવા પોતાની મેળે ઈચ્છા બતાવી. ક્રીજાઆમાંથી સ્પિથ્રીડેટિસ પણ પોતાની મેળે એગિસિલેઅસને આવી મળ્યો હતો, અને તે રાતદિવસ એગિસિલેઅસની માથે ગાળતો, તથા બધા જોખમના પ્રસંગોમાં તેની જોડે જ રહેતો. સ્પિથ્રીડેટિસને એક દેખાવડો પુત્ર અને વયમાં આવેલી એક પુત્રી બસુરત પુત્રી હતી. એગિમિલેઅસ એ છોકરાને બહુ ચાહતો હતો; અને એ છોકરીને તેણે ક્રેટિસને પરણાવી. કોટિસે એગિસિલેઅસને એક હજાર ધોડેસવાર અને હલકા હથિયારના બે હજાર પાયદળ સિપાહોનું લશ્કર બેટ આપ્યું. તે લઈને એ પાછો ક્રીજા પ્રાંતમાં આવ્યો, ત્યાં તેણે ઘણી લૂટ ચલાવી. પણ મુગો શર્નાબેઝસ તેની સાથે લડવા ચોખ્ખો નહોતો, કે પોતાના કિલ્લાઓમાંના કોઠામાં પણ રહ્યો નહોતો. પોતાનું જરજેવર સાથે રાખીને તે ઘોડા માણસો સાથે અહીં તહીં ન્હાસભાગ કર્યા કરતો હતો. પણ સ્પિથ્રીડેટિસ તેની પીઠે લાગ્યો અને હેરિપ્પિડસ નામના એક સ્પાર્ટન સરદારની સાથે તે આખરે તેની ઊવણી અને તેનું બધું જરજેવર કબ્જા કરવા શક્તિમાન થયો. પણ સ્પિથ્રીડેટિસના સિપાહોએ કરેલી લૂટ સંતાડી રાખી છે તેની શોધ કરવામાં અને તેમને તે આપી દેવાની ફરજ પાડવામાં હેરિપ્પિડસે એટલી સખ્તાઈ વાપરી કે તેથી સ્પિથ્રીડેટિસને લાગી આવ્યું અને તે રીસાઈ એગિસિલેઅસને તજ દઈને એકદમ પેરસેગોનિઆનો સાથ આપી નીકળી સાર્ડિસ જતો રહ્યો. આખી લડાઈમાં આ બનાવથી એગિસિલેઅસને સૌથી વધારે ઉદ્વેગ થયો. સ્પિથ્રીડેટિસ ગયો અને તેની સાથે તેના સંખ્યાબંધ સિપાહો ગયા એથી તેને લાગ્યું એટલું જ નહોતું પણ જે નીચ અને તુચ્છ લોકોની નાએશીયી તે પોતાની જાતને અને પોતાના દેશને મુક્ત જણાવવા માગતો હતો તેનો જ બદો આ બનાવથી તેને લાગ્યો. અને આ જાહેર કરી શકાય તેવા કારણો ઉપરાંત તેને ખેદ થવાનું ખાનગી અને સમલ કારણ પણ હતું. સ્પિથ્રીડેટિસના પુત્ર મિગેબેટિસ ઉપર તેનો ખ્યાર થયો હતો અને તે ધણો વધી ગયો હતો. તેને હદમાં રાખવાને એ ધણું મથતો હતો. એક દિવસે મિગેબેટિસ તેનું ચુંબન લેવા આવેલો ત્યારે તેણે એને તરછાડ્યો. એ છોકરો શરમાઈને જતો રહ્યો અને તે પછી તેની સાથે જરા ઉંચા મનથી વર્તવા લાગ્યો. એગિસિલેઅસને પસ્તાવો થયો અને મિગેબેટિસની બેદિલ વર્તણૂકથી વિરમય પામવાને ઢોંગ કરવા લાગ્યો. તેના મિત્રોએ એગિસિલેઅસને કહ્યું કે તેમાં તેનો પોતાનો જ વાંક હતો અને તેને ખાતરી આપી કે જો તે ફરીથી તેની સાથે તોહડાઈ ન વાપરવા બંધાતો હોય તો મિગેબેટિસ પોતાનું દિલ પ્રથમ જેવું જ ખોલી દેવા તૈયાર હતો. આ સાંભળી એગિસિલેઅસ થોડો વખત મુગો રહી અંતે તે બોલ્યો, “એને એ ન કહેશો. આ બીજી વખત મેં ન્હાઈ મન વશ કર્યું તેથી મને એટલો આનંદ થાય છે કે તેટલો આ સર્વ ઝીજો ન્હારી નજર પડતાં જ સોનાની યઈ જાય તો પણ ન થાય.” તેની આ દ્રઢતા મિગેબેટિસ ઊવણીમાં હતો ત્યાં સુધી રહી; પણ તેના આપની સાથે તે ન્હાસી ગયો ત્યારે તેનો વિયોગ એગિસિલેઅસને એટલો લાગ્યો, કે જો તે પાછો આવ્યો હોત તો તેની મન મારવાની વાતો નબત કે નહીં તે કહી ચકાતું નથી. શર્નાબેઝસે એગિસિલેઅસની સાથે રૂબરૂમાં વાતચિત કરવાની તક

આલતી હતી ત્યારે ઐગિસિલેઅસ તેના સિપાહો સાથે ત્યાં આગળ ઉભો હતો; તે આ બેઠ બેઠને સિપાહોને કહેવા લાગ્યો, “જુવો ! આપણે લડવાનું છે તે આવા દુસ્ત્રમનો સામે”; અને વસ્તુઓ તરફ આંગળી કરી બોલ્યો, “અને આવી વસ્તુઓ મેળવવા માટે.”

લડાઇ આરંભવાની ઝડપ પાછી આવતાં તેણે જાહેર કર્યું કે તે લીડિયા પ્રાંત ઉપર ચડાઇ કરશે, તેણે પોતાનો ખરો મનસૂબો જ જાહેર કર્યો હતો. પણ ટિસેફનિસને વિશ્વાસ ન પડ્યો; અને તેથી તે આ વખતે પણ છેતરાયો. તેણે ધાર્યું કે ઐગિસિલેઅસ ફરિયા ઉપર ચડાઇ કરશે કેમકે એ પ્રાંતની હંચીનીચી જમીનમાં રસાલાનો બહુ ઉપયોગ થઇ શકે-કે તેની ખોટ પડે-એવું ન હતું. તેથી તેણે પોતાનું લશ્કર ત્યાં આગળ રાખ્યું. પણ ઐગિસિલેઅસ લીડિયા પ્રાંત ઉપર ચડાઇ કરી સાડીસ સુધી વધી ગયો. એટલે ટિસેફનિસ હતાવળે પાછો આવ્યો. ધરાની રસાલાએ આવી પ્હોંચીને તુરત ગ્રીક લશ્કરના છુટાછવાયા સિપાહો દતા તે બધાને કાપી નાંખ્યા. ઐગિસિલેઅસે ધાર્યું કે ધરાની પામદળ હજી પાછળ દશે, અને તેણે પોતાના રસાલા સાથે હલકા હથિયારનાં પામદળને બેળી દઇ, તથા બખ્તરી પામદળને પાછળથી આવી પ્હોંચવાનો હુકમ આપી, એકદમ પૂરા વેગથી ધસારો કર્યો, અને લડાઇમાં ધરાની લશ્કરને દરાબું. ધણી ધરાનીઓ કપાઇ ગયા, તેમની હાથણી ગ્રીક લશ્કરના હાથમાં આવી, અને ગ્રીક સિપાહો આપે સુધી તેમની પાછળ પડ્યા. આ વિજયથી ગ્રીક ભોંકોને ઘણો લાભ થયો. તેઓ ચહેનશાહનો મુસક નિર્વિંધે ભૂટી શક્યા. અને તેમના કદા સત્તુ ટિસેફનિસને ધટતી સજા થઇ. ચહેનશાહે તેને પદબદ્ધ કર્યો અને તેને સ્થલે ટિઝ્રાસ્ટીસને નીમ્યો; જ્યારે આવીને ટિસેફનિસનો ચિરચ્છેદ કર્યો. ટિઝ્રાસ્ટીસે ઐગિસિલેઅસ પાસે કોણકરાર કરવા માટે એલચીઓ મોકલ્યા. તેઓએ ઐગિસિલેઅસને જણાવ્યું કે તે લડાઇ પતાવી પાછો ગ્રીસ જવા કબૂલ થાય તો તેને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપવાનું સુખ તરફથી વચન આપવાની તેમને સત્તા હતી. ઐગિસિલેઅસે તેમને જવાબ દીધો કે સધિ કરવાનો તેનો અખત્યાર ન હતો: સધિ કરવો કે નહીં તેનો નિર્ણય ખુદ સ્પાર્ટાના હાથમાં હતો. વગી તેને પોતાને દ્રવ્યની જરૂર ન હતી. માત્ર તેના સિપાહો માટે તે દ્રવ્યની હમ્મશ કરતો હતો; અને એ હમ્મશ સિદ્ધ કરવા માટે ગ્રીક ભોંકા દુસ્ત્રમનોની આપેલી ભેટો લેવા કરતાં તેમને દરાવી તેમના દ્રવ્યના માસીક ચવાનું વધારે પસંદ કરતા હતા. તો પણ ટિઝ્રાસ્ટીસે ગ્રીક ભોંકોના કદા સત્તુ ટિસેફનિસને મારી નાંખ્યો એ ઉપકારનો તેને બદલો વાળવાને ઐગિસિલેઅસ લીડિયા પ્રાંત તજી દેવા કબૂલ થયો, અને કુચ કરવાના અર્થ દાખલ તેની પામેથી ગ્રીસ તેલંટ સ્વીકારીને તે કીજઆ પ્રાંતમાં ગયો.

માર્ગમાં જ સ્પાર્ટાથી તે કાફલાનો તેમ જ લશ્કરનો સેનાપતિ નીમાયાની ખબર આવી અને એ બેવડા જોદાની છડી તેને મગી. સ્પાર્ટાના કનિદામમાં આ પ્રમાણે બે-પડે અધિકાર બીજા કોઇને મળ્યો નહતો. થીઓપોમ્પસ લખે છે તેમ અધિકાર અને પ્રતિજ્ઞામાં તેનો કોઈ સમોવડીઓ હતો નહીં તો પણ તે પોતાની મોટાઇ પોતાના સદ્-વર્તનમાં મળતો પણ કાફલાની મરદારી બીજા વધારે અનુભવી અને વધારે હમરના સરદારો દતા તે છતાં તેણે પોતાના સાળા લાકસેન્ડરને આપી અને દેશલાખ કરતાં સમગ્ર જીનો સંબંધ વધારે મળ્યો એ તેણે ચોંચ ન કર્યું.

તેણે શર્નામેઝસ સુખાના ક્રીજા પ્રાતમા છાવણી નાખી ત્યા તેને ખોરાકની સામગ્રી પુષ્કળ મળી અને તે ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કરી રાખ્યો. પછી પેરટેગોનિઆ પ્રાતની સરહદ સુધી જઈને તેણે કોટિસ રાજની સાથે મધિ કર્યો એ રાજનો એગિમિલેઅસના સહવર્તન માટે બહુ ઉચ્ચો મત હતો તેથી તેણે તેની માથે મલાહ કરવા પોતાની મેળે ઈચ્છા બતાવી ક્રીજાઆમાથી સ્પિથ્રીડેટિસ પણ પોતાની મેળે એગિસિલેઅસને આવી મળ્યો હતો, અને તે રાતદિવસ એગિમિલેઅસની માથે ગાગતો, તથા બધા જોખમના પ્રસંગોમા તેની જોડે જ રહેતો સ્પિથ્રીડેટિસને એક દેખાવડો પુત્ર અને વયમા આવેલી એક પુ. બસુરત પુત્રી હતી એગિસિલેઅસ એ છોકરાને બહુ ચાહતો હતો, અને એ છોકરીને તેણે મિટિસને પરણાવી. કોટિમે એગિસિલેઅસને એક હજાર ઘોડેમંસાર અને હલકા હ. ધિપારના બે હજાર પાયદળ સિપાહોનું લશ્કર બેટ આપ્યું તે લઇને એ પાછો ક્રીજા પ્રાતમા આવ્યો, ત્યા તેણે ઘણી લૂટ ચલાવી પણ મુગો શર્નામેઝસ તેની સાથે લડવા ચોખ્ખો નહોતો, કે પોતાના કિ-સાઓમાના કોઈમા પણ રહ્યો નહોતો. પોતાનું જરજેવર સાથે રાખીને તે ઘોડા માણસો સાથે અહીં તહીં ન્હાસભાગ કર્યો કરતો હતો પણ સ્પિથ્રીડેટિસ તેની પીઠે લાગ્યો અને હેલ્પિડસ નામના એક સ્પાર્ટન સરદારની સાથે તે આખરે તેની છાવણી અને તેનું બહુ જગજગ કમ્બર કરવા શક્તિમાન થયો પણ સ્પિથ્રીડેટિસના સિપાહોએ ફરેલી લૂટ સતાડી રાખી છે તેની શોધ કરવામા અને તેમને તે આપી દેવાની ફરજ પાડનામા હેલ્પિડસે એટલી સખ્તાઈ વાપરી કે તેથી સ્પિથ્રીડેટિસને લાગી આવ્યું અને તે રીસાઈ એગિસિલેઅસને તજી દઈને એકદમ પેરટેગોનિઆનો સાથે ચાલી નીકળી સાઉડસ જતો રહ્યો આખી લડાઈમા આ બનાવથી એગિસિલેઅસને સૌથી વધારે ઉલ્લેગ થયો સ્પિથ્રીડેટિસ ગયો અને તેની સાથે તેના સખ્યાબંદ સિપાહો ગયા એથી તેને લાગ્યું એટલું જ નહોતું પણ જે નીચ અને તુચ્છ લોકની નામોશીથી તે પોતાની જાતને અને પોતાના દેશને મુક્ત જણાવના માગતો હતો તેનો જ બટો આ બનાવથી તેને લાગ્યો અને આ જાહેર કરી શકાય તેના કારણે ઉપરાત તેને ખેદ થતાનું ખાનગી અને સખલ કારણ પણ હતું સ્પિથ્રીડેટિસના પુત્ર મિગેમેટિસ ઉપર તેનો ખાર થયો હતો અને તે ધણો વધી ગયો હતો તેને હદમા રાખવાને એ ધણું મથતો હતો એક દિવસે મિગેમેટિસ તેનું ચુબન લેના આવેલો ત્યારે તેણે એને તરછોડ્યો એ છોકરો રાશમાઈને જતો રહ્યો અને તે પછી તેની સાથે જરા ઉચા મનથી વર્તના લાગ્યો એગિસિલેઅસને પસ્તાવો થયો અને મિગેમેટિસની બેદિલ વર્તણૂકથી નિરમય પામવાનો દોગ કરના લાગ્યો. તેના મિત્રાએ એગિસિલેઅસને કહ્યું કે તેમા તેનો પોતાનો જ વાક હતો અને તેને ખાતરી આપી કે જો તે ફરીથી તેની સાથે તોછડાઈ ન વાપરવા બંધાતો હોય તો મિગેમેટિસ પોતાનું દિલ પ્રથમ જેવું જ ખોલી દેવા તૈયાર હતો આ મામળી એગિસિલેઅસ થોડો વખત મુગો નહીં અતે તે બોલ્યો, “એને એ ન કહેશો આ બીજી વખત મે મ્હાર મન વશ કર્યું તેથી મને એટલો આનંદ થાય છે કે તેટલો આ સર્વ ચીજો મ્હારી નજર પડતા જ સોનાની ઘઈ જાય તો પણ ન થાય ” તેની આ દ્રઢતા મિગેમેટિસ છાવણીમા હતો ત્યા સુધી રહી, પણ તેના બાપની સાથે તે ન્હાસી ગયો ત્યારે તેનો ત્રિયોગ એગિસિલેઅસને એટલો લાગ્યો, કે જો તે પાછો આવ્યો હોત તો તેની મન મારવાની વાતો નબત કે નહી તે કહી ચકાતું નથી શર્નામેઝસે એગિસિલેઅસની સાથે રૂબરૂમા વાતચિત કરવાની તક

માગી. સાધકીકસવારી એપોથેકેનીસનો એ બનેની સાથે આતિથ્ય સંબંધ હતો તેણે તેમનો યોગ કરી આપ્યો. નીમેલે સ્થલે એગિસિલેઅસ ખેડેલા પેદાઓ અને તે એક ગાડ નીચે ધાયામાં ધાસ ઉપર પડ્યો. અને શર્નાભેઝસની રાહ, બેવા લાગ્યો. શર્નાભેઝસ આવ્યો. તેની આગળ તેના માણસો આવ્યા અને તેઓએ બરેલી જાગ્યો અને મુલાગાં ચર્મો શીછાવી દીધા. પણ એગિસિલેઅસને ધાસ ઉપર પડેલા બેઢને તે જાંખો પડ્યો, અને તેનો પોવાક બહુ ઉચો અને રંગબેરંગી હતો તોપણ તે તેની પાસે આવીને ધાસ ઉપર બેઠો. સામસાથી અલામ થયા પછી શર્નાભેઝસે બોલવું આરંભ્યું. “એયન્સ સાથેના વિચલમાં મેં સ્પાઈને બહુ મદદ કરી હતી. છતાં આ વખતે સ્પાઈ મ્હારા પ્રાંતમાં લટકાટ ચલાવે છે એટલે મને સ્પાઈ સાથે શરિયાદ કરવાનું મજબૂત કરવું છે. સ્પાઈ કરેલા ઉપકારનો આપો જ બદલો વાળે છ કે?” એમ બ્યારે તેણે સત્તાધ કયો ત્યારે ત્યાં ઉભેલા સ્પાઈનો શરમથી નીચું જોઈ ગયા. પણ એગિસિલેઅસે જવાબ દીધો: “બ્યારે સ્પાઈને ધરિનના સહેનચાહ સાથે સલ્ત્વ હતું ત્યારે સ્પાઈ તેની અને તેના માણસોની સાથે મિત્રતાથી વર્ત્યું હતું. હવે મિત્રતાને બદલે શત્રુતા થઈ છે, તો સ્પાઈ તમારી સાથે શત્રુ તરીકે ન વર્તે તો કેવી રીતે વર્તે? માટે શર્નાભેઝસ બ્યાં સુધી તમે ધરિનના સહેનચાહના મુખ તરીકે રહે. વાર્તુપસંદ કરો છો ત્યાં સુધી સ્પાઈ તમને તેનું અંગ ગણીને તેના ઉપર ધા કરવા માટે તમને ધા મારશે. પણ જો તમે સહેનચાહની શુભાશિરિને છોડી ઝીસની મિત્રના સ્વીકારતા હો, તો તે જ ધડીથી આ કાણો અને આ લશ્કર અને જો કંઈ અમારું છે તે તમારું જ છે; અને તમે બેઢક તેની મદદ લઈને તમારી જાતનું, તમારા દેશનું અને તમારી સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરો. જાત, દેશ, સ્વતંત્રતા-માણસોમાં સૌથી વધારે મોટી કંઈ ચીજ છે!” આ સાંભળીને શર્નાભેઝસે પોતાના મનનો પડો કઢાડી નાંખી સ્પષ્ટ કહ્યું: “જો સહેનચાહ મ્હારે બદલે બીજો મુખો નીમશે તો હું નહીં તમને આવી મળીશ. પણ બ્યાં સુધી તે મને મ્હારી/પાલી ઉપર કાયમ રાખશે ત્યાં સુધી હું તેને દુઝો નહીં દઉં અને તમે તેની સાથે લડવા આવશો તો હું તેના વતી તમારી સાથે લડાઈ ખેડીશ.” એગિસિલેઅસને આ પ્રમાણે બોલનારને માટે આદર થયો. તેણે તેની સાથે હાથ મેળવ્યો, અને ઉભો થતાં તે બોલ્યો: “તમારા જેવો નેક માણસ મ્હારો દુસ્મન હોવાને બદલે મ્હારો મિત્ર હોય તો કેવું સારું?”

શર્નાભેઝસ અને તેનું મંડળ જતું હતું ત્યાં તેનો પુત્ર દોડતો પાછો આવ્યો અને પોતાનો ભાણે એગિસિલેઅસને બેટ આપતો બોલ્યો. “રાજાજી! હું આપની સાથે આ ધડીથી આતિથ્ય સંબંધ બાંધું છું.” એગિસિલેઅસે બાલો સ્વીકાર્યો. એ છોકરાનો વિનય અને તેનો રાજવંશી દેખાવ તેને ગમી ગયો. અને પોતે તેને કંઈ ચોખ્ખું બેટ આપવા આમ તેમ બેવા લાગ્યો. તેના ચીટનીસના ધોળાને સાજ બહુ અચ્છો હતો; તુરત તેણે તે ઉતારી તેને આપ્યો. અને આ પ્રમાણે થયેલા સંબંધ તેણે સ્મરણમાં રાખ્યો. પછી બ્યારે એ છોકરાને તેના બાઈએ સતાવી નહસાડ્યો અને તેણે પિત્રોપોનીસસમાં આવ્યો. લીધો ત્યારે એગિસિલેઅસે તેનું રક્ષણ કર્યું અને તેને પોતાના કુટુંબી જેવો જ મહીને દરેક પ્રસન્ન તેને મદદ કરી. એયન્સવાસી એક જુવાન ઉપર આ છોકરાનો પ્યાર થયો. એ છોકરો મક્કકુસ્તીમાં બહુ સારો હતો અને રમતોમાં કિરોરોની દરીશખમાં બામ લેવાને બહુ હન્ડેનર હતો. પણ તેનો બાંધો સારો હતો અને તેની ઉમર મિલકત કરતાં

વધારે હતી એટલે તેને એ દરીયાઈમાં નહીં ઉતરના દે એવો તેને બચ હતો. શાર્નામેઝ-સના પુત્રની વિનિતિથી ઐગિસિલેઅમ એથન્સનાગી છોકરને ધણી મહેનતે તે દરીયાઈમાં દાખલ થના પગવાનગી મેળવી આપી.

ખીજી બધી વાતે ઐગિસિલેઅમ અદ્ય ન્યાયી હતો, પણ ત્યાં કોઈ મિત્રને મદદ કરવાની વાત આવે ત્યાં નિષ્પક્ષપાત ગ્રેતુ એ તેને મન મિત્રને ના પાડવાતુ બહાનુ કહાડવા ગ્રેતુ હતુ તેણે કેરિયાના ગમ્મને વખેવો એક ડુકો પન હજી મોઝાદ છે, તેમાં તેનુ આનું વલણુ અપદ જણાય છે “જો નિકિઅસ નિગ્મનથી હોય તો એને છોડી મુકજો, જો તે અપરાધી હોય તો મારી ખાતર છોડી મુકજો, હકીકત ગમે તેવી હોય પણ એને જરૂર છોડી મુકજો.” પણ તેનુ આ ધોરણુ તે ટાઇડ વાગ પાગતો નહીં એક પ્રસંગે તેને એકાએક હાવણી છોડી કુચ આરબવી પડી ત્યારે તેની મહોનતનો એક માણુમ પથારી વસ હતો તેને તેણે પાછળ મહેવા દીધો. એણે તેને જુમ પાડી અને તેને મોટથી ધણા કાયાનાયા કરના લાગ્યો પણ તે તેની પામે ગયો નહીં, અને બોલ્યો “એક અને શા-ણુપણુને બનતુ નથી.” આ હકીકત રિવસુદ્ધ દીગનિમમ જણાવે છે

લગાઈનું ખીજુ વર્ષ પૂરું થયુ, ત્યાં ઐગિસિલેઅમની ખ્યાતિ એશિઆમાં પ્રસરી ગઇ અને ધરિતના શહેનશાહ સુધી પહોંચી. તેનુ ડાહપણુ, તેની સાદી રીતબાન, તેની નિસ્વા-ર્યતા, અને તેના મયમ પ્રિયે શહેનશાહ આગમ પણ મેઝ વાતો થવા વાગી. કુચ દગ-મિયાન તે મદિરામાં ઉતરતો અને જ્યારે મામાન્ય માણુમો પોતાના કેટલાક જુઓ મા-ણુમોથી પણ હુખાવે છે ત્યારે ઐગિસિલેઅસ પોતાના ખાનગીમાં ખાનગી દુલ્હો પણ દેવોની સનિધિમાં કરતો અને હજારો સિપાહોમાં એના કરતા વધારે મખ્ત ખીજાનુ ભાગ્યે જ કોઇનુ હશે. દડી કે તાપને તે લેખનતો નહીં અને વારાફરતી બધી ઋતુઓ તેને મારક આવતી. એશિઆના શ્રીકો તેમના ઇગની સુબાઓના ગર્વ, દોર, અને ભોગવિલાસની સાથે ઐગિસિલેઅસનો ધસાવેવો ઝબ્બો અને તેની છેક સાદી રહેણી સન્ખાનતા, તેઓ, એ સુબાઓને ઐગિસિલેઅસથી બચ પામતા, અને તેની ખુશામત કરતા અને તેના ગણ્યા ગાંઠ્યા બોક્ષને પડતા ઉપાડી લેતા બેધને, દિગ થઇ જતા ધણાને આ દેખાનથી ટાઇમો-થિયસ કવિની પકિત વાદ આવતી

ગ્રીમ જૂટમને દેવ ગણતુ નથી માર્સને જ ગણે છે

હવે શહેનશાહ સામે એશિઆના ધણા ભાગમાં બડ થયા. ઐગિસિલેઅસે એ સર્વ નગરોની વ્યવસ્થા કરી, અને નાગરિમને માલોમાલ લડવા દીધા વગર કે કોઇને દેશનિકાલ કર્યા વગર તેમના રાજ્યવર્ત્તો સ્થાપ્યા એ પ્રમાણે દરિયાના પ્રાંતોને ગ્રીસના સિત્ર બનાવી અને ત્યાં સર્વ સ્થાયે સમાધાની પ્રવર્ત્તવી, તેણે એશિઆના પૂર્વ પ્રદેશોમાં લગાઇ લઇ જઇ શહેનશાહને સુસા અને એકબટાનામાં હેગન ડગ્વાનો, તથા તે નીગતે તખ ઉપર બેઠો બેઠો ગ્રીક લોકોમાં પરસ્પર લડાઇ સગાનતો હતો અને ગ્રીક વક્તાઓને ડરાવતો આપી દેડતો હતો એ સર્વ અટકાની દેસાને, મનસરો કયા પણ આ મહા ઉદેશ તેના મનમાં જ રહ્યો સ્પાઈથી માહા સમાચાર આવ્યા ગ્રીમમાં મોટા પ્રિમહ શર થઇ ચૂક્યો હતો અને એકાગ્રમડલે તેને થો આવી સંદેશનુ લાણુ કરના હુઝમ મોકલ્યો

‘હનભાગી ઝીસ ! જેની પ્રજા અન્યોન્ય ‘જગલીઓ’ ની માફક નહીં છે.’

જે ધડીએ દૈવ અનુગ્રહ હતુ અને તેઓ “જગલીઓ” ના પ્રદેશમાં વિગ્રહ લઈ જવાની અણી ઉપર હતા તે જ વખતે વિગ્રહ ધાની ઝીક પ્રજાઓ માલોમાલો લડી પડી, અને તેમણે ધનમાં જ પોતાનું બન પોતાને હાથે પટાડ્યું મિશનરારી ડિમેરેટસને અભિપ્રાય મ્હારે માન્ય નથી તે એ કે જે ઝીક એને ક્રાન્ડરને ડનાયસના તપ્ત ઉપર બેઠેલો જોવા ન જાણ્યા તેમના સુખમાં એટલી ખામી ગઈ ગઈ પરંતુ હુ ધાડ છુ કે જે કાંઈ ઝીક રિચારરો કે જે રિજ્ય એને ક્રાન્ડર અને મેકિડોનિયનોએ મેળવ્યો તે લ્યુક્ટા કારોનિઆ, ક્રોરિથ, અને આર્ચિયાના સુદેશમાં જે ઝીક સુદેશ અને મિખાહેલ મામસામાં કપાલ મુવા તે પણ મેળવી શકત, તે એવા રિચારથી ખિન્ન થયા વગર નહીં ને.

પણ એગિસિલેઅસ તુરત પાછો ફરી સ્પાર્ટા આવ્યો એ તેના સર્વ કૃત્યોમાં ખરેખર પ્રથમનીય છે અને તેની કાયદેસર હુકમને તામે યવાની તથા દેસસેના કરવાની વૃત્તિના ઉત્કૃષ્ટ નમૂનો છે. તેનિબાન ઇટલીમાં બધી સુસ્થિતીમાં હતો અને તેના હુકમનો તેને દગવી ત્યાથી હાની કહાડવાની અણી ઉપર હતા એવે વખતે પણ કાયેજમાં લગાઈ મળગતા અને કાયેજથી તેને પાછો ફરવા દુઃખ થના હતા પણ તે એ હુકમને થણા સતોય માથે તામે થયો અને એલેક્ઝાન્ડર એસિઆમાં હતો અને ઝીસમાં એગિમ અને એન્ટિપેટર વચ્ચે યુદ્ધ થવાની તેને ખબર થઈ ત્યારે માત્ર મજા કરીને પોતાના મિત્રોને કહેના લાગ્યો, જુવો તો, આપણે અહીં ડનાયસને હરાવનામાં પડ્યા છીએ ત્યાં, આ આર્કિડિયામાં ઉદ્દેશની વડાવડ આનતી જણાય છે” આ દશાતો જોતા એગિસિલેઅસે આ વખતે સ્પાર્ટાનું માન નખ્યું અને તેના હુકમ માથે ચઢાવ્યો એ તે નગરીનું કેવું સદ્ભાગ્ય ! તેને એવા અધિકારની છડી મળ્યાને વધારે નખત થયો નહોતો અને તેને આવો હુકમ મળ્યો, એટલે તેણે શહેનશાહ સામે વિગ્રહ ખેંચા નિષેના પોતાના સર્વ મનસૂબા સંસ્કૃતી લીધા, અને પોતાનું મહાકાર્ય અપૂર્ણ નખ્યું, તથા તુરત સ્પાર્ટા જવા નીકળ્યો. આ સમાચારથી તેના મિત્રોમાં અને ઝીમ માથે મિત્રતામાં જોડાયેલા એસિઆના સર્વ ઝીક શહેરોમાં એટલી દીનગીરી ફેલાઈ કે શીએ સ-પુન ડિમોન્ટ્રેટમનું જણીતું વચન-કે ‘અધિકારી તરીકે અને જાહેર સદ્ગુણોમાં સ્પાર્ટાનો ચહેરો, પણ ખાનગી દોસ્તીદારમાં અને તેમની જાતના ગુણોમાં એથ-ન-વામીઓ સાગ’-એના દાખલામાં તો છેક ખોડું જણાયું એગિસિલેઅસમાં શાન અને સેનાપતિ તરીકે થણા ગુણો હતા, પણ તેના મજાતાનકાવણાના અને મિત્ર તરીકના વર્તનની ખુશી એથી પણ વધારે હતી.

ધરાની મિત્રોઓ ઉપર ધનુર્ધારીની છાપ હતી એટલે એગિસિલેઅસ મજાકમાં કહેતો કે ‘આ મને જાનના હજારો ધનુર્ધારીઓ એસિઆમાંથી હાડી કહાડે છે’ શહેનશાહે એથ-નસ અને થીબ્સના વખાઓના ખીમાં તો કરીને તેમને તેમના નાગરિકાને સ્પાર્ટા માં ઉરકેવા ઉભા રાખ્યા હતા.

હનેમ્પોન્ટ ઓગમીને તે ઝીસમાં થઈને આવ્યો તેમના પ્રદેશમાંથી કુચ કરવા માટે ત્યાંના જગની રાજ્યોમાંના મેઘની તેણે પગાનગી માગી નહીં તેણે માન તે દરેકને

સંદેશો મોકલ્યો કે તેના પ્રદેશમાં થઈને તે જાય છે અને તેને પોતાનો મિત્ર ॥ શત્રુ જે ગણવેલો હોય તે ગણે. ખીજા સાથે તેને મિત્ર માગી બનતી મન્યતા વાપરી તથા તેને તેની કુચમાં મદદ કરી માત્ર એક દ્રાવી નામની પ્રજાએ ઝડપિય પામેથી પોતાના મુલકમાં થઈને જના માટે દ્રવ્ય લીધું હતું તેમ તેની પામેથી પણ માગણી કરી કે “અમને સો દેશદેશી રૂપ અને મો સ્ત્રીઓ આપો તો અમે તમને જવા દઈએ.” એગિસિલેઅસે તેમના દૂતને વધોડિતમાં કહ્યું, “એ સર્વ લઈ જના માટે તમારી સાથે માણસો જ્યાં છે ?”

તેણે પોતાની કુચ આગળ ચલાવી અને દ્રાવીઓનું લક્ષ્ય સજ્જ થઈ આવું હતું તેને તેણે સજ્જ દગાનું મેકિડોનિઆના રાજાને પણ તેણે એવો સંદેશો મોકલ્યો. તેણે કહ્યું કે “હું વિચાર કરીને જવાબ દઈશ” એગિસિલેઅમ કહે “એ બંને વિચાર કરે, દરમિયાન આપણે આપણી કુચ આગળ ચલાવો” એની દૃઢતાથી અજબ થઈ તથા હરી જઈને તેણે તેને મિત્ર તરીકે પોતાના મુલકમાંથી જના દીધો થેસેનિસનો સ્પાર્ટાના દુસ્મનો સાથે સધીમાં હતા, તેથી તેમના મુલકને દુસ્મનનો મુલક ગણી તે ત્યાં લટકાટ કરતો ચાલ્યો. થેસમીના મુખ્ય નગર લેરિસા સાથે કાયદગાર માટે ચર્ચા કર્યા તેણે બે એવચીઓ મોકલ્યા તેમને લેરિસાનામીઓએ કેદ કર્યા આ અપમાનથી તેનું લક્ષ્ય એટલું ગુસ્સે થયું કે તે તે જ ધડીએ લેરિસાને ઘેરો ધાવના તત્પર થયું પણ એગિસિલેઅસે તેને શાત પાડ્યું તેણે કહ્યું, “એમ કર્યાથી આપણા એવચીઓને તેઓ કદાચ મારી નાખશે, અને એ દરેક જીવ આખા થેસેની દેશ કરતા વધારે કિમતી છે” તેણે યોગ્ય વખતમાં એ એવચીઓને સામોપાયથી છોડી લીધા અને તે એ પ્રમાણે વર્ત્યા તેમાં અજબ થવા જેવું નથી, કેમકે આવી બાબાતોમાં સામાન્ય ગ્રીકોના કરતા તેના વિચાર જુદી તરેહના હતા કોરિન્થના મહા મુલકના સમાચાર તેને મળ્યા ત્યારે તેમાં બધા બહાદુર સરદારો પડ્યા અને દુસ્મનોની બહુ ખુબારી થઈ તેના પ્રમાણમાં સ્પાર્ટન સિપાહો યોગ્ય જ મુવા એ હકીકત જણીને ડોઈ સામાન્ય સ્પાર્ટન થાય તેમ એ પ્રમત્ર થયો નહીં. ઉલટો તે ઉડો નિશ્વાસ મુકીને બોલી ઉઠ્યો, “અરે હવે બાગ્ય ગ્રીસા તું ચાલેલા બધા વીરોનો પોતાને હાથે જ કેમ વિનાશ કરે છે? એ સૌ જીવ્યા હતા, તો હુનિયાના બધા જગલીઓને હરાવી શકત?” તથાપિ ફાર્સિયનોએ એની કુચમાં હુકમત કરી અને એના ઉપર ધસારા કર્યા માડયા, ત્યારે તેણે પાચનો રસાના સાથે તેમની સામે મુઠ્ઠા કર્યું અને તેમને નસાજા આ વિજયથી તે જાણે પ્રુથ ન થયો એમ તેણે તેનું નાચેકિયમ પર્વત ઉપર સ્મારક ઉભું કર્યું ફાર્સિયનો ગ્રીસના બધા ઘોડેસવારોમાં ઉત્તમ ગણાતા હતા અને તે મોટી સખ્યાને તેણે પોતાને હાથે કેળવેલા ઘોડેસવારોની ન્હાની સખ્યાથી હરાવ્યા એથી કરીને આ વિજયને તેણે વધારે મહત્વનો ગણ્યો

આ સ્થળે એકદાર ડિફ્રિડસ આવી પડ્યો અને તેણે તેને એકદમ ખીજોશિઆ ઉપર હુમલો કરના આજ્ઞા કરી એગિમિનેઅમનો વિચાર પ્રથમ પોતાના લક્ષ્યમાં તાજા સિપાહો બેળવી તેને મજબૂત કરવાનો હતો પણ તેણે તે એકદારની આજ્ઞા સ્વીકારી તેણે તેના સિપાહોને જ્યુ કે મેરા કર્યા માટે તેમને એસિઆમાંથી પાછા બોલાવવામાં આવ્યા હતા તે કરી બતાવવા મગ્ય આવ્યો હતો તે માથે તેણે કોરિન્થ આગળના લક્ષ્યમાંથી બે હુકડીઓ માગી અને સ્પાર્ટનોએ તેને માત્ર આપવા ખાતર જાહેરનાયું કહાડ્યું કે જે

જે સ્પાર્ટન જુવાનોની ગણના લશ્કરમાં થાખત થતા છતાં દોષ તેમજે પોતાના નામ આપનાં. સ્પાર્ટામાંના દરેક જુવાને પોતાનું નામ આપ્યું ગૌરવ-મંત્રે એ સર્વમાથી માત્ર માથી મારા પચાસને પચાદ મરીને એગિમિનેઅસ પામે મોકલ્યા

એગિસિસેઅમે યનાંપિલીની પરી કળગે કરી અને મેમ્મિસ સ્પાર્ટાની મદદમાં હતું તેના મુશ્કેલીમાં થઇને તે વીએસિઆમાં પેરેલ તેજે કિંગે પીઆ આગળ હાવણી નાખી તેના સરકશ્ન માટેની વ્યવસ્થા પૂરી થઇ એટલામાં ચર્ચકદાજુ થયું તે જ મમને તેને ખબર થઇ કે સ્પાર્ટાનો કાલજા તેજે પાદસેન્ડગની મદદગી નીચે સુરો દતો તેજે નાહડોસ આગળ ક્ષાંતિએકસ અને કોનોને મળેલ દાવ્યો તથા લગણમાં પાછમેન્ડર પોતે પડમેદ આ માઠી ખબરથી તેને દીધગીરી થઇ પળુ તેજુ પોતાનું લશ્કર યોગ્ય વખતમાં જ કૂચ કરવાનું હતું તે નાસીપામ ન ગાર તેજા માટે તેજુ પોતાની લાગણી દાખવી રાખી અને પાદસેન્ડગને વિનય મળ્યો છે એવી ખબર ફેલાવી અને એ વિનયને માત્ર પોતે દારમુકુટ ધારી, ઉપ દારો અર્પણ કર્યા અને તેના ગેા પોતાના મિત્રોમાં પળુ રહેવા

તે કોરોનીઆ આગળ આ યો અને દુસ્મનનું લશ્કર દેખાયુ એટલે તેજે પોતાનું નશ્કર ગોઠવ્યું એગિમિનિઅન લશ્કરને રાખી પાખમાં રાખ્યું અને પોતે જમણી બાજુએ જોડા થીબનો પોતાના લશ્કરની જમણી પાખમાં પોતે ન્દા અને આગાધવોએ રાખી પાખ સીધી કોનોફાન એસિઆમાંથી એગિમિનેઅસ માયે આ યો દતો અને આ લગણમાં હાજર હતો તે સખે છે કે તેના વખતની બધી લગણઓમાં આ માથી વધારે ઉમ હતી ખેલેલો ધમારો જ દી પૂરો થઇ ગયો અને તેમાં કંઇ વિગેપ લગણ જામી નહીં એ ધસારામાં થીબનોથી આગમિનિઅનો હાજર તેમ સ્પાર્ટાથી આગાધવો હાજરા પણ પછી બને જમણી પાખ પાછી વગી પોતપોતાની રાખી પાખની કુમકે આવી આ અણીએ એગિસિસેઅમે થીમનોને નીકળી જતા દીધા હોત અને પછી તે તેમના ઉપર પાછગથી તૂટી પડ્યો દોત તો જરૂર, અને ખીલકુન જોજામ ખે મા વગર તેનો જય થાત પણ તે તપેતો હતો અને પશકમ ક્રવા તરૂપી લા દતો, તેથી ખીજે જ વિચાર કર્યા વગર તે થીબનો ઉપર સામે ખાંડે ધર્યો થીબનો પણ સ્પાર્ટાનોના જેટલી જ દંડતાથી લગના લાગ્યા બને તરફ ખજેખર મુદ્દ જામ્યું જે મથે એગિસિસેઅસ અને તેના પચાસ સ્પાર્ટાનો દતો દતો ત્યા આગળ અત્યત ઉમ સમામ થતા લાગ્યો એ સ્પાર્ટાનો વાગવા આગળ પડીને એગિસિસેઅસનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા તો પણ એગિસિસેઅસને ધણી જામ થયા તેનું બખ્તર ખાનાઓ અને તગનારોથી અને રથને જોદાયુ અને તેઓ તેની આમપાસ કુહાણુ વગી ઉભા રહ્યા અને મખ્યાબધ દુસ્મનો તેમના શત્રોથી ખાલ ગયા તથા તે મનામાના પણ ધણા ત્યાને ત્યા મુના તો પણ તેમને એગિસિસેઅસને જીવતો ઉગાતતા ધણી મુશ્કેલી પડી આખરે સ્પાર્ટાનોએ જે પ્રથમથી રજુ જોદાયુ હતું તે કચું થીબન હા જોદવી અસમ્ય જણાતા તેઓએ પોતાની હાં વચ્ચે માર્ગ મેં અને થીબનોને ધ મના દીધા આથી થીબન મિપાદી હવે બધ નથી એમ ધારી મ્દ અન્યનયિત થયા એટલે સ્પાર્ટાનો પાછા પોતાની દાર સાવી લઇ તેમના બાહની ખીડ અને પડખાઓ ઉપર ધર્યા તો પણ થીબનો ના નહીં કે તેમનો જૂદ તૂટ્યો નહીં તેઓ દારશ્વદ

ચલુદેવમાથી કુચ કરી દેલિકેન પર્વત ઉપર જઈને ચોખ્યા અને લાડાઈના પશ્ચિમમાં ગિરે તેઓ અભિમાન ધરવા લાગ્યા કે તેમની પાખ સ્પાર્ટોના સામે લડનામા બરાબર ઉતરી હતી.

એગિમિલેઅમ તેના જખગોથી નબળો પડ્યો હતો તોપણ તે ડાંગીમા બેસી દરેક ટુકડીમા ક્રયા અને જે મિપાટો પડ્યા હતા તેમના શબને તેમની દાવે ઉપર ચઢાવી છાનણીમા મોકલાવ્યા તે પછી જ તે પોતાના તણુમા આવી ગિરમ્યો ચલુદેવમા ઇટા-નિયન મિનચાનુ એક મદિર હતું, અને તેની આગળ સ્પાર્ટોન સગદારી નીચેના ખીઓશીઅન લશ્કરે ટોંખાઈડીસની સગદારી નીચેના એથન્સવામીઓના લશ્કર ઉપર વિન્ય બેળાઓ હતો જેમા ટોંખાઈડીમ પોતે પડ્યો હતો, તેનું આગ્રહ હતું એ મદિરમા ઘણા દુસ્મનો દેવતાઓ જઈ બગવા હતા, તેમણે તેને જ્યાં દેવાની ગળ આપી ખીજે દિશે અવારે એગિસિલેઅમે થીબનો પાછા લડના માગે છે કે નહીં તે જોવા પોતાના લશ્કરને મજબૂત કરી હાજરુડ માયે ચલુદેવમા તૈયાર ગમ્મ્યુ અને રણનાથ વગાડ્યા, તથા પોતે પિજ્ય ત્તબ રચ્યો થીબન સરદારોએ પોતાના સિપાહોના શબ ખસેડી લેના તેની પરનાનગી માગી, એટલે કે તેઓએ પગજ્ય કળૂલ કયા એગિમિલેઅમે તેમની માગણી સ્વીકારી મત્તહાજ ચોળ્યો અને તે દરમિયાન પોતે ડાંગીમા બેસી, પિથીઅન બેનો આવતા હતા તેમા હાજર થવા ડેરી ગયો ત્યાં તેણે એપોલો દેવ આગળ સગદારી કહાડી અને એસિઆમા પોતાને જે લૂ મળી હતી તેનો દશાસ બેટ ધર્યો, એ બેટ એક સો ટેલટની હતી

એ પાછો સ્પાર્ટો આપ્યો ત્યાં એની રીતજાતને લીધે એણે લોચના માન-મમતા અત્યંત સપાદન કર્યા ખીજ મરદારોની માફક એનામા પરદેશ-નામથી ખીલકુચ ફેર પડ્યો નહતો પરદેશ અને સ્વદેશી રીતિરિવાજ ઉપર જે સ્પાર્ટોના યુરોટસ નદીની પેલી તરફ ગયા જ નહોતા તેમના જેટલો જ તેનો બાર નામ હતો તે પોતાનું ખાનપાન અને આનાદિ પ્રથમ પ્રમાણે જ રાખવા લાગ્યો તેની સ્ત્રીના વખ, તેના પોતાના શસ્ત્ર અસ્ત્રના અલકારો તેના ઘરનું સચરચીનું એ સર્વ તેણે જોવાને તેના જ રાખ્યા તેના વગના આગણા એટલા જીવંત થઈ ગયા હતા કે તે એરિસ્ટોડીમમના સમયના હોય એના દેખાતા હતા તે પણ એણે ન બદલ્યા એનોફેન લખે છે કે સવારીમા વાપરનાનો તેની પુત્રીને રથ સ્પાર્ટોની ખીજ કન્યાઓના રથો જેવો જ હતો એનોફેન એ પુત્રીનું નામ આપતો નથી અને તેનું નેમ જ ઇપેમિનોન્ડમની માનુ નામ કાઢ્યું નોંધી નાખ્યું નહીં એ વિરે લેખક અસતોષ જતાવે છે પણ સ્પાર્ટોના લેખો ઉપરથી એમ કહી શકાય છે એ-ગિસિલેઅસની સ્ત્રીનું નામ કવીઓરા હતું અને તેની એ પુત્રીઓના નામ એપોલિઆ અને પ્રોલાઈડા હતા વળી એગિસિલેઅસનો ભાતો અનાપિ સ્પાર્ટોમા સાચવી રાખેલો છે, અને તે આમેલૂખ ખીજ બાલાઓ જેવો જ ઘણા સ્પાર્ટોના ઓલિમ્પિક શંરતોને માટે ઘોડાઓ ઉછેરનાનું કામ મહત્તવનું સમજતા હતા તે ઉપરથી તેણે પોતાની બહેન કાઇનિસ્કોને એ ઉદ્યોગ લઈ બેસના અને રથદોડમા જીતે દરીકાઈ કરના પ્રેરી તેણીના દાખલાથી સ્પાર્ટોનાને તે જતારી આપના માગતો હતો કે રથદોડની શરત જીતવામા માત્ર પાણીદાર ઘોડા ઉછેરવા અને રથવારનાનો ભારે ખર્ચ લાગે તે વેઠના જેટલું દન્ય જોઈએ, તે ઉપરાંત તેમા કશી કામેચિત્ત કે દિનિત જોઈતી હતી નહીં

નામાકિત શિવમુદ્ર એનોદનને તેણે ઘણા વખત સુધી પોતાની માથે ગળ્યો એ તેને ઘણું માન આપતો. અને હુકમને તાણે યવાનું તેમ પોતે હુકમ દરી સકવાનું એ બન્ને પ્રકારનું ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન આપીશો સૌથી સારી રીતે મળતું દોષાથી તેણે તેને તેના પુત્રને સ્પર્ધામાં જીતવાની સલાહ આપી.

લાઈસેન્સ એરિઆમાંથી પાંચ આઠ પડી એગિસિનેઅન નામે મોટું કાવતું ૨ ચવા માડ્યું હતું અને પોતાના પક્ષમાં ઘણા સ્પર્ધાને લીધા હતા તેના મોત પછી પ્રથમ તો એગિમિનેઅસે તેને અને તેના મળતીઆએને ઉધાગ પાડવાનો પ્રયાગ કર્યો. અને તે મુજબ લાઈસેન્સના કાગળોમાં એક બાપણ હતું તે એણે પ્રમિદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ તે બાપણ એ 'વડીને' વાન્યુ લાઈસેન્સે તે દેવિમનંતસનામી સ્ત્રીઓન પાસે ગયાનું હતું અને તે સ્પર્ધાના નિયમત્રમા ગમે તે નાગરિકને ગળ તરીકે પસંદ કરવાનો સુધાગે સ્વયંવરી વખતે નાગરિક સભા આગળ ક વાનું હતું તે 'વડીન' ને એ વાચી જોતા કોઈને શ્રમમાં નાખે એવી યુક્તિઓથી બરેકુ લાગ્યું એટલે તેણે એગિસિ સેઅનને મલાહ આપી 'લાઈસેન્સ મુલો હતો તેને તેની કળ માથી જોડી કહાડવો નહીં આ બાપણને પણ તેની નાથે દાગી દેવું' એગિમિનેઅસે એ ગ્રહપણની સલાહ સ્વીકારી લાઈસેન્સના પક્ષના બન્યા હતા તેઓ અને તેના બીજા હુકમનો વિરોધ પણ એગિસિનેઅસે એવો જ ન્તો લીધો. એ પ્રાપ્તતા ઉપર તેણે ડગારો લા ન કર્યો. પણ 'ટલાકને તેણે મુલાકાતે મ તારો તરી' દેશવરો દીધે. અને તેમના અધિકાર સંબંધે તેઓ લોભી નાલાય. જણાયા કે હવે કોઈ દોષમાં આવતા ગયા તેમ તેઓ પોતાના જ જાહેર કૃત્યોને લીધે છતાં પગલા અને ફસતા ગયા. આવે પ્રત્યે એગિસિનેઅસે ઘણું ક રીતે તેમને મદદ કરવાની અને તેમના બચાવ માટે બનતો શ્રમ લેવાની રીત રાખી એટલે તેઓ જ પાછા તેના સન્ન મળીને તેના મિત્ર અને પક્ષપારો બન્યા. આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે તેના મન જ ચતુ રજા નહીં.

તેની જોડેના સ્પર્ધાનો બીજો ભાગ એગિસિપેલિસ તેનો બાપ દેશનિકાલ હતો તે દ મિયાન જન્મ્યો હતો તે જ્ઞાન અને નિતમશી હતો અને એગિસિસેઅસ કરતા ઉમરે બહુ ન્હાનો હતો. ભ્યમર્ષમાં તે ઘણું પડતો નહીં, અને એગિસિનેઅનને તેને જોડાવી લેવામાં મુશ્કેલી ન પડી બન્ને ભાગ સ્પર્ધામાં દોષ ત્યારે તેઓ સાથે એક મેજ ઉપર જમે એવો, મક્કો, દોલો એ બોન્ટો દ મિયાન એગિસિસેઅસ એગિમિપેલિસને ન્યના વિપવની જ વાત કરાવતો. એગિમિપેલિસનું વયલ દિગોગ અને ધુવકો સાથે મહોજત ક વા તરફ વિગેષ હતું.

એગિસિનેઅસ તેને તેની કુચ્છાઓમાં મદદ ક વા લાગ્યો અને ધીમે ધીમે તેણે પોતાનો તેના ઉપર આન હતો તેના ઉપ જ એગિમિપેલિસનો પણ ખર્ચો અને કાલ કર્મનના નરિત્રમાં લખી ગયા હીએ કે સ્પર્ધામાં આવ્યા બનાવના યોગે સામનામાં પ્રેમીઓ વચ્ચે કર્યો કે દલદ દિલન ચતા નહીં બ ને બને પ્રેમીઓ પોતાના પ્રીતિનાનને ગવસ બાબન એકબીજા સાથે ઉચ્ચ દરીકાલમાં જોગના.

એગિમિનેઅસની આ પ્રમાણે સ્પર્ધામાં મપૂર્ણ મતા બમી એટલે તેને નામનૈનના

મેનાપતિ તરીકે પોતાના માવકા ભાઈ ટે'યુટિઅમને નીમાનતા મુસ્કેવી ન પડી, પછી તેણે કોરિન્થ સામે ચડાઈ કરી અને તેનો મોટો કિલ્લો કબ્જે કર્યો. એ ચડાઈમાં કાશલાએ દરિયા તરફથી મદદ કરી. તે વખતે કોરિન્થ આર્ગાઇવોના તાબામાં હતું અને તેઓએ સયોગીભૂમિના ખેતોં આગળ હતા તેઓ ઉપહાર અર્પણ કરતા હતા તે દરમિયાન એગિસિલેઅસે આવીને તેમને ન્હાડ્યા તેની માથે દેશવટે નીકળેલા કોરિન્થવાસીઓ હતા તેઓએ તેને એ ખેતોના અધ્યક્ષ થવા વિનંતિ કરી. એણે તે સ્વીકારી નહીં પણ તે ખેતો તેમને જ પ્રવર્તાનવા ગળ આપી પોતે તે પૂરા થયા ત્યાં સુધી તેમના રક્ષણ માટે ત્યાં ગ્લો પછી એ પાછો રથો એટલે આર્ગાઇવોએ પાછું કોરિન્થ લીધું અને તેઓએ પોતે અધ્યક્ષ બની એ ખેતો બીજા વાગ કર્યો. પ્રથમના ખેતોમાં જોમલે ધનામ મેળવ્યા હતા તેમના ટેવાક આ બીજા વારના ખેતોમાં પણ પડેલા આવ્યા. પણ બધા એટલા નસીબદાર ન નીવડ્યા આર્ગાઇવો આ ખેતના અધ્યક્ષપદને એટલું મહત્વનું ગણતા હતા છતાં તેઓ તે પોતાના હાથમાં ગંખવા માટે લડાઈના જોખમમાં ઉતર્યા નહીં એટલા બધા બાવલા હતા એ એ પ્રમાણે એગિસિલેઅસે પોતાની આ ચડાઈથી સર્વને બનાવી આપ્યું તેનો પોતાનો અભિપ્રાય એવો હતો કે આવી બાબતોમાં મધ્યમ ગ્રેડે એ જ ઉત્તમ હતું. આદાના જીવાનો તેમ જ દન્યાઓના નૃપો, માનો અને જાહેર કસરતો વગેરેમાં તે હમેશ હાનર ગ્રેડેતો અને એ સર્વને સુધારનારી તથા વધારે ગોબીતા કરવાની તે ખન રાખતો. પણ આખી દુનિયા જોને વખાણતી હતી એવા બીજા કેટલાક વિનોદો માટે તેને બીવડુલ પરના ન હતી એક વખતે ગ્રોકની ભૂમીકાઓના અભિનય માટે પ્રખ્યાત થયેલો કેલીપિડિસ નામનો નટ તેની પાસે આવ્યો અને તેને સવામ કરી તેની માથેના મહલમાં ડાળદમામ સાથે ભળ્યો. આખા ગ્રીમમાં લોકો તેને માન આપતા હતા એટલે તેના મનમાં હતું કે એગિસિલેઅસ પણ તેનો સત્કાર કરશે એગિસિલેઅસે તેની સામે જોયું પણ નહીં. આખરે ટટાળીને તે જાતે જોયો “સાહેબ ! આપે મને ન જોખમો?” રાજ તે કોઈ હલકો માણસ હોય એમ જોયો “કેલીપિડિસ ખેલાડી તમે જ ?” એક વખતે ખુલખુલની ખોલીની આબાદ નકલ કરનાર કોઈ માણસને સાબળવા આવવાનું તેને ઇજન થયું ત્યારે તે ન ગયો અને જવાબ દીધો કે “મે ખુદ ખુલખુલને સાબળેલું છે.” મિનિકેટિસ નામના એક વૈદે કેટલાક દુ સાધ્ય રોગ મટાડ્યા એટલે તેના ખુશામતિઆઓ તેને ‘જ્યુપિટર’ કહેવા લાગ્યા તે વૈદે પોતે પણ પ્રલાઈ એ નામ ધારણ કર્યું. અને એગિસિલેઅસ ઉપરના એક પત્રના આરભમાં તેણે લખ્યું—“રાજ એગિસિલેઅસ જોગ લીં મિનિકેટિમ જ્યુપિટર આપની તદુરસ્તી ચાહું છું” વગેરે. એગિસિલેઅસે તેને જવાબના આરભમાં લખ્યું—“મિનિકેટિસ જોગ લીં ગળ એગિસિલેઅસ, આપની તનદુરસ્તી અને મનદુરસ્તી ચાહું છું” એગિસિલેઅસની કોરિથની ચડાઈ. દરમિયાન તે જ્યુનોનું મંદિર કબ્જે કરી સિપાઈો ત્યાંના કેદીઓ અને લૂટની બ્યવસ્થા કરતા હતા તે જોતો તે ઉભો હતો ત્યારે સધિ કરવા માટે કહેણુ લઇને થીમ્સ નગરના એલગીઓ આવ્યા. એગિસિલેઅસનો થીમ્સ ઉપર બહુ દેશ હતો અને એ નગર તરફ તે ધડીએ તિરસ્કાર દર્શાવવાની જરૂર હતી એમ માનીને તેણે ન તેમના સાચું જોયું કે ન તેમનું બાપણ સાબળ્યું પણ આવા

ખાખું પણ અંદર ખાનેથી મૂલ ચોજના ધડનાર અને તેને દુકમ આપનાર એગિસિલેઅસ પોતે હોવો જોઈએ એ જુએ તે પછીના બનાવોથી દૃઢ થયો. કેમકે થીબનોએ જ્યારે સ્પાર્ટન રક્ષકસૈન્ય હાંપી દહાડ્યું અને પોતાની સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી ત્યારે તેમજો તેમના જીવનભાર અને ગેરકાયદે ચયેલા અધિકારીઓ આર્કિસસ અને લિઓન્ટિડસને મારી નાખ્યા તે ઉપરથી એગિસિલેઅસે તેમને સ્પાર્ટાના નીમેલા અધિકારીઓ જણાવી તેમનું ખુન કરવાના હેતુ થીબસ સામે વિમલ આરંભ્યો. આ વખતે એગિસિપોલિમ રાજા મરી ગયેલા હતા અને તેને રથલે કિંગઓઆટસ રાજા ગાદીએ આવ્યો હતો. એગિસિલેઅસ ૪૬ વય ગયો હતો અને તેણે પ્રથમ ચત્ર ધારણ કર્યાને પૂરું ચાલીશ વર્ષ વય ચૂક્યાં હતાં એટલે સ્પાર્ટાના કાયદા પ્રમાણે સરકરના સેનાપતિ તરીકે જવાની શરૂઆતથી તે હવે મુક્ત થયો હતો. વળી યોગ્ય વખત ઉપર જ શ્રીશેરીઆ-વારીઓને તેમના ગેરકાયદે ચયેલા જીવનમી રાજા સામે મદદ કરવા સૈન્ય લઇને જઈ આવેલા હતા. એટલે આ તેથી ઉચ્ચ જ હેતુની લડાઈમાં જનહર ભાગ લેતાં તેને ચરમ આવી. એટલે તેણે આ વિમલમાં કિંગઓઆટસને સેનાપતિ નીમી બીઓસિઆ ઉપર ચડાઇ કરવા મોકલ્યો.

તે વખતે એગિસિલેઅસથી વિરુદ્ધ પદાને સ્ટ્રેટિયસ નામનો એક સ્પાર્ટન ધેરપીમાં સ્પાર્ટાના અધિકારી તરીકે હતો. તે સાહસિક અને ચરે, પણ કિતાવળીઓ અને અવિવેકી હતો. એટલે કોઇ કામમાં લાભ થવાની આશા જણાનાં વધારે વિચાર કર્યા વગર એકદમ ઝંપલાવતો. તે કીર્તિનો લેખી હતો અને શ્રીમિડસ કેડમીઆ મેળવી વિખ્યાત થયો તેમ સ્પાર્ટાથી દુકમ મેળવ્યા વગર પોતે પણ એવું કંઈ પ્રયત્ન કરે તો વિખ્યાત થઈ જાય એવી લાલસાથી તેણે એકદમ છાપો મારી એથન્સનું પાઈરીઅસ બંદર કબ્જા કરી લેવાનું અને એથન્સનું દરિયાઈ સ્વામિત્વ એક ધાએ તોડી પાડવાનું શ્રીમિડસ કરતાં વધારે મોટું અને જોખમ બરેલું સાહસ ખેડવાનો મનસૂબો કર્યો. કહે છે કે થીબસના તે વખતના સર્વોપરી અધિકારી પિલોપિડસ અને ગોર્ગોસ અત્યંત દીર્ઘ દષ્ટિ વાપરી તેને માટે આ જાજ પાપરી અને તેમાં એ અવિચારી માણસ ફર્યો. તેમના મોકલેલા કેટલાક માણસોએ તેને વખાણી વખાણી ચડાવ્યો અને આ કેડમીઆ ઉપરના છપા જેટલું જ અન્યાયી અને નિંદ્ય તથા તે કરતાં વધુ વધારે જોખમ બરેલું કૃત્ય કરવા તેને ઉરકેર્યો. એ ગમે તેમ હો, પણ તેણે પોતાની ચોજના અમલમાં મુકવા જોઈતી સાવધાની ન વાપરી. તે રાતમાં જ પાઈરીઅસ પ્લેઈથી જવાની આશા રાખતો હતો પણ તેની દુકી હજી શ્રીએસિઆના મેદાનમાં હતી ત્યાં જ સદવાર પડી ગઈ. વળી, કહે છે કે, ઇલ્યુસિસના દેવલમાંથી કંઈક પ્રકાર દેખાયો તેથી સિપાહોને દેવકોપનો ભય લાગ્યો. સ્ટ્રેટિયસ પણ હિંમત હારી ગયો અને કંઈક નજીવી લટકાટ કરીને તે વીતે સ્ટેએ પાછો ફર્યો. એથન્સવાસીઓએ સ્પાર્ટા એકબી મોકલ્યા અને સ્ટ્રેટિયસના કૃત્ય વિષે ફરિયાદ કરી. તેમના આવતા પ્લેલાં જ એશોરોએ તેના ઉપર તરોમન મુક્યું હતું અને સ્પાર્ટાને તેના કૃત્યથી એટલા સરમાયા હતા તથા એથન્સની નજરમાં પોતે નિંદ્ય દરવા એટલા ઇતેમર હતા કે તેઓ સ્ટ્રેટિયસના ઉપર અત્યંત ક્રોધા હતા અને તેને દેહાંત સિદ્ધા કરવા તૈયાર હતા.

સ્ટ્રેટિયસનો કિંગઓનાઈમસ નામનો જીવાન અને દેખાવડો પુત્ર હતો, તેના ઉપર એગિસિલેઅસના પુત્ર આર્કિડેમસનો પ્યાર હતો. કિંગઓનાઈમસની તેના જાપ વિશેની

બધી ચિતામાં આઈડેમસ ભાગીઓ થયો પણ ઐડ્રિયમ ઐગિસિલેખમનો કટો શત્રુ હતો એટલે તેનો પક્ષ પોતાના બાપની આગળ નહીં રીતે લેવો તે એને સુઝ્યું નહીં કિન્તુનાઇમએ તેને ઘણો પ્રિયવ્યો અને આખર તે તેની આગળ ક પાત ઢવા લાગ્યો અને કહેના લાગ્યો કે જો ઐગિમિલેખસ આ વખતે પોતાનો નિરોધ નિસારે અને સામે ન પડે તો તેના પિતાને બીજા માદની એટલી બધી ધાન્તી ન હતી એટલે આઈડેમસ બનતો પ્રયત્ન કરવા કમન થયો પછી પણ ચાગ દિનમ તે તેના પિતાની પાછળ પાછળ ફરવા લાગ્યો પણ શરમને લીધે તેની છબ ઉપડી નહીં ફતાનનો દિનમ પામે આવ્યો એટલે તેણે ગમે તે પ્રકારે દિનમ ધરી એટલું કહ્યું કે 'કિન્તુનાઇમએ તેના બાપ વિશે તમને કહેના મને બહુ આજીવ કરી છે' આઈડેમસનો કિન્તુનાઇમસ ઉપર ખ્યા હતો એ ઐગિસિલેખસ જાણતો હતો અને કિન્તુનાઇમસ ન્દાનપણથી જ આગળ ઉપર બહુ સારો નીનડે એવો જાણતો હતો ઐગિમિલેખસે આઈડેમસને આવી બાબ તમા વચ્ચે પડના માટે દુષ્ટ ન દીધો, પણ તેમ તેણે તેને આશા પડે એવો ઉત્તર પણ ન દીધો તે એટલું જ બોલે કે 'એમા હું નીતિ અને પ્રતિષ્ઠા જાળવીને બનતી તજવીજ કરીશ' એટલે આઈડેમસે ધાર્યું કે તેની નખનાત નિષ્ફળ મધ અને કિન્તુનાઇમસને તે રાજ ઘણી વાર મળતો હતો તેને બદલે શરમને લીધે તેણે તેનો મગ સુકા દીધો સ્ટ્રોડિયસના મિત્રો આ ઉત્તરથી છેક નાસીપાસ થયા પણ ઐગિસિલેખસના એક મિત્રે તેમને તાત્કાલિક પ્રમાણે કયા કે ઐગિસિલેખમ સ્ટ્રોડિયસના આ કૃત્યને ધિક્કારે છે પરંતુ તેના જેના સાહમિક દેશસેનકનો સ્પાર્ટનો ઘણી વાર ખપ પડે છે એમ પણ માને છે પોતાના પુત્રને પ્રસન્ન કરના માટે ઐગિસિલેખસે આ પ્રમાણે કૃત્ય અને કરનાર વચ્ચે ભેદ ગણનાની નીતિ ગ્રહણ કરી સ્ટ્રોડિયસના મિત્રો આઈડેમસની વગથી તેમના પક્ષને કટો લાભ થયો તે જોઈ શકના અને તેઓ પાછા ટટા થયા ઐગિસિલેખસનો તેના છોકરાઓ ઉપર અત્યંત રોહ હતો કહે છે કે એક દિનસ છોકરા વચ્ચે લાકડીનો ઘોડો કુદાવતો એ મિત્ર તેને જોયો ત્યારે તેણે તેને કહ્યું કે 'તમે પોતે છોકરાના બાપ થાન ત્યા સુધી તમારે આ વાત માથે કહેવી નહીં સ્પાર્ટનોએ સ્ટ્રોડિયસને છોડી મુક્યો એટલે ગેયન્સનારીઓએ લાઇની તૈયારી કરના માડી અને દુનિયા કહેવા લાગી કે ઐગિસિલેખસે માન પોતાના છોકરાનું મન રાજ ગમવા નાથને જતો કર્યો આના ધોર દુષ્કર્મનું કલક પોતાના દેશને માથે નહીં લીધું અને આખા ગ્રીસમા લગાઇ મનગાવી કિન્તુનાઇમસ પશુ થીવસ સામે લડાઇ ચનારવામા બેદિન જણાયો એટલે ઐગિસિલેખસે પુનઃગીના કારણનો લાભ નેવાનું છોડી દીધું અને પોતે સેનાપતિ થઇ બીઓશિઆ ગયો લડાઇમા એ અને થીબનો મગ્યા ઉતર્યો કટલીક વાર એ ફારતો તો પછી પાછા થીબનો શાનતા એને એ પ્રિય એને ધાવન મધ આપતો જોઈ એન્ટેકાઇડસ બોલ્યો થીબનો લ તા શીખના માટે તેઓ તમને બદલો તો સારો આપે છે આ વખતે થીબનો લશ્કર નિતર પ્રમાણ રેના પ્રાપ્તિ ન હતું એવું બનાવન બન્યું હતું અને તેનું સુખ્ય મારગુ સ્પાર્ટનોએ તેમની સાથે ઉપગઉપરી લડાઇઓ કરી એ હતું અને દુઃદેશી લાઇમસે તેના ત્રણ હેગી નામના લખેના કાયદાઓમાથી એકમા સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી હતી કે સ્પાર્ટનોએ એ દુસ્મન સાથે ફરીફરીને લગાઇ ન કરવી કેમકે નહીં તો એ દુસ્મન તેની પામેથી જ યુદ્ધનામા નિપુણતા મેળવવા શક્તિમાન થાય

ગર્વને માટે દૈત્યે જ જાણે તેને તુલ્ય સજ્જ સ્ત્રી તેઓ ત્યાથી ગયાના ગયા તે પહેલાં ખગર આવી કે થીજન મ દાર આઠશીકેટિએ સ્પાર્ટન પાપદહની એક ટુકડી કાપી નાખી સ્પાર્ટાના માથે આવી મોગી આકત ધણા વર્ષ ચલા શુભતી ન હતી અને એમા તેમના બખ્તરી પાપદને દયન રાજ ધ નાન અને મા પગાંદાર સિપારોએ હગવ્યુ એટલે માણુમેની ખુદારી થઇ તે હવગત સ્પાર્ટાની પ્રતિજ્ઞને ઘટો મોગે ધટ્ટે લાગ્યો. એગિમિ સેઅમ તાબડોળ તેમની ક્રમકે ગયો પણ તે પહેલી રાત્રીને તે પહેલા એ પ્રકારુ પૂક થઇ ગયુ હતુ એટલે તે પાછો ટ્રિન્થ આગ્યો અને થીજન એસીઓને હહેનડાન્યુ કે તેમને કહુ પણ પ્રસ્તાવ રંગો દોય તો નમ્મ તેમને જ્યુનોના મદિરમા મગરો તેઓએ આ વખતે પોતાને મલેનો અપમાનનો મારો બદલો લીધો ક્રમકે તેમણે મધિ કરનાની વાત ઉપાડી જ નહીં અને તેની પાસે માત્ર કોરિન્થ નગરમા જના માટે પનાનગી માગી એગિમિસેઅસ અત્યત શુભે થયો અને બોલ્યો, 'તમારી તાજી રતેહની વધામણી લઇને તમારે તમાગ ટ્રિન્થનામી મિત્રોને મગુ છે તો ભરે આપતી કાને તેમ જાણે અને તમારી જાતમવામી માટે બેરિક્ટ ગેન્ને' બીજે દિવસે તેણે એમને પોતાના લશ્કર સાથે જ લીધા અને ટ્રિન્થવામીઓની મિત્રતાના નાશ કરતો કરતો તે છેડ કિલ્લાના દરવાજા સુધી ગયો અને કોરિન્થના લશ્કરની તેની માથે લડના હિમત ચાનતી નથી એ તે એસીઓને બતાવીને તેણે એમને રજા આપી પડી તે વપાઇ ગયેરી સ્પાર્ટન ટુકડીમાથી જે થોડા મિપાદો ઉગરેના હતા તેમને ભેગા કરી સ્પાર્ટા ગયો રસ્તે તે મેજ સર્વોદય થતા પહેલા કુચ આનજતો અને અધાર થતા પડાન કરતો કેમકે તે જાણતો હતો કે આક્રિયનો સ્પાર્ટનોને ચહાતા ન હતા અને તે ન્તોવાઇ કુચ કરે તો તેને મતાઆ વગર રહે એના ન હતા.

પછી એકિઅનોની નિનતિથી તેણે તેમના લશ્કર માથે પોતાનુ લશ્કર એમ્કુ કરી એકગ્નેનિયનો માથે ચહડાઇ કરી ત્યા ધણી લૂટ મળી અને તેણે એમ્કુ સુદમા એકરને નિયનોને હરાવ્યા પછી એકિઅનોએ ક્રિસ્ટુ કે સિઆગા સુધી ત્યા જ છાપણી નાખવી તેથી કુશન ખેતી કરતા અટકી પડે પણ એગિમિસેઅસે ક્રિસ્ટુ "આપણે એથી ઉલટુ જ કરવુ જોઇએ આવતા ઉનાગામા તેમનો પાક ઉભો હશે અને આપણે આવીશુ તો તેઓ લડનાનુ જોહુ મન કરશે" અને એના ધાર્મી પ્રમાણે જ થયુ ઉનાગામા તેમના સીમાડા ઉપર લશ્કર આવતાજ એકગ્નેનિયનોએ એકિઅનો માથે ટોલ કરગ કર્યા.

મોનોન અને ફાર્નામેઝમની મરદારી નીચે ધરિની કાફલાએ દરિયાનુ સ્વામિત્વ પાણુ મેજન્યુ અને તે સ્પાર્ટાના કિનારા ઉપર પણ લગશટ ચલાવવા લાગ્યો વળી ફાર્નામેઝસે આપેલા દ્રવ્યથી એથન્સે પોતાના મોટા મગની લાખી દીવાનો શરીથી ચણી એટલે સ્પાર્ટાનેએ શહેનશાહ માથે સધિ સ્ત્રી લેવો દુન્સત ધાર્યો તેમણે પોતાના એલચી તરીકે એન્ટોકાઇડસને ટિરિએઝસ પાસે મોકલ્યો આ પ્રમુખે એન્ટેલમાઇડમે એસિઆનામી શીખને દગો દીધો ધરાનના અગવમાથી તેમને સુકત કરવા માટે જ એગિસિસેઅસ લડ્યો હતો પણ એન્ટેલકાઇડમે તેમના નગરજાઓને પાજા ઇગનને મોપી દીધા, આ બેવકાઇ માટે એગિસિસેઅસ બીનકુન જાનમદાર ન હતો ધરાન માથેની લગવથી એગિસિસેઅસને કીર્તિ અને સત્તા મળી હતી અને એ લગવ ચાનત તો તેની તેનુ ગૌરવ હતુ તેથી

પણ ૧૮૩૦ વધારે થાત. એટલા માટે એન્ટે'કાઈડમ ને એગિમિલેઅસનો શત્રુ હતો તેણે ગમે તેવી શરતો સ્વીકારીને પણ બનતી ત્વગથી માર્કે કરી નાખ્યો, અને તેનું કવંક એને ૧૮ દેનું ચોગ્ય છે. તોપણ જ્યારે એગિમિલેઅસના માબજતા કોઈએ દીકા કરી કે "સ્પાર્ટનો પણ હવે ધરાની બનવા લાગ્યા." ત્યારે તેણે ૧૮૪૧ આખો "એમ કહો કે ધરાનીઓ સ્પાર્ટન બનવા લાગ્યા છે." અને ને ને ઓડ સન્ધો એ તદ સ્વીકારના આ-નાકાની કરવા લાગ્યા તેમને તેણે લગાઈની ધમકી આપી તે સ્વીકારવાની ૪૨૪ પાડી. આમા એનો ઉદ્દેશ થીખસને નબળું પાડવાનો હતો. કેમકે થીખસના બચતુ એક કાગળુ તેણે બીઓશિઆ કબજા કર્યું હતુ એ હતુ; અને આ મધિમા ચોખ્ખી શત્રુ દાખવ કરેલી હતી કે થીખસે બીઓશિઆનાં નગર-ગાંધોને તેમની સ્વતંત્રતા પાંત્રી મોપી દેવી. પછીના બનાવોથી તેની ગાંધનીતિનુ આ લક્ષ્ય પૂરે પૂરું મળજવામા આવ્યું જ્યારે સ્પાર્ટન સર-દાર શીમિડમ બીવકુલ બદાના વગર અને અજાહરાતિના મમયમા તક મળતા થીખસને ક્રેમીઆ કિલ્લો દબાવી બેઠો ત્યારે આખું ગ્રીમ એ અન્યાયી કૃત્યના મમાચા-થી બળ-બળા ઉઠ્યું અને સ્પાર્ટનોમા પણ ઘણા પોતાના મદદાને વગોવના લાગ્યા. તેમા એગિસિ-લેઅસથી વિરુદ્ધ પક્ષના સ્પાર્ટનો વિશેષ ક્રોધ દર્શાવવા લાગ્યા અને તેને સનાય કરવા લાગ્યા કે "શીમિડસે આવું દુષ્ટ પગલું કોના હુકમથી ભર્યું ?" તેમનુ આવત તો તેઓ એગિમિલેઅસને માર્કે બધો દોષ ટોળી પાડત. એગિસિલેઅસ નીતિચાનીતિનો પ્રશ્ન બાજુ ઉપર રાખી બેઠક કહેવા લાગ્યો "એ કૃત્યનુ પચિણામ ક્યુ થયે એ જ પ્રશ્ન વિચારવાનો છે. એથી સ્પાર્ટને લાભ છે કે હાનિ ? જો લાભ જણાતો તોય તો શીમિડસે તે ઉપરીના હુકમ વગર ક્યું તેથી તેને વધારે સાબાશી ઘટે છે ' આ વખતે તેણે આવું વલણ પક-ડ્યું એ વિશેષ જણાવા જોગ છે, કેમકે સામાન્ય રીતે તે ન્યાયના ધોગણુ ઉપર સારી પેઠે બાર મુકતો હતો અને સદ્ધર્મમા ન્યાય ધર્મને શ્રેષ્ઠ ગણતો હતો તે કહે તો કે "શરાત-નનો શુણુ મોટો છે ખરો પણ તે ન્યાયની સાથે જ શોભે છે. અને ગળ્યોમા ન્યાય સં-પૂર્ણ રીતે પ્રવર્તે તો પછી શરાતન કેવળ નિરુપયોગી થઈ પડે. ' વાતચિતમાં કોઈ કહેતુ કે "મહાન શહેનશાહની એવી મરજી, એથી વધારે મગીન કારણુ ક્યુ હોઈ શકે ?" ત્યારે તે તેનો જવાબ દેતો "તમારા મહારા કરતા એ શહેનશાહ વધારે ન્યાયી ન હોય તો તે મહાન શેનો ?" બય નહીં પણ ન્યાયની દૃષ્ટિથી જે મોટો તેની મોટાઈ ખરેખરી; મોટા ન્હાનાનો તોય કરવાનુ આ તેનું ધોરણુ બેશક ઉમદા અને ખરૂં હતુ. અને સધિ થયા પછી શહેનશાહે તેને પત્ર લખી તેની સાથે આતિથ્ય સબધ બાધવાની ઈચ્છા બતાવી, ત્યારે તેણે તેની ના પાડી અને લખ્યું કે "આપના અને આ રાજ્ય વચ્ચે સધિ અને જાહેર મૈત્રી થયા છે તે બસ છે, એ બમા સુધી ટકશે ત્યા સુધી ખાનગી મિત્રતાની શી જરૂર છે ?" પણ તેના બધા કૃત્ય આ ધોરણુને અનુસરીને ન હતાં. તે ક્યારે ક્યારે લોભથી કે દ્વેષથી તણાઈ જતો થીખસની બાબતમા તેણે શીમિડસને બચાવ્યો એટલું જ નહીં પણ તેના કૃત્યને સ્પાર્ટના કૃત્ય તરીકે સ્વીકાર્યું અને તેની સવાહથી સ્પાર્ટનોએ ક્રેમીઆનો કિલ્લો પોતાના કબજામા લીધો તથા તેમા સ્પાર્ટન રક્ષકસૈન્ય ગણ્યુ અને તેમા શીમિડસને દા-ખલ કરનાર આર્કિઅસ અને વિઓન્ટિડમને થીખસમા સુખ્ય મત્તા આપી.

આથી સ્વાભાવિક રીતે બહેમ ગયો કે બદાથી શીમિડસે આ કૃત્ય કર્યું એમ કે-

આઈના પક્ષના નેનાન બીજાં શ્રીઃ નાજ્યો પણ એગિમિનેઅસ માટે શિવાદ ક-
ગ્વા લાગ્યા. તેઓ હોના લાગ્યા કે “સ્પાર્ટા થીબ્સ માથે લડાઈ ચલાવે છે તે માત્ર
એગિમિલેઅમનો થીબ્સ ઉપર દેવ છે તેને લીધે. એ લડાઈમાં તેઓને દર ન્દરાર્ધ માટે
માણુઓ મોખ્ખા પડે છે અને તેઓ નિના ઝાપુ પ્રમાતા જાય છે લડાઈમાં આઈના
કગ્તા તેમના મિપાહોની મખ્યા વધાટે હોય છે માટે લડાઈ ક-વી કે નવી તેનો નિર્ણય
કરવામાં તેમની ઇચ્છાને પણ વજન આપતુ જોઈએ ” આ ઉપરથી એગિસિનેઅસે પો
તાના વરુરને બે રિભાગમાં બેમાણુ, એક બાણુએ સ્પાર્ટોનો બેશ, અને બીજા બાણુએ
તેમની મનદે આવેલા બીજા બરા શ્રીઃ નાજ્યોના મિપાહો બેશ, પછી તેના દુ-મથી ન-
દીબ એક પછી એક ધધાતુ નામ પોકારતો ગયો અને તે મુજબ જે સિપાઈ તે ધધો
કગ્તાગ હતા તે ઉભા થતા ગયા આ પ્રમાણે હુબાર, હુનાગ, મુનાગ, હિયા વગેરે બધા
કારીગરોને ઉભા કર્યા ત્યાં જો ન શ્રીઃ નાજ્યોના મિપાહોઆના વણા ખન ઉભા થઈ
ગયા, અને તેમનાઆના જે ધોરા મિપાહોનો ધધો મિપાહગિગિનો જ હતો તે માત્ર
બેસી ગયા. પણ સ્પાર્ટોનોને કાયદાથી જ ડોર્ડ પણ ધધો કરનાની મના હતી એટલે
સ્પાર્ટન મિપાહોઆથી એક પણ ઉત્તો ગયેલો જણાયો નહી એગિસિનેઅસ હમીને આ
દેખાવ બતાવતો બોલ્યો, “જુઓ બાણુઓ આ લગ્નમાં બીજાં શ્રીઃ નાજ્યોના મિપાહો
કગ્તા સ્પાર્ટન મિપાહો ડેટવા બધા વધાટે છે ”

થીબ્સથી પાછો વળતા મિગાનમાં તે દિલામાંની ડ્યેરીમાં જતો હતો ત્યાં એકદમ
તેના માન પગની નમ બેંચાઈ આવી અને બધી નમો પુષ્કળ સુછ ગઈ માહટેકયુસ
વામી એક વૈરે હુદી નીચેની ગગ બોની લોહી વહેના દીધુ એટલે તેનુ દંડ નગમ પાણુ
પણુ લોહી ધણુ જોડવી વેતુ હતુ તે પાણુ બધ કગ્તા ધણી મુઝેની પડી તેને મુઠા
આવી અને મનવા જેવો થઈ ગયો લોહી બવ થયા પછી પણ તે ધણો જ નબળો
જણાયો તેને સ્પાર્ટા લઈ આવના અને ત્યાં તે લાખી મુદત મુધી માટે અને વરુકરી કામ
માટે અચમ્પ રહો

દરમિયાન નમીન ઉપનના અને દિવાના ડેટવાન મુદ્દેમાં સ્પાર્ટોનો હાથો એમાં
મોથી મોની હાર ટેગાઈ લી હતી, જેમાં સ્પાર્ટન લરકે થીબ્સ વરુરને હાથે રીતમગ
મુદ્દમાં ખેલીરા હાર ખાધી એટલે બરા શ્રીઃ નાજ્યોનુ વનજુ સધિ કરનાનુ થયુ અને
બરા નાજ્યો તનના એન્વીઓ સ્પાર્ટમાં બેશ થયા. તેઓના થીબ્સ તનથી ઇપેમિ
નોન્ડસ આવ્યો તે દિવસુદ અને ગાની સર્વર જાળીતો થયેલો દતોર પણ હજુ મેનાપતિ
તરીકે પમયો ન હતો તેણે જોયુ કે બીજા મંડે એન્વીઓ એગિસિલેઅમની દળાના
હતા અને તેને રાજ નખરા મથના હતા. પણ તેણે એકનાએ એવનીના મોનાને હારો
એની મનન વર્તણુક નખી, અને તેના બાણુમાં નીડ-પો એક થીબ્સનો નહી પણ
આખા મીનની સ્વનનગનો લાજ જગરાય એવી મુઝનાઓ કરી તેણે બનારી આખુ કે
લગાઈ એક સ્પાર્ટોનુ બરા વધતુ હતુ પણ બીજાં સર્ગ નાજ્યોને નુકમાન હતુ અને
તેણે દલીલ નજુ કરી કે સધિના કગરો ન્યાયના અને સર્ગ નગ નાજ્યોની મમાનતાના
ધોનુ ઉપર ઘટના જોઈએ તે એના માટે - સધિ ટગક બની મીનને મારાદમ નિન લાખ
બખન મુધી મુખ મગ

એગિમિલેઅસે જોયું કે બીજા એન્ડ્રીઓ તેની મુચનાઓ દ્વારા દબાવે સાબળતા હતા અને તે સ્ત્રીઓના આધારતા હતા તેણે તેો મનાવે કયા “આ ન્યાય અને મનાવતાનું ધોરણ બીઓશિઆના પ્રાતના નગર-જ્યોતી પણુ લાગુ કે હું કે કેમ? થીજસ એ મળ્યોને તેમની સ્વતંત્રતા પાછી આપના તૈયાર છે?” ધ્યેમિનોન્સે દિમત અને હાન્ડનામીથી તુરંત સામે મનાવે કયા “સ્પાર્ટા લેકાનિઆના પ્રાતના નગરોને સ્વતંત્ર કરવાની મુચનાઓ બ્યાન્ડ્રી ગણુએ ખર?” એગિમિલેઅસ મમમને ઉભો થઈ ગયો અને બોલ્યો ‘બીઓશિઆના નગરોને સ્વતંત્ર કરો નહીં તેના ચોખ્ખો જનાવ આપો’ ધ્યેમિનોન્સે ફરીથી તે જ વાત ઉચ્ચારી, “લેકાનિઆના નગરોને સ્પાર્ટા સ્વતંત્ર કરશે તો બીઓશિઆના નગરો થીમ્સ પણુ સ્વતંત્ર કરશે એગિસિલેઅસ અત્યંત ગુસ્સે થયો અને આ પ્લાનાનો લાભ લઈ તેો મનાવે ના ખગમથી થીમ્સનું નામ છેકી નાખ્યું તથા તે જ ક્ષણે થીજસ મામે લડાઈ જાડે ફરી બીજા એન્ડ્રીઓએ જે શરૂતો કરી ફારી તે ઉપર તેમની સહી લઈને તેણે મધિ કર્યા અને તેમને નિદાય કર્યા તથા વાધા પડતી બાળતોનો નીમવે વગાડી કે નાનો રહ્યો

મિઓન્ડ્રાટસ રાજા તે વખતે એક સ્પાર્ટન લશ્કર સાથે રોડિમિમા હતો એફો નામે તેને હુકમ મોખો કે તેણે તાબડોળ થીમ્સ ઉપર ચડાઈ કરવી તેમના મિત્રો પામે પણુ તેમણે લશ્કર માટે ઉધરાણી કરી તેઓ ચોખ્ખી ના પાડતા ડર્યા પણુ સ્પાર્ટાની માગણી તેમને ભાગે પડી અને બીનકુન સ્ત્રી નહીં થણા ચમત્કારો અને આનંદકું નો થના લાગ્યા, જે અમે અમારા ધ્યેમિનોન્સના અગિયાર વર્ષે વા છે પ્રેમીલસ ના મના સ્પાર્ટાને એ લગાઈ આગળ આનવા ન પામે તે માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણુ એ ગિમિલેઅસ એ નો બે થયો નહીં તેની આગળ ઇડુ માદ આ યુ નહીં, અને લગાઈ ગયે થના મનાવે એમ હતું ક્રીસના બીજા મળ્યો સ્પાર્ટા માથે સધિથી જોડાયેના હતા અથવા તો સામા પક્ષના ભગેના ન હતા એટલે આ મમમે એના પડેલા થીમ્સને સજા કરવાની સારી તક હતી લાઈ નિચાર પુરુસ નહીં પણુ માત્ર એગિસિલેઅસના જોને લીધે મળાઈ હતી તેના સ્પર્ધા પુરાવા એ કે જૂનૂત માસની ચાલથી તારીખે સ્પાર્ટા નગરમા મધિ ના કરારો ઉપર મહોશિા થઈ અને તે પછી વીસમે જ દિવસે યુગ્મનું યુદ્ધ લગણુ એ યુદ્ધમા એ હજાર સ્પાર્ટન સિપાઈ પડ્યા તેમા ગજા મિઓન્ડ્રાટસ પોતે અને બ્યહમા તેની આમપાસ રી લડનાગ સ્પાર્ટાના માથી ૧૧ મિપાહો સ્પાર્ટા સુના મેકાડિયસનો પુત્ર દેખાડો કિનઓનાઈમિય યુદ્ધ દરમિયાન કુનૂ આર્કિડેમસનું રક્ષણ કરતો હતો ત્રણ વાર નાવન થઈને પડ્યો અને ત્રણવાર પાછો ઊઠી નડવામા સામેલ થયો પણુ આખરે તે લ તો લ તો જીતના પગ વચ્ચે જ પડી પડ્યો થીજસ સ્પાર્ટાને આપો ભારે અને અલ્પવાધા ધા મારી શમ્યુ તેથી ક્રીની લડાઈઓમા કાંઈ રાજ્યને કદાપિ ન મળેલી તટની ટીકિં તેને મળી પણુ આ વખતે જીતેના થીજનો કુતા હારેના સ્પાર્ટાને અત્યંત વખાણુ જાળવી અને આશ્ચર્ય થમાડે એની રીતે વસ્ત્રો ક્રોનોફન ખરૂં મહે છે કે સજ્જનોની ગમ્મત અને વિનોદના વખતની વાતચિતમા પણુ એધ લેના અને નોધી લેના જેનું હોય છે ત્યારે તેઓને માથે કદાપિ વિપત્તિ આવી પડે

છે તે વખતના તેમના આચારવિચારના કેટલો જોરો ઉત્તર બોધ મનાયેલો હોવો જોઈએ ? સ્વૈચ્છાનુસાર પતંગવધના મહાચાર પ્રાર્થનોને મળ્યા તે વખતે તેઓનો ઝમ્મોખી-ડિઆનો ઉત્તમ ચાલી ગલો હતો અને જીવનો તથા કુમારિકાઓના નર નૃત્યગાનાદિ જોવા શહેરમાં ઘણા વિદેશીઓ આવેલા હતા. સ્વૈચ્છાવી ખેપિઆ આત્મા સારે નાટકશાળામાં જીવનોનું નૃત્ય ચાલી ગ્યું હતું અને તે જોવા નૌ ત્યાં જોવા થયેલા હતા. આ પતંગવધી પ્રાર્થની મત્તાને જાણે ઘા વાળ્યો એ દેખીતું જ હતું અને એકાદરોએ તેના મહત્ત્વ વિશે જૂઠા ખાધી નહોં. તેઓ તુરંત ચેતી ગયા કે સ્ત્રીમત્ર માત્રાટુ પદ પ્રાર્થના દ્વાયમાંથી ગયું. પણ તેઓએ ઉત્તમની આવતી કિયા બંધ પાડી નહોં કે તે પછી થવાની ખીજ કાઢ કિયા અટકાવી નહોં. યુદ્ધમાં પડેવાઓના નામ તેમણે તેમના કુટુંબીઓને જણાવ્યાં, અને તુરંત પાછા ઉત્તમ જોવામાં મામેવ થયા. ખીજ ચુવારે યુદ્ધમાં કોણ કોણ ઉગર્યા અને કોણ કોણ પડ્યા એ વિશે પૂરી અને ચોક્કસ માહિતી આવી ગઈ, અને જે સિપાહો પડ્યા હતા તેમના નબધીઓ જાહેરમાં અન્યોન્ય ભેટવા, ધન્યવાદ દેવા, અને આનંદથી ગર્વ ધરવા લાગ્યા. જે ઉગર્યા હતા તેમના મંબધીઓ ગોઠ પાળતા હોય તેમ જીઓમાં અને ઘેર બગાઈ રહી ખિન્ન થયા લાગ્યા. તેમાંના કોઈને કામમર ખતાર આવ્યું પડતું તો તે દીન વદને અને કુર્બન હૃદયે બોલતો, ફરનો, જણાનો અને આરા વર્તનમાં મન્દો કરતા આઓએ વિગેયતા કરી. જેમના પુત્રો લડાઈમાં કપાઈ ગયા હતા તેઓ જાહેર આનંદ બતાવવા લાગી, એકબીજાને ઘેર મળતા જરા વાગી, અને મદિરામાં ટોચે મળી દેવોની શ્રુતિ કરવા લાગી, જેમના પુત્રો ડવતા હતા અને ચોદ દિવસમાં પાઠ પ્રાર્થા આવવાના હતા તેઓ ચિંતામાં કુપી દબાઈ ગઈ અને બોલતી બંધ થઈ ગઈ.

ખીજાં ગન્થો પ્રાર્થને તથા કેસ લાગ્યાં. વિગેવા ઇપેમિનોન્ડમ પ્રાર્થા ઉપર કારે મહડી આવશે તેની નૌ ગઈ જોવા લાગ્યા. અને પ્રાર્થનોને એગિમિએઅમનુ લગરાપણું તથા “જોડય ગન્થ” વિગેની દેવ વાણી અલખા. વિપત્તિથી તેઓ બપખીન અને નાસી-પામ થયા અને જોડ વગગનાને છોડી જગનાને ગાદી આપરામાં દેવોની આગ્રાનો જાણે તેમણે અનાદર ન દર્શો ટોય એમ દેવોની અકૃપાને જ એ વિપનિનુ કાગ્લુ માનવા લાગ્યા. અને તોપણ તેઓએ પ્રપ્ત જોયું કે આવા મન્દેગમા રાજનુ મન્દેશુ કંવા માટે એગિ-સિસેઅમ જ તેની કીર્તિ, તેની પ્રતિજ્ઞા અને લાખકાતને લીધે નૌથી વધારે જોગ્ય હતો. લડાઈમાં કે મંધિમાં, પગગન્થો માથે મબધમા કે પ્રાર્થની અદરની અવસ્થામાં, અજ ઘણાં વર થયાં તેઓ જેની શ્રુદ્ધિએ જ આત્મા હતા અને એના દુકમને તામે જ ગલા હતા. આ પ્રમંથે પણ તેઓએ બધું જોખમ અને માથે નાખ્યું. તેને નિગાકરણ કવાનો ખેયો ગબીર મરાય જે પ્રાર્થનો સ્વૈચ્છાની લડાઈમાં દાગ ખાઈ ડવતા ગલા હતા તેમના મબધે હતો. પ્રાર્થનો એના નિષારને “બાનેવા” ફેટા, અને એવાઓની એમના કાયદા પ્રમાણે અન્દત નામોથી કવામાં આવની તેમને પછી કાઈ પણ અધિકાર નોપાતો નહોં જુદા જુદા ઝોના ધીમગંધામાં કગાવ વજો તેમને ખેડવા પડતા, તેમને દદાડી અર્ધા મુડેલી અને અર્ધા વગ મુડેલી ગખતી પડતી, જેને ગમે તે તેમને પ્રદાર કરી રાખો, અને તેમની સાથે લમસંજથ કવામાં ધાતું ફીણ મનાવુ. આવા સપ્ત કાયદાનો ગન્થની આવી મિથનિમા અદરવા બધા નિષારો જેમ વમ અને મજાવાગા પણ ધડા હતા તેમની

સામે અમલ કરવા જતા બેંડ ઉઠવાનો ભય હતો. અને વળી રાજ્યને પોતાના દરેકે દરેક સિપાહીની આ વખતે જ ખરેખરી જરૂર હતી. આ મુશ્કેલીમાં સ્પાર્ટનોએ એગિસિલેઅસને નવો કાયદો ગ્યવાની સત્તા આપી. પણ તેણે એનો જુદો રીતે તોડ કહાડ્યો. એણે જુના કાયદામાં બીલકુલ વધારો ઘટાડો કે કેરફાર કર્યો નહીં. નાગરિકસભા આગળ તેણે માત્ર એટલી સૂચના મુકી કે “આજનો દિવસ એ કાયદાની નિદ્રાનો ગણવો. આવતી કાલથી પાછો એ ભયે જાગૃત ગણાય અને અસલ પ્રમાણે જ પ્રવર્તે.” આ યુક્તિથી તેણે કાયદો એમનો એમ કાયમ ગમ્યો. અને તેની સાથે મિપાહોને નામોશીમાંથી તથા રાજ્યને ભય અને હાનિમાંથી ઉગારવાનો તાત્કાલીક હેતુ પણ સાધ્યો. પછી સ્પાર્ટન જુનાનોના હિંમત અને ઉત્સાહ પાછા સતેજ કરવા તેણે આર્કિડિઆ ઉપર ચડાઈ કરી. એ ચડાઈ દરમિયાન યુદ્ધ કરવું ન પડે તે માટે તેણે બહુ મલાગ ગમી પણ તેણે ખુલા અને મપાટ પ્રદેશમાં લૂટફાટ ચલાવી અને મેન્ડીનિઅનોનું એક ગામ સર ઝડ્યું. આથી સ્પાર્ટના મિપાહોને લાગવા માંડ્યું કે તેઓમાં છેલ્લ પાણી નથી એમ ન હતું.

પછી થોડા વખતમાં ઇપેમિનોન્ડસ અને તેના મળતીઆ રાજ્યેતુ લશ્કર લેકોનિઆમાં આવ્યું. તેમના લશ્કરના બખ્તરી પાયદળની સખ્યા ચાલીસ હજાર હતી. લશ્કરમાં હલકા શસ્ત્ર ધરનારા મિપાહો અને કેવલ લૂટફાટને અર્થે લશ્કર સાથે રહેનારા માણસો હતા તે જુદા. બધાની એકદર સખ્યા શિત્તર હજારથી ઓછી ન હતી. ડેરિઅનો લેકોનિઆમાં આવી ધણી યધને વસ્યા તેને છસો વર્ષ થઈ ગયા હતા અને એ લાખા અવસરમાં તેમને ખેલી વાર જ શત્રુના લશ્કરનું દર્શન પોતાના પ્રાવમાં થતું હતું. તેમના આગલા કોઈ શત્રુએ આટલી હિંમત ચલાવી ન હતી. આ નરા દુશ્મને આનીને વગર હુકમે લૂટફાટ ચલાવવા માડી અને તે સુરોડસ નદી તથા છેક સ્પાર્ટના પગઓ સુધી વધ્યો કેમકે એગિસિલેઅસે સ્પાર્ટનોને, યિઓપોઅસના બોલ વાપરીએ તો દુશ્મનના આ ઘોઘાંરે ધસતા ધોધના મુખમાં જતા વારી ગમ્યા. તેણે પોતાના પાયદળનો ઉત્તમ ભાગ મેહેરની વચમાં અને બીજા અગત્યના સ્થલોમાં માચવી રાખી સતોષ માન્યો, અને થી-બનોએ ધણી ધમકી આપી તથા તેને પોતાને અનેક કડવા પેણું કહ્યા કે “આ લડાઈ અજાણનાર તું જ છે, ત્હાન દેશની પડતીનું વાતણ તું જ છે, દેશમાં તું રૂંધે અંગારાએ પેદા થયેને આ જનાવાઓ સળગાવી. આજ હવે ત્હારા દેશને માટે લડ, જોયએ તું તેણું કેવુંકે ગ્લણું કરે છે,” વગેરે-પણ એ તે સર્વ સહન કરી ગયો.

વળી સ્પાર્ટનો પણ અજાણી ઉઠવા હતા. જદ્દ સ્પાર્ટનો ગોળગોર કરતા અને આત્મ તેમ દોડતા પોતાનો ક્રોધ અને શોક પ્રકટ કરતા હતા, અને સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓ દુશ્મનની બુમોથી અને તેમના ચારે પાસ સળગતા તાપણુઓથી ભય-ભીત અને ઘેચી જેવી થઈ ગઈ હતી. એગિસિલેઅસ પોતે પણ પોતાની જન્માગની કીર્તિ આ પ્રમાણે ઉડી ગયેલી જોઈ અત્યત ખંડિત થયો હતો તે ગાદીએ આવ્યો ત્યાં સ્પાર્ટ સ્ત્રીસનું મમાટ હતું, અને આજે સ્પાર્ટની આ દશા થઈ હતી અને તેની પોતાની બધી ગર્વોક્તિઓ એણે ગઈ હતી. એક ઉમ્મિત વા-વાર ઉચરવાની તેને ટેવ હતી, “કાંઈ સ્પાર્ટન સ્ત્રીએ દુશ્મનની ધાવણીનો ધુમોડો પણ જોયો નથી.” વળી કોઈ એથ-સવાળી એન્ટેકાઇડસ સાથે શરાતન વિષે વિવાદ કરતા બોલ્યો કે “અમે તમને કદીમગના કાંઈ આગળથી ધણી વાગ નમાડ્યા છે,”

ત્યારે તે સ્પાર્ટને હજી પેટ વચાળ દીધેલા કે “અમે તો તમને યુરોપસ નદીના કાંઠા આગળથી કદાપિ નહાણા નથી !” એક આર્ગોસ-વાસી કહેતો હતો કે “ઘણાંએ સ્પાર્ટનેના આર્ગોસની બૂનીમાં પડ્યા છે” ત્યારે એક સ્પાર્ટને તેને આજ મતઝમનો જવાબ આપેલો કે “હા, અને લેક્ટેનિઆની બૂનિમાં એક પણ આર્ગોસ પડ્યો નથી.” અને આજે એવો બારીક સમય આવ્યો દેખાતો હતો કે, કહે છે કે, એન્ટેક્ટાઈસ તે વખતે એંદાર મંદ્રમાં હતો તેણે જ સ્પાર્ટનું રક્ષણ નહીં થઈ શકે એવા બધને વધ થઈ પોતાનાં છોકરાંએને કાઢીને ટાપુમાં મોકલી દીધાં.

દુરમને સ્પાર્ટા નગર ઉપર ઘસારો કરવા યુરોપસ નદી ઓળંગવા તૈયારી કરી એટલે એગિસિસેઅસે બીજાં સર્વ સ્થલો તથા દષ શેહેરની મધ્યમાંનાં દુર ઉપર આખું ઘસારું એકઠું કર્યું. બરફ જથ્થાબંધ પડ્યો હતો તેથી નદીમાં પૂર આવ્યું હતું અને પાણીનો વેગ વિશેષ હતો તથા તે અત્યંત ઠંડું બન્યું હતું, એટલે નદી ઓળંગવાનું કામ વિકટ હતું. પણ તે ઓળંગવામાં હપિમિનોન્ડસ પોતાના કૈનિકોની દારને મોખરે જ રહ્યો અને તેને કોણે એગિસિસેઅસને બતાવ્યો એટલે સ્પાર્ટન સેનાપતિના મુખમાંથી આટલો ઉચ્ચાર થયો: “કેવો સાહસિક માણસ !” હપિમિનોન્ડસની આકાંક્ષા સ્પાર્ટા શેહેરમાં યુદ્ધ કરી ત્યાં વિજય સ્તંભ સ્થાપવાની હતી. પણ એગિસિસેઅસને તેના પર્વત ઉપરથી ઉતારવાના તેના સર્વ પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા. તે પાછો વળ્યો અને લેક્ટેનિઆ પ્રાંતને ઉત્તર કરવા લાગ્યો.

સ્પાર્ટામાં કેટલાક નાગરિકો ઘણા વખતથી અસંતુષ્ટ હતા તેમાંના બેઝોએક આ વખતે મળી ગયા અને ટાપના દેવીના મંદિરવાળું ઇસ્પોરિઅમ નામનું એક મજબૂત સ્થલ હાથ કરી હાથ તેમાં બસાયા. સ્પાર્ટનોએ તેમની સાને એકદમ ધમ્મી જઈ એ સ્થલ સર કરવા ઇચ્છા કરી. પણ એગિસિસેઅસને ધારતી લાગી કે એ બેઝોનો પણ હાથ બીજા સ્પાર્ટનો પણ કદાચ બંડ કરે. એટલે તે માત્ર એક નોટર સાથે ત્યાં ગયો અને જણે કરવા નીકળ્યો હોય તથા તેમને ત્યાં અણધારેલા હોય એવો ટોળ કરીને એ સ્થલની પાસે આવતાં મોટેથી બોલ્યો: “મહારા દુકમ તમને આ સ્થલે રહેવાનો ન હતો. અને આટલા બધાની એક સ્થલે શી જરૂર છે? તમારામાંથી થોડા પહોં જવ તથા થોડા રક્ષણ બીજે સ્થલે જવ; અને એમ બોલતાં તેણે એક સ્થલ આંગળીથી બતાવ્યું તથા બીજા સ્થલનું નામ દીધું. જ્યારે તેઓએ આ સાંભળ્યું ત્યારે તેઓ મનમાં રાજ થયા કે તેમની બંડ કરવાની ઇચ્છા હજી કોઈના બલવામાં આવી નથી. અને તેઓ એગિસિસેઅસના દુકમ પ્રમાણે વેરાયા. તેણે ઇસ્પોરિઅમમાં બીજા એક દુકડી મોકલી તથા ગ્રનમાં એ બંડખોરોના પંદરેક મુખી માણસોને પકડી તેમને દેહાંત ચિકા કરી; પછી થોડા વખતમાં બીજું એક વધારે જબીર કાવતું માણસ પકડ્યું. કેટલાક સ્પાર્ટન નાગરિકો એક બીજાના ઘરમાં ખાનગી મસ-કત ચલાવી રાખતે જ રહી નાખવાનો મનસૂબો કરતા હતા. તેમના ઉપર જાહેર કામ ચલાવવામાં જોખમ હતું તેમ તેમની મસકત વધવા દેવામાં પણ જોખમ હતું. એટલે એગિસિસેઅસ અને એંદારમંડે તેમને કામ ચલાવ્યા વગર જ અને સુપસુપ મારી નાખ્યા. કોઈ સ્પાર્ટનનો પ્લેટાં કદાપિ આ પ્રમાણે જીવ લેવામાં આવ્યો ન હતો.

વળી લેક્ટેનિઆનાં ગામડાંઓમાં રહેનારા (પેરીઇકાઇ) અને સ્પાર્ટનોના યુદ્ધમોમાંથી જેમને હથિયાર આપી ઘસારામાં લખાવ કરવાના હતા, તેઓમાંથી ઘણા બાકી ને થી-

બનેને મળી જવા લાગ્યા. આથી સ્પાર્ટન સિપાહોના મન ઉપર એટલી માટી અસર થઇ જણાઇ કે એગિસિલેન્સસે પોતાના નોકરોને હુકમ કર્યો કે રોજ સવારે તેમણે ઢાવણીમાં આંટા મારવો અને જે લોક ભાગી ગયેલા જણાય તેમનાં શસ્ત્ર અથ્વા તેમણે સંતાડી દેવાં એટલા માટે કે કેટલા ભાગી ગયા તે માણુમ પડે નહીં.

થીબનોએ લેકોનિઆ પ્રાંત ક્યારે છોડ્યો એ વિષે ઇતિહાસકો એકમત નથી. કેટલાક કહે છે કે શિયાળો આવી લાગતાં અને ઓર્કેડિયનોને એ મોસમમાં ઢાવણીમાં રહેવું પસંદ ન હોવાથી તેમની મોટી સંખ્યા વગર પરવાનગીએ જતી રહેલી માણુમ પડતાં થીબનોને પાછા વળવું પડ્યું. બીજાઓ કહે છે કે તેઓએ એ પ્રાંતમાં પૂરા ત્રણ માસ ગાળ્યા, અને તે દરમિયાન તેમણે લગભગ આખો પ્રાંત ઉજાડ કર્યો. થીઓપોમ્પસ લખે છે કે બીઓશિઆના અધિકારીઓએ થીબન લશ્કરને પાછું આવવા હુકમ મોકલ્યો હતો તે જ વખતે એગિસિલેન્સસને મોકલેલો એક સ્પાર્ટન તેમને લેકોનિઆ છોડી જવા માટે દશ ટેલંટ આપવા આપ્યો; જેથી તેઓ જવાની તૈયારીમાં જ હતા ત્યાં તેમને રસ્તાખર્ચ પહોં મળી ગયું. એકલા થીઓપોમ્પસના જણવામાં આવી હકીકત ક્યાંથી આવી તે હું સમજી શકતો નથી.

પણ બધા કબુલ કરે છે કે એગિસિલેન્સસે આ બારીક સમયમાં પોતાની જીદ અને આકાંક્ષાની પ્રકૃતિ દાખી રાખીને તથા સ્પાર્ટાનું રાજ્ય કેમ સલામત રહે અને તેનું લશ્કર બીલકુલ જોખમમાં આવ્યા વગર કેમ સચવાઇ રહે એ એક બાબતને જ પ્રધાન ગણીને સ્પાર્ટાની સ્વતંત્રતાને વિનાશની અણી ઉપરથી ઉગારી. પરંતુ તેનું ડાહપણ અને તેની હિંમત પણ સ્પાર્ટાની આગલી ટ્રાપિસ અને સત્તા પાછી મેળવવા સમર્થ ન હતાં. આપણે ધણીવાર જોઇએ છીએ કે નિરોગી, નિયમિત ટેવોવાળું, અને સશક્ત શરીર એક મહા રોગના ફટકાથી વૂટી જાય છે; તેમ સ્પાર્ટાના રાજ્યની લાંબી મુદતની જાહેજલાલી એક લડાઈમાંના પરાજયથી ફીણુ થઇ. અને એમાં અજબ થવાનું કારણ નથી. લાઇકર્ગસે સ્પાર્ટાનું બંધારણ સલાહ, શાંતિ, અને સ્વતંત્ર, સ્વાવલંબી, સદૃશુણી જીવન માટે ચોક્કસ હતું; લાઇકર્ગસને સ્પષ્ટ બોધ હતો કે મુખી, સુવ્યવસ્થિત, સ્વતંત્ર, અને ઉચ્ચ રાજ્ય-જીવન માટે લડાઈઓ કરી પર રાજ્યો ઉપર વિજયો મેળવી પોતાનો મુલક વધારવાની, બીજાં રાજ્યોને પોતાની સત્તામાં આણવાની, અને સામ્રાટપદ મેળવવાની બીલકુલ જરૂર ન હતી; સ્પાર્ટાનો એના બોધથી ઉલટી રીતે વર્ત્યો, અને તેમની પડતી થઇ.

એગિસિલેન્સસ હવે ઘણો જૂદ થઇ ગયેલો હોવાથી તેણે લશ્કરી અધિકાર મુકી દીધો. તેના પુત્ર આર્કિડેમસે, સિસિલીના ટાયોનીસિઅસે મોકલેલાં સૈન્યની મદદથી, ઓર્કેડિયનો ઉપર એક મોટી જીત મેળવી. આ મુદ્દને સ્પાર્ટાનોએ “આંસુ વગરનું યુદ્ધ” એ નામ આપ્યું; કેમકે તેમાં ઘણા દુસ્મનો મુવા પણ સ્પાર્ટન સિપાહ એક પણ પડ્યો નહીં. આ જીત પછી સ્પાર્ટાનો જે પ્રમાણે વર્ત્યો તે, તેઓ કેટલા દુર્બલ થઇ ગયા હતા તેનો સારો પૂગવો છે. અત્યાર સુધી વિજય મેળવવો એ સ્પાર્ટન લશ્કરને એટલી સાધારણ વાત હતી કે વિજય પછી સ્પાર્ટા માત્ર એક કુકડાનો ઉપહાર અર્પણ કરતું; સિપાહો વિજય મળતાં ડુસાઇ જતા નહીં; સ્પાર્ટાના અધિકારીઓ વિજયના શુભ સમાચાર આવતાં હરખાઇ

જતા નદી. સ્પાર્ટનોએ દત્તિદાસક શુદ્ધિદિગ્ધિં અન્ત્રી રીને વર્ણવેલા મેન્ડીનિઆના મહા
 યુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યો ત્યારે પણ એકારોએ એ વિજયનો મુખ મંદેશો લાવનાર ખેપી-
 આને માત્ર જનકેર સ્મૃતિમાંથી યોગક અભિયાનની બેઠ અપી. પણ આ વિજય પત્રી
 આર્કિટમસ પાછો આવતો હતો તે વખતે સ્પાર્ટનો દર્પમાં તેમના જુના નિયમે લુપ્ત
 ગયા અને આ તેને સેવા માગા ગયા. પ્રથમ તેનો બાપ એગિમિલેઅમ આનંદાપૂ સારતો
 તેને બેઠવા કહ્યો અને પછી સ્પાર્ટના બધા અધિકારીઓએ તેને આવકાર દીધો. જુદો
 અને સ્ત્રીઓનાં ટેબિટોશાં નદી મુખી આપ્યાં અને દાય હાંચા કરી કરીને દેવોની શ્રુતિ
 કરવા લાગ્યાં; જાણે કે સ્પાર્ટની યથેચ્છી પડતી આ એક વિજયથી ધોવાઈ ગઈ ન હોય
 અને તેની આધમેચ્છી કીર્તિ પાછી ડગી નીકળી ન હોય. કહે છે કે આ વિજય મળ્યો ત્યાં
 સુધી સ્પાર્ટનો એટલા શરમાઈ ગયા હતા કે તેઓ તેમની સ્ત્રીઓને પોતાનાં મ્હોં બતા-
 વતાં અશ્વયાતા હતા.

જ્યારે હપેમિનોન્ડમે મેસ્મંની નગર પાછુ સ્થાપ્યું અને તેના જુના વતનીઓ બધી
 વિશાઓમાંથી પાઠા આવીને ત્યાં વસ્યા ત્યારે સ્પાર્ટનો તેની ગ્થાપના અટકાવી ચક્રવા
 નહીં; કેમકે હપેમિનોન્ડમ આમે લડવાની તેમની શક્તિ ન હતી. પણ આ બનાવથી તેઓ
 ખુલા ખિન્ન થયા અને એગિસિલેઅમના ગભ્યમા લેકોનિઆ જઈને જ મોટો અને આ-
 આ શ્રીસમાં મૈથી વધારે ફલદ્રુપ મેસ્મંનીનો પ્રાંત તેમના હાથમાંથી ગયો એથી તેમને
 એ રાજા ઉપર શુસ્નો થયા વગર ન રહ્યા. એ પ્રાંત સ્પાર્ટના કબ્જામાં રાખવાની સ્પાર્ટ-
 ની શક્તિ વધી હતી નહીં. તથાપિ તેની સ્વનંત્રતા કબુલ કરવાની એગિસિલેઅસે સાદુ
 ના પાડી; અને આ કારણને લીધે ધીજનોએ સ્પાર્ટ સાથે સંધિ કરવા ખુશી બતાવી
 પણ તે એણે ન સ્વીકારી. દરમિયાન હપેમિનોન્ડમની ચતુરાઈથી એગિમિલેઅસ સ્પાર્ટ
 પછા ખોઈ ખેમવાની આગ્રી ઉપર આવી ગયો. મેન્ડીનિઆ થીબ્સનો સંબંધ છોડી સ્પાર્ટ-
 ટાના પક્ષમાં બળ્યું એટલે એગિસિલેઅમ પોતાના લશ્કર સાથે મેન્ડીનિઆના લશ્કરની
 કુમંડે જવા નીકળ્યો. હપેમિનોન્ડમની જાવણી દિગિઆ નગર આગળ હતી. આ
 ખબર થતાં તે મેન્ડીનિઆનો ન જાણે એમ રાતે નીકળ્યો અને એગિસિલેઅસનું
 લશ્કર જે રસ્તે ગ્થાપાઈતો, મેન્ડીનિઆ જતું હતું તે તજી બીજો રસ્તો લઈ દિગિઆથી
 સ્પાર્ટ તરફ આવ્યો. સ્પાર્ટમાં યોગક જ મિપાહો હતા અને તે તેનાથી મહેલથી લઈ લેવાત
 પણ કાંઈએ એગિમિલેઅમને ખબર કરી એટલે તેણે દોડતો ઘોરશ્વાર મોકલી શહેરને એ-
 તાપ્યું અને પોતે પણ મેન્ડીનિઆ જતાનું પડતું મુકી જતાવળો પાછો આવ્યો. પછી તુરંત
 થીબ્સ લશ્કર યુરોટમ નદી જોળાંથી આવી પ્હોંચ્યું. એગિમિલેઅસે તેની સામે લડવામાં
 જુવાન માણસ કરતાં પણ વધારે સૌંદર્ય દેખાડ્યું. તેણે જોયું કે આ સમય સાવચેતીનો
 નહીં પણ અને તેટલા આંધળા માદમનો હતો. અને એ યમાણે તેણે પોતાની હમેશની
 પદ્ધતિથી 'હલ્લી રીતે વર્ત્તાને જેદરને હપેમિનોન્ડમના હાથમાંથી જતું જતું ઉગારી લીધું.
 હપેમિનોન્ડમ નિષ્ફલ થઈ પાછો ફર્યા એટલે તેણે 'વિજય ગ્લૉબ ગ્લૉબ અને ત્યાં આગળ
 સ્ત્રીઓ અને બાલકોના માબજનાં બાપણમાં તેણે સ્પાર્ટના મિપાહોને ઘણા વખાણ્યા અને
 ક્યું કે સ્પાર્ટએ તેમની કેમવણી માટે જે મહા પરિશ્રમ લીધો હતો તેનો બદલો તેઓ-
 એ આ વખતે વાળી આપ્યો. આ ચતના 'યુદ્ધમાં આર્કિટમમે બહુ ખ્યાન મેળવી. તે અને

તેના સુઠીભર સાથીઓ સ્પાર્ટાની ગલીઓમાં યજ્ઞને એક છેડેથી બીજા છેડે દોડતા; અને જ્યાં દુશ્મનોનું જોર વધારે જણાતું ત્યાં ત્યાં હાજર થઈને અત્યંત જવાંગદર્દીથી તેમને હાથવના; પણ તેમના કરતાં પણ ક્ષીબિડસના પુત્ર આપ્સેડસે વિશેષ પરાક્રમ બતાવ્યું અને સ્પાર્ટાનોને તેમ જ થીબનોને ચક્રિત કરી નાખ્યા. તે ઉચ્ચે અને ખુબસુરત હતો અને મનુષ્ય-કુસુમ જે વખતે અત્યંત શોભીતું જણાયછે તેટલી વયનો એટલે કે ખીલતી છુવાનીમાં હતો. આખે અંજે તેણે મર્દન કરીને તે બેઠો હતો ત્યાં હાક વાગી એટલે તે બખ્તર ધારણ કરવા કે કપડાં પહેરવા પણ ન રહ્યો. પણ માર્ગમાં એક હાથમાં બાંસો અને બીજા હાથમાં તરવાર લઈને દુશ્મનોના મધ્યમાં ધસી ગયો. અને જે જે તેના જ પાટામાં આવ્યા તે સર્વને પૂરા કરતો ગયો. તેને પોતાને એક પણ ધા વાગ્યો નહીં. દેવોએ તેના અસાધારણ પરાક્રમને માટે તેની રક્ષા કરી કે પછી તેનું રૂપ, તેના બાંધો અને તેની નસારસાથી શત્રુઓએ તેને કોઈ દેવ જ જાણ્યો. કહે છે કે તેણે કેરેલા પરાક્રમ માટે એફેરોએ તેને હારસુકુટની ભેટ આપી, પણ તે બખ્તર સંખ્યા વગર ભાગાં ધસ્યો તે માટે નેમણે તેના એક હાજર ડૂકમા (ફે ટેલ'ટ) કંડ કપ્યો.

પછી થોડા દિવસ પછી મેન્ડ્રીનિઆ આગળ બીજું યુદ્ધ થયું. શત્રુની આગલી હારેને હરાવીને ઇપેમિનોન્ડસ તેમની પાછળ વેગથી ધસતો હતો તેવામાં એન્ડ્રીક્રેટીસ નામના એક સ્પાર્ટાને પાછા વળી તેને ધા માયો. કોઈ કહે છે કે એણે બાંસો માયો. કોઈ કહે છે કે તરવાર મારી. સ્પાર્ટામાં તેના વંશજો અધાપિ “તરવારીઆ” ના ઉપનામથી ઓળખાય છે. તેનું આ કૃત્ત્વ એટલું મોટું જણાયું, અને સ્પાર્ટાનોને, ઇપેમિનોન્ડસથી તેઓ બહીતા હોવાથી, તે એટલું રુચ્યું કે એન્ડ્રીક્રેટીસને તેમણે ઘણું માન અને ઘણાં ઇનામો આપ્યાં; અને તેને તથા તેના વંશજોને તેમણે ગળ્યના કરોમાંથી માફી કરી આપી; જેનો લાભ કેલીક્રેટીસ નામના તેના એક વંશજને આજ પણ મળે છે.

આ લડાઈમાં આ પ્રમાણે ઇપેમિનોન્ડસનું મોત થયું એટલે ગ્રીસનાં બધાં રાજ્યોએ કોલકરાર કર્યા. એગિસિલેઅસે જીત કરી કે મેસ્સેની રાજ્ય તરીકે ગણાવું ન જોઈએ અને કોલકરારના દસ્તાવેજ ઉપર તેની સહી ન જોઈએ. પણ ગ્રીસનાં બીજાં રાજ્યોએ મેસ્સેનીને સતંત્ર રાજ્ય ગણી તેના શપથ લીધા; એટલે સ્પાર્ટા એ કોલકરારોમાં ભળ્યું નહીં અને મેસ્સેનીને પાછું જીતી લેવાની આશાથી લડાઈ ચલાવવાના મનસુબા કરવા લાગ્યું. આવી હકને માટે એગિમિલેઅસને દોષ દેવો પડે છે. આખા ગ્રીસમાં સુલેહશાંતિ થતી અટકાવવા અને લડાઈ બનતા સુધી લંબાવવા તેણે દરેક ઉપાય કર્યો. એથી તેની લડાઈ માટેની હદથી વધારે લાલસા પણ જણાઈ આવે છે. વળી સ્પાર્ટાનાં સાધન એટલાં આવી ખુટયાં હતાં કે તેને લોડો પાસેથી ઘણું આકર્ષ ઉતરાણું કરવું પડતું હતું અને તેની સાથે કરજ પણ કરવું પડતું હતું; તથા સ્પાર્ટાને સુલેહશાંતિની ખરેખરી જરૂર હતી અને તે આ કોલકરારથી વિશેષ માનદાની થવા વગર મળી શકતી હતી. અને તો પણ તે એની જીતરેને વગગી રહ્યો. એ બધું શા માટે? સ્પાર્ટાનું માત્રાટ-પદ, તેનું દરિયાનું સ્વામિત્વ, તેની ઘણાં રાજ્યો ઉપરની સત્તા, તેની પ્રતિષ્ઠા એ સર્વ મથું હતું અને પાછું મેળવાય એમ હતું જ નહીં ત્યારે એક મેગ્નેની પ્રાંત માટે આટલો બધો ખોટો દુરામદ કરવો એ કેમ થોડા ગણાય ?

તેની હંઠીના ટેલા પ્રકરણથી તેની આંખી પણ વધારે અપ્રતીક્ષિત થઈ. તેણે હજીમના ટેકાસની નોકરી સ્વીકારી. શ્રીસના મદદ પુરોગામીનો એક જેની ખ્યાલિત આખી દુનિયામાં પ્રસારી હતી, તે પૈસા માટે નોકર થાય અને પોતાના હરદાર રાજા સામે બંદ કરી લેવા એક "લંગલી" ની બાંધતી સેનાનો સેનાપતિ થાય એ ચોખ્ખું દેખાય જ નહીં. તેનું પણ એવીથી વધારે થયું હતું. તેનું શરીર અનેક જાખમો અને જાખમોનાં ચિન્હોથી જરાપ ગમેલું અને જાજર થયેલું હતું. તેણે એસિઆના શ્રીકાંતી સ્વચ્છતા ધરાવ પાસેથી પાછી છતી લેવાના મદદદારમાં પાંચું સેનાપતિનું પદ લીધું હોત તો એ કાર્ય પણ એટલા બધા જદા માણસમાં કુદક દુષ્કારને ચોખ્ખું મણાવ. માણસના કોઈ પણ કૃત્રિમ સુનુદાનની તુલના તે કૃત્રિમ પોતાના સ્વરૂપ ઉપરથી જ નહીં પણ તે માણસનો જમર, તેની ચેતના, તેની સંસ્થિતિ વગેરેનો ધરતો વિચાર કરીને કરવાનો છે. જે કૃત્રિમમાં કે તેના કરનારમાં કોઈ પણ જાતનો અતિશય કે અતિક્રમ જણાય તો તે પ્રચ્છાને પાત્ર નથી. પણ એનિસિમેઅસને આ ધોરણ માન્ય ન હતું. દર કોઈ જાતની દેશસેવા તેને મન કન્ય દત્તી. પેર નિરુદ્ધમી બેસી રહેતું અને મોતની રાહ જોવી એ તેના મનને સૌથી વધારે દીલું હતું. એટલે ટેકાસના દ્રવ્યથી બાંધતી સિપાહોનું મૈત્ર્ય એકદુરું કરીને તથા પ્રથમનો ખાસ સલાહ-કાર તરીકે પોતાનો સાથે ત્રીસ સ્પાર્ટનો રાખીને તે બંધાયેલાં બેઠા.

તે હજીમ પહોંચ્યો એટલે તેની અસાધારણ ખ્યાલિતે લીધે ત્યાંના બધા મોટા અમલદારો તેની સલામ આપ્યા. આખો દેશ તેને જોવા ઉત્સુક હતો અને સોકાનાં ટોળે ટોળાં આવતાં હતાં. પણ જ્યારે તેમણે એક દોરદમામવાળા રાજાને બદલે હરિયા કોહાના ધાસ ઉપર પડેલો અને સાદાં તથા જર્મ કપડાંમણે એક હીંગલે ધરડો માણસ જોયો ત્યારે તેમને પોતાની આસાઓના મુકામદારમાં એ દેખાત એટલો તુચ્છ લાગ્યો કે તેઓ ખડખડ દસવા લાગ્યા અને માંથામાંથી કહેવા લાગ્યા કે "કુમરને ગર્ભ રહે અને ઉદરનો પ્રસવ થાય" એ વાર્તા અર્ધા પ્રત્યક્ષ ખરી પડી. વગી તેઓએ તેને સ્વામતના સરકારમાં શીઠાઈ મેવા વગેરે મોકલ્યાં ત્યારે તેમાંથી તેણે કોટ તથા વાજા અને બનકેલું આભિય સ્વીકારી શીઠાઈઓ મુગંધીઓ આદી પોતાને તથા પોતાના સિપાહોને નિરુપયોગી હોવાથી પાછા વાગવાનો અવિષેક કર્યો; તથા જ્યારે તેમણે આશ્ચર્ય કર્યો ત્યારે તેણે જવાબ દીધો, "બહે ત્યારે એ વસ્તુઓ અમારા મુકામોને આપો," એટલે તેઓ તેના લંગલીપણાથી વધારે અજાણ થયા. ધીએરેરેટમ લખે છે કે તેને હજીમના પેપિરસના પાનના અને કોમલ દારૂ ગમ્યા અને એ જ્યારે થાણે ગયાં આવવા નીકળ્યો ત્યારે એણે થોડુંક પેપિરસ રાખ પામેથી માગી લીધું હતું.

જ્યારે તે ટેકાસને ગયો ત્યારે તેણે જાણ્યું કે તેનું પદ આખા લસકરના સેનાપતિનું નહીં પણ માત્ર તેની બાંધતી સેનાના સેનાપતિનું હતું. અને એથી તે અસંતુષ્ટ થયો. આખા સેનાનો સેનાપતિ ટેકાસ પોને, અને નોકાસેનાનો સેનાપતિ એથ-સવાસી ક્રિશ્ચિઅસ હતો. આ કારણથી શરૂ થયેલો તેનો અસંતોષ શ્રીજ્ઞ કારણોથી વધતો ગયો. ટેકાસ રાજ તેની સાથે તોણાઈ અને અભિમાનથી વર્તતો. એ સર્વ તેને મદન કરતું પડ્યું. અને એ "લંગલી" સાથે તેના એક દલકા સરદાર તરીકે તેની શીનિસિયા કપરની મદદમાં તેને જતું પડ્યું. પછી જ્યારે ટેકાસનો મરો નેકાનેબિસ તેની સામે બંદ કરી લેયો અને

ધજીતવાસીઓએ તેને પોતાના રાજ તરીકે સ્વીકાર્યો ત્યારે એગિસિલેઅસને પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર્તવાની તક મળી, નેક્ટાનેબિસે એગિસિલેઅસ અને કેબ્રિઅસ પાસે એલચીઓ મોકલ્યા અને તેમને મોટાં ઇનામોની લાકડચ આપી પોતાના પક્ષમાં ભળી જવા આકર્ષ્યા. ટેકોસને આ ખટપટની ખબર પડી અને તેણે તેમને પોતાને દગો ન દેવા વીનવ્યો. કેબ્રિઅસે તેનું સાંભળ્યું અને તેની સાથે તે પણ એગિસિલેઅસને સમભવવા લાગ્યો. એગિસિલેઅસે તેમને હુંકો જવાળ દીધો: “કેબ્રિઅસ તમે અહીં તમારા રાજ્યના મોકલેલા આવ્યા નથી, એટલે તમારી પોતાની મરજી પ્રમાણે કરવા મુખનિયાર છો. પણ મ્હારી રિયનિ જીદી છે. ઇજીપ્તવાસીઓએ સ્પાર્ટા પાસે સેનાપતિ માગ્યો અને સ્પાર્ટાએ એ માગણી સ્વીકારી અને પોતા તરફથી મોકલ્યો છે. એટલે ઇજીપ્તવાસીઓ સામે લડાઈ કરવામાં સામેલ થવાનું મારાથી સ્પાર્ટાનો મ્હારા ઉપર એ મુજબ હુકમ આવ્યા સિવાય બીજી શકે એમ નથી.” તેણે પોતાના કેટલાક સરદારોને સ્પાર્ટા મોકલ્યા અને તેમને ટેકોસને વખોડવા તથા નેક્ટાનેબિસનો પક્ષ લેવા બહાનુ કરી. ટેકોસ અને તેના હરીફ પણ સ્પાર્ટા એલચીઓ મોકલ્યા. ટેકોસે સ્પાર્ટાના જીના મિત્ર હોવાનો દાવો કર્યો. નેક્ટાનેબિસે, પોતે સ્પાર્ટાનો ભક્ત હતો અને તેને વધારે લાભ કરી આપવા તૈયાર હતો એમ જણાવ્યું. સ્પાર્ટાએ બન્નેની દલીલ સાંભળી અને પછી જાહેરમાં એવો જવાબ આપ્યો કે “આ બાબતનો નિર્ણય કરવાનો અધિકાર અમે એગિસિલેઅસને આપીએ છીએ.” પણ તેમણે એગિસિલેઅસને ખાનગી આજ્ઞા મોકલી કે “તમારે સ્પાર્ટાને જેમ વધારે લાભ થાય તેમ વર્તવું.” આ આજ્ઞા મળી કે તુરત એગિસિલેઅસ પોતાના લશ્કર સાથે ટેકોસને તજ દબને સામા પક્ષને મળ્યો. અને આ વિચિત્ર કૃત્ય માટે તેણે પોતાના દેશને એથી વધારે લાભ હોવાનું ખ્યાલું બતાવ્યું. એવા ખ્યાલોનો ખેવકાઈને યુરબો ઢાંકવામાં આવે તેથી તેનું સ્વરૂપ કંઈ ફરતું નથી. પરંતુ એ વાત ખરી છે કે સ્પાર્ટાન નીતિનુ ધોરણ જ એવું હતું. ન્યાય અને વશાધારી કરતાં પણ તેઓ સ્પાર્ટાના લાભને વધારે મહત્વ આપતા.

તેનું બાહુતી સૈન્ય ગયું એટલે ટેકોસ નાડો. પણ ઇજીપ્તના મેન્ડીસ નગરમાં નેક્ટાનેબિસનો બીજો એક હરીફ જાગ્યો. તેણે થોડી વારમાં એક લાખ માણસનું સૈન્ય ઉભું કર્યું અને લડવા આવ્યો. નેક્ટાનેબિસે એગિસિલેઅસને જણાવ્યું કે તેમની સંખ્યાથી ખ્હીવાતું નથી; કેમકે તેમનામાંના ધણા ખત્ર કારીગરો અને દુકાનદારો હતા અને કેમ લડવું તે બીવકુલ જાણતા ન હતા. એગિસિલેઅસે જવાબ દીધો કે “તેમના બિન અનુભવ અને અજ્ઞાન માટે જ તેમનો ભય ધરવાનો હતો. યુદ્ધકલાની યુક્તિઓ એ કલામાં નિપુણ હોય તેની સામે જ ચાલી શકે છે. કેમકે તે સાવધ રહેવા અને સામાના મન-મુખા કહી તેની સામે પોતાનો બચાવ કરવા મથે છે અને એમ કરવા જતાં વધારે કુશલ હરીફને જોઇતો લાભ આપે છે. પણ જેઓ કેવલ અજાણ્યા છે તેઓ જોઈ શકતા કે કંઈપના કરી શકતા નથી અને તેથી સામાથી ન ડરતાં ભીંત જેવા ઉભા થઈ રહે છે. કુસ્તીમાં પણ મદદને મદદના કરતાં ચાંબલા જેવો ઉભો થઈ રહેનારો માણસ વધારે હંકારે છે. તુરત નેક્ટાનેબિસના હરીફે એગિસિલેઅસને પોતાના પક્ષમાં લેવા માણુ-મો મોકલ્યાં. નેક્ટાનેબિસ ચિંતામાં પડ્યો. અને જ્યારે એગિસિલેઅસે તેને સલાહ આપી કે સામાવાળો તેના વધારે મોટા લશ્કરથી આપણને ઘેરી લેવા, આપણા દેશના બીજા બાજો

સાથેનાં વ્યવહાર અટકાવવા, અને આપણી હિતચાલોમાં વિદ્ય નાખવા સમર્થ છે; તથા
 જોતાં જિનઅનુભવી લશ્કર મામે લગાઇ લેવાવવાથી આપણને કંઈ લાભ નથી, માટે
 આપણે બનતી ત્વરાથી તેને યુદ્ધ કરવા ફરજ પાડી," ત્યારે તેનો વહેમ અને
 તેની ચિંતા વધી. તેણે એગિસિલેઅસની સલાહથી ઉલટું જ પગથું બધું અને તે એક
 મોટા તથા મજબૂત કિલ્લાવાળા નગરમાં જઈ બસાયે. એગિસિલેઅસ તેના અનિશ્ચયથી
 બહુ ગુસ્સે થયો પણ તે બીજી વાર પણ બદલતાં કે કંઈ પણ કાર્ય વગર પાછો સ્પર્શ
 જતાં શરમાયો, એટલે નેકટાનેબિસની પાછળ તે પણ તેના કિલ્લામાં ગયો.

પણ ત્યારે યતુ આવી પહોંચ્યો અને કિલ્લાને ચેરો ધાવવા લાગ્યો ત્યારે નેકટાને-
 બિમનો વિચાર ફેલો તે તુરંત યુદ્ધ કરવા આતુર થયો. ઓક સિપાઈને પણ એ વાત
 રહી, કેમકે કિલ્લામાં મોરાડીનો સંચદ જોઈએ એટલો મોટો ન હતો. પણ આ વખતે
 એગિસિલેઅસ યુદ્ધ કરવાની નિષ્ફ પરણે આથી હજીમ-ગાસીઓની ખાતરી થઈ ગઈ
 કે એગિસિલેઅસના પેટમાં યાધ-છે અને તેઓ તેને જાંઘર રીતે રાજપદોદ્ધી કહેવા લાગ્યા.
 એગિસિલેઅસ તેમનાં વચન યાંત્રી સહન કરી ગયો, કેમકે તેણે એક ચોળના ઘડી
 રાખી હતી અને તેનો અમલ કરવા માટે તે જોઈતો યોગ આવવાની રાહ જોતો હતો;
 એ યોગ આવ્યો હતો. દુસ્મન નેકટાનેબિસના કિલ્લાની આમપામ મોટી ખાઈ ખોદનો
 હતો. ત્યારે એ ખાઈ પૂરી થવા આવી અને તેના બને છેડા વચ્ચે થોડું અંતર જ
 ખોદવાનું બાકી રહ્યું ત્યારે એગિસિલેઅસે રાજ પડી કે પોતાના લશ્કરને સજ્જ થવા હુ-
 કમ આપ્યો અને તે ગળ પાસે જઈ બેઠ્યો: 'આલો હવે આ તકનો લાભ લઈ રિજય
 મેળવે. હું આજ સુધી બોલ્યો નહોં કેમકે વાન પુટે તો આપણા મનની મનમાં રહી
 જાય. જુઓ આપણા દુસ્મનો આટલી મહેનત કરીને આ ઉડી ખાઈ કરી છે તે જોળ-
 ગીને તેઓ આપણા ઉપર ધમી ચકવાના નથી. જે ભગ હજી ખોદેલો નથી ત્યાં આપણે
 આપણું સ્થાન લઈને તેમના ઉપર ધમીએ. ઓક મિપાઈને જેટલા વેગથી ધસે તેટલો વેગ
 તમે પણ ધસજો. યતુની મોટી મંખ્યા આપણને નડવાની નથી અને તેમનો મોખરો
 આપણા ધસારા મામે ટકી ચકવાનો નથી." નેકટાનેબિસ તેની નિપુણતાથી આશ્ચર્ય
 પામ્યો અને પોતાના માણસો સાથે ઓક સૈન્યની મધ્યમાં આવી ઉભો. તેમનો ધસારો
 મદજ થયો. અને એગિસિલેઅસ ઉપર મોનો વિશ્વાસ ભેરો. પછી તેણે કુસ્તીમાં જેમ
 મલ્લ એક પેશ એ વાર વાપરે તેમ એની એ તકનીક ફરીથી વાપરી. કવચિત્ ન્દાસવાનો
 ઢોંગ કરીને અને કવચિત્ લડવા ઉભા રહીને તેણે દુસ્મનના લશ્કરને પોતાની પાછળ
 ખેંચ્યું અને એમ કરતાં એ ઉડી તથા પાણીથી બરેલી ખાઈઓ વચ્ચે એક સાંકડું સ્થલ
 આવ્યું ત્યાં તેણે તેના આખા લશ્કરને આવવા દઈ મોટું યુદ્ધ કર્યું. તેને વિજય મળવામાં
 કંઈ જ મુશ્કેલી પડી નહોં. દુસ્મનના સમ્પ્રાપ્ત સિપાઈો કપાઈ ગયા, બીજા બાગી
 ગયા, અને તેનું લશ્કર નાશ પામ્યું.

નેકટાનેબિસે એગિસિલેઅસનો ઘણો ઉપકાર માન્યો અને તેને એક સિપાઈો હજીમમાં
 ગામવા આમદ કર્યો પણ આટલાં તે વખતે લગાઈમાં ગુથણું હતું અને તેની નિર્ધન અ-
 વસ્થા છતાં તેને પોતાના મિપાઈોની ચેરહાજરીમાં બાકુની લશ્કર રાખવાની ફરજ પડી
 હતી. એટલે, એગિસિલેઅસ પોતાના લશ્કર સાથે જાતલી ત્વરાથી સ્વદેશ જવા દિનેબર

હતો. નેક્ટાનેબિસે તેને ઘણુંઘણું માન આપ્યું તથા બીજા અનેક ભેટો સાથે તેને સ્પાર્ટાના ઉપયોગ માટે બસો ત્રીસ ટેલંટ રૂપું આપ્યું, અને તેને વિદાય કર્યો. પણ શિયાળો હોવાથી દરિયામાં તેને તોફાન નડ્યું અને તેના બહારો ઘસડાઇને મેનેલેયસના બંદરના ના-મથી ઓળખાતા આફ્રિકાના ઉજડ કિનારાના આગળ આવ્યાં. અને અહીં બહારુમાંથી ઉતર્યા પછી તુરત જ તેનો દેહ પડી ગયો. તે ચોર્યાશી વર્ષનો થયો હતો; તેમાંથી તેણે એકતાળીશ વર્ષ સ્પાર્ટાનું રાજ્ય કર્યું. રાજ્ય તરીકેના તેના પહેલાં ત્રીસ વર્ષમાં આખા ગ્રીસમાં તેના જોટલી પ્રતિષ્ઠા કે સત્તાવાળો બીજા કોઈ ન હતો. લ્યુક્ટ્રાની લડાઈ થઇ ત્યાં સુધી તે જાણે આખા ગ્રીસનો સેનાપતિ અને રાજ્ય ગણાતો હતો.

સ્પાર્ટાનો રીવાજ એવો હતો કે સામાન્ય પદવીના માણસો જ્યાં પડે ત્યાં જ તેમનું દફન થાય, પણ રાજાઓનાં શબ ગમે ત્યાંથી પણ સ્પાર્ટામાં આણવાં પડે. એગિસિલેઅસના શબને શુદ્ધ રાખવા માટે તેના સાથીઓ પાસે મઘ હતું નહીં; એટલે તેમણે તે મીણુ ગાળીને તેમાં રાખ્યું અને એ પ્રમાણે તેને સ્પાર્ટા આણ્યું. તેના પછી તેનો પુત્ર આર્કિડેમસ રાજ્ય થયો. એગિસિલેઅસના કુલનો તેના પછી પાંચમે રાજ્ય એગિસ હતો. એ એગિસ એ નામનો ત્રીજો રાજ્ય હતો; તેણે સ્પાર્ટાના પ્રાચીન નિયમનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો; અને એટલા માટે લિઓનિડસે તેને મારી નાખ્યો.

તેનું પ્રાણદય જામ્યું, ત્યારે તેણે એક જ લખતે બે સીંચા માથે લમ કયા. તેમાંની એક લોહીની ડોરિસ હતી અને બીજી ડાયોનિસિયસ, રાન્યસતા પગથી પડ્યા પૂર્વે વિચલ્ય માટે નિરંકુશ સત્તા સાથે સરખા નિભાયો હતો, ત્યારે તેની સાથે નિભાયેલા સાયરેક્યુસવાસી ઉત્તમ, કુટુંબના દિપ્પારિનમની પુત્રી નામે, એરિસ્ટોમેદિ હતી. તે બન્ને સાથે તે એક દિવસે પરણ્યા હતા અને તે બેમાંથી કયાને તેની પ્રથમ જો યજ્ઞનું માન મળ્યું તે દાણ દહીં ચમતું નહોતું; પાછળથી તે બન્ને ઉપર સરખો સ્નેહ રાખતો; બન્ને જલ્દી તેની સાથે જ લોજન લેતી, અને તે બન્નેને ઓરડે વાગદરતી સવા જતો, સાયરેક્યુસવાસીએ હન્ટતા કે તેમના ગામની રાણી રાજની માનીતી થાય; પણ ડોરિસ પોતાના પરદેશી હોવાના અવશ્યકતા સારું વાગવા કુટુંબના વારસ અને મોટા પુત્રની માતા યજ્ઞને ભાગ્યશાળી નીવડી હતી; જ્યારે એરિસ્ટોમેદી લાંબા વખત સુધી અપુત્ર રહી હતી. ડાયોનિસિયમ પોને એરિસ્ટોમેદીને પુત્ર થાય એમ બહુ હન્ટતો હતો અને તેને ગર્ભ ન રહે એવી જાતની ક્વા ખરાબવાને ડોરિસની મા ઉપર શક પડવાથી તેણે તેને મારી નંખાવી હતી.

એરિસ્ટોમેદીના બાઈ ડાયનનો સત્કાર પ્રથમ તેની બહેનને લીધે થયેલો; પણ પાછળથી તે પોતાના દાહપંચ અને દુષિયારીથી પોતાના અનેવીનો પ્રીતિપાત્ર થયો તે એટલે સુધી કે તેણે પોતાના ખંજનચીને કુટમ કરેલો કે ડાયન જે માગે તે તેને આપતું; પણ કદાચ દરેક દિવસે તેને આપવામાં આવે તેની પોતાને ખબર આપ્યાં કરતી. હવે ડાયન મૂળથી ઉત્તમ કુરબાવનો, ઉદારચરિત, અને અગ્ર દિનિતવાળો નર હતો અને આ ઉત્તમ ગુણો પ્લેટોના સહવાસથી ઓર વૃદ્ધિ પામ્યા; કારણ કે કમ્પરી પ્રેરણાથી જ એ ફિલસુફ શીશ્વમાંથી સાયરેક્યુસ આવ્યો અને ડાયનના પરિચયમાં આવ્યો; જેમાં પરિણામ તરીકે મિસિલીવાસીઓએ પોતાની શુભાવેલી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી અને પોતાના ઉપર સ્થપાયેલી નિરંકુશ સત્તાને ઉમેદી નાખી. ડાયન ઉમરે બાલક હતો છતાં પ્લેટોના શિષ્યોમાં સર્વથી વધારે આમાક અને સદ્ગુણનું વર્તન કરવા માટે હમેશ આતુર હતો, એમ પ્લેટો જણાવે છે. તેમ જ તેનાં કાંધો પણ એ જાળતની સાબિતી આપે છે; જો કે તે એક “ટાપરન્ટ” ના હાથ નીચે ઉછર્યો હતો અને એક તરફ ગુલામચિરિ અને તાબેદારી ઉદાવતાં શિષ્યો હતા, તેમ જ બીજી તરફ હલકા મોલ, શેખ અને ખાલી સ્વચ્છંદ, જેમાં સાધારણ વર્ગ પોતાનું અર્થે સુખ મગ્નુ લે છે, તેનો પણ તેને પરિચય હતો; છતાં તેણે ફિલસુફી અને જ્ઞાનનો સ્વાદ સાંપ્યો કે તુરંત તેના આત્માએ જ્ઞાનનો લવ પકડી લઈ યુવાનમાં સદન હોય છે એવા ભોગપણથી માની લીધું કે એ જ્ઞાનની અસર ડાયોનિસિયમ પર પણ સરખી જ થશે અને તેટલા માટે તેણે તેને સમજાવીને હા પડાવી નવરાસને પ્રસંગે પ્લેટોની સુલાકાત કરાવી. એ સુલાકાત દરમિયાન વાતચિતનો વિષય મનુષ્યના સદ્ગુણનો અને તેમાં સુખ્યત્વે કરીને સંદનથીલતાનો નીકળતાં પ્લેટોએ દલીલ કરી કે બધા મનુષ્યોમાં ને ખાસ કરી “ટાપરન્ટ”માં તો એ ગુણ બિચકુલ ઝેરહાન્ય હોય છે અને એ ઉપરથી ન્યાય, વિષે વિવાદ આવતાં, પ્લેટોએ ન્યાયી યુરપના સતોથી આત્માની સાથે અન્યાયી પ્રકૃતિની દુઃખી સ્થિતિ સરખાવતાં એ દલીલ ડાયોનિસિયમને પોતાને ઉદેશીને કરતી લા-ખર્જવાથી તેને ખોલું લાગ્યું, અને તેમાં બાકીના આત્મોએ દલીલ સાંભળી રજીત થયેલા હોવાથી તેને વધારે ગુસ્સો મ્હડતાં તેણે પ્લેટોને પ્રશ્ન કર્યું: “આપનું શા હેતુથી સિસિ-

લીમાં પધારું થયું છે?" પ્લેટોએ જવાબ આપ્યો: "હું એક મુદ્દગુપ્તી, ગુદ્ગુદ્યની, શોધમાં અહીં આગ્યો છું". "ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી તરફ દોડત ગઈ છે", ડાયોનીસિયસે જવાબ વાળ્યો. ડાયને ધાવું કે તેનો ગુસ્સો કંઈ વધારે ખરાબી નહીં કરે એટલે, પછી પ્લેટોની વિનંતિપરથી તેને એક બહાણ પર બેઠાગયો કે તેથી તે ગ્રીસ જઈ પ્લેટોને, પણ એ બહાણ પોલીસ નામના સ્પાઈનરું હતું; તેને ડાયોનીસિયસે ખાનગી રીતે સમજાવ્યો કે ગમે તેમ કરી પ્લેટોને રસ્તામાં મારી નાંખવો. અથવા તે ન જાને તો તેને ગુલામ તરીકે વેચી નાંખવો. અને ઉમેરું કે પ્લેટો ન્યાયી પુરુષ હોવાથી તેને તેથી કંઈ ઇર્ષ્યા નહીં સાચ કેમકે તેની સ્વતંત્રતા જરો તોપણ એ ફિલસૂફના સિદ્ધાંત પ્રમાણે તો આત્માનું સુખ બાલ્ય વસ્તુઓથી સ્વતંત્ર છે એટલે એને તો કંઈ જ ઇર્ષ્યા થવી સંભવીત જ નથી.

તે પરથી પોલીસે પ્લેટોને ઇછિના લઈ જઈ સાં ગુલામ 'તરીકે વેચ્યો. તે વખતે ઇછિનાવાસીઓ એથન્સવાસી સાથે વિષદમાં હોવાથી તેઓએ એવો ધારા કર્યો હતો કે તેમના કિનારાપર જે કોઈ એથન્સવાસી પકડાય તેને ગુલામ તરીકે વેચી નાંખવો. આ સર્વ છતાં ડાયને ડાયોનીસિયસની મહેરબાની ખોઈ નહીં. ઉચ્છું એને મહત્વનાં કાર્યો, સો-પવામાં આવતાં; અને ખાસ કરી તેને કાર્યજ એલચી તરીકે મોકલવામાં આવ્યો, જે કામમાં તેને ધણો યશ મળ્યો. તે ઉપરાંત ડાયોનીસિયસ પાસે સ્વતંત્રતાથી બોલનાર, તે એક જ હતો; બીજા કોઈની તેની આગળ ચોખ્ખું બોલવાની હિંમત થતી નહીં. દાખલા તરીકે ડાયોનીસિયસે એક વખતે ગેલનના કારબારને વખોડી કાઢી, તેના નામને, ઉર્દાથી કત્તું કે ગેલનરું એ સિસિલીમાં હાસ્યનું પાત્ર છે. આ શ્લોકથી જ્યારે બીજા આનંદ પામ્યા ત્યારે ડાયને જવાબ આપ્યો "તમને જે નિરંકુશ સત્તા મળી છે તે ગેલનને લીધે; પણ તમારા પોતાના દાખલા પરથી તો હવે કોઈ બીજાને નિરંકુશ સત્તા મળે. તેમ નથી." કારણ કે ગેલને બતાવી આપ્યું હતું કે એક શાસન સર્વ પ્રકારના શાસનોમાં ઉત્તમ છે; જ્યારે ડાયોનીસિયસે એને સર્વથી અધમ શાસન તરીકે બતાવ્યું.

ડાયોનીસિયસને ડારિસને પેટ ત્રણ છોકરાં થયાં અને એરિસ્ટોમેદોને પેટ ચાર થયાં; તેમાં બે પુત્રીઓ હતી. તેનાં નામ સોક્રોસાઇની અને એરીટી હતાં. સોક્રોસાઇની પોતાના સાવકા બાઈ ડાયોનીસિયસ ન્હાના વેરે પરણી અને એરીટી તેનાથી ન્હાના થીઓરાઇડિસને પરણી, અને તેના મરણ પછી તે પોતાના મામા ડાયન સાથે પરણી. હવે જ્યારે ડાયો-નીસિયસ મરણ પધારીએ પડ્યો હતો ત્યારે એરિસ્ટોમેદોનાં બાળકો સંબંધી કહેવા ખાટે ડાયન તેની પાસે ગયો પણ તેના વારસની સાથે સલાહ રાખવા ખાટે વેંઘોએ તેને વાત-ચિત કરવાની મના કરી અને ટાઇમિઅસના કહેવા પ્રમાણે દર્દીએ જ્યારે ઉઘ્ઘની દવા મારી સારે તેઓએ એવી સખ દવા આપી કે તે ધેનમાંથી કદિ જાગ્યો જ નહીં.

૬ 'ગેલન' એ સિસિલીનો 'ગેલટ' છે. એલટને અર્થે હાસ્યનું પાત્ર એવો શાય છે.

ગેલન એ મૂળ સિસિલીના ગેલા શહેરના 'હાયર'ટ' હિપોક્રેટિસનો સરદાર હતો; પણ તે હાયરન્ટના મૃત્યુ પછી પોતે સત્તા હાથમાં લીધી; અને લાંબી સાધરેક્યૂસ ઉપર પૈસાદાર વર્ગને મદદ આપવાને બદલે બેઠી જઈ, તે શહેર પણ ખર્ચાથી પડ્યો અને રોમ્નધાની ગેલામાંથી ફેરવી સાધરેક્યૂસમાં ફરી. ઇ. પૂ. ૪૮૦ ઇર્ષ્યજનિયનો સાધરેક્યૂસ પર ચડેલી ઓર્કિસા તેમને તેણે સખ હાર ખવરાવી. ઇ. પૂ. ૪૭૮ માં તેનું મૃત્યુ થયું અને તેની પછી તેના બાઈ હીનો કાર્યકેટ' થયા.

ડાયન.

મહારા બહાલા સેનેશિયો સિમેનિડિસ કવિ કહે છે તેમ ટ્રોયના વિગ્રહ વખતે ડો-
રિન્થવાસીઓ દુસ્મનના કૈન્યમાં બંધા હતા તે માટે ટ્રોયવાસીઓ ગુસ્સે થયા ન હતા;
કેમકે તેમના મિત્રવર્ગમાંનું ડોરિન્થસનું કુટુંબ અસલ ડોરિન્થથી ઉતરી આવેલું હતું.
એ જ પ્રમાણે ગ્રીક કે રોમન પ્રજામાંથી એકેને એકેટલા ઉપર રોય કરવાનો હક નથી
એ આ પુસ્તકનાં ડાયન અને જૂટસનાં જીવનકાંડ ઉપરથી જણાશે. કારણ કે ડાયન એ
ખેટોનો શિષ્ય હતો; તેમ જ જૂટસે ખેટોની શાલામાં શિક્ષણ લીધું હતું; એટલે તે બેને
એક જ કસરતશાળામાંથી નીકળેલા એ મહત્તની સાથે સરખાવી શકાય. બન્નેએ પોતાની
વર્તણૂક કે જેમાં બહુ સરખાપણું હતું તેથી “રાબની બાબતોમાં કંઈ કામ પાર પાડવા
માટે હાલપણુ અને ન્યાયવૃત્તિની સાથે સંપત્તિ અને અનુકૂળ કુદરત પણ જરૂરનાં છે” એવી
પોતાના ગુરૂની કંઈકે જી ખાડી આપી હતી. પણ હિપોમેકસ મહા પોતાના શિષ્યો માટે
કહેતા કે “હું મહારા શિષ્ય, બન્ને કંઈ બાર જ ઉપાડીને ચાલ્યો જતો હોય, તો પણ તેને
દરથી ઓળખી કહાડું છું.” તે પ્રમાણે જે લોકોને ફિલસૂફીનો પાત્ર બેઠો હોય છે તેઓ-
ની રીતબાતમાં અને ચાલચલનમાં દેખાઈ આવે એવી છાપ પડી રહેતી હોવી જોઈએ.

છતાં અકસ્માતથી જ આ બે વીરોનાં જીવનોમાં સમાનતા આવી હતી. અને બન્ને
પોતાની ધારેલી મુરદ જેને માટે તેમણે અથાગ શ્રમ વેઠેલો તે પાર પડે ત્યાર પહેલાં
કવચતે મૃત્યુવરા થયા હતા. તેઓના મૃત્યુ વખતનો એક વિચિત્ર બનાવ એ હતો કે
તેઓને બન્નેએ એક ભંડકર દેખાવથી તેમના મૃત્યુની આગાહી મળી હતી. દુનિયામાં
કેટલાક એમ પણ કહે છે કે કોઈ પણ જણ પોતાની શુદ્ધિમાં જૂતને દેખી શકે જ નહિ.
એવા દેખાવો તો સ્ત્રીઓ, બાળકો અને નબળા મનના પુરુષોને જ દેખાય છે. અને તેઓ
પોતાની નબળાઈની દ્રવ્યનાઓને દેવી ચમત્કાર રૂપે માની લે છે. પણ જો ડાયન અને
જૂટસ જેવા દહ અને તત્વજ્ઞાની પુરુષો જેના મગજમાં વહેમ કે નબળાઈનો શેષ પણ
હોતો નથી, તેઓ જો જૂતના દેખાવોને સલ તરીકે માની, તે બિના પોતાના મિત્રમંડલમાં
પણ જણાવે, તો પછી દરેક માણસની પાછળ એક એક જૂત હોય છે અને તે તેમને
બધ પમાડી સદ્ગુણના રસ્તાથી વિચુખ્ત કરવાના પ્રયત્ન કરે છે અને તે એટલા માટે કે
તેથી તેઓ સદ્ગુણી જીવનથી પોતા કરતાં સારી સ્થિતિએ પહોંચી શકે નહીં એ પ્રાપ્તિ-
નોની માન્યતા આપણે શા માટે ન માનવી એ મારાથી સમજી શકાતું નથી. તો પણ આ
વિવાદ બીજા પ્રસંગ પર રાખી, આ જીવનકાંડના બારમા પુસ્તકમાં ડાયન અને જૂટસનાં
ચરિતો અનુક્રમે આપવાં શરૂ કરું છું.

વૃદ્ધ ડાયોનીસિયસે નિરંકુશ સત્તા અખતિયાર કર્યા પછી તુરત સાયરેડ્સવાસી
દમોક્રેટિસની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યું. પણ નવી સત્તા બરાબર જામવા પહેલાં બંડ ઉઠાવું તે
વખતે પ્રજાએ તે રાણીને એટલા બધા શાપ આપેલા કે તેની શરમમાં ને શરમમાં તેણે
પોતાના પ્રાણ નિસર્જન કર્યા. પછી જ્યારે ડાયોનિસિયસે પોતાની સત્તા ફરી સ્થાપી, અને

તે પછી તેનો પુત્ર ન્દાનો ડાયોનીસિયસ ગાદી ઉપર આવ્યો; તેણે મંત્રિમંડળની સલાહ મારી તે વખતે સંસ્થાનની તે વખતની રિયનિ અને તે સંબંધમાં લેવા જોઈતા ઉપાયો ઉપર ડાયને એવું વ્યાખ્યાન આપ્યું કે બીજા બધા રાજ્યનીતિકુશલતામાં તેની આગળ કેવલ બાલકો જેવા જણાયા પોતાની સ્વતંત્ર સલાહથી તેણે બતાવી આપ્યું કે જેઓ સલાહ આપતી વખતે રાજ્યના કાયદા તરફ નજર ન રાખતાં રામના વચણ તરફ નજર રાખે છે, તેઓ ખરા સલાહકાર નહીં પણ રામની મરજીના મુકામ કહેવાવા જોઈએ. પણ તેઓ વધારે ચોંંચા તે તે નજીકમાં આવેલા કાર્યો સાથેના વિગ્રહ મુબંધે તેણે જે સલાહ આપી તેથી; કારણ કે તેણે કશું કે જો તમારે સલાહ કરવાની ખુશી હોય તો હું પોતે આફ્રિકા જઈ આપણો મરતબો સચવાય એવી ચરતોથી કોણકચરો કરી લાવવા તૈયાર છું. અને જો તમારે લાડું હોય તો હું મ્હારે પોતાને ખર્ચે પચાસ વ્હાપુ તૈયાર કરાવી આપી, તેમનું ચાલુ ખર્ચ પણ મારા પદરથી પૂરું પાડી લગામમાં બાગ લેવા તૈયાર છું.

ડાયોનીસિયસ તેનો મહાન ભાવ જોઈ ખુશ થયો પણ બીજા દરબારીઓએ એથી પોતાને હલકા પડેલા જોયા. તેઓએ તેટલા માટે ડાયને નીચો પાડવાને પ્રયત્નો આરંભ્યા અને તેમની દુષ્ટ વૃત્તિઓ જે જે નિંદાઓ તેમને સૂઝાતી તે તે નિંદા પ્રવર્તાવવા તેઓ ચૂક્યા નહીં. તેઓએ રામને ભરાયું કે ઉપલી ઉદારતા બતાવવામાં તેનો ખરો હેતુ સમુદ્ર ઉપર પોતાની સત્તા સ્થાપિત કરી પછી પોતાના બાણેજ માટે રાજ્ય ખૂંચવી લેવાનો છે. ખરખર, ડાયને તરફના તેમના ધિક્કાર અને દેવનું મુખ્ય કારણ તો તેનો ઝંભીર સ્વભાવ અને તેનું નિષ્કર્ષક ચારિત્ર હતું. બધાં વિકારનું સામાન્ય હોય છે ત્યાં નિર્દુષ્ટ સત્તા નિલાવણ થાય છે. જેમ અગ્નિમાં લોહું નરમ થાય છે તેમ ડાયોનીસિયસે મુલાનીના મોજશોખમાં સત્તાની તીક્ષ્ણધાર ખૂંચી કરી નાખી અને જે નરમાસની સિસિલી-વાસીઓ પોતાના રામના સદ્ગુણમાંથી આશા રાખતા ન હતા તે નરમાસ તેમને તેની નિર્બંધતા અને સ્વચ્છંદીપણને લીધે મળી. આવી રીતે નિર્દુષ્ટ સત્તાની લગામો જેને વૃદ્ધ ડાયોનીસિયસ મિથ્યમિમાનથી વગર જેવી જણાવતો હતો તે તે લગામો લંપટ અને નિર્બંધ હાથમાંથી ધીમે ધીમે સરી ગઈ. કહે છે કે આ લંપટ કુમાર કોષ કોષ વખત પોતાની નિશાખાજી વગરચટકે નેતું દિવસ મુખી આવૂ રાખતો; અને તે દરમિયાન તેની હાજરીમાં એક પણ સાવધ પુરુષ જઈ શકતો નહીં, અને કેવલ નિશાખાજી, બભિચાર, નાયગાન, અને હુમ્મરકરી આત્મા કરતાં.

ડાયનેનું ચારિત્ર આથી તદ્દન ઉલટું હોવાથી ડાયોનીસિયસના દરબારીઓની દુશ્મની સહજ સમજી શકાય તેવી છે. અને એ તેઓના દુર્ગુણમાં બાગ લેતો નહીં તે પછી તેઓએ તેના સદ્ગુણોને પણ દુર્ગુણોનાં નામ આપવા માંડ્યાં. તેના આભિર્ચને તેઓ અભિમાન કહેતા; તેના સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાનને તેઓ ઉદ્ધતાઈ લેખતા; અને તેઓના બેશરમ વિલાસોમાં બાગ ન લેવામાં તેની હલકાઈ માનતા. એટલું ખરું કે તે કુદરતી રીતે ગળીર હતો અને મગતાવગ્ર સ્વભાવનો નહોતો; અને તેથી ખુશખદપરિચીન મુલાન રામને તેના ઉપર અભાવ થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેના અંગત મિત્રો જેઓ તેના ઉદાર સ્વભાવ અને સત્યામદી વર્તન પર રિદા હતા તેઓ પણ કરેના કે તેનો અધિવનસાર સ્વભાવ એ સ્નેહીઓના પરિચય અને રાજકીય પ્રગતિની આટે આવતો હતો અને જાહેર

નિમ્ન તેને ખોતાવતું ન હોય તેમ પ્યેટાએ પણ એક પત્રમાં તેને ચેતવણી આપી હતી કે તેનો ગભીર ભાવ ગળજીય પ્રવૃત્તિથી પ્રતિકૂળ હતો. માટે તે છોડી દેવો; કારણ એ તો જોએ એકાંતવાસી હોય તેને જ ઘટે. છતાં મમયની જરૂરીયાત અને ગળપસતાની નાખણી સ્થિતિને લીધે ડાહ્યોનીમિયમને પોતાની વૃત્તિની વિરુદ્ધ હંચા હોવાપર તેને નાખવાની ફરજ પડી હતી અને એ મિના ડાહ્ય પોતે સારી રીતે મમજતો હતો.

ડાહ્ય માનતો હતો કે ગળની અગોચ્ર વર્તણૂકનું કારણ ખગળ શિક્ષણ અને અજ્ઞાન હતું અને તે પરથી તેણે જે સાંભળતું વલણ માનસિક કેળવણી તરફ હોય છે તે સાંભળતો જોખ તેના મનમાં ઉત્તેજિત કરવાના પ્રયત્નો આદર્યા. ડાહ્યને આશા હતી કે એ ઉપાયથી રાજ પ્રથમ સદ્ગુણ તરફ અભાવની નજરથી નેનાં અટકશે અને પછી એ માર્ગ તરફ પોતાની ખુશીથી દોગશે. યુવાન ગળ સ્વભાવે ક્ષ્મ દુષ્ટ નહતો પણ તેના પિતાના મનમાં એમ હતું કે મ્હારો પુત્ર વિદ્યા ભણુગે અને ડાહ્યા અને સદ્ગુણી પુત્ર-ગોના પરિચયમાં આવશે તો તે કદાચ પોતાની મામે લડવા ઉઠશે અને તેટલા માટે તેણે કુવરને સખ જાપતા હેઠળ રાખેલો હતો, જ્યાં અજ્ઞાન અને ખીજા કોઈ ઉદ્યોગને અભાવે તે માત્ર ટેબલ, ખુરશી, ન્હાના રથ વગેરે લાકડાંના ઉપરકર જનપત્તાં સિખ્યો હતો. ખરેખર તેનો બાપ એટલો બધો બહેમી હતો કે તે હજમને અત્માથી પોતાની હજમત કરવા ન દેતો, પણ પોતાના એક નોકરની મદદથી જગતા કોપવાથી પોતાના વાળ બાળી નાખતો તેનો ભાઈ કે તેનો પુત્ર પણ પોતે પ્હેરેલા કપડાથી તેની પામે જઈ ન શકતો, પણ જ્યારે જતુ હોય સારે ખીજાઓની મારફતે તેના પણ કપડા ઉતારી લેવામાં આવતા અને પછી ખીજા કપડાં આપવામાં આવતાં જે તે પ્હેરી તેની પાસે જતો. એક વખત તેના ભાઈ લેપ્ટાઇનિમે વાતચિતમાં અમુક સ્થાનનો નકશો બતાવવા એક મોડીખાનના હાથમાંથી ભાથો લઈ તે વડે આપૃતિ દોરી સારે તે એટલો બધો શુભ્સે થયો કે જે મિપાઇએ એ ભાથો આપેયો તેને તેણે દેહાત દડની શિક્ષા કરી. તે કહેતો કે તેના જે મિત્રો ડાહ્યા અને ફર્દશિં હતા તેઓનો તેને બહુ અપિશ્વાસ હતો અને તેનું કારણ એ કે એવા પુરુષો ખીજની તાબેદારી ઉઠાવના કરતાં પોતાના હાથમાં સત્તા લેવી વધારે પસંદ કરે. વળી માર્સિઅસ નામના એક માણસને તેણે પોતે જિંચા હોવાપર અડાબ્યો હતો તેને તેણે મારી નાખ્યો તે એટલા ઉપરથી જ કે માર્સિઅસને ચપ્પુ આપેલું કે તેણે રાજતુ ખૂન કર્યું. ડાહ્યોનીસિયમે અનુમાન કર્યું કે તેનું મતનું ચપ્પુ તેના દિવસના તરંગો ઉપરથી જ આવેલું હોતું જોઈએ. આટઆટલો બહેમી અને દિવકારો છતાં પણ એ ડાહ્યોનીસિયસ, પ્યેટાએ તેને દુનિયામાં સર્વથી ગંભીર નગ કહેવાની આનાકાની કરી તે માટે પ્યેટા ઉપર ગુસ્સે થયેલો.

આપણે જણાવી ગયા તેમ ડાહ્ય માનતો હતો કે ડાહ્યોનીમિયસનું અનિયમિત જીવન તેના અજ્ઞાનને આભારી છે, એટલે તેણે તેનું અભ્યાસમાં ચિત્ત પરોવવા અને ખાસ કરી રિલસુદેના રાજ જેના પ્યેટાને ખોવાની મગાવવાને ઘણો આગ્રહ કર્યો અને તેણે ઉમેર્યું. “જ્યારે પ્યેટા આવે ત્યારે જિવકુલ વખત ખેલા સિવાય તેનું શિક્ષણ લેવાનો આગ્રહ કરજો, તેના શિક્ષણથી તમારો સ્વભાવ મદ્ગુણ તરફ આકર્ષશે, અને સૌંદર્ય અને પૂર્ણતાની જે દૈવી મૂર્તિએ આ જગતને અન્યવચ્ચિત પગભાણુઓના મમુદમાંથી

વ્યવસ્થિતરૂપમાં લાગી મુક્યું છે તેના જેવા થવાના પ્રયત્ન કરશે એટલે તમે તમારું વાસ્તવિક મુખ મેળવશો અને તે સાથે તમારી પ્રજાનું મુખ મેળવવા પણ સમર્થ થશો. તમારી પ્રજા જે અત્યારે તમને બ્હીકથી નમે છે તેને તમારા ન્યાય અને મિનાયારથી તમે પિતા તરફ ધટે તેવા વાતસલ્યથી તમને નમતાં કીજવશે. અને એક નિરંકુશ સત્તા ધીરને રથાને તમે અદેખર રાજા થશો. તમારા પિતા કહેતા કે બ્હીક, તામ, નૌકાઓ અને મૈન્ય એ મત્તા જાગવવાની વજ્રમય સાંકડો છે. પણ એમ નથી; એના કરતાં મુઠ્ઠા ન્યાય અને બલમનસાઈ જે માન, જે રનેહ અને લાગણી પોતા તરફ ખેંચે છે તે રાજ્યસત્તાને બાંધનારી વધારે મજબૂત સાંકડો છે. વળી જે રાજકુમાર પોતાની પ્રજાના કરતાં સ્થિતિમાં, પોશાકમાં, નિવાસસ્થાન અને રહેણીમાં આટલો બધો અદ્વીયાનો હોય, તે પોતાની પ્રજાના એક સાધારણ પુરુષ કરતાં વાતચિનમાં અને અકલ્પમાં અદ્વીયાનો ન હોય અને પોતાના માનસિક અહેસને પણ એના પ્રમાણમાં શુદ્ધગારે નહીં એ તે રાજકુવરને નીચું જોવરાવનારું છે.”

રાયન વારંવાર ગંજને આ પ્રમાણે વિનવતો હતો અને વખતેવખત પ્લેટોની દલીલો કહી સંભળાવતો હતો તે પરથી આખરે રાજાને પ્લેટોનાં બાણો સંભળવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ. આ પરથી તેણે પ્લેટોને બોલાવવા કેટલાક પત્રો એથન્સ મોકલ્યા અને તે ઉપરાંત રાયને પણ ખાનગી પત્રોમાં એ વિનંતિ ફરી કરી. વળી હટાધીના પાછથેગોરસની સાખાના શિલ્પમુદ્રાએ પણ એક વિનંતિ પત્ર મોકલ્યું કે તેણે આ સત્તાના બલથી વધી ગયેલા મનના યુવાન રાજાને શિલ્પશીના ઉત્તમ વચનોથી સુધારવે. પ્લેટો પોને કબૂલ કરે છે કે ખરે શિલ્પમુદ્રા મિદાંતમાં તેમ જ ચારિત્રમાં શિલ્પશીનો ઉપદેશક અને માર્ગદર્શક હોવો જોઈએ. અને જો એ રાજકુમારની વૃત્તિઓ સુધારી શકાય તો તેના સુધારાથી તેના ગાંભીર્યની અન્યવસ્થા પણ દૂર થશે એ ઉમેદથી, પ્લેટોએ આ સર્વેની વિનંતિ માન્ય કરી.

રાયેનીસિયસના વર્તનમાં ફેરફાર થશે એવી બ્હીકથી રાયનના શત્રુઓએ રાજાને સલાહ આપી કે દેશનિકાલ થયેલો ફાલ્સિસ્ટસ જે વિદ્વાન હતો અને પોતાની વિદ્વતા નિરંકુશ સત્તાના બચાવમાં તાપરતો હતો તેને પાછો બોલાવવો, અને તેઓની ધારણા આ માણસને પ્લેટો અને તેની શિલ્પશીની વિરદ મામે પક્ષ સમર્થન કરવા ઉમેા કરવાની હતી. પ્રથમથી જ ફાલ્સિસ્ટસ એ શુદ્ધમી રાજ્યસત્તાનું એક મુખ્ય હથિયાર હતો અને તેણે એ સત્તાની તરફેણમાં લાંબા વખત સુધી કિલાની સરદારી ભોગવી હતી. કહે છે કે જદ્દ ડાયોનીસિયસની મા સાથે તેને આટો બદલાર હતો. અને વળી એટલું વિશેષ કે તે બિના રાયેનીસિયસ પોને બાણતો હતો. એ અને તેમ હોય પણ જદ્દ રાયેનીસિયસના બાણ લેપ્ટાઈનિસની સ્ત્રીને રાયેનીસિયસથી એ પુત્રી થયેલી હતી તેમાંથી એકને લેપ્ટાઈનિસે રાયેનીસિયસને ખજર આપ્યા વગર ફાલ્સિસ્ટસ સાથે પરણાવી એટલે રાયેનીસિયસે ગુસ્સે થઈ તે સ્ત્રીને બંદીખાને નાખી અને ફાલ્સિસ્ટસને દેશનિકાલ કર્યો હતો. ફાલ્સિસ્ટસ પોતાના મિત્રો પાસે એડ્રિઆમાં નકાસી ગયો; જ્યાં એમ સંભવીન છે કે તેણે પોતાના સિસિલીના ઇતિહાસનો મોટો ભાગ રચ્યો. જદ્દ રાયેનીસિયસના વખતમાં તે પાછો સિસિલીમાં આવ્યો નહીં. અને આપણે કહ્યું તેમ રાયેનીસિયસના યુદ્ધ પછી રાયનના શત્રુઓએ તેને પાછો બોલાવ્યો. તેનાં નિરંકુશ સત્તા વિષેનાં સિદ્ધાંતોની તેમને મરજ હતી અને એ

પાછો શ્યો કે તુરત એ સિદ્ધાંતોને તે અમલમાં મુકવા લાગ્યો.

તે જ વખતે હાયનની નિંદા અને તેના પર આરોપો રાજને કાને પહોંચવા લાગ્યાં; રાજ્યસત્તાને ઉમેડી નાંખવાનું કાવતું રચવાના હેતુથી થીઓડોસીસ અને હિરેકલાઇડસ સાથે પત્ર વ્યવહાર ચલાવવાનો તેના ઉપર આરોપ મુકાયો. અને એટલું ખરું છે કે પ્લેટોની અસરથી તેનો જીવન જોછો થવાની અને પોતાની સત્તા નરભાશ અને ન્યાયી-પણે વાપરતો જોવાની હાયનને આશા હતી; અને જે રાજ હકીકતે રહી સુધરવાની આશા ન રહે તો તેને પદબ્રષ્ટ કરી સાઇરેમ્પ્સમાં ફરી પ્રજાસત્તાક સંસ્થા સ્થાપવાનો પણ તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો; હાયનના મત પ્રમાણે સિલ્લાસનના અભાવે પ્રજાસાસન એ જીવનની સત્તા કરતાં ઘણું દરજ્જે પસંદ કરવા યોગ્ય હતું.

આવી સ્થિતિ દરમિયાન પ્લેટો સિસિલી આવ્યો. શરુઆતમાં તેને સાદું આદરમાન મળ્યું અને રાજનો એક સુરોભિત શણગારલો રથ તેને લેવા આવ્યો; અને પ્લેટોના સહિસસામત પ્લોચવા માટે અને તેને લીધે તેને મળેલા માન અને ફાવવાને માટે આ-ભારની લાગણી પ્રદર્શિત કરવા માટે દેવતાઓને હવિ અર્પણ કરવામાં આવ્યા; પ્રજાને પોતાનો રાજ જમદી સુમાર્ગે જશે એવી આશા બેઠી; તેઓએ દરબારની ઝંદર અપાતી જ્વાહરોમાંની રીતભાત ફરી ગયેલી જોઈ અને દરબારીઓની આશયક્ષમતામાં આગળ ન દેખાયેલો સુખ જોયો; રાજ પોતે, જેને મુલાકાત આપતો, તેની સાથે નમ્રતાથી વાતચિત કરતો. વિદ્યાને શોખ અને શિલ્પસુદ્ધાને અભ્યાસ જ્યાં ત્યાં સાધારણ ઘઈ ગયાં અને રાજમહેલની જુદા જુદા આરંગઓમાં જાણે એટલી શાળાઓ હોય તેમ વિદ્યાર્થીઓ જમીન ઉપર ધૂળ વેરણી તેમાં જૂમિતિની આકૃતિઓ કાઢતા હતા. આ પછી યોગ્ય વખતમાં કિ-લ્લામાં અમુક ધાર્મિક ક્રિયાને પ્રસંગે અગ્રેમર ક્રિયા કરાવનાર રાજનું રાજ્ય લાંબો વખત સુધી આશે એરી હમેશ મુજબ પ્રાર્થના કરતો હતો ત્યારે હાયેનીસિયસ બોલી ઉઠ્યો. 'હવે અમારી ઉપર શાપ વર્ષાવવા બંધ કર.' આથી હાઇલિસ્ટસ અને તેના પક્ષના લોકોને ઘણી નિરાશા ઉપજી. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે જે આટલા દુકા વખતમાં પ્લેટોએ રાજમાં આટલો બધો ફેરફાર કર્યો છે તો લાંબા વખતમાં તે શું નહીં કરી શકે !

એટલા પરથી તેઓએ હાયનની ખાતગી અને છુટી છુટી નિંદા કરવી છોડી દીધી પણ બધાએ સાથે મળીને તેની વિરુદ્ધ અવાજ ઉઠાવ્યો કે તેણે શિલ્પસુદ્ધાનાં વાગ્મજલ અને વાતચિતની સલાહથી રાજનું મન વશ કરી નાખ્યું છે અને હવે પોતાની બહેનનાં છોક-રાંઓને માટે રાજ્યસત્તા પણ છીનવી લેશે. ખીજાઓ કહેવા લાગ્યા કે પ્લેટોનાં એથ-સવાસીઓ એક યજ્ઞવર કારણ અને મોટા લશ્કર સાથે સિસિલી પર ચઢી આવ્યા ત્યારે તો સાઇ-રેમ્પ્સ લીધા વગર મોટી હાર ખાધને પાછા ફર્યા હતા અને અસારે તેઓ માત્ર એક સોફિસ્ટની મદદથી હાયેનીસિયસનું રાજ્ય ઉધું વાળે એ કેટલી મોટી નાબોશી ? રાજને ગમે તેમ સમજાવી તેના દસ હજાર તીરંદાઝને રજા અપાવી, તે પછી ચારસો નૌકાઓને કમી કરી, તે પછી દસહજાર ઘોડેસવાર લશ્કર પણ ઝોલું કર્યું અને તે બધું જૂમિતિની પ્રતિમાઓ કરવાનો અને પ્લેટોના શિક્ષણનો અતર્ક અને અગ્રાત આનંદ મેળવવા માટે; જ્યારે સામી તરફ, દ્રવ્ય અને સત્તાનાં ખરા સુખો હાયન અને તેના બાણેજઓ માણે ?

આવી જાતની નિદાઓની તેમજ પ્રથમ પ્રથમ માટે અનિશ્ચય છે. દુનિયા અને પત્રીથી તેને માટે ના હોવાની તેન જ નેનો ખાનગી પત્ર પડીને તે ડાણોનીમિથમને જોવા મેલવાઓ આ પત્ર પ્રથમે ડાણોના એકનીઓ ખડા લખ્યો હતો અને તેના તેણે વખ્યુ હતું કે 'મહારી મેલનારીમા તમારે નવાહના મલકન ન દેવા, હું તમને ત મારી છુટા પ્રમાણે ચતો કતવી આપીશ'. ડાણમિથમ કહે છે કે ડાણોનીમિથમે આ પત્ર રાહનિસ્તરને જતાવી તેની મલાહ વીધી અને પત્રી પ્રથમ સાથે શરી પાડા નમા ધાન કદવાતુ બહાલુ કાઢી તેને બોલાવ્યો અને તેને કિલામા સમુદ તજ લક જઈ પત્રી પેનો પત્ર બતાવ્યો તથા ડાણોનાઓ સાથે કાવતું ચવાનો તેને માથે આરોપ મુક્યો. પ્રથમ પોતાનો બચાવ કયા ગયો પણ તેણે તેને બોલતો અટકાવી કિનારાપર તથા નાખેલી એક હોળીમા બેસાડી દીધો અને તેને છટકીના કિનારાપર સુકી આનનાનો ખના મીચોને દુકમ આપ્યો.

ત્યારે આ બાબતની બાનમી પ્રસરી ત્યારે જ પમસુ મેલનારની અને જુલની બહાલુ જુલમગા નાનાના જુલની શ્રીઓમા કહેલ વ્યાપી હોવા પણ સાવરેચ્ચસવામીઓ દિમનમા આના, નાણ કે નેઓ ધાનતા હતા કે પ્રથમ માટે ખડ ઉ' તો તેમાથી લાભ થયા વિના ને નહીં કેમકે તેમા બીજાઓ પણ ગમતા અનિશ્ચયને લીધે જોડાય ખરૂં આ જોડને ડાણોનીમિથમને બધા લાગ્યો અને પ્રથમના મિત્રો અને શ્રીઓને યાન પાડવા તેણે નમનચ્યુ કે પ્રથમને રૂઠ દેશનિમલ કવામા નથી આવ્યો પણ તેની હાને બીજે કદાચ વધારે સજ ખમવી પડે માટે હમણા થોડો વખત તેને બહાગામ મોકલી આપ્યો છે તે ઉપરાંત તેણે તેના મિત્રોને બે બહાણુ આપ્યા અને છૂટ આપી કે પ્રથમ માટે જો કમ વચ્ચુઓ અને મોકરો મોકલવા દોષ તે તેઓએ જો બહાણુમા મોકલી આપવા. પ્રથમ મોળી મિથકતનો ધણી હતો અને દબ અને બપમમા ગમ કતા કમ ઉતરતો નહીં તેની મિથકતનો કિમતો બામ અને તે ઉપાત બાનુઓ અને મિત્રો નગદી બેટો તેને મોકલી આપવામા આવી અને તેના બપકાને લીધે શ્રીકે હોળીમા તેને માન મળ્યુ તેમ જ ત્યારે નિમિત્તીના એક દેશનિમલ પુગપનો બપકો આવો છે ત્યારે ત્યાનો ગમ નેટ્યો નમથે હશે એમ તેમને લાગ્યુ.

તે પછી માન આપવાને બહાને ડાણોનીમિથમે પોટોને પણ મિથમા કતારો આપ્યો પણ બહાર ખાંધી તેનો હેતુ પોટો ઉપર બપનો નાખવાનો હતો, કે તે પ્રથમને સ્ને પડી તેના ઉપર કેવો અન્યાય ગુન્યો છે ને જમતને બહાર કડી શકે નહીં.

જેવી રીતે જમલી ધાણીઓ નહવાતથી અને ધીમે ધીમે હજી જાય છે અને ન આશ પડે છે તેમ પોટોની સાથે નિન્નગના પચિવથી ડાણોનીમિથમને તેને માટે સ્નેદ પેદા થયો, હજ તે સ્નેદ પણ એક જુલમગાના સ્નેદ જેવો હતો, કમકે તેના બહાણમા તે મામતો હતો કે પોટોનો સ્નેદ તેના એકના ઉપર જ હોવો જોઈએ અને જો પોટો પ્રથમ કયા પોના ઉપર વધારે સ્નેદ ને ને તે તેને ગજકાબાદ નોધી દેવા પણ તથા હતો આ અસ્વાભારિક સ્નેદ પણ પોટોને ત્રાસ આપતો હતો, કાણુ ને પુરો અને સોના પ્રેમમા જોમ કડબા અને સમાધાન થયા કરે છે તેમ એના સ્નેદમા ધમ્મો જો કાળાનું મિથમ હતુ પોટોનો સિધ્ધ જનવાને ને અનિ હનુક દોષ એમ જમાવતો.

હતા જેઓ એની સિદ્ધ જોનતા અને દિવસુદીથી તેને હુન્માન થશે એમ બહુવાનતા તેઓની હાજરીમા વિરા તન્નુ પોતાનુ આર્માનુ બનાવતા જાણે કે ગમ્માનો ન હોય એમ દેખાતુ હતુ

આ અન્સામા મિત્રદ મગી ઉચ્ચો એટલે તેને પેટોને ના આપી પણ તેના જના પહેલા આનતા ઉન્હાગામા રાપનને જોનાવી લેતાનુ વચન આપ્યુ પાગથી આ વચન તેણે પાલ્યુ નહીં પણ જે મિત્રદમા પોને નેડાયો હતો તે મિત્રદને બહાળ તરીકે આગળ ધયા અને રાપનની મિલકતની ઉપજ તેને નોકવી આપી અને પેટોને રિનતે કરી કે “મહારી માશી સ્ત્રીકાગશે, અને દુ મિત્રદ પૂરો થતા જ રાપનને પાડો જોનાવી લાપ્સ અને તેટલો વખત તો રાતિમા ગખને કે શોક લોગમા મ્હારી અપખીતિ થાય એવુ કહ કરે નહીં” પેટોએ રાપનને એટ્ટેગીમા અને દિવસુદીમાના અબ્પાસમા મશગૂન રાખ્યો

એથનમા રાપન કેરીપ્પસ નામના પોતાના એક ઓગખીતાને ત્યા ન્હો હતો પણ પોતાના મોખને માટે તેણે ઘોડી જગા ગામ બહાર ખગીદી હતી અને તે તેણે પોતાના મિત્ર રમ્પુમિપ્પસને બક્ષીસ આપી રમ્પુમિપ્પસ ગમ્માની મબ્બારને અને મસ્કેરો હતો અને પેટોએ તેને રાપન સાથે જોડ્યો હતો તે એના હેતુથી કે રાપનના ગમ્માના બાવમા કહક આનદી સ્વામાનુ મિત્રશુ થાય પેટોને માથે એથનના ઉત્સવોને અજો નાટમ માટેની કહ તૈયારી કરવાની આવી ત્યારે પેટોએ ખુશીથી એ કજ બજવાનુ માન રાપનને પેના દીધુ તે એના હેતુથી કે તેની ઉદાગતાથી તેની લોખપ્રિયતા વધે

રાયને શીમતા બીજા શેહેરોની પણ મુનાકાત લીધી અને ત્યાના આગેવાન મેહેગી એએ તેનુ સાઈ સ્વાગત કર્યુ અને તેની માથે રાતચિત કરી તેની રીતબાતમા હવે કાક દબ કે મગરૂરીના ચિન્હ ન હતા, તેમ જ એક જુનમગાગના દબારને લાયક અને એ મોજશોખની નિશાની હતી નહીં એથી ઉન્હુ મિનાચાર, ઉદારતા અને દિ મત એ તેના ખાસ ગુણ હતા અને તેની રાતચિતમા તર્ક અને વિચારશીલતા અપદ જણાતા હતા આ શુભાન લીધે તે લો પ્રિય થયો અને તેને જાહેર મા પણ મગના લાગના આ રસદેનાએ તો જોનાંસિરમ જેણે તે અગ્સામા જ થીબને માગે તેમને મદદ મો કરી હતી તેના શુભાની દરમ્યા પ્રાં મિના, તેને સ્પાર્દાના શેહેરીઓના હક બક્ષના કહે છે કે રાપનો મેગા નિનસી મીએ રાન્સનુ આમ નણ આપ્યુ હતુ અને તે ઘણો મમ્હિદાન અને રાજમા સત્તાધારી હોવાથી જ્યારે રાપન તેને ઘેર ગયો ત્યારે તેના ઘર આગળ ઘણા પુરો કામસર હાજર હતા અને તેમની વચ્ચેથી તેને મળતુ મુસ્લે લાગવાથી તેના મિત્રોએ જસારે અધીરતા બતાવી ત્યારે રાપન જો પે “એમા મુસ્લે થયા જેનુ શુ છે? આપણે સાયરેગૂસમા કેમ આનાથી ઉતરતા હતા?”

શીમમા રાપન મે પ્રિયતાએ રાયોનીમિરમની ઈર્ષ્યા જનદી જન્યુત કરી, અને તે પરથી તણે તની મિલ્કતના નાણા તેને મોખનના બધ કદા અને પોતાની ખાનગી મિલ્કતમા ને બગી દીધી જના પેટોની માર્દત બીજા દિલસુતોમા પોતાની અપખીતિ ન થાય એ હેતુથી તણે બીજા કલાક રિદાનોને પોતાના દરબા મા ગમ્મા, અને રિના

દેખા તેમના બધા પ સરખાઈ બોજવનાતા હંતુથી તે ધણીવાર પ્રસાદ ગણાય છે. પામથી સીંધેથી દરીયાનો ઉપયોગ નોતો તેનું ચિત્રણ જેવાની તેની વૃત્તિ વળી જાણ્યું થઈ અને તેને પત્તાવો થયા લાગ્યો કે એના સિંધુનો લાભ પોતે જોઈએ તેટલો લીધો નહોતો અને નિઃકુશ રાજના પ્રમાણે તેને ઉત્કૃષ્ટ જિજ્ઞાસા થઈ કે તુરંત જ તે ગમે તેમ પાટ પાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. આ માટે તેણે ધણી યુક્તિઓ રચી અને આખરે આકાંક્ષિત અને બીજા પાંચેગોરસના સિંધુને સમજાવના કે “તમે આ પત્તાવના પાટાવનાના જામીન ધાઓ અને પોટોને મમજવીને અહીં તેડી લાવો”. એ દિલસુદાની ડાયોનીમિયમ માથે પ્રથમ ઓળખાણ કરાવનાર પોટો પોતે હતો.

તેઓએ આર્કિટેક્ચરને પોટો પાસે મોટો થોડો અને ડાયોનીસિયસે પોતાના મેટના મિત્રોને પણ થોડો નોંધ મારે એ વિનંતિ લખેને મોટાં તો ઉપરાંત તેણે ડાયન ઉપર પત્તાવના તેમ જોડ્યા જણાવ્યું કે ‘જો પોટો અહીં નહીં આવે તો તમારે મહારાજ તરીકે દેશી આજ્ઞા નાખવી નહીં પણ જે તમે જે જો મોટાં તો તમારી બધી કમળાબદ્ધ આવડો ડાયન ઉપર તેની સ્ત્રી અને મહેને પણ પત્તાવના પોટોને મોકલનાની વિનંતિ કરી’. પછી ડાયોનીસિયસને તેના તરફ દેશી વર્તણૂક ગમ્યા માટે પોતાના રહેઠાણે નહીં એ પથી પોટોએ તેના સમક્ષ જ વાપરીએ તો ‘એરિસિસના ભયમર અખાત’ તરફ આ ત્રીજી વખત દેશી સુધ્ધ તેના આવવાથી એ પ્રમાણ ડાયોનીમિયસને મતોવ થયો એટલું જ નહીં પણ સમક્ષ સિંધુની થયો અને બધા સિંધુ પામે માગવા લાગ્યા. પોટો દ્વારસિંધુમની અસર નહોતી અને જીવનને દિલસુદાની દૂર કરે, તેના જના નામા પણ પોટો ઉપર આજ્ઞાવાદ હતો અને ડાયોનીસિયસ પોતે પણ એનો એટલો પ્રતાપ હતો કે તે એક જ પોતાના વસ્ત્ર બદલાવવા રાજ પાસે જઈ શકતો રાજ તેને ધણીવાર ભેટ ધરતો અને પોટો તે સ્વીકારતો નહોતો તે જોઈ સાર્વજનિકની સમી એ રિજિપ્સને મેટુ કે ડાયોનીમિયસ પોતાની ત્રિજેરી ખાતે મિત્રા ઉત્કૃષ્ટતા કે તા શીખી ગયો છે માણ્યું જોઈએ તેની એ સ્વીકારે એવા છે તેને તે વતો નથી અને જ્યાં તેના અન્વીતની ખાતે છે ત્યાં તે ધણી ઉદારતા બતાવે છે.

એ બીજાની ખબર અજાણ પૂછ્યા પછી પોટોએ ગયનની સાત ઉચ્ચારી પણ રાજ્યે તેની સાત ઉચ્ચારી દોરી આવી રીતે પોટોએ વખત આસુ એટલે પછી સાત ઉપર અને સ્વાના ગમ્યા આવી પણ ડાયોનીમિયસ આ વાત પામના હતો અને જોમ અને તેમ પોટોને માન આપીને તથા પોતાની મહેનગની બનાવી ગયનનો પણ કરતો સુમવા પ્રાણ મોટો હતો.

પોટોએ પણ ડાયોનીમિયસના વચનનગની વાત પૂછાવી, પોતાનો રોજ પણ તુરંતને માટે દેશી પોટો આજ્ઞા વિધિત હતો ત્યાં પોટોના એ સિંધુ નામે રેનિમ્ત સુપ્રસદ્ધ આ પત્તાવના તે પ્રમાણે તે જાણ્યું એટલે ડાયોનીસિયસે ખુશ થઈ તેને એક ટેલ કે એ આજ્ઞા આ પથી પોતાના મિત્રનગમ્યા અસ્ત્રીના નમ્રે એરિસિપ્સે મ્યુ ‘હું પણ બલિય બાખવા નમ્ર થું’ અને જ્યાં જવાએ તેને તેમ દેશનો આશ્રમ મોટો ત્યારે તે એ પોટો દેશને મોકલે. નખનમા પોટો અને ડાયોનીસિયસ વચ્ચે અલગ

નામ ધરે” તે પછી યોગ વખતમા ડાયોનીસિયસે ડાયનની મિલકત વેચી નાખી તે પેમા પોતે ખાધ ગયો અને નન્નમહેનના બાગની અદર પેટોનો ઉતારે હતો ત્યાંથી કેમ્પીને પોતાના મોડીમાનોના ઉતાન માથે તેને ઉતારે આપ્યો આ મોખખાનો લાખા વખતથી પેટો તરફ ધિક્કાગી નગજથી જોતા આવ્યા હતા કાગલુ - તેઓ માનના હતા કે નાનને પોતાનું લસ્કર ઓછુ કરવાનુ પેટોએ શીખવ્યુ હતું

આકાંક્ષક જે પેટોની સલામતીનો જામીન થયો હતો તેને આ બિનાની ખબર પડી કે તુરત તેણે પેટોને તેડના એક નૌના મોકલી, અને ડાયોનીસિયસે પોતાની ઇતગણ ઢાકવા માટે તેને વિદાય કરતી વખતે ધામધુમનામી મેજમાનીઓ આપી છતાં એરી એક મેજ બાની રખતે એનાથી કલા રગ ન ગહેનારું કે ‘હું ધારણુ, પેટો!’ તેમે તમારા મિત્રમ-ડામા મ્હાગ અરણુઓ ઉપર રિવેચન કરવા ચૂકશો નહીં’ અને પેટોએ જવાબ આપ્યો “હું આશા રાખુ છું કે અમને નાનચિતના રિપયોની એટલી બધી ખોડ નહીં પડે કે અમારા રિવેચનના વિષય તરીકે તમને વેસ પડે” પેટોની વિદાયમિગિના સબધમા આ પ્રમાણે પ્રમગો બનેલા કહેનાય છે પણ તે પોતે હેરાન આપે છે તેમા કલક મિગત કે છે

આ બાબતોથી ગુસ્સે થઇને અને તેથી રિજેડ પોતાના હુલુલ રિજે વાત સાબગીને ડાયન વધારે ગુસ્સે થયો અને પોતાની દુસ્મની તેણે જાહેર કરી આ બાબતનુ પેટોના ડાયોનીસિયસ પરના પત્રમા સ્પષ્ટ છે અને તે વાત આ પ્રમાણે છે પેટો જનારે શ્રીલ પાછો ૧૫૫ ત્યારે ડાયોનીસિયસે તેને ખાતગી રીતે ડાયન સાથે વાત કરવાનું કહ્યુ હતુ તે એકે ડાયનની સ્ત્રીને બીજા સાથે પરણાવનામા ડાયનને કંઈ વાધો છે કે નહી, લોગમા - હેવાતુ—પછી તે નાસ્તરિક હોય કે તેના દુસ્મનોનુ કાગસ્તાન હોય—કે ડાયન અને તેની સ્ત્રી એશીટિ વચ્ચે અણબનાવ હતો અને તેનો ધરસસાર સુખી નહોતો પેટોએ આ બાબતમા ખાતન સાથે વાત કરી ડાયોનીસિયસ પર પત્ર લખ્યો તેમા બીજી બાબતો મોખખી રીતે લખી હતી પણ આ બાબતનુ એવી રીતે સ્પષ્ટ કરેલુ કે તે ડાયોનીસિયસ પોતે જ સમજી શકે તેમા તેણે જણાવેલુ કે ડાયન સાથેની વાતચિત ઉપરથી એમ અનુમાન નીકળ્યુ કે એના મર્ધ પગલાને તે અપમાન ૨૫ ગણના ચૂકશે નહી

બ્યા સુધી સમાધાનની કંઈક આશા રહી ત્યાં સુધી ડાયોનીસિયસે આ બાબતમા કંઈ પગલા ન બંધા પણ જનારે આશા નષ્ટ થઇ અને પેટો ૨૨ીને મિસિલી છોડી ૨૩ પમા આ પો ગયો ત્યારે તેણે એરીટિને જોર જીનમથી ટાઇમોફેટીસ માથે પરણાવી દીધી, અને આ પ્રસંગમા નાય અને લામામા તેના પિતા કરતા પણ તે ઉતગતો નિવડયો જ્યારે તેની બહેન યેગીનો વર શાંડોક્સેનસ તેના દુસ્મન તરીકે જ્હાગ પડ્યો અને પા છગથી મયથી ન્હાસી ગયો ત્યારે વૃદ્ધ ડાયોનીસિયસે પોતાની બહેનને એનાથી પોતાને ખબર ન પડે એવી રીતે તેના નરને ન્હસાડી સુકા માટે ઠપમ આપ્યો યેસ્ટીએ જગ પણ અચમયા વગર જનામ આપ્યો તુ શુ એમ ધારે છે, ડાયોનીસિયસ, કે મને જે મ્હાગ પીના જનાની ખબર હોત તો મને તેના જોખમમા પણ તેમનો સ હાસત હું ધડીભગ છોડત ? ખરેખર મને ખબર નહતી અને હું ખાતરીથી કહુ કે જી લખગાર ડાયોનીસિયસ ની બહેન કહેવાવા મ્હતા દેશનિમન શ્વેતોમ્મેનમની સ્ત્રી કહેવાવામા

હું વધારે મોટું માન સમજું છું.” આપો શેઠડો જવાબ સાંભળીને કહે છે કે, રાજા ખુદ યથો અને સાયરેક્યુસ-વાસીઓએ તો તેને એટલું બધું માન આપ્યું કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સ્થાપના પછી પણ તેના બાદશાહી રસાલાને રહેવા દીધો અને તેના મૃત્યુ વખતે ત્રણે દરજ્જા કરી બધા તેની પાવડનમાં હાજર રહ્યા. આ અપ્રામાનિક છે પણ ઉપયોગી થતી અવી આપ્યું છે.

રાયને હવે વિચલ માટે તૈયારી કરવા માંડી; પણ હજી પહેલાં તેને, તે માર્ગ લેતાં અટકાવતો હતો; કારણ કે એક તો રાણેલીસિયસની પાતે આખે મી મહેમાનગરીનું સ્મરણ અને કંઈક અંશે રાજ્યની મોટી ઉમર; કેમકે આ વખતે તે જગમગ વિગેરે વર્ષો થઈ ચૂક્યો હતો. બીજી બાજુથી સ્પુસિપ્પસ અને તેના બીજા મિત્રો તેને તેના સંદેશ સિ-સિલીને જીલ્લમમાંથી મુક્ત કરવાને આમંત્ર કરતા. તે સંદેશ જે તેની તરફ પોતાનો હાથ લંબાવતો હતો અને ખાત્રીથી તેના આગમનને આનંદના ઓઠરડાંથી અભિનંદના તૈયાર હતો. સ્પુસિપ્પસ જ્યારે પેરોટાની સાથે સિસિલીમાં ગયો હતો ત્યારે સામાન્ય શોકોનાં ખળીને રાજકીય વિષયો પરના તેમના વિચાર તેણે બગાડી લીધા હતા. સરઆનમાં નેઓ તેને રાજના શુભ સેવક તરીકે માની તેની સાથે અત્યંત રહ્યા હતા પણ તેણે ધીરે ધીરે તેઓનો વિશ્વાસ ખેંચ્યો. હંકમાં તેઓ સનદિવસ પ્રાર્થના કરતા હતા કે રક્ત રાજ્ય તેઓની મદદે આવે પછી ભલે તે લશ્કર કે નૌકા સંહિત હોય. પણ તે આપીને પોતાના મોહાનું બધું જીલ્લમગારની સામે લડવા નીકળતાગતે આપે. આ ખબરથી રાજ્યને ઉત્તેજન મળ્યું; અને પોતાની હિંમતવાદ છૂપી રાખવા તેણે પોતાના મિત્રો દ્વારા સૈન્ય એકઠું કરવા માંડ્યું. આ કામમાં ધણા દિવસો અને રાજ્યદારી પુરોગે તેને મદદ આપી; જેઓમાં એક યુદ્ધિમસ હતો જેના મૃત્યુ પ્રસંગે એલિસ્ટોટલે આત્મા ઉપરનો સંવાદ લખ્યો હતો, અને બીજો ટાઇમોનાઈસિસ હતો. એઓએ તેની નરકેયુમાં ચેરસવી વાસી મિદાસને શેઠડો જે નેહી હતો અને વળી પેરોટાનો સિપ્પ હતો. પણ જે જગમગ હ-જાર પુરોગે જીલ્લમગારે દેશનિશાલ થયા હતા તેમાંથી માત્ર પચીસ જણ આ સાદસમાં નેડાયા; બાકીના જીરૂતાથી ખસી ગયા. બધાને એકલા થવાનું સ્થાનક એકી-થસનો દાણ રાખવામાં આવ્યું અને ત્યાં જ્યારે એ ન્હાનું લશ્કર એકઠું થયું ત્યારે તેની સંખ્યા બાગ્યે આઠસો આઠમીની થઈ. પણ એ બધા આગળ ઉપર પુદમાં નામ કાઢેલાં એસ વીરો હતા; અને તેથી મુકેકેલી ખમ્મરાની તેઓને ટેક પડેલી હતી અને દિંમનમાં અને પુદ કાલામાં તેઓના બરેખરીયા થોડા હતા. હંકમાં સિસિલીમાં જેઓ રાજ્યને આવીને મળે તેઓનામાં પોતાના હાથલાથી દિંમન આપવાને તેઓ સમર્થ હતા.

જનાં જ્યારે તેઓએ જાણ્યું કે તેઓએ ચણા રાણેલીસિયસ જેવા મહા મુશ્કેલી વિરુદ્ધ લઈ જવાની છે ત્યારે તેઓ નાદિંમત બની ગયા અને રાજ્યના અધિકારી ગુસ્સા-નો દોષ કાઢી આ સાદસનું પરિણામ તેઓને અવશ્ય પાવમાનીનું જ થાયું. તેમ જ જે શોકેએ તેમને પ્રથમથી પુદમાં નેડયા હતા તેઓએ પોતાનો નેમ છૂપી રાખવાથી તેમના પર પણ તેઓ ખીજ્યા; પણ જ્યારે એક જાહેર બાજુથી રાણેલીસિયસના રાજ્ય-ની ખરી રિયનિ રાજ્યને તેમન બનાવી આપી, અને તેમને જગ્યાએ કે હું તમને, તો બંદ ઉડાવવા નેવાર થઈ રહેલી સિસિલીના પ્રજાના સૈન્યના આઠસો ખંડ મરદારો તરીકે

ગણુ છુ અને ત્યારે એકીઆના આગેવાન રોહરી એરિકમિનિમે ડાયનના વ્યાખ્યાનને ટેકો આપ્યો ત્યારે તેઓ મતોના પામ્યા

આ વખતે ભરૂં કિનારો ચાલેના હોયો કિતગદા પવન સાતા હતા અને પુનમની નાત હતી સારે ડારો એરોનોને અર્પણ કરના માટે ભપકાદાર બનિ તૈયાર કરાવ્યો અને સજા થયેના મિત્રોની સારી સાથે તે મદિરમા ગયો અને બલિ અર્પણ કર્યા પછી એકિન્યમના શરનના મેલના તેણે એક મેજમાની આપી આ પ્રસંગે સોનારપાની ગકા મીન્સો કાઢવામા આવી તે મધ પણુ ખાનગી કુકુની પાસે હોઈ શકે તે કગતા નિશોર હતી તે ગથી તેમજે અનુમાન બાધુ કે આસડી મોગી કુમરે આવો પૈસાદાર પુરુષ છુની મનમ આશા રગર ભરમા ઝપવાના તૈયાર થાય એ બનના જોગ નથી પ્રાર્થના થઈ જેતે અનુ ગ્રહણ થયુ ગવન જણુતો હોયો કે ચદ્રનુ અગર તે સૂર્ય અને ચદ્રની રચના પૃથ્વી આસપાસી થાય છે એવે તેને મન કંઈ નસાઈ ન હતી પણ સિપાહોના મન મનિ કોસારી મિલ્ટામ જે બરિબદ્દહા રો તેણે તેમના મન શાત પાડના એવો આ પ્રયોગ જે જનનન જોલિતિ હાનમા પ્રગટી ગઈ છે તે થોગ વખતમા અવકાશ મય થઈ જશે એટલે કે આ ગ્રહણથી ભન પામવાનુ તે ડાયોપિસિયસને છે તેની જોલિતિ આપણે મિસિરી ઉપર પગ સુકીશુ કે તુગત ઓનવાલ જશે ગ્રહણનો આવો અર્થ તેણે સમજાવરના જણુમા આવે એવી રીતે કરી સભાગા યો પણ તે જ પ્રસંગે ડાયનની નોમના તુગત આગળ મધમામેનુ એક ટોણુ જામેનુ જોઈ પોતાના મિત્રા આગળ તે બો યો કે “મને ભન છે કે ડાયનના પ્રયત્નો થોડામન કૃતેદ પામી પરિણામે શન્ય લા વશે કહે કે કે ગોનીમિનમને પણ આ પ્રસંગે અપૂર્વ અનુભવો થયા એક ગરુડ પક્ષિએ તેના ત્રિમમાથી એકના હાથમાથી બાનો ખચી લીયો અને થોડે દૂર સુવી હમે લઈ જઈ પછી તેને સમુદ્રમા પડનો મુ યો મિલ્લાની નીચે આવેના સમુદ્રનુ પાણી પણ એક આખો દિનસ મીઠું રહ્યુ અને એ બાગતની તો ઘણાઓએ ખાત્રી કરી હતી તે સમયમા હુરોના જન્મ થયા તેમા બધા હુરો કાન વમરના અનર્થા બરિબદ્દહા ઓએ બાનો અર્થ એવો કર્યા કે હવે પ્રજા રાગના હુરો સાબગશે નહીં સમુદ્રના જલ મીઠા થઈ ગયા તેનો અર્થ એવો કગનામા આપ્યો સાથેકૃષ્ણસાસીઓએ જે અન્નાય ઓ જુનમ અજ સુવી ખચ્યો છે તે હવે બધ થશે અને તો બદલે તેઓ સારા દિ વસો દેખશે ગરુડ એ ઈનુ વાહન છે ઓ બાનો એ રાજનમતાનુ સૂચન કરે છે માટે તે બતાવે છે કે દેવો આ જુનમી રાજનસતાને હાંધી વાગનાની તજેણુમા છે, આ બિના આપણને ધિઓપોખમ પરી પાડે છે

ડાયનના મૈન્યને બે મોટા બાગમેમા લઈ જનામા બાબુ એમની સાથે એક નીલુ ન્હાનુ બ્હાણુ ઓ મે નીચ ત્રીગ હલેમાની નોમઓ હતી તેના લરકગના હથિયાળ ઉપ નાત તેણે પોતા સાથે લે હજર ગવન ભના અને તીરોતો મોટો જ્યો અને બોગાનો મોટો જ્યો વીધા હતા તે એના માટે કે મધ બાગતની અડચણ ન આવે તેઓને બબગ મળી હતી કે જેથીજાના બગ આગળ તેઓની દિનચાન તપાસના માટે દ્વાધનિશ્ચય તૈયાર હોયો એટલે પગી મિનારે કિનારે હમરુ સદિમનામત ન ગળી તેઓએ મોટે દરીયે હમરી મુખ્ય અને ૧૧ પવનમા બાગ વિમ મુખી મુખાદરી કરી તેમજે મિસે પેમાઈનામ

નામની સિમિલીની બુદ્ધિ પાસે તેઓ આવી શક્યા, તે યથાને બદાલુવગીએ ડાવનને નાગવાની સલાહ આપી મળુ કે તેને તે જૂઠિય વડાનો તેઓ આગળ જાય તો પત્ની લાખા વખત સુધી તેઓને મનુષ્યમાં રૂપાં કરવું પડે, કારણ કે એ સનુભા દક્ષિણનો પવન કવચિત જ વાય છે પણ સનુની એવી બધી નજીકમાં કનરતુ મનામત ન વાગવાથી, ઠાપૂના ફળતા ભાગમાં કનરવાના હેતુથી તેઓ તે જૂઠિય પચાગ કનવી તેઓ હજી લાખે ન ગયા હતા ત્યાં કિત્તે તરુથી મજા પવન વૃક્ષવા લાગે અને મનુષ્ય ઉદ્ભવવા વાગે અને તેઓ સિમિલીની માગી બાગુએ ઘસવાયા તે જ પ્રમગે ગર્જના અને વીજળી સાથે મજા તોરાન શરૂ થયું કારણ કે તે સમર્પિના ઉત્પત્તો મમય હતો વર્ણવે પચુ એવો સખ થયો કે બ્દીમ્ના માગેના ખરાસીઓને ઢવા આના એવું બાન ન ગયું અને આખરે તેઓ તોફાનના જોરથી આદિના કિનારપર મર્ષિના આગળ પસંદગી ગયા આ ઠાપૂના કાઠા ઉપર એવા બચત ખાતે છે કે સા બદામે ભાગના વગર ગુદે જ નહીં પણ લાખા વા સગાની મજાથી તોફાન શરૂ થતા સુધી તેઓ ગાડ બચ્યા તે પ્રમગે એ તરુ બ્દી આ વેવા એ બદાલુમાંથી તેમને ખજા મળા કે તે વખતે તેઓ નોગ સાઈટિમ (હાનના કાબેસ) ના અખાન આગળ હતા આ પ્રમગે વળી પવન પડી ગયો અને બધા નિરાશ થઈ ગયા સા જાળીન તરુથી ધીમે ધીમે પવન આવવા લાગ્યો. દક્ષિણનો પવન મળવાથી તેઓ ખુશી થયા અને બધા સહ નદગી દધ દેવોની પ્રાર્થના કરી તેઓએ ફરી સિમિલી તરુ દમરી મુખ્ય પાચ દિવસની મુસાફરી પછી તેઓ મથેજને તામે મીનોઆ કરીને એ બદાના ગામ પાસે પહોંચ્યા એ યથાને હાફિમ તાખનેયમ નામનો ડાવનનો મિત્ર હતો પણ તેને ખજા ન હતો આ માટે જાનનનો છે એવે તેના આત્મીઓને ઉત્તર ગતા અટકાવવાનો તેને નયલ ક્યો પણ ડાવનના મિત્રાઓ હથિનાગ મથે એકદમ ઉતરી પડ્યા જે કે ડાવનની મના ટોવાથી તેમણે પોતાના હથિયાર મેઇ ઉપર ચલાવ્યા નહીં જ્યાં તેઓએ પોતાને અમાનના ને પાળ હયાવ્યા અને તેમની પાછળ પડીને તેઓ એ મથે ગામ ઉપર નહીં ગયા અને ગામ મગ ક્યું જ્યારે બન્ને સરદારો મળ્યા ત્યારે તેઓ અ મપરમ બેઠ્યા અને પછી ડાવને સાધનેલસને તેવું ગામ પાછું સોંપ્યું અને તેના બધામાં તેણે તેમની મહેમાનદારી કરી અને તેમને જરૂરી ચીજો પૂરી પાગી

એમ બન્યું કે આથી થોડા વખત ઉપર જ ડાવોનીસિયસ એવી બદાલોના કાશ્યા સાથે છટકી ગયો હતો અને આ તેની જે હા તરીએ તેમને પુષ્કળ મદદ કરી એટલે મુધી કે પોતાની દરીયાની મુસાફરીનો થાક ઉતારવાને ડાવને જ્યારે તેમને કશું ત્યારે તેઓએ એ અવાજે આવા પ્રમગનો લાખ લઈ વગર વિનમે સાધરેક્ટસ ઉપર નહીં જવાની તેની પાસે માગણી કરી એટલે પોતાનો નકામો મામાન તેણે સાધનેલસ પાસે રાખી અને જગ વખતે સાધરેક્ટમ મોન્ડવાલુ દરી પોતે તે રોડે તરફ ફર્ય મરી ગયો

તેની સાથે જોગનામ પ્રથમ એન્જેન્ટમના ઘોડેસારમાંના બન્ને હતા અને તેમની પછી જેવાવામીઓ આવી મળ્યા તેમના આવી પ્લેગવાની ખબર નાધરેક્ટસ પ્લેગી કે તુરત ડાવનની સી સાથે પચુના ટાઇમેક્ટિસ જે ડાવોનીસિયસની ગેરકાનૂનીતા ગ્રહ નીમાયો હતો તેણે આ ખબર એકદમ ડાવોનીસિયમને પ્લેગાડી અને તુરતને ખાટે કોર્ડ પસ જાનની નબ્બક દાની દેવાના ઉપાય લીધા કારણ કે ડાવનના આવવાની

ખબર સાંભળી પ્રજા બધી ઉત્કેરાઈ ગઈ હતી; એ કે એ ખબર અનિશ્ચિત હોવાથી તેઓ ચૂપ રહ્યા હતા. ડાયોનીસિયસને ખબર આપવા જે દૃતને મોકલ્યો હતો તેને વિચિત્ર અકસ્માત નડ્યો. તે હેઠ્ઠાથમનો મુલક પસાર કરી આગળ વધતો હતો ત્યારે ઘુરતના અર્પણ કરેલા બલિ સાથે તેને એક મિત્ર સામો મળ્યો. અને તેમાંથી પોતાના ઉપયોગ માટે માંસનો એક કટકો લઈ તે આગળ વધ્યો. રાત્રે વિસામો લેવા માટે બંગલમાં રસ્તાની એક બાજુ પર તે સૂતો. ત્યાં માંસના વાસથી દોરાઈને એક વર તે ઉઘતો હતો ત્યાં આવી લાગ્યું અને તે માંસનો કટકો તથા કાગળોની થેલી જેની સાથે તે બાંધ્યું હતું તે બંને લઈ ગયું. તે દૂત બગૃત થયો ત્યારે પત્રોની થેલીની તેણે બહુ તપાસ કરી પણ તે નહીં મળવાથી, તે ન્હાસી ગયો. આવી રીતે ડાયનના સિસિલી ખેંચવાની ખબર ડાયોનીસિયસને ઘણે લાંબે વખતે અને કોઈ ત્રાહિતની માર્ફત મળી.

ડાયનને તેની કુચ દરમિયાન કેમેરીનિયનો અને સાયરેક્યુસના મુલકમાંથી ઘણા આવી મળ્યા. સિઓન્ટાઇન અને કેમ્પેનિયાના સિપાહો એપિપોલીના રક્ષણ માટે નીમાયેલા હતા તેઓએ ડાયને ચલાવેલી બાતમી સાંભળી કે તે પ્રથમ તેમના શેહેર પર ચઢી જવાનો છે; એટલે તેઓ પોતાનાં સ્થાન મુકી દઈ પોતાના નગરોના બચાવ માટે ચાલ્યા ગયા. આ ખબર ડાયન રાત્રી ગાળવા એકી આગળ પડ્યો હતો ત્યાં આવી એટલે તે એકદમ આગળ વધ્યો અને શેહેરથી સવા માર્દલ દૂર એતેયસ નદી આગળ આવી અટક્યો. ત્યાં તેણે ઉદય પામતા સૂર્યને અર્ધ આધ્યા. બવિષ્યદક્ષાઓએ તેને કહ્યું કે દેવો તમને છતની ખાત્રી આપે છે. તેણે હોમ કરતી વખત એક હાર ગળામાં નાખ્યો હતો એટલે બીજાઓએ પણ તેમ કહ્યું. આ વખતે તેને પાંચ હજાર લશ્કર આવી મળ્યું. તેઓની પાસે હથિયાર તો ન હતાં પણ એ હથિયારની ખોટ તેમની હિંમત પૂરી પાડતી હતી. જ્યારે તેણે આગળ વધવાનો હુકમ આપ્યો ત્યારે 'સ્વ-તંત્રતા' ના નમધોષ કરતા તેઓ ઉઘાસથી આગળ વધ્યા. સાયરેક્યુસના સંભાવિત ગૃહસ્થો શ્વેત વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જને તેને દરવાજે સામા મળ્યા અને તેઓ ડાયોનીસિયસના પક્ષ ઉપર તૂટી પડ્યા; પણ તેમાં મુખ્યત્વે કરીને વધારે માર ડાયોનીસિયસના જસુસોએ ખાધો; કારણ કે તે નીચ લોહાંતું કામ ગામમાં જ્યાં ત્યાં શરીને બાતમી મેળવી એ ખબરો રાગને આપવાનું હતું અને તેમના ઉપર મનુષ્યોનો અને દેવોનો પણ નિરસ્કાર હતો એમ માની શકાય છે. ટાઇમોક્રિટસ કિલ્લાની અંદરના સૈન્યને મળી શક્યો નહીં એટલે તે ઘોડા પર ચઢી ન્હાસી ગયો; અને જ્યાં થઈને તે ગયો ત્યાં ત્યાં બચ વર્તાવી દીધો; કારણ કે ન્હાના સૈન્ય સામે પોતે ન્હાસી ગયો એમ ન કહેવાય માટે ડાયનના સૈન્યની સંખ્યા તે વધારતો જ ગયો.

ડાયને હવે ગામમાં પ્રવેશ કર્યો. તેણે બપોરના બપોર પહેલું હતું, તેને ભાઈ મે-ગાકિસ તેની જમણી બાજુએ ચાલતો હતો અને એથન્સવાસી કેલિપ્પસ તેની ડાબી બાજુએ હતો. તેઓએ માથા પર હાર પહેર્યા હતા. તેઓની પાછળ સો પરદેશી ઘોડેસવાર આવતા હતા. જે ડાયનના રક્ષકો હતા અને તેમની પછી પોતપોતાના સરદારની પાછળ બાકીનું લશ્કર આવતું હતું. આ સવારી સાયરેક્યુસનો પવિત્ર સરથસ જે રી લાગી; કારણ કે તેઓએ તેને અડતાલીસ વર્ષનો જુવન દાખી દઈ પ્રજનસતાકે રાજ્ય સ્થાપનાર સ્વતંત્રતાની સવારી તરીકે ગણી.

ત્યારે ડાયન દરવાજામાં દોખલ થયો ત્યારે રણસિંગદાના એ નાદથી બધે ચૂપકી પથરાઇ ગઈ અને પછી તેણે પોતાને અને મેગાકિસને જુલમનો અંત લાવવા માટે આવેલા જણાની મમત્ર સિસિલીવાસીઓને માટે સ્વતંત્રતા બહેર કરી. પછી પ્રજા આગળ બાપલુ કરવાને ઉત્સુક હોવાથી તે એકેડીના મુખી આગળ વધ્યો. તે આગળ વધ્યો તેમ તેમ લોકોએ ઉપકાર દર્શાવવા દેવાને આપવાના બધા બારણા આગળ ટેબલો મુકી તે પર ગોઠવ્યા અને તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી કુલદેવને જેની રીતે સ્તવે તેમ તેને સ્તવવા લાગ્યા. કિશ્કાની દિવાલની નીચે પાંચ દરવાજા આગળ એક ઉચું સૂર્યમાપકયંત્ર હતું જે ડાયોનીસિયસે ચણાવ્યું હતું. આના મધ્યાગા પર ચઢીને, તેણે પ્રજા સમક્ષ એક બાપલુ કહ્યું અને પ્રજાને પોતાની સ્વતંત્રતા જાળવવા આગ્રહ કર્યો. પ્રજાએ તેને અને તેના બાપ મેગાકિસને સહેરના સરદાર નીચા અને તેમની ઇચ્છા પરથી તેમને વીસ સહાયક આપ્યા, જેમાંના અર્ધ ડાયનની સાથે પાછા આવેલા દેશનિકાલના અશ્વણીઓ હતા. શરૂઆતમાં, ડાયોનીસિયસની બંધાવેલી ઇમારત પર ચઢીને ડાયને બાપલુ કહ્યું હતું એ જિનાને બિબ્બદટ્ટાઓએ શુકન ગણ્યું; પરંતુ જ્યારે પાછળથી તેઓએ બેધું કે જે ઇમારત પર ડાયનની સરદાર તરીકે નિમલુક થઈ તે એક સૂર્યમાપકયંત્ર હતું ત્યારે પછી તેઓને શંકા ગઇ કે કદાચ ડાયનની સાંપ્રતસ્થિતિ અને સત્તા અસ્તોદયના નિયમનો ભોગ થઇ પડે.

તે પછી ડાયને એપિપોલીનો કિશ્કો સર કર્યો; ત્યાંના કેદીઓને છોડી મુક્યા અને તેની આસપાસ એક મજબૂત દિવાલ અણી લીધી. આ બનાવ પછી સાતમે દિવસે ડાયોનીસિયસ પાછો ફર્યો અને સમુદ્ર રસ્તે સાઇરેક્યુસના દિપકસ્થના કિશ્કામાં દોખલ થયો. તે વખતે ડાયન જે હથિયારો અને ઓળંગેલા સાધનેત્રસ પાસે મુકી આવ્યો હતો - તે તેને મોકલી આપતામાં આવ્યાં. આ તેણે શહેરીઓ વચ્ચે વહેંચી આપ્યાં; અને બાકીનાઓએ જેટલાં બન્યાં તેટલાં હથિયાર ધારણ કર્યાં અને મુદ્દ માટે હિંસાદથી તૈયારી કરી. પ્રથમ ડાયોનીસિયસે ડાયન સાથે ખાનગી મસક્ત ચક્રાવર્તો પ્રવર્ત કર્યો; પણ ડાયને ખાનગીમાં કંઇ પણ બાબત સાંભળવાની આનાકાની કરી તેણે કહ્યું “સારેક્રસ હવે સ્વતંત્ર નગર છે. અને તમારે જે કંઇ કહેવું હોય તે ગેરેરમાં મુકવું જોઈએ.” તે પરથી ડાયોનીસિયસના માણસોએ લોકો ઉપરના કર ઓછા કરવાનાં, તેમજ પૂજ્યા વગર વિશ્વહમાં ન જોડાવાનાં, અને મુદ્દમાં તેમના પદ નોકરીનો ખોળે ન નાખવાનાં વચનો આપ્યાં, પણ પ્રજાએ આ વચનો દસી કદાચાં અને ડાયને તેમજ જગ્યાએ કે ડાયોનીસિયસ જ્યાં મુખી પોતાની ગાદી છોડશે ત્યાં મુખી અન્તર્વું નામ જગ્યાએ પલ્લુ વૃથા છે; પણ જો તે ગાદી છોડવાનું કમલ કરતો હોય તો પોને જ તેને જાત અને ગદપ-લુનો માર્ગ છોડવા વગર જેટલી મદદ આપી શકાય તેટલી બધી તે પોતાના નજીકના સગાને આપવા તૈયાર હતો. ડાયોનીસિયસે જણે આ ચરનો મંજુર દેશ તેમ બનાવ્યું, અને ફરી એલમીઓ મોકલી મુલાકાત કરવાની ચરનો દર્શાવવા સાઇરેક્યુસવાસીમાંથી ચો-ડને બોલાવ્યા. તેણે તેઓને ખાતરી આપી કે તે એવી ચરનો આપવાનો છે કે જે તેઓ કમલ કર્યા વગર રહે જ નહીં; અને તે માથે તેઓ જે ચરનો કરતા. માથે તે સીકારવાની પોતાની તૈયારી જણાવી. આ પરથી ડાયને ગેરેરીઓમાંથી એક ન્દાન મદત પ-દા કર્યું; અને કિશ્કામાંથી ખજર આપી કે ડાયોનીસિયસ માદી છોડવા તૈયાર છે.

છતાં આ સાયરેકંપસવાસીઓને છેતરવાની એક યુક્તિ માત્ર હતી. શેહેરીઓ નવા કિશ્કામાં ગયા કે તેમને કેદ કરવામાં આવ્યા અને બીજે દિવસે રહવારમાં ડાયોનીસિયસે પોતાના લશ્કરને દારૂ પાછ ઉન્મત્ત બનાવી તેમને બ્હાર નીકળી ડાયનની બાંધેલી દિવાલ તોડી પાડવા હુકમ આપ્યો. આ અણધાર્યો હુમલો વિદેશીએ ઘણા જુરસાથી કર્યો. તેઓએ દિવાલ તોડી નાખી અને સાયરેકંપસવાસીઓ ઉપર તૂટી પડી તેઓને નહાડ્યા. ડાયનનું વિદેશીય લશ્કર ચેતી જઈ એકદમ મદદે ચડી ગયું. પણ શેહેરીઓની નહાસબાગથી તેમની હાર બીખેરાઈ ગઈ અને ખરી મદદ કરવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. ડાયને જોયું કે પોતાના હુકમો સંભળાવા મુશ્કેલ છે ત્યારે પોતાનો દાખલો હુકમ તરીકે ગણાય એવા હેતુથી જ્યાં દુશ્મનોનો મોટો જથ્થો હતો ત્યાં તેણે એકદમ હુમલો કર્યો.

જે જગ્યાએ તે પોતે લડતો હતો ત્યાં યુદ્ધ ઘણું સખ્ત જનમ્યું હતું. તેને તેના મિત્રો અને દુશ્મનો બન્નેએ ઓળખ્યો અને તેઓ એકદમ તેના સ્થાન ભણી ધસ્યા. વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે તે એવા યુદ્ધ માટે લાયક નહોતો પણ તેણે ઘણા જોશથી યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યું અને પોતાના પર હુમલો કરનાર ઘણાઓને કાપી નાખ્યા. આખરે તેને માથામાં એક ભાઈ લાગ્યું અને તેની સામે તાકેલા ભાલા અને તીરોથી તેની ઠાલ વીંધાઈ ગઈ અને પાસેપાસેની લડાઈમાં તેના બાજુરે ઘા ઝીંકી ન શકવાથી તે જમીનપર પડ્યો. તેના સિપાહો તેને એકદમ ઉપાડી ગયા અને ટાઇમોનાઈડિસને સરદારી સોંપી; તે નહાસનારા સિપાહોને પાછા ભેગા કરવા ગયો; અને તુરત એકેડિના ઉપર તપાસ રાખવા મુકી આવેલા રક્ષકસૈન્યને તે મદદે લઈ આવ્યો; પણ એની જરૂર રહી નહતી. દુશ્મનની બધી આશા પ્રથમ હુમલામાં જ હતી અને આવો સખ્ત ધસારો જોઈ યુદ્ધથી ચાકી ગયેલા તેઓ કિશ્કામાં પાછા ફર્યા. તુરત ઓકે સિપાહો તેમની પાછળ પડ્યા અને ઠેઠ દિવાલ સુધી તેમને તગડ્યા. ડાયનના આ યુદ્ધમાં મૃતોતેર આઠમી પડ્યાં અને દુશ્મનનો ઘણો ભાગ પણ પડ્યો. આ યુદ્ધ એટલું મોટું ગણાયું કે સાયરેકંપસવાસીઓએ પરદેશીઓને દરેકને સો સો માછની ભેટ આપી અને ડાયનને તેના લશ્કરે સુવર્ણનો મુકુટ પહેરાવ્યો.

આ પછી તુરત ડાયોનીસિયસના માણસો ડાયન ઉપર તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓના પત્રો લઈ આવ્યા. આ પત્રો ઉપરાંત એક પત્ર ઉપરનું સરનામું 'હિપ્પારિનસનો તેના પિતા ડાયન ઉપરનો પત્ર' એમ હતું. કાગળ કે એ નામ ડાયનના પુત્રનું નામ હતું. ટાઇમીઅસ કહે છે કે એ છોકરાનું નામ તેની માના નામ પરથી એરીડીયસ હતું પણ હું ધાઈ છું કે તેના મિત્ર ટાઇમોનાઈડિસના કહેવા ઉપર વધારે વજન આપવું ઘટે છે. બાકીના પત્રો જે પ્રજા સન્મુખ વાંચવામાં આવ્યાં હતાં તેમાં તેમના તરફથી જુદી જુદી વિનંતિઓનો સમાવેશ હતો પણ જે પત્ર હિપ્પારિનસ તરફનો હતો તે લોકોએ તેના પિતાના માનને ખાતર જાહેરમાં વંચાવવાની માગણી કરી નહીં; પણ ડાયને તે વંચાવવાનો આગ્રહ કર્યો. અંદર વાંચતાં તે ડાયોનીસિયસનો ડાયન ઉપર પણ ખરી રીતે સાયરેકંપસના લોકો ઉપર લખ્યો હોય એવી મતલબનો પત્ર નીકળ્યો. કારણ કે જો કે તેની બાપા વિનંતિ અને માશી માગવાની હતી છતાં તેનો હેતુ ડાયનને પ્રજાની નજરમાં અજાબમણો કરવાનો જણાઈ આવતો હતો. એ કાળગમાં ડાયોનીસિયસે તેને પોતાની નોકરીમાં બતાવેલા ઉમંગ અને ઉત્સાહની યાદી આપી; તેને તેનાં વહાલાં સગાઓ, તેની બહેન, યુવ, સ્ત્રી મારફત દુઃખ દેવાની ધમકી

આપી; પછી તેમાં આર્ત વિનંતિઓ અને આજીજીઓ લખી હતી અને છેવટે ડાયોનીસિયસે અત્યંત ગંભીર સંબોધનાં ગાયનને સલાહ આપી હતી કે રાજસત્તા પ્રગળે આપી દેવાથી તો તેના દુસ્મનો જ સંબંધ થશે; જેઓ પોતાના બુના વીતકો માટે ગાયન ઉપર વેર લેવાનું ચૂકશે જ નહીં; માટે ગાયને શુભ વિચાર કરીને કુલ સત્તા પોતાના જ હાથમાં રાખવી અને પોતાના મિત્રો અને પોતાના કુટુંબીઓનાં સુખસલામતી માટે અંદરો અંધ પરે એવું કંઈ પણ કરવું નહીં.

આ પત્રથી પ્રગળા મનમાં જે જાતના વિચાર સ્ફુરવા લાગ્યા હતા તે સ્ફુર્યા નહીં. નજીકમાં ખાનગી સંબંધના કરતાં પણ જાહેર જરિયાતોને જે વધારે મદત્તવની ગણે એવા ઉદારચરિત્ર અને મોટી દૃઢતાવાળા વીર પુરુષને માટે ખાનગી લાગણી ઉત્પન્ન થવાને બદલે પ્રગળા મનમાં ચિંતા અને ધૃષ્ટિ પેદા થયાં. પ્રજા માનવા લાગી કે ગાયન ડાયોનીસિયસ તરફ વળ્યા વગર નહીં રહે. એટલા માટે તેઓ ખીજ સરદાર માટે હથ્થવા લાગ્યા અને ત્યાં તેઓએ સંતોષથી સાંભળ્યું કે હેરેક્લાઈડિસ પાછો ફરે છે. આ હેરેક્લાઈડિસને ડાયોનીસિયસે નેશનિકાથ કયાં હતો; પણ તે પહેલાં તે સૈન્યમાં ચારા હોદ્દાપર હતો અને યુદ્ધની ક્ષામાં પ્રવીણ હતો; પણ બ્યારે સરદારીમાં તેને ભેડીઓ આપવામાં આવતો ત્યારે તે નિર્બલ મનનો, અનિશ્ચિત અને કાચા વિચારનો નજીકતો યોડા વખત ઉપર તેને પિ-લોપોનીસસમાં ગાયન સાથે વિશ્લેષ થવાથી તેણે એકસે હાથે ડાયોનીસિયસ ઉપર વિમલ કરવાનો દરાવ કર્યો હતો. બ્યારે તે સાયરેક્યુસ પ્લેઝ્યો ત્યારે તેણે રાજને ઘેરાયેલા અને લોકોને જીતથી ઉરકાચેલા ભોખા. એટલે તેનું 'પ્લેકુ' કામ પ્રગળા મનમાં સંપાદન કરવાનું થયું અને આ કરવા માટે તેને બધી સુધિઓ આપડતી હતી. બ્યંગાય-વાગી વસ્તુત્વશીલ અને જે જાતની ખુશમદ જનમંદસને આનંદ આપે છે તે તેને આપડતાં હતાં; વળી ગાયનની સ્વાભાવિક ગંભીરતા પ્રજામંદસને પસંદ નહતી એ પણ તેના લાભમાં હતું. સાયરેક્યુસવાસીઓ પણ જીતથી જ્ઞાણ જઈ સ્વનંતતા મેળવ્યા પહેલાં તો સ્વતંત્રતાનો ડોળ ધાલવા મંડ્યા હતા. આવી રીતે તેઓ સરદારના બોલાવ્યા શિવાય એકલા થયા અને હેરેક્લાઈડિસને તેમના નૈકાસૈન્યની સરદારી આપી. પણ ગાયને તેમના આ પગલા સાથે વધી લઈ બતાવી આપ્યું કે તેમનું આ કૃત્ય તેમણે જ તેને કુલ સરદારી આપી દીધેલી હતી એની સાથે બંધ બેસવું નહતું; ત્યારે તેઓએ હેરેક્લાઈડિસને હોદ્દા પાઠે ખેંચી લીધા. તે વખતે તેમણે હેરેક્લાઈડિસને પણ આટું ન લાગે એમ આગળથી તેને મળી કરીને કામ લેવાની જરૂર પણ જોઈ નહીં. પછી ગાયને હેરેક્લાઈડિસને પોતાને ઘેર બોલાવ્યો અને નમ્રતાથી તેને નજીક-નજીક દે આવે પ્રસંગે 'ત્યાં એક ખોટા પગલામાંથી આપણે બધું ખોટું બેસીએ એવી રિયતિમાં છીએ તેવે વખતે માન અપમાનના સલાહમાં અંદર અંદર કંચક કરવો એ દીક નથી. અને પછી રીતસર પ્રગળા મનમાં બરી તેમાં હેરેક્લાઈડિસને નૈકાસૈન્યોધિપતિનું પદ આપ્યું અને પ્રબળ આમદ કરી પોતાના જેટલું જ રક્ષકસૈન્ય તેને પણ આપ્યું.

હેરેક્લાઈડિસ જાહેરમાં ગાયન માટે બહુ માન દર્શાવતો હતો, પોતે તેના ઉપકાર તથા દબાયેલા છે એમ જાહેર કરતો હતો, અને તેના કુટુંબને માન આપતો હતો; પણ ખાનગીમાં તે પ્રગળા તોફાની ભાવને ઉરકરી ને કબોચો ગાયન માટે તોફાન અને ચિંતા

પેદા કર્યા કરતો હતો; જે ડાયોનીસિયસને સજ્જામતીથી ન્દાસી જવા દેવાની ડાપન દિમાયત કરતો તો તે તેને માથે ડાયોનીસિયસને બચાવવા જવાનું આગ મ્દગવતો, અને આવે વહેમ ટાળવાના ઉદ્દેશથી જે ડાપન ધેરે ચાલુ રાખવાનું મત આપતો તો હેરેકલાઈડિસ તેને માથે એવું આગ મુકતો કે એનો હેતુ તો પોતાના હાથમાં લાંબો વખત સરદારી રાખી પ્રજાને પોતાના કાજમાં આજીવાનો છે.

શેહેરમાં એક સોસિસ નામનો હરામખોર અને તોહડો માણસ હતો, જે એમ માનતો કે પૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો સમાવેશ વાણીની મર્યાદાના ઉર્ધ્ધનમાં જ થાય છે. આ માણસે ઉધાડી રીતે ડાપન ઉપર હુમલો કર્યો અને પ્રજા સમક્ષ કહ્યું કે તેઓએ એક દારૂડીયા અને લંપટ પશુ જેદરકાર જીવજીને સ્થાને ચપલ અને સાવધાન ધણી મેળવ્યો છે. આ પછી તે સભા છોડી ગયો અને ખીજ દિવસે રહવારે રસ્તાઓમાં કોઇથી ન્દાસતો કરતો હોય તેમ માથું અને મુખ રક્તથી ખરડાયેલું રાખીને આમ તેમ દોડવા લાગ્યો. આ સ્થિતિમાં તે બર બજારમાં દોડ્યો ગયો અને લોકોને જાહેર કરવા લાગ્યો કે તેના ઉપર ડાપનના વિદેશીય લશ્કરમાંથી હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો; અને તેમણે કરેલો પોતાના માથાપરનો ધા બતાવવા લાગ્યો. આ ઉપરથી લોકો ડાપનના ઉપર ખરા થયા અને લોકોના જન લઇ તેમની જીમ બંધ કરવાના ઉપાયો લેવાનું તેના પર તહેામત મુકવા લાગ્યા. એટલા માટે આ તોશાની અને ગેરકાયદે મળેલી મંડળીમાં પોતાનો બચાવ કરવા ડાપન હાજર થયો અને તેણે બતાવી આપ્યું કે સોસિસ એ ડાયોનીસિયસના રક્ષકોમાંના એકનો ભાઇ હતો અને આ બખેડો જગાડવા માટે તેને લાંચ આપવામાં આવી હતી; કારણ કે ડાયોનીસિયસ પાસે હવે જે એક સાધન રહ્યું હતું તે લોકોની અંદર અંદર બખેડા ઉત્પન્ન કરવાનું હતું. જે શસ્ત્રવૈદ્યોએ ધા તપાસ્યો તેઓને એ કોઇ સજ્જામતી થયેલો ન લાગ્યો; જે ધા શસ્ત્રોથી થાય છે તે વચમાં બાજુઓ કરતાં વધારે ઉંડા થાય છે. પણ આ ધા તો છીછરો હતો અને શસ્ત્રાતથી છેડા સુધી સરખો હતો; વળી તે ધા એક સરખો ન હતો પણ જેમ જેમ દુઃખ સહેવાનું જાય તેમ તેમ બે ત્રણ વખતના છેદનથી થયેલો લાગતો હતો. તે જ વખતે ખીજ કેટલાકનું કહેવું એવું થયું કે તેઓ સોસિસને ધવામેલો નાગો નાગો ન્દાસતાં જોઇ, અને તેને શૂઠતાં તેને લાલક કરનાર ડાપનના પરદેશી સિપાઇઓ તેની પૂંડે છે એમ જાણી, જ્યારે એ સિપાઇઓને પકડવાને દોઆ લારે તેઓને તો ક્યાંય દીઠા નહીં; પણ જે સ્થાન તરફથી સોસિસને તેમણે દોડતો જોયો હતો તે સ્થાન નજીક એક મોટી શીશાની નીચે એક અંચો તેમને જડ્યો હતો. આ બધી ખિનાઓ તેની વિરુદ્ધ ગઇ; અને જ્યારે સોસિસના નોકરોએ જીભાની આપી કે રહવારમાં હાથમાં અંચો લઇને બહાર જતાં તેઓએ તેમના શેઠને જોયો હતો ત્યારે ડાપન પરના આરોપ પાછા ખેંચી લેવામાં આવ્યા, અને તેઓ સોસિસને દેહાંતની શિક્ષા કરવામાં એકમત થયા અને પાછા ડાપનના પક્ષના ચઇ ગયા.

જતાં તેમના મનમાં ડાપનના સિપાહોની ધર્મ્યતા તો હજી રહી. અને તે વખતે ડાયોનીસિયસની મદદે જેપીજીઆથી ફાઇલિસ્ટસ પાઝો ફર્યો હતો એટલે વિચિત્ર ધર્મકરીને સમુદ્ર ઉપર જ આવેના હોવાથી જે લોકોને ખયાલીનું કામ આપડું ન હતું તેઓને રાખવાની જરૂર તેઓએ જોઇ નહીં વળી એક નૌકાયુદ્ધમાં ફાઇલિસ્ટસ પકડાયો એટલે

તેમના અભિમાનનો પાર નહોતો. તેમણે ફાઈલિસ્ટસ ઉપર 'જંગલીઓ'ના જેવો જુલમ ગુજાર્યો. ઇકોરસ જણાવે છે કે જ્યારે ફાઈલિસ્ટસે જોયું કે તેની નોકા પકડાઈ સારે તેણે આપવાન કર્યો, પણ ટાઈમોનાઈડિસ જે પ્રથમથી જ ડાવનની સાથે હતો અને બધા પ્રસંગોમાં હાજર હતો તે રશ્યુમ્પિયમને પણ વખતો નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:- ફાઈલિસ્ટસની નોકા જમીનને લાધી ગઈ એટલે તે કેદ પકડાઈ ગયો, તેનાં હથિયાર લઈ લેવામાં આવ્યાં અને પછી કપડાં કઢાડી લીધાં અને એટલી બધી જલ્દી કમર છતાં તેને નાગો દરીને બધી જાનનાં અપમાન પ્લેગાડવામાં બાકી ન રાખી. પાછળથી તેનું માર્યું ઉતારી દીધું. અને તેનું ધડ ગામના છોકરા પામે આપે અને દસડારી પાળાખાણમાં નંખાવ્યું. ટાઈમીઅમ જણાવે છે કે તેના પર ગુજરેલાં પીતક આથી પણ વધારે ખરાબ હતાં. તે કહે છે કે છોકરાઓએ તેનો જે પગ લગડો હતો તેને જ દોરડું બાધ્યું અને એ રિથનિમાં તેને ગામમાં દસડયો; ત્યારે ગામના શેડેરીઓ ગરકરી કરતાં કહેતા લાગ્યા કે "જે માણસે ડાયોનીસિયસને સલાહ આપેલી કે 'ઘોડે ચડીને ન્હામી ન જવું, પણ પગે દસડીને પ્રભુ ખેંચે ત્યાં સુધી તેણે તો ત્યાંજ રહેવું' તે પુરુષ તમે જ કે?" પણ ફાઈલિસ્ટસ કહે છે કે ઉપલી સલાહ ડાયોનીસિયસને તેણે પોતે નહીં પણ ટાઈમીઅમએ આપેલી હતી.

છતાં એટલું ખરું છે કે ફાઈલિસ્ટસ નિરંકુશ સત્તાની તરફેણમાં હતો તેથી ટાઈમીઅસ તેની વિરુદ્ધ મળે તેટલા આશ્રેય કરવામાં ચૂક્યો નથી. જે લોકોને ફાઈલિસ્ટસને હાથે ખમતું પડ્યું હોય તેઓ જો પોતાનો રોષ ફાઈલિસ્ટસના સ્વ ઉપર સુધાં વાપરે તો પણ તેમાં તેમનો બહુ હોય નથી. પણ તેના ચરિત્ર જાણનારા ઇતિહાસકો જેઓને તેણે કદી તુકસાન કર્યું નથી પણ ઉલટું જેઓએ તેનાં લખાણમાંથી મદદ મેળવી છે તેઓએ તેની આશૂરના વખતમાં કે જેથી દુનિઆમાં બધા માણસો પર એક વખત આવે છે તેનું વર્ણન કરતાં અશ્લીલ અને નિંદાત્મક બાણ શા માટે વાપરવી જોઈએ એ સમજાવું નથી. એથી ઉલટું, ઇકોરસ ફાઈલિસ્ટસનાં જાનજાળ વખાણમાં ઉતરી પડે છે એ પણ અજુગતું છે. મનુષ્યચારિત્રના દોષો કેમ ટાંકવા અને નિંદા કાઢોતો કેમ બચાવ કરવો એ કામ તે સારી રીતે જાણે છે; પણ તેની બધી કલાની પ્રતિભા છતાં તેના ઉપર નિરંકુશ સત્તાનો પ્રયત્ન મદદગાર, જુલમખારોનો મિત્ર, અને મોજગોખનો બોગી હોવાનો જે આરોપ મુકાયેલો છે તેમાંથી તેનો બચાવ નથી થઈ શકતો. બધી બાબત ધ્યાનમાં લેતાં મારાંજ એ કે જે 'લેખક' ફાઈલિસ્ટસના મિદ્ધાંતોને અનુમોદન નથી આપતો તેમ જ તેની અનદ્યા ઉપર અપમાન નથી આપતો તે જ ઇતિહાસક તરીકેની ખરી ફરજ બજાવે છે.

ફાઈલિસ્ટસના મૃત્યુ પછી ડાયોનીસિયસે કહેણુ મોકલ્યું કે જો તમે અને સિસિલી છોડી દઈ ઇટલીમાં ગીલાટના મુલકમાં જવો અને એ ફળદ્રુપ દેશની ઉપજ ખાવા દો તો તેના બદલામાં હું પોતે હથિયાર, ખોરાક, સિપાહો અને પાંચ મામતો પગાર એ બધાં સાથે કિલ્લો મોંઘી દઈ નીકળી જતા નૈવાર છું. ડાયોને પોતે શરતો કરવાની ના પાડી અને એલ્ક્સીઓને તેમની શરતો પ્રજ્વળી સભા આગળ રજુ કરવા જણાવ્યું; અને તેઓ થોડા વખતમાં ડાયોનીસિયસને જીવનો પકડવાની આજ્ઞા રાખતા હતા એટલે તેમણે એલ્ક્સીઓને સાંભળ્યાં વગર પાછા વાળ્યા. આ પરથી ડાયોનીસિયસ પોતાના જોડ પુત્ર

એવોયોદિતિમને કિશ્કાના રક્ષણ માટે ગળી પોતાનો કોમતી ખજાનો અને કેટલુંક આમ-
મંજ સાથે લઈ, સારા પવનનો લાભ લઈ, હેરેકનાઈડિમની નજર ચૂકવી ન્હારી છૂટ્યો.

રાત્રીને છૂટ્યા દેવા માટે પ્રજા હેરેકનાઈડિસ સામે રોષે ભરાઈ; અને તેઓને શાંત
પાડવાના હેતુથી તેણે દિધ્યો નામના એક વક્તા મારફત દરખાસ્ત કરાવી કે સ્વતંત્રતાની
પહેલી નિશાની સમાનતા છે, અને ગરીબાઈ અને ગુલામી એ પર્યાય શબ્દો છે માટે જ-
મીનના સરખા હિસ્સા કરી તે પ્રજાને બહેંચી આપવી. આ દરખાસ્તમાં તેણે દિધ્યોને
ટકા આપ્યો; તેમ જ તેની વિરુદ્ધ થનાર દાનની સામેના પક્ષને ઉત્સાહિત કર્યો અને
આખરે તેણે પ્રજાને એટલી બધી પોતાની તરફેણમાં કરી લીધી કે એ કાયદો પમાર ક-
ગ્યો એટલું જ નહીં પણ એક બીજા ઠગરથી પગેથી મિપાડોના પગાર અટકાવ્યા અને
નવા સરદાર નીચા એટલા માટે કે દાનની સખ્તાઈ તેમને વેઠવી ન પડે. એવી રીતે જમ એક
લાંબા વખતનો દર્દી પોતાના વેઠે દુરવેળા નિયમસરનો ખોરાક લેવાને બદલે પાછી આ-
વતી તંદુરસ્તીનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરે છે તે પ્રમાણે સાયરેક્ટુસવાસીઓએ પોતાના બ-
ચાવનારની ડાહપણબરી સવાહ ઉપરાંત જમને લાંબા વખતની ગુલામગિરિ કાઢતામાં
સ્વતંત્રતા મેળવવાને જનરી કમગો મારવા માંડી.

નવા અમલદારો નીમવા માટેની સભા બોલાવવામાં આવી ત્યારે ઉન્હાગો અર્થે ૧
સાર થઈ ચૂકો હતો. અને પંદર દિવસ સુધી ભયંકર ગર્જનાઓ થતી હતી અને અજ
ગણ દેખાવો દેખાયાં કરતા હતા તેથી હરી જમને પ્રજાએ પોતાના સગદારો નીમવાનું પડ
મુશ્કેલ. જ્યારે હના શાંત થઈ ત્યારે મહાનું કામ આગળ ચલાવવાને વક્તાઓ વળી દબા
કરવા લાગ્યા. અને જ્યાં એ કામમાં ગુલામી કે તરત એક બળદ જે રસ્તાના અવાં
અને ટોળાઓનો ટેનાયેલો હતો તે બેતર તોડાવી, હાંકનારના હાથમાં ન રહેતાં દોડ્યો અ
પ્રજા બેગી મળી હતી તે ધ્યાનમાં લેસબેર દોડી આવ્યો, તેના ગભગટમાં બેગા મળે
લોકો વીખરાઈ ગયાં. અને પછી ત્યાંથી કુદનો કુદતો શેહેંગના જેટલા ભાગમાં ફરી વળ
તે ભાગ પાછળથી શત્રુના હાથમાં ગયો, પણ આ બાબત ઉપર ધ્યાન આપના શિવ
સાયરેક્ટુસવાસીઓએ પચીસ અમલદારોની નીમણૂક કરી અને તેમાં હેરેકનાઈડિસ એ
હતો. તેમ જ તેઓએ દાનના માણસોને બેચી લેવાના પણ પ્રયત્ન કર્યા, અને તેટ
માટે તેઓએ વચન આપ્યું કે જો તમે તેને છોડી દેશો તો અમે તમને સાયરેક્ટુસ
સ્વતંત્ર વતની તરીકે દાખલ કરીશું પણ મિપાડો પોતાના સરદારને બેવડા થયા ન
અને પોતાની વચમાં તેને ગળી શેહેંગની ન્હાર નીકળ્યા. આ પ્રમથે તેમણે શેહે
ઓ પર બિવકુલ જીલ્લમ કર્યો નહીં, પણ ફક્ત તેમની નિમકહગમી અને નીચતા ૨
સખ્ત ઠપકાના વચનો કહ્યા. તેઓનો ન્હાની સખ્યા અને શેહેરીઓ પર હ
ઉગામનાની તેમની અનિચ્છાએ શેહેરીઓને સામે તેમના પર હુમલો ક-
ઉરકેલો, અને શેહેંગ ન્હાર નીકળ્યા પામે ત્યાર પહેલા તેમને કાપી નાખવાના હે
તેઓએ તેમના પાછળના ભાગ પર હુમલો કર્યો. આ વખતે દાનની સ્થિતિ બહુ કંઈ
થઈ પડી, તેને કાતો પોતાના સ્વદેશી બધુઓ સાથે લડવાની અથવા તો પોતે અને પોત
નિમકહવાન નોકરોને કપાન દેવાની ફજ પડી, તેટલા માટે તેણે સાયરેક્ટુસવાસીઓ
પોતા શરનાની રિનિતિ કરી. તેણે પોતાના હાથ લાગ્યા કરી કિશ્કા તરફ આંગળી કરી

સ્ત્રીઓની યાચનાઓના અંદર અંદરના કવલ ઉપર આનંદ પામતા સિપાહો તરફ તેમનું ધ્યાન ખેંચ્યું. પણ વંદનાઓના નિંદક વચનોથી ઉત્કેષાયેલું પ્રજામંડલ એમ મનાવ્યું માને તેમ ન હતું. આ પરથી ડાચને પોતાના માણસોને એકદમ આગળ વધવાનો અને હથિયાર ખખડાવી હુમલો કરતાં હોય એવો ખોટો દેખાવ કરવાનો હુકમ આપ્યો. આ જોઇને સાયરેક્યૂસવાસીઓ એકદમ ઉભે રસ્તે નાહા; જો કે તેમની પાછળ કોઇ પડયું નહીં અને ડાચને પોતાના માણસોને લઇને લીઓન્ટાઇનોના મુલક તરફ આગળ વધ્યો.

આ, આપણાના જેવા પદાધિનથી તે નવા સરદારોની સ્ત્રીઓ પણ મસ્કરી કરવા લાગી. આથી સ્ત્રીડાઇને, પોતાની આખર પાછી મેળવવાને ખાતર શેહેરીઓ ફરી સજ્જ કરી ડાચનની પૂઠે પડ્યા અને એક નાળું તે પસાર કરતો હતો સાં તેના પર આવી લાગ્યા. ધોડેસવારસૈન્ય વચ્ચે કપાજીથી ચઢ ચઢ. પણ જ્યારે તેઓએ જોયું કે ડાચન આ અપમાન યાંત્રિથી ખમી જાય તેમ નથી પણ ખૂબ ગુસ્સામાં આવી જઇ સૈન્યને યુદ્ધ માટે ગોઠવવા લાગ્યો ત્યારે તેઓએ ફરીથી પીઠ ફેરવી પ્રથમના કરતાં પણ વધારે નામોશીભરી ત્વરાથી ન્હાસી ગયા.

સિઓન્ટાઇનોએ ડાચનનું ઘણું સાઈ સન્માન કર્યું, તેના સિપાહોને ભેટો આપી અને શેહેરની સ્વતંત્રતા તેને બક્ષી. તે ઉપરાંત તેમણે સાયરેક્યૂસ એલચીઓ મોકલી ડાચનને માટે ન્યાય અને તેનાં માણસો માટે પગારની આગણી કરી. સાયરેક્યૂસવાસીઓએ તેના જવાબમાં ડાચન ઉપર તહોમત મુકવાને પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા. પણ જ્યારે સિઓન્ટાઇનોએ જોયું કે આખતનો વિવાદ થયો ત્યારે એ તહોમતો જુદાં કર્યા; છતાં એ સ-બાના ઠરાવ પ્રમાણે વર્તવાને તેઓએ ચોખ્ખી ના પાડી, કારણ કે તુરતની જ સ્વતંત્રતા મેળવી તેઓ ઉદ્ધત બન્યા હતા અને પ્રજાની સત્તા ઉપર અંકુશ નહતો; એવી સ્થિતિમાં સ્વાભાવિક છે, તે પ્રમાણે તેઓના સરદારો ક્ષણિક લોકચિત્તિને અનુસરનારા શુભાગો હતા.

આ વખતે ડાચોનીસિયસે કિલ્લા અંદરના ભરકર માટે પગાર અને ખોરાક ભરીને એક કાફલો નેપથ્સવાસી નિષ્પીઅસની સરદારી નીચે મોકલ્યો. સાયરેક્યૂસવાસીઓએ તેની સાથે યુદ્ધ કરી તેનાં ચાર વ્હાણુ લઈ લીધાં; પણ તેઓએ પોતાની જીતનો લાભ જોઇએ તેવો લીધો નહીં. કોઇ પણ જાતના સાસનની ચેરહાજરીમાં તેઓએ પોતાની જીતનો ઉત્સવ અપૂર્વ અલાયારમાં ગાળ્યો અને જે વખતે તેઓ કિલ્લો જીતવાની ખાત્રીમાં ખેડા હતા તે વખતે તેઓ શેહેર પણ ખોઇ ખેડા. નિષ્પીઅસે તેઓની અવ્યવસ્થા, તેઓની રાત્રીના વિલાસો અને નિશાબાજીઓ જોઇ તથા જાતિ વૃત્તિને લીધે કે પછી ખીજની નજરે ન મ્હડવાના હેતુથી એ મંડળોમાં સામાન્યવર્ગના જેટલો જ સરદાર વર્ગને મસગૂલ જોયો ત્યારે તેણે કિલ્લાની દિવાલ તોળીને પોતાના સિપાહોને શેહેર લૂટવાનો અને બલાતકારનો કેર ગુજારવાનો આગ્રહ ખુલ્લો કરી આપ્યો.

સાયરેક્યૂસવાસીઓને પોતાની મૂર્ખાઈ અને પોતાની વિપત્તિનું તુરત બાન થયું. સિ-પાહોએ શેહેરમાં બચકર ત્રાસ વર્તાવ્યો. તેઓએ કિલ્લેબદી તોડી નાંખી, માણસોને કતલ કર્યા અને સ્ત્રીબાલકોને ખૂંટણ કરતાં અને ત્રણો પાડતાં કિલ્લામાં ઘસઘાં. સાયરેક્યૂસના સરદારો દુશ્મનોને શેહેરીઓથી છૂટા પાડવા અચકત નીવડ્યા અને શેહેરીઓને હારમાં

ગોઠવી ન શક્યા એટલે તેમણે તો બધું ગયું માની લીધું. આ સ્થિતિમાં તેઓ હતા અને એકેડીના પશુ દુશ્મનના હાથમાં જવાની ધારતી હતી એટલે બધાએ પોતાના વિચાર ડાયન ઉપર દોડાવ્યા; પણ બધા જ તેના અપરાધમાં આવ્યા હતા એટલે તેનું નામ લેવાની કોઈની છાતી ન ચાલી. આ યુસ્કેલીના સમયમાં સહાયક ધોડેસવાર લશ્કરમાંથી આવ્યા આવ્યો. “ડાયન અને તેના સ્પાર્ટન સિપાહોને સિઓન્ટીયમથી બોલાવો.” તેના નામનો ઉચ્ચાર થયો કે તુરત લોકોએ હર્ષનાદ કર્યો. તેઓ આંખમાં આંસુ લાવીને વિનંતિ કરી તેને પોતાનો સરદાર થવાને કહેતા હોય તેમ બોલાવા લાગ્યા; આશીના પ્રસંગ ઉપરની તેની બહાદુરી સંભારવા લાગ્યા; અને દુશ્મનની સામે ચઢવામાં જે બહાદુરી તે બતાવતો અને જે વિશ્વાસ તે તેમના અંગમાં સ્ફુરાવતો તે તેઓ યાદ કરવા લાગ્યા. મદદગાર લશ્કરમાંથી આકૉનાઇડિસ ટેલેસાઇડિસ હેલ્લાનિકસ અને ધોડેસવાર લશ્કરમાંથી બીજા ચાર એકદમ ભારતે ધોડે ચઢી ગયા અને સાંજ પડતાં સિઓન્ટીયમ જઈ પહોંચ્યા. તેઓ તુરત ડાયનના પગમાં પડ્યા અને આંખમાં આંસુ લાવી સાયરેક્યૂસવાસીઓની દુઃખદ સ્થિતિનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. સિઓન્ટીયમવાસીઓ અને તેના રક્ષકો તેમની આસપાસ વિંટાઇ વળ્યા; કારણ કે તેઓની ઉતાવળ, અને તેઓની વાતચિત્ત કરવાની રીતભાત પરથી તેઓ કંઈક અસાધારણ કામ ઉપર આવ્યા હોવા જોઈએ એ અનુમાન સહજ થાય તેમ હતું.

ડાયને તુરત સભા બોલાવી અને બધા જાહેરી રીતે થયા કે આકૉનાઇડિસ અને હેલ્લાનિકસે સાયરેક્યૂસની વિપત્તિનું દૂંકું બચાવ કર્યું; અને પછી પરદેશી સિપાહોને તેમણે ખમેલું અપમાન જૂલી જવાની વિનંતિ કરી કહ્યું કે તમને અમે અપમાન આપ્યું છે તેના બદલામાં તમે અમારે માથે જે વીતાડો તે કરતાં વધારે અમારા અપકારના બદલામાં અમે ખમ્યું છે માટે કૃપા કરી અમારી મદદ આવો. જ્યારે તે બોલી રહ્યા ત્યારે ગંભીર ચૂપકોઈ ફેલાઇ ગઈ, અને ડાયન ઉભો થઇ બોલવા જતાં આંસુને લીધે બોલી શક્યો નહીં. તેના સિપાહો, જેને તેમના સરદારની દિલગીરીથી બહુ લાગી આવ્યું તેઓએ તેને પોતાનો શોક ઢાંકી, બોલવાનો આગ્રહ કર્યો. તેણે પોતાનું મન શાંત કરી નીચે પ્રમાણે બોલ્યું કહ્યું. “ મિત્રો અને મહારા વશાદાર સિપાહો! મેં તમને મહારા પોતાના વિષે વિચાર કરી ઠરાવ કરવા બોલાવ્યા છે. મહારા સિદ્ધાંત થઇ ચૂક્યા છે. જ્યાં સાધરેક્યૂસ મરણ પધારીએ છે ત્યાં મહારા ઠરાવ બાબત શકનો અવકાશ નથી; જો એને બચાવી નહીં શકાય તો પછી હું ત્યાં ત્વરાથી પહોંચીશ અને મહારા સ્વદેશના ખંડેરોમાં પ્રાણવિસર્જન કરીશ. તદ્દમારે શું કરવું એ બાબતમાં એક કમનસીબ અને અવિચારી શહેરને મદદ કરવા તમારી વૃત્તિ થાય તો જે શહેરને તમે જ બનાવ્યું કહેવાય તેને પાયમાલ થતાં અટકાવવા તમે સમર્થ થશો. પણ જો સાધરેક્યૂસે આપેલા અપમાન આગળ તેને માટેની દયાનું કંઇ વજન ન હોય તો હું એટલું જ કહું છું કે ડાયનને તમે જે માયા બતાવી છે અને નિમકહલાલ નોકરી આપી છે તેનો ધ્વજ તમને બદલો દેશે. બાકી એટલું જ નક્કી છે કે જ્યારે તમારે ખમ્યું પડ્યું હતું ત્યારે તમને મેં છોડ્યા નહતા તેમ જ અત્યારે મારા પાયમાલ થતા દેશને છોડી શકતો નથી. ”

તેણે બોલ્યું પૂરું કર્યું ત્યાં તો તેની સાથે જવાની મશ્વરેખાવા સિપાહોએ

તાલીઓ પાડી એકદમ સાયરેક્યુસે ઉપડી જવાની માગણી કરી. તેમને તેડવા આવનાર ખુશીથી તેમને બેઠવા અને ડાબન અને તેના સિપાહો ઉપર આશીર્વાદ વર્ષાવવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. ન્યારે મડબડ બંધ થઈ ત્યારે ડાબને નાસ્તાપાણી માટે પોતાના માણસોને ઘેડી વાર રજા આપી અને પછી પૂર્ણ રીતે સજ્જ થઈ હાજર થવાનું કરમાવ્યું; કારણ કે તેને કસ્ટો તે જ રાતે નીકળી પડવાનો હતો.

ડાયોનીસિયસના સિપાહો આખો દિવસ કચરણાણુ ધાળી, નજીવી ખોટ સાથે રાતના કિલામાં પેસી ગયા. આ દંડા વખતના અવશ્યથી થયું હતીને ખ્હાર નહીં આવે એમ ધારીને વક્તાઓએ ડાબન અને તેના સિપાહોને દાખલ થવા ન દેવા માટે લોકોને સમજાવ્યા. અને તે પરથી સરદારોએ ડાબને પોતાની કૃત્ય મોકુફ કરવા દ્વંત મોકલ્યા. ન્યારે ઘેડેસવારસર અને ગામના સંભારિત ગૃહસ્થોએ ડાબને જોમ બને તેમ જઈ આવવા વિનંતિઓ મોકલી. આવી રીતે જોકે પણ બેલારે અને બીજી મના કરે એવી સ્થિતિમાં ધીમે ધીમે આગળ વધ્યો અને રાતે જે પહેલે તેને આવવાની મના કરેલી તેણે તેને દાખલ થતો અટકાવવા દરવાજો ચોટી મુકી.

હવે નિષ્પત્તિએ કિલામાંથી બીજી દુમસો કપો અને તેમાં આગમના વખન કરતાં વધારે સંખ્યા અને જોશ બતાવ્યું; કિંગ્ડોને બધી તોડી નાંખી તેણે શહેરને નાશ કરવા માંડ્યો. ભયંકર કતલ આવી; પુરોહો, સ્ત્રીઓ, બાલકોને હુમ્મી નાખવામાં આવ્યા; કારણ કે દુસ્મનને હેતુ લૂટવા કરતાં વિનાશ કરવાનો હતો. ડાયોનીસિયસને પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવવાની આશા નહતી; પણ સાયરેક્યુસવાસીઓના પિયારને લીધે તેણે તેમને શહેરના ખંડેરોમાં પૂગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એટલા માટે દરવાજામાં આવ્યો કે ડાબન મદદ લખને આવી પેઠાએ ત્યાર પેઠાં શહેરને બાળી મુક્યું, અને તે પ્રભાણે તેઓએ મથાણાથી પાસેના ભાગને આગ લગાડી; અને દૂરના ભાગપર બળતાં બાણ ફેંક્યાં. શહેરીઓ નાસમાં અહીંથી તહીં ન્હામવા લાગ્યા. જેઓ આગમાંથી ન્હાસતા તેમને રસ્તામાં કતલ કરવામાં આવતા અને જેઓ કતલમાંથી ધરેનો આશરો લેતા તેઓ આગને લીધે તુરંત પાછા નીકળતા. પણ જાણુ આગમાં બળી મુવા અને ધણુ પોતાના ધરના ખંડેરોમાં દટાઈ ગયા.

આ ભયંકર દુઃખથી સર્વાનુમતે ડાબને માટે દરવાજા ઉપડ્યા. તેને ન્યારે દુસ્મન કિલામાં પાછા ગયાની ખબર આવી ત્યારે તેણે ઉનાચ્છ કરવી મુકી રીધેલી; પણ સ્વદારમાં કેટલાક ઘેડેસવાર દ્વંતોએ ફરી હજારો તેને ખબર આપી; તેમની મધી બીજા કેટલાક આવ્યા અને તમામથી એકણુ તો તેની વિરુદ્ધ ચનારામાંથી પણ હતા; જેઓએ તેને એકદમ કુચ કરવા આમ્રહ કપો. આગ વધતી ગઈ તેમ હેરેકલાસિસે પ્રથમ પોતાના બાઇને અને પછી પોતાના કાકાને ડાબની મદદની માગણી કરવા મોકલ્યા. કારણ કે હવે દુસ્મનની સામા ચવાની પોતાની સહિન રહી ન હતી. તે પોતે ધાવણ થયો હતો; અને શહેરનો મોટો ભાગ બળીને આખ થઈ ગયો હતો.

ન્યારે આ ખબર ડાબને મળી ત્યારે તે શહેરથી સાકાસાન બાહ્ય છેટે હતો. સિપાહોએ તેણે વસ્તુસ્થિતિની ખબર આપી, સાવધાનીથી વર્તવાનો આમ્રહ કપો. આ પછી તો તેઓ દાડ્યા અને રસ્તામાં તેઓને બીજા મળતા તે હજુ પણ જઈથી આગ વધવાનો આમ્રહ કરતા હતા.

ઢયન ઁકદમ શેહેરમાં પ્હેંચ્ચો અને પોતાના લશ્કરને દુશ્મન પર હુમલો કરવાનો હુકમ આપ્ચો કે તે જોધને સાયરેકંપસવાસીઓમાં હિંમત આવે. તે દરમિયાન તેણે પોતાના લશ્કરને છૂટા છૂટા ભાગમાં વ્હેંચી નાખી દુશ્મન ઉપર જૂદે જૂદે ઢેકાણે હુમલા કરવાનો ઢરાવ કર્યો. તેના માણસોને યોખરે તે યયો અને ગરબડમાં આગળ વધ્ચો ત્યારે સાધરેકંપસવાસીઓ તેને પોતાના કુલદેવતાનું ઉપનામ આપી તેને માટે માનતાઓ કરવા લાગ્યા અને પ્રાર્થનાઓ કરવા મંડ્યાં. તેના પરદેશી સિપાહોને તેઓ બંધુ તરીકે ગણવા લાગ્યા, આ વખતે ખંડીયેર અને કતલ યયેલાઓના રાજના દગલા ઉપરથી ભયમાં આગળ ચાલતાં ઢયનને જોધને કોઇ ઁવો હિયકારો તો નહતો કે જે પોતાની જીંદગીને ઢયનની જીંદગી કરતાં વધારે કિમતી ગણે.

દુશ્મનના દેખાવમાં પણ કંઇક ભયંકર પરમાણુંઓ હતાં. ડારણ કે નિરાશાથી ઉન્નત થઈ તેઓએ કિલાની દિવાલોમાં સ્થાન લીધાં હતાં ઁટલે તેમની પાસે જઇ પ્હેંચ્ચું મુશ્કેલ અને ભય ભરેલું હતું. પણ ઢયનના સિપાહોને વધારે નાઉમેદ કરનાર આગ હતી. જ્યાં જતા ત્યાં આગ તો હતી જ; અને દર પજે અર્ધો બળી ગયેલાં મકાનોની દિવાલો નીચે કચરાઇ જવાની તેમને બ્હીક હતી. આ બધી મુશ્કેલીઓમાં સાથે રહીને પોતાની હાર ન વૂટે તે માટે તેઓ અથાગ મહેનત ઉઠાવતા હતા. સાંકડી શેરી અને ઉંચી નીચી જગાને લીધે તેઓ યોડા યોડા જ લડી શકતા પણ તેઓ ઘણી બહાદુરીથી લડ્યા અને શેહેરીઓના તાબોદારથી ઉશ્કેરાધને આખરે તેઓએ નિષ્સીઅસને ઉઠાવ્ચો, અને તેના આઢમીઓ પાસેના કિલામાં ભરાઇ ગયા. જે માણસો છૂટાં પડી ગયાં હતાં અને કિલામાં જઇ નાંશક્યાં તેઓને કતલ કરવામાં આવ્યાં; પણ શેહેરની કમનસીબ હાલતને લીધે જીત પછી જે આનંદ આવે છે તે આનંદનો વખત ન હતો તેમ તે તે વખતે અસ્થાને હતો. બધાનો પ્રયાસ આગમાંથી જેટલું બને તેટલું બચાવવાનો હતો અને આખી રાતની સખ્ત મહેનત પછી આગ ઁલાવાઇ શકાર્ઈ હતી.

સામાન્યવર્ગના પક્ષનો ઁક પણ વક્તા શેહેરમાં રહો નહીં. તેઓના પલાયનથી તેઓએ પોતાનો દોષ કબૂલ કર્યો અને તેની શિક્ષામાંથી ન્હાસી છૂટ્યા; પણ હિરેકલાપ્તિસ અને થીઓડોટિસ ઢયનને શરણ યયા. તેઓએ પોતાનો જીન્ડો કબૂલ કર્યો અને તેના પાસે માગી લીધું કે તેઓએ તેની સાથે ચલાવી હતી તેવી ફૂર વર્તણૂક તેણે તેમની સામે ચલાવવી નહીં. તેઓએ ઉમેરું કે જે તે પોતાના ગુસ્સાને દાખી દે તો તેના ખીજ સહ-શણો સાથે તેની ક્ષમા ઉમેરાનાથી તેનું માન પણ વધશે; અને નિમકહરામને પણ મારી આપવાથી ઉદારતામાં તે ખીજથી ચ્હડી જશે. તેના મિત્રોએ ઁ કજીઆખોર માણસોને ન બચાવતાં પોતાના સિપાહોને સોંપી દેવાનો આગ્રહ કર્યો તે ઁમ જણાવીને કે તે ઉપરથી ખરા પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યને જેમ જીલમગાર સત્તાધીશ તેમ જ સમયને અનુસરનાર પ્રજ્ઞની ક્ષણિક વૃત્તિઓ પ્રમાણે ચાલનાર ખુશામતખોર પણ નુકસાન કરે છે તેવા લોકો ઘટતી સખ્તએ પ્હેંચ્ચવાથી રાષ્ટ્રને લાભ યશે. છતાં ઢયને તેઓનો રોષ ઁલોહો કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણે કહ્યું “ખીજ સરદારો દ્વક્ત લડાઇના વિષયોનો અભ્યાસ કરે છે; પણ મેં તો ઁકેડેમીમાં લાંબો વખત શિલસુદ્ધીનો અભ્યાસ કરેલો હોવાથી દ્વેષ અને ગુસ્સાના પરમાણુંઓને દાખી દેતાં હું શીખ્ચો છું, અને મેં મારા વિકારો ઉપર જીત મેળવી છે

એમ સાબિત કરના માટે મહાગુણી પુરુષો તરફ દયા બતાવવી એ કાષ્ટ પૂરતું નથી પણ જેઓએ આપણું નુકસાન કર્યું હોય તેઓએ પ્રતિ પણ ક્ષમા રાખવી જોઈએ જેમ હું હિરેકલાદિમિ કરતા યુદ્ધનામા અને નબળનીતિમા સ્પર્શતો છું તેમ જ ન્યાયમા અને દયામા પણ તેનાથી ઉતરતા ન ચવાનો એ નિશ્ચય કર્યો છે, કારણ કે એ ગુણોમાં મરમાઇ સોગમવી એ જ ખરી મોટાઇ છે. જીતના માન એ કદી આપણા પોતાના નથી, કારણ કે જો કે મરદાની કયાનો અથ તેમા છે તો પણ જીતમા ભાગ્યદેવીનો પણ થોડો ધણો હિસ્સો હોય છે જ હિરેકલાદિમિ, નીચ, હનુમખોર, અને નીમકદમમ હરો, પણ તેટલા માટે પોતાના ગુસ્સાને પણ ચર્ધ પોતાની પ્રતિજ્ઞા ડાલને ગુમાવવી શું ? એ ખરૂં કે નુકસાન કરવું એના કરતા ખમિના નુકસાનનો બદલો લેવો એ કાયદાની નજરે વધારે સારું છે, પણ વાર્તાત્મિક રીતે એ બંને માનવસ્વભાવની નમગાઇના પરીણામ છે વળી એવી કુદરત તો બાપે જ હમે કે જે નિરતંગની માયાથી જીતી ન ચકાય " આવા વિચાર અનુસાર ડાલને હિરેકલાદિમિને માફી આપી તેને જવા દીધો.

તેનું પ્રથમ કાર્ય કિશાની આસપાસ ચણેલી દિવાનની મગમત કરવાનું હતું તેણે દરેક જોડેરીને નુકસાન ન થાય કે એ દિવાન પાસે તેઓએ એક એક અણીમાર ધાબતો લઇ આવવો. તે લાંબા પટ્ટી તેમને નિશ્ચિતિ મેળવવા ઘેર મોકલ્યા અને રાતમા ને રાતમા પોતાના માથાસોને લગાડીને કિશાની આસપાસ બચાવના માથડા ઉભા કરી દીધા અને સહવાગમા તે તૈયાર જોઇ મેહેરીઓ તેમ જ દુસ્મનો આશ્ચર્યમા પડ્યા.

મૃત્યુ પામેલાને બુદ્ધિદાહ દીધો અને લગભગ એ હજાર કેદીઓને દડાલઈ છોડી મુક્યા પછી તેણે મેહેરીઓની એક સભા બોલાવી હિરેકલાદિમિને દરખાસ્ત મુકી કે ડાલને જમીન અને નામસંન્ય બનેનો મુખ્ય સરદાર નીમવો આ દરખાસ્ત અમારવર્ગને પસંદ આવી અને પ્રજા એ પમાર રાજાની તૈયારીમા હતી પણ રાજામરજી અને ખલાસીઓએ તેની વિરુદ્ધ થઇ મરજડ મચાવી મુખ્ય નામ પરાની સરદારી હિરેકલાદિમિના હાથમાંથી જાય તે તેમને પસંદ ન હતું કારણ કે તેના સિદ્ધાંતો ઉત્તમ હતા તેથી નહીં પણ તે ન મ માણસ હતો અને તેમને પોતાની વૃત્તિ પ્રમાણે વર્તવા દેતો હતો તેથી હતું એ પરથી ડાલને આશ્રય મુખ્ય દીવો અને હિરેકલાદિમિને નોકા ઉપર સરદારી આપી મૃત્યુ બનાવે જનનિનો સરદાર વિભાગ રાજાની સેવના આજ્ઞા આપી ત્યારે ડાલને તેનું વિરુદ્ધ વલો એટલું જ નહીં પણ એ વિષયના આગળ ચર્ધ મચેલા બધા કમરો તેણે કંટાળ્યા આથી તે ફરી પાડો લોડાની આખે સ્પર્શ્યો. હિરેકલાદિમિને ફરી આનો લાભ નીધો અને મેરસે નામા સિપાહો અને ખનાનીઓની સભા આગળ જાનણ કર્યું તથા જાય નિરકુશ બનવાનો ઇરાદો રાખે છે એમ તેના પગ આરોપ મુક્યો. તે જ વખતે ફેરેક્સ નામના સ્પાર્ટનની મારફત ડાયોનીસિયસ સાથે પણ જુઓ પત્ર વ્યવહાર ચલાવ્યો જ્યારે અમી વર્ગને આ બાબતની ખબર પડી સારે લસકામા વિભાગ થકી ગયા અને ખેતરાની તાણ મેહેરમા જણાના લાગી હતી તેમ સામી તરફથી હિરેકલાદિમિને જવા ધમ વગરના ઇર્ષ્યાખોગ અને લાગિયા આદમીને પોતાની વિરુદ્ધ નીમવા દેવા માટે તેના મિત્રો પણ ડાલનેને ઠપકો આપવા લાગ્યા, એટલે ડાલની સ્થિતિ કંઈકી થઇ ગઇ.

ફેરેક્સ એમિન્ગ-ટમના ગુલામમાં મિએપોલિસ પામે તેમજ નાખીને પડ્યો હતો અને ડાયને સાધરેક્યૂસવારીઓને બહાર કાઢવા પશુ તેનો હેતુ લાયક આસરની વાટ જોઈ મુદ્દમાં ન જોડવાનો હતો. આ પરથી હિરેકલાઇડિસ અને તેના ખજારીઓએ અવાજ ઉઠાવ્યો કે ડાયન લાંબો વખત સરદાર રહેવાના હેતુથી વિગ્રહ લંગાવે છે. એ પરથી પોતાની વૃત્તિની વિરુદ્ધ તે મુદ્દમાં જોડાયો અને હાર્યો. એ હારથી તેને ઝાઝી નુકસાની ન થઈ અને તેની હાર સામા પક્ષની વધારે સારી બહાદુરીથી નહીં પરંતુ પોતાના લશ્કરમાં જ કાંઈ અણુસમજને લીધે હતી. એટલે પછી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાછી મેળવવાના હેતુથી તેણે પોતાના માણસોને ઉશ્કેરી શરી મુદ્દ કરવા માટે ગોઠવવા માંડ્યા. લાં સાંજ વખતે તેને ખબર મળી કે શહેરનો કબજો મેળવવાના હેતુથી હિરેકલાઇડિસ પોતાના કાફલા સાથે ઉપડી જવાનો છે. આ પરથી ઘોડેસવાર લશ્કરના બહાદુર અને ચપલ ભાગને સાથે લઈ તે એટલી ઝડપથી ઉપડી ગયો કે બીજા દિવસે સ્થવારના નવ વાગ્યામાં તો સાતસો ફાલ્ગ (આશરે ૮૦ માઇલ) કાપીને શહેરમાં દાખલ થયો. હિરેકલાઇડિસ પવનનો બને તેટલો લાભ લઈને નીકળ્યો છતાં મોડો પહોંચ્યો; એટલે પછી તેણે સમુદ્રમાં જ રૂંધે કવું. હવે શું કરવું એ સંબંધી ચિંતામાં તે હતો ત્યાં તેને સ્પાર્ટન ગિસાઇલસ મળ્યો; જેણે તેને ખબર આપી કે આગળ જેમ ગાઇલિપ્પસ આવ્યો હતો તેમ આજે સિસિલીના સરદાર તરીકે સ્પાર્ટાથી તેને મોકલવામાં આવ્યો હતો. હિરેકલાઇડિસ આ સાંભળી ખુશ થયો અને પોતાના મિત્રવર્ગમાં બહાઇ મારવા લાગ્યો કે ડાયનનું બધું તોડવાનું સાધન તેને મળ્યું છે. અને તે જ વખતે સાધરેક્યૂસ એક દૂત મોકલી ગિસાઇલસને પોતાના સરદાર તરીકે આવકાર આપવાનું કહેવારું; ડાયને જવાબ આપ્યો કે સાધરેક્યૂસ પાસે જોઈએ તેટલા સરદારો છે અને જો સરદાર તરીકે એક સ્પાર્ટનની જરૂર હોય તો તે પોતે સ્પાર્ટાના એક શહેરનો હક મેળવતો હતો.

ગિસાઇલસે જ્યારે જોયું કે સરદારીની આશા વ્યર્થ છે ત્યારે પછી તે ડાયનને જાણે મળ્યો અને તેણે હિરેકલાઇડિસ અને ડાયન વચ્ચે સમાધાન કરાવ્યું. આ સમાધાન જળવવા માટે આકરા સોગદ લેવાયા અને તેના સાક્ષી તરીકે ગિસાઇલસ રહ્યો અને હવે પછી હિરેકલાઇડિસ એવશ નિવડે તો તેને મળ્યો પહોંચાડવાનું ગિસાઇલસે માથે લીધું. આ પછી સાધરેક્યૂસવાળાએ પોતાના નૌકાસૈન્યને રજા આપી; કારણ કે તેની પાછળના ખર્ચના પ્રમાણમાં ફાયદો બહુ થોડો હતો અને રાજદ્રોહનું તે મોટું સ્થળ થઈ પડ્યો હતો. તે વખતે તેઓ કિલ્લાનો પહેરો વધારે સખાઇથી જળવતા હતા અને કિલ્લાની આસપાસ બીજી દિવાલ બાધી હતી. કિલ્લાની અંદર વધારે વાર ખોરાકની તાણ સહેવાઈ ન શકવાથી સિપાહો ગડબડ કરવા લાગ્યા; એટલે એપોલોક્રેટિસને ડાયન સાથે શરત કરવાની ફરજ પડી અને તેણે બધા હથિયાર અને દારૂગોળો સુદ્ધાંત સોંપી દેવાની માગણી કરી પણ એવી શરતે કે, તેને પોતાની મા અને બહેનો સાથે પાંચ નૌકાઓમાં આવી જવા રજા આપવી. ડાયને એ વાત મંજૂર કરી અને તે બધાં ડાયોનીસિયસને જઈ મળ્યાં. જેવાં તેઓએ બહાણના નાંગર ઉપાડી શકે સ્થગ્યા કે તુરત તે આનંદજનક દેખાવ જોવા આપ્યું શહેર બેસુ મળ્યું. આ દેખાવમાં તેઓ એટલા બધા મગ્ન થઈ ગયા કે આ દિવસ જ્યારે સાધરેક્યૂસ ગુલામગિરિમાંથી છુટું થયું ત્યારે સોનાનો સરજ

ઉગ્યો તે જોવા ને લોકો હાજર નહતા તેઓ ઉપર તેઓ ગુસ્સે થયા ઇતિહાસમાં વર્ણવવામાં આવેલી બધી પડતીઓમાં હાથોનીસિયસની પડતી સર્વથી મોટી હતી અને તેની રાજસત્તા પણ બહુ જાહેલી હતી એટલે પછી આના નજીક સાધનો વડે એ સત્તાને ઉભેલી નાખનારને કેટલી ખુશી અને સતોષ ઉપજે !

‡ હાથનના મૃત્યુ પછી પાછો હાથોનીસિયસ સાધરેક્યૂસ પર ચઢી આવ્યો અને પોતાની સત્તા જમાવી, તેમાંથી ઇચ્છા સાધરેક્યૂસનેએ કોરિન્થથી યાદગોલિયનને બોલાવ્યો, અને યાદગોલિયનની સાથે કેંઈ ન આવવાથી આખરે હાથોનીસિયસ શરણ થયો અને યાદગોલિયને તેને કોરિન્થ મોકલી આપ્યો એ વિખત પ્લેટર્ક યાદગોલિયનના ચરિત્રમાં આપે છે કોરિન્થ થયા પછીને હાથોનીસિયસનો હેવાલ પ્લેટર્કમાં નીચે મુજબ આપ્યો છે —

યાદગોલિયનની બહાદુરીથી એજઈ જઈ તથા પોતાને ઇચ્છવાની ઈઈ આશા ન હોવાથી હાથોનીસિયસ આખર શરણ આવ્યો અને યાદગોલિયને તેને યોડા પૈસા આપી એક બહાલુમાં કોરિન્થ મોકલી દીધો X X X ન્યારે તે કોરિન્થ પહોંચ્યા ત્યારે ત્રીસમાંથી ધણા માણસો તેને જોવા અને તેની સાથે વાતચિત રવા નાવતા કેટલાએક તેને ચિહ્નારતા અને તેટલા માટે તેની સ્થાપિત સ્થિતિમાં તેણે અપમાન રવાના હોયથી જ આવતા બીજા ઇલાએને તેની કથા આવતી અને તેઓ તેની સ્થિતિમાં દેવની વિચિત્ર ગતિનો કાજલો જોતા ને માણસ માત્ર યોડા વખત ઉપર સિસિનીનો યાચરટ હતો તે જ અત્યારે કોરિન્થમાં એક ખાટણીની દુકાને ખેડો ખેડો ગૂંપ્યા મારતો હોય, અથવા આખો દિવસ અતરિયાને લાંબેસી રહે, અથવા તો પીકામાં જઈને હલો દારૂ પીયે, અથવા નીચ વેશ્યાઓ સાથે રસ્તામાં કબ્રિયા કરતો હોય, અથવા તો ગણીગણોના ગાથનની કે તાલની ભૂવ વિધે લાળા લાળા વિવાદ અવાવતો હોય એ જેમાં નસીબની વિચિત્ર ગતિને જ તાલના કાજલો આપતો હતો તેણે તે વખત સુધી કહી ઇતિહાસમાં મનુષ્યકૃત સાહિત્યમાં જોવામાં આવ્યો નહોતો.

કેટલાએક કહેતા કે તે સ્વભાવે આજસુ બાયલો, અને સ્વચ્છ હતો એટલે તે આવી હાલી બાળતોમાં મરાયવ રહેતો બીજા કહેતા કે તે આવી હતી પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન રહેતો એ હેટ પુર સર હટ અને તે હેટ એ હતો કે કોરિન્થવાસીઓને તેની તરફથી જઈ બહીરુ કારણ આપ્યું નહીં કારણ કે જો તે પોતાની બહાલોથી કસાથી મૂક નેવા જોડી રહે તો તે માટે લોકોને વહેમ જાય કે ફરી પાછો સત્તા મેળવવા માટે એ પ્રયત્ન આદરશે અને તેઓ કહેતા કે વહેમ ઉત્પન્ન થવા જ પામે નહીં એવી કુદરત અને નીચતાનો ઢોંગ કરતો હતો પણ તેની કેટલીએક હક્કિઓ હતરી આવી છે તે બતાવે છે કે તેણે પોતાની પત્નીના સમયમાં પણ સ્વમાન ખોધું નહોતું, ક્યુકારસ ને સાધરેક્યૂસની માફક કોરિન્થનું ખાણું હતું ત્યાં તે ગયો ત્યારે તેણે એમ કહ્યું કહેવાય છે કે — અહીં પણ મુન્તા મ્હારા મનમાં નાણે દું કોઈ અપરાધી જુવાનીઓ હોજ અને અહીં આવીને મ્હારા વડીલોની દૃષ્ટિથી મુકા થઈ સ પો હોજ એવી લાગણી યાય છે કારણ કે તેના યુવાન પોતાના સંગોવડિયા સાથે નિરકુશપણે વાતચિત કરી શકે છે ખરો પણ પોતાના મોટેરાઓને મ્હો જેખાટતા સકોચાય છે અને પણ માતૃભૂમિ કોરિન્થમાં એવો સ કોચ થતો એ દેવે ત્યાં કરતા અહીં રહેવામાં વધારે આનંદ પડશે બીજા મર્ઈ પ્રસંગે અમુક પુરુષે તે સત્તાના શાખર પર હતો ત્યારે પ્લેટર્ક વગેરેનો સહવાસ તેણે આપ્યો હતો તેને હૈરોની તેને તાણો માર્યો કે પ્લેટર્ક પાસેથી તમે શું જાણપણુ શીખ્યા ? તેના ઉત્તરમાં તેણે જવાબ આપ્યો નસીબની કેર વાયેલી દશા અમે આવી રીતે સહી શકીએ છીએ છતાં પ્લેટર્કના સહવાસથી અમને લાભ નથી એમ તમારાથી કેમ મ્હી શકાય ? ” કેટલાએક તેને પૂછ્યું કે તમને ત્યારે પ્લેટર્ક ઉપર અણગમો કેમ પેદા થયો ? ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે નિરકુશ સત્તામાં ધણા દોષ સમાયેલા છે અને તેમાં સર્વથી મોટો દોષ એ છે કે ‘ યાચરટ ’ ના મિત્ર તરીકે જોએ કહેવાય છે તેઓમાં પોતાને

એપોલોક્રેટિસ હંકારી ગયો અને ડાયન કિલ્લાનો કબજો લેવા ગયો ત્યારે તે આવે ત્યાં સુધી તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓ વાટ જોઈ ચકી નહીં પણ દરવાજા સુધી તેની સામે દોડી આવી. પ્રથમ એરિસ્ટોમેકિ આવી મળી. તે ડાયનના પુત્રને સાથે લેતી આવી અને તેની પાછળ અશુભ નયનથી એરીટિ આવી. તેના મનમાં ચિંતા હતી કે લાંબો વખત ખીજના ઘરમાં રહેવું પડ્યાથી તેનો ધણી તેને કાણ જાણે કેવો આવકાર આપશે. ડાયન પ્રથમ એરિસ્ટોમેકિને ભેટયો, અને પછી પોતાના પુત્રને; અને તે પછી એરિસ્ટોમેકિએ ત્રીજે પ્રમાણે કહી એરીટિને આગળ કરી. “તમારા દેશ નિકાલથી ડાયન ! અમે દુઃખી હતાં; તમારા પાછા ફરવાથી અને તમારી જીતથી અમે બધા ખુશી અને સુખી થયા છીએ, ફક્ત અપવાદમાં એક આ બાપડી છે જેને તમારી હયાતીમાં જ તેની મરજી વિરુદ્ધ ખીજને આપેલી જોવાનું કમનસીબ મ્હારા કપાલમાં લખેલું હશે. હવે તમે ચાહો તેમ ફરમાવવા મુખતિયાર છો તો આ કમનસીબ સ્ત્રીના સંબંધમાં તમે શું કહો છો ? એ તમને કયે સગપણે જોલાવે ? ધણી કહીને કે મામા કહીને ?” ડાયનને આ બાપણથી લાગણી થઈ આવી અને તેની આંખમાંથી આંસુ વહ્યાં. તેણે એરીટિને ધણી રતેહનું આલિંગન દીધું, પોતાના પુત્રને તેના હાથમાં મુક્યો અને પોતાને ઘેર જ્યાં તે રહેવા માગતો હતો, ત્યાં જવાનું તેને કહ્યું; કારણ કે તે રોહર તેણે એકદમ સાયરેક્ટસવાસીઓને હવાલે કર્યું.

હવે બધાં વાંના તેની મરજી પ્રમાણે થયાં હતાં હતાં પોતાના સારા નસીબનો લાભ

સ્વતંત્ર મત જણાવનાર લાગ્યે જ કોઈ નીકળે છે અને એવા મિત્રા મિત્રોએ જ પ્લેટો સાથેના મ્હારા સંબંધ તોડાળ્યા હતા.

એક દિવસ ડાયોનીસિયસને મળવા આવનાર એક માણસે, મસ્કરી કરવાના હેતુથી, તેના ઓરડામાં દાખલ થતાં જ ‘ટાયરન્ટો’ આમળ કરવાનો પ્રચાર છે તેમ, પોતાનો જલ્લો ખંખેર્યો. અને ડાયોનીસિયસે તેનો જવાબ કહ્યામાં જ દીધો કે “તમે મ્હારા જવા હોડા ત્યારે પણ એમ જ કરજો કે ઓરડામાનો સામાન કંઈ તમારી સાથે ચાલ્યો નહીં જાય.”

એક દિવસ નિરાખાજી આવતી હતી તે દરમિયાન મેકિડોનના ફિલિપે વૃદ્ધ ડાયોનીસિયસનાં કરેલાં કાબો અને નાટકોનો વિષય કાઢી તેનો ઉપદ્રાસ કરવાના આશયથી કહ્યું કે “આ બધા મટિ તેને અવકાશ કેમ મળતો ?” ડાયોનીસિયસે રોકડો જવાબ સંભળાવ્યો; “જે કાલ તમે અને હું અને આપણા જેવા લહેરીઓ શીશાના સાથમાં ગાળીએ છીએ તે કાલનો તેમણે એ કાબો લખવામાં ઉપયોગ કરેલો.

ડાયોનીસિયસ કોરિન્થ આવ્યો ત્યારે પ્લેટો થોડા વખત પહેલાં મૃત્યુવશ થયેલો. પણ સીનોપિયાસી ડાયોનિસિસની તેને મુલાકાત થયેલી; પ્રથમ મુલાકાત વખતે ડાયોનિસિસે તેને કહ્યું “જીવવાને તને કેટલો થોડો હક છે ?” ત્યારે ડાયોનીસિયસે ઉત્તર વાળ્યો “મ્હારા દુઃખમાં તમને મ્હારી દયા આવે જ એ તમારા દયાર્દ્ર અંતઃકરણની નિરાશી છે,” ત્યારે ડાયોનિસિસે ઉત્તર વાળ્યો કે “તુ ધારતો હોય કે હું ત્હારી દયા જાકું” તો એમ નથી; ત્હારા જેવા શુભામને તો ત્હારા બાપની માફક ‘ટાયરન્ટો’ કાંડવાળી ગારી ઉપર વૃદ્ધ થઈ ત્યાં જ મરવું ઘટે તો તેને બદલે તું તો અહીં આવીને અમારી સાથે આનંદ અને સુખમાં રહે તોની મને તો રીસ મ્હડે છે.”

ડાયોનીસિયસની કહાણીઓનો આ હેવાલ જીવનચરિતના વિષયમાં અપ્રસ્તુત અણુવો ન જોઈએ; તેમ જ વાચકોને ફિલસુફીવિનોદ મટે દુરસદ હોય તથા બીજા જાણતોના દળાણથી તેમનાં મન મુક્ત હોય તેઓને એ અગત્યકર પણ લાગવાનું જોઈએ—પ્રજ્ઞાકૃત યદ્યપિયતત્ત્વ ચરિત.

તે પોતા માટે લેવા માગતો ન હતો. તેનું ખેલ કામ પોતાના મિત્રોને મતોપચાતુ, સહાયકોને બદલે આપવાનું અને શેહેરીબાઈઓ તથા પરદેશી મિપાહોને મહેંગાનીની નિશાની આપવાનું હતું, અને તેમાં તેની ઉદ્યતતા તેને તેની સક્રિયતા બદલ લાભ મળ્યો. તે પોતે તો સાદી કરકસરની રીતભાત રાખતો હતો અને તે રીતભાત માટે ખાસ કરીને આ વખતે તેની બહુ પ્રશંસા થઈ. કારણ કે તેના કામો અને તેની બહાદુરીના વખાણ સિસિલીમા અને ગ્રીસમાં બધે પ્રસર્યા હતા; છતાં તેણે પોતાની રહેણીકરણ એવી ગણી હતી કે જાણે તે વિચરતી મુસ્કેલીઓ અને જોખમો ખેડવા પછી દરેક જાતના મોજાશોખનો પોતાને હક હોય એના નિચારના સિપાહો સાથે નહીં, પણ પ્યેટોની સાથે એકઠેમીની કરકમરની સાદાઈમાં રહેતો ન હોય એમ લાગતું. પ્યેટોએ તેને લખેલું કે હવે આખી સુધરેલી દુનિયાની નજર તારા પર છે. છતાં તેની નજર તો એક જ શેહેંગના અમુક આગપર હતી અને તે પ્યેટોની એકઠેમી હતી. તેને ખબર હતી કે એ મડળના પરીક્ષકો તેના મહાન કાર્યો, તેની બહાદુરી કે તેની જીતની દરકાર નહીં કરે તોટલી તે અંપતિમાં કેવો સંયમ બતાવે છે તથા મહાન હોદ્દા ઉપર તે કેવી વર્તણૂક બતાવે છે તેની દરકાર કરશે તેમ જ સામાન્ય શોકવર્ગ સાથેની વાતચિતમાં ગૌરવ મુકી દેવાની આ પ્રસંગે જરૂર હતી છતાં તેણે પોતાનું સ્વાભાવિક ગૌરવ છોડ્યું નહીં. જો કે આપણે જણાવી ગયા તેમ તેની તે ટેવ માટે પ્યેટોએ તેને કપકા આપી કહ્યું હતું 'એ જાતનું ગૌરવ એ એકાતવાસનું સહચારી છે'. ખરેખર, એની જાતની નમ્રતા તેના સ્વભાવથી પ્રતિકૂળ હતી, અને વળી સાયરેડમ્સનાસી-ઓ અભિમાની, લપટ અને બેશરમ થઈ ગયા હતા તેને પોતાના દાખનાથી સુધારવાની તેની આકાંક્ષા હતી. હિરેકવાઈસે ફરી તેની વિરુદ્ધ પગલા બરવા માડ્યા. હાલને તેને અમલદારમડળ આગળ બોવાની મગાવ્યો, તેનો તેણે જવાબ મોકલ્યો કે તે એક ખાનગી આસામી તરીકે પ્રજામડળની ખેડકામાં હાજર ગહેએ આ પછી તુરત તેણે હાલનું ઉપર આરોપ મુક્યો કે તે કિંચો તોડી પાડવાની અને જૂદા હાથોનીસિધસના રાખને ધર-ભાથી કાઢી ફેંકી દેવાની વિરુદ્ધ થયો હતો તથા પોતાના શેહેરીઓની અપગણના કરી કો-રિન્થથી સવાહકારો તથા અમલદારોને બોલાવતો હતો. એટલું ખરું કે મળસત્તાનું રૂપ ગોઠવવામાં તેણે કેટલાએક કોર્નિન્થવાસીઓની* મયાદ લીધી હતી. તેનો હેતુ પ્રજાચામ-નની અનિયત્રીત મત્તા ઉપર અકુશ મુકી સ્પર્ધા અથવા ક્રીડની મળમત્તાના જેવું ધોરણ સ્થાપવાનો હતો, કારણ કે પ્યેટો કહે છે તેમ સર્જા પ્રજાચાસન એ કોઈ પણ જાતનું બ્યવ-સ્થિત શાસન નહીં પણ શાસનોનું બજાર હોઈ કેવળ અબ્યવસ્થિત છે.† સ્પાર્ટન રાજ-

* 'સાઈદમ્સ' કોરિન્થનું સ્થાપિત સંસ્થાન હતું, એમને દરેક મુઠ્ઠાની વખતે પુત્રીસાન્ય માતૃસાન્ય પારોથી સવાહ અને મદદ મેળવે એવા ગ્રીસનો કિવાન હતો તેમ હાલને ક્યું તે બ્યાન્બી નં ૯૦.

† પ્યેટોનું વિષમ્બિલક ૮ પા ૪૫૭ "પ્રજાસત્તાક ગત્યમા દરેક મનુષ્યને ખુશી પડે તે જાણવાની તથા કરવાની છટ હોય છે, અને તેટલા માટે તેવા સત્યમા મનુષ્યસ્વભાવના નહીં નહર નમૂના મળી આવે છે માટે પ્રજાસત્તાક સત્ય એ બધાસેના એક બબર જેવું છે જેમણી દરેક આદમી પોતાને પસંદ પડે તે નમૂને લઈ ને સિદ્ધાંત પર ચોનાનું શાન્ય સ્થાપી રાકે" રાજાને બર્કેનું દેન્ય રેજીસ્ટ્રેશન (પ્રજાસત્તાક સંસ્થામા) બહેર સમયના માટે ને અપચર આવે છે તેને દરેક જાણે બા. પહેલો ઓપેલ આવે છે, હા. ૧ કે સનાને દુરપધોય

શાસન એ એક શામન અને પ્રજાશાસનનું મિશ્રણ છે, અથવા વધારે વાસ્તવિક કહીએ તો તે એક શિષ્ટશામનનું રૂપ છે. ડાયનને ખબર હતી કે કોરિન્થમાં શિષ્ટશાસન આવતું હતું અને લોકવર્ગના હાથમાં સત્તા બહુ થોડી હતી. તે જાણતો હતો કે તેના પ્રયત્નોમાં મોટી સુરક્ષાઓ હિરેકલાઇડિસ ઉત્પન્ન કરશે. તે જાણતો હતો કે હિરેકલાઇડિસ કશું આ-ખોર, અનિશ્ચિત મનનો અને તોફાની હતો અને તેટલા માટે, આટલા વખત સુધી તેણે તેને બચાવ્યો હતો છતાં હવે તેને દૂર કરવાને જેઓએ મક્કાહ આપી હતી તેને તેણે સોંપી દીધો, તેઓએ તેનું ધર ફેડી અદર જઈ તેના પ્રાણ લીધા; તેની કતલથી પ્રથમ તો શેહેરીઓ ગુસ્સે થયા, પણ જ્યારે તેઓએ જોયું કે ડાયને તેની ભૂમિદાહની ક્રિયા ધામધૂમથી કરી, પોતાના સિપાહોની દુકડી સાથે તે જાતે હાજર રહ્યો અને તેનાપર તેણે જ અવસાન વ્યાખ્યાન આપ્યું ત્યારે પ્રજાનો રોષ યમ્યો. અને તેઓ સમજ્યા પણ ખરા કે જ્યાં સુધી ડાયન અને હિરેકલાઇડિસની સ્પર્ધા ચાલતી હતી ત્યાં સુધી શેહેરને જંપ વળે તેમ નહતું.

ડાયનનો કેવીપ્પસ નામે એક એથન્સવાસી ભગ્ન હતો અને તેનું પ્રથમ ઓળખાણ પેટ્રો કહે છે કે કોઈ જાતના ગાનને લીધે નહીં પણ તેણે ડાયનને અમુક ધાર્મિક શુ-ખ્ત ક્રિયાઓમાં દાખલ કરેલો તે પરથી થયેલું. આ માણસ લશ્કરમાં ડાયનની સાથે જ હતો અને તેને બહુ માન મળતું. સાધરેક્યૂસ મામે નીકળી પડવામાં તે પ્રથમ હતો અને દરેક યુદ્ધમાં પોતાની બહાદુરી માટે તે જાણીતો થયો હતો. તેણે જેમણે કે ડાયનના સુ-ખ્ય રનેલીઓ વિગ્રહમાં મગધ ગયા છે, અને હિરેકલાઇડિસના મૃત્યુ પછી લોકવર્ગનો કોઈ નિયામક ન રહ્યો, અને વળી પોતાને લશ્કરની અદર ધણું માન મળતું હતું તે પ-રથી પોતાના હિતકારકની હાકળી સામે તેણે નીચ કાવતું રચ્યું. તેનો લોભ સિસિલીના મરદાર થવાનો હતો જેકે બીજા કહે છે કે આ કાવતું રચવાનું કારણ તેની મહત્વાકાંક્ષા નહીં, પણ તેને વીરા ટેલન્ટ લાય મળી હતી એ જ હતું. તેણે નીચે પ્રમાણે યુક્તિ કરી લશ્કરમાં ડાયન વિરુદ્ધ જે કાંઈ બોલાવતું તે અથવા બીજા સિપાહોને બોલતાં સાંભળવાનો તે દોષ કરતો તે બધાની તે હમોશ ડાયનને ખબર આપતો. આથી કરીને તેના ઉપર ડાયનનો વિશ્વાસ બેઠો અને તેને બધા સાથે ખાનગીમાં વાત કરવાની છૂટ હતી, એટલું જ નહીં પણ ડાયનના ખાનગી શત્રુને શોધવાને ગમે તેની સાથે ડાયનની વિરુદ્ધ બોલવાની પણ છૂટ હતી. એથી કરી એણે થોડા વખતમાં બધા અસત્વૃષ્ટ અને દ્રોહી લોકોનું ટોળું પો-તાની આસપાસ ભેળું કર્યું અને જે કોઈ વિરુદ્ધ વિચારનો માણસ ડાયનને ખબર આપતો કે તેનો વિશ્વાસઘાત થાય છે તો ડાયન તે માનતો નહીં, કારણ કે એ બાબત ઉપર કેલી-પ્પસ સાથે પોતાની સમજાણતી થઈ ગયેલી હતી એ સુજાણ જ તે વર્તતો હશે એવું ડા-યન ધાર્યા કરતો હતો.

જેમ વધારે પુરુષો કરે તેમ તેની વિરુદ્ધ મત તેટલા પ્રમાણમાં ઓછા થાય છે, અને સામા સા-જવામાં તેઓના ખમનો તેમનો પોતાનો સુવિચાર હોય છે જ, એટલે એક સ પૂર્ણ પ્રભસત્તાક રાજ્યના જેવું બેરાશમ જગતમાં બીજું કંઈ નથી જેમ એ બિલકુલ બેરાશમ છે તેમ જ એ બિ-લકુલ નિર્ભય છે સમગ્ર પ્રભ કદી વાક નરી રાજ જ નહીં, એટલે પછી તેને શિક્ષા કરનાર કોઈ હોઈ શકે જ નહીં." વગેરે

એ પુત્રીઓને મારી નાખી ને બધી બાળતો વિગતવાર મેં યાદમોલિયનના* ચરિત-
માં જણાવી છે.

● યાદમોલિયન—કારિન્યનો એક સ્વદેસ બકાવીર જીવગીમા તેનો બાઈ કારિન્યનો યાદરંદ
થવા પ્રયત્ન કરેનો હતો તે તેના જાણવામાં આવવાથી પેતાના બે મિત્રો સાથે તે તેની પાસે
નથો અને માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા લખવવા તેને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ એ પ્રયત્ન મિથ્યા
ગયો જોઈ તેણે પોતે ને પોતાના બાઈજી* ખુન કરાવ્યું; ત્યાર પછી સાઈરેઈયૂસ વગેરે તરફી મ-
દદતુ માયુ* આવતાં તેને સરદાર નીમવામાં આવ્યો અને તે થોડા સૈન્ય સાથે મદદી ગયો તથા
સાઈરેઈયૂસ છતી કિલ્લો જમીનવેસ્ટ કરી ત્યાં પ્રજાસત્તાક સંસ્થા સ્થાપી. કાર્યોછનિયન લશ્કર
સિંહિલી લેવા મદદી આવેલું તેને સખ્ત હાર નાખી અને પછી હટકીમા ત્યાં ત્યાં યાદરંદો
હતા ત્યાં ત્યાં તેમને હાંટી દહાટી પ્રજાસત્તાક સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી યાદમોલિયન ઈ. પૂ. ૩૪૪
માં સિંહિલી દાંડે હત્યો કાર્યોજના લશ્કરે સિંહિલીપર મદદાઈ કરી ઈ. પૂ. ૩૩૨. યાદમોલિયને
કાર્યોછનિયનોને હરાવ્યા તે કાર્યોમિસ્સસ નદીની વડાઈમાં તેમને લશ્કર સત્રના લશ્કરના પ્રમાણમાં
પણું નહાતું હતું પરંતુ દેવથોમથી એક મોટું તોફાન થયું તેના અસહ્ય પવનની સામે રહી
કાર્યોછનિયનોને લડવું પડ્યું અને તેઓનો નાશ થયો પછીના વર્ષમાં કાર્યોજે યાદમોલિયન સાથે
સંધિ કર્યો અને સિંહિલી કાર્યોજના લયથી મુક્ત થયું. ઈ. પૂ. ૩૩૩ માં તે યાદમોલિયન મરી
ગયો. એટલે એના નેપુ* દેડે વસાવરી, અને જનનંત્રાની મોટી મેરામાં જાળવામાં આવેલું
ચરિત દનિદાસમાં બીજું મળેલું મુદ્દે છે.

એલેક્ઝાંડર.

હવે અમે એલેક્ઝાંડર અને પોમ્પીને હરાવનાર સીઝરના ચરિત્રો આરંભીશું. અને પ્રથમથી કહેવા રાજ લેખને છીએ કે એક તો વિષય બહુ વિસ્તીર્ણ છે અને બીજું અમારે ઉદ્દેશ ઇતિહાસકનો નથી પણ ચરિત્રલેખકનો છે, એટલે અમે અમારા વૃત્તાંતમાં બધા બનાવો અને વિગતવાર તપસીલ દાખલ કરવાને બદલે અમારા ઉદ્દેશને ઉપયોગી, ટૂંકા સંસ્કાર જ આપીશું. માણસના ગુણદોષાદિ જણવા માટે ઘણી વાર એવું બને છે કે તેનાં સુપ્રસિદ્ધ પરાક્રમે જેવાં કે મોટા ઘેરાઓ અને યશસ્વી લડાઈઓ એ સર્વ કરતાં તેનાં થોડાં જાણીતાં કૃત્યો અને તેની મગ્નક મસ્કરી કે સાધારણ વાતચિતમાંના શબ્દો વધારે ઉપયોગી થઈ પડે છે. ચીતારાઓ જેમ છબી રચતાં શરીરના બીજા ભાગો કરતાં ઉત્તમાંગને માટે અને તેમાં પણ ખાસ આંખોને માટે અત્યંત કાગજી રાખે છે; કેમકે છબી મળતી આવશે કે નહીં તેનો બધો આધાર એ ભાગો ઉપર છે; તેમ અમે પણ એમની કારકીર્દીનું તારીખવાર અને સંપૂર્ણ બધાન રચવાનું બીજાઓ માટે રહેવા દઈ તેમના સ્વભાવના રૂપ ગુણ આલેખ્ય ચીતરવા મથીશું.

એલેક્ઝાંડર એના પિતા તરફથી હર્ક્યુલિસના વંશ જ કેરેનુસનો* અને તેની માતા તરફથી હ્યેકસના વંશજ નીઓપ્ટોલીમસનો વંશજ હતો. એનો પિતા ફિલિપ બ્યારે બહુ ન્હાની વયનો હતો ત્યારે સેમેથેસમાં ત્યાંના ગ્રુસ બંડોના મંડલમાં દાખલ થયો હતો. ઓલિમ્પિયાસ પણ એ મંડલમાં ભળી હતી. એમ બેનો સમાગમ થતાં ફિલિપને તેના ઉપર રેહ થયો અને તેનાં માબાપ ગુજરી ગયેલાં હતાં એટલે તેના ભાઈ એરિમ્બસની અનુમતિથી તે તેણીને પરણ્યો. એમનો દાંપત્યસંબંધ શરૂ થયો તેની આગલી રાતે ઓલિમ્પિયાસને સ્વપ્ન આવેલું કે તેના શરીર ઉપર એક વજ્ર પડ્યું, તેથી એક મોટી આગ લાગી, અને એ આગ હોલવાતા પહેલાં તેના બડકા ચારે તરફ બહુ આધા ફેલાયા. થોડા વખત પછી ફિલિપને પણ સ્વપ્ન આવ્યું કે તેણે રાણીના ગર્ભાશયને એક સિંહની આકૃતિવાળી મ્હોર વડે બંધ કર્યું. ઘણાખરા બચિબદલાઓએ આનો અર્થ એ ક્યો કે ઓલિમ્પિયાસની ચાલ વિશે શક આણ્યવા જેવું કંઈ કારણ હોવું જોઈએ, અને તેમણે એ બાબત તપાસ રાખવાની ફિલિપને સલાહ આપી. પણ એક બચિબદલાએ એવો તર્ક ક્યો કે ખાલી વસ્તુ ઉપર મ્હોર સીકા કરાતા નથી, માટે રાણીને ગર્ભ રહ્યો છે, અને મ્હોર ઉપર સિંહની આકૃતિ હતી માટે સિંહસમાન શરો અને સાહસિક પુત્ર નીવડશે; એ જ એ સ્વપ્નનો ખરો અર્થ.

એક વાર ઓલિમ્પિયાસ સુતી હતી ત્યારે તેની પથારીમાં સર્પ પડેલો જેવામાં આવ્યો હતો. વિશેષ કરીને આ કારણને લીધે ફિલિપનો તેના ઉપરનો ભાવ ઓછો થયો અને તે એટલે સુધી કે તે પછી તે એને અત્રાસે કમચિત જ જતો. તેના મનમાં એમ

* (કેરેનુસ) હરક્યુલિસની પેઢીએ ઉતરી આવેલ સોળમો રાજ. તેણે ઈ. પૂ. ૭૬૪ માં મેકેડોનિયા સર કર્યું અને તેની પછી ગાલીશમાં પેઢીએ એલેક્ઝાંડર થયો. તેની માતા તરફની વંશાવલી આટલી બધી નિશ્ચિત નથી.

આ કાવત્રું રચાતું હતું ત્યાં ડાયનને એક ભયંકર સંક્રમણ દેખાવ નજરે પડ્યો. તેના ધર આગળના ઝરખામાં એક દિવસ સાંધાએ તે વિચારમ્મત થઇને બેઠો હતો ત્યાં એકદમ કંઈક અવાજ સાંભળી તે ચમક્યો. અને પાછું ફરી જોતાં ઝરખાને સામે છેડે એક કદાવર સ્ત્રીને નાટકોમાં જૂતડાંઓના વેશ આવે છે તેવા વેશમાં જમીન વાળતી જોઈ. આથી આશ્ચર્ય અને ભયમાં પડીને, તેણે પોતાના મિત્રાને બોલાવ્યા અને તેમને પોતાની સાથે સ્વરાતું કહ્યું. તેનું મન અસ્થિર થઈ ગયું અને તેને ભય લાગ્યો કે જો તે એકલો પડે તો રખેને એ દેખાવ ફરીને દેખાવ. પણ એ દેખાવ ફરીને તેણે જોયો નહોતો. આ પછી તુરત તેનો એકનો એક દીકરો જે હવે મોટો થઈ રહ્યો હતો તેણે નજીવ કહી આ- માં ધરતી અગાસીમાંથી પડતું મુક્યું અને તે તત્કાળ મરણ પામ્યો.

બ્યારે ડાયન આ ગમગીનીમાં હતો ત્યારે કેલીપ્પસ પોતાનું કાવત્રું પાકે પાયે લાવતો હતો. અને આ હેતુથી તેણે ગામમાં અથવા દેલાવી કે ડાયન હવે નિર્વંશ થયેલો હોવાથી તે પોતાની બહેનના પુત્ર અને તેની સ્ત્રીના બાણેજ ગયોનીસિયસને પુત્ર એપોલોદોરિસને દત્તક લેવાનો છે, તેના કાવત્રાનો વહેમ ડાયન, તેની બહેન, અને તેની સ્ત્રી બધાને ગયો. ડાયને હિરેકલાઈડિસના પુત્રની પોતાની કીર્તિને ડાઘ લગાડ્યો હતો તેની પણ, આપણે ધારી સકીએ કે, ચિંતા હતી. અને તે ઘણી વખત કહેતો કે દુસ્મનની પ્લોટમાં જ માત્ર નહોતો, પણ મિત્રો તરફ વહેમની નજરથી જોઈને શ્રવણ તે કરતાં હજાર મોત વધારે ભલાં છે અને તે કરતાં તો ખુનીની આગળ પોતાની છાતી ખુદી મુકવા તૈયાર હતો.

બ્યારે કેલીપ્પસે જોયું કે ડાયનના કુટુંબની સ્ત્રીઓ તેને વિશે વહેમાઈ ગયેલી ત્યારે પરિણામની સંકા લાવીને તેણે આજ્ઞામાં આંસુ આણીને પોતાની નિર્દોષતા જણાવી અને પોતાની નિમ્મકહલાલીની તેમને ખાત્રી આપવા તેઓ માગે તેવા સોગંદ લેવાની તૈયારી બતાવી. તેઓએ તેને જે મહા શપથ લેવાનું કહ્યું તે નીચે પ્રમાણે હતા. તેમાં શપથ લેનાર સીડીસ અને પ્રોસરપાઇનના દેવળમાં જઈ કેટલીએક ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરી પ્રોસરપા- ઇનનો કિરમશ જબ્બો પ્હેરી લે અને હાથમાં સળગાવેલી મશાલ લઈ પછી સોગંદ ખાય, આ બધું બિલકુલ અચકાયા શિવાય કેલીપ્પસે કર્યું. અને તે એટલો બધો નાસ્તિક હતો કે તે દેવીના ઉત્સવનો દિવસ તે જ તેણે પોતાનું કાવત્રું પાર પાડવાનો દિવસ કરાવ્યો. એ દેવીની પૂજનની શ્રુત ક્રિયામાં ડાયનને દાખલ કરનાર તે પોતે જ હતો એમ પણ આપણે સંભારીએ એટલે કેલીપ્પસના પાતક કરતાં વધારે ધોર પાપ હોઈ શકે જ નહોતો એ આપણા પ્યાલમાં આવશે.

આ કાવત્રામાં ઘણું જણ જાણ્યો હતા. ડાયન પોતાના મિત્રો સાથે મિજબાનીના ઝોરમાં બેઠો હતો ત્યાં દગાખોર ધરમાં પેદા અને થોડાકે બારણાં બંધ કર્યા અને ખીજન- ઝાએ બારીઓ વાંસી. મારાઓ જે સર્વ એકિન્નસના રહીશ હતા તે કંઈ પણ હથિયાર વગર સાદા પોષાકમાં અંદર પેદા. જેઓ બહાર હતા તેઓએ બારણાં બંધ કર્યા. તે પછી મારાઓ ડાયન ઉપર મડયા અને તેને શુંગળાવી મારવા લાગ્યા; પણ તેમાં ફતેહ ન મળવાથી તેઓએ એક તલવાર મગાવી પણ કોઈ બાર ઉઘાડી શક્યું નહોતું; કારણ કે ડાયન સાથે તેના ઘણા મિત્રો હતા. પણ તે મિત્રોએ દરેકે માન્યું કે ડાયનને મરવા દેવાથી

આપણે સહીસલામત બની શકીશું, એટલે તેઓએ કંઈ જ ન કર્યું. થોડો વખત એવી રીતે વાટ જોયા પછી લાયકોન નામના સાયરેક્યુસવાસીએ એક બારી વાટે એક ન્હાની તલવાર આપી અને તે તલવારથી તે બેભાન થયેલાનું માથું તેઓએ વધરયાન ઉપર બલિને કાપે છે તેમ ઉરાડી દીધું. તેની બહેન અને તેની સગર્ભા સ્ત્રીને તેઓએ કેદ કર્યા; જ્યાં તે કમનસીબ સ્ત્રીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો; જેને ચોછીદારોની સંમતિથી છુવતો રહેવા દેવામાં આવ્યો. કારણ કે કેલીપ્પસને પોતાના કામમાં બીજું કંઈ સહે તેમ ન હતું.

ડાયનના ખૂન પછી સાયરેક્યુસની રાજસત્તા કેલીપ્પસના હાથમાં આવી અને તેણે એથન્સવાસીઓ પર પત્ર લખવાની હિંમત કરી: અગર જો કે વાસ્તવિક રીતે પોતાના અન ઘાતાના મારનાર તરીકે તે પાતકી હોવાને લીધે દેવોની ખ્હીક પછી બીજા દરજ્જાની ખ્હીક તેને તેમની જ હોવી જોઈએ; પણ એથન્સના મુલકને માટે વાસ્તવિક રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે જેમ તે દેશમાં સર્વોચ્ચ મધ અને સર્વથી કનિષ્ઠ ઝેર ઉત્પન્ન થાય છે તે જ નિયમ પ્રમાણે એથન્સનાં ઉત્તમ પુરુષો જેમ માનવજાતને મોખરે બેસે એવા હોય છે, તેમ જ તેના હલકા માણસોના કરતાં ડુનિયાના તલ ઉપર કોઈ વધારે નીચ પણ નહીં નીકળે. દેવોએ કેલીપ્પસની છત લાંબો વખત ટકવા દીધી નહીં; કારણ કે કેટેના બેવા જતાં તે સાયરેક્યુસ બોઈ બેઠો: જે ઉપરથી વાત ચાલે છે કે તે બોલ્યો કે “મેં તો એક નગર-રાજ્ય બોધને એક રમકડું માત્ર મેળવ્યું”. તે પછી મેસ્સેનાના ઘેરામાં તેનાં બધાં માણસો કપાઈ ગયાં: જેમાં ડાયનના મારાઓ પણ હતા. સિસિલીના કોઈ શહેરમાં તેને પેસવાની મના થયેલી હતી; કારણ કે તેને બધા ધીક્કારતા હતા એટલે તે ઇ-ટલીમાં ગયો અને ત્યાં ઝીંજીઅમ સર કર્યું; પણ તે લાંબા વખત સુધી પોતાના નોકરોને પગાર આપી શક્યો નહીં. એટલે જે તલવારથી ડાયનનું ખૂન કર્યું હતું તે જ તલવારથી -અને કદમાં તે સ્પાર્ટન તલવાર જેવી ન્હાની હતી તેમ તેના પર સાઈ નક્સી કામ કરેલું હોવાથી ઝઠ ઝાળખાય તેવી હતી-લેપ્ટાઇનિસ અને પોલીપકોને તેનો છંપ લીધો. આવી રીતે પોતાના પાપનો યોગ્ય બદલો: તેને મળ્યો.

જ્યારે ઝેરિસ્ટોમેકિ અને ઝેરીટિને બંદીખાનેથી છોડવામાં આવ્યાં ત્યારે ડાયનનો એક મિત્ર નામે આઈસીટિઝ તેમને ઘેર લઈ ગયો અને તેમની સારી બરદાસ્ત કરી, પણ પાછળથી ડાયનના દુસ્મનોની શીખવણીથી તેમણે તેમને સ્પાર્ટા મોકલવાને બદલે એક બહાણ પર મ્હડાવ્યાં; પણ ખાનગી રીતે ખલાસીઓને સચના આપી કે તેમને મારી તેમનાં શરીરને દરિયામાં ફેંકી દેવાં. આ નીચ માણસને પણ તેના કામનો બદલો મળ્યો કારણ કે તેને ટાઇમોલિયને પૂરો કર્યો અને ડાયનનું વેર લેવા સાયરેક્યુસવાસીઓએ તેની

આવ્યું હોય કે આસિમ્પિયાસ તેના ઉપર કંઈ નહીં કરે, અગર મોઢ દેવ તેણીના ઉપર આશંક છે એવી દર્શના પણ તેને કંઈ દેવ પણ કેટલાક આ દર્શકતને જુદુ રૂપ આપે છે તેઓ કહે છે કે એપાઇરસની ત્રીઓ પ્રાચીનકાથી ઓર્થિયુસની ગુપ્તમંત્રિની ક્રિયાઓ અને બેક્કસના બકિતપથની ઉચ્ચપથ ક્રિયાઓ ઉપર બહુ બાર હતો અને આસિમ્પિયાસ એ ઉત્તેજન ભક્તિમાર્ગની બહુ જ રૂપિયણ હતી તથા તેની ક્રિયાઓ અને મૃત્યોમા જ્ઞેનારને વિશે તાત્પર્ય અને ભય ઉત્પન્ન થાય એટલા માટે પોતે તે ક રતી તે દરમિયાન મોટા પાળેલા સપા પાને ગમતી, જે ધણીસાર ત્યા રાખવામા આવતા વેલાઓ, પખાઓ અને બીજા સામગ્રીમાથી દેખા દઈ તથા ભક્તિનીઓમાથી કોપના બા ઠા અને પ્રાપ્તના હા સાથે લપેટાઈ તેણીના આશય સંપૂર્ણ કરતા

પણ ફિનિષે તેણીની સાથે સુનેલો સર્પ જોયો એટલે તેણે એપોલો દેવને પૂજા કરવા ઉદ્દેશી બાલુસ મોન્થેયો કહે છે કે તેને જગતમા જુપિટર—એમનને પોતાનો ઇશ્વર ગણવા અને તેને ઉપહારો અર્પણ કરવા આજ્ઞા થઈ વળી કહે છે કે બાગ્યાની તડમાથી જે આપે તેણે સર્પરૂપી દેવને પોતાની શર્યામા જોયો તે યુગી ગઈ એક જણ લખે છે કે એલેક્ઝાન્ડરની પ્રથમ ચલાઈ વખતે આસિમ્પિયાસ ટેલેન્ડે તેને નિદાય કરના તેની સાથે ગઈ હતી, તે દરમિયાન તેણે પુત્રને તેનો પીતા કયો દેવ છે તે વિશે ચૂપ્ત મઝા આપી હતી, અને એક દેરાશી વીરને ઘટે એવા પગામો કરના તેને ઉચ્કેર્યો હતો. પણ વળી બીજાઓ કહે છે કે આવી વાતોને તે તત્ત્વ જોઈ અને દેવોને અપમાનકારક ગણતી તથા વારના ક્રીયા કરતી કે એલેક્ઝાન્ડર મહાન જ્યૂનોની અને મપલ્લી જનાવનાનું મારે સુકી દેશે ?

એલેક્ઝાન્ડરો જન્મ આપણે પ્રથમ માસ જેનું મેકિડોનિયન નામ લાઉસ હતું તેની છઠ્ઠી તિથિએ થયો હતો † તે જ દિવસે એરીસસ નગરમાનુ રાખનાનું પ્રસિદ્ધ મંદિર બળી ગયું આ ઉપરથી એક ભેખડે તે આમને પણ કારી નાખત એવી એક ઉત્પ્રેક્ષા ઉપજાવી કહાડી છે તે લખે છે કે “એરીસસમા મંદિર બળી ગયું એમા શું આશ્ચર્ય કેમકે રાખના તો તે વખતે મેકિડોનિયનમા એલેક્ઝાન્ડરને પ્રસન્ન કરાવવામા યુધાપેલી હતી ” એ વખતે એરીસસમા જે મેગિયન ધર્મગુરુઓ હતા તેઓએ આગને બારિમા ચનાર કોઈ મહા દુર્દેવનું ચિન્હ ગણાવે “ આજે એકિયા ઉપર આના નિર્મલિઓ આવી રહે એવો પ્રોષ્ઠ

† પ્રજ્ઞાકર્મના સમયમા મેકિડોનિયન લાઉસ માસ તે એથીનિયન ડિક્ટોનિયન માસ હતો પણ ફિનિષ અને એલેક્ઝાન્ડરના સમયમા એમ ન હતું એલેક્ઝાન્ડરના જન્મ અને મૃત્યુ બન્ને ગ્રીક વર્ષના અગિયારમા માસ થરગિલિયનની છઠ્ઠી તિથિએ થયા એ નિર્વિવાદ છે ગ્રીક વર્ષનો અગિયારમો માસ ત્રીસ દિવસનો અને બારમો માસ બોલજુત્રીસ દિવસનો હતો અને દરેક સંક્રાંતિને દિવસે તેમનું નવું વર્ષ બેસતું હતું એટલે દરેક સંક્રાંતિ પેલાનો ચાપનમો દિવસ એલેક્ઝાન્ડરનો જન્મ અને મૃત્યુનો કરે છે આ અંશિતને આતે પ્રજ્ઞાકર્મ એલેક્ઝાન્ડરનું મૃત્યુ બદલ માસની અઠાવી રાત્રી કે ત્રીસમી તારીખે થયાનું લખે છે તે રોમન કલગણના પ્રમાણે લખ્યું છે અર્વાચીન ઇતિહાસમે એલેક્ઝાન્ડરના મૃત્યુ માટે રોમન માસ ડેસિયસની અઠાવીરાત્રી તારીખ એટલે આપણી તેરમી જૂન સ્વીમરે છે પરંતુ એ કંઈ સંક્રાંતિ પેલાનો ચાપનમો દિવસ નથી

‡ રાખના એ પ્રચુતાઓને મદદ યરનારી દેવી ગણાવી

બનાવ બન્યો છે” એ પ્રમાણે કકળતા આે કપાળ ફટકા આે રોતા આખા શહેરમા ઉન્મત્ત જેવી દોડદોડ કરી રતા

ફિનિષે પોલીડિયા નગર તે જ દિવસે સગ ક્યું હતુ અને ત્તા તેની પામે ઉપરાઉપરી વધામણીઓ લાવના એ પછી એક ત્રણ એપિયાઓ આન્યા પડેવી ખબર એ આરી કે સેનાપતિ પાર્માનિઓએ ઇનીગિયનોને એક મોળી લડાઈમા હરાવના છે, ખીજી ખબર એ આરી કે રિનિપનો ઘોડા ઓનિમ્પિક રમતોની ઘોડદોડમા પડેતો આન્યો છે અને નીજ ઓનિમ્પિયામને એનેક્રાડગ પ્રસન્વાની આવી આથી તેને ધણો આનંદ થયો અને જ વિષ્વદ્રુષ્ટાઓએ તેને ખાતરી આપી તેમાં વધારો કર્યા કે ત્રણ વિજયોને શુભ પ્રસંગે જન્મ મેતો કુવગ જરૂર અજીત નીવડશે

એનેક્રાડગના આગસના બાવનાઓમા લાઇસિપ્પસના બનાવેના તેની મુખમુદાને સૌથી વધારે મળતા આવે છે, અને એણે એ એકને જ પોતાના આવલા બનાવવાની પરવાનગી આપી હતી માથુ જરા એક બાજુ તરફ નમતુ ગખરાની એની ત્ત છટા, અને એની આખતુ આથ પ, જેની તેના મિત્રો અને તેના પછી થનારા રાજાઓ વગેરે નક્કલ કરવા મથતા, એ બને લાઇસિપ્પસે આભેદૂષ્પ પકડયા છે એવેદિસે તેને ન્યુપિટર દેવ તરીકે હાથમા વજ્ર આપીને ચીતયો છે, પણ એ તેના વર્ણુની નકલ કરી શક્યો નથી એણે તેની ચામડી બકુ જ લાવ ચીતરી છે એનેક્રાડર વધારે ગૌર વર્ણુનો હતો, અને તેના મુખ તથા છાતી ગ્તાશ ઉપર હતા એક લેખક જણાવે છે કે તેના શરીરમાથી અને તેના શ્વાસમાથી સુનાસ નીકળતો, તે એટલો બધો કે તેનો પાશ તેના અદરના કપડામા ખેસી જતો આતુ કાગજુ તેની ઉજ્જુ પ્રકૃતિ હશે થીઓરેસ્ટસ તર્ક કરે છે કે રસવાળા પદાર્થોમા ઉષ્માના વ્યાપારથી ગધ ઉદ્ભવે છે ઉજ્જુ દેશોમા ગધ દ્રવ્યો (તેજના) ઉત્તમ અને પુષ્કળ થાય છે તે આને લીધે કેમકે જે પ્રવાહીઓ દ્રવ્યોમા ગહે તો સડો પેદા કરે તેને સૂર્યનો તાપ ચૂસી લે છે એલેક્ઝાંડર ધણી વાર અતિપાન અને કોષોન્માદને વશ થઇ જતો તે પણ આ ઉજ્જુ પ્રકૃતિને લીધે હશે

તેતુ મિતાચારીપણુ ન્હાની વયથી જ દેખાના માથુ શારીરિક બોગ તરફ તેતુ વ લણુ થતુ નહી, અને કદાપિ થતુ ટોવે વખતે પણ તે અ પસતોષી જણાતો પણ તેની ખીજી અભિનાયાઓ ઉત્કૃષ્ટ હતી અને તેનો કીર્તિનોભ તેની ઉન્મગ્ના પ્રમાણુમા અત્યત વધારે એટલુ જ નહી પણ ખરેખર નિ સીમાન અને ભવ્ય હતો તેના પિતા ફિતિપનો કીર્તિનોભ અવિવેકી હતો હરકાઇ જાતની કીર્તિ તેને રચતી અને તે હરેક રસ્તે કીર્તિ મેગરના મથતો પોતાની રક્તૃત્ત સકિતથી તે કોઇ સામાન્ય ઓદિસ્ટ—નક્તા જેટલો જ કુલાતો અને ઓનિમ્પિક રમતોમા પોતે જીનેની ચર્ચાની ચરતોની યાદગીરી પોતાના શિક્ષાઓની ઊપમા પણ કોતગરતો એનેક્રાડગનો કીર્તિનોભ એવો ન હતો તે ધણી ઝડપથી દોડી રમતો હતો તે ઉગ્રથી એને કાઇએ પૂછુ કે તે ઓનિમ્પિક રમતોમા દો ડશે? ત્યારે એણે જનાથ વાળ્યો કે ‘ રાજાઓ મ્હાત્ત હરીફ હોય તો હું દોડુ ’ મધ્યકુ સ્તીને તો તે કેનલ ધિક્કારતો તે ધણી રમતો અને ધણા તમાચાઓ કગવતો, વાગ્ગ વ ગાડનાર, પીણા વગાડનાર, મ્હાકાવ્ય ગાનારા, નાટક ગ્યનારા અને ભજવનારા વગેરે ધ

ધ્યાને તે દાનામે આપતો, તરેલ્યાર બંગલી પ્રાણીઓના અનેક પ્રકારના શિકાર અને જાતજાતની પરાબાહુતા તે મેલાવણ કરતો, પરંતુ મુક્ષાબાહુ કે મુક્ષાબાહુની સાથે ચાલતી પેન્કેશિયમ નામની બ્યામામપંચકની ચરત તેણે કદાપી કરાવી નથી.

એક વખતે ઇરાનના શહેનશાહના એલચીઓ શિલિપની ગેરહાજરીમાં આવ્યા ત્યારે તેને બદલે તેમની સરખરા એલેકઝાંડરે કહી; તે દમિયાન તેઓ એટલી ઉમ્મરના કુંવરનાં વિનયથી અને વાતચિત કરવાની કામેલિવતથી છક ઘઈ ગયા. તેના સવાલો નકામા કે છાકરવાદ ન હતા; જુદા જુદા શહેરો વચ્ચે દેટલું અંતર હતું, એશિયામાં કિનારા આંગળથી અંદરના પ્રદેશમાં જવા કયા કયા અને કેવા રસ્તાઓ હતા, તેમના શહેનશાહ કેવી પ્રકૃતિના હતા, દુસ્મનોની સાથે તે કેવી રીતે કામ લેતા, તેમના બહાનું સાધન કયાં કયાં હતાં, એવા જ સવાલો એણે તેમને પૂછ્યા. એ એલચીઓને લાગ્યું કે શિલિપ મુક્ષિયાલી રાજા તરીકે પંકાયો છે ખરો, પણ તેના કરતાં પણ કુંવરની ચપલતા અને દીર્ઘદષ્ટિ વધુ. વળી શિલિપે અમુક શહેર સર ક્યું અને તે અમુક મુદ્દામાં હત્યો એવા એવા સમાચાર આવતા ત્યારે એલેકઝાંડર હર્ષ પામવાને બદલે પોતાના બાઈબંદોને કહેતો કે “પીનાહ એક ઉપર એક છત મેળવ્યા જ કરશે, અને તમારે મ્હારે બાગે કંઈ પરાક્રમ કરવાનાં રહેવાનાં નથી. તેને મોજ મોખ કે લક્ષ્મીની પરવા ન હતી; એક માત્ર શૌર્ય પ્રકાશી કૃતિ મેળવ્યા તે જખતો હતો; એટલે તેને એમ લાગ્યા કરતું કે તેને તેનો પીતા વારસામાં જન્મ મોટું રાજ્ય આપશે તેમ તેને પોતાને નામના કરવાનો સંભવ એણે રહેશે. શિલિપ મેકિડોનિયાની સરહદ જેમ વધારતો જતો તેમ તેને પોતાને છતવાનો પ્રદેશ આણે થતો લાગતો. તેને સુખશાંતિ અને ભોગવિલાસતું રાજ્ય ન્હોતું જોઈતું; ચારે તરફ મંકટો અને વિઝેકો જામી રવા હોય અને તેને તરી ઉતરવામાં પુરુષાતન કરવાના અનેકાનેક પ્રસંગો મળે એવું રાજ્ય જોઈતું હતું.

તેને માટે ઘણા શિક્ષકો અને ગુરુઓ રાખવામાં આવ્યા હતા. એ સર્વમાં ઉપરી એલેકઝાંડરનો શિયોનિડસ નામનો એક સગો હતો; તેની રીતભાત બહુ કરડી હતી. કુંવરને કેળવણી આપવાનું કામ અગત્યનું હતું અને એ હોદ્દો ભોભાનો હતો. પણ તેને પેરંગોગાં (શિક્ષક) નો ઈશ્કાબ પમંદ ન હતો; અને રાણી સાથેના એના સમપણને લીધે તથા એની પોતાની પ્રતિષ્ઠાને લીધે એને કૌ કુંવરનો રક્ષક કહેતા. એલેકઝાંડરનો નામનો તેમ જ ખરો પેરંગોગાં એકનિનિયાનો લાઈસિમેકસ હતો. તેનામાં કેઈ જાતની આવડ ન હતી, પણ તે એલેકઝાંડરને દેવાંથી વીર એકિલિસની, તેના પિતાને એકિલિસના પિતા પોલિયુસની અને પોતાને એકિલિસના ગુરુ શીનિડસની વારંવાર ઉપમા આપતો અને આથી તે એલેકઝાંડરને તથા બીજાઓને ગમતો અને શિયોનિડસથી બીજા દરજ્જાનો ગણાતો.

જ્યારે યેસલીનો એક સોદાગર પ્રખ્યાત બ્યુસિફલય થોડો વેચવા શિલિપ પાસે આવ્યો અને તેને માટે તેણે તેર દેવટ (૨૧, ૪૫૯૭-૪૦૦) માગ્યા ત્યારે શિલિપે એ થોડાની પરીક્ષા એક યોગાનમાં કરવા માંડી; ત્યાં ઘણા માણસો હાજર હતા, તેમાં એલે-

† શિક્ષકના અર્થમાં ૩: થયેલા પેરંગોગાં શબ્દનો મૂળ અર્થ પરિચારક છાંડસને સાથે લઈ રૂનારો હોવાથી અને ઓસમાં શિલિપનું કામ સામાન્ય રીતે કોઈ બહેણા શુભાચોને સોંપાતું હોવાથી બીકે ચૂકવ્યને ‘પેરંગોગાં’ થવામાં કે કહેવડવચવામાં લીધું લાગતું.

ઝાંડર પણ હતો. ઘોડો એટલો બધો તેજ હતો કે કોઇને વચ થાય નહીં. તેણે ન કોઇને સહવા દીધો કે ન કોઇનો સ્વર સુધાં સાંખ્યો. જે સવાર તેની પાસે જતા તેની સામે તે ધસતો. આયું બંગલી બનવર પોતાની પાસે આણ્યું તેથી ફિલિપ ગુસ્સે થયો, અને તેણે તેને લઇ જવા શરૂઆત. પણ એલેક્ઝાંડર તે ઘોડાને જોયા કરતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો, “આ લોક પોતાનામાં પાણી અને કલાની ખામીને લીધે કેવો સારો ઘોડો જવા દે છે!” ફિલિપે ખેલાં તો તેને ગણકાવ્યાં નહીં; પણ એ જ્યારે ફરી ફરીને એવી ટીકા કરવા લાગ્યો અને આક્રોશ ધર્મ ગયો ત્યારે ફિલિપે એને કહ્યું, “છોકરા તું બહુ ઉદ્વેગ છે; જાણે કે આ સર્વ તારાથી મોટા છે તેમના કરતાં તું કાબેલ ન હોય અને વધારે સારી રીતે ઘોડા વસા કરી ન જાણતો હોય!” એલેક્ઝાંડર તુરત બોલ્યો “આ ઘોડાને હું વસા કરી શકું.” ફિલિપે પૂછ્યું “ન કરી શકે તો સજા તરીકે શા દંડ ભરીશ?” એલેક્ઝાંડરે કહ્યું “આ ઘોડાની કિંમત આપીશ.” આ સાંભળી બધા હસી પડ્યા. પણ રાજા અને કુંવરે અન્યોઅન્ય શરત સ્વીકારી અને એલેક્ઝાંડરે ઘોડા પાસે જઇ લગામ ઝાલીને તેનું ઝુખ સર્વ તરફ ફેરવ્યું. એમ જણાય છે કે ઘોડો તેની આગળ પડતો અને તે હાલતો તેની સાથે હાલતી પોતાની હાથથી બડકા કરતો તે એણે જોઇ લીધું. પછી એણે ધીરે ધીરે બોલીને અને તેને પપોળાને ઘોડાને શાંત પાડ્યો, અને પોતાનું ઉપહું વચ સરકાવી નાખી સફાઇથી કુદકો મારીને સવાર થઇ ગયો. પ્રથમ એણે તેની મરજી માફક ચાલવા દીધો, પછી જ્યારે એને લાગ્યું કે હવે ઘોડો વેગમાં આવ્યો છે અને ફટકો દોડવા માગે છે, ત્યારે તે એડીથી અને અવાજથી તેને ઉશ્કેરતો ગયો અને તેની ઝડપ અત્યંત વધારી. ઘણે દૂર નીકળી ગયો. ફિલિપ અને ત્યાં હાજર હતા તે સર્વ જોઇ રહ્યા અને શું થશે તેની શિકરમાં સ્તબ્ધ થઇ ગયા. પણ એ જ્યારે તેને વાળાને પાછો સીધો લઇ આવ્યો, ત્યારે બધાએ તેને હર્વનાદથી વધાવી લીધો. ફિલિપને તો હર્વનાં આંસુ આવ્યાં, અને તે તેને યુવન કરતો બોલ્યો, “બેટા આ રાજ્ય તમારે માટે બહુ નાનકડું છે; તમારી શક્તિને ઘટે એવું કોઇ રાજ્ય શોધી લ્યો.”

પછી એલેક્ઝાંડરને હુકમને તાબે થવું કડવું લાગતું; પણ કોઈ નરમાશથી સહારણ સરજાગે તો તે પોતાની શરજ કરવા લેણર થતો, એ જોઈને ફિલિપે તેની સાથે હુકમ વાપરવાને બદલે તેને સમજાવીને કામ લેવાની રીત રાખી. અને તેને લાગ્યું કે એની કે-ળવણી માટે “કલા” અને શાસ્ત્રના સામાન્ય શિક્ષકો અને સામાન્ય રીતે શીખવાતા વિ-પયો બસ નથી. તેની પ્રતીતિ થઇ કે એલેક્ઝાંડરની પ્રતિષ્ઠા માટે સોફોક્લિસ કવિના શ-બ્દો વાપરીએ તો—

“ સુકાનનો માર્ગપદેશ અને વળી લગામનું નિયંત્રણ ” એ બધે આવશ્યક છે. તેથી તેણે ગ્રીસના પડિતો અને ફિલસૂફીમાં મૈથી વધારે ખ્યાતિ પામેલા એરિસ્ટોટલને બોલા-વ્યો. અને એરિસ્ટોટલે એ કામ સ્વિકાર્યું. તેનો તેણે જે બદલો આપ્યો તે રાજા અને ફિ-લસુફ બંનેને ઘટે તેવો તેમ બન્નેની કીર્તિ વધારે તેવો હતો. એરિસ્ટોટલની જન્મભુમી સ્ટેગાઇરા ગામનો ફિલિપે ઘોડા સમય ઉપર નાશ કર્યો હતો; તે તેણે ફરીથી બંધાવ્યું અને ત્યાંના મૂલ વાસીઓ જે બીજા નગરોમાં વીખેરાઈ ગયા હતા અગર વેચાઈ ગયા-મોની દશા બેગવતા હતા તેમને ત્યાં ફરી વસાવ્યા. એલેક્ઝાંડર માટે શાસ્ત્ર તરીકે તેણે

મીઠા પાસેનું એક સ્થલ-દેવતાઓનું મંદિર નીચું, જ્યાં અવાપિ એરિસ્ટોટલ ને શિક્ષામને ઉપર બેસતો અને જે ઘટાઓમાં ફરવા જતો તે બતાવવામાં આવે છે. એલેક્ઝાંડર તેની પાસે નીતિ અને રાજ્યનીતિના શાસ્ત્ર શીખ્યો એટલું જ નહીં પણ શિલ્પસુશીનાં જે હાંડાં તત્ત્વો ખાસ વીણેલા ચોક્કસ શીખ્યોને દીક્ષા આપ્યા પછી અને ગંભીર રહસ્યો તરીકે માત્ર સુખપાઠથી શીખવવામાં આવે છે તે પણ શીખ્યો. આ એના એક દાગળ ઉપરથી જણાય છે. એલેક્ઝાંડર જ્યારે એસિયામાં હતો અને એણે સાંભળ્યું કે એરિસ્ટોટલે કેટલાક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરી તેમાં એ ગંભીર તત્ત્વો પ્રગટ કર્યા છે, સારે તેણે શિલ્પસુશીની ખાતર એરિસ્ટોટલને નીચેના પત્ર લખી કપડો આપ્યો.

“ એરિસ્ટોટલ જોગ લીજો એલેક્ઝાંડર સલામ—શિલ્પસુશીનાં ગૂઢ તત્ત્વો તમે પ્રસિદ્ધ કર્યા એ ઠીક કર્યું નહીં. તમારી પાસેથી અમને જે બધું જ્ઞાન મળ્યું હતું તે સર્વ સામાન્ય થઇ જાય તો અમારામાં શી વિશેષતા રહી? હું તો સત્તા અને રાજ્યવૈભવમાં બીજાથી મહદંતો યાદે તે કરતાં જ્ઞાનમાં મહદંતો યત્ન વધારે ચાહું છું.”

એરિસ્ટોટલે એની આ પ્રત્યજ્ઞાને રૂએ અને પોતાનો જવાબ પણ યાપ એવો જવાબ લખ્યો કે એ તત્ત્વોનું પુસ્તક એણે જે પ્રગટ કર્યું છે તે ન કર્યું જેવું જ છે. અને ખરેખર એરિસ્ટોટલનાં શિલ્પસુશીનાં પુસ્તકની શેલી એવી છે કે જેને એ વિષયનું પ્રથમથી જ્ઞાન હોય તે શિવાય કાઢી તે સમજાય નહીં તો શીખવી તો ક્યાંથી શકાય; શુરુ પાસેથી જેને સુખપાઠથી જ્ઞાન મળ્યું હોય તેની રચિતને મદદ કરવાનો જ તેનો હેતુ છે.

વળી હું ધારું કે એલેક્ઝાંડર એરિસ્ટોટલ પાસેથી જ વૈદકશાસ્ત્ર અને ઔષધોપચાર કરતાં શીખેલો. એના કાગળોપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેને એ શાસ્ત્રના વિષયની ચર્ચાના શોખ હતો અને તે એના મિત્રોને પ્રસંગોપાત ખાંનપાનાદિકનું નિયમન અને ઔષધો બતાવતો.

એને સાહિત્યનો પણ શોખ હતો, અને સ્વાભાવિક જીજ્ઞાસાને લીધે તે પ્રણાં પુસ્તકો વાંચતો. ઇસિયટને તે સિપાહગિરિનો ખજાનો અને પુરુષાતનનો આદર્શ કહેતો. એ મહા કાબ્યની ‘એરિસ્ટોટલે સુધારેલી’ એક નકલ તે હમેશ પાસે રાખતો. તેને એ ડરાયસને હરાવ્યા પછી તેના મળેલા સામાનમાંની એક સુશોભિત પેટીમાં રાખતો, તે ઉપરથી એ નકલ “પેટીમાંની નકલ” ને નામે પ્રસિદ્ધ છે. એક લેખક જણાવે છે કે તે રાતે પણ તેને તરવારની સાથે પોતાના ઉશ્કેણ નીચે મુકતો. એસિયામાંની તેની લાંબી મહાકાવ્યો દરમિયાન તેને વાંચવાનાં બીજાં પુસ્તકો ના મળી શકવાથી તેણે તે ખાસ ગ્રીસથી મંગાવ્યાં હતાં. તે વખતે તેને ક્ષાલિસ્ટસના ઇતિહાસ, યુરિપિડિસ, સોફોક્લિસ, અને ઇસ્કાઇલસના નાટકો, અને ટેલેગ્લસ અને શાઇલોક્સીનસના જીવનચરિત્ર કાવ્યો મોકલવામાં આવ્યાં હતાં.

પ્રથમ તેને એરિસ્ટોટલ માટે બહુ માન હતું. તે કહેતો કે “મને એમના ઉપર મહારા પિતાના જેટલો જ ભાવ છે. પિતાએ મને જીવન આપ્યું, અને એમણે ખર્ચ જીવન કોનું નામ તે બાબત સમજ આપી.” પણ પાછળથી તે એના વિષે બહેમાનો હતો. તેણે એને ઇજ્જત તો લેશ પણ કરી નહીં, પરંતુ તેના સહભાવનાં ચિહ્નો ધીમે ધીમે ઘટતાં ગયાં. પણ તેનો શિલ્પસુશી ઉપરનો અનુરાગ, જે તેને જન્મથી કે બહુ ન્હાની ઉંમરથી લાગ્યો

હતો તે કદાપિ ઘટ્યો નહીં. તેના ફિલસુફીપ્રેમના અનેક પુરાવા છે: જેવા કે ફિલસુફ એનેક્સાર્કસને* તે બહુ સન્માન આપતો, ફિલસુફ એનેક્સાર્કસને તેણે બેઠમાં પચાસ ટેલન્ટ મોકલ્યા હતા, ડેન્ડોગિસ અને ક્રેયેનુસને તેણે બહુ મારી રીતે ગમ્યા હતા, નગરે.

જ્યારે ફિલિપ બાઇબેલિયન માટેની મહાઘમ્માં મુકાયો હતો ત્યારે મેક્રિડોનિયનો સર્વ રાજ્યાધિકાર એલેક્ઝાંડરને ઝોંપવામાં આવ્યો હતો. એ વખતે એની ઉંમર મેળ વર્ષની જ હતી. પણ તે અરમામાં ગીડાઈ લોકોએ બડ ક્યું ત્યારે તેમની સાથે એ મહદી ગયો; અને તેમની રાજ્યધાની સગ કરી ત્યાની વસ્તીને દેશનિકાલ કરી, તથા બીજી વસ્તીથી તે નગરને ફરી વસાવી તેને એણે એલેક્ઝાંડ્રોપોલિસનું નામ આપ્યું. વળી કિરેનિયાની પ્રસિદ્ધ લડાઈમાં મેક્રિડોનિયન ઇસ્કરના એક ભાગની સરદારી એને આપવામાં આવી હતી.

કહે છે કે ગ્રીક લશ્કરમાં થીબનોની " પવિત્ર દુકડી " ની હાર પ્રથમ એણે તોડી સિદ્ધિમ નદી આગળનું એક પ્રાચીન (એક) વૃક્ષ અર્થાત્ " એલેક્ઝાંડરના એક " ને નામે ઝોળાવ્યું છે, કેમકે (કહે છે કે) એ લડાઈ વખતે એ જાડ તળે એલેક્ઝાંડરનો તબૂ નાખવામાં આવ્યો હતો. એનાથી થોડે છેટે એક મેદાન છે ત્યાં એ લડાઈમાં જ મેક્રિડોનિયનો સુવા તેમને દમનાવવામાં આવ્યા હતા.

એલેક્ઝાંડર આ પ્રમાણે ન્હાની વયથી જ વિગેષ બુદ્ધિશાલી જણાયો તેથી ફિલિપ તેને ધણું મ્હાવા લાગ્યો. મેક્રિડોનિયનો તેને ગળ કહેતા અને પોતાને માત્ર સેનાપતિ કહેતા તે સાબળતો ત્યારે એને ધણો આનંદ થતો. પણ એના નવા લગ્નથી અને ઇસાકીયણથી એના કુટુંબમાં કલહો ઉત્પન્ન થયા, અને સ્ત્રીઓના કકાસમાંથી બીજ રોપાઈ ગળ્યમાં પક્ષો બધાઈ ગયા, તેમાં એને અને એલેક્ઝાંડરને ધણી વાર વિરોધ પડવા માડ્યો. વળી ઓલિમ્પિયાસ અદેબી અને દ્રોષી હતી તે પુત્રને પીતા મામે ડસ્કેચી કરતી. તેમાં એક પ્રમગે પિતાપુત્રનો વિરોધ બડકો લઇ સળગી ઉઠ્યો. ફિલિપ પોતાથી બહુ ન્હાની

* એ ફિલસુફ મીઠા બોલો અને ખુશામતીયો હતો એલેક્ઝાંડરે ક્યલ્લટસને મારી નાખ્યો તે પછીનું એનું ભાષણ (જુઓ આગળ) એની ખુશામતની લઠણનો સારો ખ્યાલ આપે છે એલેક્ઝાંડર જૂનુંપિટર એમનને પૃચ્છા કરી આવ્યો અને પછી પોતે કોઈ કોઈ વાર દેવારી બીર હોવાનો દાવો કરવા લાગ્યો એ વિગતને આગે એલેક્ઝાંડર એનેક્સાર્કસને તાણો મારે છે એ પ્રસંગે (જુઓ આગળ) પ્લુટાર્ક લખે છે કે એનેક્સાર્કસે હેલીસ્થિયનને બહેણ કે એલેક્ઝાંડર જેવા-એ તો ભેટમાં " સૂળાઓના માથા " મોકલવા બેઠ્યો, એમાં પ્લુટાર્કની ભૂલ લાગે છે ડાયોનિસિસ લેઅર્ટિયસ એ બનાવ વર્ણવે છે તેમાં એનેક્સાર્કસ " સૂળાઓના માથા " ને બદલે " ટાઇરટોના માથા " એ શબ્દ વાપરે છે અને સાઇપ્રસના રોલેમિસના ટાયરટ નાઇમેક્રિયન સાથે તેને કટી બદાવત હતી એટલે એનેક્સાર્કસનું આ બોલવું તેને ઉદ્દેશીને હતું એમ કહે છે એણે પોતાની આ ઉકિતવું તાસદાયક કૃત્તિ મેળવ્યું, કેમકે એલેક્ઝાંડરના મોત પછી તે એલેક્સ જતો હતો ત્યાં તોફાનથી એનું બહાણ સાઇપ્રસના કાઠા ઉપર ઘસડાઈ ગયું અને નાઇકોક્રિયને તેને પકડી પત્થરના ખવમાં ફાંદો ફાંદો મારી નાખ્યો.

† પ્લેટોનો શિષ્ય અને સ્પુષ્ટિપ્રસન્ની પછી પનીસ વર્ષ સુધી એલેક્ઝાંડરનો પ્રમુખ કહે છે કે ઉપથી ભેટમાંથી તેણે બીજા લઈ બાકીનો પાછો મોકલ્યો અને દેવસભ્ય ૨ તમારે ઘણાં વધારે માણસોના પેટ ભરવામાં હોવાથી એ જામની વધાર જરૂર છે

વપની કિંગ્ડોમોટ્રા નામની એટલસની બનીજીને પરણ્યો તે પ્રસંગના સમારંભમાં એક મિત્રજાની દરમિયાન મધપાનથી તૈયાર બનેલો એટલસ કહેવા લાગ્યો કે “ મેકિડોનિયનો દેવોને પ્રાર્થા કે આ લગ્નથી ગાદીને ઔરસ વારસ પ્રાપ્ત થાય ”. એલેક્ઝાંડરને આથી ક્રોધ વ્હડ્યો, અને તે તેના માથામાં વાગે એમ એક ખાસો ફેંકતો બેસ્યો, “ એટલે શું તું ગને અનોરસ ગણે છે? ” ફિલિપથી આ વર્તણૂક સંખાઈ નહીં અને તેણે ઉભા થઈ તરવાર ખેંચી. સહભાગ્યે ક્રોધ અને દારૂથી તે એટલો અવશ થઈ ગયો કે એલેક્ઝાંડર ઉપર ધસી આવતાં તે લથડીને પડી ગયો. એલેક્ઝાંડર તેના તરફ આંગળી કરી અમર્યાદ વચન બોલ્યો, “ જુઓ મેકિડોનિયનો, આ માણસ મુરોપમાંથી એરિયાખંડ જીપર વ્હડી જવા તૈયાર થતો હતો; એક આસનથી બીજા આસન મુધી આવતાં તો તે લથડે છે. ” પિતાનું આ પ્રભાવે અપમાન કર્યા પછી તે એલિથિપિયાસને ધપાઈરસમાં મુકી આવ્યો અને પોતે પણ મેકિડોનિયા છોડી ઇલાઈરિકમાં જઈ રહ્યો.

પછી મેકિડોનિયાના રાજકુટુંબ સાથે વંશપરંપરાનો આતિથ્યસંબંધ હોવાથી ખાસ મિત્રોમાં ગણાતો ડિમેટ્રિસ નામનો એક ગ્રીક ગૃહસ્થ શિલિપને મળવા આવ્યો. સારે શિલિપે તેને વાતચિતમાં સ્વાલ પૂછ્યો કે “ ગ્રીકરાજ્યોમાં પરસ્પર કજીયા કલહ કેવા ચાલે છે? ” ડિમેટ્રિસે આ સ્વાલનો લાભ લઈ તેને તાણો માર્યો: “ ગ્રીકરાજ્યોના કજીયા કુસંપ વિશે આપ પૂછો છો એતો ઠીક, પણ આપના પોતાના જ કુટુંબમાં કુસંપ અને કંકાસ કેટલા વધી ગયા છે તેનો કંઈ ખ્યાલ કરશો? ” ફિલિપ આથી ડેકાણે આવ્યો, ડિમેટ્રિસે પણ મધ્યસ્થનું કામ કર્યું, અને પિતા પુત્ર વચ્ચે પાછી સલાહ થઈ.

પણ થોડા વખત પછી પાછો વિરોધ પડ્યો. ધરાનના શહેનશાહના ફરિયા પ્રાંતના સજ્જાએ શિલિપ સાથે પાકો સંધી રચવાના હેતુથી પોતાની મોટી પુત્રી માર્ટે શિલિપના એરિડીયસ નામના એક અનોરસ પુત્રનું માગુ કરવા એક એલચી મોકલ્યો. એલેક્ઝાંડરને તેની માએ તથા મિત્રોએ બંનેઓ કે શિલિપનો ઇરાદો પોતાની પાછળ એ પુત્રને ગાદી આપવાનો જણાય છે, અને તે આ સંબંધથી તેનો પક્ષ બલવાન કરી આપવા માગે છે. એટલે એલેક્ઝાંડરે જીદમાઢને તે સજ્જા પાસે પોતાનો એલચી મોકલ્યો, અને એરિડીયસ અનોરસ અને મદયુદ્ધિનો હતો તેને છોડી પોતાની સાથે સંબંધ બાંધવાની તેને વિનંતિ કરી. સજ્જાએ તે મોટા હર્ષથી સ્વીકારી. પણ આ વાત જ્યારે ફિલિપે જાણી ત્યારે તેને બ્રાજ વ્હડી. પાર્થાનિયાનો પુત્ર દાઇસોટસ એલેક્ઝાંડરનો પરમપ્રિય મિત્ર હતો. તેને સાથે લાઇને ફિલિપ પુત્રને અવસરે ગયો અને એક લંગલી સમ્મના એ બદામના ગુલામનો નજમા થવા તૈયાર થઈ ગયો તે માર્ટે તેને ખુબ કપકો દીધો. વળી એણે એલેક્ઝાંડરના એલચીને બેડીઓ જડી પોતાની પાસે આણવા કુકમ મોકલ્યો; અને તેના હાપેક્સ, નીઆઈસ, ટાલેમી, અને બીજા મિત્રો અને સલાહકારોને દેશનીકાલ કર્યા. એલેક્ઝાંડરે પાછળથી તેમને પાછા બોલાવેલા અને ઘણું માન આપેલું.

આ બનાવ પછી થોડા વખતમાં જ પોસેનિયસે ફિલિપનું ખૂન કર્યું. એટલસ અને કિંગ્ડોમોટ્રાએ તેને અત્યંત ખરાબ કરેલો અને એ બાબત ફિલિપને ફરિયાદ કરેલી ત્યારે તેણે એને ન્યાય ન આપેલો તેને લીધે દેવથી એણે આ પગલું ભર્યું. એ જીવનિયાને

ઉરકેરવામાં મુખ્યત્વે કરીને ઓલિમ્પિયામાં હજે એમ ઘણા ધારતા હતા. અને એલેક્ઝાંડર ઉપર પણ બ્લેમ ગયા વગર ન રહ્યા. કહે છે કે, જ્યારે પોમોનિયસે તેને શરિયા કરી ત્યારે જવાબમાં એલેક્ઝાંડરે તેને યુગિપિટિસના મીડિયા નામના નાટકમાંથી નીચેની પંક્તિ સમજાવી: “એ વર, એ કન્યા, અને એ કન્યાનો પિતા.”” પણ એટલું તો સિદ્ધ કે ફિલિપની હત્યામાં જે જે માણસોનો હાથ હતો તે સર્વને એણે ગાંધી ગાંધીને પકડ્યા અને તેમને બારે સજા કરી. અને પોતાની ગેરહાજરીમાં ઓલિમ્પિયાસ કિવઓપેટ્રા સાથે ફરતાથી વર્તતી હતી તે માટે તેણે તેના ઉપર પણ કોપ કર્યો.

એ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે માત્ર વીસ વર્ષનો હતો. મેકિડોનિયામાં સામસામા પક્ષ બંધાઇ ગયા હતા અને તેમની વચ્ચે કદું વેર જન્મ્યું હતું. ફિલિપે જીતેલી સર્વ ‘જગલી’ પ્રજાઓ, મેકિડોનિયાની સરહદ ઉપર જ આવેલી તે સુદ્ધાં, પગધીનતાથી તપી ગઇ હતી અને પોતાના અસહ રાજાઓ પાછા મેળવવા આતુર હતી ફિલિપે પોતાના વિજયોથી શ્રીસને તાબે કર્યું હતું ખરૂં, પણ તેને પોતાનો અમથ જમાવવાનો અને શ્રીક લોકોને તાબેદારીમાં રહેવાની ટેવ પાડવાનો વખત જ મળ્યો ન હતો, એટલે ત્યાં પણ અન્યવસ્થા, અધાધુદી, અને બડાબિમુખતા જ હતી. આ સર્વ સકડો ધ્યાનમાં લઇને તેના મેકિડોનિયન મંત્રિઓએ તેને સલાહ આપી કે શ્રીસ છોડી દેવું, અગર તેના પોતાની આણુ તળે રાખના શત્રુપ્રયોગ તો કરવો જ નહીં, અને જીતેલી જગલી પ્રજાઓને નગ્નમાસથી બંડ કરતા અટકાવવી અને ધીરે ધીરે શાત પાડવી. એથી ઉલટો એલેક્ઝાંડરનો મત એવો થયો કે સલામતીનો અને પોતાનો અમલ બરાબર ખેસાડવાનો ખરો ઉપાય એજ હતો કે હિંમતથી અને પ્રભાવ દેખાડીને કામ લેવું, લેશ પણ નબળાઇ જણાતા સકિ સામટા તૂટી પડશે. તેણે “જગલીઓના” પ્રદેશ ઉપર બનતી ત્વરાથી કુચ કરી. તેમની હિલચાલો અને તૈયારીઓ બધ પડી ગઇ. તેઓ દબાઈ ગયા. એલેક્ઝાંડર ડેન્યુબ નદી સુધી ધસી ગયો, અને ત્યાં તેણે ટ્રિબાલી પ્રજાના રાજાને એક મોટી લડાઈમાં સજડ હરાવ્યો.

એ પછી થોડા વખતમાં એને ખમર થઇ કે થીબનોએ બંડ કર્યું છે અને એથન્સવાસીઓ તેમને મળી જનાની તૈયારીમાં છે. તે એકદમ થરમોપિલીનો સાકડો રમ્તો ઓળંગી શ્રીસમાં આવ્યો. ડિમેસ્થનીસના બાધણોનો બિપહાસ કરતો તે બોલ્યો “હું ઇલાઈરિકમમાં હતો ત્યારે એ વડતાએ મને છોકરો કહ્યો, હું ચેસલીમાં આવ્યો ત્યારે એણે મને જુવાનિયો કહ્યો, એથન્સમાં કોટ આગળ હું તેને બનાવીશ કે હું મરદ છું”

તે થીબ્સ આગળ આવ્યો ત્યારે ત્યાંના લોકોને ગ્રહજીવની કરી કરીથી વિચાર કરી જોવા તેણે ખુશીથી તક આપી. આ બડામાં પહેલ કરી નાયક થનાર માત્ર એ જણને પોતાને હવાલે કરવા તેઓને તેણે કહ્યું, અને બીજા સર્વને માથી આપના વચન આપ્યું. પણ થીબનોએ સાચું તેને કહેણું મોકલ્યું કે ફાઇનોટસ અને એન્ટિપેટર એ બેને તેણે તેમને સોંપી દેવા, અને વળી તેઓએ રણતૂરીથી સર્વ જાહેર કર્યું કે, “શ્રીસની સ્વતંત્રતા પાછી જીતનામાં અમને મદદ કરનાનો જેને જેને હમગ હોય તે બધાએ અમને આવી મળુ”

* આ પંક્તિ જેસનના લાપણુગા છે, જેસન કહે છે કે મીડિયા અમાગ ઉપર ત્રણે ઉપર ને ના ખમરી આવે છે.

એટલે એતેજાડરે સુદ આન્બુ, અને બને પણ અત્યત જુસ્માથી લડ્યા થીબનોની સખ્યા ઘણી ઓછી હતી, પણ તેઓએ અનધિ ચગતન બતાવ્યું પણ બ્યાગે ડ્રુમિયા માધી ઉતરી આવેલું મેકિડોનિયાનું લશ્કર તેમના ઉપર પાઠગથી તૂટી પડ્યું ત્યારે તેઓ ચારે તરફથી ઘેરાઈ ગયા, અને લગભગ દરેકદરેક કપાઈ ગયા થીબ્સ રોહો જીતારું, લૂટાયું અને જમીનદોસ્ત કંવામા આવ્યું

થીબ્સને આવી ધોગ સજ કંવામા એવેજાડનો હતો એવો હતો કે ગ્રીસના બી જ નગર-ગાજ્યો તેના દ્રવ્યોથી સજડ થઈ જાય અને જાનામાના તામે થાય પણ એને તેની સખ્તાઈ માટે, થીબ્સની સામે તેની મદદે આવેના થીબ્સના હાડોહાડ વૈરીઓ પે-ટિયા અને ફેલિક્સના લોખંડે શરિયારો અને માગણી કરીને બધમેસતું બહાનું આપ્યું ધ મધિકારીઓ મેકિડોનિયનો સાથે આતિથ્યવ્યવહારથી વશપરવશના સબધમા આવેલા, પિન્ડ કપિના વચજો, અને થીબ્સની નાગરીક સભામા બડ ઉદ્ભવના વિગ્રહ જોયો થયા હતા, એટલા થીબનો શિવાય બીજા મર્વને એણે વેચીને ગુનામ બનાયા ત્રીમ હજાર થીબનોની આ દશા થઈ છ હજારથી વધારે તો લડાઈમા જ પડ્યા હતા

એ હતભાગ્ય શેહેને માથે અનેક ઘોર મસ્કારો થયા એસીબન સિપાહોની એક ટુન્ડી ટાઇમોમિન્યા નામની એક પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીના ધરમા પેડી સિપાહોએ ધા લૂંટી લીધું અને તેમના નાયકે પ્રથમ તેણીની લાજ લૂંટી અને પછી તેણીને પૂઝ્યું કે ધરમા બીજું બધું સોનું રૂપ સતારે છે કે નહીં તેણીએ હા કહી, અને તેને એકનાને ધરની વાડીમા ડુના આગળ લઈ ગઈ એ કુવો બતાવીને તેણી બોલી કે “શેહેર સર થયું તે વખતે ઘણી મિત્રી માલમત્તા અમે આમા નાખી છે ” નાયક વાગે વળીને જોવા ગયો એટલે તુરત તેણીએ ધક્કો મારી અદર નાખી દીધો અને ઉપરથી પથરાઓ વાંચી ત્યાજ પૂરો કર્યો. એટલામા ધરની અદરના સિપાહો આવી પહોંચ્યા, અને તેમણે તેને બાધી સીકડીને એ લેજાડન આગળ ગમ્મું કરી એતેજાડરે તેના મ્હેન ઉપરથી જ જોઈ લીધું કે તે કાંઈ પ્રતિગિત સ્ત્રી છે તેના સવાનના જનાબમા તેણી બોલી ‘હું થીબ્સગનિસની બહેન થાઈ મ્હારો બાધ તમા । પિતાની સામે જે ગ્રીક લશ્કર કિરોનિયાની લગાઈ લડ્યું તેમા એક રોનાપતિ હતો, અને તે સ્વતંત્રતાની ખાતર લડતો લડતો એ લગાઈમા પડ્યો” તેનો ની હા જવાબ અને તેનું બહાદુર કૃત્ય એતેજાડરે વખાણ્યા અને તેણીને તેના છોકરા સાથે લૂંટી ગુપ્ત જના દીધી

એથન્સનાસીઓને થીબ્સના પિનાયથી બહુ લાગ્યું તેમની ધન્યસીનિવન ગુપ્તમકિનના વાર્ષિક ઉત્સવોનો વખત વગબગ આવી લાગ્યો હતો, પણ તેમણે શોક પાળો તે ઉત્સવો ન કર્યા અને જે થીબનો ન્હાસી છુટી એથન્સ આવી રહ્યા તેમને તેઓએ બનતી ગાયા બતાવી પણ એતેજાડરે તેમની સર્વ વર્તણૂક દગ્ગુ કરી તેને કાંઈ એ સિદ્ધતા જેવો હોય થીબ્સરૂપી સિકા મળી જતા નૂપ્ત થઈ ગયો તેથી, કે પછી એ રોહો ઉપર તેણે ગુનરેતું ‘જમની ધાતખીપણુ લેકે વિસરે તે માટે તેણે તુરત અસાધા બે દયા દર્શાવવી યોગ્ય ધારી એ ગમે તેમ હો, પણ એથન્સનાસીઓ તરફથી એને જે જે અસતોરના કારણ મળ્યા હતા તે સર્વ તેણે જતા કર્યા, અને તેમને માત્ર એટલું કહ્યું કે

તેમણે પોતાનું બધું અને પોતાનો મોઘો જાળવી રાખવાં કેમકે જો તેને પોતાને કંઈ અનિષ્ટ બન્યું, તો પછી આખા ગ્રીસનો બાર તેમની પર આવી પડતો.

કહે છે કે થીબ્સ ઉપર ગ્રીસની સમ્પત્તાઈ માટે તેને વર્ષો સુધી પચાતાપ થયાં કર્યાં. આ બતાવ પછી આવી સમ્પત્તાઈ તેણે વાપરી જ નહીં; અને ઘણા દાખલાઓમાં ઘટે તેથી ઘણી ઓછી સમ્પત્તાઈ વાપરી. વળી એ ચોક્કસ છે કે દારૂના નિશામાં તેને હાથે કદાઈદસનું ખૂન થયું અને હિંદુસ્તાનના તેના મેક્રિડોનિયન મિપાહોએ હીયકારા બની આગળ વધવા ના પાડીને તેની કીર્તિ ઉણી ગઈ. એ બંને બનાવોને થીબ્સના દેવ એક-કસે, તેના ઉપર રૂઢીને દ્રેપભાવથી બનવા દીધા, એકું તે માનતો; અને આ પછી જ્યારે જ્યારે દોષ પણ થીબ્સ તેની પાસે કંઈ પણ માગણી કરતો તો તે તુરંત સ્વીકારતો.

ગ્રીક પ્રજાઓની મહાસભા કોરિન્થની મંચેગી જૂગિ આગળ મળી; તેમાં સર્વાતુમનું ઠરાવ થયો કે ઇરાનના શહેનશાહ સામે લડાઈ ચલાવવા માટે સેનાપતિ તરિકે એલેક્ઝાંડરને પસંદ કરવો અને મર્મ ગ્રીક રાજ્યોએ એ લડાઈમાં ભાગ લેવો અને પોતપોતાના ગળ પ્રમાણે લડકરની ટુકડીઓ તૈયાર કરી તેને સ્વાધીન કરવી. આ પ્રમાણે ગ્રીસના ઘણા રાજ્યધુરંધરો અને ફિલસૂફો તેને મુબારકનાદી આપવા આવ્યા. એ સર્વમાં એલેક્ઝાંડરે ધાર્યું કે સિનોપિવાસી ડાયોજનીસ જ તે વખતે કેગિથમાં હતો તે પણ આવશે. પણ જ્યારે તેણે આપવા તસ્દી ન લીધી અને એલેક્ઝાંડરની મુલાકાત લેવા કરતા કોરિન્થના પરામાં કેનિયમ નામને સ્થલે તે રહેતો હતો ત્યાં જ પોતાનો બધો વખત ગાળવાનું દુરસ્ત ધાર્યું, ત્યારે એલેક્ઝાંડર જાતે તેની મુલાકાત લેવા ગયો. તે વખતે ડાયોજનીસ પડયો પડયો તડકો ખાતો હતો ઘણા માણસો આવતા જોઈને તે કંઈક ટટાર થયો અને એલેક્ઝાંડર સાથે તાકીને જોઈ રહ્યો. રાજ્યે તેની સાથે બહુ ચિનયથી વાતચિત કરી, અને તેને કંઈ જોઈવું કરવું હોય તો તે યથાશક્તિ પૂર પાડવા કહ્યું. આ ઉપરથી ડાયોજનીસે એટલી જ માગણી કરી કે “મહારા તડકાની આડે ઉભા છો તે જરા ખસો.” કહે છે કે એલેક્ઝાંડર પોતાની તબ માત્ર ગણતરી ન કરનાર માણસ જોઈને હજી થઈ ગયો, અને તેના દૃઢ પ્રિયગમ્ય તેને એવી મદત્તા લાગી, કે તેના મગજના સર્વ તો એ ફિલસૂફની હાસી કરતા હતા પણ તે પોતે એકથો કે “ના, હું જાતે એલેક્ઝાંડર ન હોઈ તો ડાયોજનીસ જ થવાનું પસંદ કરું.”

લડાઈનું પરિણામ કેવું આવશે તે પ્રિયે દેવપૃચ્છા કરવાના ધરાદાયી તે ડેહી ગયો તે ત્યાં પ્લોએ તો દિવસ ધર્મકાર્ય માટે અનુચિત દિવસોમાંનો હતો. છતાં પણ તેણે ત્યાંની પૂજારણને પૃચ્છા કરવા વિશે વીનવી. અને તેણીએ કાંઈ જાણતી ના જ કહ્યાં કરી એટલે તે જાતે તેની પાસે ગયો અને તેણીને પકડીને મંદિર તરફ ખેંચવા લાગ્યો. તેના બવાહારથી કટાણીને ખેંચાતી ખેંચાતી તે બોલી. “પુત્ર! ત્હાંથી સૌ હારે.” એલેક્ઝાંડર આ રાખે સાબળતા બોલી ઉઠ્યો “બસ, મારે જીજ્ઞા કશા જરાબની જરૂર નથી, મને મહારે જોઈતી હતી તે જ દેવ વાણી મળી ગઈ.”

તે તેની મહાદા આરબવાતી અણી ઉપર હતો ત્યારે તેને દેવોની કૃપાની અનેક અદ્ભુત બનાવોદ્વારા નિશાનીઓ મળી. તેમાંનો એક બનાવ એવો બન્યો કે સિએથા

આગળની ઓરિયુસની સરકારની ત્રીજી સ્વેદથી અત્યંત બીજાનું ગર્હ. ઘણા ખર્ચાને આ અપરાધનું હોય એવી ભાવિ યદ્ય. પણ એક અવિષ્વદ્યએ તેમને શાંત પાડ્યા. તેણે તેમને સમજાવ્યા કે “ઓરિયુસના સ્વેદનો ખરો અર્થ એવો હોવો જોઈએ કે એલેક્ઝાંડર એવાં મહાબીરત પરાક્રમી કરશે કે તેનાં વર્ધન કરવાના પરિશ્રમમાં કવિઓ અને “કલા” વિદોને વારંવાર સ્વેદ થશે.” તે એમણે ખંડમાં જ્યાં હેલેસ્પોન્ટ સામુદ્રધુની આગળ આવ્યો તે વખતે તેનું લક્ષ્ય ને શ્રેષ્ઠતા સૌથી ઓછું ગણાવે છે તેમના મત મુજબ ત્રીજા હજાર પાપદ્ધ અને ચાર હજાર રસાયો, અને ને લેખકો સૌથી વધારે ગણાવે છે તેમના મત મુજબ ત્રેતાયુગ દહાર પાપદ્ધ અને પાંચ હજાર રસાયો, એટલું હતું. તેમના ખોટાક અને પગાર માટે ઓરિયુસનું લક્ષ્ય લખે છે કે માત્ર ચિત્તેર ટેલન્ટ હતો; ડ્યુરિસ લખે છે કે માત્ર એક માસની ખર્ચા હતી; એનિસિદાઈસ લખે છે કે એ માટે તેણે બસો ટેલન્ટ કરજે કઢાડ્યા હતા.

આ પ્રમાણે એનો હાથ આટલો તંગીમાં હતો તે છતાં પણ બહાણમાં પગ મુકતા પહેલાં તેણે પોતાના મિત્રોની રીયતિ વિષે પૂછપરછ કરી. અને એકને તેણે બક્ષીસમાં એકાદ ખેતર, બીજાને એક ગામ, ત્રીજાને કોઈ બંદરની ઉપજ એ પ્રમાણે છોટે. હાથે આપ્યાં. આવી ઉદારતાથી એણે પોતાના રાજ્યની લગભગ બધી ઉપજ આપી દીધી ત્યારે પરિક્ષે તેને પૂછ્યું: “તમે તમારા માટે શું રાખ્યું?” એલેક્ઝાંડરે જવાબ દીધો: “મ્હારી આસાઓ”, પરિક્ષે બોલ્યો, “વાર ત્યારે; અમે તમારા કૃત્યોના ભાગિયા છીએ તે તમારી આસાઓના પણ ચક્રાં.” અને રાજાએ એને ને જાગીર આપી હતી તે તેણે, ન દીધી; અને એલેક્ઝાંડરના બીજા કેટલાક મિત્રોએ પણ એમ જ કર્યું. પણ નેઓએ તેની આપેલી બક્ષીસો લીધી, અથવા એની પાસે ગાદીને માગણીઓ કરી, તેઓને તે તેણે, ખુશીથી આપ્યાં કરી, અને એ પ્રમાણે એની મેકિડોનિયાની ગાદીની ઘણીખરી ઉપજ અપાઈ ગઈ. તેણે હેલેસ્પોન્ટની સામુદ્રધુની ઓળંગી તે પ્રસંગે તેની આરી મનોવૃત્તિઓ હતી.

બહાણમાંથી ઉતર્યા કે તુરત તે ટ્રોય ગયો, અને ત્યાં દરનાવેલા દેવાંથી વીરોને ઉપહાર ધર્યા. વળી તેણે એકિલિસની કબર ઉપરના સ્તંભને તેલનો અભિષેક કર્યો, અને ત્યાંના રિવાજ મુજબ, પોતાના મિત્રો સાથે તેની આસપાસ નચ દોડ્યો. પછી તેણે તેને મુકટ પહેરાવ્યો, અને બોલ્યો; “હું એકિલિસને ખરો મુખી ગણું છું કેમકે તેને તે જીવ્યો તે દરમિયાન સારો દિક્ષાજન મિત્ર મળ્યો અને એમ પછી તેનાં કૃત્યો પ્રખ્યાત કરી શકે એવો સારો કવિ મળ્યો.” તે ટ્રોય નગરમાંની પ્રાચીન વસ્તુઓ જોતો જોતો શરતો હતો તે દરમિયાન તેને કોઈએ પૂછ્યું કે “પેરિસની વીણા જોવા તેને મળ્યા છે?” તેણે જવાબ દીધો “પેરિસની વીણા મ્હારે મન તુચ્છ છે; પણ ને વીણામાં એકિલિસ મહા પુરુષોનાં યસ્ત્રિવ કૃત્યો ગાતો હતો તે હોય તો જોઈને મને ઘણું આનંદ થાય.”

દરમિયાન ડરાપસના સેનાપતિઓએ એક મોટી ફાજ એકઠી કરી હતી. અને તેઓ ગ્રેનાદકસ નદીને સામે કંઈ પણ નાખી ઉભા હતા. એટલે એસિયાના દરવાજા ખોલવા માટે એલેક્ઝાંડરને તેમની સાથે મુદ્દ કરવાની ફરજ પડી. એના સૈન્યના ઘણા સરદારોને નદીના ઉડા પાણીની અને તેના ઊંચા અને વિષમ સામા કંઠાની દેહેશત લાગી, અને કેટલાકને એવો બ્હેમ આવ્યો કે ગાજતાં માસમાં ઘણા આરંભથી એ મેકિડોનિયાના રી-

વાળથી વિરુદ્ધ હતું. એલેક્ઝાંડરે તેમના બહેમનું સાંત્વન કરવા તે મહિનાનું નામ ફેરવી નાખ્યું અને નદી ઝાળંગવાને દિવસે બહુ મોડું થયું છે એવો પાર્થિવિઓએ જ્યારે વાંધો કહાડ્યો, ત્યારે એલેક્ઝાંડર બોલ્યો, “હેલેસ્પોન્ટ ઝાળંગી આવ્યો અને હવે હું આ ન્હાનકડી ઝેનાઇક્સથી ખીંટું તો હેલેસ્પોન્ટને શરમાવું પડે.” વિરોધ મદમાંગ કર્યા વગર તે રસાલાની તોર દુકડીઓ સાથે નદીમાં કુદી પડ્યો. દુસ્મનોનો રસાલો, સામે કાંઠે મોટી સંખ્યામાં સજ્જ થઇને ઉભો હતો; તે તીરનો વર્ષાદ વર્ષાવતો હતો; કાંઠાઓ ઉચા અને વિકટ હતા; અને નદીના પાણીનો વેગ એટલો હતો કે તેથી ઘણીવાર એલેક્ઝાંડર અને તેના સાથી તણાતા અને ઘણીવાર તેમના ઉપર પાણી ફરી વળતું. આ સર્વને ન ગણકારી એલેક્ઝાંડર ધસ્યો ગયો. તેમાં ડાહપણ કરતાં ઉન્માદ વધારે જણાયો. પણ તે દૃઢતાથી વધ્યો જ ગયો; અને અસાધારણ તથા અજ્ઞાન પ્રયાસોને પરિણામે સામે કાંઠે પહોંચ્યો. ત્યાં કાદવને લીધે લપસણું ધણું હતું. વળી દુસ્મનોનું લસ્કર લડવા તૈયાર જ ઉભું હતું અને એની સેનાના માણસો જેમ આવતા ગયા તેમ તેમને એ ગોઠવી શકે તે પહેલાં સામાવાળાઓ તેમના ઉપર ધસ્યા. ધરાની સિપાહો મોટી કિકિઆરીઓ કરી ધસતા હતા; અને બાલાઓ બહુ સારી રીતે વાપરતા હતા, તથા તે ભાગતાં તજવારો ચલાવતા હતા. એલેક્ઝાંડરના ટોપના શિરપેચની બન્ને બાજુએ સફેદ પીઝાનાં મોટાં ઝુંદર છાંગાં હતાં એટલે તેથી અને તેની ઢાલથી તે ઝાળખાઇ આવતો હતો અને તેની સામે ધણા માણસો ધસી આવ્યા. તેના બખ્તરમાં એક સ્થલે સાંધામાં એક બાહું પેટું. પણ તે બચી ગયો. પછી હીસેકિસ અને સ્પિથ્રિડેટિસ નામના બે પ્રખ્યાત ધરાની સૂત્રાઓ તેના ઉપર ધસ્યા. તેણે સ્પિથ્રિડેટિસનો હુમલો આઘાતીથી ચુકાવ્યો અને હીસેકિસના બખ્તરમાં એટલા જોરથી ભાલો માર્યો કે તેના કકડા થઇ ગયા; પછી તેણે તેના ઉપર તરવાર ઉગામી પણ હીસેકિસ હુશિયારીથી લડ્યા લાગ્યો. દરમિયાન સ્પિથ્રિડેટિસ ફરી ચડી આવ્યો અને તેણે પેંગડામાં ઉભા થઇને પોતાનો પરશુ એલેક્ઝાંડરના માથામાં એવા જોરથી માર્યો કે તેના ટોપ ઉપરનો શિરપેચ એક છાંગાં સાથે કપાઇ ગયો અને ટોપનું લોહું ચીરીને પરશુની ધાર તેના વાળને અડકી. વળી તે એવો ખીજો ધા કરવા જતો હતો પણ તેજ પહે કાળા ક્ષાઇટસને નામે પ્રસિદ્ધ થયેલા એક મેકિડોનિયને બાલાથી તેને વીંધી નાખ્યો. હીસેકિસ પણ એલેક્ઝાંડરની તરવારથી પડ્યો.

બન્ને પક્ષનો રસાલો આમ પૂરા આવેશથી લડતો હતો ત્યાં મેકિડોનિયન લસ્કરના સુપ્રસિદ્ધ ફેલેન્સે (ખાસ બૃહદમાં ગોઠવેલા ભારે બાલાની સીધીહાર રાખી ધસતા પાયદલો) નદી ઉતરી આ કાંઠે ગોઠવાઇ લડાઇમાં ભાગ લેવા માંડ્યો અને પાયદલનું યુદ્ધ આરંભાયું. પણ ધરાની પાયદલ પહેલો ધસારો જ ઝીલ્યા વગર પીક ફેરવી ભાગી ગયું. તેમનામાંનું પગારદાર ગ્રીક લસ્કર માત્ર પોતાનો બૃહદ અખંડ રાખી એક ટેકરા પર જઇને ઉભું, અને “ એલેક્ઝાંડર અભય દાન દેવા વચન આપે તો અમે શરણે આવીએ ” એ પ્રમાણે તેના સરદારોએ માગણી કરી. તપી ગયેલા એલેક્ઝાંડરે વિવેક—વિચાર ન કર્યો; તેમનું સાંભળ્યું જ નહીં અને તેમના પર ધસારો કર્યો. લડાઇના આ ભાગમાં તે જ ઘોડા પર બેઠો હતો તે કપાઇ ગયો. એ બૃહસિંહલસ નહીં પણ કોઇ ખીજો ઘોડો. અને અસાર સુધીની લડાઇમાં તેના લસ્કરના જેટલા માણસ કપાયા અને ધવાયા તે કરતાં આ અનુભવી દૃઢ અને મરણિયા સિપાહો સાથે લડતાં બહુ વધારે કપાયા.

કહે છે કે આ યુદ્ધમાં ધરાની લશ્કરના વીર હબર પાવદલ સીપાહ અને અઢી હબર થોડેસવાર પડ્યા. એલેક્ઝાંડરના લશ્કરના માત્ર ચોવીસ મુઘા, જેમાંના નવ પાવદલ હતા. એમની ચાદગીરી રાખવા એ દરેકનું તેણે લાઇસીપ્પસ પાસે પિતળનું બાનહું ઉમુ કરાવ્યું અને ગ્રીક લોકોને લાગે કે આ વિજયના યશમાં તેમનો પણ ભાગ છે તેટલા માટે તેણે ધરાની લશ્કરની છાવણીમાંથી મળેલી લૂટમાંથી તેમને ધણી બેટા મોકલી. એથન્સને તેણે ત્રણસો દાલની બેટ કરી અને બીજી દરેક બેટની વસ્તુ ઉપર દમદમાટ ભંચો લેખ કોતરાવ્યો કે “ આ વસ્તુ ફિલિપ-યુન એલેક્ઝાંડર, અને સ્પાર્ટનો સિંચાવના બીજા ગ્રીકોએ એશિયાનીવાસી “ જંગલી ” આ પાસેથી યુદ્ધમાં મેળવી. ” ભારે કિંમતની વસ્તુઓ કે સોનારૂપાનાં પાત્રો અને નાકરમાંની ગળવંથી પેશાકો એમાંથી પોતે બહુ જ થોડી રાખી, અને બાકીની પોતાની માતાને બેટ કરી દીધી.

આ જીતથી તુરત એલેક્ઝાંડરની રિયતિમાં મોટા ફેરફાર થઇ ગયો. ધરાની શહેનશાહતના આ વિભાગની રાજધાની સાર્ડિસ શહેર અને તાબે થયું. બીજાં મોટાં શહેરોએ પણ સાર્ડિસની નકલ કરી. માત્ર હેલિકાર્નેસસ અને માઇલીટસ સામાં થયાં; તેમને એણે દક્ષા કરી સર કર્યાં, અને એ સર્વ શહેરોની આસપાસનો બધો મુલક એની આજુ તળે આપ્યો. પછી આગળ થું કરવું એ વિષે એના મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પ થયા. કોઇ વાર એને એમ લાગતું કે ડરાયસ સામે એકદમ ધસી જઈ આખી બાજુનો ભાર એક જ લડાઇ ઉપર નાખવો. પણ વળી વિચાર થયો કે તેના રાજ્યના આ એશિયામાઇનોરના દરિયાઇ પ્રાંતોમાં પોતાનો અમલ પાકો બેસાડવો, અને તેમની સમૃદ્ધિથી પોતાના બલની જમાવટ કરી પછી આગળ ડગલું ભરવું. આ સમયે લાઇસિયા પ્રાંતના કે-થસ શહેર આગળ એક ઝરે છે તે આપોઆપ ઉભરાઇ ગયો અને તેમાંથી એક તામ્રપત્ર નીકળી આવ્યું. તેની ઉપર કોઇ પ્રાચીન લીધિમાં લેખ હતો કે “ ધરાની શહેનશાહતનો ગ્રીક લોકોને હાથે અંત આવશે. ” આ બધિબ્ધવાણીથી તેને ઉત્તેજન મળ્યું, અને તેણે ફિનીસી અને ફિલિકિયા પ્રાંતો સુધી બધો દરિયાઇ મુલક ત્વરાથી તાબે કર્યો. થેમ્રીસિયા પ્રાંતમાંથી તેણે કુચ કરી તેનું વર્ણન કરતાં ઘણા લેખકોએ દમદમાટ ભરી બાપા વાપરી છે. તેઓના લખાણનો અર્થ એવો થાય કે ઉંચી વિકટ બેખડો અને જોરથી ઉછળતા દરિયાની વચ્ચે માર્ગ જ રહેતો તહીં એવે સ્થલે એલેક્ઝાંડર આવ્યો કે તુરત ઇશ્વરી ચમત્કારથી દરિયો હઠી ગયો અને તેના લશ્કરને આગળ વધવા રસ્તો થયો. મિનેન્ડર કવિ પણ તેના એક હાસ્યરસ નાટકમાં આ કહેવાતા ચમત્કારને ઉદ્દેશીને લખે છે:—

“ મહારામાં અને મહાન એલેક્ઝાંડરમાં શો ફેર! શું મહારે કાઇને મળવાનું મન છે! તે તેની મેજે જ આવીને મહારે બારલું ઠોકે છે. શું મહારે દરિયામાં ચડને જતું છે! દરિયો જાતે જ મહારી ખાતર હઠી જાય છે!” પરંતુ એલેક્ઝાંડરના પોતાના પત્રો ઉપરથી જણાય છે કે એ કુચમાં કશો ચમત્કાર ન હતો. એ લખે છે કે હું ફેસિસથી ક્લાઇમેક્સ બ્રિસરને રસ્તે ચડને આગળ ગયો.”

● “ બ્રોગલવેતા રેવેન્ના લખે છે કે ફાલેવસ નગર પાસે સમુદ્ર નજીક ચડને એક રસ્તો જાય છે જે રસ્તે મહાન એલેક્ઝાંડર પોતાનાં સૈન્યને લઇ ગયો હતો આ માર્ગ ધણે સંકોટો છે. અને તે કપાઇમેક્સની ટકરી અને સમુદ્રની વચ્ચે આવેલો છે. આટલું વખતે ત્યાં સુધી જ

તે ફેસેલિસમાં થોડા દિવસ થોભ્યો હતો. ત્યાંના બજારમાં ત્યાંના ધાસી ધિઓડિ-
ક્રીસતુ બાવલું હતું; એ ફિલસુફની સાથે એલેક્ઝાંડરને એરિસ્ટોટલની માર્ગત સમાગમ
થયો હતો. એક રાતે ખાનપાન પછી એલેક્ઝાંડર અને તેનું મંડલ નાચતું અને પિનોદ
કરતું તે બાવલા આગળ ગયું. અને એલેક્ઝાંડરે તેને હારમુક્ટ પ્હેરાવ્યા; અને એ પ્રમાણે
એણે વિલાસનો ખુલો ઉડાવ્યો તેની સાથે ફિલસુફી તથા ધિઓડિક્રીસની 'યાદગીરી'નું
પણ ધટતું સન્માન કર્યું.

પછી એણે જે પિસીડિયનો બડ કરી ઉઠ્યા હતા તેમને જેર કર્યા, અને આખો
ક્રાઇનિયા તામે કર્યો. એ પ્રાંતની રાજધાની ગોર્ડિયમ શહેર (જે પુરાતન માઇડસ રાજ્યનું
નગર કહેવાય છે તે) લીધું. ત્યાં એણે ઝાડની છાસનાં દોરડાથી બાંધેલી ધુસરીવાળા
સુપ્રસિદ્ધ રથ નેચે, જેને વિષે દંતકથા હતી કે તેની ધુસરી જે છોડી શકે તેને માટે
વિધિએ પૃથ્વીનું રાજ્ય નીખાણ કર્યું હતું. એ ધુસરી બહુ ખુબીથી બાંધેલી હતી; દોરડું
આડઅવળું અને કંધા લપેટેલું હતું અને તેના છેડા બેમાત્રમ રીતે અંદર દાખી દી-
ધેલા હતા. ધણીખરા ઇતિહાસકો લખે છે કે એલેક્ઝાંડરથી તે ન છૂટ્યું સારે તેણે તે
તરવારથી કાપી નાખ્યું, અને બે છેડાને બદલે અનેક છેડા કરી મુક્યા. પણ એરિસ્ટોપ્યુલસ
જણાવે છે કે તેણે પ્રથમ ખીલો કઢાડી નાખ્યો અને પછી રથની બાંધમાંથી દોરડાં સાથે
ધુસરી ખેંચી લીધી એટલે દોરડું છોડતાં મુશ્કેલી ન પડી.

આ પછી એણે પેનેગોનિઓ અને કપ્પેડોકિયાના પ્રાંતો મેળવ્યા. ત્યાં એને
મેન્નોનના મૃત્યુના સમાચાર થયા. મેન્નોન ડરાયસના દરિયાઇ પ્રાંતના સુનાઓના સૌથી
વધારે કાબેલ અને પ્રતિષ્ઠિત હતો. એ જીવ્યો હોત તો એલેક્ઝાંડરને ધણી મુશ્કેલી
પાડત. એલેક્ઝાંડર હવે એશિયામાઇનોરથી આગળ વધવા ઇતિજાર હતો. તેના વિચાર આ
બનાવથી દબ થયો.

ડરાયસ સસાથી નીકળી ચૂક્યો હતો, અને તેને હિંમત હતી, કેમકે તેની સાથે ઇ
લાખ સિપાહોનું મોટું સૈન્ય હતું. વળી તેને એ અરસામા જ એક સ્વપ્ન આવ્યું હતું,
જેનો અર્થ એના બનિબ્ધદષ્ટાઓએ તાણીતોડીને એને રુએ તથા હિંમત વધે એવો કરી
આપ્યો હતો. સ્વપ્નની વિગત એવી હતી કે જાણે ડરાયસના જેખતાં મેદિડોનિયન ફેલેન્સ-
ને આગ લાગી, અને પછી ડરાયસ પોતે આગલા સહેનશાહનો કસદ હતો સારે
પ્હેરતો હતો તેવા વેશમા તેણે એલેક્ઝાંડરને પોતાની પાસે આવતો અને પોતાની નોકરી
કરતો જોતો, તે પછી એલેક્ઝાંડર ખીલસના* મંદિરમા પેઠો અને ત્યાં અદસ્ય થઇ

મીન હોય છે એટલે વટેમાર્ગે સુખે જઇ શકે છે પણ ભરતી વખતે લા પાણી ફરી વળે છે. એ-
લેક્ઝાંડરની કૃત્ય વખતે શીઆજાની મોસમ હતી અને તેણે પોતાની રીત પ્રમાણે પોતાના નસી-
બ પર આધાર રાખીને જાટ ચવાની વાટ જોયા વગર કૃત્ય શરૂ કરી એટલે તેના સૈન્યને પાણીમાં
ચળને આવડું પડેલું.

* સેમિટિક ભાષામા 'બાલ' શબ્દ દેવવાચક હતો એટલે તેમના સર્વ દેવોનાં નામ
'બાલ' કે 'બેલ' શબ્દથી શરૂ થતા ઉદાહરણ તરીકે 'બાલગેડ' 'બાલબેરિય' બાલબિગળ
ઇ. બી. વસ બાલ શબ્દનું ગ્રીક રૂપ હવે અને ગ્રીક પુરાણોમા બીલસ પોસાઇ ડોન (સમુદ્રદેવ)
અને લીબિયા (આફ્રીકા) નો પુત્ર તેમ જ ઇબ્રિયસ ફનકસ વગેરેનો પિતા કહેવાતો.

ગયો. આ સ્વપ્રયત્નકારથી દેવોએ એવું સચ્ચું જણાય છે કે મેકિડોનિયનો વિજય અને યશ મેળવશે; અને ડરાયસ કાસદમાંથી ચહેનચાહ થયો તેમ એલેક્ઝાંડર પણ એશિયાનો પ્રભુ થશે, પણ પછી થોડા સમયમાં જ એવું યશસ્વી જીવન પૂરું થશે.

એલેક્ઝાંડરે ફિલીપ્પિયામાં ઘણા વખત લીધો તેથી ડરાયસે ધાર્યું કે તે પ્લીએ છે, અને એ કલ્પનાથી એની પોતાની હિંમતમાં વિશેષ વધારો થયો. પણ એલેક્ઝાંડર ત્યાં મહિા પડી ગયો એ તેના વિલંબનું ખરું કારણ હતું. એલેક્ઝાંડરને સખ તાવ લાગુ પડ્યો. તે કાષ્ટરુત્તસ નદીના અત્યંત ઠંડા પાણીમાં ન્હાવાથી હોય કે પછી તેના ઉપરાઉપરી ભારે પરિશ્રમેને લીધે હોય. તેના વૈદોની ઔષધ આપવા હિંમત યાદી નહીં, કેમકે તેમનામાંના કોઇને સાફ કરી ચક્રવાતી ખાત્રી નહતી, તેમ એ કોઈને શક પણ ન હતો કે તે ઔષધ આપવા માંડે ને પછી જો કદાચ વિપરીત પરિણામ આવે તો મેકિડોનિયનોના વહેમ અને કોપ તેના ઉપર જ વૂટી પડે.

સદ્ભાગ્યે ત્યાં તે વખતે એકનૈનિયાનો રહીશ ફિલિપ નામનો એક વૈદ હતો. તેને એલેક્ઝાંડરની મિત્રતા ઉપર પાકો ભરોસો હતો; અને વળી તે આવી બધાકર સ્થિતિમાં હોય તે વખતે તેની ખાતર પોતાનો જીવ જોખમમાં આવે તો બંધે, પણ તેને બનતા ઔષધોપચારનો લાભ ન આપવો એ તો કેવળ કૃતક્રીપણું એમ તેને લાગ્યું. તેથી એણે ખીંકુ ઝડપ્યું; અને એલેક્ઝાંડરને લડાઇ પાછી ચાલુ કરવા માટે બનતી ત્વરાથી સાળ થયું હતું એટલે તેણે પણ દવા પીવા પ્રુથાથી હા કહી. દરમિયાન પાર્થિનિઓએ ધાવણીમાંથી એલેક્ઝાંડર ઉપર ચીઠ્ઠી લખી કે “ફિલિપનો વિશ્વાસ ન કરશો. ડરાયસે એને અઠંગક દ્રવ્ય આપીને તથા પોતાના જમાઇ બનાવવાનું વચન આપીને ફાડ્યો, છે, એટલે એ તમને દવામાં ઝેર જ આપશે.” એલેક્ઝાંડરે ચીઠ્ઠી વાંચીને પોતાના ઉશીકા તથે દબાવી રાખી, અને કોઇને વાત ન કરી. નીમેસે વખતે ફિલિપ એલેક્ઝાંડરના ખીજા મિત્રો સાથે દવા લઇને આવ્યો, અને દવાનો ખાલો તેને આપ્યો. એલેક્ઝાંડરે તે સ્વચ્છ મુખમુદ્રાથી અને ઉર્મંગથી લીધો, અને તે જ વખતે ચીઠ્ઠી તેના હાથમાં મુકી. એલેક્ઝાંડર દવા પીતો ગયો અને ફિલિપ ચીઠ્ઠી વાંચતો ગયો, એ દેખાવ કોઇ કલ્પિત કરણનાટકમાં અને તે કરતાં વિશેષ અદ્ભુત હતો. પછી રાત્રએ પ્રથમના જેવી જ પ્રુત્તી મુદ્રાથી ફિલિપને પોતાનો ખરો મિત્ર કહ્યો અને તેની ‘વહાણરી માટે અંપૂર્ણ વિશ્વાસ જણાવ્યો. ફિલિપ ચીઠ્ઠી વાંચી તેની અંદરના મિથ્યાપવાદથી લાલ્લપીજા ચર્ધ ગયો. એક ક્ષણે તે હાથ અને નેત્ર ઉઘા કરી પોતાની એક નિષ્ઠા માટે પ્રભુની સાક્ષીનું આવાહન કરતો; ખીજી ક્ષણે તે એલેક્ઝાંડરની પથારી પાસે પડી તેને વીનવતો કે તેણે હિંમત રાખવી અને તેની દવા ઉપર ભરોસો રાખવો.

દવા એટલી જલદ હતી કે તેથી પ્રથમતો એલેક્ઝાંડરનાં જીવનતત્ત્વો ઉડાં ઉતરી ગયાં અને તે અવાચક અને બેશુદ્ધ બની ગયો. પણ પછી તેને ફેર પડવા માંડ્યો, થોડા વખતમાં જ તે એટલો સારો થયો કે તેનું મેકિડોનિયન લશ્કર તેને નજરે જોવા તત્પરી રહ્યું હતું, તેની સન્મુખ આવવા શકિતવાન થયો.

ડરાયસના લશ્કરમાં એક એમિન્ટસ નામનો ન્હાસી આવેલો મેકિડોનિયન હતો, તે

એલેક્ઝાંડરની પ્રકૃતિથી વાકેફ હતો. ડરાયસ એલેક્ઝાંડરની શોધમાં પર્વતો અને દરિયા વચ્ચેની પટ્ટીમાં ધધને આગળ વધવાની તૈયારી કરતો હતો ત્યારે એમિન્ટસે 'તેને વિનંતિ કરી કે તે જે વિશાલ અને સરખા પ્રદેશમાં હતો ત્યાં એના મોટા લશ્કરને એલેક્ઝાંડરનાં ન્હાના લશ્કર સાથે યુદ્ધ કરવું વધારે ફાવશે, માટે તેણે ત્યાં જ રહેવું.' ડરાયસ 'વહેમ' ખાતો હતો કે તે જાતે જામને એલેક્ઝાંડરને યુદ્ધ કરવા ફરજ નહીં પાડે તો કદાચ તે પોતાના આવાગમનનું જાણીને ભયથી ન્હાસી જશે. એમિન્ટસે ધણુએ કહ્યું કે "એલેક્ઝાંડર કોઈપણ ભય પામે એવો નથી; એતો જરૂર યુદ્ધ કરવા તમને શોધતો શોધતો આવશે; કદાચ નીકળી ચૂક્યો પણ હશે." પણ તેની વાત ન જણ્યું; ડરાયસ 'કિલીકિયા તરફ વધ્યો. તે જ વખતે એલેક્ઝાંડરે ડરાયસની શોધમાં સીરિયા પ્રાંત તરફ દૃષ્ટ કરી. રાતમાં બન્ને લશ્કર એકબીજાને જોયા વગર પોતપોતાને રસ્તે ચાલ્યાં ગયાં. સવારમાં બન્ને પડી એટલે બન્ને પાછા વળ્યા. ડરાયસનું લશ્કર સાંકડી પટ્ટીમાં પેઢેલું જાણી એલેક્ઝાંડર પોતાના સહબાગધી પ્રસન્ન થયો. ડરાયસે પણ હવે પોતાની ભૂલ જોઈ કે આ એક તરફ પર્વતો અને બીજી તરફ દરિયા એ બે વચ્ચે આવેલા અને પિનેરસ નદીથી દ્વિધા થતા સાંકડા મેદાનમાં તેનો રસાલો નિરુપયોગી રહેવાનો અને તેનું પાપદલ લશ્કર પણ ન્હાની ન્હાની ટુકડીઓમાં જ લડી શકવાનું.

દૈવે તેને તેનાં ન્હાનાં લશ્કરને ફાવે એવું રણક્ષેત્ર આપ્યું, તેની સાથે એલેક્ઝાંડરે પોતાની લશ્કરની ગોઠવણ એવી કામેલિયતથી કરી કે તે પણ એની જીતનું કારણ બની. પોતાના લશ્કરની જમણી (પર્વત તરફની) પાંખ તેણે સામી ડાબી પાંખ કરતાં પણ લાંબી રાખી કે ડરાયસના વધારે મોટા લશ્કરથી તેનું લશ્કર ઘેરી લેવાય નહીં. પોતે એ પાંખમાં જ રહ્યો, અને તેના અગ્રભાગ સાથે જ લડાઈમાં અંપલાવી "જંગલીઓ" ઉપર જીત મેળવી. આ લડાઈમાં તેને જંગમાં એક ધા વાગ્યો. કેરિસ લખે છે કે ડરાયસ અને તે સામસામા આવી જતાં તેમના દંડયુદ્ધમાં ડરાયસે તેને આ જખમ કર્યો. પણ 'એલેક્ઝાંડર એન્ટિપેટર ઉપરના કાગળમાં આ લડાઈની વિગત લખે છે તેમાં તેણે એટલું જ લખ્યું છે કે "મને જંગમાં એક તરવાર વાગી, પણ એ ધામાંથી કંઈ મારા પરિણામ નીવડ્યાં નહીં." પોતે કોનાથી ધવાયો તે એ લખતો નથી. આ જીત ઘણી મોટી હતી. શત્રુના લશ્કરના એક લાખ દશ હજાર માણસ પડ્યા. ડરાયસ હાથ ન આપ્યો એટલી માત્ર ખામી રહી ગઈ; અને તે પણ અત્યંત મુશ્કેલીથી ન્હાસી છૂટ્યો. એલેક્ઝાંડર તેની પીઠે લાગ્યો ત્યારે તે માત્ર અર્ધાએક માઇલ આગળ હતો. તેનો રથ અને ધનુષ એલેક્ઝાંડરના હાથમાં આવ્યાં, અને તે એ લખને પાછો ફર્યો. તે વખતે મેકિડોનિયનો ધરાનીઓની ઊવણી લૂટતા હતા. ડરાયસના હુકમથી તેના લશ્કરે ઘણાખરો સરસામાન ડમારકસમાં રાખ્યો હતો, માત્ર ખરી જરૂરની વસ્તુઓ તેમણે સાથે રાખી હતી. અને તો પણ તેમની ઊવણીમાં ઘણી કિંમતી વસ્તુઓ હતી. એલેક્ઝાંડરના સિપાહો ડરાયસના તંબૂને આડક્યા ન દતા; તે તેમણે તેને માટે રહેવા દીધો હતો. ત્યાં જતાં તેમાં અનેક સુરોભિત વસ્ત્રોથી શણગારેલા પાસવાનો, સોનારૂપાની વસ્તુઓના ગજ, અને સપ્પાબંધ મૂલ્યવાન દરદાગીના જોવામાં આવ્યા.

એલેક્ઝાંડર બખ્તર હતારીને તુરત સ્નાન કરવા તૈયાર થયો. તેણે તેના મંડલને કહ્યું

“માશે આપણે આ લગ્નધર્મો યાક ડરાવસના આનગૃહમાં ઉતારી તાજ ધણ્યો.” તેના મિત્રોમાંનો એક બોલ્યો “હવે એ ડરાવસનું શું ? દારેલાની મિશ્કત જીતનારાની ધાપ છે, અને તેની જ ઠહેવાળી જોઈએ.” અહીં જ્યારે તેણે વાસણકસણ, દાબડીઓ, ખર-ણીઓ અને સર્વ સરંજામ સોનાનો અને નાના પ્રકારના એકથી એક મુંદર ધાટનો જોયો, ત્યાં અસંખ્ય મનોરંજક તેલ-અષ્ટર વગેરે જોયાં, અને બીજા ખડોનો એક એકને, ટક્કર મારે, એવો મુઠ્ઠા મૂલ્યવાન સરસામાન જોયો ત્યારે તે તેના મિત્રો તરફ ફરીને બોલ્યો, “બાઈઓ ! રાજ તો જાણે આનું નામ.”

તે બોજન લેવા બેસતો હતો ત્યાં તેને ખબર થઈ કે કેદ પકડાયેલાઓમાં ડરાવમની માતા અને તેની રાણી અને બે કુવારી કુવરીઓ પણ હતી; અને તેઓ ડરાવસનો રથ તથા ધનુષ જોઈને તે રથમાં પડ્યો. એવું અનુમાન કરીને છાતીફાટ રોતાં હતાં આ સાંભળીને એલેક્ઝાંડર પોતાના વિજયના હર્ષે કરતાં તેઓના કુબંધ્ય મારેની લાગણીથી કંઈક પસ ગર્ક થઈ ગયો. પછી તેણે લીએનેટસ સાથે તેમને સંદેશો મોકલ્યો કે “ડરાવસ જીવે છે; એલેક્ઝાંડર ડરાવસ સાથે લડે છે તે કેવળ રાજ્ય મારે, એ તમારો વાગ પણ વાંકો કરનાર નથી; અને આજ સુધી ડરાવસ તમારી જે જે ખાતર ગખતો હતો તે આજથી એલેક્ઝાંડર રાખશે એ નિશ્ચય માનજો.” અને એલેક્ઝાંડરે તેમની માથેની પોતાની વર્તણૂકમાં આ સંદેશના કરતાં પણ વિરોધ ઉદારતા અને ક્યા દર્શાવી. તેમને જે જે ધરનીઓની ઉત્તરક્રિયા કરવી હતી તે તેમને કરવા દીધી અને તે મારે જે કંઈ રીતસર કપડાંસત્તાં અસહ્ય વગેરે જોઈએ તે સર્વ તેમને લૂટમાંથી પાછાં આપ્યાં. તેમનો નોકર આકર વગેરે સર્વ વૈભવ હતો તેટલો જ કામચ રાખ્યો. તેમના વૈરાગ્યનાદિ ઘટાડવાને બદલે ઉલટાં વધારી આપ્યાં. એટલું જ નહીં પણ તેણે પોતે તેમની સાથે અત્યંત ઉદાત્ત અને રાજસીતનું જુથ પણ ગણાય એવી વર્તણૂક રાખી. કહે છે કે ડરાવસ ઉંઝાઈમાં અને રૂપમાં તેના વખતના પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતો હતો, તેવી જ તેની રાણીના રૂપની પણ ખ્યાલિત હતી, તથા કુવરીઓ એવાં માતમિતાના સતાન હોય તેવી મુંદર હતી. વળી તેઓ કેદ પકડાયેલી સ્ત્રીઓ હતી. પણ એલેક્ઝાંડરે તેમની પાલવી અને તેમના સહયુગ્મનો જ વિચાર કર્યો. તેમને કાને એક પણ અધટિત શબ્દ ન પડે અને તેમને પોતાની આખર મારે અદેશો આવવાનું પણ કારણ ન મળે એવી તેણે સભાગ રાખી; તેઓ દુસ્મનની કાવચીમાં હતી પણ જ્યારે કોઈ પવિત્ર અદિરમાં હોય કે કોઈ કુમારિકાઓના મઠમાં હોય એ પ્રમાણે તેમને અદક્ષ્ય અમમ્ય અને પરમ પવિત્ર એકાંતવાસમાં રાખવામાં આવી. એલેક્ઝાંડરે એમ જ ધાર્યું કે દુસ્મનોને જીતવા કરતાં પોતાની વૃત્તિયોને જીતવામાં વિશેષ પુરુષાતન છે. તેણે એમને જોઈ જ નહીં, અને ખરેખર એનો સયમ એવો હતો કે તે ખરણ્યો તે પેલા બાર્સિની શિવાય બીજા કોઈ સ્ત્રી તેણે જાણી નહતી. બાર્સિની એમ્મોનની વિધવા, ડમાસ્કસ આગળ કેદ પકડાઈ. તેનો પિતા આઈએઝસ ધરાનના એક આગલા સહેનસાહેનો દૈદિજ હતો, એટલે તે રાજવંશી હતી, અને ખુબસૂરત હતી. વળી તેના સ્વભાવનું લાવણ્ય તેના સરીરના લાવણ્ય કરતાં વિશેષ હતું. અને તે ઓક સાહિત્ય અને “કલા” ઓમાં નિપુણ હતી. આવી ગુણવતી સ્ત્રી, જેનું રૂપ તેનો સૌથી ઉતરતો ગુણ હતો તેની સાથે, એરિસ્ટોખૂલસ કહે છે કે, એલેક્ઝાંડરનો પાર્માનિઓએ સમંધ

કરાવ્યો. બીજી કેદ પકડાયેલી સ્ત્રીઓમાં હતી અને ખુબસુરત ધણી હતી. પણ એલેક્ઝાન્ડરે તેમના વિષે માત્ર એક મૂલક કરી—“આ ધરાનીયલો આખને કેવી દમે છે.” સ્ત્રી સૌંદર્ય કરતાં સંપત્તિ અને હર્ષદ્રિયતાનું સૌંદર્ય તેને વધારે ગતોહર લાગ્યું; અને તેઓ માત્ર પૂતળીઓ હોય તેમ તેમને દૂર ખસેડવા આજ્ઞા કરી.

તેના કિનારા ઉપરના લશ્કરના સરદાર શાહસોઝીનસે તેને કાંગળથી ખબર કરી કે ટેરન્ટમવાસી યિઓડોરસ નામના એક જણ પાસે બે ખુબસુરત છોકરાઓ વેચવાના છે અને એલેક્ઝાન્ડર તેમને ખરીદશે કે કેમ તે એ જણવા માગે છે. આ ઉપરથી એલેક્ઝાન્ડરને એટલો ક્રોધ થયો કે તેણે તેના મિત્રને કેટલીક વાર પ્રાર્થના કરી કે “શાહસોઝીનસે મહારામાં મારે પણ એવી શી નીચ વૃત્તિઓ જોઈ કે તેણે આવી અધમ સત્તના કરવા હિંમત ચલાવી?” શાહસોઝીનસને એક કડક કાંગળમાં તેણે યિઓડોરસ અને તેના દુષ્ટ માલને એકદમ હાંકી કહાડવા હુકમ કરાવ્યો. વળી કારિન્યમાં તેની ખુબસુરતી માટે વખણાયેલા એક છોકરાની બેટ સ્વીકારવા તેને ક્રોધ એ વિનંતિ કરી, તેને એણે એ જ પ્રમાણે કપકો દીધો. પાર્થોનિઓના લશ્કરમાં બે એડિડોનિયન સિપાહીની સ્ત્રીઓ સાથે વ્યભિચાર થયો હશે તે વાત એને કાને આવતાં એણે તે સરદારને દરમાખ્યું કે તેણે ખરાખર તપાસ કરી એ લોકો તકસીરવાર જણાય તો તેમને દેહાંત શિક્ષા કરવી, કેમકે એવા પાંપીઓ મનુષ્યજાતિમાં કલહ અને વિનાશના બી શેખનાર જંગલીઓ જે ગણાવા જોઈએ. એ પત્રમાં પોતો વિષે તે નીચેના શબ્દો વાપરે છે. “મહે” ડરાવસંતી શબ્દો જોઈ નથી અને જોવા ઇચ્છા પણ કરી નથી; ક્રોધ માણસને મહારી આગળ તેણીની ખુબસુરતી વિષે ઉચ્ચાર સંજો કરવા દીધો નથી.” તે ધણીવાર કહેતો કે “નિદ્રા અને સ્ત્રી-સંગ એ એથી મને મહારી મર્ત્યતાનું સૌથી વધારે બોન થાય છે.” થાક લાગે અને ભોગથી સુખ થાય એ બન્નેને તે મનુષ્યજાતિની નિર્બંધતાનાં સ્વાભાવિક પરિણામ ગણતો.

તેના આહાર પણ અલ્પ અને સહેલો હતો. આના ધણા પુરાવા છે. મોસાલસ રાજની બહેન એડાને તેણે મા કહી કેરિયા પ્રાંતની ગાદીએ બેસાડી તે પછી તેણી કૃતમતા અને સ્નેહને લીધે રાજ તેને અનેક ઉત્તમ વામીઓ અને મીઠાઈઓ મોકલતી. અને પછી તેણીએ તેને પોતાના કેટલાકે ઉત્તમ રસોઇયા અને કંદોઈ મોકલ્યાં. તેણે તેમને પાછા મોકલ્યાં અને લખ્યું “મહારે એમની જરૂર નથી.” મહારો શુર લિયોનિડસે મને કાયમને માટે બે ઉત્તમોત્તમ રસોઇયા આપી રાખ્યા છે; ખેરેંગીએ “કૂચ” કેરેવી એ સ્વદારનો ખાણા માટેનો રસોઇઓ; સ્વદારે ચોડું જમવું એ રાતનાં ભોજન માટેનો રસો; ઇઓ; અને વળી એ લિયોનિડસ મહારાં કપડાંલત્તાનો સર્વ પેટીપટારાની તપાસ રાખેતો એટલા માટે કે મહારી માતા તેમાં કંઈ પણ વધારે પડતી કે ભોગવિલાસની વસ્તુ દાખલ કરી ન હોય.”

તેનું મધપાન પણ સૌ ધારતા તેટલું જમવું હતું લોકોની અતિશયોક્તિનું કારણ એ રાતનાં ભોજનમાં ધણું વખત ગાળતો તે જ હતું. પણ એ બધો વખત મધપાન કરતાં વાંતચિત અને પ્રાવિતોદ વધારે ચાલતાં આવડે પાસે કંઈ લાંબા સંવાદવિવાદનો પ્રસંગ નીકળતો. વળી આવાં લાંબાં ભોજન તેના કુરસદના દિવસોમાં જ થતાં કામકસ-

જના અવસરમા મઘ, નિઠા, ગ્રેમ કે મોઢા જાતના ભોગતમાયા તેના વખતમા બાગ પડાવતા નહીં. ધણા ધણા સરદારો આવા મોઢા લશગમાં અમૂલ્ય વખત ખોતા આવેલા પ્રસિદ્ધ છે એનેકાંડરને આવું કંઈ પણ બધન હતું નહીં, તેની એટ સાબિતી એ જ કે તેના સ્વસ્થ આયુષમા પણ તે અગણિત પરાક્રમો કરી રહ્યો.

કુરસદના વખતમા તે મૂનો ઉગિને દેવોને ઉપહાર ધરી નામ્તો કરતો એ ખાણું તે એકો એકો ખાતો પછી શિકારમા કે વાચવાવખતમાં કે મિપાહોની અગ્નિ અને શરિયાહો સાબળવામા અને તેનો નિકાન કરવામા દિવસ જતો તે એક મ્થરે હાવણીમા નહીં પણ દૂધ કરતો હોય અને ઉતાવળ ન હોય, તો રસ્તે જતા જતા તીર મારવાની કે બાપા કે કવાની કે પૂરા વેગથી દોડતો હોય એવા રમમા કુદીને ચઢી જવાની કે તે માથી કુદીને ઉતરી પડવાની કમરતો કરતો ક્વચિત્તે તે શિયાળોના કે પખીનો શિકાર કરતો આ સર્વ વિગત તેની નિત્યનોખમા છે.

માએ તેલમર્દન અને સ્નાનથી તાજે થઈ તે સોહવાઓને પૂછતો કે ભોજનની સર્વ સામગ્રી મથારિયત તૈયાર છે કે નહીં અધાર થતા મુધી તે ભોજનની વર્ધી આપતો નહીં અને એ ખાણું તે કોય ઉપર આડો પડીને લેતો. મરં મેમાનોની એક સગમી ખાતર થાય, કાઢીને કઠી ન્યુનતા ન રહે તે માટે તે બહુ કાળજી રાખતો તેના ભોજન અમે લખી ગયા છીએ તેમ કતામે મુધી ચાલતા, તે અતિશય ખાનપાનને લીધે નહીં પણ વાગ્વિનોદને લીધે. એનેકાંડરની વાતચિત ધણાખત રાજાઓની વાતચિત કરતા વધારે ગમે એવી હતી અને સમ્મતાના ગીતરીવાજોથી તે વાકેશ હતો તેનામા સિપાહ-બાપડામા સામાન્ય રીતે જણાતું એક માત્ર અપ-લક્ષણ હતું તે પોતે પોતાના કૃત્યો વિષે પતરાજી કરતો એટલું જ નહીં પણ ખુશામતીઆ તેની અત્યત વધારી વધારીને વાતો કરતા અને તે પણ એ સાબળ્યા કરતો. આ દુટો મડગમાના ખીજાઓ ઉપર એક અસલ્ય ભોજ રૂપ મ્થ પડતા કેમકે તેમને એ લોકોની માથે ખુશામદની હરીફાઈ કરવી પરવડતી નહીં, અને એથી ઉલટુ એના પરાક્રમોના ગૌરવ માટે તેમનું મત 'ખીજા કોઈ કરતાં પણ ઉતરતું' એવો દેખાવ થાય એ પણ તેમનાથી વેદાતુ નહીં.

નવાઇની વસ્તુઓ વિષે એને એટલી ઓછી દરકાર હતી કે બ્યારે દૂર દૂરના દેશો અને સમુદ્રોમાંથી ઉત્તમ રજ, માછનીઓ વગેરે આવતા ત્યારે તે એ વસ્તુઓને પોતાના મિત્રોમા વહેંચી દેતો અને ધણીનાર પોતા માટે માખવા જેટલી પણ રાખતો નહીં પણ તેના ભોજનમા હમેશ અનેકાનેક વસ્તુઓ થતી અને શોભીતો હાકમાઁ પ્રવર્તતો તેનો ભોજનખર્ચ તેના રાજવૈભવની સાથે વધતો ગયો તે એક જ્યાદતના એક ટેલક ૪૦ માઈના મુધી વધ્યો. પછી એ રકમથી તેણે હદ બાધી અને એને કોઇ જમવા નહોતર હું તો તેને પણ એથી વિશેષ ખર્ચ કરવાની મના હતી.

કુરસદના મુદ્દ પછી તેણે ડમારકસ લૂગી લીધું અને ત્યાં છરાની લસ્કરનો સરસામાન તથા બેરા છોકરા હતા તે કબજા કર્યા આ લૂગો સૌથી મોટો બાગ થેસેવિયન ગસાલાને મળ્યો. મુદ્દમા તેમણે ઘણું પરાક્રમ કર્યું હતું અને તેના બદલામા તેમને આ લાભ આપવામા આવ્યો. લસ્કરના બીજા બાગને પણ પુષ્કળ લૂટ મળી અને મેડિડો

નિયન સિપાહો ઈરાનીઓની દોલત અને મોજરોખનો સ્વાદ ચાખ્યા પછા તેની પાછળ, શિકારનો ગંધ જણાયા પછી કુતરાઓમાં દેખાય છે તેટલા આવેશથી પડ્યા.

આગળ વધતા ખેલાં દરિયાકાંઠાનાં ખંડિયાં રાજ્યો તાબે કરી લેવાની એલેક્ઝાંડરને ધણી અગત્ય લાગી. સાધપ્રસ અને શ્રીનિસિયાના રાજાઓ એલેક્ઝાંડરનો હુકમ ખોંચતાં જ તાબે થયા. પણ ટાયર બંદર સામે ચંચું. તેણે તેને ઘેરા ઘાલ્યો તે સાત માસ ખેંચ્યો તે દરમિયાન તેણે તે બંદરનો સમુદ્રમાર્ગ બંધો બહારો રાખીને બંધ કર્યો. અને જમીન તરફથી માટીના મોટા મોટા ડુંગરો રચી તે ઉપર યંત્રો ગોઠવી બંદરના કોટ સામે અને તેની અંદર પથરાતો ભારો ચલાવ્યો. તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું; તેમાં તેણે હકર્ણુલિસને કોટ ઉપરથી હાથ લાંબો કરી તેને અંદર આવવા બોલાવતો જોયો. અને ધણી ટાયર વાસીઓને સ્વપ્ન આવ્યાં કે એપોલો દેવ ટાયરવાસીઓની વસંજીવની નારાજ છે અને એલેક્ઝાંડરના પક્ષમાં બળી જવાનો છે. આ ઉપરથી એપોલોદેવ કોષ્ટ અરેખર ન્હાસી જતાં પકડાયેલા સિપાહ હોય તેમ ટાયરવાસીઓએ તેની પ્રતિમાને ભારે બેડીઓ ખેરાવી, અને તેના પગને ભૂમિકા સાથે ખીલા ઠોકી જડી લીધા.

ખીજ એક સ્વપ્નમાં એલેક્ઝાંડરે તેનાથી યોડે દૂર ચાળા પાડતો ઉભેલો એક સેટિરફ જોયો, અને એલેક્ઝાંડર તેને પકડવા ગયો. સારે તે તેના હાથમાંથી છટકી ગયો. આમ ધણી વાર બન્યું પણ એલેક્ઝાંડરે તેની આસપાસ ધણાં ચક્રર માર્યાં અને તેને ધણો ફાંસલાવ્યો એટલે પછી તે પકડાયો. બિવિધપદ્ધતિઓએ ઝીંક ચમ્પ સેટાઇરાસના બે ભાગ કરી આ સ્વપ્નનો અર્થ એવો કર્યો કે “સાટાઇરાસ” ટાયર તહાઈ છે. આ સ્વપ્ન આવ્યું સારે એલેક્ઝાંડર જે ઝરા આગળ સૂતો હતો તે અઘાપિ દેખાડવામાં આવે છે.

આ ઘેરા ચાલતો હતો તે દરમિયાન એલેક્ઝાંડરે અરેબિયામાં, એન્ટિલિએનસ પર્વત ઉપર વસતા લોક સાથે એક મહાઘ કરી. તેમાં એના શુરુ લાઇસિમેક્સને લીધે એક વખત એની છંદગી ધણાં જોખમમાં આવી ગઇ. લાઇસિમેક્સે જીદ કરી કે તે શીનિડસના કરતાં હિંમતમાં ઓછો ન હતો કે ઉમરનાં વધારે ન હતો. અને એ મહાઘમાં સાથે ગયો. પછી જ્યારે પર્વત મહડવાનો આવ્યો અને સૌ ઘોડેથી ઉતરી પડે મહડવા લાગ્યા ત્યારે એલેક્ઝાંડર અને લાઇસિમેક્સ લશ્કરથી બહુ પાછળ પડી ગયા. રાત પડી ગઈ અને દુશ્મનના માણસો એટલામાંજ ફરતા હતા એટલે એલેક્ઝાંડરથી યાકેલા અને ધરડા શરુને એકલો પડતો મુકાયો નહીં. આ પ્રમાણે લશ્કરથી એ બે જણા અને યોડાક માણસ છેક જૂટા પડી ગયા. રાત અંધારી હતી અને તહાડ અતિશય હતી. એલેક્ઝાંડરે યોડેક આધે દુશ્મનની ટુકડીઓનાં કેટલાંક તાપણાં જોયાં. પોતાની ઝડપ અને ચપલતાને તેને વિશ્વાસ હતો અને મુશ્કેલીમાં તથા ભયમાં હમેશ પહેલ કરવાની તથા પોતાના સિપાહોને ઉત્તેજન આપવાની તેને ટેવ હતી, એટલે એલેક્ઝાંડર એકદમ સૌથી પાસેના તાપણા આગળ ધસી ગયો. ત્યાં બેડેલામાંના બે જણાને એણે જોતજોતામાં કાપી

૬ શિરિ, જંગલ, ઝાણુ વગેરે સ્થલોના દેવ અને બેક્સ દેવના ગણ ઝીંક તેમને કદરૂપા ક-લ્પી તેમનાં બાવવાંમાં સોચા જેવા વાળ, ચપટાં નાક, અસ્થિચાળા કાન, પૂછડી, લમણામાંથી બી-કળતાં રાંગડાં વગેરે કહાડતા. તેઓ દારૂડિયા વહેલ, આળસુ અને તોફાની મનાતા. ધરડા સેટિર સાઇલેનસ કહેવાતો

નાખ્યાં અને ખીમ કંઈ કરી શકે તે ખેલાં એક સગવળ લાકડું ઉપાડી લઈ પાછો આવ્યો, અને તેના માણસોએ જરા વારમાં એક મોટું તાપણું કંપું. તે જોઈને દુશ્મનો એટલા ખીધા કે તેમનામાંના ઘણાખરા ભાગી ગયા અને જે થોડા એકેકાંડરની દુકડી-ઓની હાકલમાં આવ્યા તે ઘણાખરા કપાઈ ગયા, પછી તેણે રાત ચાલિસલાખતીમા ચુભરી. આ બનાવ, કેરીસના ઈનિહાસમાં વર્ણવ્યો છે. ટાવરના ઘેરનો અન આવ્યો, તે નીચે સુજળ :—

એકેકાંડરે પોતાના લશ્કરના મોટા ભાગને તેની લાંબી અને સખ મહેનત પછી વિગમ લેવા ફરમાવ્યું હતું અને ટાવરના લશ્કરને કામ આપવા માત્ર થોડીક દુકડીઓ મોકલે હતી. દરમિયાન તેના મુખ્ય ભવિષ્યદષ્ટાએ ઉપદેશ કરી બહિના આંતરડાં તપાસ્યાં અને તે ઉપરથી બહુ ખાતરીથી કંપું કે ટાવર ચાલતા મામમાં જ સર થઈ જશે. આ સાંભળીને સૌએ હાંમી કરી, કેમકે તે મહિનો તે જ દિવસે પૂરો થતો હતો. મળને પોતાના ભવિષ્યદષ્ટાની આખરે જય એ ઠીક લાગ્યું નહીં; ભવિષ્યદષ્ટાઓના વચન ઉપરથી સિપાહોનો ઈતિવાર ન હતો જય તો સાઈ એમ તે માનતો. એટલે તેણે ફરમાવ્યું કે તે દિવસે મહિનાની ત્રીસમીને બદલે ત્રીસમી તિથિ ગણવી અને તુરંત ધમારો કરવા માટે તૈયારી કરી. એ ધસારામાં મેકિડોનિયન સિપાહોનો આવેશ જોતજોતામાં વધી ગયો અને તેથી ઉત્કેષાઈને છત્રણીમા વિરામ લેતા સિપાહો પણ ઉપરાઉપરી દોડી આવ્યા, અને આ પ્રમાણે કપાટાબંદ વધતાં અને ધસતાં લશ્કરનો હથેલી ટાવર-વાસીઓ ખાળા ન શક્યા, અને ટાવર તે જ દિવસે સર થઈ ગયું.

ત્યાંથી એકેકાંડરે ફીરિયા પ્રાંતમાં જઈ તેની રાજધાની ગાઝા નગરને ઘેરો ઘાલ્યો. તે દરમિયાન એક ઉડતા પખીએ તેના ખસા ઉપર ઠેકું નાખ્યું અને પછી તે ઉડતાં ઉડતાં એકેકાંડરના પ્રત્યેક વર્ષાવવાના યત્રોનાં દોરડાંઓમાં ગુંચવાઈ પકડાઈ ગયું. એકે ભવિષ્યદષ્ટાએ આ શકુનનો એવો અર્થ ક્યો કે એકેકાંડરને ખભામાં જખમ થશે પણ શેહેર છૂટાશે જ. અને યશુ પણ તેમ. આ શેહેરની લૂટનો ધણો ભાગ એકેકાંડરે ઓલિમ્પિયાસ ક્વીએપિટ્ટા અને તેના મિત્રોને મોકલી દીધો. તેમાં એણે પોતાના રક્ષક સિ-ઓનિડસને પોંચમેઈ ફુટવટના વજનનો લોખાન અને સૌ ટેવટના વજન જેટલો હીરાનોલ મોકલાવ્યો. આ વિચિત્ર ઉદારતાનો ખુલાસો એ કે એકેકાંડર નહોતો હતો ત્યારે ઉપદેશ વખતે અગ્નિમાં ચૂકા જરીને ધૂપ નાખતો, તે ઉપરથી કિયેનિડસે તેને રોક્યો, “એકેકાંડર તમે ગર્ભ દ્રવ્યોના સુવકો છો ત્યારે આ પ્રમાણે ધૂપ વાપરતો, પણ તે દરમિયાન જેટલો ધૂપ હોય તેટલો જોઈ વિચારીને વાપરો.” મારે એકેકાંડરે આ બેટ મોકલી તે સાથે કાગળ લખ્યો કે “હવે મને આશા છે કે તમે દેવો પ્રતિ કંજુસાઈ કરવી છોડી દેશો.”

એક વખતે તેની પાસે એક નમૂનેદાર પેટી આલુવામાં આવી, જે ડાયસના સર્વ સામાન અને કિંમતી દામીનાઓમાં અત્યંત મૂલ્યવાન અને મુંદર જણાઈ. એ જોઈને એણે તેના મિત્રોને પ્રજ્ઞા કે આવી પેટીમાં મુક્યા લાવક વસ્તુ બતાવેલ ધણી જુદી જુદી

ચીજોના નામ અપાયાં, પછી તે પોતે બોલ્યો કે “આની પેટી ધવિયડને જ થતે. આ હા-
કીકત કેટલાક નિષ્કસનીય લેખકો જણાવે છે તે વખતથી એ પોતાની ધવિયડની નકલને
એ પેગીમા સખત્રા લાવ્યો, અને એ નકલનું નામ ‘ પેગીની નકલ ’ પડ્યું, જે આપણે
ઉપર જોઈ ગયા હીએ અને હિરેકવાહડિસના લખાણ ઉપર આવા સખી એલેક્ઝાન્ડ્રિયા-
વાસીઓ જે કહે છે તે ખરું હોય તેા એલેક્ઝાન્ડરના નિમ્નલે દર્શિયાન હોમર તેના એક
સારો સલાહકાર ગણી શકાય. તેઓ કહે છે કે ઇજીપ્ત જુલા પછી ત્યાં ગ્રીક લોકોને વ-
સાવવા પોતાના નામનું એક મોટું નગર બાધનાને એલેક્ઝાન્ડરને નિચાળ થયો, એને માટે
તેણે શિપિઓની સલાહ લઈ એક સ્થળ ચુકરું કર્યું, તથા તેના પાસે નાખના તૈયારી
કરના માંડી લા તેને એક અદ્ભુત રરખ આપ્યું જેમા એક સફેદ વાળનો અને બન્ધ
આકૃતિનો વૃદ્ધ પુરુષ તેની આગળ આવીને ધવિયડમાની નીચેની પકિતઓ બોલ્યા —

“ તરમ ઉદધિનણા ગડગડે, ણી નાઇના ”

“ જલો ધર્સી રહે ત્વહા સુભગદીપ ફેરોસનો ”

આ સાભગતા જ એલેક્ઝાન્ડર ઉભો થઇ ગયો અને તુરત ફેરોસ જોવા ગયો, જે
તે વખતે નાઇલના એક મુખથી થોડે છેટે આવેલો ખેટ હતો, પણ હાથ વચ્ચેના પા-
ણીમા એક ભાગમા માગી પૂરીને બધ બાધી જમીન સાથે સાધી દેનામા આવ્યો છે. એ
સ્થળ ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી કે તુરત તેની સંસ્થિતિના ગુણુ તેના મનમા વસી ગયા એ
પટ્ટી એક સયોગીબૂમિના જેવી પણ લખાઇના પ્રમાણમા જોઇએ તેટલી ખેડાળી હતી એક
પાસે એક મોટું છાછર તળાવ હતું અને બીજી બાજુએ અતિ નિશાળ બદર થઇ શકે
એવો દરિયો હતો એલેક્ઝાન્ડર બોલ્યો કે “ હોમરમા બીજા બધા ગુણુ હતા તેની માથે
તે એક ઉત્કૃષ્ટ શિપિ પણ હતો અને એ જ સ્થળ માટે એક મોટું નગર અને તેના
પરા વગેરેની બ્ધવસ્થિત યોજના ઘડવા તેણે હુકમ આપ્યો. ત્યાંની જમીન કાળી હતી
અને સફેદો ન હોવાથી શહેરના જુદા જુદા વિભાગાદિ દર્શાવના શિરિપઓએ લોટની લી
ટીઓ પાડી શહેરના ફરતા ધેરામા માટે તેઓએ અખાતને બને છેડે મળતી એક અર્ધ-
ગોળાકાર લીટી પાડી, અને તેના વિભાગો માટે બન્ને છેડાથી સરખી લખાઇની રીધી
લીટીઓ પાડી એટલે એ લોટના આબેખનનો આકાર મેકિડોનિયનોના અબ્બાના જેવો
કંઈકે થઇ રહ્યો. એલેક્ઝાન્ડર આ નકશો આનદથી જોતો હતો લા એકાએક અનેક જ
તના અસંખ્ય મોટા પખીઓનું એક જગી કાનું વાદળ જેવું ટોણું તળાવ અને નદીમાંથી
ઉંચું ચડ્યું, અને એ સ્થળે ઉતર્યું, તથા જોતજોતામા લીટીઓનો તમામ લોટ ચણી ગયું
એલેક્ઝાન્ડરે ધાયું કે આ કંઈ જખર અપચકુન થયું પણ બરિબ્ધદશાઓએ તેને હિમત
આપી કે એ બનાવ તો સુચિન્હ ગણાય, અને તેઓએ તેનો એવો અર્થ કર્યો કે એ
નગર ધનધાન્યાદિથી જાતે ભગપૂર મહેશે એટલું જ નહીં પણ બીજા ઘણી પ્રજાઓને તે
મના પાવનપોતણુની વસ્તુઓ સદૈન જથ્થાબદ પૂરી પાડશે

એલેક્ઝાન્ડ્રિયા બાધવાનું કામ આગળીને એલેક્ઝાન્ડર જૂનિટર એમનના મદિરની યા
ત્રાએ ગયો. આ મુસાફરી લાખી અને મુસ્લિમ હતી, અને તેમા જે જાતના મદમકટનો
બય હતો. એક સકટ પાણીની તળીનું હતું રસ્તે ઘણા દિવસ રજુ મપવાનું હતું તેમા
બિયકુલ પાણી મળતું નહીં બીજું રેતીના વગોગિયાનું સકટ હતું એમનો સાથ જુલમ

દોષ અને દક્ષિણ દિશાથી એકમાં પવન વાવા માટે તો એથી રેતીના ડુંગર જેવાં મો-
નંઓ ઉઠે અને પ્રાચીન કાળમાં કેમ્બ્રીયીય રાજનું પચાસ હજાર માણસનું સૈન્ય એ
મોનંઓ ગળી ગયાં હતાં તેવી એમની પણ દયા થાય. આ સંકટોથી એલેક્ઝાંડરને પૂરે-
પૂરો વાર્ષિક કરવામાં આવ્યો પણ એ એક વાન જાણતો તે પછી તેની પાસેથી દોડવાની
નહીં. દેવની અનુકૂળતાનો તેને એવો અનુભવ થયો હતો કે તેથી એ કુરામશી બન્યો
હતો. તેનું સાદસ અને તેની છાતી એટલાં વધી ગયાં હતાં કે રણક્ષેત્રમાં માનવી સત્ત્વએને
છતવાથી તેને સંતોષ ન થયો પણ મમય અને સ્વયં અને કુદરતને પણ વશ કરવા માગતો.

આ વિષ્ટ યાત્રા એલેક્ઝાંડરને જે દેવી ચમત્કારોને લીધે નુતર પડી તે જેટલા મા-
નવામાં આવ્યા, તેટલા તેને અને જે દેવવાણીઓ યદ્ય કહેવાય તે માનવામાં આવી નહીં.
અગર જો કે એવા દેવી ચમત્કારો થયા એ પણ તે દેવવાણીઓના પુરાવામાં ગણી શ-
કાય. કેમકે એલેક્ઝાંડર દેવાંથી હતો એ જ તે દેવવાણીઓની મુનબત્ત હતી; અને એ
ચમત્કારોથી પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે એલેક્ઝાંડર ઉપર દેવોની ખાસ પ્રીતિ હતી. પ્રથમ તો
જ્યુપિટરે બધો વખત એટલો વર્ષાદ વર્ષાઓ કે તેમને ખાણીની તંગી પડવાનો સંભવ
રહ્યો નહીં. એટલું જ નહીં પણ તેથી રેતી બેસી સખ્ત થઈ એટલે તેમાં વધારે ઝડપથી
અને ઘોડે ઘોડે રસ્તો કપાયો, અને હવા પણ આસોચવાસ માટે ભેદ્ય એ તેવી ઘેઈ.
વળી ભોમિયા જે નિશાનીઓથી રસ્તો પકડતા તે જતી રહી અને તેને લીધે તેઓ જૂના
પડવા ત્યારે એક દામડાઓનું ટોળું આવ્યું અને તે માર્ગદર્શક બન્યું. તેઓ જરૂરી આ-
લતા ત્યારે તે ટોળું જરૂરી ઉડતું, તેઓ ધીમા પડતા ત્યારે તે ધીમું પડતું, તેઓ થોભતા
એટલે તે પણ થોભતું. વળી ક્ષિરધનીસ પોતાના હેવાલમાં લખે છે તે આથી પણ વ-
ધારે વિચિત્ર છે, કે રાત્રે જો તેમનામાંને કોઈ જૂનો પડતો તો એ કામડાઓ કાઠ કરીને
તેને બીજાઓ ક્યાં છે તે જણાવતા એટલે તે પાછો તેમની સાથે થઈ જતો.

રણ ક્ષેત્રોને એલેક્ઝાંડર મંદિર આગળ આવ્યો ત્યારે અધ્યક્ષે તેને આવકાર લીધો
તેમાં તે જાણે જ્યુપિટર એમનનો પુત્ર દોષ એવા સખ્ત વાપર્યા અને જ્યારે તેણે પૂછ્યો
હતો કે “મહારા પિતાના મારાઓમાંથી કોઈ હજી શિક્ષા પામ્યા વગરનો રહી ગયો છે?”
ત્યારે અધ્યક્ષે તેને કહ્યું કે તેને તેના પિતા વિશે એ પ્રમાણે બોલવું ન થઈ કેમકે તેનો પિતા
ટોર્ક મર્ત્ય ન હતો ત્યારે એલેક્ઝાંડરે પૂછ્યું: “શિક્ષિતતા સર્વ મારાઓને વધારે શિક્ષા
થઈ ચૂકી છે?” અને આ પૂછ્યા કરનાર આખી દુનિયા જતી સકશે? જ્યુપિટરે જવાબ
લીધો “ત્યારે, અભિલાષ સિદ્ધ થશે. અને તેણે દેવને મહા મુશ્વરાન ઉપહારો સમર્પ્યા
તથા તેના અધિકારીઓને પણ બહુ કિંમતી બક્ષીએ આપી. ઘણાખરા દક્ષિણમાં આ
પ્રમાણે લખે છે. પણ એલેક્ઝાંડરે આ પ્રસંગે તેની માતા ઉપર કામળ લખ્યો હતો તેમાં
એટલું જ છે કે “મહારા પૂજ્યોના મને કેટલાક ખાનગી જવાબો મળ્યા છે. તે હું
પાછો આપીને તમને એકને જ જણાવીશ.”

કેટલાક કહે છે કે મંદિરનો અધ્યક્ષ એલેક્ઝાંડરને ત્રીક ભાષામાં બહુ વિવેકથી
આવકાર દેવા માગતો હતો, પણ તેનું એ જાણવું જાનજોઈ હોવાથી “ઓ માર્ક-શિયોન”
“અરે મહારા પુત્ર” કહેવાને બદલે તે “ઓ પાર્ક-શિયોન” “અરે દેવના પુત્ર”

ખોલી ગયો; ઐલેક્ટ્રોનને પણ આ બૂબ રચતી આવી, અને ઐલેક્ટ્રોનને દેવવાણીએ જ્યુપિટરનો પુત્ર કહ્યો એ વાતનો આરંભ આ ન્હાની બૂબમાંથી થયો.

ધજમમાં તે સામેન નામના શિલસુરને મળ્યો ત્યારે તેમની વાતચિતમાં એ ફિલસુરની એક ઉક્તિ તેને બહુ પસંદ આવી તે આ: “બધાં માણસ ધધરના રામનમાં છે, કેમકે દરેક વસ્તુમાં જે કંઈ શાસન કરે છે અને અધિકાર ચલાવે છે તે તત્ત્વ ધધરી છે” પણ ઐલેક્ટ્રોનના પોતાના એક સૂત્રમાં આથી વિરોધ સત્ય છે. તે કહેતો કે “ધધર સામાન્ય રીતે બધા મનુષ્યોનો પિતા છે, પરંતુ ધધરનો અને આચારવિચારમાં શ્રેષ્ઠ પુરુષનો પિતાપુત્રસંબંધ વધારે સ્પષ્ટ છે.” ‘જંગલીઓ’ માથે તે ખરેખર જ્યુપિટરનો પુત્ર હોય એવી પ્રૌઢતાથી વર્તતો. પણ ઝીક્રા આગળ તે પોતાનું દેવાંશીપણું બહુ જ થોડું અને સાચવી સાચવીને જણાવતો. પણ આમાં તેણે સેમેસ વિશે એથન્સને લખેલો પત્ર અપવાદ તરીકે ગણ્યો નેહએ. કેમકે એ પત્રમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું. “તમને સેમેસનું સ્વતંત્ર અને પ્રખ્યાત નગર-રાજ્ય આપી દેનાર હું નહીં પણ તમારો તે વખતનો રાજા ફિલિપ હતો, જેને લોક મ્હારો પિતા કહે છે.”

પરંતુ આને ધણો વખત થઇ ગયા પછી એક પ્રમંડે તેને તીર વાગ્યું અને તેથી બહુ વેદના થતી હતી સારે તે બોલ્યો “મિત્રો! આ વહે છે તે લોહી છે; આ દેવોના શરીરમાંથી વહે તે ‘આધિકાર’ નથી”.

એક દિવસે વાદળોનો એવો ગડગડાટ થયો કે તે સાંભળીને સૌ આશ્ચર્ય પામ્યા તે વખતે સોફિસ્ટ ફિલસુફ એનેક્રાર્કસ ત્યાં હતો તેણે એને મૂછ્યું, “જ્યુપિટર પુત્ર આપ આમ ગાજી શકો ખરા?” એલેક્ટ્રોનને હસીને જવાબ દીધો, “હું મ્હારા મિત્રોને એવો ભયંકર લાગવા માગતો નથી, અને તે તમને રચતું નથી, કેમકે મ્હારા ભોજનોમાં બહુ તો માંસ લાગવા માગતો નથી, અને તે તમે તો સૂત્રાઓનાં મસ્તકની વાની પીરસાય એમ માગો છો.” એલેક્ટ્રોનને તેને આવો તાણો માર્યો તેનું કારણ એ કે એક વખતે એલેક્ટ્રોનને હેરીરિટબનને માહલીઓ મોકલી હશે તે જોઇને એનેક્રાર્કસ બોલેલો “એલેક્ટ્રોન માહલી મોકલે એમાં તે શું? એણે તો સૂત્રાઓનાં મસ્તકની ભેટો મોકલવી જોઇએ.” પણ એનેક્રાર્કસનું એ વચન કદાચ વકેરિત જ હશે; અને તેનો કહેવાનો ભાવ એટલો જ હશે કે વિજેતાઓ અત્યંત પરિશ્રમ અને જોષમ વેડીને જે મેળવે છે તે ગમે તેવું આકર્ષક દેખાતું હોય પણ ખરેખરી રીતે તો તુચ્છ ગણ્યું જોઇએ, કેમકે વિજેતાઓ પણ સામાન્ય માણસો કરતા કંઈ વિશેષ સુખભોગ પામી શકતા નથી. એ ગમે તેમ હો, પણ અમે આ બે દુઃચક્ર આપ્યા છે તે ઉપરથી જણાશે કે એલેક્ટ્રોન પોતે પોતાને દેવાંશી માનતો નહીં કે એ બાબત કુલાતો નહીં, અને તોપણ તે દેવાંશી હોવાનો દાવો કરતો તે માત્ર થીજીઓ ઉપર પોતાની સત્તા વિશેષ જમાવવાના હેતુથી હતું.

તે ધજમથી પાછો ફિનીસિઆ પ્રાતમાં આવ્યો ત્યારે તેણે દેવોના માનમાં ઉપહારો આપ્યા અને રમતગમતના મોટા મેલાવડા કર્યા. એ મેલાવડા દરમિયાન નૃત્ય, સંગીત, નાટકો વગેરે અત્યંત ઉમદા પ્રકારનાં થયા, કેમકે તે માટેની સર્વ સામગ્રી મહામુલ્યવાન અને શોભાતી હતી એટલું જ નહીં પણ એ સમારંભોના ખર્ચ આપનારાનાં શક્તિ એને

સ્પર્ધા બંને આસાપારણ્ય હતી. એથ-સમાં આવા ઉત્તમયોના ખર્ચ માટે દરેક ગ્રામ (tribe) ના તવંગર યુરોમાંથી ચીઠ્ઠી નાખીને પચેદ કરવામાં આવે છે, પણ આ પ્રયોગે નાટકનો ખર્ચ સાધપ્રસન્ના રાજ્યોએ આગીને પોતાને માથે લીધો હતો, અને તેઓમાં સેલેમિસ અને સોલીના રાજ્યોનો ઉમંગ અને તેમની દરીદ્રાઈ હદથી જ્યાદે હતી. તેઓએ સારામાં સારા નટો તેડાવ્યા. સોલીના રાજ્યનો એક નટ એધિનોડોરસ હતો. અને સેલેમિસના રાજ્યનો થેસ્સેલસ હતો. એલેક્ઝાંડરને પોતાને એ બીજાને સાથી વધારે કાબેલ લાગ્યો. પણ પોતાનો અભિપ્રાય તેજે પરીક્ષકમંડળે એધિનોડોરમને પ્રથમ પદ આપ્યું તે પછી જ જણાયા દીધો. તે પ્રયોગે નાટકસાક્ષાત્માંથી ઉઠતાં ઉઠતાં તે બોલ્યો “પરીક્ષકોએ બેસક થોડા પરીક્ષા કરી છે; પણ હું થેસ્સેલસ જ પ્રથમ પદ મેળવશે એવી શરત કરવામાં મ્હાંઈ અર્થ રાજ્ય સુધવા તત્પર હતો.” તો પણ એધિનોડોરસ અહીં આવેલો તે દરમિયાન એથ-સમાં બેક્સના માનમાં પ્રવર્તેલા વાર્ષિક ઉત્સવોમાંથી તે ગેરહાજર રહ્યો તે માટે એથ-વાસીઓએ તેનો દંડ કર્યો, એ હકીકત બ્યારે તેણે એલેક્ઝાંડરને લખી અને તેને એથ-સવાસીઓ ઉપર પોતાને માટે પત્ર લખવા વિનંતિ કરી, ત્યારે એલેક્ઝાંડરે એ પત્ર તો ન લખ્યો, પણ તેના દંડની રકમ તેને મોકલાવી. વળી લાઇકાન નામના એક બીજા નટે પોતાનો વેચ બજારતાં વચમાં “મ્હારે દસ ટેલંટ બેઠએ છીએ” એ ખતમબની એક કહી દાખલ કરી દીધી; એ સાંભળી એલે-ક્ઝાંડર હસ્યો અને તેને તે રકમ આપવા હુકમ કર્યો. આ અરસામાં ડરાપસે એલેક્ઝાંડરને પત્ર લખ્યો અને એલબીઓ મોકલી વિનંતિ કરી કે યુક્રેટીસ નદી સુધીનો સુલક, પોતાની મા, રાણી વગેરેના છુટકારા માટે એક દબાર ટેલંટ, અને પોતાની કુંવરી સાથે લગ્ન સંબંધ, એટલું સ્વીકારી એલેક્ઝાંડરે તેની સાથે મિત્રતા અને કાયમ સલાહ કરવી. એલેક્ઝાંડરે તેના મિત્રાને આ શરતો જણાવી ત્યારે પાર્થિનિઓ બોલ્યો. “જો હું એલેક્ઝાંડર હોઉં તો એ શરતો સ્વીકારું.” એલેક્ઝાંડરે જવાબ દીધો. “હું પાર્થિનિઓ હોઉં તો હું પણ એ શરતો સ્વીકારું.” તેણે ડરાપસને એવો જવાબ વાળ્યો કે “જો તમે તમારી મેળે શરતે થશો તો અમારી દયા અને ઉદારતા કેટલી છે તે જાણી સકશો; અને નહીં તો, અમે તમને જીતવા આવીએ જ છીએ.” અને આ જવાબ મેલકયા પછી તુરંત એણે પોતાની કુચ ચાડી કરી. પણ ડરાપસની રાણી સુવાવડમાં મરી ગયાનું જાણી તે પાછો આવ્યો, અને પોતાની દયા અને ઉદારતા દર્શાવવાનું એ એક સાધન જાતું રહ્યું તેથી દિલગીર થયો. તેની દરનકિયા એણે અત્યંત દાઢ અને દબાવ્યાથી કરી. એ રાણીની સાથે કેદ પકડાયેલા તેના ખોજાઓમાંનો એક આ વખતે છાવણીમાંથી નાસી ઘોડે ચઢી ડરાપસ પામે ગયો અને તેને રાણીના મૃત્યુની ખબર કહી. ડરાપસે તે સાંભળીને કપાલ ફૂટ્યું અને આંસુનો વર્ષાદ વર્ષાવ્યો. અને તે બોલ્યો: “અરે ધરાનીઓનું દુર્દૈવ ! ધરાનના શહેનસાહની બહેન અને રાણી કેદ પકડાઈ એટલાથી શું બસ ન હતું કે તે મરી ગઈ તેની પાછળ જોઈએ એવી ઉત્તરકિયા પણ ન થઈ શકી?” તે બોજાએ કહ્યું, “શહેનસાહ ! ઉત્તરકિયા માટે કે આપનાં માતાજી, સ્ટેટાધરા રાણીજી, અને કુંવરીઓના માનમર્ચણા માટે દુર્દૈવને બિલકુલ દોષ દેવાનું કારણ નથી. એલેક્ઝાંડરની છાવણીમાં આપનો મુખ-ચંદ્ર, જેનું તેજ આરોમસ્તીસઈ પાછું વધારો-ને માત્ર તે-

એને જોયા મળતો નહીં; પણ તે શિયાળ ખીજ કાઢી રીતે તેમને દુઃખ હતું નહીં. તેઓ અહીં જે પ્રભાણે રહેતાં તે જ પ્રભાણે એલેક્ઝાંડરે તેમને રાખ્યાં હતાં. અને રાણીજની ઉત્તરક્રિયામાં કરી ખામી રાખવામાં આવી ન હતી એટલું જ નહીં પણ તેમના દુશ્મનોએ સુદ્ધાં તેમની પાછળ આંસુ સાથે એ મોટું માન રાણીજ પામ્યાં છે. એલેક્ઝાંડર લડાઈમાં જોવા બપોર છે તેવો જ જીત્યા પછી દયાલુ અને ઉદાર છે." આ સાંભળીને ડરાવસના મન ઉપર ઉડી અસર થઈ, પણ તેની સાથે તેને 'વહેમ પણ પડ્યો. તે જોખને તે તંબુના ખાનગી વિભાગમાં લઈ ગયો અને પૂઠવા લાગ્યો. "ધરાનનું નસીબ મને તજી મહારા દુશ્મનોને જઈ મળ્યું લાગે છે તેમ ત્હારું હૃદય પણ ખેરશ ન થયું હોય; તું હજી મને ખરેખર ત્હારો શહેનશાહ ગણતો હોય તો મિત્રસનાઈ તેજને સંભારીને અને ત્હારા શહેનશાહના જમણા હાથના કસમ ખાળને ખરેખર કહે, -સ્ટેટાધરાનું મોત આવ્યું તે મહારે એને માથે પડેલી કાંથી મોટી વિપત્તિ તરીકે ગણતું કે અંધી વિશેષ મોટી વિપત્તિ-માંથી તેને છોડવનાઈ ગણતું ? તે જીવી તે દરમિયાન તેને માથે ઉચરી ન શકાય એવાં દુઃખો શું નહોતા પડ્યાં ? જે દુશ્મને અમારે માથે આ સર્વ ગુન્હારી છે તે વધારે કઠોર અને જંગલી હોત તો અમારી બેઆખર આંધી ઝાણી જ થાત નહીં વાઈ ? એલેક્ઝાંડર જોવા જીવન માણસ માત્ર પોતાના સદ્ગુણ અને સહભાવથી પોતાના શત્રુની ઓને આ-હતું બધું માન આપે એ સમયે જ કેમ ?"

શહેનશાહ બોલતો હતો તે દરમિયાન જ તે જોખે તેને પગે પડ્યો અને આવા પોતાને ન હાજતા, એલેક્ઝાંડરને અન્યાય કરતા, અને રાણીના નામને કલક રૂપે રાખે ન બોલવા તેને અનેક રીતે વીનવ્યો. તેણે એલેક્ઝાંડરની તારીફ કરી કહ્યું કે "આપનો પગજ્ય એલેક્ઝાંડર જેવા વિરલ સદ્ગુણી નરને હાથે જ થયો છે અંધી પણ એક જાતનો મતોય માનવાનો છે. ધગની મિપાહોને દગનવામાં એલેક્ઝાંડરે જે શાંતિ બતાવ્યું તે કરતાં પણ ધરાની સ્ત્રીઓથી તેનું મન ન અબધુ એ તેનો સખ વિશેષ હતો." તે જોખે આ પ્રભાણે બોલતો હતો, એલેક્ઝાંડરના મહાનુભાવના વખાણ ઉપર વખાણ કરતો હતો, અને પોતાની સલતા માટે અનેક પવિત્ર સોગદ લેતો હતો, લાં ડરાવસ ઉડીને આગલા ખંડમા આવ્યો, અને ત્યાંના મડલ સમક્ષ આકાશ તરફ હાથ ઉઠા કરી કૌ સાંભળે એમ પ્રાર્થના કરી "રે મહારા રાજવંશના અને મહારા રાજ્યના દેવો ! ધરાનનું નસીબ પાછું તેજ થાય, અને તેની કીર્તિ હતી તેવી થાય એ વર આપો, મને એલેક્ઝાંડર ઉપર જ્ય આપો અને મહારી પડનીમાં મહારાં વહાલામા વહાલાઓ ઉપર એણે જે ઉપકાર વર્ધાવ્યા છે તે ત્રણ અદા કરવાની મને તક આપો. પરંતુ જો કદાચ ભાગ્યજોગે, દેવી કોપના બલથી અને દયા-વિષર્પણના સર્વોપરિ નિષમથી ધરાનની પડતી માટે નિર્જાણ થયેલી ધડી આવી ન ચૂકી હોય તો મહારી એટલી પ્રાર્થના તો સ્વીકારજો કે આ કાંધરસના તપ્ત ઉપર એલેક્ઝાંડર જ બેસે." આ સર્વ દક્ષીણ ઘણાખરા ઇતિહાસકોએ માન્ય ગણી રાખી છે.

યુદ્ધેડીસ નદી સુધીનો બધો મુલક તાંબે કરીને એલેક્ઝાંડર આગળ વધ્યો. -ડગવસ તેની સામે આવવા દય લાખ માણસનું લશ્કર લઈ નીકળ્યો. આ કુચ દરમિયાન એલેક્ઝાંડરના લશ્કરમા એક વહસના જેવો જનના જન્યો. લશ્કરના નોકરોએ બે ટોળાંમાં બંધ-

આઈ દરેકના નામક પસંદ થયાં, અને એક ટોળાના નામકને એલેક્ઝાંડર તથા જીમના નામકને ડરાયસનું નામ આપ્યું. પછી તેઓ સામસામા લડવા લાગ્યા. પ્રથમ દેશની લડાઈ ચાલી; તે પછી મુઝબાજી ચર થઈ; અને છેવટે બન્ને ટોળાં છૂત માટે ઉત્સુક બની તથા તપી જઈને પથરા પડે અને સોટાઓથી લડવા લાગ્યાં. આ લડાઈ એટલી વધી ગઈ કે તેઓ એક જીમથી છુટા ન પાડી શકાયા, અને બધી હકીકત એલેક્ઝાંડરના કાન સુધી પહોંચી. એલેક્ઝાંડરે તુરત દુકમ કર્યો કે હારજીતનો નિર્ણય માત્ર બન્ને બાજુના નામકોના હાંકયુદ્ધથી કરવો. પોતાના નામના નામકને તેણે પોતે યશસ્વિ પ્હેરાવ્યાં, અને તેના મિત્ર હાઇયોટસે ડરાયસ નામના નામકને પ્હેરાવ્યા; પછી આ બેનું હાંકયુદ્ધ થયું અને આખું લશ્કર તે જોવા ઉભું. સૈના મનમાં એમ હતું કે આનું જે પરિણામ આવશે તે વિચારેલા અતઃ દેવા પ્રકારનો યશ તે સ્વયંશે. એ જે જાણ થઈ લાંબા વખત સુધી બહુ જુસ્સાથી લડ્યા. આખરે “એલેક્ઝાંડર” જીત્યો. એલેક્ઝાંડરે તેને બાર મામ ઇનામમાં આપ્યાં અને ઇરાની પોશાક પ્હેરાવાની છૂટ આપી. આ વાત ઇરેટોસ્થનીસે નોંધી છે.

ડરાયસ સાથેની મોટી લડાઈ થઈનાખરા ઇતિહાસકો લખે છે તેમ આરમેલા આગળ નહોં પણ ગોગમેલા આગળ થઈ. ગોગમેલા એટલે (ઇરાની ભાષામાં) ઉંટનું ધામ. ઇરાનનો એક ગ્રામીન રાજા જે ઉંટની ઉતાવળી આવને લીધે પોતાના સન્નુઓના પગમાંથી નાસી છુટવા પામ્યો તેને તેણે આ સ્થળે રાખ્યું હતું. અને તેની જરૂરસત માટે કેટલાંક મામની ઉપજ મુકરર કરી હતી, તે જપરથી એ સ્થળનું આ નામ પડ્યું. સપ્ટેમ્બર મહિનામાં, એથન્સના ગુપ્તમહિતના ઉત્સવોની શરૂઆતમાં જે ચદ્મદહ્ય થયું તે પછી અગિયારમી રાતે બન્ને લશ્કર એક જીમની નજરે પડ્યાં, અને ડરાયસે પોતાના સિપાહોને આખી રાત હથિયારબદ રાખી, મચાસો સજાગી તેમને દુકડીવાર તપાવ્યા. એલેક્ઝાંડરે પોતાના લશ્કરને નિશાતે ઉઠવા દીધું અને પોતે પોતાના બવિબદ્ધ સાથે કેટલીક ખાનગી ક્રિયાઓ કરી અને બચદેવતાને ઉપહારો આપ્યાં. તેના સરદારોમાંના સૌથી વધારે ધડચેલાઓએ, અને ખાસ કરીને પાર્થિનિઓએ નાઈટ્સ અને ગ્રેડીઅન વચ્ચેનું આખું મેદાન દુકમનની મચાસો અને તાપણાઓના પ્રકોલથી છતાપેહું જોયું અને એ હાવણીનો કોઈ મહા સન્નુકના મોજાંઓની ગર્જના જેવો ઘોષાટ સાંભળ્યો ત્યારે એ લશ્કરની સખ્યાથી તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા, અને ઘોષા દિવસે-તેની સામે લડવાનું કામ આત્યત વિકટ ધારી વિચારમાં પડી મથા તેઓ એકઠા થઈ રાજા પાસે આવ્યા અને તેના ઉપહાર પૂરા થયા એટલે તેને રાતે હલ્લો કરવાની સલાહ આપી, કે અંધારાને લીધે લડાઈમાં જે ભારે નેખમ ખેડરાતુ હતું તે મોટે ભાગે માત્રુમ જ ન પડે. આ વખતે તેમના જવાબમાં એ તેનું સુપ્રસિદ્ધ વચન બોલ્યો, “ મ્હારે ચોરેસો વિજય જોઈતો નથી. ”

કેટલાકેએ આ વચન જુવાનીના તોરનું અને દેખીના બચ સાથે ખેલ કરનારા માણસનું ગણ્યુ છે. જીજ્ઞાસુ એમાં અસાધારણ દીર્ઘદષ્ટિ જુવે છે. તેઓ જણાવે છે કે શ્રીક લશ્કરને હિંમત અને વિશ્વાસ આપના આરા જ કંઈ વચનની જરૂર હતી. અને વળી દિવસે લડવામાં બહુ મોટો લાભ એ, સમાયેલો હતો કે આ વખતે પણ ડરાયસ હારે, તો આગલી હાર મારે દરિયો પર્વતો, સ્થલની સકલ વચેરેને દોષ દેવાનું એને

કારણ હતું તેવું કંઈ પણ ખ્યાલું એને મળે નહીં, અને તેની આશાઓ અને હિંમતે ભાગી જઈ લડાઈનો જરૂરી અંત આવે. આવી મોટી શહેનશાહતમાં એના બચવાનો સાધનો ખુટી પડે અને એને લડવા માટે લશ્કર કે શસ્ત્રો ન મળે એ બનતું તો અસંભવિત જ હતું; માટે લડાઈ પૂરી કરવાનો અને સામાન્ય મેળવવાનો એ જ રસ્તો હતો કે ડરામસના સૈન્યની સંખ્યા, એ સંખ્યાનું અતુલ્ય સ્થલ, દિવસનું અજગૃહ વગેરે બધી હકીકત તેના લાભમાં હોય તે છતાં પણ તેને એક મોટા યુદ્ધમાં સંજોડ કરાવે.

એ સર્વ ગદા એટલે એલેક્ઝાંડર તંબુમાં જઈને સ્ત્રી, અને કહે છે કે તેને હમેશ કરતાં વધારે સ્વસ્થ ઉંઘ આવી, તે એટલે સુધી કે સવારે તેના સરદારે આગળ ત્યારે એની ઊંઘથી અજાણ થયા અને લશ્કરને નાસ્તો કરવાનો હુકમ પોતે જ આપી રાહ નેતા ઉભા. પણ પછી આ પ્રસંગે વધારે વિલંબમાં જોખમ હોવાથી 'પાર્થિનિઓ' તેના ખંડમાં ગયો, એને તેના ખીજાના પાસે ઉભા રહીને તેણે તેને બે ત્રણ વાર બોલાવ્યો. જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે પાર્થિનિઓ બોલ્યો, "દુનિયાએ આજ સુધી જોઈ નથી કે સાંભળી નથી એવી મહાભારત લડાઈ હજી લડવાની છે, અને તમે તો જાણે છો છતાં ચૂક્યા હો. એમ નિરાંતે ધોરો છો." એલેક્ઝાંડર હસ્યો અને બોલ્યો, "છત્તા જ; એમાં વળી ફેર શો." ડરામસની પાછળ પાછળ મોટા ઉજડ અને નિર્જન કરેલા દેશો પસંદવાના નથી પણ એ પોતે જ સામે આવી ઉભો છે અને લડવા માગે છે, એ લાજ તમે કેટલો સમજો છો ?" અને લડાઈ પહેલાં તેણે આવી ધૈર્યતા અને નિડરતા બતાવી એટલું જ નહીં પણ લડાઈ દરમિયાન પણ તેની સ્વસ્થતા અને તેનો પ્રતાપ એવાં જ હતાં. કેટલાક વખત સુધી લડાઈનું કેતું પરિણામ આવશે તે કળાતું નહીં. બેક્ટ્રિયન રસાયના જુસ્સાદાર ધસારાથી લશ્કરની ડાબી પાંખ, જેનો સરદાર પાર્થિનિઓ હતો, તે વૃડવાની અણી ઉપર આવી ગઈ. અને એ રસાયના સરદાર મેઝિપસે ધોડેસનારોની એક ટુકડીને ચક્ર પાછ પાછળ જઈને મેક્રિડોનિયન તંબુઓ આગળની પલટણ ઉપર હુમલો કરવા મોકલી. પાર્થિનિઓ બહુ ફિક્કરમાં પડ્યો અને તેણે દૂતો દોડાવી એલેક્ઝાંડરને ખબર કરી કે જો તે તેના મોખરાના સૈન્યમાંથી એક જખરી ટુકડી પાછળ નહીં મોકલે તો છાવણી ભૂટારો. લશ્કરની જખણી પાંખનો સરદાર એલેક્ઝાંડર પોતે હતો, અને આ દૂતો આગળ ત્યારે તે એ પાંખને યુદ્ધમાં ધસવાનો હુકમ આપવાની તૈયારીમાં હતો. તે ચોખ્ખો અને તેણે દૂતોને આ પ્રમાણે ઉત્તર દીધો: "પાર્થિનિઓની અક્ષય બહેર મારી ગઈ હશે છે, કેમકે લડાઈમાં જે લશ્કર છોડે તે સામાન્યણની છાવણીના હમેશ ધણી યાય છે; જે હારે તેમણે પોતાની માલમત્તા કે પોતાના કેદીઓનો વિચાર કરવાનો નથી પણ માત્ર મરણીઆ થઈ અને તેટલો ધાણ વાળા કીર્તિ ખાટી મરવાનું છે."

આ જવાબ છતાં તુરત તેણે પોતાનો ટોપ પહેલો. ખીજો બધો પોશાક તંબુમાંથી સળંગે જ તે ખંઠાર નીકળ્યો હતો. તેણે સિસિલીના ઘાટનો એક ટુંકો ખેસતો ડગલો પહેલો હતો અને તે ઉપર ધસસતની લડાઈમાં ભૂટમાં આવેલું એક જાડી ગાદીવાળું ખજૂર હતું. તેના ટોપ થીઓક્ષાઇસનો બનાવેલો હતો; તે લોડાનો હતો. પણ તેનો આપ એટલો સારો હતો કે તે ચોખ્ખી ચાંદી જેવો ચળછટ રહેતો. તેને એ જ ધાતુનો અને એવો જ આપેલો એક સનજડિત ગલેબંદ જડેલો હતો. લડાઈમાં તે સામાન્ય

રીતે તરવાર વાપરતો. આજે તેના હાથમાં જે તરવાર હતી તે સાઈપ્રસના એક રાજાએ બેઠ આપેલી હતી, અને તે અત્યંત દલદળી અને પાણીદાર હતી. તેના પોશાકમાં પટેલ સૌથી વધારે બપટાદાર હતો. તે હેલિકન નામના પ્રસિદ્ધ કારીગરે પોતાની મર્યાદા અર્થાત્તે બનાવેલો અને ક્ષોડસ-વાસીઓએ તેની તરફના પોતાના પૂજ્ય બાવની નિયાની તરીકે બેઠ કરેલો હતો. જ્યુસિદ્દેલસ ધરડો થયો હતો એટલે લશ્કરના વ્યૂદ્ધ મોકલવા કરવામાં અને ચરઆતના દુષ્ટો આપતા મુખી તે બીજા ઘોડા ઉપર બેમતો, પણ પુદ્ધનો ધસારો શરૂ કરતાં તેની ઉપર સવાર થતો. એ જ્યુસિદ્દેલસ ઉપર આરૂઢ થાય કે તે જ પહેલે ધમારો આરંભવાની મંદા કરાતી.

થેસેલિયન અને ગ્રીક સિપાહોને તેણે ભાવજી કયું તે આ વખતે કંઈક લાંબુ હતું. એ બેઠી રહેતાં તેઓએ હોકારા કર્યા અને “ જંગલીઓ સામે અમને લાઇ ચાલો ” એ પ્રમાણે મોટે અવાજે બોલવા લાગ્યા. એકેકાંડરે જાણે જમણા હાથમાંથી ટાપા હાથમાં લીધો; અને જમણા હાથ આકાશ તરફ ઉઠ્યો કરીને, કેસિથનીસ કહે છે કે, તેણે દેવોને પ્રાર્થ્યા કે જે તે ખરેખર જ્યુપિટરનો પુત્ર હોય તો તેમણે ગ્રીકોની રક્ષા કરવી અને તેમને બલ આપવું.

ભવિષ્યદક્ષા એરિસ્ટોટલ સદેહ ઝંખો અને મોનાનો તાજ પહેરીને એક ઘોડા ઉપર તેની પાસે જ હતો. તેણે અણસારો કરી ઉઠ્યો હતો અને એકેકાંડરના માથા ઉપર થઈને દુસ્તન તરફ જતા એક ગરૂડ પક્ષિને બતાવ્યો. આ શકુનથી લશ્કર આવેશમાં આવી ગયું અને એક બીજાને ઉત્કેરતા તેઓ ધસ્યા; રસાતો પૂર વેગથી દોડ્યો; અને પાપદલનું ફેલેન્કસ એક ઘોડની માફક ધસ્યું. બન્ને લશ્કરની મોખરાની દારો બેઠી તે પહેલાં તો “ જંગલીઓ ” ની દાર તૂટી, અને તેઓ પાછા હાલી વેરાવા અને અત્યંત અવ્યવસ્થા કરવા માંડ્યા. એકેકાંડર વધારે વેગથી ધસ્યો. તેનો ઇરાદો આજી લશ્કર બેઠી ડરાવસ હતો ત્યાં પહોંચવાનો હતો. ડરાવસ તેની ખાસ પલટણની વચમાં એક ઉંચા રથ ઉપર આરૂઢ થયેલો અને તેની ઉંચાઈ તથા ખુબસુરતીથી જોળખાઈ આવતો ઘણે આધેથી દેખાતો હતો. એકેકાંડરના ધસારાથી ઇરાનીઓમાં એવો બપ બાપ્યો અને ભાગતા ઇરાનીઓનાં દળથી સ્થિર રહેલી પાછળની દારો એવી દબાતી ગઈ કે જોતજોતામાં સર્વેજ બંગાણુ પડ્યું અને સૌ આકુલઆકુલ થઈ ગયા. ખાસ પલટણુ પણ તૂટી ગઈ તેમાંના સૌથી-શરા સિપાહો જ્યાં હતા ત્યાં ઉભા ઉભા જ મુલા, તેમનાં મુઠદાઓના ઢગલા થયા, અને મરતાં મરતાં પણ તેઓ એકિંકેરિયનોના ઘોડાઓના પગ ઝાલી રાખીને અને બીજી રીતે બનતા પ્રયત્ન કરીને તેમનો ધમારો આજવા વ્યર્થ મથવા લાગ્યા.

ડરાવસની આંખ અત્યંત બચાનક દેખાવો જોવા લાગી. તેના લશ્કરની મોખરાની પલટણુ પાછી તેના ઉપર જ ટેલાઈ ગઈ, તેના રથનાં પૈડાં મુઠદાઓના ઢગલામાં બંધાઈ ગયાં અને ઘોડાઓ મુઠદાઓ અને લાલલ માણસોની ભીડમાં કચરાઈ ચમકી ચમકીને ઝાડ થવા લાગ્યા તથા સારથીના હાથમાં ન રહ્યા. ડરાવસે રથ અને આયુધ તજ દીધાં અને, કહે છે કે, એક તુરત પીઆથેલી થોડી ઉપર સવાર થઈને નહો. એકેકાંડરના હાથમાંથી તે આ પ્રમાણે નાસી છુટવા ઘણું કરીને તો ન પામત પણ તે જ વખતે એવો યોગ આવી ગયો કે એકેકાંડરને પોતાનો ધમારો અટકાવી અને આવી ખુનરેજથી કટાળો.

બનાવી તથા અંધારૂં થવાનું બહાનું. કદાચી પાછા હરવાનો દુકમ આપવો પડ્યો. આનું ખરું કારણ એ હતું કે પાર્થિવિઓએ ફરીથી સંદેશો મોકલ્યો હતો કે દુસ્મનના લશ્કરનો મોટો ભાગ હજી સુચવરિત છે અને લડે એમ લાગે છે માટે નેત્ર પાછા ફરી મદદ કરવી. એકંદરે આ લડાઈમાં પાર્થિવિઓએ કંઈ વખાણવા લાયક કાગેલિયત કે જુરમો બતાવ્યો નહીં. એનું કારણ તેની જરૂરયા હોય કે કેવિચનીસ લખે છે તેમ એલેક્ઝાંડરની વધતી જતી સત્તા અને પ્રૈદતા, અને દબદબા બરી વર્તણૂક તેના મનમાં ખૂંચતી હોય; આવા ચિયમમાં કંઈ નહીં કહી શકાય નહીં. એલેક્ઝાંડરને ધમ્મારો અટકાવવો પડ્યો. તે ગુમ્મું તો નહીં, પણ પાર્થિવિઓનો સંદેશો માનીને તે પાછો ફર્યો અને એના લશ્કરનો વિભાગ પાર્થિવિઓનું લશ્કર હતું ત્યાં પહોંચ્યો, ત્યારે તેણે સાંભળ્યું કે હવે ગિલકુલ બપ રહ્યો નથી, અને દુસ્મનના તમામ લશ્કરને પૂરેપૂરું દરાવીને નદસાડી મુક્યું છે.

આ પ્રમાણે છત થવાથી ધરાનની આખી સહેનચાલત પડી બાંગી અને એલેક્ઝાંડર એશિયાના 'સહેનચાલ' તરીકે સ્વીકારાયો. એટલે તેણે માયા ખેલું દેવાને અતિ ઉત્કૃષ્ટ ઉપદારો અર્પી તેમનો આભાર માનવાનું કામ કર્યું; પછી તેણે મિત્રોને ધરબાર, જંગીરો, અને સુબાગિરિઓની ભેટ આપી. ગ્રીક લોકોનો આદરભાવ મેળવવાનો તેને ખાસ લોભ હતો તેથી તેણે કાગળો લખ્યા કે ગ્રીસમાં જોરજુલમથી અને હક વગર થયેલા સોજાઓ ન્યાં ન્યાં હોય ત્યાંત્યાંથી તેમને પદચુત કરવા, અને દરેક પ્રજા પોતાના કાયદાઓ અને પોતાના શાસકોનો લાભ લઈ સ્વતંત્રતા ભોગવતી થાય એવી વ્યવસ્થા કરવી. ખરેખરે ટિઓનો માટે તેણે ખાસ દુકમ કર્યો કે તેમના પૂર્વજોએ ધરાનીઓ સામેના વિગ્રહ વખતે દેશભક્તિ અને સ્વતંત્રતાની ખાતર ગ્રીક લોકોને પોતાનો મુલક જ અર્પી દીધો હતો. માટે તેમના નગરાઓનો પુનરુદ્ધાર કરવો. છટલીમાંના કોટન નગરને પણ તેણે આ વખતની લૂટમાંથી મોટી ભેટો મોકલી અને તેનું કારણ આપ્યું કે એમ પ્રાચીન વિગ્રહ વખતે તેમનો એક નાગરિક, ફેલ્સ નામનો મહા, પોતાને ખર્ચે એક લડાયક બહાણ તૈયાર કરી ગ્રીક દેશમાં આવ્યો હતો, અને સેસેમિસના સમુદાયમાં તેણે ભાગ લીધો હતો, એ પરાક્રમી નરતી યાદગિરિને માન આપવા ખાતર એ મોટો મોકલી હતો. ઉદાર ચરિત્રના દરેક દર્શાતથી એલેક્ઝાંડર આટલો પ્રસન્ન થતો હતો, અને તેની સ્મૃતિ તાજી રાખવા તથા તેને ચેત્ય માન આપવા તે આટલો ઈતેજાર હતો.

તે એમિલોન પ્રાંતના સર્વ વિભાગોમાં ફર્યો, અને એ આખો પ્રાંત તુરત તેને તાબે થયો. ત્યાં એક સ્થલે જમીનમાં શટ હતી તેમાંથી પાણીના ઝરાની માફક આગનો નળુ પ્રવાહ, નીકળ્યાં કરતો હતો, અને તેની પાસે એક નખ તેલનું ઝરણું હતું તેમાંથી નીકળતા નખ તેલનું એક તળાવ બરાબું હતું. નખ તેલમાં કેટલાક શિશાગિતના ગુણુ છે, પણ તે ઘણું વધારે શીઘ્રદાહી છે. દેવતા કષ્ટક આધે હોય ત્યારથી જ તે સળગી ઉઠે છે. અને આસપાસની હવાને સળગાવી મુકે છે. એલેક્ઝાંડરને તેનો આ ગુણુ બતાવવા "નંગલીઓ" એ જો શેરીમા થમને તેના ઉતારમાં જવાનો રસ્તો હતો તેમાં એક રાતે નખ તેલમાં દીપાં છૂટાં છૂટાં પાડ્યાં, અને પછી તે શેરીના માખા છેડા આગળ ઉભા રહીને મશાલો સળગાવી તેમની પાસેનાં દીપાં આગળ ધરી, એટલે તુરત વિચારની કરતાં ધધારે ઝડપથી આખી શેરીમાં બડકા બડકા થઈ રહ્યા.

રાજા તેલમર્દન કરી સ્નાન કરતો તે વખતે તેની તહેનાતમાં રહેનારાઓમાં એક એથન્સવાસી હતો. તે તેને ગમત દેવામાં ધણીવાર ફતેહમંદ થતો. એક દિવસે રિટરનસ નામનો એક અતિથય કદરૂપો છોકરો ત્યાં ઉભો હતો તેને વિષે એ એથન્સવાસી બોલ્યો કે "આપણે નખ તેલનો પ્રયોગ આ છોકરા ઉપર અજમાવીએ. એને વજગાડવા પછી તે એવાને પણ ન છોડે તો બેચક્ર એનો જીવસો અસાધારણ ખરો." તે છોકરાએ પોતાના ઉપર પ્રયોગ કરવા દેવા હા કહી. અને તેનું મર્દન કર્યું કે દુરત તેનું આખું શરીર સળગી ઉઠ્યું, અને તેને માટે એલેક્ઝાંડરને બહુ જ બ્લીક લાગી. સુભાગ્યે તે વખતે ત્યાં પાણી ભરેલાં ઘણાં વાસણો અને સંખ્યાબંધ માણસો તૈયાર હતાં. તો પણ તેના શરીરને ઠારતાં ધણી મુસ્કેલી પડી અને તેને કેટલીક ધ્રુજ થઇ તે જન્મારા સુધી રહી. એટલે જો એ કષ્ટિત કથાઓમાંથી કેટલું સંબવિત હોય ચક્ર એવા તર્ક કરીને સત્ય તારવવા માગે છે તેઓ જે ખીડિયાની કથા વિષે કહે છે કે તેણીએ તાજ અને સુરખો નખતેલમાં બોળ્યાં હશે અને તેથી તે ખેરનારી (જેસનની બીજી વારની પત્ની ગ્રોહા) સળગી ઉઠી (તથા એ આગથી આખો મહેલ સળગ્યો અને તેનો બાપ ક્રીએન રાજા પણ બળી ગયો) એ બનવા ભેગ લાગે છે. અગ્નિમાંથી નીકળતાં કિરણોથી આધેની ધણીખરી વસ્તુઓ ઉપર એટલી જ અસર થાય છે કે તેઓ તપે છે અને ચળકે છે. પણ સૂકી, છિદ્રવાળી, અને તેલમય વસ્તુઓમાં એ કિરણો એકાગ્ર થઇ જ્વાલા પ્રકટે છે અને પછી તે જ વસ્તુને દહન કરતા વધે છે. પણ નખ તેલ જેવા દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ શી રીતે થતી હશે તે સમજી શકાતું નથી. તેનું શીઘ્રદહીપણું $x \times x \times x$ ને લીધે હશે કે કદાચ ત્યાં આગળની જમીનમાં તેલ અને ગંધક ઘણાં છે તેને લીધે હશે. એ. બિલેન પ્રાંતની જમીનમાં એટલી ઉષ્મા છે કે તેને ક્રીધે ધરતી ઘડકતી અને કાંપતી હોય તેમ ધણીવાર જનતાં બી કંપારાના બ્હાર ઉછળી પડે છે. અને ઉનાગાના મહિનાઓમાં ત્યાં રહેનારાઓને પાણીથી બરેલી પખાલો ઉપર સૂવું પડે છે. એલેક્ઝાંડરે જેને એ પ્રાંતનો સૂરો બનાવ્યો તેને ત્યાં ઓક વનસ્પતિ ઉગાડવાની અને મહેસો અને ભગો-આઓમાં ઓક ઝાડો, છોડો વેલાઓ વગેરેની શોખા કરવાની બહુ હેંસ હતી; પણ તે ત્યાં 'આઇવી' નો વેલો ઉગાડી શક્યો નહોતો. બીજી સર્વ વનસ્પતિમાં તે કાચો, અને વ્યાધવીની પાછળ પણ બહુ મધ્યો, પણ બર્ધ; કૃમકે એને ફંડી જમીન જ મારક છે અને બેબિલોનની જમીન તો અત્યંત ઉષ્માવાળી હતી. આતું પ્રાસંગિક લખાણ ઉત્તમ વાંચનારા પણ ટૂંકે હોય તો નિભાવી લે.

એલેક્ઝાંડરે સુસા લીધું ત્યારે ત્યાંના મહેલમાંથી તેને આળીસ હજાર ટેલ્ટ રોકડા અને ન ગણી શકાય એટલી કિંમતની બીજી દોલત મળી. બીજી વસ્તુઓમાં પાંચ હજાર ટેલ્ટના વજનનું એકસો નેતું વર્ણનું જીનું પણ નવા જેવી જ ભમકનું નાદરમાની કાપડ હતું. આવો પાંદો રંગ થયા માટે કહે છે કે નાદરમાની રંગમાં મધ અને સફેદ રંગમાં સફેદ તેલ નાખવામાં આવે છે. વળી એક લેખક કહે છે કે છરાની સહેનશાહો બીજી દોલતની સાથે પોતાના ખજાનાઓમાં નાઇઝ નદી અને ડે-યુબ નદીનું પાણી પણ આણી રાખતા, તે એટલા માટે કે તેમની સત્તા કેટલી હતી અને તેમની સહતનન કેટલી નિ-શાળ હતી તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો દેખાડી શકાય.

ધરિન પ્રાંતમાં જવાનો માર્ગ વિકટ છે અને યાત્રામાં ગ્રામ ધરાનીઓ તે રોકી રહ્યા હતા, કેમકે ડરાપસે ન્દારીને ત્યાં આગ્રય લીધો હતો. એલેક્ઝાંડર બહુ ન્દાનો હતો ત્યારે તેણે દેવપૃચ્છા કરેલી તેનો જવાબ મળેલો કે “તને એક ‘લાઇકસ’* ધરાનમાં લઇ જશે,” એ દેવવાણી આ વખતે વિચિત્ર રીતે ખરી પડી. એક લાઇકિયા પ્રાંતનો વતની, જેનો બાપ લાઇકિઆનો હતો અને મા ધરાનની હતી અને તેથી જે ગ્રીક અને ધરાની બંને બાપા જાણુતો હતો, તે એનો ભોભિઓ થયો અને તેને જરા આડી અને લાંબી વાટે ધરિન પ્રાંતમાં લઇ ગયો. પ્રથમ એલેક્ઝાંડરે બહુ ફરતા વાપરી અને તેના હાથમાં આવતા કૅમ્પાબંદ માણસોને તેણે કાપી નાખ્યા. તે પોતે કહે છે કે ભવિષ્યના લાભની ખાતર તેણે એવો હુકમ ફરમાવ્યો કે કોઇને પણ જતો ન મુકવો. અહીં પરસિપોલિસ નગરમાં પણ એને સુસા જેટલું જ સોનુરુ મળ્યું અને બીજી કિંમતી વસ્તુઓ એટલી મળી કે તે લઈ જવા માટે દસ હજાર જેડ ખચ્ચર અને પાંચ હજાર ઉંટ લાદવાં પડ્યાં.

અહીં તેની નજર ઝર્કસીસના એક મોટા બાવલા ઉપર પડી. મહેલમાં ચારે તરફ ધુસતા સિપાહોની બીડાબીડથી તે ભૂમિકા ઉપરથી નીચે પડી ગયું હતું અને એલેક્ઝાંડરે તેને એ દશામાં જોયું. તે ત્યાં આગળ ઉભો રહ્યો અને કોઇ જીવતા પુરુષને કહેતો હોય તેમ તેને સંભોધીને બોલ્યો: “તમે ગ્રીસ ઉપર ચડાઈ કરી તે કારણને લીધે તમને આ દશામાં જ રાખીએ કે તમારી ઉદારતા અને બીજા ગુણોનો વિચાર કરી તમને પાછા સમા કરીએ.” આ વિચારમાં ને વિચારમાં તે કેટલોક વખત ત્યાં જ સ્તબ્ધ થઇ ગયો. પણ આખરે તેને એમનું એમ પડતું મુકી ચાલ્યો ગયો. તેના લશ્કરને વિસામો આપવા, અને વળી શીઆબો હોવાથી, પરસિપોલીસમાં તે ચાર માસ રહ્યો.

અહીં જ્યારે તે ધરિનના સોનાના જીવવાળા તખ્ત ઉપર પહેલી વાર બેઠો ત્યારે મેકિડોનિયન રાજકુલનો જુનો મિત્ર ડિમેટ્રિસ, જે ફિલિપને મ્દાતો હતો તેટલે દરજ્જે એલેક્ઝાંડરને પણ મ્દાતો હતો, તે એક જૂદા માણસની આદર આંસ પાડીને બોલ્યો: “અરેરે તે ગ્રીકોનાં કેવાં કમનસીબ, કે જેઓની છંદગી એલેક્ઝાંડરને ડરાપસના તખ્ત ઉપર બેઠેલા જેતા પહેલાં જ પૂરી થઇ ગઈ.”

અહીંથી ડરાપસની સામે કુચ કરવા નીકળતા પહેલાં તેણે તેના મિત્રોને એક મોટી મેજબાની આપી. તે દરમિયાન તેઓએ કેટલુંક એટલું પાન કર્યું, અને સ્ત્રીઓ પણ તેમાં સામેલ થઇ; કેમકે એ પ્રસંગે તેમને વિચિત્ર વેશ ધારણ કરીને તેમના આરાકો પાસે આવી બેસવાને છૂટ આપવામાં આવી હતી. એ સ્ત્રીઓમાં મૈથી વધારે જાણીતી થીઆ નામની એથન્સની વતની અને જે પાછળથી ઇજીપ્તનો રાજ થયો તે ટોલેમીની રાખેલી હતી. તેણી વાતચિત અને હાસ્યવિનોદમાં કુશલ હતી. એલેક્ઝાંડરનું ધ્યાન તેણીએ કંઈક ટપ્પા દુચકાથી પોના તરફ ખેંચ્યું. અને તે પછી તે કષ્ટક કેટલાં અને કષ્ટક તેને સાર લગાડવા અને વળી તેની જન્મભૂમિના જુસ્સાને જાગ્રે એવું, આગર જો કે તેની સ્થિતિની સ્ત્રીના સુખમાં બહુ વધારે પડતું લાગે એવું બોલી ઉઠી: “એશિયાના દેશોમાં જાવણીની પાછળ ભટકતાં ભટકતાં અમને બહુ વેડતું પડ્યું છે; આજે તેનો કંઈક બદલો વળે છે કે

* લાઇકસ: (૧) વર; (૨) લાઇકિયા પ્રાંતનો વતની.

ધરાની યદેનશાયોનાં બન્ધ મહેલોમાં આ પ્રભાએ ભોગ ભોગવાય છે અને એ મહેલો તથા એ ક્ષેત્રીઓ મરહુમાં આવે તેમ પગતળે ખુદાય છે. અરે, આ મેજમાનીને એને જે કઠિરસે એથન્સને આગ લગાડી તેના આ મહેલને ના ઇંડી મુકીએ. પડેલો કાકડો હું મ્હારે તાથે મુકું અને એલેકઝાંડર જુલે તો કેનું સારું તો તેના જામોનાઓ મુધી નામ યદ બધ કે ધગનીઓએ ગ્રીસ ઉપર જે દુઃખ અને જે અપમાન વર્ણવેલાં તેનું એલેકઝાંડરના મશસરી સરદારોએ અને મેનાપતિઓએ જામીન ઉપર અને દરિયા ઉપર જે જે વેર લીધું તે કરતાં પણ તેના સરકરની પાછળ પાછળ બનનારી સ્ત્રીઓએ વધારે દાઢણું વેર લીધું.”

આ બાજુ સૈએ તાગાઓ અને પોદારોની ગર્જના માથે વધાવી લીધું. સાએ થી-આની સૂચના અમલમાં મુકવા રાજાને આમદ કયો. આખરે એલેકઝાંડરે, હા, કહી અને તે પોતે એક હાથમાં ટુધનો દાર અને પીળાં હાથમાં મચાત્ર લઇને ઉભો થયો અને આગળ ચાલ્યો. મર્ય તેની પાછળ આનંદથી પોદારના અને નાયના નાયતા આવ્યા. ના આખા મહેલમાં ફરી વળ્યા અને ત્યાં ત્યાં આગ લાગી ગઇ. મેકિડોનિયન સિપાહો પણ આ એકા જોઇને મચાલો ઘડી લઇને ધસી આવ્યા અને તેમાં ઉમંગથી ભગ્યા. તેમણે ધાકું કે ગળ મહેલનો નાશ કરે છે તે એનો વિચાર “જંગલી”ઓમાં પોતાની રાજવાની સ્થાપવાને બદલે પાછા સ્વદેશ જવાનો થયો હશે. આ જનાવ ઘણા ખરા લેખકો આ પ્ર-ભાએ વર્ણવે છે; એકે કેટલાક એમ પણ કહે છે કે આજ લખાવાનું કૃત્ય પુખ્ત વિચાર કરીને કરવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ બધા જ કથુર કરે છે કે રાજાને થોડી વારમાં જ તેને માટે પસ્તાવો થયો અને તેણે આગ હોલવી નાખવા હુકમ કર્યો.

તે સ્વભાવથી ઉદાર હોય અને તેના અસાધારણ બાગેદબથી તેની ઉદારતા પુષ્કળ વધી. વળી, તે જે કંઈ આપનો તે એવી મનોહર રીતે આપનો કે તેને લીધે તેની બેટ વિશેષ આકર્ષક થઇ પડતી. પીઓનિઓના સરદાર કિરિરોને એક ચતુરને મારી તેનું માર્યું એલેકઝાંડરના પગ, આગળ રજુ કર્યું અને કહ્યું, “હજુ, અમારા લોકોમાં આવી બેટના બદલામાં એક સોનાનો પ્યાલો આપવાની રીત છે.” રાજા હસીને બોલ્યો, “એતો ખાલી પ્યાલો આપવાનો રીવાજ હશે. હું તમને એક ઉંચા દારનો બરેસો પ્યાલો આપીશ. અને જુઓ બાહ, આ સલામની લઉં છું.” રાજાના દબથી લાહેણ એક ખચ્ચર દાઈ ગ-રીય મેકિડોનિયન હાંકતો હતો, તે ખચ્ચરે યાકું, એટલે તેણે બપો બ્યાર પોતાની પીક ઉપર લઈ લીધો અને સાકથી લયડ્યો તથા પડવા જવો થઇ ગયો ત્યાં મુધી તે પોતે ના ઉચ્છીને આવ્યો. એલેકઝાંડરે તેને જોયો અને હડીકતપી વાકેફ થતાં તે બોલ્યો: “આપરે, હવે બાઈને રસ્તે પણ એને તું જ ઉચકજે અને ત્હારા તંત્રમાં જ રાખજે; ના એ તને આપી દઉં છું.” તેની બેટો લેવા જે ના પોડતા તેથી એને ખોદું લાગતું, તેટલું મેલિન્ડરને માગી લેનારા માટે ન લામનું. એણે કહિયનને લખેલું કે, “તમે મ્હારા સ્વભાવની નિશાનીઓ સ્વીકારો નહીં એટલે હું તમને મ્હારા નિત્રોમાં કેમ ગણી ચકું?” તેની માથે દડો રમનારા મીરપિઅન નામના એક હોકરાને તેણે કઈ બેટ આપેલી ન હતી કેમકે તેણે કંઈ માર્યું ન હતું. એક દિવસે સૌ રમતા હતા ત્યારે સીરેપિઅને દર દરે દડો પીળા રમનાગ્જોને આવ્યો. એલેકઝાંડર કેટલીક વાર મુધી ધીરજ રાખીને પછી બોલ્યો. “તમે મને તો આપના જ નથી ?” મીરપિઅન બોલ્યો: “તમે માર્યો ક્યારે ?”

રાજા માગવાની આ આડકતરી રીતથી હસ્યો અને તુરત તેને બહુ કિંમતી બેટા આપી પ્રેરિઅસ નામના એક ગગવાના કંઈ અડપલાથી ગળને માડું લાગ્યું હશે તેના મિત્રોએ મળીને તેને માટે મારી માગી અને તે પોતે ગળ આગળ રાંધ પડ્યો, આખરે ગળએ તે આપી ત્યારે તે વાચાલ માંણુમ બોલ્યો 'જો' આમ અને ખરેખર મારી કરતાં હો તો તેની સાબિતીમાં કંઈક પણ આપો' અને ગળએ તેને પાચ દેનડ આપવા કૃપા કરી

તેના મિત્રો અને સહયોગી ઉપર તેની ઉદારતાનો વર્ષાદ જ વર્ષા રહેતો, એ આલિખિયાસના એક કાગળ ઉપરથી જણાય છે. તેણી લખે છે કે 'તમે તમારા મિત્રોનું બહુ કરો છો એ યોગ્ય છે, અને ચર્ચિત્રની ઉદારતા એ મોટા સદ્ગુણ છે તથાપિ તે બધાને રાજા જેવા બનાવી દેશે, અને દરેકને પોતપોતાના મિત્રો કવવાની શક્તિ આપતા જશે, તેમ તેમ તમારી પોતાની ઉદારતાનો આશ્રય લેનારા યોગ થવાના' આલિખિયાસ આ પ્રમાણે તેને ઘણી વાર લખતી પણ તે તેના બધા પત્રો ખાનગી રાખતો માત્ર એક કાગળ તે વાચતો હતો તે દરમિયાન હિરીસ્ટિઅન આવી પાછળથી તેના ખભા આગળ ઉભો રહ્યો, અને તેની હ્રમેશની રીત મુજબ વાચવા લાગ્યો એતેક્ઝાન્ડરે, તેને અટકાવ્યો નહીં, પણ કાગળ વચાઇ ગયો એટલે તેણે પોતાની મ્હોર આગળામથી કહાડી તેના આંક ઉપર દાખી* એત્રીઅસ જે ડરાયસનો ખાસ માનીતો હતો તેનો, પુત્ર એક પ્રાતનો સમા હતો જ અને એતેક્ઝાન્ડરે તેને એ કરતા મોટા બીજે પ્રાત આપ્યો પણ તે તેણે સ્વીકારના ના કહી અને બોલ્યો 'સાહેબ અમારામા ડરાયસ એક જ હતો, પણ આ રીતે આપ અનેક એલેક્ઝાન્ડર બનાવશે' પાર્થિવિઓને એતેક્ઝાન્ડરે ધર એક હજાર દેલટની કિંમતના સરસામાન સાથે સેટ આપ્યું એન્ટિપેટરને તેણે લખ્યું કે તેણે પોતાની જુદગીની સમાગ ગમખી અને પોતાની આસપાસ રક્ષકો ગમખા તેની માને તો તે વારેવાર અત્યંત મુશ્કેલીવાન બેટા આપેતો પણ તેની સાથે રાજકાર્યમાં તેને વચ્ચે પડવા કે કોઇ જાતનો અધિકાર ચલાવવા દેતો નહીં આલિખિયાસ આ વિશે ઘણી વાર દરિયાદ કરતી અને સ્વીડવાતી પણ તે એ સદા શાતપણે સહી જતો વળી એન્ટિપેટરે એક વાર એક લાખો કાગળ લખી આલિખિયાસ વિશે ઘણી અને બારે ફરિયાદો કરી એતેક્ઝાન્ડરે તે વાચીને મોઝ્યો 'એન્ટિપેટર જાણતો નથી કે માત્ર એ આસ આવી હજાર ફરિયાદો લુસી નામે'

તેને માત્રમ પડ્યું કે તેના મોટા સરદારો કિયતિ બદલાતા ભોગવિયોસમા અત્યંત લપટાઈ ગયા તેમના ખાનપાન વગેરેના શોખ અને ખર્ચની સીમા ન રહી એક જણે પોતાના જોગમા રૂપાના ખીલા જડ્યા બીજાએ કુસ્તીના અખાડા માટે ઇંછામની જ માગી વાપગવા માડી અને વખતોવખત તે લાવવા કેટલાક ઉંટાની નીમણુંક કરી ત્રીજાએ સિકાર માટે બાજ તેર માછન જમીન ઘેરી લેવાય એની જાળો કગવી. ઘણાએ મર્દન માટે

* ચૂપ રહેવાની આજ્ઞા તરીકે

ફ એતેક્ઝાન્ડર ત્રીજા આર્કાન્ડેલિસનો અત્યંત માનીતો બોલે હતો પણ તેણે એને છ પૃ ૩૦૮ માં એર દઈ મારી નાખ્યો પણ ત્રીજો ડરાયસ ગાદીએ આવ્યો (છ પૃ ૩૩૫) ત્યારે તેને પણ એર દેવા પ્રયત્ન થયો, પણ પાંચ માં અને ડરાયસે તેને ઘરદન માર્યો એન્ટિ પેટરે એટલે કે એક વિશાલ મદદ

તેમને બદલે અતરો વાપરવા માડ્યા, અને સ્નાન કરાવનારા બીજાના કરનારા વગેરે નોંદરો સખ્યાબધ વધારી દીધા એતેક્રાંદર આ અથ પાતને એક દિવસુરની માફક વખોડવા લાગ્યો તે તેમને કહેતો કે “આવા મશરૂવી પગક્રમો તમે કર્યા છે અને તમને જાત અનુભવ છે કે મહેનત અને કસરતથી જેવી મીઠી ઉધ આવે છે તેવી આગસ અને જનાનીવેડાથી આનતી જ નથી, છતાં તમે આવી કટવો ગ્રહણ કરો છો એ ઘણું વિચિત્ર છે વળી ધરાની નહેણી અને મેકિડોનિયન ગ્રેણી એ બનેની તમને પૂરી માહિતી છે, છતાં તમે એ બેના મુકબલાથી એટલું જોષ સમતા નથી કે ભોગવિતાસની ગુનામગિરિ જેની ગુનામગિરિ નથી અને મરદાની પરિશ્રમના શોખની માહેબી જેવી માહેબી નથી તમારો ધધો સિપાહ-ગિરિનો છે પણ જે માથુસ દાયે નહારાધોરામા હીણું મમજે છે તે પોતાના ધોડાની રી આકરી કાશે અને પોતાના હથિયાળ બખ્તર કેવી રીતે સજ્જ નખતો? તમને શું એટલું પણ સમજાનવાની જરૂર છે કે રિજની સરવતા હારેલાઓની નકલ કરનામાં નહીં પણ ગુણ અને નીતિ અને પારપમા તેમના કરતા ઉચ્ચતર જીવન સાધવામા જ છે?” પોતાની રહેણીથી પણ તેઓને દાખલો આપના તે મથ્યો આ મમયે તે લડાયક કસરતો અને શિકારમા ધણો વખત માગવા લાગ્યો અને જોખમ તથા મહત્ત ખેડવામા હમેશ કળા પણ વધારે ખેદરમર બન્યો એક વખતે એક સ્પાર્ટન એનચીની હાજરીમા તેણે એક રિકાન સિહનો શિકાર કર્યો, તેમા એટલું સાહસ બતાવ્યું કે તે એનચી બોલ્યો, ‘એતેક્રાંદર આ શ્રગરાની સાથે તમે રાજપદની હરીશાષ બહુ અચી રીતે કરી છે’ કેટિ સે આ બનાવનું સ્મરણ રહેવા સિદ્ધ, કુતરાઓ, સિદ્ધ સાથે લડતો એતેક્રાંદર અને તેને મદદ કરવા જતો પોતે એટલાના કાસાના પૂતળા બનાવ ની કેદીના મદિરને અર્પણ કર્યો આમાના ટટ્યાક પૂતળા લાઇસિપ્સના અને બીજા લીએમ્પ્રીસના બનાવેના હતા.

પણ લક્ષ્મીના મદમા પડેવા તેના મિત્રો મોઝગોબ અને એસઆરામમા એટલા ગર્મ થઇ ગયા કે લાખી મજતો કરવી અને રિમહે ખેડવા એમા તેમને અણગમે થવા લાગ્યો અને ધીમે ધીમે તેઓ રાજા નિરે બાબડવા અને બૂંક બોરના લાગ્યા આ તેણે ટટલા વખત સુધી બહુ શાંતિથી મહન કર્યું અને તે કહેવા લાગ્યો કે “દોન ન હોવા છતાં દોપતુ આગ આવે એ પણ મોટાખું એક ચિન્હ છે” તેનો તેના મિત્રો તરફનો સદ્ભાવ એવો ને એવો રહ્યો બત્કે દરેક ન્હાના મોટા પ્રમયે તે વધારે રનેદ અને વધારે કાગજ બતાવવા લાગ્યો દાખલા તરીકે, ખુશરસને શિમર કળતા એક ગંજ કરડ્યુ ત્યારે તેણે તેને કાગળ લખી ક્રિયાદ કરી કે એ અકસ્માત નિરે તેણે બીજાઓને ખબર આપી તેમ તેને કમ ન આપી? અને તેણે ઉમેર્યું પણ હવે તમને કમ છે તે લખશો અને તમાગ સાધમાના માઇ તે વખતે બાગી ગયા દોય તો જરૂર જણાવશો કે ‘તમને સજ્જ કરી શકું’ દિશીસ્ટિઅન કામ પ્રમયે ચોડા દિવસ બી ન સ્થલે ગયો હતો તે દરમિયાન એતેક્રાંદર અને તેના મિત્રોએ ઇજ્જના કોનનો* શિમર કર્યો તેમા

* દરિમને કોઇ ઇ ન્યુમન બીજાગના મ્દને, રાખોડી રબનો સફેદ અને પીળા છા ટવાળો કુન્દના જવળ નાસાવાળો હોય છે તેની પૂછડી સિયાળના જેવી અને પગ મળા હોય છે તે સાપ ગરોળી વગેરે ખાય છે અને મગરના ઇંડા નમે ત્યાંથી શોલી કપાડી ટૂંગ નાખે છે વળી એમ પણ કહે છે કે તે મદવમા લપેટાઇ મગર સને હચાડે મ્હોડે ઉધતો હોય છે ત્યારે એના પેટમા હતરી જઈ તેનું ચક્રત ખાઇ બચે છે અને પાછો નીચી આવે છે /૧૩ની

કેટિરસની જગમા પરિક્ષસેનો જાતો વાગી ગયો ત્યારે તે વિશે તેણે દિશીસ્ટિઅનને કાગળ લખ્યો. પ્યુક્રીસ્ટસ એક બચકર બીભારીભાષી સાને થયો ત્યારે એલેક્ઝાન્ડરે તેના વૈધને પોતાને હાથે કાગળ લખ્યો અને પોતાનો આભાર જણાવ્યો. કેટિરસ માલો પડ્યો ત્યારે ગમને સ્વપ્ન આવ્યું તે ઉપરથી તેણે તેને આરામ થતા દેવોને ઉપહાસ આપ્યા અને તેને પણ તેમ કહ્યા મવાહ આપી કેટિંગસનો વૈધ તેને આકરો જુનાજ આપનાનો હતો ત્યારે તેને બહુ ચિંતા થઈ અને એણે વૈધને ખાસ સભાગ રાખતા લખ્યું એનો તીજેરર હાર્યેનસ નાહો અને એની માથે થનાની હીનયાન કહ્યા લાગ્યો ત્યારે તે મિથે જેઓ પ્રથમ ખમર લાવ્યા તેમને તેણે જૂઠા ગણી કેદ કર્યા લસ્કરભાષી માલો પડેલા અને ધરડા થયેના સિપાહીને પાછા ધેર વિદાય કર્યા તે વખતે એક મીક મિપાહ સાને હતો તેણે પણ પોતાનું નામ માલોઆમા આપ્યું એલેક્ઝાન્ડરને તેની ખબર પડી જતા તેણે તપાસ કરી ત્યારે એ મિપાહે કમુન કથું કે તેની પાળ જવાની ઇચ્છાનું માત્ર એટલું કાણુ હતું કે જે વેસ્તાની માથે તેને પ્યાર થયો હતો તે જતી રહેનાની હતી એ વેસ્તા જુનામ ન હતી એટલે તેણીને પરાણે રોકવાની એલેક્ઝાન્ડરે ના પાડી પણ તેણે તે સિપાહને કહ્યું “તું એને વીનન અને જે પેમાડકાની લાવચથી તે માનતી હોય તો હું તને જોઈતી મદદ કરીશ”

એટલું જ નહીં પણ એને એના મિત્રોના સખધમા છેક નજીવી ખાખતો વિશે કાગળો લખતા વખત તથા વૃત્તિ હતા એ અજળ થવા જેવું છે મેન્યુકસેનો એક જુ લામ ન્હારી ગયો ત્યારે તેણે તેને ખોળી કહાડના કિનિકિયામા હુકમ મોકલ્યો કેટિરસેનો એક જુનામ પ્યુક્રીસ્ટસે પકડ્યો તે માટે એણે તેને શાખાશી લખી બીજો એક જુનામ દેવશરણે જઈ ભગયો હતો ત્યારે તેણે વખ્યું કે તેને મદિરભાષી ગમે તે પ્રકારે ખ્હાર કહાડવો પણ તે અદર હોય ત્યાં સુધી તેને આગળી અડકાડવી નહીં

કહે છે કે તે ગમ થયો તે પછી યોગ વખત સુધી જ્યારે તે દેહાંત શિક્ષા કરવી પડે એના કામનો નિર્ણય કરવા ન્યાયાસને બેસતો, ત્યારે ફરિયાદી પોતાની હમીકત કહે તે દરમિયાન તે એક કાન હાથ વડે બધ ગખતો કે પછી તે તહોમતદારને ખયાન બિલકુલ બ્રમરહિત કાને સાબળી શકે પણ તહોમતો માબળી સાબળીને ટેવાઈ ગયા પછી અને તેમાના ધણુએ સાચા હોય છે એવો અનુભવ થયા પછી તેની દયાનુતા જડ થઈ અને તે કેટલીક વખત ખોટા તહોમતો પણ માની લેવા લાગ્યો અને પોતા વિષે બૂર ખોલનારા માટે તો તેણે વિચારધિવેક તજ દીધા અને પોતાની સતતનત કે પોતાની જ દગી કરતા પોતાની આખર પ્રતિજ્ઞાને વધારે મોગી ગણી તેની ઉપર અપવાદ આજુનારાઓ સામે તે અત્યંત સખ્તાર્થ અને કૂરતા વાપરતો થયો

જ્યારે તેણે ડરાયસ સામે પાછી કુચ આરબી ત્યારે તે ધારતો હતો કે બીજા એક લડાઈ લડવી પડશે પણ તેને ખબર થઈ કે ડરાયસને બેરસસે પકડ્યો હતો એટલે તેણે થેસેલિઅન રસાનાને રજા આપી એ પનટલોને તેણે પગાર ચુકવી આપ્યા ઉપરાંત બે હજાર ટેલટ આપ્યા ડરાયસ અને બેસ્મસને પમડવામા બહુ લાખી મળ્યો બહુ ઝડપથી કરવી પડી એલેક્ઝાન્ડરને અગિયાર દિવસમા નજી હજાર ત્રણસો ફર્લોંગ* કાપવા પડ્યા

અને મળવાના થાક કંઠા પાણીની તળીથી તેના માણસો બહુ દેરાન મળ્યા આ કારણુને લીધે પાણી ખરેખરે નકામો થઈ પડ્યો. ગ્રામીઓ એક બીજાને નદી આસપાસ મેડિંગિનિ પનોએ તેમના સીમા ભરી નીપા અને ખચ્ચરો ડિપર તે લાદીને લાવતા હતા બપોરનો વખત હતો અને તેઓ એકેકાડર આગળ આવી પડેલા ત્યાં તેને અત્યંત તમ વાગેલી જણાઈ. તેમણે એક ટોપમા પાણી ભરી તેને આપ્યું તેણે પૂછ્યું ‘આ પાણી તમે મને માટે લાઈ જાઓ છો?’ તેમણે કહ્યું ‘અમારા છોકરાઓ માટે, પણ આપ છનન હરો નો છોકરા તો આજ ભરી જાવો તો કાલે ખીચન થશે’ તેણે ટોપ પોતાના હાથમાં લીધો પણ તેણે દરેકે દરેક પોતેમનારને એ પાણી તરફ તાકી રહેલો દીડો. એટલે તેણે પાણી થીમા વગર જ ટોપ પાછો આપી દીધો, અને તે આપનારાઓને કાળાસી દેતો બોલ્યો, ‘જો હું એકરો પીઉ તો તમારાં સૌના મન દુખાય’ આ અવધ અને ઉદાગતા જોઈને ગ્રામીઓ મિષ્ટાંશો જુરમાઓ આપી ગયા તેઓ ઉમમથી બોલ્યા ‘આતો આગળ આપણી કુચનો વેગ વધારીએ આપ જ્યાં મુખી અમારા નેતા છો ત્યાં મુખી થાક મેલો થાય છે કે, તરસ કેવી, પાણે છે કે મૃત્યુ પણ શી ચીજ છે તે અમે જાણતા નથી’ અને તેઓએ થોડાં મારી મુક્યા.

સૌનો ઉમમ સંજો જ હતો, આ નામની ગ્રામીઓ પ્રાણ આપવા તત્પર હતાં તે પણ એતેકાડરે આખરે દુસ્મનોને પકડી પાળા ત્યારે તેની સાથે માત્ર આક ધોડેસનારો હતા તેઓ એકદમ છાનણીમાં ધસ્યા સોનુરુચ આગળનાં વેરાયેલું કંઈ બેગ છોકરાના બરેલા મેલો ચાલવા માડતા હતા પણ તેમને હાંકનારા કોઈ ન હોવાથી આડા અવગળા જતા હતા આ સિર્ય અન્યવસ્થામાં થઈને એતેકાડર અને તેના સાથીઓ મૈથી આગળના રથો તન્દાધસ્યા. ત્યાં તેમણે થણી શોધ કર્યા પછી ડરાયસનો નય અને તેમાં અનેક બાનાઓથી ધવાયેલો. અને પ્રાણ તજી દેવાની અણી ઉપર પડેલો ડરાયસ પોતો દીડો ડરાયસે તેમને જોઈને, પાણી માણુ અને પોલીસ્ટ્રેડસ નામના એક મેકિડેનિયને આણી આપ્યું તેને તે કહેતા લાગ્યો, ‘ભાઈ મહારા કમનસીબમાં હવે કંઈ બાકી ન રહી. આ તારી, બવાઈનો બદલો આપના, મહારી પામે કંઈ જ નથી. પણ બેચક એતેકાડર તને થોડા ધનમાં આપશે, એતેકાડરે મહારી મા, મહારી રાણી, અને મહારા બાતમી તરફ જ ઉદારતા મતાની છે. તેનો બદલો તેને દેવો આપશે મહારા. ઉપર તેનો મોટો ઉપમાર થયો છે તેને કહેજો-માન, તારો હાથ, આ મહારો જમણો હાથ તને આપુછું, તે તેનેજ આપુછું તે તેને કહેજો.’ આમ બોલતા બોલતા તેના છનન છડી ગયો એતેકાડર, આબો ત્યારે ડરાયસને મરી, ગયેલો કોઈ તેને બહુ ખેદ થયો, અને તેના સંજને તેણે પોતાના જ બાથી જ દાણુ.

થોડી વાર, પછી, જ્યારે બેરસસ પમડયો ત્યારે તેણે તેના રાજાને હાથમાં આ ન માણે સળ દરી બે સ્ત્રી સીધા ઝાડને વાળ્યા અને દરેક સાથે તેનો એક પગ બાંધ્યો પછી ઝડોને છોડી દીધા એટલે તે પાછા સીધા થઈ ગયા અને બેરસસનું શરીર તેમના આંધથી ચીરાઈ ગયું.

ડરાયસના સંજને તેણે મુગધ દ્રવ્યો ભરી ધસાનકારથી ચણુગારી અત્યંત ક્રોધ સીધે તેની મા પાસે મોકલ્યું અને તેના બાઈને તેણે પોતાના મિત્રમહલમાં દાખલ કર્યો.

પછી પોતાના લશ્કરમાંની વીજેલી પથ્થરો સાથે તે હિંદનિવા પ્રાંતમાં પેડા. ત્યાં તેણે કાસ્પિયન સમુદ્ર નેચે, જે તેણે કાળાસમુદ્રના જેટલો જ મોટો ધાર્યો. તેનું પાણી કાળાસમુદ્રના પાણી કરતાં ઝોણું ખાંડ જણાયું. એ સમુદ્રની આકૃતિ વિષે કંઈ ચોક્કસ માહિતી મેળવી શકેલો નહીં, પણ તેણે કલ્પના કરી કે એ મીઝોટિસ (એઝોપ) સમુદ્ર સાથે સંધાયેલો હશે. પણ પ્રાચીન જ્યોત્સનાઓએ એ સમુદ્ર વિષે વિશેષ માહિતી હતી કેમકે એલેક્ઝાંડરની યદ્દાઇની તારીખથી ઘણા વર્ષ પહેલાં તેઓ લખી ગયા છે કે મુખ્ય (જૂનમુખ) સમુદ્રમાંથી ચાર સમુદ્રો પૃથ્વીમાં વિસ્તરે છે, અને તેમાં સૌથી ઉત્તરે આવેલો હિંદનિયન (કાસ્પિયન) સમુદ્રને ફુનામે ઝોળખાય છે. આ પ્રાંતમાં જંગલીઓ એકદમ એક ટુકડી ઉપર ધસી આવ્યા અને તેમના હવાલામાં જ્યુસિફેલસ હતો તેને લઇ ગયા. એલેક્ઝાંડર ઘણો શુરસે થયો અને તેણે એક નકીલ મોકલી તેમને ધમકી આપી કે જે તેઓ ઘોડો પાછો નહીં આપે તો તેમની વસ્તીનો સમૂહો નાશ કરવામાં આવશે. પણ જ્યારે તેઓ જ્યુસિફેલસને પાછો લાવ્યા અને તેની સાથે પોતાનાં નગરો પણ એલેક્ઝાંડરને અર્પણ કરવા લાગ્યા ત્યારે તે તેમની સાથે બહુ ઉદારતાથી વર્ત્યો, અને ઘોડાના છુટકારાની કિંમત તરીકે તેમને મોટી રકમ પણ આપી.

આ પ્રાંતમાંથી તે પાર્થિઆમાં ગયો. અહીં કંઈ લડાઈનું કામકાજ ન હોવાથી, તેણે “જંગલી” રાજ્યોનો પોશાક પહેરવાનો અને દરબારમંડલ વગેરેમાં નમના રીતરીવાજ દાખલ કરવાનો આદેશ કર્યો. જુદી જુદી પ્રજાઓ તેમની વચ્ચેનો રીતભાતનો તફાવત ઓછો થતાં એકબીજા સાથે વધારે સહેલથી હળીમળી જાય છે, તે એ સારી પેઠે જણ્યો હતો; એટલે આ ઉપાડ કરવામાં તેનો હેતુ “જંગલીઓ”ને મેળવી લેવાનો અને સુધારવાનો હશે. અથવા કદાચ તેનો હેતુ મેકિડોનિયનોને એ પોશાક અને એ રીતભાતની ટેવ પાડી ધીમે ધીમે તેમને “જંગલીઓ”ની માફક રાજ્યને દેવના જેટલું માન આપતા કરી શકાશે કે કેમ તે વિષે પ્રયોગ કરી જોવાનો હોય. ધરાનીઓનો તમામ પોશાક તો તેને ઠીક ન લાગ્યો. તેમના પાવનખા અને લાંબી બાંહેવાળા ઝબ્બા અને સુગટ તેને છેક એડોળ અને વિદેશી લાગ્યા એટલે તેણે મેકિડોનિયન અને ધરાની પોશાકોનું મિશ્રણ કરી એકથી વધારે દબદબાવાળો લાગે અને બીજા જેટલો બધો ઠાઠમાકવાળો ન લાગે એવો પોશાક નક્કી કર્યો. પ્રથમ તે ખાનગીમાં જ કે “જંગલીઓ”ની સુલાકાત વખતે જ એ પહેરતો. પણ યોગ્ય વખતમાં તે જાહેર દરબારોમાં અને બહાર જવા આવવામાં પણ એ પહેરવા લાગ્યો. મેકિડોનિયનો આ જોઈને ખિન્ન થયા. પણ તેને માટે તેઓને એટલું બધું માન હતું અને તેના માઠા શુરો વિષે તેમને એટલો વિશ્વાસ હતો કે આવી હલકી બાબતમાં તેનું મનસ્વીપણું તેમણે વધારે મન ઉપર લીધું નહીં વળી તેનો કોર્તિલોબ અને તેનું સાહસ એવાં એવાં કાયમ હતાં એ જ અરસામાં તેને યગમાં એક તીર વાગ્યો હતો અને તેની તેના નજાનાં હાડકામાંથી કેટલીક કરચો કહાડવી પડી હતી. તે પછી વળી તેની બોચી ઉપર એક પથરો પડ્યો તેથી તેની આંખે કેટલાક વખત સુધી અધારા રહ્યાં. અને તે અતિસારથી હેરાન હતો તેવે વખતે પણ બાકસાર્ટિસ (સરદરિયા) નદી, જેને તે ટેનાઇસ (ડાન) ધારતો હતો, તે ઝોળગીને સીધિઅનોને એક યુદ્ધમાં તેણે હરાવ્યા અને સો ફેલોંગ સુધી તેમની પાછળ પડ્યો.

૬ ગ્રીક જ્યોત્સનાઓએ અને પ્યુટાઈને કાસ્પિયન સમુદ્ર વિષે બહુ ઘોડી માહિતી હતી.

ત્યાં આગળ તેને મળવા એમેઝોન સ્ત્રીઓની રાણી આની એમ ધણા ઇતિહાસકો લખે છે. પણ એ વાત કદિપત જણાવનારા ઇતિહાસકો એટલા જ વિશ્વસનીય છે અને તેમની સંખ્યા વધારે છે. અને એલેક્ઝાંડર પોતે એન્ટીપેટરને એક કાળમાં આ સમયની ખબર વિગત લખે છે. તેમાં જણાવે છે કે સ્ત્રીઓનોના રાજ્યએ પોતાની કુંવરી તેને પરણાવવા માગણી કરી, પણ એમેઝોનોની રાણી વિષે બિલકુલ લખતો નથી. વળી ધણા વર્ષો પછી એનિસીકાઇટસે પોતાના ઇતિહાસનું ચોથું પુસ્તક લાઇસિમેકસને વાંચી સંભળાવ્યું ત્યારે તેમાંની આ વાત સાંભળીને લાઇસિમેકસે મંદ હાસ્ય કરી પ્રશ્ન પૂછ્યો, “હું તે વખતે ક્યાં હતો વાર ?” આપણે એ વાત માનીએ કે ન માનીએ તેથી આપણા એલેક્ઝાંડર વિષેના અભિપ્રાયમાં ભેદ પણ ફેર પડવાનો નથી.

દેશે જીતવા માટે હજી વધારે આગળ વધી લગભગ કુચ ઘેરા વગેરેના થાક અને બચ બહારી ભેવા એ મેકિડોનિયનોમાંના ધણા ખરાને પસંદ નહોં પડે એવી તેને ધારતી હોવાથી તેણે હિર્કેનિયામાં માત્ર વીણેલા વીણ હજાર પાયદલ સિપાહ અને ત્રણ હજાર થોડેસવાર સીધા અને બાકીના જાવણીમાં પાછળ રાખ્યા. તેઓને આ પ્રસંગે તેણે બોલણું કર્યું તેનો સાર નીચે પ્રમાણે હતો:—“હજી સુધી ‘લગ્નશ્રીઓ’ એ આપણને, માણસ સ્વપ્નમાં કંઇ નવી વસ્તુ જીવે, તે પ્રમાણે દીક્ષા છે. હવે તમે પાછા ફરશો તો એ તમારા સ્વપ્ન જેવા અનુભવથી બચ પામી જામી. ઉડેશો એશિયાખંડ તંમને સાંદસ વગરનાં અને બાલકા ગણી અવગણ્યો અને તમારા ઉપર મૂકી પડશે. આમાં કંઇ શક સમજશો નહોં; છતાં પંથુ જેઓને હવે પાછા ઘેર જવાની જાણમાં હશે તેમને તેમ ફરવા મ્હારી રેળ કાઢેવો સાક્ષી છે કે હું તમારો રાજા તમારે માટે આખી દુનિયા જીતવાનાં ઉદ્યમમાં છું. 1-દરમિયાન તમે મને હોડી જાઓ છો; પણ મ્હારા ભાગ્યને અનુસંગનારા મ્હારા ભક્ષા શાહારા અને બહાલા મત્રો માત્ર મ્હારી સાથે આવવા તત્પર છે.” એન્ટિપેટરને તેણે આ સંભળી હકીકત જણાવી તેમાં લગભગ સખ્દે સખ્દ આ પ્રમાણે જ લખ્યું, અને ઉમેર્યું : “હું બોલી રહ્યા કે તુરત તેઓ પોદાર કરી ઉડ્યા, ‘અમને’ આપને. દુનિયામાં જ્યાં પણ જવા હોય ત્યાં લઇ જાઓ. અમે આવીશું.” એ મુજબ તેણે આ બંદોબસ્ત સિવાડેલું વલણુ કસી નેહું. અને એ લોકોએ હા કહી એટલે બાકીનું લશ્કર પંથુ એની મેજે આગળ વધવા તૈયાર થયું.

આ પછી તે એશિયાના રીતરીવાજો વધારે વધારે સ્વીકારતો ગયો અને ‘લગ્નશ્રીઓ’ પાસે ફેરલાક મેકિડોનિયન રીતરીવાજોનો પણ સ્વીકાર કરાવતો ગયો. તે ધારતો કે આ પ્રમાણે રીતરીવાજમાં સમાનતા આવતાં એ જન્મે પ્રજાઓનો સંયોગ સહેલાઈથી થશે અને તેથી એની પોતાની ગેરહાજરીમાં પણ એનો અમલ સ્થિર રહેશે. એ જ ઉદેશથી તેણે વીણ હજાર ‘લગ્નશ્રી’ છોડ્યાઓ પસંદ કરી તેમને માટે ઓક વિધાઓ તેમ જ મેકિડોનિયન લશ્કરી ક્વાર્ટર શીખવવા શિક્ષકો નીમ્યા. તે રાસ્ટ્રાનાને પરણ્યો તે તો દેવળ પ્રેમને લીધે. તેણીને એક જ્યાસત દરમિયાન જોઈ ત્યારથી જ તેના રૂપ ગુણથી એ વશ થઇ ગયો. આવા લક્ષથી પણ ધરાનીઓ અને મેકિડોનિયનોના બિજાભાવ ધરવા પામે એ દેખાતું છે અને વળી ધરાનીઓમાં તેના ઉપર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો; તથા તેનો પ્રથમ જોઇ તેમને આનંદ થયો. એલેક્ઝાંડરનું સ્ત્રીઓ તરફ કેટલું ઓછું વલણ હતું તે

તેઓ જાણતા હતા; એટલે માત્ર રોકાના તરફ તેને પ્રેમના આવેશનો અનુભવ થયો તે છતાં પણ તેને પોતાની કરતાં પહેલાં તેણે લગ્ન સંબંધ બાંધવો હિચિત ધાર્યો એથી તે-
ઓને બહુ સારું લાગ્યું.

તેના મિત્રોમાં તેનો પ્રેમ હિપ્પોસ્ટ્રિઅન અને કેટિરસ ઉપર સૌથી વધારે હતો. હિપ્પો-
સ્ટ્રિઅનને ધરાની પોશાક અને ધરાની રીતભાત પસંદ આવ્યાં. કેટિરસ પોતાના અસહ
વેશને વળગી રહ્યો. એટલે એલેક્ઝાંડર ધરાનીઓ સાથે, કામ હોય તોવા પ્રસંગોમાં, હિપ્પો-
સ્ટ્રિઅનને ઉપયોગમાં લેતો અને મેકિડોનિયનો સાથે કામ હોય ત્યારે કેટિરસને આગળ
કરતો. એકને તે સ્થાનો વધારે; બીજાને તે ગણતો વધારે, તે માનતો હતો અને ઘણીવાર
કહેતો પણ હતો કે હિપ્પોસ્ટ્રિઅન એલેક્ઝાંડર ખુદને ચાહે છે અને કેટિરસ એલેક્ઝાંડર
રાજાને ચાહે છે. આથી એ બેમાં પરસ્પર દ્રેષ થયો, જે પ્રસંગોપાત્ત બહાર પણ નીકળી
આવતો. એક દિવસ હિંદુસ્તાનમાં, તેઓ સામસામી તરવાર ખેંચી લડવા લાગ્યા; અને
દરેકના મિત્રો લડાઈમાં સામેલ થયા જતા હતા ત્યાં એલેક્ઝાંડર વચ્ચે પડ્યો. હિપ્પોસ્ટ્રિઅનને
તેણે પ્રસિદ્ધ ઠપકો આપ્યો. “તું કેવો ગાંડો અને અર્પણ માણસ છે? તને એટલી સરત
નથી રહેતી કે આ લોક તને જે કંઈ ગણે છે તે માત્ર સ્થૂર તારા ઉપર કૃપા છે તેને
લીધે છે.” કેટિરસને પણ તેણે ખાનગીમાં સખ ઠપકો આપ્યો અને બંનેને પાછા મેળવી
તથા તેમની વચ્ચે સલાહ કરીને બોલ્યો: “તમારા બે ઉપર મને જે હેતુ છે તેટલું દુનિ-
યામાં બીજા કોઈ ઉપર નથી, પરંતુ જો તમે ફરીથી લડશો તો હું તમને બંનેને મોતની,
સજા ફરમાવીશ અને તે નહીં તો તમારામાંથી જેણે લડાઈ આરંભી હશે તેને તો જરૂર
જ એ શિક્ષા કરીશ.” આથી તેઓ ઉપર એવી અસર થઈ કહેવાય છે કે પછી તેઓએ
પોતાનો પરસ્પર વિરોધ મજાકમાં પણ પ્રકટ કર્યો નહીં.

મેકિડોનિયનોમાં પાર્થિનિઓ-પુત્ર ફાઇલોટસને બહુ માન આપવામાં આવતું; કેમકે
તે સરદાર તરીકે શરૂ અને નિઃતર પરિશ્રમ સેનારો હતો અને ઉદારતા તથા મિત્ર
સ્નેહમાં માત્ર એલેક્ઝાંડરથી ઉતરતો હતો. કહે છે કે એક દિવસ તેના એક મિત્રે ઠઈ
રક્તમાં માગી અને તેણે તે આપવા હુકમ કર્યો ત્યારે તેના કારભારીએ જણાવ્યું કે એટલી
રક્ત સ્ત્રીકમાં ન હતી. “તો” ફાઇલોટસે કહ્યું, “કંઈ પણ દરદાગીનો વેચીને આણો.”
પણ એનામાં કેટલીક મોટી ખોડ હતી. પોશાકમાં અને ખાનપાનાદિમાં તે રાજા ન હોય
તેને ન જાણે એટલે બધો દોરદમામ સખતો. વળી કુદરતે તેના દેખાવ, બોલચાલ કે
રીતભાતમાં મુદ્દતા કે મધુરતા જણાય એવી બાંધીસો બિવકુલ કરી ન હતી. એટલે, તેનું
વધારે પડતું ગૌરવ ગર્વમાં ખપતું અને તેની ઉદારતા ઉગાડપણું ગણાતી, તથા તે
લોકોના ધિક્કાર અને અશિશ્વાસનું પાત્ર બનતો પાર્થિનિઓને પણ તેને શીખામણ આપવા
શરૂ પડેલી કે “પુત્ર! બહુ મોટું માણસ થઈ જવામાં હીતલાભ નથી. ઘણા પ્રપતથી
એલેક્ઝાંડર આગળ તેની વિરૂદ્ધ અનેક વાતો કરવામાં આવતી. ઇસ્સસની લડાઈ પછી
બ્યારે ડમારકસની સમૃદ્ધિ લૂટાઈ ત્યારે પિટનાવાસી એન્ટિગની નામની એક મુદર ગુલામડી
ફાઇલોટસના બાગમાં આવી. બુવાન સિપાહી બાપડાની રીત મુજબ રાતે દારૂ ઠાંસીને
તેની માથે વાગવોદમા ફાઇલોટસ ગમે તેમ બકવા લાગ્યો, અને ઘણી અનિચારી વાતો
લવંતો ગયો. તેના કહેવા મુજબ લડાઈનાં તમામ પરાક્રમેનું માન તેને અને તેના પિતાને

જ ઘટતું હતું. “એલેક્ઝાંડર તો એક હોકરા માત્ર હતો, અને તેને વિજેતાની કીર્તિ અપાવનારા ખરેખર તો તે અને તેનો પિતા હતા.” એન્ટિગનીએ આ વાતો ખાનગીમાં તેની પીછાનના કાઢીને કહી. તેણે ત્રણી ખીજા કાઢીને કહી. અને એમ કહ્યાપછી એ વાતો કેટિસ સુધી પહોંચી. તેણે એન્ટિગનીને એલેક્ઝાંડર રૂબરૂ કરી. એલેક્ઝાંડરે સર્વ અયક્ષતિ સાંભળ્યા પછી તેણીને હુકમ કર્યો કે હવે પછી શાહસોટસ જે જે બોલે તે તેણીએ પોતાને કહી જવું. ફાઇસોટસને આ કથી ખબર પડી નહીં, અને તેનો સવારો અટક્યો નહીં. દેવધુદિથી કે કેવળ મદને લીધે તે એલેક્ઝાંડર વિષે ઘણું ઓગમ્ય બોલતો ગયો. એલેક્ઝાંડરે તે જરેજર જાણ્યું, પણ સર્વ ગુપ્ત રાખ્યું, અને પોને ભિતકુપ ક્રોધ જણાવ્યો નહીં. પાર્થિનિઓની વફાદારીને લીધે કે એ કુટુંબની મેકિડોનિયન સરકારમાં મોટી લાગવગ અને સત્તાને લીધે ખમઆઈને તેણે મર્વ મનમાં જ રાખ્યું.

પણ આ અરસામાં ડિમ્નસ નામના એક મેકિડોનિયને એલેક્ઝાંડરનો પ્રાણ લેવા મનસૂએ કર્યો અને નાઇકોમેકમ નામના એક કિસોર ઉપર તેનો પ્યાર હતો તેને એ વાત કરી તથા પોતાની સાથે મામેલ થવા તેને ઉરકેવ્યો. નાઇકોમેકસે એ વાત પોતાના બાઈને કરી, જે એકદમ શાહસોટસ પાસે ગયો અને તેને વિનંતિ કરી કે “કાંઈ મોટા અગત્યના કામ માટે તેને અને તેના બાઈને એલેક્ઝાંડર પાસે જવાની જરૂર છે માટે તેણે તેમને રાત્રની સુઠાકાત કરાવવી.” ફાઇસોટસે કાણ જાણે શા કારણથી ના કહી. અને રાત્ર ખીજા મોટા કામોમાં ગુંથાયો છે એવું કારણ આપી તેમને અંદર આવવા ન દીધા. એ બે બાઈઓએ ખીજા વાર વિનંતિ કરી અને ફાઇસોટસે તેમને ખીજા વાર ના પાડી. તેમને ફાઇસોટસ ઉપર શક આપ્યો, અને તેઓએ મેગ્રાનને એજ વિનંતિ કરી; તેણે તેમને તુરત રાત્ર સાથે મેગ્રાના અને તેઓએ તેને પ્રથમ ડિમ્નસના રાજકોલી મનસૂયાની વાત કરી, અને પછી ફાઇસોટસે તેમને બે જુદેજુદે વખતે તેની પાસે આવવા ન દીધા તે ઉપરથી તેમને એના ઉપર પણ શક જાય છે એમ કહ્યું.

ફાઇસોટસની આ ગફલનથી એલેક્ઝાંડર ગુસ્સે થયો અને ડિમ્નમને પકડવા જે માણસને મોકલ્યો તેણે, તે સામે યથ્ હથિયાર વાપરવા લાગ્યો તેથી, તેને મારી નાખ્યો. એટલે તેના કાણુ કાણુ મગતિયા હતા એ જાણવું અશક. યથ્ પડ્યું, અને એલેક્ઝાંડર ચિંતાગુર થયો. ફાઇસોટસના હુકમનોએ આ તક માધી અને તેઓ રાત્ર આગળ તેની નિંદા કરવા લાગ્યા અને તેને કહેવા લાગ્યા કે ડિમ્નસ જેવો હવડો માણસ આવું ગંભીર કૃત્ય કરવા પોતાની મેળે જાની ચવાવે એમ તે માનતો હોય તો તે જનરી જૂથ થાય ખાય છે. “બેચક” તેઓ કહેવા લાગ્યા, “એ કોઇ વધારે મોટી પદવીના માણસનો ઉરકેરો હોવો જોઇએ. અને આ કાવત્રાનાં મૂલ શોધી તે ગુપ્ત રાખવાને જોએ. એથી વધારે મથ્યા હોય તેમને પકડવા જોઇએ” અને એલેક્ઝાંડર આવી વાતો સાંભળતો ગયો અને બેઠાતો ગયો. તેમ તેમ ફાઇસોટસ સામે અનેક ખરાબોટાં તડોમતો આવવા લાગ્યાં. એલેક્ઝાંડરે તેને પકડાવ્યો અને મોટા અધિકારીઓની રૂબરૂમાં રીજાવ્યો. એલેક્ઝાંડર પોને તે સ્થલે શાહસોટસની જુગાની સાંભળવા એક પડદા પાછળ ગુપ્ત રહ્યો. પણ જ્યારે તેણે ફાઇસોટસને જેદનાથી અત્યંત રોતો અને દિશીસ્ટિઅનને છેક નાહિંમનપણે વીનવતો જોયો

સારે કહે છે કે તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો, “ફાઇયોટસ, તું આવો બાપલો અને નમજો છે અને તોપણ તે આવ્યા અત્યંત બપ બરેલા અને સાહસના કામમાં ડંપલાવ્યું?”

ફાઇયોટસને દેહાંત શિક્ષા કરીને તુરત તેણે મીડિયામાં હુકમ મોકલ્યો કે પાર્માનિ-
ઓને મારી નાખવો. એ સરદાર દિલિપની ઘણી ખરી છતોમાં તેનો સાથી હતો અને રાજ્યના જૂના સ્તંભોમાં મુખ્ય હતો. એલેક્ઝાંડરને પોતાને ઓરિયા ઉપર ચઢાઈ કરવામાં એણે એકસે જ ઉત્તેજન આપેલું હતું. એ ચઢાઈમાં તેની સાથે તેના ત્રણ પુત્રો મેડિડો-
નિયન મૈન્યમાં આવ્યા હતા. તેમાંના બે એની નજર આગળ લડાઈમાં જ પડ્યા હતા. અને એનો પોતાનો ત્રીજાની સાથે આ પ્રમાણે અંત આવ્યો. આ બનાવોથી એલેક્ઝાંડરના મિત્રો તેનાથી દહેશત આઇ ગયા. એન્ટિપેટરને ખાસ ફાળ પડી. અને તેણે જરૂરને વખ-
તે ઉગરવાના ઉપાય તરીકે છટાલિઓને સાથે છપો સંધી કર્યો. છટાલિઓને પણ એલે-
ક્ઝાંડરથી ખ્ખીવાતું કારણ હતું. તેમણે ધનીએડી લોકના નગરને લૂટી લીધું હતું તે જ-
ણીને એલેક્ઝાંડર બોલ્યો હતો કે ધનીએડી લોકોએ પોતાનું વેર વાળવા તસ્દી ન લેવી,
કેમકે છટાલિઓને તે પોતે સળ કરશે.

આ પછી થોડા વખતમાં જ ક્સાઇટસ સંબંધી ખેદકારક બનાવ બન્યો જે તેની હકીકત માત્ર જ્ઞેઇએ તો ફાઇયોટમના બનાવ કરતાં ઘણો વધારે ત્રાસદાયક લાગે. પણ તેને લગતી તમામ વિગત વિષે વિચાર કરીએ તો તે એલેક્ઝાંડરના વિવેકપૂર્વક કરેલા કૃત્યને બદલે તેના કમનસીબને લીધે અતિપાનને વખતે ક્સાઇટસના દુર્દેવે તેને એલેક્ઝાંડરનો લેક્ઝાંડરને શીસનાં કંઈ ફલની દરિયા કાઢેથી ભેટ આવી. તે એટલાં સુંદર અને તાનં હતાં કે તે જ્ઞેવા અને પોતાના આશ્વર્ષમાં તથા આવામાં ભાગ લેવા તેણે ક્સાઇટસને પોતાવ્યો. ક્સાઇટસ તે ફાણે ઉપહાર અર્પણ કરતો હતો. પણ તે કામ પડતું મુશી તે તુરત આવ્યો. ઉપહાર માટે અભિષેકાદિથી જે બકરાં તૈયાર કરેલાં હતાં તેમાંનાં ત્રણ તેની પાછળ આવ્યાં. એલેક્ઝાંડરે આ જાણ્યું એટલે તેણે ભવિષ્યદષ્ટાઓને પૂછ્યું: તેમણે કહ્યું કે એ અપશુકન અત્યંત નહારે ગણાય. એલેક્ઝાંડરે તુરત હુકમ કર્યો કે ક્સાઇટસની સલામતી માટે ઉપહાર અર્પણ કરવા. અને આ માટે એક વિશેષ કારણ તેણે જણાવ્યું કે ત્રણ દિવસ ઉપર તેને એક વિચિત્ર અને ચિંતાકારક સ્વપ્ન આવ્યું હતું તેમાં તે ક્સાઇટસને શોકાતુર દેખાવમાં પાર્માનિઓના મરી ગયેલા પુત્રો પાસે ખેડેલા જ્ઞેવા હતા. પણ એ ઉપહાર સંપૂર્ણ કરતા પહેલાં ક્સાઇટસ રાજ સાથે બોજન લેવા ગયો, જેણે તે દિવસે કેસ્ટોર અને પોલક્સને ઉપહાર અર્પણ કર્યા હતા.

તેઓએ સારી પેઠે પાન કર્યું તે પછી મહલમાંના એક પ્રેનિકસ કે પાઈરીઓની બનાવેલી એક કવિતા ગાવા લાગ્યો, જેમાં થોડી મુદત ઉપર “જંગલીઓ” એ જે મે-
કિડોનિયન સરદારો હરાવ્યા હતા તેમનો ઉપહાસ કર્યો હતો. મહલમાંના વૃદ્ધોને આર્થ માહુ લાગ્યું અને તેમણે ગાનાર અને બનાવનાર બન્નેને નિંદા, પણ એલેક્ઝાંડર અને ખીમ જુવાન મહલને તેમાં ગમત પડી, અને તેમણે ગાનારને આગળ બોલી જવા કહ્યું.

† વેદના અગ્નિના જ્વા મીઠા ધર્મના જે રંગ.

કાષ્ટસે હાં ઉપરાંત પાન ક્યું હતું અને તે બોલકા તથા બંદી તપી નામ એવા હતા, તેનાથી એ કવિતા વધારે ખમાઈ નહીં. તે બોલી ઉઠ્યો: "મેકિડોનિયનો બંધે હાથો; તેમનું કમનસીનું પણ તેમની તેમના કુશળતા અને "બંગલીઓ" અને એવા તેમના કરતાં ઉત્તરતા માણસો હાંથી કરે એ સાદું નહીં." એલેક્ઝાંડરે જવાબ દીધો: "કાષ્ટસ, તમે તમારી અને તમારા પક્ષની જ વકીલાત કરો છો, એટલે હારનારની નામરદાઇને કમનસીનું નામ દીક આપો છો." કાષ્ટસને નામરદાઇ શબ્દ બહુ કડવો લાગ્યો. તે ઉભો થઇ ગયો અને બોલી ઉઠ્યો, "આ જોને તમે નામદાઇ કહો છો તેના વડે તમે દેવાંથી બીર, તમે બ્યુપિટરના પુત્ર, સ્પિઝીડિસની તરવારને પીડ બનાવતા હતા તે હાથે ઉગ્યા; તમે મોટા થયા છો, દ્વિધિ ગળને પોતાના બાપ ગણવામાં લીધું સમજો છો, અને બ્યુપિટર-એમનના પુત્ર કહેવડાવો છો; એ સર્વ આ મેકિડોનિયનોના, તેમણે ખમેલા જખમોના અને તેમણે વહેવડાવેલા લોહીના જ પ્રતાપ સમજજો." એલેક્ઝાંડર પણ તપી ગયો: "અરે નીચ," તે બોલ્યો, "બધી વખતે બધી જાતના માણસોના સાંભળતાં તું આમ જ બોલે છે કે; અને મેકિડોનિયનોને બંધ કરવા ઉરકેરે છે કે; અને સળમાંથી મુક્ત રહેવા ધારે છે કે ?" કાષ્ટસે કહ્યું, "હજી શી સજા બાકી રહી છે ? અમારા પરિશ્રમેના બંદો તો આજ ને કે અમારા રાજાની મુલાકાત માટે અમારે કાષ્ટ ધરાવેલા, વીનવવા પડે, અને મેકિડોનિયનોના વાંસામાં ધરાંની ફટકાઓથી લોહીની તંત્રો ઉડે. હર્તબાગ્ય અમારાં કે અમે આનું આનું જોવા જવતા રહ્યાં." કાષ્ટસે આ પ્રમાણે જોને બંધાયું લવતો હતો અને એલેક્ઝાંડર પણ વચને વચને એવા જ તીક્ષ્ણ જવાબ દેતો હતો, તે દરમિયાન મહાશબ્દના ટુકો વચ્ચે પડ્યા અને મેલિસો ક્રિસ્ટીનલ હાજરવા મથ્યા. એલેક્ઝાંડર ત્યાં બે થીક હાજર હતા તેમને પૂછવા લાગ્યો, "થીક લોકોના મુલાકાતમાં તેમને આ મેકિડોનિયનો દેવોના મુલાકાતમાં બંગલી જનવર્સ જોવાં નથી લાગતા ?" કાષ્ટસે બોલ્યો અટક્યો નહીં અને એલેક્ઝાંડરને કહેવા લાગ્યો, "બોલો જે તમારે બોલવું હોય તે બધું અત્યારે જ બોલી નાખો. અમારા ઉત્તર તમારાથી સંખ્યાતા ન હોય તો સ્વતંત્ર અને ખરેખર સ્પષ્ટ કહે એવાને મોજાન માટે શા માટે બોમત્રો છો ? "બંગલીઓ" અને મુલાકાત અને એવાઓની સાથે જ રાત દિવસ ગાળો, કે તેઓ તમારા ધરાંની કેમરપંડાને અને તમારા સરેદ જોખાને આંખો મીંચી સાર્થિંગ પ્રણામ કરશે." એલેક્ઝાંડરની સદનશક્તિ આવી રહી, અને તેણે તેને એક સેબ-ફલો મોઢું, તથા પોતાની સરવાર જેવા આર્મરોનું મોઢું, પણ તેના રક્ષકોમાં એક પ્રધ-મથી જ સર્વવં વર્તી તે સંતોડી દીધી હતી. બધું મહલ એની આસપાસ વીટાઇ વળ્યું અને એને શાંત પડવા વીનવવા લાગ્યું. તેમનો પ્રેયસ નિષ્ફળ ગયો. એલેક્ઝાંડર તેમને હસ્તેથી મુક્તિ; ધરોચરો અને તેણે મેકિડોનિયન બોલીમાં પોતાની રક્ષક-દુકડીને યુમ પાડી. બે બોલીમાં આ પ્રમાણે હુકમ તે બેહદ તપી ગયો હોય ત્યારે જ આપતો; વળી તેણે રણુતરી વગાડવા હુકમ કર્યો, અને તે સિપાહે તેના, તક્ષણ અમસ ન કર્યો તે મરિનોણે તેને મુક્તિ મારી દીધી; પાછળથી એ સિપાહને તે હુકમ ન માર્નવા માટે બહુ સાજાથી ભળા, કારણ કે બે રણુતરી વાગી હોય તો આખી સેના ખગમગા ઉઠત.

કાષ્ટસ નમી જવા સાદું ના કહેતો હતો એટલે તેના મિત્રોએ ધણી મુશીબતે

તેને ઝોરડા ખ્હાર કહાડ્યો. પણ તે, પાછો તુરત ખીજ આરણ્યા આગળ, આવી ઉભો અને યુરિપિડિસના એન્ડ્રોમેડા નાટકમાંથી અત્યત ઉદ્ધતપણે બોલવા લાગ્યો :

“ શું આ તમારી રીત ? શું આ ગ્રીસના સુબંટો સહે ?
શું હંભરોના એકઠા શ્રમથી વિજય જે સોંપડે,
‘તે વિજય કરી કીર્તિ, તેનાં ફલ બધાં, સેનીપતિ’
—ના એકના શું ગણે, શું નહિ અન્યની એમાં રતિ ?
ને આ તમારાં નગર રાજ્યો, જુઓ તેનાં અંગ્રણી
અક્કડ બની ફરતા, સમોવંડ કોષ્ટને ગણતી નહીં;
શો માલ એ મોટા વિષે ? શી ન્યૂનતા સૌ અન્યમાં !
દે એક માત્ર પ્રહારની હિંમત ન શું એ કોષ્ટમાં ?”

એટલે એલેક્ઝાંડરે પોતાના રક્ષકોમાંથી એકનો બાલો ઝુંટવી લીધો અને ક્લાઇટસ બોલતો બોલતો આરણ્યાનો પડદો ખસેડી અદર આવવા જતો હતો તેની સામે ધસી જઈ તેને બાલાથી વીધી નાખ્યો; ક્લાઇટસ તક્ષણ જમીન ઉપર તૂટી પડ્યો અને એક ડસકા સાથે મરણ પામ્યો.

એલેક્ઝાંડર પણ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. તેનો કોપ શમી ગયો. તેને બાન પ્રાપ્ત્ય અને તેના મિત્રોને જ્યાંના ત્યાં દિડ મૂક બની ઉભેલા જોઈ તેણે ક્લાઇટસના શરીરમાંથી બાલો ખેંચી લીધો અને તે પોતાની જ ડોક સામે ઉગામ્યો. પણ તેના રક્ષકો એકાએક ધસી આવ્યા, અને તેના હાથ કબજ કરી લઈ તેને પરાણે તેના ખાનગી ઝોરડામાં ખેંચી ગયા. તે રાત અને પછીનો આખો દિવસ એલેક્ઝાંડરે અવલુંનીય વેદનામાં ગાંઠમાં આસુ ધુટ્યાં અને અવાજ એસી ગયો. તો પણ તેના શોક જોઈ પડ્યો નહીં અને રહીરહીને હુસકાં આપતા જ ગયા. આ એકાંત અને નિઃશબ્દ ઉદ્દેગથી તેના મિત્રો ભય પામ્યા; તેઓ પરાણે તેના ઝોરડામાં ગયા અને તેને દિલાસો દેવા લાગ્યા. તેણે કોઈનું ન સાંભળ્યું. છોટા એરિસ્ટોન્ડરે તેના સ્વપ્નની અને ‘બોબન’ ખેડકાં થયેલાં અપશકુનની વાત સંભારી, અને તે કહેવા લાગ્યો કે એ સર્વ મોઘરી (માર્મ) દેવીઓના પ્રભાવથી થયું, કોનો દોષ, અને કોઈ શું કરે! આથી એને જરા દીસામો મળતો જણાયો. એટલે ફિલસુફ કેલિસ્થનીસ જે એરિસ્ટોટલનો સખથી હતો તેને અને એલ્કીરા વાસી ફિલસુફ એનેકમાર્કસને અદર બોલવવામાં આવ્યા. કેલિસ્થનીસ સ્નેહ અને મેરમાયથી બોલવા લાગ્યો અને તેનો ધા ન ખટકે એમ તેને શાંત પાડવા લાગ્યો. પણ એને-ક્સાર્કસ ફિલસુફીમાં પોતાને જ રસ્તે જનારો હતો અને ખીજ ફિલસુફોને તુચ્છ ગણતો હતો, તે ઝોરડામાં આપતા જ મોટેથી બોલવા લાગ્યો “આ શું જેના તરફ આખી પૃથ્વીના લોકામ્માં વિકાસી જોઈ રહ્યા છે તે એલેક્ઝાંડર આ આમ, જમીન ઉપર પડેશી” એક

1. નિનીટકમાં મેનીડેમસને વિધ્યુસ આ પ્રભાણે કહે છે. ક્લાઇટસ આં બની પ મિત્રો બોલી રહેલા હતાં તે ખેડકાં એલેક્ઝાંડરે તેને પૂતો ક્યે, પણ મદ અને મદમા ક્લાઇટસ પણ કટલો અધ બન્યો હતો અને તેનો અપશાધ કેટલો ગંભીર હતો તેનો પૂરો ખ્યાલ આવવા સારું વાંધી પ-ક્લિફે આપણી દશિત ધારી છે

શુભામની માથે કુસકાં બારતો, અને ન્યાયનો તથા લોકાપવાદનો બીરુ બની ગયેલો તે હોય! આવો મોટો વિજેતા તેને સામાન્ય અને તુચ્છ લોકમતની શુભામગેરિ કેવી! સદેવ દુકમ કરવા અને શાસન કરવું એ એનો હક નહીં તો એના વિજયેનું એને ફલ શું! એ જે કરે તે જ શુદ્ધ ન્યાય; એ જે બાંધે તે જ સદાચાર દુરચારનું ખરું ધોરણ.” અને એલેક્ઝાંડરને સંબોધીને તે બોલ્યો “ તમે જાણો જ છો ને કે જ્યુપિટરની એક બાજુએ યેમિસ અને બીજી બાજુએ ડાઇકી (ધર્મ અને ન્યાય) ઉભેલી હોય છે, અને તે ઉપરથી એ સાર લેવાનો છે કે સર્વોપરિ સત્તા જે કંઈ કરે તે સર્વ ન્યાય અને ધર્મ જ હોય ! ” આવા બાધજોથી તેણે રાજ્યનો શોક તો ચાંત પાડ્યો, પણ તેથી તે વધારે ગર્વિષ્ઠ અને અન્યાયી બન્યો. અને વળી એને કસાર્કસની વાણી તેને એટલી બધી રચી ગઈ કે કેસિરથનીસ, જે તેના સમ્પત ધોરણને લીધે પ્રથમથી જ એલેક્ઝાંડરને ગમતો ન હતો, તે હવે તેને કેવલ કડવો ચમ્પ પડ્યો.

એક દિવસ આ બે રિલસ્ટ્રેડ વચ્ચે બોજન સમયે ઋતુઓ વિષે અને રથલની હવા વિષે વિવાદ થયો. કેસિરથનીસ અને બીબ્બોનું મત એવું હતું કે એ દેશ ધીસધી વધારે ઠંડો અને તેનો શીયાળો વધારે સમ્પત હતો. એને કસાર્કસે એથી ઉલટું મત દર્શાવ્યું અને દલીલ કરતાં હશે બરાબર. ત્યારે કેસિરથનીસે તેને ટકોર કરી કહ્યું, “ બાઇ ધીસ કસાર્કસ અહીં ઠંડીનું જોર વધારે છે એ તમારે કણ્ઠ કરવું જ પડશે; કેમકે ત્યાં તો તમે માત્ર એક જોડું તેવું ‘ વચ્ચે ’ પ્હેરતાં અને અહીં બોજનમાં પણ એક ઉપર ‘ એક ’ વધુ સારા હંફાળા ઝબ્બા પ્હેરીને આવો છો. ” એને કસાર્કસને આ બહુ વસમું લાગ્યું.

કેસિરથનીસ એલેક્ઝાંડરના મંડલના સર્વે પ્રુથામતિઆ અને દાંભિક સોફિસ્ટ રિલસ્ટ્રેડને અપ્રિય હતો. અને એ સર્વે તેની વિશેષ અદેખાઇ એટલા માટે કરતા કે તેની બોલવાની છટાને લીધે બધા જીવાનો તેને માન આપતા અને તેના ગંભીર નિયમિત અને સંતોષી જીવનને લીધે જુદો પણ તેને મ્હાતા. તેના સર્વે વર્તન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાતું કે એલેક્ઝાંડર પાસે આવી રહેવામાં તેનો જે નિઃસ્વાર્થ અને ઉદાર હેતુ કહેવાતો હતો તેજ તેનો ખરો હેતુ હતો. તેનું જન્મસ્થલ આલિન્થસ હતું. ફિલેપે એ નગરનો નાશ કર્યો હતો; અને એલેક્ઝાંડર પાસે આવવામાં તેની આકાંક્ષા એ નગર તેના મૂલ્ય વતનીઓથી ફરી વસાવવાની હતી. તેની મોટી ખ્યાતિને લીધે ધણી તેની અદેખાઇ કરતા. અને તેના અતડાપણથી જોઓ તેનું છુટું મ્હાતા તેમને ફાટી જતું. રાજ્યનાં આમંત્રણ તે ધણીવાર સ્વીકારતો નહીં, અને જતો ત્યારે પણ સોજનમાં ધણીવાર ગંભીર સુદાધીઓ અને બોલના વગર બેસી રહેતો, એટલે બીબ્બોને લાગતું કે તેમની ચાલતી રીતભાત તેને પસંદ નહોતી પડતી. એકવાર એલેક્ઝાંડરે યુરિપિડિસનું વાક્ય તેને લગાડીને કહ્યું કે “ જે સોફિસ્ટ પોતાનું જ્ઞાન પોતાના દિત માટે વાપરી જાણુતો નથી તેને હું ધિક્કારું છું ” એક પ્રસંગે બોજનમાં ખ્યાલો જ્યારે એની પાસે આવ્યો ત્યારે શોએ એને મેડિડોનિયાની સ્તુતિમાં એક તત્કાલ રચેલું ભાવજી કરવા વિનંતિ કરી. તે એણે એની છટાથી કહ્યું કે તેને આ તે આખા મંડલે તેને તાલ્લીનાદ આપ્યો એટલું જ નહીં પણ તેઓ ઉઠી ઉઠીને તેને પોતાના હાર પ્હેરાવવા લાગ્યા. માત્ર એક એલેક્ઝાંડરે તેને યુરિપિડિસની પંક્તિ સંભારી આપી કે “ ઉત્તમ વસ્તુના યોગ્ય

વખાણ કરવાં એમાં શી યુરુદ્ધી ?” અને તેણે કહ્યું : “માટે તમારી વફાવતસહિતનો પ્રભાવ બરાબર બનાવવા દેને તમે મદદ મેકિડોનિયનોની ખાખીઓ વડે, અને તેમની એવી રીતે ટીકા કરો કે તેઓ પોતે પેનાના દોષ જોતાં શીયે અને બનિષ્પમાં મુકરે.” એકઠે કેમિસ્ટનીસે એ વિષય ઉપર બાધક કહ્યું અને મેકિડોનિયાની આમ-પાસનો પ્રદેશ દખાતા જવાનો આ બીજા દોષ વડે, તથા ગ્રીક સભ્યોના પરસ્પર દેવને આગળ કરી જણાવ્યું કે ફિલિપ એ કારણને લીધે જ પોતાનાં બધા અને સત્તા વધારી શકે છે એટલે ફિલિપે તેણે આ પત્રિકા લખાડી. ‘અંતર વિચારોમાં દુષ્ટ પણ જાંધુ પદ મેળવે.’” આ બાધક સાંભળીને જાં મેકિડોનિયનોને તેના ઉપર કાવમનો દેવ થયો; અને એલેક્ઝાંડરે કહ્યું “આ તમે તમારી વફાવતસહિત નહીં પણ તમારો અમાવ પ્રકટ કર્યો.” ફિલિપસ કહે છે કે કેમિસ્ટનીમ પેનાની માથે એક વાંચનાર નોકર રાખતો હતો તેણે પાછળથી આ સર્વે વિના એરિસ્ટોટલને કહેશે. તે ઉપર છે કે એલેક્ઝાંડરની પોતા તરફની અરીતિ વધતી જતી જોઈને તેના ભોજનોમાંથી જુદા પડતાં એ ત્રણ વાર તે હોમરની પ્રસિદ્ધ પંક્તિ બોલેશે “ન જોડ તુમ જોડ તે પણ થયો જ પેટ્રોકલસ.”†

એરિસ્ટોટલ કેમિસ્ટનીસ વિષે કહેતા તે યથાયોગ્ય હતું કે, “તેની બોલવાની છટા ધણી સારી છે, પણ તેનામાં વિવેક કે કુનેહ નથી. એક દિવસુદને ઘટે તેટલી દૃઢતાથી તેણે એલેક્ઝાંડરને સાધાંગ નમસ્કાર કરવાની ના પાડી એટલું જ નહીં પણ તે એકલો જાહેરમાં ધણી વાર એલેક્ઝાંડરની એવી ટીકાઓ કરતો કે જે ઘરડા અને ઉત્તમ પ્રતિજ્ઞાના મેકિડોનિયન સરદારો પણ માત્ર ખાનગીમાં કરવા હિંમત ધરના, આગર જો કે એ બાબનો વિષે તેમની લાગણી કંઈ જોઈ ન હતી એલેક્ઝાંડરના દરબારમાં સાધાંગ નમસ્કારની રીત દાખલ થતી અટકાવી એ તેણે ગ્રીક લોકોની તથા સાથે એલેક્ઝાંડરની મોટી સેવા બજાવી; એ રીત દાખલ થઈ હોત તો ગ્રીક લોકોને માથે મોટું કલંક એસત અને એલેક્ઝાંડરને માથે તેના પ્રવર્તાવનાર તરીકે એથી પણ વધારે મોટું એસત. પરંતુ તે પોતાનો સ્વાર્થ જોઈ એક કેમકે રાજ સાથે પણ તેની રીત સત્વની બનાવતાથી નહીં પણ તેનો અંકુશ બતાવીને કામ લેવાની હતી. કેરીસ જણાવે છે કે એક ભોજનમાં એણે બન્યું કે એલેક્ઝાંડર પોતે પીને પ્યાસે મંડલમાંના એકને આપતો. તે પ્યાસે લખ ઉભો થતો અને આરડામાં શુદ્ધવતાઓના સ્થલ તરફ મુખ કરી દારૂ પી જતો, સાધાંગ નમસ્કાર કરતો; આ તે પછી એલેક્ઝાંડર પાસે જઈ તેનું ચુંબન લેતો,‡ અને પાછો આવી પેતાને સ્થલે બેસતો. એક ધણી એક સૌ મેમાનોએ આ પ્રમાણે કહ્યું. પણ કેમિસ્ટનીસનો વારો આવ્યો ત્યારે તેણે સાધાંગ નમસ્કાર ન કર્યો, માત્ર ઉભા થઈ દારૂ પીધો અને એલેક્ઝાંડરનું ચુંબન લેતા ગયો. એલેક્ઝાંડર હેરીસ્ટિઅન સાથે વાતમાં હતો એટલે તેણે નમસ્કાર નથી કર્યો તે ન જાણ્યું પણ મંડલમાંના એક

† કિમિવ હિ મધુરાણાં મળ્લનં નાકૃતીનાં એવો આશય છે.

‡ ડાયનમા પણ આ પત્રિકા પૂર્વે કે ડી છે ત્યાં જોવું.

§ જોને એક વાર મરજું જ જો પેટ્રોકલસ પણ ગયો તો ઘું તે કાણ માત્ર.

§ રાજ કે ધરધણીનું આસન પણ આરડામાં શુદ્ધવતાઓ દોષ તે પાસે જ રાખવામાં આવતું એટલે આને સાધાંગ નમસ્કાર શુદ્ધવતાઓને કરીએ છીએ એલેક્ઝાંડરને નહીં એ માત્ર ખુશામતીઓએ જોડાનું શોધી કઢાડ્યું હતું.

ખોલી ઉઠ્યો: “એને સુંબન ન આપશો; એવો નમસ્કાર કયો નથી.” એલેક્ઝાંડરે સુંબન આપવા ના કહી એટલે કેલિસ્થનીસ પાછો ફરતાં મોટી બોલ્યો: “તો મ્હારે એક સુંબનની ખોટ.” એલેક્ઝાંડરનું મન એના ઉપરથી ઉતરી ગયું. અને એના ગેરલાભમાં જાય એવાં ખીજાં કારણો પણ બન્યાં. પ્રથમ તો, હેપીસ્ટાનની વાત સૌએ માની, કે કેલિસ્થનીસે તેને, ખીજાએ એલેક્ઝાંડરને જે પ્રમાણે નમસ્કાર કરે તે પ્રમાણે પોતે પણ કરવા, વચન આપ્યું હતું. છતાં તે એણે તોડ્યું. વળી લાઈસિમેકસ અને ખીજા તેની ઉપર આરોપ મુકવા લાગ્યા કે પોતે “એલેક્ઝાંડરની આપખુદીની સામે યવાની વાત તે સર્વજન દ્વારા દ્વારોને કહેતા હતા, અને આટલા બધામાં એ એક જ ખરો સતત પુરુષ હતો એમ ગણીને જુવાનોનાં ટોળોળાં તેની આમપાસ વીંટળાઈ રહેતાં.” પછી હર્મોલેઅસે એલેક્ઝાંડર સામે કાવતરું રચ્યું હતું તે પકડઈ ગયું ત્યારે કેલિસ્થનીસના દુસ્મનો કહેવા લાગ્યા કે હર્મોલેઅસે તેને સવાય કરેલો કે “દુનિયામાં સૌથી વધારે પ્રખ્યાત કેમ થાય ?” ત્યારે કેલિસ્થનીસે તેને જવાબ દીધેલો કે “જે સૌથી વધારે પ્રખ્યાત હોય તેને મારી નાખવાથી.” અને તેઓએ કહ્યું કે હર્મોલેઅસને ઉરકેરવા’ કેલિસ્થનીસે એમ પણ કહેલું કે “તેના સોનાના પલમથી ડરું નહીં, અને માદ રાખવું કે એ પણ ખીજા માણસોના જેવો જ મર્ત્ય છે તથા રોગ અને જખમોથી નિર્બલ થયેલો છે.” પણ હર્મોલેઅસ કે તેના કોઈપણ મળતિયાએ તેના ઉપર વીતાડવામાં આવેલી અસહ્ય વેદનાઓ દરમિયાન કેલિસ્થનીસનું નામ દીધું નહીં. વળી એલેક્ઝાંડરે પણ આ કાવતરાં વિષે એટલસ, કેટિરસ, અને એલ્કીટસને કાગળો લખ્યા. તેમાં સ્પષ્ટ લખ્યું કે “એ જુવાનોને રીખવામાં આવ્યા તે દરમિયાન પણ તેઓએ એમ જ કહ્યું કે એ કાવતરામાં ખીજું કોઈપણ સામેલ હતું નહીં. અને બધો દોષ તેમનો એકલાનો જ હતો.” તો પણ થોડા વખત પછી તેણે એન્ટિપેટરને કાગળ લખ્યો તેમાં લખ્યું કે કેલિસ્થનીસનો ગુનોહ પણ ખીજાઓના જેવો જ હતો. અને તેણે જણાવ્યું: “એ જુવાનોને મેડિડોનિયન સિપાહોએ પુથરા મારી મારીને મારી નાખ્યા. કેલિસ્થનીસને હું જાતે સજા કરીશ, એને જેઓએ અહીં મારી પાસે મોકલ્યો તેઓને પણ સજા કરીશ; અને જે રોહરોએ એ’ કાવતરાખોરોને આશ્રય આપ્યો તેમને પણ જુલોશ નહીં.” આ કામગામમાં એલેક્ઝાંડરનો એરિસ્ટોટલ ઉપરનો દ્રવ સ્પષ્ટ જણાય છે. કેલિસ્થનોમને એરિસ્ટોટલે ઉછેર્યો અને કેળવ્યો હતો તે એરિસ્ટોટલની બત્રીશ હીંગા ૧૧ પુ. હતો. કેલિસ્થનીસનું મોત કેવી રીતે થયું એ વિષે એ વાત ચાલે છે. કેટલાક કહે છે કે એલેક્ઝાંડરે તેને દેહાંત શિક્ષા કરી. ખીજા કહે છે કે તે મારો, પડ્યો અને બગીચાનામાં મરી ગયો કેમકે લખે છે કે તેને પકડ્યા પછી સાત માસ, કેદ રાખવામાં આવ્યો હતો, કેમકે એરિસ્ટોટલની સમક્ષ અને બરી નાજસમાં તેને ન્યાય આપવાને ઇનકાર હતો, પણ બગીચાનામાં તે અત્યંત જડો યજ્ઞ ગયો અને તેને કંઈ રોગ યજ્ઞ તેના શરીરમાં કોડ પડ્યા, તથા જખમો. એલેક્ઝાંડર હિંદુસ્તાનમાં ધાવલ થયો તે વખતે એ મરી ગયો. પણ આ સર્વ આપણે જે સમયનું વર્ણન કરીએ છીએ તે પછીથી જન્યું.

દરમિયાન એરિસ્ટોટલે એરિસ્ટોટલ, જેને મેડિડોનિયન રાજકુટુંબ સાથે વ્યક્તિય સંબંધ હતો, તે બહુ જલ્દ યજ્ઞ ગયો હતો તેપણ તેને એલેક્ઝાંડરને-મગવની ઇચ્છા યજ્ઞ.

તે દિવસે ઝાળંગી એલેક્ઝાન્ડરને મળવા આવ્યો, અને તેને જોડેને બોલ્યો: “તે શ્રીકૃષ્ણ ખરેખરા કમનસીબ કે નેજોની છંદગી એલેક્ઝાન્ડરને ડરાવસના તખ્ત ઉપર બેઠેલો. નેતા ખેલમાં પૂરી થઈ ગઈ.” પણ રાજાની મિત્રતાનો વપભોગ લેવા તે વધારે વખત જીવ્યો નહીં. ત્યાં આવ્યા પછી થોડા દિવસમાં માંદો પડી તે ત્યાં જ મરી ગયો. રાજાએ તેની ઉત્તરદિશા બેઠાદ દબાવવાથી કરી. તેની ચિનામરમ એક ચાર થોડા જોડેલા અને આત્યંત શણગારેલા રથમાં સચુદ્ર સુધી પહોંચાડવામાં આવી અને લસ્કરે તેના સ્મારક તરીકે માટીનો એંશી હાથ ઉઠ્યો અને ધણે લાંબો પેડોગો એક કીર્તિસ્તંભ રચ્યો.

એલેક્ઝાન્ડર હિંદુસ્તાન ઉપર મહાઘ કરવા નીકળ્યો ત્યારે તેણે તેના સિપાહો પાસે એટલી બધી માલમિકત જોઈ કે તેથી તેઓ કુચ કરવા માટે અચક્ત નીવડે. તેથી ને દિવસે સ્થવારમાં તેઓ નીકળવાના હતા તે વખતે બધાં ગાડાં તૈયાર થઈ ઉભાં એટલે તેણે પ્રથમ પોતાના અને પોતાના મિત્રોના સરસામાનને આગ લગાડી દીધી. અને પછી બીજાં સર્વ ગાડાંઓને બાળી મુકવાનો હુકમ કર્યો. એવો હુકમ કરવો કે કેમ તે નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી પડી હશે; તેના અમલ કરવામાં તો બિલકુલ મુશ્કેલી ન પડી. એથી થોડાક જ નારાજ થયા; ધણાખરા તો તેથી ઉલટા ખુશખુશ થઈ ગયા. સિપાહોમાંથી નેજોને જરૂરની વીજે પણ ખુટતી હતી તેઓને બીજાઓએ પૂરી પાડી, અને બાકીનું સર્વ તેઓએ બાળી મુક્યું. તેમની આવી વૃત્તિ જોઈને એલેક્ઝાન્ડરને પણ ઉમંગ આવ્યો. અને તે પોતાની યોજના પાર પાડવા માટે બેવડો આતુર થયો. અને હવે તે શુનાહગારને સજા કરવામાં પણ ધણે સખ્ત અને કઠણ બન્યો હતો. તેના મિત્રેન્ડર નામના એક મિત્ર પોતાના હવાસામાં સોંપેલા એક કિશ્તીમાં રહેવા ના કહી તે ઉપરથી તેણે તેને દેહાંત-શિક્ષા કરી; અને એસોડોટિસ નામના એક “જંગલી” એ તેની સામે બંડ કર્યું ત્યારે તેને તેણે પોતાને જ હાથે તીર મહાવી મારી નાખ્યો.

આ સમયે એક બકરીને બચ્ચું આવ્યું તેના માથા ઉપર એક (ધરાની) મુગટ હતો, જેના ઘાટ અને રંગમાં લેશ પણ ન્યુનતા ન હતી; અને બન્ને બાજુએ વૃષણ હતા. આ કુદરત વિરૂદ્ધ બનાવથી એલેક્ઝાન્ડર અમસ્તો અને અરિષ્ટનિવારણ માટે તેણે તેની સાથે મેગિસોનના ધર્મપ્રધારીઓ હતા તેમની પામે ક્રિવાઓ કરાવી. આ પ્રસંગે તેણે પોતાના મિત્રોને કહ્યું, “મને મૃત્યુનો બચ નથી પણ મહારા પછી દૈવચોગે સહનનત કોઈજિલકા નખુંસક માણસના હાથમાં બંધ તો તમારું શું થાય તેની મને ધાસ્તી લાગે છે.” પણ તે પછી થોડા દિવસમાં જ એક શુભ ચક્રન થયું, અને એલેક્ઝાન્ડરની હૃદયત જતી રહી. મહાઘ દરમિયાન એક સ્થળે એકમમ નદીને કાંઠે ઊવણી નાખતાં એલેક્ઝાન્ડરના તેણુ માટે ને સિપાહ બીજો કોંકરા ખડો બોલેનો હતો, તેને તેલનો ઝરો જડયો. એ તેલ, ઉપરનો મેલો અને ડહોળો ભાગ કરાડી નાખનાં સ્વચ્છ નીકળ્યું. અને ગંધ, સ્વાદ ઉજ્જવ-લતા, અને સર્વ ગુણોમાં જીતકલ (એકિવ) ના તેજ તેવું જ જણાયું. જો કે તે દેશમાં જીવ જોડો હતાં નહીં. કહે છે કે એકસસ નદીનું પાણી પણ તેથીજ છે, અને તેમાં ન્હાનારના સરીર યજ્ઞકર્તા અને લીસાં બને છે. આ બનાવ વિષે એલેક્ઝાન્ડર એન્ટિપેટરને લખતાં કહે છે કે “એથી મને ધણો દર્પ થયો. દેવોએ મારી છંદગીમાં મને ને ને શુભ ચક્રોની કૃપા કરી છે, તેમા આ ધણી મોટી ગણણ.” અનિવૃદ્ધતાઓએ કહ્યું કે

દેવોએ માણુમને તેલની બાંશીસ પરિશ્રમ પછી તાજ યવા માટે કરી છે, એટલે આ ચ-
માંદારને એવો અર્થ જણાય છે કે આ ચ્દગાઘ વિકટ અને અનેક પરિશ્રમોવાળી પણ
યથસ્વી નીવડશે.

બન્યું પણ તેમ જ. આ ચ્દગાઘમાં એલેક્ઝાંડર જે જે લગામઓ લટ્યો તેમાં તે
મોટા જોખમમાં આવી ગયો, અને તેને બારે જખમો થયા. પણ તેના લક્ષકરની જે
ખુવારી થઈ તે સુખ્યત્વે કરીને એ પ્રદેશની ખરાબ હવાને લીધે તથા ખાનપાનના
સાદિત્યની તગીને લીધે થઈ. એ પોને તો હમેશની માફક પ્રતિકૂલ દેવને તથા સર્વ
મુશ્કેલીઓને અને દુઃખનોને દૃઢતા અને હિંમતથી જીતવા તત્પર રહેતો. અને એમ જ
માનતો કે શુદ્ધ ચરાતન કસાથી હાનું નથી તેમ નામરંદાઇનો કસાથી બચાવ થતો નથી.
કહે છે કે મિસિમિટ્રીસ જ્યારે એક અંતર્વંત ઉઘા અને દુર્ગમ કિલ્લામાં બરાબ ખેડો અને
એલેક્ઝાંડરના સિપાહોમાં આવો કિલ્લો કેમ સર 'યંરો એવો સંયય જણાયો ત્યારે તેણે
ઓક્સિઆર્ટિસને સલાહ ક્યો કે સિસિમિટ્રીસ ચરો માણુંમ છે કે? ઓક્સીઆર્ટિસે અને
જ્યારે કહ્યું કે એ તો છેક લીયકારો છે ત્યારે એલેક્ઝાંડર તુરત બોલ્યો “આના માલેકમાં
દમ નથી તો આ કિલ્લામાં પણ નથી જ.” અને હુંડી મુદતમાં જ તેણે સિસિમિટ્રીસને
એવો ડરાંવી મુક્યો કે તે કિલ્લો વગર મુશીબતે તેના હાથમાં આવ્યો. એવા જ એક
ખીળ કિલ્લાના ઘેરામાં તેની ઉપર હલો કરનારા સિપાહોમાં એકનું નામ એલેક્ઝાંડર હતું.
તેને તેણે પોતાની પામે બોલાવીને કહ્યું “તારે ખાસ જવાંમર્દી બતાવવી પડશે, કેમકે
ત્હારી વર્તણૂક ત્હારા નામને ઘટે એવી જોઈએ.” એ હલ્લામાં તે સિપાહ પરાક્રમ કરીને
પડ્યો, ત્યારે એલેક્ઝાંડરને બહુ લાગ્યું. નિસ્સાના ઘેરામાં કોટની આગળ ઉડી નદી હતી
તેથી સિપાહો દરલો કરતાં ખમચાતા હતા; પણ એલેક્ઝાંડર બોલ્યો, “હું કેવો મૂર્ખ કે
તરતાં જ ન શીખ્યો?” અને પોતાની દાઝ હાથમાં લઈ નદીમાં ઝંપલાવવા જતો હતો,
એટલે સિપાહો તેને જોમ તેમ અટકાવી પૂરા જોરથી ધસ્યા. એ કિલ્લો સર થયો. ત્યાં તેણે
ઉપરા ઉપરી જે જે કિલ્લાઓ જીત્યા હતા તે આખા પ્રદેશના એલચીઓ તેની આજુ
સ્વીકારવા આવ્યા, ત્યારે આખું સૈન્ય થાક ખાતું હતું તથા રાત્રી ૫ સે તરેનાતમાં કોઈ જ
હાજર ન હતું, અને તેણે પોતાનું બખ્તર પણ કિતાવું ન હતું. એ જોઈને તેઓ આશ્ચર્ય
પામ્યા અને કેટલીક વાર લાગ્યા પછી એને એસવા માટે જ્યારે આમન આપ્યું ત્યારે તેણે
તેના ઉપર તેમનામાં જે સૈથી વધારે જુદ હતો તેને આમદ કરી બેસાડ્યો તેથી યજ્ઞ
તેઓ વિરોધ આશ્ચર્ય પામ્યા. એ જુદ એલચી તેની સંજવતા અને મોટા મનથી હજુ થઈ
ગયો અને તેણે પૂછ્યું “આપની મિત્રતાને લાગક થવા આમાર રહેણીઓએ શું કર્યું?”
એલેક્ઝાંડરે જવાબ દીધો: “તમને તેઓએ પોતાના સગા બનાવવા, અને તેમની વધારી
કાયમ રહે તેના બહાના તરીકે પોતાના સો શ્રેષ્ઠ પુરુષો ત્હારી પામે મોકલી દેરા.” તે
એલચી રિમત કરી બોલ્યા, “એટલું એટલું બદલે અધમ માણુસોને સ્વીકારો તો તો
ત્હારી સલાહિરિ નિર્ધીને ચાલે.”

દિંદુસ્તાનના ટકિસલીસ* રાજાનો મુલક હજમના જોટલો મોટો ગણાતો હતો. તે

* દિંદુસ્તાન એટલે સર્વેસ ઉત્તર સિંદ.

એન્ડ્રો. ૧૨૭. ઓક લેખકો, એ નામ ચ્દગાઘ ચાલને આપે છે. ચ્દગાઘે. ૬. ૪. ૨૨૧ થી ૨૨૨

ખટુ રસાળ હતો, વગડાથી ભરપૂર હતો, અને તેમાં ઉત્તમ ફલો થતાં હતાં. રાત્રી પછી ડાહ્યા ગણાતો હતો; અને તેણે એલેક્ઝાંડરની મુલાકાતે આવી, અન્યોન્ય સ્વાગતોક્તિ થઈ રહેતાં, આ પ્રમાણે કહ્યું. "ડહ્યા માણસો પાણી અને અન્નને જ ખરી અમલની ગણે છે અને માત્ર તેના રક્ષણ માટે જરૂર પડે તો લડાઈ કરવી સ્વીકારે છે. તમે જો એ અમારી જરૂરી વસ્તુઓ લઈ લેવા નથી આવ્યા તો તમારે અમારે વિગ્રહ શા માટે કરવો? સોનું રૂપું વગેરે બીજી સમૃદ્ધિ વિશે તો મ્હારે એટલું જ કહેવાનું કે તમારા કરતાં અમારી પાસે એ વધારે હોય તો અમે તમને એમાંથી ભાગ આપવા ખુશી છીએ; તેમ જો એ તમારી પાસે વધારે હોય તો નેમાંથી આપશો તે સ્વીકારવા પણ તેટલા જ ખુશી છીએ." એલેક્ઝાંડરને આ નિષાદસપણું મનોહર લાગ્યું. તે તેની સાથે હાથ મેળવીને બેઠો: "તમારો વિનય કુપાત્રે પડતો નથી એ નક્કો માન્યો. તમારે અમારે વિગ્રહ તો થવાનો જ. તમારા વિનય સામે વિનયથી અને તમારી ઉદારતા સામે ઉદારતાથી અમે લડીશું. અને આખર સુધી હાર કબુલ નહીં કરીએ." ટર્કિસલીસે તેને કિંમતી ભેટો આપી. એલેક્ઝાંડરે તેને વધારે કિંમતી આપી અને વળી એક દિવસ એલેક્ઝાંડરે તેને કહ્યું: "ટર્કિસલીસ આ હું તમારી સલામતી લઉં છું, અને જેમ તમે મ્હારી સામે સલામતી લેવાના જ તેમ હું તમને એક હજાર ટેલટ આપી ચૂકો જ". તેની આવી ઉદારતાથી તેના જૂના મિત્રો નારાજ થયા ખરા, પણ તેથી "જંગલીઓ" માંના ધણાના મન ઉપર એની મોટાઈની છાપ પડી.

હિંદવાસીઓમાં જે સૌથી વધારે લાપ્યક હતા તેઓ પગાર આપે તેની સિપાહગિરિ કરતા. આ મહાદાઇ વખતે તેમનાં કેટલાંક ટોળાંઓએ જુદાં જુદાં રોહિરોની નોકરી સ્વી-

મુધીના અરસામાં ને જે રાજવંશ રાણી પાટલિપુત્ર નગરમાં રાજવાની રાખી ચક્રવર્તિ પદ મેળવ્યું સીરિયાના રાજા સેલ્યુકસ નાઇકેટોરે (નાઇકેટોર નિએપ) ઇ. પૂ. ૩૦૫ ને આસારે હિંદુસ્તાન ઉપર મહાદાઇ કરી ત્યારે ચંદ્રગુપ્તે એને રાજવા ન લીધો અને જામે વચ્ચે તક થયો તેમાં સેલ્યુકસે સિંહદરે છત્રેલા હિંદુસ્તાનના સુલક ઉપરથી પોતાનો હાથ લઠાવ્યો અને ચંદ્રગુપ્તે તેને કિંમતી ભેટો આપી.

મગધનો નંદવ રાજો છેલ્લો રાજા; એને જ હરાવી પદબ્રહ્મ કરીને ચંદ્રગુપ્તે મૌર્ય વંશ સ્થાપ્યો.

કેસેનુસ અને ડેમેત્રિસ એ જે હિંદના યોનિગ્રુનિઓના ઓક લોકોએ આપેલાં નામ છે.

હાઇડસ્પિસ તે આપજી કેવમ નદી તેની અને સિંધુ નદીની વચ્ચે હાવના અટક પાસે તકિસવ નગર હતું એ નગરનો તથા આસપાસના મુલકનો રાજા ઓક લેખકો કહે છે કે ઓઝિસ હતો. તેનો અનિસારિસ નામે બાક તેના પ્રદેશની ઉત્તરે આવેલાં કરમીરના પશ્ચિમ પ્રગણાં અને હજારા મુલકનો રાજા હતો. ઓઝિસને ઓક લેખકોએ તેના રાજનગરના નામ ઉપરથી તકિસલીસ પણ કહ્યો છે.

કેવમથી ચીનાજ મુધીના પ્રદેશનો રાજા પોરસ હતો. અને કેવમથી ઉત્તરના તકિસલીસ વગેરે રાજાઓ પોરસથી ડરતા અને તેની સાથે દુરમનાવટ રાખતા. એ રાજાઓ સિંધુ નદી ઓળંગી સિંહદરને નીકળ્યા રોહિર એટલે દાવનું કાપુત કે તે પાસેના બીજા કાઇ રોહિરમાં ઇ. પૂ. ૩૨૭ ના યોમાસામાં મળ્યા. આથી સિંહદરનો કેવમ નદી મુધીનો માર્ગ વગર લડાઇએ મોકળો થયો.

પોરસ અને સિંહદર વચ્ચેનું મુદ્દ ઇ. પૂ. ૩૨૬ ના યોમાસાના આરંભમાં થયું. અને હાલના ઇતિહાસકર અનુમાન કરે છે કે સિંહદરે સાથે કાંકે પોરસનું સૈન્ય જીર્ણને છાવણી નાખી તે સ્થલ દાવના જવાવપૂર પાસે હોડું એલ્યું. સિંહદર સાથે મેલોએ નદી કવરી સધ્યો નહોતો,

હારી અને તે શેહેર માટે તેઓ બહાદુરીથી લડ્યા, એટલે એકેકાંડરને તેમનાથી પુષ્કળ દાનિ થયું. એક શેહેરની સાથે તેણે અબધ દાનના કાલકાર હરી લાઇ બંધ પાડી તે પછી ત્યાંના પગારદાર સિપાઇનું લશ્કર ત્યાંથી આપ્યું હતું હતું તેના ઉપર પોતાના કાય તોડીને તે તૂટી પડ્યો અને તેની કનલ હતી. તેની આખી લશ્કરી કારકિર્દીમાં આ શિવાય એકે દાન નથી; તેનું બીજું એક પણ લશ્કરી કૃત્ય ધર્મયુદ્ધના કાયદાથી વિરુદ્ધ છે નાનકે હતું ન પડે એવું નહતું. તેની અલગમાં દિવના રિલસુદે. પણ તેને આ મિ. માહો જેટલા અટચણ કંઈ પણ પડ્યા ને રાજ તેનો પણ મહણ કરતો તેને માથે શેઓ કલેક્ટ દેતા અને ને પ્રજાસત્તાક નગરીઓ દલી તેને તેઓ એની સામે થવા ઉરકે. નતા; આ કારણને લીધે તેણે પણ રિલસુદેને શંકી લીધા.

તેનો પોરસ સાથેનો પ્રિમદ તેણે પોતાના મગજમાં વર્ણવ્યો, છે. તે લખે છે કે હાઇડરિપસ નદી એ સૈન્યોની વચ્ચે દત્તી અને પોરસ તેના કાથીઓને સજ્જ કરીને ચીક સૈન્યને નદી ઉતરતાં અટકાવવા તેની સામે રાજ રાખતો હતો. એટલે એકેકાંડરે એક યુક્તિ હતી. તેણે પોતાની હાથણીમાં રાજ પુષ્કળ ગળતર અને પાકાગ કરવા ફરમાવ્યું કે ફરમાવ્યું સૈન્ય તેથી ટેવાઈ જાય અને ધીમે ધીમે ગાફિલ થાય. પોરસનું લશ્કર હતું સાંથી થોડે અંતરે નદીમાં એક ન્હાનો એટ હતો એક અંવારી અને નોશાની રાતે એલે. કાંડર નીલેલા થોડેસવારોની ટુટી અને થોડાં પાવલ સાથે નીકળી કાઠિ, કાઠિ જમ નદી આળંગી તે એટમાં ગયો ત્યાં પવન જોરમાં વાવા લાગ્યો, અને બંધકર ગાજવીજ સાથે

એકેકાંડરે સૈન્યોની સામેક માલલ હતરે નદીમાં જેટ પડ્યો હતો તેનો શામ થઈ તથા રતોવાઈ કુચ હતીને, તે, નદી આળંગી. સર્વેસથ મતાં યુદ્ધ રાત્રે થયું તે આઠ કલાક આશ્યું. તથા પોરસ કે પકડાયે ત્યારે ન પૂર થયું એ યુદ્ધના સ્ત્રેન ઉપર સિંકંદરે નીકળ્યા (નિર્જયનમર) નામનું એક નગર વસાવ્યું. તેને ન સ્વલે, કેલ્લાક દત્તિદાસકો પારે છે કે, હાલનું ચોંચ ગામ છે.

બુલ્કિફા નગર સ્થાપનાનું જીવકે સમય છે તે કેવમને કુતર કાઠે જતાપુર પાસે. સિંકંદરની વિભયી કુચમે આ પાળીયો દત્તિદાસ અર્ધા રિતતવાર નોંધવા જરૂર નથી કેમકે પેલ્લાઈના ચરિતમાં એમાંની બહુ ન થોડી અને ગુટક નિના આપી છે.

હાઇફિસ તે આપણી બીનાસ. પેરિઝાનનન પિપાકોએ આ નદી આળંગીને આગળ વધવા ના પાડી. જીવકે એકેકાંડરે વપદારકુટા ચલવાનું સમય છે તે આ નદીને કતર કાઠે ચલવામાં આવેલા. એકેકાંડર પાછો ફરી લેવમ નદી આગળ આવ્યો અને પોતે સ્થાપવા કુકમ રહ્યો હતો તે બુલ્કિફા અને નીકળ્યા નમરો એકને લેવમ નદીને રસ્તે હરિયા સુધી પહોંચવા નીકળ્યો. ઇ. પૂ. ૩૨૫ ને અઠાણર માસ.

ગેન્ડરાઈડ તે મંઝા નદીના મુખ આગળ વસતા લોક અને તેમનો મુલક: આપણા જોડ અને મગધ પ્રાંતો.

પ્રાસી કે પ્રિસી તે આપણા પ્રાચ્યા: પૂર્વ લોકો. માર્લી લોક દ્રવિડ હતા. ચિનાજ કેવમને મળે છે ત્યાં આગળથી એમનો મુલક રાત્રે થતો હતો. તેમનો ને કિસીસર કરવા સિંકંદર પોતાના મુખમાંથી જન્મ્યો તે ધણું કરીને હાલનું મુલતાર શેહેર. સિંકાકાકિસ સિંધુ નદીના મુખ આગળનો એક જેટ.

આપણીસ લોકોને દેતા: બુલ્કીસ્તાનનો અરબીસમુદ્રને કાઠે આવેલો ભાગ. ફ. "સુરાતન જામ હેરાલો પરથી સાબિત થાય છે કે દિવમાં થલે હેરાલો વધારે જોખ સ્વતંત્રતાવાળાં પ્રજાસત્તાક જાહેરલો હતાં અને આ હેરાલોને પછીના સૈન્ય હેરાલોથી ટીક અને નીકળ્યા. ઇ. પૂ. ૩૨૫, કેરિસસ: બુલ્કિસ હરિયા, પા. ૨૬.

વધીદ તૂટી પડ્યો. એલેકઝાંડરના કેટલીક માણસો ઉપર વીજળી પડી. તોપણ તે ત્યાંથી નદી ઝાળંગીને પોરસનું સૈન્ય હતું તે કહી આવા નીકળ્યો. વધીદથી નદીમાં પૂરું આવ્યું અને પાણીના વેગથી કાંદાની બેખડોમાં નીચેથી પોતાણુ પડ્યું તથા ઉપરથી વર્ષાદને લીધે તે લપસણી થઈ ગઈ. એલેકઝાંડર જે બોલેલો કહેવાય છે કે “અરે એથન્સ વામીઓ! તમારી સ્તુતિ મેળવવા માટે હું કેટકેટલાં બેખમ બેડુ છું તે તમે માનશો?” તે આ પ્રસંગે. પણ એ તો ઝોનિસિકાષ્ટસની લખેલી વાત. આપણે એલેકઝાંડરના કાગળોમાંનું વર્ણન આગળ ચલાવીએ. તે કહે છે કે કડો હાથ આવતા પહેલાં છાતીપૂર પાણીમાંથી જ હોડીઓ છોડી દીધી અને લશ્કર પાણી ખુનું ખુનું મુસ્કેલીથી કાઢે આવ્યું. પછી તે પાપદસને રસાલાથી વીચ ફૂલોગ પાઠાગ ગમી પોરમના વશ્કર તરફ ચાલ્યો. તેના તર્ક એવો હતો કે પોરસ નેની સામે રમાયો મોકવજે નો તેને તે હરાવી ચકશે, અને પાપદસ મોકકશે તો તે નજીક આવશે ત્યાં મુઘીમાં નેનું પાપદસ પણ આવી પહોંચશે, અને એ તર્ક ખોટો ન પડ્યો. દુસ્મને તેની સામે એક હજાર થોડેસાર અને સાઠ રથો મોકલ્યા. તેમને એણે મહેલાઈથી હરાવ્યા. બધા રથો એણે પકડી લીધા. અને થોડેમવા-રોમાંના ચારસો ત્યા જ મુવા. પોતાની મોકવેથી દુકડીના હાથ ઉપરથી પોરસે ધાણી કે એલેકઝાંડર અને તેના લશ્કરો મોટા ભાગ નદી ઝાળંગી ચૂકો છે એટલે તેણે સાર્મે કહી ઉમેલા બાકીના ગ્રીક વશ્કરને રોજી રાખે એટલા માણસો મૂવ રથને રહેવા દઈ પોતાનું આખું લશ્કર લગાઈના આખું પોરસના હાથીઓ અને તેની વધારે મોટી સંખ્યાનો વિચાર કરીને એલેકઝાંડરને સામે મોકલેલો વધારા કરવી ચોગ્ય ન લાગી તેણે પોતે દુસ્મનની ડાખી પાંખ ઉપર હસો કમો; અને ક્રીનમે નેના કુકમથી જમણી પાંખ ઉપર કચો પોરસની એવ્યને પાંખે તૂટી પણ એ સિપાહો રણસેન મુજી નહાસી ન ગયા. તેઓ પાછળ હટી પોતાના લશ્કરના વચલા ભાગમાં હાથીઓ એણે જમ પાછા મોકલવાં. તે પછી બમે લશ્કરના તમામ ભાગો વચ્ચે લડાઈ જમી રવી. બમે પક્ષ દહતાથી લડયા અને સર્વોદયથી આરબી આઠ કલાક સુધી યુદ્ધ ચલાવ્યા. પછી જ એલેકઝાંડરની જીત થઈ. લડાઈની આ સર્વ વિગત એલેકઝાંડરના પોતાના કાગળોમાંથી મળી આવે છે.

ધણાખરા ઇતિહાસકો જણાવે છે કે પોરસ ચાર હાથ અને એક હસેળા ઉર્મી હતો અને તે જે હાથી ઉપર બેઠો હતો તે અત્યંત ઉંચો હતો તેણે પશુ-એના કદ અને બાંધાને જોઈએ એટલો જ લાગતો હતો. લડાઈ દરમિયાન આ હાથીનું શાણપણ અને રાજ્ય માટે તેની ફિકર અનેક રીતે જણાઈ આપ્યાં હતાં. તે રાજા લડી યડ્યો ત્યાં મુઘી એણે તેનું બહુ ચરાતનથી રક્ષણ કર્યું અને જ્યારે તેને વાળેલા તીરાણા અને તેના જખમેને લીધે તે હોદ્દા ઉપરથી પડી જવા જેવો થઈ ગયો ત્યારે તે હાથી બહુ સંભાળપૂર્વક નીચે ખેંચી ગયો અને પોતાની શુંકથી તેણે તેના શરીરમાંનું દરેક તીર નરમાસથી ખેંચી લોપું પોરસ કદ પકડાયો ત્યારે એલેકઝાંડરે તેને સત્તાઈ કચો કે તે પોતા તરફથી કેવી રીતની વિકલ્પ મેળવવા આજ્ઞા રાખે છે. પોરસે જવાબ દીધો, “એક રાત્રીને ખીખ રાત્રી તરફ ધરો એની.” એલેકઝાંડરે તેને શરી સવાય કચો. “તમારે બીજું કંઈ વિનંતિ કરવાની નથી” પોરસ બોલ્યો, “ના, રાત્રી ચખમાં બધે સમાવેશ થઈ જાય છે.” એલેકઝાંડરે તેને પોતાના સ્થા તરીકે તેનું રાજ્ય પાછું આપ્યું એટલું જ નહીં, પણ

તેમાં પ્રજ્ઞાસત્તાક સોડોનો જે પશ્ચીમ નગરીઓ આ પુષ્કળ વસ્તીવાળા પ્રદેશ તેણે જીતી લીધો હતો તે પોરસને ઉમેરી આપ્યો. અને આથી ગણગણા મોટા પ્રદેશો પોતાના મિત્ર રિસિધને સ્થળો નીચ્યો.

પોરસ સાથેના યુદ્ધમાં બ્યુઝિફિલસને કેટલાક પા વાગ્યા, જેથી થોડા વખત પછી તેનું મોત થયું. ધણાખરા લેખકો આ પ્રમાણે કહે છે; એક જગ્યા એમ પણ લખે છે કે તેનું મોત માત્ર પટપણ અને ચાકળી થયું. તે ત્રીજા વર્ષના થયો હતો. કાંઈ પરાકાર મિત્ર કે સાથી મરી જાય તેથી જેટલું કાળે નેટલું જ એવેક્રાંડરને એના મોતથી લાગ્યું. એ તેને પણ એક મિત્ર જ ગણ્યો હતો, આ તેના સ્મરણમાં દાઇડેસ્પિયમ નદી પામે તેને દાટ્યો ત્યાં આગળ તેણે એક નગર સ્થાપ્યું આ તેનું બ્યુઝિફિલિયા નામ પાડ્યું. વળી કહે છે કે એક પેરિટસ નામનો કુતરો તેણે ઉછેરેલો હતો તે તેો બહુ વહાલો હતો, અને તેના સ્મરણમાં પણ તેણે તેના નામનું એક નગર સ્થાપ્યું હતું.

પોરસ સાથેના યુદ્ધથી મેકિડોનિયન સિપાહોનો જુરસો મંદ પડ્યો, અને તેમણે હિંદુસ્તાનમાં વધારે આગળ ન વધવાનો નિશ્ચય કર્યો. એના વીસ દળર પાયદલ અને બે દળર રસાલાના લશ્કરને હરાવતાં જે મુશીબત પડી તે ઉપરથી તેઓ બહુ દલતાથી એલેક્ઝાંડરના ગંગા નદી ઓળંગવાના વિચારની સામે થયા તેમજો મળેલી ખબર પ્રમાણે એ નદી આર માઇલ પહોળી અને સો વામ ઉડી હતી, અને સામે કાંઠે પાયદલ, રસાલા અને હાથીઓની સંખ્યાબંધ પથટણો સજ્જ ઉભી હતી; કેમકે એન્ડ્રાઇટ અને પ્રીસી પ્રજ્ઞાઓના રાજાઓ ત્યાં આગળ બે લાખ પાયદલ, એંશી દળર ઘોડેસવાર, અને છ દળર લગાયક હાથીઓ સાથે એલેક્ઝાંડરની રાહ જોતા ઉભેલા કહેવાતા હતા. અને આ સંખ્યામાં અતિશયોક્તિ માનવાનું કારણ નથી. કેમકે આ બનાવ પછી થોડાં વર્ષમાં જ એન્ડ્રોડાટસ નામના રાજાએ છ લાખ સિપાહોના સૈન્યથી આપો હિંદુસ્તાન જીતી લીધો, અને સેલ્યુકસને એક જ વખતે પાંચસો હાથીઓની ભેટ આપી એ પ્રસિદ્ધ છે.

તેના સિપાહોએ આ પ્રમાણે ના પાડી તે વખતે એલેક્ઝાંડરના શોક અને કાપની સીમા ન રહી. તે એકલો પોતાના તંત્રુમાં બરાબો અને જમીન ઉપર પડી બોલવા લાગ્યો કે “અહીંથી ગંગા ઓળંગ્યા વગર પાછા ફરવું એ પરાજય કબૂલ કરી લીધું જેનું જ છે; અને આજ મુઠ્ઠી મેકિડોનિયનોએ જે કંઈ પરાક્રમો કર્યા અને એના મનસૂબા સિદ્ધ કર્યા તે સર્વ આ અણીના વખતના એમના નકારથી ધોવાઈ જાય છે.” પણ આખરે તેના મિત્રોના દિલાસા અને આશ્વજીઓથી તથા તેના સિપાહો સંખ્યાબંધ તેના તંત્રુ આગળ આવી આવીને રેવા અને આંસુ પાડવા અને હરેક રીતે તેના મનનું સમાધાન કરવા લાગ્યા તેથી તેણે પાછા શરવાની વાત સ્વીકારી. તેપણ પોતાની વહાઇના સ્મારક તરીકે તેણે માલુસ વાપરી રોકે તેથી મોટા કદના અસ્ત્ર શસ્ત્ર, ઘોડાને જોઇએ તેથી મોટાં ચોકડાં અને દ્રોણીઓ વગેરે અનેક વ્યર્થ દબની ચીજો બનાવી જ્યાં ત્યાં વેરી મુકી. વળી તેણે મોટા મોટા ઉંચા ઉપહારકુંડો ચણ્યા. જેને પ્રીસી લોક હજી પૂજ્ય ગણે છે. અને તેમના રાજાઓ ગંગા નદી ઓળંગી દર વર્ષે ત્યાં ઝીક રીતે ઉપહાર અર્પણ કરે છે. એન્ડ્રોડાટસ આ વખતે ન્હાનો છોકરો હતો તેણે, આ સ્થળે, એલેક્ઝાંડરને જોયેલા ‘પછી તે’ ધણીવાર

કહેતો કે એલેક્ઝાંડર બધો હિંદુસ્તાન કબ્જ કરતાં જરામાં રહી ગયો, કેમકે તે વખતે ને રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નીચ કુદનો અને અત્યંત દુગચ્છારી હતો અને તેથી સૌ તેને અત્યંત ધિક્કારતા અને તુચ્છ ગણતા.

એલેક્ઝાંડરે દરિયાને રસ્તે કુચ કરવાનો મનસૂબો કર્યો. તેણે ઘણી હોડીઓ અને તરાપા બાંધ્યા અને તેમાં લસકર સાથે એસી ધીમે ધીમે નદીના વહન સાથે વહેવા લાગ્યો. રસ્તે તે ઠેકાણે ઠેકાણે ઉતરતો ગયો અને કાંઠા ઉપરનાં શહેરો ઉપર ચઢાઈ કરી તેમને હરાવી તાબે કરતો ગયો. માલ્લી લોકના શહેર ઉપરના હાથમા તે પોતે કપાઈ જતાં સહજમાં બચી ગયો. એ લોક હિંદુસ્તાનમાં સૌથી વધારે લડાયક ગણાતા હતા. કોટના સંસ્કૃતને તીરે વગેરેથી પાછા હાઠી તેના સિપાહો તે ઉપર ચઢવા ધસ્યા ત્યારે એ સૌથી પહેલો ચઢી ગયો અને પછી ચોટી જ વારમાં નીસરણી તરી ગઈ એટલે કિશ્કા ઉપર એની સાથે મુઠ્ઠીબર સિપાહો જ રહ્યા. ત્યાં નીચેના દુશ્મનોના તીરથી બહુ હેરાન થવાથી તે નીચે તેમની વચ્ચે કુદી પડ્યો અને સુભાગ્યે ઉભો જ પડ્યો. પડતાં તેના સસ્ત્રાસ્ત્રનો ચળકાટ જોઈ “ જમલીઓ ” દિંગ થઈ ગયા; તેમને તેના શરીરમાંથી વીજળી કે કોઈ લોકોત્તર બ્યોતિ નીકળતી લાગી. તુરંત તો તેઓ હઠી ગયા અને વીખરાવા લાગ્યા. પણ પછી પાછી માન આવતા અને તેની સાથે માત્ર એ સિપાહો હતા એ જોઈને તેઓ તેના ઉપર ઉલટી પડ્યા, અને એલેક્ઝાંડર બહુ બહાદુરીથી લડવા લાગ્યો, તો પણ તેમના બાલાઓ અને તરવારોથી તેનું બખ્તર બેઠાયું અને તેને જખમો થયા. એક જણે દૂર ઉભા રહી એક તીર એવા જોરથી માર્યું કે તે બખ્તર વીધીને છાતી નીચે પાંસળીઓમાં પેડો. આ ઘાથી એલેક્ઝાંડર પાછો હઠ્યો અને બેવડ વળી ગયો. તે જગથી ખુશ્તી તરવારે તેને કાપી નાખવા ધસી આવ્યો. તેના એ સિપાહો તેનું જતન કરવા આડા ઉભા; પણ તેમાંનો એક કપાઈ ગયો અને બીજાને ધવાયો. એટલામાં એલેક્ઝાંડર પાછો ઉભો થયો અને તેણે તે જંગલીને પૂગ કર્યો. પણ તેને બીજા ઘણા જખમો થયા અને તેમાં તેની ડોક ઉપર એક મદા એવી પડી કે તેથી તેને દિવાલને ટેકા લેવાની જરૂર પડી. તોપણ તે દુશ્મનો તરફ મુખ રાખી ઉભો રહ્યો. એટલામાં મેકિડોનિયન લસકર અંદર આવી પહોંચ્યું અને તેઓ તેને એના તણુમાં ઉપાડી ગયા. જતાં જતાં તે બેશુદ્ધ થઈ ગયો, અને આખી હાવણીમાં વાત ચાલી રહી કે એનો મરી ગયો. તણુમાં એને વાગેલા તીરની લાકડાની દાંડી ઘણી મુશ્કેલીથી બેરી નાંખવામાં આવી અને એનું બખ્તર ઉતાર્યું અને પછી તીરનું શ્વ બેંચવા માડ્યું. તે તણુ આંગળ પહોળું અને ચાર આંગળ લાંબું હતું અને હાડકામાં સખ્ત પેચી ગયેલું હતું. એ કદાહતો કદાહતો અસહ્ય વેદનાથી તે ફરી ફરીને બેશુદ્ધ થઈ ગયો અને મોતની અણી ઉપર આવી ગયો. પણ તે નીકળી રહ્યા પછી તે પાછો હુસિયાર થયો. પણ તે ઘણા દિવસ સુધી નબળો રહ્યો અને થા રૂઝાતાં બહુ વાર લાગી તે દરમિયાન તે બહાર ન નીકળતો અને ખાનપાનાદિમાં સખ્ત નિયમ પાળતો. મેકિડોનિયન સિપાહો પોતાના રાજાને જોયા વગર લાંબા વખત સુધી રહી શકતા નહોં. તેઓ એક વખત તેના નણુ પાસે એકદા મળી મડબડ કરતા હતા ત્યાં એ જખમો પેરીને બહાર આવ્યો. પણ દેવોને ઉપદ્રવ અર્પણ કરીને તે પાછો પોતાના તણુમાં ગયો. રસ્તે નદીને કાંઠે કાંઠે ચાલતા લસકર સાથે તે ડોળીમાં બેઠી કુચ કરતો હતો, અને આ કુચ દરમિયાન તેણે ઘણાં મોટાં શહેરો અને પુષ્કળ મુલક કબ્જ કર્યાં.

વળી આ કૃમ દરમિયાન તેણે દસ યોગીશુનિઓને પકડ્યા. સમ્પન્ન બેઠા હતા તે મુખ્યત્વે કરીને યોગીશુનિઓની ઉરકેન્દ્રીને દીધે; અને બીજી રીતે પણ મેકિડોનિયનોને તેઓએ ઘણી ઘણી મુરકેલીઓ પાડી હતી. એ લોકો પ્રતોના રોકડા દુકા અને અર્થ ગારવવાળા ઉત્તરો દેવામાં કાળેય ગણાતા હતા. એલેક્ઝાંડરે તેમને કહ્યું કે “ મારા મવાસોનો જે સૌથી વધારે ખોટો જવાબ દેશે તેને હું પ્રથમ દેહાંત શિક્ષા કરીશ અને પછી બીજાઓને કરીશ, ” અને તેમનામાં જે સૌથી વધુ દતો તેને તેણે પરીક્ષક નીમ્યો અને પછી પોતાને જે અધગણાં અપરા પ્રતો મુજબ તે પૂજ્યા માંડ્યા.

એકાને પૂછ્યું “ કોની મંખ્યા વધારે મોટી, જીવતા મનુષ્યોની કે મરી ગયેલાંની ? ” તેણે ઉત્તર દીધો, “ જીવતાં મનુષ્યોની; કેમકે મરી ગયેલાં મનુષ્યોનું તો અસ્તિત્વ જ નથી. ”

બીજાને પૂછ્યું, “ સૌથી મોટાં પ્રાણી શમાં પેદા થાય છે, પૃથ્વીમાં કે દરિયામાં ? ” તેણે ઉત્તર દીધો, “ પૃથ્વીમાં; કેમકે દરિયાં પણ પૃથ્વીમાં આવી જાય છે. ”

ત્રીજાને પૂછ્યું “ સૌથી વધારે કપટી પ્રાણી કયું છે ? ” તેણે ઉત્તર દીધો, “ તે પ્રાણી કે જેને મનુષ્ય હજી સુધી ઓળખતો નથી. ”

ચોથાને પૂછ્યું “ સમ્પન્નને બેઠા કરવા ઉરકેન્દ્રવાનું શું કારણ ? ” તેણે જવાબ દીધો, “ એટલું જ કે માણસે જીવતું તો આબરથી અને મરતું તે પણ આબરથી. ”

પાંચમાને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો “ રાત અને દિવસમાં વધારે વધ કેવું ? ” તેણે ઉત્તર દીધો “ દિવસ રાત કરતાં એક દિવસ મોટો છે. ” ગળતે આ જવાબથી સંતોષ થતો ન જણાયો એટલે તે બોલ્યો “ મહન પ્રતોના જવાબ પણ મહન હોય. ”

પછી રાજાએ હજી યોગીશુનિને પ્રશ્ન કર્યો, “ પ્રીતિ સંપાદન કરવા માટે ઉત્તમ સાધનો કયાં ? ” તેણે કહ્યું, “ જો એ માણસના હાથમાં મોટી સત્તા હોય, તો બીજાઓ પોતાનાથી બચ ન પામે એટલું તેણે મહાળગું. ”

સાતમાને પૂછ્યું “ માણસ દેવ કેવી રીતે યજ્ઞ શકે ? ” તેણે કહ્યું “ માણસને અશક્ય હોય એવાં કામ કરવાથી. ”

આઠમાને પૂછ્યું, “ વધારે બલવાન કોણ, જીવિત કે મૃત્યુ ? ” તેણે કહ્યું, “ જીવિત, કેમકે તે ઘણું ઘણું દુઃખ મહન કરી શકે છે. ”

તેણે છેત્રેલો પ્રશ્ન આ પૂછ્યો “ માણસે કયાં સુધી જીવતું સાર ? ” તે યોગીશુનિએ જવાબ દીધો, “ જીવિત કરતાં મૃત્યુ વધારે સાર ન લાગતું હોય ત્યાં સુધી. ”

પછી તેણે પરીક્ષકને અભિપ્રાય આપવા કહ્યું. એ વધુ દિવસુર બોલ્યો; “ એ દરેકનો જવાબ બીજા દરેકના જવાબ કરતા વધારે ખોટો છે. ” એલેક્ઝાંડરે કહ્યું, “ ના, ના. અને આવો જવાબ દેવા માટે તું જ પ્રથમ દેહાંત શિક્ષાને પાત્ર કરે છે. ” તે બોલ્યો, “ ના, રાજા. તમારું વચન પાળો તો આ દસ ઉત્તરોમાં સૌથી વધારે ખોટો કયો છે તેનો પ્રથમ નિર્ણય કરો. ”

રાજાએ સૌને મારી બેઠો આખી વિદાય કર્યા. પછી તેણે હાયોગિનીસના સિમ્બ એનિમિકાઇટમને હિંદુસ્તાનના સૌથી વધારે પ્રખ્યાત બીજા શિલ્પસુદ્ધા, જેઓ એકાંતમાં જી-

ધન ગાળતા હતા, તેમની પાસે મોકલી તેમને પોતાની પાસે આવવા ફરમાવ્યું. ઓનિસિ-
કાઇટસ કહે છે કે કેલેનુસે તેનું બહુ અપમાન કર્યું અને તેને જણાવ્યું કે “મહારા સિ-
દ્ધાંત ત્હારે જણાવેા હાય તો નગ્ન થઇને મહારી પાસે આવ; તું જ્યુપિટરનો મોકલેલો
આવ્યો હઇશ તો પણ મારી એ શરત નહીં સ્વીકારે ત્યાં મુખી હું ઉચ્ચાર સરખો કર-
વાનો નથી. ડેન્ડેમિસ તેની સાથે કંઇક સંબંધતાથી વર્ત્યો અને જ્યારે ઓનિસિકાઇટસે તેને
પાછયેગારસ, સોક્રેટિસ, અને ડાયોજિનીસના સિદ્ધાંતો કહ્યા ત્યારે તેણે તેને કહ્યું, “એ
દિલમુદો બહુ બુદ્ધિશાળી માણુમ પડે છે ખરા પણ તેઓ તેમના દેશના કાયદાઓ અને
રીવાજોને હદથી વધારે માન આપતા હાજે છે અને એજ તેમની બુદ્ધિનું મુખ્ય કારણ
જણાય છે. પણ ખીજાઓ કહે છે કે ડેન્ડેમિસે ઓનિસિકાઇટસને એટલું જ પુછ્યું હતું
કે “એલેક્ઝાંડર આટલી લાંબી સુસાદરી કરીને અહીં આવ્યો છે તે શા હેતુથી.” ટકિસ-
સિસના આગ્રહથી કેલેનુસે એલેક્ઝાંડર પાસે જવા સ્વીકાર્યું. તેનું ખરૂં નામ સ્થાઇતિસ હતું
પણ જે સૌ તેને મળતા તેને તે સન્નિધિ કરતાં હિંદુસ્તાનની ભાષાનો “કાસે” શબ્દ વાપ-
રતો, તેથી ગ્રીક લોકો તેને “કેલેનુસ” કહેવા લાગ્યા. કહે છે કે આ દિલમુદે એલેક્ઝાંડરને
રાજ્યકર્તાને બોધ લેવા જેવો એક સારો દર્શાવ આપ્યો. એક સૂકું ચીમળાયેલું આમરું
જમીન ઉપર પાથરીને પ્રથમ તેણે તેના એક પછી એક ખુલાઓ ઉપર પગ મુક્યો, તે
એક ખુણા દબાવતો એટલે આમરું ખીજા ખુલાઓ આગળથી ઉભું થઈ જતું. પછી તેણે
વચમાં પગ મુક્યો, એટલે આખું આમરું બરાબર જમીન ઉપર પથરાઇ રહ્યું, આ દર્શાવ
થી તેણે એલેક્ઝાંડરને સમજાવ્યું કે રાજાએ પોતાના રાજ્યના છેડાઓમાં વધારે વખત ન
ગાળતાં મુખ્યત્વે કરીને તેના મધ્ય ભાગમાં જ સ્થાયી રહેવું જાઇએ.

નદીઓને માઁ દરિયા સુધી આવતાં એલેક્ઝાંડરને સાત માસ થયા. અહીંથી તે
બહાણમાં બેઠો અને રિકલાઉરિટસ નામના એક બેટમાં ગયો. ત્યાં ઉતરીને તેણે દેવોને
ઉપહાર અર્પણ કર્યો અને દરિયા સંબંધી તથા તેના કાફાઓ વિષે બન્યાં તેટલાં અવલોકનો
કર્યા પછી તેણે દેવોને પ્રાર્થના કે “અહીંથી આગળ ખીજો કાઇ માણુસ ચડાઇ લઇ જવા
ન પામે,” અને પાછા ફરવાની તૈયારીઓ કરી. તેણે નિઆર્કસને પોતાના કાફાના સે-
નાપતિ નીમ્યો, અને ઓનિસિકાઇટસને મુખ્ય મુકાની નીમ્યો. અને તેમને હિંદુસ્તાનને જ-
મણા હાથ ઉપર રાખી કાઢે કાઢે જવા આજ્ઞા કરી. પોતાના બાકીના સૈન્ય સાથે તે પગ
ચરતે પાછો ફર્યો અને ઓરાઇટીસ લોકોના દેશમાં થઇને જવા લાગ્યો ત્યાં તેને ઓરાક
આદિની તંગીને લીધે ઘણી ઘણી મુશ્કેલી પડી અને તેના લશ્કરના ઘણા માણુસો મરી
ગયા. તે હિંદુસ્તાનમાં પેઠો ત્યારે તેની સાથે એક લાખ વીસ હજાર પાયદલ અને પંદર
હજાર ઘેડે સવારો હતા; પણ હિંદુસ્તાનમાં અનેક રોગો, દુષ્ટ ખોરાક, અત્યંત તાપ, અને
મુખ્યત્વે કરીને આ છેલ્લી કુચમાં ખોરાકની તંગીને લીધે એટલાં બધાં માણુસ મરી ગયાં
કે હિંદુસ્તાન છોડતી વખતે તેની પામે એના ચોથા ભાગ કરતાં વધારે સૈન્ય ભાગ્યે જ
રહેલું હોય. ઓરાઇટીસ લોકોનો દેશ ઉજ્જડ હતો. એ લોકોની રિપ્તિને જોઈ કમાલ હતી.
ખોરાકના સાધનોમાં તેમની પામે માત્ર ચોથાંક બચ્ચાં હતા અને તે પણ બહુ હલકી જ-
તાનાં હતાં તથા દરિયાની માછલીઓ ખાઇ નબતાં, એટલે તેમનું માંસ દુર્ગંધી અને દુષ્ટ હતું.

આ દેશમાં અનેક મુશ્કેલીઓ વેડી સાઠ દિવસની મજલ પછી તે ગેટ્રેસિઆમાં

આખો અહીં આમખામના રાજ્યોએ તેને માગે ખાનપાનની સામગ્રીનો પુષ્કળ જમાવ કરી રાખ્યો હતો અને એ દેશ પણ રસાગ અને આનાદ દનો અહીં લશ્કરને-યોડો વિશ્રામ આપી અને તાજુ કરી તે આગળ વધ્યો કામનિયા પ્રાનમા માત દિવમતી તેની મુસાફરી અમર્યાદ બેઝમબઝોના સરગમ જેવી હતી તેના ભભકાદાર ગયને આઠ પોડા બોડયા હતા તેના ઉપર એક ઉચે માયડો મુકો હતો અને એ અને એના મિત્રો એ માયડા ઉપર તાત અને દિવસ બોગવિલામમા નિમગ્ન રહેતા આની પાછળ ખીજા ધણુ ગયો હતા, તેમા કેટલાક ઉપર નારિયાની અને બરેલા છત્રો હતા, અને ખીજાઓ ઉપર છાયા માટે તાજ પાદડીઓ વાળી ઝાડની ટાળીઓ નારવાર નાખવામા આવતી. આ રથોમા રાજાના ખીજા મિત્રો અને સેનાપતિઓ હતા, અને સર્વ દારમુકુટો ધારણ કરી દારની ખુમારીમા મગ્યા રહેતા મિપાહોના દાયમા પણ દાન કે ભાલો કે તેમના ચરીર ઉપર બખ્તર કે લડાઈનું કંઈ પણ ચિન્હ નહતુ તેને બદલે જ્યા ત્યા પ્યાના, લોટા, અને સિન્ગાપુઓ દેખાતા મિપાહો તે મોટા દારના બરેલા પવાના અને બરણીઓમા બેળી બેળીને બરના અને આખે રસ્તે એ ખીજાની સલામતીઓ પીતા આખે રસ્તે યોડે યોડે અતરે ટેબલો ગોઠવેલી હતી ત્યા તેઓ ઘડી એમતા અને વળી પાછા આગળ ચાલતા સર્વત્ર વાદિત્રો અને ગાયનોના સ્વર અને નાચ નગ અને બેકસબઝોના જેવી ત્રીઓની અમર્યાદ કેનિઓ જામી નહી હતી આ અન્યવચ્ચિત અને મસ્ત કુચ દરમિયાન આખે રસ્તે જાણે બેકસ દેવ પોતે હાજર હોય એવી છટ અને એટલે ઉન્માદ પ્રસરી નેહા હતો.

એલેકઝાન્ડર ગેરોસિઆના રાજ્યમેહેલ સુધી આ થો એટલે વળી તેણે લશ્કરને વીસા મો ખાના વખત આખો અને તે દરમિયાન તેમને માટે જ્યાફતો અને તમાશા કર્યા એક દિવસ નૃત્યકેતાના નિામ માગે અર્ધધા ચાલતી હતી સા તે દારથી ઉન્મત થયેતો આ થો અને નર્તકોમા તેનો માનીતો બેગેઅસ ગ્રેટ કર્યા તે રાજામિમાંથી એકદમ નટના વેશમા જ તેની પામે આવીને બેઠો આથી ગેમ્પિડોનિયનો ખુશ થયા અને તેઓએ તાલીનાદ કરી રાજાને તેને સુખન આપવા વિનંતિ કરી, તથા તારીઓ અને ખુમે ચલાવ્યાં જ કરી, એટલે આખરે એલેકઝાન્ડરે બેગેઅસને બેઠીને સુખન કર્યું.

અહીં તેના નો સૈન્યનો સેનાપતિ નિઆર્સ તેને આવી મગ્યો, અને તેની સૂઝના હેવાવથી એલેકઝાન્ડર એટલે પ્રસન્ન થયો કે તેણે યુરેગીસ નદીના મુખ આગળથી એક મેગિ કાફો લઇ અને જતો તેની સાથે જામ અરેબિઆ અને આફ્રિકાની પ્રદક્ષિણા કરી હાઈવેલીસના ત્તમોને રસ્તે બ્રૂધ્યસમુદ્રમા આવવાની યોજના કરી આ માટે તેણે યેએક્સ આગળ ન્હાના મોટા અનેક જાતના ન્હાણો બધારવા માડયા અને સા મુકા નીઓ અને ખલાસીઓ એમ્હા કરના માડયા.

પણ દિંદુરતાન ઉપરની તેની સ્થગમમા તેની નડેલી મુસ્લેલીઓની, માલો ખુજા મામેના યુદ્ધમા તેની પોતાની ચથેની બચકર સ્થિતિની, તેના લશ્કરનો મોટો ભાગ મીસ પામવાની, અને તે પોને હયાત છેક નહો એ વિશેની અને અરેબિઓને લીધે તેની સતતનતાના જુદા જુદા ભાગોમા તેની છતેલી પ્રજાઓ બેડાનુખ મધ હતી, અને તેના સેનાપતિઓ અને મુજાઓ અનેક અન્યાય, જુલમ અને મદના આચરણ કરતા હતા,

તથા સુવેન રાજ્યવિસ્તાર થવાનાં ચિન્હ જણાતાં હતાં. ગ્રીસમાં પણ ઓલિમ્પિયાસ અને કલીઓપેટ્રાએ એક થઈ જઈ એન્ટિપેટર સામે પક્ષ લીધો કર્યો હતો, અને તેની પાસેથી સત્તા છીનવી લઈ કલીઓપેટ્રા મેકિડોનિયામાં અને ઓલિમ્પિયાસ ઇપાઇરસમાં સર્વોપરી થઈ બેઠી હતી. એલેક્ઝાંડરે આ સાંભળ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે ઓલિમ્પિયાસે પોતાનો ભાગ પસંદ કરવામાં ડાહ્યપણ વાપર્યું જણાય છે. કેમકે મેકિડોનિયા કદાપિ સ્ત્રીની હકુમત નહોતી. કહેશે નહીં. “અને તેણે પોતાનો મોટી સફરનો વિચાર પડતો સુધા; નિઆર્કસને તેનો કાફલો સાથે દરિયાકાંઠાના પ્રાંતોમાં પોતાનો અમલ કરી બેસાડવા મોકલ્યો, અને પોતે પૂણે સૈન્ય સાથે નીકળ્યો. રસ્તે જતાં તે સયાઓને તેમની ગેરવર્તણૂક માટે સજા કરતો ગયો. તેમાં એલ્યુલાઇટીસના પુત્ર ઓક્સિઆર્ટીસને તેણે પોતાને હાથે માર્યા. મારી મોરી નાખ્યો. અને એલ્યુલાઇટીસ જ્યારે લશ્કર માટેના ખાનપાનાદિની સામગ્રીને બદલે ત્રણ હજાર ટેલંટ રોકડા લાવીને તેની સમક્ષ આવ્યો, ત્યારે તેણે એ નાણું તેને પોતાના પ્રોડાઓને નાખવા કહ્યું. થોડાંએ તે ન ખાધું ત્યારે તે બોલ્યો “આ સામગ્રી શા ખપતી છે?” અને એલ્યુલાઇટીસને કેદ કરવા હુકમ કર્યો. જ્યારે તે ઇરાનમાં આવ્યો ત્યારે તેણે તે દેશના જૂતા રીવાજ મુજબ ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં દ્રવ્ય વહેંચ્યું. ત્યાંના રાજાઓ મહાદાધિપતી કરી પાછા સ્વદેશ આવતા ત્યારે ત્યાંની દરેક સ્ત્રીને એક સોનેરો આપતા. આ રીવાજને લીધે ત્યાંના ઘણા રાજાઓ મહાદાધિપતી કરીને ત્યાં જ વસે જ આવતા. અને એકમ રાજા તો એક વાર પણ આવેલો નહીં. દ્રવ્ય બચાવવાની ખાતર તેને સ્વદેશનો ત્યાગ કરવો ઠીક લાગ્યો. પછી કાઇરસ શહેનશાહની કબ્ર પૂરેલી અને લૂટાયેલી જોઈને એલેક્ઝાંડરે એ ઘેર કર્મ કરનારને પકડ્યો, અને તે મેકિડોનિયાના પેલા શહેરનો વતની હતો તથા સારી પ્રતિષ્ઠાવાળો માણસ હતો તોપણ તેણે તેને દેહાંત શિક્ષા કરી. કબ્રનો ધરાની બાપાનો લેખ હતો તેની નીચે તેણે એ જ અર્થનો ગ્રીક લેખ કાતરાવ્યો તે નીચે પ્રમાણે હતો.

“અરે માનવી ! તું ગમે તે હો, અને ગમે ત્યાંથી આવતો હો, (તુ આવીશ જ એ હું જાણું છું) હું ઇરાની શહેનશાહતનો સ્થાપનાર કાયરસ છું; મહારા શબ ઉપર જે આ થોડી-મોટી પાથરી છે તેનો લેખ ન કરીશ.

અસ્તોદય અને પાર્થિવ મોટાઇના વારસેાનુ સ્પષ્ટ ભાન કરાવતા આ શબ્દો લાંબીને એલેક્ઝાંડરના મન ઉપર ડહો અસર થઈ.

અહીં આ સમયે કેલેનુસ થોડો વખત ચૂંકના બાધિથી માલે રહ્યો એટલે તેણે પોતાની ચિતા અડક્ષવા વિનંતિ કરી. તે તેની પાસે થોડેસવાર થઈ આવ્યો. દેવોને પ્રાર્થના કરી, પોતે પોતાને અભિષેક કર્યો, અને પોતાના વાળનો થોડો ભાગ કાપી ધ્યયમ સે અગ્નિને સમર્પ્યો અને પછી ને પોતાના મેકિડોનિયન મિત્રોને છેલ્લી સલામ કરીને સત્યા તેમને તે દિવસ આનંદોત્સવના અને રાજની સલામતી પીવામાં ગાળવાની વિનંતિ કરીને અગ્નિ ઉપર મહડી સેતો. રાજની સલામતી પીવાનું કહેતાં કહેતાં તે બોલી ગયો કે “હું એમને પાછો થોડા જ વખતમાં બેળિયોનગા મળીશ.” ચિતા ઉપર સુધને તેણે માયું મોટું લાંબી લીધાં અને અગ્નિ બળતો બળતો તેના ચરીરને લાગ્યો, પણ સત્તા પંછી તે તે જ

સ્થિતિમાં બિલકુલ હાથ્યા ચાથ્યા વગર સ્થિર રહ્યો અને એ પ્રમાણે તેણે હિંદુસ્તાનના શિલસુદેની રીત સુન્ન પોતાની જાતનો ઉપહાર મંપૂર્ણ કર્યો. ઘણા વર્ષો પછી બીજો એક હિંદુસ્તાનવાસી શિલસુદ સીઝરની માથે એથન્સ આવ્યો. હતો તે પણ એ પ્રમાણે જીવતો બળી મુવો હતો, અને એથન્સમાં અઘાપિ એ “હિંદુસ્તાનવાસીની કબર” ખતાવવામાં આવે છે.

કેલેનુસની ચિતાઆગળથી પાછા ફરતાં એલેક્ઝાંડરે પોતાના મિત્રો અને સરદારોને બોજનનું આમત્રણ કર્યું. અને એ બોજન દરમિયાન જે સૌથી વધારે દારૂ પીએ તેને ઇનામ આપવા વચન આપ્યું. એક જણે ચાર માપું દારૂ પીધો અને નીમેલું એક ટેલટું ઇનામ લીધું; પણ તે પછી તે ત્રણ દિવસ જ જીવ્યો. અને કેરીમ કહે છે કે બીજાઓએ પણ એટલું બધું પાન કર્યું કે પછી તુરત અત્યત ચરદ હવા થવાથી તેમનામાંના બીજા એકતાબીશ જણ મૃત્યુ.

સુસા આવીને તે પોતે ડગચસની પુત્રી ગેટાધરાને પરણ્યો અને તેના મિત્રોને તેણે ખાનદાન કરાવી કન્યાઓ સાથે પગ્યાવ્યા. પોતાના સરદારોને પણ સૌસૌની યોગ્યતા પ્રમાણે ખાનદાન કન્યાઓ આપી અને આ લગ્નો તથા તે પ્લેયાં થયેલાં મેકિડોનિયન અને કરાની સ્ત્રીઓ વચ્ચેનાં લગ્નોની ખુશાલીમાં તેણે એક જંગી ખાણું આપ્યું. તેમાં કહે છે કે મેમાનોની મંપ્યા નવ હજારથી ઓછી ન હતી. અને તોપણ તે દરેક મેમાનોને તેણે મધપાનના આરંભે કરવાના મધસિંચન માટે એક સોનાનો પ્યાસો ભેટ આપ્યો. તેની બેહદઉદારતાના બીજા દાખવાઓ ન ગણાવતાં એટલું જ કહેવું બસ યશો કે આ વખતે તેણે તેના લશ્કરના બધા ખાણુસોનાં કરાવે નવ હજાર સાકસો સિત્તોતેર ટેલટ ખર્ચાને પતાવી આપ્યાં.

લશ્કરમાં એક કાણો સરદાર હતો તેણે કરજદારોની યાદીમાં પોતાનું નામ નોંધાવી એક શેણુદારને ઉભો કર્યો અને તેની પાસે કહેવડાવ્યું કે તે એની પાસે આટલી રકમ ભાગે છે. એલેક્ઝાંડરે તે રકમ આપી પણ પાછળથી તેને માત્રુમ પડ્યું કે તે સરદારે આ મર્ચ બનાવટી હકીકત બાહેર કરી હતી. આ ઉપરથી તેણે તેને જરતરજ કર્યો અને દરબારમાં પણ સુકવાની મના કરી. તે સિપાદગિરિમાં સારો હતો અને બહુ વશદાર દનો. શિલિપ રાજની હયાતીમાં પરિન્યસના યેરામાં તેણે મારી નામના મેળવી હતી. એ પેરા કરમિયાન જેરે આખમાં એક ક્ષીગ વાસ્તું પ્રજા તે ન તેણે કદાચ દીધું કે દુસ્મન દારીને કિલ્લામાં બરાવા ત્યાં સુધી ન તે રણસેત્રમાંથી ખસ્યો. આ વખતે પોતાને દારે જ કરેલા કૃત્યથી જે નામેદારી થઇ તે તેનાથી ખમાઇ નહીં. અને તે એટલો ગોઠાનુર તથા ઉદાસ રહેતા લાગ્યો કે તે આત્મહત્યા કર્ગે એવો સંભવ જણાયો. એટલે એલેક્ઝાંડરે તેને મારી આપી અને જે દ્રવ્યને માટે તેણે લાવતુ રચ્યું તે પણ તેને રાખવા દીધું. જે ત્રીજા દબ્બર ડાકગઝોને તેણે લશ્કરી અને બીજા કેળવણી લેરા માટે સિસકોને સાંપ્યા હતા તે મોટા થઇ ગયા હતા, જલમાં અને તે દર્બમાં વધ્યા હતા, અને કસરતો અને કવાવનો બહુ સારી હતા અને કાબેલિયતથી કરી ચકતા હતા. એલેક્ઝાંડર તેમને એકને બહુ

ફરટક પાછાંડે પ્રવાદી પદાર્થ ખાટું મીઠા માપ પડે પાછાંડું દગું.

પ્રસન્ન થયો. મેકિડોનિયનો આથી ખિન્ન થયા; અને તેમને લાગ્યું કે રાજા હવે તેમની ઓછી દરકાર રાખશે. તેથી જ્યારે માંદા અને ઘવાયેલા સિપાહોને તેણે સ્વદેશ મોકલવા માટે દરિયાકાંઠે જવા હુકમ કર્યો, ત્યારે આખું લશ્કર પોતાના હક્કમાં તુકશાન થવું હોય અને પોતાના ઉપર જીલ્લમ થતો હોય એમ ગણવા લાગ્યું. તેઓ કહેવા લાગ્યા, “રાજા-એ આ ખીયારાઓ પાસે કસી કસીને સેવા કરાવી છે અને હવે તે તેમને નામોશી સાથે પાછા મોકલે છે; એ એની નોકરીમાં દાખલ થયા ત્યારે કેવા હતા અને હવે કેવી દશામાં તે તેમને પાછા તેમનાં માબાપ પાસે ધક્કેલી મુકે છે? અમને સૌને એ કેમ કહાડી મુકતો નથી? બધા જ મેકિડોનિયનો હવે નકામા પડ્યા છીએ; આ એના જીવાન નરેલું લશ્કર તૈયાર થયું છે તેને લાંબને એ બંને જન્ય અને આખી દુનિયા છૂતી આવે”. આવી બંડખોર વર્તણૂકથી એલેક્ઝાંડર બહુ ગુસ્સે થયો. તેણે તેમને સારી પેઢે કપકો દીધા. અને પછી પોતાના પહેરા ઉપર તેમને કહાડી મુકી ધરાનીઓને નીમ્યા તથા બીજા અધિકારી પશુ ધરાનીઓને આપવા માંડ્યા. પણ પોતાનો આ પ્રમાણે તુચ્છકાર થવાથી અને રાજાને નવા રક્ષકો માથે જોઈને તેઓ દીન થઈ ગયા. તેઓ માંદોમાંદ કંઈપાંત કરવા લાગ્યા અને કૃત્યોથી અને રોપથી લવવા લાગ્યા. આખરે તેઓ શસ્ત્ર મુકી દઈ અને માત્ર અં-દરનાં વસ્ત્ર પહેરીને રાજાના તથા પાસે જઈને ઉભા અને આંસુ પાડતા તથા રોતા રોતા કહેવા લાગ્યા કે તેમની નીચતા અને કૃતંતતાને જોઈથી સજ થાય તેટલી ઓછી છે; રાજાને તેમના ઉપર જોઈએ કાપ કરવો હોય તેટલો તે બધે કરે. એલેક્ઝાંડરનું હૃદય પી-ગળ્યું. પણ પ્રથમ તેણે કંઈ લક્ષ ન આપ્યું. આ પ્રમાણે તેઓ રોતા અને કંઠગતા અને પોતાના વ્હાલા રાજાને બોલાવતા બે દિવસ અને બે રાત સુધી ત્યાં ઉભા. ત્રીજે દિવસે એલેક્ઝાંડર ખૂબ આબ્ચો અને તેમની દીનતા અને ગમગીની જોઈને એ પણ તેમની સાથે ધણી વખત સુધી રોવા લાગ્યો. પછી તેણે તેમને તેમની ગેરવર્તણૂક માટે માયાણુ-પણે બે સપ્ત કલા અને તેમની સાથે છૂટથી ચાલતીત કરવા લાગ્યો. જેઓ હવે વધારે નોકરી કરવાને ના લાયક જ થયા હતા તેમને તેણે ભારે ભારે ધનામે આપી વિદાય કર્યા. અને એન્ટિપેટરને હુકમ લખ્યો કે બધા તમાસાઓ અને જાહેર મેળાવાઓમાં એ સિપાહોને સાન આપવું, તેમને સારી સારી મેખરાલી એકેએ આપવી અને હાસલકુટ રહે-રવા દેવા. અને જે સિપાહો તેની નોકરીમાં પડ્યા હતા તેમના ફરજંદોને તેમનો પગાર માલ રાખવાનો પણ તેણે હુકમ કર્યો.

જ્યારે તે મીડિયા પ્રાંતના એમ્બાટાના નગરમાં આબ્ચો ત્યારે જરૂરી કામ ઉકેલી લઈ તેણે પાછા ખેલો અને તમાસાઓ ચરૂ કર્યા. આ માટે ઝીસથી પણ હજાર નટો અને કારીગરો નવા જ આવેલા હતા. પણ કમનસીબે પછી થોડા દિવસમાં જ દિશી-સ્ટિઅનને તાવ આગ્યો. એ જીવાન અને વળી સિપાહ બાપડો હતો; તેનાથી પથ પાળી ચકાપું નહોતું. તેનો વૈધ નાટક જોવા ગયો ત્યારે તેણે બોજનમાં મુરબી આપી અને અ-ત્યંત ઠંડો કરેલો દારૂ પીધો. આથી તેનો તાવ વધ્યો અને તે થોડા દિવસમાં મરી ગયો. આ બનાવ વખતે એલેક્ઝાંડરનો શોક મર્યાદામાં ન રહ્યો. તેણે સર્વત્ર શોક પળાવ્યો તેમાં થોડા અને ખચ્ચરોના પણ વાળ પડ્યા અને કિલ્લાઓના ખુરજો પણ તોડાવ્યા. વૈધનો ખીયારાનો તેણે કોસ સાથે જડી નિર્દય રીતે જીવ લીધો. ઘણા વખત સુધી હાવણીમાં

ગામાં પ્રસરી રહે છે તેમ ખિંજ યથેચ્છા મંગળમાં વહેમ પ્રસરી જાય છે અને તેને નીચ ભય અને મૂર્ખતાથી ભરી દે છે. એલેક્ઝાંડરની આવી જ દશા થઇ. પરંતુ દિશિસ્ટિઅન વિષે તેણે કરેલી પૃચ્છાઓના જવાબમાં કેટલીક દેવવાણીઓ આવવાથી તેણે પોતાનો શોક દૂર કર્યો અને ઉત્સવના ઉપહારોમાં અને જવાશતોમાં પડ્યો.

એક દિવસે નિઆર્કસને આમંત્રી તેના માનમાં આપેલું ઉત્કૃષ્ટ ખાણું પૂરું થતાં તે તેની ટેવ પ્રમાણે તાજે થવા માટે ન્હાયો; અને પછી તે સત્રા જતો હતો ત્યાં મીડિઅસ આવ્યો. તે બહુ વિનંતિ કરીને તેને પોતાને ત્યાંના ખાણામાં ખેચી ગયો. ત્યાં તેણે તે રાતનો ભાગ અને બીજો આખો દિવસ પાનમાં ગાળ્યો, અને તેને તાવ આવ્યો. કેટલાક કહે છે કે હર્મ્યુલીસના ખાણામાંથી તેણે દારૂ પીધો કે તુરત તેને તાવ ન્હડ્યો; બીજા કહે છે કે તેની પીડમાં એકાએક ભાથો વાગ્યો હોય એવી શય નીકળી. પણ આ હકો-કતો કલ્પિત છે અને આવા મહાપુરુષની જીંદગીના છેલ્લા દેખાવમાં વિલક્ષણતા અને હૃદય વેધકતા આણવા ઇચ્છતા લેખકોની જનાવટ માત્ર છે. એરિસ્ટોબ્યુલસ લખે છે કે તેને અત્યંત તાવ હતો તે દરમિયાન જ અસહ્ય તરસ લાગતાં તેણે દારૂ પીધો; આથી તેને સંનિ-પાત થઇ ગયો, અને જ્યુન મહિનાની ત્રીશમી તારીખે તેનો દેહ પડ્યો. પણ તેની નિત્યનોંધમાં નીચે પ્રમાણે હકીકત છે. “જ્યુન માસની અદારમી તારીખે તે તાવ આવવાથી પોતાની ન્હાવાની ઝોરડીમાં જ સૂઇ રહ્યો. બીજો દિવસે સ્નાન કરીને તે પોતાના ઝોરડામાં આવ્યો અને મીડિઅસની સાથે કલાકો સુધી પાસાદાવ રમ્યો. સાંજે તે ફરી ન્હાયો અને દેવોને ઉપહાર અર્પણ કરી જમ્યો. રાતે તેને પાછો તાવ આવ્યો. વીશમીએ પણ તે ન્હાયો અને નિયમ મુજબ ઉપહાર અર્પણ કરીને ન્હાવાના ઝોરડામાં જ બેઠો અને નિઆર્કસની સહ-રનો વૃત્તાંત તથા મહાદરિયે તેણે કરેલાં અવલોકનોની હકીકત સાંભળવામાં દિવસ ગાળ્યો. એકવીશમીના દિવસ પણ તેણે ‘એમ જ ગાળ્યો; એ દિવસે તેના તાવ વધ્યો; અને આખી રાત તે હેરાન થયો. બાવીશમીએ તાવ અત્યંત વધ્યો. તેણે પોતાનું ‘બીજાનું’ ખસે-ડવી મોટા સ્નાનગૃહમાં મુકાવ્યું; ત્યાં તેણે પોતાના સરદારો સાથે લશ્કરની ખાત્રી પડેલી જગાઓ માટે અનુભવી માણસો નીમવા ‘વિષે’ વાતચીત કરી. ચોવીશમીને દિવસે તેની તબિયત વધારે બગડી. પણ ઉપહાર અર્પણ કરતી વખતે તેની ઇચ્છાથી ‘તેને બીજાના-માંથી ઉચકીને કુંડ આગળ લઇ જવામાં આવ્યો. તે દિવસે તેણે દુક્રમ કર્યો કે મુખ્ય સર-દારોએ, સ્નાનગૃહની પરસાળમાં હાજર રહેવું. અને તેથી ઉતરતી પંક્તિના અધિકારીઓએ આખી રાત બહાર ચોકી કરવી. પચ્ચીશમી તારીખે તેને નદીને સામે કાંઠે તેના મહેલમાં લઇ જવામાં આવ્યો. ત્યાં તેને ચોલીક ઉધ આવી પણ તેના તાવ હઠ્યો નહોતો; અને જ્યારે સરદારો તેના ઝોરડામાં આવ્યા ત્યારે તે અવાચક હતો. છવીશમીએ પણ તે અવાચક રહ્યો. મેક્રિડોનિયનોએ ધાવું કે તે મરી ગયો, અને તેઓ દરવાજા આગળ આવી એટલો શોરબકાર કરવા લાગ્યા અને મોટા સરદારોને એવી ધમકીઓ આપવા લાગ્યા કે તેમને તેઓને અંદર આવી વગર હથિયારે અને ગુપચુપ રાંખના બીજાના આગળ થઇને તેને નજરે લેઇ ચાલ્યા જવા દેવાની ફરજ પડી. સત્તાવીશમી તારીખે પાછોત આવે અને સેલ્યુ-કસે સિરેપિસ દેવને પૃચ્છા કરી કે તેની રજા હોય ‘તો’ તેઓ એલેક્ઝાંડરને તેના મંદિરમાં આજ્ઞા દેવે આજ્ઞા કરી કે છે ત્યાંથી તેને ખસેડવો નહોતો. અઠ્ઠાવીશમીએ સાંજે તે મરી ગયો. “આ હકીકત તેની નિત્યનોંધમાંથી લગભગ શબ્દેશબ્દે ઉતારી છે.

આ વખતે તેને ઝેર દેવાયું હતું એવો કાઠને વહેમ ન ગયો. પણ કહે છે કે, ૭ વર્ષ વહી ગયા પછી ઓલિમ્પિયાસને કંઈ ખાતમી મળી; તે ઉપરથી તેણીએ ફેટલાક માણસોને મારી નાંખ્યા અને ઇઝોલોસે તેને ઝેર આપ્યું હતું એવી ધારણાથી તેના શબને તેની કબરમાંથી ખોદી કહડાવ્યું. જો એ કહે છે કે એન્ટિપેટરને આવું ધોર કર્મ કરવાની સલાહ આપનાર અને તેને એલિસેન મોકલવામાં આવેલું ઝેર પણ પૂરું પાડનાર એરિસ્ટોટલ હતો તેઓ પોતાના મત માટે હેગનોથેમીસનો આધાર બતાવે છે. અને તેઓ કહે છે કે હેગનોથેમીસને આ વાત રાજા એન્ટીગોનસે કહી હતી. વળી એ ઝેર વિષે તેઓ કહે છે કે એલેક્ઝાન્ડરનાં નોનેકિસ જીવામાં એક ખડકમાંથી પાણી જોવો જ પણ અત્યંત ઠંડો ઝેરી પ્રવાહી ઝરે છે તે એ ઝેર હતું. તેનાં ટીપાં ઝાકળનાં ટીપાંની માફક એકઠાં થાય છે અને તે ગંધેડાના દાબડામાં રાખવું પડે છે કેમકે બીજી સર્વ જાતના પાત્રોમાંથી તે કુટી નીકળે છે. પણ આ ઝેર દેવાની વાત ધણાખરા છેક ખોટી માને છે, અને તે ખોટી માનવા માટે આ બહુ મજબૂત દલીલ છે કે એલેક્ઝાન્ડરનું શબ તેના સરદારો વચ્ચેની તકરારોને લીધે ધણા દિવસ સુધી એમને એમ પડી રહ્યું, અને તેમાં મસાલા વગેરે કંઈ બરવામાં આવ્યું નહતું તથા એલિસેનની હવા ઉઘ્ઘુ હતી તો પણ તેમાં કંઈ વિષાર પેદા થયો નહીં અને તે એવું ને એવું નિર્મલ રહ્યું.

રોકસાનાને ગર્ભ હતો અને તેથી મેડિકેનિયનો તેને ધણું માન આપવા લાગ્યા. સ્ટેટાઈરિસ રાણી સાથે તેણીએ કપટ કર્યું. એલેક્ઝાન્ડરના નામનો એક બનાવટી કાગળ મોકલીને તેણીને તેણે પોતાના કબજામાં લીધી, અને પછી તેણીને તથા તેની બહેનને મારી નાખી બન્નેનાં શબ કુવામાં નાખી દીધાં, કુવો પુરી દીધાં. આ કૃત્યમાં રોકસાના સાથે પરિક્ષસ પણ સામેલ હતો. એલેક્ઝાન્ડરના મોત પછી મુખ્ય સત્તા એ પરિક્ષમના હાથમાં જ હતી. એરિડીઅસને તે રાજા કહેતો અને બધું તેને નામે કરતો, પણ ખરૂં જોતાં એરિડીઅસ માત્ર નામનો રાજા હતો. એ ફિલિપનો એક હલકી સ્ત્રીના પેટનો પુત્ર હતો. ન્હાનપણમાં તે ચાલાક અને સારો જણાતો હતો; પણ પછી ઓલિમ્પિયાસે તેને દવાઓ આપી તેથી તેનું શરીર અને તેની બુદ્ધિ બન્ને હનિશને માટે નબળાં પડી ગયાં.

તેણે તમામ માનવાન બંધ કર્યું; પછી જ્યુપિટર-એમનની દેવવાણી આવી કે દિશીરિટઅ-
નને દેવાંછી વીરનું માન આપવું અને તેની પાછળ ઉપદાનાદિ અર્પણ કરવા. એટલે એ-
સેઝાંડરે શોક મુક્યો, અને મિત્રવિરોધનું દુઃખ વિચારે પાડવા સિદ્ધરમાં પડ્યો. પણ એ
સિદ્ધર માણસોના દત્તો, એટલે કે તેણે લડાઈ આરંભી. કુરુગીઓની સામે તેણે અંદાજ
કરી અને તે પ્રજાના સર્વ વયે પ્લેએલા પ્રરુઓની કતલ કરી. અને તેણે કહ્યું કે, “ મેં
દિશીરિટઅનના પ્રેનને આ માણસોના ઉપહાર અર્પણ કર્યા.”

દિશીરિટઅનની કબર અને તેની મગધિ પાછળ તેણે દસ હજાર ટેલ્ટ ખર્ચવાનો
નિશ્ચય કર્યો, અને એ હમારતોની બાંધણી તથા કારીગરી તેમના મોટા કદ અને કિંમત
કરનાં પણ વિરોધ ખીલી નીકળે એવી તેની ધારણા હતી. તેથી તેણે તેની બચ્ચ અને
ગ્રૌડ કષ્ટના માટે વિખ્યાત યથેલા રોસિફેટિમ નામના સિદ્ધી પામે એ હમારતો રચાવવા
ધમ્મી કરી. એ સિદ્ધીએ યોગ્ય વખત ઉપર એસેઝાંડરને કહ્યું હતું કે “ એસમાંના એ-
થોસ પર્વતને કાતરી તેની એક આખી માનવ આકૃતિ નિર્મી શકાય; અને તમે કુકમ
આપો તો તેનું તમારું બાવકું બનાવું. એના જેવું અવિનાશી અને ગ્રૌડ બીજું બાવકું બને
જ ક્યાંથી ! વળી એ બાવલાના ડાંગા હાથમાં દસ હજાર માણસની વસ્તીનું એક નગર
આવી રહેશે, અને તેમાં જમણા હાથમાંથી એક નદી વેગથી બેટી બેટી દરિયામાં જઈ
મળશે. એસેઝાંડરે એ મોજના માટે મજુરી ન આપી. પણ આ વખતે તે તેના સિદ્ધી-
આસાયે એથી પણ વધારે મીમોસ્ફેગી અને અતિ ખરચાળ મોજનાઓ ધડવામાં અને
અને આદરવામાં પડ્યો.

તે બેબિલોન તરફ કુચ કરતો હતો તેવામાં નિઆર્કસ પોતાની દરિવાઈ સફર પૂરી
કરી યુરેડીસ નદીના મુખમાં પેચી આગળ આવતો આવી પ્લેએલ તેણે ખબર કર્યા કે
કેટલાક કાદીઅન બવિષ્યદદાઓએ ખાસ તેની પાસે આવીને તેને કહ્યું હતું કે રાખએ
બેબિલોન શહેરમાં ન પેસવું. પણ એસેઝાંડર એ આગાહી ઉપર લક્ષ ન આપતાં આગળ
વધ્યો. તે શહેરની દિવાલો પાસે આવતાં તેણે મંખ્યાબંદ કામદાઓ લડતા જોયા, તેમાંના
કેટલાક મુલેલા તેના પગ આગળ પડ્યા. પછી યોગ્ય સમયમાં બેબિલોનના મુખા એથોથો-
ડોરસે તેનું બવિષ્ય જાણવા દેવાને ઉપહાર અર્પણ કર્યા એવી ખબર મળવાથી એસેઝાંડરે
તે સજાના બવિષ્યદદાને ખાલગીમાં બોલાવ્યો. અને પૂછ્યું ત્યારે તેણે એ વાતને
હનકાર ન કર્યો. અને એસેઝાંડરના સવારના જવાબમાં તેણે ખબર આપી કે બલિના પિત્તાસ-
યનો ઉપલો ભાગ ન હતો. એસેઝાંડર બોલ્યો, “ ખરેખર બહુ જ મારું ચક્રન ! ” તેણે એ
બવિષ્યદદાને કંઈ ધમ્મ ન કરી. પણ તેના મનમાં થયું કે નિઆર્કસની ચેતવણી માની
હોત તો દીક થાત, અને તે ધણીખરા વખત શહેર બહાર તેણીમાં અને યુરેડીસ નદીમાં
આમ તેમ સહેલ કરવામાં ગાળવા લાગ્યો. ખીજ પણ કેટલાક અપચકુનો થયા તેથી
તેનું ચિત્ત વધારે બચ્ચ થયું. બેબિલોનમાં તેણે રાખેલા સિદ્ધીમાં જે સૌથી વધારે કંદાવર
અને દેખાવડો હતો તેની ઉપર એક ગથેડો પડ્યો અને એ ગથેડાની હાલિથી સિદ્ધ મરી
ગયો. અને એક દિવસે તે તેલમર્દન માટે નખ થયો, અને પછી ‘દેડે’ રમતો હતો; તે
રમત થઈ રહી એટલે તેની સાથે રમનારા નેના સાથીઓ તેની કપડાં લાવવા ગયા, તો
તેમણે એક અજાણ્યા માણસને રાખનાં વસ્ત્ર અને તેનો સુકડ ધારણ કરી ગાંદી ઉપર

બેઠેલો જોયો. તેમણે તેને સવાયો પૂછ્યા તેનો લાંબા વખત સુધી તેણે કંઈ જવાબ ન આપ્યો, પણ આખરે શુદ્ધિ આવીને તે જોયો. “મહાર નામ ડાચોનીમિયસ, હું મેસ્સેની વાસી છું, મહારી સામે તહેમત આપતાં હું બહાણુમા બેસી અહીં આવ્યો. અહીં ઘણો વખત થયા હું કેદમા હતો. આજે સિરેપિસ દેવે મને દર્શન દીધા, મહારી બેઠીઓ તોડી નાખી, અને મને અહીં આણી આ સર્વ ધારણુ કઠી આ સ્થળે બેસી મુગા રહેવા આજ્ઞા કરી પોતે અદસ્ય થઇ ગયા અને હું ત્યારનો અહીં બેઠો છું.” એલેક્ઝાંડરે તેના ભવિષ્ય દષ્ટાઓની સલાહથી એ માણસને ચારી નાખ્યો. પણ તેના મનનો ઉદ્વેગ વધતો ગયો. દેવો તેને મદદ કરશે એવો તેનો વિશ્વાસ હઠી ગયો, અને તેના મિત્રો ઉપર તેને વહેમ આવવા માડ્યો. તેને સૌથી વધારે ભય એન્ટિપેટર અને તેના પુત્રાનો લાગ્યો. એન્ટિપેટરનો ઇઓલોસ નામનો એક પુત્ર તેનો સાકો હતો, અને કેસેન્ડર નામનો બીજો પુત્ર હતો. જ મેક્રિડોનિયાથી આવ્યો હતો. એ કેસેન્ડર કેટલાક જગલીઓને રાજ્ય આગળ સાક્ષાત્ત નમસ્કાર કરતા જોઇને, તે દેખાનની પ્રિયિત્તાથી અને માત્ર ગ્રીક રીતરીવાજનો જાણીતો હોવાથી ખડખડ હસી પડ્યો. એલેક્ઝાંડરને આ અપમાનથી એટલો ગુસ્સો ચઢ્યો કે તેણે બન્ને હાથે તેના વાળ પકડીને તેનું માથું દિવાલમા અડાવ્યું. બીજો વખતે એન્ટિપેટર સામે કેટલાક ફરિયાદ કરવા આવેલા તે વખતે કેસેન્ડરે પેતાના પિતાનો બચાવ કરવા યત્ન કર્યો. ત્યારે એલેક્ઝાંડર તે બોલતો હતો તે દરમિયાન જ બોલી ઉઠ્યો. “શું ? તું એમ સમજે છે કે લોકો વિના કારણુ જ આટલી લાબી મુસાફરી કરતા હશે અને તારા પિતાને ખોટા વગોનતા હશે ?” કેસેન્ડરે જવાબે જનાળમા કહ્યું કે “તેઓ પુરાનાથી, અને તેમની વાત તોડી ચકે એના લોકોથી આટલા બધા દૂર આવ્યા છે એ ઉપરથી જ તેમની વાત કેટલી લૂલી હશે એ કંપી ચકાય છે.” ત્યારે એલેક્ઝાંડરે સ્મિત કહ્યું અને તે બોલ્યો “આ દલીલો એરિસ્ટોટલના હેત્વાભાસોમાની છે અને તે સામસામા બન્ને પક્ષમા વાપરી ચકાય એવી છે, એટલે માત્ર એવી દલીલો ઉપરથી કશું સિદ્ધ થતું નથી, પણ તું ખાતરી રાખજે કે જો આ માણસોને લેશ પણ અન્યાય મળેલો જણાશે તો તને અને તારા પિતા બન્નેને સજા સજા કરવામા આવશે.”

આ અને આવી બીજી ઘણીઓથી કેસેન્ડરના મન ઉપર એટલી હદી અસર થયેલી કે ઘણા વર્ષો પછી જ્યારે તે મેક્રિડોનનો રાજા અને આખા ગ્રીસનો સ્વામી થયો હતો ત્યારે પણ એક વાર કેટલીક તે બાનલાઓ જોતો જોતો ફરતો હતો તે દરમિયાન એલેક્ઝાંડરના બાનલા ઉપર તેની નજર એકાએક પડી તેની સાથે જ કહે છે કે બપોલે લીધે તેનું આખું શરીર કંપી ઉઠ્યું અને તેની આંખે અધારા આવી ગયા તથા મગજ બહેર મારી ગયું અને તે પાછો કેટલોક વખત પીત્તા પછી જ સાન્ન થઇ ચકો.

જ્યારે એલેક્ઝાંડર વહેમને વશ થઇ ગયો ત્યારે તેનું મન નજીક કાંચોથી પણ દહેશત ખાના અને બપોલીત થયા લાગ્યું. જરા પણ પ્રિયિત્તાવાળો કે અસામાન્ય ગમે તેવો હલકો બનાવ અને કે તે તેને ચકુન કે ચમત્કારમા ગણવા લાગ્યો. દરનારમા ભવિષ્યદષ્ટાઓ અને દેવસેવકો ઉભરાઇ રહ્યા, અને ઉપહારો અર્પણ કરવાનું અને દેવોને સંતોષવાનું અને ભરિયા જોવાનું કામ ધમધાકાર ચાલી રહ્યું. ખરેખર, અનાખ્યા અને દેવોની અવગણના અનિષ્ટકર છે, પણ વહેમ તેથી વધારે અનિષ્ટકર છે. પાણી જેમ નીચી જ-

ગામાં પ્રસંગી રહે છે તેમ ખિન્ન થયેલા મગજમાં વહેમ પ્રસંગી જાય છે અને તેને નીચ બધ અને મૂર્ખનાથી ભરી દે છે. એલેક્ઝાંડ્રની આવી જ દશા થઈ. પરંતુ દિશિગ્નિઅન વિષે તેણે કરેલી જુઠ્ઠાઓના જવાબમાં કેટલીક દેવવાણીઓ આવવાથી તેણે પોતાનો ગોક દૂર કર્યો અને કિલ્લવના ઉપહારોમાં અને બપોરોમાં પડ્યો.

એક દિવસે નિઆર્કસને આમંત્રી તેના માનમાં આપેલું ઉત્કૃષ્ટ ખાણ પૂરે થતાં તે તેની ટેવ પ્રમાણે તાજે થવા માટે ન્હાયો, અને પછી તે સૂતા જતો હતો ત્યાં મીડિઅસ આવ્યો. તે બહુ વિનંતિ કરીને તેને પોતાને ત્યાંના ખાણમાં ખેંચી ગયો. ત્યાં તેણે તે રાતનો ભાગ અને ખીન્ને આખો દિવસ પાનમાં ગાળ્યો, અને તેને તાવ આવ્યો. કેટલાક કહે છે કે હર્મ્યુલીયના ખાવામાંથી તેણે દારૂ પીધો કે તુરંત તેને તાવ ચઢ્યો, ખીન્ન કહે છે કે તેની પીડમાં એકએક બાલો વાગ્યો હોય એવી શબ્દ નીકળી પણ આ હકીકતો કશ્ચિત છે અને આવા મહાપુરુષની જીવનકાળમાં એવા દેખાવના પ્રિયસૂચકતા અને હૃદય વેધકતા આણવા ધ્વજિતા લેખકોની બનાવટ માત્ર છે. એશિરોબ્યુલસ લખે છે કે તેને અત્યંત તાવ હતો તે દરમિયાન જ અસહ્ય તરસ લાગતા તેણે દારૂ પીધો, આથી તેને સનિ-પાત થઈ ગયો, અને જ્યુન મહિનાની ત્રીસમી તારીખે તેનો દેહ પડ્યો પણ તેની નિત્યનોદધમાં નીચે પ્રમાણે હકીકત છે. “જ્યુન માસની અઢાળી તારીખે તે તાવ આવવાથી પોતાની ન્હાવાની ઓગડીમાં જ સૂઈ ગયો. ખીન્ને દિવસે જ્ઞાન કરીને તે પોતાના ઓગડામાં આવ્યો અને મીડિઅસની સાથે કલાકો સુવી પાસાદાય ગયો. માત્રે તે ફરી ન્હાયો અને દેવોને ઉપહાર અર્પણ કરી જઈ્યો. રાતે તેને પાછો તાવ આવ્યો. ત્રીસમીએ પણ તે ન્હાયો અને નિયમ મુજબ ઉપહાર અર્પણ કરીને ન્હાવાના ઓગડામાં જ ગેરો અને નિઆર્કસની સહ-ગમે વૃષ્ટાત તથા મહાદરિયે તેણે કરેલા અવનોદનોની હકીકત સાબળવામાં દિવસ ગાળ્યો. એકવીસમીનો દિવસ પણ તેણે એમ જ ગાળ્યો, એ દિવસે તેનો તાવ વધ્યો, અને આખી રાત તે હેનન થયો. બારીસમીએ તાવ અત્યંત વધ્યો. તેણે પોતાનું બીજાનું ખસે-ડાવી મોટા આનંદશબ્દમાં મુકાબું, ત્યાં તેણે પોતાના સન્દારો સાથે લસકડની ખાની પડેલી જગ્યાએ માટે અનુભવી માણસો નીમવા વિષે વાનગીત કરી ચોત્રીસમીને દિવસે તેની તબિયત વધારે ભગડી. પણ ઉપહાર અર્પણ કરતી વખતે તેની ઇચ્છાથી તેને બીજાના-માંથી ઉચકીને ઝૂંઝ આગળ લઈ જવામાં આવ્યો. તે દિવસે તેણે ટુકડા કર્યો કે મુખ્ય મગ-દારોએ આનંદશબ્દની પસંદગીમાં હાજર ગેલું અને તેથી ઉત્તતી પશ્ચિના અધિકારીઓએ આખી ગત બહાર ચોટી કરવી. પચ્ચીસમી તારીખે તેને નગને નામે દારૂ તેના મહેલમાં લઈ જવામાં આવ્યો. ત્યાં તેને ચોટીઠ ઉધ આવી પણ તેનો તાવ દહ્યો નહોતો, અને બપોરે સરદારો તેના ઓગડામાં આવ્યા સારે તે અવાચક હતો. હજીસમીએ પણ તે અવાચક ગયો. મેડિડોનિયનોએ ધારું કે તે મરી ગયો, અને તેઓ દરવાજા આગળ આવી એટલો રોગચોળા કરવા લાગ્યા અને મોટા સન્દાગેને એવી ધમકીએ આપવા લાગ્યા કે તેમને તેઓને અરુ આવી વગર હથિયારે અને ગુપચુપ ગઝના બીજાના આગળ થઈને તેને નગરે ભેદ માગવા જવા દેવાની ફરજ પડી નવાત્રીસમી તારીખે પાંચેન અને મેથ્યુ-કસે મિગેપિત્ર દેવને જુઠ્ઠા કરી કે તેની ગમ હોય તો તેઓ એનેજાડને તેના મહિનામાં આવે દેવે આજ્ઞા કરી કે છે ત્યાંથી તેને ખસેડવો નહોતો અત્રીસમીએ માત્રે તે મરી ગયો. “આ હકીકત તેની નિત્યનોદધમાંથી લગભગ શબ્દેશબ્દ ઉતારી છે

આ વખતે તેને ઝેર દેવાયું હતું એવો કોઈને વહેમ ન ગયો. પણ દહે છે કે, છ વર્ષ વહી ગયા પછી ઓલિમ્પિયાસને કંઈ જાતથી મળી; તે ઉપરથી તેણીએ કેટલાક માણસોને મારી નાંખ્યા અને ઇઓલૈસે તેને ઝેર આપ્યું હતું એવી ખાશાથી તેના ચબને તેની કબરમાંથી ખોદી કઢાડાયું. જો એ કહે છે કે એન્ટિપેટરને આવું ધોર કર્મ કરવાની સલાહ આપનાર અને તેને બેબિલોન મોકલવામાં આવેલું ઝેર પણ પૂર્વ પાડનાર એરિસ્ટોટલ હતો તેઓ પોતાના મત માટે હેગોથેમીસનો આધાર બતાવે છે. અને તેઓ કહે છે કે હેગોથેમીસને આ વાત રાજા એન્ટીગોનસે કહી હતી. વળી એ ઝેર વિશે તેઓ કહે છે કે ઓર્કિડિઆમાં નોનેક્સિ જાણમાં એક ખડકમાંથી પાણી જેવો જ પણ અત્યંત ઠંડો ઝેરી પ્રવાહી ઝરે છે તે એ ઝેર હતું. તેનાં ટીપાં જાકળનાં ટીપાંની માફક એકઠાં થાય છે અને તે ગધેડાના દાબડામાં રાખવું પડે છે કેમકે બીજી સર્વ જાતના પ્રાણીમાંથી તે કુટી નીકળે છે. પણ આ ઝેર દેવાની વાત ધણાખરા છેક ખોટી માને છે, અને તે ખોટી માનવા માટે આ બહુ મજબૂત દલીલ છે કે એલેક્ઝાંડરનું ચબ તેના સરદારો વચ્ચેની તકરારોને લીધે ધણા દિવસ સુધી એમને એમ પડી રહ્યું, અને તેમાં મસાલા વગેરે કંઈ બરવામાં આવ્યું નહતું તથા બેબિલોનની હવા ઉષ્ણ હતી તો પણ તેમાં કંઈ વિહાર પેદા થયો નહોતો અને તે એવું ને એવું નિર્મલ રહ્યું.

રોકસાનાને ગર્ભ હતો અને તેથી મેકિડોનિયનો તેને ધણું માન આપવા લાગ્યા. સ્ટેટાઈરિસ રાણી સાથે તેણીએ કપટ કર્યું. એલેક્ઝાંડરના નામનો એક બતાવડી કાગળ મોકલીને તેણીને તેણે પોતાના કબજામાં લીધી, અને પછી તેણીને તથા તેની બહેનને મારી નાખી બંનેનાં શબ કુવામાં નાખી દીધાં, કુવો પુરી દીધા. આ કૃત્યમાં રોકસાના સાથે પાર્ડિક્સ પણ સામેલ હતો. એલેક્ઝાંડરના મોત પછી મુખ્ય સચા એ પાર્ડિક્સના હાથમાં જ હતી. એરિડીઅસને તે રાજા કહેતો અને બધું તેને નામે કરતો, પણ ખર્ચ જોતાં એરિડીઅસ માત્ર નામનો રાજા હતો. એ ફિલિપનો એક હલકી સ્ત્રીના પેટનો પુત્ર હતો. ન્હાનપણમાં તે ચાલાક અને સારો જણાતો હતો; પણ પછી ઓલિમ્પિયાસે તેને દવાઓ આપી તેથી તેનું શરીર અને તેની બુદ્ધિ બન્ને હમથને માટે નબળાં પડી ગયાં.

૧. ગ્રીક દેવમંડળ.

હિરેક્ષીસ-હર્ષુલીસ.

[illegible]

એરતુ નિવારણ કરીને તથા અમર બનાવીને તેને દીરાની પુત્રી ટીબી સાથે પરણાવ્યો. સ્વર્ગી રોકેણુ પછી તે ગ્રીસમાં સ્થળે સ્થળે વીર તરીકે ખૂબવા લાગ્યો અને ચોટા સમયમાં જ દેવની પદવીએ ધોર્યો.

હિરેન્નીસ અને લેઆમેડોનની આખ્યાયિકા માટે જુલો પાઠ્ય થા (૧૧૬)

હિરેન્નાઇડી.

હિરેન્નીસના વંશજો હિરેન્નીસે ડોરિયન રાજ્ય ઇગ્ગમિયસને મદદ કરેલી તે ઉપરથી તેણે એને પોતાના રાજ્યનો તૃતીયાંશ આપ્યો હતો અને પિટોપોનીસસ દ્વીપકલ્પના ખીલ ભાગે ઉપર હિરેન્નીસે જુદે જુદે વખતે પોતાના પરાક્રમે દરમિયાન પોતાનો હક્ક જમાવ્યો હતો એટલે હિરેન્નીસના સ્વર્ગારોહણ પછી એ સર્વ પ્રદેશ છોડી તાને નવાનું નર્તન્ય તેના વંશજોને માથે પડ્યું, અને તે બલવવામાં ડોરિયન પ્રજાએ તેમને મદદ રી પ્રેમણે પિટોપોનીસસ ઉપર પાંચ વહાઇ કરી બીજામાં હિરેન્નીસનો નવેશ પુત્ર હિલ્લસ પડ્યો તે પછી દશે વર્ષે ઓલિમ્પોનોને ઇશિયડમાં વર્ષેવેળા વિગ્રહ થયો ટ્રોયના ઘેરા પછી ત્રીસ વર્ષે હિલ્લસના પુત્રે પાછી વહાઇ કરી બીજાં વીસ વર્ષ પછી હિલ્લસના પૌત્ર એરિસ્ટોમે સે ચોથી વહાઇ કરી પછી એ દીવ વર્ષે એરિસ્ટોમેન્સના ટેમનસ, એરિસ્ટોડીમસ, અને કિસ્ફોન્ડીસ નામના ત્રણ પુત્રોએ પાછી પિટોપોનીસસ ઉપર વહાઇ કરી તેઓ નોષકટકથી દરિયા આળેથી હાથેના બદરે ઉતર્યા આ વખતે તેઓની સપૂર્ણ રત્નલ થઇ અને ટેમનસ આર્ગોસમાં, એરિસ્ટોડીમસના ભોગિયા પુત્રો યુરીસ્થિનીસ અને મેન્નીસ સ્પાર્ટામાં, અને કિસ્ફોન્ડીસ મેસ્સેનામાં રાજ્ય થયા યુરીસ્થિનીસના વંશજ તેના પુત્ર એગિસના નામ ઉપરથી એગિડ વંશના અને મેન્નીસના વંશજ તેના પુત્ર યુરાઇપોલના નામ ઉપરથી યુરાઇપોનિડ વંશના કહેવાયા સ્પાર્ટામાં પ્રાચીન સમયથી જ રાજ્યો અને જો રાજ્યમાં હતા તેનું નિરણુ આ આખ્યાયિકા પ્રમાણે એરિસ્ટોડીમસને જ ભોગિયા પુત્રો થયા એ હક.

આ કથામાં ઐતિહાસિક બનાવોનું વધુ ઓછું મિશ્રણ હોત એકબે એમ બધા વિદ્વાનો માને છે, અને પિટોપોનીસસ દ્વીપની ડોરિયન પ્રજાએ રવી છતને તેઓ ગ્રીસના ઇતિહાસના સપૂર્ણ રીતે વિશ્વસનીય બનાવોમાંનો સૌથી વધારે પ્રાચીન ગણે છે.

અયુસ-ન્યૂપીટર

કોનોસ અને ક્રીઆના અયુસ, પોસાઇડોન (નિપચૂન), હેડીસ (પૂટો) એ ત્રણ પુત્રો અને હેફિસ્ટા (વેરુદા) ડીમીટર (સીરીસ) અને હીરા (ન્યૂનો) એ ત્રણ પુત્રીઓ ગ્રીસ હી રાને પરણ્યા અને તેમને એરીસ (માર્સ) અને લીફીઅસ (વલ્કન) પુત્રો તથા ટીબી (જુલે ન્હલ) નામની પુત્રી થયા વળી એને ગેટિસથી એપીની (મિનર્વા) થેમિસથી ઝલુદેવોઓ અને દેવદેવોઓ, યુરિનોમીથી લાવણ્યદેવોઓ, ડીમીટરથી પર્સિફોની (પોસાઈડોન), નિમોસિનીથી ગાદેવોઓ, લીટાથી એપોલો અને આર્ટીમિસ (દયાળા), ડાયોનીથી બ્રેક્કો-હાઇ (બીનસ) માધ્યાથી હર્મીસ (મર્ક્યુરી) અને સેમેલીથી ડાયોનાઇસસ (બેકન) એ પ્રમાણે સત્તાનો થયા ગ્રીસના દેવદેવોઓમાં મુખ્ય બાર હતા, અયુસ, પોસાઇડોન એપોલો, એરીસ હિડીસ હર્મીસ એ છ દેવ, અને હેફિસ્ટા હીરા, એપીની, ડીમીટર, બ્રેક્કો-હાઇ આર્ટીમિસ જે છ દેવોઓ તેમાં અયુસ સૌથી મોટો ગણાતો.

હોમર એને અમરો અને મર્ત્યોનો પિતા અમરોમાં ઉત્કૃષ્ટ અને શ્રેષ્ઠ સંપ્રિમાન, રાજ્યો નો રાજ, રાજસત્તાનો સ્થાપનાર, કાયદોનો આદ્ય ઘડનાર, રાજ્ય અને કુટુંબનો પાલનદાર, પ્ર નેહગારને, સોનદ તોડનારને, અને અતિશયમની સરનારને સજા કરનાર, અન્યાય મળ્યા દોષ તેનું ઘેર સેનાર, કર્ણીનો બદલો આપનાર માણસોના કૃત્યો અને દુષ્ટો ઉપર નજર રાખનાર,

અવિધ્ય ભાગ્યવાની શક્તિ આપનાર, નાજનીનનાં આશુધ ધરનાર, અને તોફાન અને ઝંઝાવાન ઉત્પન્ન કરનાર હશે છે.

અયુસ અને તેના બાદબોલે ચિટ્ટી નાંખી બાગ બંદે'આ ત્યારે પોસાઈડાનને દરિયાનું, હે-લીસને પાતાવનું, ઝીયમને અંતરિક્ષ અને સ્વર્ગનું, અને ત્રણે દેવાને પૃથ્વીનું રાજ્ય ભાગમાં આપ્યું.

અયુસના જન્મ વિષે, તે દેવાધિદેવ કેમ થયો તે વિષે, તેણે સાર્દેશ્વોપિસ અને ભદ્રગેન્ટિસને સુખ કંથા વિશે, યદ્યંતો અને યાદીયમ માથેના તેના યુદ્ધ વિશે, ઉપર નખાવેલી અને બીજા અનેક દેવીઓ અને સ્ત્રીઓ સાથેના તેના વ્રજ અને સંસાર વિષે, તેનાં પ્રાચીન મંદિરો વિષે, ઉત્પાદિ ગ્રીક ધર્મમાં અનેકાનેક કથાઓ હતી.

અયુસના ઓરિક્ષિપયાના મંદિરમાં એની ફીટિયમની નિર્ગેરી મૂર્તિનું આસન સીડર ઘાટનું હજી મૂર્તિનો અગરનો ભાગ અમનસનો હતો અને ઉપરની મૂર્તિ દળદાર હાથીદાંત અને સોનાની હતી તથા જ્વાલીયોથી શુભારેથી હતી તેનો ગુફા છત્રના દારની આકૃતિનો હતો, તેના જમણા હાથમાં વિજયદેવીની હાથીદાંત અને સોનાની મૂર્તિ હતી, તેના ડાબા હાથમાં અનેક ધાતુનો રાત્રદંડ હતો અને મથાળે નરદંડખીની આકૃતિ હતી, અને તેના સોનાના પતરાના વસ્ત્ર ઉપર પ્રાણીઓ, ફુલો અને તેમાં વિશેષે કમળે કમળોની આકૃતિઓ હતી આસનના ફરેક પાયાને વિજયદેવીની ચાર મોટી અને છઠ્ઠી નીચે એ ન્હાની નાચની આકૃતિઓથી સોભીતો ફરેલો હતો આસનના ચોક્કા ઉપર એપોલો, આર્ટીમિસ, અને નાથોબીની આકૃતિઓ તથા ટિરેશીસ અને એમેઝોનોના વિઝહમાથી દેખાવો હતા. આસનની પીઠને મથાળે એક બાલુએ ઋતુદેવીઓ અને બીજા બાલુએ લાલગુરુદેવીઓ હતી મૂર્તિના પગ નીચેના બાજકમાં પાયાને બદલે ચાર સોનાના સિંહ હતા; અને તેના ચોક્કામાં થીસિયસ અને એમેઝોનોના વિઝહમાથી દેખાવો હતા. આસન તથા બાજકની નીચે મોટી ચાક્રો હતી તેની બાલુઓ ઉપર પણ અનેક દેવદેવીઓની આકૃતિઓ અને અનેક કથાઓના દેખાવો હતા સૌથી નીચેની ત્રસખંડી કળા ચારસની હતી. ફીટિયમે મૂર્તિની મુખપ્રદામાં સર્વત્ર સંપૂર્ણ વિજય પામેલી ઉત્કૃષ્ટ શક્તિ, દિવ્યજ્ઞપ્રેતિ, શાસકતા, ભયંકરતા, શાંતિ, અને પ્રસન્નતાની અપૂર્વ મિલાવટ સુષ્ણ હતી કોઈના સવાવના જવાબમાં તેણે કહેલું કે તેને આ સર્વોત્તમ વિચાર ઉલિયદ ૨ ૫૨૮-૩૦ એ લીટીઓ ઉપરથી મુકયો હતો એ લીટીઓનો ઉચિત્તમ કવિ મિલ્ટનનો અનુવાદ નીચે પ્રમાણે છે —

Thus while God spake, ambrosial fragrance filled

All heaven, and in the blessed spirits elect

Sense of new joy ineffable diffused.

(Paradise Lost III 135-7.)

હીરા-જ્યૂનો.

દેવાધિદેવ અયુસની સ્ત્રી ગ્રી-લોકોની લગ્નની, પ્રસૂતિની, સંતાનની રક્ષિની, કુદરતની દેવી. અયુસના મંદિરોમાં એની પણ પૂજા થતી અને એના સ્વતંત્ર મંદિરો પણ હતા, તેમાં મુખ્ય આ-ગોસ આગળ હજી, જેમાં પોલિગ્રીટસની નિર્ગેરી દેવીની સોના અને હાથીદાંતની અતિકાંચ મૂર્તિ હતી એ મૂર્તિના એક હાથમાં દોડય અને બીજા હાથમાં દંડ હતો, દંડને મથાળે કોચલ હતી; અને મૂર્તિને મુકુટ પ્હેરાવેલા તથા ભુરજો પાળળ ઉવડાવીને નાખેલા હતા, અને પાસે મોર હતો આ મંદિરમાં પાંચ પાંચ વર્ષે હીરાદેવીને મહોત્સવ થતો ગ્રીસમાં બીજા એ ચાર સ્થલે પણ હીરાના પ્રાચીન અને સુપ્રસિદ્ધ મંદિરો હતા

એથીની-મિત્રતા.

મિત્રતા નામ સેમન છે: શ્રીક નામ એથીની એ શ્રીક લોકોની લોકોત્તર ડાહ્યાણ અને લોકો-ત્તર રાજિના યથાયોગ્ય સંમિશ્રણની દેવી. એયન્સની ઇજ્જેવી અયુસની પુત્રી. એના જન્મ નિયે અનેક કથાઓ હતી, અને અનેક સ્થલો એની જન્મભૂમિ હોવાનો દાવો કરતાં, ડાહ્યાણની દેવી તરીકે તે સ્ત્રીઓના અને બીજા અનેક હુત્રરથધાની દેવી ગણાતી; અનેક ચંત્રો અને ચોળસો તેણે શોધી આપેલા મનાતાં, અને ખેતીવાડીની અધિષ્ઠાત્રી તરીકે તેનો દર વર્ષે ઉત્સવ થતો. એ વેપારની પણ દેવી ગણાતી. રાજિની દેવી તરીકે તેનું લગ્નમાં અને વિરોધે કરીને અનિવાર્ય દોષ યુક્તિ અને અગમચેનીથી ચત્તાવળી પડે એવી લગ્નમાં તેનું સ્મરણ થતું ઇતિહાસમાં તેને શ્રીક સૈન્યનો પક્ષ લેનારી અને ઓડિસીમાં ધીર વીર ઓડિસિયસ (યુલિસિસ) ને દરેક પ્રસંગે મદદ કરનારી વર્ણવી છે. રથ અને બંડાણની ભૂજ યોજના પણ તેણીની સોમિથી મનાતી વળી રાષ્ટ્રની જીજ્ઞા અને સ્થિતિ માટે રાજિ તેમ જ ડાહ્યાણની એક સરખી અમલ હોવાથી તે રાષ્ટ્રસંસ્થાઓ અને સંસ્કારસંસ્થાઓની યોજનારી અને પાળનારી તરીકે લગભગ દરેક શ્રીક રાજ્યમાં પૂજાતી. રાજ્યનું ન્યાયનું અંગ ખાસ તેનું મનાય એયન્સની તો તે ઇજ્જેવી જ હતી. જીતજીત એયન્સમાં તેણીની બક્ષીસ મનાય. એફિયોપેયસની અદાલત તેણીએ સ્થાપેલી ગણાતી. એયન્સમાં તેના પેનેથોનિયા, એપેદ્રિયા, અને બીજા અનેક ઉત્સવો થતા હતા.

ફીડિયસની નિર્મોલી એ દેવીની ત્રણ મૂર્તિઓ શ્રીક શિલ્પકલાના લક્ષ્યોત્તમ નમૂનાઓમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ ત્રણે એયન્સમાં હતી: (૧) એકોપોલિસ ઉપરની સોના અને લાઘીદાતની અતિકાંચ મૂર્તિ; (૨) એથી પણ મોટી અને મેરેથોનની લગ્નમાં મળેલાં દુસ્મનોનાં યજ્ઞાગ્રમાંથી નિર્મોલી ધાતુની મૂર્તિ; (૩) લેબોસવાસીઓએ એયન્સમાં પ્રતિષ્ઠા કરેલી ન્હાની ધાતુની મૂર્તિ.

એથીનીનાં વજ્રાશરણાદિમાં મુખ્ય:-(૧) ઈગ્નો અને અનેક આકૃતિઓથી શૃંગારેલા ટાપ; (૨) ઇલિસ એટલે છાતીના બખ્તર તરીકે ખેરેલું બકરાનું ચામડું, એના ઉપર મેદુસાના નાગાદે-શની આકૃતિઓ કઢાડવામાં આવતી; (૩) ગોળ ડાવ, જેમાં વચ્ચે મેદુસાના મસ્તકની આકૃતિ કઢાડવામાં આવતી; (૪) જીતજીતની ડાળ; (૫) પૂનડ પક્ષિ: અત્યંત વીરુલ્લ દૃષ્ટિ એટલે ડાહ્યાણનો રૂપક; (૬) સર્પ: બાહ્યાકાર ફરી ફરીને એવો ને એવો કરવાની આંતર રાક્ષિનો અને બીજા શુભોના રૂપક; (૭) કૂંડા; (૮) લાલો; (૯) વિજયની દેવીની મૂર્તિ; ઉલ્લાદિ.

એથીનીમાં જેમ શક્તિ અને ડાહ્યાણનું યોગ્ય સંમિશ્રણ મનાય તેમ પુરુષત્વ અને સ્ત્રીત્વના હૃદય અંશ પણ તેનામાં એક સરખા વિભાજન મનાતા એટલે શ્રીક કલ્પનાએ તેણીને ડુમારિકા, અને પ્રેમના બાણથી ન વીંધાય એવી, ખાની હતી; શ્રીક શિલ્પિઓ તેણીની આકૃતિ પણ પ્રોટ, ભવ્ય, હાર, પ્રાણ, અને મરદાની બાંધાની સીના જેવી કરતા.

શ્રીમીટિસ-સીરીસ.

પૃથ્વીની, ખેતીવાડીની, અને કુટુંબજીવનની દેવી તેણીને અયુસથી પાર્સિફોની નામની પુત્રી થઈ, તેને તેણીને જણાવ્યા વગર અયુસે દેહીસ જરણાવવા વચન આપ્યું. આ ઉપરથી પાર્સિફોની કુલ વીણતી હતી ત્યાં દેહીસ પૃથ્વીનું પડ ફાટી ઉપર આવી તેણીને પોતાની સાથે પાતાલમાં ખેંચા ગયો. પુત્રીના નિઃશ્વાસો સાંભળી શ્રીમીટિર તેણીને શોધવા નીકળી. દરમિયાને દિવસે દિવસે તેણીને પત્તા આપ્યો એટલે તેણીએ અયુસને બહુ વીનવ્યો પણ તેણે વણહાથું નહીં ત્યારે શ્રીમીટિર એલિમ્પસ તરફ પૃથ્વી ઉપર જ એટિકામાં ઉલ્કૃષ્ઠિસ ગામમાં આવી, વસી, તેણીના કોષ અને શોકને લીધે પૃથ્વીમાં પાક થવો બંધ થયો, એટલે અયુસે અને બધા દેવોએ તેને મનાવવા માંડી. તેણીએ હજુ, મને મટારી પુત્રીને પાછી લેજો. અયુસે દર્મીસને પાતાલમાં, મેકલ્સો, દેહીસે પાર્સિફોનીને દાઉમનું એક બી ખવડાવ્યું અને પછી તેને હર્મીસ સાથે પૃથ્વી ઉપર આવવા લીધી.

માદકરી મળ્યાં ત્યારથી પૃથ્વીમાં પાછાં અન્નફલ પાકવા માંડ્યાં, પણ પર્સિફોનીએ પાતાલમાં ખાધેલું એટલે ત્યારથી તેણીને વર્ષના ચાર ચાર માસ ત્યાં જઈને દેરીસ પાસે રહેવું પડ્યું.

ઇલ્યૂસીનિયન ઉત્સવોની યુક્ષમજિની ક્રિયામાં આ ગુંદર કથાનું નિરૂપણ થતું, અને તેના રહસ્યનું વિવરણ કરનારા પર્સિફોનીના પાતાલગમનને, વારવું બી ધરનીમાં સમાય છે અને તેને પાકતાં એક ઋતુ લાગે છે એ કુદરતી નિયમના રૂપક તરીકે સમન્વયતા. વળી તેઓ એ કથામાં સળને દફનાવતાં આત્માના પાતાલગમનનો અને તેના પુનર્જન્મનો અર્થ પણ આરોપતા.

એપોલો.

સૂર્ય. સંવત્સરનો અને મહિનાઓનો દેવ. પ્રકાશનો દેવ, અંધકારનો શત્રુ. મરદીઓ મોકલનાર અને ઠાળનાર. ભવિષ્યદષ્ટિ આપનાર, ઝયુસનો પ્રતિનિધિ.

સવિતા. વૃદ્ધિનો દેવ. રાજ્યો અને સંસ્થાઓનો સ્થાપનાર. મરદાની સૌંદર્ય અને જીવાનીનો દેવ. સંમીત, કાબ્ય, અને કલાઓનો દેવ. ગ્રીક લોકો પ્રાર્થનામાં અને સોનદમાં “ પિતા ઝયુસ અને એથીની અને એપોલો ” (ઇલિય ડર. ૭૭૧) એ ત્રણને સાથે સંભારતા. પાપીઓ પ્રાયશ્ચિત્ત કરી એની કૃપાથી શુધ્ધિ થતા.

એપોલોની ભક્તિ ગ્રીસમાં સર્વત્ર હતી પણ રોમિયોનો એ ઈષ્ટદેવ હતો. સાઇક્લેડિસ યજ્ઞ-ઓમાંનો સૌથી ન્દાનો ડીયોસ એની જન્મભૂમિ ગણતો અને ત્યાં એના ડીવિયા નામના મોઢા ઉત્સવો થતા. એના જન્મ ત્રિયેની એક લૌકિક કથા વિષે જુલો પિયોપિડસ પા. ૧૫૮.

ડેલ્ફી-દેવપૃચ્છા-બીજાં દેવપૃચ્છાનાં સ્થલો.

(ગ્રીક ઓરેકલો.)

ગ્રીક પ્રભની વસ્તીવાળા દેશોમાં અનેક સ્થલે જુદા જુદા દેવોનાં મંદિરોમાં દેવપૃચ્છા થતી અને તેના જવાબો મળતા. બધાં ઓરેકલોના ચાર મુખ્ય વિભાગ પાડી શકાય; (૧) શબ્દો-આધારથી જવાબ આપનારાં ઓરેકલો; (૨) સંજ્ઞાઓ વડે જવાબ આપનારાં ઓરેકલો; (૩) સ્વપ્નો વડે જવાબ આપનારાં ઓરેકલો; (૪) પ્રેતો દ્વારા જવાબ આપનારાં ઓરેકલો.

પ્રેક્ષા વર્ષનાં ઓરેકલો એપોલો દેવના હતાં તેમાં પૂલરી (કે પૂલરણ) અમુક ઝરાત્ર પાણી પીને અગર અમુક સ્વલમાંથી નીકળતી હવાનો ન્યાસ લઈને તેથી થતા ઉન્માદ દરમિયાન શબ્દો-આધાર કરતો (કરતી) અને એ શબ્દોમાંથી પૂલરીઓ બંધાયેલો જવાબ તારવતા. આવાં ઓરેકલો ડેલ્ફી, આગોસ, માઇલીટસ અને બીજાં ઘણે સ્થલે હતાં તેમાં સૌથી વધારે પ્રસિદ્ધ અને માનનીય ડેલ્ફીનું હતું. તેનું મૂળ નામ પાઇથો હતું. તેથી પૂલરણ પાઇથિયન કહેવાતી. મંદિરમાં એક સ્થલે જમીનમાં ફટ હતી તેમાંથી ડંડી હવા ઉપર આવ્યાં કરતી હતી. આ ફાટ, ઉપર લાકડાનો પણ સોને રસેલો એક જાંઝો ત્રિપાદ હતો; તેની ઉપર એક ગોળ બેઠક મુકેલી હતી. મંદિરમાં એક ઝરો પણ વહેતો હતો. પાઇથિયન નાહી પવિત્ર થઈ આ ઝરાત્ર પાણી પીતી. મંદિરમાંના પ્રાચીન લેખર જાતના ઝાડનું ફલ ખાતી અને ત્રિપાદ ઉપર બેસતી, પાસે ફળ એક પૂલરી રહેતો અને પાઇથિયન જે શબ્દો બોલતી તે ઉપરથી પૂછેલા સવાલનો જવાબ એ તારવતો.

બીજા વર્ષના ઓરેકલોમાં સૌથી વધારે માનનીય એપોલિસ પ્રાંતમાંના ડોડોના આગળું ઝયુસનું ઓરેકલ હતું. અહીંનાં પ્રાચીન એક વૃક્ષનાં પાંદડાઓમાં પવનથી થતા અવાજે ઉપરથી અથવા ચિહ્નિઓ નાંખીને જવાબ મેળવતા. વળી અહીં લોડોની એક ન્દાની મૂર્તિ હતી તેના હાથમાં ત્રણ દોરીની એક ચાબુક મુકેલી રહેતી, અને એ દોરીઓને છેડે લેલોડાની શુંડીઓ હતી તે એક લોડાના પાત્રને અડકતી. પવનથી ચાબુક હાથમાં શુંડીઓ લોડાના પાત્રમાં ખખડતી અને

એ આવળો ઉપરથી પણ જવાબ તારવવામાં આવતો. એવિસ પ્રાંતમાં એવિમ્પિયામાંના ઝયુસના મંદિરમાં ઉપહાર કરેલાં પ્રાણીઓનાં આંતરડા વગેરે ઉપરથી પણ જવાબ દેવામાં આવતા. ઇન્જિ-
મના એમન દેવને શ્રીક લોકો પોતાનો ઝયુસ દેવ જ ગણતા અને તેનું પ્રસિદ્ધ ઓરેકવ પણ
પૂજવા સુવાસના સંજ્ઞાઓ વડે જવાબ આપવું

ત્રીજા વર્ષના એનેકલો વૈદ્યદેવ એન્ડ્રોનીપિયસનાં મંદિરનાં હતાં અને તેમાં રોગી માણસો
પોતાનો રોગ કેમ નબ એ મઠે જુઝા કરતા તથા ત્યાં તેમને સ્વપ્ન આવતું તે ઉપરથી પૂલરી
રોગનો ઉપાય બતાવતા

ચોથા વર્ષના એરે.સો ન્યાં ન્યાં ડીમીટિર અને પાર્થેનોનીનાં મંદિરો હતાં અને ઇલ્યુસી-
નિયાની શુભમંત્રિ માથની ત્યાં ત્યાં એટલે ને ને મથલે પાતાવમાં ઉતરવાનું દ્વાર હતું એમ મ-
નાવું ત્યાં ત્યાં હતાં.

દ્વિતરોડસના ઇતિહાસમાં એરેકલોના અનેક જવાબો આપેલા છે

આર્ટીમિસ-રાયના.

રાયના નામ રોમન છે શ્રીક નામ આર્ટીમિસ છે એપોલો દેવની જોડીયા બહેન. શ્રીક લોકો એ
દેવીને એપોલોના અને પેનના શુભો તેમનાથી ઉતરતા ફરજમાં અર્પતા. તે ચંદ્રની, નદીઓની,
જંગલોની, અને જંગલી પ્રાણીઓની દેવી હતી અને શિકારનો તેને રોજ હતો તેણીના ઉત્સવો
અનેક સ્થળે થતા લેગનિયા પ્રાંતમાં એ ઉત્સવો વખતે ફિરોસે પોતે લોટીલુવાણુ થઈ નબ ત્યાં
સુધી ફટકા મરાવતા, કેમકે એ લોટીનો ઉપહાર તેણીને પ્રિય મનાતો. એના આર્ટીમીસિયમ
પાસેના દેવળ માટે લુલો એમિસ્ટોપિયસનું ચરિત્ર

એન્ડ્રોડાઈ-વીનસ.

સૈ દૈવ, પ્રેમ, અને વૃદ્ધિની દેવી એ ઝયુસ અને ડાયોનીની પુત્રી કે સમુદ્રદેવતામાંથી પોતાની
મેળે ઉત્પન્ન થયેલી મનાતી હતી. પેરિસે તેને ખુનમુરતીનું હાથમ આપેલું તે ઉપરથી એન્ડ્રોડાઈન
વિમ્બમાં એ ટ્રોન્નોના પક્ષમાં રહી હતી, શ્રીક લોમના એન્ડ્રોડાઈની ભક્તિનાં વૃક્ષ, એલિથોનની
એસિટ દેવી, એસીરિયાની હટર દેવી, ફિનીસિયાની આસ્ટર્ટી દેવી વગેરેની ભક્તિમાં છે એ
ભક્તિઓમાં એ દેવીને ત્રીજાની દેવી ગણાતી હતી અને વામમાર્ગે તરફ વિરોધ વચણુ હવ
શ્રીકમાં પણ એન્ડ્રોડાઈની ભક્તિમાં કેટલોક વામમાર્ગે હતો ધીમે ધીમે એક દેવીમાંથી બે થઈ
અને એન્ડ્રોડાઈ પુરેનિયા એ આકાસ, ચંદ્ર, તારા અને સમુદ્રની રાણી બણું. આ દેવીનું વાહન
હસ કે ગાયનો કે જોડાયેલું એન્ડ્રોડાઈ પેન્ડ્રોસ અધિઆમી કામવાસનાની દેવી અને વેરવા-
ઓની હથેલી થઈ એન્ડ્રોડાઈની પ્રતિમાઓમાં ' માડગોની વીનસ ', ' પ્રેમિટિસની વીનસ '
અને કોઈ અજ્ઞાન સિદ્ધિપત્રી ગયેલી ' વીનસડી એક્ષમી ' એ નામે જોજખાયેલી તણુ પ્રસિદ્ધ છે.
પેલો પેરિસમાં છે તે અડિત છે, બીજી ગ્યુનિયમાં અને ત્રીજી ફ્યોન્સમાં છે

એરીમ-માર્સ.

ઝયુસ અને ટીરાનો કે એન્ની હીસનો પુત્ર અને યુદ્ધનો દેવ હોમરમાં અને તોફાન અને
કાપાતખીમાં મગ્ન રહેતો અને આજ એકને તો દાવે તેના સત્તુને મદદ ન્તો વર્ણવેલો છે ઇલિ-
યટમાં એને શ્રીકાને મદદ આપવાનું વચન આપ્યા પછી પણ ટ્રોન્નેને મદદ આપેલો જણાવેલો
છે બલમાં હોનર તેને વાંસાર એથીનથી ઉતરેલો અને દારનો વર્ણવે છે એ સોદર્યતી દેવી
એન્ડ્રોડાઈ (વીનસ) નો પતિ અને હામોનિયા (સુસંવાદિતા) દેવીનો પિતા છે પ્રેમનો દેવ હરિસ
પણ એ દેવતિનો પુત્ર મનાય છે એન્ડ્રોસ ઉપર પ્રાચીન કાળમાં ચંદ્ર આવેલી એમેઝોન નામે

પ્રસિદ્ધ પીરાગનાઓ પણ એરીસથી જ ઉત્પન્ન થયેલી મનાય છે એનાં જ્ઞાન બાવલાઓ અને વિગ્રેમાં એને બરપુવાન કસાયેલા બવિષ્ઠ બાધાના, સ પૂર્ણ ગખ્તર સજેલા, દાઢીવાલા ટિપાદુ જેવા ચિત્રો છે. ફીડિયસે તેમ જ બાવલુ નિમ્નુ તેમાં તેને દાઢી વગરના, નમ્ર, ખુબસુરત બલવાન પુવાન જેવા કદની મરદાની ખીલતી નુવાનીનો આદર્શ બતાવ્યો.

હાયોનાઇસસ-બેક્કસ.

હયુસનો સેમિલિ નામે એક ચેબન સ્ત્રીને પેટ ઉત્પન્ન થયેલા પુત્ર સેમિલિએ એક વખત પેતાના આસાને તેના દેવો પોતાકમાં સન્ન થયેલા જોવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી, તે પરથી હયુસે વિહુના આયુધ સાથે તેને દરેક દીધા પત્ર તે પ્રમત્ર સેમિલિ સહી ન રાખી અને ત્યા જ શ્રુત્યુવરા થઈ, અને હાયોનાઇસસ નમ્રાયો થયો. આખો શિવાળો તે નિદ્રામાં બાળે છે અને ન-સંસમા તે નમ્રત બાધ છે તે પ્રસંગે સ્ત્રીએ ઉત્સવ રાજની, મૂળ વનસ્પતિ અને દુધામમના દેવ તરીકે તેની પૂજા થતી અને તેમાંથી પછી તે દ્રાક્ષ અને મદ્રના દેવ તરીકે સ્થપાયો. એની પૂજા અને ઉત્સવોમાં ઈમીટરની રહસ્યમક્તિની માફક શ્રુત્યુ પછી પણ આત્મા છૂવતો હોય અને પુનર્જન્મ ॥ એના હસારા હતા દ્રાક્ષવર્ણી એટિલામાં દાખલ થઈ તેની સાથે હાયોનાઇસસ ભક્તિ પણ આવી અને એ દેવના પાર્થક ઉત્સવોને લગતા ગાનગાનમાંથી ધીમે ધીમે એવન્સના અગર નાટ્ય કવિઓની કશ્ચુરસમાધાન્ય કૃતિઓનો ઉદ્ભવ થયો.

હર્મિસ-મર્ક્યુરિ

હયુસ અને એટલસ-પુત્રી માયાનો પુત્ર હર્મિથડમાં એને હુઆઓ, ચોર, અને દગાબાજ કહેા છે. હાયબાની હાવમાં એણે કેટલાક તાર બાધીને વીણા જેવુ વાદિત સૂન્યુ દેવાના દૂત તરીકે એ હતોનો, સમયસૂચકતાનો, મિલનસારપણાનો, વફૂરપરમિનો અને માણસોમાં લોકપ્રિય યવાય એ બધી કલાઓનો દેવ હતો. એની હુઆઈ અને દગાબાજમાં પણ આતુર્ય માત્રમ પડત તે હયુસનો સારથી અને સાકી હતો. વિદ્વાનો એના વિષેની બધી વાતો ઉપરથી મૂર એ બેદમાના ભક્ત દેવો જેવા કે હયુસે પ્રેરેલા સદ્બોધના દેવ જેવા હશે એવુ અનુમાન કરે છે.

હસરતસાહા અને ખીલતી નુવાનીની ઈદદેવ તરીકે ગ્રીક નમ્રોમાં દરેક ભહેર મનામ, બાલરો વગેરે ભહેર રથોમાં, શોકઘોડામાં, અને લગભગ રોરીએ રોરીએ એની પ્રતિમાઓ હતી, તે ટોકુ અને નીચેના ભાગમાં માત્ર સ્તભ એવી જ હતી સિસિલિયન ચડકાઈની તેવારીએ એ-યન્સમાં આઠી રહી હતી તે અરસામાં એક સત્રમાં એવન્સમાંની આવી એક શિશવ બધી પ્રતિ-માઓને મિદ બદમાસ ટાળીએ ખરિત કર્યાની વાત પૂછ્યાના નિકિઆસના ચરિતમાં ॥ આવી એક હર્મિસ-સ્તંભ બ્રિટિશ મ્યુઝિયમમાં છે.

ફૂલ્ડસ.

લક્ષ્મીનો દેવ એ પોતાની બક્ષીસો કેવલ સારા માણસોને ન આપે પણ સારા અને નરસા બન્નેનો એક ગણના વગર આપે તે માટે ઝીંચસે તેને આધળો ગ્યો એવન્સમાં તે આઈરીની સુવેદ-ચાલિની દેવીનો પુત્ર મનાતો હતો.

ઓર્ફ્યુસ

હોમર પહેલા પણ ગ્રીકભાષામાં કવિતા હતી તેમાંની ધણીખરીનો વિષય દેવસ્તવનનો હતો. આ સ્તવનોના આટલકિય તરીકે ઓર્ફ્યુસ ॥ ૫ તેરમાં સેક્રામાં થઈ ગયેજો મનાતો હતો. એના વિષે એવી કથા હતી કે તે ગ્રેસવાસી હતો અને આખો બહાલના વીરો સાથે 'સોનેરી હન' મેળવવાની તેમની સફરમાં સામેવ હતો. એણે એ દેવે એને એક 'લાઈસ' (મન વીણા) એક

આપી તેના મનોહર સ્વરૂપથી જે જઈ ચેતન સર્વ વસ્તુઓ પામે પોતાનું ધાર્યું જાતી સમ્પત્તિ
 જોલિમ્પસ પર્વતના ઝાઝ અને ખડકે પણ જેનું વાદિન સામગ્રીના જેની પાછળ પાછળ જતા
 તેની સ્ત્રી યુગાદિ ૧ જેઠ જલદેવી હતી વર્ણિત અને જોલિટના ૧૦૫૦મા તેણીનું મોત સંપદેશ
 થી થયેલું વર્ણવ્યું છે જોલિટ તેની પાછળ દેહીસ (ઓ પાતાવ) ના ઉત્તરે અને તેના ગાનથી
 સર્વ પાતાલવાસીઓની પીડા જતી ગઈ જોલિટ જ નહીં પણ પાતાલના દેવે તેને યુગાદિદેહી
 પાછી સોપી, પણ જેથી સરતે ૨ તે જોલિટની પાછળ પાછળ જાય અને દેહીસની સીમા જો-
 જતા સુધી તેણે પાછળ જાયતી યુગાદિદેહીને જોવી નહીં જોલિટને આખે રમ્તે મન વરા રાખ્યું
 પણ છેક સીમા ઉપર એનાથી પાછું ૩ થીને જોવાઈ ગયું એમ્મે યુગાદિદેહી જેઠમા પાછી દેહીસમા
 પડી આથી જોલિટ કન્મત થઈ ગયો અને જાધી સ્ત્રીઓનો તિરસ્કાર રવા લાગ્યો જોલિટે પ્રેમની
 બેકસબજ સ્ત્રીઓએ તેને મારી નાખી તેના શરીરના બધા અંગ નોખા પાડી ન્યા ત્યા વેરી
 નાખ્યા જ્ઞાદેવીઓએ તે સલામથી જે ૪ ૧ જોલિમ્પસ પર્વતની તળેટીમા દનાખ્યા પણ
 જેનું મસ્તક દિશામા પડ્યું હતું ત્યાંથી ડેરમોસ ઘપને ડે નીખ્યું અને ત્યાં જોલિટસ્થામા
 તેની ફક્તકિયા થઈ

એનિસ્સા મીસની તૈથી ખેલા નૈયા દ્યૈન્દની જન્મમૂર્તિ દણ અને લાયરનુ વાદિત પ્રથમ દેસ્યાસમા કાલપન થયુ હતુ એપોતો અને ધ્વારેવીઓની ભક્તિમાથી મીસમા સુ ઠીત કૃદ્ધબંધુ દણ વળી બે-સતતિનીઓને બોધ્યુંતને મારી નાખ્યો એ વ્યામા વિષયવાસનાના દેવ બેક્સ અને ચૈતન્યશક્તિના દેવ એપોતો વચ્ચે વિરોધનુ નિરૂપણ છે યેલીસ વચેરે મીસના પ્રથમ દિવસુકોના સમય પૂર્વે બો ડુસની પ્રસતતિના ને.લ પ્રતરવા મારવા હતા પ્રસતતિમજ્જામા એ તૈથી ખેલા હતા એટલે બોડુસને સર્વ પ્રસતતિનો સ્થાપનાર મહુવામા આવતો, બધી પ્રસતતિ સુ ઠીતપ્રાધાન્ય દતી તેથી પણ આ થા નાદી દોષ બોડુ પ્રસતતિ મીસીર પસિંદાનીની શુભ ભક્તિને મળતી આવતી અને વર્મગરબો તથા કવિને એમા પલુ આત્માના અમરત્વનો સાધ પ્રત્યક્ષ કરતા તથા બીજાઓને સમજાવતા બે-સ પ્રતિમા નન્ન નાવગાન અને પાન વર્તી રહેતા થારે બોડુ પ્રસતતિમા વિષયવાસનાના ત્યાગનો ભાવ પ્રવાન હતો. એ દાસોના મતનિયમ તેમને ઘનમત ત્યાની સાધુના ટેવા બનાવી દેતા પવ મીર સુદ્ધિના અતિ સર્વત્ર વર્મયેતુ ના વલણને સખત દદિયનિચદ અને ગદ્યપલુ ભતના સુ પૂર્વે ત્યાના મતમા નાયાથાર લાયતો એટલે પાદચેરાશિયન પ્રસમ લ કે બોડુક ભક્તિમજ્જામા મુખ્યત્વે કરીને યોડા શિષ્ટ યોગે જ બજતા, અને તેઓ ત્યામાન્ય શીક સમુદાયમા તરી આવતા

કલ્પદેવીએ

૧ કલિજોષી-શિખરબાઈ દેવી ૨. કલિજો- શિવરામબાઈ દેવી ૩ સુપા-સનીતકાબાઈ દેવી
૪ મેલપોમિની-કમલબાઈ દેવી ૫ રાધિકા-સુરજબાઈ દેવી ૬ હરદેવ-શુભાઈ
કાબાઈ દેવી ૭ પોલિમિયા-સોનકાબાઈ દેવી ૮ સુનિયા-ખજોગ શાસ્ત્રી દેવી ૯ યલિયા-
દાસરામબાઈ દેવી

હવિયક અને એલિટીમા ફેવરેબના નામ નથી કે તેઓ નવ દની એમ પત્ર લખ્યુ નથી
ટોમર કલારેનીએને માવ એલિટીપ્સમા રહેનારી કલો બાના નૃત્યસતીન કરનારી અને કાવ્યો
માનારી લખા કલિએની મુનિ અને પ્રતિ ના ભવન કરનારી અને તેમને દિવ્યદ્રિ આપી જ
રિધ્ય કેપડનારી વર્ણવે છે

આ રીઝોની બક્તિ નૂન પ્રસમા ને સિમ્પલ, રેફોર્મ, અને પાર્લામેન્ટ પર્વને આનન્દ
દ્રુમથી બીજોડિયામા અને ત્યાંથી ખીને ખીને આગળ બોસમા પ્રસરી દોષ એમ જમાવ છે એ
મને ખાણી, દુધ, કે મુખના જે ઉપદોષો અર્પાલ.

૨ ઓલિમ્પિક ઉત્સવો અને રમતો.

ગ્રીસ દેશના ઐસિસ વિભાગમાં ખીઝા ગામથી પશ્ચિમે આશરે (૩૦૦ સ્ટેડિયા=૩૦૦×૧૬૪ વાર=૫૮૨૦૦ વાર=) તેત્રીસ માર્ગે દૂર એક ન્દાની નદી આલ્ફિયસ નદીમાં મળે છે એ સંગમ આગળ ન્દાના મેદાનમાં દેવાધિદેવ ઝયુસની કુજવાળુ ઓલિમ્પિયા નામનું સ્થલ હતું કુજમાં ઝયુસનું મોટું મંદિર હતું અહીં ઘણા પ્રાચીનમંજથી હર્દસ કાંતિ પછીની પૂર્ણિમાને દિવસે ચાર ચાર વર્ષે એ વાર મોટા ઉત્સવ પળાતો તેમાં ગ્રીક રાજ્યો તરફથી જોડાયેલા આવી દેવાને ઉપહારો ધરતા અને રમતો ચલી આ ઉત્સવ વધીને એકાદશીથી પૂર્ણિમા સુધીના પાંચ દિવસ પળાવા લાગ્યો તેમાં હજારો ગ્રીક આવતા અને મોટા મેળો થઈ રહેતા.

ઉત્સવના માસમાં ગ્રીક રાજ્યો લડાઈદડા જ બ પાડતા આ નિયમ પ્રથમ આઈશીટ્સે દાખલ કર્યો તે ઐસિસનો રાજ્ય હતો તેના સમય રિયે મલ્લેદ છે, પણ તે ઇ. પૂ. આઠમા સૈકામાં થઈ ગયો એમ જણાય છે.

ઓલિમ્પિક રમતોમાં ગ્રીક લોકોના મલ્લો જ ઉતરી રાકતા મુલાખોને કે બેરોને ત્યાં આવવાની પણ છૂટ ન હતી રમતો અને શરતોની સખ્યા ધીમે ધીમે વધારવામાં આવી હતી. ઈ. પૂ. ૭૭૬ ના ઉત્સવથી ઓલિમ્પિયાડ એટલે “ ઓલિમ્પિક ચતુષ્ટય ” ની ગણના શરૂ થાય છે ત્યાંથી માંડીને ખેલા તેર ઉત્સવોમાં માત્ર એક દોડવાની શરત કરવામાં આવી હતી. ચોદમા ઉત્સવથી દોડવાની બે શરતો થવા લાગી, તેમાં નવી શરતનો પટ ન્દની કરતા બમણો લગ્યા હતા તે પછી વધારે વધારે લાગ્યા પછી શરતો ઉમેરાવી અઠ અઠારમાં ઉત્સવથી (ઇ. પૂ. ૭૦૮ થી) કુસ્તીઓ અને “ પેન્થેથોન ” ફાખલ કરવામાં આવ્યા “ પેન્થેથોન ” એટલે વ્યાયામ પથક, તેમાં દૂડડ, દોડડ, ચક્ર ફેંકડ, બોનો ફેંકવો, અને કુસ્તી કરવી, એ પાંચ ક્રિયા અમુક ક્રમમાં કરવાની હતી મુકાબાજી પ્રથમ ત્રેણીસમાં ઉત્સવમાં થઈ આ હરીફાઈ માટે ગ્રીક મલ્લો આમડાના પલ ખેરતા, તેમાં શીરાના અને લોડાના પટા અને ખીવા જડવામાં આવતા હતા ચાર ઘોડાના રથની શરતો પચ્ચીસમાં ઉત્સવથી (ઇ. પૂ. ૬૮૦ થી) શરૂ થઈ “ પેન્થેથોન ” નામનું મલ્લ ચુલ્લ અને ઘોડેસવારોની શરત તેત્રીસમાં ઉત્સવથી થવા માડયા બે ઘોડાના રથની શરત પ્રથમ—ત્રાણુમાં ઉત્સવમાં થઈ.

આ રમતો અને શરતોમાંની કોઈમાં એ વાર પણ બે પ્રથમ પદ મેળવતો તેની આખી ગ્રીક દુનિયામાં મોટી નામના થઈ જતી તે પોતાનું જીવન સાર્યક થયું ગણતો અને તેનું નગર તેને અને તેના વંશજોને અનેક માન અને હક્ક આપતું, તેના બાવજાઓ નિર્માતા, અને તેના પરાક્રમની કવિતાઓ રચાવી છતીને તે પાછો આવતો ત્યારે તેના નગરવાસીઓ તેના માનમાં કિલ્લો તોડી તેમાં એક નવો દરવાજો મુકતા, અને એ રસ્તે તે મોટી ધામધુમથી નગરમાં ફાખલ થતો.

ઉત્સવ દરમિયાન જળતી ગ્રીક મેદનીમાં સિલ્પિઓ, ચિત્રકરો, કવિઓ, નાટકકારો, જુક્તોઓ, વખ્તાઓ વગેરે પણ જતા, અને પોતપોતાની કૃતિઓ પ્રસિદ્ધિમાં મુખ્વા મયતા આથી સાહિત્ય અને કલાને ઘણું ઉત્તેજન મળતું એટલું જ નહીં પણ એક કૃતિઓના એક સાથે થઈ શમતા અવલોકનથી સદા અને લોભના બંનેના આદર્શ પ્રેમ અને વિશુદ્ધ બનતા, ગ્રીક સંસ્કૃતિ અને ગ્રીક પ્રભુનું એક જ જાણવામાં પણ આ ઉત્સવોના મેળા કારણભૂત હતા.

પ્રાચીન ગ્રીસના ધાર્મિક ઉત્સવોમાં સર્વત્ર ઓલિમ્પિક રમતોના જેવી રમતો થતી અને તેમાંના કેટલાક ઉત્સવો ઓલિમ્પિક ઉત્સવોના જેટલા જ પ્રસિદ્ધ અને સર્વમાન્ય હતા એવા કે—

૧. પાઠ્યિક ઉત્સવોઃ ફોરિસ પ્રાંતમાં ક્રીસ્ટ આગળઃ એપોલો દેવનાઃ દરેક એલિમ્પિક ઉત્સવને આગલે વર્ષેઃ ડેલ્ફીની દેવવાણીની ખ્યાતિને લીધે ખાચીન કાલથી પ્રખ્યાત.
૨. ફોરિનિયન અથવા ઇસ્થમિયન ઉત્સવોઃ ઇસ્થમસના પ્રદેશમાંઃ પોસાઇડોન દેવના.
૩. નીમિયન ઉત્સવોઃ આર્ગોસ આગળઃ ઝ્યુસ દેવના.

એથન્સમાં દર વર્ષે સાત ઉત્સવ પળાતા હતા; તેમાં સૌથી મોટા ત્રણ હતાઃ ૧ પેન-એથી-નિઆ એટલે એથન્સનગરની અધિષ્ઠાત્રી ડેવી એથીનાનો ઉત્સવ, જુલાઈ માસમાં; ઇલ્યુસીનિઆ, ડીમીસ્ટિર દેવી અને તેની પુત્રી પર્સિફોનનો ઉત્સવ, સપ્ટેમ્બર માસમાં; ૩. ડાયોનીસિયા, ડાયોનીસસ જે પેકસ દેવનો ઉત્સવ માર્ચ માસમાં.

૩. ગ્રીક નાણું.

૧ એમિણ=૧ ડ્રામ, ૧૦૦ ડ્રામ=૧ માર્કના, ૧૦ માર્કના=૧ ટેલન્ટ.

ગ્રીસમાં મુખ્યત્વે કરીને બેન્કનાં ચલણ હતાંઃ પિલોપોનીસસ દ્વીપકલ્પમાં 'ઈલિધનાના સિક્કા' આવતા હતા; એથન્સ, તેનાં સંસ્થાનો, અને ઇજીઅન સમુદ્રના ટાપૂઓ વગેરે સ્થલે "યૂબિયાના સિક્કા" આવતા હતા. યૂબિયાનો સિક્કો ઇજીઅના સિક્કાનો આશરે ૬ હતો. સિક્કા મહાખસા રૂપાના ન હતા. યૂબિયાના ચલણનો એક ટેલન્ટ યામ એટલા સિક્કાઓમાં ઇમેજ ૪૭૧૫ ફોરિસિંગ સિક્કા પાડી શકાય એટલું રૂપું હતું. એટલે એક યૂબિયન ટેલન્ટ=પૌંડ ૨૩૫-૧૫-૦; એક માઇના=૭૮^૩/_૪ ફોરિસિંગ=૩૧. ૫૬; એક ડ્રામ=પોલો સિલિંગ=૨૧૧ આના; એક એમિણ=૬૦૮ આનો.

૪. ગ્રીક કાલગણના.

ગ્રીક લોકો દિવસરૂપરૂપથી નહીં પણ સૂર્યાસ્તથી આરંભતા. દિવસના અને રાતના ત્રણ વિભાગોનાં જુદાં નામ હતાં. લક્કરી હાવજીઓમાં રાતના પાંચ વિભાગ ગણાતા. તેમના મહિના ચાંદ્ર હતા, અને તેઓ એક ચાંદ્રમાસ રહ્યા દિવસનો ગણતા; એટલે એક માસ ૨૬ તિથિનો અને તે પછીનો ૩૦ તિથિનો એમ ગણતા. આ પ્રમાણે આર માસના ૩૫૪ દિવસ થતા એટલે આ ચાંદ્ર વર્ષમાં અને દરેક સૌર વર્ષના સમયમાં પ્રતિ વર્ષે અગિયાર આર દિવસનો ફેર પડતો. તે માટે એથન્સમાં એવી વ્યવસ્થા રાખી હતી કે આઠ વર્ષના અવસરમાં દર ત્રીજે, પાંચમે, અને આઠમે વર્ષે એક ત્રીસ દિવસનો "અધિકમાસ" ઉમેરાતો. આમ કરતાં પણ મહિનાની પ્લેક્ષી તિથિ પકવાના ચંદ્રને દિવસે ન આવતી એટલે દર સોળ વર્ષના અવસરમાં ત્રણ "અધિકતિથિ" ઉમેરાતી. ગ્રીક વર્ષે કર્કશંકાતિથી શરૂ થતું.

૫. પૂ. ૭૭૬ ના જુલાઈ માસમાં જે 'એલિમ્પિક ઉત્સવ' પળાયો તેની અને તે પછીના દરેક ઉત્સવની નોંધ રાખવામાં આવી હતી. આ ઉત્સવ દર ચાર વર્ષે આવતો. એટલે ગ્રીક ઇતિહાસકો વર્ષોની ગણના માટે "એલિમ્પિક ચતુષ્ટય" નો ઉપયોગ કરતા. હાલના તરીકે, સેલેમિસની લડાઈ ૫. ૪૮૦માં થઈ તે વિષે ગ્રીક ઇતિહાસકોમાં "૭૫મા ઓ. વ. ના પ્રથમ વર્ષમાં થઈ" એ પ્રમાણે લખ્યું છે.

૫. દૂકાં જીવનચરિત્ર.

હોમર.

ગ્રીક ભાષાના મુખ્યચિહ્ન ઇલિયટ અને ઓડિસી નામનાં મહાકાવ્યો અને તેમના કંતા હોમર વિષે હાલના પંડિતોનો મત દૂંધામાં નીચે પ્રમાણે છે. ૫. બારમા સદ્કામાં એલિયન

ગ્રીકોએ એશિયામાઇનોર ઉપર ચઢાઈ કરી તે પછી એ ચઢાઈને લગતા બનાવો વિષે ગ્રીસમાં કાળો રચાયાં. તેમાં ઐતિહાસિક બનાવો સાથે કુદરતના બનાવોનાં રૂપકાંતું અને દેવો તથા દેવ-વંશજ વીરોનાં કૃત્યોનું સુદૃઢ સંગ્રહન થતું ગયું. ચઢાઈ પછી સોએક વર્ષ ન થયાં ત્યાં ગ્રીસમાં ડોરિયન પ્રભુનો અમલ થયો અને એડિયનો મોટી સંખ્યામાં વૃક્ષો તથા એશિયામાઇનોરમાં આવ્યા અને વસ્યા. તેમની સાથે એ કાળો પણ એશિયામાઇનોરમાં પ્રસાર્ય; અને થોડા સમયમાં તેમનામાંથી એક કવિએ ઇલિયડ નામનું કાવ્ય રચ્યું, તેમાં તેણે એડિલીસને કોપ અને હેક્ટરનું મૃત્યુ વર્ણવ્યાં. પછી બે વર્ષ સેકાઓ સુધી તેમાં ફેરફાર અને વધારા થતા ગયા અને ખીલ' કાળો પણ રચાતાં ગયાં. ઈ. પૂ. નવમા સેકામાં કાચોસમાં એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિભાવાળો કવિ જન્મ્યો તેણે ઇલિયડનું મહાકાવ્ય રચ્યું. એડિસીનું મહાકાવ્ય પણ ઈ. પૂ. આઠમા સેકામાં રચાયું. તે પછી પણ એ કાળોમાં થોડાએક વધારા અને ફેરફાર થયા. આખરે ઈ. પૂ. છઠ્ઠા સેકામાં એથન્સમાં પીસીસ્ટ્રટસે એ બનેલું સંરોધન કરી સંપૂર્ણ નકલો તૈયાર કરાવી અને તે ગ્રીક પ્રભમાં સર્વેત્ર માનનીય ગણાઈ.

ગ્રીક લોકો ઇલિયડ અને એડિસી બન્ને એક જ કવિનાં રચેલાં માનતા હતા; પણ એ કવિના સમય વિષે તેમનામાં પ્રથમથી જ મતભેદ હતા; અને એ કાળોના કેટલાક ભાગ પાછળથી ઉમેરાયેલા હતા એ તેમના વિદ્વાનો સ્વીકારતા હતા. દરેક ગ્રીક એ મહાકાવ્યો ન્હાનપણથી જોઈ એ કરેતા, અને નિરાળમાં જાણતા; અને તે એ સંપૂર્ણપણે જાણી ન લેતા ત્યાં સુધી તેની કેળવણી પૂરી થઈ ગણાતી ન હતી. એ મહાકાવ્યોના મૂળમાંથી ગ્રીક ભાષાના ઐતિહાસિક સમયના કાવ્યસાહિત્યની આખી સરિતા ઉદ્ભવી હતી. અને ગ્રીક પ્રભ અનેક જુદાં જુદાં સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં વિસ્તૃત હતી છતાં ચોતાના ઐક્યનું બાન સંરક્ષી રાખી હતી તેનાં અનેક કારણોમાં આ મહાકાવ્યો પણ હતાં.

પાઇથેગોરસ.

ઈ. પૂ. છઠ્ઠા સેકાની આખરનો એક ગ્રીક ફિલસૂફ, ઇલિસ, એલિસાન, અને કદાચ હિંદ સુધી પણ તેણે પ્રવાસ કરેલો અને પછી તે ઇટલીના ગ્રીક સંસ્થાનિકોના કોટોના નગરમાં જન્મે વસ્યો. ત્યાં એણે એક મોટું શ્રાવ્યમંડપ સ્થાપ્યું. તેના “ભ્રાતૃચર” મુખ્યત્વે કરીને તર્કશર અને શિષ્ટ વર્ગના હતા. એ મંડપ ચોતાના અભિપ્રાયો, અભ્યાસો, અને ક્રિયાઓ વિષે આલેખ ગુપ્તિ જળવડતું એટલું જ નહીં પણ તેમનામાં ચઢતા ઉતરતા વર્ગે બાધેલા હતા અને નવા દાખલ થનારને કોઈ કપકા વર્ગ સુધી પહોંચતાં વર્ગે થતાં તથા તે જમ જમ ચઢતા વર્ગમાં જતાં તેમ તેમ જ તેને મંડપના રહસ્યમાં લેવામાં આવતા. તેમની ગુપ્ત ક્રિયાઓ એપોલો અને ડાયોનાઈસસની ભક્તિની હતી. તેઓ આત્માનો પુનઃપુનઃ જન્મ માનતા, માંસાહાર નિષિદ્ધ ગણતા, અને રહેણીકરણમાં સાદા, ત્યાગી, મૌન ધરનારા, મિતાચારી, કસરતી, એકમતવાળી ધ્યાન ધરનારા, અભ્યાસી, ઉદ્યોગી, અને સાંત પ્રકૃતિવાળા થવા મથતા. સાઇબેરિસ, ટેરન્ટમ, અને ઇટલીના ખીલ' ગ્રીક શેઢેરોમાં પણ આ મંડપ સ્થાપ્યું અને વધુ અને રાજ્યસત્તા સામાન્ય વર્ગના હાથમાં ટકાવી રાખવા ઇચ્છતા લોકોના દ્વેષનું પાત્ર થયું. ઇટલીમાં થાએગરે રચેલો લોકોએ ઈ. પૂ. પાંચમા સેકાના આરંભમાં પાઇથેગોરિયન શ્રાવ્યોને વીળીવીળીને મારી નાંખ્યા.

પાઇથેગોરસની ફિલસૂફી કેવી હતી તે જાણવા માટે તે વિષે પ્લેટો, એરિસ્ટોટલ, થીઓફ્રેસ્ટસ, અને ફાઇલોલેયસના ગ્રંથોમાં ઇત્યાદિ તે ઉપરાંત ખીલ' સાધન નથી. ખગોળવિદ્યા અને સંગીતશાસ્ત્રને તેને અભ્યાસ હતો અને સૂર્યમંડલના મહોના પરસ્પર અંતરનું સંનિતસમકના સૂત્રોના પરસ્પર સંબંધ સાથે સામ્ય જોઈને તથા સંખ્યાના તત્ત્વ વિષે અત્યંત જ્ઞાન દેખાતા વિચારોમાં ફરી પડીને અને અનેક ઉપમાઓ, દૃષ્ટાંતો, અને અધ્યાન્તરન્યાસોને વળગી વળગીને

તેણે તેની ફિલસુફીના મુખ્ય સિદ્ધાંતો જોડ્યા હતા, તથા તે પોતાના શિષ્યોના મનમાં ગણિત-શાસ્ત્રની અનુમાન પદ્ધતિથી કમે કમે સ્થાપનો દત્તો. ખેટોના મન ઉપર એ ફિલસુફીએ ઊંડી અસર કરી હતી અને તેની પોતાની ફિલસુફીમાં તેના અનેક અંશ જાણ્યેઅજાણ્યે સ્થાન પામ્યા હતા.

૮૫૦-૮૨.

ઈ. પૂ. સાતમા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં થઈ ગયો. ગ્રીક સંગીત અને સંગીતકાવ્ય એણે આરંભ્યાં. એની જન્મભૂમિ લેસ્બોસમાંથી એ સ્પાર્ટામાં જઈને વસ્યો હતો અને ત્યાં એણે સંગીત અને સાહિત્યની શાળા સ્થાપી હતી જે ગ્રીસમાં ખેલી હતી.

સિમોનિડિસ (ક્રીઓસ-પાસી.)

ઈ. પૂ. ૫૫૬ થી ૪૬૭. ગ્રીસનો એક મોટો કવિ. એ એથન્સમાં ધણાં વર્ષ રહ્યો. મેરેથોનમાં ખેડવા વીરો વિષેનું એનું કાવ્ય ઇસ્કિલસના કાવ્ય કરતાં વધારે સારું ગણાયું હતું. યમૌપિલી આજળ ખેડવા સ્પાર્ટોનોની કબર ઉપર એનો રચેલો શ્લોક કાતરાયો હતો. આર્ટિમિસિયમ અને સોલેમિસના શ્લોકો વિષે પણ એણે કાવ્યો રચ્યાં હતાં. એથન્સમાં જીહાજીહા ઉત્સવોમાં મળતે એને એની કૃતિઓ માટે ઇપ્પન વાર ઇનાયો મળ્યાં હતાં. ઇ. પૂ. ૪૭૭ પછી તે સાઇરેક્યૂસ જઈને હીરોના ફરબારમાં રહ્યો હતો.

પિન્ડર.

ધીબ્સ કે ધીબ્સના પ્રદેશમાં જન્મ આપરે ઇ. પૂ. ૫૨૨. એનાં સંગીતકાવ્યો ગ્રીક સાહિત્યમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. અનેક ગ્રીક રાજ્યો અને રાજ્યો એની પાસે કાવ્યો રચાવતા. એલિમ્પિક, પાઇથીયન, નીમિયન, અને ઇસ્થિમયન રમતોના અનેક વિજેતાઓનાં કીર્તિકાવ્ય તેણે રચ્યાં છે. એ કાવ્યોમાં મુખ્ય વિષય જીહા જીહા દેવોની કથાઓ તથા તેમની અને વિજેતાના નગરની સ્તુતિનો હતો. તે એ'શી વર્ષની ઉમરે આર્ગોસમાં મૃત્યુ પામ્યો કહેવાય છે.

હિરોડોટસ.

ગ્રીસનો આદ્ય ઇતિહાસક. ઇ. પૂ. પાંચમા સૈકામાં થઈ ગયો. તે એસિયામાઇનોરના કાંઠાપર આવેલા હેલિકાર્નેસસ ગામનો વતની હતો. શાશ્વીય કાણેને હાથે બાલપણમાં સ્વદેશ છોડી તે સોમોસ જઈ રહ્યો હતો અને પછી યૂરોપ, એસિયા અને આફ્રીકામાં મુસાફરી કરવામાં તેણે પ્રવ્રજન વર્ષો ગાળ્યાં. તેના પુસ્તકના એક ઇતિહાસપરથી અનુમાન વાલ છે કે પિલોપોનીસિયન વિશ્વેશની શરૂઆત વખતે (ઈ. પૂ. ૪૩૧) તે એથન્સમાં હતો. કહે છે કે તેણે પોતાનો ઇતિહાસ ૨૨૭ જો-હિન્પિક ઉત્સવો વખતે એકઠા રચેલા ગ્રીક રાજા તે વાંચી સંપૂર્ણરેલો અને એમ પણ કહેવાય છે કે તે વખતે યુવાન થ્યુકિડિડિસ આત્મજનમાં હાજર હતો અને તેની આજ્ઞામાંથી અશુની ધારા ચાલેલી. તેમ જ એથીનિયન પ્રબ વરફથી તેને ૧૦ ટેબલ (૨, ૩૫૦૦૦ આસરે) ભેટ મળી હતી. ગ્રીસ અને ઇરાનનો વિમલ એ તેના ઇતિહાસનો વિષય હતો અને એ વિષય સારી રીતે ચર્ચવાના હેતુથી તેણે લાંબી મુસાફરીઓ કરી અને તેણે નજરે લેઈ લીધું હતું. તે વખતની સમગ્ર ગ્રીક દુનિયા અને તેની સીમાપરના પ્રદેશો તેણે જોયા હતા; અને તેના અવલોકનની ખુબીથી આજના મુસાફરો પણ આશ્ચર્યમાં ફળી નવ છે. એથન્સ, સ્પાર્ટા, કોરિન્થ, થીબ્સ વગેરે મુખ્ય રોકેશોમાં તે લાંબા વખત સુધી રહેલા અને એસિયામાઇનોરના કાંઠાપરથી દૂરનાં ઇટલીનાં ગ્રીક સંસ્થાનો સુધી બધો પ્રદેશ તે ફરી વળેલો. આજુબાજુની "જંગલી" પ્રજાઓનો ઇતિહાસ પણ તેણે મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેઓના રીતરીવાજ વગેરે બારીક રીતે અવલોકેલા. એટલે તેના સમયની 'મુદરેલી' અને 'જંગલી' બધી પ્રજાઓનો આલ તેના પુસ્તક પરથી મળે છે. પોતાના ઇતિહાસને

‘માટે’તેણે સંભાળથી બધાં સાધનો એકાં કરેલાં, અને તેમના સલાસલનો વિવેકપૂર્વક નિર્ણય કરી, એ સાધનોને રસિક રૂપમાં ગોઠવી આપ્યાં છે માટે જ તેને આદ્ય ઇતિહાસક કહેવામાં આવે છે. ‘દોષ-માત્ર’ તેનામાં એટલો જ છે કે મહાન બનાવોનાં વાસ્તવિક કારણો પર દુર્લક્ષ રાખી, તેનાં ‘કારણો’ તે પ્રેમના અમલીઓના ગુણદોષમાં જ જુલે છે.

એનેકસેગોરસ.

આયોનિયન શાખાનો મુખ્ય દિવસુક; પેરિફિલસનો મિત્ર. તેની શાખાના બીજા દિવસુકે જન્મતની ઉત્પત્તિ, પાણી; ઢવા, અગ્ની વગેરે પદાર્થોમાંથી બતાવતા ત્યારે તેણે એવો સિદ્ધાંત બાંધ્યો કે જન્મતની ઉત્પત્તિ ‘ઐન્ય’ માંથી હોવી જોઈએ. એરિસ્ટોટલ આયોનિયન શાખાના બીજા દિવસુકે સાથે સરખાવતાં તેને “ પીધેલાઓના મંડલમાં એક સાવધ નર ” ની ઉપમા આપે છે. વિશેષ માટે જુલો પેરિફિલસ.

એન્ટિસ્થનિસ.

એથન્સનો એક દિવસુક ગોર્ગીઅસ અને સોક્રેટિસનો શિષ્ય. કેટિસ, સાઇનોપીના, ડાયોનિ-નિસ, વગેરે ધણાનો ગુરુ, ‘ખેડોનો પ્રતિસ્પર્ધિ’, પાછળથી ‘સિનિક’ નામે ઓળખાવેલા દિવસુ-ફાના મતસંસ્થાપક તરીકે મનાયો. એણે પોતાની શાળા એથન્સમાં સાઇનો-સાર્ગિસ નામની ક-સરતશાળામાં રાખી હતી તે પરથી ‘સિનિક’ યા ‘સાઇનિક’ નામ પડેલું. એની દિવસુકીમાં મુખ્યત્વે કરીને માણસે સર્વ બાહ્ય વસ્તુઓને ઉપાધિ અને બાધક ગણી તેનાથી બનતી સ્વતંત્રતા મેળવવાનો ઉપદેશ હતો. ઈ. પૂ. ૪૨૬ માં ટેનેઆના યુદ્ધમાં તે લડ્યો હતો.

યુપોલિસ.

એથન્સનો એક હાસ્યરસપાધાન્ય નાટકો રચનાર કવિ. ઈ. પૂ. ૪૪૬ થી ૪૧૧ કે એ સાલોની લગભગ લેટીન કવિ હોરેસ એરિસ્ટોફેનિસ અને યુપોલિસ, અને કેટાઇનસને ખાસ વખાણે છે. એરિસ્ટોફેનિસ અને યુપોલિસ એક બીજાના પ્રતિસ્પર્ધી અને એક બીજાની નકલ કરનાર હતા. કેટાઇનસના હાસ્યરસમાં ભલે ઉપર હુમલા અને કરકાસ વધારે પડતાં હતાં ત્યારે યુપોલિસ એવાં જેવી તીરનો ઉપયોગ કરતો ખરો તો પણ તેની નમોઝિત એરિસ્ટોફેનિસ કરતાં પણ વધારે સફાઈદાર અને ‘મનોહર’ હતી.

થ્યુકિડિડિસ.

‘ઓથોરસનો મુત્ર અને એથન્સનો નાગરિક; એ પિલોપોનીસિયન વિમહના ઇતિહાસક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એ ઉમર ૬૬ બનો, એથન્સના શિષ્ય વર્ષમાંનો અને સંપત્તિવાન હતો. વક્તા એન્ટિફાન અને દિવસુક એનેકસેગોરસ પાસેથી એણે શિક્ષણ લીધું હતું. પિલોપોનીસિયન વિમહ શરૂ થયો ત્યારે એ ચાળીસેક વર્ષનો હતો. ઈ. પૂ. ૪૨૪માં તે સ્મિત બંદાલુના સરકાર તરીકે થેસોસ યા પૂ આગળ હતો ત્યારે એસિડસે એન્ટિપોલિસ લીધું તે એ અટકાવી ન શક્યો, એ કસૂર માટે એથન્સ તેને સખ્ત સન્ન કરશે એમ સમજીને તે પોતાની મેલે દેસવટે ગયો, પિલોપોનીસસમાં અને બીજા અનેક સ્થલે ‘ફર્યો’, અને એ પ્રમાણે તેણે પોતાના ઇતિહાસ માટે સાધનો એકાં કર્યાં. સિસિલી હોવા જોઈએ. ઈ. પૂ. ૪૦૩માં તે પાછો એથન્સ અગ્યો અને પછી થોડા વખતમાં મુલો. ખૂટાર્ક કહે છે તેમ એણે પોતાના ગ્રંથનો થોડોક ભાગ ગ્રેસમાં લખ્યો, પણ એના દેશવટાના બધા સમ-યમાં અને પાછો એથન્સ આવીને પણ તે એ લખવામાં જ રોકાયેલો હતો. એના ઇતિહાસમાં વિમહના એકબીરામા વર્ષ એટલે ઈ. પૂ. ૪૧૧ સુધીનો હેવાલ છે, અને ગ્રંથનું ‘ખેડ’ પુસ્તક વિમહ

ખેડવાંના બનાવો ઉપોદ્ધાત રૂપે આપે છે. શાસ્ત્રીય ઇતિહાસકોમાં એનું પદ બહુ ઓછું છે કેમકે સત્યાસત્ય વિવેક, કાર્યકારણ સંજ્ઞના, નિષ્પક્ષપાત, વિશાલ દ્વિવસ્તુદીન-મય દષ્ટિ, રાત્ર્યજીવન અને મનુષ્યજીવનનાં ઉચ્ચ તત્વોનો માધ્યમ, એ સર્વ ગુણો એના મંથમાં રૂઝવે રૂઝવે માલુમ પડે છે, અને તે સાથે એનું વર્ણન 'દુઃકુ' અને અસરકારક છે. એનાં જ્ઞાપણો પ્રોઃ છે, અને એનો આખો ઇતિહાસ શુદ્ધ અને ઠોર શૈલીમાં તર્જના દોષ એવો દેખાતાં, છતાં ધીમેધીમે પાંચતારના ક્રમને દસાવી નાખે એવો વેગવાન રસપ્રવાહ જમાવે છે,

પ્રેક્ષકસામ્રાટસ.

આગ્રાસ અને સિદ્ધિઅનવાસી; દ્વિટિયસ અને માર્કિન સાથે એરેસ્ટોફનેસનો સિધ્ધ; મીસના પ્રખ્યાત સિદ્ધિપ્રેક્ષામાંનો એક દ્વિટિયસ જેમ કેવળના પ્રતિભાવિધાનમાં તેમ આ મનુષ્યોના પ્રતિભાવિધાનમાં એકા હોતો. એની ટૂંકીફારસ નામની પ્રતિભામાં માનવ શરીરના અવધવાનું અન્યોન્ય પ્રમાણ એવી જાણી રીતે જળવાયું છે કે આજ પણ તે માનવ આકૃતિના નમૂના અને માપ તરીકે ગણાય છે.

કાઇફિસસ.

એથન્સનો એક હાસ્યરસ કવિ. જેમના સર્વોપરિ હાસ્યરસ કવિ ખોટસે એનાં પ્રશ્ન નાટકોનું અનુકરણ કરેલું છે. એ મિનેન્ડર અને ફ્રાઇલીમનનો સમકાલીન હોતો.

ખોટો.

એરિસ્ટોફેનિસ, યુપોલિસ, કાઇનિક્સ વગેરેનો સમકાલીન એથન્સનો એક હાસ્યરસ કવિ. એણે ત્રીસથી વધારે નાટકો રચ્યાં તેમાંથી એકનું નામ 'કાઇપરિઓલસ' હતું. ઇ. પૂ. ૪૦૫ માં એરિસ્ટોફેનિસના "દેડકાઓ" ને ખેડેલું, કાઇનિક્સના "કલાદેવીએ" ને બીજી, અને ખોટોના 'કલીઓફોન' ને ત્રીજી ધિનામ મળ્યું હતું.

એરિસ્ટોફેનિસ.

એથન્સનો, પ્રસિદ્ધ હાસ્યરસ કવિ. જન્મ આસારે ઇ. પૂ. ૪૪૪ મુલ્યુ આસારે ઇ. પૂ. ૩૮૭, એનાં નાટકોથી એથન્સના ઇતિહાસ ઉપર બહુ અચ્છું અજ્ઞવાણું પડે છે; કેમકે તેમાં એ પોતાના વખતના પ્રસિદ્ધ નર્સને આણે છે અને, જનતા બનાવવાને એક કવિ તથા એક શિષ્ટ વર્ગના હિન્નાયતી તરીકે ચર્ચે છે. એનાં ચોપન નાટકોમાંથી ઇ. પૂ. ૪૨૫ માં બજવાયેલા એકર્નિઅન્સ, ૪૨૪ હિપ્પાઇસ ('નાઇટ્સ' - પોલિસવાર લટવેયા); ૪૨૩, ક્લાઉડસ (વાદળો); ૪૧૬ સલાહ; ૪૧૧, પંખીઓ; ૪૧૧, કાઇસિસ્ટ્રોસ અને થેસ્ટોફોરિએ ઝયુસી; ૪૦૮, મૂઠસ; ૪૦૫, દેડકા; ૩૯૨ ઇલ્લે-ક્રિએ ઝયુસી; ૩૮૭ ઇઓલોસિદન, અને કેકેલસ, એટલા વિદ્યમાન છે. દુનિયાના હાસ્યરસ કવિ-ઓમાં એ રોકસપિયર અને સર્વેન્ટિસની હારમા સુકાય છે.

મિનેન્ડર અને ફ્રાઇલીમન.

એથન્સનાં હાસ્યરસ નાટકો પુરાણી પદ્ધતિનાં (the old comedy) અને નવી પદ્ધતિનાં (the new comedy) એમ બે વર્ગમાં પડે છે. નવી પદ્ધતિનાં હાસ્યરસ નાટકોમાં આ બે કવિ-ઓનાં ઉત્તમ છે ફ્રાઇલીમનનો જન્મ આસારે ઇ. પૂ. ૩૬૦ માં થયો હતો અને તે સોએક વર્ષ જીવ્યો. એણે સર્તાણું નાટક રચેલાં કહેવાય છે પણ તેમાંથી એકે આખું નિવૃત્તમાન નથી મિનેન્ડર એનાથી કમરે ન્હાનો હતો અને એનાથી થોડું જીવ્યો. એ દિમિટ્રિયસ ફેલિરસ, થાએલેસ્ટસ અને એપિથ્યુરસનો મિત્ર હતો. એણે સૌથી વધારે નાટકો રચેલા, પણ એકે આખું નિવૃત્તમાન નથી; પણ જેમન નાટકકારિએ એના કેટલાક નાટકોનાં અનુકરણ કરેલાં તે ઉપરથી એની ફિતિ વિશે કંઈક ખ્યાલ આવી શકે છે.

યુરિપિડિસ.

ઈ. પૂ ૪૮૦ માં સોક્રેસના યુદ્ધને દિવસે સોક્રેસના જન્મનો એથન્સના કહેણ નાટકો રચનારા ત્રણ મોટા કવિઓમાંનો એક તેના શિક્ષકોમાં એને ઝેગોરસ અને પ્રોટાગોરસ હતા તેના નાટકોમાંના અગ્રર વિદ્યમાન છે, જેમાં દિધોનાઇટસ, મીડિયા, આઇફિજનિયા, આયોન, અને બેક્કી એક ગણાય છે તે ઈ પૂ ૪૦૬ માં થેમિડોનિયામાં મુલે તેના સમયનીને તેની કવિતાને કેટલો આદર આપતા તે આદે મુલે નિકિઅસ પા ૧૪૪-૪૫

સોક્રેટિસ.

પ્રખ્યાત ગ્રીક ફિલસૂફ, જન્મ ઈ પૂ ૪૬૯ તેનો પિતા સિલ્પિ અને માતા સ્પાઈડી હતી થોડો વખત તેણે પોતાના પિતાના ધંધામાં લક્ષ્ય રાખ્યું પણ પછી તે પડતું સંકેતે તેનો બાધો મજબૂત હતો, શરીર નીચેથી હતું અને તેનામાં મહેનત ખમવાની અસાધારણ શક્તિ હતી, તે નિરંતર ઉપાડે પગે ફરતો, અને ઉનાળામાં ને સિયાળામાં એક જ કપડો પહેરતો ફરપનો તે નમૂનો હતો, અને એક વડગ્રી કંઈકાને પગથે હતો સ્થિતિએ ગરીબ હતો છતાં તે બરીનાઇ ફર કરવા કે જાહેર કામમાં ભાગ લેવા તેણે બિનકુલ પ્રયત્ન ન કર્યો એથન્સમાં પ્રત્યક્ષતાક સંસ્થાના સ્થાપન સાથે જોડી આસ્થા અને જૂના નીતિના ધોરણો નિર્મૂલ્ય થયેલા તેને બદલે નવી આસ્થા સ્થાપી અને એ આસ્થા પર નીતિનો પાયો ફરી રચવો એ તેણે પોતાનું કસૌત્ય વિચાર્યું અને એ નામ પાછળ પોતાનું જીવન ગાળ્યું યુવાનો અને તેના શિક્ષકો સોક્રેટિસે તેમને તે જ્યાં જ્યાં મળતો ત્યાં ત્યાં ઉપાસણી તેમની સાથે તેમના જ વિષયો પર સવાલ કરી તેમનું જ્ઞાન કેટલું મિથ્યા છે તે બતાવી આપતો અને જ્ઞાનના પાયો તરીકે ફરેક શબ્દની વાસ્તવિક વ્યાખ્યાની જરૂર છે તે બતાવી આપતો આથી રીતે જે જે મિથ્યા પડે શબ્દની વાસ્તવિક વ્યાખ્યાની જરૂર છે તે બતાવી આપતો આથી રીતે જે જે મિથ્યા પડે તેના અજ્ઞાન તેણે ઉપાડો પાડી આપેલા તેઓ તેના દુરમન થયા અને તે સાથે તે યુવાનોને જે સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની સલાહ આપતો તેથી સામાન્ય પ્રલભા પણ તેનું શિક્ષણ નાસ્તિક અને ઉચ્છૃંખલ ગણવા લાગ્યું આ પરથી તેના દુરમનોએ તેના પર ન્યાયાસન આગળ નાસ્તિક કતાનો આરોપ મુઠી કામ ચલાવ્યું, આ પ્રસંગે તેને ન્દાસી જવાની તેના મિત્રોએ સલાહ આપી પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે જે શેરેરમાંથી માત્ર યુદ્ધના પ્રસંગ શિચાય આ સિતેર વર્ષની ઉમરમાં હું પહોંચે ગયો નથી, ત્યાં જઈ જીવતું તે કરતાં એથીનિયત પ્રભને હાથે મોત મને વધારે પસંદ છે આખરે તેને જેર આપી દેહાવની શિક્ષા થઈ અને તે તેણે ખુશીથી કબૂલ કરી પોતાના આત્મ ઉલ સાથે આત્માની અમરતા વિષે વિચાર કરતા કરતા પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો ઈ પૂ ૩૯૯

પ્રોટાગોરસ

પ્રેસમાં એબીયસનો વતની થેરિડિસ તથા નવિ યુરિપિડિસનો મિત્ર એથન્સમાં પ્રભ સત્તાક સંસ્થાની સ્થાપનાથી જે નવા શિક્ષણની જરૂરીયાત ભગી તે પૂરી પાડવા ઉભા થયેલા સોક્રેટિસમાં તે સર્વથી વધારે વિખ્યાતિ પામેલો હતો તેની શાળા એથન્સમાં હતી અને તેના શિક્ષણનો લાભ લેવા ગ્રીસના દરેકના ભાગોમાંથી યુવાનો આવતા, અને શિક્ષણની ધંધાથી તેણે ધણી દોવત મેળવેલી જોવાય છે વાક્કમાં નામ, વિષયલુ, ક્રિયાદ વગેરે વિભાગ પાડી યુરોપીય વ્યાકરણનો પાયો નાખવાનું માન તેને ધરે ■ સોક્રેટિસની માફક તેને પણ એથીનિયત પ્રભની અધ્યક્ષતાને લીધે ખમવું પડેલું, તેણે એક નિબંધ લખી યુરિપિડિસના ઘરમાં આપતક ડાક અધ્યક્ષતાને લીધે ખમવું પડેલું, તેણે એક નિબંધ લખી યુરિપિડિસના ઘરમાં આપતક ડાક સમક્ષ વાગેલો, તેનું પ્રથમ વાક્ય નીચે પ્રમાણે હતું -'હેવા છે કે હેવા તથી એ બેમાંથી એક પણ બાળકનું મને જ્ઞાન નથી, નારણ કે એ વિષય એટલો બધો જાહેર છે અને મનુષ્યજીવન એટલું બધું દુઃખ છે કે એ જ્ઞાન મેળવવું અગત્ય છે' આ પછી તેના પર નાસ્તિકતાનો આરોપ મુઠાવ્યો

વામાં આળ્યો નેમાંથી બચવા તે સિસિલી જતા ઉપરી ગયો પણ રસ્તામાં તે દૂબી મૂતો. (ઈ. પ. ૪૧૫) ઉપર કહેલા પુસ્તકની નેટથી પ્રત મળી તેટલી એથીનિયન સત્તા એ નદેરામાં બાળી મૂકી.

થિઓપોમ્પસ.

એક ઓક ઇતિહાસક; તેનાં એ પુસ્તકો ખાસ વખણાયેલાં છે; એક 'હેરોનિ' નેમાં તે યુક્રિટિસના ઇતિહાસનું અનુસંધાન આપે છે; બીજું 'ફિલિપ્પિકસ' નેમાં તે મહાન એક-કથાન્દરના પિતા ફિલિપનું ચરિત આપે છે; તે ઉપરાંત એ પુસ્તકમાં; સ્થાને અસ્થાને તે જુદાં જુદાં ઓક સંસ્થાનેનાં વૃત્તાંતો દાખલ કરે છે

પ્લેટો.

એરિસ્ટોટલનો ગુરુ અને સોક્રેટિસનો સૌથી વધારે બહુતિ સાિધ્ય. જ. ઇ. પૂ. ૪૨૮. ઇ. પૂ. ૩૬૬ માં સોક્રેટિસના મૃત્યુ પછી તે મુસાફરી કરવા નીકળ્યો અને ઇજીપ્ત, સિસિલી, અને ઇટલી દેશોમાં ફર્યો. સિસિલીમાં તેને ડાયને વડા ડાયોનીસિયસના સમાગમમાં આપ્પો; અને એ રાજાને તેના સ્વતંત્ર થિયોરો અને શિક્ષણ નાપસંદ પડતાં, કહે છે કે, તેણે ગ્રીષ્મ આસા કરી એને શુદ્ધાત તરીકે નેચાળ્યો, પણ એના ખરીફતાર એને ઓળખતો હતો અને તેણે એને પાછો સ્વતંત્ર કર્યો. ઇ. પૂ. આશરે ૩૮૬ માં તેણે પાછા એથન્સ આવીને એકેડેમી નામના સ્થલમાં શાળા સ્થાપી ને ધણી પ્રસિદ્ધ થઇ. વડો ડાયોનીસિયસ મરી જતાં ડાયનની વિનંતિથી બીજા ડાયોનીસિયસને મુધારવા માટે તે પાછો સિસિલી ગયો. અને થોડાં વર્ષ પછી ડાયોનીસિયસની પોતાની વિનંતિથી તે ત્રીજી વાર સિસિલી ગયો, પણ આ બંને વખતે તેને પ્રયાસ સફલ ન થયો અને તે પછી તે રાજાખટપટમાં પડ્યો જ નહોતો. તે બ્યાસી વર્ષની ઉમરે ઇ. પૂ. ૩૪૭ માં મૃત્યુ પામ્યો. તેનાં પુસ્તકો સંવાદોના રૂપમાં છે અને તેમાં 'એપોલોજી,' 'ફીટો,' 'સિમ્પો-સિયમ,' 'રિપબ્લિક,' 'ફાઇલીબસ,' 'ફીડ્રસ' વગેરે સુપ્રસિદ્ધ છે. વિશેષ માહિતી માટે જુલો ડાયનનું જીવનચરિત.

એકેડેમીનું સ્થલ એથન્સ પાસે એલીસસ નદીને કાંઠે હતું; કાઇમને સાગ, જીત વગેરે જા-હાની ધટાઓથી અને બાવલાંબો વગેરે ગોડળીને એને બહુ શોભીતું હતું. એ મૂવ એકેડીમસ ના-મના વીરનું સ્થલ દોવાથી પવિત્ર મનાતું હતું અને તેથી એથન્સનો કોઇ પણ ઓક દુરમન એટિકાનાં બેતરો વગેરે રાંબડતો ત્યારે પણ આ સ્થળને ભિલકુલ હતું કરતો નહોતો. પ્લેટો અને એના શિષ્યોએ પોતાનો દિવસુદીનો પ્રસાર એ જગ્યામાં શાળા સ્થાપી કર્યો તે ઉપરથી એ દિવસુ-દીને મટિ અને તે સ્ત્રીસરનારાઓ માટે એકેડેમી અને એકેડેમિક દિવસુદીની સંજ્ઞા પડી.

એનોફ્રન.

એથન્સનો એક પ્રસિદ્ધ સિપાહ અને ઇતિહાસક અને સોક્રેટિસના પ્રતિદ્ધ શિષ્યોમાંનો એક. તેનો જન્મ ઇ. પૂ. ૪૪૪ થી ૪૩૦ સુધીના કોઇ વખત, અને તે ૬૦-૮૨ વર્ષ જીવ્યો. ઇ. પૂ. ૪૦૧ માં કાઈરો દેરાનના સાદ આદ્યકર્તા સામે લડવા માટે ઓક ત્રિપાહોનું સેન્ય એકઠું કર્યું તેમાં એ સામેલ થયો. તે એ લરકરમાં યુદ્ધેલીસ નદી સુધી ગયો અને પછી કાઇરસનું મોત થતાં લરકર પાછું ફર્યું અને ઇત્તાની દમવજાણથી તેના સેનાપતિઓ ખાંચો ગયા ત્યારે ત્રિપાહોએ તેમને સ્થલે પોતામાંથી નવા નીચ્યા તેમાં એને પણ સેનાપતિ તરીકે પસંદ કર્યો. એ લરકર હેલ્સપોન્ટને કાંઠે પ્લોન્ચુ ત્યાં સુધી તે તેની સાથે રહ્યો, અને પોતે તેમાં દાખલ થવા વિચાર કર્યો તે ધણી માંડીને તેની ફૂચા; લડાઇઓ વગેરેના સવિસ્તર ઇતિહાસ તેણે રચ્યો છે પણ એ-ગિસિલેયસ રાજ દેરાન સામે વિચિત્ર યત્નવાચા એસિયામાંનોરમાં આળ્યો ત્યારે એ તેના લ-રકરમાં દાખલ થયો. ઇ. પૂ. ૩૬૧ માં ૩૭૧ સુધી તે એલિસ પ્રાંતમાં એલિટિપ્પયા આગળ સ્થાપી વાસ કરી રહ્યો અને તેનાં ધણાંખરાં પુસ્તકો તેણે એ સ્થલે તથા એ અરસામાં રચ્યાં.

ડિમિટ્રિયસ (ફેલીસ-વાસી.)

જન્મો આસારે ઈ. પૂ. ૩૪૫. તેણે વક્તા, ફિલસૂફ, કવિ, અને એથન્સની નાગરિક સમાજના નાયક તથા અધિકારી તરીકે ખ્યાતિ મેળવી. ઈ. પૂ. ૩૧૭ થી ૩૦૭ સુધી એથન્સનું રાજ્યતંત્ર એના હાથમાં હતું એ અરસાના આગ્રવા ભાગમાં એથન્સવાસીઓ એની સેવાથી એટલા પ્રસન્ન થયા કે તેમણે એનાં ૩૬૦ બાવણાં નિર્ભાગ્યાં; પણ સત્તા અને કીર્તિના મદથી એ સ્વચ્છંદી બન્યો અને એથન્સે એને દેવાંતંદંતની શિક્ષા ફરમાવી એટલે એ ત્યાંથી નાઠો. પછી એલેક્ઝાંદ્રિયામાં, શાન ટાલેમી લેખીતો એ માનીતો યદ્યપદ્યો અને તે રોહેરનું જગતપ્રસિદ્ધ પુસ્તકાલય એની વચ્ચે સ્થાપનામાં આબુ હેય એ સંભવ છે. ટાલેમીના પુત્રે ગાદીએ આવતાં તેને દરબારમાંથી કઢાડી મુક્યો અને તે પછી એ થોડા વખત જ જીવ્યો. એને એથન્સનો ઉદ્ધેશ વક્તા, કવિ, શાકાય.

આર્કીઇટસ.

પાઇથેગોરસની સાખાનો એક ફિલસૂફ; પ્લેટોનો મિત્ર. તેનું મણીવશાસનું, શાન જૂઠું હતું અને તેનું મગજ નિરંતર નવી ચોષો કરવામાં મગ્યું રહેતું, તેમ જ રાજ્યના કામકાજમાં પણ તે આગેવાન ભાગ લેતો. તત્ત્વવિચારમાં તે જોડા જતો અને પ્લેટો અને એરિસ્ટોટલ તેની પાસેથી મહત્વના સિદ્ધાંત શિખેલા.

એરિસ્ટોપ્પસ.

સોક્રેટિસનો એક શિષ્ય અને તેના શિક્ષણનાં નહાં નહાં તરનો લઈને સાખાઓ સ્થપાયેલી, તેમાંની 'સાઈનીનેઈક' સાખાનો પ્રવર્તક; તે સાઈનીને રોહેરનો વતની હતો તે પરથી તેની, સા-ળાનું નામ સાઈનીનેઈક પડેલું. સોક્રેટિસનો શિષ્ય હોવા છતાં તેનું વર્તન સોક્રેટિસથી સિદ્ધ હતું. પૈસે ટકે તે સુખી હતો અને મોજરોખમાં મસ્ત રહેતો; તેના સિદ્ધાંત એવા હતા કે મોજરોખ કરવામાં શરમ નથી પણ જરૂર પ્રસંગે તે છાત્રી ન ચક્રવામાં શરમ છે, શુદ્ધામતી સ્થિતિમાં, આનંદ અને શુભતાનમાં, કે શુદ્ધ તરફ યોગ્ય ભક્તિ ન શખવા માટે ઈપ્સે ખાતાં તે એક જાણીત. ચહેરો શખી શકતો; અને તેપરથી તેણે વલઈ કરેલી કે મોજરોખે તેને નહીં પણ તેણે મો-જરોખને જીત્યા છે. એરિસ્ટોટલ તેને 'સોક્રિસ્ટ' ના વર્ણમાં મુકે છે તેનું, કારણ કામ્ય એમ હશે કે શિક્ષણ માટે મુશ્કેલ લેવાની પદ્ધતિ ઘાબડ કરનાર તે હતો. તેને મળતા સિદ્ધાંતો, પાઇથગો-રોઈક' સાખાએ મહલુ કર્યા હતા.

એરિસ્ટોટલ.

જન્મ. ઈ. પૂ. ૩૮૪. ઈ. પૂ. ૩૨૭ માં એ એથન્સ આવ્યો; પ્લેટોનો શિષ્ય થયો. ઈ. પૂ. ૩૫૭ થી તેણે ચેતે શીખવતું ચરૂ કર્યું ઈ. પૂ. ૩૪૨ માં તેને ફિલિપે એલેક્ઝાંડરનો શિક્ષક નીમ્યો અને એ કાર્યે તેણે ચાર વર્ષ કર્યું. ઈ. પૂ. ૩૩૫ માં તે ખાઉ એથન્સ આવ્યો અને લાઇસીયમ નામના સ્થળમા સાળા સ્થાપી, એ તેણે તેર વર્ષ ચલાવી એ અરસામાં તેણે ફિલસૂફી, નીતિ, તર્કશાસ્ત્ર, અલંકારશાસ્ત્ર, રાજ્યનીતિ, પ્રાણીશાસ્ત્ર, ચેતનશાસ્ત્ર વગેરે વિષયો ઉપરના તેના સુ-પ્રસિદ્ધ ગ્રંથો લખ્યા. એલેક્ઝાંડરે તેને સુપ્રસિદ્ધિમાં આક્રોશ દેવડે આપ્યા હતા, અને તેના પ્રાણીશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો માટે તે તેને અનેકાનેક પ્રાણીઓનાં કલેવરો, ચાંમડાં વગેરેની મોઢી મોઢી બફારી મોકલ્યા કરતો હતો. એલેક્ઝાંડરના મોત પછી એથન્સમાં તેના હપર, સોક્રેટિસની મા-ફક નાસ્તિક હોવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો એટલે તેણે એથન્સ છોડ્યું, અને પછી એક વર્ષમાં તે મૃત્યુ પામ્યો (ઈ. પૂ. ૩૨૨) નીરોષ આલિપી માટે જીવો એલેક્ઝાંડરનું જીવનચરિત.

સ્ત્રુસિપ્પસ.

પ્લેટોનો ભાણેજ તથા શિષ્ય; અને પ્લેટો જહી એરિસ્ટોનો અધ્યક્ષ, તે સુદ્ધિસં બદ્ધ ચ-

પણ ન હતો પણ એક બિના જે આસ પ્યાન જેને છે તે એ છે કે ખેડોના બધા શિષ્યો દ-
રતાં તેની દલીલ તોડવાની એરિસ્ટોટલને વારંવાર જરૂર પડે છે.

યુદ્ધીમસ.

એરિસ્ટોટલના મુખ્ય શિષ્યોમાંનો એક; તેણે એરિસ્ટોટલનાં ધર્મ પુસ્તકો મુધારી પ્રસિદ્ધ
ક્યાં. પ્રજ્ઞાપનાં યુદ્ધીમસના નામથી એના વખત મુખી ભણીયા એક મૃત્યુ વિષેના સંવાદ વિષે લખે
છે તે એરિસ્ટોટલનો જ લખેલો દરેક કે કેમ એ ચોક્કસ નથી. પણ નીતિશાસ્ત્ર વિષેના એરિસ્ટો-
ટલના જે મંથ અદ્યપિ વિદ્યમાન છે; તેમાં મોલનુ' નામ નિકોમેદિયન નીતિશાસ્ત્ર, એરિસ્ટોટલ
અને તેની સુધામદી દર્ષાદલિસના પુત્ર નિકોમેદસ ઉપરથી; અને બીજનુ' આ યુદ્ધીમસ ઉપરથી
યુદ્ધીમિયન નીતિશાસ્ત્ર છે.

કાયોજિનિસ (સાધનોપી-વાસી.)

જન્મ આશરે ઇ. પૂ. ૪૧૨. જુવાનીમાં તે એથન્સ આવ્યો અને સિનિક ફિલસૂફીના આદ-
રજ્ઞા એનિસ્થિનીસ ખાસે ભણ્યો. તેણે દેહને અનેક રીતે દહ્યો અને કંપ્યો અને આખરે, કહે
છે કે, એક કોઠીને પોતાનું ઘર કરીને તેમાં પડી રહેવા લાગ્યો. એથન્સવાસીઓ તેને માન આપતા
અને તે ગમે તે પુરુષને, સ્ત્રીને કે સંસ્થાને તરછાટી કહાડતો તે સહન કરતા. ઇજ્જતના જતાં દ-
રિવામાં ચાંચિયાઓએ તેને પકડ્યો અને લેખ્યો પણ તેના ખરીફનારે તેને ખાળી સ્વતંત્રતા આપી.
જ્ઞાપનામાં તે કોરિન્થમાં રહેતો હતો. અહીં એલેક્ઝાંડર તેને મળવા આવ્યો તેની હાજીત
માટે જુવો એલેક્ઝાંડરનું ચરિત. તે ઇ. પૂ. ૩૨૩ માં મૃત્યુ.

દીઓફેરસ.

ખેડો અને એરિસ્ટોટલનો શિષ્ય. એરિસ્ટોટલે પોતાનો પુસ્તકસંગ્રહ અને પોતે રચેલા
કાયોજી મૂળ નકલો અને વારસામાં આપી હતી અને તેના પછી લાઇસીયમની શાળા એણે ચ-
લાવી. એના ઉપર પણ નાસ્તિક હોવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો, પણ એથન્સવાસીઓએ તે
ખોટો કહ્યો. ઇ. પૂ. ૩૦૫ માં એથન્સમાં ફિલિપ્પોને દેસનિઃકાર કરવા એવો કાયદો થયો ત્યારે
એણે એથન્સ ત્યજ્યું; પણ તે પછીના જ વર્ષમાં એરિસ્ટોટલના શિષ્ય કાઇલોએ એ કાયદો
કાઠ્યો અને એ પાછો એથન્સ આવ્યો. એ ઇ. પૂ. ૨૭૮ માં મોટી ઉંમરે મૃત્યુ પામ્યો. એણે
ધણી મથો રચ્યા હતા, પણ તેમાંથી વતસ્પતિશાસ્ત્રને લખવા અને બીજા એક બે જ રહ્યા છે.

૬. પ્રાચીન ગ્રીસના ઇતિહાસના મુખ્ય ધનાવોની સાલવારી.

ઈ. પૂ.

૧૩૦૦—૧૦૦૦ ગ્રીસ માટેનો ગ્રીક-ટ્રોયનનો મહાભારત વિગદ

કીટના ડોરિયન રાજ્યની સ્થાપના.

પિલોપોનીસસના પૂર્વ ભાગમાં ડોરિયનોના અનવરો આરંભ.

આદોનિયનોનાં એસિયામાઇનોરમાં સંસ્થાનો સ્થાપના માંડયાં.

૧૦૦૦—૮૦૦ ગ્રીક મૂલાકારની શોધ.

ડોરિયનોનાં એસિયામાઇનોરમાં સંસ્થાન.

૮૦૦—૮૦૦ 'એડિસી' નું મહાકાવ્ય રચાયું અને 'ઇલિયડ' નું ઉપન્યુ' રચ થયેલું.

સ્પાર્ટાના નવરસાચનો જન્મ.

ઇલિયાના ડોરિયન રાજ્યનો ઉદય.

૭૭૬ ખેડા એલિથિપિયાનું 'ખેડ' વર્ષ.

- ૭૩૦—૬૬૦ દેસિઆદ કરિનો સમય.
- ૭૦૦—૬૬૦ એયન્સે ઇલ્યુસિસ છતી તાઇ પોતાની સાથે બેઠા રીધું.
- ૬૮૩—૨ એયન્સના આઠેનોની યાદી આ સાચી રાત્ર માય છે.
- ૬૩૨ કાઇગોન એયન્સનો 'ઘયર'ટ' થવા મથે છે.
- ૬૩૦—૬૦૦ સ્પાઈએ મેસ્સેનિયા નાશ કર્યું.
- ૬૨૧ એયન્સમાં ડ્રાએ નવા કાયદા પડયા.
- ૬૦૦ માઇટિયીનીમાં રોકા, આલ્યુસ અને પિટ્રેકસ કવિઓનો સમય.
- ૫૬૪—૧ એયન્સમાં સોલોને નવા કાયદા પડયા.
- ૫૬૦—૫૦ એલીસ ફિલ્સુફ્ટું 'હેલ્ડ' વર્ષ.
- ૫૮૨ 'હેલ્ડ' પાઇથીયાડનું 'હેલ્ડ' વર્ષ.
- ૫૭૧ ઓસિટ્રિયક રમતોની ન્યવસ્થા કરવાનો હક ઇલિથનોએ મેળવ્યો.
- ૫૭૦ એયન્સે સેલેમિસ છતી લીધો.
- ૫૫૧—૬૦ પીસીસ્ટ્રેટસ એયન્સનો 'ઘયર'ટ' થયો.
- ૫૬૦ લીડિયામાં રીસસ ગાદીએ આવ્યો.
- ૫૫૬ પીસીસ્ટ્રેટસ એયન્સથી ન્હાઠો.
- ૫૫૦—૪૬ પીસીસ્ટ્રેટસ વળી 'ઘયર'ટ' થયો અને ફરી ન્હાઠો.
- ૫૪૬ ઇરાનના સાદ કઃઇરસે લીડિયા છતી લીધો.
- ૫૪૦—૩૬ પીસીસ્ટ્રેટસ ફરી પાછો 'ઘયર'ટ' થયો.
- ૫૨૮—૭ પીસીસ્ટ્રેટસનું મૃત્યુ.
- ૫૨૫ ઇરાની સાદ કેમ્બાઇસિસે ઇલિસ સર કર્યું.
- ૫૨૨ કેમ્બાઇસિસનું મૃત્યુ.
- ૫૨૧ હિસ્પાનિયસ યુન ડરાયસ ઇરાનની ગાદીએ આવ્યો.
- ૫૧૪ હામૌડિયસ અને એલિસ્ટા ગાઇડોને 'ઘયર'ટ' પીસીસ્ટ્રેટસ-યુન હિસ્પાઈસનું મૃત્યુ કર્યું.
- ૫૧૨ ડરાયસની પ્રેસ પર ચડાઇ.
- ૫૧૦ એયન્સના 'ઘયર'ટા' નો અંત.
- ૫૦૮—૧ એયન્સમાં કસીર્યનિસના નવા કાયદા.
- ૪૭૬ એસિયામાઇનોરના આયોનિયન સંસ્થાનિકોએ ઇરાન સાથે જા'ડ કર્યું અને તેમાં એયન્સે તેમને મદદ કરી.
- ૪૬૭ આયોનિયનોએ અને એપીનિયનોએ સાર્ડિસ છાંયું; સાર્ડિસમાં આય.
- ૪૬૪ આયોનિયન જા'ડનો અંત.
- ૪૬૩ એયન્સમાં થેમિસ્ટોકલિસ આઈન નીખાયો. મિસ્ટિયેડિસ ઇ. પ. ૫૧૫થી જ-સૈનીસમા 'ઘયર'ટ' હતો તે ન્હાસી એયન્સ આવ્યો.
- ૪૬૨ મારોનિયસે પ્રેસમાં જા'ડ બેસાડી રીધું અને મેકિડોનિયા છાંયું.
- ૪૬૧ ડરાયસે મીસને કહેલું મોકલ્યું કે 'ધરતી અને જમીન આપો' (તાબે યાઓ.) ઇજના અને એયન્સનો વિગ્રહ. (ખૂલ્લું અને ખીલ કંટલાક ઇતિહાસકોના કહેવા પ્રમાણે આ વિગ્રહ બે ચાર વર્ષ 'હેલ્ડ' મંડાયો.) સ્પાર્ટન રાજા ડિમરેટસ પદભ્રષ્ટ થયો અને ન્હાસી ડરાયસને જઈ મળ્યો.
- ૪૬૦ સિમિલીના ગ્રેલો 'ઘયર'ટ' થયો.
મેડ્યોનનું યુદ્ધ (ઓમરટ કે સપ્ટેમ્બર)
- ૪૬૦—૪૫૦ થીબન કવિ પિન્ડરનો સમય.

- ૪૮૯ મિલિટેરિસનું મૃત્યુ.
 ૪૮૫ ડાયસનું મૃત્યુ. ડિલિસ ઇરાનની ગાદીએ આવ્યો.
 ૪૮૩—૨ એરિસ્ટાઈસિસ ઓરુસિસિઝમથી દેશનિકાલ થયો.
 એથન્સે પોતાનું નેશનલિય વધાર્યું.
 ૪૮૧ ડિલિસ ગ્રીસ ઉપર ચડાઈ કરવાનો નિશ્ચય કરી સાર્દિસ આવ્યો.
 ૪૮૦ આર્મિસિયમ અને થર્મોપિલિનાં યુદ્ધો, (પ્લુટાર્ક-ઓગસ્ટ) સેલેમિસનું જન્મ
 'યુદ્ધ' (સપ્ટેમ્બર) સૂર્યચંદ્ર (અક્ટોબર ૨ છ તારીખ) સિસિલીમાં
 હાથમીરાનું યુદ્ધ.
 ૪૭૬ પેટ્રિયાનું યુદ્ધ (ઓગસ્ટ કે સપ્ટેમ્બર) માઈક્રોનું જન્મયુદ્ધ.
 એરિસિયામાઈનોરના આથોનિયનોનું ઈરાન સાથે જન્મ.
 ૪૭૮ એથન્સે ડિલેસનો રાષ્ટ્રસંધાન (Confederacy) રચાવ્યો.
 એથોનું મૃત્યુ; હીરો તેને સ્થલે ગાદીએ આવ્યો.
 ૪૭૭—૧ એથન્સના કોઠ ચલાઈ રહ્યા.
 કાઈમને પોસોનિયસને બાઈડેન્સીયમમાંથી બહારવા ફરજ પાડી.
 ૪૭૫—૫૦ ઇલિઝાબેથ અને સિમોનિડિસ કવિઓના સમય.
 ૪૭૪ કાઈમીનું યુદ્ધ.
 ૪૭૩—૨ ટીગિઆનું યુદ્ધ.
 ૪૭૨—૧ થેમિસ્ટોકિલસ ઓરુસિસિઝમથી દેશનિકાલ થયો અને ન્હાડો.
 ૪૬૯ એરિસ્ટાઈસિસનું મૃત્યુ.
 ૪૬૭ હીરોનું મૃત્યુ.
 ૪૬૫ ડિલિસનું મૃત્યુ.
 ૪૬૪ સ્પાર્ટાનો ક્ષત્રીય અને ગ્રીસે એસેનિયન વિગ્રહ.
 'કાઈમન' ઓરુસિસિઝમથી દેશનિકાલ.
 આર્મિસિસ ઈરાનની ગાદીએ આવ્યો.
 ૪૬૦—૫૫ ઇલિઝાનું ઇરાન સાથે જન્મ.
 ૪૫૪—૩ ટીગિસના રાષ્ટ્રસંધાનની ટીગેરી ટીગિસથી એથન્સ લાવવામાં આવી.
 ૪૫૩ પેરિક્લિસની કોરિન્થના અખાત પર ચડાઈ.
 ૪૫૨—૧ એથન્સ અને સ્પાર્ટા વચ્ચે પાંચ વર્ષનો સંધિ.
 ૪૫૦—૪૬ કાઈમનનું મૃત્યુ.
 ૪૪૯ ઈરાન સાથે સંધિ. 'પવિત્ર વિગ્રહ.'
 ૪૪૭ કોરોનીઆનું યુદ્ધ.
 ૪૪૬—૧ પેરિક્લિસે યુગીઆનું જન્મ બિચાઈ એથુ; એથન્સે મેગાસ એથુ.
 ૪૪૬—૫ એથન્સ અને સ્પાર્ટા વચ્ચે ત્રીસ વર્ષનો સંધિ.
 ૪૪૨ મ્યુલિટિસ દેશનિકાલ થયો.
 ૪૪૦ સેમોસનું જન્મ.
 ૪૩૬ પેરિક્લિસે સેમોસ છોડ્યું.
 ૪૩૩ એથન્સ અને કોરિન્થના પારસ્પર મદદ કરવાના કરાર થયા.
 ૪૩૩—૨ પોતાઈલીયામાં જન્મ.
 ૪૩૧ પિલોપોનિસિયન વિગ્રહની શરૂઆત.
 ૪૩૧ વિગ્રહનું પ્રથમ વર્ષ-પીનનોએ પ્લોટીઆ પર હુલો કર્યો (માર્ચ) એટ્રિસ પર
 સ્પાર્ટાનોની પ્રથમ ચડાઈ (એ.) એથોનિયનેયે ઈન્વેઝના કરી કરી પ્રબને
 દાંડી કાઢી.

- ૪૩૦ વિમદનું બીજું વર્ષ—એથન્સમાં મરહૂમ ઉપદ્રવ. સ્પાર્ટનો એટ્રિકાપર બીજી
ચડાઇ. પેરિક્લિસની આગેસિસ અને એપિડોરસ પર ચડાઈ.
- ૪૨૬ વિમદનું ત્રીજું વર્ષ—સ્પાર્ટનો એથેટીઆપર મેંસ ધાડ્યા.
પેરિક્લિસનું મૃત્યુ.
- ૪૨૮ વિમદનું ચાલું વર્ષ—સ્પાર્ટનો એટ્રિકાપર ત્રીજો દુમસો. માઇટિલીની બળવો.
- ૪૨૭ વિમદનું પાંચમું વર્ષ—સ્પાર્ટનો એટ્રિકાપર ચાલું દુમસો. માઇટિલીની અને
એથેટીઆ સરજી થયાં. કોર્ટીસની પ્રભમાં કુસંધ.
- ૪૨૬ વિમદનું છઠું વર્ષ—ટિમોસ્થનિસની ઇટાલિયાપર ચડાઈ.
- ૪૨૫ વિમદનું સાતમું વર્ષ—સ્પાર્ટનો એટ્રિકાપર પાંચમો દુમસો. એથીનિયનોએ
માઇસોસમાં યાજું સ્થાપ્યું અને સ્કેમિરિયાના સ્પાર્ટનો હરાવી કેદ પકડ્યા.
- ૪૨૪ વિમદનું આઠમું વર્ષ—એથન્સે પેગારા છત્યું અને બીઆનિયાપર ચડાઈ કરી.
એસિડસની મેસ પર ચડાઈ. ઇતિહાસક યુકિડિરિસ દેશનિકાલ થયો.
- ૪૨૩ વિમદનું નવમું વર્ષ—સુલેદના સંદેશા; એક વર્ષનો વહ.
- ૪૨૨ વિમદનું દસમું વર્ષ. એમિપોલિસનું યુદ્ધ. એસિડસ અને ક્લીઅનનાં મૃત્યુ.
- ૪૨૧ (નિડિઅસની સંધિ.)
- ૪૨૧—૨૦ એથન્સ અને સ્પાર્ટ વચ્ચે પરસ્પર મદદ કરવાના કરાર થયા.
- ૪૨૦ એથન્સ અને આગોસ વચ્ચે સુલેહ.
- ૪૧૭ હાઇપરબોલસ દેશનિકાલ થયો. (એસ્ટ્રાસિઝમનો છેલ્લો પ્રયાન)
- ૪૧૫ હમિસનાં પુતળાંઓનો છેલ્લો—એથીનિયનોની સિસિલી પર ચડાઈ.
- ૪૧૪ સાઇરેક્યૂસનો ઘેરો. માઇસિખસ સાઇરેક્યૂસ આવે છે.
- ૪૧૩ સિસિલીપર બીજી એથીનિયન ચડાઈ. સાઇરેક્યૂસના જંદરમાં મહાયુદ્ધ. એથી-
નિયનોની હાર અને તેમના લેન્યનો સંહાર.
- ૪૧૧ એથન્સમાં આરસોના મંડળની સ્થાપના (૧૬૧) એ મંડળને ફર કરી ફરી પ્ર-
ભસતાક સંસ્થાનું સ્થાપન (સપ્ટેમ્બર)
- ૪૦૬ કાયેનિયનોએ સિસિલીપર હલ્લો કર્યો.
- ૪૦૭ કાઇરસ સમુદ્ર કાંઠે આવે છે. એલિઝબેથેસ એથન્સ પાછો ફરે છે.
- ૪૦૬ આર્મિન્યુસિનું યુદ્ધ.
- ૪૦૫ ઇગોસ્પોટમાઇનું યુદ્ધ.
- ૪૦૫—૪ એથન્સ પર લેરો.
- ૪૦૪ એથન્સ લાઇસેન્ડરને શરજી યાજ છે. એથન્સની મોટી દીવાલો તોડી પાડવામાં
આવે છે. 'ત્રીસ કાયરટો'નો અમલ.
- ૪૦૩ 'ત્રીસ કાયરટો' ની સત્તાનો નાશ કરી પ્રેસિપ્યુલસ ફરી એથન્સમાં પ્રભ-
સતાક સંસ્થા સ્થાપન કરે છે. (સપ્ટેમ્બર)
- ૪૦૧ કાઇરસની ચડાઈ. ક્યુનાકસાનું યુદ્ધ.
- ૩૯૬ સોક્રેટિસનું મૃત્યુ.
- ૩૯૮ એગિસિલેઅસ ગાદીએ બેઠો.
- ૩૯૬ એગિસિલેઅસની કીલિયામાં પ્રથમ ચડાઈ.
- ૩૯૫ એગિસિલેઅસની લીડિયાપર ચડાઈ. ટિસાફનીસનું મૃત્યુ. કલિઆઈસનું યુદ્ધ
અને લાઇસેન્ડરનું મૃત્યુ. એથન્સે ફરી મોટી દીવાલો અજીવા માંડી.
- ૩૯૬ કોરોનીઆનું યુદ્ધ.
- કોરિન્થનું યુદ્ધ.
- નાઇડસનું યુદ્ધ.
- યુર્વેમહલ (એગસ્ટ ૧૪)

- ૩૬૭ એન્ડ્રિયસ એકની નરીકે મુક્ત થયો
 ૩૬૮ એનિલિયસ ઈસનિયન મનોમા ભાગ લેશે બાઈકેટિસની સ્પર્ટનોપર છત
 ૩૬૯ એસિયુલસનું મૃત્યુ
 ૩૭૦—૩૭૧ 'સાદની સધિ'
 ૩૮૨ ફીબિડેસે મૂનિયાનો વિશ્વાસ રૂથો
 ૩૭૨ પિલોપિડસની મટલે સ્પર્ટનોએ થીબ્સમાંથી દારી લડવા સ્ફાલિયસનો પાઠ
 રીયસ લેવાનો પ્રયત્ન
 ૩૭૩ થીબ્સ અને એથન્સ વચ્ચે યુદ્ધ એનિસિલેન્સનો નીઆસિયા પર હુલો
 ૩૭૪ ફીબિડસની દાર
 ૩૭૫ સ્પુલુનું યુદ્ધ
 ૩૭૬—૩૭૭ થીબ્સનો સ્પર્ટનોપર ન્દાલ રી
 ૩૭૮ પિલોપિડસની થેલ્લેથીપર પ્રથમ ન્દાલ
 ૩૭૯ પિલોપિડસની થેલ્લેથીપર બીજી ન્દાલ અને કેર
 ૩૮૦ હેમિનોન્ટલ પિલોપિડસને 'ત્યાથી છૂટા' રે છે
 ૩૮૧ પિલોપિડસની થેલ્લેથીપર ત્રીજી ન્દાલ
 તર્કમદલ (ભુવ ૬ ૧૩) પિલોપિડસનું મૃત્યુ
 ૩૮૨ મેનિનિઆનું યુદ્ધ હેમિનોન્ટસનું મૃત્યુ
 ૩૮૩ એનિલિયસલ ઈસનિયા
 ૩૮૪—૩૮૫ એનિલિયસલનું મૃત્યુ
 ૩૮૬ મિથિપે એનિપોલિસ કીધું યથન સિસિલી પાછો ફરે છે
 ૩૮૭—૩૮૮ એલેક્ઝાન્ડરનો જન્મ
 ૩૮૯ યથનનું મૃત્યુ
 ૩૯૦ એથન્સ વિશિષ્ઠ પાને એકની મોલે છે પ્લેટોનું મૃત્યુ
 ૩૯૧ ન્દાનો ઇગોનીસિયલ તરી 'સપર' બન્યો એપીનિયો વિશિષ્ઠ પાને ફરી
 એકની મોલે છે
 ૩૯૨—૩૯૩ એલેક્ઝાન્ડરનો યુદ્ધ નિનાયા
 ૩૯૪ વિશિષ્ઠનું મૃત્યુ એલેક્ઝાન્ડર બાગી નક્કી થયો
 ૩૯૫ એલેક્ઝાન્ડરની ઔસપર ન્દાલ એલિપ્સ એથન્સ પર ફરે છે યથસ ત્રીજે
 ઇયનની નાકીએ લેયો
 ૩૯૬ એલેક્ઝાન્ડરની ઇયન નામે ન. ના નેલ, હેસિ નેલતને રેન
 ૩૯૭ હન્સલની વધ
 ૩૯૮ યથનો ના નાકીએ ના હલિપુની છત
 ૩૯૯ એલેક્ઝાન્ડર હલિપુના એલેક્ઝાન્ડરના સ્વાપણ ન દ્રમદલ (સપ્તેન ૧૦) નો
 નેલનું મૃત્યુ (ન લખે ૧) એલેક્ઝાન્ડર બાબિલોન પહોંચે છે (બાબિલોન)
 ન્દા પહોંચે છે (સપ્તેન ૧)
 ૪૦૦ એલેક્ઝાન્ડર એ એથના પહોંચે યથલનું મૃત્યુ (ભુવ ૬) નાલેલ અને
 પામોનીનોને દંદાલ
 ૪૦૧ એક જાન ૨ નુલના કુલ ના સિયાન નામે છે
 ૪૦૨ એલેક્ઝાન્ડર ટિન્ડુસ તુધી પહોંચે છે
 ૪૦૩ એલેક્ઝાન્ડર સિન્ડુ નદી એથ ૨ છે. દાહલિપુનું મૃત્યુ થલનની છત
 ૪૦૪ નાકીની છત એલેક્ઝાન્ડર રીન સિધુ કપર ન્દાલે વસે છે
 ૪૦૫ ટેનીનનું મૃત્યુ
 ૪૦૬ એલેક્ઝાન્ડર બાબિલોન પાઠ ફરે છે ફરીબનની નવત્રાનકિયા (ને) એલેક્ઝાન્ડર
 નું મૃત્યુ (ભુવ)
 ૪૦૭ એલિપ્સનું મૃત્યુ

કક્કાવારી.

પરિશિષ્ટો અને દિપ્તિગ્રંથોનાં પૃષ્ઠનિર્દેશ કૌંસમાં મૂક્યા છે.

અ.

- અર્થમિયસ, ૪૧.
અર્થમિયેડસ, ૫.
આઇડામીનિયસ, ૭૬.
આઇડીકેટિસ, ૧૬૨.
આઇડીજીનીઆ, ૧૭૬.
આઇડીટસ ૧,૨૨.
આઇડીન, ૧૭.
આઇડેઅસ, ૧૬૦.
આઇડીસીટિસ, ૨૪૧.
આઇડેડસ, ૨૦૩.
આઇડીસ, (૩૨૫), ૨૧૮, ૨૧૬.
આર્કિઅસ, ૧૫૧, ૧૫૩-૧૫૫.
આર્કિટલિસ ૪૨.
આર્કિડેમસ ૧૬, ૭૭, ૬૩, ૬૬.
" (એગિસિલેઅસનો પિતા) ૧૭૫, ૧૭૬.
" (એગિસિલેઅસનો પુત્ર) ૧૬૫, ૧૬૭
૨૦૧.
" (સિસિલીવાસી એક દિવસુક) ૨૧૮.
આર્કિસેયસ, ૫.
આર્કિસાફસ (૭૨), ૬૨.
આર્કોનાઇડિસ, ૨૩૧.
આર્કોઝકિસ, ૫૬, ૧૬૬.
આર્કોએસ, ૨૧૦.
આર્કોએસ, (૫૪), ૫૬, ૫૭.
આર્કોમિસ—જુલો ડાયના.
આર્કોમિસિયમ, ૪૨.
આર્કોએન, ૬૧.
આર્થોન, ૭૪.
આર્કોન્ડર, ૬.
ઇકીડીનસ, ૮૨.
ઇલના, (૭૭)
ઇપેમિનોન્ડસ, ૧૨, ૧૪૬, ૧૫૦-૧૫૨, ૧૬૧-૧૬૫
૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૬૬-૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૩.
ઇફિઆકિસ, (૬૪), ૭૬, ૭૬.

ઇફોરસ, ૬૧, ૬૨, ૨૨૮.

ઇલેટસ, ૭

ઇવેન્ગેડસ, ૬૫

ઇસપ, ૧૭૨

ઇસ્ક્રીનિસ, ૮૬, ૮૬

ઇસ્ક્રીનસ, ૪૭, ૨૪૮

ઇસ્સસનું યુદ્ધ, ૨૫૬.

ઇસ્પેનિયસ, ૭૧.

" (ધીળન), ૧૫૧, ૧૬૬, ૧૬૮.

એટિસિસ, (૭૩), ૧૭૮, ૨૫૪.

એફેટી, (૩૨૪), ૨૧૦, ૨૧૭

એગિસ, ૧૦, ૧૮, ૨૮, ૧૭૫

" (ત્રીલો), ૨૦૭

એગિસિપોલિસ, ૧૬૦, ૧૬૪.

એગિસિલેયસ, અરિત ૧૭૫-૨૦૭, ૧૨, ૨૬, ૧૫૭,

૧૬૨.

એગેમેમોન, ૬૩, ૧૨૦, ૧૬૨, ૧૭૮, ૧૭૬, ૧૮૧

એગેરિસ્ટી, ૭૨.

એટલસ, ૨૫૦, ૨૬૦

એડમેટસ, ૫૫.

એડા, ૨૬૧,

એગેનિસ, (૧૩૦)

એગ્નસ, સ્થળે સ્થળે.

" ના સંબંધ અંધારણનો ઇતિહાસ,

(૧૧-૧૬).

" ના નહેર મકાનો, ૮૦-૮૩,

" ની સ્પાટી સાથે સરખામણી, (૬૪),

(૧૦૪-૫) ૧૮૬.

" ની હિન્નતિનું ઓપ્પાન,

(૧૦૩-૧૦૭).

એપીની, જુલો મિનર્વા.

એપીનોટારસ, ૧૮૮.

એનેકિઅન, (૭૧), ૮૨.

એનેસાકિસ, (૨૪૬) ૨૬૭, ૨૮૭ ૨૮૮.

એનેકેએગેસ, (૩૨૧), ૩૬, ૭૮, ૬૫, ૭૭ ૮૫, ૬૫.

એન્ડરગોરસ (ખગોળવેત્તા), ૧૩૬.

એન્ટિકેટિસ, ૨૦૩.

એન્ટીમની, ૨૮૩, ૨૮૪.

એન્ટીગોનસ, (૧૪૭), ૧૪૮.

એન્ટીપેટર, (એક એપીનિયન યુવાન), ૫૦.

” (એલેક્ઝાંડરનો સરદાર), ૧૮૬ ૨૫૧,

૨૫૬ ૨૭૭, ૨૮૨ ૨૮૫, ૨૯૦, ૨૬૧ ૩૦૧,

૩૦૩, ૩૦૫, ૩૦૭.

એન્ટીકોન, (૧૨૧).

એન્ટીથોરસ, ૩૦.

એન્ટીથનિસ, (૩૧૧), ૭૧.

એન્ટીકાઇડસ, (૧૫૦), ૧૫૭, ૧૬૬, ૧૬૯; ૧૮૫

૧૬૮ ૨૦૦.

એન્ટીકાઇડિસ, ૧૨૬.

એન્ટીસાઇડિસ, ૧૧.

એન્ટીકોઇડસ, ૨૬૬ (૨૬૨-૩).

એન્ટીકાઇડિસ, ૧૫૧.

એન્ટીમેડાઇડસ, ૬૪.

એપિફાઇડિસ, ૪૧.

એપિફેટિસ, (એન્ટીનિયન) ૫૫.

” (એપીનિયન), ૧૬૨.

એપિફાઇડિસ, ૬૬.

એપેલા, (૩૨).

એપેલિસ, ૨૪૫

એપોલો, (૩૧૩), ૧૧૮, ૧૫૮, ૨૬૩.

એપોલોફેટિસ, ૨૨૬, ૨૩૫, ૨૩૭, ૨૪૦.

એપોલોરોસ, ૩૦૪.

એપોલોફેનિસ, ૧૮૪.

એડોર, (૩૨); ૭, ૨૮, ૧૭૩.

એડોરાઇટી, (૩૧૪).

એબુલાઇડિસ, ૩૦૧.

એક્રોટોન, ૩૫.

એમિન્ટસ, ૨૫૮.

એમ્ફીક્રીયાનિક મંડલ, (૫૭).

એમ્મોનિયસ, ૯૦.

એમ્ફિઆનિસ, ૪૮.

એરીટી, ૨૧૧, ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૪૧

એરિડીયસ, ૩૦૭

એરિબ્લસ, ૨૪૩.

એરિથાપેયસ, (૧૧-૧૨), ૭૧, ૭૮.

એરીમ, (૩૧૪).

એરિસ્ટાઇડિસ, ૬૭, ૪૦, ૪૫, ૪૬, ૪૮, ૫૨. (૧૩),

૧૨૮, ૧૫૦.

એરિસ્ટાગોરસ, (૧૮)

એરિસ્ટીખસ, (૩૨૫), ૨૧૮.

એરિસ્ટોન્ટર, ૨૭૨, ૨૮૭

એરિસ્ટોકેટિસ, ૪, ૩૦

એરિસ્ટોટલ, (૩૨૫); ૧, ૨૫, ૩૦ (૩૩) ૪૪, ૭૩,

૭૮, ૭૯, ૬૧, ૬૨, ૧૧૭, ૧૧૦, ૨૨૦, ૨૪૭-૨૪૮,

૨૮૬, ૩૦૭.

એરિસ્ટોસાઇડસ, ૭૬.

એરિસ્ટોડીમસ, ૧૮૬.

એરિસ્ટોન, ૧૩૧, ૧૪૧, ૨૭૩.

એરિસ્ટોક્રેનિસ, (૩૨૨), (૩૭), ૫૧, ૬૧, ૬૪, ૧૨૩

૧૩૬.

એરિસ્ટોબુલસ, ૨૫૪, ૨૫૭, ૨૬૦, ૩૧૦.

એરિસ્ટોમેદી, ૨૧૦, ૨૩૭, ૨૪૧.

એલેક્ઝાન્ડર, ફરીનો યયરેટ, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૭,

૧૬૮, ૧૭૦-૧, ૧૭૩.

” મેક્રોનિયાનો રાજા; ૧૧૫.

” (મહાન), ચરિત ૨૪૩-૩૦૭, ૧૮૬.

એલેક્ઝાન્ડ્રિયા, ૨૬૫.

એલિલિયેટિસ, ૧૫, ૮૭, ૧૦૦, ૧૨૪, ૧૨૬, ૧૨૭,

૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૧, ૧૫૦, ૧૭૬.

એલિઝિમિનિસ, ૨૨૧.

એલિપનાઇલો, ૭૬, ૬૨.

એલિનેરસ (નદી), ૧૪૨.

એલિનેરિયાનો ઉત્સવ, ૧૪૩.

એલિપેસિયા, ૮૬, ૬૪, ૬૫.

એલિસઆર્કિસ, ૩૦૧

એલિસાઇડિસ, ૧૪૦

એનિમિસાઇડિસ, ૨૫૪, ૨૮૨, ૨૬૪, ૨૬૬

એલિપસ, ૪.

એલિપસ, (૩૧૫), ૨૪૬, ૨૫૪.

એલિપિસાઇમનો, (૩૧૭), ૧, ૨૧, ૨૨, ૩૬, ૪૬,

૫૫, ૧૬૧

એનિપિયાસ, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૬, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૭૩

૩૦૧, ૩૦૩

એમોરોટિસ, ૨૦૧.

એમરુસિયમ, (૪૦), ૫૩, (૧૩), ૧૨૩-૮

૬.

એનાસ, (૧૧૧)

કાન્ટોનમેન્ટ, (૩૧૧), ૨૧.
 કાનિસ્ટ, ૧૮૬.
 કાનિસ્ટ, ૨૧, ૫૬, ૧૦, ૧૩, ૩૪, ૩૧, ૩૮, ૩૧, ૨૨, ૪૩,
 ૧૫૦.
 કાનિસ્ટ, (૩૩).
 કાનિસ્ટ, (૧૭), ૩૦૧.
 " ક્રીમે, ૬૦ (૧૧૪)(૩૨૪).
 કાનિસ્ટ, ૪૧.
 કાનિસ્ટ, (૬૧).
 કાનિસ્ટ રિપોર્ટ, (૪૪).
 કાનિસ્ટ સમુદાય—ન્યૂનો રિપોર્ટ સમુદાય.
 કોટ, ૨૫, (૧૪૭).
 કોનિસ્ટ, ૧૦૪.
 કોનિસ્ટ, (૧૭).
 કોનિસ્ટ, ૩, ૫, ૧૬.
 કોનિસ્ટ, ૧૪૮.
 " (કોનિસ્ટ); ૧૫૬, ૧૧૪, ૧૮૬, ૧૧૦
 ૩૦૨.
 કોનિસ્ટ, ૧૪૩.
 કોનિસ્ટ, ૧૫૨-૧૫૬, ૧૧૪.
 કોનિસ્ટ, ૧૬, ૧૪૮.
 કોનિસ્ટ, ૮૬.
 " (કાનિસ્ટ), ૧૩૪.
 " (કાનિસ્ટ), ૨૦૩.
 કોનિસ્ટ, ૧૩૧, ૨૧૭, ૧૨૩, ૧૩૬-૨૪૧.
 કોનિસ્ટ, ૧૦૧.
 કોનિસ્ટ, (૧૬)
 કોનિસ્ટ, ૮૬.
 કોનિસ્ટ, ૨૧૬, ૨૭૨, ૨૭૩, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૮૬.
 કોનિસ્ટ, ૨૪૬, (૧૬૩), ૧૬૬, ૩૦૧.
 કોનિસ્ટ, ૩૦૫.
 કોનિસ્ટ, ૧૮૩.
 કોનિસ્ટ, ૬.
 કોનિસ્ટ, ૧૮૮, ૧૬૨.
 કોનિસ્ટ, ૮૨
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૮૮
 કોનિસ્ટ, ૨૬.
 કોનિસ્ટ, ૩.
 કોનિસ્ટ, (૧૭)
 કોનિસ્ટ, ૬૦, ૭૩.
 કોનિસ્ટ, ૨૭૮, ૨૭૯, ૨૮૩, ૨૮૪

કોનિસ્ટ, (૧૧૪)
 કોનિસ્ટ, (૨૪૬), ૨૫૩, ૨૮૪-૨૮૭
 કોનિસ્ટ, ૬૦, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૬, ૧૧૨-૧૧૪.
 " (કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ), ૧૧૦.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૮૮, ૧૪૩.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૬૪, ૧૬૫, ૧૧૭.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૨૫૦, ૨૫૧, ૩૦૧.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, (૫)
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૫૬, ૧૧૧, ૧૬૪, ૧૬૭
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૨.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૫૧.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, (૧૨).
 મ.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૧, ૮૮, ૧૩૪-૧૩૬, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩,
 (૧૪૪).
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૨૩૫.
 કોનિસ્ટ, ૨૧૧.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૨૭૨-૨૭૩.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૩૫
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૫૬, ૧૫૬.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૩૬, ૨૨૧.
 " યુદ્ધ, ૬૮, ૧૭૦.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૨૫૪-૨૫૬.
 જ.
 'કોનિસ્ટ', (૩૮), ૩૫
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ—ન્યૂનો યુદ્ધ.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ—ન્યૂનો યુદ્ધ
 જ.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૩૮, ૪૩, ૪૬-૪૬, ૫૧, (૧૮), ૧૮૭, ૨૭૫,
 ૨૭૬.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, (૫), ૩૦, ૭૩, ૭૪.
 " કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૭૭
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૧૧૬.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, (૨૪૬)
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૮૨
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, (૩૨૪), ૧, ૧૮૧, ૧૮૮, ૧૮૬, ૧૬૦, ૧૬૭
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૪૫, ૫૨, ૭૨,
 " રિપોર્ટનાનું યુદ્ધ, ૮૬, ૬૬.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, ૮૧.
 કોનિસ્ટનાનું યુદ્ધ, (૩૧૦)

શુકિરિયસ, ઇતિહાસક, (૩૨૧), ૨૫, ૨૬, ૫૫,
૭૮, ૮૪, ૯૨, ૯૩, ૯૬, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૩૫,
૧૪૪, ૨૦૨.
,, -માંથીકીતારા, (૧૦૩-૧૧૪), (૧૨૩).
,, ૭૫, ૭૭, ૭૮, ૮૩, ૮૪, ૧૧૭, ૧૨૮.
ગ્રેસિબ્યુસ, (૧૫૧), ૧૫૨, ૧૫૬.

૬.

દેવવાણી-દેવપૂજા, (ઓરેકલે), (૩૧૩), ૪, ૬, ૨૮,
(૪૪), ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૭૬, ૨૫૩.

૫.

'દોળો દિવસ', ૬૧.

૭.

નાઇઝગોરસ, ૪૪.
નાઇઝગિયન, (૨૬૪).
નાઇઝગિનિસ, ૫૬, ૫૭.
નાઇઝગીમસ, ૧૪૬
નાઇઝગેકસ, ૨૮૪.
નિઆકંસ, ૨૯૯, ૩૦૦, ૩૦૧, ૩૦૪, ૩૦૬.
નિઆકિલસ, ૩૫.
નિઆસ, ચરિત, ૧૧૫-૧૪૫, (૬૫), ૧૫૦, ૧૮૫.
નિપિસઅસ, ૨૩૦, ૨૩૨, ૨૩૩.
નેકઠાનેબિસ, ૨૦૪-૨૦૬.
નેસિલિસ, ૮૨.
નેસિટોલેમા, ૫૬.
નેસિટાઇવસ, ૩૬.
નૌમયુદ્ધ, સેલેમિસનું, ૪૬-૪૯.
,, સાઇરેક્યુસનું, ૧૪૦-૧.

૫.

પાર્થિવસ, ૨૫૪, ૨૭૯, ૩૦૭.
'પવિત્ર વિગ્રહ', ૮૭
'પવિત્ર મંદિર', ૧૫૭, ૧૫૯-૧૬૦, ૨૪૬.
પાઇથેગોરસ, (૩૧૯), ૬,
પાઇથેગોરસ, ૭૩
પાઇરીયસનું બંદર, ૧૧,
પાઇસેન્ડર, ૧૮૨, ૧૮૮.
'પાણીઆરી', ૫૬.
પાર્થિનાઇસ, ૭૩.
પાર્થિનિઓ, ૨૪૫, ૨૫૫, ૨૫૮, ૨૬૦, ૨૬૧, ૨૬૮,
૨૭૦, ૨૭૧, ૨૭૩, ૨૭૭, ૨૮૩, ૨૮૫.
પિરેથિસ, ૨૩
પિન્ડર, (૩૨૦), ૨૦, ૪૨, ૧૧૫.

પિરિલેગિયસ, ૮૩.
પિલોપિડસ, ચરિત ૧૪૭-૧૭૩, ૧૯૪.
પિલોપોનિસિયન વિગ્રહ, (૬૫), ૯૩-૯૬.
પીરીસ્ટ્રેસ, (૬૨), (૭૫)
પિસ્ત્યુપીનીસ, ૬૦.
પેકિસ, ૧૨૧.
પેરિઇઝાઇ, (૩૧), ૮, ૨૭
પેરિડિયસ, ચરિત ૭૧-૧૦૧, ૩૬, (૬૪), (૬૫),
(૧૧૦-૧૧૪), ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૨૧, ૧૨૫,
૧૩૬, ૧૫૦.
,, (તેનો પુત્ર), ૧૦૦.
પેરિથિયસ, ૪૭.
પેરેસસ, ૮૬, ૬૬.
પેરીફ્રેન, ૧૧૬.
પોરસ, ૨૬૪-૨૬૬.
પોલિંકસ, ૧૪૦.
પોલિકેમિસ, ૬૧.
પોલિલિથિસ, (૩૨૩), ૭૧.
પોલિરિથિસ, ૨
પોલિગોરસ, ૬, ૮.
પોલિસ, ૨૧૧.
પોલિસ્ટ્રેસ, ૨૮૦.
પોસાનિયસ, (૫૪), ૫૨, ૫૩.
,, (મેકિડોનિયન), ૨૫૦, ૨૫૧.
પ્રાઇટિની, (૬૩)
પ્રાઇગોરસ, (૩૨૩), ૬૬, ૧૩૯.
પ્રોટિયસ, ૭૭૭.
પ્યુકિસસ, ૨૭૮, ૨૭૯.
પ્યુસ્ટોનાસ, ૮૮.
પ્યુસ, (૩૧૫), ૬, ૮૫
પ્યુટર્ક, જુલો ઉપોદ્ધાત-ટૂત બીન પુસ્તકો-
માંથી ઉતારા, (૪૦), (૧૨૮), (૧૪૪) (૨૩૬-
૨૩૭)
પ્યુટો, (૩૨૪), ૫, ૨૫, ૨૭, ૩૦, (૩૬), ૮૪, ૧૩૯,
૧૬૦, ૨૦૬, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૩-૨૧૬, ૨૨૦,
(૨૩૬-૨૩૭), ૨૩૮.
,, નર્મિથેક, (૩૨૨), ૭૩, ૭૬, ૭૮, ૧૨૮.
કે.
ફાઇલીમન, (૩૨૨), ૭૧.
ફાઇલિસસ, ૧૧૪, ૧૩૫, ૧૪૮, ૧૭૨, ૨૧૪, ૨૧૫,
૨૧૬, ૨૧૮, ૨૨૧, ૨૨૭, ૨૨૮, ૨૨૯.

યુરિપિડિસ, (૩૨૩), ૩૦, ૧૪૪-૧૪૫ ૨૪૮

" માથી ઉતારા, ૧૨૦, ૧૨૫ ૧૩૪, ૧૪૭,

૧૪૯, ૧૮૧, ૨૫૧, ૨૮૭, ૨૮૮, ૨૮૯

યુલિસિસ, (૩૯) ૧૭૮

૨.

રોકસાના, ૨૮૨, ૩૦૭

૩.

લાઇઝ્મિસ, ચરિત, ૧-૩૩, ૧૯૫ ૨૦૧

લાઇકોન, ૨૬૮.

લાઇકોફોન, ૧૨૧,

લાઇકો, ૮

લાઇકોમિડિસ, ૪૮

લાઇસિપ્પસ, ૨૪૫ ૨૫૬, ૨૭૮

લાઇસિમેકસ, ૨૪૬, ૨૬૩ ૨૮૨

લાઇસેન્ડર ૨૮, ૨૯, (૧૫) ૮૮, ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૮

૧૭, ૧૮૦, ૧૯૦

લિઓ, ૧૩૮

લિઓટિકાઇડસ ૧૭૬

લિઓનિડસ (લાઇઝ્મિસના બાઇનો સાળો) ૨.

" (રાત), ૧૯૪૩, ૧૯૨

" (સ્પાર્ટન) ૨૦૭

, એલેક્ઝાન્ડરનો ગુરૂ ૨૪૬ ૨૬૧ ૨૬૪.

લિઓનેટસ, ૨૬૦

લિઓન્ટિડસ ૧૫૧ ૧૫૫, ૧૬૩ ૧૬૪

લિઓન્ટોસિફેવસ ૫૯

લેઇસ ૧૩૨

લેઓમેડાન, (૧૧૬)

લેટાના (૧૫૮)

લેપ્થાઇનિસ, ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૪૧

લેમેકસ, ૧૨૯ ૧૩૧ ૧૩૪

લેગ્ગો ૭૫

લ્યુક્રી (૨૭), ૨૦ ૧૬૧-૧૬૩ ૧૬૭ ૧૦૮

૫.

પરિલ મહલ, (૩૨) ૫ ૨૪ ૧૭૭

પિદેશી, જુવો જગલી "

પીનસ, (૩૧૪)

૬.

સાઇનોઇકીયા, (૬૧)

સાઇનોસાર્ગિસ, ૩૫, (૭૦)

સાઇમીયા, ૯૪

સાઇરેક્યુસ-નો ઘેરો, ૧૩૩-૧૪૧

" નુ નૌકાયુક્ત, ૧૩૬, ૧૪૦-૧૪૧

સાઇવીસ, ૨

સામોન, ૨૬૭

સિકિન્નસ, ૪૬

સીઝર, ૭૧

સિમોનિડિસ, (૩૨૦), ૨, ૩૫, ૪૦, ૧૭૫, ૨૦૯.

સિરીસ, જુવો ડીમીટીર

સીરેપીઅન, ૨૭૬

સિસિમિથિસ, ૨૬૨

સોક્રિટિસસ, ૧૬૧

સોટિર, (૨૬૩)

સોફિસોઝારસ, ૧૫૫

સોમોસનોવેરો, ૮૮, ૯૦-૯૨, ૧૪૮

સોનેમિસનુ યુક્ત, ૪૬ ૪૮

સોક્રેટિસ, (૩૨૩), (૩૬), ૮૨, ૮૬ ૧૩૦, ૧૩૯.

સોફિસ્ટ, (૩૬), ૮૬૬

સોફોલ્પિસ, ૭૭, ૧૩૨, ૨૪૭, ૨૪૮

સોફોસ્ટ્રાઇની, ૨૧૧

સોલન, (૬૨), ૩૬

સોસિફિવસ, ૪૮

સોસિસ, ૨૨૭

સનન, (પ્રીતિસ બાવો), ૧૬-૧૮, ૧૫૦, ૧૬૧,

૧૬૦

સિટ્ફનસ, ૨૭૪

સિટ્ફબાઇડિસ, ૧૩૦

સ્ટેટાઇરા (ડરાયસની સ્ત્રી), ૨૬૦-૨૬૧, ૨૬૮-૨૬૯

" (એલેક્ઝાન્ડરની સ્ત્રી), ૩૦૩.

સ્ટેસિક્રેટિસ, ૩૦૪

સ્ટેસિગ્રોઇસ, (૩૬), ૩૮, ૫૧, ૭૭, ૮૩, ૧, ૫૮

સ્પાર્ટા, સ્થલે સ્થલે

" નુ રાજ્ય ન વારા, (૩૧-૩૩)

" ની એથન્સ તાથે સરખામણી, (૬૪),

(૧૦૪-૧૦૫), ૧૮૯

સ્પિગ્રિડેટિસ, ૧૮૩

" ૨૫૫, ૨૮૬

સ્પ્યુસિપ્પસ, (૩૨૫), ૨૧૭, ૨૨૦

સ્ફીરસ, (૫)

સ્ફ્રોકિરિયા, (૨૬), (૬૫), ૧૨૨-૧૨૩.

સ્ફ્રોડિયસ. ૧૫૭, ૧૬૪, ૧૬૫

હ.

હરચુવિસ, (૩૦૬), ૧, ૨૮, ૩૫, (૧૧૬), ૧૫૮, ૧૬૦,
૨૬૩.

" નુમંદીર, ૧૪૦.

દર્મીપિસ, ૬૭, ૨૮૬.

દર્મિસ, જુવો મકથુરિ

દર્મોકોટિસ, ૧૩૨, ૧૪૧, ૧૪૪.

" (બીએ), ૨૦૬.

દર્મોચેમસ, ૨૬૦.

દાહપરજોવસ, ૧૨૭-૧૨૮.

દામ્યેવસ, ૨૭૬.

દીપ્તીયસ, ૧૬.

દિપ્પારિતસ, ૨૧૦-૨૨૫.

દિપ્પાર્કસ (૭૬).

" કોવાર્મીયન, ૧૨૮.

દિપ્પીઅસ, (૬૩)(૬૯)(૭૬).

દિપ્પે, ૨૨૬.

દિપ્પોકોટિસ, ૧૨૧.

દિપ્પોમેક્સ, ૨૦૬.

દિરેન્ઝાઈટિસ, યુવાન, ૧૪૦

" સરદાર, ૨૧૫, ૨૨૬, ૨૨૬, ૨૩૨, ૨૩૩,

૨૩૪, ૨૩૮, ૨૩૯.

" લેપક, ૨૬૫.

દિરેન્ઝાઈટિ, (૩૧૦)

દિરેન્ઝિસ, જુવો હંચુવિસ.

દીસ, (૩૧૧).

દીસે, (અવરંટ) ૫૫, ૨૧૧.

" , ૧૨૦.

દીરેન્ઝોટસ, (૩૨૦), ૪૨, ૪૬.

" માંથી કોતારા, (૪), (૪૪), (૬૬)

દીસેનીમસ, ૧૮૫.

દિરેન્ઝિયન સમુદ્ર, ૨૮૧.

દિસ્તીયસ, (૬૭).

દેક્યુના, (૧૬૮).

દેગ્નોચેમીસ, ૩૦૭.

દેનીબાલ, (૭૨), ૧૮૬.

દેપ્પોસ્થનાઈટસ, ૧૫૨.

દેફીસ્તીયન, ૧૭૨, ૨૪૬, ૨૬૭, ૨૭૭, ૨૭૮, ૨૮૩, ૨૮૪,

૨૮૬, ૩૦૩-૪.

દેરિપ્પીડસ, ૧૮૩

દેવલ, ૨, ૨૩, ૨૬, ૨૭.

દેવાનિલસ, ૨૩૧.

દેવિકન, ૨૧૮, ૨૭૨.

દોમર, (૩૧૮) ૧, ૪, ૧૬૦, ૨૬૫ (૩૧૪).

" માંથી કોતારા, ૨૮૬.

